

13641

ગાંધીજીનો આક્ષરદર્શન

૩

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર
અમદાવાદ-૧૪

ટ્રાન્સવાલના એશિયાટિક કાનૂન સુધાર વટ-
હુકમ વિરુદ્ધ, દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદીઓનો
કેસ, બ્રિટિશ સરકાર સમક્ષ રજૂ કરવા માટે
ગાંધીજી અને અલી ઇલ્લંડમાં આવી પહોંચે છે
ત્યાંથી આ પુસ્તકની શરૂઆત થાય છે. લંડનમાંનાં
અતિશય ભારે પ્રવૃત્તિવાળાં છ અઠવાડિયાંના
વસવાટ દરમિયાન ગાંધીજીએ આ પ્રશ્ન અંગે
બંધી દિશાએથી સહાયતા મેળવી હતી.

સંસ્થાન મંત્રી લોર્ડ એલિગન તથા હિંદી
વજીર બ્લેન મોલ્ડાને મળેલા પ્રતિનિધિમંડળને
કાંઈક અંશે સફળતા મળી હતી. ટ્રાન્સવાલના
હિંદી પ્રતિનિધિમંડળે કરેલા સુંદર કામને આગળ
વધારવાના અને સુદૃઢ બનાવવાના હેતુથી ગાંધીજી-
એ લંડનમાં એક કાયમી સમિતિની સ્થાપના કરી.
એલ. ડબ્લ્યુ. રિચ એના પ્રથમ સેક્રેટરી બન્યા.

સને ૧૯૦૭ના બન્યુઆરીમાં ટ્રાન્સવાલ
સ્વતંત્ર સંસ્થાન બન્યું અને ૧૯૦૭ના માર્ચમાં
તેની ધારાસભાએ એક જ બેઠક દરમિયાન,
હાલમાં ટ્રાન્સવાલ એશિયાટિક રજિસ્ટ્રેશન કાયદાને
નામે ઓળખાયેલો વટહુકમ પસાર કર્યો.

ઇલ્લંડથી પાછા ફરતાંની સાથે ગાંધીજીએ
તેમના દેશબંધુઓને પરિસ્થિતિમાં રહેલી ગંભીર
વાસ્તવિકતાની યાદ આપવાનું કાર્ય શરૂ કરી દીધું.
એ જ રીતે ૧૯૦૬ના સપ્ટેમ્બરના પ્રખ્યાત
ચોથા ઠરાવમાં મૂર્તિમંત કરેલા — આ અપ-
માનજનક કાનૂનને તાબે થવાને બદલે જેલ
જવાનું પસંદ કરવાના — તેમના નિશ્ચયની યાદ
આપવાનું કાર્ય પણ તેમણે શરૂ કરી દીધું.

[—પાછલા ક્લેપ પર ચાલુ

ગાંધીજીનો અક્ષરદેહ

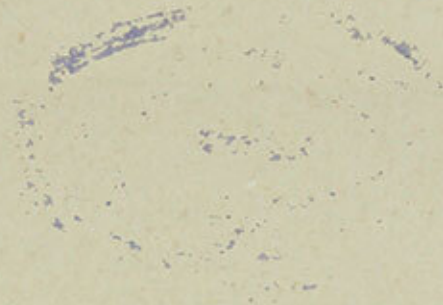
૬

[૧૯૦૬-૧૯૦૭]

13641

REFERENCE BOOK

Gandhi Heritage Portal

ગાંધીજીનો અક્ષરદેહ

[મહાત્મા ગાંધીનાં લખાણો, ભાષણો, પત્રો વગેરેનો સંગ્રહ]

૬

[૧૯૦૬-૧૯૦૭]

REFERENCE BOOK

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર
અમદાવાદ-૧૪

— ૩૮ ૧૫૭
GIAN

13641

© નવજીવન ટ્રસ્ટ, ૧૯૬૮

પહેલી આવૃત્તિ, ફેબ્રુઆરી ૧૯૬૮ : પ્રત ૩,૦૦૦

૬૯૧ JAN 1983

રૂ. ૧૬.૫૦

મુદ્રક અને પ્રકાશક : શાંતિલાલ હરજીવન શાહ, નવજીવન મુદ્રણાલય, અમદાવાદ-૧૪

પ્રસ્તાવના

આ ગ્રંથમાં ઓક્ટોબર ૨૦, ૧૯૦૬થી મે ૩૧, ૧૯૦૭ સુધીના સમયનાં લખાણોનો સમાવેશ થાય છે. એમાં મૂળ ગુજરાતીમાં લખેલા પત્રો અને લેખોનું પ્રમાણ વધારે છે. એનો આરંભ ગાંધીજી તથા શ્રી હાજી વજીરઅલી એક પ્રતિનિધિમંડળના સભ્યો તરીકે સાઉથેમ્પ્ટન પહોંચ્યા ત્યારથી થાય છે.

જહાજ ઉપર હતા તે દરમ્યાન પણ ગાંધીજી ટ્રાન્સવાલ એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટલુકમ સામે કેસ તૈયાર કરવાના કામમાં ગૂંથાયેલા રહ્યા હતા. ઈંગ્લંડ પહોંચ્યા ત્યારથી ઈંગ્લંડ છોડવું ત્યાં સુધી એમણે સખત કામ કર્યું હતું. એમનો દૈનિક કાર્યક્રમ એવો હતો કે સવારે નાસ્તો થઈ જાય કે તરત હોટેલમાંથી તેઓ નીકળી પડતા અને સાંજ સુધી ત્યાંના વગ ધરાવતા માણસોને મળતા. સાંજે પાછા ફર્યા પછી મધ્યરાત્રિ વીતી જાય ત્યાં સુધી તેઓ નોંધો કે પત્રો લખાવવામાં મશગૂલ રહેતા. તેઓ પાર્લિમેન્ટના સભ્યો, ભૂતપૂર્વ ગવર્નરો, નિવૃત્ત થયેલા હિંદી સિવિલ સર્વિસના સભ્યો, પત્રકારો અને સામાજિક કાર્યકર્તાઓ એ બધાને મળ્યા હતા. હિંદીઓની મહત્વાકાંક્ષાઓના વિરોધીઓને પણ તેઓ મળતા, તેમની સામ્રાજ્યભાવનાને જાગ્રત કરતા અને એ રીતે દક્ષિણ આફ્રિકાવાસી બ્રિટિશ હિંદીઓના કાર્યમાં તેમનો સાથ મેળવવામાં સફળ થતા. જેમ બીજે કરતા તેમ અહીં પણ એમની હંમેશની પદ્ધતિ પ્રમાણે મતભેદોને આગળ કરવાને બદલે તેઓ મેળ બેસે એવા મુદ્દા શોધી કાઢી તેના ઉપર જ પોતાના પ્રયાસો એકાગ્ર કરતા. એમણે પત્રો અને અરજીઓના મુસદ્દા માત્ર પ્રતિનિધિમંડળ વતી જ ઘડ્યા નહોતા, પણ સાથે સાથે 'લિકન્સ ઈન'માં રહેતા દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદી વિદ્યાર્થીઓ, ચીની રાજદૂત, જથાબંધ વેપારીઓના પ્રતિનિધિઓ અને બીજા અનેક લોકોને તેવા મુસદ્દા ઘડી આપ્યા હતા.

તેઓ બ્રિટિશ જાહેર જીવનના અનેક અગ્રગણ્ય પુરુષોને એક "પરિચય કરાવનારું પ્રતિનિધિમંડળ" રચવાને સમજાવી શક્યા હતા. એવું જાણાય છે કે એમના વિનંતીપત્રોનું મુદ્દા તેમને માટે એમણે મેળવેલા સાથસહકારનું હિંદી વજીર તથા સંસ્થાન વજીર બંને ઉપરે કંઈ નહીં તો શરૂઆતના તબક્કામાં વજન પડ્યું હતું, અને લોર્ડ એલિંગને નક્કી કર્યું હતું કે વધારે વિચારણા કર્યા વિના ટ્રાન્સવાલ વટલુકમ મંજૂર કરવાની સમ્રાટને સલાહ આપી શકાશે નહીં.

ઈંગ્લંડમાં જે થોડો સમય તે રહ્યા તે દરમ્યાન તેઓ મુખ્યત્વે એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટલુકમ અને નાતાલના કાયદાઓ અંગેના કામમાં રોકાયેલા રહ્યા. તેમ છતાં ડૉ. ઓલ્ડફીલ્ડ અને શ્રીમતી ફ્રીથ જેવા જૂના મિત્રોને તથા દક્ષિણ આફ્રિકાના તેમના સાથીદારોનાં સગાંઓને મળવા જવાનો સમય તેઓ કાઢી શક્યા હતા. રત્નમ્ પત્તરને ભાણવા તથા રહેવાની અને શ્રી અલીની દાક્તરી સારવારની વ્યવસ્થા તેમણે કરી હતી, પરંતુ પોતાના નાક અને દાંતની તકલીફોની સારવાર કરાવવા તેમની પાસે સમય નહોતો.

પ્રતિનિધિમંડળના કાર્યને સંગીન બનાવવા તથા ભાવિ અનિશ્ચિત બનાવોને પહોંચી વળવા માટે ગાંધીજીએ 'દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિ' નામની એક કાયમી સંસ્થા ઈંગ્લંડમાં ઊભી કરાવી અને એલ. ડબ્લ્યુ. રિચને તેના મંત્રી બનાવ્યા.

પ્રતિનિધિમંડળના પ્રયત્નો સફળ થશે એવી આશા રાખીને ગાંધીજી અને શ્રી અલી ૧લી ડિસેમ્બરે ઈંગ્લંડથી રવાના થયા અને ૧૮મી ડિસેમ્બરે કેપટાઉન પહોંચ્યા. મુસાફરી દરમ્યાન,

મદિરામાં એમને બે તાર મળ્યા. તેમાં જણાવ્યું હતું કે, બ્રિટિશ સરકારે વટલુકમને મંજૂરી આપવાનું અટકાવ્યું છે. પરંતુ એમનો આ આનંદ અલ્પજીવી નીવડવાનો હતો; કેમ કે ડિસેમ્બરની છઠ્ઠી તારીખે ટ્રાન્સવાલને સ્વશાસન આપવામાં આવ્યું અને નવી સરકારે એ અપમાનકારક વટલુકમને ફરીથી કાયદાનું રૂપ આપ્યું. માર્ચની ૨૨મીને દિવસે, એક જ દિવસમાં બંધો વિધિ પતાવી કાયદો પસાર કરી દેવામાં આવ્યો. અને મેની ૮મી તારીખે શાહી સરકારની મંજૂરીની એના પર મહોર પણ વાગી ગઈ. આ બંધનું તે તદ્દન અણધાર્યું નહોતું. દક્ષિણ આફ્રિકા પહોંચતાંની સાથે જ ખરેખર ગાંધીજીએ હિંદીઓને પરિસ્થિતિની વાસ્તવિકતાઓનું ભાન કરાવ્યું, સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૬ના સુપ્રસિદ્ધ ચોથા ઠરાવમાં એમણે કરેલા નિશ્ચયની યાદ દેવડાવી અને જો એ અપમાનજનક વટલુકમ પસાર થાય તો તેને તાબે નહીં થવા માટે મક્કમ રહેવા સમજાવવાનું શરૂ કરી દીધું હતું.

આ સમયના ગાળા દરમિયાન ગાંધીજી જે કંઈ લખતા કે બોલતા તે મોટે ભાગે આગામી લડત વિષે જ હતું. તેમણે પોતાની તમામ બૌદ્ધિક અને નૈતિક શક્તિઓનો ઉપયોગ હિંદીઓમાં પ્રતિકાર માટે તથા કોઈ પણ પ્રકારના આત્મભોગ માટે તૈયાર રહેવાનો જુસ્સો જગાડવા તથા તેને ટકાવી રાખવા માટે કર્યો હતો. આમાં જેલ જવાની વાતનો પણ સમાવેશ થતો હતો. આ સમયે એમના મનની સ્થિતિ કેવી હતી તે ઈંગ્લંડમાં ચાલેલી સ્ત્રીઓના મતાધિકાર સંબંધી ચળવળ, જે તેમણે જાતે જોઈ હતી, તેના તેમણે કરેલા ઉલ્લેખ ઉપરથી સમજાય છે. (“ઓરત મરદ અને મરદ ઓરત?” પા. ૩૭૦-૧).

આ જ સમયે તેમણે સૉલ્ટરકૃત ઈથિકલ રિલિજિયન નામના અંગ્રેજી પુસ્તકનાં કેટલાંક પ્રકરણો ટૂંકાવીને ગુજરાતી ભાષામાં ઇન્ડિયન ઓપીનિયનમાં પ્રસિદ્ધ કર્યાં હતાં. એનો બોધ એવો હતો કે બધાં નૈતિક કાર્યો મરજિયાત અને નિષ્કામ હોય છે. નૈતિક કાયદો અફર અને તમામ ઔદિક કાયદાઓથી પર હોય છે, અને નૈતિક વિચાર જ્યાં સુધી એને અનુરૂપ આચરણમાં નહીં પરિણમે ત્યાં સુધી નિર્થક છે. ‘ગાંધીજી આજ સુધી જે વીરતાભર્યાં આચરણનાં પ્રાચીન તેમ જ અર્વાચીન ઉદાહરણો આપતા હતા, તેની માફક આ પ્રકરણોએ પણ, દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિંદીઓના સ્વમાનના રક્ષણાર્થે, તેઓ જે લડત ઉપાડવા માગતા હતા તેના નૈતિક આધારને દૃઢીભૂત કરવાનું કામ કર્યું. ઇન્ડિયન ઓપીનિયનમાં એક ઐતિહાસિક પત્ર એમણે લખ્યો (“મિ. ગાંધીની પ્રતિજ્ઞા” પા. ૪૭૮) તેમાં તેમણે પોતે “સવિનય સત્યાગ્રહ”ની પ્રતિજ્ઞા લેવાની પહેલ કરી અને એ રીતે લડતનો ઝંડો ફરકાવ્યો.

હિંદીઓના દૃષ્ટિબિન્દુને સ્પષ્ટ કરવા અને વિરોધીઓના આક્ષેપોનું ખંડન કરવા આ વખતે ગાંધીજીએ વર્તમાનપત્રોનો ઉપયોગ પહેલાં કરતાં પણ વધારે પ્રખર રીતે કર્યો. લડત માટે તૈયારી કરવા સાથે, તેઓ સમાધાન માટે વાટાઘાટો કરવા હંમેશ તૈયાર રહેતા. વિ સ્ટારને લખેલા એક પત્રમાં (પા. ૫૩૧-૨) તેઓ “કોઈ પણ વાજબી સમાધાન” માટે હિંમત કરે છે અને એ છેલ્લી ઘડીએ પણ સંસ્થાનવાસીઓની સદ્ભાવનાને અપીલ કરે છે.

પોતાની અંગત નિષ્ઠા અને જીવનદર્શન કયાં સુધી પહોંચ્યાં હતાં તેનો સારાંશ આપતાં ગાંધીજીએ પોતાના મોટા ભાઈ લક્ષ્મીદાસ ગાંધી ઉપરના પત્રમાં લખ્યું છે કે હવે મારા કુટુંબમાં “સમસ્ત સજીવ પ્રાણીઓનો સમાવેશ થાય છે.” આ ગ્રંથની ફલશ્રુતિ ડરબન મહોમેડન એસોસિયેશનમાં આપેલા એમના ભાષણના આ શબ્દોમાં સ્પષ્ટ સંભળાય છે (પા. ૨૮૨): “હું હમેશાં ખુદાને મારી પાસે જ સમજું છું. મારાથી ખુદા દૂર નથી. તમો સર્વે પણ એવી જ શ્રદ્ધાથી ચાલો. ખુદા તમારી પાસે જ છે એવી શ્રદ્ધા રાખો અને હમેશાં સત્ય પ્રમાણે ચાલનારા થાઓ એવું હું માગું છું.”

ऋणस्वीकार

આ ગ્રંથની સામગ્રી માટે અમે સાબરમતી આશ્રમ સંરક્ષણ તથા સ્મારક ટ્રસ્ટ અને સંગ્રહાલય, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય અને નવજીવન ટ્રસ્ટ, અમદાવાદ; ગાંધી સ્મારકનિધિ તથા સંગ્રહાલય, અને અખિલ હિંદ કોંગ્રેસ સમિતિ પુસ્તકાલય, નવી દિલ્હી; ભારત સેવક સમાજ, પૂના; કોલોનિયલ ઓફિસ પુસ્તકાલય તથા ઈન્ડિયા ઓફિસ પુસ્તકાલય, લંડન; ફિનિક્સ આશ્રમ, ડરબન; પ્રિટોરિયા આર્કાઈવ્ઝ, પ્રિટોરિયા; નગર પરિષદ, ફૂગર્સડોર્પ; શ્રી ડી. જી. તેંડુલકર તથા મહાત્માના પ્રકાશકો; શ્રી છગનલાલ ગાંધી, અમદાવાદ; શ્રી અરુણ ગાંધી, મુંબઈ; અને નીચેનાં વર્તમાનપત્રો તથા સામયિકોના આભારી છીએ: ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ઇન્ડિયા, ધિ મોર્નિંગ લીડર, ધિ નાતાલ એડવર્ટાઈઝર, ધિ નાતાલ મર્ક્યુરી, ધિ રેન્ડ ડેલી મેલ, ધિ સ્ટાર, સાઉથ આફ્રિકા, ધિ ટાઈમ્સ, ધિ ટ્રાન્સવાલ લીડર અને ધિ ટ્રિબ્યુન.

સંશોધન અને સંદર્ભગ્રંથોની સગવડો માટે ગાંધી સ્મારક સંગ્રહાલય, ઈન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ વર્લ્ડ અફેર્સનું પુસ્તકાલય, બ્રિટિશ કાઉન્સિલ પુસ્તકાલય, કેન્દ્રીય સચિવાલય પુસ્તકાલય તથા યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઈન્ફર્મેશન સર્વિસ પુસ્તકાલય, નવી દિલ્હી; સાબરમતી સંગ્રહાલય અને ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય, અમદાવાદ; સાર્વજનિક પુસ્તકાલય, જોહાનિસબર્ગ; બ્રિટિશ મ્યૂઝિયમ પુસ્તકાલય, લંડન; અને ગ્રંથપાલ, રાષ્ટ્રીય પુસ્તકાલય, કલકત્તા — એ સર્વના અમે ઋણી છીએ.

વાચકોને સૂચના

આ ગ્રંથમાં સામેલ કરવામાં આવેલી વિવિધ અધિકારીઓને સંબોધેલી અરજીઓ તથા વિનંતીપત્રો, વર્તમાનપત્રોને મોકલવામાં આવેલાં લખાણો, સભાઓમાં પસાર કરાયેલા ઠરવો અને પાર્લિમેન્ટના સભ્યોને માટે તૈયાર કરેલા પ્રશ્નો — એ બધાં ગાંધીજીએ તૈયાર કર્યાં છે એવું માનવાનાં કારણો ગ્રંથ વલની પ્રસ્તાવનામાં સમજાવ્યાં છે તે જ છે. જ્યાં ચોક્કસ લેખોને આમાં લેવા માટે ખાસ કારણો હતાં અને જ્યાં જ્યાં તે જણાવવાનું જરૂરી લાગ્યું છે, ત્યારે તેની પાદટીપોમાં નોંધ લેવામાં આવી છે. ઇન્ડિયન ઓપીનિયનમાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં ગાંધીજીનાં તેમની સહી વગરનાં લખાણો, એમનાં આત્મકથાત્મક લખાણોમાંની સામાન્ય સાબિતીના આધારે તેમના સાથીદારો, મિ. એચ. એસ. એલ. પોલાક અને શ્રી છગનલાલ ગાંધીના અભિપ્રાય ઉપરથી તથા બીજા મળી શકતા પુરાવા પરથી ઓળખવામાં આવ્યાં છે.

ગુજરાતી લખાણો ઉતારવામાં મૂળને ચુસ્ત રીતે વળગી રહેવાનો દરેક પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. મુદ્રણની દેખીતી ભૂલો સુધારવામાં આવી છે અને મૂળ પાઠમાં ટૂંકાવેલા શબ્દોને સામાન્ય રીતે આખા કરીને લખવામાં આવ્યા છે. વિશેષ નામો અને બીજા શબ્દોની જોડણીનાં જુદાં જુદાં સ્વરૂપો જરૂર મુજબ બદલવામાં આવ્યાં છે. અંગ્રેજીમાંથી અનુવાદ કરવામાં મૂળ વસ્તુને બરાબર ગુજરાતીમાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. તે સાથે જ ગુજરાતી અનુવાદ સુવાચ્ય અને તે ઉપર ધ્યાન આપ્યું છે.

પ્રત્યેક લેખની તારીખ, જે મળી શકી હોય તો, મથાળે જમણા હાથે ખૂણામાં આપવામાં આવી છે; જ્યાં મૂળમાં કોઈ તારીખ લખેલી નથી ત્યાં, કાટખૂણ કોંસમાં અનુમાન ઉપરથી તારીખ આપવામાં આવી છે, અને જરૂર જણાઈ ત્યાં તેનાં કારણો આપવામાં આવ્યાં છે. દરેક લેખને છેડે તેના મૂળ આધાર સહિત જે તારીખ આપવામાં આવી છે તે લેખ પ્રસિદ્ધ થયાની તારીખ છે.

મોટા કોંસમાં આપેલી પ્રાસ્તાવિક નોંધો તથા લેખની અંદર આપેલી તેવા જ કોંસમાં મૂકેલી સામગ્રી સંપાદકોએ લખેલી છે. મૂળમાં આવતા ગોળ કોંસો કાયમ રાખવામાં આવ્યા છે. ગાંધીજીએ અંગ્રેજીમાંથી ટાંકેલાં ભાષણો, અવતરણો વગેરેનાં મૂળ લખાણો હાંસિયો છોડી ચાલુ ટાઈપમાં જ છાપવામાં આવ્યાં છે. પરંતુ ગાંધીજીએ ગુજરાતીમાં અનુવાદરૂપે આપેલાં એવાં લખાણો એથીય વધારે હાંસિયો છોડીને ચાલુ ટાઈપમાં પણ પાતળા લેડમાં છાપ્યાં છે. ગાંધીજીના શબ્દોમાં ન હોય તેવાં લખાણો, ભાષણો તથા અદાલતના કામકાજ વગેરેના પરોક્ષ હેવાલો ચાલુ ટાઈપ અને ચાલુ માપમાં પણ પાતળા લેડમાં છાપ્યાં છે.

સત્યના પ્રયોગો અથવા આત્મકથા અને દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહનો ઇતિહાસની જુદી જુદી આવૃત્તિઓમાં પૃષ્ઠસંખ્યા જુદી જુદી હોવાથી માત્ર જે તે પુસ્તકના ભાગ તથા પ્રકરણનો જ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

લેખનો મૂળ આધાર દર્શાવતી લીટીમાં એસ.એન. સંકેત સાબરમતી સંગ્રહાલય, અમદાવાદમાં મળી શકતા કાગળપત્રો સૂચવે છે; જી. એન. ગાંધી સ્મારકનિધિ અને સંગ્રહાલય,

નવી દિલ્હીમાં મળી શકતા કાગળપત્રો સૂચવે છે; અને સી. ડબ્લ્યુ. “કલેક્ટેડ વર્કસ”ના સંપાદકોએ મેળવેલા કાગળપત્રો સૂચવે છે. મૂળ આધાર દર્શાવતી લીટીમાં કોઈ કોઈ વાર શબ્દોનાં સંક્ષિપ્ત રૂપો આવે છે. તેમાં ‘સી. એસ. ઓ.’ કોલોનિયલ સેક્રેટરીની ઓફિસને માટે છે, “સી. ઓ.” કોલોનિયલ ઓફિસ માટે છે, અને “એલ. ટી. જી.” અથવા ‘એલ. જી.’ લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર માટે છે.

આ ગ્રંથનું આધારરૂપ સાહિત્ય તથા તેમાં સમાવિષ્ટ થયેલા સમયગાળાનું તારીખવાર વૃત્તાંત ગ્રંથને છેડે જોડવામાં આવ્યાં છે. સૂચિ ઉપરાંત લેખોનાં મથાળાંની સૂચિ બિનજરૂરી લાગતાં આપવાનું બંધ કર્યું છે.

*

*

*

પુસ્તક પત્તી માફક આ પુસ્તકમાં અંગ્રેજી લખાણની જગ્યાએ ઇન્ડિયન ઓપીનિયનમાંથી ગાંધીજીએ જાતે લખેલો લેખ નં. ૨૭૩ મૂળ ગુજરાતી તરીકે સામેલ કર્યો છે. એ ઉપરાંત કેટલાક વધારાના મૂળ ગુજરાતી લેખો, લેખની ક્રમ સંખ્યા સાથે (૧) (૨) ઉમેરી કાળાનુક્રમે આપ્યા છે. પાછળથી મળેલો એક લેખ પુરવણીરૂપે ઉમેર્યો છે.

अनुक्रमणिका

प्रस्तावना	५
ऋणस्वीकार	७
वायकोने सूचना	९
१. वि दिव्युनने आपेवी मुवाकात (२०-१०-१९०६)	१
२. वि मॉनिंग लीडरने आपेवी मुवाकात (२०-१०-'०६)	२
३. वि टाइम्सने लपेवो पत्र (२२-१०-'०६)	४
४. ओ. मोंकारनेसने पत्र (२४-१०-'०६)	६
५. साउथ आफ्रिकाने आपेवी मुवाकात (२५-१०-'०६)	७
६. सर मंथेरञ्ज लावनगरीने तार (२५-१०-'०६)	११
७. सर ज्यॉर्ज बर्डवुडने तार (२५-१०-'०६)	११
८. अभीरअलीने तार (२५-१०-'०६)	१२
९. ओ.स. ओ.म. मंगाने पत्र (२५-१०-'०६)	१३
१०. जे. ओ.य. पोवाकने पत्र (२५-१०-'०६)	१३
११. ओ. ओ.य. गुलने पत्र (२५-१०-'०६)	१४
१२. ओ.ल. ओ.म. नेम्सने पत्र (२५-१०-'०६)	१५
१३. सर ज्यॉर्ज बर्डवुडने पत्र (२५-१०-'०६)	१६
१४. ओ.ल. उड्यु. रियने पत्र (२५-१०-'०६)	१७
१५. बोर्ड ओव्हीगनना अंगत मंत्रीने पत्र (२५-१०-'०६)	१८
१६. सर मंथेरञ्ज लावनगरीने पत्र (२५-१०-'०६)	१९
१७. जे. जे. ओडमने पत्र (२६-१०-'०६)	२०
१८. ओ.य. ओ.स. ओ.ल. पोवाकने पत्र (२६-१०-'०६)	२०
१९. ओ. ओ.य. वेस्टने पत्र (२६-१०-'०६)	२४
२०. छगनबाब गांधीने पत्र (२६-१०-'०६)	२५
२१. सर डेनरी कोटनने पत्र (२६-१०-'०६)	२६
२२. डॉ. जे. ओल्डफील्डने पत्र (२६-१०-'०६)	२७
२३. ओ.ल. उड्यु. रियने पत्र (२६-१०-'०६)	२८
२४. प्रोफेसर परमाणंदने पत्र (२६-१०-'०६)	२९
२५. डा. वज्जरअलीने पत्र (२६-१०-'०६)	३०
२६. यु.क. विन ल्युने पत्र (२६-१०-'०६)	३१
२७. डेप्युटेशननी मुसाक्षरी - ४ (२६-१०-'०६)	३१
२८. क्लेप्रीसे करणी लवी (२६-१०-'०६)	३३
२९. बोर्ड ओव्हीगनने लपवाना पत्रनो मुसदो (२७-१०-'०६)	३५
३०. रोईटरने आपेवी मुवाकात (२७-१०-'०६)	३६

૩૧. હાજી વજીરઅલીને પત્ર (૨૭-૧૦-'૦૬)	૩૬
૩૨. ડૉ. જી. ઓલ્ડફીલ્ડને પત્ર (૨૭-૧૦-'૦૬)	૩૮
૩૩. જી. સી. મુકરજીને પત્ર (૨૭-૧૦-'૦૬)	૩૯
૩૪. એફ. મેકારનેસને પત્ર (૨૭-૧૦-'૦૬)	૪૦
૩૫. શ્યામજી કૃષ્ણવર્માને પત્ર (૨૯-૧૦-'૦૬)	૪૦
૩૬. લૉર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રીને પત્ર (૨૯-૧૦-'૦૬)	૪૧
૩૭. એફ. એચ. બ્રાઉનને પત્ર (૩૦-૧૦-'૦૬)	૪૨
૩૮. જી. સી. મુકરજીને પત્ર (૩૦-૧૦-'૦૬)	૪૩
૩૯. જોસફ રોયપેનને પત્ર (૩૦-૧૦-'૦૬)	૪૪
૪૦. એમ. એન. ડૉક્ટરને પત્ર (૩૦-૧૦-'૦૬)	૪૪
૪૧. લૉર્ડ રેને પત્ર (૩૦-૧૦-'૦૬)	૪૫
૪૨. હાજી વજીરઅલીને પત્ર (૩૦-૧૦-'૦૬)	૪૬
૪૩. જી. એચ. પોલાકને પત્ર (૩૦-૧૦-'૦૬)	૪૭
૪૪. ડબ્લ્યુ. પી. બાઈલ્સને પત્ર (૩૦-૧૦-'૦૬)	૪૭
૪૫. એ. મર્સરને પત્ર (૩૦-૧૦-'૦૬)	૪૮
૪૬. મિસિસ સ્પેન્સર વોલ્ટનને પત્ર (૩૦-૧૦-'૦૬)	૪૮
૪૭. લૉર્ડ એલ્ગિનને મોકલવાના પત્રનો મુસદ્દો (૩૦-૧૦-'૦૬)	૪૯
૪૮. પરિપત્ર (૩૧-૧૦-'૦૬)	૫૦
૪૯. પ્રોફેસર પરમાણંદને પત્ર (૩૧-૧૦-'૦૬)	૫૧
૫૦. લૉર્ડ સ્ટેન્લીને પત્ર (૩૧-૧૦-'૦૬)	૫૧
૫૧. એફ. એચ. બ્રાઉનને પત્ર (૩૧-૧૦-'૦૬)	૫૨
૫૨. લૉર્ડ એલ્ગિનને આપેલો વિનંતીપત્ર (૩૧-૧૦-'૦૬)	૫૨
૫૩. જ્યોર્જ ગોડફ્રેને પત્ર (૩૧-૧૦-'૦૬)	૬૨
૫૪. એચ. રોઝ મેકેન્ઝીને પત્ર (૩૧-૧૦-'૦૬)	૬૩
૫૫. ડૉ. જી. ઓલ્ડફીલ્ડને પત્ર (૩૧-૧૦-'૦૬)	૬૪
૫૬. યુક લિન લ્યુને પત્ર (૩૧-૧૦-'૦૬)	૬૫
૫૭. લૉર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રીને પત્ર (૩૧-૧૦-'૦૬)	૬૫
૫૮. મિસ એ. પાયવેલને પત્ર (૩૧-૧૦-'૦૬)	૬૬
૫૯. હાજી વજીરઅલીને પત્ર (૩૧-૧૦-'૦૬)	૬૭
૬૦. ચીની એલચી માટે પત્રનો મુસદ્દો (૩૧-૧૦-'૦૬ પછી)	૬૮
૬૧. સાઉથ આફ્રિકાને આપેલી મુલાકાત (૧-૧૧-'૦૬)	૬૯
૬૨. સર ચાર્લ્સ શ્વૉનને પત્ર (૧-૧૧-'૦૬)	૭૨
૬૩. હેરોલ્ડ કોક્સને પત્ર (૧-૧૧-'૦૬)	૭૩
૬૪. અમીરઅલીને પત્ર (૧-૧૧-'૦૬)	૭૪
૬૫. પરિપત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૭૪
૬૬. લૉર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રીને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૭૫
૬૭. એચ. એસ. એલ. પોલાકને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૭૬

૬૮. એચ. કેલનબેકને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૭૭
૬૯. એ. એચ. વેસ્ટને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૭૮
૭૦. ડબ્લ્યુ. જી. મૉકિન્ટાયરને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૭૮
૭૧. જી. સી. મુકરજીને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૭૯
૭૨. જી. જી. ઓડમને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૭૯
૭૩. હેરોલ્ડ કોક્સને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૮૦
૭૪. મિસિસ સ્પેન્સર વોલ્ટનને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૮૦
૭૫. મિસ ઈ. લોસનને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૮૧
૭૬. જી. સી. ગિબ્સનને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૮૧
૭૭. એસ. હોલિકને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૮૨
૭૮. એચ. બિસિક્સને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૮૨
૭૯. લોર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રીને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૮૩
૮૦. ટી. એચ. થોર્નટનને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૮૪
૮૧. જી. એચ. પોલાકને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૮૫
૮૨. મેસર્સ એ. બોનરને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૮૬
૮૩. સર હેનરી કોટનને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૮૬
૮૪. સર હેનરી કોટનને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૮૭
૮૫. ડબ્લ્યુ. એ. વોલેસને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૮૭
૮૬. યુક લિન લ્યુને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૮૮
૮૭. એ. એચ. સ્કોટને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૮૮
૮૮. લોર્ડ જ્યોર્જ હેમિલ્ટનને પત્ર (૨-૧૧-'૦૬)	૮૯
૮૯. કાચી વચમાં બીડીનું વ્યસન (૩-૧૧-'૦૬)	૯૦
૯૦. લોર્ડ એલ્ગિનને વિદ્યાર્થીઓની અરજી (૩-૧૧-'૦૬)	૯૦
૯૧. એ. ડબ્લ્યુ. આરાથૂનને પત્ર (૩-૧૧-'૦૬)	૯૩
૯૨. એફ. એચ. બ્રાઉનને પત્ર (૩-૧૧-'૦૬)	૯૩
૯૩. નાતાલ બેકના મેનેજરને પત્ર (૩-૧૧-'૦૬)	૯૪
૯૪. એ. કાર્ટરાઈટને પત્ર (૩-૧૧-'૦૬)	૯૪
૯૫. સર ચાર્લ્સ ડિલ્કને પત્ર (૩-૧૧-'૦૬)	૯૫
૯૬. સર લેપલ ગ્રિફિનને પત્ર (૩-૧૧-'૦૬)	૯૫
૯૭. ટી. એચ. થોર્નટનને પત્ર (૩-૧૧-'૦૬)	૯૬
૯૮. ડેપ્યુટેશનની મુસાફરી - ૫ (૩-૧૧-'૦૬)	૯૬
૯૯. હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં સભા બોલાવવા માટે પરિપત્ર (૫-૧૧-'૦૬)	૯૯
૧૦૦. જ્વેસફ કિચિનને પત્ર (૫-૧૧-'૦૬)	૧૦૦
૧૦૧. અમીરઅલીને પત્ર (૫-૧૧-'૦૬)	૧૦૧
૧૦૨. જી. જી. ઓડમને પત્ર (૫-૧૧-'૦૬)	૧૦૧
૧૦૩. જ્યોર્જ વોલપોલને પત્ર (૫-૧૧-'૦૬)	૧૦૨
૧૦૪. સેન્ટ એડમંડની વડી નર્સને પત્ર (૫-૧૧-'૦૬)	૧૦૨

૧૦૫. ધિ ટાઈમ્સના તંત્રીને પત્ર (૫-૧૧-'૦૬)	૧૦૩
૧૦૬. જી. જી. ઓડમને પત્ર (૫-૧૧-'૦૬)	૧૦૩
૧૦૭. લોર્ડ એલ્ગિનને પત્ર (૫-૧૧-'૦૬)	૧૦૪
૧૦૮. આલ્બર્ટ કાર્ટરફીટને પત્ર (૫-૧૧-'૦૬)	૧૦૫
૧૦૯. એફ. એચ. બ્રાઉનને પત્ર (૬-૧૧-'૦૬)	૧૦૬
૧૧૦. સર ચાર્લ્સ ડિલ્કને પત્ર (૬-૧૧-'૦૬)	૧૦૭
૧૧૧. મેસર્સ ઓ. બોનરને પત્ર (૬-૧૧-'૦૬)	૧૦૭
૧૧૨. લોર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રીને પત્ર (૬-૧૧-'૦૬)	૧૦૮
૧૧૩. જી. ડી. રીઝને પત્ર (૬-૧૧-'૦૬)	૧૦૯
૧૧૪. ડો. જી. ઓલ્ડફીલ્ડને પત્ર (૬-૧૧-'૦૬)	૧૧૨
૧૧૫. મિસ એબા રોઝેનબર્ગને પત્ર (૬-૧૧-'૦૬)	૧૧૩
૧૧૬. જોસફ રોયપેનને પત્ર (૬-૧૧-'૦૬)	૧૧૪
૧૧૭. આલ્બર્ટ કાર્ટરફીટને પત્ર (૬-૧૧-'૦૬)	૧૧૪
૧૧૮. એસ. હોલિકને પત્ર (૬-૧૧-'૦૬)	૧૧૫
૧૧૯. સામેલ કરેલો પત્ર (૬-૧૧-'૦૬)	૧૧૬
૧૨૦. સર ચાર્લ્સ શ્વૉનને પત્ર (૭-૧૧-'૦૬)	૧૧૬
૧૨૧. લોર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રીને પત્ર (૭-૧૧-'૦૬)	૧૧૭
૧૨૨. સર વિલિયમ વેડરબર્નને પત્ર (૭-૧૧-'૦૬)	૧૧૮
૧૨૩. જી. એચ. પોલાકને પત્ર (૭-૧૧-'૦૬)	૧૧૯
૧૨૪. હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં મળેલી સભા (૭-૧૧-'૦૬)	૧૧૯
૧૨૫. લોર્ડ એલ્ગિનને આપવાની અરજીનો મુસદ્દો (૮-૧૧-'૦૬ પહેલાં)	૧૨૦
૧૨૬. ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ (૮-૧૧-'૦૬)	૧૨૧
૧૨૭. સેમ ડિગ્બીને પત્ર (૮-૧૧-'૦૬)	૧૨૪
૧૨૮. લોર્ડ એલ્ગિનને વિનંતીપત્ર (૮-૧૧-'૦૬)	૧૨૫
૧૨૯. એસ. હોલિકને પત્ર (૮-૧૧-'૦૬)	૧૨૭
૧૩૦. લોર્ડ એલ્ગિનને મળેલું પ્રતિનિધિમંડળ (૮-૧૧-'૦૬)	૧૨૮
૧૩૧. લોર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રીને પત્ર (૮-૧૧-'૦૬)	૧૪૨
૧૩૨. મિસિસ જી. બ્લેરને પત્ર (૮-૧૧-'૦૬)	૧૪૩
૧૩૩. મિસિસ ફ્રીથને પત્ર (૮-૧૧-'૦૬)	૧૪૪
૧૩૪. મિસિસ બાર્નેને પત્ર (૮-૧૧-'૦૬)	૧૪૪
૧૩૫. બાર્નેને પત્ર (૮-૧૧-'૦૬)	૧૪૫
૧૩૬. સર રિચર્ડ સોલોમનને પત્ર (૮-૧૧-'૦૬)	૧૪૫
૧૩૭. મેસર્સ કેમેરોન, કિમ ઓન્ડ કંપનીને પત્ર (૮-૧૧-'૦૬)	૧૪૬
૧૩૮. ડબ્લ્યુ. ટી. સ્ટેડને પત્ર (૮-૧૧-'૦૬)	૧૪૭
૧૩૯. એસ. હોલિકને પત્ર (૮-૧૧-'૦૬)	૧૪૭
૧૪૦. સર ચાર્લ્સ ડિલ્કને પત્ર (૯-૧૧-'૦૬)	૧૪૮
૧૪૧. સર મંચેરજી ભાવનગરીને પત્ર (૯-૧૧-'૦૬)	૧૪૯

૧૪૨. મિ. મોર્લીના અંગત મંત્રીને પત્ર (૯-૧૧-'૦૬)	૧૪૯
૧૪૩. લોર્ડ ઓલ્ડિનના અંગત મંત્રીને પત્ર (૯-૧૧-'૦૬)	૧૫૦
૧૪૪. એચ. એસ. એલ. પોલાકને પત્ર (૯-૧૧-'૦૬)	૧૫૧
૧૪૫. જોસફ કિચિનને પત્ર (૯-૧૧-'૦૬)	૧૫૩
૧૪૬. સર વિલિયમ વેડરબર્નને પત્ર (૯-૧૧-'૦૬)	૧૫૩
૧૪૭. ડૉ. જી. ઓલ્ડફીલ્ડને પત્ર (૯-૧૧-'૦૬)	૧૫૪
૧૪૮. ડેપ્યુટીશનની નોંધ - ૧ (૯-૧૧-'૦૬)	૧૫૪
૧૪૯. એસ. એમ. મંગાને પત્ર (૧૦-૧૧-'૦૬)	૧૫૭
૧૫૦. સર હેનરી કોટનને પત્ર (૧૦-૧૧-'૦૬)	૧૫૮
૧૫૧. આલ્બર્ટ એચ. વેસ્ટને પત્ર (૧૦-૧૧-'૦૬)	૧૫૯
૧૫૨. જી. ડબ્લ્યુ. મૅકિન્ટાઇરને પત્ર (૧૦-૧૧-'૦૬)	૧૬૦
૧૫૩. ઉમર હાજી આમદ જોહરીને પત્ર (૧૦-૧૧-'૦૬)	૧૬૦
૧૫૪. અબદુલ કાદિરને પત્ર (૧૦-૧૧-'૦૬)	૧૬૧
૧૫૫. ડબ્લ્યુ. જી. વેસ્ટને પત્ર (૧૦-૧૧-'૦૬)	૧૬૨
૧૫૬. મેસર્સ વુલગર ઍન્ડ રોબર્ટ્સને પત્ર (૧૨-૧૧-'૦૬)	૧૬૩
૧૫૭. લોર્ડ ઓલ્ડિનના અંગત મંત્રીને પત્ર (૧૨-૧૧-'૦૬)	૧૬૩
૧૫૮. ધિ ટાઇમ્સને પત્ર (૧૨-૧૧-'૦૬)	૧૬૪
૧૫૯. સર લેપલ ગ્રિફિનને પત્ર (૧૨-૧૧-'૦૬)	૧૬૬
૧૬૦. હેરોલ્ડ કોક્સને પત્ર (૧૨-૧૧-'૦૬)	૧૬૭
૧૬૧. સર મંચેરજી ભાવનગરીને પત્ર (૧૨-૧૧-'૦૬)	૧૬૮
૧૬૨. લોર્ડ ઓલ્ડિનના અંગત મંત્રીને પત્ર (૧૨-૧૧-'૦૬)	૧૬૯
૧૬૩. સર હેનરી કોટનને પત્ર (૧૨-૧૧-'૦૬)	૧૭૦
૧૬૪. સર હેનરી કોટનને પત્ર (૧૩-૧૧-'૦૬)	૧૭૧
૧૬૫. એલ. એમ. જોમ્સને પત્ર (૧૩-૧૧-'૦૬)	૧૭૧
૧૬૬. લોર્ડ સ્ટેન્લીને પત્ર (૧૩-૧૧-'૦૬)	૧૭૨
૧૬૭. બર્નાર્ડ હોલન્ડને પત્ર (૧૩-૧૧-'૦૬)	૧૭૨
૧૬૮. ડબ્લ્યુ. એચ. આરાથૂનને પત્ર (૧૩-૧૧-'૦૬)	૧૭૩
૧૬૯. થિયોડોર મોરિસનને પત્ર (૧૩-૧૧-'૦૬)	૧૭૩
૧૭૦. સર જ્યોર્જ બર્ડવુડને પત્ર (૧૩-૧૧-'૦૬)	૧૭૪
૧૭૧. ચાર્સ ઓફ. કૂપરને પત્ર (૧૩-૧૧-'૦૬)	૧૭૪
૧૭૨. મિ. મોર્લીના અંગત મંત્રીને પત્ર (૧૩-૧૧-'૦૬)	૧૭૫
૧૭૩. મિસિસ જી. બ્લેરને પત્ર (૧૩-૧૧-'૦૬)	૧૭૬
૧૭૪. મિસ ઓફ. વિન્ટરબોટમને પત્ર (૧૩-૧૧-'૦૬)	૧૭૬
૧૭૫. ડૉ. જી. ઓલ્ડફીલ્ડને પત્ર (૧૩-૧૧-'૦૬)	૧૭૭
૧૭૬. ધિ ટાઇમ્સને લખવાના પત્રનો મુસદ્દો (૧૩-૧૧-'૦૬)	૧૭૮
૧૭૭. મિસિસ ફ્રીથને પત્ર (૧૪-૧૧-'૦૬)	૧૭૯
૧૭૮. જી. સી. મુકરજીને પત્ર (૧૪-૧૧-'૦૬)	૧૮૦

૧૭૯. એસ. હોલિકને પત્ર (૧૪-૧૧-'૦૬)	૧૮૦
૧૮૦. સર રિચર્ડ સોલોમનને પત્ર (૧૫-૧૧-'૦૬)	૧૮૧
૧૮૧. વિન્સ્ટન ચર્ચિલને પત્ર (૧૫-૧૧-'૦૬)	૧૮૧
૧૮૨. એચ. રોઝ મેકેન્ઝીને પત્ર (૧૫-૧૧-'૦૬)	૧૮૨
૧૮૩. ડબ્લ્યુ. એ. વૉલેસને પત્ર (૧૫-૧૧-'૦૬)	૧૮૨
૧૮૪. ટી. જે. બેનેટને પત્ર (૧૫-૧૧-'૦૬)	૧૮૩
૧૮૫. દાદાભાઈ નવરોજીને પત્ર (૧૬-૧૧-'૦૬)	૧૮૪
૧૮૬. ઘિ ટાઈમ્સને પત્ર (૧૬-૧૧-'૦૬)	૧૮૫
૧૮૭. થિયોડોર મોરિસનને પત્ર (૧૬-૧૧-'૦૬)	૧૮૭
૧૮૮. મેસર્સ એ. બૉનરને પત્ર (૧૬-૧૧-'૦૬)	૧૮૭
૧૮૯. મિસિસ સ્પેન્સર વૉલ્ટનને પત્ર (૧૬-૧૧-'૦૬)	૧૮૮
૧૯૦. ડબ્લ્યુ. ટી. સ્ટેડને પત્ર (૧૬-૧૧-'૦૬)	૧૮૯
૧૯૧. એચ. એસ. એલ. પોલાકને પત્ર (૧૬-૧૧-'૦૬)	૧૯૦
૧૯૨. ટી. જે. બેનેટને પત્ર (૧૬-૧૧-'૦૬)	૧૯૧
૧૯૩. બર્નાર્ડ હોલન્ડને પત્ર (૧૬-૧૧-'૦૬)	૧૯૨
૧૯૪. સાઉથ આફ્રિકાને આપેલી મુલાકાત (૧૬-૧૧-'૦૬)	૧૯૩
૧૯૫. લાંડન ઈન્ડિયન સોસાયટીની સભા (૧૬-૧૧-'૦૬ પછી)	૧૯૪
૧૯૬. ધિ પાન-ઈસ્લામિક સોસાયટી (૧૬-૧૧-'૦૬ પછી)	૧૯૭
૧૯૭. પાર્લિમેન્ટના સભ્યોને માટેના પ્રશ્નોનો મુસદ્દો (૧૭-૧૧-'૦૬ પહેલાં)	૧૯૮
૧૯૮. મેસર્સ વુલગર ઍન્ડ રૉબર્ટ્સને પત્ર (૧૭-૧૧-'૦૬)	૨૦૦
૧૯૯. હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની બ્રિટિશ સમિતિને પત્ર (૧૭-૧૧-'૦૬)	૨૦૦
૨૦૦. દાદાભાઈ નવરોજીને પત્ર (૧૭-૧૧-'૦૬)	૨૦૧
૨૦૧. એમ્પાયર ટાઈપરાઈટિંગ કંપનીને પત્ર (૧૭-૧૧-'૦૬)	૨૦૨
૨૦૨. એચ. ઈ. એ. કોટનને પત્ર (૧૭-૧૧-'૦૬)	૨૦૨
૨૦૩. કાઉન્ટી સ્કૂલના મંત્રીને પત્ર (૧૭-૧૧-'૦૬)	૨૦૩
૨૦૪. જે. ડી. રીઝને પત્ર (૧૭-૧૧-'૦૬)	૨૦૪
૨૦૫. સર હેનરી કોટનને પત્ર (૧૭-૧૧-'૦૬)	૨૦૪
૨૦૬. જી. જે. ઑડમને પત્ર (૧૭-૧૧-'૦૬)	૨૦૫
૨૦૭. ડેપ્યુટેશનની નોંધ-૨ (૧૭-૧૧-'૦૬)	૨૦૫
૨૦૮. મોર્લીના અંગત મંત્રીને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૦૭
૨૦૯. જે. ડી. રીઝને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૦૯
૨૧૦. મેસર્સ વુલગર ઍન્ડ રૉબર્ટ્સને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૦૯
૨૧૧. ડબ્લ્યુ. આરાથૂનને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૧૦
૨૧૨. સર વૉલ્ટર લૉરેન્સને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૧૦
૨૧૩. એમ્પાયર ટાઈપરાઈટિંગ કંપનીને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૧૧
૨૧૪. ક્લેમેન્ટ્સ પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૧૧
૨૧૫. કાઉન્ટી સ્કૂલના આચાર્યને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૧૨

— 2010
GAN
13641

૨૧૬. સર વિલિયમ માર્કબીને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૧૨
૨૧૭. આર્થર જે. બાલ્ફોરના અંગત મંત્રીને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૧૩
૨૧૮. લોર્ડ મિલ્નરના અંગત મંત્રીને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૧૪
૨૧૯. લોર્ડ રેને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૧૪
૨૨૦. વિન્સ્ટન ચર્ચિલના અંગત મંત્રીને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૧૫
૨૨૧. એ. લિટલવુડને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૧૬
૨૨૨. મેસર્સ આર્ચિબલ્ડ એન્ડ કોન્સ્ટેબલ એન્ડ કંપનીને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૧૬
૨૨૩. સર મંચેરજી ભાવનગરીને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૧૭
૨૨૪. સર ચાર્લ્સ ડિલ્કને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૧૭
૨૨૫. સર જ્યોર્જ બર્ડવુડને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૧૮
૨૨૬. સાઉથ આફ્રિકાના તંત્રીને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૧૮
૨૨૭. લોર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રીને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૧૯
૨૨૮. લોર્ડ સ્ટેન્લીને પત્ર (૨૦-૧૧-'૦૬)	૨૨૬
૨૨૯. એ. જે. બાલ્ફોરના અંગત મંત્રીને પત્ર (૨૧-૧૧-'૦૬)	૨૨૬
૨૩૦. ચર્ચિલના અંગત મંત્રીને પત્ર (૨૧-૧૧-'૦૬)	૨૨૭
૨૩૧. નેશનલ લિબરલ ક્લબના મંત્રીને પત્ર (૨૧-૧૧-'૦૬)	૨૨૭
૨૩૨. જી. ડબ્લ્યુ. એમ. ગ્રિગને પત્ર (૨૧-૧૧-'૦૬)	૨૨૮
૨૩૩. એફ. એચ. બ્રાઉનને પત્ર (૨૧-૧૧-'૦૬)	૨૨૮
૨૩૪. રેમિંગ્ટન ટાઇપરાઇટર કંપનીને પત્ર (૨૧-૧૧-'૦૬)	૨૨૯
૨૩૫. સર રોપર લેથબ્રિજને પત્ર (૨૧-૧૧-'૦૬)	૨૨૯
૨૩૬. એસ. હોલિકને પત્ર (૨૧-૧૧-'૦૬)	૨૩૦
૨૩૭. હિંદી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની બ્રિટિશ સમિતિને પત્ર (૨૧-૧૧-'૦૬)	૨૩૦
૨૩૮. એચ. ઈ. એ. કોટનને પત્ર (૨૧-૧૧-'૦૬)	૨૩૧
૨૩૯. મોર્લીને મળેલું પ્રતિનિધિમંડળ (૨૨-૧૧-'૦૬)	૨૩૨
૨૪૦. સાઉથ આફ્રિકાને પત્ર (૨૨-૧૧-'૦૬)	૨૪૩
૨૪૧. થિયોડોર મોરિસનને પત્ર (૨૨-૧૧-'૦૬)	૨૪૪
૨૪૨. મિસ એ. એચ. સ્મિથને પત્ર (૨૨-૧૧-'૦૬)	૨૪૫
૨૪૩. એમ. એન. ડોક્ટરને પત્ર (૨૨-૧૧-'૦૬)	૨૪૫
૨૪૪. મિસ ઈ. જે. બેકને પત્ર (૨૨-૧૧-'૦૬)	૨૪૬
૨૪૫. ડેપ્યુટેશનની નોંધ-૩ (૨૩-૧૧-'૦૬)	૨૪૬
૨૪૬. મોર્લીના અંગત મંત્રીને પત્ર (૨૩-૧૧-'૦૬)	૨૪૯
૨૪૭. ડો. જે. ઓલ્ડફીલ્ડને પત્ર (૨૩-૧૧-'૦૬)	૨૫૦
૨૪૮. લોર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રીને પત્ર (૨૪-૧૧-'૦૬)	૨૫૦
૨૪૯. ક્લોડ હેને પત્ર (૨૪-૧૧-'૦૬)	૨૫૨
૨૫૦. લોર્ડ રેને પત્ર (૨૪-૧૧-'૦૬)	૨૫૩
૨૫૧. ડો. જે. ઓલ્ડફીલ્ડને પત્ર (૨૪-૧૧-'૦૬)	૨૫૫
૨૫૨. મોર્લીના અંગત મંત્રીને પત્ર (૨૪-૧૧-'૦૬)	૨૫૬

REFERENCE BOOK

૨૫૩. સર વિલિયમ માર્કબીને પત્ર (૨૬-૧૧-'૦૬)	૨૫૭
૨૫૪. થિયોડોર મોરિસનને પત્ર (૨૬-૧૧-'૦૬)	૨૫૭
૨૫૫. સર ઈવાન્સ ગોર્ડનને પત્ર (૨૬-૧૧-'૦૬)	૨૫૮
૨૫૬. સર રોપર લેથબ્રિજને પત્ર (૨૬-૧૧-'૦૬)	૨૫૮
૨૫૭. પરિપત્ર (૨૬-૧૧-'૦૬)	૨૫૯
૨૫૮. ઈસ્ટ ઈન્ડિયા ઓસોસિયેશનમાં ભાષણ (૨૬-૧૧-'૦૬)	૨૬૦
૨૫૯. મિસ ઈ. જી. બેકને પત્ર (૨૭-૧૧-'૦૬)	૨૬૧
૨૬૦. સર જ્યોર્જ બર્ડવુડને પત્ર (૨૭-૧૧-'૦૬)	૨૬૨
૨૬૧. લોર્ડ હેરિસને પત્ર (૨૭-૧૧-'૦૬)	૨૬૨
૨૬૨. સર મંચેરજી ભાવનગરીને પત્ર (૨૭-૧૧-'૦૬)	૨૬૩
૨૬૩. બર્નાર્ડ હોલન્ડને પત્ર (૨૭-૧૧-'૦૬)	૨૬૪
૨૬૪. મિસ એડિથ લોસનને પ્રમાણપત્ર (૨૭-૧૧-'૦૬)	૨૬૫
૨૬૫. મિસ એ. એચ. સ્મિથને પત્ર (૨૭-૧૧-'૦૬)	૨૬૫
૨૬૬. ચર્ચિલના અંગત મંત્રીને પત્ર (૨૭-૧૧-'૦૬)	૨૬૬
૨૬૭. હિંદી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની બ્રિટિશ સમિતિને પત્ર (૨૭-૧૧-'૦૬)	૨૬૭
૨૬૮. ટી. જી. બેનેટને પત્ર (૨૮-૧૧-'૦૬)	૨૬૮
૨૬૯. એફ. એચ. બ્રાઉનને પત્ર (૨૮-૧૧-'૦૬)	૨૬૮
૨૭૦. એ. એચ. ગુલને પત્ર (૨૮-૧૧-'૦૬)	૨૬૯
૨૭૧. લોર્ડ સ્ટેન્લીને પત્ર (૨૮-૧૧-'૦૬)	૨૬૯
૨૭૨. સર લેપલ ગ્રિફિનને પત્ર (૨૮-૧૧-'૦૬)	૨૭૦
૨૭૩. વિદ્યાપ્રસંગેનું ભાષણ (૨૮-૧૧-'૦૬)	૨૭૦
૨૭૪. સર રેમન્ડ વેસ્ટને પત્ર (૨૮-૧૧-'૦૬)	૨૭૨
૨૭૫. લોર્ડ રેને પત્ર (૨૮-૧૧-'૦૬)	૨૭૩
૨૭૬. સી. એચ. વોંગને પત્ર (૨૮-૧૧-'૦૬)	૨૭૩
૨૭૭. ડી. જી. પાન્સેને પત્ર (૨૮-૧૧-'૦૬)	૨૭૪
૨૭૮. મિસ એડિથ લોસનને પત્ર (૨૮-૧૧-'૦૬)	૨૭૫
૨૭૯. મિસ ઈ. જી. બેકને પત્ર (૨૮-૧૧-'૦૬)	૨૭૫
૨૮૦. જી. એચ. પોલાકને પત્ર (૨૮-૧૧-'૦૬)	૨૭૬
૨૮૧. એસ. જી. મીનીને પત્ર (૨૮-૧૧-'૦૬)	૨૭૭
૨૮૨. વર્તમાનપત્રોને પત્ર (૩૦-૧૧-'૦૬)	૨૭૭
૨૮૩. લોર્ડ એલિંગનના અંગત મંત્રીને પત્ર (૧-૧૨-'૦૬)	૨૭૯
૨૮૪. પ્રોફેસર ગોખલેને પત્ર (૩-૧૨-'૦૬)	૨૮૧
૨૮૫. ઈસ્ટ ઈન્ડિયા ઓસોસિયેશનમાં મિ. રિચનું ભાષણ (૨૦-૧૨-'૦૬ પહેલાં)	૨૮૨
૨૮૬. ઉપ્યુટેશનની નોંધ - ૪ (૨૦-૧૨-'૦૬ પહેલાં)	૨૮૩
૨૮૭. વળતો આભાર (૨૨-૧૨-'૦૬)	૨૮૬
૨૮૮. સ્વાગત સભામાં થયેલા ઠરાવો (૨૩-૧૨-'૦૬)	૨૮૬
૨૮૯. સત્કાર-સમારંભમાં ભાષણ (૨૬-૧૨-'૦૬)	૨૮૭

૨૯૦. માનપત્રનો જવાબ (૨૯-૧૨-'૦૬)	૨૮૭
૨૯૧. દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિને તાર (૨૯-૧૨-'૦૬)	૨૮૮
૨૯૨. સરવૈયું (૨૯-૧૨-'૦૬)	૨૮૮
૨૯૩. કેપમાં કેર (૨૯-૧૨-'૦૬)	૨૮૯
૨૯૪. માનપત્રનો જવાબ (૧-૧-૧૯૦૭)	૨૯૦
૨૯૫. ભોજનસમારંભમાં ભાષણ (૨-૧-'૦૭)	૨૯૧
૨૯૬. મોહમેડન એસોસિયેશનના માનપત્રનો જવાબ (૩-૧-'૦૭)	૨૯૨
૨૯૭. ડરબનના સ્વાગત-સમારંભમાં ભાષણ (૩-૧-'૦૭)	૨૯૩
૨૯૮. કેળવણી ખાતા પર સરકારી રિપોર્ટ (૫-૧-'૦૭)	૨૯૪
૨૯૯. હિંદી નેશનલ કોંગ્રેસ (૫-૧-'૦૭)	૨૯૫
૩૦૦. તમાકુ (૫-૧-'૦૭)	૨૯૬
૩૦૧. પ્રગટ કરવાનાં પુસ્તકો (૫-૧-'૦૭)	૨૯૭
૩૦૨. છગનલાલ ગાંધી ઉપરના પત્રનો એક ભાગ (આશરે ૫-૧-'૦૭)	૨૯૭
૩૦૩. છગનલાલ ગાંધી ઉપરના પત્રનો એક ભાગ (આશરે ૫-૧-'૦૭)	૨૯૮
૩૦૪. સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ એલેક્ઝાંડર (૫-૧-'૦૭)	૨૯૯
૩૦૫. વાજબી સૂચના (૫-૧-'૦૭)	૨૯૯
૩૦૬. નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ - ૧ (૫-૧-'૦૭) ૧	૩૦૦
૩૦૬(૧). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૮-૧-'૦૭)	૩૦૨
૩૦૬(૨). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૧૧-૧-'૦૭)	૩૦૩
૩૦૭. ઘિ આડટલુકને પત્ર (૧૨-૧-'૦૭ પહેલાં)	૩૦૪
૩૦૮. મિ. કિવનનું ભાષણ (૧૨-૧-'૦૭)	૩૦૫
૩૦૯. ગ્રીડીડોર્પ ઓડિનન્સ (૧૨-૧-'૦૭)	૩૦૬
૩૧૦. જાપાન ને અમેરિકા (૧૨-૧-'૦૭)	૩૦૭
૩૧૧. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર (૧૨-૧-'૦૭)	૩૦૭
૩૧૨. નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ - ૨ (૧૨-૧-'૦૭) ૨	૩૦૮
૩૧૨(૧). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૧૪-૧-'૦૭ પહેલાં)	૩૧૦
૩૧૨(૨). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૧૪-૧-'૦૭)	૩૧૧
૩૧૨(૩). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૧૬-૧-'૦૭ પહેલાં)	૩૧૨
૩૧૨(૪). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૧૬-૧-'૦૭)	૩૧૩
૩૧૩. અમીરની અમીરાત (૧૯-૧-'૦૭)	૩૧૫
૩૧૪. લાઈસન્સ માટે તકલીફો (૧૯-૧-'૦૭)	૩૧૫
૩૧૫. સ્ત્રીકેળવણી (૧૯-૧-'૦૭)	૩૧૬
૩૧૬. જાપાનનો ખેલ (૧૯-૧-'૦૭)	૩૧૭
૩૧૭. નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ-૩ (૧૯-૧-'૦૭) ✓	૩૧૮
૩૧૮. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર (૧૯-૧-'૦૭)	૩૨૧
૩૧૯. કેળવાયેલા હિંદીની ફરજ (૧૯-૧-'૦૭)	૩૨૨
૩૧૯(૧). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૨૫-૧-'૦૭)	૩૨૩

૩૨૦. મનનો મહેલ (૨૬-૧-'૦૭)	૩૨૪
૩૨૧. શું હિંદીઓમાં ફટફૂટ થશે? (૨૬-૧-'૦૭)	૩૨૬
૩૨૨. નાતાલનો લાઈસન્સનો કાયદો (૨૬-૧-'૦૭)	૩૨૭
૩૨૩. નાતાલ મર્ચ્યુરી તથા હિંદી વેપારી (૨૬-૧-'૦૭)	૩૩૦
૩૨૪. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર (૨૬-૧-'૦૭)	૩૩૧
૩૨૫. નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ-૪ (૨૬-૧-'૦૭)	૩૩૩
૩૨૬. પ્રજા કેમ બંધાય? (૨૮-૧-'૦૭ પહેલાં)	૩૩૬
૩૨૭. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૨૮-૧-'૦૭)	૩૩૬
૩૨૮. મિ. મદનજિતનો ઉત્સાહ (૨૮-૧-'૦૭ પહેલાં)	૩૩૮
૩૨૯. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૨૮-૧-'૦૭)	૩૩૮
૩૩૦. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૨૮-૧-'૦૭)	૩૩૯
૩૩૧. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૩૧-૧-'૦૭)	૩૪૦
૩૩૨. ટ્રાન્સવાલના હિંદી (૨-૨-'૦૭)	૩૪૧
૩૩૩. મિ. થિયોડોર મોરિસન (૨-૨-'૦૭)	૩૪૨
૩૩૪. સર જેમ્સ ફરગ્યુસન (૨-૨-'૦૭)	૩૪૨
૩૩૫. સૂગ અથવા આણ્ણમો (૨-૨-'૦૭)	૩૪૩
૩૩૬. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર (૨-૨-'૦૭)	૩૪૪
૩૩૭. નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ - ૫ (૨-૨-'૦૭)	૩૪૭
૩૩૮. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૨-૨-'૦૭)	૩૫૦
૩૩૯. મિ. આદમજી મિયાંખાન (૫-૨-'૦૭ પહેલાં)	૩૫૧
૩૪૦. નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ - ૬ (૫-૨-'૦૭ પહેલાં)	૩૫૨
૩૪૧. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૫-૨-'૦૭)	૩૫૪
૩૪૨. ટાઉન ક્લાર્કને પત્ર (૬-૨-'૦૭)	૩૫૫
૩૪૩. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૭-૨-'૦૭)	૩૫૬
૩૪૪. સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઈન્ડિયન કમિટી (૯-૨-'૦૭)	૩૫૮
૩૪૫. ટોંગાટનું લાઈસન્સ (૯-૨-'૦૭)	૩૫૯
૩૪૬. નાતાલમાં હિંદી વેપારી (૯-૨-'૦૭)	૩૫૯
૩૪૭. મિડલબર્ગનું લોકેશન (૯-૨-'૦૭)	૩૬૦
૩૪૮. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર (૯-૨-'૦૭)	૩૬૧
૩૪૮(૧). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૧૦-૨-'૦૭)	૩૬૩
૩૪૯. એડવર્ટાઈઝરની હાર (૧૬-૨-'૦૭)	૩૬૩
૩૫૦. નાતાલનો લાઈસન્સનો કાયદો (૧૬-૨-'૦૭)	૩૬૪
૩૫૧. કેપનો લાઈસન્સનો કાયદો (૧૬-૨-'૦૭)	૩૬૫
૩૫૨. નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ - ૭ (૧૬-૨-'૦૭)	૩૬૬
૩૫૩. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર (૧૬-૨-'૦૭)	૩૬૭
૩૫૪. દ. આ. બ્રિ. હિં. સમિતિને તાર (૨૨-૨-'૦૭)	૩૭૦
૩૫૫. ઓરત મરદ અને મરદ ઓરત? (૨૩-૨-'૦૭)	૩૭૦

૩૫૬. લેડીસ્મિથનાં લાઈસન્સ (૨૩-૨-'૦૭)	૩૭૧
૩૫૭. કેપનો ઈમિગ્રેશન કાયદો (૨૩-૨-'૦૭)	૩૭૨
૩૫૮. નાતાલમાં વેપારી કાયદો (૨૩-૨-'૦૭)	૩૭૨
૩૫૯. નાતાલ મ્યુનિસિપલ બિલ (૨૩-૨-'૦૭)	૩૭૩
૩૬૦. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર (૨૩-૨-'૦૭)	૩૭૩
૩૬૧. નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ - ૮ (૨૩-૨-'૦૭)	૩૭૫
૩૬૨. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર (૨૬-૨-'૦૭)	૩૭૮
૩૬૩. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૨૬-૨-'૦૭)	૩૮૦
૩૬૩(૧). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૧-૩-'૦૭)	૩૮૧
૩૬૪. મિ. ગોગાનું લાઈસન્સ (૨-૩-'૦૭)	૩૮૧
૩૬૫. કેપનો ઈમિગ્રેશન કાયદો (૨-૩-'૦૭)	૩૮૨
૩૬૬. મર્ચ્યુરી અને હિંદી વેપારી (૨-૩-'૦૭)	૩૮૩
૩૬૭. સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઈન્ડિયન કમિટી (૨-૩-'૦૭)	૩૮૩
૩૬૮. ગ્રીડીડોર્પ ઓડિનન્સ (૨-૩-'૦૭)	૩૮૪
૩૬૯. કેપનો નવો ઈમિગ્રેશન કાયદો (૨-૩-'૦૭)	૩૮૪
૩૭૦. અલીગઢ કોલેજ અને નામદાર અમીર હબીબુલ્લા (૨-૩-'૦૭)	૩૮૫
૩૭૧. એશિયાઈઓના રજિસ્ટ્રારને તાર (૨-૩-'૦૭)	૩૮૭
૩૭૨. એશિયાઈઓના રજિસ્ટ્રારને પત્ર (૪-૩-'૦૭ પહેલાં)	૩૮૭
૩૭૩. એશિયાઈઓના રજિસ્ટ્રારને તાર (૫-૩-'૦૭)	૩૮૮
૩૭૪. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૯-૩-'૦૭ પહેલાં)	૩૮૯
૩૭૫. ગેરકાયદે (૯-૩-'૦૭)	૩૯૦
૩૭૬. આંગળીઓની એ છાપો (૯-૩-'૦૭)	૩૯૧
૩૭૭. ધિ ટ્રાન્સવાલ લીડરને પત્ર (૯-૩-'૦૭)	૩૯૨
૩૭૮. ઈંગ્રેજની ઉદારતા (૯-૩-'૦૭)	૩૯૩
૩૭૯. ટ્રાન્સવાલના હિંદીને ચેતવણી (૯-૩-'૦૭)	૩૯૪
૩૮૦. ઈજિપ્તમાં સ્વરાજ્યની હિલચાલ (૯-૩-'૦૭)	૩૯૫
૩૮૧. લાઈસન્સનો કેસ (૯-૩-'૦૭)	૩૯૫
૩૮૨. મિ. લેમ્સ ગોડફ્રે (૯-૩-'૦૭)	૩૯૬
૩૮૩. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર (૯-૩-'૦૭)	૩૯૬
૩૮૪. હિંદીઓની સાર્વજનિક સભા (૧૬-૩-'૦૭)	૩૯૯
૩૮૫. લોર્ડ સેલબોર્નનો ખરીતો (૧૬-૩-'૦૭)	૪૦૦
૩૮૬. નાતાલની "માસ મીટિંગ" (૧૬-૩-'૦૭)	૪૦૧
૩૮૭. ઇન્ડિયન ઓપીનિયન (૧૬-૩-'૦૭)	૪૦૨
૩૮૮. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર (૧૬-૩-'૦૭)	૪૦૨
૩૮૯. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૧૮-૩-'૦૭ પહેલાં)	૪૦૩
૩૯૦. ઇન્ડિયન ઓપીનિયનને તાર (૧૮ અને ૨૫-૩-'૦૭ વચ્ચે)	૪૦૪
૩૯૧. લે. એસ. વાઈલીને તાર (૨૨-૩-'૦૭)	૪૦૪

૩૯૨. એશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેનો વટલુકમ (૨૩-૩-'૦૭)	૪૦૫
૩૯૩. મલાયી લોકેશન (૨૩-૩-'૦૭)	૪૦૫
૩૯૪. સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઈન્ડિયન કમિટી (૨૩-૩-'૦૭)	૪૦૬
૩૯૫. નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસ (૨૩-૩-'૦૭)	૪૦૮
૩૯૬. મલેરિયા અને હિંદીની ફરજ (૨૩-૩-'૦૭)	૪૦૮
૩૯૭. પરમિટ ખાતું (૨૩-૩-'૦૭)	૪૦૯
૩૯૮. ઈસ્લામની તવારીખ (૨૩-૩-'૦૭)	૪૧૦
૩૯૯. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર (૨૩-૩-'૦૭)	૪૧૧
૪૦૦. એશિયાટિક લો એમેન્ડમેન્ટ (૨૩-૩-'૦૭)	૪૧૩
૪૦૧. દ. આ. બ્રિ. હિ. સમિતિને તાર (૨૩-૩-'૦૭)	૪૧૩
૪૦૨. સર વિલિયમ વેડરબર્નને પત્ર (૨૫-૩-'૦૭)	૪૧૪
૪૦૩. દાદાભાઈ નવરોજીને પત્ર (૨૫-૩-'૦૭)	૪૧૫
૪૦૪. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૨૫-૩-'૦૭)	૪૧૫
૪૦૫. ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની જાહેર સભાના ઠરાવો (૨૯-૩-'૦૭)	૪૧૬
૪૦૬. વેપારીઓના પરવાનાનો ધારો (૩૦-૩-'૦૭)	૪૧૭
૪૦૭. ટ્રાન્સવાલ એશિયાટિક ઓર્ડિનન્સ (૩૦-૩-'૦૭)	૪૧૮
૪૦૮. કેપ તથા નાતાલની ફરજ (૩૦-૩-'૦૭)	૪૨૦
૪૦૯. લોબિટો બે જનારા હિંદી (૩૦-૩-'૦૭)	૪૨૦
૪૧૦. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર (૩૦-૩-'૦૭)	૪૨૧
૪૧૧. લોર્ડ એલિગનને તાર (૩૦-૩-'૦૭)	૪૨૪
૪૧૨. દ. આ. બ્રિ. હિ. સમિતિને તાર (૩૦-૩-'૦૭)	૪૨૪
૪૧૩. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર (૪-૪-'૦૭ પહેલાં)	૪૨૪
૪૧૪. મુશકેલીમાંથી નીકળવાનો એક માર્ગ (૬-૪-'૦૭)	૪૨૫
૪૧૫. અમારા ટ્રાન્સવાલના વાચકવર્ગને વિનંતી (૬-૪-'૦૭)	૪૨૭
૪૧૬. ટ્રાન્સવાલની માસ મીટિંગ (૬-૪-'૦૭)	૪૨૭
૪૧૭. નાતાલનો લાઈસન્સિંગ કાયદો (૬-૪-'૦૭)	૪૨૮
૪૧૮. ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની માસ મીટિંગ (૬-૪-'૦૭)	૪૨૮
૪૧૯. સંસ્થાન મંત્રીને તાર (૬-૪-'૦૭)	૪૪૦
૪૨૦. દ. આ. બ્રિ. હિ. સમિતિને તાર (૬-૪-'૦૭)	૪૪૦
૪૨૧. નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસની મીટિંગ (૮-૪-'૦૭)	૪૪૧
૪૨૨. ધિ નાતાલ એડવર્ટાઇઝર્સને પત્ર (૯-૪-'૦૭)	૪૪૨
૪૨૩. મિ. ચમનીનો રિપોર્ટ (૧૩-૪-'૦૭)	૪૪૪
૪૨૪. મિ. ઉમર હાજી આમદ ઝવેરીનું રાજીનામું (૧૩-૪-'૦૭)	૪૪૫
૪૨૫. દક્ષિણ આફ્રિકામાં પડતા દુઃખની કલાણી (૧૩-૪-'૦૭)	૪૪૬
૪૨૬. માજી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ એલેક્ઝાન્ડર (૧૩-૪-'૦૭)	૪૪૬
૪૨૭. ઓન. પ્રોફેસર ગોખલેનો મહાન પ્રયાસ (૧૩-૪-'૦૭)	૪૪૬
૪૨૮. અફઘાનિસ્તાનમાં કેળવણી (૧૩-૪-'૦૭)	૪૪૭

૪૨૯. ડરબનમાં હિંદી જમીનદાર (૧૩-૪-'૦૭)	૪૪૭
૪૩૦. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર (૧૩-૪-'૦૭)	૪૪૮
૪૩૧. દ. આ. ધ્રિ. હિ. સમિતિને તાર (૧૯-૪-'૦૭ પહેલાં)	૪૫૧
૪૩૨. ટ્રાન્સવાલના હિંદીની ફરજ (૨૦-૪-'૦૭)	૪૫૨
૪૩૩. ઈંગ્લેન્ડ અને તેનાં કોલોની (૨૦-૪-'૦૭)	૪૫૩
૪૩૪. લેડીસ્મિથની અપીલો (૨૦-૪-'૦૭)	૪૫૪
૪૩૫. ઈંગ્લિશમાં ફેરફાર (૨૦-૪-'૦૭)	૪૫૪
૪૩૬. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર (૨૦-૪-'૦૭)	૪૫૫
૪૩૭. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૨૦-૪-'૦૭)	૪૫૯
૪૩૮. લક્ષ્મીદાસ ગાંધીને પત્ર (લગભગ ૨૦-૪-'૦૭)	૪૬૧
૪૩૯. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૨૧-૪-'૦૭)	૪૬૫
૪૪૦. કલ્યાણદાસ મહેતાને પત્ર (૨૩-૪-'૦૭)	૪૬૬
૪૪૧. કોલોનિયલ કોન્ફરન્સ અને હિંદી (૨૭-૪-'૦૭)	૪૬૬
૪૪૨. ડરબનની આસપાસ મલેરિયા (૨૭-૪-'૦૭)	૪૬૭
૪૪૩. શુદ્ધ વિચાર (૨૭-૪-'૦૭)	૪૬૮
૪૪૪. ફ્રેંચ હિંદુસ્તાન (૨૭-૪-'૦૭)	૪૬૯
૪૪૫. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર (૨૭-૪-'૦૭)	૪૭૦
૪૪૬. અલ ઇસ્લામ (૨૭-૪-'૦૭)	૪૭૩
૪૪૭. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર (૨૮-૪-'૦૭)	૪૭૪
૪૪૮. મિ. ગાંધીની પ્રતિજ્ઞા (૩૦-૪-'૦૭)	૪૭૮
૪૪૯. ધિ સ્ટારને પત્ર (૩૦-૪-'૦૭)	૪૭૯
૪૫૦. રૅન્ડ પાયોનિયર્સને પત્ર (૨-૫-'૦૭ પહેલાં)	૪૮૧
૪૫૧. ધિ સ્ટારને પત્ર (૨-૫-'૦૭ પછી)	૪૮૨
૪૫૨. ક્વાર્કર્સડોર્પના હિંદી અને મિ. સ્મટ્સ (૪-૫-'૦૭)	૪૮૩
૪૫૩. કેપના હિંદી (૪-૫-'૦૭)	૪૮૩
૪૫૪. પંજાબમાં હુલ્લડ! (૪-૫-'૦૭)	૪૮૪
૪૫૫. ધિ નાતાલ મર્ક્યુરીને આપેલી મુલાકાત (૭-૫-'૦૭)	૪૮૪
૪૫૬. છગનલાલ ગાંધીને લખેલા પત્રનો ભાગ (૧૧-૫-'૦૭ પહેલાં)	૪૮૬
૪૫૬(૧). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૧૧-૫-'૦૭ પહેલાં)	૪૮૭
૪૫૬(૨). છગનલાલ ગાંધી ઉપરના પત્રનો એક ભાગ (૧૫-૫-'૦૭ પહેલાં)	૪૮૭
૪૫૬(૩). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૧૨-૫-'૦૭ પહેલાં)	૪૮૮
૪૫૭. હિંદી ગુલામ બનશે? (૧૧-૫-'૦૭)	૪૮૯
૪૫૮. લેડીસ્મિથનું લાઈસન્સ (૧૧-૫-'૦૭)	૪૯૦
૪૫૯. ગિરમીટિયા હિંદી (૧૧-૫-'૦૭)	૪૯૧
૪૬૦. મિ. ઉમરજી હાજી આમદ અવેરી (૧૧-૫-'૦૭)	૪૯૧
૪૬૧. મિ. કલ્યાણદાસ જગમોહનદાસ (૧૧-૫-'૦૭)	૪૯૩
૪૬૨. મિ. ઉમર હાજી આમદ અવેરીની વિદાયનો મેળાવડો (૧૧-૫-'૦૭)	૪૯૩

૪૬૩. જોડાનિસબર્ગનો પત્ર (૧૧-૫-'૦૭)	૪૯૯
૪૬૪. હિજાબ રેલવે : જાણવા લાયક ખબર (૧૧-૫-'૦૭)	૫૦૨
૪૬૫. ધિ સ્ટારને પત્ર (૧૧-૫-'૦૭)	૫૦૪
૪૬૬. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૧૨-૫-'૦૭)	૫૦૬
૪૬૭. દ. આ. બ્રિ. હિ. સમિતિને તાર (૧૪-૫-'૦૭)	૫૦૭
૪૬૭(૧). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૧૪-૫-'૦૭)	૫૦૮
૪૬૮. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૧૬-૫-'૦૭)	૫૦૮
૪૬૯. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૧૮-૫-'૦૭)	૫૦૯
૪૭૦. દક્ષિણ આફ્રિકામાંના બીજા એક હિંદી બેરિસ્ટર (૧૮-૫-'૦૭)	૫૧૦
૪૭૧. ટ્રાન્સવાલની લડત (૧૮-૫-'૦૭)	૫૧૧
૪૭૨. લેડીસ્મિથની લડાઈ (૧૮-૫-'૦૭)	૫૧૨
૪૭૩. શેતરંજની બાજી (૧૮-૫-'૦૭)	૫૧૩
૪૭૪. પરમિટ ઓફિસનો બોયકોટ (૧૮-૫-'૦૭)	૫૧૪
૪૭૫. કેળવણી કોને કહેવી? (૧૮-૫-'૦૭)	૫૧૫
૪૭૬. જોડાનિસબર્ગનો પત્ર (૧૮-૫-'૦૭)	૫૧૬
૪૭૭. નર્મિસ્ટનના જેલ નવારાઓ (૧૮-૫-'૦૭)	૫૨૧
૪૭૮. બ્રિટિશ ઈન્ડિયન એસોસિયેશનની મીટિંગ (૧૮-૫-'૦૭)	૫૨૧
૪૭૯. ટ્રાન્સવાલની લડત (૨૫-૫-'૦૭)	૫૨૨
૪૮૦. એસ્ટકોર્ટમાં વોટની લડત (૨૫-૫-'૦૭)	૫૨૪
૪૮૧. મિ. ચર્ચિલનું ભાષણ (૨૫-૫-'૦૭)	૫૨૫
૪૮૨. જોડાનિસબર્ગનો પત્ર (૨૫-૫-'૦૭)	૫૨૫
૪૮૩. ચીનાઓની સભામાં ભાષણ (૨૬-૫-'૦૭)	૫૩૦
૪૮૪. ધિ સ્ટારને પત્ર (૩૦-૫-'૦૭)	૫૩૧

પુસ્તકો

છગનલાલ ગાંધીને પત્ર (૧૮-૧૧-'૦૩)	૫૩૩
પરિશિષ્ટો	૫૩૪
આધારરૂપ સાહિત્ય	૫૩૭
તારીખવાર વૃત્તાંત	૫૩૮
સૂચિ	૫૪૩

चित्रसूचि

	मुअपृष्ठ
गांधीजी	पृष्ठ पङ्क सामे
बॉर्ड ओव्ढिगनने विनंतीपत्रमांथी	” २८१ ”
गोपाण कृषु गोअवेने पत्र	” ४६४ ”
लक्ष्मीदास गांधीने पत्रमांथी	” ४६५ ”
लक्ष्मीदास गांधीने पत्रमांथी	” ५१२ ”
छगनबाब गांधीने पत्र	” ५१३ ”
शेतरेजनी बाळ	

ગાંધીજીનો અક્ષરદેહ

અભ્યાસી પ્રત્યે

મારાં લખાણોના ઉદ્દેશી અભ્યાસીને તેમ જ એમાં રસ લેનાર બીજાઓને કહેવા ઈચ્છું છું કે મને સર્વકાળે એકરૂપ જ દેખાવાની કશી પરવા નથી. સત્યની મારી શોધમાં મેં ઘણા વિચારોનો ત્યાગ કર્યો છે ને ઘણી નવી વસ્તુઓ શીખ્યો છું. ઉંમરમાં હું ભલે વૃદ્ધ થયો હોઉં, પણ મારો આંતરિક વિકાસ થતો અટક્યો છે અથવા દેહ પડ્યા પછી મારો વિકાસ અટકી જશે એવું મને લાગતું નથી. મને એક જ વસ્તુની પડી છે, ને તે પ્રતિક્ષણ સત્યનારાયણની વાણીને અનુસરવાની મારી તત્પરતા છે. અને તેથી કોઈને મારાં બે લખાણોમાં વિરોધ જોવું જણાય ત્યારે, જો તેને મારા ઉદ્દેશ્ય વિષે શ્રદ્ધા હોય તો એક જ વિષયનાં બે લખાણોમાંથી પાછલાને તે પ્રમાણભૂત માને.

હરિજનવંદુ, ૩૦-૪-'૩૩

— ગાંધીજી

૧. ઘિ ટ્રિબ્યુનને આપેલી મુલાકાત^૧

[ગાંધીજી અને શ્રી અલીનું બનેલું પ્રતિનિધિમંડળ ઓક્ટોબર ૨૦, ૧૯૦૬ને રોજ ઈંગ્લંડ પહોંચ્યું. તે દિવસે સાઉથેમ્પ્ટનમાં ઘિ ટ્રિબ્યુનના પ્રતિનિધિએ ગાંધીજીની મુલાકાત લીધી. એ મુલાકાતમાં ગાંધીજીએ કહ્યું:]

[સાઉથેમ્પ્ટન,
ઓક્ટોબર ૨૦, ૧૯૦૬]

અમે ધારીએ છીએ કે લૉર્ડ એલ્ગિન આગળ પરિસ્થિતિ યોગ્ય રીતે રજૂ કરવામાં આવી નથી. તાજેતરમાં ટ્રાન્સવાલ સરકારે એશિયાઈઓ સંબંધમાં એક સુધારેલો વટલુકમ પસાર કર્યો છે.

જે કાયદાના વિરોધમાં અમે લૉર્ડ એલ્ગિન આગળ અમારું નિવેદન રજૂ કરવાના છીએ તેનો હેતુ અત્યારે ટ્રાન્સવાલમાં વસેલા પ્રત્યેક હિંદીને, કાફિરોની માફક, પાસ રાખવાની ફરજ પાડવાનો છે. પરંતુ હિંદી પાસોની પ્રથા ઘણી વધારે સખત અને કડક રહેશે. એમ ધારવામાં આવે છે કે દરેક પાસ પર એના માલિકની દસેય આંગળીઓની છાપો મારેલી હશે. ટ્રાન્સવાલના તમામ હિંદીઓએ આને તાબે થવું પડશે, પછી તેમનો દરજ્જો ગમે તે હોય, અને તેઓ અંગ્રેજી અથવા બીજી કોઈ યુરોપી ભાષા ભલે વાંચી તથા લખી શકતા હોય.

સંસ્થાન મંત્રીએ કહ્યું છે તેમ, આ કાયદો દાખલ કરવાનું કારણ એ છે કે ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓનો ધસારો વધી ગયો છે. બ્રિટિશ હિંદી કોમે આ આક્ષેપનો હંમેશાં ઈનકાર કર્યો છે, અને તેની તપાસ કરવા માટે તપાસપંચ નીમવાની માગણી કરી છે. પરવાનાઓ મુજબ ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓની સંખ્યા ૧૩,૦૦૦ છે અને વસ્તીગણતરીના આંકડાઓમાં તે ૧૦,૦૦૦ માલૂમ પડી છે. હું એ પણ જણાવી દઉં કે તેઓને બીજી અનેક ગેરલાયકાતો પણ સહન કરવી પડે છે. તેમનાં રહેઠાણ માટે જે લોકેશન અથવા વાડાઓ અલગ કાઢવામાં આવે તે સ્થળો સિવાય બીજા કોઈ પણ સ્થળે, જમીનના માલિક બનવાનો તેમને અધિકાર નથી. જોહાનિસબર્ગ કે પ્રિટોરિયામાં તેઓ ટ્રામગાડીઓમાં મુસાફરી કરી શકતા નથી, અને રેલવેની મુસાફરીમાં પણ મુશ્કેલીઓ રહેલી છે. એવાં પણ નિયમનો છે જે બીજા એશિયાઈઓ સાથે બ્રિટિશ હિંદીઓને પણ પગથીઓ પર ચાલવાની મનાઈ ફરમાવે છે. આ નિયમનો હાલ અમલમાં નથી, તેમ છતાં તે કાયદાપોથીમાં હજી પણ રાખવામાં આવેલાં છે. આ વાત ખાસ કરીને જોહાનિસબર્ગ અને પ્રિટોરિયાને લાગુ પડે છે.

નવા વટલુકમમાં એક કલમ એવી મતલબની છે કે જ્યાં સુધી સમ્રાટ એવી જાહેરાત નહીં કરે કે એ વટલુકમને તેઓ નામંજૂર કરવા માગતા નથી, ત્યાં સુધી એ અમલી બની શકશે નહીં. અમારે એ નામંજૂર કરાવવો છે. સાથે સાથે, અમે કબૂલ રાખીએ છીએ કે ટ્રાન્સવાલમાં રંગદ્રોષ પ્રવર્તે છે એ વાત સ્વીકારતાં અમે હંમેશાં એ સિદ્ધાંત માન્ય રાખ્યો છે કે નિશ્ચિત અર્થવાળાં નિયમનો બનાવીને વધારે હિંદીઓના અહીં આવવા ઉપર પ્રતિબંધ મૂકવો જોઈએ. શરત માત્ર એટલી જ કે એ નિયમનો કઠોર ન હોવાં જોઈએ. અને તેમાં વર્ગભેદની ગંધ ન હોવી જોઈએ. અમારો હંમેશનો અનુભવ એવો છે કે, કેપ અને નાતાલ જેવાં સ્થળોએ સૌને

૧. આ હેવાલ ૨૪-૧૧-૧૯૦૬ના ઇન્ડિયન ઓપીનિયનમાં ઉતારવામાં આવ્યો હતો.

લાગુ પડે એવા જે કાયદા થયા છે ત્યાંના કરતાં, જ્યાં વર્ગભિદવાળા કાયદા થયા છે ત્યાં રાહત મેળવવાનું વધારે મુશ્કેલ જણાયું છે.

અમે માત્ર એટલું જ માગીએ છીએ કે ટ્રાન્સવાલમાં રહેતા બ્રિટિશ હિંદીઓ પ્રત્યે ન્યાયી અને માનપૂર્વકનો વર્તાવ રાખવામાં આવે. આવો વર્તાવ રાખવાનું બ્રિટિશ સરકારે અનેક વાર વચન આપેલું છે. લોર્ડ લેન્સડાઉને કહ્યું છે તેમ, હકીકત એ છે કે છેલ્લા યુદ્ધનું એક કારણ, ટ્રાન્સવાલમાંના બ્રિટિશ હિંદીઓની ગેરલાયકાતો હતું.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ધિ ટ્રિબ્યુન, ૨૨-૧૦-૧૯૦૬

૨. ધિ મોર્નિંગ લીડરને આપેલી મુલાકાત^૧

[ઓક્ટોબર ૨૦, ૧૯૦૬]

શ્રી ગાંધીએ (વોટરવૂ સ્ટેશન પર) ધિ મોર્નિંગ લીડરના પ્રતિનિધિ સાથેની વાતચીતમાં ભારપૂર્વક કહ્યું કે યુદ્ધથી હિંદીઓને રાહત મળવાનું તો દૂર જ રહ્યું, પણ અત્યારે આ બ્રિટિશ પ્રજાજનોની સ્થિતિ બોઅર અમલમાં હતી તેનાથીયે વધારે ખરાબ છે.

બોઅરોએ તો બ્રિટિશ હિંદીઓને માત્ર નાગરિક અધિકારો અને જમીનમાલિકીના હકોથી વંચિત રાખ્યા હતા, અને ૧૮૮૫નો ધારો ૩ પસાર કરી તે મુજબ એવું ઠરાવ્યું હતું કે આ દેશમાં જેમણે વેપારીઓ તરીકે કાયમી વસવું હોય તેમણે પોતાની નોંધણી કરાવવી પડશે અને ૩ પાઉંડની ફી આપવી પડશે. બ્રિટિશ રાજ્યમાં કાફિરો જમીનના માલિક થઈ શકે છે, પરંતુ હજી અમારે માટે આ અધિકારની મનાઈ છે. અમારે જમીન રાખવી હોય તો અમારે માટે ખાસ અલગ કાઢવામાં આવેલાં લોકેશનો કે વાડાઓમાં જ રાખી શકાય. આનો હેતુ યહૂદીઓને અલગ વાડામાં પૂરવાની પ્રથાને ફરી ચાલુ કરવાનો છે.

ગેરલાયકાતોમાં થયેલો વધારો

પરંતુ બીજી ગેરલાયકાતો પણ વધારવામાં આવી છે. દાખલા તરીકે, ટ્રામોમાં મુસાફરી કરવાની હાડમારીઓ. જ્વેલનિસર્ગમાં બ્રિટિશ હિંદીઓને માત્ર પાછળ જોડેલા નાના ડબાઓમાં બેસવા દેવામાં આવે છે, જ્યારે પ્રિટોરિયામાં તો તેમને ટ્રામમાં બેસવા જ દેતા નથી. પરંતુ અમને જે વધારે દુઃખ થાય છે તે તો ખાસ કરીને નોંધણીના પ્રશ્ન અંગે છે. બોઅરોના શાસનકાળમાં બ્રિટિશ હિંદીઓને આ દેશમાં આવવાની બિલકુલ છૂટ હતી અને તેના ઉપર કોઈ જાતનો પ્રતિબંધ નહોતો. પરંતુ આજે તો હિંદીઓને દેશમાં દાખલ થતાં રોકવામાં આવે છે એટલું જ નહીં, પણ જૂના વસાહતીઓને પણ અહીં ફરી દાખલ થવામાં મુશ્કેલી નડે છે.

એ સાચું છે કે બોઅર લોકોએ પસાર કરેલા ૧૮૮૫ના ધારા ૩ અનુસાર વેપાર કરવાના હેતુથી આ દેશમાં વસનાર હિંદીઓએ પોતાની નોંધણી કરાવવી પડતી હતી. પરંતુ ધારાસભાએ ઓશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટહુકમ નામનો એક કાયદો પસાર કર્યો છે. બ્રિટિશ હિંદીઓ કહે છે કે આ સુધારક વટહુકમ જે કાયદાને એ સુધારવા માગે છે તેના કરતાં પણ વધારે ખરાબ છે. આ નવા કાયદા સંબંધમાં જ આ પ્રતિનિધિમંડળ લાંડન આવ્યું છે.

૧. આ હેવાલ ૨૬-૧૦-૧૯૦૬ના ઇન્ડિયામાં તથા ૧-૧૨-૧૯૦૬ના ઇન્ડિયન ઓપીનિયનમાં છાપવામાં આવ્યો હતો.

પાસની હાડમારીઓ

એ વટલુકમને પરિણામે એકલા વેપારીઓ માટે જ નહીં, પણ આજે ટ્રાન્સવાલમાં રહેતા પ્રત્યેક હિંદી માટે (કાફિરોની માફક) નોંધણી કરાવવાનું તથા પાસ સાથે રાખવાનું ફરજિયાત છે. આ પાસને નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર એવું ઉપરથી રૂપાણું નામ આપવામાં આવ્યું છે. મારે એ જણાવી દેવું જોઈએ કે આ દેશમાં હિંદીઓ પાસે, જેનાથી તેમને અહીં વસવાનો અધિકાર મળેલો હોય છે, એવા પરવાના તો હોય છે જ અને ૩ પાઉંડ ફી ભરીને મેળવેલાં નોંધણીનાં પ્રમાણપત્રો પણ તેમની પાસે હોય છે. એ હકીકત છતાં આ કાયદો કરવામાં આવ્યો છે.

જ્યારે ગ્રેટ બ્રિટને ટ્રાન્સવાલનો કબજો લીધો, ત્યારે લોર્ડ મિલ્નરની સલાહ ઉપરથી હિંદીઓએ પોતાના બોઅર રાજ્યમાંની નોંધણીનાં પ્રમાણપત્રો બદલી અંગ્રેજી રાજ્યની નોંધણીનાં પ્રમાણપત્રો લીધાં અને એ પ્રમાણપત્રો ઉપર પોતાના અંગૂઠાનું નિશાન આપવામાં પણ તેઓ સંમત થયા. વધારામાં આ પ્રમાણપત્ર જે વ્યક્તિ પાસે હોય તેની ઉંમર, ઊંચાઈ અને કુટુંબની વિગતો પણ તેમાં આપવામાં આવેલી હતી. ખરું જોતાં એ ઓળખનું પ્રમાણપત્ર હતું.

ગેરકાયદે પ્રવેશ

[પ્રતિનિધિ:] અને હવે આ નવો વટલુકમ ત્રીજી વારની નોંધણી કરાવવાનું ઠરાવે છે.

[ગાંધીજી:] કારણ એ આપવામાં આવ્યું છે કે ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓએ મોટા પ્રમાણમાં ગેરકાયદે પ્રવેશ કરેલો છે, અને આવા લોકો ક્યા છે તે નક્કી કરવાનો આ નવા વટલુકમનો હેતુ છે. પરંતુ અત્યારે લોકો પાસે નોંધણીનાં જે પ્રમાણપત્રો છે તે તપાસવાથી પણ આ હેતુ એટલી જ સારી રીતે સિદ્ધ થઈ શકે એમ છે. સાચી વાત તો એ છે કે સરકાર દાવો કરે છે તે પ્રકારનો મોટા પાયા પર કોઈ ગેરકાયદે ધસારો હિંદીઓએ કર્યો છે એ વાતનો હિંદીઓ મક્કમતાથી ઈનકાર કરે છે અને આ પ્રશ્નની તપાસ કરવા એક પંચ નીમવાની તેમણે માગણી કરેલી છે.

જૂની પદ્ધતિ કરતાં સુધારેલા કાયદામાં ઘણો વધારે કડક ઓળખવિધિ કરવાનું ઠરેલું છે. મદદનીશ સંસ્થાન મંત્રીએ (મિ. કર્ટિસે) કહ્યું હતું તેમ, દરેક હિંદીએ, એનો દરજ્જો ભલે ગમે તેવો હોય તોપણ, પોતાના નોંધણીના પ્રમાણપત્ર પર (માત્ર અંગૂઠાના નિશાનને બદલે) દસેય આંગળીઓની છાપ આપવી પડશે. નોંધણી ન કરાવવાની સજા ઘણી સખત રહેશે. કેવળ પુખ્ત વયના પુરુષોની જ નહીં, પરંતુ ટ્રાન્સવાલમાં હકથી રહેતાં માબાપોનાં સંતાનોની અને ધાવણાં બાળકોની પણ નોંધણી કરાવવી પડશે.

રંગદ્રોષ

ટ્રાન્સવાલમાં રંગદ્રોષ વ્યાપક બનેલો છે તે વાતને હિંદી કોમ માન્ય રાખે છે. અને તેથી આ દેશમાં બ્રિટિશ હિંદીઓના પ્રવેશ પર પ્રતિબંધ મૂકવાના સિદ્ધાંતને તેમણે સ્વીકાર્યો છે. પરંતુ તે એવી શરતે કે એ પ્રતિબંધ અપમાનજનક ન હોવો જોઈએ અને જ્યાં આ દેશમાં વસી ચૂક્યા છે તેમની સ્વતંત્રતાને એનાથી કંઈ પણ બાધ નહીં આવવો જોઈએ. આ કામ નાતાલ અથવા કેપના જેવો કાનૂન બનાવીને સહેલાઈથી થઈ શકે તેમ છે. આ પ્રકારનો કાનૂન સર્વ-સામાન્ય હોવો જોઈએ અને સૌ કોઈને લાગુ પડે તેવો હોવો જોઈએ. અત્યાર સુધી તમામ સ્વ-શાસન ભોગવતાં સંસ્થાનોમાં વર્ગભેદ પર રચાયેલા કાયદાને વડી સરકારે પોતાનો ખાસ અધિકાર વાપરીને નામંજૂર કરેલા છે. નાતાલે જ્યારે એશિયાઈઓને ખાસ અસર કરે એવો કાયદો પસાર

કરવા પ્રયત્ન કર્યો ત્યારે મિ. ચેમ્બરલેને તે નામંજૂર કર્યો હતો. એટલે લૉડ એલ્ગિન સુધારેલા કાયદાને રાજની મંજૂરી મળતી અટકાવે તથા હિંદીઓના ધસારા બાબતના આક્ષેપની તપાસ કરવા એક પંચ નીમે એ વાત તેમને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરવા અમે અહીં આવ્યા છીએ.

શ્રી ગાંધી કહે છે કે હિંદીઓ આ બાબતમાં ઘણા જ ફક્ડી ઊઠયા છે, અને આ સ્થિતિને તાબે થવા કરતાં જેલ જવા તૈયાર થયા છે.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ધિ મોર્નિંગ લીડર, ૨૨-૧૦-૧૯૦૬

૩. ધિ ટાઈમ્સને લખેલો પત્ર^૧

[લંડન,]

ઓક્ટોબર ૨૨, ૧૯૦૬

ધિ ટાઈમ્સના તંત્રીજી જોગ

[લંડન]

સાહેબ,

ટ્રાન્સવાલના એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટલુકમ સંબંધમાં શાહી સત્તાધીશોને મળવાને માટે ટ્રાન્સવાલથી જે બ્રિટિશ હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ અહીંયાં આવ્યું છે તેને વિષે આપના જોહાનિસબર્ગના ખબરપત્રીનો તાર મેં આપના આજના અંકમાં જોયો છે.

એમાં આપના ખબરપત્રીએ કેટલાંક ખોટાં વિધાનો કરેલાં છે. તે સુધારવાની આપ અમને, ન્યાયને ખાતર, રજા આપશો એવો હું વિશ્વાસ રાખું છું. તે લખે છે: “હાલના વટલુકમમાં તમામ એશિયાઈઓની સંપૂર્ણ નોંધણી કરવાની એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે, એશિયાઈઓ જેમાં ઘણા કાબેલ છે એવી બીજાનો વેપ ધારણ કરવાની યુક્તિ, અશક્ય બની જશે.” આવી કોઈ છેતરપિંડી કરવામાં આવી હોય એ વાતનો અમે ઈનકાર કરીએ છીએ, અને ભારપૂર્વક જણાવીએ છીએ કે બ્રિટિશ હિંદીઓ પાસે નોંધણીમાં જે પ્રમાણપત્રો હાલ મોજૂદ છે તેમાં આવી કોઈ પણ છેતરપિંડીને અટકાવવાની પૂરેપૂરી જોગવાઈ છે. આ નોંધણીનાં પ્રમાણપત્રોમાં તેને ધારણ કરનારનાં [તથા] તેમની પત્નીઓનાં નામ, સંતાનોની સંખ્યા, તેમની ઉંમર, ઊંચાઈ, [અને] તેમના અંગૂઠાની છાપો હોય છે. છેતરપિંડી કરવાનો જ્યારે જ્યારે પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે ત્યારે ત્યારે ગુનેગારની સામે તરત જ કાયદેસર પગલાં લેવામાં આવ્યાં છે.

આપનો ખબરપત્રી કહે છે કે જે એશિયાઈઓ આજ પહેલાં હકથી વસતા હોય તેમને આ નવા વટલુકમથી પૂરેપૂરા અધિકાર મળશે અને એ તેમને હાલના કરતાં વધારે વ્યાપક અધિકારો આપશે. તેમને વસવાનો અધિકાર તો પૂરેપૂરો મળેલો જ છે, સિવાય કે નવો કાયદો બનાવીને તેમની પાસેથી તે છીનવી લેવાનો હોય. ટ્રાન્સવાલ સંસ્થાનમાં દાખલ થવા અને રહેવાના અધિકાર આપતા પરવાના તેમની પાસે છે, તે ઉપરાંત ઉપર કહેલાં નોંધણીનાં પ્રમાણપત્રો પણ છે. આ

૧. આ પત્ર તા. ૨૫-૧૦-૧૯૦૬ના ધિ ટાઈમ્સમાં “સારણે” પ્રસિદ્ધ થયો હતો અને ૨૬-૧૦-૧૯૦૬ના ફ્રિડયામાં તથા ૨૪-૧૧-૧૯૦૬ના ફ્રિડયામાં ઓપીનિયનમાં પૂરેપૂરો ઉતારવામાં આવ્યો હતો.

પ્રમાણપત્રો તેમણે લોર્ડ મિલ્નરની સલાહથી સ્વખુશીથી લીધાં હતાં. તે વખતે લોર્ડ મિલ્નરે તેમને ખાતરી આપી હતી કે એ નોંધણીનાં પ્રમાણપત્રો છેવટનાં અને સંપૂર્ણ છે.^૧

નોંધણીફીની અપમાનજનક પ્રથામાંથી એશિયાઈઓને મુક્ત કરવાના છે એમ કહેવું એ વાલિયાત વાત છે, કેમ કે કાં તો બોઅર સરકારને યા તો બ્રિટિશ સરકારને તેઓ એ ફી આપી ચૂક્યા છે. આપનો ખબરપત્રી જણાવે છે તે મુજબ તેમને તેમની જમીનો અને મસ્જિદો ઉપર માલકીના અધિકાર આપવાના નથી. આ લખતી વખતે એના મનમાં વટલુકમના મુસદ્દાનો ખ્યાલ હશે એમ લાગે છે. એમાં એક કલમ એવી હતી કે જે અન્વયે સરકાર બ્રિટિશ હિંદીઓને તેમની મસ્જિદો અથવા પૂજસ્થાનો પર માલકીના હક આપી શકતી હતી, પરંતુ મસ્જિદોની તળજમીન ઉપરાંતની બીજી જમીન ઉપર તેવો હક આપી શકતી નહોતી. પરંતુ ધારાસભાએ મંજૂર કરેલા વટલુકમમાં હવે આ કલમ રહી નથી અને તેની જરૂર પણ નહોતી. કેમ કે ટ્રાન્સવાલની સર્વોચ્ચ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો છે કે ૧૮૮૫નો ધારો ૩ મોજૂદ હોવા છતાં, ધાર્મિક મંડળોના રૂપમાં કામ કરનાર હિંદીઓ ધાર્મિક હેતુઓ માટે સ્થાવર મિલકત રાખી શકે છે. ટ્રાન્સવાલમાં અબાધિત રૂપે દાખલ થવાના હકનો દાવો હિંદીઓએ કદી સ્વપ્નામાં પણ કર્યો નથી. આવા કોઈ પ્રવેશ વિરુદ્ધ ઘણા પૂર્વગ્રહો મોજૂદ છે તે તેઓ જાણે છે. અને તેથી કેપ, નાતાલ અને બીજાં બ્રિટિશ સંસ્થાનોમાં પ્રતિબંધના પ્રચલિત સિદ્ધાંતનો તેમણે સ્વીકાર કરેલો છે.

ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ આ વટલુકમનો માનપૂર્વક પરંતુ મક્કમતાથી વિરોધ કરે છે, કેમ કે એ વટલુકમ તેમના પર મર્યાદા વિનાનું, બિનજરૂરી અને અન્યાયભર્યું અપમાન લાદે છે. તે તેમને કાફિરો કરતાં પણ નીચી પાયરીએ લાવી મૂકે છે. તે પાસોની અને ઓળખવિધિની એવી પ્રથા સ્થાપિત કરે છે જે માત્ર ગુનેગાર જાતિના લોકોને જ લાગુ કરી શકાય. દરેક હિંદી, તેનો દરજ્જો ગમે તેવો હોય તોપણ, પોતાની તમામ આંગળીઓની છાપવાળો પરવાનો પાસે રાખે, અને જે કોઈ પણ પોલીસનો માણસ તે જોવા માંગે તેને તે બતાવે, એવું એના પર બંધન નાખવું એ શું વાજબી છે? દરેક ધાવણા બાળકને એશિયાઈઓના નોંધણી કામદાર નામના અધિકારી પાસે લઈ જવો પડે, ત્યાં તે બાળકની ઓળખ માટે વિગતો આપવી પડે અને પછી તેની કામચલાઉ નોંધણી થાય, એ શું વાજબી છે?

જ્યારે ૧૮૮૫ના ધારા ૩ અન્વયે માત્ર વેપારીઓએ જ નોંધણી કરાવવાની હોય છે અને તેને પરિણામે મળેલો નોંધણીનો દાખલો માત્ર ૩ પાઉંડની પહોંચના રૂપનો જ હોય છે, ત્યારે હાલનો કાયદો સંસ્થાનના પ્રત્યેક પુરુષ હિંદીને ઉપર જણાવેલા પ્રકારની નોંધણી કરાવવાની ફરજ પાડે છે,

આ પત્ર પર પ્રથમ સહી કરનાર, હિંદીઓને ટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશવાના પરવાના અપાવનાર મુખ્ય એજન્ટ રહ્યા છે, અને ભૂતકાળમાં આ કામનો એણે મોટો વેપાર જમાવ્યો છે, એ કથન જૂઠું છે. આ પત્ર પર પ્રથમ સહી કરનાર વ્યક્તિને જ્યારે ટ્રાન્સવાલમાં વસવાની જરૂર પડી તે વખતે હિંદી નિર્વાસિતો ત્યાં મોટી સંખ્યામાં આવી ચૂકેલા હતા.^૨

આપના ખબરપત્રીએ લખેલી અંગત વાતોની ચર્ચા કરવાનું ભાગ્યે જ જરૂરી છે. અમને એવું લાગ્યું છે કે બ્રિટિશ હિંદી કોમ વિષે ઘણી ખોટી હકીકતો રજૂ કરવામાં આવી છે અને ગેરસમજ ઊભી કરવામાં આવી છે.

૧. જુઓ પુસ્તક ૩, પા. ૩૪૧-૫૧.

૨. આ ૧૯૦૩ની શરૂઆતની વાત છે; જુઓ પુસ્તક ૩, પા. ૫૩૫.

ટ્રાન્સવાલમાં મોટા પાયા પર એશિયાઈઓનો ધસારો થઈ રહ્યો છે એ વાતનો બ્રિટિશ હિંદી કોમે સદંતર ઈન્કાર કર્યો છે. આ કોમની સ્થિતિ બોઅર રાજ્યમાં હતી તેના કરતાં આજે અતિશય ખરાબ છે. મોટા પાયા ઉપર થઈ રહેલા એશિયાઈઓના કહેવાતા ધસારાના આક્ષેપની તપાસ કરવા આ કોમે માગણી કરી છે.^૧ અમારો એ દાવો છે કે ટ્રાન્સવાલના ૧૩,૦૦૦ બ્રિટિશ હિંદીઓમાંથી ઘણા મોટા ભાગના લોકો પાસે કાયદેસરના પરવાના અને પ્રમાણપત્રો છે. જો કોઈ લોકો પાસે જરૂરી દસ્તાવેજો ન હોય, તો શાંતિ-રક્ષા વટલુકમ એમને દેશમાંથી હાંકી કાઢવા માટે પૂરતી તાકાત અને કડકાઈ ધરાવે છે. આવા લોકોની સામે અનેક વાર સફળતાપૂર્વક કાયદેસર કામ ચલાવવામાં આવેલું છે.

આ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે અનુચિત પ્રવેશ અથવા અનુચિત વેપારી સ્પર્ધા વિષેની (ભીતિ)નો^૨ સંપૂર્ણ વાજબી રીતે ઉકેલ લાવવા બ્રિટિશ હિંદી કોમ તૈયાર છે. પરંતુ દેશમાં રહેતી હિંદી વસ્તી માટે એ કોમ નાગરિક તરીકેના સામાન્ય હકોની માગણી કરે છે. એટલે તેને વર્ગના ભેદભાવ વિના જમીનની માલકીની છૂટ મળવી જોઈએ, અવરજવરની છૂટ હોવી જોઈએ અને સામાન્ય નિયમો અનુસાર વેપાર કરવાની છૂટ મળવી જોઈએ.

અમે છીએ, વગેરે

[મો. ક. ગાંધી

એચ. ઓ. અલી]

ટ્રાન્સવાલ બ્રિટિશ (હિંદી) પ્રતિનિધિમંડળના સભ્યો

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૩૮૫

૪. એફ. મંકારનેસને પત્ર^૩

હોટેલ સેસિલ,

[લંડન,]

ઓક્ટોબર ૨૪, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

ટ્રાન્સવાલની ધારાસભાએ એશિયાઈ કાનૂન સુધારવા વટલુકમ પસાર કર્યો છે. તે સંબંધમાં ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદી સંઘે જોહાનિસબર્ગના શ્રી એચ. ઓ. અલીને અને મને પ્રતિનિધિ-મંડળ તરીકે નીમ્યા હોઈ, અમે એ કામે અહીંયાં આવ્યા છીએ.

આ વટલુકમ સંબંધમાં સરકારી અધિકારીઓને તેમ જ જમણે દક્ષિણ આફ્રિકાના પ્રશ્નોમાં રસ લીધો છે તેવા આગેવાન લોકસૈવકોને મળવાનો અમારો વિચાર છે. તેથી આપ કૃપા કરીને

૧. જુઓ પુસ્તક ૫, પા. ૨૪૮-૫૦.

૨. આ શબ્દ હિન્દિયામાં પ્રસિદ્ધ થયેલ પાઠમાં મળે છે.

૩. મંત્રીએ લખેલી નોંધ અનુસાર આવા જ પત્રો પી. એ. મોલ્ટેનો, એમ. પી., સર ચાર્લ્સ ડિલ્ક, એમ. પી. અને પરમ માનનીય આલ્ડર્લીના લોર્ડ સ્ટેન્લીને લખવામાં આવ્યા હતા.

અમારા પ્રતિનિધિમંડળને વહેલી તકે આપને મળવાની અને આ પ્રશ્નની પરિસ્થિતિ આપની સમક્ષ રજૂ કરવાની તક આપશો તો આપનો આભારી થઈશ.

હું છું,
પ્રિય મહાશય,
આપનો વિશ્વાસુ

મિ. એફ. મેકારનેસ, એમ. પી. જોગ^૧

૬, કિંગ્ઝ બેન્ચ વોક

ઈનર ટેમ્પલ

નક્લ મોકલી : સર લેપલ ગ્રિફિન, કે. સી. એસ. આઈ.ને,^૨

સ્લોઅન સ્ક્વેર, લંડન^૩

[મૂળ અંગ્રેજી]

સહી વિનાના, ટાઈપ કરેલા મુસદ્દાની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૩૮૬

૫. સાઝથ આફ્રિકાને આપેલી મુલાકાત^૪

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
ઓક્ટોબર ૨૫, ૧૯૦૬]

[ખબરપત્રી:] આપને અહીં હજારો માઈલ દૂર ખેંચી લાવનાર આ પ્રશ્ન સંબંધમાં આપના વિચારો મને જણાવવા કૃપા કરશો?

[ગાંધીજી:] ઘણી ખુશીથી. શરૂઆતથી જ બંધી વાત કહેવા માંડું એ ઠીક થઈ પડશે.

[ખબરપત્રી:] તો તો બહુ સારું.

[ગાંધીજી:] વારુ ત્યારે, ગયે મહિને જોહાનિસબર્ગના 'ઓલ્ડ એમ્પાયર થિયેટર'માં હિંદીઓની એક મોટી સાર્વજનિક સભા ભરાઈ હતી. તેમાં પસાર થયેલા ઠરાવ અનુસાર ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદી સંઘે નીમેલા પ્રતિનિધિમંડળ તરીકે હમીદિયા ઈસ્લામિક સોસાયટીના અધ્યક્ષ શ્રી એચ. ઓ. અલી અને હું અહીંયાં આવ્યા છીએ.

૧. ક્રેડરિક કોલરિજ મેકારનેસ (૧૮૫૪-૧૯૨૦), કેપની સર્વોચ્ચ અદાલતના વકીલ, ૧૮૮૨; પાર્લે-મેન્ટના લિબરલ પક્ષના સભ્ય, ૧૯૦૬-૧૦.

૨. (૧૮૩૮-૧૯૦૬), ઍંગ્લો-ઇન્ડિયન શાસનકર્તા અને ઈસ્ટ ઇન્ડિયા એસોસિયેશનની કાઉન્સિલના અધ્યક્ષ, હિંદુસ્તાન વિષે પુસ્તકોના લેખક, અને દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિંદીઓના હિતના હિમાયતી.

૩. આ ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં છે.

૪. આ મુલાકાત ૨૭-૧૦-૧૯૦૬ના સાઝથ આફ્રિકામાં પ્રસિદ્ધ થઈ હતી અને ઇન્ડિયન ઓપીનિયનમાં ફરીથી છાપવામાં આવી હતી.

[ખબરપત્રી:] અને આપનો ઉદ્દેશ શો છે ?

[ગાંધીજી:] અમારો ઉદ્દેશ અહીંના સત્તાવાળાઓ સમક્ષ એવી હકીકતો રજૂ કરવાનો છે જેને અમે સાચી માનીએ છીએ, જેથી કરીને ટ્રાન્સવાલના એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટલુકમને મંજૂરી મળતી અટકી જાય.

[ખબરપત્રી:] તો શું આપ એમ માનો છો કે સંસ્થાન મંત્રી અને હિંદી વજીરને આજ સુધી મળેલી માહિતી અધૂરી છે?

[ગાંધીજી:] એમ જ છે. હું જોઉં છું કે તમને તેમ જ લંડન ટાઈમ્સને વટલુકમ તથા તે અંગેના અમારા વિરોધ બાબતમાં ખોટી માહિતી આપવામાં આવી છે.

[ખબરપત્રી:] એ કેવી રીતે, તે હું પૂછી શકું?

[ગાંધીજી:] દાખલા તરીકે, એમ માની લેવામાં આવ્યું છે કે ટ્રાન્સવાલમાં બ્રિટિશ હિંદીઓનો ઘણો મોટો ગેરકાયદેસરનો ધસારો થઈ રહ્યો છે અને બ્રિટિશ હિંદી કોમ એક સંસ્થા તરીકે આ પ્રવાહને હકીકતમાં ઉત્તેજન આપી રહી છે.

[ખબરપત્રી:] તો શું આ માન્યતાઓ ખોટી છે?

[ગાંધીજી:] હા. જો એ બે વાતો જરા પણ સાચી હોત તો આખરે જે ગભરાટ પ્રેરિત છે એવો આ કાયદો પસાર કરવાને કંઈકે બહાનું છે એમ કહી શકાત; પરંતુ બ્રિટિશ હિંદી કોમે તો આ ગેરકાયદેસરના ધસારાના કહેવાતા આક્ષેપનો વારંવાર ઈનકાર કરેલો છે.

[ખબરપત્રી:] શ્રી ગાંધી, હું માની લઉં કે એ ઈનકાર સાથે આપ પણ સંમત છો ?

[ગાંધીજી:] બેશક. મારો દાવો છે કે પરવાના ખાતાના કામકાજનો મને ઘણો વિશાળ અંગત અનુભવ છે. અને એ ઉપરથી હું નિઃસંકોચ કહી શકું છું કે કોઈ એકલદોકલ કિસ્સા બાદ કરતાં, એ સંસ્થાનમાં બ્રિટિશ હિંદીઓનો ગેરકાયદેસરનો ધસારો બિલકુલ થયેલો નથી; આ એકલદોકલ કિસ્સાઓનો તો હાલના શાંતિ-રક્ષા વટલુકમ તથા ૧૮૮૫ના કાનૂન ૩ અનુસાર પણ સારી રીતે નિકાલ થઈ શકે તેમ છે.

કાયદાનું હાલનું સ્વરૂપ

ખરેખરી વાત તો એમ છે કે, પરવાના વિના અથવા તો જૂઠા પરવાના લઈને જે કોઈ હિંદીઓએ સંસ્થાનમાં પ્રવેશ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે તેમના ઉપર સફળતાપૂર્વક મુકરદમા ચલાવવામાં આવેલા છે. આવા લોકો જે પરવાના અથવા નોંધણીના દાખલા રજૂ કરે તેમાં આપેલી તેમના અંગૂઠાની છાપોને તેમના પોતાના અંગૂઠાની નવેસરથી લીધેલી છાપો સાથે સરખાવી જોવાથી તેઓ સાચા છે કે નહીં તે સામાન્ય રીતે પકડી શકાય છે.

[ખબરપત્રી:] અને જો તે બે છાપો મળતી ન આવે તો શું મુકરદમો ચલાવવામાં આવે છે?

[ગાંધીજી:] હા. જો અંગૂઠાની છાપો મળતી ન આવે તો આવા દસ્તાવેજોના ગેરકાયદેસરના માલિકો ઘણી ભારે સજાને પાત્ર બને છે. જો એ સંસ્થાનમાં કોઈ હિંદી પરવાના વિનાનો મળી આવે તો ટૂંકી મુદતની નોટિસથી જ તેણે ટ્રાન્સવાલ છોડવું પડે છે, જો તે તેમ ન કરે તો તેને કેદ કરવામાં આવે છે; અથવા તેણે સાબિત કરવું પડે છે કે તે શાંતિ-રક્ષા વટલુકમમાં દર્શાવેલા પ્રતિબંધમુક્ત વર્ગો પૈકીનો એક છે. આ ઉપરથી તમે જોઈ શકશો કે હાલનું વહીવટી તંત્ર તદ્દન સંપૂર્ણ છે. એટલે ગયા સોમવારે જ્યારે મેં ધિ ટાઈમ્સમાં એવી મતલબનો લાંબો તાર વાંચ્યો

કે ટ્રાન્સવાલમાં બ્રિટિશ હિંદીઓનો ગેરકાયદેસરનો ધસારો થઈ રહ્યો છે, અને મોટા પ્રમાણમાં અસલ માણસને બદલે ભળતા જ લોકો દાખલ થઈ રહ્યા છે જેમને પકડી પાડવાનું મુશ્કેલ છે, ત્યારે મને દુઃખદ આશ્ચર્ય થયું.

[ખબરપત્રી:] એટલે હાલના કાયદાઓ મુજબ પણ કેટલાક કિસ્સાઓમાં અન્યાય થઈ રહ્યો છે એવી આપની ફરિયાદ છે, એમ હું સમજું છું તે બરાબર છે ?

[ગાંધીજી:] બેશક, હાલના કાયદાઓ નીચે પણ ભયંકર પ્રકારના ઘણાં અન્યાયો કરવામાં આવેલા છે. દાખલા તરીકે, હિંદી સ્ત્રી પુનિયાના^૧ કિસ્સામાં. આ કિસ્સા પ્રત્યે આખા ટ્રાન્સવાલમાં બધે સહાનુભૂતિ જાગ્રત થઈ હતી. એ કિસ્સામાં, હવે તો સૌ કોઈ જાણે છે કે, એક હિંદી સ્ત્રીને, યોગ્ય પરવાનો ધરાવતા તેના પતિથી જૈરજુલમથી વિખૂટી પાડવામાં આવી હતી.

[ખબરપત્રી:] પણ એ કિસ્સો એક અપવાદરૂપે નહોતો ?

[ગાંધીજી:] બિલકુલ નહીં. એક બીજા કિસ્સામાં અગિયાર વરસથી નાની ઉંમરના એક બાળકને તેનાં માબાપથી છૂટું પાડી દેવામાં આવ્યું હતું, કારણ કે એ બાળક કોઈ બીજાનો પરવાનો લઈને ટ્રાન્સવાલમાં આવેલું હોવાનું ધારી લેવામાં આવ્યું હતું.^૨

[ખબરપત્રી:] આખરે પછી એ બાબતમાં શું થયું ?

[ગાંધીજી:] હમણાં એક તાર આવ્યો છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતે એ બાળકની સજાને બિલકુલ ગેરકાયદેસર ગણી છે અને એવો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો છે કે આવા મુકરદમાઓથી કાયદાનો અમલ હાસ્યાસ્પદ બની જશે અને લોકો એનો તિરસ્કાર કરશે.^૩

નવા વટહુકમનું કાર્યક્ષેત્ર

એટલે અત્યારે લોર્ડ એલ્ગિન પાસે પડેલો એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટહુકમ જે પસાર થઈ જાય, તો ટ્રાન્સવાલમાં બ્રિટિશ હિંદીઓની સ્થિતિ કેટલી વધુ કફેડી થઈ જવાનો સંભવ છે તે સહેલાઈથી સમજી શકાય તેમ છે.

[ખબરપત્રી:] તો પછી શું એ આવા ખૂબ જ અપવાદરૂપ કાનૂનને સ્થાને આવે છે ?

[ગાંધીજી:] ખરેખર એ એવા જ સ્થાને આવે છે. કોઈ પણ બ્રિટિશ સંસ્થાનના કાયદાઓમાં મેં જોયેલી કોઈ પણ વસ્તુ કરતાં આ નવો વટહુકમ ખૂબ જ આગળ નીકળી જાય છે.

[ખબરપત્રી:] પરંતુ એની વાંધાજનક બાબતો શેમાં રહેલી છે ?

[ગાંધીજી:] તે હું તમને બતાવું. એ અત્યંત હીણપત લગાડનારો છે, કેમ કે એને લીધે પ્રત્યેક હિંદીએ, એનો દરજ્જો ગમે તે હોય તોપણ, પરવાના ઉપર પોતાની દસેય આંગળીઓની છાપ આપવી પડશે, અને જે કોઈ પોલીસ એ પરવાનો જોવા માગે તેને તે બતાવવો પડશે. બાળકો સહિત તમામ હિંદીઓએ આ રીતે પોતાની નોંધણી કરાવવી પડશે, અથવા તો આઠ વર્ષની નીચેની ઉંમરનાં બાળકો માટે કહેવાય છે તેમ, આ રીતે કામચલાઉ નોંધણી કરાવવી પડશે.

૧. જુઓ પુસ્તક ૫, પા. ૪૬૫.

૨. જુઓ પુસ્તક ૫, પા. ૪૮૮.

૩. જુઓ “ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ”, લેખ નં. ૧૨૬.

[ખબરપત્રી:] અને આ તદ્દન નવી કલમ છે?

[ગાંધીજી:] હા. બોઅર રાજ્યમાં આ બધું આવું નહોતું. ૧૮૮૫ના ધારા ઉના વહીવટમાં જ્યારે પણ કશું કઠોર કે અન્યાયી બનતું ત્યારે અમે હમેશાં બ્રિટિશ રક્ષણ ઉપર ભરોસો રાખી શકતા.

[ખબરપત્રી:] પરંતુ આ વટલુકમ તો જૂના કાયદાને માત્ર સુધારે જ છે ને?

[ગાંધીજી:] ના. નવા વટલુકમને જૂનો કાયદો સુધારનારો વટલુકમ કહેવો એ ભૂલ છે. કેમ કે એનું ક્ષેત્ર ૧૮૮૫ના ધારા ઉના ક્ષેત્ર કરતાં તદ્દન જુદું છે. એ કાયદો હિંદી વેપારીઓને માત્ર એક જ વખત ૩ પાઉંડ આપવાની ફરજ પાડે છે, જ્યારે આ નવો વટલુકમ બ્રિટિશ હિંદીઓને દેશમાં આવવા ઉપર સંપૂર્ણ પ્રતિબંધ મૂકે છે.

[ખબરપત્રી:] તો પછી શું આપનો એ પ્રતિબંધની સામે સખત વિરોધ છે?

[ગાંધીજી:] ના. એ પ્રતિબંધ સાથે અમારે કોઈ ઝઘડો નથી. પરંતુ મેં અગાઉ જણાવ્યું તેમ, એની રીત અત્યંત નીચું જોવાવનારી અને બિલકુલ નિરુપયોગી છે.

[ખબરપત્રી:] એટલે એનો અર્થ એવો થયો કે પ્રતિબંધ પોતે થઈને વિવાદનું કારણ નથી, એ વાત સાચી છે ?

[ગાંધીજી:] વાત આ પ્રમાણે છે. ટ્રાન્સવાલમાં બ્રિટિશ હિંદીઓ પ્રત્યે અને સામાન્યપણે બિનગોરા લોકો પ્રત્યે જે પૂર્વગ્રહ પ્રવર્તે છે એને અમે સ્વીકારીએ છીએ. એટલે અમે કેપ અથવા નાતાલના જેવા પ્રતિબંધનો સિદ્ધાન્ત માન્ય રાખ્યો છે. જે સંસ્થાનો સામે આવી સમસ્યાઓ છે તે બધાંએ, ગંભીર વિચાર કર્યા પછી આ પ્રકારના કાયદાઓ બનાવ્યા છે.

જગત હિંદી દૃષ્ટિબિન્દુ

બીજાં સંસ્થાનો કરતાં ટ્રાન્સવાલને હવે વધારે આગળ જવા દેવા માટે અથવા તો ત્યાંના લોકો વધારે સત્તા મેળવવા ઈચ્છે એને માટે સહેજ પણ કારણ નથી. સિવાય કે એ લોકોનો ઈરાદો જે હિંદીઓ ત્યાં વસેલા છે તેમને સંસ્થાનની બહાર હાંકી કાઢવાનો હોય. એવું હોય એવું હું પોતે માનતો નથી.

[ખબરપત્રી:] શું હિંદી વેપારીઓ વિરુદ્ધ ત્યાં સારી પેઠે આંદોલન નથી થયેલું ?

[ગાંધીજી:] બ્રિટિશ હિંદીઓ વેપારમાં હરીફાઈ કરે છે એવી વાતો અમે જરૂર ઘણી વાર સાંભળીએ છીએ. પરંતુ મારો અંગત અભિપ્રાય એવો છે કે કેપના વેપારીઓ અંગેના કાયદા જેવો કોઈક કાયદો કરીને નવા વેપારી પરવાનાઓ ઉપર ટાઉન કાઉન્સિલો અથવા તો પરવાના સમિતિઓનું નિયંત્રણ રાખી શકાય. માત્ર એટલું જ કે ન્યાયની ખાતર આવો કાયદો અમુક જ વર્ગને નહીં પણ બધાને લાગુ પડવો જોઈએ. આ ઉપરથી તમે જોઈ શકશો કે બ્રિટિશ હિંદી કોમની હસ્તી સામે ઉઠાવવામાં આવેલા તમામ વાજબી વાંધાઓ બાબતમાં સંતોષ આપવા એ કોમ સંપૂર્ણ રીતે ખુશી છે. પરંતુ એટલું થઈ ગયા પછી, હું માનું છું કે, બધા ન્યાયબુદ્ધિવાળા માણસોએ એટલું કબૂલ કરવું પડશે કે ઓછામાં ઓછું જે લોકો સંસ્થાનમાં [પહેલેથી] વસેલા છે તેમને તો અવરજવરની, જમીન રાખવાની, અને મેં ઉપર કહ્યું તેવા નિયમને આધીન રહીને વેપાર કરવાની છૂટછાટ રહેવી જોઈએ. કોઈ પણ દક્ષિણ આફ્રિકાવાસી આ પ્રકારની વ્યવસ્થા સામે શો વાંધો લઈ શકે તે હું કલ્પી શકતો નથી.

[ખબરપત્રી:] તો પછી શ્રી ગાંધી, અમારે શું એવું માનવું કે તમે હમણાં જે કાંઈ કહ્યું તેમાં જ ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓની સમસ્યાનો સમાવેશ થઈ જાય છે?

[ગાંધીજી:] હા. અમારી પરિસ્થિતિ વિષે ઘણી જ ગેરસમજ ફેલાયેલી છે અને અતિ-શયોકિતભરી વાતો ફેલાઈ છે, એટલે તો શ્રી અલી અને હું, અમારો કેસ સત્તાવાળાઓ સમક્ષ, નિષ્પક્ષ રીતે રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા, દક્ષિણ આફ્રિકાથી આટલે દૂર સુધી પ્રવાસ ખેડીને આવ્યા છીએ. સ્થાનિક લોકમતને બને તેટલું નમતું આપવા અમે આતુર છીએ.

[ખબરપત્રી:] આપ હજી સુધી લોર્ડ એલ્ડિનને મળ્યા નથી, ખરું?

[ગાંધીજી:] ના, હજી સુધી મળ્યા નથી. પરંતુ સઘળી વ્યવસ્થા થઈ રહી છે, અને થોડા દિવસમાં એમને મળવાની અમે આશા રાખીએ છીએ. આ પ્રશ્ન વિષે ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ પ્રત્યે જેમને સહાનુભૂતિ હોય તેવા પાર્લામેન્ટના બ્રિટિશ સભ્યો તથા અન્ય આગેવાનો આ પ્રતિનિધિમંડળનું નેતૃત્વ લે અને તેનું ઓળખાણ કરાવે એવી અમારી ઈચ્છા છે. સાઉથ આફ્રિકાએ પોતાની કટારોમાં અમારા વિચારો પ્રદર્શિત કરવાની અમને જે તક આપી છે તે બદલ હું તેનો હાર્દિક આભાર માનું છું.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૪-૧૧-૧૯૦૬

૬. સર મંચેરજી ભાવનગરીને તાર

[ઓક્ટોબર ૨૫, ૧૯૦૬]

મંચેરજી

૧૯૬, કોમવેલ રોડ, એસ. ડબ્લ્યુ.

સર લેપલે પ્રતિનિધિમંડળમાં ભાગ લેવાની ના પાડી છે.^૧

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૩૮૮

૭. સર જ્યોર્જ બર્ડવુડને તાર

[ઓક્ટોબર ૨૫, ૧૯૦૬]

સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ^૨

૧૧૯, ધિ એવેન્યુ

વેસ્ટ ઈલિંગ

શ્રી અલી અને હું લોર્ડ એલ્ડિનને પ્રતિનિધિમંડળ રૂપે મળવા માટે ટ્રાન્સવાલથી આવ્યા છીએ. સર હેનરી કોટન, શ્રી દાદાભાઈ નવરોજી, સર મંચેરજી, મિ. કોક્સ,^૩ એમણે પ્રતિનિધિમંડળ

૧. છેવટે તેઓ પ્રતિનિધિમંડળના નેતા બન્યા હતા.

૨. (૧૮૩૨-૧૯૧૭); એંગ્લો-ઇન્ડિયન અફસર; ઇન્ડિસ્ટ્રિયલ આર્ટ્સ ઓફ ઇન્ડિયા (હિંદની ઔદ્યોગિક કળાઓ) તથા અન્ય પુસ્તકોના કર્તા; અને હિંદી તત્ત્વજ્ઞાન તથા કલાના અભ્યાસી.

૩. હૅરોલ્ડ કોક્સ (૧૮૫૯-૧૯૩૬); અલીગઢ કોલેજમાં ગણિતના પ્રોફેસર (૧૮૮૫-૭); અર્થશાસ્ત્રી અને પત્રકાર; પાર્લામેન્ટના સભ્ય (૧૯૦૬-૯).

સમિતિ બની અમારો પરિચય આપવાનું તથા આગેવાની કરવાનું સ્વીકાર્યું છે. આપ આમાં જોડાઓ અને અમારા નેતા બનો, એવી વિનંતી હું કરી શકું? મુલાકાત આપવા પણ વિનંતી કરું? આ તાર તાકીદનો સમજશો.

ગાંધી

હોટેલ સેસિલ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૩૮૯

૮. અમીરઅલીને તાર

[ઓક્ટોબર ૨૫, ૧૯૦૬]

અમીરઅલી^૧

દક્ષિણ આફ્રિકાથી આવેલા હિંદી પ્રતિનિધિમંડળને મુલાકાત આપવા વિનંતી કરતો પત્ર આપને મંગળવારે લખ્યો હતો.^૨ હજી સુધી જવાબ નથી. કદાચ પત્ર ગેરવલ્લે ગયો હશે. એમ સૂચવવામાં આવ્યું છે કે લૉર્ડ એલ્ગિનને અમારી ઓળખ કરાવવાને માટે એક પ્રતિનિધિ-મંડળ બનાવવું જોઈએ. સર જ્યોર્જને નેતા બનવાને માટે હમણાં જ આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું છે. સર હેનરી કોટન અને શ્રી દાદાભાઈએ આ પ્રતિનિધિમંડળમાં જોડાવા સંમતિ આપી છે. આપને પણ જોડાવા વિનંતી છે. કૃપા કરીને તારથી જવાબ આપો અને મળવાનો સમય ધિ હોટેલ સેસિલને સરનામે જણાવો.

ગાંધી

હોટેલ સેસિલ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૩૯૦

૧. કલકત્તા હાઈકોર્ટના એક ભૂતપૂર્વ ન્યાયાધીશ. આ સમયે તેઓ પ્રિન્સી કાર્ડિન્સલના સભ્ય હતા. ધિ સ્પિરિટ ઓફ ઇસ્લામ (ઇસ્લામની ભાવના) અને ઇ શોર્ટ હિસ્ટરી ઓફ ધિ સારાસેન્સ(આરબોનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ)ના લેખક.

૨. આ પત્ર મળતો નથી.

૯. એસ. એમ. મંગાને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

ઓક્ટોબર ૨૫, ૧૯૦૬

પ્રિય શ્રી મંગા,

સોમવારે સવારે નવ અને સાડાનવની વચ્ચે તમે મને મળવા આવી શકશો? કેમ કે મને લાગે છે કે બીજા બધા દિવસોએ હું રોકાયેલો રહીશ.

તમારો વિશ્વાસુ

શ્રી એસ. એમ. મંગા^૧

૧૦૬, બેરન્સ કોર્ટ રોડ

વેસ્ટ કેન્સિંગ્ટન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૩૯૨

૧૦. જી. એચ. પોલાકને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

ઓક્ટોબર ૨૫, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. પોલાક,

તમને કદાચ નવાઈ લાગશે કે હજી સુધી હું તમને મળ્યો નથી. ટાઈપિસ્ટ મોકલવા માટે અનેક ધન્યવાદ. એનું નામ મિસ લોસન^૨ છે. અમે એકબીજાને ઓળખવા લાગ્યાં છીએ, અને અમને ંનેને ઘણું સારું ફાવે છે. કમભાગ્યે વાત એમ બની છે કે દક્ષિણ આફ્રિકાવાળા મિ. સિમંડ્જને રાખવાનો મેં નિર્ણય કરેલો હતો, કેમ કે તે ભાઈ સર જ્યોર્જ ફેરના^૩ અંગત મંત્રી હતા અને તેમને હું સારી રીતે ઓળખતો હતો. એટલે મારી અનિચ્છા હોવા છતાં આવતે શનિવારે મારે મિસ લોસનને છૂટાં કરવાં પડશે.

જ્યારે આપણે ચાલતા ચાલતા તમારા આતિથ્યશીલ ઘર તરફ જતા હતા ત્યારે પ્રસંગ-વશાત્ તમે એક પ્રશ્ન છેડયો હતો. એ પ્રશ્ન વિષે હું તમારી સાથે ચર્ચા કરવા માગું છું. એટલે જો તમારે બીજું કંઈ કામ ન હોય તો આવતી કાલે બપોરે તમે મારી સાથે જમવાનું રાખશો? અને અહીંયાં એક અને બે વાગ્યાની વચ્ચે કોઈક સમયે આવી શકશો? જો ત્યાં સુધીમાં હું

૧. સુલેમાન મંગા આ સમયે લંડનમાં ઝેરિસ્ટરીનો અભ્યાસ કરતા હતા. જુઓ પુસ્તક ૫, પા. ૨૬૨.

૨. મિસ એડિય લોસન, પ્રતિનિધિમંડળની એક દક્તરી મદદનીશ. જુઓ “મિસ ઈ. લોસનને પ્રમાણપત્ર”, લેખ નં. ૨૬૪.

૩. ટ્રાન્સવાલના એક ખાણમાલિક, લખપતિ અને ધારાસભ્ય.

લોકોને મળીને પાછો ન આવ્યો હોઈ તો મારી વિનંતી છે કે તમે કૃપા કરીને હોલમાં કે મારી ઓરડીમાં મારા આવતા સુધી બેસજો.

તમારો વિશ્વાસુ,

મિ. જી. એચ. પોલાક^૧

૨૮, ગ્રોવનર રોડ

કેનનબરી, એન.

તા.ક.

ઘણું કરીને હું ૯-૩૦ પછી બહાર જાઉં છું. એટલે તમે આવી શકશો કે નહીં તેની ખબર મને ૯ અને ૯-૩૦ વચ્ચે ટેલિફોનથી આપી દેશો તો મને આનંદ થશે.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૩૯૩

૧૧. એ. એચ. ગુલને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

ઓક્ટોબર ૨૫, ૧૯૦૬

પ્રિય શ્રી ગુલ,

તમારા પિતાશ્રીએ મને કહેવું છે કે જોહાનિસબર્ગ પાછા જતાં પહેલાં મારે તમને અવશ્ય મળવું. મારો હાલનો કાર્યક્રમ એવો છે કે મારાથી હાલમાં મિત્રોને મળવા જઈ શકાય તેમ નથી. અને સંભવ છે કે હું અહીંયાં રહું તે દરમિયાન બધો વખત મારે અત્યંત કામમાં રોકાયેલા રહેવું પડે. એટલે તમે કોઈ પણ દિવસે સવારના નવ અને સાડાનવની વચ્ચે ઉપરને સરનામે મને મળવા આવી જાઓ તો સારું. મારો આખો દિવસ લોકોને મળવામાં જાય છે, એટલે હું ક્યારે અહીં હોઉં તે વિષે મને બિલકુલ ભરોસો નથી. આશા રાખું છું કે તમારું કામ બરાબર ચાલતું હશે.

તમારો વિશ્વાસુ,

શ્રી એ. એચ. ગુલ^૨

૨૭, પેકહામ રોડ, એસ. ઈ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૩૯૪

૧. એચ. એસ. એલ. પોલાકના પિતા.

૨. કેપ્ટાઉનના એક આગેવાન હિંદી હમીદગુલાના પુત્ર.

૧૨. એલ. એમ. જેમ્સને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,

લંડન

ઓક્ટોબર ૨૫, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. જેમ્સ,

બુધવારે બપોરના ભોજન સમયે તમે આવશો એમ માનીને મેં તમારી રાહ જોઈ હતી. દિલગીર છું કે તમે આવ્યા નહીં. હું માની લઉં છું કે કોઈક કામને લીધે રોકાઈ ગયા હશો. તમે મને જે રૂમાલ વાપરવા આપ્યો હતો તે પાછો મોકલું છું. કદાચ કોઈ બીજા સમયે તમે મને મળી શકશો. મિ. લ્યૂ^૧ ચીની એલચી કચેરીમાંથી એક પ્રતિનિધિ મને મોકલવાના હતા. એ સંબંધમાં મારે વિદેશ કચેરી ઉપર એક પત્ર^૨ તૈયાર કરવાનો છે. માટે તમે કૃપા કરીને તમારા આવેદનપત્રની એક નકલ મને મોકલી આપશો? હું માનું છું કે જે આવેદનપત્ર મેં તૈયાર કરી આપ્યું હતું તે જ એ છે.^૩ કમનસીબે મારી પાસે એની નકલ નથી.

તમારો વિશ્વાસુ,

મિ. એલ. એમ. જેમ્સ^૪

ચાઈનીઝ લિગેશન

પોર્ટલેન્ડ પ્લેસ, ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૩૯૫

૧. યુક લિન લ્યૂ, ટ્રાન્સવાલમાં ચીનના મુખ્ય એલચી. જે સ્ટીમરમાં ગાંધીજી અને એચ. એ. અલી આવ્યા હતા તે જ સ્ટીમરમાં તેઓ તથા મિ. જેમ્સ પણ હતા.

૨. જુઓ “ચીની એલચીને માટે પત્રનો મુસદ્દો”, પા. નં. ૬૮-૯.

૩. આ મળી શકતું નથી.

૪. દક્ષિણ આફ્રિકાની ચીની કોમે, પોતા તરફથી એક અરજી, ઇંગ્લંડમાં રહેતા ચીની રાજદૂતને, બંને જઈને આપવા માટે, એલ. એમ. જેમ્સને ખાસ મોકલ્યા હતા.

૧૩. સર જ્યોર્જ બર્ડવુડને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,

લંડન

ઓક્ટોબર ૨૫, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ સંબંધમાં મારા તારના^૧ જવાબમાં આપનો તાર મળ્યો. તે માટે ઘણો જ આભારી છું. હું સર મંચેરજીના સતત સંપર્કમાં છું, અને તેમને ફરીથી પત્ર લખું છું.^૨ આપ અમારા નેતા બનો એ વિચાર તેઓ મંજૂર રાખશે, એ વિષે મને શંકા નથી. હું આપને એટલું જણાવી દઉં કે હું સર લેપલ ગ્રિફિનને મળ્યો હતો. પરંતુ તેમને અમારા વિચારો પ્રત્યે મૂરપૂરી સહાનુભૂતિ હોવા છતાં, ગમે તે કારણે, તેઓ નેતૃત્વ લેશે નહીં. પરંતુ પ્રતિનિધિમંડળનું કામ આગળ વધે તે પહેલાં શ્રી અલી અને હું આપને મળીને પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ આપવા આતુર છીએ. એટલે હું આશા રાખું છું કે તાર પાછળ આવતા આપના પત્રમાં આપની મુલાકાત અંગેની સૂચના લખેલી હશે. જો ન લખેલી હોય તો એ વિષે લખવા વિનંતી છે.

હું છું

આપનો વિશ્વાસુ,

સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ

૧૧૯, ધિ એવેન્યુ

વેસ્ટ ઈલિંગ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૩૯૬

૧. જુઓ “સર જ્યોર્જ બર્ડવુડને તાર”, પા. ૧૧-૨.

૨. જુઓ “સર મંચેરજી ભાવનગરીને પત્ર”, પા. ૧૯.

—GANDHI—

૧૪. એલ. ડબ્લ્યુ. રિચને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

ઓક્ટોબર ૨૫, ૧૯૦૬

પ્રિય ભાઈ રિચ,

સર મંચેરજી સાથે મારે ઘણી લંબાણપૂર્વક વાત થઈ અને ફરીથી પણ થવાની છે. કૃપા કરીને તમે કાલે શહેરમાં આવશો? તમારે મને મળવું જ જોઈએ એવું કશું નથી, કેમ કે નવ અને સાડાનવની વચ્ચેના સમય સિવાય આખો વખત હું બહાર જાઉં છું, પરંતુ હું ઈચ્છું છું કે વિક્ટોરિયા સ્ટ્રીટમાં અથવા એની નજીકમાં ઓફિસ માટેના ઓરડાઓની^૧ તમે તપાસ કરો. હું જોઈ શકું છું કે સમિતિના સંચાલનમાં, ખાસ કરીને દક્ષિણ આફ્રિકાના કામ માટે, મુખ્ય મુશ્કેલી આર્થિક રહેશે. સર મંચેરજીએ પૂરા દિલથી કામ કરવાનું વચન આપ્યું છે. આ પ્રશ્ન સંબંધમાં તેઓ ખૂબ તીવ્ર લાગણી ધરાવતા જણાય છે. મારા જતાં પહેલાં કંઈક ચોક્કસ વ્યવસ્થા થાય તે માટે હજી ઘણું સંગઠન કરવાનું બાકી છે. આશા રાખું છું કે મિ. કોલેનને^૨ હવે સારું હશે; એમને જરૂર કોઈ ઈસ્પિતાલમાં દાખલ કરી દેવા જોઈએ. આવતી કાલે તમે બહારના કામે નીકળો તે પહેલાં કે તે પછી તમારે એમને મળી લેવું જોઈએ.

તમારો સહૃદયી,

મિ. એલ. [ડબ્લ્યુ.] રિચ,^૩

[૪૧, સિપ્રિંગફીલ્ડ રોડ,

સેન્ટ જોન્સ વુડ, એન.]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૩૯૭

૧. રચના ધારેલી દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિને માટે.

૨. રિચના સસરા.

૩. ગાંધીજીના એક થિયોસોફિસ્ટ મિત્ર અને મદદનીશ. તે આ સમયે બેરિસ્ટરીનો અભ્યાસ કરવા ઇંગ્લંડમાં રહેતા હતા.

૧૫. લૉર્ડ એલિગના અંગત મંત્રીને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લંડન, ૩૦ વ્યુ. સી.
ઓક્ટોબર ૨૫, ૧૯૦૬

સમ્રાટના મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રી
પરમ માનનીય ધિ અર્લ ઓફ એલિગના
અંગત મંત્રી જોગ
લંડન
સાહેબ,

ટ્રાન્સવાલ ગવર્નમેન્ટ ગેઝેટમાં ૨૮મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૦૬ને રોજ પ્રસિદ્ધ થયેલા ટ્રાન્સવાલના એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટહુકમ સંબંધમાં આપ નામદારને મળવા માટે પ્રતિનિધિમંડળ તરીકે શ્રી એચ. ઓ. અલી અને મને ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદી સંઘે નીમ્યા છે. તેથી અમે બંને ગયા શનિવારે અહીં આવી ગયા છીએ એની માહિતી હું આપને આપું છું.

ટ્રાન્સવાલના એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટહુકમ સંબંધમાં લૉર્ડ મહાશયને મળવાની પરવાનગી એઓ નામદારે કૃપા કરીને અમને આપેલી છે તેનો લાભ લેવાનું માન મારા સહ-પ્રતિનિધિને તથા મને મળશે. દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદી પ્રશ્નમાં ૨૨ લેનાર અનેક સજ્જનો ઘણું કરીને લૉર્ડ મહાશયને આ પ્રતિનિધિમંડળનો પરિચય કરાવશે અને વખત આવ્યે તેઓ મુલાકાત માટે આપને વિનંતી કરશે.

આપનો આજ્ઞાંકિત સેવક,
મો. ક. ગાંધી

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી મૂળ નકલની છબી ઉપરથી સી. ઓ. ૨૯૧, ગ્રંથ ૧૧૩ ઈન્ડિવિડ્યુઅલ્સ તથા એસ. એન. ૪૩૯૮ની ઓફિસ પ્રત પરથી પણ.

૧૬. સર મંચેરજી ભાવનગરીને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,
ઓક્ટોબર ૨૫, ૧૯૦૬

પ્રિય સર મંચેરજી,

મેં આપને તાર કર્યો^૧ ત્યારે સાથે સાથે સર જ્યોર્જ બર્ડવુડને પણ તાર કરી^૨ પૂછ્યું હતું કે આપ પ્રતિનિધિમંડળનું નેતૃત્વ લેશો કે કેમ? એમણે જે તાર મોકલ્યો છે તે જોઈને, મને ખાતરી છે કે આપને આનંદ થશે. તેઓ લખે છે: “હા, જે સર મંચેરજી સંમત થતા હોય તો હું હાજર રહીશ અને બોલીશ.” હવે મેં એમને લખ્યું છે કે આપ જરૂર સંમત થશો એમાં મને લેશ પણ શંકા નથી. તો કૃપા કરીને આપ સર જ્યોર્જ બર્ડવુડને આપને યોગ્ય લાગે તે લખશો અને મને જણાવશો.

સર લેપલે હમેશાં સહાનુભૂતિ રાખેલી હોવા છતાં, તેઓ પ્રતિનિધિમંડળમાં જોડાવાના નથી એ જરા વિચિત્ર લાગે છે. મને લાગે છે કે એનું કારણ એ હશે કે પ્રતિનિધિમંડળના સૂચવવામાં આવેલા બીજા સભ્યો સાથે એમનો મેળ નહીં બેસતો હોય.

શ્રી અમીરઅલી તરફથી હજી કંઈ સમાચાર મળ્યા નથી. એટલે મેં એમને તાર કર્યો છે.^૩

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ

સર મંચેરજી એમ. ભાવનગરી, કે. સી. એસ. આઈ.

૧૯૬, કોમવેલ રોડ

લાંડન, એસ. ૩૭૯૫.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૩૯૯

૧. જુઓ “સર મંચેરજી ભાવનગરીને તાર”, પા. ૧૧.

૨. જુઓ “સર જ્યોર્જ બર્ડવુડને તાર”, પા. ૧૧-૨.

૩. જુઓ “અમીરઅલીને તાર”, પા. ૧૨.

૧૭. જી. જી. ઓડમને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

ઓક્ટોબર ૨૬, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

હું ઘણો દિલગીર છું કે આપ મને ઉપરને સરનામે મળવા આવ્યા, ત્યારે આપણે મળી શક્યા નહીં. આવતી કાલે સવારે દસ અને સાડાદસની વચ્ચે આપને મળતાં અને આપને જોઈતી તમામ માહિતી આપતાં મને આનંદ થશે. મને જણાવતાં દિલગીરી થાય છે કે મારા સાથી-પ્રતિનિધિ શ્રી અલી અત્યારે લેડી માર્ગરેટ ઈસ્પિતાલમાં સંધિવાની માંદગીની સારવાર લઈ રહ્યા છે.

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. જી. જી. ઓડમ^૧

૮૨, શાફ્ટસબરી એવેન્યુ, ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૦૦

૧૮. એચ. એસ. એલ. પોલાકને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લંડન,

ઓક્ટોબર ૨૬, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. પોલાક,

મને ઉપયોગી જણાતી છાપાંની તમામ કાપલીઓ હું તમને આજે મોકલું છું. જે મને વખત મળશે તો ગુજરાતી વિભાગ માટે, સ્ત્રીમતાધિકારના હિમાયતીઓની લડતના સારનો અનુવાદ હું કરી આપીશ.^૨ પરંતુ મને સમય ન મળે તો છગનલાલ એનો અનુવાદ કરે અને આ કીમતી કાપલીઓનો અસરકારક ઉપયોગ કરે એમ તેમને કહેજો. મેં શ્રી મુકરજીને^૩ પણ એમના લંડનના પત્રમાં આ બાબતની ચર્ચા કરવાનું કહેલું છે. અલબત્ત, હું તમને જે કાપલીઓ મોકલું

૧. રોઈટરના પ્રતિનિધિ; જુઓ “રોઈટરને આપેલી મુલાકાત”, પા. ૩૬.

૨. જુઓ “કહેણીસે કરણી ભલી”, પા. ૩૩-૪.

૩. ગાંધીજીએ એમને શનિચર બોપોનિયન માટે નિયમિત હેવાલો લખવા અને તેમાં ખાસ કરીને ધિ ટાઈમ્સમાંથી અગત્યના સમાચારો તથા વિવેચનો મોકલવા કહ્યું હતું. જુઓ “જી. સી. મુકરજીને પત્ર”, પા. ૩૬.

છું તે બધીનો ઉપયોગ ઇન્ડિયન ઓપીનિયન માટે કરવાનો છે એવું નથી. એમાંની કેટલીક તમને પોતાને જોવાની ઇચ્છા થશે એટલા માટે હું મોકલું છું.

અહીં ઊતર્યો ત્યારથી હું ઘડી વાર જંપીને બેઠો નથી. ઊતરતાંની સાથે તરત, શનિવારથી જ કામ શરૂ થઈ ગયું હતું.

ધિ ટ્રિબ્યુનના^૧ પ્રતિનિધિને મેં જહાજ પર જ મુલાકાત આપી હતી. અને ટ્રેનમાંથી ઊતર્યો કે તરત સ્ટેશન પર જ ધિ મોર્નિંગ લીડરના^૨ પ્રતિનિધિને મુલાકાત આપી હતી. તમારા પિતાશ્રી એ ભાઈને સાથે લાવ્યા હતા. જમ્યા પછી તરત શ્રી અલી અને હું લાંડન ઇન્ડિયન સોસાયટી (લાંડન હિંદી સમાજ)માં ગયા અને ત્યાં હિંદના દાદાનાં દર્શન કર્યા અને સર વિલિયમ^૩ તથા સર હેનરીને^૪ મળવા માટે એમની સાથે સમય નક્કી કર્યો. બુધવારની રાત સિવાય હું એક વાગ્યા પહેલાં સૂતો નથી. લોકોને મળવામાં ખૂબ સમય જાય છે. અત્યાર સુધી જે પ્રગતિ થઈ છે તે ઉપરથી જણાય છે કે સર મંચેરજી, સર હેનરી કોટન અને બીજાઓના સાથમાં રહી સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ, લોર્ડ એલિગન સાથે અમારો પરિચય કરાવશે. એટલે એ એક ઘણું સારું આંદોલન થઈ પડશે. શ્રી અમીરઅલીએ મને તાર કરીને જણાવ્યું છે કે પ્રતિનિધિમંડળનો પરિચય કરાવવામાં એઓ પણ સામેલ થશે. એટલે કેવા પ્રભાવશાળી લોકોનો અમને ટેકો છે તેની લોર્ડ એલિગનને ખબર પડશે અને તેઓ જાણશે કે રૂઢિચુસ્ત (કોન્સર્વેટિવ), ઉદારમતવાદી (લિબરલ), એંગ્લો-ઈન્ડિયન અને મુસલમાન એ બધા વર્ગોનો લોકમત સંગીન રીતે અમારી તરફેણમાં છે.

તમારો તાર મને મળ્યો છે. તેને ઇન્ડિયા પત્રની કટારોમાં પ્રસિદ્ધ કરવા માટે મેં વિસ્તાર્યો હતો. તમારા તારમાં જે કાંઈ જણાવ્યું હતું તેની એમાં બરાબર રજૂઆત થઈ છે એવી હું આશા રાખું છું. તાર બરાબર સ્પષ્ટ નહોતો. મને મળેલા તારની એક નકલ તમને હું મોકલી આપું છું. એ નકલ ખરી છે કે નહીં તે તમે જાતે જ જોઈ શકશો. મને લાગે છે કે એ ખરી નથી. તમારે તારમાં જરૂરી વિરામચિહ્નો આપવાં જોઈતાં હતાં.

પ્રતિનિધિમંડળની તારીખ નક્કી થશે કે તરત હું તમને તાર કરીશ અને તેમાં શ્રી અબદુલ ગનીના સંબંધમાં પણ થોડા શબ્દો લખીશ. તેમ છતાં હું એટલું જણાવું કે જે વાત મેં કહ્યાનું મિ. મરેએ જણાવ્યું છે, એવી કોઈ વાત, મેં બિલકુલ કહી નથી. મેં એમને એવું નહોતું કહ્યું કે બીજું બોન્ડ બેંકમાં મૂકવું જોઈએ : ઊલટું, મેં તો એમને એમ કહ્યું હતું કે આપણે બીજા બોન્ડનો ઉપયોગ લોન ઊભી કરવામાં કરવો જોઈએ. આખીયે વાતચીત ફોન પર થઈ હતી. એટલે શ્રી અબદુલ ગનીને તમે ખાતરી આપી શકો છો કે એવી કોઈ બંધનકર્તા વાત, મેં કરી નથી.

હવે હું મારા પત્રના સૌથી વધુ મહત્વના ભાગ પર આવું છું. હું માનું છું કે દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓના પ્રશ્નો ઉપર જ એકચિત્તે ધ્યાન આપે એવી એક ઘણી શક્તિ-શાળી સમિતિ અહીં રચવાનું બિલકુલ શક્ય છે. આ બાબતમાં સર મંચેરજીને ઘણો ઉત્સાહ છે. સર વિલિયમ આ સૂચના વધાવી લીધી છે. એ રીતે રસ્તો સરળ થઈ ગયો છે. રિચના પર

૧. ન્યુઓ “ધિ ટ્રિબ્યુનને આપેલી મુલાકાત”, પા. ૧-૨.

૨. ન્યુઓ “ધિ મોર્નિંગ લીડરને આપેલી મુલાકાત”, પા. ૨-૪.

૩. સર વિલિયમ વેડરબર્ન.

૪. સર હેનરી કોટન.

કોઈ બંધન નહીં રહેશે. પ્રતિનિધિમંડળ સફળ થાય કે ન થાય, એનું કામ ચાલુ રહેવું જોઈએ. અને જવાબદાર રાજ્યતંત્ર સ્થપાતાંની સાથે આપણે માટે કાયદો આવવાનો, એ બાબતમાં સહેજ પણ સંદેહ નથી. તે વખતે આપણે પ્રતિનિધિમંડળ વિના ચલાવી શકીશું, કેમ કે જે આપણી કાર્યવાહક સમિતિ શક્તિશાળી હશે તો પ્રતિનિધિમંડળની જરૂરિયાત ઘણું કરીને રહેશે નહીં. એક હંગામી પ્રતિનિધિમંડળ મારફતે જે કામ થઈ શકે તેના કરતાં એવી સમિતિ મારફતે આપણે વધારે કામ કરી શકીશું. એટલું જ નહીં પણ પ્રતિનિધિમંડળ પાછળ જે ખર્ચ થાય તેના કદાચ દસમા ભાગના ખર્ચે એ કામ કરી શકાશે. પરંતુ એને માટે જેમ યોગ્ય માણસની જરૂર પડશે તેમ નાણાંની પણ જરૂર પડશે. હું ધારું છું કે બહુ બહુ તો અથવા કદાચ ઓછામાં ઓછું, જેકે હજુ મારી પાસે બધા આંકડા તૈયાર નથી તોપણ, આપણે મહિને ૨૫ પાઉંડ ખર્ચવાના રહેશે. ઘણું કરીને સમિતિ બે વર્ષ ચાલશે. ગમે તેમ કરીને આપણે એક વર્ષના ખર્ચની, એટલે કે ૩૦૦ પાઉંડની, બાંધધરી આપીશું. એક વર્ષથી ઓછી મુદત માટે સસ્તે ભાવે ઓફિસો ભાડે મળી શકશે નહીં. આપણે રિચને કંઈક વેતન આપવું પડશે, કેમ કે તેમની હાલની આર્થિક સ્થિતિ જોતાં વગર પગારે કામ કરવાની અપેક્ષા તેમની પાસેથી રાખી શકાય નહીં. તે દક્ષિણ આફ્રિકા પાછા આવે ત્યાર પછી, તમારા પિતાશ્રી જે સ્વીકારે તો, એ જગા તેમને આપવા મારો વિચાર છે. આજે બપોરે ભોજન સમયે એમની સાથે આ વિષે હું ચર્ચા કરનાર છું. એટલે બ્રિટિશ હિંદી સંઘની સમિતિની એક સભા બોલાવી, એમની સમક્ષ આખી પરિસ્થિતિ રજૂ કરશો. જે તેઓ સંમત થાય તો મને 'હા' જણાવતો તાર કરી દેજો. તે સાથે જ તમારે નાણાં તૈયાર રાખવાં જોઈશે. જ્યાં સુધી પૈસા તમારા હાથમાં આવે નહીં અથવા તે મળવાની તમને પૂરેપૂરી ખાતરી થાય નહીં ત્યાં સુધી મને 'હા'નો તાર કરતા નહીં. શ્રી અલી આ વિચાર સાથે પૂરેપૂરા સહમત છે; ઘણું કરીને તે એ વિષે લખશે.

ગયો રવિવાર મેં તમારા કુટુંબીઓ સાથે ગાળ્યો હતો. તમે મને દરેક બાબતથી વાકેફ કરેલો હતો, એટલે મને કશી વાતથી આશ્ચર્ય થયું નહીં. નહીં તો તમારી બહેનો અને તમારા અત્યંત બુદ્ધિશાળી પિતાજીની મુલાકાત ખૂબ જ આનંદદાયક અર્થમાં થઈ પડત. બંને બહેનો ખરેખર બહુ જ પ્રીતિપાત્ર છે. અને જે હું પરણેલો ન હોત, અથવા જુવાન હોત, કે મિશ્ર વિવાહમાં માનતો હોત, તો તમે જાણો છો કે હું શું કરત! બન્યું એમ કે મેં એમને કહ્યું કે જે મેં તમારી સાથે ૧૮૮૮માં ઓળખાણ પાડી હોત (એ ન પાડી તે માટે તેમણે મને સખત ઠપકો આપ્યો) તો મેં તમને મારી દીકરીઓ બનાવી હોત. આ પ્રસ્તાવ વિષે તમારા પિતાશ્રીએ સખત અસંમતિ દર્શાવી. તમારાં માતૃશ્રી ભારે પરોણાગત કરનારાં છે. પ્રોફેસર પરમાણંદ^૧ મારી સાથે હતા. તેઓ પોતે તમારા કુટુંબના એક સભ્ય બની ગયા છે. તમારાં માતૃશ્રી અજીરણના સખત હુમલાથી પીડાય છે. મેં મીઠાશથી યહૂદી પદ્ધતિના લાંબા ઉપવાસની સલાહ આપી. મને ડર છે કે મારી સલાહ સ્વીકારાશે નહીં, તેમ છતાં તેમાં રહેલા કસના પ્રમાણમાં તેની અસર તો થઈ છે. માટીના પાટા બાંધવાથી લાભ થાય એમ પણ મેં કહ્યું. અને એમનાથી છૂટા પડતાં સુધીમાં કદાચ હું તેમના પર કંઈક પ્રભાવ પાડી શકીશ. એ ગમે તે હશે, પણ એટલું તો એમણે કહ્યું કે, સાચી વાત માનવા તે તૈયાર હતાં. મારે તમને જણાવવું જોઈએ કે સૂપ (શિરવો) તમારા પિતાએ એકલે હાથે બનાવ્યો હતો. એમણે મને 'કહ્યું કે એમાં નાખવાની ચીજો વગેરે વિચારી કાઢવામાં એમને ઘણો સમય લાગ્યો.

મિલીની^૧ બહેનને મળવા હું જઈ શક્યો નથી. હું જોઈ છું કે જેટલું કામ મેં માથે લીધું હતું તેના કરતાં મારી સામે વધારે કામ પડેલું છે. અને મિત્રોને જઈને મળવા માટે ક્ષણભરનો અવકાશ નથી. તેમ છતાં કોઈ પણ એક સાંજે મળી શકાય તેવો સમય આપવા મેં તેમને લખ્યું છે. આજે કોઈક સમયે એમનો જવાબ આવવા વકી છે. એમને મળ્યા વિના હું અહીંથી નહીં નીકળું.

તમને એ જાણીને નવાઈ તો નહીં લાગે કે આ પત્ર હું આપણા મિત્ર મિ. સિમંડરને લખાવી રહ્યો છું.

શ્રી અલીની બહુ ઈચ્છા હતી તેથી મેં અમારા પહોંચ્યાનો તાર^૨ કર્યો હતો. તેમણે શ્રીમતી અલીને તાર કરવાનું વચન આપ્યું હતું.

ઉપરનું ટાઈપ થઈ ગયા પછી હું તમારા પિતાશ્રીને મળ્યો છું. તેઓ માને છે કે વાર્ષિક ૩૦૦ પાઉંડ પૂરતા નહીં થાય. અલબત્ત, એમના ખ્યાલો જરૂર મોટા છે. તેમ છતાં એ ખ્યાલોને દરેક રીતે માન આપવું જોઈએ, કેમ કે તેમને સ્થાનિક સંજોગોની માહિતી છે અને અનુભવ છે. એટલે જો તમે ૫૦૦ પાઉંડ માટેનો ઠરાવ પસાર કરાવી શકો તો વધારે સારું. ખર્ચ તો જેટલું તદ્દન જરૂરી હોય તેટલું જ કરવું જોઈએ. સાથે સાથે એ પણ ખર્ચ કે વધારે ખર્ચ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી હોય તો મને ખબર છે કે પૈસા વેડફાશે નહીં. હવે મિ. સ્કોટને હું મળ્યો છું અને તમને જાણીને આનંદ થશે કે મિ. જે. એમ. રોબર્ટ્સને પણ હું મળ્યો છું. તમારા પિતાશ્રી મને મિ. સ્કોટ પાસે લઈ ગયા હતા. એ એમના અંગત મિત્ર છે. અને મિ. રોબર્ટ્સને જ્યારે હાઉસ ઓફ કોમન્સ (લોકસભા)માં દાખલ થતા હતા ત્યારે જ મિ. સ્કોટે અમારું એમની સાથે ઓળખાણ કરાવ્યું હતું. બંને સજ્જનો આ પ્રશ્નમાં રસ લઈ રહ્યા છે. મિ. સ્કોટે સૂચવ્યું કે મારે હાઉસ ઓફ કોમન્સના કેટલાક સભ્યો સમક્ષ ભાષણ આપવું જોઈએ^૩ અને મિ. સ્કોટ તથા મિ. રોબર્ટ્સને એનો પ્રબંધ કરવાના છે. મિ. મેકારનેસે પણ આજું જ સૂચન કર્યું છે. હવે શું થાય છે તે જોઈએ. અહીં સુધીમાં આજ સુધીના સમાચાર આવી જાય છે. હવે બીજું કંઈ વધારે લખવાની જરૂર નથી. જે કાપલીઓ હું તમને મોકલું છું તે બધી તમે ધ્યાન દઈને વાંચી જજો. તે વાંચવા જેવી છે. સૌને મારાં સ્નેહસ્મરણ. બીજા કોઈને જુદો પત્ર લખવાનો મને સમય નથી. અત્યારે પણ, પત્રનો આ ભાગ લખાવું છું ત્યારે, આઠ વાગ્યામાં પાંચ મિનિટ બાકી છે. તમારાં કુટુંબીજનોને હું ફરીથી રવિવારે મળવાનો છું.

આ પત્ર તમે મિ. વેસ્ટને મોકલશો, જેથી કરીને આ પત્રમાં મેં જે લખ્યું છે તે એમના ઉપરના મારા પત્રમાં મારે ફરીથી લખવું ન પડે. જે અંગત વાતોનો મેં આમાં ઉલ્લેખ કર્યો છે એને કારણે આ પત્ર એમને મોકલવામાં કંઈ વાંધો આવશે એવું હું નથી માનતો. અમે ધિ ટાઈમ્સને^૪ લખેલા પત્રની પૂરી નકલ હું તમને મોકલતો નથી, કેમ કે એ ઇન્ડિયામાં ફરી છપાયો છે. તે તમે જોઈ લેજો. શ્રી દાદાભાઈ નવરોજીને કોંગ્રેસના પ્રમુખ ચૂંટવા બાબતમાં ઇન્ડિયાના ચાલુ અંકમાં તમને કંઈક જોવા મળશે. આપણા પત્રમાં એની ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી. એનાં કારણો સમજાવવાને માટે મારી પાસે સમય નથી. જે જરૂર લાગત તો મેં અહીંથી જ એ વિષય ઉપર

૧. શ્રીમતી મિલી ગ્રેહામ પોલાક.

૨. આ તાર મળતો નથી.

૩. આ ભાષણ એમણે નવેમ્બર ૭ને રોજ આપ્યું હતું; જુઓ “હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં મળેલી સભા”, પા. નં. ૧૧૯-૨૦.

૪. જુઓ “ધિ ટાઈમ્સને લખેલો પત્ર”, પા. ૪-૬.

લખી મોકલ્યું હોત. ઝમફલી જહાજ પર ગિરમીટિયા હિંદીઓ પ્રત્યેના વર્તાવ સંબંધમાં ઇન્ડિયામાં આવેલી બે નોંધો તમે આપણા પત્રમાં કાંઈ પણ વિવેચન વિના ઉતારજો.

તમારો સહૃદયી,

[મિ. એચ. એસ. એલ. પોલાક

બોક્સ ૬૫૨૨

જેહાનિસબર્ગ

દક્ષિણ આફ્રિકા]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૦૬

૧૯. એ. એચ. વેસ્ટને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,

લંડન,

ઓક્ટોબર ૨૬, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. વેસ્ટ,

ગયા શનિવારથી મને શ્વાસ ખાવાનો સમય મળ્યો નથી, અને એક રાત બાદ કરતાં વહેલી સવારે એક વાગ્યા પહેલાં મને સૂવાનું મળ્યું નથી. મેં પોલાકને એક ઘણો લાંબો પત્ર લખ્યો છે,^૧ અને તે તમને વાંચવા માટે મોકલી આપવા જણાવ્યું છે. તે વાંચી લેજો અને પછી છગનલાલને બતાવજો. મારી અહીંની પ્રવૃત્તિઓ વિષે એમાંથી બધું વિગતવાર જાણવા મળશે. આ પત્ર રાત્રે ૮-૩૦ વાગ્યે ટાઈપ થઈ રહ્યો છે. એટલે તમને લાંબો પત્ર લખી શકતો નથી તેને માટે મને માફ કરશો. હું જોઉં છું કે અહીં છું તે દરમિયાન એક છેવટ સુધી હું ખૂબ કામમાં હોઈશ. આમ હોવાથી પૂરા એક દિવસ માટે લંડનથી બહાર જવાનું બની શકે તેમ નથી. એટલે મેં મિસ પાયવેલને^૨ જણાવ્યું છે કે અગાઉથી સમય નક્કી કરી તેમણે મને લંડનમાં જ મળી જવું અને જો તમે આપવા દેશો તો એમનું આવવાજવાનું ખર્ચ હું આપીશ એમ પણ મેં લખ્યું છે. હવે તો તે આવશે એવી જ માત્ર હું આશા રાખું છું. શ્રી મુકરજી સાથે મારે એમના લેખો વિષે વાતચીત થઈ ગઈ છે.

તમારો સહૃદયી,

મિ. એ. એચ. વેસ્ટ

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન

ફિનિક્સ

નાતાલ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૦૧

૧. ન્યુઓ પાછલો લેખ.

૨. આડા પાયવેલ, પાછળથી મિ. વેસ્ટની પત્ની.

૨૦. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,
ઓક્ટોબર ૨૬, ૧૯૦૬

પ્રિય છગનલાલ,

મને એક ઘડીની પણ કુરસદ નથી. અત્યારે રાતના ૮-૩૦ વાગ્યા છે અને હજી હું ગુજરાતી પત્રને હાથ પર લઈ શક્યો નથી. જો બને તો એક અગ્રલેખ^૧ અને આર્માટેલમાંથી મેં તમને જે મોકલ્યું હતું તેના અનુસંધાનમાં એક “ખબરપત્રીનો પત્ર”^૨ હું તમને મોકલવા માગું છું. મારાથી બનશે તેટલું લખીશ; બાકીનું તમારે મિ. પોલાક^૩ ઉપરના મારા લાંબા પત્રમાંથી જાણી લેવું પડશે. એ પત્ર ત્યાં મોકલવા મેં તેમને જણાવ્યું છે. મિ. વેસ્ટ તેમની બહેનને ત્યાં લાવી રહ્યા છે. હું માનું છું કે એ ડહાપણભર્યું પગલું છે. તે સાદી દેખાતી હતી અને ત્યાં આવવા રાજી હતી. ત્યાં આપણે કેટલીક અંગ્રેજ બહેનોની જરૂર તો છે જ. એ બહેનનો શક્ય તેટલો સારામાં સારો ઉપયોગ કરશો. તમારાં પત્ની અને અન્ય બહેનો એની સાથે છૂટથી હળેભળે અને એને એમ લાગે કે એની અને આપણી વચ્ચે કોઈ અંતર નથી, એમ કરજો. અને તે બને તેટલા આરામથી રહે એવું ગોઠવજો. એની પાસેથી જે શીખવા જેવું છે તે બધું આપણી બહેનો શીખી લે અને તેને જે શીખવી શકાય તે બધું તેઓ શીખવાડે, એમ કરજો. બંને પક્ષે પરસ્પર શીખવા જેવું ઘણું છે. હું આશા રાખું છું કે બધી સ્ત્રીઓ ખાસ કરીને શનિવારે પ્રેસમાં જતી હશે. એ દિશામાં સાચો પ્રયત્ન થવો જોઈએ. અહીંથી નીકળતાં પહેલાં લાંડનના પત્ર-વ્યવહારને ઘણા મજબૂત પાયા પર મૂકી દેવા ધારું છું.

તમારો સહૃદયી,

શ્રી છગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધી

ઈન્ડિયન ઓર્બિનિયન

ફિનિક્સ

નાતાલ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઇપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૦૨

૧. “કહેણીસે કરણી બલી”, પા. ૩૩-૪.

૨. મૂળમાં જે અંગ્રેજી શબ્દ છે તેનો અર્થ ‘પત્રવ્યવહાર’ થાય છે. આ શબ્દ ટાઇપ કરવામાં ભૂલ થયેલી લાગે છે. અહીં “કેબ્યુટેશનની મુસાફરી-૪” એ લેખનો ઉલ્લેખ છે. જુઓ પા. ૩૧-૩૩.

૩. જુઓ “એચ. એસ. એલ. પોલાકને પત્ર”, પા. ૨૦-૪.

૨૧. સર હેનરી કોટને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,

લંડન,

ઓક્ટોબર ૨૬, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપને જણાવવાનું કે દક્ષિણ આફ્રિકાથી આવેલા હિંદી પ્રતિનિધિમંડળનો પરિચય કરાવવા માટેના પ્રતિનિધિમંડળનું નેતૃત્વ લેવાની સર લેપલ ગ્રિફિને ના પાડી દીધી છે. આ સમાચાર લઈને આજે સવારે હું સર વિલિયમ અને શ્રી દાદાભાઈ નવરોજીને મળ્યો હતો. સર લેપલ તરફથી ના'નો જવાબ મળ્યો એટલે, તમામ સ્થાનિક સંજોગોની મને ખબર નહીં હોવાથી, મેં તરત જ સર જ્યોર્જ બર્ડવુડને તાર કર્યો.^૧ તેઓ નિષ્પક્ષ આદમી હોવાથી મને લાગ્યું કે તેઓ બીજાં નંબરે સૌથી સારી વ્યક્તિ થઈ પડશે એટલે મેં તેમને તારમાં પૂછ્યું કે તમે પ્રતિનિધિમંડળમાં જોડાઈને તેના નેતા બની શકશો કે કેમ? તેમણે તારથી જવાબ આપ્યો કે જો સર મંચેરજી કબૂલ રાખતા હોય તો હું તૈયાર છું. સર વિલિયમને લાગ્યું કે સર જ્યોર્જ બર્ડવુડને નેતા બનવાનું કહેવામાં મેં ઉતાવળ કરી નાખી છે, કેમ કે પ્રતિનિધિમંડળના અન્ય સભ્યોને એ વાત કબૂલ ન પણ હોય. મને મારી ભૂલ બહુ મોડી સમજાઈ. સર મંચેરજી એકધારી રીતે અને ઉત્સાહપૂર્વક દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓના વિષયમાં કાર્ય કરતા આવ્યા છે. એટલે સર વિલિયમ અને શ્રી દાદાભાઈ નવરોજી માને છે કે નેતા બનવાનું એમને કહેવું જોઈએ. પરંતુ એમણે સલાહ આપી કે આ સંબંધમાં હું આગળ કંઈ કરું તે પહેલાં મારે આપની અનુમતિ મેળવી લેવી જોઈએ. એટલા માટે આપને મળવા હું હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં ગયો હતો. પરંતુ એક પોલીસ સિપાઈએ મને કહ્યું કે આપ ત્યાં નથી. એટલે હવે હું આ પત્ર આપને લખી રહ્યો છું. સર મંચેરજી નેતા થાય એ પ્રસ્તાવ આપને મંજૂર છે કે નહીં તે કૃપા કરીને મને તારથી જણાવશો.

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ

સર હેનરી કોટને, એમ. પી.

૪૫, સેન્ટ જોન્સ વુડ પાર્ક, એન. ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૦૩

૧. જુઓ “સર જ્યોર્જ બર્ડવુડને તાર”, પા. ૧૧-૨.

૨૨. ડૉ. જી. ઓલ્ડફીલ્ડને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,

[લંડન,]

ઓક્ટોબર ૨૬, ૧૯૦૬

પ્રિય ભાઈ ઓલ્ડફીલ્ડ,

હું જોઉં છું કે શ્રી અલીની તબિયત ગઈ રાતે ફરીથી બગડી હતી. હું તમને આ પત્ર માત્ર એટલું કહેવા માટે જ લખું છું કે કૃપા કરીને તમે શ્રી અલીને રોજ જોતા રહેશો. ખર્ચનો કોઈ સવાલ નથી. એટલે એમને દરરોજ જોવા જવામાં એ વાતને બાધરૂપ ગણશો નહીં. માત્ર તમારી હાજરી એમને પ્રેરણા અને ઉત્સાહ આપનારી નીવડશે. કંઈ નહીં તો માત્ર દિવસે પણ તેઓ અહીં આવીને કામ કરે અને લોકોને મળે એ માટે હું ઘણો ઈતેજાર છું. એમને માટે એ કરવું જરૂરી છે.

ગઈ કાલે રાતે ત્યાં જે વાળુ કર્યું તે બહુ સ્વાદિષ્ટ હતું. આશા છે કે હું દિવસના સમયે ત્યાં આવીને તમારી બધી વ્યવસ્થા તથા ઈસ્પિતાલનું સ્થળ જોઈ શકીશ. મારે મારી બીમારીના^૧ સંબંધમાં પણ લખવું છે, પરંતુ આજ રાત્રે હવે ઘણું મોડું થઈ ગયું છે.

તમારો સહૃદયી,

ડૉ. જ્નેસિયા ઓલ્ડફીલ્ડ^૨

લેડી માર્ગરિટ હોસ્પિટલ

બ્રોમલી

કેન્ટ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૦૪

૧. ન્યુઓ “ડૉ. જી. ઓલ્ડફીલ્ડને પત્ર”, પા. ૩૮.

૨. ધિ વેનિટરિયનના તંત્રી, અને લંડનની વેનિટરિયન સોસાયટી(શાકાહારી મંડળ)ના પ્રમુખ. ગાંધીજી વિદ્યાર્થી હતા ત્યારે મુંબઈમાં તેમને પહેલી વાર મળેલા.

૨૩. એલ. ડબ્લ્યુ. રિચને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,

[લંડન,]

ઓક્ટોબર ૨૬, ૧૯૦૬

પ્રિય ભાઈ રિચ,

મને ખબર પડી કે આજે હું જ્યારે હોટેલમાં હતો ત્યારે તમે આવ્યા હતા. તમને ઉપર લઈ આવવા મેં વેઈટરને કહ્યું, પરંતુ તમે મળ્યા નહીં. એટલે સ્પષ્ટ દેખાય છે કે તમે માત્ર તમારું કાર્ડ આપવા જ આવ્યા હશો. મેં એમ પણ જાણ્યું છે કે તમે જ્યોર્જ ગોડફ્રેને મળ્યા હતા અને તે ઓફિસો માટે જગાની તપાસ કરે છે એમ તેમની પાસેથી જાણવા મળ્યું એટલે તમે તે કામે ગયા નહોતા. પરંતુ મારી તો એવી ઈચ્છા હતી કે તમે સ્વતંત્ર રીતે તપાસ કરો. આ કામ આપણે બને એટલું સસ્તામાં ચલાવવું છે. એટલે તમને સમય મળે ત્યારે મહેરબાની કરીને નીકળી પડજો અને તપાસ કરજો. આખરે મને લાગે છે કે આવતી કાલે ધર્મદીક્ષા પછીની વિધિમાં મારાથી હાજર રહી નહીં શકાય. જો બનશે તો જરૂર આવી ચડીશ. પરંતુ મને સર જ્યોર્જ બર્ડવુડનો પત્ર મળ્યો છે. એમાં એમણે પૂછ્યું છે કે સર મંચેરજી સાંજના પહોરે એમને ઘરે જઈને એમને મળી શકશે કે કેમ. બનવાજોગ છે કે સર મંચેરજી પાસેથી છૂટયા પછી હું આવી શકું. બનશે તો આવીશ. પરંતુ તમારે મારી રાહ જોવાની જરૂર નથી. જો હું આવીશ, તો મારે તમારે ઘરે કંઈક ખાવું પડશે. પરંતુ જો આવીશ તોપણ ૭ કે ૮ વાગ્યા પહેલાં આવવાનો સંભવ નથી. ૮ વાગ્યા પછી તો તમે મારી બિલકુલ રાહ જોશો નહીં. જો સર મંચેરજી સવારમાં મળવા અંગે તાર નહીં કરે તો તો હું જરૂર તમારે ત્યાં આવી પહોંચીશ. આવતી કાલે ઓછામાં ઓછા ૧૦-૩૦ વાગ્યા સુધી હું હોટેલમાં હોઈશ, કેમ કે રોઈટરના ખબરપત્રીને^૧ મેં ત્યાં સુધીમાં મળવાનો સમય આપેલો છે.

તમારો સહૃદયી,

મિ. એલ. ડબ્લ્યુ. રિચ

૪૧, સિપ્રિંગફીલ્ડ રોડ

સેંટ જોન્સ વુડ, એન.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૦૫

૧. જી. જી. એડમ; જુઓ “રોઈટરને આપેલી મુલાકાત”, પા. ૩૬.

૨૪. પ્રોફેસર પરમાણંદને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,

લંડન,

ઓક્ટોબર ૨૬, ૧૯૦૬

પ્રિય પ્રોફેસર પરમાણંદ,

જ્યારે રત્નમ્^૧ મારો સામાન લઈને અહીં આવ્યો હતો ત્યારે મારે તેની સાથે વાત થઈ હતી. ત્યારથી નવરાશની ક્ષણોમાં મને એના વિચારો આવ્યા કરે છે. મારે મન દક્ષિણ આફ્રિકાનો એકેએક જણ એક કીમતી થાપણ છે અને યોગ્ય માવજત કરીને તેને એથીય વધારે મોટી થાપણ બનાવવા યોગ્ય છે. મને લાગે છે કે સ્થૂલ દૃષ્ટિએ જોઈએ તોપણ રત્નમનું જીવન ઘણું જ વેડફાઈ રહ્યું છે. એનું પ્રારંભિક શિક્ષણ ઘણું જ કાર્યું હોવાથી, એને પોતાના ધંધામાં મુસીબતો હકાવવાનું ઘણું વસમું લાગશે, દક્ષિણ આફ્રિકામાં તો વિશેષે કરીને એવું લાગશે, કેમ કે ત્યાં તો તેને ઘણા પૂર્વગ્રહોનો સામનો કરવો પડશે. અભ્યાસ પૂરો કરી રહ્યા પછી એની જે લાયકાત હશે એટલી અલ્પ લાયકાતવાળો કોઈ વકીલ દક્ષિણ આફ્રિકામાં હોય એવું મારી જાણમાં નથી.

કદાચ એ અંગ્રેજી સારું જાણતો થઈ જશે. પરંતુ એટલું પૂરતું નથી. હું માનું છું કે એને ગણિતશાસ્ત્રનું સારું પાયાનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. દક્ષિણ આફ્રિકાના વકીલમંડળના અધ્યક્ષ માને છે કે વકીલાતમાં સફળતા મેળવવા માટે ફ્રેંચ, લેટિન અને ડચ (ખાસ કરીને લેટિન)નું જ્ઞાન લગભગ અનિવાર્ય છે. થોડીક વિજ્ઞાનના વિષયોની તાલીમની પણ જરૂર છે. નહીં તો જ્યારે તેના પ્રતિપક્ષીઓ અથવા અદાલત વૈજ્ઞાનિક શબ્દોનો ઉપયોગ કરશે, ત્યારે રત્નમને ઘણી મુશ્કેલી નડશે. વળી, જે તે પોતાના કાર્યદાના જ્ઞાનનું પોતાના દેશના કલ્યાણ માટે સમર્પણ કરવા માગતો હોય અને તેનો આર્થિક લાભ માટે ઉપયોગ કરવા નહીં માગતો હોય તો તેણે પોતાના ગુજરા માટે કોઈક હુન્નર શીખી લેવો જ જોઈએ. આ બધું કરવા માટે એ પૂરતો ઉંમરે પહોંચેલો છે. સૌથી મોટી વાત તો એ છે કે એનામાં શિસ્તનો, હું કહીશ કે કડક શિસ્તનો ગુણ કેળવાવો જોઈએ. એટલે મેં એને અહીં કોઈ શાળામાં દાખલ થવાની અને પદ્ધતિસરનો મેટ્રિકનો અભ્યાસક્રમ પૂરો કરવાની સલાહ આપી. પાસ થવાનું એનું ગઠું ન હોય તોપણ, શાળામાં જે તાલીમ મળશે, તેનાથી તેને લાભ થશે. તમે તેની દેખરેખ રાખો છો, એટલે મને થયું કે મેં એને કહી તે વાત મારે તમને પણ કહેવી જોઈએ. એણે કહ્યું છે કે તે તમારી સલાહ લેશે અને પછી મને જણાવશે.

તમારો સહૃદયી,

પ્રોફેસર પરમાણંદ

૬૫, કોમવેલ એવન્યુ

હાઈગેટ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૦૭

૧. રત્નમ્ પત્તર, જે ઝોરિસ્ટરીનો અભ્યાસ કરતા હતા.

૨૫. હાજી વજીરઅલીને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,

લંડન,

ઓક્ટોબર ૨૬, ૧૯૦૬

પ્રિય શ્રી અલી,

મને હમણાં જ ટેલિફોનથી ખબર પડી કે તમારી રાત ઘણી ખરાબ ગઈ. આ જાણીને હું ઘણો જ દિલગીર થયો છું. અને એનું કારણ શું હશે તેનો વિચાર કરું છું. મને વહેમ છે કે એ સિગારને કારણે હોવું જોઈએ. સાચું પૂછો તો અમે જ્યારે ફરતા હતા ત્યારે મેં જ્યોર્જને^૧ કહ્યું હતું કે સુધારો તો નજીક દેખાય છે, પરંતુ ગોઝારી સિગારની એક ફૂંકથી પણ એ અટકી જવાનો સંભવ છે. નિકોટિન બાબતમાં મારી આવી દૃઢ માન્યતા છે. એને લીધે ઘણું કષ્ટ થતું મેં જોયેલું છે. તેમ છતાં મારી ભૂલ પણ થતી હોય. જે એમ હોય તો કૃપા કરીને મને માફ કરજો. તમને સાજતાજ અને ખુશીમાં જોવાની જ માત્ર મારી ઈચ્છા છે. ગઈ રાતે તમને એટલા ઉલ્લાસથી વાતો કરતા જોઈને હું ઘણો રાજી થયો હતો. એટલે નર્સ મારફતે જ્યારે જાણ્યું કે તમારી રાત ખરાબ ગઈ હતી ત્યારે મને ઘણું દુઃખ થયું.

જ્યોર્જ આવશે કે તરત હું તેમને મોકલીશ. મેં નર્સ મારફતે તમને એક સંદેશો મોકલ્યો છે. તેનો જવાબ તો પછીથી મળશે, પરંતુ એને અહીં કાગળ પર પણ મૂકી દઉં. એ હું તમને રૂબરૂમાં કહી શક્યો હોત, પણ ભૂલી ગયો. દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓ માટે એક કાયમની સમિતિ સ્થાપવા બાબતમાં સર મંચેરજી અને સર વિલિયમ વેડરબર્ન સાથે મારે ચર્ચા ચાલે છે. કદાચ તમને યાદ હશે કે ઘણા વખત પહેલાં તમે આ સૂચના કરી હતી. જુદા જુદા વિચારો ધરાવતા તમામ વર્ગોના પ્રતિનિધિઓની બનેલી આવી એક કાયમી સમિતિ એક કે બે વરસને માટે જે સ્થાપી શકાય, તો આપણું કામ ઉપયોગી નીવડે એવી રીતે ચાલુ રહે એવું મને લાગે છે. એટલા માટે આવી સમિતિ રચાય તે માટે હું બહુ જ ઉત્સુક છું. તે પછી કદાચ આપણને બીજું પ્રતિનિધિમંડળ પણ પાલવી શકે.

મિ. પોલાકને મેં આ વિષે લખ્યું છે અને હા કે નાનો જવાબ આપવા જણાવ્યું છે.^૨

આ બાબતમાં તમારો અભિપ્રાય કૃપા કરીને મને જણાવશો. અને જે તમે મારી સાથે સહમત થતા હો, તો મારા અભિપ્રાયને સંમતિ આપતો પત્ર આજે સાંજે મહેરબાની કરીને લખી દેજો.

તમારો સહૃદયી,

શ્રી હાજી વજીરઅલી

લેડી માર્ગરેટ હોસ્પિટલ

બ્રોમલી

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૦૮

૧. જ્યોર્જ ગોડફ્ર.

૨. જુઓ "એચ. એસ. એલ. પોલાકને પત્ર", પા. ૨૦-૪.

૨૬. યુક લિન લ્યુને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ

લંડન,]

ઓક્ટોબર ૨૬, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. લ્યુ,

ચીની કોમે ચીની રાજદૂત(કે પછી પ્રધાન?)ને ઉદ્દેશીને કરેલી એક અરજી મને મોકલી આપવાનું આપે મને કહેલું, જેથી કરીને આપ જે પત્ર મારી પાસે લખાવવા માગો છો તેનો મુસદ્દો હું તૈયાર કરી શકું.

ચીની કોમની અરજી મને મળે કે તરત હું એ નિવેદન^૧ ઘડી કાઢવા બિલકુલ તૈયાર છું. પરંતુ કંઈ નહીં તો તારીખ અને વિગતો માટે પણ એ મને મળે એ જરૂરી છે, એ વાત આપ સમજી શકશો.

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. યુક લિન લ્યુ

ચીની રાજદૂતની કચેરી

પોર્ટલેન્ડ પ્લેસ, ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૦૮

૨૭. ડેપ્યુટેશનની મુસાફરી - ૪

હોટેલ સેસિલ,

લંડન,

ઓક્ટોબર ૨૬, ૧૯૦૬

અમે મદિરા પહોંચવાની તકમાં હતા ત્યાં સુધીનો અહેવાલ હું આપી ચૂક્યો છું.

મદિરા

અમે તા. ૧૬મી ઓક્ટોબરે મંગળવારે સવારના મદિરા પહોંચ્યા. મદિરા બંદરે ઘણું ભાગે બધા ઉતારુઓ પગ મોકળા કરવા જાય છે તેમ અમે પણ ગયા. ટાપુ ઘણો જ રળિયામણો છે. મોટા ટેકરા ઉપર આવેલો છે. પગથિયે પગથિયે કરી લગભગ ૨,૫૦૦ ફૂટના ઊંચાણ સુધી વસ્તી છે. બધું હરિયાળું છે. અને ભાગ્યે જ એવો ભાગ જોવામાં આવે છે કે જ્યાં વાવેતર ન હોય. આખા ટાપુમાં કાંકરાની નક્કર લાદી છે અને તેની ઉપર પૈડાંવાળી ગાડી ચલાવતા નથી, પણ વગર પૈડાંની ખાટલીઓ ઘસડવામાં આવે છે. ઉતારમાં આ ગાડીઓ ઘણા જોસથી નીચે જાય છે. છતાં તેમાં કંઈ જોખમ હોતું નથી. એક માણસ માથા ઉપર ઊંચકી શકે એટલી હલકી

૧. ન્યુઓ “ચીની એલચીના પત્રનો મુસદ્દો”, પા. ૬૮-૯.

હોય છે. તે ટાપુ પોર્ટુગીઝને તાબે છે અને તેમાં તદ્દન પોર્ટુગીઝની વસ્તી જોવામાં આવે છે. કોઈ હિંદીનો ચહેરો જોવામાં નહીં આવ્યો. ટાપુનો દેખાવ ઘણો સુંદર અને રળિયામણો છે.

લાંડન પહોંચ્યા

અમે ૨૦મી તારીખની સવારે સાઉથેમ્પ્ટન ડોક પહોંચ્યા. ત્યાં મિ. વેસ્ટ તથા તેમની બહેનની મુલાકાત થઈ. અહીંથી ટ્રેન લેવી પડે છે. ટ્રિબ્યુન નામના પ્રખ્યાત છાપાનો રિપોર્ટર અમને મળવા સ્ટીમર ઉપર આવ્યો હતો. તેને બધી હકીકત કહી સંભળાવી. તેણે પોતાના છાપામાં બધો અહેવાલ સોમવારે બહાર પાડ્યો. ત્યાંથી ટ્રેન વોટલૂ સ્ટેશન ઉપર બપોરના ૧૨-૩૦ વાગ્યે પહોંચી. તે વેળા મિ. રિચ, મિ. ગોડફ્રે, મિ. જોસફ રોયપેન તથા મિ. હેનરી પોલાકના બાપ, મોર્નિંગ લીડરના રિપોર્ટરને લઈ આવ્યા હતા.

તેમણે સંપૂર્ણ અહેવાલ સંભળાવ્યો. સોમવારે સવારે મોર્નિંગ લીડરને અહેવાલ^૧ આપ્યો. તે ટ્રિબ્યુન કરતાં વધારે સરસ હતો.^૨ આ પ્રમાણે અમે વિલાયત પહોંચ્યા પહેલાં જ અમારું કામ શરૂ થયું. અમારે સારું ઉતારાની તજવીજ મિ. રિચે ઈન્ડિયા હાઉસમાં કરી હતી. તેથી ત્યાં ગયા. ઈન્ડિયા હાઉસનું બયાન આ વખતે આપવા જોટલી જગ્યા નથી. તેથી આવતે અઠવાડિયે આપવા ધારું છું.^૩ ત્યાં ખાઈને તુરત અમે લાંડન ઈન્ડિયન સોસાયટીની મીટિંગ હતી તેમાં ગયા અને ત્યાં મિ. દાદાભાઈ નવરોજીના દર્શનનો લાભ અમને મળ્યો. તેમણે અમને વધાવી લીધા, અને પાછા સોમવારે તેમને મળવાનું મુકરર થયું. રવિવારનો દિવસ હિંદી જુવાનોને મળવામાં તથા મિ. પોલાકને મળવામાં ગયો. અને પછી રાતના પંડિત શ્યામજી કૃષ્ણવર્માને^૪ મળ્યા. તેમની સાથે સવારના એક વાગતા સુધી વાતચીત થઈ.

સોમવારથી શુક્રવાર

અહીં એક મિનિટ જોટલી ફુરસદ રહેતી નથી. આ કાગળ લખતી વેળા રાતના અગિયાર વાગ્યા છે. સર મંચેરજી, સર વિલિયમ વેડરબર્ન, સર હેનરી કોટન, મિ. કોટન,^૫ મિ. હોલ, મિ. રોબર્ટ્સન, મિ. આરાથૂન,^૬ મિ. સ્કોટ વગેરે ગૃહસ્થોની મુલાકાત થઈ છે. ઈરાદો એવો છે કે અહીંના જુદા જુદા પક્ષના માણસો અમારી સાથે આવી લોર્ડ એલ્ગિનની મુલાકાત કરાવે અને તેઓ સાહેબની સાથે વાતચીત કરી અમને પૂરતો ટેકો આપે. આમ કરવામાં મિ. દાદાભાઈ નવરોજી, સર મંચેરજી ભાવનગરી, મિ. હેરોલ્ડ કોક્સ, મિ. જસ્ટિસ અમીરઅલી, સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ એટલા સાહેબો સામેલ છે. ઘણું કરીને આવતે અઠવાડિયે મુલાકાત થશે, એમ સંભવ છે. અમે આવી પહોંચ્યાના ખબર લોર્ડ એલ્ગિનને આપી ચૂક્યા છીએ. અને તેઓ સાહેબનો જવાબ પણ મળી ચૂક્યો છે.

૧. જુઓ “ધ મોર્નિંગ લીડરને આપેલી મુલાકાત”, પા. ૨-૪.

૨. જુઓ “ધ ટ્રિબ્યુનને આપેલી મુલાકાત”, પા. ૧-૨.

૩. જુઓ “ડેપ્યુટેશનની મુસાફરી - ૫”, પા. ૯૬-૯.

૪. ગાંધીજીએ એમની સાથે અનેક વાર ચર્ચા કરી હતી. એજન.

૫. એચ. ઈ. એ. કોટન, તંત્રી, શ્વિડયા.

૬. ઇશિયા ક્વાર્ટર્લી રિવ્યૂના તંત્રી અને ઈસ્ટ ઈન્ડિયા એસોસિયેશન (પૂર્વ હિંદ સંઘ)ના માનદ મંત્રી; બીજી જગ્યાએ સી. ડબ્લ્યુ. આરાથૂન, ડબ્લ્યુ. એચ. આરાથૂન, અને ડબ્લ્યુ. આરાથૂનને નામે પત્રો લખાયેલા છે અથવા એમનો ઉલ્લેખ થયેલો છે. સંભવતઃ એ એક જ વ્યક્તિનાં નામ છે.

ટાઈમ્સનો ખબરપત્રી

ટાઈમ્સના ખબરપત્રીએ કેમ જાણે ગોઠવાણથી તાર કર્યો હોય નહીં તેમ બરોબર સોમવારે ટાઈમ્સ ઉપર તાર કર્યો કે ટ્રાન્સવાલના ઘણા હિંદીઓ દાખલ થયા છે. તે લોકો જે એમ દાખલ થાય તો ગોરાઓએ ગાંસડી બાંધવી પડશે. તે લોકોને નવા કાયદાથી જમીન વગેરેના હક મળે છે. એટલે ઉમેદ છે કે લોર્ડ એલ્ગિન કાયદો કબૂલ રાખશે. જે તેઓ સાહેબ તે પ્રમાણે કાયદો કબૂલ નહીં રાખે તો ગોરાઓને બહુ માહું લાગશે. વળી તે ખબરપત્રી એવી ઉમેદ રાખે છે કે તે કાયદા બાબત સર રિચર્ડ સોલોમન પૂરી હિમાયત ગોરાઓ વતી કરશે. વળી લખનાર લખે છે કે ડેપ્યુટીશનમાંના મિ. ગાંધી એ એક હોશિયાર વકીલ છે. અને ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓને દાખલ કરનાર ધણી તે છે તથા તેથી તેણે પૈસો એકઠો કર્યો છે. આ પ્રમાણે ત્યાંથી આંખમાં ધૂળ નાખવાને સારુ તાર મોકલે છે. આનો જવાબ^૧ અમે તે જ દહાડે ટાઈમ્સમાં મોકલ્યો. તેમાંથી જરૂરના ફકરા ટાઈમ્સે ગુરુવારના છાપામાં છાપ્યા છે અને શુક્રવારના ઇન્ડિયા પત્રમાં તે આખો કાગળ બહાર પડ્યો છે. જવાબમાં અમે એમ જણાવ્યું છે કે બિલકુલ વગર પરમિટના હિંદીઓ આવ્યા હોય તો તે થોડા છે. તેને કાઢી મૂકવાની સત્તા હાલ સરકાર ભોગવે છે. નવો કાયદો જુલમગાર છે. કોઈ હિંદી એવો ઈરાદો નથી રાખતો કે આખું હિંદુસ્તાન દક્ષિણ આફ્રિકામાં પહોંચી જાય. કોઈ એમ પણ નથી ઈચ્છતું કે ગોરાઓનો વેપાર બધો છીનવી લેવાય. તે ઈરાદો બરોબર છે એમ બતાવવા કેપ કે નાતાલના કાયદા મુજબ કાયદા અમને કબૂલ છે પણ હિંદીને જમીન વગેરેના સરખા હક મળવા જ જોઈએ.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧-૧૨-૧૯૦૬

૨૮. કહેણીસે કરણી ભલી^૨

[ઓક્ટોબર ૨૬, ૧૯૦૬]

લાંડનનાં છાપાંઓમાં બે વાત હાલ બહુ ચર્ચાઈ રહી છે. એક એ છે કે હાલ સાબુવાળાઓએ અમેરિકાની માફક એકઠા થઈ સાબુનો ભાવ વધારવાનો ઈરાદો રાખ્યો છે. આ વાત વેપારીઓ તથા લોકોને ન ગમી તેથી તેઓએ સરકારની મદદ નહીં માગી, સાબુવાળાને વિનંતી નહીં કરી, પણ કામ શરૂ કર્યું. તેઓએ સાબુવાળાને નોટિસ આપી કે અમને ગમે તેટલું નુકસાન થશે તોપણ અમે તમારો સાબુ નહીં લઈએ. પરિણામ એ આવ્યું કે સનલાઈટ સાબુવાળા લીવર બ્રધર્સ પોતાનો એક રતલનો સાબુ જેમાં માત્ર પંદર ઑંસ વજન રાખતા, તેનું વજન હવે સોળ ઑંસ રાખશે. સાર એ આવ્યો કે કહેણીસે કરણી ભલી. વેપારીના પોકાર કરતાં તેઓના કામે ભારે જોર આપ્યું.

બીજો દાખલો આથી ભારે છે. હાલ વિલાયતમાં ઓરતો વોટના હક માગી રહી છે. તેઓને હક સરકાર નથી આપતી તેથી તેઓ આમની સભામાં જઈ મેમ્બરોને પજવે છે. તેઓએ

૧. જુઓ "ધિ ટાઈમ્સને લખેલો પત્ર", પા. ૪-૬.

૨. ગાંધીજીએ પોલાકને લખેલા પોતાના પત્રમાં આ લેખ મોકલવાનો વાચદો કર્યો હતો.

જુઓ પા. ૨૦-૪.

અરજીઓ કરી, કાગળો લખ્યા, ભાષણો કર્યા — તેમાં તેઓના દહાડા નહીં વળ્યા. તેથી તેઓએ બીજા ઉપાયો લીધા. આમની સભા બુધવારે ખૂલી. ત્યાં આ બહાદુર ઓરતોએ જઈને હક માગવાનું શરૂ કર્યું. થોડુંઘણું તોફાન પણ કર્યું. તે ઉપરથી ગુરુવારે તેઓની ઉપર તોફાન કરવાનું કામ ચાલ્યું. બધી ઓરતોએ પાંચ પાઉંડના જમીન આપવાનો હુકમ કબૂલ નહીં કર્યો, તેથી તે બધીને મેન્જિસ્ટ્રેટને લેવનો હુકમ કર્યો; અને હાલ તેઓ જેલમાં છે. ઘણીઓને ત્રણ માસની જેલ છે. આ ઓરતોમાં બધી ઊંચા કુળની ને કેટલીક વિદ્વાન છે. એક તો પ્રખ્યાત મરહૂમ મિ. કોબ્ડનને લોકો પૂજે છે તેની દીકરી આજ પોતાની બહેનોને ખાતર જેલ ભોગવે છે. બીજી બાઈ મિ. લોરેન્સની વડુ છે, અને એક બાઈએ એલએલ.બી.ની પદવી લીધી છે; તેઓ જેલમાં ગઈ તે જ દહાડે અહીં મોટી મીટિંગ થઈ, તેમાં તે બહાદુર બાઈઓએ કરેલા ઠરાવને મજબૂતી આપવા પાઉંડ ૬૫૦ એકઠા થયા અને મિ. લોરેન્સે, જ્યાં સુધી તેમની ઓરત કેદમાં રહે ત્યાં સુધી દરરોજના પાઉંડ ૧૦ આપવાનું કબૂલ કર્યું છે. કેટલાક આ બાઈઓને ગાંડી કહે છે. પોલીસ જૈર વાપરે છે, મેન્જિસ્ટ્રેટ કરડી નજરે જુએ છે. બહાદુર કોબ્ડનની છોકરી બોલી કે “જે કાયદા બનાવવામાં મારો હાથ નથી તે કાયદાને હું કદી માન આપનારી નથી. તે કાયદાનો અમલ કરનારી કોર્ટની હકૂમત કબૂલ નહીં કરું. મને જેલ મોકલશો તે ભોગવીશ પણ હું કદી દંડ આપવાની નથી, જમીન પણ નહીં આપું.” જે પ્રજા આવી ઓરતોને જન્મ આપે છે અને જે પ્રજાને આવી ઓરત જન્મ આપે છે તે કેમ રાજ્ય નહીં ભોગવે? આજે આખું વિલાયત તેઓની ઉપર હસે છે. થોડા જ ગોરા તેઓનો પક્ષ ખેંચે છે. તેથી નહીં ડરતાં તે ઓરતો પોતાનું કામ મક્કમપણે કર્યે જાય છે. તેને હક મળશે. તે જીતશે; કેમ કે “કહેણીસે કરણી ભલી”. તેઓની ઉપર હસનારા પણ આંગળી ઘાલી રહ્યા છે. જે આવી બહાદુરી ઓરતોએ કરી છે તો શું આણીને વખતે ટ્રાન્સવાલના હિંદી પોતાની ફરજ ચૂકશે? જેલથી ડરશે? કે, જેલને મહેલ માની તેમાં રાજી થઈ જશે? એવો અવસર આવશે ત્યારે હિંદનાં બંધન તેની મેળે તૂટી પડશે.

આપણે અરજીઓ કરી, ભાષણો કર્યા — હજુ અરજી કરીશું અને ભાષણ કરીશું; પણ ઉપર બતાવેલું જૈર આપણી પાસે હશે તો જ જીતીશું. લોકોને હવે ભાષણો કે લખાણો ઉપર બહુ વિશ્વાસ નથી. એ તો સૌ કરી શકે છે. તેમાં કંઈ બહાદુરી નથી આવતી. કેમ કે “કહેણીસે કરણી ભલી” — આ સિવાય બધું જૂઠું છે. તેનો ડર કોઈને નથી. વાસ્તે યાહોમ કરીને પડવું, એ જ રસ્તો છે; એમાં કંઈ શક નથી. હજુ આપણને ઘણું કરવાનું રહ્યું છે. લોર્ડ એલ્ગિન તરફથી ડેપ્યુટેશનને જે જવાબ મળ્યો છે તે બતાવે છે કે ડેપ્યુટેશનથી ધારીએ તેટલી ફતેહ મળી નથી. લોર્ડ એલ્ગિને ઓર્ડિનન્સ કાયમ રાખવા બાબત ચોક્કસ જવાબ નથી આપ્યો, તોપણ હવે તે બાબત આપણે કાંઈ આશા બાંધવા જેવું રહ્યું નથી. હવે તો આપણે “કહેણીસે કરણી ભલી” એ જ ગોખવાનું રહ્યું.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૪-૧૧-૧૯૦૬

૨૯. લૉર્ડ એલ્ગિનને લખવાના પત્રનો મુસદ્દો^૧

૧૯૬, કોમવેલ રોડ,
લાંડન, એસ. ૩૦૯યુ.
ઓક્ટોબર ૨૭, ૧૯૦૬

નામદાર શહેનશાહના મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રી
પરમ માનનીય ધિ અર્લ ઓફ એલ્ગિન બ્લેગ
લાંડન

પ્રિય લૉર્ડ એલ્ગિન,

ટ્રાન્સવાલથી આવેલું હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ, શ્રી દાદાભાઈ નવરોજી, સર હેનરી કોટન અને શ્રી અમીરઅલી તથા મારા સહિત બીજા કેટલાક જણને મળ્યું છે. અમારામાંના ઘણાખરા લોકો દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓને સ્પર્શતા પ્રશ્નમાં હંમેશાં રસ લેતા આવ્યા છીએ, તેથી હિંદી પ્રતિનિધિઓએ અમને એમના પ્રતિનિધિમંડળનું નેતૃત્વ લેવા વિનંતી કરી છે.

જે ગૃહસ્થોએ આ પ્રતિનિધિમંડળમાં ભાગ લેવાની સંમતિ આપી છે તેમણે મને તેમના આગેવાન બનવા વિનંતી કરી છે. અને બીજાઓ કરતાં એ પ્રશ્નનો અભ્યાસ મેં કદાચ વધારે ચોકસાઈપૂર્વક કરેલો હોવાથી, મેં એ જવાબદારી સ્વીકારી છે.

એટલે, ટ્રાન્સવાલથી આવેલા પ્રતિનિધિઓને, આ સમિતિની સાથે મળવાનો સમય નક્કી કરવા, સમિતિ વતી હું આપને વિનંતી કરું છું.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલા મુસદ્દાની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૧૦

૧. પત્રનો આ મુસદ્દો ગાંધીજીના કાગળોમાંથી મળી આવ્યો હતો. એને મથાળે સર મંચેરજી ભાવનગરીનું સરનામું આપેલું છે. એ ઉપરથી સ્પષ્ટ માલૂમ પડે છે કે આ પત્ર સર મંચેરજીની સહીથી મોકલવાનો હતો. પરંતુ તે મોકલવામાં આવ્યો નહોતો, કેમ કે આખરે પ્રતિનિધિમંડળનું નેતૃત્વ લેવાનું સર લેપલ ગ્રિફિને સ્વીકાર્યું હતું. “સર મંચેરજી ભાવનગરીને તાર”, પા. ૧૧ એ લેખ પણ જુઓ.

૩૦. રૉઈટરને આપેલી મુલાકાત^૧

[ઓક્ટોબર ૨૭, ૧૯૦૬]^૧

રૉઈટરના પ્રતિનિધિ સાથે વાતચીત કરતાં મિ. ગાંધીએ કહ્યું :

અમે નવા ટ્રાન્સવાલ એશિયાઈ વટલુકમનો વિરોધ કરવા આવ્યા છીએ. આ વટલુકમ બ્રિટિશ હિંદીઓ માટે અપમાનજનક છે, કેમ કે એને લીધે તમામ હિંદીઓએ એક પાસ રાખવો પડશે, જેના ઉપર અંગૂઠાની છાપ તથા ઓળખ માટેની બીજી નિશાનીઓ અંકિત કરેલી હશે. નવા વટલુકમનો હેતુ હક નહીં ધરાવતા હિંદીઓને ટ્રાન્સવાલમાં દાખલ થતા રોકવાનો છે. આ હેતુ અત્યારનો પરવાના વટલુકમ^૨ જેનો અમલ ઘણી સખતાઈથી થાય છે તેનાથી સારી રીતે સધાય છે, એ વાત શાહી સરકારને ગળે ઉતારવાની અમારી ઉમેદ છે.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ધિ ટાઈમ્સ, ૨૯-૧૦-૧૯૦૬

૩૧. હાજી વજીરઅલીને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લંડન,

ઓક્ટોબર ૨૭, ૧૯૦૬

પ્રિય શ્રી અલી,

તમને તથા ડૉ. ઓલ્ડફીલ્ડને મળ્યા પછી જ્યોર્જ મને મળી ગયા છે. જેને મેં રોગનો ફરી ઊથલો માન્યો હતો તે આખરે દુઃખના સ્વરૂપમાં સુખ નીવડ્યું એ જાણીને હું ખુશી થયો છું. મને એ જાણીને પણ આનંદ થયો કે જ્યારે એ તમને મળ્યા ત્યારે તમે સ્વસ્થ અને પ્રસન્ન દેખાતા હતા. આનો હું જ્યારે વિચાર કરું છું ત્યારે મને ચોક્કસ એવું લાગે છે કે જ્યોર્જ વિના આપણો અહીંનો નિવાસ અપૂર્ણ રહી જત. એમના વિના આપણને બંનેને એકબીજાના સંપર્કમાં [બીજું] કોણ રાખત? સભા ભરવા વિષે જે વિચાર તમે સૂચવ્યો છે તે મારા મનમાં સૌથી વધારે ઘોળાયા કરે છે. તમે કલ્પી શકશો કે હું જરા પણ નવરો બેસી રહ્યો નથી. અહીં તહીં બધે જ હું લોકોને મળતો રહ્યો છું. એવું સૂચન ક્યારનુંયે કરવામાં આવ્યું છે કે હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં^૩ એક સભા ભરવી જોઈએ અને તેમાં આપણે બંનેએ ભાષણ આપવું જોઈએ. પ્રતિકૂળ સંજોગોને લઈને બાધા નહીં આવે તો આ સભાઓમાં તમે હાજર રહો એવું હું ઈચ્છું છું. તમારા વિના આ સભાઓને સંબોધવાનો હું વિચાર જ નહીં કરું. તમારી હાજરી અને તમારા ભાષણની કિંમત હું સારી પેઠે સમજું છું. લૉર્ડ એલ્ગિનની મુલાકાત આ પછીના અઠવાડિયા પહેલાં, એટલે કે આવતા ૮ કે ૯ દિવસ સુધીમાં, થાય એવો સંભવ

૧. જુઓ “જ. જે. એડમને પત્ર”, પા. ૨૦ તથા આ પછીનો લેખ.

૨. શાંતિ-રક્ષા વટલુકમ.

૩. જુઓ “હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં મળેલી સભા”, પા. ૧૧૯-૨૦.

નથી. હું સર મંચેરજી અને સર જ્યોર્જ બર્ડવુડને મળીને હમણાં જ આવ્યો છું. સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ હોટેલમાં ખાસ મુલાકાતે આવ્યા હતા અને તમારી ખબર પૂછતા હતા. આ બધી મુલાકાતો વખતે તમે મારી સાથે નથી હોતા ફક્ત તેનો મને અફસોસ રહે છે. જો તમે મારી સાથે રહી શક્યા હોત તો અહીંના જાહેર પુરુષો વિષે તમને ઘણું જાણવાનું મળત અને બ્રિટિશ સંસ્થાઓની કાર્યપદ્ધતિનું તમને ઊંડું દર્શન થાત. પરંતુ હું તો ઈશ્વરી ન્યાયમાં પૂરતા પ્રમાણમાં માનનારો છું. એટલે એમ માનીને સંતોષ લઉં છું કે આ સભાઓમાં તમે હાજર નથી હોતા એથી પણ કંઈક ભલું થવાનું નિર્માયું હશે. બનવા જોગ છે કે તમે જ્યારે ઓચિંતા કોઈ સભામાં બોલવા ઊભા થશો ત્યારે સભા પર એની એવી જાદુઈ અસર થશે જે અલગ અલગ સભ્યોને તમે મળ્યા હોત તો થવા સંભવ નહોતો. પરંતુ જ્યારે જ્યારે કોઈ જાહેર સમારંભ હોય ત્યારે ત્યારે તકલીફ વેઠીને પણ તમારે ત્યાં અવશ્ય આવવાનું રાખવું. આવી બે સભાઓ થવાનો સંભવ છે. એક સભા કોઈ એક કેળવણીનું મંડળ રાખે તે માટે મિ. પોલાક કોશિશ કરી રહ્યા છે. મારી તમને હાથ જોડીને પ્રાર્થના છે કે તમે સિગારની ધાર્મિક યકીનથી પરહેજ પાળો. અલબત્ત, હુકો નેટલો જોઈએ તેટલો પીઓ. ડૉ. ઓલ્ડફીલ્ડની સૂચનાઓને પૂરેપૂરી અનુસરતા રહો. મને ખોતરી છે કે ડૉ. ઓલ્ડફીલ્ડ નેટલી ઝડપથી તમારી તબિયત સુધારી શક્યા છે તેટલી ઝડપથી બીજા કોઈ દાક્તર સુધારી શકત નહીં. એટલે મને લાગે છે કે તમે સૌથી સારા દાક્તરના હાથમાં છો. આજે મેં તમને પત્રોનો એક જથ્થો અને ઇન્ડિયન ઓપીનિયનની એક નકલ મોકલ્યાં હતાં. સાઉથ આફ્રિકાએ મારી મુલાકાતનો હેવાલ^૧ શક્ય તેટલો સારામાં સારી રીતે છાપ્યો છે એટલું ચોક્કસ છે. અને તંત્રીએ આ વખતે એના તંત્રીલેખમાં કેવું નરમ વલણ અપનાવ્યું છે એ પણ તમે જોજો. ત્રણ કે ચાર અઠવાડિયાં પહેલાં એના ઉગ્ર લેખો તમે નહીં જોયા હોય. એટલે આજ સવારનો એનો તંત્રીલેખ વાંચવામાં ઉત્સાહપ્રેરક હતો. તમારે બીજા કોઈ ચીજની જરૂર હોય તો મને કૃપા કરીને કહેજો, અને કોઈ સૂચનાઓ આપવી હોય તો તે મોકલતાં પણ અચકાતા નહીં.

તમારી તબિયત સારી છે એવું તમે મને કહ્યું, એટલે પછી આજે સવારે મેં ફોન કર્યો નહોતો. એ ફોન તો ટેલિફોન પર બેસનારી મૂર્ખાં છોકરીએ કરેલો. પછીથી મેં ફરીથી ફોન જોડવા પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ તે જોડાયો નહીં. એટલે પછી મેં તે મૂકી દીધો, કારણ કે રોઈટરના પ્રતિનિધિને મળવા માટે મારે તૈયાર થવાનું હતું. હોટેલમાં એની સાથે મારે લંબાણથી વાત થઈ. તેને તરત જ સમજાણ પડી કે આ વટહુકમ લગભગ નકામો અને જુલમી છે. અલબત્ત, આમ તો એ ઠાલા શબ્દો જ છે, પરંતુ કોને ખબર આખરે એમાંથી લાભ પણ થાય.

તમારો સહૃદયી,

શ્રી હાજી વજીરઅલી
લેડી માર્ગરેટ હોસ્પિટલ
બ્રોમલી
કેન્ટ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૧૧

૧. જુઓ "સાઉથ આફ્રિકાને આપેલી મુલાકાત", પા. ૭-૧૧.

૩૨. ડૉ. જી. ઓલ્ડફીલ્ડને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,

લાંડન,

ઑક્ટોબર ૨૭, ૧૯૦૬

પ્રિય ભાઈ ઓલ્ડફીલ્ડ,

મેં તમને કહેલું કે મારે મારા શરીરના દુઃખદર્દ વિષે તમને લખવું છે.^૧ હું ધારું છું કે મેં તમને કહેલું કે હું જ્યારે મુંબઈમાં હતો ત્યારે મારી સૂંઘવાની શક્તિ ચાલી ગઈ હતી. દાકતરના કહેવા મુજબ, મને ક્રોનિક ઓઝીનાનું^૨ દર્દ છે એવું ધારવામાં આવે છે. મને સળેખમ કાયમ રહે છે. અલબત્ત, તમે ગળાના રોગોના નિષ્ણાત છો કે નહીં તે હું જાણતો નથી. જો ન હો અને તમને જરૂરી લાગે તો મને ફરીથી કોઈ નિષ્ણાતને મેળવી આપો. મને લાગે છે કે જ્યારે હું ફળ અને સૂકા મેવાના આહારનો પ્રયોગ કરતો હતો ત્યારે મારા દાંત બગડી ગયા હતા. મને લાગેલું કે મારી બે દાઢો સદાને માટે ખરાબ થઈ ગઈ છે અને એમાંની એક તો હું જાહાજમાં જ ગુમાવી બેસીશ. એક દાઢ ખેંચી કાઢવા મેં સખત પ્રયત્ન કરેલો પણ ખરો. પરંતુ તે નીકળી શકી નહીં. તમે તે દાઢો તપાસશો કે પછી મારે કોઈ દાંતના દાકતર પાસે જવું એવી તમારી સલાહ છે? જો દાંતના દાકતર પાસે જવાનું હોય તો કૃપા કરીને કોઈ વિશ્વાસપાત્ર દાકતરનું નામ સૂચવશો.

આપણે મિત્રો ભલે રહ્યા, પરંતુ બેમાંથી ગમે તે તકલીફનો તમે ઈલાજ કરવાના હો તો તે ધંધાદારી રીતે જ કરજો. કંઈ નહીં તો એટલા માટે કે તમને જે કંઈ મળે છે તે, હું જાણું છું તેમ, પરમાર્થના કામમાં જાય છે.

જો દાકતર તરીકે તમે મને તપાસવાના હો તો મહેરબાની કરીને નિશ્ચિત સમય જણાવશો. પરંતુ એકથી વધારે સમય સૂચવજો, જેથી કરીને મને અનુકૂળ સમય હું પસંદ કરી શકું. મારે એટલા બધા લોકોને મળવાનું હોય છે કે મુલાકાતનો ચોક્કસ સમય નક્કી કરવાનું મારાથી બને તેમ નથી. શ્રી અલીએ મને ફોન ઉપર કહ્યું કે આજે એમની તબિયત ઘણી સારી છે. એ જાણીને મને ઘણો આનંદ થયો. હું આશા રાખું છું કે તમે એમને જલદી સાજા કરી દેશો.

તમારો સહૃદયી,

ડૉ. ઓલ્ડફીલ્ડ

લેડી માર્ગરેટ હોસ્પિટલ

બ્રોમલી

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઑફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૧૨

૧. ન્યૂઓ “ડૉ. જી. ઓલ્ડફીલ્ડને પત્ર”, પા. ૨૭.

૨. વિષમ શરદીનો રોગ જેમાં સૂંઘવાની શક્તિ ચાલી જાય છે.

૩૩. જે. સી. મુકરજીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

ઓક્ટોબર ૨૭, ૧૯૦૬

પ્રિય શ્રી મુકરજી,

હું તમને એક વાત કહેવાની ભૂલી ગયો. તે હું જ્યારે ઇન્ડિયન ઓપીનિયન માટે ધિ ટાઈમ્સ જોઈ જતો હતો ત્યારે મને યાદ આવી. હું જોઈ છું કે ધિ ટાઈમ્સમાં ઇન્ડિયન ઓપીનિયનને મોકલી શકાય એવી પૂરતી સામગ્રી હમેશાં આવે છે. તમારો ખબરપત્ર તમે શુક્રવારે રાતે ભલે મોકલો. પરંતુ મને લાગે છે કે ધિ ટાઈમ્સમાંથી તાજા ખબરો અને પાર્લિમેન્ટના હેવાલો શનિવારે મોકલવાનું રાખો અને જરૂર પડે તો છેલ્લી ઘડી સુધી પણ મુખ્ય ટપાલ-ઓફિસેથી તે રવાના કરો. હું માનું છું કે આ રીતે જ તમે તમારા ખબરપત્રો અસરકારક અને છેલ્લામાં છેલ્લી માહિતીવાળા બનાવી શકશો. આજકાલ પાર્લિમેન્ટનું સત્ર ચાલુ છે, એટલે હું જોઈ શકું છું કે અત્યારે તમે હિંદના અને તેને લગતા પ્રશ્નો, જેવા કે મૂળ વતનીઓ, ચીનાઓ વગેરે વિષે, ધિ ટાઈમ્સમાંથી ઘણો મસાલો મોકલી શકો. એટલું સ્પષ્ટ છે કે ધિ ટાઈમ્સ બહુ જ વિસ્તારથી હેવાલ આપે છે. એટલું કરશો તો તમે ઇન્ડિયા પત્રથી આગળ અને દક્ષિણ આફ્રિકાનાં પત્રોની સાથે રહી શકશો. મેં તમને કહ્યું હતું તેમ એ પત્રો પૂરેપૂરાં અદ્યતન એટલે છેલ્લી બાતમી ધરાવનારાં હોય છે. ભૂલી ન જવાય એટલા માટે આ સૂચના મેં લખી નાખી છે.

તમારો સહૃદયી,

શ્રી જે. સી. મુકરજી

૬૫, કોમવેલ એવન્યુ

હાઈગેટ, એન.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૪૧૩

૩૪. એફ. મેકારનેસને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

ઓક્ટોબર ૨૭, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપના ૨૫મી તારીખના પત્ર માટે આપનો હું અત્યંત આભારી છું. મેં આ સૂચના સર વિલિયમ વેડરબર્ન આગળ મૂકી છે અને તેઓ પણ એ વાત સાથે સંમત છે કે આપે જણાવી છે તેવી એક સભા થવી જોઈએ. મારો ખ્યાલ એવો છે કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં બ્રિટિશ હિંદીઓ પ્રત્યેના વર્તાવના પ્રશ્ન પર કોઈ મતભેદ નથી, એટલે જો સ્થાનિક સંજોગો નડે તેમ ન હોય, તો તો એ સભામાં એકલા લિબરલ (ઉદારમતવાદી) સભ્યો જ આવે એવું નહીં થવું જોઈએ.

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. એફ. મેકારનેસ, એમ. પી.

૬, કાઉન ઓફિસ રો

ટેમ્પલ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૪૧૪

૩૫. શ્યામજી કૃષ્ણવર્માને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

ઓક્ટોબર ૨૮, ૧૯૦૬

પ્રિય પંડિત શ્યામજી કૃષ્ણવર્મા,

કાલે સાંજે આપે મને ૧ શિલિંગ ૬ પેન્સ ઉછીના આપ્યા હતા. તેટલી કિંમતની ટિકિટો આ સાથે મોકલું છું.

આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ :

પંડિત શ્યામજી કૃષ્ણવર્મા

૯, ક્વીન્સ વુડ એવન્યુ

હાઈગેટ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૪૧૫

૩૬. લોર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રીને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લંડન, ૩૦ વ્યુ. સી.
ઑક્ટોબર ૨૯, ૧૯૦૬

નામદાર શહેનશાહના મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રી
પરમ માનનીય ધિ અર્લ ઑફ એલ્ગિનના
અંગત મંત્રી જોગ,
લંડન
સાહેબ,

મારા ૨૫મી તારીખના પત્રના^૧ અનુસંધાનમાં આપનો તા. ૨૬મીનો પત્ર મળ્યો. હવે આપને જણાવવાનું કે સર મંચેરજી એમ. ભાવનગરી, સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ, સર હેનરી કોટન, માનનીય શ્રી દાદાભાઈ નવરોજી, અને શ્રી અમીરઅલી તથા બીજા કેટલાકે ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદી પ્રતિનિધિમંડળનું નેતૃત્વ લેવાનું સ્વીકાર્યું છે. પ્રતિનિધિમંડળ સમિતિમાં થોડાક વધુ મિત્રો પણ જોડાય એવો સંભવ છે. હવે લોર્ડ મહાશયને હું વિનંતી કરું છું કે પ્રતિનિધિમંડળને મળવા માટે બને તો, આવતા અઠવાડિયાની શરૂઆતમાં તારીખ નક્કી કરવાની તેઓ કૃપા કરે, જેથી કરીને હું ઉપર જણાવેલા મહાનુભાવોને તથા જેઓ પ્રતિનિધિમંડળમાં ભાગ લેવા માગતા હોય તેવા બીજા ગૃહસ્થોને ખબર આપી શકું.

હું છું, આપનો આજ્ઞાંકિત સેવક,
મો. ક. ગાંધી

[મૂળ અંગ્રેજી]

મૂળ પ્રતની છબી (સી. ઓ. ૨૯૧, વોલ્યુમ ૧૧૩/ઈડિવિડ્યુઅલ્સ) તથા ટાઈપ કરેલી ઑફિસ પ્રતની છબી પરથી પણ : એસ. એન. ૪૪૧૬

૩૭. એફ. એચ. બ્રાઉનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

ઓક્ટોબર ૩૦, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપનો તા. ૨૯મીનો પત્ર મળ્યો છે. દિલ્લીર છું કે હું આપની સાથે ટેલિફોન પર વાત કરી શકું એ સમય વીતી ગયા પછી એ પત્ર મળ્યો હતો. અને વાત એમ છે કે આજે તો ૧૦ અને ૧૦-૪૫ની વચ્ચે હું લોકોને મળવા બહાર નીકળી ગયો હતો. જો આવતી કાલે અથવા ગુરુવારે ૧ અને ૨ની વચ્ચે આપ ગમે તેમ કરીને અહીં આવવાની કૃપા કરી શકો, તો આપણે કદાચ સાથે જમી શકીએ અને દક્ષિણ આફ્રિકામાંના બ્રિટિશ હિંદીઓના પ્રશ્ન પર વાતચીત પણ કરી શકીએ. જો આપનાથી આ ન બની શકે, તો પછી આપને મળવાનો શુભ અવસર ગુરુવાર સુધી મુલતવી રાખવો પડશે. એ દિવસે એન. આઈ. એ.^૧ તરફથી સ્વાગત સમારંભ રાખવામાં આવ્યો છે જેને માટે આપે મને નિમંત્રણપત્ર મોકલવાની કૃપા કરી છે તે સમયે આપણે મળીશું. પરંતુ આવતી કાલે કે પરમ દિવસે મારી સાથે જમવામાં આપને કંઈ અગવડ ન હોય, તો કૃપા કરીને બે શબ્દ મને કહેવડાવજો.

દિલ્લીર છું કે મારા સહ-પ્રતિનિધિ શ્રી અલી સંધિવાના દર્દને લીધે પથારીવશ છે અને અત્યારે બ્રોમલેની લેડી માર્ગરિટ હોસ્પિટલમાં સારવાર લઈ રહ્યા છે.

મને જણાવતાં ખેદ થાય છે કે આ પ્રશ્ન પર પ્રકાશ નાખે એવી કોઈ છબીઓ મારી પાસે નથી, તેમ મારી પોતાની છબી પણ નથી. હું માનું છું કે શ્રી અલીની છબી હું આપને આપી શકીશ. એમના કુટુંબ સાથે એ છબી પડાવેલી છે.

મને એવો ખ્યાલ છે કે આપણે પહેલાં મળેલા છીએ. હું ધારું છું કે લંડનમાં આવતા યુવાન હિંદીઓને આપ સલાહ આપતા હતા તે વખતની આ વાત છે. મને એવું સ્મરણ છે કે શ્રી ડી. બી. શુક્લે આપની સાથે મારો પરિચય કરાવ્યો હતો.

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. એફ. એચ. બ્રાઉન

“દિલ્લીકુશ”

વેસ્ટબોર્ન રોડ

ફોરેસ્ટ હિલ, એસ. ઈ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૧૭

૩૮. જે. સી. મુકરજીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,]

ઓક્ટોબર ૩૦, ૧૯૦૬

પ્રિય શ્રી મુકરજી,

તમને મળવાનો સમય આપીને હું મળી શક્યો નહીં, તે માટે ક્ષમા માગું છું. પરંતુ તમે જાણો છો કે જે કામ માટે હું અહીં આવ્યો છું તે કામ આગળ બીજાં બધાં કામો ગોણ બને છે. તે દહાડે મેં નહીં ધારેલું એટલું મોડું થયું હતું. મારે સાંજના છ વાગ્યા સુધી સર મંગેરજી સાથે રોકાઈ રહેવું પડેલું. તમે આવતી કાલે ફરીથી ન આવી શકો? પણ સમય છ વાગ્યાનો રાખજો. એ સમયે મળવાનો હું બનતો પ્રયત્ન કરીશ. પછી આપણે કોઈક રેસ્ટોરાંમાં જઈશું. ત્યાં જમીશું અને પછી હોટેલમાં પાછા આવીશું. મેં સાંજની બીજી બધી મુલાકાતો પણ રદ કરી નાખી છે, જેથી લખાવવાનું જે કામ બાકી છે તે પૂરું કરી શકાય. પરંતુ અર્ધાએક કલાક આપણે રત્નમની વાત કરીશું. જોકે આમ તો ઘણીખરી ચર્ચા કદાચ જમતાં જમતાં જ થઈ ગઈ હશે. જે હું હોટેલમાં ન હોઉં તોપણ મહેરબાની કરીને જતા ન રહેશો, કેમ કે વહેલો કે મોડો જમવાને માટે તો હું હોટેલ પર આવવાનો જ. અત્યારે મને માહિતી છે તે ઉપરથી તો હું કહી શકું છું કે આવતી કાલે સાંજે છ વાગ્યા પછી મારે કોઈ કામ બાકી નહીં રહે. પ્રોફેસર સાહેબને^૧ પણ મારા વતી ક્ષમાયાચના પહોંચાડજો. આ નિમંત્રણ તમારે તથા પ્રોફેસર સાહેબને માટે છે. જે રત્નમને હાજર રાખવાની જરૂર લાગે તો તેને પણ લેતા આવજો.

તમારો સહૃદયી,

શ્રી જે. સી. મુકરજી

૬૫, કોમવેલ એવન્યુ

હાઈગેટ, એન.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૧૮

૩૯. જ્ઞેસેફ રોયપેનને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,

[લંડન,]

ઓક્ટોબર ૩૦, ૧૯૦૬

પ્રિય ભાઈ જ્ઞેસેફ,

મેં તમને સાંજે મળવાનો જે સમય આપ્યો છે તે મારે રદ કરવો જોઈએ, કેમ કે એ વખતે હું ઘણા જ કામમાં હોઈશ. અને કંઈ પણ લખાવવાનું કામ કરવાનો સમય મને માત્ર સાંજે જ મળી શકે છે. એટલે કોઈ બીજી સાંજે ફરસદ હશે તો હું તમને લખી જણાવીશ.

તમારો સહૃદયી,

શ્રી જ્ઞેસેફ રોયપેન

૩૬, સ્ટેપલટન હોલ રોડ

સ્ટ્રાઉડ ગ્રીન, એન.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૧૯

૪૦. એમ. એન. ડૉક્ટરને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

ઓક્ટોબર ૩૦, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. ડૉક્ટર,

હું એટલો બધો કામમાં પડ્યો છું કે મને લાગે છે કે મળવાને માટે આપને મેં જે સમય આપ્યો હતો તે મારે રદ કરવો પડશે. પરંતુ જો આપ રવિવારે ૧૨ વાગ્યે આવી શકો તો પોલાકને ઘેર જતાં જતાં રસ્તામાં આપણે વાત કરી શકીશું. મારે તે વખતે પોલાકને મળવા જવાનું છે. જો તમે લંડનના બરાબર ભોમિયા હો, તો પછીથી આપણે હાઈબરી નજીક કોઈક સ્થળે છૂટા પડીશું.

તમારો સહૃદયી,

શ્રી એમ. એન. ડૉક્ટર

૧૦૨, વ્હાર્ટન રોડ, ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૨૦

૪૧. લૉર્ડ રેને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
ઓક્ટોબર ૩૦, ૧૯૦૬

લૉર્ડ મહાશય,

ગઈ કાલે, સમય નક્કી કર્યા વિના જ, આપને પ્રણામ કરવા તથા ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓની સ્થિતિથી વાકેફ કરવા મળવા આવવાની મેં ધૃષ્ટતા કરી હતી. ટ્રાન્સવાલની ધારાસભાએ હાલમાં જે એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટલુકમ પસાર કર્યો છે તે સંબંધમાં લૉર્ડ એલ્ગિન અને મિ. મોર્લોને મળવા માટે મિ. હાજી વજીરઅલી અને હું પ્રતિનિધિમંડળરૂપે ટ્રાન્સવાલથી અહીં આવ્યા છીએ. સર ચાર્લ્સ ડિલ્ક,^૧ શ્રી દાદાભાઈ નવરોજી, સર મંચેરજી, સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ, સર હેનરી કોટન, શ્રી અમીરઅલી અને જેમણે ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓના પ્રશ્નોમાં રસ લીધો છે એવા થોડાક બીજા સજ્જનોએ લૉર્ડ એલ્ગિન સમક્ષ આ પ્રતિનિધિમંડળનો પરિચય કરાવવાનું માથે લીધું છે. અને એ રીતે અમારા કાર્યને એમની લાગવગનો લાભ આપવાની કૃપા કરી છે. ઘણું કરીને લૉર્ડ એલ્ગિન આવતે અઠવાડિયે મુલાકાતનો સમય આપશે. અમારો પરિચય કરાવનાર પ્રતિનિધિમંડળમાં જોડાવાની આપ કૃપા કરશો કે કેમ તે મને જણાવશો? બીજું કંઈ નહીં તો, ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓની સ્થિતિની હકીકત આપની સમક્ષ રજૂ કરવાની અમને આપ નામદાર તક આપશો તોપણ શ્રી અલી અને હું બંને આપના ઘણા આભારી થઈશું.

હું છું, આપ નામદારનો નમ્ર સેવક,

પરમ માનનીય લૉર્ડ રેને

૬, ગ્રેટ સ્ટેનહોપ સ્ટ્રીટ

લંડન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલ ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૨૩

૧. સર ચાર્લ્સ વેન્ટવર્થ ડિલ્ક (૧૮૪૩-૧૯૧૧); રાજદ્વારી પુરુષ, લેખક અને પાર્લિમેન્ટના સભ્ય. ૧૮૭૬માં તેઓ વિદેશ કચેરીમાં ઉપમંત્રી થયા હતા.

૨. ડોનાલ્ડ જેમ્સ મેકે (૧૮૩૯-૧૯૨૧); મુંબઈ ઇલાકાના ગવર્નર, ૧૮૮૫-૯૦, અને બ્રિટિશ અકાદમીના પહેલા અધ્યક્ષ; હિંદ માટેના ઉપવજીર, ૧૮૯૪-૫.

૪૨. હાજી વજીરઅલીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

ઓક્ટોબર ૩૦, ૧૯૦૬

પ્રિય શ્રી અલી,

તમારી ચિઠ્ઠી મળી, તેમ જ ટેલિફોનથી મોકલેલો તમારો સંદેશો પણ મળ્યો છે. પરંતુ હું હજી હમણાં જ, એટલે રાતના બાર વાગ્યે, સ્થિર થઈને કામ કરવા બેઠો છું. સવારે ૧૦-૩૦ વાગ્યાથી આખો દિવસ હું બહાર જ હતો. બપોરે જમવાને વખતે અને ફરીથી રાત્રે આઠ વાગ્યે થોડી વાર આવી ગયેલો. તે વખતે મને તમારો પત્ર તથા સંદેશો મળ્યો. તુર્કી એલચીનું સરનામું હું શોધી કાઢીશ. જે આવવાનું અશક્ય નહીં બની જાય તો તો આવતી કાલે મોડી ઊપડતી કોઈક ગાડીમાં નીકળી આવીશ.

લોર્ડ એલિંગને પ્રતિનિધિમંડળને મળવાને માટે ગુરુવાર, ૮મી નવેમ્બરના રોજ ૩ વાગ્યાનો સમય આપ્યો છે. એટલે તમે જોઈ શકશો કે હજી ઘણો સમય છે. પરંતુ એ બધા સમય માટે મારું કામ તો પૂરેપૂરું ગોઠવાઈ ગયું છે. વિશેષ રૂબરૂમાં.

તમારો સહૃદયી,

શ્રી હાજી વજીરઅલી
લેડી માર્ગરેટ હોસ્પિટલ
બ્રોમલી
કેન્ટ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૨૧

૪૩. જી. એચ. પોલાકને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
ઓક્ટોબર ૩૦, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. પોલાક,

મેં આપને કહેલું કે રવિવારનો આખો દિવસ હું આપની સાથે ગાળીશ. પરંતુ હું જોઈ છું કે સાંજના મારે એક અગત્યના કામે જવાનું છે. જે પંડિત^૧ વિષે મેં આપને વાત કરી હતી તેમની સાથેની મારી આખી ચર્ચા હજી પૂરી થઈ નથી, અને તે જરા મહત્વની હોવાથી મને લાગે છે કે જેની હું રાહ જોઈ રહ્યો હતો તે આવતો આખો રવિવાર આપની સાથે ગાળવાનો લહાવો મારે જતો કરવો પડશે. એટલે મને લાગે છે કે આવતે રવિવારે પણ મારે લગભગ ૪ વાગ્યે આપને ત્યાંથી નીકળી જવું પડશે.

સૌને મારાં સ્નેહસ્મરણ.

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. જી. એચ. પોલાક
૨૮, ગ્રોવને રોડ
કેનનબરી

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૨૨

૪૪. ડબ્લ્યુ. પી. બાર્દલસને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]
ઓક્ટોબર ૩૦, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપના તા. ૨૮મીના પત્ર માટે આપનો આભાર માનું છું. હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં આપને મળવાને માટે મારું મુલાકાતનું કાર્ડ આ અઠવાડિયામાં કોઈક દિવસ આપને મોકલતાં મને ઘણો આનંદ થશે, અને મને આશા છે કે તે ઘણુંખરું આજે જ હશે.

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. ડબ્લ્યુ. પી. બાર્દલસ, એમ. પી.
હાઉસ ઓફ કોમન્સ
લંડન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૨૪

૧. શ્યામજી કૃષ્ણવર્મા.

૪૫. એ. મર્સરને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

ઓક્ટોબર ૩૦, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપે મને શ્રીમતી સ્પેન્સર વોલ્ટનનું સરનામું તથા તે સાથેનો કાગળ મોકલી આપ્યો તે માટે હું આપનો અત્યંત આભારી છું.

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. આર્થર મર્સર
૧૭, હોમફીલ્ડ રોડ
વિમ્બલ્ડન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૨૫

૪૬. મિસિસ સ્પેન્સર વોલ્ટનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

ઓક્ટોબર ૩૦, ૧૯૦૬

પ્રિય મિસિસ સ્પેન્સર વોલ્ટન,

મિ. સ્પેન્સર વોલ્ટનના અવસાનના સમાચાર જાણી હું અત્યંત દિલગીર થયો છું. એમના અવસાનથી તમને જે ખોટ પડી છે તે તો પૂરી શકાય તેમ નથી, પરંતુ એથી અનેક લોકોને પોતે ગરીબ બની ગયા છે એવું લાગે છે એ બાબતમાં મને શંકા નથી. અહીંના મારા મુકામ દરમિયાન તમને મળવા આવી શકાશે એવી આજ સુધી મેં આશા રાખેલી. પરંતુ હવે લાગે છે કે અહીંયાં હું જે ત્રણ-ચાર અઠવાડિયાં રહેવાનો છું તે બધો વખત મારે એટલું કામ પહોંચશે કે કદાચ મારાથી તમને મળવા ન પણ અવાય. તેમ છતાં, સામાન્ય રીતે તમે ક્યે વખતે ઘરે હો છો એ જણાવતા બે શબ્દ મને લખી મોકલશો તો હું આપનો આભારી થઈશ.

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ,

મિસિસ સ્પેન્સર વોલ્ટન
એન્ડ્ર્યૂ હાઉસ
ટનબ્રિજ
કેન્ટ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૨૬

૪૭. લૉર્ડ એલ્લિગને મોકલવાના પત્રનો મુસદ્દો^૧

૨૨, કેનિંગ્ટન રોડ,

[લંડન,]

ઑક્ટોબર ૩૦, ૧૯૦૬

નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રી
પરમ માનનીય ધિ અર્લ ઑફ એલ્લિગને બ્લેગ
લંડન

લૉર્ડ મહાશય,

ટ્રાન્સવાલની ધારાસભાએ પસાર કરેલા^૨ ૧૯૦૬ના ગ્રીડીડોર્પ વાડા અંગેના વટલુકમ સંબંધમાં ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદી સંઘની એક અરજીની નકલ આ સાથે મોકલું છું. બ્રિટિશ હિંદી સંઘના કામચલાઉ માનદ મંત્રી^૩ તરફથી મને એવી ખબર મળી છે કે આ અરજીની નકલ જે અઠવાડિયામાં મને મોકલવામાં આવી હતી તે જ અઠવાડિયામાં મૂળ અરજી લૉર્ડ સેલબોર્ન મારફત આપને મોકલવામાં આવી હતી. બ્રિટિશ હિંદી સંઘે ગવર્નર મારફતે એક તાર^૪ પણ મોકલ્યો હતો. તેમાં એવી વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે જ્યાં સુધી આપના હાથમાં અરજી નહીં આવે ત્યાં સુધી એ વટલુકમ મંજૂર કરવામાં નહીં આવે.

હું માનું છું કે સંઘનો કેસ ઘણો મજબૂત અને ન્યાયપૂર્ણ છે. એટલું બિલકુલ સ્પષ્ટ છે કે જે આ વટલુકમ મંજૂર થશે તો બ્રિટિશ હિંદીઓ જેમ આજ સુધી ૧૮૮૫ના ધારા ૩ નીચે જમીનો ભાડે રાખી શકતા હતા તેમ હવે પછી જમીનો ભાડે પણ રાખી શકશે નહીં. તો આમ, સંસ્થાનને જ્યારે જવાબદાર રાજ્યતંત્ર મળવાની તૈયારી છે ત્યારે એવું દેખાય છે કે પ્રસ્તુત વટલુકમ કંઈ નહીં તો પૂર્વવત્ સ્થિતિ જાળવી રાખવાને બદલે, જમીન ધારણ કરવાની બાબતમાં બ્રિટિશ હિંદીઓની સ્થિતિ એવી બદતર બનાવી મૂકશે કે જેથી યુદ્ધપૂર્વના સમયને મુકાબલે બીજી બાબતોમાં બની ગઈ છે. એટલા માટે હું આશા રાખું છું કે નામદાર સમ્રાટને આ વટલુકમ નામંજૂર કરવાની સલાહ આપવાની આપ કૃપા કરશો.

ટ્રાન્સવાલથી બ્રિટિશ હિંદી પ્રતિનિધિમંડળનું આગમન તથા તેનો ઉદ્દેશ જોતાં, અને સાથે સાથે આ પત્રનો વિષય બનેલો વટલુકમ પસાર થયો છે તે હકીકત જોતાં, મને લાગે છે કે ટ્રાન્સવાલમાં બ્રિટિશ હિંદીઓના રક્ષણ માટે, સર મંચેરજીએ આપના પુરોગામીને સૂચવ્યું હતું

૧. આની પહેલાંના મુસદ્દા ઉપર ગાંધીજીને હાથે મંત્રીને ઉદ્દેશીને લખેલી કેટલીક સૂચનાઓ છે. તે ઉપરથી અનુમાન થઈ શકે છે કે આ પત્રનો મુસદ્દો પણ ગાંધીજીએ તૈયાર કર્યો હોવો જોઈએ. મુસદ્દા ઉપરથી એ પણ સ્પષ્ટ જણાય છે કે આ પત્ર ઉપર દાદાભાઈ નવરોજી સહી કરવાના હતા.

૨. જુઓ “લૉર્ડ એલ્લિગને અરજી”, પુસ્તક ૫, પા. ૫૦૦-૨.

૩. એચ. એસ. એલ. પોલાક.

૪. જુઓ પુસ્તક ૫, પા. ૫૦૦.

તેવું, એક તપાસપંચ નીમવાની ઘણી જરૂર છે. મને જાણવા મળ્યું છે કે એ તપાસપંચ નિમાતું નિમાતું રહી ગયું છે.

હું છું, લૉર્ડ મહાશય,
આપનો આજ્ઞાંકિત સેવક,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલા મુસદ્દાની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૨૭/૨

૪૮. પરિપત્ર^૧

લોટેલ સેસિલ,
લંડન, ૩૦ સ્પ્ટે. સી.,
ઓક્ટોબર ૩૧, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપને જણાવવાનું કે લૉર્ડ એલ્ગિનને ટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિમંડળને સંસ્થાન કચેરીમાં મળવા માટે ગુરુવાર, તા. ૮મી નવેમ્બરે, બપોર પછી ૩ વાગ્યાનો સમય આપ્યો છે. શ્રી અલી અને હું માનીએ છીએ કે ગુરુવાર, તા. ૮મી નવેમ્બરે આપ સંસ્થાન કચેરીમાં ૨-૩૦ વાગ્યે આવી રહેશો, જેથી કરીને પરિચય કરાવનાર પ્રતિનિધિમંડળના સભ્યો વચ્ચે થોડો વિચારવિનિમય થઈ શકે. સર લેપલ ગ્રિફિને હવે પ્રતિનિધિમંડળનું નેતૃત્વ લેવાનું તથા શ્રી અલી અને મારો પરિચય કરાવવાનું માથે લીધું છે.

પ્રતિનિધિમંડળ લૉર્ડ એલ્ગિનને મળે તે પહેલાં તેમને જે નિવેદન^૨ મોકલવાનું છે તેની એક નકલ થોડા જ વખતમાં આપને મોકલવા ધારું છું. એ નિવેદનના પાયા પર પ્રતિનિધિમંડળ પોતાનું કામ કરશે.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,
મો. ક. ગાંધી

[મૂળ અંગ્રેજી]

ગાંધીજીની સહીવાળી ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૨૮

૧. ઓફિસ પ્રત ઉપર કરેલી નોંધો ઉપરથી માલૂમ પડે છે કે આ પત્ર સર ચાર્લ્સ ડિલ્ક, દાદાભાઈ નવરોજી, સર લેપલ ગ્રિફિને, સર મંચેરજી ભાવનગરી, સર હેનરી કોટન, શ્રી અમીરઅલી અને સર જ્યોર્જ બર્ડવુડને મોકલવામાં આવ્યો હતો.

૨. “લૉર્ડ એલ્ગિનને આપેલો વિનંતીપત્ર”, પા. ૫૨-૬૨.

૪૯. પ્રોફેસર પરમાણંદને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

ઓક્ટોબર ૩૧, ૧૯૦૬

પ્રિય પ્રોફેસર પરમાણંદ,

આપ આજે અહીં નહીં આવી શકો તે જાણીને દિલગીર છું. પિલ્લેનો કિસ્સો ઘણો ખેદજનક છે. શું કરવું તે મને સમજાતું નથી. પરંતુ જ્યારે આપણે મળીશું ત્યારે આપણે કંઈક વિચારી કાઢવું પડશે. એને ખાવાના પણ સાંસા પડે છે એમ જણાય છે. એની હકીકતની પૂરેપૂરી તપાસ કરીને, જરૂર જણાય તો, એને રહેવા માટે ઈન્ડિયા હાઉસમાં આપ પ્રબંધ કરી આપશો?

આપનો સહૃદયી,

પ્રોફેસર પરમાણંદ
૬૫, કોમવેલ એવન્યુ
હાઈગેટ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૩૦

૫૦. લોર્ડ સ્ટેન્લીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

ઓક્ટોબર ૩૧, ૧૯૦૬

પરમ માનનીય લોર્ડ સ્ટેન્લી ઓફ આલ્ડર્લી^૧ જોગ
૧૮, મેન્સફીલ્ડ સ્ટ્રીટ
લોર્ડ મહાશય,

આપે મને મળવાનો સમય આપ્યો, તે માટે આભારી છું. આવતી કાલે (ગુરુવારે) સવારે ૧૦ વાગ્યે હું એનો લાભ લઈશ.

હું છું,
આપનો નમ્ર સેવક,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૩૧

૧. (૧૮૩૬-૧૯૨૫); કેળવણીકાર અને પાર્લિમેન્ટના સભ્ય.

૫૧. એફ. એચ. બ્રાઉનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

ઓક્ટોબર ૩૧, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપના પત્ર માટે આભારી છું. કાલે ત્રણ વાગ્યે હું આપની રાહ જોઈશ, અને પછી વાતચીત કર્યા બાદ, આપે મને સ્વાગત સમારંભમાં^૧ લઈ જવાની જે દરખાસ્ત કરી છે તેનો લાભ લઈશ.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. એફ. એચ. બ્રાઉન

“દિલકુશ”

વેસ્ટબોર્ન રોડ

ફોરેસ્ટ હિલ, એસ. ઈ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૩૨

૫૨. લૉર્ડ એલિગનને આપેલો વિનંતીપત્ર^૨

હોટેલ સેસિલ,
લંડન,

ઓક્ટોબર ૩૧, ૧૯૦૬

નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રી
પરમ માનનીય ધિ અર્લ ઓફ એલિગન જોગ
સંસ્થાન કચેરી
લંડન
લૉર્ડ મહાશય,

પ્રતિનિધિઓની નિમણૂક

૧. તા. ૨૮મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૦૬ના ટ્રાન્સવાલ ગવર્નમેન્ટ ગેજેટમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા ટ્રાન્સવાલ ધારાસભાના એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટહુકમ સંબંધમાં ટ્રાન્સવાલની હિંદી કોમના વિચારો આપની

૧. ન્યૂઓ “એફ. એચ. બ્રાઉનનો પત્ર,” પા. ૪૨.

૨. આ નિવેદન ગાંધીજીએ ઓક્ટોબરની ૩૧મીએ અથવા તે પહેલાં તૈયાર કર્યું હતું અને લૉર્ડ એલિગનના અંગત મંત્રીને લખેલા પત્ર સાથે મોકલ્યું હતું. ન્યૂઓ પા. ૭૫.

સમક્ષ રજૂ કરવા માટે ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદી સંઘે અમને, નીચે સહી કરનારાઓને, નિયુક્ત કર્યા છે. તા. ૧૧મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૦૬ના રોજ જોહાનિસબર્ગના જૂના એમ્પાયર થિયેટરમાં ભરાયેલી, ટ્રાન્સવાલમાં વસતા લગભગ ૩,૦૦૦ બ્રિટિશ હિંદીઓની એક જાહેર સભામાં, બીજી બાબતોની સાથે સાથે આપ મહાનુભાવની સેવામાં એક પ્રતિનિધિમંડળ મોકલવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રતિનિધિઓની પસંદગીનું કામ સંઘની સમિતિ પર છોડવામાં આવ્યું હતું. અને આગળ કહેવાઈ ગયું છે તે મુજબ,^૧ સમિતિએ અમને પસંદ કર્યા છે.

પ્રતિનિધિઓ કોણ છે?

૨. પ્રથમ સહી કરનાર સંઘના માનદ મંત્રી છે. બોઅર યુદ્ધ વખતે રચવામાં આવેલા નાતાલ ઈન્ડિયન વૉલન્ટિયર એમ્બ્યુલન્સ કોરના સંગઠકોમાંના તેઓ એક હતા. થોડા વખત ઉપર નાતાલના મૂળ વતનીઓએ બંડ કર્યું તે વખતે તેમણે નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસને આશ્રયે એક હિંદી ડોળીવાહક દળ રચ્યું હતું અને તેઓ તેના સંચાલક હતા. તેઓ ઈનર ટેમ્પલના બેરિસ્ટર છે અને ૧૯૦૩થી જોહાનિસબર્ગમાં વકીલાત કરે છે.

૩. બીજા સહી કરનાર ધંધે વેપારી છે, અને બ્રિટિશ હિંદી સંઘના સભ્ય હોવા ઉપરાંત, જોહાનિસબર્ગના હમીદિયા ઈસ્લામિયા મંડળના સ્થાપક તથા અધ્યક્ષ છે.

૪. નીચે સહીઓ કરનારા બંને જણ ઘણા વખતથી દક્ષિણ આફ્રિકામાં વસેલા છે. પહેલાં સહી કરનાર ૧૮૯૩માં દક્ષિણ આફ્રિકામાં આવીને વસ્યા છે અને ચાર બાળકોના પિતા છે. એ ચારેય બાળકો દક્ષિણ આફ્રિકામાં છે. બીજા સહી કરનાર છેલ્લાં ૨૩ વર્ષથી દક્ષિણ આફ્રિકામાં વસેલા છે અને અગિયાર બાળકોના પિતા છે. એ બધાં બાળકો દક્ષિણ આફ્રિકામાં જન્મેલાં છે.

ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓની વસ્તી

૫. અત્યારે ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓની જનસંખ્યા પરવાનાઓની ગણતરી મુજબ લગભગ ૧૩,૦૦૦ છે અને વસ્તીગણતરીના આંકડાઓ મુજબ ૧૦,૦૦૦થી ઉપર છે. એને મુકાબલે ગોરાઓની જનસંખ્યા ૨,૮૦,૦૦૦થી ઉપર છે. ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓ દુકાનદાર, વેપારીઓ, તેમના ગુમાસ્તાઓ, ફેરિયાઓ અને ઘરકામ કરનારા નોકરો છે. એમાંના ઘણા મોટા ભાગના લોકો દુકાનદારો અથવા ફેરિયાઓ છે.

૧૮૮૫નો ધારો ૩

૬. ૧૮૮૬માં સુધારેલો ૧૮૮૫નો ધારો ૩ એશિયાઈઓને લાગુ પડે છે. એમાં “કુલીઓ, મલાયીઓ, આરબો અને તુર્કી સામ્રાજ્યના મુસલમાન પ્રજાજનો”નો સમાવેશ થાય છે અને ટ્રાન્સવાલની સર્વોચ્ચ અદાલતે અર્થ કર્યા મુજબ આ કાયદો :

(૧) જે લોકોને તે લાગુ પડે છે તેમને, નિવાસ બાબતમાં તેમને માટે ખાસ અલગ પાડવામાં આવેલાં લોકેશનો અથવા મહોલ્લાઓમાં જ રહેવા ફરજ પાડે છે. આ કલમનો ભંગ કરનારને શિક્ષા કરવાની કોઈ જોગવાઈ કાયદામાં નથી, એટલે પરિણામની દૃષ્ટિએ તે નિરર્થક બને છે.

(૨) તેમને નાગરિક અધિકારોથી વંચિત કરે છે.

૧. જુઓ “લોર્ડ એલિંગના અંગત મંત્રીને પત્ર”, પા. ૧૮.

- (૩) જેનો પહેલાં ઉલ્લેખ કર્યો છે તેવાં લોકેશનો અને મહોલ્લાઓ સિવાયની બીજી જગ્યાએ, સ્થાવર મિલકતની માલિકીના હકથી તેમને વંચિત કરે છે.
- (૪) અને જેઓ વેપાર અથવા અન્ય કારણોસર ટ્રાન્સવાલમાં વસવા માગતા હોય તેમને ૩ પાઉંડની ફી ભરવાનું તથા આવ્યા પછી આઠ દિવસની અંદર નોંધણી કરાવવાનું આવશ્યક ઠરાવે છે. (અદાલતોએ આ કાયદાનો જે અર્થ કર્યો છે તે મુજબ આવા વસનારાઓનાં બાલકો, પત્નીઓ અને જેઓ વેપારીઓ ન હોય તેમની નોંધણી કરાવવી જરૂરી નથી.)

૭. ઉપરનો કાયદો પ્રવાસીઓને આ દેશમાં આવતા અટકાવતો નથી. પરંતુ એનો ઉદ્દેશ વેપારીઓને ૩ પાઉંડ સુધીનો દંડ કરવાનો છે. બોઅર રાજ્યના વખતમાં એ કાયદો બ્રિટિશ સરકારની રજૂઆતોનો વિષય બનતો હતો, અને તેથી તે સમયે તેનો કદી કડકાઈથી અમલ થતો નહોતો. એના વહીવટ માટે રાજ્યનું કોઈ અલગ ખાતું ન હતું, અને નોંધણીનો અર્થ જે પૈસા ભરે તેને ૩ પાઉંડની રસીદ આપવી એટલો જ માત્ર થતો હતો.

બ્રિટિશ રાજ્યના અમલમાં

૮. બ્રિટિશ રાજ્ય સ્થપાયા પછી, અપાયેલાં વચનો અને રખાયેલી અપેક્ષાઓની વિરુદ્ધ અલગ એશિયાઈ કચેરીઓ સ્થાપવામાં આવી. શાંતિ-રક્ષા વટહુકમ જે સ્પષ્ટ રીતે રાજ્યને ખતરનાક લોકોથી બચાવવાના ઉદ્દેશથી બનાવવામાં આવ્યો હતો, તેનો ગેરઉપયોગ હિંદી પ્રવાસીઓના પ્રવેશને નિયંત્રિત કરવામાં થયો. અને એની નીચે, બ્રિટિશ હિંદીઓને સંબંધ ધરાવતા અધિકારીઓ ભલામણ કરે તો જ પરવાના આપવામાં આવતા. આનાથી કાયદાનો દુરુપયોગ અને લાંચરુશવતની બદી વધી ગઈ. આ અધિકારીઓએ મોટા પાયા પર લાંચો લેવા માંડી, અને જે હિંદી નિર્વાસિતોને ટ્રાન્સવાલમાં તાત્કાલિક પાછા આવવાનો હક હતો તેમને તેમ કરવામાં મુશ્કેલી પડવા લાગી. એમને ઘણી વાર ૩૦ પાઉંડ જેટલી લાંચ આપવાની ફરજ પડતી. બ્રિટિશ હિંદી સંઘે એક કરતાં વધારે વખત આ વાત સ્થાનિક સરકારના ધ્યાન પર આણી. આખરે તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે જે અધિકારીઓ ઉપર આ ગુના બદલ મુકરદમા ચલાવવામાં આવ્યા, અને પુરાવાના અભાવે જૂરીએ એમને જાકે છોડી મૂક્યા, તોપણ તેમને સરકારી નોકરીમાંથી બરતરફ કરવામાં આવ્યા. તે પછી એશિયાઈ કચેરીઓ બંધ કરી દેવામાં આવી અને પરવાના કાઢી આપવાનું કામ, યોગ્ય રીતે જ, મુખ્ય પરવાના મંત્રીને^૧ સોંપવામાં આવ્યું. જાકે આ અમલદાર મારફત બ્રિટિશ હિંદીઓને માત્ર થોડાં જ પરવાના આપવામાં આવતા અને તે પણ ઘણા વિલંબ અને ઊંડી ચકાસણી પછી. તેમ છતાં તેમાં લાંચરુશવત પેઠી નહોતી. દરમ્યાન સંસ્થાન ખાતાના એશિયાઈઓના સંરક્ષક એવો હોદ્દો આપીને એક અધિકારીની નિમણૂક કરવામાં આવી.

હિંદીઓની નોંધણી

૯. પરવાના ખાતું જ્યારે મુખ્ય પરવાના મંત્રીના તાબામાં હતું ત્યારે ૧૮૮૫ના ધારા ૩નો અમલ કડક બનાવવાનું લોર્ડ મિલ્નરને યોગ્ય લાગ્યું અને તેમણે પરવાના મંત્રીને એશિયાઈઓના રજિસ્ટ્રાર કહેતાં નોંધણી અમલદાર નીમ્યા. બ્રિટિશ હિંદી સંઘે આ પગલાનો નમ્રતાપૂર્વક વિરોધ

૧. જુઓ પુસ્તક ૫, પા. ૧૫૭.

કર્ચો.^૧ પરંતુ જે બ્રિટિશ હિંદીઓએ બોઅર સરકારને ૩ પાઉંડ ભર્યા હતા તેમને ફરીથી નોંધણી કરાવવાનું ફરજિયાત નહોતું, તેમ છતાં લૉર્ડ મિલ્નરની તાકીદની સલાહને માન આપી તેમણે પોતાની નોંધણી ફરીથી થવા દીધી. આ પ્રમાણપત્રોમાં તે મેળવનારનાં તથા તેમની પત્નીઓનાં નામ, તેમનાં બાળકોની સંખ્યા, તે મેળવનારની ઉંમર, તેમને ઓળખવાની નિશાનીઓ અને તેમના અંગૂઠાની છાપ હોય છે.

૧૦. એ સલાહ આપતી વખતે લૉર્ડ મિલ્નરે નીચે મુજબ ખાતરી આપી હતી :

હું માનું છું કે નોંધણી તેમને માટે રક્ષણરૂપ છે. એ નોંધણી સાથે ૩ પાઉંડનો કર જોડવામાં આવેલો છે. તે માત્ર એક જ વખત માગવામાં આવે છે. જૂની સરકારને જેમણે એ કર આપ્યો હોય તેમણે માત્ર તે આખ્યાની સાબિતી આપવાની છે. એટલે પછી એમણે એ કર ફરીથી આપવાનો નથી. બીજું, એક વાર નામ રજિસ્ટરમાં દાખલ થયું, એટલે એમનો હક સ્થાપિત થયે. પછી બીજી વાર નોંધણી કરાવવાની જરૂર રહેશે નહીં, તેમ નવો પરવાનો પણ કઢાવવો પડશે નહીં. એ નોંધણીથી તેમને અહીં રહેવાનો અને ગમે ત્યાં જવા તથા આવવાનો હક મળે છે.^૨

૧૧. આજકાલ સ્ત્રીઓ અને બાળકો સિવાય, ટ્રાન્સવાલમાં લગભગ દરેક હિંદી પાસે પરવાનો હોય છે. તેમાં તેનું નામ, જન્મસ્થાન, ધંધો, છેલ્લું સરનામું, તેની સહી અને સામાન્ય રીતે અંગૂઠાની છાપ નોંધવાં હોય છે. તે ઉપરાંત બધા પાસે નહીં તો ઘણાખરા પાસે ઉપર લખ્યા મુજબના નોંધણીના દાખલા હોય છે. એટલે જે ટ્રાન્સવાલમાં એવા કોઈ પણ હિંદીઓ હોય કે જેમની પાસે પરવાના ન હોય અને જે શાંતિ-રક્ષા વટલુકમની માફી અંગેની કલમો નીચે ન આવતા હોય તો તેઓ અનધિકૃત નિવાસી કહેવાય અને એ વટલુકમ અનુસાર તેમને દેશ બહાર કાઢી મૂકી શકાય છે. જેઓ પરવાના રજૂ ન કરી શકે તેઓ માફી અંગેની કલમો નીચે આવી જાય છે એવું સાબિત કરવાની જવાબદારી તેમના પર નાખેલી છે. જે તેઓ દેશપાર થવાના હુકમને તાબે ન થાય તો કેદની સજાને પાત્ર થાય છે. વધારામાં બનાવટી અરજી દ્વારા પરવાનો મેળવવો, અથવા એ પ્રકારે પરવાનો મેળવવામાં કોઈને મદદ કરવી, અથવા છેતરપિંડીથી મેળવેલા પરવાનાને આધારે પ્રવેશ કરવો, એને શાંતિરક્ષા વટલુકમ ફોજદારી ગુનો ઠરાવે છે.

અનધિકૃત પ્રવેશને પકડી પાડવા માટેનું હાલનું વહીવટી તંત્ર સંપૂર્ણ છે

૧૨. આમ ટ્રાન્સવાલમાં અનધિકૃત હિંદી નિવાસીઓને શિક્ષા કરવા માટેનું વહીવટી તંત્ર સંપૂર્ણ અને અસરકારક છે. અને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે રાજ્યપુશીથી નોંધણી કરાવીને હિંદી કોમે બનાવટી માણસોને ઓળખી કાઢવા માટે અધિકારીઓને પૂરેપૂરાં સાધનો પૂરાં પાડ્યાં છે. જે હિંદી-ઓએ બીજા હિંદીઓના પરવાનાઓનો ઉપયોગ કરી પ્રવેશ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે તેમને સખત સજા કરવામાં આવેલી છે. એવા ઘણા કિસ્સાઓ દફતરે ચડેલા છે.

૧૩. એટલે દગાબાજીને અથવા ખોટા નામે થતા વ્યવહારને અથવા ગેરકાયદેસરના પ્રવેશને અટકાવવાને માટે બીજી કોઈ વધારાની કાનૂની વ્યવસ્થા કરવાની જરૂર દેખાતી નથી. પરવાના અંગેના હાલના નિયમો પ્રમાણે, એક અધિકારીના કહેવા મુજબ :

૧. જુઓ પુસ્તક ૩, પા. ૩૪૧-૫૧.

૨. જુઓ પુસ્તક ૩, પા. ૩૪૧-૨ અને ૩૪૭.

- (૧) સ્ત્રીઓ, તેઓ તેમના પતિ સાથે હોય કે ન હોય, [અને]
- (૨) બાળકો, ગમે તે ઉંમરનાં હોય, પછી તે ધાવણાં હોય, તેમનાં માબાપો સાથે હોય કે ન હોય, તોપણ એમણે પરવાના રજૂ કરવાનું જરૂરી છે. એવા કિસ્સાઓ બનેલા છે જેમાં બાળકો અથવા પત્નીઓ સાથે આવેલા પિતાઓ કે પતિઓએ પરવાના રજૂ કર્યા છતાં પાંચ વર્ષનાં કુમળાં બાળકોને તેમનાં માબાપોથી તથા પત્નીઓને તેમના પતિઓથી છૂટાં પાડી દેવામાં આવેલાં છે.

૧૪. ટ્રાન્સવાલના જૂના રહેવાસીઓ જેમણે પોતાના નિવાસની ફી તરીકે ૩ પાઉંડ ભરી દીધેલા છે તેમને પણ પરવાના મળતાં મહિનાઓનો વિલાંબ અનુભવવો પડે છે. અને તે પણ ઘણી સખત અને ગુપ્ત તપાસ પછી. આ તપાસ એવી સમિતિઓ કરે છે કે જે પોતાની ફુરસદે એ કરવા બેસે છે.

નવો વટહુકમ

૧૫. આ બધી ગેરલાયકાતો તો હતી જ. તેમાં વળી હિંદી કોમ ઉપર ચાલુ કાયદો સુધારવાનો વટહુકમ વજૂની માફક આવી પડ્યો છે. તેનાથી ટ્રાન્સવાલમાં વસતા દરેક હિંદીઓ પાસે લઈને ફરવું પડે એવી અપમાનજનક પ્રથા દાખલ થાય છે. એનાથી ઓળખવિધિની એક એવી પદ્ધતિ અખત્યાર કરવામાં આવે છે જે વખતોવખત બદલાતી રહેવાનો સંભવ છે. મદદનીશ સંસ્થાન મંત્રીએ હિંદીઓના એક પ્રતિનિધિમંડળને કહ્યું હતું કે, બધી આંગળીઓની છાપો આપવી પડશે અને જે કોઈ પોલીસ અધિકારી હિંદીઓની તપાસ કરવા માગે તેને એ હિંદીઓએ આવી આંગળીઓની છાપોવાળા પાસે બતાવવા પડશે. ઘણી તકલીફ પછી મેળવેલા પરવાનાઓ અને નોંધણીના દાખલાઓ આ નવાં દાખલાઓના બદલામાં પરત કરવા પડશે. અમારે એ પણ જણાવવું જોઈએ કે ઉપર્યુક્ત નોંધણી કરવા માટે લોકોને વહેલી સવારે એમની ઓરડીઓમાંથી ઘસડીને બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા અને તેમની સાથે ઘણો કઠોર વર્તાવ કરવામાં આવ્યો હતો.

એનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ

૧૬. વાસ્તવિક રીતે જેતાં વટહુકમનો ઉદ્દેશ નોંધણી કરવાનો નથી, પરંતુ એક એવા પ્રકારની ઓળખપદ્ધતિ દાખલ કરવાનો છે જે ખરાબમાં ખરાબ પ્રકારના ગુનેગારોને લાગુ પાડવામાં આવે છે. અમને ખબર છે ત્યાં સુધી આવો કાયદો કોઈ પણ બ્રિટિશ સંસ્થાનમાં અસ્તિત્વ ધરાવતો નથી. એને ૧૮૮૫ના ધારા ઉનો સુધારો પણ ભાગ્યે જ કહી શકાય, કેમ કે એનું ક્ષેત્ર ચોક્કસ રીતે એ ધારાથી બિલકુલ ભિન્ન છે.

૧૭. પરવાનો ધરાવનાર જ્યાં સુધી એવું સાબિત નહીં કરી શકે કે એ પરવાનો કોઈ પણ જાતના દગાફટકાથી દૂષિત થયેલો નથી ત્યાં સુધી આ સુધારેલો કાયદો દરેક પરવાનાને નકામો ઠરાવે છે. માબાપની પાસે વિધિસરના પરવાના હોય તોપણ આ નવો કાયદો એ માબાપનાં બાળકોને વહીવટકર્તા અધિકારીની રહેમભરી દયાને શરણે લાવી મૂકે છે. વર્ગ કે જાતિ વચ્ચે ભેદભાવ કરનારો એ ખરાબમાં ખરાબ પ્રકારનો કાયદો છે. એક બાજુથી એ હિંદીઓની સખત ઉશ્કેરણી કરતો અને તેમને હીણપત લગાડતો હોવાનું મનાય છે, ત્યારે એનાથી તેમને લાભ કશો નથી.

Prof. ...
In ...

340

Ln 6441 a
Ln 150 a
(V)

To,
The Right Honourable the Earl of Elgin,
His Majesty's Principal Secretary of State for the Colonies,
Colonial Office, London.

blame of
to have been
from ...

My Lord,
We, the undersigned, have been appointed by the British Indian Association of the Transvaal, to lay before you the views of the Indian community of the Transvaal regarding the Asiatic Law Amendment Ordinances of the Transvaal Legislative Council published in the Transvaal Government Gazette dated the 29th day of September 1906. ~~At~~ ^{At} ~~the~~ ^{at} a mass meeting of British Indians, numbering nearly 3,000 British Indian Residents of the Transvaal, ~~was~~ ^{was} held at the old Empire Theatre in Johannesburg on the 11th day of September 1906 that it was among other things resolved to send a deputation to attend on Your Lordship. The selection of the delegates was left to the Committee of the Association, and, as said before, we were selected by the Committee.

1 The first undersigned is the Honorary Secretary of the Association, was one of the Natal Indian Volunteer Ambulance Corps formed at the time of the Boer war, and was the organiser and in charge of the Indian Stretcher Bearer Corps formed under the auspices of the Natal Indian Congress in connection with the recent native rebellion of Natal. He is a Barrister of the Inner Temple and has since 1902 practised as a solicitor in Johannesburg.

2 The second undersigned is a merchant by profession, and besides being a member of the British Indian Association, is the Founder and Chairman of the Natal Indian Society of Johannesburg.

3 Both the undersigned are old settlers of South Africa; the first undersigned settled in South Africa in 1893 and is father of four children, all of whom are in South Africa. The second undersigned has been settled in South Africa for the last twenty-three years and is the father of eleven children all born in South Africa.

4 The present Indian population of the Transvaal is about 12,000, according to

કહેવાતી રાહત

૧૮. ત્રણ પાઉંડની ફીની માફીની વાત ઉપલક્રિયા છે, કેમ કે અત્યારે ટ્રાન્સવાલમાં રહેતા દરેક પુખ્ત વયના હિંદી પુરુષે અને ઘણા કિસ્સાઓમાં તો બાળકોએ પણ એ ફી ભરી દીધેલી છે. ટ્રાન્સવાલના સંસ્થાન મંત્રીના કહેવા મુજબ, જ્યાં સુધી જવાબદાર રાજ્યતંત્રવાળી સરકાર પ્રવાસીઓને આ દેશમાં દાખલ થવા દેવાના પ્રશ્ન વિષે વિચારણા નહીં કરી લે ત્યાં સુધી જેઓ યુદ્ધ પહેલાં ટ્રાન્સવાલમાં ન રહ્યા હોય તેવા કોઈ હિંદીઓને સંસ્થાનમાં પ્રવેશવા દેવામાં આવશે નહીં. હાલના હિંદી નિવાસીઓએ ૩ પાઉંડ આપી દીધેલા છે, અને યુદ્ધ પહેલાંના મોટા ભાગના નિવાસીઓ, જેમને હજી પાછા આવવાનું છે, તેમણે બોઅર સરકારને ૩ પાઉંડ ભરેલા છે. એટલે ૩ પાઉંડની માફી એ કોઈ જાતની છૂટછાટ બિલકુલ નથી.

૧૯. કામચલાઉ પરવાનાઓ માટે પણ અધિકાર આપવાની જરૂર નથી, કેમ કે શાંતિ-રક્ષા વટહુકમ નીચે અધિકારીઓને ઠીક લાગે તે મુજબ એવા પરવાના અપાયેલા છે.

૨૦. દાડૂ પૂરો પાડવા અંગેની રાહત એ તો, હિંદીઓને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી, એમનું સીધું અપમાન છે.

૨૧. ૧૮૮૫ના ધારા ૩ની તારીખ પહેલાં જે હિંદીઓ પાસે સ્થાયર મિલકત હતી તેમના વારસોને મળનારી રાહત વ્યક્તિગત સ્વરૂપની છે. અને તેની અસર ટ્રાન્સવાલમાં જમીનના એક નાના સરખા ટુકડા પૂરતી જ માત્ર થવાની છે.

૨૨. એટલે આ વટહુકમથી હિંદી કોમને નથી કોઈ પ્રકારની રાહત મળતી કે નથી રક્ષણ મળતું.

તુલના

૨૩. સુધારો કરતા વટહુકમમાં ૧૮૮૫ના ધારા ૩ની તમામ ગેરલાયકાતો જેમની તેમ રહે છે, અને બ્રિટિશ હિંદીઓની સ્થિતિ ૧૮૮૫ના ધારા ૩ નીચે જેટલી ખરાબ હતી તેનાથી પણ વધુ ખરાબ બને છે. આ હકીકત ઉપર અમે જેટલો ભાર મૂકીએ તેટલો ઓછો છે. નીચે આપેલી તુલના ઉપરથી આ વાત વધારે સ્પષ્ટ થશે :

૧૮૮૫ના ધારા ૩ મુજબ

૧. માત્ર વેપારીઓને જ ૩ પાઉંડ ભરવા પડતા અને રસીદો લેવી પડતી.

૨. ઓળખવિધિ માટે કોઈ વિગતો આપવી પડતી નહોતી.

૩. નોંધણીનો હેતુ પ્રવેશનો પ્રતિબંધ નહોતો.

૪. જે માબાપોની નોંધણી થઈ ગઈ હોય તેમનાં સંતાનોની નોંધણી કરાવવી પડતી નહોતી.

નવા વટહુકમ મુજબ

તમામ હિંદી પુરુષોએ (એમણે ત્રણ પાઉંડ તો ભરેલા છે) હવે નોંધણીના દાખલા કઢાવવાના છે.

ઓળખવિધિ માટે અત્યંત અપમાન-જનક વિગતો પૂરી પાડવી પડશે.

આ નોંધણી મુખ્યત્વે પ્રવાસીઓને આવતા રોકવા માટે છે.

નોંધાયેલાં માબાપોનાં બધાં સંતાનોની નોંધણી થવી જોઈએ :

(ક) આઠ વર્ષથી નીચેની ઉંમરનાં બાળકોની નોંધણી કામચલાઉ થશે અને તેમની

ઓળખ માટે માબાપોએ વિગતો આપવી પડશે. (આઠ દિવસના બાળકની દસેય આંગળીઓની છાપ આપવી પડશે અને તેને તે માટે નોંધણી અધિકારી પાસે લઈ જવું પડશે.)

- (ખ) આઠ વર્ષથી ઉપરની ઉંમરનાં બાળકોની નોંધણી અલગ કરાવવી પડશે અને તેમની ઓળખ માટે ઉપર જણાવી છે તેવી વિગતો આપવી પડશે.
- (ગ) બાળકો ૧૬ વર્ષની ઉંમરનાં થાય ત્યાર પછી જો આ રીતે તેમની નોંધણી નહીં થઈ હોય અને જો તે નોંધણી નહીં કરાવી હોય તો તે સખત સજ્જને પાત્ર થશે અને તેમને દેશપાર કરવામાં આવશે.
- (ઘ) કોઈ પણ એશિયાઈ, અધિકાર વિના ૧૬ વર્ષથી નીચેના બાળકને સંસ્થાનમાં લાવશે તો તે સખત સજ્જને પાત્ર થશે અને તેની નોંધણી રદ કરી તેને દેશપાર કરી શકાશે. (આ નિયમ ઘણું કરીને પોતાનાં ધાવણાં બાળકો લાવનાર માબાપોને લાગુ પડે છે અને બીજાં એશિયાઈ રહેવાસીનાં બાળકને લાવનાર કાયદેસરના એશિયાઈ રહેવાસીઓને તો અવશ્ય લાગુ પડે છે.)
- (ક) કોઈ પણ એશિયાઈ (અજ્ઞાણતાં પણ) આવા બાળકને નોકરીમાં રાખશે તો તે પણ એવી જ સજ્જઓને પાત્ર થશે.
- (ચ) જે માબાપ અથવા વાલી (ક) અને (ખ) નિયમો અનુસાર અરજી કરવાનું ચૂકશે તે ૧૦૦ પાઉંડનો દંડ અથવા ૩ માસની કેદની સજ્જને પાત્ર થશે.

૫. કોઈ નોંધણી ન કરાવે તો તેને દેશપાર કરવાનો નિયમ નહોતો.

નોંધણી નહીં કરાવનારને દેશપાર કરવાનો નિયમ રાખવામાં આવ્યો છે. પછી ભલે એ એશિયાઈની પાસે પરવાનો તથા નોંધણીનો દાખલો હોય, અને એ રીતે સુધારક વટહુકમ નીચે પણ તેને ટ્રાન્સવાલના રહેવાસી

બનવાનો બેવડો અધિકાર મળતો હોય. આ રીતે કલમના એક ગોદાથી ટ્રાન્સવાલમાં રહેવાના હાલના અધિકારને વિનઅસરકારક અને નિરર્થક કરી દેવામાં આવશે. વીજા શબ્દોમાં, જે સ્થાપિત હિતોને આજ સુધી આટલાં પવિત્ર માનવામાં આવતાં હતાં, તેમને એક ધૂન સંતોષવા માટે છીનવી લેવામાં આવશે.

૬. ૧૮૮૫ના ધારા ૩ હેઠળ મલાયીઓ-એ નોંધણી કરાવવાનું ફરિજ્યાત હતું.

૭. ૧૮૮૫નો ધારો ૩ એક અજ્ઞાત સરકારે પાસ કર્યો હતો અને બ્રિટિશ સરકારે એને સંપૂર્ણ રીતે રદ કરવાનું વચન આપ્યું હતું.

૮. જવાબદાર રાજ્યતંત્રવાળી સરકાર વર્ગભેદ પર રચાયેલો કાયદો કરવા માટે ૧૮૮૫ના ધારા ૩ને એક પૂર્વગામી નમૂના તરીકે વાપરી શકે તેમ નથી.

૯. ૧૮૮૫નો ધારો ૩ એક સરકારે એવા લોકો માટે બનાવ્યો હતો કે જેઓ તેના પ્રજાજનો નહોતા.

૧૦. નોંધણીનો વિધિ અપમાનજનક નહોતો, એટલે કોઈને એમાંથી મુક્ત રાખવાનો પ્રશ્ન નહોતો.

નવા વટહુકમના અમલમાંથી મલાયી-ઓને બાકાત રાખવામાં આવ્યા છે.

હાલનો વટહુકમ, હિંદનો ઇતિહાસ તથા તેની સંસ્કૃતિથી પૂરેપૂરી માહિતગાર એવી સુજ્ઞ સરકારે જાણીબૂજીને પાસ કર્યો છે.

જવાબદાર રાજ્યતંત્રવાળી સરકાર આ વટહુકમને વર્ગભેદ પર રચાયેલો કાયદો કરવા માટે એક પૂર્વગામી નમૂના તરીકે વાપરે તો તે સર્વથા ઉચિત ગણાશે.

હાલનો વટહુકમ એક એવી સરકારે પાસ કર્યો છે જે એ જ સામ્રાજ્યના નેજા નીચે છે જેના નેજામાં હિંદીઓ પણ છે.

હાલનો વટહુકમ હિંદીઓને કાફિરો કરતાં પણ નીચી કક્ષાએ લાવી મૂકે છે:

(ક) કારણ કે જે કાફિરો પાસે પાસ હોય તેમણે વટહુકમમાં જણાવ્યા પ્રમાણેની ઓળખાણની અપમાનજનક વિગતો આપવી પડશે નહીં.

(ખ) કાફિરો અમુક દરજ્જા પ્રાપ્ત કરે તે પછી પાસ રાખવાની જવાબદારીમાંથી તેમને મુક્ત કરવામાં આવ્યા છે, જ્યારે હિંદીઓનો દરજ્જા ગમે તેવો ઊંચો હોય અથવા તે ગમે તેટલા સુશિક્ષિત હોય, તોપણ તેમણે નોંધણી કરાવવી પડશે અને પોતાની પાસે પાસ રાખવા પડશે.

નવા વટલુકમનાં કારણો

૨૪. અમે જાણ્યું છે કે આ વટલુકમ પાસ કરવાનાં કારણ આ પ્રમાણે છે :

- (ક) ટ્રાન્સવાલના ગોરા રહેવાસીઓને હિંદીઓ પ્રત્યે ભારે દ્રેષ છે. તેઓ આક્ષેપ કરે છે કે હિંદીઓ મોટા પ્રમાણમાં હક વિના ટ્રાન્સવાલમાં આવી રહ્યા છે. સ્થાનિક સરકાર હિંદીઓના આ કહેવાતા ભારે ધસારાને અટકાવવા માગે છે.
- (ખ) સ્થાનિક સરકાર માને છે કે હક વિના પ્રવેશતા બ્રિટિશ હિંદીઓથી દેશને ભરી દેવા માટે હિંદી કોમ તરફથી એક સંગઠિત પ્રયાસ થઈ રહ્યો છે.

૨૫. એવા હિંદીઓ પણ છે જેઓ હક વિના ટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશ કરવા માટે મથે છે. આ વાતનો ઈનકાર કરવામાં આવતો નથી. આવા કિસ્સાઓને પહોંચી વળવા માટે, ઉપર બતાવ્યું છે તેમ, હાલના કાયદા સંપૂર્ણ રીતે પૂરતા છે. અધિકાર વિના હિંદીઓનો મોટો પ્રવાહ આવી રહ્યો છે એ વાતનું વારંવાર ખંડન કરવામાં આવેલું છે અને તે વાત કદી સાબિત થઈ નથી. હિંદી કોમના સંગઠિત પ્રયાસનો આરોપ કેવળ ઉપજાવી કાઢેલી વાત છે.

સ્થાનિક દ્રેષ

૨૬. ઘણા ગોરાઓ, ખાસ કરીને નાના વેપારી વર્ગના લોકો, દ્રેષ રાખે છે એ વાત કબૂલ રાખવામાં આવે છે. તે સાથે જ અમારે આદરપૂર્વક કહેવું જોઈએ કે ગોરા લોકોનો સામાન્ય સમુદાય આ બાબતમાં ઉદાસીન છે. હિંદી વેપારી જ્યાંબંધ યુરોપીય પેઢીઓ પર અને હિંદી ફેરિયો તમામ પ્રકારના ગોરા ગૃહસ્થોના ઉત્તેજન ઉપર નભે છે. આ ઉત્તેજન વગર તેમનાથી ટ્રાન્સવાલમાં ટકી શકાય તેમ નથી. મિ. હોસ્કેન અને આગેવાન પેઢીઓના બીજા પ્રતિનિધિઓએ હિંદીઓની વતી જે અરજી આપી હતી તેનાથી અમારા આ કથનને સમર્થન મળે છે.

આ દ્રેષ મિટાવવાનો ઉપાય

૨૭. પરંતુ આ દ્રેષનું અસ્તિત્વ સ્વીકારીને, હિંદી કોમે પહેલેથી કેપ અથવા નાતાલના ધોરણ પ્રમાણે, પ્રવાસીઓના આગમન પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો સિદ્ધાન્ત સ્વીકારેલો છે; એમાં એટલી શરત છે કે ગુમાસ્તાઓ અને નોકરો લાવવાની છૂટ રહેવી જોઈએ. અને દુશ્મનાવટ અને ઈર્ષા ઉત્પન્ન કરનાર વેપારીઓ જ હોવાથી, હિંદી કોમે એ સિદ્ધાન્ત પણ માન્ય રાખ્યો છે કે નવા વેપારી પરવાનાઓનું નિયંત્રણ તથા નિયમન મ્યુનિસિપલ સંસ્થાઓ કરે; એમાં એટલી શરત મૂકી છે કે જ્યારે એમનો નિર્ણય અત્યંત અન્યાયપૂર્ણ હોય એવા દાખલામાં સુપ્રિમ કોર્ટમાં અપીલ કરવાની છૂટ હોવી જોઈએ. જે આ બે કાયદા પસાર કરવામાં આવે તો એનાથી એશિયાઈઓના અતિશય ધસારાનો અથવા વેપારમાં એમની હરીફાઈનો તમામ ભય દૂર થઈ જાય. પરંતુ આવો જે કોઈ કાનૂન બને તેનાથી ૧૮૮૫નો ધારો ૩ નાબૂદ કરીને અહીંના રહેવાસી હિંદીઓને સ્થાવર મિલકતની માલિકીનો તથા હરવાકરવા અને મુસાફરી કરવાનો હક પાછો મળવો જોઈએ.

૨૮. અનુભવ કહે છે કે જ્યાં જ્યાં ખાસ કરીને કમજોર જાતિઓને લાગુ પડે એવા વર્ગભેદવાળા કાયદા બનાવવામાં આવ્યા છે ત્યાં ત્યાં હંમેશાં સત્તાનો ધોર દુરુપયોગ થતો હોય છે. પરંતુ ઉપર્યુક્ત પ્રકારનો કાયદો બંધાને લાગુ પડવાનો હોઈ, સત્તાના એવા દુરુપયોગ માટે

અવકાશ રહેશે નહીં. વધારામાં, સંસ્થાનોના વડા પ્રધાનોની પરિપદમાં^૧ મિ. ચેમ્બરલેને ઠરાવેલી અને ત્યારથી તેમણે વ્યવહારમાં દૃઢ કરેલી નીતિ પણ ચાલુ રહેશે. એ નીતિને કારણે જ સદ્ગત મિ. હૅરી એસ્કમ્બે^૨ રજૂ કરેલાં ખાસ એશિયાઈઓને લાગુ પડતાં બે વિધેયકો — નાતાલ ધારાસભાનું પહેલું મતાધિકાર અપહરણ વિધેયક (ડિસ્ફ્રેન્ચાઈઝિંગ બિલ)^૩ અને પ્રવાસી પ્રતિબંધક વિધેયક (ઈમિગ્રેશન રિસ્ટ્રિક્શન ડ્રાફ્ટ બિલ)^૪ — નામંજૂર કરવામાં આવ્યાં હતાં. આવા વર્ગભેદ-રહિત કાનૂનો હવે અસરકારક રીતે પાસ કરી શકાય છે. ત્યારે એમાંથી આગામી જવાબદાર રાજ્યતંત્રવાળી સરકાર સમક્ષ એ વિચાર સ્પષ્ટ થશે કે સામ્રાજ્ય સરકારે પ્રતિબંધક કાનૂન શા માટે પસાર કર્યો હતો અને બીજા વિશેષ પ્રતિબંધો નાખવાની આવશ્યકતા સાબિત કરવાની જવાબદારી પણ એની જ રહેશે.

૨૯. પરંતુ અત્યારે આજું પગલું ભરી શકાય તેમ ન હોય, તો પ્રતિનિધિમંડળનો નમ્ર અભિપ્રાય એવો છે કે, જ્યાં સુધી નવા બંધારણ મુજબ રચાયેલી ટ્રાન્સવાલની નવી ધારાસભા મળે નહીં ત્યાં સુધી આ આખો પ્રશ્ન મુલતવી રાખવો જોઈએ.

તપાસપંચ વૈકલ્પિક ઉપાય

૩૦. દરમ્યાનમાં, હિંદી કોમ માટે ઓછામાં ઓછું આટલું કરવું જોઈએ. એક શક્તિશાળી અને નિષ્પક્ષ તપાસપંચ નીમવું જોઈએ. આ પંચ ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓના અધિકાર વિનાના પ્રવેશ સંબંધી આક્ષેપોની તપાસ કરે અને શાંતિ-રક્ષા વટલુકમના વહીવટ ઉપર, તે જેટલે અંશે બ્રિટિશ હિંદીઓને અસર કરે છે તેટલે અંશે, રિપોર્ટ કરે. હિંદીઓના ગેરકાયદે પ્રવેશને પહોંચી વળવા માટે અત્યારના કાયદાઓ પૂરતા છે કે નહીં તેનો, તથા બ્રિટિશ હિંદીઓને સામાન્ય રીતે અસર કરતા હોય તેવા કાયદાઓ સંબંધમાં પણ તે રિપોર્ટ કરે. જે લોકોએ આક્ષેપો કરેલા છે તેઓ જે સાચી નિષ્ઠાવાળા હોય તો તપાસપંચની કાર્યવાહીને ઝાઝો સમય લાગવો નહીં જોઈએ.

બ્રિટિશ હિંદીઓ અને અન્ય એશિયાઈઓ વચ્ચેનો ભેદ

૩૧. બ્રિટિશ હિંદીઓને બ્રિટિશ હિંદીઓ તરીકે જ આ પ્રશ્ન કેટલે અંશે અસર કરે છે તેનો જ વિચાર કરવો જોઈએ. તેમને બિન-બ્રિટિશ એશિયાઈઓ સાથે ભેળવી દેવા નહીં જોઈએ. આ બાબત વિષે ખાસ આગ્રહ રાખવાનો આ પ્રતિનિધિમંડળને આદેશ મળેલો છે. ટ્રાન્સવાલના કાયદાઓ સંબંધમાં પણ હિંદમાં તેમ જ હિંદ બહાર બ્રિટિશ હિંદીઓને ખાસ વચનો આપવામાં આવેલાં છે. આ વચનોનું યોગ્ય પાલન થવું જોઈએ એવી માગણી જે હિંદીઓ કરતા હોય તો તે વધારેપડતું ન મનાવું જોઈએ.

૩૨. સૌથી વધારે તો, અમારી કોમની પ્રામાણિકતા જોખમમાં મુકાઈ ગઈ છે. સુધારક વટલુકમ એ એક શિક્ષાત્મક કાનૂન છે. ટ્રાન્સવાલમાં અનધિકૃત હિંદીઓને ધુસાડવાનો આ કોમ સંગઠિત પ્રયત્ન કરી રહી છે એવો આક્ષેપ મુકાય છે. એ પ્રયત્નને રોકવા માટે આ કાયદો લાવવામાં આવ્યો છે. જે નામદાર સમ્રાટની સરકાર આવો કાયદો મંજૂર કરી દેશે તો તે સમસ્ત

૧. જુઓ પુસ્તક ૨, પા. ૨૭૩-૪.

૨. (૧૮૩૮-૯૯) નાતાલના વડા પ્રધાન, ૧૮૯૭; જુઓ પુસ્તક ૧, પા. ૨૬૨.

૩. જુઓ પુસ્તક ૧, પા. ૨૭૬ તથા પુસ્તક ૨, પા. ૪૧.

૪. જુઓ પુસ્તક ૧, પા. ૨૧૮.

હિંદી કોમને અપરાધી ઠરાવવામાં ભાગીદાર બનશે અને તે પણ આવા ગંભીર આરોપને સાબિત કરવા માટે જાહેરમાં કોઈ પણ પુરાવો રજૂ કર્યા વિના.

અમે છીએ, આપ નામદારના

નમ્ર સેવકો,

મો. ક. ગાંધી

એચ. ઓ. અલી

ટ્રાન્સવાલ બ્રિટિશ હિંદી પ્રતિનિધિમંડળના સભ્યો

[મૂળ અંગ્રેજી]

છાપેલી મૂળ નકલની છબી પરથી : સી. ઓ. ૨૯૧, વૉલ્યુમ ૧૧૩ ઈન્ડિવિડ્યુઅલ્સ તથા એસ. એન. ૪૪૪૧એ.

૫૩. જ્યોર્જ ગોડફ્રેને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,

[લંડન,]

ઓક્ટોબર ૩૧, ૧૯૦૬

પ્રિય ભાઈ જ્યોર્જ,

તમારે માટે તૈયાર કરેલી અરજી^૧ આ સાથે મોકલું છું. હું માનું છું કે તે ઘણી જ અસરકારક નીવડશે. એને છાપવાના ખર્ચનો હું વિચાર કરી રહ્યો છું. મને લાગે છે કે એના પર સહીઓ કરનારા પોતે જ એ ખર્ચ ઉઠાવશે તો તે વધારે શોભાસ્પદ ગણાશે. જે કંઈ ખર્ચ થાય છે તેની એકેએક પેનીનો હિસાબ મારે સંઘને આપવાનો છે. એટલે આવી અંગત અપીલનો ખર્ચ આપવો પડે તેના વિચાર સરખાને પણ હું ધિક્કારું છું. એનાથી એની વાસ્તવિકતામાં ઘણી ઊણપ આવી જાય છે. છપાઈનું ખર્ચ તો મામૂલી આવશે. હું પોતે તે આપી શકું. મિ. અલીએ તે આપવા તૈયારી બતાવી છે. પરંતુ એમાંની કોઈ પણ વાતથી આ પ્રશ્ન ઊકલશે નહીં. તમારે પોતે પાંચ કે છ જણે મળીને તે અંદરઅંદર વહેંચી લેવું જોઈએ. આ વસ્તુ તમે એ રીતે સમજી, લો કે હું અહીં સિદ્ધાન્ત ઠસાવવા માગું છું. વાત તો બહુ મામૂલી છે, પરંતુ કોઈની પણ આગળ તમે માથું ઊંચું રાખીને કહી શકો કે બધો ખર્ચ અમે ઉઠાવ્યો છે, કેમ કે અમારા દિલમાં એવી લાગણી થઈ છે. જે નિવેદન મેં તૈયાર કર્યું છે તેને છપાવવાનો ખર્ચ બહુ બહુ તો બે પાઉંડ લાગશે.

આ નિવેદન મોકલવામાં જરા પણ સમય ગુમાવવો નહીં જોઈએ. હું તો એમ ઈચ્છું છું કે તમે તથા બીજા જે તમને સાથ આપનાર હોય, તેઓ બધા જાતે હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં જાઓ અને આપણા હિતમાં અંગત રીતે એમનું અનુમોદન મેળવો અને આ નિવેદનની છાપેલી

૧. લૉડ એલિગનને આપવાની અરજીનો આ મુસદ્દો, એની ઉપર સહીઓ કરનારા સાથે ચર્ચા કર્યા પછી ગાંધીજીએ સુધારી આપ્યો હતો. એના આખરી પાક માટે જુઓ “લૉડ એલિગનને વિદ્યાર્થીઓની અરજી”, પા. ૯૦-૨.

નકલો વહેંચવા માટે દરેક વ્યક્તિને અંગત વિનંતી કરો. એ જ રીતે તમે લોકો જુદા જુદા તંત્રીઓને પણ મળો. તેઓ તમને ન આવકારે તો તેનો વાંધો નહીં. તેઓ આ કાર્યને કંઈ હાનિ પહોંચાડી શકે તેમ નથી. અને જો તેઓ તમને આવકારે તો તો સારું જ છે.

તમારો સહૃદયી,

મિ. જ્યોર્જ ગોડફ્રે

લંડન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૩૩

૫૪. એચ. રોઝ મેકેન્ઝીને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,

લંડન,

ઓક્ટોબર ૩૧, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. મેકેન્ઝી,

દિલગીર છું કે જ્યારે તમે હોટેલ પર મને મળવા આવ્યા ત્યારે હું બહાર હતો. 'એસ. એ.'માં મારી સાથેની મુલાકાત^૧ તમે ઘણી સરસ રીતે પ્રસિદ્ધ કરી તે માટે અને તેની નિશાનીઓ કરેલી નકલ મને મોકલી તે માટે તમારો આભાર માનું છું. મારો આખો દિવસ મોટે ભાગે લોકોને મળવામાં જાય છે, અને હું અહીંયાં ક્યારે હોઉં તે કદી નક્કી હોતું નથી. પરંતુ ૧ અને ૨ વાગ્યાની વચ્ચે હું હોટેલ પર મળું એવો હંમેશાં સંભવ રહે છે. જો તમને ફુરસદ હોય તો આવતી કાલે બપોરે તમે મારી સાથે જમવાનું રાખો, એવું ઈચ્છું છું. તે વખતે, જે પ્રશ્નને માટે પ્રતિનિધિમંડળ અહીંયાં આવ્યું છે તેને વિષે આપણે આગળ વાતો કરી શકીશું. મને હજી પણ લાગે છે કે નિરાંતે ચર્ચા કરીને ઘણું બધું થઈ શકે તેમ છે, કેમ કે હિંદીઓની સ્થિતિ સંબંધમાં અહીં ઘણી ગેરસમજ પ્રવર્તે છે, જે તમારાથી અવાય તેમ હોય તો કૃપા કરીને ટેલિફોન કરજો અથવા તાર કરી દેજો.

તમારો વિશ્વાસુ,

મિ. એચ. રોઝ મેકેન્ઝી^૨

વિન્યેસ્ટર હાઉસ, ઈ. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૩૫

૧. જુઓ "સાઝ આફ્રિકાને આપેલી મુલાકાત", પા. ૭-૧૧.

૨. સાઝ આફ્રિકા પત્રના પ્રતિનિધિ.

પપ. ડૉ. જી. આલ્ડફીલ્ડને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

ઓક્ટોબર ૩૧, ૧૯૦૬

પ્રિય ભાઈ ઓલ્ડફીલ્ડ,

આપના પત્ર બદલ આભારી છું. મારે એટલું બધું કામ રહે છે કે મને લાગે છે કે મારે મારા સાંજના ભોજનના સમયમાં કાપ મૂકી, તમને ગુરુવારે સાંજના ૬ અને ૭ વાગ્યાની વચ્ચે ૧૪૫, ન્યૂ કેન્ટ રોડ, એલિફન્ટ ઍન્ડ કેસલમાં મળવા આવવું પડશે. હું માની લઉં છું કે ગમે તેમ થશે તોપણ તમે ત્યાં હશો જ. જો હું તે સમયે ન આવી શકું, તો કૃપા કરીને સાંજે ૭ વાગ્યા પછી મારી રાહ જોશો નહીં. એમ થશે તો શુક્રવારે સાંજના ચાર વાગ્યા પછી કોઈક સમયે બ્રોમલે આવવા હું પ્રયત્ન કરીશ. જો ગુરુવારના કાર્યક્રમમાં ફેરફાર કરવો પડશે અને જો મને તેની પહેલેથી ખબર પડશે તો હું ટેલિફોન કરીશ અથવા પત્ર લખીશ.

મિ. અલીની તબિયત બહુ ઝડપથી સુધરી રહી છે એ જાણીને આનંદ થયો છે.

તમારો સહૃદયી,

ડૉ. ઓલ્ડફીલ્ડ
લેડી માર્ગરેટ હોસ્પિટલ
બ્રોમલી,
કેન્ટ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૩૬

૫૬. યુક લિન લ્યુને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

ઓક્ટોબર ૩૧, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. લ્યુ,

ચીની વિનંતીપત્રની એક નકલ મને મિ. જેમ્સ પાસેથી મળી હતી. હું જોઈ શકું છું કે મેં તૈયાર કરી આપેલા મુસદ્દા^૧ પ્રમાણે એ નથી. એ અરજીના ફકરા ૬ અંગે ગંભીર વાંધો ઉઠાવી શકાય તેમ છે. તે સિવાય બીજા પણ નાના નાના મુદ્દા એવા છે જે છેડવાની જરૂર નહોતી. તેમ છતાં એ નિવેદનપત્રમાં કોઈ ફેરફાર કરવાની હું જરૂર જોતો નથી. નામદાર ચીની મંત્રીને મોકલવાના પત્રનો^૨ મુસદ્દો આ સાથે હું મોકલું છું.

આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ :

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૩૭

૫૭. લૉર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

ઓક્ટોબર ૩૧, ૧૯૦૬

નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રી
પરમ માનનીય વિ અર્લ ઓફ એલ્ગિનના
અંગત મંત્રી જોગ
લંડન
સાહેબ,

આપનો ૩૦મી તારીખનો પત્ર મળ્યો. લૉર્ડ એલ્ગિન ગુરુવાર, તા. ૮મી નવેમ્બરે ૩ વાગ્યે સંસ્થાન કચેરીમાં ટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિમંડળને મળવાની કૃપા કરશે, એ ખબર આપે આપી, તે માટે મારા સહપ્રતિનિધિ મિ. અલી તથા મારા તરફથી લૉર્ડ મહાશયનો હું સાદર આભાર માનું છું.

૧. આ મુસદ્દો મળતો નથી.

૨. જુઓ “ચીની એલચીને માટે પત્રનો મુસદ્દો”, પા. ૬૮-૯.

ગાં. ૬-૫

આપના પત્રના છેલ્લા ફકરામાં લખેલી વાત મેં ધ્યાનમાં લીધી છે અને સંખ્યા બાર કરતાં વધી ન જાય તે વિષે ધ્યાન રાખીશ. આવનારાઓની યાદી પૂરી થઈ જશે એટલે તેમનાં નામ આપને હું મોકલી આપીશ.

હું છું, આપનો,
આજ્ઞાંકિત સેવક,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૩૮

૫૮. મિસ એ. પાયવેલને પત્ર^૧

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

ઓક્ટોબર ૩૧, ૧૯૦૬

પ્રિય મિસ પાયવેલ,

તમારો ૨૬મી તારીખનો પત્ર મળ્યો. તમારો પરિચય કર્યા વિના મારે ઈંગ્લેંડથી જવું પડશે તો મને ઘણું દુઃખ થશે. કોઈ પણ દિવસે હું લેસ્ટર આવી પહોંચું તો તમે મળી શકશો કે કેમ તે કૃપા કરીને મને જણાવશો? બનવા જોગ છે કે મારા કામને બાધ ન આવે એ રીતે હું એક દિવસ એને માટે કાઢી શકું.

તમારો વિશ્વાસુ,

મિસ એડા પાયવેલ,
૩૫, મેલ્બોર્ન સ્ટ્રીટ
લેસ્ટર

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૩૮

૫૯. હાજી વજીરઅલીને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
ઓક્ટોબર ૩૧, ૧૯૦૬

પ્રિય શ્રી અલી,

હું અત્યંત દિલગીર છું કે આજે સાંજે મારાથી આવી શકાયું નથી. પરંતુ આવતી કાલે આવવા પ્રયત્ન કરીશ. આપણે મળીશું ત્યારે હું મારો સમય કેવી રીતે વ્યતીત કરતો રહ્યો છું તે તમને કહીશ. દરમ્યાન તમને માત્ર એટલું જ જણાવી શકું છું કે જ્વેહાનિસબર્ગ કરતાં અહીં મને કામનું ભારણ વધારે રહે છે. ગઈ રાતે હું પરોઢના ૩-૩૦ વાગ્યે સૂઈ ગયો હતો.

ચીની પ્રતિનિધિમંડળનું કામ આગળ ધપાવાઈ રહ્યું છે. હું એમના સંપર્કમાં છું. ચીની મંત્રી દ્વારા મોકલવાને માટેનો એક નિવેદનપત્ર^૧ મેં મોકલી દીધો છે.

તમારે રોજ અહીં આવવા અને સાંજે પાછા ફરવા બાબત આપણે મળીશું ત્યારે વિચાર કરીશું.

આજે રાત્રે હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં સર રિચાર્ડ સોલોમનનો^૨ અચાનક ભેટો થઈ ગયો અને તેમની સાથે થોડી વાત થઈ. આખા પ્રશ્ન પર એમનું વલણ ઘણું સારું હતું. તે તમારે વિષે પૂછતા હતા.

ન્યાયમૂર્તિ અમીરઅલીને હું જાતે હજી સુધી મળી શક્યો નથી. પરંતુ એમની સાથે પત્રવ્યવહાર કરતો રહ્યો છું. શ્રી અમીરઅલીએ મને લખી જણાવ્યું છે કે તેઓ આપણને પ્રતિનિધિમંડળની મુલાકાતને દિવસે મળશે. સર મંચેરજીનો એવો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે એક સ્થાયી સમિતિ^૩ હોવી જોઈએ. એટલે આપણે અહીંયાં હોઈએ ત્યાં સુધીમાં એ સમિતિ સ્થપાઈ જાય એ વિચારથી મેં એની મંજૂરી માટે તાર^૪ કર્યો છે.

મેં ફોનથી તમને સંદેશો મોકલ્યો છે કે ઘણું કરીને હું આવતી કાલે બ્રોમલે આવીશ. સાંજે ૬ અને ૭ વાગ્યાની વચ્ચે મારે ડૉ. ઓલ્ડફીલ્ડને મળવાનું છે એટલે બનતા સુધી હું તેમની સાથે જ આવીશ.

તમારો સહૃદયી,

શ્રી હાજી વજીરઅલી
લેડી માર્ગરેટ હોસ્પિટલ
બ્રોમલી
કેન્ટ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૪૦

૧. જુઓ “યુક લિન લ્યુને પત્ર”, પા. ૬૫.

૨. સર રિચાર્ડ આ સમયે ઇંગ્લંડમાં હતા. જુઓ પુસ્તક ૫, પા. ૫૦૪ અને ૫૧૦.

૩. જુઓ “એચ. એસ. એલ. પોલાકને પત્ર”, પા. ૨૦-૪.

૪. આ તાર મળી શકતો નથી.

૬૦. ચીની એલચી માટે પત્રનો મુસદ્દો^૧

[ઓક્ટોબર ૩૧, ૧૯૦૬ પછી]

મોકલનાર

ચીનના નામદાર સમ્રાટના

નામદાર બ્રિટિશ રાજદૂત તથા સર્વાધિકારસંપન્ન સચિવ
લંડન

લેનાર

નામદાર બ્રિટિશ સમ્રાટના મુખ્ય વિદેશ મંત્રી

નામદાર સર એડવર્ડ ગ્રે

સાહેબ,

ટ્રાન્સવાલમાં વસતા સ્વતંત્ર ચીની પ્રજાજનોએ એ સંસ્થાનમાંની પોતાની ફરિયાદો વિષે, અને ખાસ કરીને ત્યાંની ધારાસભાએ પસાર કરેલા ૨૯ નંબરના “એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટલુકમ” એ નામના વટલુકમ વિષે એક અરજી મને મોકલી છે. તેનું ખરું ભાષાંતર આપને આ સાથે મોકલું છું. ઉપર જણાવેલા ચીની પ્રજાજનોએ આ અરજી રૂબરૂમાં આપવા માટે તથા તેમની હકીકત મારી સમક્ષ રજૂ કરવા માટે મિ. એલ. એમ. જેમ્સને પ્રતિનિધિ નીમીને અહીંયાં ખાસ મોકલ્યા છે. તે મને મળી ગયા છે.

મને લાગે છે કે જે અરજીમાં લખેલી વાતો સાચી હોય — અને મેં કરેલી તપાસ ઉપરથી તથા દક્ષિણ આફ્રિકાના ચીની કોન્સલ-જનરલ (મુખ્ય વાણિજ્ય દૂત) મારફતે જે કંઈ જાણવા મળ્યું છે તે ઉપરથી એ વાતો સાચી હોવા વિષે મને કોઈ સંદેહ નથી — તો ચીની પ્રજાજનોની ફરિયાદ ઘણી સાચી છે.

હું જાણું છું કે અરજીના ફકરા ૭માં જે વાંધાજનક વાતોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તે ખુદ વટલુકમમાં જેવામાં આવતી નથી. પરંતુ મને ખબર મળી છે કે આંગળીઓની છાપો તથા ઓળખની બીજી વિગતો માટે નિયમનો બનાવવાનો ટ્રાન્સવાલ સરકાર ઈરાદો રાખે છે. એટલે જે અરજદારો એના પ્રત્યે રોષ દર્શાવે તો તે વાજબી છે. આવા પ્રકારનાં કોઈ નિયમનોની વાત બાજુએ રાખીએ તો પણ પ્રસ્તુત વટલુકમ નિઃસંદેહ ઘણા ગંભીર વાંધાઓને પાત્ર જણાય છે, અને એને લીધે ચીની પ્રજાજનોએ બિનજરૂરી હાડમારીઓ, અગવડો અને અપમાન વેઠવાં પડશે.

હું એ વાત આપના ધ્યાન પર લાવવાં માગું છું કે નામદાર સમ્રાટ એડવર્ડ સાતમા અને ચીનના સમ્રાટનો સંબંધ અત્યંત મૈત્રીભર્યો છે, અને જેવો વર્તાવ અત્યંત માનીતાં રાષ્ટ્રોની સાથે રાખવામાં આવે છે તેવા જ વર્તાવના બ્રિટિશ પ્રજાજનો આખાં ચીની સામ્રાજ્યમાં હકદાર છે.

૧. આ વિનંતીપત્રનો મુસદ્દો ગાંધીજીએ તૈયાર કર્યો હતો. જુઓ “યુક લિન લ્યુને પત્ર”, પા. ૩૧ તથા “હાજી વજરઅલીને પત્ર”, પા. ૬૭.

એટલે ચીની પ્રજાજનો પ્રત્યે યોગ્ય વર્તાવ રખાય એવું ગોઠવી આપવાનું આપ નામદારને વાજબી લાગશે એવી હું આશા રાખું છું. હું માનું છું કે ગ્રેટ બ્રિટન સાથે મૈત્રી સંબંધે બંધાયેલા એક સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રના પ્રજાજનો તરીકે એમનો એ અધિકાર છે.

હું છું, આપ નામદારનો,
આજ્ઞાધારી સેવક

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૪૧

૬૧. સાઝથ આફ્રિકાને આપેલી મુલાકાત^૧

[લંડન,
નવેમ્બર ૧, ૧૯૦૬]

સાઝથ આફ્રિકાના એક પ્રતિનિધિ સાથે વાતચીત કરતાં એડવોકેટ શ્રી ગાંધીએ કહ્યું કે કેપના બ્રિટિશ હિંદીઓએ તાજેતરમાં આ પ્રતિનિધિમંડળના ઉદ્દેશો પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવતો જે પ્રકારનો ઠરાવ પસાર કર્યો હતો તે પ્રકારનો ઠરાવ નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસે પણ પસાર કર્યો હતો.

[ગાંધીજી :] નાતાલની વાત ચાલે છે ત્યારે હું જણાવી દઉં કે મને એક તાર^૨ મળ્યો છે. તેમાં મને કહેવામાં આવ્યું છે કે નાતાલ ધારાસભામાં મિ. રેલ્ફ ટેથમ જે વિધેયક રજૂ કરવાના છે તેમાંથી ઊભા થતા પ્રશ્નો મારે અહીંના સત્તાવાળાઓ સમક્ષ રજૂ કરવા.

[ખબરપત્રી :] હિંદીઓના દૃષ્ટિબિદુથી એ કાયદા વિરુદ્ધ મુખ્ય વાંધા કયા છે ?

[ગાંધીજી :] ઠીક પૂછ્યું. જે એ વિધેયક કાયદો બની જાય — જેની હું એક ક્ષણ માટે પણ કલ્પના કરી શકતો નથી — તો એનું ચોખ્ખું પરિણામ એ આવશે કે સેંકડો હિંદી વેપારીઓનું આજીવિકાનું સાધન ધીનવાઈ જશે. એનો અર્થ એવો થશે કે કલમના એક જ ગોદાથી સ્થાપિત હકોનો અંત આવશે. ડરબનમાં ૭,૦૦૦ની યાદીમાંથી માત્ર લગભગ ૨૫૦ અને મેરિત્સબર્ગમાં લગભગ ૩,૦૦૦માંથી આશરે ૩૧ હિંદી મતદારો છે અને એ બધા હિંદી મતદારો વેપારીઓ તો નથી જ. એમાંના કેટલાક ઉચ્ચ ધંધાદારીઓ છે, અને ઘણા તો હાલ નાતાલમાં છે પણ નહીં. એટલે જે આ વિધેયક પસાર થઈને કાયદો બનશે, તો ડરબન અને મેરિત્સબર્ગ બંને સ્થળે હિંદી વેપારીઓનું નામનિશાન જ ભૂંસાઈ જશે. વધારામાં, ભવિષ્યમાં આવનાર હિંદીઓને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી, મતાધિકાર ધારાને (ફ્રેન્ચાઈઝ ઓક્ટને) લીધે મતદારોની યાદીને તાજું લાગી ગયું છે, કેમ કે જે દેશોમાં પાર્લમેન્ટરી સંસ્થાઓ ન હોય તેવા દેશોમાંથી આવનાર લોકોનાં નામ મતદારોની યાદીમાં મૂકવા સામે એ ધારો પ્રતિબંધ મૂકે છે.

૧. આ લેખ ૩-૧૧-૧૯૦૬ના સાઝથ આફ્રિકામાં પ્રસિદ્ધ થયો હતો, અને ૧૫-૧૨-૧૯૦૬ના ઇન્ડિયન ઓપીનિયનમાં એ ફરીથી છપાયો હતો.

૨. જુઓ “લોર્ડ એલિંગનના અંગત મંત્રીને પત્ર”, પા. ૮૩.

[ખબરપત્રી:] પરંતુ પરવાનાઓનો વિષય તો હાલ પરવાના અધિકારીઓની પાસે જ છે ને?

[ગાંધીજી:] હા, એમ જ છે. એટલા માટે જ આ પ્રકારનું વિધેયક લાવવાનું કારણ મારી સમજમાં આવતું નથી. નાતાલના હાલના 'વેપારીઓને પરવાના આપવાના ધારા' અનુસાર, પરવાના આપવા કે ન આપવા તે પરવાના અધિકારીઓની મુનસફી પર છોડી દેવામાં આવેલું છે.

[ખબરપત્રી:] અને એ મુનસફીનો ઉપયોગ ન્યાયપૂર્વક થાય છે, એમ હું માની લઉં છું તે બરાબર છે?

[ગાંધીજી:] ના. એથી ઊલટું, પરવાના અધિકારીઓએ એ મુનસફીનો અમલ કોઈ કોઈ વાર અત્યંત આપખુદ રીતે કરેલો છે અને સુપ્રિમ કોર્ટમાં એની સામે કોઈ રાહત મળી શકી નથી.

[ખબરપત્રી:] એનો કોઈ ખાસ દાખલો આપ આપી શકો, શ્રી ગાંધી?

[ગાંધીજી:] જરૂર આપી શકું. ગ્રાઈલેડમાં દાદા ઉસ્માન કરીને માત્ર એક જ હિંદી વેપારી હતો. તે તેની પોતાની જમીન પર વેપાર કરતો હતો અને બોગર અમલમાં^૧ પણ ઘણા વખત સુધી એ પ્રમાણે કરતો આવ્યો હતો, છતાં તેનો વેપાર કરવાનો પરવાનો છીનવી લેવામાં આવ્યો હતો. જો ગ્રાઈલેડ ટ્રાન્સવાલમાં રહ્યું હોત તો શ્રી દાદા ઉસ્માન આજે પણ વેપાર કરતો હોત. પરંતુ ગ્રાઈલેડને નાતાલમાં ભેળવી દેવામાં આવ્યું છે અને ટ્રાન્સવાલના એશિયાઈ વિરોધી ધારા એને લાગુ પડે છે એટલે ત્યાં હિંદીઓ વિરુદ્ધ બે પ્રકારના કાયદા અમલમાં છે. એમાંથી, હિંદી વેપારીઓને પરવાના આપવાને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી, નાતાલનો કાયદો વધારે આકરો છે.

[ખબરપત્રી:] શ્રી ઉસ્માનને તેથી શી અસર થાય છે?

[ગાંધીજી:] એનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે ટ્રાન્સવાલના કાયદાને લીધે તે ગ્રાઈલેડમાં જમીનના રૂપમાં મિલકત રાખી શકે નહીં. અને નાતાલના કાયદાને કારણે એના વેપારને માટે તે પરવાના અધિકારીની દયાને આધીન છે. એટલે આખરે એને આ જિલ્લો બિલકુલ છોડી દેવો પડ્યો છે.

[ખબરપત્રી:] શું ગ્રાઈલેડના વિશિષ્ટ સંજોગોમાંથી ઉદ્ભવેલો આ એક રડયોખડયો કિસ્સો નથી?

[ગાંધીજી:] ના, એમ નથી. બીજા દાખલો આપું. ડરબનમાં રેશમી વસ્ત્રોનો એક પ્રખ્યાત વેપારી અમુક સ્થળે લાંબા સમયથી પોતાનો ધંધો ચલાવતો હતો અને યુરોપિયનોના વેપાર સાથે એની દુકાન કોઈ રીતે હરીફાઈ કરતી નહોતી. તેમ છતાં એ વેપારીને એ સ્થળેથી બીજા સ્થળે પોતાની દુકાન લઈ જવા માટે પરવાનો બદલી આપવાની પરવાના અધિકારીએ ના પાડી હતી.^૨ મને લાગે છે કે વાસ્તવમાં મિ. ટેથમનું વિધેયક બિલકુલ બિનજરૂરી છે, અને ખરું જોતાં એ હિંદીઓને સદંતર નાતાલ બહાર હાંકી કાઢવાનો એક પ્રયાસ જ છે.

૧. જીઓ પુસ્તક ૫, પા. ૧૩૨-૩.

૨. ઠામલનો કેસ; જીઓ પુસ્તક ૪, પા. ૪૦૬-૭.

[ખબરપત્રી:] પરંતુ આપ જાણો છો કે નાતાલમાં હિંદી કોમની વિરુદ્ધ એક મજબૂત પૂર્વગ્રહ વધતો જાય છે?

[ગાંધીજી:] આવી કોઈ લાગણી થા માટે હોવી જોઈએ તે હું સમજી શકતો નથી. નાતાલ હિંદીઓનું ત્રણ પ્રકારે જાણી બનેલું છે. એક તો એ કે એની સમૃદ્ધિ ગિરમીટિયા હિંદી મજૂરોના અસ્તિત્વને આભારી છે. બીજું એ કે બોઅર યુદ્ધને^૧ વખતે નાતાલનાં હિંદીઓએ જ ૧૦૦૦થી વધુ હિંદીઓની બનેલી એક એમ્બ્યુલન્સ ટુકડી ઊભી કરી હતી જેના કામનો ઉલ્લેખ જનરલ બુલરના ખરીતાઓમાં ખાસ કરવામાં આવ્યો હતો. અને ત્રીજું એ કે હમણાં આદિવાસીઓએ બંડ ઉઠાવ્યું ત્યારે હિંદીઓએ નાગરિકો તરીકે પોતાનું કર્તવ્ય સમજીને, તથા પોતાના રાજકીય વિચારોને બિલકુલ બાજુ પર રાખીને, સરકારને એક હિંદી ડોળીવાહક દળની^૨ સેવાઓ અર્પણ કરી હતી. એ દળની સેવાઓનાં સર હેનરી મૉકકેલમે ઘણાં વખાણ કર્યાં હતાં.

ઘડીભર ટ્રાન્સવાલ વટહુકમના વિષય પર પાછા ફરી, અમારા પ્રતિનિધિએ શ્રી ગાંધીને કહ્યું કે એ કાયદામાં એવી કોઈ કલમો નથી કે જેને લીધે હિંદીઓની ઓળખ આંગળાંઓની છાપોની મદદથી કરવી પડે.

[ગાંધીજી:] વાત ખરી છે. પરંતુ મિ. લાયનલ કટિસ, જેઓ તે વખતે ટ્રાન્સવાલમાં શહેરી બાબતો માટેના સહાયક સંસ્થાન મંત્રી હતા, તેમણે ત્રણેક માસ પહેલાં એક બ્રિટિશ હિંદી પ્રતિનિધિ-મંડળને કહ્યું હતું કે સરકાર ઓળખ માટે એક એવી પદ્ધતિ સ્થાપિત કરવા માગે છે કે જેને પરિણામે તમામ હિંદીઓએ પોતાના પરવાના ઉપર પોતાની દસેય આંગળાંની છાપ લગાડવી પડશે. આ એક એવી કલમ છે જેનો પ્રતિનિધિમંડળ સ્વાભાવિક રીતે જ સખત વિરોધ કરે છે.

[ખબરપત્રી:] પરંતુ વટહુકમમાં તો એવી કોઈ કલમ છે નહીં ને?

[ગાંધીજી:] ના. પરંતુ વટહુકમમાં એવી જોગવાઈ છે કે એ અન્વયે લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર વખતે-વખત એવાં નિયમનો બનાવી શકશે જેની મારફતે બીજી બાબતોની સાથે સાથે, હિંદીઓએ પોતાની ઓળખ માટે રજૂ કરવાની સાબિતીઓ ઠરાવવામાં આવશે. વટહુકમમાં એમ પણ ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે પોલીસ અધિકારીઓ ૧૬ વર્ષથી ઉપરની ઉંમરના તમામ એશિયાઈઓ પાસેથી તેમના પાસો જોવા માગી શકશે, એટલું જ નહીં, પણ નિયમનોથી ઠરેલી ઓળખની સાબિતીઓ રજૂ કરવાની પણ ફરજ પાડી શકશે. અને મિ. કટિસની જાહેરાત મુજબ આ સાબિતીઓનો અર્થ આંગળાંની છાપો જ થાય. હું જાણું છું ત્યાં સુધી, આવી પ્રથા કંઈ નહીં તો બ્રિટિશ હિંદીઓ પર તો જગતના કોઈ પણ ભાગમાં લાગુ પાડવામાં આવી નથી. તે નાતાલમાં ગિરમીટિયા હિંદીઓને પણ લાગુ પડતી નથી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૫-૧૨-૧૯૦૬

૧. જુઓ પુસ્તક ૩, પા. ૧૫૫-૬૧.

૨. જુઓ પુસ્તક ૫, પા. ૩૬૨ અને પા. ૩૬૬-૪૦૧.

૬૨. સર ચાર્લ્સ શ્વૉનને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૧, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

ટ્રાન્સવાલની ધારાસભાએ તાજેતરમાં એશિયાઈઓ સંબંધી જે વટલુકમ પસાર કર્યો છે તે સંબંધમાં લૉર્ડ એલ્ગિનને તથા તે પછી મિ. મોર્લીને મળવાને માટે ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ વતી પ્રતિનિધિમંડળના રૂપમાં શ્રી અલી અને હું દક્ષિણ આફ્રિકાથી આવેલા છીએ. જે સજ્જનો દક્ષિણ આફ્રિકામાં વસતા બ્રિટિશ હિંદીઓ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ ધરાવે છે અને જેમણે આ પ્રશ્નનો થોડો પણ અભ્યાસ કરેલો છે તેઓ અમારું નેતૃત્વ લે એ માટે શ્રી અલી અને હું તેમને સમજાવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છીએ. આ સાથે બીડેલી યાદીમાં^૧ જણાવેલા સજ્જનોએ પ્રતિનિધિમંડળમાં સામેલ થવાનું અત્યાર સુધીમાં સ્વીકાર્યું છે, અને સર લેપલ ગ્રિફિનને એની આગેવાની લેવા વિનંતી કરવામાં આવી છે, જેને તેમણે અનુમતિ આપી છે. દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓના પ્રશ્ન પર આપ પાર્લિમેન્ટમાં ઘણી વાર બોલ્યા છો, એટલે આપ પ્રતિનિધિમંડળમાં હાજર રહી એને આપની લાગવગનો પણ લાભ આપી શકો તો શ્રી અલી અને હું ઘણા આભારી થઈશું. બીજું કંઈ નહીં તો અમે આ પ્રશ્નની હકીકત આપની સમક્ષ રજૂ કરી શકીએ તે માટે અમને મુલાકાત આપવા કૃપા કરશો તો ઘણો આભાર થશે. પ્રતિનિધિમંડળને સંસ્થાન કચેરીમાં મળવાને માટે લૉર્ડ એલ્ગિને ગુરુવાર, તા: ૮મીએ બપોર પછી ત્રણ વાગ્યાનો સમય ઠરાવેલો છે.

શ્રી અલી અને મારી વતી,
હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ :

સર ચાર્લ્સ શ્વૉન, એમ. પી.
હાઉસ ઓફ કૉમન્સ
લંડન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૪૪૨

૧. આ યાદી તેમજ “જી. જે. એડમને પત્ર”, પા. ૭૯માં જણાવેલી યાદી ઘણું કરીને પાછળથી લૉર્ડ એલ્ગિનને મોકલેલી યાદી પ્રમાણે જ હતી. જુઓ “લૉર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રીને પત્ર”, પા. ૧૦૮.

૬૩. હૅરોલ્ડ કોક્સને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૧, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

પાર્લિમેન્ટ ગૃહમાં આપને મળવા મેં ત્રણ વાર પ્રયત્ન કર્યો, અને મારું કાર્ડ પણ મોકલ્યું. તેમ છતાં આપને મળવાનું સદ્ભાગ્ય મને પ્રાપ્ત થયું નહીં. આ સાથે એક પત્ર મોકલું છું. તે સર વિલિયમ વેડરબર્ને મને આપેલો છે. સર હેનરી કોટને મને કહેવડાવ્યું છે કે આપે પ્રતિનિધિમંડળમાં જોડાવાનું સ્વીકાર્યું છે. એ બદલ શ્રી અલી અને હું બંને આપના અત્યંત આભારી છીએ. જો આપ કૃપા કરીને મને મુલાકાતનો કોઈ સમય આપી શકો તો આપે આપેલા સમયે આપની સમક્ષ હાજર થઈ પરિસ્થિતિની રજૂઆત કરીશ. લોર્ડ એલિંગને ગુરુવાર, તા. ૮મીએ ત્રણ વાગ્યે સંસ્થાન કચેરીમાં પ્રતિનિધિમંડળને મળવાનું રાખ્યું છે. સર લેપલ ગ્રિફિનને પ્રતિનિધિમંડળનું નેતૃત્વ લેવા વિનંતી કરવામાં આવી છે અને તેમણે તે માન્ય પણ રાખી છે.

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ :^૧

મિ. હૅરોલ્ડ કોક્સ

હાઉસ ઓફ કોમન્સ

લંડન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૪૩

૧. જીડવાનો પત્ર ભૂલથી આ પત્ર સાથે મોકલાયો નહોતો. તે પાછળથી ગાંધીજીના મંત્રીએ પહોંચાડ્યો હતો.

૬૪. અમીરઅલીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૧, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપનું પોસ્ટકાર્ડ મળ્યું. પરંતુ પ્રતિનિધિમંડળની મુલાકાતની તારીખની આપને ખબર આપતો મારો પત્ર અને એ પોસ્ટકાર્ડ રસ્તામાં સામસામા થયા હોવા જોઈએ. મને જાણાવતાં દિલગીરી થાય છે કે શ્રી અલી હજી ઈસ્પતાલમાંથી પાછા આવ્યા નથી. જોકે એમની તબિયતમાં ઘણો સારો સુધારો થતો જાય છે. તે અને હું બંને આપને મળવા અને પ્રતિનિધિમંડળ લોર્ડ એલ્ગિન પાસે જાય તે પહેલાં પરિસ્થિતિથી આપને વાકેફ કરવા ઘણા ઉત્સુક છીએ. એટલે જો આપ ગુરુવાર પહેલાં કોઈ સમય આપી શકો તો શ્રી અલી એને માટે બ્રોમલેથી ખાસ આવી જશે અને અમે આપને મળીશું.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

શ્રી અમીરઅલી, સી. આઈ. ઈ.

ધિ લેમ્બડેન્સ

બીનહામ

રીડિંગની પાસે

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૪૫

૬૫. પરિપત્ર^૧

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદી વિદ્યાર્થીઓ તરફથી લોર્ડ એલ્ગિનને જે અરજી^૨ મોકલવાની છે તે સંબંધમાં આવતી કાલે (શનિવાર તારીખ ઉજીએ) બરાબર ૧૨ વાગ્યે હોટેલમાં હાજર રહેવા આપ કૃપા કરશો ?

આપનો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૪૮

૧. લખાણ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ પરિપત્ર ન્યૂઝ ગોડફ્રે અને તે વખતે ઇંગ્લંડમાં અભ્યાસ કરતા દક્ષિણ આફ્રિકાના બીજા હિંદી વિદ્યાર્થીઓને લખવામાં આવ્યો હતો.

૨. ન્યૂઝો “ન્યૂઝ ગોડફ્રેને પત્ર”, પા. ૬૨-૩.

૬૬. લૉર્ડ એલ્ડિગનના અંગત મંત્રીને પત્ર

[લોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રી
પરમ માનનીય ધિ અર્લ ઓફ એલ્ડિગનના
અંગત મંત્રી જોગ
લંડન
સાહેબ,

મારા ૩૧મીં ઓક્ટોબરના પત્રના અનુસંધાનમાં આજે આ પત્ર સાથે એક વિનંતી-
પત્ર^૧ મોકલું છું. એમાં પ્રતિનિધિઓએ તૈયાર કરેલું હકીકતોનું નિવેદન આપેલું છે. આઠમી
તારીખે લૉર્ડ એલ્ડિગન સમક્ષ અમે જે આગળ વાતો કરવાના છીએ તેની ભૂમિકા એ નિવેદન
પૂરી પાડશે. જે આપ કૃપા કરીને એને લૉર્ડ મહાશય સમક્ષ રજૂ કરશો તો હું આપનો આભારી
થઈશ.

હું છું,

સાહેબ

આપનો આજ્ઞાકિત સેવક,

મો. ક. ગાંધી

બિડાણ :

[મૂળ અંગ્રેજી]

મૂળ નકલની છબી પરથી : કોલોનિયલ ઓફિસ રેકર્ડ્ઝ : સી. ઓ. ૨૯૧, વૉલ્યુમ ૧૧૩/
ઈન્ડિવિડ્યુઅલ્સ : અને ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી પણ : એસ. એન. ૪૪૭૦

૧. જુઓ “લૉર્ડ એલ્ડિગનને આપેલો વિનંતીપત્ર”, પા. ૫૨-૬૨.

૬૭. એચ. એસ. એલ. પોલાકને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,

[લંડન,]

નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. પોલાક,

આઠમી તારીખે લૉડ એલિંગન સાથે મુલાકાત ગોઠવાઈ છે. તે વખતે ચર્ચાની ભૂમિકા તેમને સમજાય તે માટે, અમે તેમને જે વિનંતીપત્ર મોકલ્યો છે, તેની ૨૫ નકલો હું તમને બુક-પોસ્ટથી મોકલું છું. તે છાપવાની જરૂર નથી, કારણ કે એમાં ઉઠાવેલા ઘણાખરા મુદ્દા ત્યાં આપવામાં આવેલા વિનંતીપત્રોમાં આવી જાય છે. એ તમને મળશે ત્યાં સુધીમાં એ વાસી થઈ ગયું હશે, તેમ છતાં તમને ઠીક લાગે તો એના પર તમે સામાન્ય વિવેચન કરી શકો છો. પરંતુ એ નકલો તમે મિત્રોને ભલે આપો.

આ ટપાલમાં તો હું તમને માત્ર એક ટૂંકો પત્ર જ મોકલું છું. વધારે લખી મોકલવાની મારામાં શક્તિ જ નથી. અત્યારે ૧૦-૪૫ વાગ્યા છે. થોડીક છાપાની કાપલીઓ પણ મોકલું છું.

મારા તારના^૧ જવાબની હું રાહ જોઉં છું, અને આશા રાખું છું કે એ લોકોની સંમતિ મેળવવામાં તમને કશી તકલીફ નડી નહીં હોય. શ્રી અલીનો મને પૂરેપૂરો સાથ છે. મેં ફક્ત ૩૦૦ પાઉંડ માગ્યા છે અને કરકસર ઉપર ઝીણવટથી ધ્યાન રાખીશું તો એટલી રકમથી કામ ચલાવી શકાય એમ છે. પરંતુ જે વધારે રકમ મંજૂર થઈ શકે તો વધારે કામ કરાવી શકાય. સર મંચેરજી આ બાબતમાં ઘણા ઉત્સાહી છે.

કૃપા કરીને મિસ ન્યુક્વિલએસ પાસેથી મિસ ટેલરનું સરનામું મેળવી, તે મિ. બિસિક્સને મોકલી દેશો. એમનું સરનામું છે: ૮૩, કોમર્શિયલ રોડ, બ્લોક ફ્રાયર્સ, ઈ. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૪૯

૧. આ તાર મળતો નથી. “એચ. એસ. એલ. પોલાકને પત્ર” પા. ૨૩ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે એ તાર સૂચવાયેલી દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિના સંબંધમાં હતો.

૬૮. એચ. કેલનબેકને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. કેલનબેક,

તમારા પત્ર માટે ઘણો જ આભાર માનવા માત્ર બે શબ્દો લખું છું. વધારે લખી શકતો નથી. જ્ઞેહાનિસબર્ગ કરતાં અહીં મારા પર કામનો બોજો ઘણો વધારે છે. એક જ રાત સિવાય, હું એક વાગ્યા પહેલાં કદી સૂતો નથી. કોઈ કોઈ વખત તો મારે પરોઢના ૩-૩૦ વાગ્યા સુધી બેસવું પડ્યું છે, અને આજે હું કેટલા વાગ્યે સૂવા પામીશ તે કહી શકતો નથી. અન્યારે ૧૦-૧૫ વાગ્યા છે. હું દર અઠવાડિયે તમારા પત્રોની રાહ જોઈશ. જો હું અહીંથી બીજો પત્ર ન લખું તો તેનું કારણ તમે સમજી જાજો.

તમારો સહૃદયી,

મિ એચ. કેલનબેક^૧

પો. ઓ. બોક્સ ૨૪૯૩

જ્ઞેહાનિસબર્ગ

દક્ષિણ આફ્રિકા

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૫૦

૧. જ્ઞેહાનિસબર્ગના એક ધનિક શિલ્પી અને ટોલ્સ્ટોયના પ્રશંસક. તે ગાંધીજીના એક નિકટના સાથી અને મિત્ર બની ગયા હતા. જુઓ દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહનો ઇતિહાસ પ્રકરણ ૨૩ અને આત્મકથા ભાગ ૪, પ્રકરણ ૩૦.

૬૯. એ. એચ. વેસ્ટને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
[લંડન,
નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. વેસ્ટ,

મારે જે કંઈ કહેવાનું છે તે આ સાથે બીડેલા પત્રમાંથી^૧ મળી રહેશે. હું એટલો બધો કામમાં છું કે વધારે લખી શકતો નથી. મારા પત્રના^૨ જવાબમાં મિસ પાયવેલનો એક પત્ર મારા પર આવ્યો હતો. જે બનશે તો હજુ પણ લેસ્ટર જઈ આવવા હું પ્રયત્ન કરીશ.

તમારો સહૃદયી,

બિડાણ :

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૫૧

૭૦. ડબ્લ્યુ. જે. મેકિન્ટાયરને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. મેકિન્ટાયર,

તમારો સુંદર, વાચાળ અને વિનોદભર્યો પત્ર મળ્યો. તમે શબ્દનો સરસ વિનોદ કર્યો છે. નવાઈની વાત છે કે મારામાં જે સહિષ્ણુતા છે તેનો ખ્યાલ તમને આજે જેવો છે તેવો પહેલાં નહોતો. ખેર, ધૂમસ જ્યારે વિખેરાઈ જશે ત્યારે આપણે એકબીજાને વધારે સારી રીતે ઓળખી શકીશું. આ પત્ર તમને પહોંચશે તે અરસામાં તમારી પરીક્ષા નજીક આવી ગઈ હશે. મિ. રિચ પાસ થઈ ગયા છે અને તમારા ઉમંગભર્યા પત્રથી મને આશા રહે છે કે તમે પણ પાસ થઈ જશો. આવતી કાલે મિસિસ ફ્રીથના સરનામાની હું અપેક્ષા રાખું છું.

તમારો સહૃદયી,

મિ. ડબ્લ્યુ. જે. મેકિન્ટાયર^૩

બોક્સ ૬૫૨૨

જેહાનિસબર્ગ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૫૨

૧. આ પત્ર મળતો નથી.

૨. ન્યૂઓ “મિસ એ. પાયવેલને પત્ર”, પા. ૬૬.

૩. એક સ્કોટ થિયોસોફિસ્ટ અને ગાંધીજીના વકીલનું કામ શીખતા કારકુન.

૭૧. જી. સી. મુકરજીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

પ્રિય શ્રી મુકરજી,

તમારો તાર મળ્યો. મ પ્રોફેસર સાહેબ^૧ સાથે યાદી મોકલવા વિચાર રાખેલો, પરંતુ છેલ્લી ઘડીએ એ વાત મારા ધ્યાન બહાર રહી ગઈ. હવે તો હું એ નામો બારેબાર મિ. પોલાકને જ મોકલી દઈશ. આશા છે કે મારે લીધે તમારે નાહક રોકાણ નહીં થયું હોય.

તમારો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૫૩

૭૨. જી. જી. અંડમને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

લૉડ એલ્ગિને ગુરુવાર, તા. ૮મીએ પ્રતિનિધિમંડળને મળવાનું ઠરાવ્યું છે. આ સાથે બીડેલી યાદીમાં જણાવેલા સજ્જનો ટ્રાન્સવાલના પ્રતિનિધિઓની મદદમાં રહેશે. સર લેપલ ગ્રિફિન પ્રતિનિધિમંડળની આગેવાની લેશે. યાદીમાં ઉમેરો થવા સંભવ છે.

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. જી. જી. અંડમ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૫૪

૭૩. હેરોલ્ડ કોક્સને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપનો પત્ર તથા પોસ્ટકાર્ડ મળ્યા છે. સોમવારે ૪-૩૦ વાગ્યે આપને મળવા આવી પહોંચીશ.

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ

મિ. હેરોલ્ડ કોક્સ

૬, રેમંડ્ઝ બિલ્ડિંગ્ઝ

ગ્રેસ ઈન, ડબ્લ્યુ. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૫૫

૭૪. મિસિસ સ્પેન્સર વોલ્ટનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

પ્રિય મિસિસ સ્પેન્સર વોલ્ટન,

આપનો ગઈ તા. ૩૦મીનો પત્ર મળ્યો. અત્યારે હું લૉર્ડ એલ્ગિન સાથેની મુલાકાતની તૈયારીમાં પડ્યો છું. મુલાકાત આવતા ગુરુવારે રાખી છે. એટલે કાં તો આવતા શુક્રવારે અથવા તેની પછીના અઠવાડિયાની શરૂઆતમાં કોઈક દિવસે આપને મળવા આવવા પ્રયત્ન કરીશ. મારાથી કોઈ પણ રીતે સમય કાઢી શકાય તેમ હશે તો હું આપને પત્ર લખીને જણાવીશ.

આપનો સહૃદયી,

મિસિસ સ્પેન્સર વોલ્ટન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૫૬

૭૫. મિસ ઈ. લોસનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

પ્રિય મિસ લોસન,

તમે આવ્યાં નહીં, એ ઉપરથી શું એવું સમજવું કે તમારી સગાઈ થઈ ગઈ? જો એવું હોય, તો મારાં અભિનંદન સ્વીકારશો. જો કંઈ ગોઠવાયું ન હોય, તો કૃપા કરીને કાલે મને મળી જાજો. જો હું બહાર ગયો હોઉં તો બેસજો. બનતા સુધી સવારનો બંધો સમય હું ઘરે જ હોઈશ. જો બપોર પછી બહાર જઈશ તો હું ક્યાં ક્યાં જવાનો છું તે કોઈકને કહેતો જઈશ. મિ. સિમન્ડ્ઝ ઘણુંખરું બપોર પછી બહાર રહેશે. નહીં તો તે તમારી રાહ જોતે.

તમારો વિશ્વાસુ,

મિસ લોસન

C/o મિસિસ હોસ્ટર
સેન્ટ સ્ટીફન્સ ચેમ્બર્સ
ટેલિગ્રાફ સ્ટ્રીટ ઈ. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૫૭

૭૬. જે. સી. ગિબ્સનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. ગિબ્સન,

તમારા સહાનુભૂતિભર્યા પત્ર માટે તમારો આભારી છું. સાચું પૂછો તો જોહાનિસબર્ગથી નીકળતા પહેલાં તમને મળવા આવવાનો મારો પૂરેપૂરો વિચાર હતો. પરંતુ સમયની મારામારીને કારણે, પાર પાડવાની ઈચ્છા હતી તેવાં ઘણાં કામો મારે પડતાં મૂકવાં પડ્યાં હતાં. હું સ્કોટલેન્ડ જઈ શકું એવો સહેજ પણ સંભવ દેખાતો નથી. હું અહીંયાં એક માસને માટે આવ્યો છું, પરંતુ જોઈ છું કે કામ ખાસા છ માસ ચાલે અને છતાં બાકી રહી જાય તેટલું છે. હું લગભગ રાતદિવસ કામમાં મચેલો રહું છું.

તમારો વિશ્વાસુ,

મિ. જે. સી. ગિબ્સન^૧

પો. ઓ. બોક્સ ૧૨૬૧

જોહાનિસબર્ગ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૫૮

૧. જોહાનિસબર્ગના રહેવાસી. ફેબ્રુઆરી ૧૦, ૧૯૦૮ને રોજ મીરઆલમ અને ખીનઓએ કરેલા હુમલાથી બેહોશ થઈ ગયા પછી ગાંધીજીને મિ. ગિબ્સનની જ ખાનગી ઓફિસમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા.

૭૭. એસ. હો લકને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપનો ગઈ તા. ૩૧મીનો પત્ર મળ્યો. જે આપને અનુકૂળ હોય તો આવતા સોમવાર કે મંગળવારે સવારે ૯-૩૦ વાગ્યે અહીંયાં હોટેલમાં જ આપને મળતાં મને આનંદ થશે.

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. એસ. હોલિક

૬૨, લંડન વોલ, ઈ. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૫૯

૭૮. એચ. બિસિકસને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,]

લંડન,

નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. બિસિકસ,

તમે જેહાનિસબર્ગને સરનામે મને લખેલો પત્ર સરનામું બદલીને મને અહીં મોકલી આપવામાં આવ્યો છે. આ પત્ર મળતાં તમને જરૂર આશ્ચર્ય થશે. જે તમને સમય હોય તો આવતા બુધવારે કે ગુરુવારે સવારે ૯-૩૦ વાગ્યે તમને મળતાં મને આનંદ થશે. હું પોતે તમને મળવા આવ્યો હોત, પરંતુ મારે અહીં બહુ ઓછું રોકાવાનું છે, એટલે ઘણાંયે મિત્રોને મળવા જવાનો કાર્યક્રમ મારે પડતો મૂકવો પડ્યો છે. તમારી મુશ્કેલીઓ પ્રત્યે મારી પૂરેપૂરી સહાનુભૂતિ છે. અને સદ્ગત મિસ બિસિકસને^૧ મેં જે રકમ ધીરી હતી તેના બદલામાં તમે કંઈ પણ મને આપો એવી હું જરા પણ અપેક્ષા રાખતો નથી. એ તો શાકાહારના પ્રચાર-કાર્યને માટે મારો ફાળો હતો. દિલગીર છું કે મિસ ટેઈલરનું સરનામું મને ખબર નથી. પરંતુ તે તમને મોકલવા માટે જેહાનિસબર્ગમાં મારા માણસોને હું લખી દઉં છું.^૨

તમારો વિશ્વાસુ,

મિ. એચ. બિસિકસ

૮૩, કોમ્મિશિયલ રોડ

બ્લોકફાયર્સ, ઈ. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૬૦

૧. એક થિયોસોફિસ્ટ; ગાંધીજીના અસીલ ગાંધીજીએ એને પૈસા ધીરેલા તેનો અહીં ઉલ્લેખ છે. ન્યૂઓ પુસ્તક ૫, પા. ૩૫.

૨. ન્યૂઓ "એચ. એસ. એલ. પોલાકને પત્ર", પા. ૭૬.

૭૯. લૉર્ડ એલિગના અંગત મંત્રીને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લંડન, ૩૦લ્યુ. સી.
નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રી
નામદાર પરમ માનનીય ધિ અર્લ ઓફ એલિગના
અંગત મંત્રી જોગ
લંડન
સાહેબ,

હું ટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિમંડળના એક સભ્ય તરીકે અહીં આવેલો હોવાથી, નાતાલ ઇન્ડિયન કોંગ્રેસે નાતાલના બ્રિટિશ હિંદીઓની સ્થાનિક ગેરલાયકાતો સંબંધમાં લૉર્ડ મહાશયને મળવા માટે મને આ સાથે બીડેલો અધિકારપત્ર^૧ મોકલ્યો છે. હું એ કોંગ્રેસનો છ વર્ષ કરતાં વધારે મુદત માટે માનદ મંત્રી રહ્યો હતો અને જોહાનિસબર્ગમાં રહેવા આવ્યા પછી પણ એ કોંગ્રેસને સલાહ આપવાનો લડાવો મને મળેલો છે. એટલે નાતાલની પરિસ્થિતિથી હું સારી પેઠે માહિતગાર છું.

૨૯મી ઓક્ટોબરે મને નીચેનો તાર મળ્યો હતો :

પરવાના તાજ કરવાનું કેવળ પાર્લિમેન્ટના મતદારો પૂરતું મર્યાદિત કરવા બાબતનું ચોંકાવનારું વિધેયક ટેથમે ધારાસભામાં રજૂ કર્યું છે. વેપારની સ્વતંત્રતા જોખમમાં. સંસ્થાન કચેરી તથા બ્રિટિશ જનતાને સમજાવો. આ સંદેશો પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી સભાની ભલામણથી મોકલ્યો છે.

નાતાલની ધારાસભાના એક નવા સભ્ય મિ. રૅલ્ફ ટેથમ એક વિધેયક રજૂ કરવાના છે. તે સંબંધી આ સંદેશો છે. એ વિધેયક એનું ઠરાવે છે કે જે લોકોનાં નામ પાર્લિમેન્ટના મતદારોની યાદીમાં છે માત્ર તેમના જ વેપારી પરવાના તાજ કરી આપવામાં આવશે. જે આ વિધેયક પસાર થઈ કાનૂન બનશે તો એનું પરિણામ એ આવશે કે નાતાલના સંસ્થાનમાંથી હિંદી વેપારીઓનું નામનિશાન સદંતર ભૂંસાઈ જશે.

જે લૉર્ડ મહાશય નાતાલના પ્રશ્નો સંબંધમાં મને થોડા સમય માટે મુલાકાત આપવાની કૃપા કરશે તો હું ઘણો જ આભારી થઈશ. અને જે લૉર્ડ મહાશય એટલો સમય આપવાની કૃપા કરી શકશે તો, મને ખાતરી છે કે, નાતાલની હિંદી કોમ આ મહેરબાનાની બહુ જ કદરદાન રહેશે.

હું છું,
આપનો આજ્ઞાંકિત સેવક,
મો. ક. ગાંધી

[બિડાણ]

[મૂળ અંગ્રેજી]

કોલોનિયલ ઓફિસ રેકર્ડ્ઝ : સી. ઓ. ૧૭૯, વૉલ્યુમ ૨૩૯/ ઇન્ડિવિડ્યુઅલ્સ; તથા ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૬૧

૧. આ અધિકારપત્ર ખીડવાનું ગાંધીજી ભૂલી ગયેલા. જુઓ “લૉર્ડ એલિગના અંગત મંત્રીને પત્ર”

પા. ૧૧૭-૮.

૮૦. ટી. એચ. થોર્નટનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,]

નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

પ્રિય મહાશય,

મિ. આરાથૂને મને કહ્યું છે કે ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓના સંબંધમાં લોર્ડ એલ્ગિનને મળનાર પ્રતિનિધિમંડળમાં જોડાવાની આપે, સર લેપલ ગ્રિફિનના નિમંત્રણને માન આપી, સંમતિ આપવાની કૃપા કરી છે. એટલા માટે આપને સવિનય જણાવવાનું કે લોર્ડ એલ્ગિન ગુરુવાર, તા. ૮મીએ ૩ વાગ્યે, સંસ્થાન કચેરીમાં પ્રતિનિધિમંડળને મળવાના છે. બીજા સભ્યોને મેં આ સમયની ખબર આપી દીધી છે, અને આપને એટલું સૂચવવાની ધૃષ્ટતા કરું છું કે જો બધા સભ્યો સંસ્થાન કચેરીમાં અઢી વાગ્યે આવી જાય તો વધારે સારું, જ્યેથી કરીને પ્રતિનિધિમંડળના સભ્યો થોડા સમય માટે સાથે બેસી વાત કરી શકે. એક પરિપત્ર^૧ અને થોડા બીજા કાગળો પણ આ સાથે બીડું છું. તે બીજા સભ્યોને પણ મેં મોકલ્યા છે.

હું છું, આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ : ૩

મિ. ટી. એચ. થોર્નટન, સી. એસ. આઈ., ડી. સી. એલ.^૨

C/o ઈસ્ટ ઈન્ડિયા એસોસિયેશન

૩, વેસ્ટ મિન્સ્ટર ચેમ્બર્સ

વિક્ટોરિયા સ્ટ્રીટ, એસ. ૩૯૯યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૬૨

૧. જુઓ “પરિપત્ર”, પા. ૫૦.

૨. ટોમસ હેનરી થોર્નટન (૧૮૩૨-૧૯૧૩); પંજાબ સરકારના મુખ્ય મંત્રી (૧૮૬૪-૭૬); હિંદી સરકારના કાર્યકારી વિદેશમંત્રી (૧૮૭૬-૭) તથા હિંદુસ્તાન સંબંધી પુસ્તકોના લેખક.

૮૧. જી. એચ. પોલાકને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. પોલાક,

સભાના સંબંધમાં મેં મિ. રિચને આપની પાસે મોકલ્યા હતા, તે માત્ર એટલા માટે નહીં કે આપ મિ. સ્કોટને મારા કરતાં વધારે સારી રીતે ઓળખો છો, પરંતુ એટલા માટે પણ ખરું કે મારે બીજાં ઘણાં કામો છે. અને જે ૩ કે ૪ દિવસ હવે બાકી છે તેમાં આપ જે થોડા ક્લાક રોજ કાઢી શકો તો મને લાગે છે કે સૂચવવામાં આવેલી સભ્યોની સભા જલદી બોલાવવાનું બની શકે. વિચાર એવો છે કે પ્રતિનિધિમંડળ લૉડ એલ્ગિનને મળે તે પહેલાં સભા ભરવી અને તે સભામાં લૉડ એલ્ગિનને મોકલવા માટે એક ઠરાવ પસાર કરાવવો. એટલે જે આપનાથી આ બની શકે એમ હોય તો કૃપા કરી કામમાં લાગી જશો. તે સાથે જ, આપે સૂચવ્યા પ્રમાણે, હું મિ. સ્કોટ તથા બીજા સભ્યોને જરૂર મળીશ.

થ્રિ મોર્નિંગ લીડરના માણસ બાબતમાં આપે શું કર્યું? ગયા રવિવારે જેને વિષે મેં આપને વાત કરી હતી તે યુવકના^૧ અભ્યાસના પ્રશ્ન વિષે પણ આપે આગળ વિચાર કર્યો છે?

એટલું જણાવી દઉં કે બહાર ફરવા વગેરેમાં જે કંઈ ખર્ચ આપને થશે તે મારે આપવું રહેશે.

રવિવાર પહેલાં કે બીજા કોઈ દિવસે પંડિતજીને^૨ મળવાનું મારાથી બની શકે તેમ નથી. એટલે મને લાગે છે કે સાંજે આપને ઘેર થનાર સંગીતના જલસાનો આનંદ લેવાનું મારે જતું કરવું પડશે, અને રવિવારે બપોર પછી જે થોડા ક્લાક આપની સાથે ગાળી શકાશે તેનાથી સંતોષ માનવો પડશે. આપ સવારે આપની ઓફિસે જતાં પહેલાં મને હોટેલમાં મળતા જાઓ, એટલી વિનંતી પણ કરી લઉં?

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. જી. એચ. પોલાક

૨૮, ગ્રોવને રોડ

કેનનબરી

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૬૩

૧. રત્નમ્ પત્તર.

૨. પંડિત શ્યામજી કૃષ્ણવર્મા.

૮૨. મેસર્સ ઓ. બોનરને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

શેઠ સાહેબો,

આ સાથે ૬ પાઉંડ ૧૭ શિલિંગનો ચેક તથા તમારો હિસાબ ચૂકતે કરતું તમારું બિલ મોકલું છું. પૈસા મળ્યાની પહોંચ બિલ પર લખી, બિલ પરત કરશો તો આભાર થશે.

આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ [૨]:

ચેક, પાઉંડ ૬-૧૭-૦

હિસાબ

મેસર્સ ઓ. બોનર^૧

૧ અને ૨, ટુક્સ કોર્ટ

લંડન, ઈ. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૪૬૪

૮૩. સર હેનરી કોટનને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

પ્રિય સર હેનરી,

મિ. સ્કોટ, મિ. રોબર્ટસન, અને મિ. મેકારનેસે સૂચવ્યું છે કે હિંદી પ્રતિનિધિમંડળના વિચારો જાણવા માટે પાર્લિમેન્ટગૃહમાં સભ્યોની એક સભા બોલાવવી. સર વિલિયમને આ વિચાર ગમ્યો છે. મને લાગે છે કે લોર્ડ એલ્ગિને પ્રતિનિધિમંડળને મળવા માટે ઠરાવેલી તારીખ પહેલાં જ આવી સભા થઈ શકે અને એ સભા પ્રતિનિધિમંડળના ઉદ્દેશો પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવતો એક ઠરાવ પસાર કરે તો તેથી પ્રતિનિધિમંડળના તેમ જ લોર્ડ એલ્ગિનના પણ હાથ મજબૂત થશે. એટલા માટે મેં મિ. સ્કોટને આ બાબતમાં લખ્યું છે. જો આપને આ વિચાર

૧. હિન્દિયાના મુદ્રક. એમ લાગે છે કે ગાંધીજી ન્યારે ઈંગ્લંડમાં હતા ત્યારે પોતાનું છાપકામ એમના છાપખાનામાં કરાવતા હતા.

પસંદ પડતો હોય તો આ સંબંધમાં તજવીજ કરવા વિનંતી છે. જો આપની ઈચ્છા એમ હોય કે હું આપને મળું, તો હું ખુશીથી તેમ કરીશ.

આપનો વિશ્વાસુ,

સર હેનરી કોટન, એમ. પી.

૪૫, સેન્ટ જોન્સ વુડ પાર્ક, એન. ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૬૬

૮૪. સર હેનરી કોટનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

પ્રિય સર હેનરી,

આપના તા. ૧લીના પત્ર માટે આપનો આભારી છું. હવે મેં મિ. હેરોલ્ડ કોક્સ સાથે પત્રવ્યવહાર શરૂ કર્યો છે. એમને મળવા માટે પાર્લિમેન્ટગૃહમાં હું બે વાર ગયો, પરંતુ તેમનો ભેટો થઈ શક્યો નહીં.

આપનો સહૃદયી,

સર હેનરી કોટન, એમ. પી.

૪૫, સેન્ટ જોન્સ વુડ પાર્ક, એન. ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૬૫

૮૫. ડબ્લ્યુ. એ. વૉલેસને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

પ્રિય મહાશય,

ભોંયતળિયેનો રૂમ નં. ૨૮ ભાડે આપવા સંબંધમાં આપનો પત્ર મળ્યો. તે માટે આપનો આભાર માનું છું. આ બાબતમાં આવતા અઠવાડિયા દરમિયાન આપને ચોક્કસ જવાબ આપી શકાશે એવું ધારું છું.

આપનો વિશ્વાસુ,

ડબ્લ્યુ. એ. વૉલેસ

કવીન એન્સ ચેમ્બર્સ

બ્રોડવે

વેસ્ટમિન્સ્ટર

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૬૭

૮૬. યુક લિન લ્યુને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. લ્યુ,

આશા છે કે વિદેશ મંત્રીને મોકલવા માટે ચીની એલચીને આપવાના પત્રનો મુસદ્દો^૧ આપને મળી ગયો હશે.

આપનો વિશ્વાસુ,

ટ્રાન્સવાલના ચીની કોન્સલ જનરલ

નેક નામદાર યુક લિન લ્યુ

રિચમંડ હાઉસ

૪૯, પોર્ટલેન્ડ પ્લેસ, ૩૦૯્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૬૮

૮૭. એ. એચ. સ્કોટને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. સ્કોટ,

આપે તથા મિ. રોબર્ટ્સને સૂચવ્યું હતું કે પાર્લિમેન્ટના જે સભ્યો બ્રિટિશ હિંદી સંઘમાં રસ લેતા હોય તેમની એક સભા થવી જોઈએ. આપે આ બાબતમાં કંઈ આગળ પગલાં લીધાં છે કે કેમ તે મને જણાવશો? એક ઘણું મજબૂત પ્રતિનિધિમંડળ લોર્ડ એલ્ગિન સાથે અમારી ઓળખાણ કરાવનાર છે. પ્રતિનિધિમંડળમાં સામેલ થનાર વ્યક્તિઓનાં નામોની યાદી^૨ તથા લોર્ડ એલ્ગિનને આપવાના નિવેદનપત્રની એક નકલ આ સાથે મોકલું છું. આવતા ગુરુવારે એ નેક નામદાર પ્રતિનિધિમંડળને મળવાના છે. ત્યારે આ નિવેદનપત્રના પાયા ઉપર વાતચીત થશે. લોર્ડ એલ્ગિને મને કહ્યું છે કે પ્રતિનિધિમંડળના સભ્યોની સંખ્યા બાર સુધી મર્યાદિત રાખવી. એટલે પ્રતિનિધિમંડળમાં ખુશીથી જોડાય એવું જેમને વિષે હું જાણું છું એવા આ વિષય સાથે સંબંધ ધરાવનાર બીજા કોઈ મિત્રોને મારાથી આમંત્રણ આપી શકાય તેમ નથી. પરંતુ મને લાગે છે કે ઉપર જેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે સભા જે આવતા ગુરુવાર પહેલાં ભરી શકાય

૧. જુઓ “ચીની એલચી માટેના પત્રનો મુસદ્દો”, પા. ૬૮-૯.

૨. પ્રતિનિધિમંડળના સભ્યોની આખરી યાદી માટે, જુઓ “લોર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રીને પત્ર”,

અને તેમાં એક ઠરાવ પસાર થઈ શકે જે લોર્ડ એલિગનને મોકલી શકાય, તો અમારા તેમ જ લોર્ડ એલિગનના હાથ મજબૂત થશે. જે આપ આ બાબતમાં કૃપા કરીને તજવીજ કરશો તો મારા ઉપર અંગત ઉપકાર થયો માનીશ. જે મારે આપને રૂબરૂ મળવાની જરૂર હોય તો હું આવી જઈશ.

હું છું,
આપનો વિશ્વવાસુ

બિડાણ : ૨

મિ. એ. એચ. સ્કોટ, એમ. પી.

હાઉસ ઓફ કોમન્સ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૬૯

૮૮. લોર્ડ જ્યોર્જ હેમિલ્ટનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

લોર્ડ મહાશય,

આપના ૩૧મી ઓક્ટોબરના પત્ર માટે આપનો આભારી છું. શ્રી અલી અને હું ઓછામાં ઓછું આ માસની ૧૭મી તારીખ સુધી લંડનમાં રહીશું. લોર્ડ એલિગન અમને ૮મી તારીખે મળશે. એ તારીખ પહેલાં શ્રી અલી અને હું આપ મહાનુભાવને મળી શકીએ એવો સમય આપ ગોઠવી શકો તો અમે ઘણા જ આભારી થઈશું.

હું છું,
આપ મહાનુભાવનો નમ્ર સેવક,

પરમ માનનીય લોર્ડ જ્યોર્જ હેમિલ્ટન^૧

૧૭, મોન્ટેગ્યુ સ્ટ્રીટ

પોર્ટમેન સ્ક્વેર, ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૭૧

૧. મદદનીશ હિંદી વજર અને પાછળથી હિંદી વજર.

૮૯. કાચી વયમાં ખીડીનું વ્યસન

બીડી કે સિગાર પીવાની આદત નુક્સાનકારક છે.^૧ એ ઉપર એક કરતાં વધારે વખત અમે અમારા વાચકોનું ધ્યાન દોરેલ છે. હાલ એ બાબત પર ફરીથી બોલવા અમને તક મળેલ છે. ઓસ્ટ્રેલિયાના વિક્ટોરિયા નામના સંસ્થાનમાં એ બૂરી ટેવની અટકાયત માટે કાયદો ઘડવામાં આવ્યો છે. જે વડે કરી ત્યાં ૧૬ વરસ નીચેનો કોઈ સિગાર પી શકશે નહીં. તેટલી ઉંમરના છોકરાને બીડી વેચતાં કે આપતાં જે વેપારી પહેલી વાર પકડાય તેનો ૨૦ શિ. દંડ કરવો, બીજી વાર પકડાય તેને ૪૦ શિ. દંડ કરવો ને ત્રીજી વાર પકડાય તેના વેપારનું લાઈસન્સ પાંચ વરસ માટે બંધ કરાય.

બીડીની અટકાયત માટે આવાં સખત પગલાં લેવાયાં તે દુનિયામાં પહેલી જ વાર છે એમ નથી. કેટલાંક સુધરેલાં રાજ્ય જેવાં કે જાપાન, જર્મની તથા પાસે જઈએ તો કેપ કોલોનીમાં આવો કાયદો હસ્તી ધરાવે છે. ને થોડા જ વખત પહેલાં નાતાલમાં પણ એવું બિલ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું. પણ જ્યાં બીજાને પાયમાલ કરી અને બની શકે તો હાંકી મૂકી ધનવાન થવાના કામ માટે ઉત્સાહને આડે માર્ગે દોરવામાં આવતો હોય ત્યાં “જ્યુવેનાઈલ સ્મોકિંગ બિલ”નું ઉપયોગીપણું જોવામાં આવી શક્યું નથી. તમાકુ હાનિ જ કરે છે. શરીર તથા મન બંને નબળાં કરે છે. તેની અસર કાચી વયમાં તો વધારે થાય એ સહેજે સમજાય તેવું છે. કેટલેક ઠેકાણે ધર્મથી જ તમાકુ વાપરવા મનાઈ ગણવામાં આવે છે. ને તે પ્રમાણે ઘણાં જિલ્લાઓ સિગાર પીતા નથી, એ પણ ખરું. છતાં એ કુટેવ કેટલેક ઠેકાણે એટલી બધી ધર ધાલી બેઠી છે કે તે વિરુદ્ધ ફરી ફરીને બોલવામાં અમને આંચકો લાગતો નથી.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૩-૧૧-૧૯૦૬

૯૦. લૉર્ડ એલિંગને વિદ્યાર્થીઓની અરજી^૨

કોમન રૂમ,
લિકન્સ ઈન, ડબલ્યુ. સી.,
નવેમ્બર ૩, ૧૯૦૬

નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રી
પરમ માનનીય ધિ અર્લ ઓફ એલિંગ જોગ
લંડન

લૉર્ડ મહાશયની સેવામાં નમ્ર નિવેદન કરીએ છીએ કે,

અમે, નીચે સહીઓ કરનારા દક્ષિણ આફ્રિકાના વસવાટનો હક ધરાવતા બ્રિટિશ હિંદીઓએ, ટ્રાન્સવાલનો એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટહુકમ ઘણા જ દુઃખ અને ચિંતા સાથે વાંચ્યો છે, અને

૧. જુઓ પુસ્તક ૫, પા. ૧૧૩.

૨. ગાંધીજીએ આ અરજીનો જે મુસદ્દો તૈયાર કર્યો હતો તેનું આ આખરી સ્વરૂપ છે. જુઓ “જ્યોર્જ ગોડફ્રેને પત્ર”, ની પાઠવીય પા. ૬૨ અને “પરિપત્ર” પા. ૭૪. આ અરજી ૮-૧૨-૧૯૦૬ના ઇન્ડિયન ઓપીનિયનમાં આખી ઉતારવામાં આવી હતી.

ટ્રાન્સવાલથી આવેલા બ્રિટિશ હિંદી પ્રતિનિધિમંડળની પ્રવૃત્તિઓ તરફ અમે સ્વાભાવિક રીતે જ ઘણા રસપૂર્વક નજર રાખી રહ્યા છીએ.

અમે બધા દક્ષિણ આફ્રિકાના વિદ્યાર્થીઓ છીએ. અમારામાંના ચાર જણ બૅરિસ્ટરીનો અભ્યાસ કરે છે અને એક જણ દાકતરી વિદ્યાનો અભ્યાસ કરે છે. ટ્રાન્સવાલમાં અમારા દેશબંધુઓ સ્વતંત્રતા માટે જે લડત ચલાવી રહ્યા છે તે પ્રત્યે અમારી સહાનુભૂતિ સ્વાભાવિક રીતે જ હોય. તેમ છતાં અમારી મુખ્ય ચિંતા તો અમારે પોતાને માટે તથા અમારા જેવી સ્થિતિમાં મુકાયેલા લોકોને માટે છે. એટલે નવા વટલુકમના અમલ નીચે અમારી સ્થિતિ સમજાવવા આપ મહાનુભાવ સમક્ષ અમે આ અરજી આદરપૂર્વક રજૂ કરવાનું સાહસ કરીએ છીએ.

અમે બધાએ કાં તો દક્ષિણ આફ્રિકામાં જન્મેલા છીએ અથવા ત્યાં ઊછરીને મોટા થયેલા છીએ. એટલે હિંદુસ્તાન કરતાં દક્ષિણ આફ્રિકાને અમે અમારું વતન વધારે માનીએ છીએ. અમારી માતૃભાષા પણ અંગ્રેજી છે, કેમ કે બાળપણથી જ અમારાં માબાપે અમને એ ભાષા બોલવાની ટેવ પાડેલી છે. અમારામાંના ત્રણ જણ ખ્રિસ્તી છે, એક મુસલમાન છે, અને એક હિંદુ છે.

અમને મળેલી માહિતી મુજબ, અને પ્રથમ સહી કરનાર અંગત રીતે જે કંઈ જાણે છે તે મુજબ, ટ્રાન્સવાલના શાંતિ-રક્ષા વટલુકમની અસર, ટ્રાન્સવાલના ગોરાઓના સંઘોમાં લૉર્ડ સેલબોર્ને કરેલી જાહેરાત, અને જેને લીધે હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ આપ મહાનુભાવને મળવા આવ્યું છે તે એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટલુકમ, આ બધાંનું પરિણામ એ આવશે કે અમે બધા ટ્રાન્સવાલ જઈ શકીશું નહીં, કેમ કે અમે યુદ્ધ પહેલાં ટ્રાન્સવાલના રહેવાસી નહોતા. આમાં પહેલા સહી કરનારનો અપવાદ રહેશે, કેમ કે તેઓ ટ્રાન્સવાલમાં રહેલા છે, ટ્રાન્સવાલની માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અંગ્રેજી અને હિંદુસ્તાની ભાષાઓના માન્ય ભાષાંતરકાર તથા દુભાષિયા તરીકે તેમણે કામ કરેલું છે અને એશિયાઈ ખાતા સાથે બહુ નિકટના સંપર્કમાં તેઓ આવેલા છે. આ ગેરલાયકાતનું ચોખ્ખું પરિણામ એ આવશે કે, બૅરિસ્ટરી અથવા ડૉક્ટરી પરીક્ષા પસાર કર્યા પછી અમને જે પ્રમાણપત્રો મળશે તેને આધારે, એ પ્રમાણપત્રો તથા સારી ચાલચલગતના પુરાવા રજૂ કરવાથી, બ્રિટિશ સંસ્થાનોના કોઈ પણ ભાગમાં અમારો ધંધો કરવાનો અમને અધિકાર પ્રાપ્ત થશે, તેમ છતાં ટ્રાન્સવાલને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી અમારાં પ્રમાણપત્રો અથવા અમારી ઉપાધિઓની કશી કિંમત નહીં રહે. બીજું, એક બાજુ, ટ્રાન્સવાલની સીમાની બહાર રહેતા હોવા છતાં, અરજી કરવાથી અદાલતમાંથી અથવા મેડિકલ સોસાયટી (ચિકિત્સા સંઘ)માંથી અમારો ધંધો કરવા માટેની સનદ તો અમે મેળવી શકીશું, પરંતુ બીજી બાજુ, ટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશવાનો પરવાનો નહીં હોવાને કારણે અમે એનો ઉપયોગ નહીં કરી શકીએ.

અમારામાંના ઘણાખરાને તથા દક્ષિણ આફ્રિકામાં અને અન્યત્ર જન્મેલા તથા અમારા જેટલું જ શિક્ષણ પામેલા બીજા ઘણાઓને પોતાની નોંધણી કરાવવી પડશે અને પોલીસનો જે કોઈ સિપાઈ અમારો પરવાનો જોવા માગે તેને અમારે તે બતાવવો પડશે. અને એ પાસોના અમે કાયદેસર માલિક છીએ એવું સાબિત કરવા માટે અમારી ઓળખના પુરાવા રજૂ કરવા અમને પોલીસથાણે અથવા ગુનાશોધક ખાતાની કચેરીએ લઈ જવામાં આવશે. અમને ડર છે કે સદર પાસો કઢાવતી વખતે અમારી ઓળખના પુરાવા રજૂ કરવાની અમને ફરજ પાડવામાં આવશે અને અમારી દસેય આંગળીઓની છાપ આપવાનું તથા લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર જે નિયમનો

બનાવશે તે મુજબ બીજી જે કંઈ વિગતોની જરૂર પડશે તે પૂરી પાડવાનું અમને ફરમાવવામાં આવશે.

ઈંગ્લેન્ડમાં રહીને, એની સ્વતંત્ર હવા લીધા પછી અને આ દેશમાં અંગ્રેજી તરફથી દરેક પ્રકારનો સહભાવ અનુભવ્યા પછી ઉપર્યુક્ત વટલુકમ આવવાના સંભવને કારણે અમારા મનમાં જે યિતા થઈ રહી છે તેને આપ મહાનુભાવ સહેલાઈથી સમજી શકશો. અમે અહીંયાં બેન્થામ, ઓસ્ટિન અને જેમનાં નામ સ્વતંત્રતા અને સ્વાધીનતાનાં દ્યોતક છે એવા અન્ય અંગ્રેજ લેખકોના ઉપદેશોનું શિક્ષણ મેળવી કેળવાઈ રહ્યા છીએ. એટલે ઉપર જેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે એવી કોઈ વાત અમને લાગુ પડી શકે એ અમારા માનવામાં આવતું નથી.

જે આ બાબત અમને જ લાગુ પડતી હોત અને અમારા પૂરતી જ મર્યાદિત હોત તેો અરજી આપીને આપ મહાનુભાવને અમે તરફી નહીં આપી હોત. પરંતુ અમે જાણીએ છીએ કે પોતાનાં બાળકોને સારું શિક્ષણ આપવાની ઈચ્છા હિંદીઓમાં પ્રતિદિન વધતી જાય છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં આજે પણ એવા હિંદીઓ છે જેઓ અમારા જેવો જ દરજ્જો ધરાવે છે. એટલે ટ્રાન્સવાલમાંના બ્રિટિશ હિંદીઓની હાલની સ્થિતિથી જે લાગણી ઉત્પન્ન થઈ છે તેની તીવ્રતા આપ મહાનુભાવના, તથા આ નમ્ર અરજી દ્વારા, સામ્રાજ્યના પ્રત્યેક જાહેર સેવકના ધ્યાન પર અમારે લાવવી જોઈએ એ વાત અમને બિલકુલ ઉચિત લાગે છે. આથી અમે નમ્રતાપૂર્વક અરજ કરીએ છીએ અને આશા રાખીએ છીએ કે જે રક્ષણ મેળવવાનો અમને અધિકાર છે એમ માનવાની અમે ધૃષ્ટતા કરીએ છીએ તે રક્ષણ અમને તથા અમારા જેવા બીજા લોકોને આપ મહાનુભાવ આપી શકશો.

અમે છીએ,

આપ મહાનુભાવના નમ્ર અને આજ્ઞાંકિત સેવકો

જયોર્જ વી. ગોડફ્રે

જેસેફ રોયપોન

જસ. ડબ્લ્યુ. ગોડફ્રે

એ. એચ. ગુલ

એસ. રત્નમ્ પત્તર

[મૂળ અંગ્રેજી]

છાપેલી નકલની છબી પરથી : જી. એન. ૨૩૦૭

૯૧. એ. ડબ્લ્યુ. આરાથૂનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૩, ૧૯૦૬

પ્રિય મહાશય,

મિ. રિચે આપનો કૃપાપત્ર મને આપ્યો છે. મેં એસોસિયેશનને^૧ સરનામે મિ. થોર્નટન-
ને ગઈ કાલે^૨ કાગળો રવાના કર્યા હતા. આશા છે કે આપે તે સરનામું બદલીને મોકલી દીધા
હશે. આ પ્રશ્નમાં આપ જે રસ લઈ રહ્યા છો તે બદલ હું આપનો ઘણો જ આભારી છું.
મારા ગઈકાલના પત્રના સમર્થનમાં આજે હું મિ. થોર્નટનને ફરીથી પત્ર લખું છું.

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. એ. ડબ્લ્યુ. આરાથૂન

૩, વિક્ટોરિયા સ્ટ્રીટ, એસ. ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૭૨

૯૨. એફ. એચ. બ્રાઉનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૩, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. બ્રાઉન,

લોર્ડ એલિંગતને મોકલેલા વિનંતીપત્રની બે નકલો આપને વાંચવા માટે આ સાથે મોકલી
આપું છું. આઠમી તારીખે થનાર મુલાકાત વખતે જે ચર્ચા થશે તેની ભૂમિકા તરીકે આ
વિનંતીપત્રનો ઉપયોગ થશે.

આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ : ૨

મિ. એફ. એચ. બ્રાઉન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૭૨

૧. ઈસ્ટ ઇન્ડિયા એસોસિયેશન.

૨. જુઓ “દી. એચ. થોર્નટનને પત્ર”, પા. ૮૪.

૯૩. નાતાલ બેંકના મેનેજરને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૩, ૧૯૦૬

નાતાલ બેંકના મેનેજર જોગ
લંડન,
વહાલા સાહેબ,

આ પત્ર લાવનાર મિ. રિચને જોહાનિસબર્ગ માટેનો ૧૦૦ પાઉંડનો ડ્રાફ્ટ ભરી આપવા કૃપા કરશો. પછી તેના ઉપર મારી સહી કરી, મારે ખાતે જમા કરાવવા માટે, હું તમને પાછા મોકલી આપીશ.

આપનો વિશ્વાસુ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૭૪

૯૪. એ. કાર્ટરાઈટને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૩, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

મિસિસ રીડ નામની કોઈ બાઈ મને મળવા આજે આવી હતી. તે ઘણી બીમાર દેખાતી હતી. તેણે જે કંઈ કહ્યું, તે બધું હું સમજી શક્યો નહીં અને તે બહુ ગભરાયેલી દેખાતી હોવાથી, મેં એને કોઈ પ્રશ્નો પણ પૂછ્યા નહીં. તેણે આપનું નામ દીધું, અને આપના નામવાળા કોઈ કાગળ પણ મને બતાવ્યો. હું માનું છું કે એને કંઈક મદદ જોઈએ છે. જો આપ એની વાત જાણતા હો, અથવા એના પ્રશ્નમાં આપને રસ હોય તો તે વિષે મને કંઈક જણાવી આભારી કરશો.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ;

મિ. આલ્બર્ટ કાર્ટરાઈટ^૧
૬૨, લંડન વોલ, ઈ. સી.

૧. પાછળથી ધિ ટ્રાન્સવાલ લીબરના તંત્રી. એમણે ગાંધીજી અને સ્મટ્સ વચ્ચે મધ્યસ્થીનું કામ કર્યું હતું. જુઓ દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહનો ઇતિહાસ, પ્રકરણ ૨૧.

૯૫. સર ચાર્લ્સ ડિલ્કને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૩, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

ટ્રાન્સવાલથી આવેલા હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ સંબંધેના આપના પત્ર બદલ ઘણો જ આભારી છું. જો આપનાથી આવી શકાય તેમ ન હોય, તો હું એટલી તો આશા રાખીશ કે આપ બુધવારે સહાનુભૂતિ દર્શાવતો એક પત્ર મોકલી આપવા કૃપા કરશો, જેથી એ પત્ર લૉર્ડ એલ્ગિન આગળ વાંચી શકાય.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

પરમ માનનીય સર ચાર્લ્સ ડિલ્ક, બેરોનેટ, એમ. પી.
સ્લોઅન સ્ટ્રીટ, ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૭૬

૯૬. સર લેપલ ગ્રિફિનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૩, ૧૯૦૬

પ્રિય સર લેપલ,

આપના તા. ૨જીના પત્ર બદલ આભારી છું. આ પ્રશ્ન અંગેના કાગળો મેં આપને ગઈ કાલે મોકલ્યા હતા. હવે જેમણે પ્રતિનિધિમંડળમાં સામેલ થવાનું સ્વીકાર્યું છે તેમનાં નામોની યાદી આ સાથે બીડું છું. આ સંખ્યા બાર નેટલી મર્યાદિત રાખવા લૉર્ડ એલ્ગિને મને કહેલું છે. સર ચાર્લ્સ શ્વૉન પણ જેડાય એવો પૂરેપૂરો સંભવ છે.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ :

સર લેપલ ગ્રિફિન
૪, કેડોગન ગાર્ડન્સ, એસ. ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૭૭

૯૭. ટી. એચ. થોર્નટનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૩, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપનો પહેલી તારીખનો પત્ર મિ. આરાથૂને મને મોકલી આપ્યો છે. પ્રતિનિધિમંડળ માટે એમણે જેવું આપનું નામ મને આપ્યું કે તરત જ મેં આપને કાગળો મોકલી આપ્યા હતા. આશા છે કે તે આપને મળી ગયા હશે. હવે વિશેષ એટલું જ કહેવા માટે આ પત્ર લખું છું કે પ્રતિનિધિમંડળની મુલાકાત થાય તે પહેલાં અમે આપના પ્રત્યે અમારો સદ્ભાવ વ્યક્ત કરી શકીએ તથા આપને આખી પરિસ્થિતિ વધારે વિસ્તારથી સમજાવી શકીએ તે માટે જે આપ શ્રી અલીને તથા મને મળવાનો સમય ફાળવ પાડી શકો તો અમે આપના ઘણા જ આભારી થઈશું.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. ટી. થોર્નટન, સી. એસ. આઈ., ડી. સી. એલ., વગેરે

૧૦, માર્લબરો બિલ્ડિંગ્સ

બાથ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૭૮

૯૮. ડેપ્યુટેશનની મુસાફરી - ૫^૧

લંડન,

નવેમ્બર ૩, ૧૯૦૬

મિ. શ્યામજી કૃષ્ણવર્મા અને ઈન્ડિયા હાઉસ

હું ગઈ મેલમાં લખી ગયો છું તે પ્રમાણે મિ. શ્યામજી કૃષ્ણવર્મા તથા ઈન્ડિયા હાઉસ વિષે થોડું લખી જણાવું છું. મિ. શ્યામજી કૃષ્ણવર્મા તે મુંબઈના બારિસ્ટર છે. મિ. છબીલદાસ ભણુ-સાળીના જમાઈ છે. તેમનું સંસ્કૃત જ્ઞાન ઘણું સરસ હોવાથી મરહૂમ પ્રોફેસર મોનિયર વિલિયમ્સ તેમને ઓક્સફર્ડ લઈ ગયા. ત્યાં મિ. શ્યામજી પોતાની હોશિયારીથી પ્રોફેસર નિમાયા ને સજ્જડ કમાઈ શરૂ કરી. તે દરમિયાન તેમણે કાયદાનો અભ્યાસ કર્યો. બારિસ્ટર થયા. ઓક્સફર્ડની ડિગ્રી લીધી. અને ગ્રીક, લૅટિન વગેરે ભાષાનો અભ્યાસ કર્યો. જ્યારે પોતે દેશ પાછા ફર્યા ત્યારે પા. ૨,૦૦૦ પોતે બચાવીને સાથે લઈ ગયા. એમ કહેવાય છે કે આવો દાખલો બીજા કોઈ

૧. આ અને એની પહેલાંનો હપતો — “ડેપ્યુટેશનની મુસાફરી - ૪” પા. ૩૧-૩, શબ્દિયત ઓપોનિયનના એક જ અંકમાં સાથે છપાયા હતા, પરંતુ આ લેખ પાછળથી લખાયો હતો. અને અલગ પત્રના રૂપમાં મોકલવાનો હતો. એટલે એને એના યોગ્ય ક્રમ પ્રમાણે અહીંયાં છૂટા છાપવામાં આવ્યો છે.

હિંદીનો જોવામાં નથી આવ્યો. દેશમાં પોતે અજમેર^૧ વગેરે જગ્યામાં દીવાનગીરી ભોગવેલી. પાછળથી તેમના વિચારો બદલાયા ને પોતાની કમાણીનો ઉપયોગ તેમણે દેશસેવા કરવામાં ગુજારવા ધાર્યું. તેથી તેઓ સાહેબ વિલાયતમાં આવી વસ્યા. પોતે પોતાની ખરીદેલી જમીન ઉપર રહે છે. પોતે ઘણી સારી સ્થિતિમાં રહી શકે તેમ છે છતાં અત્યંત ગરીબાઈમાં વસે છે. પોશાક ઘણો જ સાદો પહેરે છે ને સાધુવૃત્તિ રાખે છે. દેશસેવા એ જ તેમનું કર્તવ્ય છે. દેશસેવા કરવામાં તેઓ સાહેબ એમ ધારે છે કે હિંદુસ્તાનમાં તદ્દન સ્વરાજ્ય હોવું જોઈએ. એટલે કે હિંદુસ્તાનમાંથી ઈંગ્લેન્ડને તદ્દન નીકળવું જોઈએ ને બધી સત્તા હિંદીને સોંપવી જોઈએ. જો તેમ ઈંગ્લેન્ડ ન કરે તો હિંદી પ્રજાએ તેમને બિલકુલ મદદ નહીં કરવી. તેથી તેઓ રાજ્યકારભાર નહીં ચલાવી શકે, એટલે હિંદુસ્તાન છોડવાની તેને ફરજ પડશે. તેમનો એવો અભિપ્રાય છે કે એમ જ્યાં સુધી નહીં થાય ત્યાં સુધી હિંદુસ્તાનની પ્રજા કદી સુખી થવાની નથી. બીજું બધું સાધન સ્વરાજની પછવાડે મળી રહેશે.

ઈન્ડિયા હાઉસ

આવા વિચારોને ઉત્તેજન મળે તથા તેમના પંથમાં ઘણા માણસો ભળે એવા ઈરાદાથી તેમણે ઈન્ડિયા હાઉસ પોતાને ખર્ચે સ્થાપ્યું છે. તેમાં ગમે તે હિંદીને અભ્યાસને સારુ દાખલ કરવામાં આવે છે. તેઓની પાસેથી ઘણી જૂજ રકમ દર અઠવાડિયે લેવાય છે. તેમાં હિંદુ, મુસલમાન બધા રહી શકે છે ને રહે છે. કેટલાક તો મિ. શ્યામજીના પૈસાથી ભણે છે. જેને જે ખાવુંપીવું હોય તે ખાવાની છૂટ છે. ઈન્ડિયા હાઉસ ઘણી સરસ જગ્યાએ છે તેથી હવા બહુ સરસ છે. મિ. અલી તથા હું બંને પહેલે દહાડે ઈન્ડિયા હાઉસમાં ઊતર્યા હતા. ત્યાં અમારી બહુ સારી બરદાસ કરવામાં આવી હતી. અમારું કામ બહુ મોટા માણસોના પ્રસંગમાં આવવાનું રહ્યું તેથી અને ઈન્ડિયા હાઉસ છેટું હોવાથી હોટેલમાં આવીને બહુ ભારે ખર્ચે વસવું પડ્યું છે.

વિલાયતનું ખર્ચ

હું માનતો હતો કે દરરોજના એક પાઉંડના ખર્ચથી એક માણસ વસી શકશે. પણ મારી ગણતરીમાં ભૂલ થઈ છે. અહીં ૧૨/૬ એક દહાડાની બેડ ને સીટિંગ રૂમની બેસે છે. હમામખાનાની ૧/૬ જુદી. અને આટલું ખર્ચ થાય છે તે માત્ર એક જ માણસને સારુ. મિ. અલી પોતાની તબિયત જાળવવા ખાતર ડોક્ટર ઓલ્ડફીલ્ડના હોમમાં સૂએ છે. જો હોટલમાં ખાવાનું રાખ્યું હોય તો દર વખતના ઓછામાં ઓછા શિલિંગ પાંચ પડે એટલે ખાવાનું વેનિટેરિયન રેસ્ટોરાંમાં રાખ્યું છે. માત્ર કોઈ અજાણ્યા અથવા મોટા માણસને ખાવાનું આમંત્રણ આપ્યું હોય તો જ હોટલમાં ખાવાનું રાખ્યું છે. જેમ કે આજરોજ મિ. જેમ્સ ચિનાઈ ડેલિગેટ તથા એક ચિનાઈ વકીલને ખાવાનું આમંત્રણ હતું. સાથે મિ. રિચને રાખેલ એટલે બિલ એક ટંકનું પા. ૧-૧૧-૦ થયું. વેનિટેરિયન રેસ્ટોરાંમાં જણ દીઠ ૧/૬થી વધારે ભાગ્યે જ આવે છે. અને મિ. ગોડફ્રે અથવા બીજા કોઈ પણ મદદગાર હંમેશાં સાથે હોય છે. એટલે ટંકે ત્રણથી ચાર શિલિંગ ખર્ચ થાય છે. મોટા માણસો બધા બહુ દૂર જગ્યાઓમાં રહેતા હોવાથી ગાડીભાડું બહુ પડે છે. કોઈ વેળા ટ્રેનમાં તો કોઈ વેળા બસમાં અને ઘણી વેળા કેબમાં જવું પડે છે. ચાલવાનો વખત ભાગ્યે મળે છે. આટલી ઉતાવળ કરતાં છતાં દરરોજના બે માણસથી વધારેને મળવા

૧. અજમેર દેશી રાજ્ય ન હતું, પરંતુ અંગ્રેજી રાજ્યમાં હતું. એવું લાગે છે કે ગાંધીજીએ ભૂલથી ઉદયપુરને બદલે અજમેર લખી દીધું છે. શ્યામજી કૃષ્ણવર્મા ઉદયપુરમાં દીવાન હતા.

જવાનું બનતું નથી. ઘણી વખત આમની સભામાં જતાં એક મેમ્બરને સારુ એક ક્લાકની રાહ જોવી પડે છે. છતાં ઉમેદ છે કે જે હદ કમિટીએ બાંધી છે તે હદમાં ખરચ ઉકેલી શકાશે.

મુદત ટૂંકી

અહીં એક માસ રહેવાનું ધાર્યું છે. પણ અનુભવથી જોઈ છું કે જે છ મહિના રહી શકાય તો તેટલું કામ નીકળે તેમ છે. અને તેની અસર થયા વિના ન રહે. લાગણી બતાવનાર અને કામ કરનાર ઘણા માણસો નીકળી પડે છે.

લોર્ડ એલ્ગિનને મળવાનું

લોર્ડ એલ્ગિનને મળવાનું નવેમ્બરની આઠમી તારીખે છે. તે વેળા સર લેપલ ગ્રિફિન, લોર્ડ સ્ટેનલી, સર મંચેરજી ભાવનગરી, મિ. દાદાભાઈ નવરોજી, સર હેનરી કોટન, મિ. થોર્ન્ટન, જસ્ટિસ અમીરઅલી, મિ. હેરોલ્ડ કોક્સ, સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ, સર ચાર્લ્સ ડિલ્ક એટલા સાહેબો હાજર રહેશે. સર લેપલ ગ્રિફિન પ્રમુખ થશે. લોર્ડ એલ્ગિનને ટૂંક હકીકતની અરજી છપાવીને આજરોજ મોકલવામાં આવી છે. તેમાં ઘણે ભાગે જે દલીલો ત્યાં અપાઈ છે તે આપેલી છે. એટલે તેનો તરજુમો ખાસ નથી આપતો.

છાપાંઓમાં ટીકા

સાઉથ આફ્રિકા, મોનિંગ લીડર તથા ટ્રિબ્યુનમાં ઈન્ટરવ્યુ બહાર પડ્યા છે. સાઉથ આફ્રિકા પેપર ઘણાં કડવાં લખાણ કરતું તેણે હવે કેટલેક દરજ્જે આપણા પક્ષમાં લખ્યું છે. ટાઈમ્સમાં અમે લખેલો કાગળ મુખતેસર છપાયો છે. બીજાં છાપાંઓમાં પણ નોંધ લેવાઈ છે.

આમની સભાના મેમ્બરો

આમની સભાના મેમ્બરો અમને મળે અને અમારી હકીકત સાંભળી દિલસોજીનો ઠરાવ પસાર કરે એવી હિલચાલ ચાલી રહી છે. આ કામમાં મિ. પોલાકના બાપ તથા મિ. રિચ અમને બહુ મદદ કરે છે. વિશેષ હાલ નથી લખી શકતો. હિંદના માજી એલચી લોર્ડ જ્યોર્જ હેમિલ્ટનની મુલાકાત લેવાની હિલચાલ ચાલી રહી છે અને ઘણું કરીને તેમની મુલાકાત થશે. ગમે તેમ થશે તોપણ જાન્યુઆરીની પહેલી તારીખ પહેલાં હું પોતે પાછો ફરીશ એવી ધારણા રાખી છે. મિ. અલીએ ટર્કિશ એલચીની સાથે મુલાકાતની માગણી કરી છે, તેનો જવાબ સોમવારે મળવા સંભવ છે.

જાથૂક કમિટીની જરૂર

સર મંચેરજી ઘણા ખંતથી કામ કરે છે. તેમનો તથા બીજા ગૃહસ્થોનો અભિપ્રાય એવો પડે છે કે હાલ થોડાં વરસને સારુ જાથૂક કમિટી નીમવાની જરૂર છે. લોર્ડ એલ્ગિન કાયદો કાઢી નાખશે તોપણ ટ્રાન્સવાલને સ્વરાજ્ય મળશે ત્યારે કંઈક પણ કાયદા નવા થશે, તેથી અહીં ઘણું સાવચેતીથી કામ કરવું પડશે. એક માણસ તે જ કામમાં પરોવાય નહીં ત્યાં સુધી આ શહેરમાં જાહેર કામ કરવું ઘણું મુશ્કેલ છે. બધા માણસો લાગણી બતાવે પણ જે તેમની મારફતે કામ લેવું હોય તો તેમને બધું રાંધી આપવું જોઈએ, તો જ તેઓ કંઈ કરી શકે તેમ છે. કેમ કે બધાને ઘણાં કામ રહે છે. આવી કમિટીનું ખરચ ઓછામાં ઓછું દર વરસે પા. ૩૦૦ થવાનો સંભવ છે. ને જે કોમ તેટલી ગેરંટી આપે તો જ કમિટી થઈ શકે. તેને સારુ એક ઓફિસની જરૂર છે. તેમાં લગભગ વરસના પા. ૫૦ જોઈએ. મિ. રિચે છેલ્લી પરીક્ષા પસાર કરી તેથી તે અહીં છે

ત્યાં સુધી બહુ કામ કરી શકે તેમ છે. તેને સારુ કંઈ નહીં તો દર માસે પા. ૧૦ આપવા જોઈએ. તે પોતે ગરીબ માણસ છે નહીં તો તે તદ્દન મફત કામ કરે તેવું ગુલાબી માણસ છે. એટલે પા. ૧૭૦ માત્ર ભાડા તથા સેક્રેટરીમાં જવાનો સંભવ છે. બાકી ખરચ ઘરનું, ગાડીનું, છપામણીનું, ખાણ વગેરેનું થાય તેના પાઉંડ ૧૦૦ રહે તે ઘણી જૂજ રકમ છે. પા. ૩૦ ફીનિયરમાં જવાનો સંભવ છે. પણ હું માનું છું કે આટલા ખરચમાં અહીં ઘણું કામ થઈ શકે તેવો દેખાવ જોવામાં આવે છે. બધાં મોટાં કામોમાં આવી કમિટીઓ લાંડનમાં પથરાયેલી છે. ચીનાઓના લીગની પણ કમિટી જોવામાં આવે છે. આ કમિટી જ્યાં સુધી અમે બંને અહીં છીએ તે દરમિયાન જ થાય એમ હોવાથી અને ઉતાવળનું કામ હોવાથી તાર કર્યો છે. આમાં નાતાલ તથા કેપ બંને સામેલ થઈ શકે છે. કેપને વિષે હાલ કંઈ કરવા જેવું નથી. તેથી અને કેપના મુખીઓ પણ દુઃખી હાલતમાં હોવાથી ત્યાંથી કંઈ ખરચ માગવા ભલામણ કરી નથી. જો કમિટી થાય તો ઘણા મોટા ગોરાઓએ કામ કરવા સંમતિ આપી છે.

બેરાંની બલિહારી

ઓરતોને ચૂંટણીનો હક મળવાની બાબત ધમધોકાર હિલચાલ ચાલી રહી છે. બહાદુર મરહૂમ કોબ્ડનની બહાદુર દીકરીને જેલમાં રાહત આપવા સરકારે મરજી બતાવી તેના જવાબમાં તેણે જણાવ્યું કે: “હું ગમે તેવું દુઃખ વેઠું તોપણ તમારી પાસેથી મહેરબાની નથી માગતી. હું મારા અને મારી બહેનોના હકને સારુ જેલમાં છું. ને જ્યાં સુધી તે હક નહીં મળે ત્યાં સુધી જેલ સાધારણ કેદી રહે છે તેમ રહેવા માગું છું.” આવા બોલોથી લોકોની લાગણી આ બાઈઓ તરફ બહુ ઉશ્કેરાઈ છે. ને છાપાંઓ તેમની સામે પહેલાં હસતાં તે હવે હસતાં બંધ પડ્યાં છે. આ બેરાંનો દાખલો દરેક ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓ ગોખી રાખવાનો છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧-૧૨-૧૯૦૬

૯૯. હાઉસ ઓફ કૉમન્સમાં સભા બોલાવવા માટે પરિપત્ર^૧

હાઉસ ઓફ કૉમન્સ,
નવેમ્બર ૫, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આવતા બુધવારે, તા. ૭મીએ, સાંજના ૬ વાગ્યે ગ્રાન્ડ કમિટી રૂમમાં આ સભાગૃહના લિબરલ (ઉદારમતવાદી), લેબર (મજૂર) અને નેશનાલિસ્ટ (રાષ્ટ્રીય) પક્ષોના સભ્યોની એક સભા મળશે. તેમાં ટ્રાન્સવાલની ધારાસભાએ પસાર કરેલા એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટહુકમ એ નામના વટહુકમ સંબંધમાં એ સંસ્થાનમાંથી આવેલા બ્રિટિશ હિંદી પ્રતિનિધિમંડળનું કહેવું સાંભળી એક ઠરાવ પસાર કરવામાં આવશે.

પ્રતિનિધિઓ માને છે કે આ વટહુકમથી ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદી વસાહતીઓની સ્થિતિ બોઅર રાજ્યમાં હતી તેના કરતાં ઘણી ખરાબ થઈ જશે અને કાફીરોની સ્થિતિ કરતાં પણ વધારે ખરાબ થશે.

૧. આનો મુસદ્દો ગાંધીજીએ તૈયાર કર્યો હતો; જુઓ “સર ચાર્લ્સ શ્વોતને પત્ર”, પા. ૧૧૬.

તેઓ એવો દાવો કરે છે કે પ્રસ્તુત વટહુકમ બ્રિટિશ પ્રધાનોએ વારંવાર આપેલાં વચનોનો ભંગ કરનારો છે તથા બ્રિટિશ પરંપરાઓની વિરુદ્ધનો છે.

અમે નીચે સહીઓ કરનાર આશા રાખીએ છીએ કે આપ આ સભામાં હાજર રહેવા કૃપા કરશો.

અમે છીએ,
આપના વિશ્વાસુ,

હેનરી કોટન

એચ. કોક્સ

ચાર્લ્સ ડબ્લ્યુ. ડિલ્ક

ચાર્લ્સ સ્વૉન^૧

આર. લેમન

જે. એમ. રોબર્ટ્સન

એ. એચ. સ્કોટ

જે. વૉર્ડ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૮૨

૧૦૦. જ્નેસફ કિચિનને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લાંડન; ડબ્લ્યુ. સી.,
નવેમ્બર ૫, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપના ભાઈ અને મારા મિત્ર, મિ. એચ. કિચિનનો પત્ર મને મળ્યો છે. તેમાં તેમણે આપનું સરનામું મોકલ્યું છે. તે ઈચ્છે છે, અને હું પણ ઈચ્છું છું કે જે થોડો સમય હું લાંડનમાં રહું તે દરમિયાન હું આપનો પરિચય કરી શકું. એટલે જ આપ કૃપા કરીને મળવાનો કોઈ સમય નક્કી કરી શકો તો આપનો આભાર થશે.

આ અઠવાડિયામાં લૉર્ડ એલ્ગિનને મળનાર પ્રતિનિધિમંડળના સંબંધમાં મારે ઘણું જ કામ રહેશે. એટલે આપ કૃપા કરીને આવતે અઠવાડિયે મળવા માટે કોઈ સમય નક્કી કરી આપશો?

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. જ્નેસફ કિચિન

“ઈંગલનુક”

બ્રેકલે રોડ

બેકનહામ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૮૪

૧૦૧. અમીરઅલીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૫, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપનો ત્રીજી તારીખનો પત્ર મળ્યો. શ્રી અલી આજે બ્રોમલીથી અહીં આવશે એમ ધારું છું. એટલે આવતી કાલે સાંજના ૪ વાગ્યે રિક્ષોર્મ ક્લબમાં આપને મળતાં અમને બંનેને આનંદ થશે.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

શ્રી અમીરઅલી, સી. આઈ. ઈ.

ધિ લેમ્બડન્સ

બીનહામ

રીડિંગ નજીક

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૮૫

૧૦૨. જી. જે. ઓડમને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૫, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપની તપાસના જવાબમાં જણાવવાનું કે લોર્ડ એલ્ગિન પ્રતિનિધિમંડળને આવતા ગુરુવારે બપોર પછી ૩ વાગ્યે મુલાકાત આપવાના છે.

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. જી. જે. ઓડમ

૨૪, ઓલ્ડ જયૂરી

લંડન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૮૬

૧૦૩. જ્યોર્જ વૉલપોલને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૫, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

તમારો ત્રીજી તારીખનો પત્ર મળ્યો. તે માટે આભાર.

પ્રતિનિધિમંડળના કામે તમારી સેવાઓની જરૂર પડશે નહીં, કેમ કે મેં એક નિપુણ સ્ટેનોને કાયમને માટે રોકી લીધેલો છે.

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. જ્યોર્જ વૉલપોલ

૧, ન્યૂ કોર્ટ

લિંકન્સ ઈન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૮૭

૧૦૪. સેંટ એડમંડની વડી નર્સને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૫, ૧૯૦૬

સેંટ એડમંડની વડી નર્સ

“બ્રોડસ્ટેર્સ”

પ્રિય બાનુ,

ડૉ. બ્રેસિયા ઓલ્ડફીલ્ડ અને હું જૂના મિત્રો છીએ. ડૉક્ટર સાહેબે મારા એક મિત્ર શ્રી સુલેમાન મંગાને હમણાં જ તપાસ્યા છે અને એમનો અભિપ્રાય એવો છે કે એ દરદીને હવાફેર તથા આરામ માટે એક બે અઠવાડિયાં આપના આરામગૃહમાં રહેવાની જરૂર છે. આપને ત્યાં એમને માટે જગા છે કે નહીં અને અઠવાડિક ખર્ચ કેટલું આપવું પડશે તે આપ શ્રી મંગાને ટેલિગ્રામથી જાણાવી શકશો? શ્રી મંગાનું સરનામું છે : ૧૦૬, બૉરન્સ કોર્ટ રોડ, ડબ્લ્યુ. કૃપા કરીને શ્રી મંગાને આવતી કાલે સવારે વહેલો તાર કરી દેશો.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૮૮

૧૦૫. ધિ ટાઈમ્સના તંત્રીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૫, ૧૯૦૬

ધિ ટાઈમ્સના તંત્રીજી જોગ
પ્રિન્ટિંગ હાઉસ સ્કવેર, ઈ. સી.
વહાલા સાહેબ,

આ સાથે આપની જાણ [તથા] પ્રસિદ્ધિ માટે એક પત્ર^૧ મોકલું છું. તે હાઉસ ઓફ કોમન્સના કેટલાક સભ્યોએ લખેલો છે અને તેના ઉપર તેમની સહીઓ છે.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

[બિડાણ :]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૮૯

૧૦૬. જી. જી. ઓડમને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૫, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. ઓડમ,

હાઉસ ઓફ કોમન્સના કેટલાક સભ્યોએ લખેલો પરિપત્ર આ સાથે તમારી જાણ માટે બીડું છું.

આ સમાચાર અખબારોમાં મોકલી આપવાની તમે કૃપા કરશો એવું માનું છું.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

[બિડાણ :]

મિ. જી. જી. ઓડમ
૨૪, ઓલ્ડ ન્યૂરી
લંડન, ઈ. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૯૦

૧. ન્યુઓ “હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં સભા બેલાવવા માટે પરિપત્ર”, પા. ૯૯-૧૦૦.

૧૦૭. લૉર્ડ એલિગને પત્ર^૧

૨૨, કેનિંગ્ટન રોડ,
લેમ્બેથ,
નવેમ્બર ૫, ૧૯૦૬

નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રી
પરમ માનનીય ધિ અર્લ ઓફ એલિગને
સંસ્થાન કચેરી
લંડન
લૉર્ડ મહાશય,

આ સાથે બીડેલી ૧૩મી ઓક્ટોબરના ઇન્ડિયન ઓપીનિયનની નકલ પ્રત્યે આપનું ધ્યાન ખેંચું છું. એમાં “પાતળી ફાયર” (“ધિ થિન એન્ડ”) નામનો અગ્રલેખ છે, જે વિષે મેં આપને અગાઉ લખેલું છે. તે ઉપરાંત એના પાન ૭૪૫ ઉપર “બાળકો સામે જેહાદ” (“વૉર ઓન ઈન્ફન્ટસ”) એ નામનો મહમદ હાફેજ મૂસાના મુકદ્દમાનો હેવાલ પણ છે.

હું માનું છું કે આ હેવાલથી ટ્રાન્સવાલમાં બ્રિટિશ હિંદીઓની (બાળકોની સુધ્ધાં) હાડ-મારીઓ સ્પષ્ટ રીતે દેખાઈ આવે છે.

હું છું,

આપ મહાનુભાવનો આજ્ઞાંકિત સેવક,

[બિહાર:]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૪૮૩

૧. મથાળે આપેલ સરનામા ઉપરથી એવું દેખાય છે કે આ પત્ર દાદાભાઈ નવરોજી તરફથી મોકલાયેલ હોવાનો જોઈએ; પરંતુ આ નકલ ગાંધીજીના કાગળોમાં મળી આવી હતી. નવેમ્બર ૧૭મીએ ગાંધીજીએ એમને લખેલા પત્ર પા. ૨૦૧ ઉપરથી જણાય છે કે પ્રતિનિધિમંડળ ઇંગ્લંડમાં રહ્યું તે દરમિયાન દક્ષિણ આફ્રિકાથી આવેલા તમામ કાગળો દાદાભાઈ ગાંધીજીને મોકલતા. ગાંધીજી એ કાગળો ઉપર નોંધો અને સમજૂતી તથા કોઈ કોઈ વાર શાં પગલાં લેવાં તેની સૂચના પણ લખીને તે પાછા મોકલી દેતા. એ ઉપરથી બનવાનું છે કે દક્ષિણ આફ્રિકાની સ્થિતિનો તેમને અદ્યતન પરિચય હોવાને કારણે ગાંધીજીએ જ આ પત્રનો મુસદ્દો ઘડ્યો હોય.

૧૦૮. આલ્બર્ટ કાર્ટરાઈટને પત્ર

[હોટેલ સેસિવ,
લંડન,
નવેમ્બર ૫, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપના તા. પમીના પત્ર માટે આપનો ઘણો જ આભારી છું.

આ સાથે લૉર્ડ એલ્ગિનને આપેલા વિનંતીપત્રની તથા હાઉસ ઓફ કૉમન્સના લિબરલ અને અન્ય સભ્યોને પાઠવેલા પરિપત્રની નકલ પણ બીડી મોકલું છું. આ સભ્યો “એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટલુકમ”ને પરિણામે ઉપસ્થિત થતા ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓના દરજ્જાના પ્રશ્નમાં સક્રિય રસ લઈ રહ્યા છે.

આપે જાણું હશે કે લૉર્ડ એલ્ગિન આવતા ગુરુવારે ૩ વાગ્યે પ્રતિનિધિમંડળને મુલાકાત આપવાના છે.

અહીં બેરિસ્ટરી અથવા દાક્તરીનો અભ્યાસ કરનાર દક્ષિણ આફ્રિકાના પાંચ તરુણ હિંદી-ઓએ પણ લૉર્ડ એલ્ગિનને એક અરજી^૧ આપી છે. એ અરજીની નકલ પણ આ સાથે મોકલું છું. આપના પત્રથી મને આપનો રૂબરૂ પરિચય કરવાની પ્રેરણા મળી છે. આપને મારી વિનંતી છે કે આવતા ગુરુવાર પછી કોઈક દિવસે આપ મને મળવાનું ગોઠવો; અને આપને અનુકૂળતા હોય, તો આપણે હોટેલમાં બપોરનું ભોજન સાથે લઈએ, અને જે કામને માટે શ્રી અલી અને હું લંડનમાં આવ્યા છીએ તેના વિષે વાતો કરી લઈએ.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ : ૩

મિ. આલ્બર્ટ કાર્ટરાઈટ
૬૨, લંડન વૉલ, ઈ. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૯૧

૧. જુઓ “લૉર્ડ એલ્ગિનને વિદ્યાર્થીઓની અરજી”, પા. ૯૦-૨.

૧૦૯. એફ. એચ. બ્રાઉનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૬, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. બ્રાઉન,

આપના તા. પમીના પત્ર માટે આભાર. ઇન્ડિયન ઓપીનિયનના છેલ્લા બે અંકો આપને મોકલું છું. તેમાંથી વટલુકમ વિષે કેટલીક વિશેષ માહિતી મળશે, અને દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિંદી કોમની સામાન્ય પ્રવૃત્તિઓ વિષે પણ જાણવાનું મળશે. આપ એ પણ જ્ઞેશો કે છેલ્લા અંકમાં પ્રતિનિધિઓના ફોટા આપેલા છે.

આપે મિ. રિચને તથા મને સર કર્ઝન વાઈલી^૧ સાથે ઓળખાણ કરાવી, એ આપની મોટી મહેરબાની સમજું છું. જોકે આપે જ્યારે એ ઓળખાણ કરાવી ત્યારે મને ખબર નહોતી કે સર કર્ઝન મિ. મોર્લીના રાજનૈતિક એ. ડી. સી. (સહાયક) છે.

મેં આપનો પત્ર મિ. રિચને બતાવ્યો છે. તેઓ તેમના વ્યાખ્યાનની એક નકલ^૨ એ વ્યાખ્યાન આપવાની તારીખ પહેલાંના શુક્રવાર પહેલાં કોઈક દિવસે આપને પહોંચાડશે.

પ્રતિનિધિમંડળના સભ્યોની સંપૂર્ણ યાદી આ સાથે સામેલ છે.

આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ : ૩

મિ. એફ. એચ. બ્રાઉન

“દિલકુશ”

વેસ્ટબોર્ન રોડ

ફોરેસ્ટ હિલ, એસ. ઈ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૯૨

૧. એમને ન્તુલાઈ, ૧૯૦૬માં એક હિંદી ત્રાસવાદીએ લંડનના ઇમ્પીરિયલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટમાં ઠાર કર્યા હતા.

૨. ન્તુઓ “ઈસ્ટ ઇન્ડિયા એસોસિયેશનમાં રિચનું ભાષણ”, લેખ નં. ૨૮૫.

૧૧૦. સર ચાર્લ્સ ડિલ્કને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૬, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપના તા. પમીના પત્ર માટે હું આપનો અત્યંત આભારી છું. એમાં સૂચના આપી છે તે મુજબ, લૉડ એલ્ગિન આગળ આપના પત્રનો^૧ ઉપયોગ હું કરીશ નહીં.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

પરમ માનનીય સર ચાર્લ્સ ડિલ્ક, બેરોનેટ, એમ. પી.
૭૬, સ્વોન સ્ટ્રીટ, ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૯૩

૧૧૧. મેસર્સ એ. બૉનરને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૬, ૧૯૦૬

મેસર્સ એ. બૉનર

પ્રિન્ટર્સ

૧ અને ૨, ટુક્સ કોર્ટ, ઈ. સી.

શેઠજી,

આપનો પત્ર મળ્યો. આ સાથે એક પાઉંડનો બીજો ચેક મોકલું છું. આપનું સુધારેલું બિલ પણ સાથે છે. એ બિલ ભરપાઈ કરીને પરત કરવા કૃપા કરશો.

આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ : ૨

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૯૪

૧. “સર ચાર્લ્સ ડિલ્કને પત્ર”, પા. ૯૫ માં જેનો ઉલ્લેખ છે તે સહાનુભૂતિનો પત્ર.

૧૧૨. લૉર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રીને પત્ર

[લોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૬, ૧૯૦૬

નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રી
પરમ માનનીય ધિ અર્લ ઓફ એલ્ગિનના
અંગત મંત્રી
સંસ્થાન કચેરી
લંડન
મહાશય,

પ્રતિનિધિમંડળના સભ્યોની યાદી હવે પૂરી થઈ ગઈ છે. તે આ સાથે બીડું છું. ટ્રાન્સ-
વાલથી આવેલા બે પ્રતિનિધિઓ સહિત સંખ્યા ચૌદ થઈ ગઈ છે. પરંતુ હું આશા રાખું છું
કે સંખ્યા આમ વધી ગઈ છે તે માટે લૉર્ડ એલ્ગિન કૃપા કરીને દરગુજર કરશે. કેમ કે સર
ચાર્લ્સ રિલ્કે લખી જણાવ્યું છે કે, “હું હાજર રહેવા પ્રયત્ન કરીશ, તેમ છતાં મારાથી ન પણ
અવાય, કારણ કે લગભગ એ જ સમયે હાઉસ ઓફ કૉમન્સની સમિતિની એક સભા છે
તેમાં મારે જવાનું છે.”

હું છું,

મહાશય,

આપનો આજ્ઞાંકિત સેવક,

બિડાણ :

ગુરુવાર તા. ૮મી નવેમ્બર, ૧૯૦૬ને રોજ, ટ્રાન્સવાલથી આવેલા બે બ્રિટિશ હિંદી
પ્રતિનિધિઓની સાથે લૉર્ડ એલ્ગિનની મુલાકાતે જનાર પ્રતિનિધિમંડળના સભ્યોની યાદી :

લૉર્ડ સ્ટૅન્લી ઓફ આલ્ડર્લી	સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ
સર ચાર્લ્સ રિલ્કે	મિ. હેરોલ્ડ કોક્સ
સર લેપલ ગ્રિફિન	શ્રી અમીરઅલી
સર હેનરી કોટન	શ્રી ટી. [એચ.] થોર્નટન
સર એમ. એમ. ભાવનગરી	સર ચાર્લ્સ શ્વૉન
શ્રી દાદાભાઈ નવરોજી	મિ. જી. ડી. રીઝ ^૧

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૮૫-૬

૧. સર નોન ડેવિડ રીઝ, (૧૮૫૪-૧૯૨૨); ઇન્ડિયન સિવિલ સર્વિસ, ૧૮૭૫; તામિલ, તેલુગુ,
ફારસી અને હિંદુસ્તાનીના સરકારી અનુવાદક; મદ્રાસ સરકારના ઉપમંત્રી; ત્રાવણકોર અને કોચીનમાં
બ્રિટિશ રેસિડન્ટ; હિંદના ગવર્નર-જનરલની કાઉન્સિલના વધારાના સભ્ય; ડુર્સ ઇન્ ઇન્ડિયા (ભારત ભ્રમણ),
ધિ મહોમેડન્સ (મુસલમાનો), ધિ રિયલ ઇન્ડિયા (સાચું હિંદ), મોડર્ન ઇન્ડિયા (આધુનિક હિંદ) વગેરે
પુસ્તકોના લેખક.

૧૧૩. જી. ડી. રીઝને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૬, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપના આજના પત્ર માટે શ્રી અલી અને હું આપના ઘણા જ આભારી છીએ. ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓના પ્રશ્નની આપ હિમાયત કરતા આવ્યા છો એ વાત તરફ અમે ખરેખર નજર રાખતા રહ્યા છીએ, અને સમય આવ્યે આપને મળવાના પણ હતા. હવે અમે આપનું નામ પ્રતિનિધિમંડળના એક સભ્ય તરીકે લોર્ડ એલિંગનને મોકલીએ છીએ. આપને ખબર છે કે પ્રતિનિધિમંડળ લોર્ડ એલિંગનને સંસ્થાન કચેરીમાં આવતા ગુરુવારે બપોર પછી ૩ વાગ્યે મળવાનું છે. પ્રતિનિધિમંડળના તમામ સભ્યોને ૨-૩૦ વાગ્યે સંસ્થાન કચેરીમાં આવી જવા વિનંતી કરવામાં આવેલી છે, જેથી કરીને એક નાની સરખી સભા ભરી શકાય. સર લેપલ ગ્રિફિન પ્રતિનિધિમંડળના અગ્રેસર તરીકે કામ કરશે. આ સાથે પ્રતિનિધિમંડળના સભ્યોની યાદી તેમ જ લોર્ડ એલિંગનને મોકલાવેલા વિનંતીપત્રની નકલ બીડું છું. એ વિનંતીપત્રના આધાર પર ગુરુવારે લોર્ડ એલિંગન સાથે ચર્ચા થશે. સાથે એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટહુકમના સારાંશની^૧ નકલ પણ મોકલું છું.

પાર્લિમેન્ટના લિબરલ, નેશનાલિસ્ટ અને લેબર પક્ષના સભ્યોની સભા બોલાવવા માટે હાઉસ ઓફ કોમન્સના કેટલાક સભ્યોએ એક પરિપત્ર કાઢ્યો છે. તે આપને મળ્યો હશે. આશા રાખું છું કે એ સભામાં હાજર રહેવા આપને સમય મળી શકશે. બનશે તો પાર્લિમેન્ટગૃહમાં આપને મળવા શ્રી અલી અને હું પ્રયત્ન કરીશું, જેથી કરીને ગુરુવારે સભામાં જે કાંઈ કહી શકાશે તેનાથી વધુ વિસ્તારપૂર્વક આખી પરિસ્થિતિ અમે આપને સમજાવી શકીશું.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ : ૩
મિ. જી. ડી. રીઝ
હાઉસ ઓફ કોમન્સ
લંડન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૯૭

૧. જીઓ પા. ૧૧૦-૨.

[બિડાણ]

૧૯૦૬ના એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટહુકમનો સાગંધ^૧

[લંડન,]

નવેમ્બર ૨, ૧૯૦૬

વ્યાખ્યા: “એશિયાઈ” એટલે ૧૮૮૫ના ધારા [૩]ની કલમ ૧માં વર્ણવેલા કોઈ પણ વ્યક્તિ એમ સમજવું.

૧૮૮૫ના ધારા ૩ અન્વયે “એશિયાઈ” શબ્દમાં કહેવાતા કુલીઓ, આરબો, મલાયીઓ, અને તુર્કી સામ્રાજ્યના મુસલમાન પ્રજાજનોનો સમાવેશ થાય છે.

તેમ છતાં આ વટહુકમ મલાયીઓને લાગુ પડતો નથી.

નોંધણી : કલમ ૩ ટ્રાન્સવાલમાં કાયદેસર વસતા દરેક એશિયાઈને પોતાની નોંધણી કરાવી લેવાનું ફરમાવે છે. એને માટે કોઈ ફી લેવાતી નથી. અને આ કલમ અનુસાર કાયદેસર વસતો એશિયાઈ એ માણસ છે કે જેને ટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશવા તથા વસવા માટે કાયમનો પરવાનો મળેલો છે અથવા મળી શકે તેમ છે. એમાં એટલી શરત છે કે આવો પરવાનો છળકપટથી મેળવેલો ન હોવો જોઈએ. અથવા તો કોઈ પણ એશિયાઈ રહેવાસી જે ૩૧મી મે, ૧૯૦૨ને રોજ ટ્રાન્સવાલમાં હકીકતમાં રહેલો હાય તે કાયદેસરનો રહેવાસી ગણાશે.

કલમ ૪: આ કલમ અનુસાર એવા એશિયાઈએ નોંધણી માટે અરજી કરવી આવશ્યક છે. ૧૬ વર્ષથી નીચેની ઉંમરનાં બાળકોની બાબતમાં આવી અરજી તેમનાં માબાપોએ અથવા વાલીઓએ કરવાની છે.

કલમ ૫: આમાં ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે જે નોંધણી માટેની અરજી નામંજૂર થશે તો સદર કલમમાં વર્ણવેલા વિધિ મુજબ અરજદારે સંસ્થાન છોડી ચાલ્યા જવું એવો હુકમ આપવામાં આવશે.

કલમ ૬: આ કલમ એમ કહે છે કે આઠ વર્ષથી નીચેના ઉંમરના કોઈ પણ બાળકના વાલી હોય એવા કોઈ પણ એશિયાઈએ પોતાની નોંધણી માટે અરજી કરવાની સાથે એવા બાળકને વિષે નિયમનથી ઠરેલી વિગતો તથા ઓળખની નિશાનીઓ રજૂ કરવી પડશે. અને એવા વાલીની પોતાની નોંધણી થશે તો એણે રજૂ કરેલી ઉપર જાણાવેલી વિગતો રજિસ્ટરમાં કામચલાઉ ધોરણે નોંધી લેવામાં આવશે, અને એવા વાલાએ એક વર્ષની અંદર એવા બાળકની વતી પોતે જે જિલ્લામાં રહેતો હોય તેના રેસિડેન્ટ મેજિસ્ટ્રેટની કચેરીમાં નોંધણી માટે અરજી કરવી જોઈશે.

આ પછી આ કલમમાં, એવું બાળક આઠ વર્ષનું થયા બાદ એની અલગ નોંધણી કરાવવાનો વિધિ વર્ણવવામાં આવ્યો છે.

૧. દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓના પ્રશ્ન પ્રત્યે સહાનુભૂતિ ધરાવનારાને, અને ખાસ કરીને પરિચય કરાવનાર પ્રતિનિધિમંડળના સભ્યોને વટહુકમના વાસ્તવિક કાર્યક્ષેત્ર અને સ્વરૂપનો ખ્યાલ આપવા ગાંધીજીએ આ સારાંશ તૈયાર કર્યો હતો.

ક્લમ ૭: આમાં બાળકોની નોંધણી વિષે આગળ કહેવામાં આવ્યું છે.

ક્લમ ૮: આમાં એવી જોગવાઈ છે કે કોઈ પણ વ્યક્તિ પોતાને માટે કે વાલી તરીકે, નોંધણી કરાવવા માટેની અરજી કરવાનું ચૂકશે, તો ગુનો સાબિત થયે સો પાઉંડથી વધારે નહીં એવા દંડને પાત્ર થશે, અને જો તે દંડ નહીં ભરે તો ત્રણ માસથી વધારે નહીં એવી મુદત માટે સાદી કે સખત મજૂરીની કેદની સજાને પાત્ર થશે.

ક્લમ ૯: આમાં એવી જોગવાઈ છે કે ટ્રાન્સવાલમાં દાખલ થનાર કે તેમાં રહેનાર ૧૬ વર્ષ અને તેથી વધારે ઉંમરના પ્રત્યેક એશિયાઈએ, આ સંસ્થાનમાં કાયદેસર સ્થપાયેલા પોલીસ દળનો કોઈ સભ્ય અથવા સંસ્થાન મંત્રીએ જેને અધિકાર આપ્યો હોય તેવી બીજી કોઈ પણ વ્યક્તિ જેવા માગે ત્યારે પોતાની પાસેનો કાયદેસરની નોંધણીનો દાખલો^૧ બતાવવો પડશે અને એવી જ માગણી થતાં નિયમોથી ઠરેલી ઓળખની સાબિતીઓ પણ રજૂ કરવી પડશે.

૧૬ વર્ષથી ઓછી ઉંમરનાં બાળકોની બાબતમાં, વાલીઓએ કે માબાપોએ તે અંગેનું પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવું પડશે અને ઓળખની નિશાનીઓ પણ આપવી પડશે.

ક્લમ ૧૦: આ કલમમાં એમ જણાવ્યું છે કે નોંધણીનો દાખલો એના માલિકને સંસ્થાનમાં રહેવાનો હક છે એનો છેવટનો પુરાવો ગણાશે. (નોંધ: આજે જેની પાસે પરવાનો હોય તેવા દરેક એશિયાઈને કાયદેસર આ હક મળેલો છે.)

ક્લમ ૧૧ અને ૧૨: આમાં ખોવાયેલાં પ્રમાણપત્રો અંગેનો વિધિ જણાવવામાં આવેલો છે.

ક્લમ ૧૩: આમાં એમ ઠરેલું છે કે નોંધણીનો દાખલો રજૂ કર્યા વિના કોઈ પણ એશિયાઈને વેપાર કરવાનો પરવાનો આપવામાં આવશે નહીં.

ક્લમ ૧૪: આ કલમ કોઈ પણ એશિયાઈની ઉંમરની બાબતમાં નોંધણી અમલદારને લગભગ નિર્ણાયક બનાવી દે છે.

ક્લમ ૧૫: આ કલમથી વટલુકમના હેતુઓ માટે કરેલી જાહેરાતોને દસ્તાવેજી ટિકિટોરૂપી વેરામાંથી મુક્તિ મળે છે.

ક્લમ ૧૬: આ કલમ નીચે જણાવેલાં કૃત્યો માટે ૫૦૦ પાઉંડનો દંડ અથવા દંડ ન ભરે તો બે વર્ષથી વધારે નહીં એટલી મુદતની સાદી અથવા સખત મજૂરીની કેદની અથવા દંડ અને કેદ બંનેની સજા ફરમાવે છે:

(૧) નોંધણી સંબંધમાં કોઈ પણ છેતરપિંડીવાળું અથવા જૂઠું બયાન કરવું કે એવું બયાન કરવા કોઈને ઉશ્કેરવું.

(૨) નોંધણીનો બનાવટી દાખલો બનાવવો.

(૩) આવા દાખલાઓનો પોતે કાયદેસર માલિક ન હોય છતાં તેનો ઉપયોગ કરવો.

(૪) આવો દાખલો ઉપયોગમાં લેવા કોઈ પણ માણસને ઉશ્કેરવો.

ક્લમ ૧૭: આ કલમ કામચલાઉ પરવાના કાઢી આપવાની સત્તા આપે છે; અને લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરને એવી સત્તા આપે છે કે તેઓ પોતાની મરજી પડે ત્યારે એવો લુકમ કાઢી શકે

૧. આ દાખલાના નમૂના માટે, જુઓ પરિશિષ્ટ.

છે કે કામચલાઉ પરવાનો ધરાવનાર કોઈ પણ એશિયાઈ “એવો પરવાનો ચાલુ હોય તે દરમ્યાન મદ્ય વિષેના વટલુકમની જોગવાઈના હેતુ માટે બિનગોરી વ્યક્તિ ગણાયે નહીં.”

ક્લમ ૧૮: આ ક્લમ લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરને વટલુકમ અન્વયે નિયમનો બનાવવાની સત્તા આપે છે.

ક્લમ ૧૯: આમાં સામાન્ય જોગવાઈ એવી છે કે કોઈ પણ એશિયાઈ વટલુકમની કોઈ પણ શરતનું પાલન કરવામાં ચૂકે તો ૧૦૦ પાઉંડથી વધારે નહીં એવા દંડને પાત્ર થશે, અથવા દંડ ન ભરે તો ત્રણ માસથી વધારે નહીં એવી મુદતની સાદી અથવા સખત મજૂરીની કેદની સજાને પાત્ર થશે.

બીજી ક્લમો ૧૬ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના બાળકને પરવાના વિના સંસ્થાનમાં લાવનાર કોઈ પણ એશિયાઈને ભારે દંડની શિક્ષા ફરમાવે છે; બીજી બાબતો સાથે સાથે આવી વ્યક્તિનો પરવાનો તથા નોંધણીનો દાખલો રદ કરીને તેને દેશપાર કાઢવાને પાત્ર બનાવે છે; અને સદ્ગત અબુબકર અહમદે ૧૮૮૫ પહેલાં ખરીદેલી અને વસિયતનામામાં પોતાના વારસોને આપેલી^૧ જમીન ધારણ કરવાનો તે વારસોને કાયદેસર અધિકાર આપે છે.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૪૪૭

૧૧૪. ડૉ. જે. ઓલડફીલ્ડને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,

[લંડન,]

નવેમ્બર ૬, ૧૯૦૬

પ્રિય ભાઈ ઓલડફીલ્ડ,

કૃપા કરીને આ પત્ર લાવનારનો કેસ તમે હાથમાં લેશો. એનું નામ એ. તાન્ઝી છે. તે આ હોટેલમાં વેઈટરનું કામ કરે છે. એમ લાગે છે કે એને ડાબે હાથે ત્રણ મહિનાથી સંધિવાનું દરદ થયેલું છે. એની પાસેથી ગરીબો માટે લેવાતી ફી લેવાનું રાખશો અને રકમ મને જણાવશો તો આભાર થશે.

તમારો સહૃદયી,

ડૉ. જોસિયા ઓલડફીલ્ડ

૨એ, હાર્લે સ્ટ્રીટ

પોર્ટલેન્ડ પ્લેસ

કેવેન્ડિશ સ્ક્વેર, ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૯૮

૧૧૫. મિસ એબા રોઝેનબર્ગને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૬, ૧૯૦૬

પ્રિય બાનુ,

તમે લેડી માર્ગરિટ હોસ્પિટલમાં શ્રી અલીને માલિશ કરતાં હતાં. શ્રી અલી હાલ આ હોટેલમાં મારી સાથે રહે છે. તો આવતી કાલે બપોર પછી બરાબર ૩-૩૦ વાગ્યે અહીં આવીને શ્રી અલીને તમે માલિશ કરી જશો? તમારા આવ્યાનું કાર્ડ હોટેલના છોકરા મારફત અમને મળતાં થોડી વાર લાગશે. માટે જો તમે ૩-૧૫ વાગ્યે હોટેલમાં આવી જાઓ તો ૩-૩૦ વાગ્યે માલિશ કરવાનું શરૂ કરી શકાશે. શ્રી અલીને થોડું વહેલું નહીં તો બરાબર સાડા પાંચ વાગ્યે એક અગત્યનું કામ કરવાનું છે.

તમારો વિશ્વાસુ,

મિસ એબા રોઝેનબર્ગ
૫, ચેસ્ટનટ રોડ
એનફીલ્ડ
વોશ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૪૯૯

૧૧૬. જ્ઞેસફ રોયપેનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૬, ૧૯૦૬

પ્રિય ભાઈ જ્ઞેસફ,

તમારાથી બને તો આવતી કાલે સાંજના પાંચ વાગ્યે તમે અહીં આવશો. હું ઈચ્છું છું કે તમે હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં થનાર સભા વખતે હાજર રહો અને પ્રતિનિધિઓનો વિનંતીપત્ર તેમ જ તમે તથા બીજા ભાઈઓએ આપેલી અંગત અરજી^૧ સભામાં વહેંચો. તમારી અરજી છપાવવા હું પ્રયત્ન કરીશ. જો તમારાથી અવાય તેમ હોય તો આવવાનું ચૂકશો નહીં.

તમારો સહૃદયી,

શ્રી જ્ઞેસફ રોયપેન
૩૬, સ્ટેપલટન હોલ રોડ
સ્ટ્રાઉડ ગ્રીન, એન.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૦૧

૧૧૭. આલ્બર્ટ કાર્ટરાઈટને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૬, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપની ચિઠ્ઠી માટે આભાર. શુક્રવારે નવ વાગ્યે આપ અમારી સાથે નાસ્તો કરશો તેથી શ્રી અલીને તથા મને ઘણો જ આનંદ થયો. લોર્ડ એલ્ગિન સાથેની મુલાકાત વખતે સભ્યોને હાજર રહેવાની ઘૂટ છે કે નહીં તેની મને ખબર નથી. પરંતુ બીજા ઘણા જણે આ વાતની પૂછપરછ કરી હોવાથી, હું લોર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રીને પુછાવું છું. તેમ છતાં આપ પોતે સંસ્થાન કચેરીએ તપાસ કરો તો શું તે કદાચ ઠીક નહીં થઈ પડશે? મેં મિ. બ્રાઉનને પણ આ પ્રમાણે કહ્યું છે. આ સભા જાહેરમાં થવી જોઈએ એવી આપની સલાહને હું વધાવી લઉં છું. અમારી સઘળી હિલચાલોમાં સૌ કોઈ સામેલ થઈ શકે તો તેથી અમને સરવાળે લાભ જ છે, એ આપના વિચાર સાથે હું પૂરેપૂરો સહમત છું; મને એવું લાગે છે કે અમારું કાર્ય એટલું ન્યાયી છે, તેમ છતાં જો સભા બંધાને માટે ખુલ્લી નહીં હોય, તો તે પૂરી થશે કે તરત

૧. જુઓ “લોર્ડ એલ્ગિનને વિદ્યાર્થીઓની અરજી”, પા. ૯૦-૨.

હું સીધો હોટેલ પર આવી જઈશ અને આપને અગવડ ન હોય તો એ પછી આપ હોટેલમાં મારી રાહ જોશો. મને નથી લાગતું કે મુલાકાત સાડા પાંચ વાગ્યાથી વધારે સમય સુધી ચાલે. આવતી કાલે સાંજે છ વાગ્યે ગ્રાન્ડ કમિટી રૂમમાં^૧ થનાર હાઉસ ઓફ કોમન્સના સભ્યોની સભામાં આપ હાજર રહેવાના છો? હું ધારું છું કે એ અંગેના પરિપત્રની^૨ નકલ મેં આપને ગઈ કાલે મોકલી છે. આમ છતાં આ સાથે બીજી નકલ બીડું છું.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

[બિડાણ :]

મિ. આલ્બર્ટ કાર્ટરાઈટ
૬૨, લંડન વૉલ, ઈ. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૦૨

૧૧૮. એસ. હોલિકને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૬, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. હોલિક,

આજે સવારે જે અરજી^૩ વિષે આપણે વાત થઈ હતી તેની નકલ હવે આ સાથે હું આપને મોકલું છું. એ [મુદો] આ સાથે મોકલેલી નકલને^૪ આઠમે પાને આપને મળશે. વાંચી રહ્યા પછી આ નકલ મને પાછી મોકલવા કૃપા કરશો.

આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ :

મિ. એસ. હોલિક
૬૨, લંડન વૉલ, ઈ. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૦૩

૧. મૂળમાં “ગ્રાન્ડ ટી રૂમ” (જુહત ચા ભવન) છે.

૨. જુઓ “હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં સભા બેલાવવા માટે પરિપત્ર”, પા. ૯૯-૧૦૦.

૩. જુઓ “લોર્ડ એલિંગનને આપવાની અરજીનો મુસદ્દો”, પા. ૧૨૦-૧.

૪. આ નકલ મળતી નથી.

૧૧૯. સામેલ કરેલો પત્ર^૧

હોટેલ સેસિલ,
લંડન, ૩૦ વ્યુ. સી.,
નવેમ્બર ૬, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટલુકમ સંબંધમાં આવતા ગુરુવાર, તા. ૮ને રોજ ૩ વાગ્યે લોર્ડ એલ્ગનને જે પ્રતિનિધિમંડળ સંસ્થાન કચેરીમાં મળવાનું છે તેના સભ્યોની સંપૂર્ણ યાદી આ સાથે બીડી મોકલું છું.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

[બિડાણુ :]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઇપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૦૪

૧૨૦. સર ચાર્લ્સ શ્વૉનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]
નવેમ્બર ૭, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

પરિપત્રમાં^૨ આપના નામની જોડણી અશુદ્ધ છપાઈ છે તે માટે ક્ષમા માગું છું. મિ. સ્કોટની સૂચનાઓ મને સોમવારે રાત્રે ૮ વાગ્યે મળી અને તે જ રાત્રે મારે એ પરિપત્રો છપાવીને રવાના કરવાના હતા. આ વાત આપ જાણશો એટલે આપ એ ભૂલને માટે મને જરૂર ક્ષમા કરશો. ઘણી મુશ્કેલીથી હું મુદ્રક મેળવી શકેલો, અને સ્વેચ્છાએ મદદ આપનાર મળી આવ્યા ન હોત તો આ કામ અશક્ય બન્યું હોત. તેમ છતાં પ્રૂફ સુધારવાનો બિલકુલ સમય રહ્યો નહોતો. એટલે જ ભૂલ રહી ગઈ.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

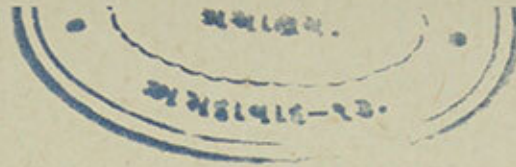
સર ચાર્લ્સ શ્વૉન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઇપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૦૫

૧. આ પત્ર અખબારોને તથા પ્રતિનિધિમંડળના સભ્યોને મોકલવામાં આવ્યો હશે એવું લાગે છે.

૨. જુઓ “હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં સભા બેલાવવા માટે પરિપત્ર”, પા. ૯૯-૧૦૦.

૧૨૧. લૉર્ડ એલિગના અંગત મંત્રીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૭, ૧૯૦૬

નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રી
પરમ માનનીય ધિ અર્લ ઓફ એલિગના
અંગત મંત્રી
સંસ્થાન કચેરી
લંડન
મહાશય,

13641

નાતાલમાં બ્રિટિશ હિંદીઓની સ્થિતિ સંબંધમાં લૉર્ડ એલિગ સાથે મુલાકાત ગોઠવી આપવાની મારી વિનંતી વિષેનો આપનો તા. દ્વિતીનો પત્ર મળ્યો. આખી પરિસ્થિતિ વિષે વાત કરવાની મારી ઈચ્છા નથી. પરંતુ જો લૉર્ડ મહાશય મને મુલાકાત આપવાની કૃપા કરશે તો નાતાલના કાયદાનો આંતરિક વહીવટ હું તેમને બતાવી શકીશ. સદ્ગત સર જોન રોબિન્સન^૧ અને સદ્ગત મિ. હેરી એસ્કમ્બ, જેઓ પ્રવાસી પ્રતિબંધક ધારો તથા વેપારીઓને પરવાના આપવાનો ધારો એ બે ધારાના સંયુક્ત ઘડવૈયા હતા, તેમના અત્યંત નિકટના સંપર્કમાં આવવાનો ખાસ લાભ મને મળ્યો હતો. આ બે ધારાઓ, અને ખાસ કરીને એમાંનો બીજો ધારો ઘણી મોટી અને સતત પજવણીના કારણરૂપ છે. મારા નમ્ર અભિપ્રાય મુજબ પરવાના આપવાના ધારાના વહીવટમાં ઘણી વાર બહુ જ ગંભીર અન્યાય કરવામાં આવેલો છે.

હું લૉર્ડ મહાશયનું ધ્યાન એ હકીકત પ્રત્યે દોરવા માગું છું કે આ ધારો પસાર થઈ ગયા પછી પણ એનો અમલ કરવા સંબંધમાં મિ. ચેમ્બરલેને નાતાલ મંત્રીમંડળને એક ગુપ્ત ખરીતો મોકલ્યો હતો. આ ખરીતાનો કેટલોક ભાગ પ્રસિદ્ધ થયો હતો. એમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે પરવાના આપવાના ધારાને લીધે મ્યુનિસિપલ સંસ્થાઓને જે એકલથ્યુ અધિકારો મળ્યા છે તેનો ઉપયોગ જો તેઓ વાજબી રીતે નહીં કરે, તો એ ધારામાં સુધારો કરવો પડે એ સંભવિત છે. હું જાણું છું કે આ ધારાઓની બાબતમાં લૉર્ડ મહાશયની દરમ્યાનગીરી માત્ર મુત્સદ્દીગીરી પૂરતી જ હોઈ શકે, અને આવી દરમ્યાનગીરી જ કરવામાં આવે એવું હું ઈચ્છું છું. મુલાકાતનો મારો ઉદ્દેશ એ છે કે મારી બધી આવડત વાપરીને લૉર્ડ મહાશય સમક્ષ પરિસ્થિતિને એવી રીતે રજૂ કરવી કે જેથી સંસ્થાન કચેરીની પરંપરાગત નીતિ સાથે જેટલે અંશે સુસંગત હોય તેટલે અંશે એમની સક્રિય દરમ્યાનગીરીનો લાભ મળે. મિ. રેલ્ફ ટેથમે જે નવું વિધેયક^૨ પેશ કર્યું છે તેને લીધે તો લૉર્ડ મહાશયને મળવાનું મારે માટે અધિક આવશ્યક બન્યું છે.

૧. (૧૮૩૬-૧૯૦૩); નાતાલના પ્રથમ વડા પ્રધાન અને સંસ્થાન મંત્રી, ૧૮૯૩-૭; જીઓ પુસ્તક ૧, પા. ૨૯૫.

૨. જીઓ “સાઉથ આફ્રિકાને આપેલી મુલાકાત,” પા. ૬૯.

હું ઘણો જ દિલગીર છું કે મારા પત્રમાં જે અધિકારપત્રનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, તે એની સાથે બીડવાનો રહી ગયો હતો. એ ભૂલથી થયેલું. એને માટે ક્ષમા ચાહું છું. હવે તે મેં ટ્રાન્સવાલના પ્રતિનિધિમંડળના મંત્રી મિ. રિચ સાથે મોકલી આપ્યો છે. એ અધિકાર-પત્રની નકલ મેં રાખી નથી, એટલે તેની એક નકલ મને મોકલી આપવા કૃપા કરશો.

હું છું,

મહાશય,

આપનો આજ્ઞાંકિત સેવક

મો. ક. ગાંધી

[મૂળ અંગ્રેજી]

કોલોનિયલ ઓફિસ રેકૉર્ડઝ : સી. ઓ. ૧૭૯, વોલ્યુમ ૨૩૯/ઈન્ડિવિડ્યુઅલ્સ : તથા ઓફિસ નકલની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૦૬

૧૨૨. સર વિલિયમ વેડરબર્નને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૭, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

સર લેપલ ગ્રિફિનનો એવો બહુ જ દૃઢ અભિપ્રાય હતો કે આવતી કાલે બપોર પછી ત્રણ વાગ્યે લૉર્ડ એલ્ગિનને મળનાર પ્રતિનિધિમંડળમાં આપે જોડાવું જોઈએ. એમ કરવામાં આપે જે વાંધો ઉઠાવેલો તે એમને તે વખતે કહેવાનું હું ભૂલી ગયો. પરંતુ મેં સર લેપલને વચન આપ્યું હતું કે હું આપને આ વાત જણાવીશ, એટલે આ પત્ર લખું છું. લૉર્ડ એલ્ગિનને આપવામાં આવેલા વિનંતીપત્રની તથા વટહુકમના સારાંશની એક એક નકલ આપની જાણ માટે આ સાથે મોકલું છું.

આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ : ૨

સર વિલિયમ વેડરબર્ન, બેરોનેટ

મેરેડિથ

ગ્લોસ્ટર

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૦૭

૧૨૩. જે. એચ. પોલાકને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૭, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. પોલાક,

આ પત્રથી મિ. રત્નમનો આપને પરિચય થશે. એમને સિટી ઓફ લંડન કોલેજમાં લઈ જવા તથા છાત્રાલયમાં દાખલ કરાવવા આપ એમની સાથે સમય નક્કી કરી લેશો અને એમની શક્તિઓનો ખ્યાલ મેળવવા એમની સાથે લંબાણથી વાત પણ કરશો.

આપનો સહૃદયી,

મિ. જે. એચ. પોલાક

૨૮, ગ્રોવને રોડ

કેનનબરી, એન.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૦૮

૧૨૪. હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં મળેલી સભા^૧

[હાઉસ ઓફ કોમન્સના લિબરલ, લેબર અને નેશનાલિસ્ટ પક્ષોના સોથી વધારે સભ્યોની બનેલી એક સભામાં ગાંધીજી તથા શ્રી અલીએ ભાષણ આપ્યાં હતાં. આ સભા એ ગુલના ગ્રાન્ડ કમિટી રૂમમાં ભરવામાં આવી હતી.]

[લંડન,

નવેમ્બર ૭, ૧૯૦૬]

શ્રી ગાંધીએ કહ્યું કે ૧૮૮૫માં પ્રજાસત્તાક સરકાર અને બ્રિટિશ સરકાર વચ્ચે જે કાગળોની આપલે થઈ હતી તેમાં બ્રિટિશ હિંદીઓને 'નરકના કીડા અને આત્મારહિત મનુષ્યો' તરીકે

૧. ઘણા સભ્યો બોલ્યા હતા. સભાના અધ્યક્ષ સર હેનરી કોટને કહ્યું કે આ વટહુકમને પરિણામે બ્રિટિશ હિંદીઓ પોલીસની દેખરેખ નીચે જે રીતે મુકાયા છે તેની અને ઈંગ્લંડમાં જેલમાંથી છાડેલા કેદીઓ પ્રત્યે રખાતા વર્તાવ વચ્ચે ભેદ પાડી શકાતો નથી. શ્રી અલીએ ખ્રિસ્તી ધર્મ અને માનવતાને નામે હિંદીઓને આ અપમાનજનક કાનૂનમાંથી છાડાવવામાં સહાય કરવા પાર્લિમેન્ટના બ્રિટિશ સભ્યોને અપીલ કરી. સર ચાર્લ્સ ડિલ્કે કહ્યું કે હિંદીઓ આવા પ્રશંસનીય વેપારીઓ અને દાક્તરો નીવડતા હોવાને કારણે એમના પ્રત્યે ઘણી ઈર્ષ્યા પ્રવર્તે છે એ બહુ જગનહેર વાત છે. મિ. નોર્સેફ વોલ્ટન, મિ. હૅરોલ્ડ કોક્સ અને મિ. હાઈમે એવા પ્રસ્તાવને ટેકો આપ્યો કે ટ્રાન્સવાલમાં બ્રિટિશ હિંદીઓના દરમ્મન બાબતમાં વડા પ્રધાનને આપવાના એક વિનંતીપત્ર ઉપર બધાએ સહીઓ કરવી. સર હેનરી કોટને સભાની લાગણીઓના સારરૂપે કહ્યું કે, આ પ્રશ્ન શાહી મહત્વનો બની ગયો છે અને તેથી તેને પક્ષીય રાજકારણના ક્ષેત્રમાંથી બહાર કાઢવામાં આવ્યો છે. તે પછી પ્રતિનિધિમંડળના ઉદ્દેશોને ટેકો આપતો એક ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

વર્ણવવામાં આવ્યા હતા. તે વખતે તેમને મોટી ગેરલાયકાતો સહન કરવી પડતી હતી. આરોગ્ય અને સ્વચ્છતાના હેતુઓસર તેમને માટે અલગ લોકેશનો કાઢવામાં આવ્યાં હોય તે સિવાય બીજા કોઈ સ્થળે તેઓ જમીનના રૂપમાં મિલકત રાખી શકતા નહીં. તેમને પોતાની નોંધણી કરાવવી પડતી અને ટ્રાન્સવાલ સરકારને ફી આપવી પડતી. લૉર્ડ ડર્બીએ એમનાં દુઃખો ઓછાં કરવા પ્રયત્ન કર્યાં હતાં અને તે પછી મિ. ચેમ્બરલેને બોઆર સરકારને બ્રિટિશ હિંદીઓ વિષે એક સખત ખરીતો મોકલેલો જેમાં એમણે બ્રિટિશ હિંદીઓને પ્રતિષ્ઠિત લોકો તરીકે ઓળખાવ્યા હતા અને જણાવ્યું હતું કે, ટ્રાન્સવાલને માટે તેઓ એક અત્યંત મહત્વની મૂડી સમાન છે. એનું પરિણામ એ આવ્યું હતું કે બ્રિટિશ હિંદીઓ એ દેશમાં મુક્ત નાગરિકો તરીકે ફરી શકતા અને તેમની પ્રવૃત્તિઓ પર કોઈ જાતનો પ્રતિબંધ રહ્યો નહોતો. હાલમાં એક નવો વટલુકમ પસાર થયો છે. તેમાં બ્રિટિશ હિંદી પ્રજાજનોને એશિયાઈઓના વર્ગમાં મૂકવામાં આવ્યા છે અને તેમની સાથે અત્યંત અપમાનજનક રીતે વર્તાવ થઈ રહ્યો છે. . . .

[મૂળ અંગ્રેજી]

ધિ ટાઈમ્સ, ૮-૧૧-૧૯૦૬

૧૨૫. લૉર્ડ એલ્ડિગને આપવાની અરજીનો મુસદ્દો^૧

લાંડન,

[નવેમ્બર ૮, ૧૯૦૬ પહેલાં]

નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રી
પરમ માનનીય ધિ અર્લ ઓફ એલ્ડિગન
સંસ્થાન કચેરી
લાંડન

નીચે સહીઓ કરનાર, દક્ષિણ આફ્રિકાની જથાબંધ પેઢીઓના
બ્રિટનનિવાસી પ્રતિનિધિઓની અરજી

સવિનય નિવેદન કે :

આપના અરજદારો બધા લાંડનની જથાબંધ વહાણવટાની પેઢીઓ અને વેપારીઓ છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં તેમની કાં તો શાખાઓ છે અથવા તેમના વેપારી સંબંધો છે.

આપના અરજદારો પૈકી ઘણાખરા, ટ્રાન્સવાલ સહિતના દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદી વેપારીઓના સીધા સંપર્કમાં આવેલા છે.

આપના અરજદારોને ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદી વેપારીઓનો જે અનુભવ છે તે ઉપરથી તેઓ એટલું કહી શકે તેમ છે કે ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદી વેપારીઓ એકંદરે જોતાં ઈમાનદાર અને પ્રતિષ્ઠિત માણસો છે, અને તેમની સાથેનો અરજદારોનો સંબંધ હમેશાં અત્યંત સંતોષકારક રહ્યો છે.

આપના અરજદારોનો મત એવો છે કે ટ્રાન્સવાલમાં એમના રહેવાથી ટ્રાન્સવાલની આમ-જનતાને ચોખ્ખો લાભ છે. તેઓ ત્યાં છે એને લીધે ટ્રાન્સવાલના લોકોને ઓછામાં ઓછો એટલો

૧. આ અરજી ગાંધીજીએ લખી આપી હતી એ સ્પષ્ટ છે. તે પા. ૧૨૭ ઉપરના નવેમ્બર ૮ના "એસ. હોલિકને પત્ર" સાથે મોકલવામાં આવી હતી.

લાભ તો ચોખ્ખો મળે જ છે કે એમના પૈકીના જે લોકો યુરોપિયન પેઢીઓની માગણી મુજબના ઊંચા ભાવો તથા નફા આપી શકે તેમ નથી તેમના જીવનનિર્વાહનો ખર્ચ ઘટી જાય છે.

આપના અરજદારોએ એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટલુકમ વાંચ્યો છે અને એમનો અભિપ્રાય એવો છે કે આ વટલુકમને કારણે ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓને બિલકુલ બિનજરૂરી અપમાન અને હાડમારીને તાબે થવું પડશે.

૧૯૦૩ના એપ્રિલ માસમાં મિ. વિલિયમ હોસ્કેન અને ટ્રાન્સવાલના અન્ય પ્રતિષ્ઠિત યુરોપિયન રહીશોએ ટ્રાન્સવાલના નેક નામદાર ગવર્નર સાહેબને જે વિનંતીપત્ર^૧ પાઠવ્યો હતો તેમાં દર્શાવેલા વિચારો સાથે આપના અરજદારો પોતાની સંપૂર્ણ સંમતિ પ્રકટ કરવા ઇચ્છે છે.

આપના અરજદારોના નમ્ર મત પ્રમાણે, જનતાના પૂર્વગ્રહને શાંત પાડવા માટે, બ્રિટિશ હિંદીઓના આગમનને નિયંત્રિત કરવું ઇચ્છવા જોગ છે. તેમ છતાં તેઓ એમ પણ માને છે કે એ નિયંત્રણ કેવ અથવા નાતાલની પદ્ધતિનું હોવું જોઈએ અને તેમાં વર્ગભેદની ગંધ ન આવવી જોઈએ.

એટલા માટે આપના અરજદારોની પ્રાર્થના છે કે આપ મહાનુભાવ નેક નામદાર સમ્રાટને એવી સલાહ આપવાની કૃપા કરો કે કાં તો ઉપર્યુક્ત વટલુકમ નામંજૂર કરવામાં આવે અથવા તો ટ્રાન્સવાલમાં વસેલા બ્રિટિશ હિંદીઓને એવી રાહત અપાય કે જેથી તેમને પૂરતું રક્ષણ મળી રહે.

અને આ ન્યાય અને દયાના કાર્ય માટે આપના અરજદારો આપના સદાના ઋણી રહેશે. વગેરે.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૧૦

૧૨૬. ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ^૨

નવેમ્બર ૮, ૧૯૦૬

આ લેખ છપાતો હશે ત્યારે જેને એક ઘણું વજનદાર પ્રતિનિધિમંડળ કહી શકાય તેને લોર્ડ એલ્ગિને મુલાકાત આપી હશે. આ પ્રતિનિધિમંડળમાં બધી જાતના વિચારો ધરાવનારાઓનું પ્રતિનિધિત્વ છે અને તેમાં પાર્લિમેન્ટના નામાંકિત સભ્યો તથા ઘણા અનુભવી ઍંગ્લો-ઈન્ડિયનો સામેલ થયેલા છે. ટ્રાન્સવાલથી આવેલા પ્રતિનિધિઓને બધી દિશામાંથી જે રીતે ઉત્તેજન અને સહાનુભૂતિ સાંપડ્યાં છે તે એક મહત્ત્વની ઘટના છે. ગયા બુધવારે હાઉસ ઓફ કોમન્સના ગ્રાન્ડ કમિટી રૂમમાં, નોટિંગહામ ઈસ્ટના સભ્ય સર હેનરી કોટનના પ્રમુખપદે લિબરલ, લેબર અને નેશનાલિસ્ટ પક્ષોના સભ્યોની જે સભા થઈ હતી તે કદાચ આ વાતનું અત્યંત જવલંત ઉદાહરણ છે. પૂરા સો સભ્યો હાજર હતા. તેમણે પ્રતિનિધિમંડળના સભ્યોની વાતો બહુ જ સહાનુભૂતિપૂર્વક

૧. જુઓ પુસ્તક ૩, પા. ૩૩૪-૫.

૨. આ લેખ ઉપરથી જણાઈ આવે છે કે લેખકને ટ્રાન્સવાલ તથા ઈંગ્લંડના બનાવોની સીધી માહિતી છે. વધારામાં તે ગાંધીજીના કાગળોમાંથી મળી આવ્યાં હતાં. આ હકીકતો સૂચવે છે કે આ લેખ ગાંધીજીએ લખ્યો હોવા જોઈએ.

સાંભળી, અને એમાંના ઘણાએ ટૂંકાં ભાષણો કરીને અથવા પ્રતિનિધિઓને પ્રશ્નો પૂછીને પોતાની સક્રિય સહાનુભૂતિ વ્યક્ત કરી. પ્રતિનિધિમંડળના ઉદ્દેશોને અનુમોદન આપતો એક ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો. એક સભ્યે તો એમ પણ પૂછ્યું કે આ સભામાં કોન્ઝરવેટિવ (ફિલિયુસ્ત) પક્ષના સભ્યોને કેમ બોલાવવામાં આવ્યા નથી? સર ચાર્લ્સ ડિલ્ક જેઓ દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓના પક્ષને સતત ટેકો આપતા આવ્યા છે તેમણે તરત વચ્ચે પડીને કહ્યું કે આ વાત ધ્યાન બહાર રહી ગઈ છે, નહીં તો આ પ્રશ્ન એવો છે કે જેમાં આપણે કોન્ઝરવેટિવ પક્ષનો સહકાર અવશ્ય મેળવી શકીએ. આપણે તથા લિબરલ પક્ષની પાર્લિમેન્ટે દક્ષિણ આફ્રિકાના આપણા હિંદી સાથી-પ્રજાજનોનાં દુઃખો દૂર કરવામાં હંમેશાં કોન્ઝરવેટિવ પક્ષને સાથ આપેલો છે.

સભાના સંયોજક મિ. સ્કોટે કહ્યું કે પરિપત્ર^૧ લિબરલ, લેબર અને નેશનાલિસ્ટ સભ્યો પૂરતો મર્યાદિત રાખવાનું એકમાત્ર કારણ એ હતું કે પ્રતિનિધિમંડળ જે સરકાર પાસે ધાનાખવા આવ્યું છે તે લિબરલ પક્ષની સરકાર છે અને આ સભાએ જે સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે તે જ બિલકુલ યોગ્ય છે એવું માનવામાં આવ્યું છે. તે સાથે જ આપણે કોન્ઝરવેટિવ પક્ષના સભ્યોનો સહકાર જરૂર માગીશું અને તે મેળવવા તૈયાર રહીશું.

સર હેનરી કોટને ઉમેર્યું કે પ્રતિનિધિમંડળમાં ઘણા યુસ્ત કોન્ઝરવેટિવ સભ્યોનો સમાવેશ થયેલો છે.

આ બધી કાર્યવાહી આ પ્રશ્નને પક્ષીય રાજકારણમાંથી દૂર લઈ જાય છે, અને સર ચાર્લ્સ ડિલ્કે ઘણી વાર કહ્યું છે તેમ, એ શાહી મહત્ત્વનો બની જાય છે. આ બધી કાર્યવાહીથી લોર્ડ એલિગનના હાથ મજબૂત બનવા જોઈએ અને વટલુકમને નામંજૂર કરવાનો અધિકાર વાપરવાને અથવા તો ઓછામાં ઓછું, પ્રતિનિધિઓ જેનો આટલો બધો આગ્રહ રાખે છે તે કમિશનની મવાને તેમને પ્રોત્સાહન મળવું જોઈએ.

લોર્ડ એલિગનને આપેલા વિનંતીપત્રમાં આ પ્રશ્નની તમામ હકીકતો સંપૂર્ણપણે રજૂ કરેલી છે અને આ કાયદો કેટલો બિનજરૂરી છે તથા ૧૮૮૫ના ધારા ૩ની સરખામણીમાં તે કેટલો બધો સખત છે એ એમાં સ્પષ્ટ રીતે બતાવ્યું છે. એ સુધારો નથી પણ અત્યંત અપમાનકારક વર્ગભેદ પર રચાયેલો નવો ધારો જ છે એમાં કોઈ શક નથી. પ્રતિનિધિઓની માગણી બહુ જ વાજબી છે. તેમની માગણી એવી છે કે કેપ અથવા નાતાલના જેવો ધારો લોર્ડ એલિગને મંજૂર રાખવો જોઈએ, અને તેમાં બ્રિટિશ હિંદી વસાહતીઓને ગુમાસ્તાઓ તથા પોતાના વેપારમાં મદદ કરવા માટે જરૂરી એવા અન્ય પ્રકારના માણસો લાવવાની છૂટ હોવી જોઈએ. જે આવો ધારો પસાર કરવામાં આવે તો તેનાથી એશિયાઈઓના અસ્ખલિત પ્રવાહ વિષેનો તમામ ભય દૂર થશે અને પછી વટલુકમમાં જે જસૂસીની જોગવાઈ રાખવામાં આવી છે તેની જરૂર નહીં રહેશે.

આવા કોઈ ધારા વિના પણ બ્રિટિશ હિંદીઓની દશા બહુ બૂરી છે. હાલ ચાલેલા એક મુકરદમા ઉપરથી આનો ખ્યાલ આવી જાય છે. આ મુકરદમો અગિયાર વર્ષથી ઓછી ઉંમરના એક એશિયાઈ બાળક^૨ પર ચલાવવામાં આવ્યો હતો. એનું કારણ તેણે તેના પિતાની સાથે

૧. જુઓ “હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં સભા બેલાવવા માટે પરિપત્ર”, પા. ૯૯-૧૦૦.

૨. મહમદ હાફેજ મૂસા; જુઓ પુસ્તક ૫, પા. ૪૮૯.

ટ્રાન્સવાલ સંસ્થાનમાં પ્રવેશ કર્યો હતો એ હતું. ટ્રાન્સવાલની સુપ્રિમ કોર્ટે બાળકની આ સજા રદ કરી હતી. તેમના શબ્દો જ અહીં ઉતારવા એ સહુથી વધારે યોગ્ય લેખાશે :

આ સજા બિલકુલ ગેરકાયદેસર છે. આ એક દસ અને અગિયાર વર્ષ વચ્ચેની ઉંમરનું બાળક છે. એના ઉપર સામાન્ય કાયદાના ભંગનો ગુનો કર્યાનો કોઈ આરોપ નથી, પરંતુ અયોગ્ય રીતે મેળવેલો પરવાનો વાપરીને ટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશ કરવાનો ગુનો કર્યાનો આરોપ છે. એટલું જરૂર દેખાય છે અને કંઈ નહીં તો એવો પુરાવો નોંધાવેલો પડ્યો છે, કે આ બાળકના અંગૂઠાનું નિશાન કોઈક બીજાના પરવાના ઉપર લગાડવામાં આવેલું છે. પરંતુ આ બાળક તો કોઈ પણ રીતે આવો ગુનો કરી શકે તેવું નથી. એને સાક્ષીના પાંજરામાં ઊભું રાખી પૂછવામાં આવતાં એણે કહ્યું કે પરવાનો એટલે શું તે હું જાણતો નથી, અને મેં કદી પરવાનો જોયો નથી. અને એટલું ચોક્કસ કહી શકાય કે છોકરાનું કહેવું બિલકુલ સાચું છે. આવી સજા એક ક્ષણભર પણ ટકી શકે નહીં એમાં કોઈ શક નથી.

અલબત્ત, તેમ છતાં મેનિસ્ટ્રેટ કાઢેલો હુકમ તો કાયમ રહે છે. કેદની મુદત પૂરી થાય ત્યારે અથવા અમુક આપેલી તારીખે, જે દિવસ વહેલો આવે તે દિવસે, આ બાળકે ટ્રાન્સવાલ છોડી ચાલ્યા જવું એવો હુકમ તેમણે તો ગંભીરતાપૂર્વક આપેલો છે. જો બાળક તે દિવસે નહીં જાય, અને કોઈક તેને લઈ નહીં જાય ત્યાં સુધી એ જઈ શકે એવું હું માનતો નથી, તો સંભવિત છે કે એને મેનિસ્ટ્રેટ સમક્ષ અપરાધી તરીકે ખડો કરવામાં આવશે. પરંતુ મને વિશ્વાસ છે કે સત્તાવાળાઓ એવો માર્ગ નહીં અપનાવે. આ કેસ અદાલતે લીધો જ શા માટે એ હું સમજી શકતો નથી. આ એક બહુ અગત્યની બાબત છે. આ બાળક તો હિંદી છે, પરંતુ ટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશ કરનાર કોઈ પણ ગોરા બાળકને પણ એ લાગુ પડે તેમ છે (વટહુકમમાં જે વર્ગને આમાંથી બાકાત રાખવામાં આવ્યા છે તેમના બાળકને નહીં). અને જો તે અગિયાર વર્ષના બાળકને લાગુ પડે તો ધાવણા બાળકને કેમ નહીં! એટલું તો ચોક્કસ છે કે આ પ્રકારના સંજોગોમાં આવો વહીવટી હુકમ કરવામાં આવે એવો ઈરાદો કદી રખાયો નહોતો. આવા હુકમ વિના પણ આ કાયદો સારી પેઠે ટીકાને પાત્ર છે. આવા કાનૂનના વહીવટને હાસ્યાસ્પદ અને તિરસ્કારને પાત્ર બનાવી શકે એવી કોઈ ચીજ જો હોય તો તે આ કિસ્સામાં જે કંઈ બન્યું તેવા પ્રકારનો વહીવટ ચલાવવો એ છે. મને વિશ્વાસ છે કે વહીવટી હુકમની બાબતમાં હવે વિશેષ કંઈ સાંભળવાનું રહેશે નહીં.

જેને ધિ રૅન્ડ ડેલી મેલે “શ્રીઓ સામે જેહાદ”^૧ તરીકે વર્ણવી હતી તેનું ઉદાહરણ હજી તો થોડા દિવસ ઉપર જ આપણને જોવા મળ્યું હતું. ઉપર જણાવેલા કિસ્સામાં ઇન્ડિયન ઓપીનિયન જેને “બાળકો સામે જેહાદ” તરીકે વર્ણવે છે તેનું ઉદાહરણ જોવા મળે છે. આવી જાતના કિસ્સાઓ વધારે સંખ્યાઈભર્યું વર્તન નહીં પણ તાત્કાલિક રાહત માગી લે છે. ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓની વતી રજૂ કરવામાં આવેલાં વિનંતીપત્રોને જો લોર્ડ એલ્ગિન નહીં ગણકારે તો સ્થળ પરના માણસો પર ભરોસો રાખવાના સિદ્ધાંતનું પાલન હાસ્યાસ્પદ હદ સુધી થયેલું ગણાશે.

આ વટલુકમ સંબંધમાં લૉર્ડ એલ્ગિનને પાંચ બ્રિટિશ હિંદીઓએ અંગત અપીલ^૧ કરી છે. એનાથી પ્રતિનિધિમંડળને ઘણો મજબૂત ટેકો મળ્યો છે. તેઓ સઘળા બૅરિસ્ટરી અથવા દાક્તરીનો અભ્યાસ કરતા, દક્ષિણ આફ્રિકામાં જન્મેલા કે ઊછરેલા દક્ષિણ આફ્રિકાના વિદ્યાર્થીઓ છે, અને તેમના શબ્દોમાં, “હિંદુસ્તાન કરતાં દક્ષિણ આફ્રિકાને અમે અમારું વતન વધારે માનીએ છીએ. અમારી માતૃભાષા પણ અંગ્રેજી છે, કેમ કે અમારાં માબાપે બાળપણથી જ અમને એ ભાષા બોલવાની ટેવ પાડેલી છે. અમારા પૈકી ત્રણ ખ્રિસ્તીઓ છે, એક મુસલમાન છે અને એક હિંદુ છે.” આ માણસો બૅરિસ્ટરો કે દાક્તરો થઈ ગયા પછી જ્યારે દક્ષિણ આફ્રિકા પાછા ફરશે ત્યારે તેમને ટ્રાન્સવાલમાં દાખલ થતા શું રોકવામાં આવશે? કે પછી જેને સર હેનરી કોટને “રજિસ્ટ્રીઓ”નું નામ આપ્યું છે તેવા આ નવા વટલુકમ અન્વયે આપવાના પાસો, શું તેમણે રાખવા પડશે? જે સંસ્થાનોમાં આવા જ કાયદા જરી રહેવાના હોય, તો તો બ્રિટિશ હિંદીઓને, ઈંગ્લંડમાં ઉચ્ચ શિક્ષણ લેવાની પરવાનગી જ બિલકુલ ન અપાય, એથી એમના ઉપર દયા થશે. કેમ કે ઈંગ્લંડમાં વિતાવેલા સારા સમયની સ્મૃતિ, માત્ર નામથી જ બ્રિટિશ કિન્તુ આચરણથી અબ્રિટિશ એવાં સંસ્થાનોમાં, એમને જે હીણપત અનુભવવી પડશે, તેના દંશને વધારે તીવ્ર બનાવશે.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલા મુસદ્દાની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૧૧

૧૨૭. સૈમ ડિગ્બીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,]

નવેમ્બર ૮, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

ટ્રાન્સવાલમાંના બ્રિટિશ હિંદીઓના પ્રશ્નના એક હિતૈષી મિત્ર તરીકે આપનું નામ મને સર મંચેરજીએ આપ્યું છે.

લૉર્ડ એલ્ગિનને મોકલવામાં આવેલા કેટલાક વિનંતીપત્રોની નકલો આ સાથે બીડી મોકલું છું. આપ જાણતા હશો કે આજે ત્રણ વાગ્યે અમારું પ્રતિનિધિમંડળ એમને મળવાનું છે.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

[બિડાણ :]

મિ. સૈમ ડિગ્બીર

નેશનલ લિબરલ ક્લબ

લાંડન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૨૫

૧. નુઓ “લૉર્ડ એલ્ગિનને વિદ્યાર્થીઓની અરજી”, પા. ૯૦-૨.

૨. ધિ ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયાના એક વખતના મદદનીશ તંત્રી અને રૉયલ સોસાયટી ઓફ આર્ટ્સના હિંદી વિભાગના મંત્રી. હિંદી સિવિલ સર્વિસના પ્રશ્નોમાં તેઓ રસ લેતા હતા.

૧૨૮. લૉર્ડ એલિગને વિનંતીપત્ર

[લંડન,
નવેમ્બર ૮, ૧૯૦૬]^૧

મહાનુભાવ,

આપે આ પ્રતિનિધિમંડળને મળવાની કૃપા કરી તે બદલ મારા સાથી શ્રી અલી તથા હું આપનો આદરપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ. અમને એવા મિત્રોનો ટેકો મળ્યો છે જેમણે અમને અમારી મુસીબતોમાં હંમેશાં મદદ કરેલી છે. તેઓ ભિન્ન ભિન્ન રાજકીય વિચારોના પ્રતિનિધિઓ છે અને ખાસ કરીને આજના જેવા દિવસે, ઘણું અંગત કષ્ટ ઉઠાવીને, એમની લાગવગનો અમને લાભ આપવા માટે અત્રે પધાર્યા છે. તેમ છતાં હું જાણું છું કે શ્રી અલી અને મારી સમક્ષ જે કાર્ય પડેલું છે તે અત્યંત નાજુક અને કઠણ છે.

આપ મહાનુભાવને ખબર છે કે હિંદીઓની એક બહુ જ મોટી સભા ભરવામાં આવી હતી અને તેમાં ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા. આ ઠરાવોનો મૂળ પાઠ આપને કેબલથી^૨ મોકલવામાં આવ્યો હતો અને જવાબમાં^૩ આપ મહાનુભાવે એક કેબલ મોકલવાની કૃપા કરી હતી. તેમાં બ્રિટિશ હિંદી સંઘને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે, અમે વટલુકમના મુસદ્દાને મંજૂર રાખ્યો છે, કેમ કે તે બ્રિટિશ હિંદીઓને કેટલેક અંશે રાહત આપનારો છે. અમે, જેઓ સ્થળ ઉપર છીએ, અને જેમને આ વટલુકમ લાગુ પડે છે તેઓ, આપ મહાનુભાવ પ્રત્યે અત્યંત આદરભાવ રાખતા હોવા છતાં, માનીએ છીએ કે આ વટલુકમ રાહત આપવાને બદલે ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ ઉપર એટલી હાડમારીઓ લાદે છે કે જેનો જોટો, હું જાણું છું ત્યાં સુધી, સંસ્થાનોના કોઈ કાનૂનમાં મળે તેમ નથી. એ વટલુકમમાં એવું માની લેવામાં આવ્યું છે કે દરેક હિંદી પોતાનો પરવાનો બીજા કોઈકને આપી દેવામાં પાવરધો હોય છે, જેથી કરીને એ બીજા વ્યક્તિ સંસ્થાનમાં ગેરકાયદે દાખલ થઈ શકે. એટલે જ્યાં સુધી ગુનો સાબિત નહીં થાય ત્યાં સુધી પ્રત્યેક વ્યક્તિને નિર્દોષ માનવી જોઈએ, એ સનાતન સિદ્ધાંતનો એનાથી ભંગ થાય છે. આ વટલુકમ પ્રત્યેક હિંદીને અપરાધી ઠરાવે છે અને પોતે નિર્દોષ છે એવું સાબિત કરવાની પણ એને કોઈ તક આપતો નથી. એને ૧૮૮૫ના કાનૂન ઉજ્જના સુધારા તરીકે ગણવામાં આવ્યો છે. બહુ જ આદરપૂર્વક હું કહેવા માગું છું કે એ કોઈ પણ રીતે એ કાનૂનનો સુધારો નથી, પરંતુ અત્યંત દુઃખદ રૂપમાં રંગદ્રેષ વધારનારો તદ્દન નવો વટલુકમ છે. આ વટલુકમ પાસોની જે પ્રથા દાખલ કરેલ છે તે, બ્રિટિશ હિંદીઓને સંબંધ છે ત્યાં સુધી તો, બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના બીજા કોઈ પણ ભાગમાં જાણવામાં નથી, અને તેનાથી હિંદીઓનો દરજ્જો નિઃસંદેહ કાફિરોના દરજ્જા

૧. નવેમ્બર ૮, ૧૯૦૬ને રોજ પ્રતિનિધિમંડળ લૉર્ડ એલિગને મળ્યું તે વખતે આ વિનંતીપત્ર આપવામાં આવ્યો હતો.

૨. આ વિષય પરનો જે એકમાત્ર તાર મળી શકે છે તેમાં ઠરાવોનો પાઠ નથી. એમાં તો માત્ર એટલી જ વિનંતી કરવામાં આવી છે કે એ વટલુકમને સમ્રાટની મંજૂરી મળતી અટકાવો. જુઓ પુસ્તક ૫, પા. ૪૪૭.

૩. એના સાર માટે જુઓ પુસ્તક ૫, પા. ૪૯૩.

કરતાં પણ નીચે ઊતરી જાય છે. આવો કાનૂન બનાવવાનું કારણ એ બતાવવામાં આવે છે કે બ્રિટિશ હિંદીઓનો બહુ જ મોટી સંખ્યામાં અધિકાર બહારનો ધસારો આવી રહ્યો છે, અને બ્રિટિશ હિંદી કોમ અથવા તો બ્રિટિશ હિંદી સંઘ હિંદીઓને મોટી સંખ્યામાં ગેરકાયદેસર રીતે સંસ્થાનમાં લાવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે. બીજા શબ્દોમાં, હિંદી કોમ શાંતિ-રક્ષા વટલુકમનો ગુનાહિત ભંગ કરવામાં કામમાં લાગેલી છે; અને આવા પ્રકારના પ્રયત્નને રોકવાને માટે જ આ વટલુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો છે. એટલે આ એક શિક્ષાત્મક કાનૂન છે. ઘણી વાર આપણે સાંભળીએ છીએ કે જ્યારે કોઈ સમાજના કેટલાક સભ્યો ગંભીર પ્રકારના રાજકીય ગુના કરે છે અથવા તો દેશના સામાન્ય કાયદાનો ભૂરી રીતે ભંગ કરે છે ત્યારે આખા સમાજ પર શિક્ષાત્મક કાનૂન લાગુ પાડવામાં આવે છે. પરંતુ આ દાખલામાં તો નાગરિકની સ્વાધીનતા પર અંકુશ મૂકનારા અને ખોટી રીતે બ્રિટિશ હિંદીઓને લાગુ પાડવામાં આવેલા કાનૂન વિરુદ્ધના ગુના માટે આખી કોમને અપમાનજનક રીતે દંડવામાં આવનાર છે, જ્યારે એ ગુનાનો કોમે દૃઢતાપૂર્વક અસ્વીકાર કર્યો છે.

જે વટલુકમ સંબંધમાં આપ મહાનુભાવ સમક્ષ અમે ધા નાખવા આવ્યા છીએ તે હિંદી કોમના નમ્ર મત પ્રમાણે આવા પ્રકારનો છે. ત્રણ એવી બાબતો છે જે બ્રિટિશ હિંદીઓને રાહતના રૂપમાં વટલુકમમાં સામેલ કરવામાં આવી છે એમ કહેવાય છે. પહેલી બાબત છે ૩ પાઉંડની ફીની માફી. પરંતુ અમે બતાવી ગયા છીએ કે એમાં માફી જેવું કશું છે જ નહીં, કેમ કે જે લોકો હાલ ટ્રાન્સવાલમાં છે તે બધાએ ૩ પાઉંડની ફી ભરેલી જ છે. બીજી બાબત આ વટલુકમથી કામચલાઉ પરવાનાઓ કાઢી આપવાની સરકારને મળતી સત્તાની છે. પરંતુ આ પણ કોઈ રાહત નથી, કેમ કે તે બિનજરૂરી છે. સરકારને આવી સત્તા તો હમેશ મળેલી જ હતી અને તે તેનો પોતાની મરજી મુજબ ઉપયોગ કરતી રહી છે. આજે પણ એવા બ્રિટિશ હિંદીઓ મોજૂદ છે જેઓ કામચલાઉ પરવાના ધરાવે છે.

બીજી બાબત છે કામચલાઉ પરવાના ધરાવનારાઓને મદ્ય અંગેના વટલુકમના અમલમાંથી રાહત અપાવવાની. આ રાહત બ્રિટિશ હિંદીઓએ કદી માગી નહોતી, અને એ બાબત જેટલે અંશે એમને લાગુ પડે છે તેટલે અંશે એમના અકારણ અપમાન જેવી ગણાય છે.

હા, એક વાત છે જેને આ વટલુકમ જરૂર સુધારી લે છે. અને તે વાત એ છે કે મરહૂમ અબુબકર આદમ પાસે જે જમીન પોતાના નામ પર ૧૮૮૫ પહેલાં હતી તે તેના વારસોને પરત આપવાની. આ બાબત વ્યક્તિગત સ્વરૂપની છે. અને જે જમીન હકથી તેમની છે તે મેળવવા માટે એ વારસોને એવી કિંમત ચૂકવવી પડે કે તેથી ટ્રાન્સવાલની આખી હિંદી કોમનું અપમાન થાય, તો તે વારસો પોતે પણ એવી કિંમત ચૂકવવાની પરવા નહીં કરે એની મને ખાતરી છે, અને આવી રાહત મળવા બદલ હિંદી કોમને કોઈ પણ રીતે કદી પણ ઉપકારની લાગણી થવાની નથી. વારંવાર કરવામાં આવતા કાયદાઓ અને અપાતાં વચનો છતાં આપ મહાનુભાવ આવા પ્રકારના વટલુકમને મંજૂર રાખશો, તો તે એક અત્યંત આશ્ચર્યજનક વાત ગણાશે. મિ. ચેમ્બરલેન, લૉર્ડ મિલ્નર અને મિ. લિટલટન યુદ્ધ પછી શું કરવાનો ઈરાદો રાખતા હતા તે બતાવવા તેમના ખરીતાઓમાંથી અવતરણો ટાંકી બતાવવાની ધૃષ્ટતા હું કરીશ.^૧

૧૮૮૫નો ધારો ૩ રદ કરાવવા માટે યુદ્ધ પહેલાં બ્રિટિશ સરકારે શક્ય તે તમામ પ્રયાસો કર્યા હતા એ વાત સૌ કોઈ જાણે છે. આજે પરિસ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે. પરંતુ અમે આશા

૧. આ અવતરણો, જે હાલ ઉપલબ્ધ નથી, તે આ જગાએ મૂકવાનાં હશે એમ અનુમાન થઈ શકે છે.

રાખેલી કે સ્થિતિ બદલાશે તે સારા માટે હશે, કેમ કે અમે માનેલું કે હવે આપણે કોઈ પરદેશી સરકાર સાથે નહીં પણ આપણી પોતાની સરકાર સાથે કામ લેવાનું છે. કમનસીબે, જે દેશને અમારું પોતાનું વતન કહી શકાય તે દેશમાં હવે અમે અજાણ્યા માનવીઓ જેવી સ્થિતિમાં મુકાઈ ગયા છીએ. પૂર્વગ્રહને શાંત પાડવા અમે હમેશાં પ્રયત્ન કર્યા છે અને એ દૃષ્ટિથી, અમે એવાં સૂચનો કર્યા છે જે સ્વશાસનવાળાં સંસ્થાનોમાં અપનાવવામાં આવેલાં છે. પરંતુ આ સૂચનો અપનાવવામાં નિષ્ફળતા મળતાં એક કમિશન નીમવાની પણ અમે માગણી કરેલી છે. એ તો ચાલતી આવેલી બ્રિટિશ પ્રથા છે કે જ્યારે જ્યારે કોઈ નવું પગલું ભરવામાં આવ્યું છે ત્યારે ત્યારે એની પહેલાં એક શાહી કમિશન નીમવામાં આવેલું છે. કદાચ એનું સૌથી તાત્કાલિક ઉદાહરણ બ્રિટનનો પરદેશીઓ અંગેનો ધારો છે. કંઈ પણ નવાં પગલાં લેતાં પહેલાં એક કમિશનને પરદેશીઓની સામે કરવામાં આવેલા આક્ષેપો, વર્તમાન કાનૂનો પૂરતા છે કે નહીં તે, તથા ક્યા નવા કાયદા બનાવવા જોઈએ, એ પ્રશ્નોની તપાસ કરી હતી. ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓના સંબંધમાં પણ અમે આવા જ એક કમિશનની માગણી કરી છે. જેનો મેં ઉલ્લેખ કર્યો છે તે અત્યંત ગંભીર આક્ષેપો જોતાં, હું માનું છું કે, એવી માગણી કરવાનો અમને હક છે. આટલાં બધાં વર્ષોથી અમે રોટી માગતા રહ્યા છીએ, પરંતુ આ વટહુકમના રૂપમાં અમને પથરા જ મળ્યા છે. એટલે અમારી પાસે એવી આશા રાખવાને દરેક કારણ મોજૂદ છે કે આપ મહાનુભાવ ઉપર દર્શાવેલા વટહુકમને માન્ય રાખશો નહીં.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલા મુસદ્દાની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૧૩

૧૨૮. એસ. હોલિકને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૮, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. હોલિક,

આપના પત્ર માટે ઘણો ઘણો આભાર. આપની તબિયત ગઈ કાલે નરમ હતી તે જાણી દિલગીર છું. લોર્ડ એલ્ગિનને આપવાની અરજી^૧ આ સાથે મોકલું છું. આપને લાગે કે એમાં કોઈ ફેરફારની જરૂર છે તો તે આપ કરી લેશો. તેમ થશે તો એ અરજી હું ફરીથી ટાઈપ કરાવી લઈશ. નહીં તો એને મૂળ પ્રત તરીકે સભ્યોમાં ફેરવી શકાશે.

આપનો સહૃદયી,

બિડાણ :

મિ. એસ. હોલિક

૬૨, લંડન વૉલ, ઈ. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૨૬

૧. આમાં “લોર્ડ એલ્ગિનને આપવાની અરજીનો મુસદ્દો”, પા. ૧૨૦-૧નો ઉલ્લેખ છે. જુઓ “એસ. હોલિકને પત્ર”, પા. ૧૧૫ પણ.

૧૩૦. લોર્ડ એલ્ગિનને મળેલું પ્રતિનિધિમંડળ^૧

કોલોનિયલ ઓફિસ,
ગુરુવાર, નવેમ્બર ૮, ૧૯૦૬

ખાનગી

દક્ષિણ આફ્રિકાની બ્રિટિશ હિંદી પ્રજાની વતી પરમ માનનીય
ધિ અર્લ ઓફ એલ્ગિનને મળેલા પ્રતિનિધિમંડળની કાર્યવાહી

પ્રતિનિધિમંડળ નીચેના ગૃહસ્થોનું બનેલું હતું :

લોર્ડ સ્ટેન્લી ઓફ આલ્ડર્લી

શ્રી હાજી વજીરઅલી
શ્રી ગાંધી

ટ્રાન્સવાલથી આવેલા પ્રતિનિધિઓ

સર લેપલ ગ્રિફિન, કે. સી. એસ. આઈ.

મિ. જે. ડી. રીઝ, સી. આઈ. ઈ., એમ. પી.

સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ, કે. સી. એસ. આઈ.

સર હેનરી કોટન, કે. સી. એસ. ઈ., એમ. પી.

શ્રી દાદાભાઈ નવરોજી

સર મંચેરજી ભાવનગરી, કે. સી. આઈ. ઈ.

શ્રી અમીરઅલી

મિ. હેરોલ્ડ કોક્સ, એમ. પી.

મિ. થોર્નટન, સી. એસ. આઈ.

ધિ અર્લ ઓફ એલ્ગિન : સજ્જનો, હું એટલું કહી દેવા ઇચ્છું છું કે આ મુલાકાતને મેં ખાનગી રાખી છે, કેમ કે આ જ પ્રકારની બીજી સભાઓના અનુભવ ઉપરથી મને લાગ્યું છે કે જાહેર છાપાંના રિપોર્ટોની હાજરી વિના જ એક ટેબલે સામસામા બેસીને મિત્રભાવે આપણે આ પ્રશ્નની ચર્ચા વધારે સારી રીતે કરી શકીશું. સાથે સાથે હું એ વાત સારી રીતે સમજું છું કે પ્રતિનિધિમંડળ, કેટલીક વિગતોમાં ઊતરવા માગે છે. અને તેથી મેં આપણી કાર્યવાહી નોંધી લેવાની વ્યવસ્થા કરી છે, જેથી કરીને જે કંઈ વાતચીત થાય તેની નોંધ જળવાઈ રહે.

પછી હું એક બીજી વાત કહેવા ઇચ્છું છું. પ્રતિનિધિમંડળમાં હું કેટલીક એવી વ્યક્તિઓને જોઉં છું જેમની સાથે હિંદુસ્તાનમાં કામ કરવાનો મને લલાવો મળ્યો હતો. એટલે હું આશા રાખું છું કે જે પ્રતિનિધિમંડળને એ વાત સમજાવવાની જરૂર રહી હોય તો આ વ્યક્તિઓએ તેને સમજાવી દીધી હશે કે મારી ભાવના બ્રિટિશ હિંદીઓના હિત માટે મારાથી જે કંઈ બની શકે તે કરવાની છે. (તાળીઓ)

સર લેપલ ગ્રિફિન : મહાનુભાવ, આપે હમણાં જે કંઈ કહ્યું તેનાથી પ્રતિનિધિમંડળનો પરિચય કરાવવાનું મારું કામ વધારે સહેલું બની ગયું છે. આ પ્રતિનિધિમંડળને આપે મુલાકાત આપી તે માટે અમે આપ મહાનુભાવના ઘણા જ આભારી છીએ. આપ જાણો છો કે એના

૧. આને માટે અમે કોલોનિયલ ઓફિસ રેકર્ડ્સનો આધાર લીધો છે. પરંતુ એના અપૂર્ણ પાઠ ગાંધીજીની યાદ્ય કરેલી ઓફિસ પ્રત એસ. એન. ૪૫૧૨ તથા ધિ સાય્બ આફ્રિકન બ્લુ બુક, સી. ડી. ૩૩૦૮માં પણ મળે છે.

તમામ સભ્યો હિંદુસ્તાન સાથે સંબંધ ધરાવે છે, એમાંના ઘણાખરા જાતે હિંદુસ્તાનમાં રહેલા છે અને તેઓ સઘળા હિંદુસ્તાનના હિતમાં રસ લે છે. આ પ્રતિનિધિમંડળમાં સઘળા પક્ષોનું પ્રતિનિધિત્વ છે. એટલે કોઈ પણ જાતની પક્ષભેદની લાગણી વિના જ, દક્ષિણ આફ્રિકાથી આવેલા પ્રતિનિધિઓનો પરિચય કરાવતાં અમને ઘણો આનંદ થાય છે. આપ મહાનુભાવને ખબર છે કે શ્રી ગાંધી ઈનર ટેમ્પલના બેરિસ્ટર છે અને ગત બોઅર યુદ્ધમાં તથા નાતાલમાં થયેલા બંડ વખતે ઓમ્બુલ્વન્સ દળના સંગઠનના તથા અન્ય કામો દ્વારા એમણે દેશના હિત માટે બહુ જ ઉત્તમ કામગીરી બજાવેલી છે. હાલ તેઓ જોહાનિસબર્ગમાં વકીલાત કરે છે. શ્રી અલી એમના સાથી છે. તેઓ ટ્રાન્સવાલની હિંદી કોમના મુસલમાન વિભાગના પ્રતિનિધિ છે, ઘણી સારી સ્થિતિવાળા વેપારી છે અને ટ્રાન્સવાલના ઈસ્લામી મંડળના સ્થાપક, તથા હું માનું છું કે અધ્યક્ષ પણ છે. હાલમાં જે વટલુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો છે અને જેનો નિષેધ ફરમાવવાની અમે સમ્રાટની સરકારને વિનંતી કરવાના છીએ, તેની વિગતો રજૂ કરવાનું કામ હું એ સદ્ગુણસ્થો ઉપર છોડું છું. પરંતુ સંસ્થાન કચેરી સમક્ષ અત્યારે જે પ્રશ્ન આવ્યો છે તે સમજાવવા માટે હું થોડાક શબ્દો બોલવા માગું છું, અને તે માટે આપ મહાનુભાવનો હું થોડી મિનિટો પૂરતો સમય લઈશ.

આ પ્રતિનિધિમંડળનો પરિચય કરાવવાનું મને કહેવામાં આવ્યું છે તેનું મુખ્ય કારણ, મારા ધારવા મુજબ, એ છે કે જેના આપ મહાનુભાવ નામાંકિત ઉપપ્રમુખ છે તે ઈસ્ટ ઈન્ડિયા ઓસોસિયેશનની કાઉન્સિલનો હું અધ્યક્ષ છું. પરંતુ ઈસ્ટ ઈન્ડિયા ઓસોસિયેશને જે પ્રશ્ન આજ સુધીમાં આવી ગયેલા સંસ્થાન મંત્રીઓ, હિંદી વજીરો અને હિંદના વાઈસરોયો સમક્ષ આટલી બધી વાર ભારપૂર્વક રજૂ કર્યો છે તેને અમારી આજની અહીંયાંની હાજરી સાથે કશો સીધો સંબંધ નથી. આપ મહાનુભાવ જાણો છો કે ઈસ્ટ ઈન્ડિયા ઓસોસિયેશનની ફરિયાદોની આધારશિલા એ રહી [છે] કે તમામ સદ્વર્તનવાળા, વફાદાર અને ઉદ્યમી બ્રિટિશ પ્રજાજનોને તેમની જાતિ કે રંગ ગમે તે હોય તોપણ, બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનાં તમામ સંસ્થાનોમાં સરખા હક મળવા જોઈએ. ન્યાયની આ આધારશિલા છે. એનો ભૂતકાળમાં હમેશાં ઈનકાર કરવામાં આવેલો છે. પરંતુ ઈસ્ટ ઈન્ડિયા ઓસોસિયેશન, જેના પ્રતિનિધિઓ આજે અહીં મોટી સંખ્યામાં હાજર છે, તે આ આધારશિલા પર આધાર રાખવાનું ચાલુ રાખવા ઈચ્છે છે અને તેના જ ઉપરથી તેણે પોતાનો વિરોધ વ્યક્ત કરવાનું ચાલુ રાખવું પડ્યું. પરંતુ, મહાનુભાવ, આજને સાંજને સમયે આ પ્રતિનિધિમંડળ જે પ્રશ્ન રજૂ કરવા માગે છે તે પ્રશ્ન મુદ્દામ આ નથી. અને જે મોટા મોટા હકદાર આ અગાઉ રજૂ થયા છે તેવા કોઈ હકદાર તેઓ આજે રજૂ કરી રહ્યા નથી. તેઓ તો એટલું જ માગે છે કે ટ્રાન્સવાલ એકલાને જ લાગુ પડતો અમુક વટલુકમ સમ્રાટની સરકારે મંજૂર નહીં કરવો.

આ મુદ્દા પર માત્ર થોડા જ શબ્દો કહેવાનું જરૂરી છે. બોઅર સરકારના વખતમાં બ્રિટિશ હિંદીઓ સાથે સારી પેઠે કડકાઈથી વર્તાવ કરવામાં આવતો હતો. તેમ છતાં ટ્રાન્સવાલમાં એમના પ્રવેશ પર પ્રતિબંધ નહોતો, અને પુખ્ત વયના વેપારીઓ પાસેથી પરવાના માટે ફી લેવામાં આવતી, તે સિવાય તેમને કોઈ જાતની દબલ કરવામાં આવતી નહોતી. પરંતુ એમની સ્થિતિ અત્યંત પરેશાનીભરી હતી, અને અનેક ફરિયાદો કરવામાં આવી હતી. અમે માનેલું કે જ્યારે એ દેશ અંગ્રેજોના હાથમાં આવશે ત્યારે એ ફરિયાદો દૂર કરવામાં આવશે. પરંતુ અત્યારે તો એ ફરિયાદો દૂર કરવાને બદલે એ લોકોની સ્થિતિ વિશેષ ખરાબ કરી મૂકવામાં આવી છે અને નોંધણી તથા ઓળખના નિયમો અત્યંત વધારે સખત બનાવી દેવામાં આવ્યા છે. અત્યારે જે વટલુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો છે તેને વિષે આફ્રિકાના લોક ગમે તે કહેતા હોય, પણ એને લીધે બ્રિટિશ હિંદીઓની સ્થિતિ અનેકગણી ખરાબ અને વધુ અપમાનજનક બની ગઈ છે. એવું કહેવાતું હોય કે ટ્રાન્સવાલમાં આ નિયમો હિંદીઓના ભલા માટે બનાવવામાં આવ્યા છે; પરંતુ ઘણનો ઘા કયાં વાગે છે તે તો એણે જ સમજે, એ ન્યાયે ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓ માને છે કે આ વટલુકમનાં નવાં નિયમનો એટલાં દુઃખદ અને અપમાનજનક છે કે તેમને સહન કરવાં અશક્ય છે. અને હું પોતે તો એમના આ દાવાને તથા એમની ફરિયાદને અત્યંત મજબૂત રીતે અનુમોદન આપું છું.

આ વટલુકમ અનુસાર ટ્રાન્સવાલમાં રહેનાર દરેક વ્યક્તિની બહુ જ સખત તપાસ કરવામાં આવશે; હરેક પાસ ઉપર એની આંગળીઓની છાપ લેવામાં આવશે; અને નોંધણી વિના પુરુષ, સ્ત્રી કે બાળક કોઈને પણ દેશમાં દાખલ થવા દેવામાં આવશે નહીં. એ નોંધણીનો પ્રકાર એટલો સખત છે કે મને યાદ છે ત્યાં સુધી એવી સખત નોંધણી બીજા કોઈ સુધરેલા દેશમાં સાંભળવામાં આવી નથી. આ નિયમ પ્રમાણે ટ્રાન્સવાલમાં રહેતા દરેક હિંદીઓ, પછી તે પુખ્ત વયનો પુરુષ હોય, સ્ત્રી હોય, કે બાળક હોય, અરે ધાવણાં બાળકોએ પણ એવી શરતો મુજબ નોંધણી કરાવવી પડશે કે જે સામાન્ય રીતે કોઈ પણ સુધરેલા દેશમાં માત્ર સજા પામેલા ગુનેગારોને જ લાગુ પડે છે. આ નોંધણી કરાવવાનું જાણીજોઈને ટાળવામાં આવે, એને વિષે અજ્ઞાન હોય કે એ ભૂલી જવાય તો તેની શિક્ષા, પાયમાલ કરે એવો ભારે દંડ, સખત કેદ, દેશનિકાલ અને સર્વનાશ છે. મહાનુભાવ, આપ તો હિંદુસ્તાનના વાઈસરોય હતા અને એ દેશ પ્રત્યે આપને સહાનુભૂતિ છે. એટલે આપ એટલું તો જાણો છો કે બ્રિટિશ ધ્વજની છાયા નીચે કોઈ પણ સ્થળે આવો કાયદો સાંભળવા મળતો નથી. અને જે યુરોપને લઈએ તો કોઈ જાતની અતિશયોક્તિ વિના હું કહી શકું કે યહૂદી લોકો વિરુદ્ધના ઝૂંપી કાનૂન સિવાય યુરોપ ખંડમાં એવો કોઈ કાનૂન નથી જેની તુલના આની સાથે થઈ શકે. અને જે ઈંગ્લંડમાં આપણે આવો દાખલો શોધવો હોય તો તે આપણને પ્લેન્ટેજનેટ^૧ કાળમાં જ મળશે.

અને આ કાયદો કોની વિરુદ્ધ બનાવવામાં આવ્યો છે? એ એવા લોકોની વિરુદ્ધ બનાવવામાં આવ્યો છે કે જે જગતમાં સૌથી વધુ વ્યવસ્થિત, શિષ્ટ, ઉદ્યમી અને શાંત જાતિના છે; જે આપણી પોતાની જ જાતિના અને લોહીના છે અને જેમની ભાષા સાથે આપણી પોતાની ભાષાનો ભગિની ભાષા તરીકેનો સંબંધ બંધાયેલો છે. હાલમાં અહીં બેઠેલા આપણે સૌ હિંદુસ્તાન સાથે સંબંધ ધરાવીએ છીએ અને તેનો ઈતિહાસ જાણીએ છીએ. આજે હિંદી કોમ શી ચીજ છે તે આવા એ કોમથી સુપરિચિત ગૃહસ્થોને કહી બતાવવાની કંઈ જરૂર નથી. એનો ઉલ્લેખ સરખો કરવો એ લગભગ એનું અપમાન કરવા બરાબર છે.

અને આ કાયદો કોની ઉશ્કેરણીથી થયો છે? મને કહેવામાં આવ્યું છે, અને હું એ માનું છું કે, ટ્રાન્સવાલની બ્રિટિશ કોમના મોટા ભાગના આદમીઓનો આમાં કોઈ હાથ નથી. તેઓ તો, હું માનું છું કે, બ્રિટિશ હિંદી પ્રજાને તમામ પ્રકારના વાજબી હકો આપવાના મતના છે. આ ઉશ્કેરણી તો ટ્રાન્સવાલમાં વસતાં પરાયાં રાજ્યોના વિદેશી લોકોની છે, જેમને હિંદી વેપારીઓ કેટલેક અંશે નડતરરૂપ છે, કેમ કે હિંદીઓ તેમના પોતાના કરતાં ઘણા વધારે સંયમી અને ઉદ્યમી છે. એમાં અંગ્રેજોનો હાથ નથી. યુરોપની આંતરરાષ્ટ્રીય ગટરોમાંથી ફેંકાઈ ગયેલી ગંદકીરૂપ—ઝૂંપી યહૂદીઓ, સીરિયનો, જર્મન યહૂદીઓ અને એમના જેવા પરાયા દેશોના હરેક પ્રકારના વિદેશીઓએ આ કાયદો કરવા પ્રોત્સાહન આપ્યું છે અને તેઓ જ હિંદીઓ વિરુદ્ધના દ્રુષ્ટને વધારી રહ્યા છે. અંગ્રેજ રહેવાસીઓ, મારી સમજ પ્રમાણે, ટ્રાન્સવાલનું એક અંગ છે. તેમની ટીકારૂપે હું એક શબ્દ પણ બોલવા માગતો નથી. પરંતુ ટ્રાન્સવાલ તો માત્ર આપણે જીતેલું સંસ્થાન છે, વસાવેલું નહીં. એટલે આ આબરૂદાર હિંદી કોમની વિરુદ્ધ જે કોઈ હોય તો તે ત્યાંના વિદેશી લોકો છે.

મહાનુભાવ, હું આપનો વધારે સમય લેવા માગતો નથી. પરંતુ હું આપને એટલું જ કહેવા માગું છું કે આપ સમ્રાટની સરકારના પ્રતિનિધિ છો, આપે હિંદીઓ ઉપર ઘણી યશસ્વી રીતે રાજ્ય કરેલું છે અને આપની સહાનુભૂતિ તેમના તરફ છે એ અમે જાણીએ છીએ. તેથી આજે અમે આપને વિનંતી કરીએ છીએ કે આ વટલુકમની સામે આપ નામંજૂરીનો લુકમ મેળવી આપો. આજે આ પ્રતિનિધિમંડળ આપની પાસે કોઈ મોટા પ્રશ્નો લઈને આવેલું નથી. તેઓ રાજકીય હકો માગતા નથી. ટ્રાન્સવાલના યુદ્ધમાં ઈંગ્લંડ પ્રત્યેની ભક્તિને લીધે એમનામાંના ઘણાએ પોતાના જન ન્યોછાવર કર્યા છે. ઈંગ્લંડ, ઓસ્ટ્રેલિયા કે કેનેડાથી મોકલવામાં આવેલાં લશ્કરોના કોઈ પણ સૈનિકે જેટલી હિંમતથી કામ કર્યું છે તેટલી જ હિંમતથી તેમણે પણ કરેલું

૧. ૧૧૫૪-૧૪૫૮ના ગાળાનો ઇંગ્લંડનો રાજવંશ. એના સ્થાપકે, પોતે શિરપેચ તરીકે પ્લેન્ટાજનિસ્તા(જનિસ્તા નામના છોડની ફૂંપણો)નો ઉપયોગ કરતો હોવાથી, પ્લેન્ટેજનેટ નામ ધારણ કર્યું.

છે. તેમ છતાં તેઓ પોતાની એ મહાન અને એકનિષ્ઠ સેવાઓનો કોઈ બદલો માગતા નથી. એમની એ સેવાઓની કશી કદર કરવામાં આવી નથી. ઊલટું, એની ઉપેક્ષા કરવામાં આવી છે અને તેમના ઉપર નવા બોજ લાદવામાં આવ્યા છે. અમે આજે ન્યાય, અને કેવળ શુદ્ધ ન્યાય સિવાય બીજું કંઈ માગતા નથી. અમે એટલું જ માગીએ છીએ કે બોઅર લોકોએ આપણા ઉપર જે ચાબુકો ચલાવી હતી તે ચાબુકો બ્રિટિશ સરકારના હાથમાં જતાં વીંછીના ડંખમાં ફેરવાઈ ન જવી જોઈએ.

અંતમાં હું એટલું કહીશ કે હાલની સરકાર પાસેથી અમે બધી જ આશા રાખીએ છીએ, અને તે એટલા માટે કે આ સરકારે ચીના લોકોની ફરિયાદો સૌથી વધારે સહાનુભૂતિપૂર્વક સાંભળી છે. પરંતુ આ પ્રતિનિધિમંડળને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી, ચીનાઓ અને અન્ય રાષ્ટ્રોના વિદેશીઓનો કોઈ હિસાબ નથી. અમે ચીનાઓને માટે આ માગણી કરતા નથી, પરંતુ આપણી પોતાની સાથે પ્રજા માટે કરીએ છીએ. અને અમારી માગણી એ છે કે એમની સાથે ઉદારતાથી નહીં તો ન્યાયથી કામ લેવાવું જોઈએ અને આપ મહાનુભાવ એમને અપમાન અને જુલમમાંથી બચાવી લેશો.

આપ મહાનુભાવની વિનંતીને ધ્યાનમાં લઈને જ આ પ્રતિનિધિમંડળ નાનું રાખવામાં આવ્યું છે. નહીં તો તેને આનાથી ઘણું મોટું બનાવી શકાયું હોત. આ તો એક કસોટીરૂપ મામલો છે, પ્રગતિનો કે પીછેહઠનો પ્રશ્ન છે. હિંદના ભૂતપૂર્વ વાઈસરોય તરીકે આપે જાણવું જોઈએ કે આ કસોટીરૂપ મામલામાં આજે જે નિર્ણય આપવામાં આવશે તેના ઉપર સમસ્ત હિંદુસ્તાનની, ૩૦ કરોડ હિંદીઓની મીટ મંડાયેલી છે. અને આપ મહાનુભાવને હું એ વાત વિચારવાની અને યાદ રાખવાની વિનંતી કરું છું કે આ વટલુકમથી એકલા હિંદુસ્તાનમાં જન્મેલા હિંદીઓનું જ અપમાન થતું નથી, પરંતુ એમની સાથે હિંદુસ્તાનના આખા અધિકારીવર્ગનું પણ અપમાન થઈ રહ્યું છે. જેમાં મારો અને આ પ્રતિનિધિમંડળના ઘણાખરા સભ્યોનો સમાવેશ થાય છે. શું એમ માની લેવું કે અમે લોકો, જેમણે આપ મહાનુભાવ તથા આપના પુરોગામીઓ અને અનુગામીઓના હાથ નીચે હિંદી પ્રદેશ ઉપર રાજ્ય કર્યું છે અને હિંદી લોકો સાથે કામ કર્યું છે તેઓએ એવા નીચી પાયરીના લોકો પર રાજ્ય કર્યું હતું કે જેમને જૂલુઓ અને રૂસી યહૂદીઓ કરતાં પણ હલકા ગણવામાં આવ્યા છે? હરગિજ નહીં. જે લોકો પર આપે આટલું સારું શાસન ચલાવ્યું છે તેમનું રક્ષણ કરવા આપ આપનાથી બની શકે એટલું બધું કરી છૂટશો એવો અમે આપના પર વિશ્વાસ મૂકીએ છીએ. જે મારા બોલવામાં કોઈ આવેશ આવી ગયો હોય તો હું આપની ક્ષમા માગું છું, કેમ કે હું આપને ખાતરી આપવા માગું છું કે ટ્રાન્સવાલના વસાહતીઓ (હું એમને સંસ્થાનવાસીઓ નહીં કહું) ત્યાંના બ્રિટિશ હિંદીઓની સાથે આજે જે વર્તવ કરી રહ્યા છે તેને કારણે મારા મનમાં જે શરમ અને રોષની લાગણી છે તે મારા શબ્દોની ગરમીના પ્રમાણમાં ઘણા મોટા પ્રમાણમાં વધી જાય અમ છે.

શ્રી ગાંધી : શ્રી અલી અને હું બંને આપ મહાનુભાવના ઘણા ઘણા આભારી છીએ કે આપે બ્રિટિશ હિંદીઓની સ્થિતિ આપની સમક્ષ રજૂ કરવાની અમને તક આપી. અમને પ્રતિષ્ઠિત ઍંગ્લો-ઈન્ડિયન મિત્રો તથા બીજાઓનો ટેકો મળેલો છે, તેમ છતાં મને લાગે છે કે શ્રી અલી અને મારી સામે જે કામ છે તે ઘણું કઠણ છે. કેમ કે જોહાનિસબર્ગમાં બ્રિટિશ હિંદીઓની મોટી જાહેર સભા થયા પછી લૉર્ડ સેલબોર્ન મારફતે આપને જે તાર^૧ મોકલવામાં આવ્યો હતો તેના જવાબમાં આપે બ્રિટિશ હિંદી સંઘને એમ જણાવ્યું હતું કે, તમારો કેસ રજૂ કરવાની તમને પૂરેપૂરી તક આપવામાં આવશે, તેમ છતાં એનાથી કોઈ સારું પરિણામ આવવા સંભવ નથી, કેમ કે એ વટલુકમના સિદ્ધાંતને અમે એ દૃષ્ટિએ માન્ય રાખ્યો છે કે એનાથી બ્રિટિશ હિંદીઓને સમ્રાટની સરકાર ઈચ્છે છે તેટલી રાહત જોડે નથી મળતી તેમ છતાં કંઈક રાહત તો મળે જ છે.

અમે જેઓ ત્યાં સ્થળ પર રહીએ છીએ અને જેમને પ્રસ્તુત વટલુકમ લાગુ પડે છે તેઓ એ રીતે વિચારતા નથી. અમને લાગ્યું છે કે આ વટલુકમ અમને કોઈ પણ પ્રકારની રાહત આપતો નથી. આ એક એવો કાનૂન છે કે જેને લીધે બ્રિટિશ હિંદીઓની દશા પહેલાંના કરતાં ઘણી જ ખરાબ બની જાય છે અને તે લગભગ અસહ્ય બનીને ઊભી રહે છે. આ વટલુકમમાં બ્રિટિશ હિંદી ગુનેગાર જાતિનો હોય એવું માની લેવામાં આવ્યું છે. ટ્રાન્સવાલના સંજોગો ન જાણતો હોય એવો કોઈ અજાણ્યો માણસ જે આ વટલુકમને વાંચે તો એને એવો અભિપ્રાય બાંધતાં સંકોચ ન થાય કે આ પ્રકારનો વટલુકમ, જેમાં આટલી બધી સજાઓની જોગવાઈ છે અને જે બ્રિટિશ હિંદી કોમ ઉપર બધી બાજુથી પ્રહાર કરે છે, તે કેવળ ચોરો કે ડાકુઓની ટોળીને જ લાગુ પડતો હોવો જોઈએ. એટલે હું એવું માનવાની હિંમત કરું છું કે આ વટલુકમના સંબંધમાં સર લેપલ ગ્રિફિને જેકે કડક^૧ ભાષા વાપરી છે, તેમ છતાં તેમના કહેવામાં સહેજ પણ અતિશયોક્તિ નથી, અને એમનો બોલેલો એકેએક બોલ વાજબી છે. તે સાથે જ હું એ પણ કહેવા માગું છું કે આ વટલુકમ, એના સુધારેલા રૂપમાં, બ્રિટિશ હિંદી સ્ત્રીઓને લાગુ પડતો નથી. અલબત્ત, જ્યારે તે મુસદ્દાના રૂપમાં હતો ત્યારે સ્ત્રીઓને પણ લાગુ પડતો હતો. પરંતુ બ્રિટિશ હિંદી સંઘે તથા હમીદિયા ઈસ્લામી મંડળના અધ્યક્ષ તરીકે શ્રી અલીએ અલગ રીતે એનો તીવ્ર વિરોધ કરી જણાવ્યું કે એનાથી સ્ત્રીઓની પવિત્રતાને મોટો ધક્કો લાગશે. એટલે એમાં એવી રીતે સુધારો કરવામાં આવ્યો કે સ્ત્રીઓને એના અમલમાંથી મુક્ત રખાઈ. પરંતુ તે તમામ પુખ્ત વયના પુરુષોને અને બાળકોને પણ લાગુ પડે છે, કેમ કે માબાપો અથવા વાલીઓએ પોતાનાં બાળકો હોય અથવા આશ્રિતો હોય તેમનાં નોંધણીનાં પ્રમાણપત્રો કઢાવવાં પડશે.

બ્રિટિશ કાનૂનનો એ મૂળભૂત સિદ્ધાંત છે કે દરેક વ્યક્તિને, જ્યાં સુધી તે ગુનેગાર સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી નિર્દોષ માનવામાં આવે. પરંતુ આ વટલુકમ તો આ વાતને ઉલટાવી નાખે છે. તે પ્રત્યેક હિંદી ઉપર ગુનેગારની મહોર^૨ મારે છે અને પોતાની નિર્દોષતા સાબિત કરવાનો તેને માટે કોઈ અવકાશ રહેવા દેતો નથી. હજી સુધી અમારી વિરુદ્ધ કશું પણ સાબિત થઈ શક્યું નથી. અને તેમ છતાં પ્રત્યેક બ્રિટિશ હિંદીને, એનો દરજ્જો ગમે તેવો હોય તોપણ, ગુનેગાર ઠરાવવામાં આવનાર છે અને તેની સાથે નિર્દોષ માણસ તરીકેનો વર્તાવ રખાવાનો નથી. મહાનુભાવ, આવા વટલુકમને બ્રિટિશ હિંદીઓ શાંતિથી સાંખી લઈ શકે તેમ નથી. સમ્રાટના સામ્રાજ્યના કોઈ પણ ભાગમાં સ્વતંત્ર બ્રિટિશ પ્રજાજનોને આવો વટલુકમ લાગુ પડતો હોય એવું મારી જાણમાં નથી.

બીજું, આજે જે વિચાર ટ્રાન્સવાલ કરે છે તે આવતી કાલે બીજાં સંસ્થાનો કરશે. જ્યારે લોર્ડ મિલ્નરે તેમની બજાર નોટિસ^૨ બ્રિટિશ હિંદીઓને માથે મારી, ત્યારે આખું દક્ષિણ આફ્રિકા 'બજાર'ના વિચારથી ગાજી ઊઠ્યું હતું. 'બજાર' એ ખોટો શબ્દપ્રયોગ છે. વાસ્તવમાં એ શબ્દ લોકેશન માટે વાપરવામાં આવ્યો છે, જ્યાં વેપાર ચલાવવાનું પૂરેપૂરું અસંભવિત છે. તેમ છતાં બજાર નોટિસ બહાર પડ્યા પછી તે વખતના નાતાલના^૩ મેયર, મિ. એલિસ બ્રાઉને ગંભીરતા-પૂર્વક એક એવી દરખાસ્ત મૂકી હતી કે હિંદીઓને બજારોમાં^૪ જુદા કાઢવા જોઈએ. એ જ રીતે

૧. મૂળમાં જે શબ્દ છે તેનો અર્થ "વિચિત્ર" થાય છે.

૨. જુઓ પુસ્તક ૪, પા. ૫૨-૬.

૩. ડરબનના મેયર.

૪. જુઓ પુસ્તક ૪, પા. ૨૭૧.

આ વટલુકમનું પણ, જે કદાપિ તે કાયદો બનશે તો, દક્ષિણ આફ્રિકાના બીજા ભાગોમાં અનુકરણ નહીં થાય એમ માનવાને સહેજ પણ કારણ નથી. આજે નાતાલમાં સ્થિતિ એવી છે કે ગિર-મીટિયા હિંદીઓને પણ, આ એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટલુકમમાં જણાવવામાં આવ્યા છે તેવા પાસો રાખવાના હોતા નથી. અને પાસ નહીં રાખવા બદલ પ્રસ્તુત વટલુકમમાં જેવી સજાઓ ઠરાવવામાં આવી છે તેવી સજાઓ પણ અત્યારે થતી નથી. અમારા નમ્ર વિનંતીપત્રમાં અમે બતાવ્યું છે કે આ વટલુકમથી કોઈ પણ જાતની રાહત આપવામાં આવી નથી, - કેમ કે ૩ પાઉંડની ફીની માફી, જેનો મિ. ડંકને ઉલ્લેખ કર્યો છે, તે બિલકુલ ભ્રામક છે, કારણ કે ટ્રાન્સવાલના અમે તમામ બ્રિટિશ હિંદી નિવાસીઓ, જેમને ૧૮૮૫ના ધારા ૩ અન્વયે ૩ પાઉંડ ભરવા પડે છે, અને લૉર્ડ સેલબોર્નના વચન અનુસાર જેમને ટ્રાન્સવાલમાં ફરીથી દાખલ થવાની છૂટ મળવા સંભવ છે, તેમણે બધાં ૩ પાઉંડ ક્યારનાયે ભરી દીધા છે.

કામચલાઉ પરવાના કાઢી આપવાનો અધિકાર પણ ઉપલકિયો છે, કેમ કે સરકારે એ અધિકારનો અમલ ક્યારનોયે કરી દીધેલો છે અને પરિણામે ટ્રાન્સવાલમાં આજે એવા અનેક હિંદીઓ મોજૂદ છે જેમની પાસે કામચલાઉ પરવાના છે. એમના પરવાનાઓની મુદત પૂરી થતાં એમને સંસ્થાનમાંથી બહાર કાઢી શકાય તેમ છે.

મદ્ય અંગેના વટલુકમ^૧ મુજબ જે રાહત આપવામાં આવી છે તે બ્રિટિશ હિંદીઓને પોતાનું નાહકનું અપમાન જ લાગે છે. સ્થાનિક સરકારે આ વાતને એટલે દરજ્જે સ્વીકારી હતી કે તેમણે હિંદીઓને તરત જ ખાતરી આપી હતી કે એ વટલુકમ હિંદીઓને માટે છે જ નહીં, પણ બીજા કોઈકને માટે છે. બીજા કોઈ લોકો સાથે અમારે નિસ્ખત નથી. અને અમે હંમેશાં એવું બતાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે કે બ્રિટિશ હિંદીઓને બ્રિટિશ પ્રજાજનો ગણીને તેમની સાથે વ્યવહાર કરવો જોઈએ અને બ્રિટિશ પ્રજાજનો તરીકે એમને લાગુ ન કરી શકાય એવાં કોઈ નિયંત્રણો જેમને લાગુ પાડવાની જરૂર હોય, તેવા સર્વસાધારણ એશિયાઈઓ ભેગા એમને ભેળવી નહીં દેવા જોઈએ.

એક બીજી વાત બાકી રહે છે તે મરહૂમ અબુબકરની^૨ જમીન બાબતમાં છે. ખરું જોતાં એ જમીન એમના વારસોને હકથી મળવી જોઈએ, પરંતુ વરિષ્ઠ અદાલતે આનાકાનીથી કરેલા અર્થ પ્રમાણે એ કેવળ વ્યક્તિગત સ્વરૂપની છે અને આખી કોમને તેની સાથે સંબંધ નથી, એટલે એ જમીન વારસોને આપી નહીં શકાય. આ વટલુકમનો હેતુ આ ભૂલ સુધારવાનો છે. પરંતુ મેં એ વારસોના વકીલ તરીકે કામ કરેલું હોવાથી હું નમ્રપણે માનતો હતો કે બ્રિટિશ હિંદીઓને લાગુ પડનારા આ વટલુકમના રૂપમાં કિંમત ચૂકવીને આવી રાહત મેળવવાનું તેઓ પણ પસંદ નહીં કરે અને એ પણ નક્કી કે અબુબકરની જમીનના વારસોને જે રાહત આપવામાં આવે તેના બદલામાં હિંદી કોમ આવા પ્રકારનો વટલુકમ કદી સ્વીકારી પણ નહીં શકે, કેમ કે જે ખરેખર તેમનું પોતાનું છે તે મેળવવા માટે એમને આટલી મોટી કિંમત ચૂકવવી પડે તેમ છે. આ રીતે આ બાબતમાં પણ આ વટલુકમથી કોઈ પણ રીતની રાહત મળતી નથી. મેં અગાઉ કહ્યું તેમ, આ વટલુકમને પરિણામે અમારા ઉપર ગુનેગારો તરીકેની મહોર મરાઈ જશે.

મહાનુભાવ, વર્તમાન કાનૂન પૂરતો સખત છે. મારા હાથમાં વૉક્સરસ્ટના મેનિસ્ટ્રેટની ક્યેરીના હેવાલો છે. ૧૯૦૫ અને ૧૯૦૬નાં વર્ષોમાં ટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા

૧. જુઓ પુસ્તક ૫, પા. ૪૩૨-૩.

૨. જુઓ પુસ્તક ૫, પા. ૨૫૮-૬.

બદલ ૧૫૦થી વધારે હિંદીઓ ઉપર સફળતાપૂર્વક મુકરદમા ચલાવવામાં આવ્યા હતા. હું એમ કહેવાની ધૃષ્ટતા કરું છું કે આ બધા મુકરદમા કોઈ પણ રીતે ન્યાયસંગત નહોતા. હું તો માનું છું કે જો આ મુકરદમા તપાસવામાં આવે તો આપને જાણાશે કે એમાંના કેટલાક તો બિલકુલ પાયા વિનાના હતા.

ઓળખના પ્રશ્ન સંબંધમાં તો વર્તમાન કાયદાઓ તદ્દન પૂરતા છે. મારી પાસેનું નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર હું આપની સમક્ષ રજૂ કરું છું. તે ઉપરથી જાણાશે કે ઓળખ સાબિત કરવા માટે એ કેટલું સંપૂર્ણ છે. આ નવા કાયદાને ભાગ્યે જ સુધારા તરીકે ગણાવી શકાય. મારા સાથીદાર શ્રી અલીને ટ્રાન્સવાલ સરકાર પાસેથી મળેલી નોંધણીની એક રસીદ હું આપ મહાનુભાવને બતાવું છું. આપ જોશો કે એ માત્ર ૩ પાઉંડની રસીદ છે. વર્તમાન વટલુકમ મુજબ કરાવવાની નોંધણી જુદા પ્રકારની છે. જ્યારે લોર્ડ મિલ્નરને ૧૮૮૫ના ધારા ઉનો અમલ કરવાની ઈચ્છા થઈ, ત્યારે તેમણે નવેસર નોંધણી કરાવવાની સૂચના મૂકી. અમે એનો વિરોધ કર્યો. પરંતુ એમણે આગ્રહપૂર્વક સલાહ આપવાથી, અમે અમારી રાજ્યખુશીથી અમારી નવેસર નોંધણી કરાવી લીધી, અને પરિણામે આ પત્રક આપની સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે. જ્યારે એ નોંધણી કરવાનું ઉપાડવામાં આવ્યું ત્યારે લોર્ડ મિલ્નરે ભારપૂર્વક કહેલું કે આ કાનૂન છેવટનો છે, અને જેમની પાસે આવાં નોંધણીનાં પ્રમાણપત્રો હશે તેમને એને આધારે અહીં રહેવાનો સંપૂર્ણ અધિકાર મળશે. શું આ બધું હવે નિર્ણયક કરી દેવાનું છે? આપ મહાનુભાવ પુનિયાનો? કેસ તો જાણો છો. એમાં પોતાના પતિ સાથે આવેલી એક ગરીબ હિંદી સ્ત્રીને પતિથી જુદી પાડીને સાત કલાકની અંદર દેશ છોડી ચાલી જવા મોનિસ્ટ્રેટે ફરમાવ્યું હતું. સદ્ભાગ્યે આખરે રાહત આપવામાં આવી હતી, કેમ કે મામલો સમયસર અદાલતમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો. અગિયાર વર્ષથી ઓછી ઉંમરના એક છોકરાને પણ ગિરફતાર કરવામાં આવ્યો હતો. તેને ૫૦ પાઉંડનો દંડ અથવા ત્રણ માસની જેલ, અને તે પછી દેશ છોડી જવાની સજા ફરમાવવામાં આવી હતી. આ કિસ્સામાં પણ વરિષ્ઠ અદાલત ન્યાય આપી શકી હતી. એ સજાને સદંતર ગલત જાહેર કરવામાં આવી હતી, અને સર જેમ્સ રોઝ-ઈન્સે કહ્યું હતું કે, જો આવી નીતિને અનુસરવાનું ચાલુ રહેશે તો રાજ્યશાસન પોતાને હાસ્યાસ્પદ અને તિરસ્કારપાત્ર બનાવી મૂકશે. જો વર્તમાન કાનૂન બ્રિટિશ હિંદીઓને આ રીતે દંડવા જેટલો કડક અને સખત હોય, તો જે હિંદીઓ બનાવટ કરીને સંસ્થાનમાં પ્રવેશ કરવા પ્રયત્ન કરે તેમને સંસ્થાનની બહાર રાખવા માટે શું તે પૂરતો નહીં જાણાય?

આ વટલુકમ પસાર કરવાનું કારણ એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે ટ્રાન્સવાલમાં બ્રિટિશ હિંદીઓ મોટા પ્રમાણમાં ગેરકાયદેસર રીતે ધૂસી આવ્યા છે અને આવી રીતે હિંદીઓને ધુસાડવા માટે હિંદી કોમ પ્રયત્ન કરી રહી છે. આમાંના છેલ્લા આરોપનો હિંદી કોમે અનેક વાર રદિયો આપેલો છે અને જેમણે આ આરોપ મૂક્યો છે તેમને તે સાબિત કરવાનું આહવાન આપવામાં આવેલું છે. પ્રથમ વિધાનનો પણ ઈનકાર કરવામાં આવેલો છે.

એક બીજી વાતનો પણ મારે ઉલ્લેખ કરી દેવો જોઈએ. તે છે બ્રિટિશ હિંદીઓની જાહેર સભાઓ પસાર કરેલો ચોથો ઠરાવ.^૩ એ ઠરાવ ગંભીરતાપૂર્વક, આજીજીપૂર્વક અને અત્યંત

૧. જીઓ પુસ્તક ૫, પા. ૪૮૬-૮.

૨. જીઓ પુસ્તક ૫, પા. ૪૮૯.

૩. જીઓ પુસ્તક ૫, પા. ૪૯૨.

નમ્રતા સાથે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. અને એ ઠરાવ દ્વારા એ આખી ગંજવર સભાએ નિશ્ચય કર્યો હતો કે જે આ વટલુકમ ક્યારેક પણ અમલમાં આવે અને આપણને રાહત આપવામાં નહીં આવે, તો એને પરિણામે થનાર મોટા અપમાનને તાબે થવાને બદલે બ્રિટિશ હિંદીઓ જેલ જવાનું પસંદ કરશે. આ વટલુકમથી ઉત્તેજિત થયેલી લાગણી આટલી બધી તીવ્ર હતી. અત્યાર સુધી અમે ટ્રાન્સવાલમાં અને દક્ષિણ આફ્રિકાના બીજા ભાગોમાં ઘણું સહન કર્યું છે, પરંતુ એ તકલીફ સહી શકાય તેવી છે. આ સ્થિતિની ફરિયાદ કરવા છ હજાર માઈલની મુસાફરી કરીને શાહી સરકાર સુધી આવવાની અમને જરૂર લાગી નથી. પરંતુ આ વટલુકમને કારણે અમારી સહનશીલતાની હદ આવી ગઈ છે, એટલે અમને લાગ્યું કે સંપૂર્ણ નમ્રતા સાથે આપ મહાનુભાવ સમક્ષ એક પ્રતિનિધિમંડળ મોકલવાની હદ સુધી જઈને અમારે અમારું પૂરેપૂરું બળ અજમાવવું જોઈએ.

એટલે મારા નમ્ર મત પ્રમાણે હિંદી કોમના હિતને ખાતર ઓછામાં ઓછું એટલું તો થવું જોઈએ કે, આપ મહાનુભાવને આપેલા અમારા નમ્ર વિનંતીપત્રમાં સૂચવ્યા પ્રમાણે એક કમિશન નિમાવું જોઈએ. આ એક લાંબા અરસાથી ચાલતી આવેલી બ્રિટિશ પ્રથા જ છે કે જ્યારે પણ કોઈ અગત્યના સિદ્ધાંતનો પ્રશ્ન ઊભો થાય ત્યારે કોઈ પણ પગલું ભરતા પહેલાં એક કમિશન નીમવામાં આવે છે. બ્રિટનમાં અન્ય દેશોના લોકોના પ્રવેશનો પ્રશ્ન પણ આના જેવો જ છે. જે આરોપો હિંદી કોમ ઉપર મૂકવામાં આવ્યા છે, લગભગ તેવા જ આરોપો બ્રિટનમાં પ્રવેશ કરનાર પરદેશીઓ ઉપર મૂકવામાં આવ્યા હતા. વર્તમાન કાનૂન પૂરતો છે કે નહીં અને નવો કાનૂન બનાવવાની જરૂર છે કે નહીં એ પ્રશ્ન પણ ઊભો થયો હતો. આ બાબતમાં કોઈ પણ પગલું ભરતા પહેલાં આ ત્રણે મુદ્દાઓ એક કમિશનને વિચારણા માટે સોંપવામાં આવ્યા હતા. એટલા માટે હું માનું છું કે એક કમિશન નીમવું જોઈએ અને કોઈ પણ સખતાઈભર્યા પગલાં ભરતા પહેલાં આખા પ્રશ્નની છણાવટ કરી લેવી જોઈએ.

એટલા માટે મને આશા રહે છે કે બ્રિટિશ હિંદી કોમને આટલી નાનીસરખી રાહત આપવાનો આપ મહાનુભાવ વિચાર કરશે.

શ્રી હાજી વજીરઅલી : લોર્ડ મહાશય, આપ આ પ્રતિનિધિમંડળને શાંતિથી સાંભળી રહ્યા છો તે માટે અમે આપના ઘણા જ આભારી છીએ. શ્રી ગાંધીએ આપની સમક્ષ આ પ્રશ્ન સંપૂર્ણ રીતે રજૂ કર્યો છે, એટલે જે કંઈ કહેવાઈ ગયું છે તેથી વિશેષ હું કંઈ કહેવા માગતો નથી. હું વકીલ નથી, પરંતુ એક સાધારણ વ્યક્તિ તરીકે અને ટ્રાન્સવાલના એક જૂના રહેવાસી તરીકે આપ મહાનુભાવને એટલું તો કહેવા ઇચ્છું છું કે વર્તમાન વટલુકમને પરિણામે અમારા ઉપર જે મુસીબતો લદાશે તે અસહ્ય થઈ પડે એવી છે. અને આપ મહાનુભાવ એટલું ખાતરીથી સમજશો કે ટ્રાન્સવાલની ધારાસભામાં આ વટલુકમ પેશ થયો કે તરત જ, એક બ્રિટિશ સરકારના રાજ્યમાં આવા કાયદાઓ થઈ શકે છે એ વિચારથી મારા દેશવાસીઓને ઘણું જ લાગી આવ્યું હતું. આ એવું બની રહ્યું છે કે જે વર્ષો પહેલાં મેં કદી માન્યું ન હોત.

બોઅર શાસન નીચે અમારી જે હાલત હતી તે કરતાં આજે તે અનેકગણી ખરાબ થઈ ગઈ છે. તે સમયે બ્રિટિશ સરકાર તરફથી અમને રક્ષણ મળતું હતું. હવે એ જ સરકાર નીચે શું અમારે જુલમના ભોગ બનવું પડશે?

આ વટલુકમ પેશ થઈ રહ્યો છે તે જ ક્ષણે તમામ પ્રકારના વિદેશીઓ ટ્રાન્સવાલમાં ઠલવાઈ રહ્યા છે, અને તેઓ જ્યારે બ્રિટિશ પ્રજાજનોને મળતા તમામ હકો અને અધિકારો ભોગવી રહ્યા છે, ત્યારે મારા દેશબંધુઓ જેઓ સામ્રાજ્યના રક્ષણમાં સદા મોખરે છે, તેઓ આ ગંભીર ગેરલાયકાતો અને વટલુકમને લીધે આવનારી બીજી ગેરલાયકાતોનું કષ્ટ ભોગવી

રહ્યા છે. આજે હિંદુસ્તાનમાં સરહદનું રક્ષણ કરી રહેલા મારા દેશબંધુઓ સામ્રાજ્યના રક્ષણને માટે પોતાને ખભે બંદૂક ઉપાડી ઊભા છે. એમને આવું કષ્ટ સહન કરવું પડે અને એમની વિરુદ્ધ આ પ્રેકારનો વર્ગભેદવાળો કાનૂન બનાવવામાં આવે એ ઘણું જ દુઃખદ છે.

હું ન્યાયને માટે અરજ કરી રહ્યો છું અને બ્રિટિશ પરંપરાઓને નામે આપ મહાનુભાવને અરજ કરું છું કે કાં તો કાનૂન નામંજૂર કરવાનો અધિકાર વાપરીને અથવા તો ઓછામાં ઓછું એક કમિશનની નિમણૂક કરીને આ વટલુકમને કારણે અમારા ઉપર આવી પડનારી ગેરલાયકાતો આપ દૂર કરવા કૃપા કરશો. અમે વફાદાર બ્રિટિશ પ્રજા છીએ અને એ નાતે સંપૂર્ણ સંરક્ષણના અધિકારી છીએ. અમે રાજકીય હકોની માગણી કદી કરી નથી અને આજે પણ કરતા નથી. ટ્રાન્સવાલમાં ગોરાઓનું પ્રભુત્વ રહેવું જોઈએ એ વાતનો અમને સંતોષ છે. પરંતુ અમને એટલું તો લાગે જ છે કે એક બ્રિટિશ પ્રજાએ બીજા જે સાધારણ હકો ભોગવવા જોઈએ તે બધા હકો માગવાનો અમને અધિકાર છે.

સર હેનરી કોટન : લૉર્ડ મહાશય, આપની રજા હોય તો હું થોડા શબ્દો કહેવા માગું છું. મારી આસપાસ જે અનેક પ્રતિષ્ઠિત લોકો બેઠેલા દેખાય છે તેમના જેવા માત્ર એક નિવૃત્ત હિંદી અધિકારી તરીકે જ હું અહીંયાં આવ્યો નથી. પરંતુ હાલની પાર્લિમેન્ટના એક સભ્ય તરીકે તેમ જ જેમાં લિબરલ પક્ષના ૧૦૦ કરતાં વધુ સભ્યોએ ભાગ લીધો હતો તે હાઉસ ઓફ કૉમન્સને ઉપલે માળે ગ્રાન્ડ કમિટી રૂમમાં ભરાયેલી સભાના અધ્યક્ષ તરીકે પણ, હું આજે અત્રે ઉપસ્થિત થયો છું. આ પ્રસંગે હું એટલું કહેવાની તક લઉં છું કે એ સભામાં હાજર રહેલા પાર્લિમેન્ટના બંને પક્ષોને આમંત્રણ નહોતાં અપાયાં તેનો મને ઊંડો ખેદ થાય છે. (તાળીઓ) એ એક એવી કમનસીબ ભૂલ થઈ હતી જેનો અમને સૌને રંજ થાય છે. તેમ છતાં હું એટલું કહીશ કે એ સભામાં હાઉસ ઓફ કૉમન્સના ૧૦૦ કરતાં વધારે સભ્યો હાજર હતા, અને આ વિષયમાં એમની લાગણી ખરેખર ઘણી તીવ્ર હતી. તે એટલે સુધી કે તેમણે એક ઠરાવ પણ પસાર કર્યો કે અમે અરજદારોની માગણી પ્રત્યે સહાનુભૂતિ જાહેર કરીએ છીએ અને તેને અનુમોદન આપીએ છીએ. લૉર્ડ મહાશય, એ સભા પછી હું હાઉસ ઓફ કૉમન્સના બંને પક્ષના એવા ઘણાંયે સભ્યોના સંપર્કમાં આવ્યો છું જેઓ એ સભામાં હાજર નહોતા. વિરોધપક્ષના કેટલાંયે સભ્યોએ મને એમ પણ કહ્યું છે કે શ્રી ગાંધી અને શ્રી અલીએ ટ્રાન્સવાલના પોતાના સાથી પ્રજાજનો વતી જે વલણ અખત્યાર કર્યું છે તેના પ્રત્યે અમારી પૂરેપૂરી સહાનુભૂતિ છે.

સર લેપલ ગ્રિફિનના મોંમાંથી જે શબ્દો નીકળ્યા છે તેની સાથે સંપૂર્ણ રીતે સહમત થતાં હું આપ મહાનુભાવને યાદ દેવાવવા ઈચ્છું છું કે પ્રમુખ કૂગરના રાજ્યમાં ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓને જે દુઃખો સહન કરવાં પડતાં હતાં તેના પ્રત્યે ઈંગ્લંડમાં ખાસ ધ્યાન ખેંચનાર લૉર્ડ લૉન્સડાઉન જ હતા. એ લૉર્ડ લૉન્સડાઉન માટે આપણને સૌને અત્યંત આદર અને માન છે. તેઓ હાઉસ ઓફ લૉર્ડ્સમાં વિરોધ પક્ષના નેતા હોવા છતાં, આપણને સૌને સુવિદિત છે કે, એક અત્યંત ઉદાર દિલના રાજપુરુષ છે. એમણે કહ્યું હતું કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં બ્રિટિશ હિંદીઓ સાથે જે ગેરવર્તાવ કરવામાં આવે છે તેનાથી મારા મનમાં જે રોષ અને ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે તેટલો બીજી કોઈ બાબતથી થતો નથી. યુદ્ધ શરૂ થયાનાં બે કે ત્રણ અઠવાડિયાં પછી શેફિલ્ડમાં આપેલા તેમના ભાષણમાં એથી પણ આગળ વધીને એમણે કહેલું કે જ્યારે હિંદુસ્તાનના લોકોને ખબર પડશે કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં બ્રિટિશ હિંદુઓ પ્રજાજનોની સાથે ઘણો ખરાબ વર્તાવ કરવામાં આવે છે અને તેમને સતાવવામાં આવે છે ત્યારે ત્યાં અનિવાર્ય રીતે જે લાગણી પેદા થશે તે વિષે મને અત્યંત ચિંતા થાય છે. અને એમણે નિર્દેશ કર્યો હતો કે એ લોકોના દરજ્જામાં તથા એમની સ્થિતિમાં સુધારો કરવો એ બ્રિટિશ સરકારની અગત્યની ફરજ છે.

મહાનુભાવ, આ તો એક એવું વચન છે જે હાઉસ ઓફ લૉર્ડ્સના વિરોધ પક્ષના નેતાએ આપ્યું હતું. પરંતુ આપ તો લિબરલ સરકારના પ્રતિનિધિ છો. એટલે મારી આપને અપીલ છે કે દક્ષિણ આફ્રિકાના આ પ્રશ્નના નિકાલ કરવામાં આપનું કર્તવ્ય ઓછામાં ઓછું આપે એટલું તો નિશ્ચયાત્મક ગણવું જોઈએ જેટલું થોડાં વર્ષ પહેલાં લૉર્ડ લૉન્સડાઉને પોતાને માટે ગણ્યું હતું.

એ સાચું છે કે હિંદુસ્તાનના લોકો આ બાબતને લઈને ઘણું ઊંડું દુઃખ અનુભવી રહ્યા છે. એ પણ સાચું છે કે દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓને ડચ સરકારના સમયમાં જે તકલીફોની ફરિયાદ હતી તેના કરતાં અત્યારે તેમને ફરિયાદો કરવી પડે તેવી તકલીફો ઘણી વધારે છે. અને શ્રી ગાંધી અને શ્રી અલી જેની અહીંયાં આટલી વાજબી ફરિયાદ કરી રહ્યા છે તે વટલુકમ પસાર થવાથી તો મામલો કટોકટીની સ્થિતિએ પહોંચી ગયો છે. આ વિષયમાં હું હાઉસ ઓફ કોમન્સના એક બહુ જ પ્રભાવશાળી અને મોટા વિભાગનો, અને હું માનું છું કે, હિંદુસ્તાનની સરકારની લગભગ સર્વસંમત એવી લાગણીનો પ્રતિનિધિ છું. એટલે મને વિશ્વાસ છે કે આપ મહાનુભાવ આ અરજી ઉપર અનુકૂળ વિચાર કરી શકશો.

સર એમ. એમ. ભાવનગરી : લોર્ડ મહાશય, મને લાગે છે કે આ વિષય એટલી સમર્થ રીતે અને સ્પષ્ટપણે આપની સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો છે કે એની કોઈ વિગતોમાં મારે ઊતરવાની લેશ પણ જરૂર નથી. અને જો આપ મહાનુભાવ સમક્ષ બહુ જ થોડી મિનિટો માટે બોલવાની મને જરૂર લાગતી હોય, તો તે કેવળ એટલા માટે જ કે પાર્લિમેન્ટની મારી સાડાદસ વર્ષની આખી કારકિર્દી દરમ્યાન મેં આ પ્રશ્નમાં રસ લીધેલો છે. હું થોડાક એવા મુદ્દા આપના ધ્યાન પર લાવવા માગું છું જેની કદાચ આપને માહિતી નહીં હોય.

દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદી પ્રજાજનોનાં દુઃખોની ફરિયાદો રજૂ કરતી વખતે મને આપના પુરોગામીઓ, મિ. ચેમ્બરલેન અને મિ. લિટલટનને આ વિષય અંગે મળવાના ઘણા પ્રસંગો સાંપડેલા છે. મારી પ્રવૃત્તિ આખરે એક લાંબા છાપેલા પત્રરૂપે રજૂ થઈ હતી. એમાં મેં બંધી હકીકતો વિગતે રજૂ કરી હતી. પરિણામે મિ. લિટલટને મને ખાતરી આપી હતી કે, પ્રશ્નની રજૂઆત એટલી સારી રીતે કરવામાં આવી છે અને માગણીઓ એટલી વાજબી છે કે કંઈક રાહત અપાવી શકાશે એવી હું આશા રાખું છું. પરંતુ સામ્રાજ્ય સરકારના કોઈ પણ પ્રધાન-મંડળની ઉદાર નીતિનો વિરોધ કરનાર સ્થાનિક બળો ક્યાં ક્યાં હશે તેની મને ખબર હતી. એટલે એમના સહાનુભૂતિભર્યા ઉત્તર માટે એમનો આભાર માની મેં એમને કહ્યું કે આખા પ્રશ્નની તપાસ કરવા માટે કદાચ એક કમિશન નીમવાની જરૂર પડશે. સર જ્યોર્જ ફેરર, જેઓ ટ્રાન્સવાલની ધારાસભામાં બ્રિટિશ હિંદી-વિરોધી હિતોના પ્રતિનિધિ હતા, તેમણે પણ સંયોગવશાત્ એ વખતે એવું સૂચન કર્યું હતું કે, કમિશન નીમવાથી આ પ્રશ્ન પર પ્રકાશ પડશે અને કદાચ એ અત્યંત કઠિન સમસ્યાનો એમાંથી કોઈ ઉકેલ પણ જડશે. એ ઉપરથી મેં મિ. લિટલટનને ફરીથી પત્ર લખ્યો અને તેમાં સર જ્યોર્જ ફેરરની ઓફરનો સ્વીકાર કર્યો. આ રીતે આ બાબત આગળ વધી રહી હતી. અને હું માનું છું કે મિ. લિટલટને આખરે એક કમિશન નીમ્યું હોત. પરંતુ જેના તેઓ તે વખતે સભ્ય હતા, તે સરકાર સત્તા પરથી ચાલી ગઈ. આખો પ્રશ્ન જે અત્યંત મુશ્કેલ સ્થિતિમાં આવી ઊભો છે, તે ધ્યાનમાં લઈને હવે હું આગ્રહ કરું છું કે એક કમિશન નીમવામાં આવે અને એનો રિપોર્ટ બહાર ન પડે ત્યાં સુધી આ વટલુકમને કાંઈ નહીં તો મોકૂફ રાખવામાં આવે, જેથી કરીને એ કમિશનના રિપોર્ટને આધારે આખા પ્રશ્નનો તોલ બાંધવાનો આપને લાભ મળે.

મહાનુભાવ, હવે મારે માત્ર એક વાત કહેવાની બાકી રહે છે. આપના યાદગાર અને પંકાયેલા વાઈસરોયપદ દરમ્યાન પાંચ વર્ષ સુધી આપ મહાનુભાવ હિંદીઓનાં હિતોના વાલી તથા તેમના હકોના રક્ષક રહ્યા છો. અમારા નેતા તરીકે સર લેપલ ગ્રિફિને યોગ્ય જ કહ્યું છે કે આજે સમસ્ત હિંદુસ્તાનની નજર આ ઓરડામાં ચાલી રહેલી કાર્યવાહી પર મંડાઈ રહેલી છે. અને આપે અગાઉ જે સહાનુભૂતિ દાખવી છે, અને જે હું માનું છું કે આજે પણ દાખવવા આપ તૈયાર છો, અને જેની ખાતરી આપે અમને આ ઓરડામાં દાખલ થતાં જ આપેલી છે, તે જોતાં આપ ન્યાય સિવાય બીજી કોઈ વાતને મહત્ત્વ નહીં આપો અને આ સજ્જનો આટલે દૂરથી આપની પાસે જે અરજ લઈને આવ્યા છે તેને આપ માન્ય રાખશો, એવી આશા હું જ્યારે પ્રદર્શિત કરું છું ત્યારે હું માત્ર હિંદુસ્તાનના ૩૦ કરોડ લોકોની લાગણીને જ વ્યક્ત કરી રહ્યો છું.

મિ. રીઝ : લોર્ડ મહાશય, હું આ વિષયના ગુણદોષોની ચર્ચામાં નહીં ઊતરું, કેમ કે હું માનું છું કે સર લેપલ ગ્રિફિને એની ચર્ચા સારા પ્રમાણમાં કરી દીધી છે. અને આ વિષયમાં મને કેટલો

રસ છે તે વાત પણ હું નહીં કરું, કારણ કે એ મેં પાર્લિમેન્ટ સમક્ષ અનેક વાર બતાવેલો છે. પરંતુ જ્યારે સર હેનરી કોટને ગઈ કાલની સભાની વાત કરી છે, ત્યારે મારે કહેવું જોઈએ કે એ કેવળ એક પક્ષની સભા નહોતી, પરંતુ એક પક્ષના એક ભાગની જ એ સભા હતી. અને જે બાબત આટલા ગંભીર મહત્ત્વની છે, તેમાં બ્રિટિશ હિંદ સાથે સંબંધ ધરાવતા કોઈ પણ વિષયને પક્ષનો વિષય બનાવવાના કોઈ પણ પ્રયત્ન પ્રત્યે હું મારા પૂરા હૃદયથી નાપસંદગી દર્શાવું છું. ટ્રાન્સવાલમાં આપણા સાથી-પ્રજાજન તરફ ઘણો ખરાબ વર્તીવ રાખવામાં આવે છે, એ કમનસીબ બાબતને લઈને અમે આપ મહાનુભાવ પાસે આવ્યા છીએ. મારી સમજ પ્રમાણે આ ગંભીર બાબત કરતાં બીજી કોઈ વધારે ગંભીર બાબત હોઈ નહીં શકે.

મિ. હેરોલ્ડ કોક્સ : મહાનુભાવ, અહીંયાં ઉપસ્થિત થયેલા ઘણાખરા સજ્જનો કરતાં મારી સ્થિતિ કંઈક જુદી છે, કેમ કે હું નથી હિંદી સરકારનો ભૂતપૂર્વ અધિકારી કે નથી જન્મથી હિંદી. પરંતુ એક દેશી રાજાને ત્યાં બે વર્ષ સુધી રહીને મેં હિંદુસ્તાનની સેવા કરેલી છે અને મારા જીવનના એ સમયની યાદ હું અત્યંત પ્રસન્નતાપૂર્વક તાજી કરું છું. મારી અહીંની હાજરીનું એ એક ખાસ કારણ છે. પરંતુ મારા મનમાં આજે અહીંયાં આવવાનું ખરેખરું કારણ એ છે કે હું અંગ્રેજ છું અને મને લાગે છે કે આ બાબત મારા દેશને માટે લાંછનરૂપ છે. આપણે જ્યારે ટ્રાન્સવાલ સાથે યુદ્ધ આદર્યું ત્યારે બ્રિટિશ હિંદીઓને ન્યાય આપવાનું આપણા દેશે વચન આપ્યું હતું. એ ન્યાય આપવામાં આવ્યો નથી, અને મારી દલીલ એ છે કે ટ્રાન્સવાલ એક સ્વશાસિત સંસ્થાન છે એવું બહાનું કાઢીને હાલની સરકાર, જેના સંચાલનમાં આપ મહાનુભાવનો પણ હાથ છે તે, છટકી જઈ શકે તેમ નથી. ટ્રાન્સવાલ એ સ્વશાસિત સંસ્થાન નથી; એ તો સંપૂર્ણ રીતે આપને આધીન છે, અને આજે કે બીજા કોઈ પણ અન્ય સમયે આપ જે કંઈ કરો છો તે ટ્રાન્સવાલને નામે થતું નથી, પરંતુ અંગ્રેજ પ્રજાને નામે થાય છે, એટલે બ્રિટિશ પ્રજાજનોને જે કંઈ પણ અન્યાય થઈ રહ્યો છે તેની સામે હું અંગ્રેજ પ્રજાને નામે વિરોધ નોંધાવું છું.

શ્રી દાદાભાઈ નવરોજી : હું આપ મહાનુભાવનો સમય રોકવા માગતો નથી. અને સમસ્ત વિષય આપની સમક્ષ જે અસરકારક રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યો છે તે જોયા પછી, બ્રિટિશ ધ્વજ નાચે રહેનારા મારા સહ-પ્રજાજનોની વતી આપને જે અપીલ કરવામાં આવી છે તેમાં હું માત્ર સામેલ થવાનું જ રાખીશ. બીજા કોઈ સિદ્ધાંત કરતાં જે કોઈ એક સિદ્ધાંત વધારે મહત્ત્વનો હોય તો તે બ્રિટિશ ધ્વજ નીચે રહેનારા બ્રિટિશ પ્રજાજનોની સ્વતંત્રતાનો છે. એટલે હું એટલી તો આશા રાખું જ છું કે બ્રિટિશ સરકાર, ખાસ કરીને લિબરલ પક્ષની સરકાર, એ સિદ્ધાંતમાં મક્કમ રહેશે.

શ્રી અમીરઅલી : મહાનુભાવ, મને માત્ર એક વાત કહેવાની રજા આપશો? હિંદુસ્તાનનો મારો છેલ્લો અનુભવ કદાચ સૌથી વધારે તાજે છે. હું આટલું કહેવાનું સાહસ કરું છું કે ટ્રાન્સવાલમાં બ્રિટિશ હિંદીઓને જે હાનિ પહોંચાડવામાં આવી છે તે વિષયમાં હિંદુસ્તાનની લાગણી અતિ ઉગ્ર છે, અને જે આ વિષયને એક બાજુએ મૂકી દેવામાં આવશે તો તે એક ગંભીર ભૂલ થશે. આટલી એક જ વાત મારે આપ મહાનુભાવને કહેવાની છે.

ધિ અર્લ ઓફ એલ્ડિન : પ્રથમ તો હું એ કહેવા ઈચ્છું છું કે મિ. કોક્સે જેને મારી જવાબદારી માની છે તેનો હું પૂરેપૂરો સ્વીકાર કરું છું. આ બાબતમાં જે સલાહ આપવામાં આવી છે તેને માટે બેશક હું જ જવાબદાર છું, બીજું કોઈ નહીં. અને હું મારી જવાબદારીમાંથી છટકવા માગતો નથી. બીજું, હું એ પણ જાહેર કરવા ઈચ્છું છું કે મિ. રીઝ, સર હેનરી કોટન અને બીજાઓએ જે કહ્યું તેની સાથે હું સહમત છું. તે એવું કે આ પ્રશ્નને હું જરા પણ પક્ષીય પ્રશ્ન માનતો નથી. સર હેનરી કોટને લોર્ડ લેન્સડાઉનનું કથન ટાંક્યું છે. પરંતુ મારી પાસે પાછલી સરકારના સંસ્થાન મંત્રીનો એક ખરીતો છે. તેમાંથી હું એક પેરેગ્રાફ વાંચી સંભળાવું છું : “ટ્રાન્સવાલની બ્રિટિશ કોમના કેટલાક સભ્યો જે દરખાસ્ત સંબંધમાં આપના પર દબાણ કરી રહ્યા છે તેના ખરા સ્વરૂપને તે આખી કોમ બરાબર સમજે છે એ વાત સમ્રાટની સરકાર માની શકતી નથી. અંગ્રેજ તરીકે બ્રિટિશના નામનું ગૌરવ સાચવવા માટે તેઓ આપણા જેટલા જ ઉત્સુક છે, અને જે એ પ્રતિષ્ઠાને કાયમ રાખવાને માટે આર્થિક ભોગ પણ આપવાની જરૂર

પડે તો મને ખાતરી છે કે તેઓ ખુશીથી એવો ભોગ આપશે. સમ્રાટની સરકાર માને છે કે જે ગેરલાયકાતોની સામે આપણે વિરોધ ઉઠાવ્યો હતો, અને જેને ભૂતપૂર્વ દક્ષિણ આફ્રિકી પ્રજાસત્તાક સરકારના કાયદાએ પણ—તેનો ખરો અર્થ કરવામાં આવે તો—લાદી નહોતી, એવી ગેરલાયકાતો, હકથી વસવાટ કરનારા બ્રિટિશ પ્રજાજનો પર લાદવી, એ રાષ્ટ્રીય પ્રતિષ્ઠાને બટ્ટો લગાડનારું છે; અને જ્યારે આ વાત ખ્યાલમાં આવશે ત્યારે સંસ્થાનનો લોકમત, રજૂ કરવામાં આવેલી માગણીને ટેકો આપતો બંધ થઈ જશે, એ બાબતમાં સરકારને જરા પણ શંકા નથી.”

સર હેનરી કોટન : એ કયા સંસ્થાન મંત્રી હતા તે હું પૂછી શકું?

ધિ અર્લ ઓફ એલ્ગિન : એ મિ. લિટલટને ૧૯૦૪માં આપને જ લખ્યું હતું. હવે જે સજ્જનો આજે મારી પાસે આવ્યા છે તેમની પાસેથી મને સમજાયું છે કે આપણે અહીંયાં સામાન્ય સહાનુભૂતિઓની ચર્ચા કરવાની નથી, તેમ જે હકો બ્રિટિશ હિંદી કોમને ભૂતકાળમાં મળેલા છે તેનાથી આગળ પણ કોઈ વાત આપણે વિચારવાની નથી. અત્યારે તેઓ એ હકો વધારી આપવાની માગણી કરતા નથી. એનાથી આ પ્રશ્ન ખુદ આ વટલુકમ પૂરતો જ મર્યાદિત બની જાય છે, અને હું માનું છું કે આપ પણ એને એ રીતે મર્યાદિત રાખવા માગો છો.

સર લેપલ ગ્રિફિન : હાલ તો એમ જ છે, મહાનુભાવ. આ પ્રશ્ન વિષે અમે હવે પછી લડવાના છીએ.

ધિ અર્લ ઓફ એલ્ગિન : હા, બરાબર છે. હું આજનો અને જે જવાબ મારે આપવાનો છે તેનો જ વિચાર કરી રહ્યો છું.

સર લેપલ ગ્રિફિન : જી, હા.

ધિ અર્લ ઓફ એલ્ગિન : આ વાત હું માત્ર એટલા માટે કહું છું કે જોઈ કરીને મારા ઉત્તરમાં હું ચોક્કસ બનું. એટલે પ્રશ્ન આ વટલુકમ સંબંધિનો છે. અને એ પક્ષીય પ્રશ્ન ન હોવાના સંબંધમાં મેં હમણાં જે વાત કહી તેના અનુસંધાનમાં હું આશા રાખું છું કે આપ મારું કહેવું માનશો કે ટ્રાન્સવાલ સરકારના આગેવાન પુરુષોએ મને સ્પષ્ટ રીતે એવું કહ્યું હતું કે અમે જે કાનૂન લાવ્યા છીએ તેમાં અમારો ઈરાદો બ્રિટિશ હિંદી કોમની સ્થિતિ બગાડવાનો નહીં પણ સુધારવાનો જ છે. હું એવું નથી કહી રહ્યો કે આ વિષય ઉપર આપ સંપૂર્ણ રીતે ટીકા નહીં કરી શકો. પરંતુ હું ઈચ્છું છું કે આ કાયદો લાવવામાં ઈરાદો આવી જતનો હતો એ મારી વાતને આપ સ્વીકારો.

હવે શ્રી ગાંધીએ સમજાવ્યું કે કેટલીક બાબતોમાં, દા. ત. માથાવેરા બાબતમાં, વટલુકમ નીચે આ જે રાહત અપાયેલી ધારવામાં આવે છે તે ભ્રામક છે. જેનો મેં હમણાં ઉલ્લેખ કર્યો તે પ્રતિબંધ જેમને લાગુ પડશે તેમાંના ઘણાખરાએ મોટે ભાગે એ ૩ પાઉંડ ભરી દીધેલા હશે, એવું એમણે જે કહ્યું તેમાં મને કંઈક તથ્ય લાગે છે, એ વાત હું કબૂલ રાખું છું. પરંતુ તેની સાથે જ ટ્રાન્સવાલમાંના બ્રિટિશ હિંદીઓના દરજ્જાની દૃષ્ટિએ આનો વિચાર કરીએ તો મને લાગે છે, કે માથાવેરાને કાયમને માટે ઉઠાવી લેવામાં, જે સરકારે માન્યું હોય કે પોતે બ્રિટિશ હિંદીઓનો દરજ્જો તેટલે અંશે સુધારી રહી છે, તે તે બિલકુલ વાજબી રીતે જ માનેલું ગણાય.

એ પછી પરવાના અથવા નોંધણીનો પ્રશ્ન લઈએ. આ બાબતમાં બોઅર રાજ્યમાં અપાયેલો એક પરવાનો અમે જોયો છે. એ માત્ર પૈસાની પહોંચ જ છે. એ બાબતમાં તેમ જ બીજી ઘણી બાબતોમાં બોઅર રાજ્યવહીવટ એટલો ચોકસાઈવાળો નહોતો જેટલો અમારા ખ્યાલ મુજબ બ્રિટિશ સરકારનો રાજ્યવહીવટ ખેંચીત છે. અને તેથી મારી સમજ જે દૃષ્ટિબિંદુ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે તે જ માત્ર હું રજૂ કરું છું. ટ્રાન્સવાલની સરકારનું દૃષ્ટિબિંદુ આ પ્રમાણે છે : બોઅર સરકાર પાસેથી જે નિયમો આપણને વારસામાં મળ્યા હતા તેનાથી પેદા થયેલી સ્થિતિ બાબતમાં ઘણો ગોટાળો હતો અને ઘણી વહીવટી મુશ્કેલીઓ નડતી હતી. પરિણામે ઘણું ધર્પણ રહેતું હતું, અને ઉપસ્થિત થતા પ્રશ્નોનો નિકાલ લાવવામાં ઘણી ઢીલ થતી હતી. આનાં ચિહ્નનો મને ખુદ આ અરજીમાં જોવા મળે છે. હું સમજું છું કે આ ઉદ્દેશથી જ ટ્રાન્સવાલની સરકારે નોંધણીનું સ્વરૂપ બદલવાનો વિચાર કર્યો છે. પરંતુ એમણે મને સમજાવ્યું છે તે મુજબ,

નોંધણીના એ સ્વરૂપને પદ્ધતિસર અપાયેલા પરવાનાઓના સ્વરૂપ કરતાં કોઈ પણ રીતે વધારે જુલમી બનાવવાનો જરા પણ ઈરાદો નહોતો.

અને જોકે હું બધી વિગતોમાં ઊતરવા માગતો નથી, તેમ છતાં અંગૂઠાના નિશાનના આ પ્રશ્નને જો હું ઘડીભર જરા આગળ ચલાવું, તો મને ખ્યાલ આવે છે કે અંગૂઠાની નિશાનીઓએ પહેલવહેલું ખાસ ધ્યાન ખેંચ્યું, અમારા મિત્ર મિ. હેનરીના સમયમાં એટલે કે સર હેનરી કોટન અને હું હિંદુસ્તાનના રાજ્યશાસનમાં સાથે હતા ત્યારે. તેઓ તો આજે આ શહેરમાં મોટા હોદ્દા ઉપર બિરાજે છે. તે વખતે અંગૂઠાની નિશાનીઓ લેવાનું ગુનેગારોને પકડવાને માટે દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું, એમાં સંદેહ નથી. પરંતુ ખુદ અંગૂઠાની નિશાની આપવી એ વસ્તુ ઘણી અપમાનજનક છે એમ શા માટે લાગવું જોઈએ તે મારી સમજમાં આવતું નથી. હકીકતમાં દરેક અંગૂઠા-નિશાન કોનું છે તે શોધી કાઢી શકાય એવું જ કહેવાય છે તે મને હમેશાં બહુ જ આશ્ચર્યજનક લાગ્યું છે. જેને આપણામાંના કેટલાક સહી કહે છે તે દુર્ભેદિ લખાણ કરતાં એમાં કંઈક લાભ હશે એ સંભવિત છે. અને એક આ વાત હું અહીં કહેવા માગું છું અને શ્રી ગાંધીના ધ્યાન પર લાવવા માગું છું કે ચાલુ વટહુકમ નીચે આપવામાં આવેલો જે પરવાનો એમણે મારા હાથમાં મૂક્યો છે તેના પર ચાલુ વટહુકમ અન્વયે અંગૂઠાની જેવી છાપ મારેલી છે તેવી જ છાપ નવાં વટહુકમ અન્વયે મારવાની છે.

શ્રી ગાંધી : એમાં ફરક એટલો જ છે કે, મેં કહ્યું હતું તેમ, એ છાપ તો અમે લોર્ડ મિલ્નરની સલાહ અને પ્રોત્સાહનને લીધે કેવળ અમારી સ્વેચ્છાએ આપી હતી. એમ કરવાને એમણે જ અમને કહેલું.

ધિ અર્લ ઓફ એલિંગન : બિલકુલ બરાબર; પરંતુ તેમ છતાં આ એક પ્રમાણપત્ર છે, સરકારી પ્રમાણપત્ર છે અને તેના પર અંગૂઠાની છાપ છે.

લોર્ડ સ્ટેન્લી ઓફ આલ્ડર્લી : એ છાપ કોઈ પણ જાતના પૂર્વગ્રહ વિના મારવામાં આવી હતી.

ધિ અર્લ ઓફ એલિંગન : મને એ નથી સમજતું કે નોંધણીના પ્રમાણપત્રમાં એને પૂર્વગ્રહ વિના કેમ લગાવી ન શકાય ?

સર એમ. ભાવનગરી : હું એક વાતનો ખુલાસો કરું? લોર્ડ મિલ્નરે બ્રિટિશ હિંદીઓને જે કંઈ કરવાનું કહેલું તે હિંદીઓએ એવી સમજથી કરેલું કે આ કોમ સાથેના વર્તાવનો આખો પ્રશ્ન તે સમયના સંસ્થાન મંત્રી, લોર્ડ મિલ્નર અને સ્થાનિક અધિકારીઓની વચ્ચે વિચારણા હેઠળ હતો. એટલે એ લોકોએ લોર્ડ મિલ્નરની આજ્ઞાનું પાલન તેમના માન ખાતર અને લોર્ડ સ્ટેન્લીએ હમાણાં જ કહ્યું તેમ, કોઈ જાતના પૂર્વગ્રહ વિના કર્યું હશે. પરંતુ આનાથી તો ટ્રાન્સવાલમાં એક પ્રજાજન અને બીજા પ્રજાજન વચ્ચે એક પ્રકારનો ભેદભાવ લદાય છે.

ધિ અર્લ ઓફ એલિંગન : એમ નહીં ધારતા કે હું આ વિષયને આનાથી આગળ લઈ જવા માગું છું. હું તો એટલું જ કહું છું કે આપણી સામે એક દસ્તાવેજ મોજૂદ છે જે આજકાલ અંગૂઠાના નિશાન સાથે ઉપયોગમાં લેવાઈ રહ્યો છે, અને એને અપમાનજનક કહી શકાય તેમ નથી.

શ્રી ગાંધી : આ તો દસ આંગળાંની છાપની વાત છે.

ધિ અર્લ ઓફ એલિંગન : દસ આંગળાંને લીધે શું એ વધારે અપમાનજનક બની જાય છે?

સર હેનરી કોટન : માત્ર ગુનેગારોની બાબતમાં જ એની જરૂર રહે છે.

ધિ અર્લ ઓફ એલિંગન : હું એના ઉપર દલીલ કરવા માગતો નથી, પરંતુ માનું છું કે એ વિષે માત્ર એટલું જ કહેવા જેવું છે.

હવે નોંધણીની બાબતમાં એક વાત રહે છે. તે એ છે કે જો નોંધણીની પદ્ધતિનું પાલન કરવામાં આવશે તો જેઓની નોંધણી થશે તેમને ટ્રાન્સવાલમાં તેમના હકો ઉપર છેવટનો અને

અબાધિત અધિકાર મળી જશે. એ બાબતમાં ટ્રાન્સવાલની સરકારની સ્થિતિ એવા પ્રકારની છે. અને પાસ સાથે રાખવા તથા તે તપાસવાની સત્તાના જુલમી ઉપયોગ સંબંધમાં મને જણાવવામાં આવ્યું છે અને મેં તેની ખાતરી કરવા થોડી તસ્દી પણ લીધી છે કે વટલુકમ અન્વયે અપાયેલા પ્રમાણપત્રની તપાસને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી ઈરાદો એટલો જ છે કે ઘણે ભાગે એની વર્ષમાં એક વાર તપાસ કરવામાં આવશે. અને બીજી કોઈ આકસ્મિક તપાસની વાત લઈએ તો, મને કહેવામાં આવ્યું છે કે, એની સ્થિતિ પણ આ પરવાનાની તપાસની છે તેવી જ રહેશે. આ પરવાનો, મારી વાત સાચી હોય તો, ટ્રાન્સવાલમાં ગમે તેની પાસેથી જોવા માગી શકાય છે. પરિસ્થિતિ આ પ્રમાણેની છે. આ વિષયમાં હું લંબાણપૂર્વક કહેવા માગતો નથી. હું તો માત્ર આટલો જ ખુલાસો કરવા માગું છું કે આ કાનૂન લાગુ પાડવા માટે મારી સંમતિ માગતી વખતે ટ્રાન્સવાલની સરકારે જે કારણો મારી સમક્ષ રજૂ કર્યા હતાં તે આવાં હતાં. અને કાયદામાં કરવામાં આવેલા આ સુધારા, આગળ જતાં, બ્રિટિશ હિંદી કોમને હેરાન કરનારા નહીં પણ લાભ કરનારા નીવડશે એવી મારી સ્પષ્ટ સમજ થયેલી હોવાથી જ એ કાનૂન લાગુ પાડવાની મેં સંમતિ આપી હતી.

હવે, સજ્જનો, આપણે એવી સ્થિતિમાં આવ્યા છીએ કે આ વાત સામે પડકાર થઈ રહ્યો છે. મને લાગે છે કે શ્રી ગાંધી અને શ્રી અલી એક મોટી સભાના પ્રતિનિધિઓ તરીકે જે અધિકાર લઈને અહીંયાં આવ્યા છે તેને કોઈ પણ રીતે પડકાર્યા વિના જ મારે કહી દેવું જોઈએ કે મારી પાસે ટ્રાન્સવાલથી એવા તારો આવ્યા છે જેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે ત્યાંના બ્રિટિશ હિંદીઓ વતી મારા ઉપર એક અરજી મોકલવામાં આવી છે. તેમનું કહેવું છે કે એ અરજી પર મોટી સંખ્યામાં લોકોએ સહીઓ કરેલી છે, અને એમાં જે વિચારો દર્શાવવામાં આવ્યા છે તે આજે મારી સમક્ષ રજૂ થયેલા વિચારોથી વિરુદ્ધના છે. અને ત્યાંની આમજનતાની લાગણી સંબંધમાં આજે મને જે વધુ તાર મળ્યા છે. જે વધુ તાર હું કહું છું તેનું કારણ એ છે કે ટ્રાન્સવાલની જુદી જુદી મ્યુનિસિપાલિટીઓ તરફથી બીજા પણ ઘણા તાર મને મળેલા છે, જેમાં આ વટલુકમ પસાર કરવા વગેરે બાબતનો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. એટલે આ પ્રશ્નના વિરોધમાં અને એ વિરોધના સ્વરૂપ સંબંધમાં સર લેપલ ગ્રિફિને જે કંઈ કહ્યું છે તેની સાથે હું પૂરેપૂરો સંમત થઈ શકતો નથી. એ વાતનો અહીંયાં બેઠેલા કોઈ પણ સજ્જન કરતાં મને વધારે ખેદ થાય છે. હું ધારું છું કે જે આ ઑફિસના કાગળોમાં, નહીં તો ઈન્ડિયા ઑફિસના કાગળોમાં મારી સહીવાળા એવા ખરીતા જરૂર મળી આવશે, જેમાં બ્રિટિશ નાગરિકો પર લાગુ કરવામાં આવેલા પ્રતિબંધોનો વિરોધ, આજે અહીંયાં વાપરવામાં આવી છે એવી જ કઠોર ભાષામાં, વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો છે. અને હું એમાંના એક પણ શબ્દમાંથી પીછેહઠ કરવા માગતો નથી. પરંતુ આપણે એ હકીકત તો સ્વીકારવી જ પડશે કે દુનિયાભરમાં ગોરી કોમો તરફથી મુશ્કેલીઓ ઊભી થાય છે અને આપણે એના ઉપર ધ્યાન આપવું પડે છે. હું એવું નથી કહેતો કે તેમને હમેશાં સફળતા મળવી જ જોઈએ. વિગતના જે મુદ્દાઓમાં કોઈ પણ પ્રકારના અત્યાચારનો સમાવેશ થતો હોય તેમાં તેમને કદાપિ સફળતા નહીં મળવી જોઈએ. પરંતુ આપણે જ્યારે આવા પ્રકારની બાબતો પર વિચાર કરતા હોઈએ ત્યારે એ હકીકત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે આ પ્રકારની લાગણી અસ્તિત્વમાં છે.

હું નથી ધારતો કે હવે મારે આથી વિશેષ કોઈ વાતનો ઉત્તર આપવાનો બાકી રહેતો હોય. અરજીના અંતમાં એવી સૂચના કરવામાં આવી છે કે એક કમિશન આ વિષયની તપાસ કરે તેટલા ખાતર કંઈ નહીં તો આ પ્રશ્નને મુલતવી રાખવો. બેશક, એ એક એવો વિકલ્પ છે જેને અપનાવી લઈ શકાય. પરંતુ એ પ્રમાણે થઈ શકે કે નહીં તે આજે કહી શકવાની સ્થિતિમાં હું નથી. હું માનું છું કે એટલું તો આપ સહેલાઈથી સ્વીકારશો કે જ્યાં સુધી હું આપને મળું નહીં અને આપને જે કહેવાનું હોય તે સાંભળું નહીં ત્યાં સુધી કોઈ પણ નિર્ણય પર આવવાનો પ્રયત્ન નહીં કરીને મેં આપનું બહુ ભારે સન્માન કર્યું છે. આવી છે મારી પરિસ્થિતિ. શ્રી ગાંધીએ જે કહેવાનું હતું તે મેં હવે સાંભળી લીધું છે. હું આશા રાખું છું કે તેઓ જે કંઈ કહેવા માટે આટલે દૂર સુધી આવ્યા છે તે તેમણે પોતાની ઈચ્છા મુજબ મારી સમક્ષ સંપૂર્ણ રીતે રજૂ

કરી દીધું છે. જે બીજા સજ્જનો એમની સાથે આવ્યા છે તેમનું કહેવું પણ મેં સાંભળી લીધું છે. એમણે કરેલી રજૂઆત પ્રત્યે હું સારામાં સારું ધ્યાન આપીશ, અને મારે જે જવાબદારી ઉઠાવવાની છે, તેને પૂરેપૂરી સમજીને નિર્ણય કરવાની હું મારી ફરજ સમજીશ.

શ્રી ગાંધી : મહાનુભાવ, એક મિનિટ માટે એક વાત કહેવાની મને છૂટ આપશો? આપ મહાનુભાવના કથનને મેં અત્યંત ધ્યાનપૂર્વક અને ભારે કૃતજ્ઞબુદ્ધિથી સાંભળ્યું છે. પરંતુ મારે એટલું કહેવું જોઈએ કે કેટલાક મુદ્દાઓ વિષે આપને જે માહિતી આપવામાં આવી છે તે સાચી નથી. આપે ૧૮૮૫ના વટહુકમ સંબંધમાં વપરાયેલા પરવાના શબ્દનો જે પ્રયોગ કર્યો, તે બાબતમાં આપને મળેલી બાતમીનું ખંડન હું દસ્તાવેજી પુરાવા આપી કરી શકું એમ છું, પરંતુ એ કરવાને માટે આ પ્રસંગ નથી. પરંતુ જે આપ મહાનુભાવ અમને મળવાને જણાવશો તો અમે એ કરીશું. આનાથી એટલું તો જરૂર સ્પષ્ટ થાય છે કે કમિશનથી ઓછા એવા બીજા કશાથી આપની સમક્ષ અમારી સ્થિતિ સાચા સ્વરૂપમાં રજૂ થઈ શકે એમ નથી.

સર લેપલ ગ્રિફિન : મહાનુભાવ, આપે અમારા પ્રત્યે અત્યંત માયા અને સૌજન્ય દાખવીને અમને આવકાર્યા અને અમારે જે કંઈ કહેવાનું હતું તે ધીરજથી સાંભળ્યું, તે બદલ પ્રતિનિધિ-મંડળ વતી હું આપનો હાર્દિક આભાર માનું છું. આ બાબતમાં અમારા પ્રત્યે આપની પૂરેપૂરી સહાનુભૂતિ છે તે વિષ અમને પહેલેથી ખાતરી આપવામાં આવી હતી, અને એ અમે સંપૂર્ણ રીતે જાણતા હતા.

(ત્યાર બાદ પ્રતિનિધિમંડળ પાછું ફર્યું.)

[મૂળ અંગ્રેજી]

છાપેલી મૂળ પ્રતની છબી પરથી : ઈન્ડિયા ઓફિસ : જ્યુડિશિયલ એન્ડ પબ્લિક રેકર્ડ્ઝ :
૪૨૮૭/૦૬

૧૩૧. લૉર્ડ એલ્ડિગનના અંગત મંત્રીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૮, ૧૯૦૬

નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રી
પરમ માનનીય ધિ અર્લ ઓફ એલ્ડિગનના
અંગત મંત્રી
સંસ્થાન કચેરી
લંડન

મહાશય,

લૉર્ડ એલ્ડિગને અમને જે મુલાકાત આપવાની કૃપા કરી હતી, તેના અનુસંધાનમાં અમે એ જાણવા માગીએ છીએ કે લૉર્ડ મહાશયને ટ્રાન્સવાલના કેટલાક હિંદીઓ તરફથી જે વિરોધાત્મક તાર^૧ મળ્યો છે તેનો ભાવાર્થ તેમ જ મોકલનારનાં^૨ નામ અમને જણાવવાની તેઓ મહાશય

૧. એમાં એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે પ્રતિનિધિમંડળ હિંદી કોમનું પ્રતિનિધિ નથી અને ગાંધીજી એક ધંધાદારી ચળવળિયા છે, વગેરે. જુઓ પરિશિષ્ટ.

૨. ડૉ. વિલિયમ ગોડફ્રે અને સી. એન. પિલ્લે.

કૃપા કરશે ખરા? આ ખબર કંઈક ચોંકાવનારી છે, એટલે આ બાબતમાં અમને કંઈક વધારે માહિતી મળે તો કદાચ અમે તેનો ખુલાસો કરી શકીએ.

આજે સાંજે આવેલા પ્રતિનિધિમંડળનો હેતુ ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓને માટે યોગ્ય અને ન્યાયી વર્તાવ મેળવી આપવામાં લૉર્ડ મહાશયના હાથ મજબૂત કરવાનો હતો, એમની સમક્ષ સંપૂર્ણ નિવેદન કરવાનો નહોતો. અમે માનીએ છીએ કે લૉર્ડ મહાશયને મળેલી અને તેમણે તેમની વાતોમાં રજૂ કરેલી કેટલીક માહિતી સાચી હકીકત સાથે બંધબેસતી થતી નથી, એટલે અમે વિનંતી કરીએ છીએ કે અમને લૉર્ડ મહાશય સાથે એક નાની સરખી વ્યક્તિગત મુલાકાત ગોઠવી આપો, જેથી કરીને આજે સાંજની પ્રતિનિધિમંડળની મુલાકાત વખતે અમે જે કંઈ કહી શક્યા હતા તેના કરતાં વધારે વિસ્તારથી આ વિષયની વિગતો રજૂ કરી શકીએ.

અમે છીએ,
મહાશય,
આપના આજ્ઞાંકિત સેવકો,
મો. ક. ગાંધી
એચ. ઓ. અલી

[મૂળ અંગ્રેજી]

મૂળ નકલની છબી ઉપરથી : કોલોનિયલ ઓફિસ રેકૉર્ડ્ઝ : સી. ઓ. ૨૯૧, વૉલ્યુમ ૧૧૨/ઈન્ડિવિડ્યુઅલ્સ; તથા ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૧૫

૧૩૨. મિસિસ જી. બ્લૉરને પત્ર

[હાટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૮, ૧૯૦૬

પ્રિય બાનુ,

આપના પત્ર માટે આભાર. મારા સાથી-પ્રતિનિધિ શ્રી અલી અને હું આપના પાંચમી તારીખના પત્ર માટે આપના ઘણા જ આભારી છીએ. લિવરપુલમાં એક સભામાં ભાષણ આપવાનું બને તો તે અમને બહુ ગમે. પરંતુ મને ડર છે કે અમારે માટે જાન્યુઆરી સુધી અહીં રોકાવાનું અસંભવિત છે. મોડામાં મોડી આ માસની ૨૪મી તારીખે અમે અહીંથી નીકળીએ એવો સંભવ છે. એટલે મને લાગે છે કે લિવરપુલમાં સભા ભરવાનો વિચાર પડતો મૂકવો જોઈએ. આમ છતાં, મિ. અલી અને હું બંને આપની સહાનુભૂતિ બદલ આપના ઘણા આભારી છીએ.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

મિસિસ જી. બ્લૉર

માનદ મંત્રી

લિવરપુલ ઈન્ડિયન ફ્રેમિન ફંડ (હિંદી દુષ્કાળનિધિ)

૨૧, ચર્ચ રોડ

વૉટર્લૂ

લિવરપુલ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૧૬

૧૩૩. મિસિસ ફ્રીથને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,]

નવેમ્બર ૮, ૧૯૦૬

પ્રિય મિસિસ ફ્રીથ,

આ પત્ર હું તમને એવી આશાઓ મોકલી રહ્યો છું કે કદાચ એ તમને મળી જશે. જો તમને તે મળશે તો તમને એ જાણીને આશ્ચર્ય થશે કે હું લાંડનમાં છું. જોહાનિસબર્ગથી મારે બહુ ઉતાવળમાં નીકળવું પડ્યું હતું એટલે તમારું સરનામું મારી સાથે લાવવાનું હું ભૂલી ગયો. તે મોકલી આપવા મેં મારા ક્લાર્કને લખ્યું હતું, પણ હજી સુધી મને તે મળ્યું નથી. જો તમને મળ્યા વિના જ મારે લાંડન છોડવું પડશે તો મને અત્યંત દિલગીરી થશે. જો આ પત્ર તમને મળે તો તો હું આશા રાખું છું કે તમે તમારું ખરું સરનામું મને તરત જ જણાવશો.

તમારો સહૃદયી,

મિસિસ ફ્રીથ

ભૂતપૂર્વ મિસિસ પિલ્ચર

સેન્ટ જોન્સ વૂડ રોડ

લાંડન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૧૭

૧૩૪. મિસિસ બાર્ન્સને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,]

નવેમ્બર ૮, ૧૯૦૬

પ્રિય મિસિસ બાર્ન્સ,

જો આ પત્ર તમને મળશે તો હું જાણું છું કે તમને તેથી આશ્ચર્ય થશે. જો તમે વેસ્ટબોર્ન પાર્ક રોડ પર રહેતાં હો તો કૃપા કરી મને બે શબ્દો લખી જણાવશો, એટલે અહીંથી જોહાનિસબર્ગ (જ્યાં હું હાલ કેટલાંક વર્ષથી રહું છું ત્યાં) જવા નીકળતા પહેલાં તમને હું અવશ્ય મળી જઈશ.

આપનો સહૃદયી,

મિસિસ બાર્ન્સ

૩૬, વેસ્ટબોર્ન પાર્ક રોડ, ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૧૮

૧૩૫. બાર્સને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૮, ૧૯૦૬

પ્રિય બાર્સ,

તમે હજી પણ વિક્ટોરિયા સ્ટ્રીટમાં રહેતા હશો કે નહીં તેની મને ખબર નથી. જો રહેતા હો તો કૃપા કરીને મને જણાવો, એટલે હું તમને મળવા આવી જાઉં. હું અહીંયાં બહુ જ થોડા સમય માટે આવેલો છું. જો તમને આ પત્ર મળે તો બધાંને મારી વતી ખબર પૂછશો.

તમારો સહૃદયી,

મિ. બાર્સ

C/o મેસર્સ ટ્રાઉટબેક એન્ડ બાર્સ

સોલિસિટર્સ

વિક્ટોરિયા સ્ટ્રીટ, એસ. ૩૭૯યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૨૦

૧૩૬. સર રિચર્ડ સોલોમનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૮, ૧૯૦૬

મહાશય,

બિનગોરા શબ્દને એના સૌથી વિશાળ અર્થમાં વાપરીએ તો આપ એવા લોકોના હમેશાં મિત્ર રહ્યા છો. એ નાતાથી આપને આ અવિધિસર પત્ર લખવાનું અમે સાહસ કરીએ છીએ. અમારે માટે એક તપાસખંચ નીમવું જોઈએ એવું લૉર્ડ એલ્ગિન માનતા હોવાનું લાગતું હતું. અને આપ પણ માનતા હતા. અમે નમ્રપણે એવું માનીએ છીએ કે કમિશનના વિચાર બાબતમાં જો આપના તરફથી સંમતિ દર્શાવતા બે શબ્દો મળી જાય તો તે અમારી દૃષ્ટિએ ઈચ્છિત પરિણામ લાવનારું થશે. વટલુકમ એવાં અનુમાન બાંધીને ચાલે છે કે પ્રત્યેક હિંદી પોતાના પ્રમાણપત્રનો કે પરવાનાનો દુરુપયોગ કરે એવો હોય છે. લૉર્ડ એલ્ગિને જે વાત કહી છે તે ઉપરથી, અમારા નમ્ર મત પ્રમાણે, એવું દેખાય છે કે એમની આગળ અનેક અચોક્કસ માહિતી રજૂ કરવામાં આવેલી છે એમાં શંકા નથી. અમે માનીએ છીએ કે એક નિષ્પક્ષ તપાસખંચથી હળવા એવા બીજા કોઈ ઉપાયથી, જે શંકાઓ અને ભ્રમો મોજૂદ છે, તે દૂર થઈ શકે તેમ

નથી. આ નાનો સરખો ન્યાય કરવાનું આપના હાથમાં છે, તેને માટે એક વાર ફરીથી આપ અમને વિનંતી કરવા દો.

આપના વિશ્વાસુ,
[મો. ક. ગાંધી,
એચ. ઓ. અલી]

સર રિચર્ડ સોલોમન
રિક્ષોર્મ ક્લબ
પેલ મેલ, ૩૦૯્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૨૧

૧૩૭. મેસર્સ કેમેરોન, કિમ એન્ડ કંપનીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,
નવેમ્બર ૮, ૧૯૦૬

મેસર્સ કેમેરોન, કિમ એન્ડ કંપની
સોલિસિટર્સ
ગ્રેશામ હાઉસ
ઓલ્ડ બૉન્ડ સ્ટ્રીટ, ૩૦૯્યુ.
ગૃહસ્થો,

વિટવોટર્સરેન્ડની હાઈકોર્ટમાં અત્યારે જે મુકદ્દમો અટકેલો પડ્યો છે તે સંબંધના કાગળો જેહાનિસબર્ગની છેલ્લી ટપાલમાં મને મળ્યા છે. મેસર્સ બેલ એન્ડ નિકસને આ બાબતમાં ઘણું કરીને આપને લખ્યું હશે:

એમની અને મારી વચ્ચે એવી સમજૂતી થઈ હતી કે હું લાંડનમાં રહું તે દરમ્યાન આપણે પરસ્પર સંમતિથી જેની નિમણૂક કરીએ તેવા એક તટસ્થ પંચ (કમિશનર) સમક્ષ મિ. ડલ્ગલશની જુબાની લઈ લેવી જોઈએ.

આ જુબાની આવતા અઠવાડિયામાં કોઈક દિવસે લઈ શકાશે કે કેમ તે મને આપ કૃપા કરીને જણાવો તો આપનો આભાર થશે, કેમ કે આ શનિવારે નહીં તો એની પછીના શનિવારે તો જરૂર મારે લાંડનથી નીકળવાનું થાય એવો સંભવ છે.

આપનો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૨૩

૧૩૮. ડબ્લ્યુ. ટી. સ્ટેડને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૮, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપે વર્તમાનપત્રોમાં વાંચ્યું હશે કે ટ્રાન્સવાલની ધારાસભાએ પસાર કરેલા એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટલુકમ સંબંધમાં લૉર્ડ એલ્ગિનને મળવા માટે પ્રતિનિધિમંડળ રૂપે, શ્રી અલી અને હું અત્રે આવેલા છીએ.

લૉર્ડ એલ્ગિનને જે વિનંતીપત્ર આપવામાં આવ્યો છે તેની એક નકલ હું આ સાથે બીડી મોકલું છું. જે આપને રૂબરૂ મળી શકાશે તો શ્રી અલીને તથા મને આનંદ થશે. અને જે આપ કૃપા કરીને અમને આને માટે સમય આપશો તો અમે આપની સેવામાં હાજર થઈ ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓની હાલની પરિસ્થિતિ આપની સમક્ષ રજૂ કરવા પ્રયાસ કરીશું.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

[બિડાણ :]

મિ. ડબ્લ્યુ. ટી. સ્ટેડ^૧

મોબ્રે હાઉસ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ઝપરજ

૧૩૯. એસ. હૉલિકને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૮, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. હૉલિક,

આપના પત્ર માટે હું આપનો ઘણો જ આભારી છું. આપે કરેલો સુધારો વાજબી છે અને તેનો હું જરૂર સ્વીકાર કરું છું. હવે એ સુધારા સહિતની એક સાફ નકલ^૨ હું આપને પાછી મોકલું છું. આપને પોતાને માટે એક વધારાની નકલ પણ મોકલું છું. હવે આ બાબતને ઝડપથી આગળ ધપાવશો તો આપનો આભાર થશે.

૧. (૧૮૪૯-૧૯૧૨); પત્રકાર અને પ્રચારક; ધિ રિવ્યૂ ઓફ રિવ્યૂજના સ્થાપક-તંત્રી.

૨. “લૉર્ડ એલ્ગિનને આપવાની અરજીનો મુસદ્દો”, પા. ૧૨૦-૧.

લોર્ડ એલિગન સાથે ઘણી સંતોષકારક મુલાકાત થઈ. એમની ઈચ્છા હતી કે એને ખાનગી જ રાખવી. મને લાગે છે કે જો હવે પૂરતો પ્રયાસ કરવામાં આવશે તો રાહત મંજૂર કરવામાં આવશે.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ :
મિ. એસ. હોલિક
૬૨, લંડન વોલ, ઈ. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૨૭

૧૪૦. સર ચાર્લ્સ ડિલકને પત્ર^૧

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૯, ૧૯૦૬

મહાશય,

હવામાન ખરાબ હોવા છતાં આપ લોર્ડ એલિગનને મળેલા પ્રતિનિધિમંડળમાં હાજર રહ્યા હતા અને એ રીતે અમારા પક્ષને મોટો સધિયારો આપ્યો હતો, તે બદલ આપનો અમે આભાર માનીએ છીએ. જ્યાં સુધી ટ્રાન્સવાલમાં બ્રિટિશ હિંદીઓને પૂરેપૂરો ન્યાય મળે ત્યાં સુધી આપ આ બાબતમાં સક્રિય રસ લેતા રહેશો એવી અમે આશા રાખીએ છીએ.

અમે છીએ,
આપના નમ્ર સેવકો,
[મો. ક. ગાંધી
એચ. ઓ. અલી]

સર ચાર્લ્સ ડિલક

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૧૯

૧. ઓફિસ પ્રત ઉપર કરેલી નોંધ ઉપરથી જણાય છે કે આ પત્ર “લોર્ડ એલિગનને મળેલા પ્રતિનિધિમંડળમાં સામેલ થયેલા તમામ મહાનુભાવોને” મોકલવામાં આવ્યો હતો.

૧૪૧. સર મંચેરજી ભાવનગરીને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૯, ૧૯૦૬

પ્રિય સર મંચેરજી,

જે પ્રતિનિધિમંડળને થોડી પણ સફળતા મળશે તો તે ઘણે અંશે આપને આભારી હશે એવું હું કહું તો તેમાં મેં અતિશયોક્તિ કરી છે એવું નહીં માનશો. શ્રી અલી તથા હું સર લેપલ ગ્રિફિન પાસે ગયા કે તરત જ એમણે અમને કહ્યું કે એમને આપનો પત્ર મળ્યો હતો અને તેઓ આપની સાથે પૂરેપૂરા સંમત છે કે પ્રતિનિધિમંડળે મિ. મોર્લીને^૧ મળવું જોઈએ. એમણે ઘણી જ સહાનુભૂતિ અને ઉત્સાહ દર્શાવ્યો અને તે બેશક આપને કારણે જ બન્યું.

હવે હું મિ. મોર્લી સાથે મુલાકાત ગોઠવવા માટે [પત્ર]^૨ મોકલું છું.

શ્રી અલીએ અને મેં લોર્ડ જ્યોર્જ હેમિલ્ટન સાથે અર્ધા કલાક સુધી વાત કરી. એમણે સહાનુભૂતિ તો દર્શાવી, પરંતુ એમણે જે કંઈ કહ્યું એમાં લાચારીનો ધ્વનિ હતો. તેમ છતાં એમણે અમને કહ્યું છે કે હું વટહુકમ ધ્યાનથી જોઈ જઈશ.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

સર મંચેરજી ભાવનગરી, કે. સી. એસ. આઈ.

૧૯૮, કોમવેલ રોડ, એસ. ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ઝપરલ

૧૪૨. મિ. મોર્લીના અંગત મંત્રીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૯, ૧૯૦૬

નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય હિંદી વજીર

પરમ માનનીય જોન મોર્લીના

અંગત મંત્રી

ઈન્ડિયા ઓફિસ

લંડન

મહાશય,

અમે નીચે સહીઓ કરનાર, ટ્રાન્સવાલની ધારાસભાએ પસાર કરેલા એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટહુકમ સંબંધમાં શાહી અધિકારીઓને મળવા માટે ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદી સંઘે

૧. પ્રતિનિધિમંડળ મિ. મોર્લીને નવેમ્બર ૨૨, ૧૯૦૬ને રોજ મળ્યું હતું.

૨. જુઓ આ પછીનો લેખ.

નીમેલા પ્રતિનિધિઓ, સવિનય નિવેદન કરીએ છીએ કે, અમે નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રીને મળી લીધું છે અને હવે પરમ માનનીય હિંદી વજીરને મળવા માગીએ છીએ.

મિ. મોર્લીએ મિ. દાદાભાઈ નવરોજીને લખેલા પોતાના પત્રમાં જણાવવાની કૃપા કરી છે કે હું હિંદી પ્રતિનિધિમંડળને આવકારીશ. આને માટે અમે અમારો આભાર પ્રદર્શિત કરીએ છીએ.

સર લેપલ ગ્રિફિન, જેમણે ગઈ કાલના પ્રતિનિધિમંડળની આગેવાની લીધી હતી તેમણે, તથા એ પ્રતિનિધિમંડળમાં સામેલ થયેલા અન્ય પ્રતિષ્ઠિત સજ્જનોએ અમારી સાથે આવવાનું અને મિ. મોર્લી સાથે અમારો પરિચય કરાવવાનું સ્વીકાર્યું છે. એટલે જ એ પરમ માનનીય મહાનુભાવ અમારા પ્રતિનિધિમંડળને મળવાને માટે કોઈ સમય નક્કી કરી આપશે તો અમને ઘણો આનંદ થશે.

અમે છીએ,
આપના નમ્ર સેવકો,
[મો. ક. ગાંધી
એચ. ઓ. અલી]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૩૧

૧૪૩. લૉર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૯, ૧૯૦૬

લૉર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રી

મહાશય,

ગઈ કાલે લૉર્ડ એલ્ગિને હિંદી પ્રતિનિધિમંડળને કહ્યું હતું કે, પ્રતિનિધિમંડળની કાર્યવાહીની સરકારી રહે નોંધ રાખવામાં આવશે. તો એ સરકારી નોંધની એક નકલ મને આપવા કૃપા કરશે.

હું છું,
આપનો નમ્ર સેવક,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલા મુસદ્દાની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૩૫

૧૪૪. એચ. એસ. એલ. પોલાકને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૯, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. પોલાક,

મારાથી બની શકે તેટલાં છાપાંનાં કટિંગ હું તમને આ સાથે મોકલું છું. હું એની યાદી નથી આપતો. ગઈ કાલની લૉર્ડ એલ્ગિન સાથેની મુલાકાત બહુ સારી ગઈ. સર લેપલ ગ્રિફિન બહુ સુંદર બોલ્યા હતા. આ પત્ર તમે સંઘના સભ્યોને વાંચી સંભળાવશો. મુલાકાતની કાર્યવાહીની સરકારી નકલ કદાચ હું તમને આવતે અઠવાડિયે મોકલી શકીશ. મેં એને માટે અરજી આપી છે. સર. મંચેરજી, શ્રી દાદાભાઈ નવરોજી, શ્રી અમીરઅલી અને મિ. રીઝ બોલ્યા હતા. તે બધાએ જે કંઈ કહ્યું તે મુદ્દાસરનું અને વિષયને અનુરૂપ હતું. અમને ધારવા કરતાં ઘણો સારો ટેકો મળ્યો છે. દરેક જણ માને છે કે હિંદી પ્રશ્નો માટે આનાથી વધારે સમર્થ પ્રતિનિધિમંડળ સરકારને હજી સુધી કદી મળ્યું નથી. લૉર્ડ એલ્ગિન એક કમિશન નીમવાની મંજૂરી આપશે એવી આશા રાખવાને પૂરતું કારણ દેખાય છે અને જે તેઓ એ પ્રમાણે કરશે તો તે ઘણું સરસ થશે. હવે અમે મિ. મોર્લી સાથે મુલાકાતની માગણી કરી છે. હું માનું છું કે એ પ્રતિનિધિમંડળને પણ જોરદાર સમર્થન મળશે. હાઉસ ઓફ કૉમન્સના સભ્યોની સભા^૧ ઘણી ઉત્સાહભરી અને સહાનુભૂતિવાળી હતી. કેટલાક સભ્યોને લાગ્યું કે એ સભા અભૂતપૂર્વ હતી. કોઈએ નહીં ધારેલું કે ૧૦૦ કરતાં વધારે સભ્યો હાજર રહેશે. સભામાં વક્તાઓએ પણ પોતાની સહાનુભૂતિ દેખાડવામાં એકબીજાની સ્પર્ધા કરી હતી.

અમે આજે લૉર્ડ જ્યોર્જ હેમિલ્ટનને મળ્યા હતા. એમણે અમને અર્થો કલાક આપ્યો હતો. એમણે કહ્યું કે મને ખાતરી થઈ ગઈ છે કે અન્યાય થઈ રહ્યો છે. લૉર્ડ એલ્ગિનને અમે જે વિનંતીપત્ર આપ્યો છે તેનો અભ્યાસ કરવાનું તેમણે વચન આપ્યું છે. પરંતુ એમણે જે કંઈ કહ્યું એમાં લાચારીનું વલણ દેખાતું હતું.

ગઈ કાલે અમે તમને એક લાંબો તાર^૨ મોકલ્યો હતો. અમે જેમ વધારે વિચાર કરીએ છીએ તેમ અમને લાગે છે કે જે પ્રતિનિધિમંડળના કાર્યને વ્યર્થ ન જવા દેવું હોય તો એક સ્થાયી સમિતિની ખાસ જરૂર છે. સર મંચેરજી આ વાત ઉપર બહુ ભાર દઈ રહ્યા છે. એટલે હજી સુધી તમારા તરફથી કોઈ તાર મળ્યો નથી તેથી મૂંઝવણ થાય છે. આ હું તમને ઠપકો આપવા લખતો નથી. જે મુશ્કેલીઓમાંથી તમે પસાર થઈ રહ્યા છો તે હું સારી પેઠે સમજું છું. તમને હું તે માટે દોષ દેતો નથી.^૩ હું તો માત્ર આ હકીકત જ તમને જણાવું છું કે વિલંબ થાય છે તે ખતરનાક છે અને આશા રાખું છું કે આવતી કાલે તમારો તાર મળશે. શ્રી અલી આ વિચારમાં પૂરેપૂરા સહમત છે એ કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર હોય. અમારે બેને ઘણું સારું બને છે.

૧. આ સભા નવેમ્બરની ૭મીએ થઈ હતી. જુઓ પા. ૧૧૯-૨૦.

૨. આ તાર મળતો નથી.

૩. આ વાક્યની પુનરુક્તિ ભૂલથી થઈ લાગે છે.

તમને આ જાણીને ખુશી થશે કે હાઉસ ઓફ કોમન્સના સભ્યોની સભા બોલાવવામાં તમારા પિતાના મિત્ર મિ. સ્કોટે અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો હતો અને તમારા પિતાએ ગયા સોમવારનો મોટા ભાગનો સમય આ સભા અંગે મિ. સ્કોટ અને અન્ય લોકોને મળવામાં ગાળ્યો હતો. એમની મદદ મને અનેક પ્રકારે બહુ કીમતી નીવડી છે. તમારા માતૃશ્રીએ તેમના શૂળવાયુ(ન્યુરાલિજ્યા)ના દર્દ માટે માટીના લેપના પાટા અજમાવવાનું વચન આપ્યું છે. તમારા વાડામાંથી થોડીક સ્વચ્છ માટી ખોદી કાઢવા મેં પ્રયાસ કર્યો, પરંતુ તે મળી શકી નહીં. તમારા પિતા થોડીક અન્ય સ્થળેથી લાવવાના હતા. આવતે રવિવારે વધારે જાણવા મળશે, કેમ કે રવિવારની લગભગ આખી સાંજ હું તમારા કુટુંબ સાથે ગાળવાનો છું. પરંતુ મિસિસ (ફ્રીથનું સરનામું)^૧ મળી આવ્યું હોવાથી, મારે એ સમયમાંથી બે કલાક લેવા પડશે.

આ વખતે હું કોઈ લેખ મોકલતો નથી. જે ઉમંગ આવશે તો કંઈક લખી મોકલીશ. મારી બહારની પ્રવૃત્તિ એટલી બધી રહી છે કે વિચાર કરવાનો ઝાઝો સમય મળ્યો નથી. એટલે હું તમને જે કંઈ મોકલી આપું, તે માત્ર ઉપરચોટિયા જ હશે. પરંતુ પ્રતિનિધિમંડળની પ્રવૃત્તિ વિષે, હું જે કાગળો મોકલું છું તેને આધારે એક લેખ તમે આપી શકશો. શ્રી મુક્તજી તમને કેટલીક છાપાંની કાપલીઓ મોકલી આપશે. એટલે ગોડફ્રે અને બીજાઓના વિનંતીપત્ર તથા હાઉસ ઓફ કોમન્સની સભા અને પ્રતિનિધિમંડળ વિષે પણ તમે લખી શકો છો. આ લખાવી રહ્યો છું ત્યારે મને વિચાર આવે છે કે હું તમને લૉડ એલ્ગિનના જવાબ ઉપર એક અગ્રલેખ^૨ મોકલી આપું, જેથી કરીને કેટલીક વાતોની ચોખવટ થઈ જશે.

પ્રતિનિધિમંડળ વિષે લેખ લખવા માટે આ પત્રમાંથી કંઈ પણ માહિતીનો ઉપયોગ કરતા નહીં, કેમ કે પ્રતિનિધિમંડળની કાર્યવાહી [ખાનગી]^૩ માનવામાં આવી છે. લૉડ એલ્ગિનને જે તાર મોકલવામાં આવ્યો છે તે જરૂર ચીતરી ચઢે એવો હોવો જોઈએ. હું ધારું છું કે ડૉ. ગોડફ્રેએ એ મોકલ્યો હોવો જોઈએ. એ તારનું લખાણ તથા તે મોકલનારનું નામ અમને આપવા અમે લૉડ એલ્ગિનને વિનંતી કરી છે. તે મળ્યા પછી અમે એનો ખુલાસો કરી શકીશું.

આપનો સહૃદયી,

[બિડાણ :]

મિ. એચ. એસ. એલ. પોલાક

બૉક્સ ૬૫૨૨

જેહાનિસબર્ગ

દક્ષિણ આફ્રિકા

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૩૦

૧. ટાઈપ કરેલી નકલમાં આ શબ્દો ઉપરાઉપરી ટાઈપ થયેલા છે અને સ્પષ્ટ નથી. ન્યુઓ “જે ડબ્લ્યુ. મેકિન્ટાઈરને પત્ર”, પા. ૧૬૦. ગાંધીજીએ એમની પાસેથી સરનામું મંગાવ્યું હતું.

૨. એમ જણાય છે કે આ લેખ મોકલાયો નહોતો.

૩. મૂળમાં અહીં જે શબ્દ વાપર્યો છે તેનો અર્થ “ગુપ્ત” થાય છે. પરંતુ એ શબ્દ છેકી નાખવામાં આવેલો છે. તેને બદલે “ખાનગી” લખવાનો ગાંધીજીનો ઇરાદો હતો એટલું સ્પષ્ટ છે, કેમ કે અન્ય પ્રતિનિધિમંડળની કાર્યવાહીનું વર્ણન કરવામાં એમણે આ જ શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો છે.

૧૪૫. જ્ઞેસફ કિચિનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૯, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. કિચિન,

તમારા કૃપાપત્રનો જવાબ લખવાનું મેં જાણીજેઈને લંબાવ્યું છે, કેમ કે મારો કાર્યક્રમ અત્યાર સુધી અનિશ્ચિત હતો.

આવતા બુધવારે તમારી સાથે ભોજન લેતાં મને ઘણો આનંદ થશે અને તે માટે હું સાંજે ૬-૪૫ વાગ્યે ચેરિંગ ક્રોસથી ગાડી પકડીશ.

જે તમને અગવડ ન હોય તો એ વખતે આપણે સ્ટેશને મળીશું. મેં ગાઈડમાંથી શોધી કાઢ્યું નથી, પરંતુ હું માની લઉં છું કે મને મુખ્ય સ્ટેશનેથી ટિકિટ મળશે.

તમારો વિશ્વાસુ,

મિ. જ્ઞેસફ કિચિન

“ઈંગલનૂક”

બ્રેકવે રોડ

બેકનહામ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૩૨

૧૪૬. સર વિલિયમ વેડરબર્નને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૯, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

શ્રી નવરોજના માનમાં મંગળવાર, તા. ૨૦મીએ સવારે ૯-૩૦ વાગ્યે યોજવામાં આવેલા અલ્પાહારના મેળાવડામાં હાજર રહેવા માટે આપના તરફથી પ્રવેશના પાસો મળ્યા. તે બદલ શ્રી અલી તથા હું આપના આભારી છીએ.

આ મેળાવડામાં હાજર રહેવામાં શ્રી અલી અને હું બંને અમારું સન્માન સમજીશું.

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ,

સર વિલિયમ વેડરબર્ન, બેરોનેટ

૮૪, પેલેસ ચેમ્બર્સ

વેસ્ટમિન્સ્ટર

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૩૩

૧૪૭. ડૉ. જી. ઓલ્ડફીલ્ડને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૯, ૧૯૦૬

પ્રિય ભાઈ ઓલ્ડફીલ્ડ,

તમે જે લેખ^૧ લખાવવાના હતા તે લખી લેવા મિ. સિમંડ્ઝ ગઈ કાલે આવ્યા હતા. હું ધારું છું કે તમે કોઈ અનિવાર્ય કારણને લઈને રોકાઈ ગયા હશો.

મેં માનેલું કે હું આવતી કાલે ઓપરેશન કરાવી શકીશ અને શનિવારથી સોમવાર સુધીનો સમય તમારી સાથે ગાળીશ. પરંતુ હું જાહેર છું કે મારે હાલ તેમ નહીં કરવું જોઈએ, કેમ કે સંજોગોમાં કંઈક સુધારો થયો છે તેમ કંઈક બગાડ પણ થયો છે.

પ્રતિનિધિમંડળના કામમાં મારે મંડયા રહેવું પડશે. મને લાગે છે કે આવતે અઠવાડિયે મારાથી બનતા સુધી અહીંથી રવાના થઈ શકાશે નહીં. એટલે આવતા અઠવાડિયાના શનિવારે હું સારવાર કરાવી શકીશ એવું દેખાય છે.

તમારો સહૃદયી,

ડૉ. જ્ઞેસિયા ઓલ્ડફીલ્ડ
લેડી માર્ગરેટ હોસ્પિટલ
બ્રોમલી

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૩૪

૧૪૮. ડેપ્યુટેશનની નોંધ - ૧

હોટેલ સેસિલ,
લંડન
નવેમ્બર ૯, ૧૯૦૬^૨

લૉર્ડ એલિગનની મુલાકાત

જોકે લૉર્ડ એલિગનની મુલાકાત એ છેલ્લો બનાવ છે તોપણ તે ઘણો અગત્યનો હોવાથી હું પહેલો આપું છું. અમારી સાથે સર લેપલ ગ્રિફિન, લૉર્ડ સ્ટેનલી ઓફ આલ્ડર્લી, સર મંચેરજી ભાવનગરી, મિ. દાદાભાઈ નવરોજી, મિ. સૈયદ અમીરઅલી, મિ. હેરોલ્ડ કોક્સ, સર હેનરી કોટન,

૧. ડૉ. ઓલ્ડફીલ્ડે “હિંદી માળાપોનું કર્તવ્ય” એ વિષય ઉપર રિવિઝન ઓપીનિયન માટે બે લેખો લખ્યા હતા. તે નવન્યુઆરી ૫ અને નવન્યુઆરી ૧૨, ૧૯૦૭ના અંકોમાં પ્રસિદ્ધ થયા હતા.

૨. આ લેખના છેલ્લા પેરેગ્રાફ ઉપરથી જણાય છે કે આ લખાણ નવેમ્બર ૧૦, ૧૯૦૬ને રોજ કે તે પછી પૂરું કરવામાં આવ્યું હતું. જુઓ “ઉમર હાજી આમદ જૈહરીને પત્ર”, પા. ૧૬૦-૧.

સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ, મિ. જી. ડી. રીઝ, મિ. થોર્નટન તથા મિ. એફ. એચ. બ્રાઉન^૧ એમ સાહેબો હતા. આમાં બધા પક્ષના^૨ મેમ્બરો આવી ગયા છે. એવું કહેવાય છે કે આજુ ડેપ્યુટેશન લૉર્ડ એલ્ગિન આગળ બીજી કોઈ વેળા ગયું નથી. અમે બધા જુમેરાતના^૩ ત્રણ વાગ્યે લૉર્ડ એલ્ગિન આગળ હાજર થયા. સર લેપલ ગ્રિફિને ભાષણ ઘણું જુસ્સાદાર કર્યું અને લૉર્ડ એલ્ગિન નવો કાયદો રદ કરે એમ માગ્યું. તેણે જણાવ્યું એ કાયદો ઍંગ્લો-ઈન્ડિયનને^૪ નામોશી લગાડનાર છે. એ કાયદો વાંચનાર એમ જ માને છે કે એ લોકોની^૫ ઉપર રાજ્ય કરનારા દમ વિનાના હોવા જોઈએ. હિંદી કોમ અને ઈંગ્રેજ કોમ એ બંને મધ્ય એશિયામાંથી પેદા થયેલ છે. હિંદી પ્રજા બહુ મહેનતુ, ચાલાક અને પ્રમાણિક છે તેની ઉપર યુરોપનો કચરો ટ્રાન્સવાલમાં ભરાઈ દબાણ ચલાવે તે જોણે હિંદુસ્તાન જોયું છે તે કદી સહન નહીં કરે.

ત્યાર બાદ શ્રી ગાંધીએ તથા શ્રી અલીએ ભાષણ કર્યાં. શ્રી અલીનો સાદ ભાષણ કરતાં ગળગળો થઈ ગયો હતો.

પછી સર હેનરી કોટને સખત ભાષણ કર્યું. લૉર્ડ લેન્સડાઉનના શબ્દો યાદ આપ્યા ને જણાવ્યું કે આમની સભાના મેમ્બરો પણ ઈન્સાફ મળે એમ માગે છે. કૂગર તો ચાબુક મારતો હતો, પણ બ્રિટિશ સરકાર વીંછુના ડંખ દે છે.

સર મંચેરજી બોલ્યા કે તેમને મિ. લિટલ્ટને કમિશન નીમવાનું વચન આપ્યું હતું તે ક્યાં ગયું? લૉર્ડ એલ્ગિનથી બીજું કંઈ ન થાય તો કમિશન તો જરૂર નિમાવું જોઈએ. શ્રી અમીર-અલી બોલ્યા કે પોતે તાજેતરમાં હિંદુસ્તાનથી આવેલા છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં પડતાં દુઃખ બાબત આખું હિંદુસ્તાન કોચવાયા કરે છે.

મિ. દાદાભાઈ બોલ્યા કે જો હિંદી ઉપર જુલમ ચાલ્યા કરશે તો બ્રિટિશ રાજ્યને ઝાંખ લાગશે.

મિ. રીઝ બોલ્યા કે આ સવાલ બધા પક્ષને લગતો છે.

મિ. કૉક્સ બોલ્યા કે એક ઈંગ્રેજ તરીકે તેમને શરમ ઊપજતી હતી કે આવાં દુઃખ હિંદીની ઉપર ટ્રાન્સવાલમાં પડે છે.

લૉર્ડ એલ્ગિને જવાબમાં કહ્યું કે તેમની લાગણી હિંદી તરફ હોવી જ જોઈએ. તેમણે હંમેશાં હિંદી પ્રજાનું હિત ચાહ્યું છે. આ કાયદો જુલમકરતા નથી એમ ટ્રાન્સવાલના અમલદારોએ જણાવ્યું છે. શ્રી ગાંધી કહે છે કે ત્રણ પાઉન્ડ માફ કર્યા એ કંઈ રાહત કરવા બરોબર નથી. એ વાત એક જોતાં ખરી છે. પણ ત્રણ પાઉન્ડ રૂપી જે ડાઘ કાયદામાં હતો તે નાબૂદ થાય એટલે દરજ્જે ફાયદો ગણી શકાય છે. અંગૂઠા પાડવા બાબત બહુ વાંધો હોય એમ લાગતું નથી. હંમેશાં પોલીસ પળવે ને પાસ તપાસે એમ નહીં બને. છતાં આ બધી બાબત ઉપર ભાર

૧. લૉર્ડ એલ્ગિનને મળનાર પ્રતિનિધિમંડળના સભ્યોની જે યાદી ગાંધીજીએ લૉર્ડ એલ્ગિનને મોકલી આપી હતી તેમાં એફ. એચ. બ્રાઉનનું નામ નહોતું. જુઓ પા. ૧૨૮.

૨. પ્રતિનિધિમંડળમાં કોન્ઝરવેટિવ પક્ષનો કોઈ પ્રતિનિધિ ન હતો. પરંતુ સર હેનરી કોટનના કહેવા મુજબ ટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ પ્રત્યે કોન્ઝરવેટિવ પક્ષના વ્યક્તિગત સભ્યોની “સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ” હતી. જુઓ પા. ૧૩૬.

૩. નવેમ્બર ૮, ૧૯૦૬.

૪. હિંદુસ્તાનમાં રહેનાર અંગ્રેજો ઍંગ્લો-ઈન્ડિયન પણ કહેવાતા હતા.

૫. જેમને આ બરહુકમ લાગુ પડ્યો હતો તે લોકોનો અર્થાત્ બ્રિટિશ હિંદીઓનો અહીં ઉલ્લેખ છે.

દેવાની જરૂર નથી. સર લેપલ કહે છે કે ત્યાંના બ્રિટિશ ગોરાઓ બહુ વિરુદ્ધ નથી. પણ ક્રૂગર્સડોર્પ વગેરે જગ્યાએથી તાર આવ્યા છે કે કાયદો પસાર થવો જોઈએ. જોકે શ્રી ગાંધી તથા શ્રી અલી વિષે હું કંઈ કહેતો નથી, છતાં એટલું કહું છું કે મારી પાસે કેટલાક હિંદી તરફથી વિરુદ્ધ મતના તાર આવ્યા છે. આ બધું હું ખબર આપવા ખાતર કહી જાઉં છું. કમિશનની માગણી ગેરવાજબી ગણતો નથી. એ વાત વિચારવા જોવી છે ને તે બાબત ઉપર હું પૂરતો વિચાર કરી જવાબ આપીશ.

શ્રી ગાંધીએ એક મિનિટ બોલવાની રજા માગી જણાવ્યું કે લૉર્ડ એલિંગનને જે ખબરો મળ્યા છે તે બરોબર નથી એમ બંને ડેલિગેટ જે તેઓ સાહેબ બીજા વખત આપે તો સાબિત કરી શકશે. તેમ થાય या ન થાય પણ એ બધું ચોખ્ખી રીતે બતાવે છે કે કમિશન નીમવાની પૂરી જરૂર છે અને કમિશનથી જ આવી ગૂંચવાડાભરેલી બાબતોનો નિકાલ થાય.

ઉમેદ એવી બંધાય છે કે આ ડેપ્યુટેશનને અંતે કમિશન નિમાશે.

આમની સભાના મેમ્બરો

જે આમની સભાના મેમ્બરો એકઠા થાય ને લાગણીનો ઠરાવ પસાર કરે તો બહુ ઠીક થાય ને મદદ મળે એમ સમજી કેટલાક મેમ્બરોની મુલાકાત લઈ ચર્ચા ચલાવી. મિ. સુટી^૧ કરીને—મિ. પોલાકના બાપના ભાઈબંધ મેમ્બર છે. તેમની મદદ લીધી ને છેવટે મીટિંગ બુધવારની રાત્રે થઈ. પાંચસાત મેમ્બરોએ એકઠા મળી સર્ક્યુલર કાઢ્યો ને આમંત્રણ કર્યાં. શ્રી ગાંધી તથા શ્રી અલીએ મેમ્બરોની આગળ ભાષણ કર્યાં અને ત્યાર બાદ મેમ્બરોએ ઠરાવ કર્યો કે હિંદી ડેપ્યુટેશનની માગણી લૉર્ડ એલિંગને કબૂલ રાખવી. આવી મોટી મીટિંગ આમના સભાસદોની આ હાલના વખતમાં પહેલી જ થઈ એમ ઘણા લોકો માને છે. આ બતાવે છે કે સવાલની ચર્ચા પુષ્કળ થઈ રહી છે.

મિ. અમીરઅલીની ખાનગી મુલાકાત

મિ. અમીરઅલીની સાથે બંને મેમ્બરોની ખાનગી મુલાકાત થઈ. તેમાં તેઓ સાહેબે ખૂબ લાગણી બતાવી છે. અને બંને તો અહીંનાં પ્રખ્યાત છાપાંઓમાં લખવાનું પણ વચન આપ્યું છે.

લૉર્ડ જ્યોર્જ હેમિલ્ટનની મુલાકાત

લૉર્ડ જ્યોર્જ હેમિલ્ટને અરધા કલાક સુધી ધીરજથી બધી વાત સાંભળી. લૉર્ડ જ્યોર્જ હેમિલ્ટન એક વેળા ઈન્ડિયાના સેક્રેટરી હતા એ સૌને યાદ હશે. તેમણે બધું તપાસવાની તથા બંને તેટલું કરવાની હા પાડી છે.

સાઉથ આફ્રિકા પેપર તથા બીજાં છાપાંઓમાં વારંવાર આ હકીકત ચર્ચાય છે. સાઉથ આફ્રિકા પેપરમાં મિ. ટેથામના બિલ બાબત પણ મિ. ગાંધીની સાથેનું 'ઈન્ટરવ્યુ'^૨ છે. તે છાપાંવાળાએ બરોબર છાપ્યું છે.

૧. અહીં ભૂલ જણાય છે. હાઉસ ઓફ કૉમન્સમાં થયેલી સભા ગોડવવામાં ગાંધીજીને મદદ કરનાર તો મિ. સ્કૉટ હતા. જુઓ "એચ. એસ. એલ. પોલાકને પત્ર", પા. ૧૫૨.

૨. જુઓ "સાઉથ આફ્રિકાને આપેલી મુલાકાત", પા. ૬૬-૭૧.

લૉર્ડ એલિગનને આપેલી અરજીની નકલ બધા પાર્લિમેન્ટના મેમ્બરોને એક નમ્રતાભરેલા કાગળ સાથે મોકલવામાં આવી છે.

મિ. મોર્લીની મુલાકાત લેવાનો કાગળ^૧ આજે રવાના થયો છે અને આવતે અઠવાડિયે એ મુલાકાત થશે એવો સંભવ છે. ડેપ્યુટેશનને હજુ એટલું બધું કામ કરવાનું છે કે ૨૪મી નવેમ્બરે નીકળવું તે મહા મુસીબતભરેલું છે.

દક્ષિણ આફ્રિકાના વિલાયતમાં ભણતા વિદ્યાર્થી

આ વિદ્યાર્થીઓ^૨ તરફથી એક અરજી ખાસ લૉર્ડ એલિગનને ગઈ છે. તેઓએ પોતાની શી દશા થશે એવો સવાલ કર્યો છે. પણ તેમાં બધાના હકોનો સમાસ થઈ જાય છે. જો લૉર્ડ એલિગન એમ કહે કે વિલાયત આવેલાને સારું નોખા ધારા કરવા તો બીજાનું અપમાન થાય, અને જો એમ કહે કે તેઓને હક ન મળવા જોઈએ તો મહા અન્યાય થાય.

નાતાલનો સવાલ

નાતાલની બાબત ડેપ્યુટેશનને લગતી નથી. પણ મિ. ટેથામનું બિલ બહાર પાડવાથી ને તે વિષે તાર આવવાથી મિ. ગાંધીએ લૉર્ડ એલિગનની^૩ ખાનગી મુલાકાતની માગણી કરેલ છે. તેનો ચોક્કસ જવાબ હજુ તેઓ સાહેબે આપ્યો નથી. આવતે અઠવાડિયે આપવા લખ્યું છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૮-૧૨-૧૯૦૬

૧૪૯. એસ. એમ. મંગાને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૧૦, ૧૯૦૬

પ્રિય શ્રી મંગા,

તમારો પત્ર મળ્યો. તમારી પ્રવૃત્તિ હાલ શી છે તેની ખબર નહીં હોવાથી મેં તમને એક પત્ર^૪ ગઈ કાલે લખ્યો હતો.

જો તમને અનુકૂળ હોય તો આવતા શનિવારે તમારી સાથે ભોજન કરતાં શ્રી અલીને તથા મને આનંદ થશે. કૃપા કરીને મને સમય જણાવશો.

તમને ત્યાં કેમ ફાવે છે, જગા તમને કેવી લાગે છે, લોકો કેવા છે અને તમારી પાસેથી તેઓ શું લે છે, વગેરે બાબતો તમે મને જણાવી નથી. એ જગા વિષે સંપૂર્ણ માહિતી અમને

૧. જુઓ “મિ. મોર્લીના અંગત મંત્રીને પત્ર”, પા. ૧૪૯-૫૦.

૨. જુઓ “લૉર્ડ એલિગનને વિદ્યાર્થીઓની અરજી”, પા. ૯૦-૨.

૩. જુઓ “લૉર્ડ એલિગનના અંગત મંત્રીને પત્ર”, પા. ૮૩ અને પા. ૧૧૭-૮.

૪. આ પત્ર મળતો નથી.

મળે એમ અમે ઈચ્છીએ છીએ. માટે કૃપા કરીને વિસ્તારથી મને લખજો. માત્ર તૂટક માહિતી તમે આપો તે ન ચાલે.

તમારો સહૃદયી,

શ્રી એસ. એમ. મંગા,
સેન્ટ એડમન્ડ્ઝ
બ્રોડસ્ટેર્સ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૪૦

૧૫૦. સર હેનરી કોટનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૧૦, ૧૯૦૬

પ્રિય સર હેનરી,

ધિ ટાઈમ્સમાં આવેલો મુલાકાતનો હેવાલ આપે વાંચ્યો હશે. હું માનું છું કે ગમે તેણે એ માહિતી આપી હોય, એ એક શરમજનક કાર્ય થયું છે. ગઈ કાલે હું સર લેપલને મળવા ગયો ત્યારે તેઓ આ બાબતમાં બહુ જ ચિડાયા હતા.

ગુરુવારે સાંજે મારી પાસે ત્રણ સંવાદદાતાઓ આવ્યા હતા. મેં એમને જવાબ આપ્યો હતો કે હું તમને કોઈ માહિતી આપી શકું તેમ નથી, કેમ કે લોર્ડ એલ્ગિન ઈચ્છે છે કે આ મુલાકાતને બિલકુલ ખાનગી સમજવી.

રોઈટરની એજન્સીવાળા મિ. એડમ હમણાં જ આવી ગયા. તે એમ પૂછતા હતા કે ધિ ટાઈમ્સમાં જે હેવાલ છપાયો છે તે પ્રતિનિધિમંડળના કોઈ [સભ્યે] તો નહીં આપ્યો હોય? મેં એમને ખાતરી આપી છે કે એવી વાત બનવી સંભવિત નથી.

સર લેપલ માને છે કે આ માહિતી સંસ્થાન કચેરીમાંથી કોઈકે આપી હોવી જોઈએ. લોર્ડ એલ્ગિનનું ભાષણ લગભગ શબ્દેશબ્દ આપવામાં આવેલું છે.

મિ. એડમની એવી સલાહ છે, અને હું તેની સાથે સંપૂર્ણ રીતે સહમત છું, કે પાર્લિમેન્ટમાં પ્રશ્ન^૧ પુછાવો જોઈએ કે ધિ ટાઈમ્સ પ્રત્યે આ રીતે ખાસ પક્ષપાત શા માટે બતાવવામાં આવ્યો હતો?

આપનો વિશ્વાસુ,

સર હેનરી કોટન, એમ. પી.

૪૫, સેન્ટ જોન્સ વૂડ પાર્ક, એમ. ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૩૬

૧. મિ. સ્વિફ્ટ મેકનિલે સહાયક સંસ્થાન મંત્રીને ડિસેમ્બર ૩, ૧૯૦૬ના રોજ આ પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો. સર હેનરી કોટન અને સર એડવર્ડ કાર્સને પૂરક પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા. પ્રતિનિધિમંડળ ઇન્ડિયા ઓફિસે ગયું હતું તે સંબંધમાં આવી જ રીતે માહિતી ફૂટી ગઈ હતી. તે અંગે હેરોલ્ડ કોક્સે પણ એક પૂરક પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો.

૧૫૧. આલ્બર્ટ એચ. વેસ્ટને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,
નવેમ્બર ૧૦, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. વેસ્ટ,

મારાથી હજી પણ તમને લાંબો પત્ર લખી શકાય તેમ નથી. અને મને શંકા છે કે જે થોડો સમય હું અહીંયાં રહેવાનો છું તે દરમ્યાન મારાથી તેમ થઈ શકશે નહીં. આવતે અઠવાડિયે અહીંયાંથી નીકળવું મારે માટે અસંભવિત જણાય છે. આ બહુ સંભવિત હોય એમ મેં માન્યું પણ નહોતું. ઘણું કરીને ૨૪મી નવેમ્બરે મારાથી અહીંથી નીકળાશે એવું લાગે છે.

મિ. પોલાકને મેં લખેલા પત્રની^૧ નકલ હું તમને મોકલું છું.

મિસ પાયવેલને મેં ગઈ કાલે પત્ર લખ્યો છે. તેના જવાબમાં કંઈક પ્રતિકૂળ સમાચાર નહીં આવે તો હું તેમને આવતી કાલે મળવા જવા ધારું છું.

આશા છે કે મિસિસ વેસ્ટને ત્યાં સારું ફાવતું હશે અને તે મઝામાં હશે. મિસિસ ગાંધીએ એમને સારો આવકાર આપ્યો હશે.

તમારો સહૃદયી,

[બિડાણ :]

મિ. એ. એચ. વેસ્ટ
ઇન્ડિયન ઓપીનિયન
ફિનિક્સ
નાતાલ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૩૭

૧૫૨. જે. ડબ્લ્યુ. મેકિન્ટાયરને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લાંડન,]

નવેમ્બર ૧૦, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. મેકિન્ટાયર,

મિસિસ ફ્રીથનું સરનામું મને મોકલી આપવાનું તમે કહેલું, પણ તે તમે મોકલ્યું નથી. સદ્ભાગ્યે હવે તે મને મળી ગયું છે. મિ. મેકડોનલ્ડ સંબંધી કાગળ મને પહોંચ્યા છે. મેં લાંડનના સોલિસિટરોને એ બાબતમાં લખી દીધું છે.

આથી વિશેષ લખવાની જરૂર નથી, કેમ કે મિ. પોલાક ઉપરનો મારો પત્ર^૧ તમને જોવા મળશે જ.

તમારો સહૃદયી,

મિ. જે. ડબ્લ્યુ. મેકિન્ટાયર

બોક્સ ૬૫૨૨

જોહાનિસબર્ગ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૫૩૮

૧૫૩. ઉમર હાજી આમદ જોહરીને પત્ર

હો[ટેલ] સે[સિલ],

લાં[ડન],

નવેમ્બર ૧૦, ૧૯૦૬

પ્રિય ઉમર,

તમને ગુજરાતીમાં લખવાનો મને સમય નથી. આ પત્ર હું રાતના ૯-૪૫ વાગ્યે લખાવી રહ્યો છું. નાતાલના પ્રશ્ન માટે મેં મારાથી બનતું બધું કર્યું છે. લોર્ડ એલિગનની મુલાકાતની મેં માગણી કરી હતી. તેનો ઉત્તર મને બુધવારે મળ્યો. તેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે તમારે જે કંઈ કહેવાનું હોય તે બધું લખીને આપો. મેં તેનો જવાબ તે જ દિવસે મોકલી દીધો હતો. એમાં મેં મારી વિચારસરણી ટૂંકમાં જણાવી એક અંગત અને અવિધિસરની મુલાકાતની^૨ માગણી કરી હતી. આજે મને ફરીથી એવી મતલબનો સંદેશો મળ્યો છે કે તમને આવતે અઠવાડિયે જવાબ મોકલવામાં આવશે. સાઉથ આફ્રિકાના જે અંકમાં તેમની સાથેની મારી મુલાકાતનો

૧. જીઓ પા. ૧૫૧-૨.

૨. જીઓ “લોર્ડ એલિગનના અંગત મંત્રીને પત્ર”, પા. ૧૧૭-૮; તથા “લોર્ડ એલિગનના અંગત મંત્રીને પત્ર” સાથે ખીડેલું લખાણ, લેખ નં. ૨૮૩.

હેવાલ છપાયો છે તેની એક નકલ પણ હું તમને માકલું છું. હાલનુરત આથી વિશેષ હું લખી શકતો નથી. કેમ કે ટ્રાન્સવાલના પ્રશ્ન ઉપર ધ્યાન આપવામાં મારે ઘણું જ કામ રહે છે. આમ છતાં મેં એક તાર મોકલ્યો છે. તેમાં એવું સૂચવ્યું છે કે અહીંયાં એક સ્થાયી સમિતિ હોવી જોઈએ, કેમ કે હું માનું છું કે આવી સમિતિ મારફત ઘણું બધું કામ થઈ શકે તેમ છે. પરંતુ એને ટ્રાન્સવાલ સમિતિ નહીં પણ દક્ષિણ આફ્રિકાની સમિતિ કહેવી જોઈએ. મને લાગે છે કે જો એનું સંચાલન કાળજીપૂર્વક થશે તો એ એક અત્યંત કાર્યસાધક સંસ્થા બની રહેશે.

ગઈ કાલે મેં એક બીજો તાર^૧ મોકલ્યો છે. એમાં આ બાબત મને તાત્કાલિક અધિકાર આપવા માગણી કરી છે, કેમ કે શ્રી અલી અને હું અહીંયાં હોઈએ ત્યાં સુધીમાં આ સમિતિ સ્થાઈ જવી જોઈએ. આશા છે કે આવતી કાલે મને કંઈક જવાબ મળશે.

તમારો સહૃદયી,

[બિડાણ:]

શ્રી ઉમર એચ. એ. જોહરી^૨
બોક્સ ૪૪૧
વેસ્ટ સ્ટ્રીટ
ડરબન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૫૩૯

૧૫૪. અબદુલ કાદિરને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,]

નવેમ્બર ૧૦, ૧૯૦૬

પ્રિય શ્રી કાદિર,

આપના પત્ર બદલ ઘણો જ આભાર. લૉર્ડ એલ્ગિન સાથેની મુલાકાતના પરિણામથી મને સંતોષ થયો છે એટલા માટે નહીં કે મને સફળતાની ખાતરી મળી છે, પરંતુ એટલા માટે કે જે જરૂરી હતું તે કામ થયું છે. આમ છતાં, લૉર્ડ એલ્ગિને એક કોરો નકારવાચક ઉત્તર આપવાને બદલે કમિશન વિષેના પ્રસ્તાવનો વિચાર કરવાનું વચન આપ્યું છે. એટલે હજી પણ થોડી આશા રહે છે.

આપ જ્યાં સુધી લાંડનમાં છો ત્યાં સુધી આપને ઇન્ડિયન ઓપીનિયનની એક નકલ નિયમિત મોકલી આપવા મારા મેનેજરને હું જણાવીશ. આપ જ્યારે પાછા ફરો ત્યારે આપનું સરનામું બદલવાની ખબર મેનેજરને આપી દેશો, એટલે નકલો ત્યાં રવાના કરવામાં આવશે.

૧. આ તાર મળતો નથી.

૨. જવેરી પણ લખાય છે.

આપનું માસિકપત્ર ફિનિક્સ મોકલી આપવા આપે જણાવ્યું તે માટે આપનો આભાર માનું છું. શ્રી અલી પણ ઈચ્છે છે કે આપે એમને જે એક નકલ મોકલી છે તે બદલ મારે આપનો આભાર માનવો.

આપે ઈસ્ટ ઈન્ડિયા એસોસિયેશન સમક્ષ જે નિબંધો વાંચ્યા હતા તે મેં જોહાનિસબર્ગમાં જ વાંચ્યા હતા. એ વિષે મેં અમારા પત્રના^૧ ગુજરાતી વિભાગમાં લખ્યું પણ છે.

દરેક વિનંતીપત્રની બબ્બે નકલો આ સાથે આપને મોકલું છું.

આપનો સહૃદયી,

[બિડાણ:]

શ્રી અબદુલ કાદિર^૨

૬૯, શેપર્ડ્ઝ બુથ રોડ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૫૪૨

૧૫૫. ડબ્લ્યુ. જે. વેસ્ટને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૧૦, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. વેસ્ટ,

કૃપા કરીને ઇન્ડિયન ઓપીનિયનની એક નકલ શ્રી અબદુલ કાદિરને, ઠે. ટોમસ કૂક એન્ડ સન, લુડગેટ સરક્સ, લંડન એ સરનામે અદલાબદલાની નકલ તરીકે મોકલશો. તેના બદલામાં તેઓ એક માસિકપત્ર મોકલશે.

શ્રી કાદિર પંજાબ યુનિવર્સિટીના ગ્રેજ્યુએટ છે અને ઉર્દૂ પત્રના માલિક છે. તેઓ આપણા માનદ લેખક પણ બનવા સંભવ છે.

તમારો સહૃદયી,

મિ. ડબ્લ્યુ. જે. વેસ્ટ^૩

ફિનિક્સ

ડરબન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૫૪૧

૧. ન્યુઓ "જીવન હિંદ", ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૩૧-૩-૧૯૦૬.

૨. લાહોર ઓબ્ઝર્વર અને ઉર્દૂના તંત્રી.

૩. નામના પ્રથમાક્ષરોમાં ભૂલ છે, કેમ કે એ. એચ. વેસ્ટ જે ઇન્ડિયન ઓપીનિયનના અંગ્રેજી વિભાગની વ્યવસ્થા રાખતા હતા તેમના સિવાય એ નામનું ખીનું કોઈ ફિનિક્સમાં હતું નહીં.

૧૫૬. મેસર્સ વુલગર ઍન્ડ રૉબર્ટ્સને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૧૨, ૧૯૦૬

મેસર્સ વુલગર ઍન્ડ રૉબર્ટ્સ
૫૮, ફ્લીટ સ્ટ્રીટ, ઈ. સી.
ગૃહસ્થો,

વર્તમાનપત્રોની કાપલીઓ સંબંધમાં આપના પત્રો શ્રી અલીને તથા મને બંનેને મળ્યા છે.

આપે જણાવેલા ભાવે, અર્થાત્ ૧ પાઉંડ ૧ શિલિંગની બસો નકલોને હિસાબે, અમે એ કાપલીઓ લઈશું—જે એ નકલો અમને ગયા માસની ૨૦મી તારીખથી આપી શકો તો. એ નકલો બ્રિટિશ હિંદી સંઘ, શ્રી અલી કે મારે વિષે જ હોવી જોઈએ એવું નથી. પરંતુ સાધારણ રીતે દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓને લગતી નકલો અમે લઈશું.

આપના વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઑફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૫૨૨

૧૫૭. લૉર્ડ એલ્ડિગનના અંગત મંત્રીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૧૨, ૧૯૦૬

નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રી
પરમ માનનીય ધિ અર્લ ઑફ એલ્ડિગનના
અંગત મંત્રી
સંસ્થાન કચેરી,
લંડન
મહાશય,

જેહાનિસબર્ગના બ્રિટિશ હિંદી સંઘ તરફથી આવેલો એક તાર લૉર્ડ મહાશયની જાણ માટે અત્રે રજૂ કરીએ છીએ: “કેફિયતો મળી છે કે ગૌડફ્રેએ જૂઠું બહાનું બતાવીને, ‘બિયાસ’ (બ્રિટિશ હિંદી સંઘ માટે વપરાતો સાંકેતિક શબ્દ) નામનો ઉપયોગ કરીને કોરા કાગળ ઉપર સહીઓ મેળવી હતી. સહીઓ હવે પાછી ખેંચી લેવામાં આવી છે. લૉર્ડ એલ્ડિગનને તાર કરીએ છીએ. છાપાએ મુલાકાતનો સવિસ્તર હેવાલ છાપ્યો છે.”^૧

૧. આ તાર “સર હેનરી કોટને પત્ર”, પા. ૧૭૦માં પણ ટાંકેલો છે, પરંતુ પાઠમાં સહેજ ફરક છે.

આ ઉપરથી એવું દેખાય છે કે જ્ઞેહાનિસબર્ગનાં વર્તમાનપત્રોને પ્રતિનિધિમંડળની કાર્યવાહીનો હેવાલ મળી ગયો છે અને એમાં જ્ઞેહાનિસબર્ગના હિંદીઓ તરફથી લોર્ડ મહાશયને જે તાર મળ્યો છે તેનો ઉલ્લેખ હોવો જોઈએ. એને આધારે જ બ્રિટિશ હિંદી સંઘે લોર્ડ મહાશયને તાર મોકલ્યો છે એ ઉઘાડું છે.

અમે છીએ,
આપના આજ્ઞાંકિત સેવકો,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૫૪૭

૧૫૮. ધિ ટાઈમ્સને પત્ર^૧

હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૧૨, ૧૯૦૬

તંત્રીશ્રી

ધિ ટાઈમ્સ

પ્રિન્ટિંગ હાઉસ સ્ક્વેર, ઈ. સી.

મહાશય,

૧૦મી તારીખના ધિ ટાઈમ્સમાં સંસ્થાનોના બ્રિટિશ હિંદીઓના પ્રશ્ન પર અગ્રલેખ લખીને આપે એ પ્રશ્નને સંકુચિત સ્થાનિક ભૂમિકાઓથી ઉપાડીને સામ્રાજ્યની ભૂમિકાએ મૂકી આપ્યો છે. પરંતુ આપે જે વિશાળ પ્રશ્નની ચર્ચા કરી છે તેને છેડયા વિના જ, હાલતુરત તો એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટહુકમની જ અમને ચર્ચા કરવા દેશો તો અમે આપના આભારી થઈશું.

આપ લખો છો કે:

જેમને થોડા જ વખતમાં પોતાના કાયદા પોતાની મેળે બનાવવાનો અધિકાર મળવાનો છે તેવા લોકોના મતનો જે કાયદાને સામાન્ય ટેકો મળેલો છે તેને તાજની સંમતિ આપવાની ના, પાડવામાં આવે એ સંભવિત કે ઈચ્છવાજ્ઞેગ લાગતું નથી.

નીચેનાં કારણોએ આપના અભિપ્રાય સામે વાંધો ઉઠાવવાનું અમે સાહસ કરીએ છીએ:

૧. આપ કબૂલ કરો છો કે વટહુકમને લીધે ઊભા થયેલા અમુક વિવાદના ગુણદોષ જોતાં “અત્યારે કોઈ અભિપ્રાય બાંધવા માટે પૂરતો પુરાવો ભાગ્યે જ” મળી શકે છે.

૨. આ વટહુકમ ટ્રાન્સવાલમાં એશિયાઈઓના આગમનના વિશાળ પ્રશ્નને અસર કરતો નથી, પરંતુ તે સંસ્થાનમાં વસતા બ્રિટિશ હિંદીઓના દરજ્જામાં હાનિકારક થાય એવા ઘણા મહત્વના ફેરફાર કરી નાખે છે.

૩. એ “તદ્દન કામચલાઉ કાનૂન” નથી. કેમ કે, જોકે એ સાચું છે કે મિ. ડંકને કહેલું કે ભવિષ્યમાં બીજા કાયદો કરવામાં બાધ નહીં આવે એ રીતે આ રજૂ કરવામાં આવે છે, તેમ

૧. આ પત્ર ધિ ટાઈમ્સમાં પ્રસિદ્ધ થયો નહોતો.

છતાં ખુદ આ વટલુકમ “કામચલાઉ કાનૂન” હોવાનો કોઈ પ્રશ્ન નહોતો. એનું સ્વરૂપ જ એવું છે કે તે કામચલાઉ હોઈ શકે નહીં, કેમ કે એનો હેતુ જ એવો કહેવાય છે કે, હમેશને માટે ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓની નોંધણી કરી દેવાનો અને જેને નોંધણીના દાખલાનું રૂડું નામ આપવામાં આવ્યું છે તેવા પાસો પોતાની પાસે રાખવાની એમને ફરજ પાડવાનો છે.

૪. પહેલાંની સ્થિતિને સાચવી રાખવાને બદલે તથા એશિયાઈ નિવાસીઓને “અમુક દેખીતી ફરિયાદો”માંથી મુક્ત કરવાને બદલે એ તો એમના મોભાને નીચો ઉતારે છે અને એક પણ ફરિયાદને દૂર કરતો નથી.

૫. ગોરા સમાજના આમવર્ગના રંગદ્રોષને અમે કબૂલ રાખીએ છીએ, પરંતુ જે રીતે એ અસરકારક બનાવાઈ રહ્યો છે એ તો કેવળ સરકારની પોતાની કરણી છે અને ટ્રાન્સવાલની ગોરી કોમનો વટલુકમ ઘડવામાં હાથ નથી એટલું ચોક્કસ છે. એ કોમની યોજના બેશક સખત છે, તેમ છતાં પ્રામાણિક છે. જો એનું ધાર્યું થઈ શકે તો તો કદાચ એનો જે વિભાગ એશિયાઈ વિરોધી આંદોલનનો પ્રતિનિધિ છે તે એવો કાયદો પસાર કરે કે જેને પરિણામે સંસ્થાનમાં વસતા હિંદીઓને દેશપાર કરી દેવામાં આવે. યાદ હશે કે એ લોકોના પેલા કહેવાતા રાષ્ટ્રીય સંમેલનમાં જે પ્રસ્તાવ પસાર થયો હતો તે આવી જ મતલબનો હતો.

૬. ટ્રાન્સવાલને જવાબદાર સરકાર મળવાની તૈયારી છે એ તો એ માટે એક વિશેષ કારણ છે કે પ્રસ્તુત વટલુકમ વડે બ્રિટિશ હિંદીઓની સ્થિતિને હાનિ પહોંચાડવાને બદલે એ પ્રશ્નનો હવાલો આગામી સરકારને એવી રીતે સોંપવો જોઈએ કે એના ઉપર શાહી સરકારની મહોર વાગી જાય. એટલે કે, અહીંના બ્રિટિશ હિંદીઓને એવો દરજ્જો આપવો જોઈએ કે જે કેપના બ્રિટિશ હિંદીઓ ભોગવે છે.

૭. બેહૂદા વર્ગભેદોના રૂપમાં સમ્રાટના તાબાનાં સંસ્થાનોની શાસન-પરંપરાઓનો જે ખતરનાક રીતે ભંગ કરવામાં આવ્યો છે તેનું વાજબીપણું સાબિત કરવાને માટે કોઈ પણ પુરાવો^૧ છે નહીં.

૮. આ પ્રશ્નમાં ઉચ્ચતમ કોટિના શાહી પ્રશ્નો સમાયેલા છે, તે જોતાં આ વટલુકમમાં આવી જતો, ગભરાટમાં પસાર કરેલો કાનૂન મંજૂર રાખતાં પહેલાં સામ્રાજ્યની સરકારે બે વાર વિચાર કરવો જોઈએ.

સમ્રાટની મંજૂરી અટકાવવાને માટે અમે જે કારણો ઉપર જણાવ્યાં છે તે જ કારણોસર એક કમિશન નીમવાની પણ જરૂર છે, જે આ પ્રશ્નની તપાસ કરીને જનતા તથા સરકારની સમક્ષ એવા પુરાવા રજૂ કરે જે, આપના જ કહેવા પ્રમાણે, હાલ મળી શકતા નથી. મહાશય, આપે સાચું જ કહ્યું છે કે ટ્રાન્સવાલથી હિંદુસ્તાનમાં પાછો ફરનાર પ્રત્યેક હિંદી અસંતોષનું બીજા વાવવાનું ધર્મકાર્ય લઈને ત્યાંથી જાય છે. અમે જેમને અમારી કોમનું પ્રતિનિધિત્વ કરવાનું માન મળ્યું છે તેઓ કહી શકીએ છીએ કે આપે જે જાહેર સભાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેમાં હાજર રહેલા હજારો લોકોની લાગણીઓને અત્યંત સંયમપૂર્વક અમે વ્યક્ત કરી છે. આ કાનૂનના સંબંધમાં બોલાવવામાં આવેલી એ સભામાં કટુતાની જે ભાવના વ્યાપેલી હતી તેને શબ્દોમાં વર્ણવવી અમારે માટે શક્ય નથી. હિંદીનો દરજ્જો જેમ નીચો તેમ તેને આ વટલુકમ નીચે વધારે હાડમારી વેઠવી પડવાની. બનવાજોગ છે કે આ વટલુકમને પરિણામે જે જુલમો અવશ્ય અમલમાં

૧. મોટી સંખ્યામાં હિંદીઓના અનધિકૃત પ્રવેશનો.

આવવાના છે તેના ઉગ્રમાં ઉગ્ર પ્રકારમાંથી ધનવાન હિંદીઓ પોતાના દરજ્જાને કારણે છટકી જઈ શકશે. લૉડ મિલ્નરની સલાહને માન આપી જે નોંધણી કરાવવામાં આવી હતી તેમાં જોહાનિસબર્ગ, હેડલબર્ગ અને પૉયેફ્સ્ટ્રૂમમાં ગરીબ લોકોને જે શિયાળાની એક કડકડતી ટાઢવાળી સવારે ચાર વાગ્યે પથારીઓમાંથી ઢસડીને બહાર કાઢવામાં આવ્યા હતા અને પોલીસથાણે અથવા તો એશિયાઈ કચેરીએ, જ્યાં જેને મોકલવાનું જરૂરી હતું, ત્યાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા.^૧ એમને જે આ વટલુકમને કારણે દરેક પ્રસંગે કાફિર પોલીસના ધક્કા ખાવા પડવાના, નહીં કે ઉચ્ચ વર્ગના હિંદીઓને. આ કારણે જે આ પ્રકારનો વર્તાવ અમારા કરતાં એમને વધારે ખટકે છે, કેમ કે એમની મુસીબતો એમને માટે તો એક કાયમ ઊભેલી હકીકત છે.

હિંદી કોમ પહેલેથી કહેતી આવી છે કે મોટા પાયા પર ગેરકાયદેસરના પ્રવેશ જેવું કંઈ બન્યું નથી; આવા મોટા પાયા પરના ગેરકાયદેસરના પ્રવેશને પ્રોત્સાહન આપવાનો કોઈ પ્રયાસ આ કોમ કરતી નથી; ગેરકાયદેસરના પ્રવેશને અટકાવવા માટે હાલનું વહીવટી તંત્ર પૂરેપૂરું કાર્યક્ષમ છે; અને હિંદીઓ પાસે હાલ જે દસ્તાવેજો છે તે તેમની ઓળખાણ પુરવાર કરવા માટે પૂરતા છે. જે આ વિધાનોને પડકારવામાં આવતાં હોય, અને તે પડકારવામાં આવ્યાં છે — તો પછી ઓછામાં ઓછું સામાન્ય ન્યાયની ખાતર પણ એક તપાસપંચ નીમવું એ શું આવશ્યક નથી ?

આપના, વગેરે
[મો. ક. ગાંધી
એચ. ઓ. અલી]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૫૪૩

૧૫૯. સર લેપલ ગ્રિફિનને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૧૨, ૧૯૦૬

પ્રિય સર લેપલ,

આપના પત્ર માટે આભારી છું. ધિ ટાઈમ્સનો અગ્રલેખ બહુ જ મહત્વનો છે અને ખરેખર એકંદરે સહાનુભૂતિભર્યો છે.

આપ ધિ ટાઈમ્સને અસંતોષના સવાલ પર તથા આ પ્રશ્નના શાહી મહત્ત્વ પર ભાર મૂકતો એક નાનોસરખો પત્ર લખ્યો એવી વિનંતી હું આપને કરી શકું ?

શ્રી અલીએ અને મેં ધિ ટાઈમ્સને જે પત્ર^૨ લખ્યો છે તેની એક નકલ હું આપને આ સાથે બીડી મોકલું છું.

દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદીઓને માટે એક સ્થાયી સમિતિ રચવાના પ્રશ્ન પર સર મંચેરજી સાથે હું વિચાર કરી રહ્યો છું. પ્રતિનિધિમંડળ દક્ષિણ આફ્રિકા પાછું ફર્યા બાદ જે એનું કાર્ય

૧. જુઓ પુસ્તક ૩, પા. ૩૩૦-૧.

૨. જુઓ આની પહેલાંનો લેખ.

ચાલુ ન રહે તો એનું કર્યું કારવ્યું બધું વ્યર્થ જાય. જે એક નાની સરખી સમિતિ રચવામાં આવે તો તે ઘણી મદદરૂપ નીવડશે. આમાં આપનો સહકાર મળશે એમ અમે માની લઈએ? જે આપ આપનું નામ સમિતિ માટે આપશો તો શ્રી અલી અને હું આપના આભારી થઈશું. આવી સમિતિ રચવાની મંજૂરી આપતો તાર જેહાનિસબગથી હમાણાં જ મળ્યો છે.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

[બિડાણ :]

સર લેપલ ગ્રિફિન, કે. સી. એસ. આઈ.

૪, કડગન ગાર્ડન્સ

સ્લોન સ્ક્વેર

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૪૪

૧૬૦. હોરોલ્ડ કોક્સને પત્ર^૧

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૧૨, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. કોક્સ,

બ્રિટિશ હિંદીઓ વિષે ધિ ટાઈમ્સનો અગ્રવેખ હું આ સાથે આપને મોકલી આપું છું. આપ આપની તેજસ્વી કલમ આને માટે ઉઠાવો એવી વિનંતી હું આપને કરી શકું? શ્રી અલીએ અને મેં મળીને ધિ ટાઈમ્સને^૨ એક પત્ર લખ્યો છે. તેની નકલ પણ બીહું છું. જે પ્રતિનિધિ-મંડળના જુદા જુદા સભ્યો ધિ ટાઈમ્સની કટારોમાં આ વિષય પર પોતાના વિચારો પ્રકટ કરતા રહે તો મને લાગે છે કે એનાથી આ પ્રશ્ન જનતા સમક્ષ જીવંત રહે અને લોર્ડ એલ્ગિન પર પણ એની કદાચ અસર થાય.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

[બિડાણ : ૨]

શ્રી હોરોલ્ડ કોક્સ, એમ. પી.

૬, રેમન્ડ્ઝ બિલ્ડિંગ્ઝ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૪૮

૧. આ પત્રની નકલો સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ, અમીરઅલી અને જે. ડી. રીઝને મોકલી આપવામાં આવી હતી.

૨. જીઓ પા. ૧૬૪-૬.

૧૬૧. સર મંચેરજી ભાવનગરીને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૧૨, ૧૯૦૬

પ્રિય સર મંચેરજી,

આજે મને એક તાર મળ્યો છે. તેમાં સમિતિ રચવા માટે અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે. જો આપના તરફથી પ્રતિકૂળ ઉત્તર નહીં મળે તો આ બાબતમાં શું કરવું જોઈએ એની ચર્ચા કરવા હું બુધવારે સવારે ૧૧-૩૦ વાગ્યે આપને ત્યાં આવીશ. આમાં સહકાર આપવા સર લેપલને તો મેં ક્યારનું લખી દીધું છે. હવે આપ કૃપા કરીને મને લખશો?

પ્રતિનિધિમંડળના કેટલાક સભ્યોને મેં આગ્રહપૂર્વક લખ્યું છે કે આપ ધિ ટાઈમ્સમાં^૧ આ વિષે લખશો. આપની મંજૂરી માટે આ સાથે એક મુસદ્દો^૨ મોકલું છું. હું માનું છું કે જો આપ આ મુસદ્દા મુજબનું કંઈક લખશો તો તેનું વજન પડ્યા વિના રહેશે નહીં અને એનાથી વાદવિવાદ ચાલતો રહેશે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં એની સારી છાપ પડશે.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

[બિડાણ :]

સર એમ. એમ. ભાવનગરી, કે. સી. એસ. આઈ.
૧૯૬, કોમવેલ રોડ, એસ. ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૪૯

૧. આ પત્રોમાંનો એક પણ પત્ર મળતો નથી. પરંતુ કલકત્તાના ધિ ઇંગ્લિશમેન પત્રના તંત્રી સર રોપર લેથબ્રિજ, જેઓ પ્રતિનિધિમંડળના સભ્ય નહોતા, તેમનો એક પત્ર ૧૨-૧૧-૧૯૦૬ના ધિ ટાઈમ્સમાં પ્રસિદ્ધ થયો હતો. એમણે લખ્યું હતું કે ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓએ લોર્ડ એલિગન સમક્ષ જે વિનંતીપત્ર રજૂ કર્યો છે તેના પ્રત્યે હિંદુસ્તાનમાં વસતી સમસ્ત અંગ્રેજ કોમની સહાનુમતિ છે.

૨. જુઓ “ધિ ટાઈમ્સને લખેલા પત્રનો મુસદ્દો”, પા. ૧૭૮-૯. એના ઉપર નવેમ્બર ૧૩ તારીખ નાખેલી છે અને ગાંધીજીના હાથે સુધારા કરેલા છે. એટલે કાં તો આ પત્ર નવેમ્બરની ૧૩મીએ ટપાલમાં નાખ્યો હશે અથવા સર મંચેરજીની સગવડ ખાતર મુસદ્દા ઉપર માત્ર નવેમ્બરની ૧૩મી તારીખ નાખી હશે, કેમ કે એ પત્ર એમની સહીથી ધિ ટાઈમ્સને મોકલવાનો હતો.

૧૬૨. લોર્ડ ઓલિગનના અંગત મંત્રીને પત્ર

[લોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૧૨, ૧૯૦૬

નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રી
પરમ માનનીય ધિ અર્લ ઓફ ઓલિગનના
અંગત મંત્રી
સંસ્થાન કચેરી
લંડન
મહાશય,

ગયા ગુરુવારે લોર્ડ મહાશયને જે પ્રતિનિધિમંડળ મળ્યું હતું તેની કાર્યવાહીની નોંધની નકલ આપે મોકલાવી તે બદલ આપનો આભાર માનું છું. આ નકલ ઉપર “ગુપ્ત” એવું લખેલું છે તે મેં ધ્યાનમાં લીધું છે. આ કાર્યવાહીનો હેવાલ ધિ ટાઈમ્સમાં આવ્યો છે તે લોર્ડ મહાશયે જ્ઞેયો હશે. મારે આપને જણાવવું જોઈએ કે મુલાકાત થઈ ગયા પછી તરત જ ચાર ખબરપત્રીઓ મારી પાસે આવ્યા હતા અને તેમણે મારી પાસે મુલાકાતના હેવાલની માગણી કરી હતી. મેં એમને કહી દીધું હતું કે આ મુલાકાતની વાતો ગુપ્ત રાખવા મારી પાસે લોર્ડ મહાશયે વચન લીધેલું છે. એટલે ધિ ટાઈમ્સમાં આ હેવાલ આવેલો જોઈ મને જરા આશ્ચર્ય થયું. હું સર લેપલ ગિફ્ટિનને મળ્યો, તો તેમણે પણ આશ્ચર્ય વ્યક્ત કર્યું. ધિ ટાઈમ્સને આ માહિતી કયાંથી મળી તે હું સમજી શકતો નથી. હવે કાર્યવાહીનો એક હેવાલ ધિ ટાઈમ્સમાં છપાઈ ગયો છે અને એમાં બ્રિટિશ લિટીઓ તરફથી લોર્ડ મહાશયની સમક્ષ રજૂ થયેલાં વક્તવ્યો પૂરેપૂરાં રજૂ કરવામાં નથી આવ્યાં, એ જોતાં આ કાર્યવાહીની નોંધની એક નકલ વર્તમાનપત્રોને આપવાની લોર્ડ મહાશય મને પરવાનગી આપશે?

હું છું,

મહાશય,

આપનો આજ્ઞાંકિત સેવક

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૫૦

૧૬૩. સર હેનરી કોટનને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૧૨, ૧૯૦૬

પ્રિય સર હેનરી,

આપના તા. ૧૨મીના પત્ર માટે આપનો આભારી છું. આજે અમને નીચે મુજબ તાર મળ્યો છે : “કેફિયતો મળી છે કે ગોડફ્રેએ જૂઠાં બહાનાં બતાવીને ‘બિયાસ’ (બ્રિટિશ હિંદી સંઘ માટે વપરાતો સાંકેતિક શબ્દ) નામ વાપરીને કોરા કાગળ ઉપર સહીઓ મેળવી હતી. હવે એ સહીઓ પાછી ખેંચવામાં આવી છે. (લૉડ) એલિગનને તાર કરીએ છીએ. વર્તમાનપત્રોમાં મુલાકાતનો સંપૂર્ણ હેવાલ છપાયો છે.” આ તાર બતાવે છે કે જોડાનિસબર્ગમાં પૂરેપૂરો હેવાલ પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો છે અને લૉડ એલિગને જે તારનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો તેનો આમાં નિર્દેશ છે એટલું સ્પષ્ટ છે. શ્રી અલી તથા હું એ મહેરબાનને સારી રીતે ઓળખીએ છીએ. અંગત રીતે હું એટલું કહી શકું છું કે એ ભાઈનું ભેટું જરા ચસકેલું છે. એ એક દાક્તર છે અને એમણે પોતાની ડિગ્રી એડિનબરોમાં લીધેલી છે. વટહુકમની વિરુદ્ધમાં પગલાં ભરવા બાબતમાં અમારા કરતાં એ ભાઈ ઘણા આગળ જાય એમ છે. એટલું જ નહીં પણ એમણે તો હિંસક ઉપાયોની પણ હિમાયત કરી હતી. એનું કારણ માત્ર એટલું જ છે કે એમની પાસે કોઈ પ્રશ્ન ઉકેલ માટે રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી, પણ એ ભાઈ પોતાના મનનું સમતોલપાણું ગુમાવી બેઠા છે. મેં જે હકીકત આપને જણાવી છે તે સાબિત કરવા માટે ડૉ. ગોડફ્રે સંગાંધી બીજી પણ બાબતો છે, પરંતુ અત્યારે હું એને છેડવા માગતો નથી. એમના બે ભાઈઓ અહીંયાં કાયદાનું શિક્ષણ લઈ રહ્યા છે અને લૉડ એલિગનને જે વ્યક્તિગત અરજી^૧ આપવામાં આવી છે તેના પર તેમણે સહીઓ કરી છે અને એની એક નકલ પણ એમણે આપને મોકલી આપી છે. પોતાના ભાઈના આવા વર્તનથી તેઓ પણ ગુસ્સે થયા છે. તે એટલે સુધી કે એ ભાઈના આ કૃત્ય પ્રત્યે જાહેર રીતે નાપસંદગી દર્શાવવી એવો એ વિચાર કરતા હતા.^૨ પરંતુ શ્રી અલીએ અને મેં એમને કહ્યું છે કે એવું પગલું લેવાની જરા પણ જરૂર નથી. આપે જ્યારે પ્રશ્ન^૩ પૂછ્યો છે ત્યારે મને વિચાર આવ્યો કે મારે આટલી માહિતી આપની સમક્ષ રજૂ કરવી જોઈએ.

હું છું, આપનો સાચો,

સર હેનરી કોટન, એમ. પી.

૪૫, સેંટ જોન્સ વુડ પાર્ક, એન. ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૫૧

૧. જુઓ “લૉડ એલિગનને વિદ્યાર્થીઓની અરજી”, પા. ૯૦-૨.

૨. ૧૪-૧૧-૧૯૦૬ના ધિ ટાઈમ્સમાં એક પત્ર લખીને તેમણે આ પ્રમાણે કહ્યું હતું.

૩. ૧૪મી નવેમ્બર, ૧૯૦૬ને રોજ સર હેનરી કોટને પાર્લિમેન્ટમાં સહાયક સંસ્થાન મંત્રી મિ. ચર્ચિલને ખીજ પ્રશ્નોની સાથે એવું પણ પૂછ્યું હતું કે સદર અરજી “બતાવટી હતી, અને તેના ઉપર જૂઠાં બહાનાં બતાવીને સહીઓ મેળવવામાં આવી હતી” એ મતલબના તાર આપને મળ્યા છે કે નહીં એનો અહીં ઉલ્લેખ છે.

૧૬૪. સર હેનરી કોટને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૧૩, ૧૯૦૬

પ્રિય સર હેનરી,

આપનો તા. ૧૨મીનો પત્ર મળ્યો. તે માટે આભાર. આપને એક જુદો પત્ર^૧ હું લખું છું. તે ઉપરથી આપ જ્ઞેશો કે મિ. મોર્લીએ આવતે ગુરુવારે પ્રતિનિધિમંડળને મળવાનું રાખ્યું છે. એ જ્ઞેતાં કમિશન નીમવાની બાબતમાં લોર્ડ એલ્ગિનના નિર્ણય વિષે પ્રશ્ન પૂછવો એ કસમયનું નહીં ગણાય?

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

સર હેનરી કોટને

૪૫, સેન્ટ જ્ઞેન્સ વુડ પાર્ક, એન. ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૫૫

૧૬૫. એલ. એમ. જ્ઞેમ્સને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૧૩, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. જ્ઞેમ્સ,

આપનો ૧૨મી તારીખનો પત્ર મળ્યો. લોર્ડ એલ્ગિન સાથે થયેલી મુલાકાતનો એક ટૂંકો હેવાલ નવમી તારીખના ધ્રિ ટાઈમ્સમાં આવ્યો છે તે આપે જ્ઞેયો હશે.

અમે ૨૨મી તારીખે મિ. મોર્લીને મળવાના છીએ. એક કમિશન નિમાશે એવી કંઈક આશા છે. મને લાગે છે કે આપના તરફથી વિદેશ કચેરીને એક તાકીદપત્ર આપે મોકલવો જ્ઞેઈએ.

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. એલ. એમ. જ્ઞેમ્સ

ચાઈનીઝ લિગેશન

પોર્ટલેન્ડ પ્લેસ, ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૫૬

૧. આ પત્ર મળતો નથી.

૧૬૬. લૉર્ડ સ્ટૅન્લીને પત્ર

[લોટેલ સેસિલ,
લાંડન,]

નવેમ્બર ૧૩, ૧૯૦૬

મહાનુભાવ,

ટ્રાન્સવાલનો એશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેના વટલુકમ સંબંધમાં એક નાના સરખા પ્રતિનિધિ-મંડળને મળવાને માટે મિ. મોર્લીએ ગુરુવાર, તા. ૨૨મીએ ૧૨-૨૦નો સમય નક્કી કર્યો છે. મારા સાથીદાર શ્રી અલી અને મારી વતી હું આપને પૂછી શકું કે આપ આ પ્રતિનિધિમંડળમાં જોડાવાની કૃપા કરશો કે કેમ? સર લેપલ ગ્રિફિને આ પ્રતિનિધિમંડળની આગેવાની લેવાનું સ્વીકારવાની કૃપા કરી છે. જો આપ પધારવાની કૃપા કરવાના હો, તો હું આપને એ પણ જણાવી દઉં કે આપ આવતા ગુરુવારે ૧૨ વાગ્યે ઈન્ડિયા ઓફિસે આવી રહેશો.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

પરમ માનનીય લૉર્ડ સ્ટૅન્લી ઓફ આલ્ડર્લી
૧૮, મેન્સફીલ્ડ સ્ટ્રીટ, ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૫૭

૧૬૭. બર્નાર્ડ હોલન્ડને પત્ર

[લોટેલ સેસિલ,
લાંડન,]

નવેમ્બર ૧૩, ૧૯૦૬

પ્રિય મહાશય,

આપના આજના પત્રમાં સૂચવ્યા પ્રમાણે શ્રી અલી તથા હું આવતી કાલે ૪-૩૦ વાગ્યે આપને મળવાં આવીશું. આપના પત્રમાં “તા. ૧૩મી, આવતી કાલે સાંજના” એવું લખેલું છે. એટલે હું માની લઉં છું કે “તા. ૧૩મી” ભૂલથી લખાઈ છે.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

શ્રી બર્નાર્ડ હોલન્ડ
સંસ્થાન કચેરી
લાંડન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૫૮

૧૬૮. ડબ્લ્યુ. એચ. આરાથૂનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૧૩, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. આરાથૂન,

આપના આજ્ઞા પત્ર માટે આપનો આભારી છું. આપનાથી નેટલા નિમંત્રણપત્રો મોકલી શકાય તેટલા મને કૃપા કરીને મોકલશો. હું તે પાર્લિમેન્ટના સભ્યોને વહેંચીશ.

લોર્ડ એલ્ગિન સાથે થયેલી મુલાકાતની કાર્યવાહીની નોંધની એક નકલ મને મળી છે. તે વહેંચવા માટે હું તેની નકલો તૈયાર કરાવું છું. એક નકલ આપને પણ મોકલતાં મને ઘણો આનંદ થશે.

આપ જે તકલીફ ઉઠાવી રહ્યા છો તે માટે આપનો ઘણો ઘણો આભાર માનું છું.

આપનો સહૃદયી,

મિ. ડબ્લ્યુ. એચ. આરાથૂન

૩, વિક્ટોરિયા સ્ટ્રીટ, એસ. ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ઝપપલ

૧૬૯. થિયોડોર મોરિસનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૧૩, ૧૯૦૬

પ્રિય મહાશય,

આપ જાણો છો કે શ્રી અલી અને હું ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ તરફથી એક પ્રતિનિધિમંડળના રૂપમાં અહીંયાં આવેલા છીએ. અમારા કાર્યના સંબંધમાં અમે આપને મળવા માગીએ છીએ. તેને માટે જો આપ કૃપા કરીને અમને સમય આપશો તો આપનો આભાર થશે.

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. થિયોડોર મોરિસન^૧

C/o ધિ ઈસ્ટ ઇન્ડિયા એસોસિએશન

૩, વિક્ટોરિયા સ્ટ્રીટ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ઝપપલ

૧. એક વખત અલીગઢની મુસ્લિમ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ હતા; લોર્ડ મેયોએ એમને સુપ્રિમ લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સિલમાં નીમ્યા હતા અને ૧૯૦૬ના અંતમાં મિ. મોર્લીએ એમને ઇન્ડિયા કાઉન્સિલમાં નીમ્યા હતા.

૧૭૦. સર જ્યોર્જ બર્ડવુડને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૧૩, ૧૯૦૬

પ્રિય સર જ્યોર્જ,

આપના આજના પત્ર માટે ઘણો ઘણો આભાર. આ પત્રમાં આપે આપના અગાઉના જે પત્રનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેને આ સાથે પરત કરું છું. આપના જણાવ્યા પ્રમાણે આપ એક સુધારેલો પત્ર મને મોકલી આપશો તો આપનો આભાર થશે. સર મંચેરજીએ આ પ્રશ્નને તેમનો પોતાનો પ્રશ્ન બનાવી દીધો છે એ આપની વાત સાથે હું પૂરેપૂરો સહમત થાઉં છું.

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ :

સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ

૧૧૯, ધિ ઓવન્યુ

વેસ્ટ ઈલિંગ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૬૧

૧૭૧. ચાર્લ્સ એફ. કૂપરને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૧૩, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. કૂપર,

ટ્રાન્સવાલમાં બ્રિટિશ હિંદીઓની સ્થિતિ સંબંધમાં લોર્ડ એલ્ગિનને આપવામાં આવેલાં અઘતન વિનંતીપત્રોની નકલો આ સાથે આપને મોકલી આપું છું. આ વિષય ઉપરનું બીજું સાહિત્ય હું આપને મારા દક્ષિણ આફ્રિકા પાછા ફર્યા પછી મોકલીશ.

એક સ્થાયી (સમિતિ) રચવાનું કામ ચાલે છે. મિ. રિચ એના મંત્રી તરીકે કામ કરશે. આપનું નામ મેં એમને આપી દીધું છે. આ બાબતમાં તેઓ આપની સાથે પત્રવ્યવહાર કરશે, આપને મળશે અને આપનો સહકાર માગશે, જે આપવાનું આપે કૃપા કરીને વચન આપેલું છે.

પ્રસંગ આવ્યે તેઓ સંઘ (યુનિયન)^૧ અથવા કોઈ પણ નૈતિક મંડળ દ્વારા યોજનાર સભાઓમાં ભાષણ પણ કરશે.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

[બિડાણ :]

મિ. ચાર્લ્સ એફ. કૂપર
૩૬, ઓક્લી સ્ક્વેર
લંડન, એન. ૩૭૯યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૬૨

૧૭૨. મિ. મોર્લીના અંગત મંત્રીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૧૩, ૧૯૦૬

પરમ માનનીય જોન મોર્લીના
અંગત મંત્રી
ધિ ઈન્ડિયા ઓફિસ
વ્હાઈટ હોલ, એસ. ૩૭૯યુ.

મહાશય,

મિ. મોર્લી હિંદી પ્રતિનિધિમંડળને કઈ તારીખે મળશે તે જણાવતો આપનો તા. ૧૨મીનો પત્ર મળ્યો.

પ્રતિનિધિમંડળના સભ્યોનાં નામ હું આપને યોગ્ય સમયે મોકલી આપવા ધારું છું અને સભ્યોની સંખ્યા બને એટલી ઓછી રાખવા પ્રયત્ન કરીશ.

હું છું,
મહાશય,
આપનો આજ્ઞાંકિત સેવક,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છઠી પરથી : એસ. એન. ૪૫૬૩

૧. યુનિયન એફ એથિકલ સોસાયટીઝ (નૈતિક મંડળોનો સંઘ).

૧૭૩. મિસિસ જી. બ્લેરને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૧૩, ૧૯૦૬

પ્રિય બાનુ,

આપના તા. ૧૨મીના પત્ર માટે આપનો ઘણો જ આભારી છું. આવતા ગુરુવારે બપોર પછીના કોઈક સમયે શ્રી અલી તથા હું ખુશીથી કોચડન આવીશું અને મિસિસ બોનરજીને^૧ મળીશું તથા આપની ઓળખાણ કરીશું. અમે ૪ અને પની વચ્ચે ત્યાં પહોંચવા ધારીએ છીએ.

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ,

મિસિસ બ્લેર

C/o મિસિસ ડબ્લ્યુ. સી. બોનરજી

“કિદરપુર”

બેડફર્ડ પાર્ક

કોચડન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૬૪

૧૭૪. મિસ એફ. વિન્ટરબોટમને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૧૩, ૧૯૦૬

પ્રિય મિસ વિન્ટરબોટમ,

દક્ષિણ આફ્રિકાના મારા દેશબંધુઓની દશા વિષે આપની સાથે જે અત્યંત રસપ્રદ વાતચીત થઈ, તેથી મને કેટલો બધો આનંદ થયો હતો તે ફરીથી જણાવવાની જરૂર નથી.

લોર્ડ એલ્ગિનને આપવામાં આવેલા બે તાજા વિનંતીપત્રોની નકલો આ સાથે હું આપને મોકલી આપું છું. વધારે સાહિત્ય તો મારા દક્ષિણ આફ્રિકા પાછા ફર્યા પછી જ હું આપને મોકલી શકીશ.

ગઈ કાલે સાંજના જે મિ. રિચ વિષે મેં આપને વાત કરી હતી તેઓ આપને સમય આવ્યે મળશે અને કામ જેમ જેમ આગળ વધતું જશે તેમ તેમ આપને તેનાથી વાકેફ કરતા રહેશે.

૧. ડબ્લ્યુ. સી. બોનરજીનાં વિધવા. શ્રી બોનરજી ૧૯૦૬ના જુલાઈ માસમાં ઇંગ્લંડમાં અવસાન પામ્યા હતા.

ફિનિયર વાપરવા આપવા સંબંધમાં આપે જે મહિલાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેને આપ કહેવાનાં છો તે બદલ આપનો આભાર માનું છું.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

[બિડાણ :]

મિસ એફ. વિન્ટરબોટમ^૧

ધિ એમર્સન ક્લબ

૧૯, બર્કિંગહામ સ્ટ્રીટ

સ્ટ્રેન્ડ, ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૬૫

૧૭૫. ડૉ. જી. ઓલ્ડફીલ્ડને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૧૩, ૧૯૦૬

પ્રિય ભાઈ ઓલ્ડફીલ્ડ,

મિ. રિચ કાયદાના અભ્યાસ અંગેનાં સત્રોમાંથી હાજરી અંગે છૂટછાટ મેળવવા માટે મુખ્ય કાર્યવાહકોને અરજી આપવા માગે છે. એનું એક કારણ એમણે એ બતાવ્યું છે કે એમના સસરા મિ. કોલેનને ગાંડપણ ઊપડ્યું છે અને એમના હિતને માટે મિ. રિચને બને તેટલા જલદી દક્ષિણ આફ્રિકા ચાલ્યા જવાની જરૂર છે. મિ. કોલેનના સૌથી સારા દિવસો દક્ષિણ આફ્રિકામાં વીતેલા છે, એટલે દક્ષિણ આફ્રિકાથી દૂર રહેવાથી એમનું મન ઘણું ખિન્ન રહે છે. મિ. કોલેનની આ હાલત વિષે કૃપા કરીને મને એક પ્રમાણપત્ર મોકલી આપશો? એમાં, તમને યોગ્ય લાગે તો, એમ જણાવશો કે આ સ્થિતિને લીધે એમને બને એટલા જલદી દક્ષિણ આફ્રિકા જવાની જરૂર છે.

તમારો સહૃદયી,

ડૉ. જોસિયા ઓલ્ડફીલ્ડ

લેડી માર્ગરિટ હોસ્પિટલ

બ્રોમલી

કેન્ટ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૬૬

૧. યુનિયન ઓફ એથિકલ સોસાયટીઝ(નૈતિક મંડળોના સંઘ)નાં મંત્રી.

૧૭૬. ઘિ ટાઈમ્સને લખવાના પત્રનો મુસદ્દો^૧

કોન્સ્ટિટ્યુશનલ ક્લબ,

[લંડન,]

નવેમ્બર ૧૩, ૧૯૦૬

તંત્રીશ્રી

ઘિ ટાઈમ્સ

[લંડન]

મહાશય,

ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓના પ્રશ્ન વિષે આપે જે વજનદાર અગ્રણી લખ્યો છે તેને સૌ કોઈ વિચારવંત માણસોએ આવકારવો જ જોઈએ. ટ્રાન્સવાલથી હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ આવવાને કારણે આ પ્રશ્ન તાજેતરમાં અહીંયાં મોખરે આવ્યો છે. મેં આપનું મંતવ્ય ફરી ફરીને ધ્યાનપૂર્વક વાંચ્યું છે અને મારે કબૂલ કરવું જોઈએ કે આપે જે કંઈ લખ્યું છે એ બધાનો છેવટનો સાર એવો દેખાય છે કે લોર્ડ એલ્ગિન, નામદાર સમ્રાટને, ઓશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેનો વટલુકમ મંજૂર કરવાની સલાહ, બનતા સુધી આપી શકશે નહીં. સર લેપલ ગ્રિફિને લોર્ડ એલ્ગિનને સ્પષ્ટ ભાષામાં કહ્યું હતું તેમ : “હજી નીચે દબાયેલો દેડકો જ સમજી શકે કે હજી એને વાગે છે કે નહીં, અને વાગતું હોય તો ક્યાં વાગે છે!” આ વટલુકમ બ્રિટિશ હિંદીઓને રાહત અપવા માટે છે એમ કહેવાય છે, પરંતુ એણે તો હિંદી કોમમાં મોટો ખળભળાટ મચાવી મૂક્યો છે. દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓના પ્રશ્નને હું હંમેશાં સૌથી વધારે મહત્વનો માનતો આવ્યો છું. આ પ્રશ્નનું મને સારું સરખું જ્ઞાન છે એટલો યશ તો આપ મને આપશો જ એવું હું માનું છું. મહાશય, આપે આ પ્રશ્નનું શાહી મહત્ત્વ અત્યારે ઘણી દક્ષતાથી બતાવી આપ્યું છે.

આશરે એક વર્ષ ઉપર ટ્રાન્સવાલની ધારાસભાની એક બેઠકમાં સર જ્યોર્જ ફેરરે સૂચન કર્યું હતું કે આખા પ્રશ્નની તપાસ કરવા માટે એક કમિશન ટ્રાન્સવાલ મોકલી આપવું જોઈએ. મેં એ સૂચન તરત ઉપાડી લીધું હતું અને હું મિ. લિટલટનને એ માટે મળ્યો હતો. જે તેઓ અત્યારે પણ સંસ્થાન કચેરીમાં હોત,^૨ તો મને શંકા નથી કે, એમણે એ કમિશન નીમી દીધું હોત.

સંસ્થાનોની પરિષદ ભરાવાની તૈયારી છે, એ જોતાં સામ્રાજ્ય સરકાર આવું કમિશન નીમે એ બેવડી રીતે જરૂરી બને છે. જેથી કરીને આ પ્રશ્નનો વિચાર કરવા માટે પરિષદને ભરોસાપાત્ર માહિતી મળી રહે. આવું કમિશન નીમવા સામે કોઈ પણ દિશામાંથી વજૂદવાળો વિરોધ ઊઠવા સંભવ નથી. આ પ્રશ્ન ઉપર પહેલેથી કોઈ અભિપ્રાય ન બંધાઈ જાય એટલા માટે, નિમાનારા કમિશનનો રિપોર્ટ બહાર ન પડે ત્યાં સુધી પ્રસ્તુત વટલુકમને શાહી મંજૂરી ન આપવામાં આવે તો તે તદ્દન ઉચિત લેખાશે.

૧. આ મુસદ્દો ગાંધીજીએ તૈયાર કરેલો છે. જુઓ “સર મંચેરજી ભાવનગરીને પત્ર”, પા. ૧૬૮. આ પત્ર ઘિ ટાઈમ્સમાં પ્રસિદ્ધ થયો નહોતો.

૨. ૧૯૦૫માં આલ્ફ્રેડ લિટલટનની જગાએ લોર્ડ એલ્ગિન સંસ્થાન મંત્રી નિમાયા હતા.

દક્ષિણ આફ્રિકાથી આવેલા બ્રિટિશ હિંદીઓ ભયંકર અસંતોષ ફેલાવી રહ્યા છે એ આપના અભિપ્રાયનું હું ફરીથી સમર્થન કરું છું. આપે ઘણું યોગ્ય જ કહ્યું છે કે આ રાજકીય ગેર-લાયકાતોનો પ્રશ્ન નથી, પરંતુ એક સુધરેલા દેશમાં બ્રિટિશ પ્રજાજન અથવા તો એક માનવપ્રાણી પણ પોતાના સામાન્ય અધિકારો ભોગવી શકતો નથી, એનો આ પ્રશ્ન છે. જે સંસ્થાનો તેમની બહિષ્કારની નીતિને વળગી રહેશે, તો તેઓ માનદેશ પર એક બહુ જ ગંભીર સમસ્યાનો ઉકેલ લાવવાની ફરજનો ભાર નાખી દેશે. સદ્ગત સર વિલિયમ વિલ્સન હંટર^૧ આપની કટારોમાં આ પ્રશ્ન વિષે વારંવાર કહેતા કે : “હિંદુસ્તાન બ્રિટિશ સંસ્થાનોનું એક અંગ રહેવાનું છે કે નહીં ?” જેઓ વિચારે છે તેઓ જેઈ શકે છે કે જે હિંદુસ્તાનના લોકો બ્રિટિશ સંસ્થાનોમાં રહેવા જાય કે તરત તેઓ જાણે જંગલી જાતિના હોય તેમ તેમનું અપમાન કરવામાં આવશે અને એમનો દરજ્જો આ રીતે નીચો પાડી નાખવામાં આવશે તો હિંદુસ્તાનને કબજે રાખવું ઈંગ્લંડને માટે ભારે થઈ પડશે.

હું છું, વગેરે

[મૂળ અંગ્રેજી]

ગાંધીજીએ કરેલા સુધારાવાળા ટાઈપ કરેલા મુસદ્દાની છબી પરથી

૧૭૭. મિસિસ ફ્રીથને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,]

નવેમ્બર ૧૪, ૧૯૦૬

પ્રિય મિસિસ ફ્રીથ,

હું અત્યંત દિલગીર છું કે રવિવારે સાંજે હું આપને મળી શકીશ નહીં. આવતે અઠવાડિયે બીજી કોઈ સાંજે જે આપને ફુરસદ હોય તો હંગામી રીતે તે સ્વીકારવાનું હું પસંદ કરીશ.

મેં જે ફોટો મોકલવા કહ્યું હતું તે મોકલું છું. મિસિસ ગાંધીની જમણી બાજુએ મારી વિધવા બહેનનો એકનો એક દીકરો^૨ છે.

આપનો સહૃદયી,

[બિડાણ :]

મિસિસ ફ્રીથ

૪૮, ફ્રિયલી રોડ, એન.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૬૮

૧. હિંદી પ્રશ્નોના અધિકારી વિદ્વાન અને ઇન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસની બ્રિટિશ સમિતિના આગેવાન સભ્ય. જુઓ પુસ્તક ૧, પા. ૨૬૬.

૨. ગોકુળદાસ, રળિયાત બહેનનો પુત્ર.

૧૭૮. જે. સી. મુકરજીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,]

નવેમ્બર ૧૪, ૧૯૦૬

પ્રિય શ્રી મુકરજી,

તમારો પત્ર મળ્યો. દરેક સાંજે મારે કામ રહેતું, એને લીધે હું તમને લખી શક્યો નહીં કે તમારે મળવા ક્યે સમયે આવવું. તમે આવતી કાલે સાંજના છ વાગ્યે આવી શકશો? જે હું મારી ઓરડીમાં ન હોઉં અથવા ઓરડી ખુલ્લી ન હોય તો તમે દીવાનખાનામાં બેસજો. શ્રી અલી તથા હું મિસિસ બોનરજીને મળવા આવતી કાલે જવાના છીએ, તેથી જરા મોડું થવા સંભવ છે. અમારા પાછા આવ્યા પછી આપણે સાથે જમીશું અને આપણી વાત આગળ ચલાવીશું.

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ,

શ્રી જે. સી. મુકરજી
૬૫, ક્રોમવેલ એવન્યુ
હાઈગેટ, એન.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૬૯

૧૭૯. એસ. હોલિકને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,]

નવેમ્બર ૧૪, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. હોલિક,

સહીઓ^૧ મેળવવામાં તમને મુશ્કેલી પડે છે એ જાણીને દુઃખ થયું. જે તમને એવું લાગે કે લોકોને મળતી વખતે જે હું સાથે આવું તો કંઈ લાભ થાય એમ છે, તો હું ખુશીથી તમારી સાથે આવીશ.

તમારા પત્રમાં જે વિનંતીપત્રનો ઉલ્લેખ છે તેની એક નકલ હું તમને મોકલું છું.

હું છું,

તમારો વિશ્વાસુ,

બિડાણ :

મિ. એસ. હોલિક

૧૬૨, લાંડન વૉલ, ઈ. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૭૦

૧. દક્ષિણ આફ્રિકાની જથાબંધ પેટ્રોલના પ્રતિનિધિઓ તરફથી લોર્ડ એલિંગતને આપવાની અરજીને માટે. જુઓ “લોર્ડ એલિંગતને આપવાની અરજીનો મુસદ્દો”, પા. ૧૨૦-૧.

૧૮૦. સર રિચર્ડ સૉલોમનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૧૫, ૧૯૦૬

મહાશય,

આપે જહાજ પર મને કહેલું કે જે સમય હશે તો હું લંડનમાં રહીશ તે દરમ્યાન થોડી મિનિટ તમને આપીશ. તો આપને મળવાનો કોઈ સમય આપવા કૃપા કરશો ?

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

સર રિચર્ડ સૉલોમન

ધિ રિફોર્મ ક્લબ.

પેલ મેલ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૭૧

૧૮૧. વિન્સ્ટન ચર્ચિલને પત્ર^૧

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૧૫, ૧૯૦૬

મિ. વિન્સ્ટન ચર્ચિલ

નામદાર સમ્રાટના સહાયક સંસ્થાન મંત્રી

વ્હાઈટ હાઉસ

મહાશય,

શ્રી અલી તથા હું બ્રિટિશ હિંદીઓ વતી એક પ્રતિનિધિમંડળ રૂપે ટ્રાન્સવાલથી અહીં આવેલા છીએ અને આપને મળવા માટે સમય માગવાની ધૃષ્ટતા કરીએ છીએ, જેથી કરીને ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓની સ્થિતિની અમે આપની સમક્ષ રજૂઆત કરી શકીએ.^૨ અમે આપને મળી શકીએ તે માટે જે આપ થોડો સમય કાઢી શકશો તો અમે આપના અત્યંત આભારી થઈશું.

હું છું,
મહાશય,
આપનો આજ્ઞાંકિત

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૭૨

૧. આ પ્રકારના પત્રો લોર્ડ મિલ્નર, એ. જી. બાલ્કર અને આલ્ફ્રેડ લિટલ્ટનને પણ મોકલવામાં આવ્યા હતા.

૨. ગાંધીજી વિન્સ્ટન ચર્ચિલને ૨૭ નવેમ્બર, ૧૯૦૬ને રોજ મળ્યા હતા.

૧૮૨. એચ. રોઝ મેકેન્ઝીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૧૫, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. મેકેન્ઝી,

આપ આવતી કાલે સવારે આવીને મને મળી જશો?

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. એચ. રોઝ મેકેન્ઝી

C/o સાઉથ આફ્રિકા

વિન્ચેસ્ટર હાઉસ, ઈ.સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૭૩

૧૮૩. ડબ્લ્યુ. એ. વૉલેસને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૧૫, ૧૯૦૬

મિ. ડબ્લ્યુ. એ. વૉલેસ

કિવન એન્સ ચેમ્બર્સ

બ્રોડવે

વેસ્ટમિન્સ્ટર

પ્રિય મહાશય,

વિષય : નં. ૨૮, નીચલો માલ

આપનો ૧૫મી તારીખનો પત્ર હમણાં મળ્યો. આપના પત્રમાં જણાવેલા ફિનિયર માટે આ સાથે ૨૫ પાઉન્ડનો ચેક બીડું છે. તેની પાકી રસીદ મિ. જેમિસન પાસેથી લઈને મને કૃપા કરીને મોકલી આપશો.

દક્ષિણ આફ્રિકાની બ્રિટિશ હિંદીઓની સાવધાન સમિતિના^૧ મંત્રી તથા ખજાનચી તરીકે મિ. રિચની સહી કરેલી ભાડાચિઠ્ઠી પણ બીડું છે. આ ભાડાચિઠ્ઠી ઉપર મિ. રિચે એટલા માટે

૧. પાછળથી આ નામ બદલીને દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિ એવું નામ રાખવામાં આવ્યું હતું. જુઓ "સર જ્યોર્જ બર્ડલુડને પત્ર", પા. ૨૧૮.

સહી કરી છે કે હું પોતે થોડા વખતમાં દક્ષિણ આફ્રિકા જવા અહીંથી નીકળી જઈશ. તેમ છતાં મિ. રિચની સહીના અનુસંધાનમાં મારે પણ એને સહી કરી માન્ય કરવાની જરૂર હોય તો હું તે ખુશીથી કરી આપીશ. મકાનમાલિક પાસે એ ભાડાચિઠ્ઠી ઉપર સહી કરાવી મને તે મોકલી આપવા આપ કૃપા કરશો?

ઓરડીની ચાવીઓ મને ક્યારે મળશે તે જણાવશો?

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ : ૨

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૭૪

૧૮૪. ટી. જી. બેનેટને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
સ્ટ્રેન્ડ,
[લંડન,]
નવેમ્બર ૧૫, ૧૯૦૬

પ્રિય મહાશય,

દક્ષિણ આફ્રિકાની બ્રિટિશ હિંદી કોમે ઠરાવ કર્યો છે અને અમને અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે કે દક્ષિણ આફ્રિકાની બ્રિટિશ હિંદી પ્રજાને યોગ્ય ન્યાય અપાવવાને માટે એક સમિતિ રચવી.

આ સમિતિનું નામ “દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સાવધાન સમિતિ” (સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઇન્ડિયન વિજિલન્સ કમિટી) રાખવું એવું સૂચવવામાં આવ્યું છે.

સર વિલિયમ વેડરબર્ન, સર લેપલ ગ્રિફિન, સર હેનરી કોટન, મિ. જી. ડી. રીઝ, શ્રી દાદાભાઈ નવરોજી, સર મંચેરજી ભાવનગરી તથા આ કામમાં સહાનુભૂતિ રાખનારા અન્ય સજ્જનોએ આ સમિતિમાં જોડાવાની સંમતિ આપવાની કૃપા કરી છે.

આપ આ સમિતિમાં જોડાવાની કૃપા કરશો કે કેમ તે અમને જણાવશો તો અમને આનંદ થશે. આપને એટલું જણાવી દઈએ કે સમિતિ પાસેથી કોઈ સતત અને સક્રિય કામની અપેક્ષા રાખવામાં આવશે નહીં, કેમ કે આવા પ્રકારનું કામ એક નાની કાર્યવાહક સમિતિ કરી લેશે. પરંતુ જેઓ એમ માનતા હોય કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં બ્રિટિશ હિંદીઓ સાથે યોગ્ય અને ન્યાયી વર્તવ રાખવામાં આવતો નથી તેવા સઘળા સજ્જનોનો નૈતિક ટેકો તથા તેમની લાગવગનો લાભ ઉઠાવવા અમે ઉત્સુક છીએ.

દક્ષિણ આફ્રિકાવાળા મિ. એલ. ડબ્લ્યુ. રિચે સમિતિના મંત્રી તરીકે કામ કરવાનું સ્વીકાર્યું છે.

અમે છીએ, પ્રિય મહાશય,
આપના વિશ્વાસુ,
[મો. ક. ગાંધી
એચ. એ. અલી]

મિ. ટી. જે. બેનેટ, સી. આઈ. ઈ.^૧

ધિ ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા

[લંડન]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૫૭૫

૧૮૫. દાદાભાઈ નવરોજીને પત્ર^૨

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન, ડબ્લ્યુ. સી.,]
નવેમ્બર ૧૬, ૧૯૦૬

મહાનુભાવ,

દક્ષિણ આફ્રિકાની બ્રિટિશ હિંદી કોમ તરફથી અમને અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે કે દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓ પ્રત્યે યોગ્ય અને ન્યાયી વર્તવ રાખવામાં આવે એવી વ્યવસ્થા કરવા માટે અમારે એક સમિતિ રચવી. આ સમિતિનું નામ “દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સાવધાન સમિતિ” એવું રાખવા સૂચન થયેલું છે.

આપ આ સમિતિમાં જોડાવાની કૃપા કરશો કે કેમ તે અમને જાણાવવા તસ્દી લેશો તો અમને આનંદ થશે અને અમે આપના આભારી થઈશું.

એટલું જાણાવી દઈએ કે જેઓ પોતાનાં નામ એક નાની કાર્યવાહક સમિતિના સભ્ય તરીકે પણ રાખવાની મંજૂરી આપશે તેમના સિવાય સમિતિના બીજા સભ્યો પાસેથી સતત અને સક્રિય કામની અપેક્ષા રાખવામાં આવશે નહીં.

જે સજ્જનો એમ માનતા હોય કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં બ્રિટિશ હિંદીઓ સાથે યોગ્ય અને ન્યાયી વર્તવ રાખવામાં આવતો નથી તે બંધાના નૈતિક ટેકાનો તથા તેમની લાગવગનો લાભ ઉઠાવવા અમે ઉત્સુક છીએ.

૧. ધિ ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયાના પ્રકાશક બેનેટ કોલમન એન્ડ કંપનીવાળા.

૨. ખરું જોતાં આ એક પરિપત્ર છે અને તે સર હેનરી કોટન, સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ, સર લેપલ ગ્રિફિન, સર ચાર્લ્સ ડિલક, લોર્ડ રૂટનલી ઓફ આલ્ડર્લી, સર ચાર્લ્સ શ્વોન, સર વિલિયમ વેડરબર્ન, એ. એચ. સ્કોટ, જે. એમ. રોબર્ટ્સન, હેરોલ્ડ કોકસ, ટી. એચ. થોર્નટન અને જે. ડી. રીઝને પણ મોકલવામાં આવ્યો હતો.

દક્ષિણ આફ્રિકાવાળા મિ. એલ. ડબ્લ્યુ. રિચે સમિતિના મંત્રી તરીકે કામ કરવાનું સ્વીકાર્યું છે.

- અમે છીએ,
આપના વિશ્વાસુ,
મો. ક. ગાંધી
એચ. ઓ. અલી

શ્રી દાદાભાઈ નવરોજી
૨૨, કેનિંગ્ટન રોડ, એસ. ઈ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી મૂળ નકલની છબી પરથી : જી. એન. ૨૨૭૧

૧૮૬. ધિ ટાઈમ્સને પત્ર^૧

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૧૬, ૧૯૦૬]

[તંત્રીશ્રી
ધિ ટાઈમ્સ
લંડન
મહાશય,]

ટ્રાન્સવાલથી આવેલા બ્રિટિશ હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ સંબંધમાં કેટલાક હિંદીઓ તરફથી આવેલી અરજી ઉપર પાર્લિમેન્ટમાં જે પ્રશ્નોત્તર થયા હતા તેનો હેવાલ આપના ગઈ કાલના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયો છે. સંભવ છે કે એ વિષે મારે કંઈક કહેવું જરૂરી છે. એમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે મારી પાસે કોઈ અધિકારપત્ર નથી, હું એક ધંધાદારી ચળવળિયો છું અને હિંદીઓના પ્રશ્નની મારી વકીલાતથી હિંદીઓને હાનિ થઈ રહી છે.

મારા સાથીદારની તથા મારી નિમણૂક એક જાહેર સભામાં સર્વાનુમતે થઈ હતી. એ બાબતનું અમારી પાસે લખાણ છે.^૨ બ્રિટિશ હિંદી સંઘના મંત્રી તરીકે જોહાનિસબર્ગમાં જે જાહેર સભા મેં બોલાવી હતી તેણે પ્રતિનિધિમંડળ મોકલવાનો સિદ્ધાન્ત મંજૂર રાખ્યો હતો. આ “અરજી” ઉપર જે સંજ્ઞને પહેલી સહી કરી છે^૩ તે એ સભામાં હાજર હતા અને તમામ મુખ્ય ઠરાવોના અનુમોદનમાં તેમણે જોરદાર ભાષણો કર્યા હતાં. તે ઉપરાંત તેમણે પોતે એક પ્રતિનિધિ બનવાની તૈયારી બતાવી હતી, પરંતુ એ વાત માન્ય રાખવામાં આવી નહોતી. આ “અરજી” ઉપર બે હિંદીઓની સહીઓ છે. આ અરજી અને અમારી નિમણૂકનો વિરોધ જેમાં કરવામાં આવ્યો છે તથા ૪૩૭ હિંદીઓની જેના પર સહીઓ હોવાનું કહેવાય છે તે કાગળ એ બે જુદી

૧. આ પત્ર ધિ ટાઈમ્સમાં પ્રસિદ્ધ થયો નહોતો.

૨. જુઓ “સાઉથ આફ્રિકાને આપેલી મુલાકાત”, પા. ૧૯૩.

૩. ડૉ. વિલિયમ ગોડફ્રે.

વસ્તુઓ છે એ સમજવાની જરૂર છે. આ બાબતમાં ૧૦મી તારીખે જોહાનિસબર્ગથી પ્રતિનિધિ-ઓને નીચે મુજબ તાર મળ્યો હતો: “કેફિયતો મળી છે કે ગોડફ્રેએ જૂઠાં બહાનાં બતાવીને, ‘બિયાસ’ (ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદી સંઘ માટે વપરાતો સાંકેતિક શબ્દ) નામ વાપરીને, કોરા કાગળ ઉપર સહીઓ લીધેલી છે. સહીઓ હવે પાછી ખેંચી લેવામાં આવી છે. (લોર્ડ) એલિંગને તાર કરીએ છીએ. વર્તમાનપત્રોમાં મુલાકાતનો સંપૂર્ણ હેવાલ છપાયો છે.” ખબરપત્રીઓએ મુલાકાતનો હેવાલ તારથી મોકલ્યો હશે. તે પહોંચ્યા પછી ઉપરનો તાર કરવામાં આવેલો છે એ સમજી શકાય તેવું છે.

આ બનાવનો અર્થ એવો નથી કે “અરજી” ઉપર સહીઓ કરનાર બંને વ્યક્તિઓ એશિયાઈ વટલુકમને માન્ય રાખે છે. એથી ઊલટું, જે કાનૂન પ્રત્યે બીજા હિંદીઓની માફક તેમને પણ નફરત છે તેનું તોફાની કારણ હું છું, એમ તેઓ માને છે એટલું સ્પષ્ટ છે. એમના વલણથી એવું સિદ્ધ થતું નથી કે વટલુકમને તેઓ માન્ય રાખે છે, પરંતુ અંગત રીતે મારા પ્રત્યે એમનો વિરોધ છે એવું સાબિત થાય છે.

સંસ્થાન કચેરીએ મને એ અરજી જોવા દીધી છે. એટલે હું સમજી ગયો છું કે “ધંધાદારી ચળવળિયા”નો અર્થ પગારદાર ચળવળિયો એવો થાય છે. તો એના જવાબમાં મારે કહેવું જોઈએ કે છેલ્લાં ૧૩ વર્ષથી મારા દેશબંધુઓ માટે મેં જે કંઈ કર્યું છે તે કેવળ સેવાભાવથી કર્યું છે અને [તેમ કરવામાં] મને ઘણો ઊંડો આનંદ મળ્યો છે.

મારી સેવાઓ ઉપયોગી નીવડી છે કે નહીં તે બાબતમાં મતભેદ હોઈ શકે છે. સદ્ગત સર જોન રોબિન્સન માનતા હતા કે મારી સેવાઓ નિર્રથક નથી.^૧ દક્ષિણ આફ્રિકાની યુરોપિયન અને બ્રિટિશ હિંદી પ્રજાઓ વચ્ચે પ્રવર્તતી ગેરસમજનાં તમામ કારણો દૂર કરી તેમના સંબંધો દૃઢ કરવાના જે પ્રયત્નો હું કરી રહ્યો છું તેમાં મિ. વિલિયમ હોસ્કેન^૨ અને ટ્રાન્સવાલના બીજા લોકો પણ મને પ્રોત્સાહન આપી રહ્યા છે.

આ ખુલાસો કરવાનું કારણ માત્ર એટલું જ છે કે જે પવિત્ર કાર્ય કરવા માટે હું અહીંયાં આવ્યો છું તેને વિષે જનતાના મનમાં, પ્રસ્તુત આક્ષેપનો રદિયો ન આપવાને લીધે, કોઈ પૂર્વગ્રહ બંધાઈ જાય એમ ન બનવું જોઈએ.

[હું છું, વગેરે
મો. ક. ગાંધી]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૫-૧૨-૧૯૦૬; તથા ટાઈપ કરેલા મુસદ્દા પરથી : એસ. એન. ૪૫૭૭

૧. જુઓ પુસ્તક ૩, પા. ૧૮૧-૨.

૨. ટ્રાન્સવાલ ધારાસભાના એક આગેવાન યુરોપિયન સભ્ય.

૧૮૭. થિયોડોર મોરિસને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,]

નવેમ્બર ૧૬, ૧૯૦૬

પ્રિય મહાશય,

તે કાગળો મોકલવાનું મેં કહેલું તે આ સાથે મોકલું છું.

લોર્ડ એલિગન સાથેની મુલાકાતની કાર્યવાહીની નોંધ વાંચી લીધા પછી પરત કરવા કૃપા કરશો.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ :

મિ. થિયોડોર મોરિસને

C/o ઈસ્ટ ઈન્ડિયા ઓસોસિયેશન

૯, વિક્ટોરિયા સ્ટ્રીટ, ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૭૮

૧૮૮. મેસર્સ એ. બોનરને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,]

નવેમ્બર ૧૬, ૧૯૦૬

મેસર્સ એ. બોનર

૧ અને ૨, ટુક્સ કોર્ટ

લાંડન, ઈ. સી.

શેઠજી,

આ સાથે ૨ પાઉંડ ૮ શિલિંગનો ચેક તથા આપનું બિલ બીડું છું. તે રોકડાની રસીદ સાથે પાછું મોકલવા કૃપા કરશો.

આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ : ૨

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૭૮

૧૮૯. મિસિસ સ્પેન્સર વોલ્ટનને પત્ર

[લોટેલ સેસિલ,

લાંડન,]

નવેમ્બર ૧૬, ૧૯૦૬

પ્રિય મિસિસ વોલ્ટન,

ગઈ કાલે આપણે જે વાતચીત થઈ હતી તેને વિષે હમણાં જ હું એક મહત્ત્વ ધરાવતા મિત્ર^૧ સાથે વાતો કરતો હતો. તેઓ પંજાબના આર્યસમાજના એક ધર્મપ્રચારક છે. પ્રોટેસ્ટન્ટ સંપ્રદાયને કેથલિક સંપ્રદાય સાથે જેવો સંબંધ છે તેવો જ સંબંધ આર્યસમાજને હિંદુ ધર્મ સાથે છે. એ પ્રચારક મિત્રે ગરીબાઈનું વ્રત ધારણ કર્યું છે અને તેમણે પોતાની શક્તિઓને ધર્મની સાથે સાથે કેળવણીનાં કાર્યમાં ભક્તિપૂર્વક અર્પણ કરેલી છે. તેઓ પંજાબ યુનિવર્સિટીના એમ. એ. છે. પરંતુ પોતાની કાર્યક્ષમતા વધારવાને માટે લાંડનમાં રહે છે અને લાંડન યુનિવર્સિટીની એમ. એ.ની પરીક્ષાને માટે તૈયારી કરી રહ્યા છે. મેં એમને સૂચના કરી છે કે જે તમે કોઈ શાંત, ભલા અંગ્રેજના ઘરમાં રહી શકો, તો તમને અંગ્રેજીના જીવનના સાચા સંસ્કાર અને તેની સુંદરતાનો ખ્યાલ આવી શકશે અને તમારા કામમાં તે બહુ જ ઉપયોગી નીવડશે. તે સાથે જ એમને બને એટલા ઓછા ખર્ચે રહેવું છે. તો તમે એવા કોઈ કુટુંબને ઓળખો છો જે આર્થિક લાભની પરવા કર્યા વિના જ એ ભાઈને પોતાના ઘરમાં રાખી લે? અલબત્ત, તે પોતાનું જમવા અને રહેવાનું ખર્ચ આપશે, પરંતુ અઠવાડિયે એક પાઉંડથી વધારે નહીં આપી શકે. આવું ઘર ગમે તે સ્થળે આવેલું હશે તો ચાલશે. પરંતુ તે એવું હોવું જોઈએ કે ત્યાંથી અર્ધા કલાકમાં અથવા બહુ બહુ તો પોણા કલાકમાં બ્રિટિશ મ્યુઝિયમ પહોંચી શકાય.

હું છું,

આપનો સહૃદયી,

મિસિસ સ્પેન્સર વોલ્ટન

એન્ડ્ર્યુ હાઉસ

ટનબ્રિજ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૮૦

૧૯૦. ૩૦૯૫: ટી. સ્ટેડને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,

લંડન,

નવેમ્બર ૧૬, ૧૯૦૬

પ્રિય મહાશય,

ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓના પ્રશ્ન પ્રત્યે આપે ઘણી મોટી સહાનુભૂતિ બતાવવાની કૃપા કરી હતી. તેથી ટ્રાન્સવાલના બોઅર નેતાઓ પર આપની લાગવગનો ઉપયોગ કરવાની સૂચના હું આપને કરી શકું? હું ચોક્કસપણે માનું છું કે એમના મનમાં કાફિરોની વિરુદ્ધ જોવા પૂર્વગ્રહ છે તેવો બ્રિટિશ હિંદીઓની વિરુદ્ધ નથી. પરંતુ જ્યારે બ્રિટિશ હિંદીઓ ટ્રાન્સવાલમાં દાખલ થયા, ત્યારે ત્યાં કાફિર જાતિ પ્રત્યે પૂર્વગ્રહ ઉગ્ર રૂપમાં મોજૂદ હતો, એટલે હિંદીઓને તરત જ કાફિર જાતિઓની સાથે જોડી દેવામાં આવ્યા અને એમને પણ “બિનગોરા લોકો” એવા વ્યાપક અર્થવાળા શબ્દો વડે વર્ણવવામાં આવ્યા. ધીમે ધીમે બોઅર લોકોનું મન આ વિશેષણથી ટેવાઈ ગયું અને દક્ષિણ આફ્રિકાની કાફિર જાતિઓ અને બ્રિટિશ હિંદીઓ વચ્ચે નિઃશંક જે સ્પષ્ટ અને તીવ્ર ભેદો છે તેને માન્ય કરવાનો એમણે ઈનકાર કરી દીધો.

જો આપ આપની આબેહૂબ શૈલીમાં એમની સમક્ષ આ પરિસ્થિતિ રજૂ કરો અને તેમને બતાવો કે બ્રિટિશ હિંદીઓની પાછળ એક પ્રાચીન સંસ્કૃતિની પરંપરા રહેલી છે, એમને ટ્રાન્સવાલમાં કોઈ રાજકીય સત્તા હાંસલ કરવાની આકાંક્ષા નથી, તેઓ માત્ર એક મુઠ્ઠીભર એટલે કે ૧૩ હજારની સંખ્યામાં છે અને ભવિષ્યમાં વર્ગભેદને ઉગ્ર બનાવ્યા વિના જ એમના આગમનને સહેલાઈથી નિયમનમાં રાખી શકાય તેમ છે; તે બોઅર નેતાઓમાંના કેટલાક તો આપની વાત જરૂર સાંભળશે અને આપની સૂચનાઓનો અમલ કરશે, એ વિષે મને સહેજ પણ સંદેહ નથી.

મેં આપને સૂચવ્યું છે તે દિશામાં જો આપ બોઅર લોકોનાં માનસ ઉપર અસર પાડવાનો ઉપાય કરી શકશો, તો ટ્રાન્સવાલની હિંદી કોમ આપની અત્યંત ઋણી થશે.

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. ૩૦૯૫. ટી. સ્ટેડ

મોબ્રે હાઉસ

નોર્થફોર્ક સ્ટ્રીટ

સ્ટ્રેન્ડ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૫૮૪

૧૯૧. એચ. એસ. એલ. પોલાકને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,

[લંડન,]

નવેમ્બર ૧૬, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. પોલાક,

અગ્રવેખ કે બીજું કંઈ પણ લખાણ લખવા માટે મારી પાસે એક ક્ષણનો પણ સમય નથી. ગોડફ્રેની અરજી સંબંધમાં ઇન્ડિયામાં એક પ્રશ્નોત્તર^૧ તમને જોવા મળશે. જ્યારે આ દાક્તર સાહેબ આપણા કામને એક પાગલની માફક નુકસાન પહોંચાડવા પોતાનાથી બનતું બધું કરી રહ્યા છે, ત્યારે અહીંયાં એમના બે ભાઈઓ એ કામને આગળ ધપાવવા પોતાનાથી બને તેટલો પ્રયત્ન અને મદદ કરી રહ્યા છે. આ વિધિની એક વિચિત્ર વિડંબના નથી? એટલે ગણિત-શાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી જોતાં એક વ્યક્તિની પ્રવૃત્તિથી જે કંઈ ખરાબ અસર ઉત્પન્ન થઈ રહી છે તે નાબૂદ થઈ જવી જોઈએ, ખાસ કરીને એટલા માટે કે બીજી બે વ્યક્તિઓનો પ્રયાસ સાચી દિશામાં છે. સર મંચેરજીએ આ વિષય ઉપર ઘિ ટાઈમ્સને એક પત્ર^૨ લખ્યો છે. એ રીતે મેં પણ લખ્યો છે.^૩ હું તમને મારા પત્રની એક નકલ તથા ગોડફ્રે બંધુઓના પત્રની^૪ એક નકલ મોકલું છું. તમારા તાર ઉપરથી માલૂમ પડ્યું કે તમારો સંઘ લોર્ડ એલ્ગિનને તાર મોકલવાનો છે. પરંતુ આ લખાય છે ત્યાં સુધીમાં એ તાર આવ્યો હોય એમ જણાતું નથી.

વિશેષ માહિતી માટે કદાચ મારે આવતે અઠવાડિયે તાર કરવો પડશે.

અમે તા. ૨૨મીએ મિ. મોર્લીને મળવાના છીએ. હું માનું છું પ્રતિનિધિમંડળ સમર્થ હશે. સર લેપલ ગ્રિફિન એના આગેવાન રહેશે.

સ્થાયી સમિતિને માટે વાર્ષિક ૪૦ પાઉંડના ભાડાથી એક ઓરડી રાખી લીધી છે. ૨૫ પાઉંડનું ફર્નિચર ખરીદવામાં આવ્યું છે. ઘણું કરીને સર મંચેરજી અધ્યક્ષ બનશે. વિશેષ પછીયા લખીશ.

મને લાગે છે કે આવતા માસના પહેલા અઠવાડિયા પહેલાં અમારાથી આ સ્થળ છોડી શકાશે નહીં, કેમ કે સમિતિનું સંગઠન કરવું પડશે અને મોર્લી સાથે મુલાકાત થઈ ગયા પછી કેટલુંક કરવાનું બાકી રહેશે.

૧. જીઓ પાદટીપ ૩, પા. ૧૭૦.

૨. જીઓ “ઘિ ટાઈમ્સને લખવાના પત્રનો મુસદ્દો”, પા. ૧૭૮.

૩. જીઓ “ઘિ ટાઈમ્સને પત્ર”, પા. ૧૬૪-૬.

૪. મિ. જ્યોર્જ વી. ગોડફ્રે અને મિ. જેમ્સ વી. ગોડફ્રે, જેઓ લિંકન્સ ઈનમાં અભ્યાસ કરતા હતા, તેમણે ૧૫મી નવેમ્બર, ૧૯૦૬ને રોજ ઘિ ટાઈમ્સને પત્ર લખ્યો હતો. તેમાં તેમણે પોતાના ભાઈ ડો. ગોડફ્રેની અરજી સાથે પોતાને કંઈ પણ લેવાદેવા નથી એમ જણાવ્યું હતું, અને એશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેના વટહુકમ પ્રત્યે પોતાને “સખત વિરોધ” છે એનું પુનરુચ્ચારણ કર્યું હતું. વધારામાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે શ્રી ગાંધી કેવળ સેવાભાવે કામ કરી રહ્યા છે અને એમાં એમનો કોઈ સ્વાર્થ નથી અને ડો. ગોડફ્રે આ રીતે કેમ વર્તી રહ્યા છે તે અમને સમજતું નથી.

મિ. સ્ટેડ સાથે અમારે બહુ સારી વાત થઈ હતી, તેમણે પોતાનાથી બનતું કરવા કહ્યું છે. એટલે મેં એમને સૂચવ્યું છે કે જુદાં જુદાં રાષ્ટ્રોના બિનગોરા લોકો વચ્ચે ફરક રાખવા તમારે તમારા બોઆર મિત્રોને લખવું જોઈએ.^૧

ઈસ્ટ ઈન્ડિયા એસોસિયેશનમાં રિચનું ભાષણ^૨ ૨૬મી તારીખે થયે.

યુનિયન ઓફ એથિકલ સોસાયટીઝ(નૈતિક મંડળોનો સંઘ)વાળાં મિસ વિન્ટરબોટમને લું મળ્યો છું. એમને આમાં ઘણો રસ પડ્યો છે.

ધિ પાન-ઈસ્લામિક સોસાયટી(અખિલ ઈસ્લામ સંઘ)એ લોર્ડ એલ્ગિનને એક વિનંતીપત્ર મોકલ્યો છે. એની નકલ પણ લું તમને મોકલું છું.

લું લંડન ઈન્ડિયન સોસાયટી (લંડન હિંદી મંડળ)^૩ સભાનો એક હેવાલ તૈયાર કરવા માગું છું, પરંતુ હજી સુધી તે તૈયાર થયો નથી. એ જ રીતે પાન-ઈસ્લામિક સોસાયટીનો^૪ હેવાલ પણ તૈયાર કરવા માગું છું. કદાચ એ હેવાલ આની સાથે મોકલી શકીશ. પાન-ઈસ્લામિકવાળો વિનંતીપત્ર તમારે છાપી નાખવો જોઈએ. ડૉ. ઓલ્ડફીલ્ડનો એક શાનદાર લેખ પણ આ સાથે મોકલું છું. ઘણું કરીને તેઓ આપણને એક લેખમાળા આપવાના છે. તમે તેના પર એક ટૂંકી નોંધ લખજો, અને ઈન્ડિયન સોસાયટીની સભા વિષે પણ લખજો.

તમારો સહૃદયી,

[બિડાણ]:

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૫૮૧

૧૯૨. ટી. જી. બેનેટને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૧૬, ૧૯૦૬

પ્રિય મહાશય,

લું જાણું છું કે દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓના પ્રશ્નની વકીલાત આપે તમામ મુસીબતો વખતે, ધોરણસર અને સતત રીતે કરેલી છે. શ્રી અલી તથા લું ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ વતી એક પ્રતિનિધિમંડળ રૂપે લોર્ડ એલ્ગિન અને મિ. મોર્લીને મળવા માટે આવેલા છીએ. આપ જાણો છો કે આ પ્રતિનિધિમંડળ લોર્ડ એલ્ગિનને મળી ચૂક્યું છે, અને મિ. મોર્લી ઈન્ડિયા ઓફિસમાં આવતા ગુરુવારે, તા. ૨૨મીએ ૧૨-૨૦ વાગ્યે એ જ પ્રતિનિધિમંડળને મળવાના છે. જો આપ આ પ્રતિનિધિમંડળમાં જોડાઈને આપની લાગવગનો લાભ એને

૧. જુઓ આ પહેલાંનો લેખ.

૨. જુઓ “ઈસ્ટ ઈન્ડિયા એસોસિયેશનમાં રિચનું ભાષણ”, લેખ નં. ૨૮૫.

૩. જુઓ “લંડન ઈન્ડિયન સોસાયટીની સભા”, પા. ૧૯૪.

૪. જુઓ “ધિ પાન-ઈસ્લામિક સોસાયટી”, પા. ૧૯૭.

આપવાની કૃપા કરશો તો અમે આપના ઘણા જ આભારી થઈશું. સર લેપલ ગ્રિફિન અની આગેવાની લેનાર છે.

જે આપ શ્રી અલીને તથા મને આપને મળવાનો તથા આપની સમક્ષ પરિસ્થિતિ રજૂ કરવાનો કોઈ સમય આપશો, તો એને પણ હું આપનો મોટો અનુગ્રહ માનીશ.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ

મિ. ટી. જી. બેનેટ

૧૨૧, ફ્લીટ સ્ટ્રીટ, ઈ. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૫૮૨

૧૯૩. બર્નાર્ડ હોલન્ડને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૧૬, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપના તા. ૧૫મીના પત્ર માટે આપનો આભારી છું.

પ્રતિનિધિમંડળની કાર્યવાહીની નોંધ આખેઆખી, કોઈ જાતની કાપકૂપ વિના, છાપવામાં આવે એ શરતે એને અખબારોમાં આપવા સામે લોર્ડ એલ્ગિનને કોઈ વાંધો નથી, એ જાણું. એટલે હવે એ નોંધને હું ઇન્ડિયન ઓપીનિયનના તંત્રી ઉપર મોકલી આપવાની છૂટ લઉં છું અને સાથે સૂચના લખું છું કે એને પૂરેપૂરી છાપવી.^૧

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ

શ્રી બર્નાર્ડ હોલન્ડ

સંસ્થાન કચેરી

ડાઉનિંગ સ્ટ્રીટ

વ્હાઈટ હોલ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૫૮૩

૧૯૪. સાઝ આફ્રિકાને આપેલી મુલાકાત^૧

નવેમ્બર ૧૬, ૧૯૦૬

ડૉ. ડબ્લ્યુ. ગોડફ્રે અને સી. એમ. પિલ્વેની સહીથી, દેખીતી રીતે ૪૩૭ બીજા બ્રિટિશ હિંદીઓની વતી એક અરજી આવી હતી. એમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે અમે શ્રી મો. ક. ગાંધીને ઈંગ્લંડમાં અમારું પ્રતિનિધિત્વ કરવાનો કોઈ આદેશ આપેલો નથી. (ગયે અઠવાડિયે આ વિષય ઉપર સર હેનરી કોટને પાર્લિમેન્ટમાં સવાલ પૂછ્યો હતો.) શ્રી ગાંધીએ સાઝ આફ્રિકાના પ્રતિનિધિને આ બાબતમાં કહ્યું છે કે જ્ઞેહાનિસબર્ગથી એક તાર આવ્યો છે, જેમાં જણાવ્યું છે કે ડૉ. ગોડફ્રેએ બ્રિટિશ હિંદી સંઘનું નામ વાપરીને ઉપર્યુક્ત ૪૩૭ હિંદીઓ પાસેથી કોરા કાગળ પર સહીઓ મેળવી હતી.

શ્રી ગાંધીએ કહ્યું:

ખુદ વટલુકમની પરિસ્થિતિને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી તેના ઉપર આ અરજી (જેના ઉપર માત્ર ડૉ. ગોડફ્રે અને સી. એમ. પિલ્વે નામના એક દુભાષિયાની સહીઓ છે) તેની કોઈ અસર થતી નથી. કેમ કે ગયા સપ્ટેમ્બર માસમાં જૂના એમ્પાયર થિયેટરમાં જે જંગી સભા થઈ હતી તેમાં તો ડૉ. ગોડફ્રેએ આ વટલુકમનો બહુ જ જરદાર વિરોધ કર્યો હતો. એ જ સભામાં ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે એક પ્રતિનિધિમંડળ ઈંગ્લંડ મોકલવું. એમના કૃત્યનું હું બતાવી શકું એવું એકમાત્ર કારણ એ છે કે જ્યારે લંડન મોકલવાના પ્રતિનિધિઓનાં નામ નક્કી કરવાનો પ્રશ્ન, ઉપર્યુક્ત સભાએ એ કાર્ય માટે નીમેલી સમિતિ સમક્ષ આવ્યો, ત્યારે એમને પોતાને એક પ્રતિનિધિ તરીકે ચૂંટવામાં નહીં આવ્યા, તેથી તેમને ઘણું માટું લાગેલું. મેસર્સ ગોડફ્રે અને પિલ્વેની અરજીમાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે હું એક “ધંધાદારી રાજકીય ચળવળિયો” છું. આ વિધાન બાબતમાં તો એટલું જ કહેવાનું કે કાં તો એ અજ્ઞાનમાંથી ઉદ્ભવ્યું હોવું જોઈએ કે પછી જાણીબૂજીને જૂઠી વાત રજૂ કરવામાં આવી હોવી જોઈએ. કેમ કે છેલ્લાં ૧૩ વર્ષથી દક્ષિણ આફ્રિકાના મારા દેશબંધુઓની જે સેવા હું કરી રહ્યો છું તેના મૂળમાં નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ-ભાવના જ રહેલી છે; અને તેમાંથી મને અનેરો આનંદ મળ્યા કર્યો છે.

અંતમાં શ્રી ગાંધીએ એક લખાણ બતાવ્યું. તેના પર “જ્ઞેહાનિસબર્ગ, ઓક્ટોબર ૧, ૧૯૦૬”ની તારીખ હતી અને “અબદુલ ગની, અધ્યક્ષ, બ્રિટિશ હિંદી સંઘ”ની સહી હતી. આ લેખ દ્વારા એવું પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું કે “બ્રિટિશ હિંદી સંઘના માનદ મંત્રી શ્રી મો. ક. ગાંધી તથા હમીદિયા ઈસ્લામી સોસાયટીના પ્રમુખ શ્રી હાજી વજીરઅલીને લંડન જવા માટે પ્રતિનિધિઓ તરીકે ચૂંટવામાં આવ્યા છે. એનો હેતુ એ છે કે તેઓ ત્યાં જઈને એશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેના વટલુકમ સંબંધમાં સામ્રાજ્યના અધિકારીઓ સમક્ષ હિંદીઓનું દૃષ્ટિબિન્દુ રજૂ કરે, તેમ જ દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓના ઈંગ્લંડવાસી હિતૈષીઓને મળીને આ પ્રશ્નની સમજ આપે.”

[મૂળ અંગ્રેજી]

इन्डिया, २३-११-१९०६

૧. इन्डियाએ આ મુલાકાતને ૧૭-૧૧-૧૯૦૬ના સાઝ આફ્રિકામાંથી લઈ ફરીથી છાપી હતી.

૧૯૫. લંડન ઈન્ડિયન સોસાયટીની સભા^૧

[નવેમ્બર ૧૬, ૧૯૦૬ પછી]

નવેમ્બરની ૩૭ તારીખે ૮૪ અને ૮૫, પેલેસ ચેમ્બર્સ, વેસ્ટમિન્સ્ટર એ સરનામે માનનીય દાદાભાઈ નવરોજીને પ્રમુખપદે લંડન ઈન્ડિયન સોસાયટી(લંડન હિંદી મંડળ)ની એક સભા મળી હતી. તેમાં ઘણા લોકો હાજર રહ્યા હતા. તેમાં નાતાલવાસી મિ. જેમ્સ ગોડફ્રેએ ઉપર જણાવેલા વિષય^૨ ઉપર એક નિબંધ વાંચ્યો હતો. મિ. ગોડફ્રે હાલ બેરિસ્ટરીનો અભ્યાસ કરે છે અને તેમણે પોતાની છેલ્લી પરીક્ષા પાસ કરી દીધી છે. એમના એ નિબંધનો સાર નીચે આપવામાં આવે છે:

હું અહીં આવ્યો છું ત્યારથી આ લોકોનો અભ્યાસ કરવાની મને પુષ્કળ તકો સાંપડી છે. એટલે હું આપને એ બતાવવા માગું છું કે આપણે એમની પાસેથી ઘણા ઘણા કીમતી પાઠો શીખવાના છે.

ચાલો આપણે એ લોકોનું પરીક્ષણ અને પૃથક્કરણ કરીએ અને જોઈએ કે કયા ગુણોને કારણે તેઓ અત્યારે જેવા છે તેવા બન્યા છે અને એવાં કયાં સબળ તત્ત્વો છે, જેને કારણે એમને બધાં ક્ષેત્રે વિજય મળી રહ્યો છે, જે દિનપ્રતિદિન વધુ ને વધુ મહાન થતો જણાય છે, અને જેને કારણે તેમના કટ્ટરમાં કટ્ટર શત્રુઓને પણ એમની પ્રશંસા કરવી પડે છે. આ તપાસ મારે પોતાને એટલા માટે કરવી પડી કે અહીંયાંથી સ્વદેશ પાછા ફરતા આપણા ઘણાંયે દેશબંધુઓએ મેં તેમને પૂછેલા પ્રશ્નોના જે જવાબો આપેલા તે મને અસંતોષકારક લાગ્યા હતા. મેં એમને બધાને અચૂક આ પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો: “ઈંગ્લંડમાંથી તમને શું શીખવાનું મળ્યું છે? અથવા તો અહીંથી પાછા ફર્યા પછી તમે તમારા દેશવાસીઓને કેવા કેવા સુધારા કરવાનું સૂચવવા ધારો છો?” અને આવા પ્રશ્નોનો મને એવી મતલબનો, દુ:ખ અને ખેદ થાય એવો, ઉત્તર મળતો કે અમે અમારા તાત્કાલિક અભ્યાસ અને કામકાજમાં એટલા પરોવાયેલા રહ્યા છીએ કે અમને અમારી આસપાસના લોકો કે વસ્તુઓને વિષે વિચાર કરવાનો સમય મળ્યો નથી. દેશમાં સુધારા કરવાની બાબતમાં, તો એ પ્રશ્ન એવો છે કે તે સ્થાનિક હિતોને સ્પર્શે છે, અને તેથી એના ઉપર સ્થાનિક દૃષ્ટિએ વિચાર કરવો પડે તેમ છે, વગેરે. હવે સજ્જનો, મારું કહેવું એ છે કે આવા જવાબો જરા પણ સંતોષકારક નથી. જે લોકો દેશમાં પાછા જાય છે તેમાંના મોટા ભાગનાની મનોદશા આવી હોય છે કે કેમ એ કહેવાની જવાબદારી હું મારે માથે લેતો નથી. મને આશા છે કે મને એવું કહેવામાં આવશે કે મારી ભૂલ થાય છે. એ તો જે હોય તે ખરું. પરંતુ આપણામાંની એક વ્યક્તિ પણ આવી ચોખ્ખી ઉદાસીનતા અને સંશયની મનોદશા લઈને પોતાને દેશ પાછી ફરી શકે છે, એ હકીકતનું જ્ઞાન જ, મને લાગે છે કે, આ પ્રકારના નિબંધમાં આ વિષયના ઉલ્લેખને યોગ્ય ઠરાવે છે. અંગ્રેજ પરદેશમાં એક

૧. આ નવેમ્બરની ૩૭એ ભરાયેલી સભાનો હેવાલ છે. તે ઈન્ડિયન બોપીનિયનમાં “ખાસ લેખ” તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો હતો. એ ગાંધીજીએ લખ્યો હતો. જુઓ “એચ. એસ. એલ. પોલાકને પત્ર”, પા. ૧૯૦-૧.

૨. આ લેખ “અંગ્રેજ — મારી નજરે” (ધિ ઇંગ્લિશમેન એન્ડ આઈ ફાઈન્ડ હિમ) એવા પેટામથાળાથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો.

પ્રકારનો માણસ હોય છે અને સ્વદેશમાં તદ્દન જુદા પ્રકારનો હોય છે. વિદેશમાં તે ખરેખરો જુલમી અને આપખુદ નીવડે છે, પરંતુ સ્વદેશમાં એટલે ઈંગ્લંડમાં ભાગ્યે જ કોઈ એને વિષે કહેશે કે એ ચાહવા લાયક વ્યક્તિ નથી.

એટલે આ ઉપરથી આપ જોઈ શકશો કે વાસ્તવિક રીતે આપણે આ દેશમાં, વત્તેઓછે અંશે પૂર્વગ્રહથી ભરેલાં દૃષ્ટિબિંદુ અને વિચારો લઈને, આવતા હોઈએ છીએ, અને દેખીતી રીતે જ કેટલાક તો આ સ્થિતિથી કદી આગળ જતા હોય એવું દેખાતું નથી, અને એવા લોકો એક અંગ્રેજમાં કદી કશું સારું જોઈ શકતા નથી કે સારાની કદર કરી શકતા નથી. આપણને કદી એ વાતનું ભાન થતું જણાતું નથી કે આપણે આપણા દેશથી આટલે દૂર, આપણને કાંઈક લાભ મળે તેટલા ખાતર, અને એવો અનુભવ લેવા અને મોભો પ્રાપ્ત કરવા માટે આવેલા હોઈએ છીએ કે જે પ્રાપ્ત કરવાનું આપણા પોતાના દેશમાં આપણે માટે જરા મુશ્કેલ હોય છે. આપણે માત્ર કોઈ ખાસ ધંધામાં યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવાના ઈરાદાથી જ અહીં આવતા નથી, પરંતુ એની સાથે સાથે જગતનો તથા તેની નીતિરીતિનો એવો વ્યાપક અનુભવ મેળવવા આવતા હોઈએ છીએ કે જે કેવળ પરદેશોમાં ફરવાથી જ મળી શકે તેમ છે. આપણે અહીં આવીને જે વિવિધ પ્રકારના લાભો મેળવ્યા હોય તેમાંના થોડાક જે આપણે આપણી સાથે લેતા ન જઈએ તો અહીં આવ્યાનો આપણો હેતુ જ વ્યર્થ જાય. અહીં રહ્યા પછી આ દેશમાંથી આપણને જે કંઈ ઉત્તમમાં ઉત્તમ જ્ઞાન મળે તે લઈને આપણે સ્વદેશ પાછા ફરવા ઈચ્છીએ છીએ. જે આપણે એ પ્રમાણે નહીં કરીએ તો એમાં નુકસાન આપણને પોતાને છે, અને દેશ પ્રત્યેના આપણા કર્તવ્યની વાત તો બાજુએ રહી, પરંતુ આપણે આપણા પોતાના પ્રત્યેનું કર્તવ્ય પણ ચૂકીએ છીએ.

બધા લોકો કબૂલ કરે છે કે જાપાનીઓ સફળ થયા છે તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે તેઓ છેલ્લાં ૪૦ કે તેથી વધારે વર્ષોથી પોતાના વિદ્યાર્થીઓ અને વિશેષજ્ઞોને દેશ બહાર મોકલતા રહ્યા છે. એમાં એમનો સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ એટલો જ હતો કે પોતાના માણસો સર્વોત્તમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે, નવીનતમ અને અદ્યતન શોધોનું જ્ઞાન મેળવી લે અને યુરોપના જ્ઞાનનું, ઉન્નતિનું અને વિકાસના વિચારોનું રહસ્ય પોતાના દેશના લાભાર્થે પોતાની સાથે લઈ જાય. એટલું ધ્યાનમાં રાખો કે તેઓ આ જ્ઞાન અને વિચારો દેશમાં લઈ ગયા એટલું જ નહીં, પરંતુ એમણે એનો વ્યવહારમાં એવો તો પરિણામકારી અને સફળ ઉપયોગ કર્યો કે જેને લીધે આખું જગત આજે ચકિત થઈ ગયું છે.

હવે આપણે અંગ્રેજોના કેટલાક માત્ર સારા ગુણોની કસોટી કરી તેનો વિચાર કરીશું અને તે અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે કે નહીં તે જોઈશું. એમના દુર્ગુણોની વાત આપણે બાજુ પર રાખીશું. એમના સમગ્ર ઇતિહાસ દરમિયાન આપણે જોઈએ છીએ કે એમણે સ્વતંત્રતા અને સ્વાધીનતા માટે પ્રેમની અસાધારણ ભાવના દર્શાવી છે. ભૂમિના જે ટુકડાને આજે તેઓ અભિમાનપૂર્વક ઈંગ્લંડ તરીકે ઓળખાવે છે એને માટે શું અમને લડવું પડ્યું નહોતું? એમને દેશની અંદર તેમ જ બહાર શત્રુઓ નહોતા? અને તે પણ કેટલીયે સદીઓ સુધી? એવું દેખાય છે કે ભરોસાપાત્ર, નિશ્ચિત અને સ્થિર પ્રગતિ સિદ્ધ કરવામાં આ જાતિની અદ્ભુત પ્રતિભાએ, આ ભૂમિના પોતાના શક્તિપ્રદ પ્રભાવ સાથે એક બની હાથ મિલાવ્યા છે. મહાન અમેરિકન લેખક આર. ડબ્લ્યુ. એમર્સન કહે છે કે, 'આ સેક્સન લોકો માનવજાતિના હાથ છે. એમને શ્રમ કરવામાં મજા પડે છે, વિલાસ કે આરામ પ્રત્યે અગુચિ છે, અને એમનામાં દૂરના લાભને ઓળખવાની દૂરદર્શી યંત્ર જેવી શક્તિ

છે. જેને પોતાની મર્યાદાઓ અને શરતો છે એવી પોતાની માનસિક શક્તિને જોરે તેઓ ધન-સંપત્તિ પેદા કરે છે. સેક્સન જાતિનો આદમી પોતાને ગમે છે એટલા માટે અથવા તો પોતાના લાભને માટે જ કામ કરે છે. અને જે એની પાસેથી કામ લેવું હોય અને વેરાન બ્રિટનની ભૂમિમાંથી જે એની રાક્ષસી કાર્યશક્તિઓને બહાર લાવવી હોય તો તમામ અપમાન, પજવણી અને રુકાવટોને હઠાવી લેવાં જ જોઈએ, એ પછી જ એની શક્તિઓ પીલવા માંડે છે.’

આમ આપણે જોઈએ છીએ કે એક રીતે જોતાં આ જાતિની સમગ્ર માનસિક શક્તિ પ્રમાણસર વિકસતી રહી છે. વિકાસ માટેનો તેમનો આ પ્રયાસ સતત ચાલુ રહ્યો છે અને તેમણે પોતાની બાજીમાં સમતુલા જાળવી રાખી છે. અંગ્રેજોની રમતમાં જોવા મળે છે, મુખ્ય તાકાતની સામે મુખ્ય તાકાત, પેંતરાની સામે પેંતરો, પ્રામાણિક વર્તવ અને ખુલ્લું મેદાન, કોઈ જાતની ચાલબાજી કે છેતરપિંડી સિવાયનો સખત ઝટકો. એમની આવડત અને કાર્યશક્તિ વિષે કોઈ વાજબી શંકા કરી શકે તેમ નથી. આ દેશનું આખું પોત સહેજ કૃત્રિમ સ્વરૂપનું છે એનો ક્ષણભર ખ્યાલ કરી લો. અહીંની આબોહવા અને ભૌગોલિક પરિસ્થિતિ ખુદ એવી બાબતો છે જે સ્વાભાવિક જીવનને મદદરૂપ નીવડે એવા સંજોગોની વિરુદ્ધની છે. બેકન કહે છે: ‘રોમ એવું રાજ્ય હતું જેમાં વિરોધાભાસ નહોતા. પરંતુ ઈંગ્લંડ તો પ્રતિકૂળતા તથા વિરોધાભાસો પર જ નભી રહેલું છે અને તે વિસંગતતાઓનું સંપૂર્ણ સંગ્રહસ્થાન છે.’ જોકે મજાકમાં કહેવાયું છે, તેમ છતાં શું એ સાચું નથી કે ‘ઈંગ્લંડમાં ભૂંજેલાં સફરજન સિવાય બીજું કંઈ પાકતું નથી’, અને બીજું, એ પણ શું એટલું જ સાચું નથી કે બીજા દેશોની સરખામણીમાં આ દેશમાં કોઈ પણ ઉલ્લેખ કરી શકાય એવાં સ્થાનિક પશુનો વિકાસ પહેલાં કદીયે થયો નથી? આ કુદરતી મુશ્કેલીઓ હોવા છતાં તેમણે પોતાની એકધારી ખંત, કુનેહ, અદમ્ય ઉત્સાહ અને તાકાત વડે તેમની પહેલાંના તમામ લોકોને હાંકી કાઢ્યા છે અને હવે તેઓ પોતે સૌથી મોખરે આવ્યા છે. એમ લાગે છે કે અહીં એવી કોઈ ગુપ્ત શક્તિ છે જે આખા રાષ્ટ્રમાં વ્યાપેલી છે અને તે એને ઉન્નતિને માર્ગે લઈ જાય છે. તેમને પોતાની જાતિ માટે ગૌરવ અને પ્રેમ છે. શું આપણે પ્રત્યેક અંગ્રેજને પોતે અંગ્રેજ હોવાનું અભિમાન કરતો અને શેખી મારતો નથી સાંભળતા? શું તે ડગલે ને પગલે અપમાન લાગે એ રીતે આપણને મોઢા ઉપર જ નથી કહી દેતો કે હું અંગ્રેજ છું, તેથી હું રાજ્ય કરું છું? એમનામાં સંગીનતા અથવા ફરજનું ભાન તથા પરસ્પર વિશ્વાસની ભાવના છે. અંગ્રેજોના સંબંધમાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે, ‘તેઓ પોતાના પ્રાણ કરતાં પણ પોતાના સિદ્ધાંતનું રક્ષણ વધારે દૃઢતાપૂર્વક કરે છે’.

નિબંધ બધાંને બહુ ગમ્યો હતો. વક્તાએ જે ઉદાર દિલથી તથા કુશળતાથી પોતાનો નિબંધ લખ્યો હતો તે બદલ તેમને સર્વશ્રી બી. જે. વાડિયા, એમ. એ., પરમેશ્વરલાલ, એમ. એ., જે. ગૌરીશંકર, એમ. એ., નાથુરામ, દ્વારકાદાસ તથા જેમણે આ ચર્ચામાં ભાગ લીધો હતો તેવા બીજા કેટલાક સજ્જનોએ ધન્યવાદ આપ્યા હતા. કેટલાક વક્તાઓનો ખ્યાલ એવો હતો કે મિ. ગોડફ્રેએ અંગ્રેજોનાં અતિશયોક્તિભર્યાં વખાણ કર્યાં હતાં. પરંતુ મિ. ગોડફ્રેએ પોતાના જવાબમાં સભ્યોનો સહાનુભૂતિપૂર્વક પોતાને સાંભળવા બદલ આભાર માનતાં કહ્યું હતું કે મેં અંગ્રેજોના ચારિત્ર્યની બીજી બાજુ જાણીજોઈને છોડી દીધી છે; મારો ઈરાદો મંડળના સભ્યો સમક્ષ એવી વાતો રજૂ કરવાનો હતો કે જેને હું અંગ્રેજોના ચારિત્ર્યમાં સર્વોચ્ચ અને અનુકરણીય માનું છું. વક્તા તથા અધ્યક્ષનો આભાર માન્યા પછી કાર્યવાહી સમાપ્ત કરવામાં આવી હતી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

૧૯૬. ધિ પાન-ઈસ્લામિક સોસાયટી^૧

[નવેમ્બર ૧૬, ૧૯૦૬ પછી]

ધિ પાન-ઈસ્લામિક સોસાયટી (અખિલ ઈસ્લામ મંડળ) જેનું મુખ્ય કાર્યાલય લંડનમાં છે, તેની એક સભા કાઈટીરિયન રેસ્ટરાંમાં ત્રીજી નવેમ્બરે મળી હતી. આ સભા એ સોસાયટીના સ્થાપક અને નિવૃત્ત થતા મંત્રી, શ્રી અબદુલ્લા-અલ-મેમૂન સુહરાવર્ધી, એમ.એ., એમ. કે. આર. એસ. બેરિસ્ટર-એટ-લોના માનમાં ભરવામાં આવી હતી.

આ સન્માન સમારંભમાં મિ. સૈયદ અમીરઅલી (ક્લકત્તાની હાઈકોર્ટના ભૂતપૂર્વ ન્યાયાધીશ), શ્રી દાદાભાઈ નવરોજી, શ્રી શ્યામજી કૃષ્ણવર્મા, શ્રી એસ. એ. કાદિર, મિસ માર્થા કેગ, મિસ એ. એ. શિમથ, મિસિસ કોન્સલ, નામદાર હમીદ બેગ (તુર્ક સામ્રાજ્યના કાઉન્સિલર), મિસિસ હમીદ બેગ, મિસ ફેઝી (જે મદ્રાસ યુનિવર્સિટીનાં એક વિદ્યાર્થિની છે અને અત્યારે કેળવણીકારની તાલીમ લઈ રહ્યાં છે તે), નામદાર મુઈન-ઉલ-વિઝારત (ઈરાનના વાણિજ્ય દૂતાવાસના કાર્યાધ્યક્ષ), ડૉ. પોલન અને બીજા ઘણા સજ્જનો હાજર હતા.

લખનોના શ્રી એમ. એચ. કિડવાઈએ મહેમાનોનું સ્વાગત કર્યું હતું.

નિવૃત્ત થતા મંત્રી શ્રી સુહરાવર્ધીની લંડનની કારકિર્દી ઉજ્જવળ હતી. એમણે ઘણી મુસાફરી કરેલી છે અને માલકી લૉ તથા સેફ્ટી ઓફ મહમ્મદ નામનાં પુસ્તકો લખ્યાં છે. અખિલ ઈસ્લામવાદને (પાન-ઈસ્લામિકમને) એમણે પોતાનું જીવનકાર્ય બનાવી દીધું છે, અને પોતાના કંઈક લાંબા પરંતુ પ્રભાવશાળી ભાષણમાં એમણે સ્પષ્ટ રીતે બતાવ્યું કે અખિલ ઈસ્લામવાદનું ધ્યેય મુસલમાનોના ભિન્ન ભિન્ન પંથોને પોતાના છત્ર હેઠળ એકત્રિત કરવાનું તથા વિશ્વબંધુત્વની ભાવનાને વિકસાવવા માટે પયગંબરના ધાર્મિક મતનો શાંત પ્રચાર કરવાનું છે.

આ સોસાયટી, જેનું મૂળ નામ અંજુમન-એ-ઈસ્લામ હતું, તેની સ્થાપના ૧૮૮૬માં લંડનમાં થઈ હતી. ૨૩મી જૂન, ૧૯૦૩ને રોજ એનું નામ બદલીને પાન-ઈસ્લામિક સોસાયટી રાખવામાં આવ્યું હતું. એક વખત શ્રી અમીરઅલી આ સંસ્થાના પ્રમુખ હતા.

આ મંડળના માન્ય કરેલા હેતુઓ નીચે પ્રમાણે છે :

- (ક) મુસ્લિમ સમાજની ધાર્મિક, સામાજિક, નૈતિક અને બૌદ્ધિક ઉન્નતિ સાધવી.
- (ખ) જંગતના તમામ ભાગોમાંથી આવતા મુસલમાનોને માટે સામાજિક સંગઠનના હેતુથી એક કેન્દ્ર પૂરું પાડવું.
- (ગ) મુસલમાનોમાં ભ્રાતૃભાવની વૃદ્ધિ કરવી અને એમને પરસ્પર હળવામળવાનું સુલભ બનાવવું.
- (ઘ) ઈસ્લામ અને મુસલમાનોના સંબંધમાં બિનમુસલમાનોમાં પ્રવર્તતા ખોટા ખ્યાલો દૂર કરવા.

૧. આ લેખ “મિ. સુહરાવર્ધી, એમ. એ., એમ. કે. આર. એસ.નું સ્વાગત” એવા પેટામથાળાથી “ઈન્ડિયન ઓપીનિયન માટે ખાસ મોકલેલો હેવાલ” એ રૂપમાં છપાયો હતો. એનો મુસદ્દો ગાંધીજીએ તૈયાર કર્યો હોય એમ લાગે છે. જુઓ “એચ. એસ. એલ. પોલાકને પત્ર”, પા. ૧૯૦-૧.

(ક) જગતના કોઈ પણ ભાગમાં જે કોઈ મુસલમાનને મદદની જરૂર હોય તેને યથાશક્તિ કાયદેસર મદદ આપવી.

(ચ) બિનમુસલમાન દેશોમાં ધાર્મિક વિધિઓ પાર પાડવા માટે સગવડો પૂરી પાડવી.

(છ) જેનાથી ઈસ્લામનાં હિતોની વૃદ્ધિ થવાનો સંભવ હોય એવા વિવાદો તથા ભાષણો યોજવાં અને નિબંધો વાંચવા.

(જ) લંડનમાં એક મસ્જિદ બાંધવા, તેને માટે એક સ્થાયી નિધિ સ્થાપવા તથા મુસલમાનોના કબ્રસ્તાનને મોટું કરવાને માટે દુનિયાના તમામ ભાગોમાંથી ફાળો ઉઘરાવવો.

એના સભ્યો ત્રણ પ્રકારના છે: સામાન્ય, વિશિષ્ટ અને માનદ.

અહીં રહેતા સામાન્ય સભાસદને માટે વાર્ષિક લવાજમ ૧૦ શિલિંગ ૬ પેન્સ છે; બહારના સભ્યોએ કેવળ ૫ શિલિંગ ૬ પેન્સની દાખલ ફી આપવી પડે છે.

શ્રી શેખ મુશીર હુસેન કિડવાઈ હાલ કાર્યવાહક માનદ મંત્રી છે. તેમની સાથે નીચેને સરનામે પત્રવ્યવહાર થઈ શકે છે: C/o મેસર્સ ટોમસ કૂક ઓન્ડ સન્સ, લુડગેટ સરકસ, લંડન, ઈ. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૫-૧૨-૧૯૦૬

૧૯૭. પાર્લમેન્ટના સભ્યોને માટેના પ્રશ્નોનો મુસદ્દો^૨

[નવેમ્બર ૧૭, ૧૯૦૬ પહેલાં]

પ્રશ્ન ૧

ગયા સપ્ટેમ્બરની ૨૮મી તારીખના ટ્રાન્સવાલના ગવર્નમેન્ટ ગેજેટમાં ગ્રીડીડોર્પના વાડા અંગે વટલુકમ પ્રસિદ્ધ થયો છે. તે સંબંધમાં ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદી સંઘના અધ્યક્ષ શ્રી અબદુલ ગનીએ મોકલેલી અરજી પરમ માનનીય સંસ્થાન મંત્રીને મળી છે ખરી? આ વટલુકમ બ્રિટિશ હિંદીઓ તથા અન્ય બિનગોરા લોકો ઉપર ગ્રીડીડોર્પમાં વાડા ભાડે રાખવા પર, અથવા જે વાડા પર તેઓ અત્યારે વસેલા હોય તેનો કબજો ચાલુ રાખવા પર, પ્રતિબંધ મૂકે છે. માટે લેટર્સ પેટંટ (અધિકારપત્રો) અન્વયે અનામત રાખવામાં આવેલા અધિકારો વાપરીને શું લોર્ડ મહાશય નામદાર સમ્રાટને આ વટલુકમ રદ કરવાની સલાહ આપશે?

શું એ સાચું નથી કે ગ્રીડીડોર્પ મલાયી લોકેશન નામના લોકેશનને અડીને આવેલું છે અને ત્યાં મોટે ભાગે બ્રિટિશ હિંદીઓ જ રહે છે?

ગ્રીડીડોર્પમાં કેટલાયે વાડા બ્રિટિશ હિંદીઓના કબજામાં અત્યારે પણ છે જ; એમાંના કેટલાક લોકોએ કેટલાક વાડાઓમાં પાકાં બાંધકામ કરેલાં છે; અને આવા વાડાઓમાં તેઓ પોતાનો વેપાર ચલાવી રહ્યા છે, શું એ બધું સાચું નથી?

૧. આ ચાર પ્રશ્નો પાર્લમેન્ટના સભ્યોને માટે ગાંધીજીએ ઘડી કાઢેલા જણાય છે. એમાંનો ચોથો પ્રશ્ન તો તા. ૧૭મી નવેમ્બર, ૧૯૦૬ના સાથેના પત્ર (ક્વરિંગ લેટર) સાથે જે. ડી. રીઝને મોકલવામાં આવ્યો હતો, એટલું ચોક્કસ જણાય છે. એ પ્રશ્ન એમણે ૨૨મી નવેમ્બર, ૧૯૦૬ને રાજ મિ. ચર્ચિલને પૂછ્યો હતો. પ્રશ્ન અને ઉત્તર બંને ૧-૧૨-૧૯૦૬ના ઇન્ડિયામાં છાપવામાં આવ્યા હતા.

શું એ પણ સાચું નથી કે ડચ શાસનના સમયમાં ઘણાથે બ્રિટિશ હિંદીઓ વ્રીડીડોર્પમાં રહેતા હતા અને તે સમયે તેમના ત્યાં રહેવા સામે કોઈ વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો નહોતો?

પ્રશ્ન ૨

ઉપર્યુક્ત પ્રશ્ન જોતાં પરમ માનનીય સંસ્થાન મંત્રીને શું એ જરૂરી નથી લાગતું, કે ટ્રાન્સવાલમાં બ્રિટિશ હિંદીઓના દરજ્જાના આખા પ્રશ્નની તપાસ કરવા માટે, એક નિષ્પક્ષ કમિશન નીમવું જોઈએ?

પ્રશ્ન ૩

૨૮મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૦૬ના ટ્રાન્સવાલ ગવર્નમેન્ટ ગેઝેટમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટલુકમના જેવો કાયદો બ્રિટિશ સંસ્થાનોમાં પસાર થયો હોવાનો દાખલો મોજૂદ છે ખરો? ઉપરોક્ત વટલુકમ બ્રિટિશ હિંદીઓ પાસેથી જેવા પાસો રાખવાની અપેક્ષા રાખે છે તેવા પાસો, સમ્રાટના સામ્રાજ્યના કોઈ પણ ભાગમાં, ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓના જેવા દરજ્જાના બ્રિટિશ હિંદીઓ પાસે રખાવવામાં આવતા નથી, શું એ સાચી હકીકત નથી?

પ્રશ્ન ૪

ટ્રાન્સવાલની વરિષ્ઠ અદાલતે . . . માસની . . . તારીખે^૧ સરકાર વિ. મહમદ હાફેજ મૂસાના કેસ સંબંધમાં જે અપીલ સાંભળી હતી તેનો રિપોર્ટ પરમ માનનીય સંસ્થાન મંત્રીએ જોયો છે? આ કેસમાં ૧૧ વર્ષથી નીચેની ઉંમરના, પોતાના બાપ સાથે રહેતા, એક બ્રિટિશ હિંદી છોકરાને ગિરફતાર કરીને વોકસરસ્ટના મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. તેને ગુનેગાર ઠરાવી, ૫૦ પાઉન્ડનો દંડ ભરવાની અથવા ત્રણ માસની કેદ ભોગવવાની સજા કરવામાં આવી હતી, અને ફરમાવવામાં આવ્યું હતું કે સંજોગો મુજબ કેદની મુદત પૂરી થાય અથવા તો દંડ ભરાઈ જાય, પછી તેણે ટ્રાન્સવાલ છોડી ચાલ્યા જવું.

વરિષ્ઠ અદાલતે આ સજા રદ કરી છે અને શાંતિ-રક્ષા વટલુકમનો બ્રિટિશ હિંદીઓ સામે જે રીતે વહીવટ થાય છે તેને ધુતકારી કાઢી તેના પર સખત ટીકા કરી છે; એ વાત લોર્ડ મહાશય જાણે છે? આ બાબતમાં સરકાર કેવાં પગલાં લેવા માગે છે?

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૬૭

૧. આ પ્રશ્ન રૂન્ડિયામાં હયાતો છે. તેમાં આ વાક્ય આ પ્રમાણે છે: “ટ્રાન્સવાલની વરિષ્ઠ અદાલતે આ માસમાં . . . ના સંબંધમાં સાંભળી હતી”, વગેરે.

૧૯૮. મેસર્સ વુલગર એન્ડ રોબર્ટ્સને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૧૭, ૧૯૦૬

મેસર્સ વુલગર એન્ડ રોબર્ટ્સ

૮૮, ફ્લીટ સ્ટ્રીટ, ઈ. સી.

શેઠ સાહેબો,

આપે મોકલેલી છાપાંની કાપલીઓ મળી. હું જોઉં છું કે ગઈ કાલે ઘિ ટાઈમ્સમાં પ્રસિદ્ધ થયેલો સર રોપર લેથબ્રિજનો પત્ર આપે મને મોકલ્યો નથી. આપ ખૂબ જ ચોકસાઈથી કામ કરો એવું હું ઈચ્છું છું, જેથી મને નિરાંત રહે કે મને બધી જ કાપલીઓ મળતી રહે છે. મને ૨૦મી ઓક્ટોબરથી ૩૭ નવેમ્બર સુધીની કાપલીઓ પણ મળી નથી. હું જાણું છું કે ટ્રાન્સવાલ અને નાતાલ સહિત દક્ષિણ આફ્રિકામાંના બ્રિટિશ હિંદીઓની સ્થિતિ વિષે આ મુદત દરમિયાન ઘણા ઉલ્લેખો થયેલા છે. ઘિ આફ્રિકન વર્લ્ડમાં થયેલા ઉલ્લેખો પ્રત્યે પણ મારું ધ્યાન ખેંચવામાં આવ્યું હતું. જો આપ આ ખૂટતી કાપલીઓ મોકલી આપો, તો આભાર થશે. ચેક આપને યોગ્ય સમયે મોકલી આપવામાં આવશે.

આપનો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૮૬

૧૯૯. હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની બ્રિટિશ સમિતિને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૧૭, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. હોલ,

જેહાનિસબર્ગના બ્રિટિશ હિંદી સંઘને એશિયાઈ વટહુકમ સંબંધમાં મોકલવામાં આવેલા એક તારના શ્રી દાદાભાઈ નવરોજીએ ૩ પાઉંડ ૧૦ શિલિંગ ખર્ચ્યા છે. સંઘના કામચલાઉ મંત્રીએ મને લખ્યું છે કે શ્રી દાદાભાઈ નવરોજી તરફથી આ બાબતમાં એક ઉદ્ઘરાણીનો પત્ર મળ્યો છે. તો વટહુકમ સંબંધી ખર્ચને માટે સમિતિને જે નાણાં મોકલવામાં આવ્યાં છે તેમાંથી કૃપા કરીને આપ એ રકમ શ્રી દાદાભાઈ નવરોજીને પહોંચાડશો? જ્યારે હું આપને પેલેસ ચેમ્બર્સમાં મળેલો ત્યારે આ વિષે આપને વાત કરવાનો મારો વિચાર હતો. મારા ઉપર કામનું દબાણ એટલું બધું રહે છે કે પેલેસ ચેમ્બર્સ પર જેટલી વખત હાજરી આપવાની મારી ઈચ્છા હતી તેટલી વખત હું હાજર રહી

શક્યો નથી. ગયે મંગળવારે આપણે મળ્યા હતા, પરંતુ આ વાત બિલકુલ મારા ધ્યાન બહાર રહી ગઈ.

આપનો વિશ્વાસુ,

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની બ્રિટિશ સમિતિના

મંત્રીજી

૮૪ અને ૮૫, પેલેસ ચેમ્બર્સ

વેસ્ટમિન્સ્ટર

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૫૮૭

૨૦૦. દાદાભાઈ નવરોજીને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,

લાંડન, ૩૦૬યુ. સી.

નવેમ્બર ૧૭, ૧૯૦૬

પ્રિય શ્રી દાદાભાઈ,

આપની ચિઠ્ઠી મળી છે. મેં માનેલું કે હું જાતે આવીને મિ. પોલાકના પત્રોનો ખુલાસો આપને કરી શકીશ. પરંતુ એશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેના વટહુકમ સંબંધમાં મારે એટલું બધું કામ રહે છે કે હું આપને મળવા આવી શક્યો નથી.

હવે તો નાતાલની ધારાસભાએ ટેથમનું વિધેયક નામંજૂર કર્યું છે, એટલે હાલતુરત કંઈ કરવાનું રહેતું નથી.

શ્રી અબદુલ ગનીની અરજી^૧ બાબતમાં તો આપે આ પહેલાં ઘટતું કર્યું જ છે.

મિ. પોલાકના આપના ઉપરના પત્રો આ સાથે આપની ફાઈલ માટે પરત કરું છું.

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ,

મો. ક. ગાંધી

શ્રી દાદાભાઈ નવરોજી

૨૨, કેનિંગ્ટન રોડ

લેમ્બેથ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી મૂળ પ્રતની છબી પરથી: જી. એન. ૨૨૭૮

૨૦૧. એમ્પાયર ટાઇપરાઇટિંગ કંપનીને પત્ર

[લોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૧૭, ૧૯૦૬

ધિ એમ્પાયર ટાઇપરાઇટિંગ કંપનીના

મેનેજર

૭૭, કિવન વિક્ટોરિયા સ્ટ્રીટ

વહાલા સાહેબ,

જે “એમ્પાયર” મેં ભાડે લીધેલું છે તે બાબતમાં જણાવવાનું કે તા. ૧૨મીથી એક મહિના માટે હું તે રાખીશ. હું માનું છું કે એનું માસિક ભાડું ૧૫ શિલિંગ છે. તે પૈકી આપને ૭ શિલિંગ ૬ પેન્સ મળી ગયા છે. એટલે બાકીની રકમનો ચેક આ સાથે મોકલું છું. એની રસીદ મોકલી આપી આભારી કરશો.

આપનો વિશ્વાસુ,

[બિડાણ :]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઇપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૮૯

૨૦૨. એચ. ઈ. એ. કોટનને પત્ર

[લોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૧૭, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. કોટન,

આપના પત્ર સાથે એમ્પાયરમાંથી આપે કાપલી કાપી મોકલી તે માટે આપનો ધણો જ આભારી છું. આપ સાઉથ આફ્રિકા જઈ જશો અને તેમાં છપાયેલો મારી સાથેની મુલાકાતનો^૧ રિપોર્ટ ઇન્ડિયાના આગામી અંકમાં લેવા કૃપા કરશો? એની એક કાપલી હું સર હેનરીને મોકલું છું.

મિ. મોલ્ટેનોએ આપેલા લેખ સંબંધમાં આપની નોંધ મારા જોવામાં આવી છે. હું આપની સાથે વધારે સંપર્ક રાખી શક્યો નથી, કેમ કે મારા ઉપર કામનું દબાણ ઘણું જ રહે છે. અહીં આવ્યો છું ત્યારથી રાતના એક વાગ્યા પહેલાં કદી સૂવાનું મળ્યું નથી.

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. એચ. ઈ. એ. કોટન

૧૮૬, એડિલેડ રોડ

સાઉથ હેમ્પસ્ટેડ, એન. ૩૦૯૫.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઇપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૯૦

૧. જુઓ “સાઉથ આફ્રિકાને આપેલી મુલાકાત”, પા. ૧૯૩.

૨૦૩. કાઉન્ટી સ્કૂલના મંત્રીને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,

[લંડન,]

નવેમ્બર ૧૭, ૧૯૦૬

મંત્રી

કાઉન્ટી સ્કૂલ

બેડફર્ડ

વહાલા સાહેબ,

તા. ૧૪મીનો આપનો પત્ર તથા તેની સાથે બીડેલા કાગળો મળ્યા. તે બદલ આપનો આભાર માનું છું. જે યુવકને^૧ વિષે મેં આપને લખ્યું છે^૨ તે મેટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષા માટે તૈયારી કરશે. તે સાથે જ તેનો બેરિસ્ટરીનો અભ્યાસ ચાલુ રહેશે. આ અભ્યાસ માટે એણે કેટલાંક સત્રો ભર્યા પણ છે. એનું અત્યાર સુધીનું શિક્ષણ ઘણું કાર્યુ છે, એટલે જો ભવિષ્યમાં સફળતા પ્રાપ્ત કરવી હોય તો એણે લંડન યુનિવર્સિટીના મેટ્રિક્યુલેશન સુધી પહોંચવું જરૂરી છે. એ ભાઈ ત્યાં અથવા એને જ્યાં રાખવામાં આવશે ત્યાં, બધો સમય રહેશે. ડરબનની હાયર ગ્રેડ ઈન્ડિયન સ્કૂલના આચાર્યે તેને આપેલું અગાઉનું પ્રમાણપત્ર લિકન્સ ઈનના વ્યવસ્થાપકની પાસે છે. એ પ્રમાણપત્ર આપની સમક્ષ રજૂ કરવું પડશે કે હું પ્રમાણપત્ર આપું તેનાથી કામ ચાલશે? હું આપને એટલું જણાવી દઉં કે એ ખિસ્તી નથી પણ હિંદુ છે.

હું જોઉં છું કે ચાલુ સત્ર અર્ધું વીતી ગયું છે. તો તે કારણે ફીમાં કંઈ ઘટાડો થશે ખરો?

આપનો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૫૮૧

૧. રત્નમ્ પત્તર.

૨. આ પત્ર મળ્યો નથી.

૨૦૪. જે. ડી. રીઝને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,]

નવેમ્બર ૧૭, ૧૯૦૬

વહાવા સાહેબ,

આ સાથે બીડેલો પ્રશ્ન^૧ પૂછવાની આપ કૃપા કરશો? આ બાબતમાં ટ્રાન્સવાલની વરિષ્ઠ અદાલતે આપેલા ચુકાદાનો રિપોર્ટ આપે જોયો હશે. મેં તૈયાર કરેલા પ્રશ્નની ઢબ બરાબર છે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી, પરંતુ એમાં આપેલી હકીકતો બરાબર છે.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ :

મિ. જે. ડી. રીઝ, એમ. પી.

હાઉસ ઓફ કોમન્સ

વેસ્ટમિન્સ્ટર

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ઝપલર

૨૦૫. સર હેનરી કોટનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,]

નવેમ્બર ૧૭, ૧૯૦૬

પ્રિય સર હેનરી,

આપે મિ. ચથિલને જે પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો તે સંબંધી સાઉથ આફ્રિકામાંથી કાપેલી એક કાપલી આ સાથે મોકલું છું. મેં ધિ ટાઈમ્સને^૨ પણ લખ્યું છે અને ડૉ. ગોડફ્રેના બે ભાઈઓ જેઓ અહીંયાં બેરિસ્ટરીનો અભ્યાસ કરે છે તેમણે પણ લખ્યું છે.^૩

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ :

સર હેનરી કોટન, એમ. પી.

૪૫, સેન્ટ જોન્સ વુડ પાર્ક, એન. ૩૭લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ઝપલર

૧. જુઓ “પાર્લિમેન્ટના સભ્યો માટેના પ્રશ્નોનો મુસદ્દો”, પ્રશ્ન ૪, પા. ૧૯૯.

૨. જુઓ “ધ ટાઈમ્સને પત્ર”, પા. ૧૮૫-૬.

૩. જુઓ પાક્ટીય પા. ૧૯૦.

૨૦૬. જી. જી. ઓડમને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૧૭, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. ઓડમ,

સર હેનરી કોટનનો જવાબ આવી ગયો છે. તેઓ કહે છે કે મેં સૂચવેલો પ્રશ્ન પૂછવા^૧ જેવો નથી, કારણ કે માહિતી આપવી એ સંસ્થાન કચેરીના કામકાજનો એક ભાગ જ છે. જો કોઈ બીજા સભ્ય દ્વારા આ પ્રશ્ન પુછાવી શકો તો તે જરૂર ઘણું સરસ થશે.

કદાચ આપ જાણતા હશો કે મિ. મોર્લી પ્રતિનિધિમંડળને ૨૨મી તારીખે મળવાના છે. જે સજ્જનો લોર્ડ એલ્ગિનને મળેલા પ્રતિનિધિમંડળમાં જોડાયા હતા લગભગ તે બધાનો આ પ્રતિનિધિમંડળમાં સમાવેશ થશે.

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. જી. જી. ઓડમ

૨૪, ઓલ્ડ જ્યૂરી, ઈ. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૫૯૪

૨૦૭. ડેપ્યુટેશનની નોંધ - ૨

હોટેલ સેસિલ,
લંડન,

નવેમ્બર ૧૭, ૧૯૦૬

આગેવાનોની મુલાકાત: તેમની દિલસોજી, મદદ માટેનાં વચનો

ગયું અઠવાડિયું બહુ કામમાં ગયું છે. ઘડીની કુરસદ રહી નથી. અલીગઢના મિ. થિયોડોર મોરિસન, તથા રિવ્યૂ ઓફ રિવ્યૂજના પ્રખ્યાત મિ. સ્ટેડને અમે મળ્યા છીએ. મિ. સ્ટેડે સંપૂર્ણ મદદ આપવાની હામ ભીડી છે. તે ઉપરથી તેની પાસે એવી માગણી કરી છે કે તેમણે બોઅર સરદારોને લખવું કે હિંદીને તેઓએ કાફરાની^૨ મિસાલે નહીં ગણવા જોઈએ.

પંજાબી તથા અમૃતવજાર પત્રિકાના લખનાર બાઈ મિસ રિમથની પણ મુલાકાત થઈ છે. યુનિયન ઓફ એથિકલ સોસાયટીનાં સેક્રેટરી મિસ વિન્ટરબોટમે પૂરી મદદ^૩ આપવા કબૂલત આપી છે.

૧. પ્રતિનિધિમંડળની કાર્યવાહીનો રિપોર્ટ જિ ટાક્સમાં કેવી રીતે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો એ વિષેનો આ પ્રશ્ન હતો. જુઓ “સર હેનરી કોટનને પત્ર”, પા. ૧૫૮.

૨. જુઓ “ડેપ્યુ. ટી. સ્ટેડને પત્ર”, પા. ૧૮૯.

૩. જુઓ “મિસ એફ. વિન્ટરબોટમને પત્ર”, પા. ૧૭૬-૭.

લોર્ડ એલ્ગિનના પ્રાઈવેટ સેક્રેટરીની મુલાકાત ટ્રાન્સવાલના તેમ જ નાતાલના મામલા બાબત થઈ છે. તેમની સાથે ઘણી વાતો થઈ છે. અને ઉમેદ રખાય કે પરિણામ કંઈક પણ ઠીક આવશે. સર હેનરી કોટને મિ. ચર્ચિલે જવાબ આપ્યો છે તે ઉપરથી જણાય છે કે હાલનુસ્ત તો કાયદો મંજૂર નહીં કરે.

પાન-ઈસ્લામિક સોસાયટીએ લોર્ડ એલ્ગિનને અરજી કરી છે તેમાં જણાવ્યું છે કે તુર્કી મુસલમાનને લાગુ પાડી તથા તુર્કી ખ્રિસ્તીને તથા જ્યૂને અલગ રાખી મુસલમાન કોમનું દિલ બહુ દુખાવ્યું છે. આમ ચોતરફથી મદદ મળ્યા કરે છે.

સર રિચર્ડ સોલોમનની સાથે મિ. અલીની મુલાકાત થઈ છે. તે ઉપરથી પણ ઉમેદ બાંધવા કારણ રહે છે.

ડૉ. ગોડફ્રેની અરજી^૧

ગુલાબના ઝાડમાં હમેશાં કાંટા હોય જ તેમ ઉપર પ્રમાણેની ઉમેદના ગુલાબના ઝાડમાં દાક્તર ગોડફ્રેની અરજીરૂપી કાંટો જોવામાં આવ્યો છે. હું આથી નિરાશ નથી થતો. તેથી મન દુખાવવાની જરૂર નથી. દાક્તર ગોડફ્રે ઉપર રોષ કરવાનો નથી. તે બાળક છે અને આણસમજુ છે. ઘણી વેળા પોતાની મૂર્ખાઈનું તેને ભાન નથી રહેતું. તેની ઉપર તિરસ્કારને બદલે દયાની નજરે જોવાનું છે. અરજી અમને લોર્ડ એલ્ગિનના સેક્રેટરીએ બતાવી છે. તેમાં તે એમ જણાવે છે કે મિ. ગાંધી તથા મિ. અલીને હિંદી કોમે અખત્યારી નથી આપી, મિ. ગાંધી પગારદાર 'એજિટેટર' છે ને તેવા ધંધાથી તેણે પૈસા એકઠા કર્યા છે, તેને ૧૮૯૬ની^૨ સાલમાં ડરબનના ગોરાએ માર મારી હાંકી કાઢ્યો હતો, તેના કામથી બહુ નુકસાન થયું છે ને ગોરાકાળા વચ્ચે તફાવત પડ્યા છે. એક શખસ મિ. અબદુલ ગની, તે ચૅરમેન છે. તેને કંઈ ખબર નથી. મિ. અલી તે બંડખોર છે, ને સુલતાનની^૩ આણ પોલિટિકલ બાબતમાં પણ ફેરવવા માગે છે. આ અરજીમાં સહી દાક્તર ગોડફ્રેની તથા મિ. સી. એમ. પિલ્લેની છે. વળી તેઓ એમ પણ જણાવે છે કે એસોસિયેશનની ધાકથી ઘણા માણસો સહી નથી કરતા. બીજા એક નોખો કાગળ છે તેમાં ૪૩૭ હિંદીઓની સહી છે, એમ ગણાય છે. તે કાગળમાં એમ લખ્યું છે કે મિ. ગાંધી તથા મિ. અલીને હિંદી કોમ વતી અખત્યાર નથી. આ અરજી ઉપર સર હેનરી કોટને સવાલ કરેલ તેથી તેનો મુખ્ય ભાગ પબ્લિક જાણે છે. ઘણા માણસે એ સવાલ કર્યો છે, તે ઉપર સર મંચેરજીએ કાગળ લખ્યો છે. તે હજુ બહાર પડ્યો નથી. મિ. ગાંધીએ પણ લખ્યો છે. અને દાક્તર ગોડફ્રેના બંને ભાઈઓ, કે જેઓ ડેપ્યુટેશનને પોતાના કામથી ઘણી મદદ કરે છે, તેઓએ પણ કાગળ ઇલાખાંઓમાં લખ્યા છે. તે બધા બહાર પડશે, તો બધે શાંતિ થશે, એવો સંભવ છે. આ ખબર બધા આપવાની જરૂર છે પણ તેથી ગભરાવાની જરાયે જરૂર નથી.

લંડન ટાઈમ્સમાં કાગળ

ગયે શનિવારે ટાઈમ્સમાં જબરદસ્ત આટિકલ બહાર પડ્યો હતો, તેની નકલ તે જ અઠવાડિયે મોકલાઈ છે. સર હોમર લેથબ્રિજે લખાણ કર્યું છે તેમાં પણ જણાવે છે કે હિંદી કોમની ઉપર પડતી ઈજા બાબત હિંદુસ્તાન બહુ નારાજ થઈ રહેલ છે.

૧. જુઓ "લોર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રીને પત્ર" સાથે બીડેલું લખાણ, પા. ૨૧૯-૨૫.

૨. આ બતાવ ૧૮૯૭માં બન્યો હતો.

૩. ખલીફ હોલું જેઈએ.

જાથુ કમિટી

જાથુ કમિટી સ્થાપવાની પરવાનગીનો તાર આવી ગયો છે. તે ઉપરથી એક વર્ષને સારું એક કોટડી ભાડે રાખી છે. તેના પા. ૪૦ ભાડું આપવું પડશે. સર મંચેરજી બહુ મદદ કરે છે. તેઓ સાહેબ ઘણું કરીને તેના ચેરમેન થશે. ફ્રિનચર પા. ૨૫નું લેવાયું છે. ધારણા એવી છે કે જેઓ સાહેબે મદદ કરી છે તેઓને ઉપકાર માનવાનું ખાણું આપવું અને તે વેળા કમિટીને પ્રસિદ્ધિમાં મૂકવી. વખત ઘણો થોડો છે. એટલે આમાંનું કેટલું બની શકશે તે જોવાનું રહ્યું છે. મિ. રિચ તે કમિટીના સેક્રેટરી થશે અને તેમની ગરીબ સ્થિતિને લીધે તેમને નામના પા. ૭૫ અથવા પા. ૧૦ દર માસે આપવા પડશે. તેઓ પોતાનો બધો વખત કમિટીને આપશે. તા. ૨૬મીએ તેમનું ભાષણ ઈસ્ટ ઈન્ડિયા ઍસોસિયેશનમાં થવાનું છે. તેનો સાર^૧ બનશે તો આવતે અઠવાડિયે આપીશ. કમિટીથી ઘણું કામ સચવાશે એવી ઉમેદ રાખવાનું કારણ છે. તેને મદદ આપ્યા દક્ષિણ આફ્રિકામાંથી મળવાની જરૂર છે. તેનું નામ સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઈન્ડિયન વિજિલન્સ કમિટી રાખવાનો મત સર મંચેરજીએ આપ્યો છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૫-૧૨-૧૯૦૬

૨૦૮. મોર્લીના અંગત મંત્રીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય હિંદી વજીર

પરમ માનનીય જૈન મોર્લીના

અંગત મંત્રી

ઈન્ડિયા ઓફિસ

લંડન

મહાશય,

આવતા ગુરુવારે મિ. અલી તથા મારી સાથે પ્રતિનિધિમંડળના જે સભ્યો આવવાના છે તેમની યાદી હવે આ પત્ર સાથે બીડી મોકલું છું.

મિ. મોર્લીએ દર્શાવેલી ઈચ્છાને માન આપી સભ્યોની સંખ્યા બને એટલી મર્યાદિત રાખવામાં આવી છે. બીજા ઘણા સજ્જનોએ પોતાની સહાનુભૂતિ દર્શાવી છે અને તેઓ પ્રતિનિધિમંડળમાં જોડાવા તૈયાર હતા, પરંતુ ઉપર જણાવેલાં કારણે તેઓ આવનાર નથી.

૧. જુઓ "ઈસ્ટ ઈન્ડિયા ઍસોસિયેશનમાં રિચનું ભાષણ", લેખ નં. ૨૮૫.

લોર્ડ એલ્ગિનને આપવામાં આવેલા વિનંતીપત્રોની^૧ બે નકલો પણ આ સાથે મોકલું છું. એમાં પરિસ્થિતિનું ટૂંકું બ્યાન આપવામાં આવ્યું છે.

હું છું,

મહાશય

આપનો આજ્ઞાંકિત સેવક,

બિડાણ : ૩

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૮૫

[બિડાણ]

તા. ૨૨મી નવેમ્બર, ૧૯૦૬ને રોજ નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય હિંદી વજીર પરમ માનનીય જ્ઞેન મોર્લીને ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓના બે પ્રતિનિધિઓ સાથે મળનાર પ્રતિનિધિમંડળના સભ્યોની યાદી :

૧. પરમ માનનીય લોર્ડ સ્ટેન્લી ઓફ આલ્ડર્લી
૨. પરમ માનનીય સર ચાર્લ્સ ડિલ્ક
૩. સર લેપલ ગ્રિફિન
૪. સર હેનરી કોટન
૫. સર એમ. એમ. ભાવનગરી
૬. સર ચાર્લ્સ શ્વૉન
૭. સર વિલિયમ વેડરબર્ન
૮. શ્રી દાદાભાઈ નવરોજી
૯. મિ. હેરોલ્ડ કોક્સ
૧૦. શ્રી અમીરઅલી
૧૧. મિ. જી. ડી. રીઝ
૧૨. મિ. થિયોડોર મોરિસન
૧૩. મિ. ટી. જી. બેનેટ
૧૪. મિ. ડબ્લ્યુ. આરાથૂન
૧૫. ડૉ. ટી. એચ. થોર્નટન
૧૬. ડૉ. સ્થરફર્ડ
૧૭. મિ. લોરેન પીટર
૧૮. મિ. એલ. ડબ્લ્યુ. રિચ
૧૯. મિ. એ. એચ. સ્કોટ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૧૭

૧. જુઓ “લોર્ડ એલ્ગિનને આપેલા વિનંતીપત્ર” પા. ૫૨-૬૨; તથા “લોર્ડ એલ્ગિનને વિનંતીપત્ર”, પા. ૧૨૫-૭.

૨૦૯. જી. ડી. રીઝને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપે સૂચવવામાં આવેલી સમિતિમાં જોડાવાની તેમ જ એની કાર્યવાહક સમિતિના સભ્ય બનવાની તૈયારી બતાવી, એ માટે આપનો ઘણો જ આભારી છું.

આ પ્રશ્નને તમામ પ્રકારના પક્ષોથી અલગ રાખવો જોઈએ અને એણે પોતાના ગુણદોષ પર નભવું જોઈએ, એ આપના વિચાર સાથે શ્રી અલી અને હું બંને સંમત છીએ.

હું છું, આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. જી. ડી. રીઝ

કેંગીનોગ

ન્યૂ ટાઉન

મોન્ટગોમરીશાયર

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૯૬

૨૧૦. મેસર્સ વુલગર એન્ડ રોબર્ટ્સને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

મેસર્સ વુલગર એન્ડ રોબર્ટ્સ

૫૮, ફ્લીટ સ્ટ્રીટ, ઈ. સી.

શેઠજી,

અખબારોની કાપલીઓ માટે હું આ સાથે ૧ પાઉંડ ૧૦ શિલિંગનો ચેક બીડું છું.

તા. ૨૮મીથી અને તે પછી તમામ અખબારી કાપલીઓ નીચેને સરનામે મોકલવા વિનંતી છે : મિ. એલ. ડબ્લ્યુ. રિચ, મંત્રી, દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિ, નં. ૨૮, કિવન એન્સ ચેમ્બર્સ, વેસ્ટમિન્સ્ટર.

આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ :

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૫૯૭

૨૧૧. ડબ્લ્યુ. આરાથૂનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. આરાથૂન,

સર લેપલ ગ્રિફિન માને છે કે ગુરુવાર, તા. ૨૨મીએ ૧૨-૨૦ વાગ્યે ઈન્ડિયા ઓફિસમાં મિ. મોર્લીને મળનાર પ્રતિનિધિમંડળમાં આપે જોડાવું જોઈએ. એટલે પ્રતિનિધિમંડળના એક સભ્ય તરીકે આપનું નામ મિ. મોર્લીને મોકલવાની મેં છૂટ લીધી છે. આશા છે કે ત્યાં હાજર રહેવાનું આપને અનુકૂળ રહેશે.

જે કાગળો વિષે મેં આપને વાત કરી હતી તે હું આપની ઓફિસમાં મૂકતો આવ્યો છું. મિ. રિચ અને હું આપને મળવા માટે આપની ઓફિસે ગયા હતા, પરંતુ આપ બહાર ગયેલા હતા.

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. ડબ્લ્યુ. આરાથૂન

મંત્રી, ઈસ્ટ ઈન્ડિયા એસોસિએશન

૩, વેસ્ટમિન્સ્ટર ચેમ્બર્સ

વિક્ટોરિયા સ્ટ્રીટ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૫૯૮

૨૧૨. સર વોલ્ટર લોરેન્સને પત્ર^૧

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

શ્રી અલી તથા હું ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ વતી એક પ્રતિનિધિમંડળ રૂપે દક્ષિણ આફ્રિકાથી આવેલા છીએ.

આપને આ પ્રશ્નથી વાકેફ કરવા માટે આપને મળવાની એક તક કૃપા કરીને આપ અમને આપશો તો, અમે આપના આભારી થઈશું.

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ,

સર વોલ્ટર લોરેન્સ, કે. સી. આઈ. ઈ.^૨

સ્લોન સ્ટ્રીટ, એસ. ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૫૯૮

૧. આ પત્રની નકલ સર રેમન્ડ વેસ્ટ, કે. સી. આઈ. ઈ.ને, ચેસ્ટરફીલ્ડ, કોલેજ રોડ, નોર્થવુડ, એસ. ઈ. એ સરનામે મોકલવામાં આવી હતી.

૨. (૧૮૫૭-૧૯૪૦); ઈન્ડિયન સિવિલ સર્વન્ટ અને ઈન્ડિયા વી સર્વિસ (હિંદ: જેની અમે સેવા કરી)ના લેખક.

૨૧૩. એમ્પાયર ટાઇપરાઇટિંગ કંપનીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

મંત્રીશ્રી

ધિ એમ્પાયર ટાઇપરાઇટિંગ કંપની

૭૭, કિવન વિક્ટોરિયા સ્ટ્રીટ, ઈ. સી.

વહાલા સાહેબ,

આપને ત્યાંથી જે ટાઇપરાઇટર ભાડે લીધેલું છે તે સંબંધમાં આપની રસીદ તથા આપની સહીવાળો ઉધરાણીનો પત્ર મળ્યો. મારો જે માણસ આપની પાસે આવ્યો હતો તે કહે છે કે જે ટાઇપરાઇટર હું વાપરું છું તેનું ભાડું માસિક ૧૫ શિલિંગ ઠરાવ્યું હતું. તે એમ પણ જણાવે છે કે આપે નવું ટાઇપરાઇટર આપ્યું છે તે એ યંત્રની જાહેરાત થાય એ હેતુથી આપના અંગત હિતની દૃષ્ટિએ આપેલું છે. એટલે જ આપને એમ લાગતું હોય કે મારે ૧૫ શિલિંગમાં જૂનું યંત્ર જ વાપરવું, તો આ નવું યંત્ર મંગાવી લઈ તેને બદલે જૂનું મોકલી આપશો.

આપનો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઇપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૬૦૧

૨૧૪. ક્લેમેન્ટ્સ પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

મૈનેજર

ધિ ક્લેમેન્ટ્સ પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ

પોર્ટુગલ સ્ટ્રીટ

સ્ટ્રેન્ડ

વહાલા સાહેબ,

મિ. રિચને સરનામે મિ. પોલાક ઉપર મોકલેલો આપના હિસાબનો આંકડો નાણાં ચૂકવવા માટે મને આપવામાં આવ્યો છે. એટલે આ સાથે ૪ પાઉંડ ૯ શિલિંગનો મારો ચેક તથા રસીદ બીડી મોકલું છું. રકમ ભરપાઈ કરીને રસીદ પરત કરવા કૃપા કરશો.

આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ : ૨

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઇપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૬૦૨

૨૧૫. કાઉન્ટી સ્કૂલના આચાર્યને પત્ર^૧

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

આચાર્યશ્રી
કાઉન્ટી સ્કૂલ
બેડફર્ડ

વહાલા સાહેબ,

આપનો તા. ૧૯મીનો પત્ર મળ્યો. તે બદલ આભાર. હાલ મારાથી લંડન છોડી શકાય તેમ નથી. તેથી મારા મિત્ર મિ. એલ. ડબ્લ્યુ. રિચ એ યુવકને લઈને આપની પાસે આવશે અને તે વખતે આપ તેની પરીક્ષા લઈ શકશો. મિ. રિચ આપને પ્રમાણપત્ર પણ બતાવશે. મિ. રિચ શુક્રવારે ૨-૫ની ગાડીમાં સેંટ પેકસથી નીકળી આપના તરફ આવશે.

આપનો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૬૦૩

૨૧૬. સર વિલિયમ માર્કપીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ તરફથી મિ. અલી તથા હું એક પ્રતિનિધિમંડળ રૂપે અહીં આવ્યા છીએ. આ કામ ચાલુ રહે તે માટે એક સ્થાયી સમિતિ રચવાનો વિચાર છે. તેમાં સર મંચેરજી ભાવનગરી, સર વિલિયમ વેડરબર્ન, મિ. દાદાભાઈ નવરોજી તથા અન્ય સજ્જનો રસ લઈ રહ્યા છે. આ સમિતિના સભ્ય તરીકે આપનું નામ જાહેર કરવાની આપ કૃપા કરીને રજા આપશો તો શ્રી અલીને તથા મને આનંદ થશે.

ટ્રાન્સવાલમાંના બ્રિટિશ હિંદીઓની હાલની સ્થિતિ સંબંધમાં કેટલાક કાગળો આ સાથે બીડી મોકલું છું.

૧. જુઓ “કાઉન્ટી સ્કૂલના મંત્રીને પત્ર”, પા. ૨૦૩.

આ અથવા આવતા અઠવાડિયામાં કોઈ પણ સમયે જો આપ લંડનમાં હો તો આપના પ્રત્યે આદર વ્યક્ત કરવા આવવામાં અમે અમારું સન્માન થયેલું સમજીશું.

આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ :

સર વિલયમ માર્કબી^૧

હેડિંગટન હિલ, ઓક્સફર્ડ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૦૪

૨૧૭. આર્થર જે. બાલ્ફરના અંગત મંત્રીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

પરમ માનનીય એ. જે. બાલ્ફરના

અંગત મંત્રી

૪, કાર્લટન ગાર્ડન્સ

પેલ મેલ

વહાલા સાહેબ,

આપના તા. ૧૯મીના પત્ર માટે હું મિ. બાલ્ફરનો^૨ ઋણી છું. મારે આપને જણાવવું જોઈએ કે પ્રતિનિધિઓએ મિ. લિટલટનનો સંપર્ક ક્યારનો સાધ્યો છે અને તેમણે મળવાનો સમય પણ આપવાની કૃપા કરી છે.

કોન્ઝર્વેટિવ પક્ષના નેતા તથા ભૂતપૂર્વ વડાપ્રધાન તરીકે જો એ પરમ માનનીય મહાનુભાવ અમને આદર વ્યક્ત કરવા ને મળવાનો લાભ આપશે તો અમે એને અમારું સન્માન થયેલું સમજીશું.

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૦૫

૧. (૧૮૨૯-૧૯૧૪); વકીલ અને કાનૂનવેત્તા; કલકત્તાની હાઈકોર્ટના ન્યાયાધીશ, ૧૮૬૬-૭૮.

૨. આર્થર જેમ્સ બાલ્ફર, (૧૮૪૮-૧૯૩૦); ફિલસૂફ તથા રાજપુરુષ, ગ્રેટ બ્રિટનના વડા પ્રધાન;

આ સમયે તેઓ પાર્લીમેન્ટના સભ્ય હતા.

૨૧૮. લોર્ડ મિલ્નરના અંગત મંત્રીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

લોર્ડ મિલ્નરના અંગત મંત્રી
૪૬, ડચુક સ્ટ્રીટ
વહાલા સાહેબ,

લોર્ડ મહાશયે પ્રતિનિધિઓને મળવાનું સ્વીકાર્યું તે બદલ હું એમનો આભાર માનું છું. આવતા ગુરુવારે ૪ વાગ્યે રોડ્સ ટ્રસ્ટની ઓફિસમાં શ્રી અલી તથા હું લોર્ડ મહાશયને મળવા આવવામાં અમારું સહભાગ્ય સમજીશું.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૦૬

૨૧૯. લોર્ડ રેને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

લોર્ડ મહાશય,

મને આપ મહાનુભાવને મળવાનું તથા એક પત્ર પણ લખવાનું માન મળ્યું હતું. મારો પત્ર^૧ આપના ધ્યાન બહાર રહી ગયો હશે, એમ માનીને આ બીજા પત્ર લખવાનું સાહસ કરું છું. શ્રી અલી તથા હું ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિટીઓ તરફથી પ્રતિનિધિમંડળના રૂપમાં અત્રે આવેલા છીએ. તો અમે આપને મળી શકીએ તે માટે સમય આપવા અમારી વિનંતી છે. જો આપ આ માટે થોડી ક્ષણ આપી શકશો તો અમે આપના ઘણા જ આભારી થઈશું.

હું છું,
આપ મહાશયનો આજ્ઞાકિત સેવક

પરમ માનનીય લોર્ડ રે

૬, ગ્રેટ સ્ટેનહોપ સ્ટ્રીટ, ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૦૭

૧. જુઓ “લોર્ડ રેને પત્ર”, પા. ૪૫.

૨૨૦. વિન્સ્ટન ચર્ચિલના અંગત મંત્રીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

નામદાર સમ્રાટના સહાયક સંસ્થાન મંત્રી

મિ. વિન્સ્ટન ચર્ચિલના

અંગત મંત્રી

વ્હાઈટ હોલ

વહાલા સાહેબ,

આંપના તા. ૧૫મીના પત્ર માટે હું મિ. ચર્ચિલનો આભારી છું.

શ્રી અલીએ અને મેં મિ. ચર્ચિલ સાથે મુલાકાતની^૧ માગણી એટલા માટે કરી છે કે અમે આખી પરિસ્થિતિ એમની સમક્ષ રજૂ કરી શકીએ અને તેમના પ્રત્યે અમારો આદર પ્રદર્શિત કરી શકીએ. ટ્રાન્સવાલમાં બ્રિટિશ હિંદીઓની સામાન્ય પરિસ્થિતિ સંબંધમાં અમારે ઈંગ્લંડ આવવાનો બીજો પ્રસંગ હવે ભાગ્યે જ આવવાનો, અને જવાબદાર રાજ્યતંત્ર અપાયા પછી મોટે ભાગે કાયદાઓ પસાર કરવાની પ્રવૃત્તિ ઘણી થવાની, અને લોર્ડ એલ્ડિન સાથે તો અમે માત્ર એશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેના વટહુકમ પૂરતી જ વાતચીત કરેલી છે; એટલે જો મિ. ચર્ચિલ અમને ખાનગી મુલાકાત આપવાની કૃપા કરશે તો અમે એને મોટી મહેરબાની સમજીશું.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૦૮

૧. જુઓ “વિન્સ્ટન ચર્ચિલને પત્ર”, પા. ૧૮૧.

૨૨૧. એ. લિટલટને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

મહાશય,

આપે અમને મળવાનો સમય આપ્યો તે બદલ શ્રી અલી તથા હું આપના ઘણા જ આભારી છીએ. એ પ્રમાણે આવતા શુક્રવારે ચાર વાગ્યે હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં આપને મળવામાં અમે અમારું સન્માન થયેલું સમજીશું.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

પરમ માનનીય એ. લિટલટને
૧૬, કોલેજ સ્ટ્રીટ
વેસ્ટમિન્સ્ટર

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૦૯

૨૨૨. મેસર્સ આર્ચિબલ્ડ એન્ડ કોન્સ્ટેબલ એન્ડ કંપનીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

મેસર્સ આર્ચિબલ્ડ એન્ડ કોન્સ્ટેબલ એન્ડ કંપની
૧૬, નેમ્સ સ્ટ્રીટ
હેમાર્કેટ, એસ. ડબ્લ્યુ.
શેઠજી,

આપના તા. ૧૩મીના પત્ર સંબંધમાં હું દિલગીર છું કે જે ફોર્મ ભરવાનું હતું તે મારાથી ક્યાંક મુકાઈ ગયું છે ને તે જડતું નથી. એટલે શ્રી અમીરઅલીકૃત ઇસ્લામ^૧ નામના પુસ્તકની બે નકલો, જે તે ૨૮મી તારીખ પહેલાં મળી શકે તો ઉપરને સરનામે, નહીં તો બોક્સ દ્વારા, જેહાનિસબર્ગ એ સરનામે મોકલી આપી આભારી કરશો.

આ સાથે ટપાલની ૨૪ ટિકિટો બીડું છું.

આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણુ:

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૬૧૦

૧. ધિ સ્પિરિટ ઓફ ઇસ્લામ (ઇસ્લામની ભાવના). ઇન્ડિયન ઓપીનિયનના ગુજરાતી વાચકોના લાભાર્થે આ પુસ્તકનો સારાનુવાદ કરવાનો ગાંધીજીનો વિચાર હતો. ત્યુઓ "પ્રસિદ્ધ કરવા યોગ્ય પુસ્તકો", લેખ નં. ૩૦૧.

૨૨૩. સર મંચેરજી ભાવનગરીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

પ્રિય સર મંચેરજી,

જે આપના તરફથી મને નાની સૂચના નહીં મળે તો શ્રી અલી, મિ. રિચ અને હું
આવતી કાલે ૧૧-૩૦ વાગ્યે આપને મળવા આવીશું.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

સર એમ. એમ. ભાવનગરી
૧૯૬, કોમવેલ રોડ, એસ. ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૬૧૧

૨૨૪. સર ચાર્લ્સ ડિલકને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આવતા ગુરુવારે ૧૨-૨૦ વાગ્યે ઈન્ડિયા ઓફિસમાં મિ. મોર્લીને જે પ્રતિનિધિમંડળ મળ-
વાનું છે તે સંબંધમાં આપે આપના પત્રમાં જણાવ્યું છે તે મુજબ આપ જે ત્યાં હાજર રહેશો
તો મિ. અલી તથા હું એને મોટો ઉપકાર થયેલો ગણીશું.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

પરમ માનનીય સર ચાર્લ્સ ડિલક, બેરોનેટ, એમ. પી.
૭૬, સ્વોન સ્ટ્રીટ, એસ. ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૬૧૩

૨૨૫. સર જ્યોર્જ બર્ડવુડને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

પ્રિય સર જ્યોર્જ,

આપના તા. ૧૭મીના પત્ર માટે આભાર. આપે સમિતિના નામ વિષે જે સૂચના કરી છે તે મને ગમી છે. સર મંચેરજીની સંમતિ મળી જશે એટલે “સાવધાન” (વિજિલન્સ) શબ્દ કાઢી નાખીશું.

આપે સમિતિમાં જોડાવા સ્વીકાર્યું તે બદલ શ્રી અલી તથા હું આપનો આભાર માનીએ છીએ. આપે આપનો પત્ર સુધારીને મોકલવા કહેલું, તેની હું રાહ જોઉં છું.

આપનો વિશ્વાસુ,

સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ
૧૧૯, ધિ ઓવન્યુ
વેસ્ટ ઈલિંગ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૧૪

૨૨૬. સાઉથ આફ્રિકાના તંત્રીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

તંત્રીશ્રી

સાઉથ આફ્રિકા

લંડન

વહાલા સાહેબ,

ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓનું પ્રતિનિધિમંડળ જ્યારે લોર્ડ એલિંગનને મળ્યું ત્યારે તેમની સમક્ષ ચાલેલી કાર્યવાહીની નોંધની એક નકલ તેમના અંગત મંત્રીએ મને હવે પહોંચાડી છે. લોર્ડ મહાશયની આજ્ઞા છે કે જે આ નોંધ પ્રસિદ્ધ કરવી જ હોય તો તે આખેઆખી પ્રસિદ્ધ કરવી જોઈએ. એટલે હું આ કાર્યનોંધ આપને જોવા માટે મોકલી આપું છું. જે આપ તે પૂરેપૂરી છાપવા માગતા હો તો સારી વાત છે. નહીં તો તે જોઈ રહ્યા પછી મને પરત મોકલી આપવા કૃપા કરશો.

આપનો વિશ્વાસુ,

[બિડાણ:]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૬૧૨

૨૨૭. લોર્ડ એલિગના અંગત મંત્રીને પત્ર

હોટેલ સેસિલ,
લાંડન, ડબ્લ્યુ. સી-૨,
નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

સંસ્થાન મંત્રી ધિ અર્લ ઓફ એલિગના
અંગત મંત્રી
સંસ્થાન ક્વેરી
ડાઉનિંગ સ્ટ્રીટ
વહાલા સાહેબ,

ડૉ. ગોડફ્રે અને બીજા એક જણ તરફથી જે “અરજી” આપની ક્વેરીમાં આવી હતી તથા ૪૩૭ હિંદીઓની સહીઓવાળા કહેવાતા જે કાગળો આવ્યા હતા તે સંબંધમાં શ્રી અલી તથા હું આપને તથા મિ. જસ્ટને મળ્યા હતા. તે સંબંધમાં તથા તા. ૮મી નવેમ્બરે લોર્ડ મહાશયે તેમને મળેલા પ્રતિનિધિમંડળને આપેલા જવાબ ઉપરથી ઉપસ્થિત થતી બાબતો સંબંધમાં, આપની સૂચનાઓ મુજબ, મિ. અલી તથા હું લોર્ડ મહાશયને સાદર કરવા એક લેખિત નિવેદન આ સાથે રજૂ કરીએ છીએ.

હું છું,
મહાશય,
આપનો આશંકિત સેવક,
મો. ક. ગાંધી

બિડાણ :

ડૉ. વિલિયમ ગોડફ્રે તથા બીજા એક જણની અરજી તથા બીજા બાબતો સંબંધમાં ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ વતી પ્રતિનિધિઓએ રજૂ કરેલું નિવેદન

“અરજી”

૧. આ અરજી ઉપર ડૉ. વિલિયમ ગોડફ્રે અને સી. એમ. પિલ્લેએ સહીઓ કરેલી છે. આ બંને વ્યક્તિઓને પ્રતિનિધિઓ અંગત રીતે ઓળખે છે.
૨. અરજદાર વિલિયમ ગોડફ્રે એડિનબરો યુનિવર્સિટીના એક દાક્તર છે અને જોહાનિસ-બર્ગમાં પ્રેક્ટિસ કરે છે.
૩. અરજદાર સી. એમ. પિલ્લે એક દુભાષિયો છે, જેની કશી પ્રતિષ્ઠા નથી. તે દારૂની વતે ચડેલો છે અને એને લોકર તરીકે ગણાવી શકાય તેમ છે.
૪. જે પ્રતિનિધિઓની યાદદાસ્ત બરાબર હોય તો, “અરજી”માં જણાવેલા મુદ્દા નીચે પ્રમાણે છે :

- (ક) પ્રતિનિધિઓને હિંદીઓના આમસમાજ તરફથી કોઈ આદેશ આપવામાં આવેલો નથી.
- (ખ) શ્રી ગાંધી એક ધંધાદારી ચળવળિયા છે અને એમણે પોતાના આ કામમાંથી પૈસા પેદા કરેલા છે.

- (ગ) શ્રી ગાંધીએ યુરોપિયનો અને હિંદીઓ વચ્ચે વેર ઊભું કર્યું છે અને એમની ચળવળથી સમાજને હાનિ પહોંચી છે.
- (ઘ) ડરબનમાં યુરોપિયન કોમે એમના ઉપર હુમલો કર્યો હતો.
- (ઙ) તેઓ ઇન્ડિયન ઓપીનિયનના માલિક છે.
- (ચ) શ્રી અલી એક રાજકીય અને ધાર્મિક સંસ્થાના અધ્યક્ષ તથા સ્થાપક છે, જેનો ઉદ્દેશ સુલતાનને મુસલમાનોના આધ્યાત્મિક અને રાજકીય નેતા તરીકે માન્ય રખાવવાનો છે.
- (છ) એક અબદુલ ગની નામના માણસ બ્રિટિશ હિંદી સંઘના અધ્યક્ષ છે.
- (જ) બ્રિટિશ હિંદી સંઘે લોકોને ડરાવ્યા ધમકાવ્યા હોવાથી અરજદારો પોતાનાં મંતવ્યો અંગે ટેકો મેળવી શક્યા નથી.

૫. મુદ્દા (ક) બાબતમાં, પ્રતિનિધિઓ આ સાથે એક પત્ર^૧ રજૂ કરે છે. એ પત્ર ઉપર બ્રિટિશ હિંદી સંઘના અધ્યક્ષની સહી છે. એ ઉપરથી જણાશે કે પ્રતિનિધિઓની ચૂંટણી સર્વાનુમતે થઈ હતી. આ ચૂંટણી સંઘની એક સભામાં કરવામાં આવી હતી, જેમાં મોટી સંખ્યામાં લોકો હાજર હતા. આ પ્રસંગી જનતા સમક્ષ ઘણા સમય સુધી રહી હોવા છતાં સંઘને કોઈ ફરિયાદ મોકલવામાં આવી નહોતી.

૬. મુદ્દા (ખ) બાબતમાં, પોતાની તેર વર્ષની કારકિર્દી દરમિયાન શ્રી ગાંધીએ પોતાની જાહેર સેવાઓ બદલ કંઈ પણ વેતન લીધેલું નથી. એમણે વખતોવખત સંઘના ભંડોળમાં ફાળો આપેલો છે. આ કામ એમણે શુદ્ધ સેવાભાવથી કરેલું છે. જ્વેહાનિસબર્ગના ધિ સ્ટાર પત્રે ૨૩મી ઓક્ટોબરે કંઈક આગું જ લખાણ પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. એનો રદિયો આપવા એ પત્રમાં ૨૫મી ઓક્ટોબરે એક પત્રવ્યવહાર પ્રસિદ્ધ થયો હતો. એ જોઈ જવા લોર્ડ મહાશયને વિનંતી છે.

૭. મુદ્દા (ગ) બાબતમાં, શ્રી ગાંધીની ચળવળને કારણે યુરોપિયનો અને હિંદીઓ વચ્ચે કોઈ વૈમનસ્ય ઊભું થયું હોય એવો શ્રી ગાંધીને જરા પણ ખ્યાલ નથી. એથી ઊલટું, તેઓ બંને કોમો વચ્ચે સમાધાન કરાવવાનો સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસ, જેના તેઓ માનદ મંત્રી તેમ જ સ્થાપકોમાંના એક હતા, તેનો, તથા બ્રિટિશ હિંદી સંઘ જેના તેઓ ચાલુ મંત્રી છે તેનો, જાહેર કરેલો ઉદ્દેશ પણ એ જ છે. આ મુદ્દાના સંબંધમાં સદ્ગત સર જોન રોબિન્સનના નીચેના પત્ર પ્રત્યે અમે લોર્ડ મહાશયનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. ૧૯૦૧ના વર્ષમાં શ્રી ગાંધી હિંદુસ્તાન ગયા તે પ્રસંગે ઘણા પ્રતિષ્ઠિત નાગરિકોએ અનેક પત્રો લખેલા તે પૈકીનો આ એક પત્ર છે:

આજે (ઓક્ટોબર ૧૫, ૧૯૦૧) સાંજના કોંગ્રેસ હોલમાં મળનાર સભામાં આવવાનું આપે મને આમંત્રણ આપવાની કૃપા કરી તે માટે હું આપનો આભાર માનું છું. આપણા શક્તિશાળી અને પ્રતિષ્ઠિત સાથી-નાગરિક શ્રી ગાંધીની આટલી સુંદર સેવાની કદર રૂપ સન્માનના પ્રસંગે હાજર રહેતાં મને ઘણો આનંદ થાત. પરંતુ કમનસીબે મારા સ્વાસ્થ્યની હાલત મને રાત્રે બહાર જતાં રોકે છે, અને હાલ કોઈ પણ જાહેર સમારંભમાં ભાગ લેવાની મને મનાઈ કરવામાં આવેલી છે. એટલે મારાથી આવી શકાશે નહીં તે માટે કૃપા કરીને મને માફ કરશો.

૧. જુઓ “સાઉથ આફ્રિકાને આપેલી મુલાકાત”, પા. ૧૯૩ તથા પુસ્તક ૫, પા. ૪૯૫ પ્રભુ.

ખૂબ જ હાદિકતાથી હું મિ. ગાંધીએ કરેલાં શુભ કાર્યની તથા સમાજની તેમણે કરેલી અનેક સેવાઓની જાહેર કદર કરવાના આ સમારંભને સંપૂર્ણ સફળતા ઈચ્છું છું.^૧

એમણે બોઅર યુદ્ધ^૨ વખતે હિંદી એમ્બ્યુલન્સ દળ યોજ્યું હતું અને દેશી લોકોના બંડ વખતે હિંદી ડોળીવાહકદળ બનાવ્યું હતું. એ કરવાનું મુખ્ય કારણ બંને કોમો વચ્ચે આજું સમાધાન સાધવાનું જ હતું. પરંતુ તે એ બતાવીને કે બ્રિટિશ હિંદીઓ સામ્રાજ્યના નાગરિકો થવાને નાલાયક નથી, અને જો તેઓ પોતાના હકો માટે આગ્રહ રાખે છે તો તેઓ પોતાના કર્તવ્યને પણ સમજી શકે તેવા છે.

૮. મુદ્દા (ઘ) સંબંધમાં, એ સાચું છે કે ૧૩મી જાન્યુઆરી, ૧૮૯૭ને રોજ હિંદુસ્તાનથી પાછા આવતાં, શ્રી ગાંધી પર ટોળાએ હુમલો કર્યો હતો, કેમ કે નાતાલના હિંદીઓના પ્રશ્ન વિષે એમણે હિંદુસ્તાનમાં કરેલી હિમાયત બાબતમાં ગેરસમજ ફેલાવવામાં આવી હતી. ૧૪મી જાન્યુઆરીએ એમની જાહેર માફી માગવામાં આવી હતી, અને જ્યારે આખી પરિસ્થિતિની સમજ પ્રતી ગઈ ત્યારે સદ્ગત મિ. એસ્કમ્બે તેમને મળવા બોલાવ્યા અને ત્યારથી તેમને સદ્ગત એસ્કમ્બની મૈત્રીનો ખાસ આનંદ મળ્યો હતો. શ્રી ગાંધીની વિનંતીને માન આપીને સદ્ગત મિ. એસ્કમ્બે નાતાલ હિંદી એમ્બ્યુલન્સ દળના નેતાઓને આશીર્વાદ આપ્યા હતા અને પોતાની મેળે જ એમને ચાપાણી માટે બોલાવ્યા હતા અને એ પ્રસંગે એક બહુ જ પ્રશંસાભર્યું અને જાહેર હિતની ભાવનાથી ભરપૂર ભાષણ આપ્યું હતું.^૩ ટોળાના હુમલાનો બનાવ બન્યા પછી, ૧૯૦૧માં પોતે હિંદુસ્તાન પાછા ફર્યા ત્યાં સુધી, શ્રી ગાંધી ડરબનમાં રહ્યા હતા.

૯. મુદ્દા (ઙ)સંબંધમાં, એ સાચું છે કે શ્રી ગાંધી ઇન્ડિયન ઓપીનિયનના સાચા માલિક છે. પરંતુ એમાંથી કોઈ નફો કરવામાં આવતો નથી અને એમાં શ્રી ગાંધીએ પોતાની તમામ બચત રોકેલી છે. એ કાર્યમાં એમને બે અંગ્રેજોનો સાથ મળ્યો છે. તેમણે તથા કેટલાક હિંદીઓએ પણ એ પત્રની ખાતર સ્વેચ્છાએ ગરીબાઈ વહોરી લીધી છે. આ પત્ર ટોલ્સ્ટોય અને રસ્કિનના વિચારો પ્રમાણે ચલાવાઈ રહ્યું છે. એનું જાહેર કરેલું ધ્યેય બંને કોમને એકમેકની નજીક લાવવાનું અને હિંદી કોમ માટે કેળવણીનું એક સાધન બનવાનું છે.

૧૦. મુદ્દા (ચ)^૪ બાબતમાં, જે શબ્દોમાં શ્રી અબદુલ ગનીનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તે અત્યંત અપમાનજનક છે અને તે અજ્ઞાનનું પરિણામ છે. તેઓ દક્ષિણ આફ્રિકામાં આવેલી હિંદી વેપારીઓની પેઢીઓ પૈકીની એક અત્યંત સમૃદ્ધ પેઢીના વ્યવસ્થાપક ભાગીદાર છે. બ્રિટિશ હિંદી સંઘની સ્થાપના થઈ ત્યારથી શ્રી અબદુલ ગની તેના સર્વમાન્ય પ્રમુખ રહ્યા છે. તેઓ ૨૫ વર્ષથી ટ્રાન્સવાલના રહેવાસી છે અને હાઈ કમિશનરો સહિત ઘણાખરા બ્રિટિશ અધિકારીઓના સંપર્કમાં આવેલા છે. તેઓ ઘણા જ પ્રખ્યાત છે અને પ્રતિષ્ઠિત યુરોપિયન વેપારીઓ એમને માન આપે છે.

૧૧. મુદ્દા (છ)^૫ બાબતમાં, શ્રી અલીનું દક્ષિણ આફ્રિકાનું આખું જીવન, એટલે કે તેવીસ વર્ષનો સમય, સામ્રાજ્યની સેવામાં વીતેલો છે. તેમને સર રિચર્ડ સોલોમન, સદ્ગત લોર્ડ લૉક,

૧. ન્યૂઓ પુસ્તક ૩, પા. ૧૮૧-૨. પણ.

૨. એજન પા. ૧૪૬-૭ અને પા. ૧૫૫-૬૧.

૩. ન્યૂઓ પુસ્તક ૩, પા. ૧૪૬-૭.

૪. આ મુદ્દો (છ) હોવો નેઈએ. ન્યૂઓ પેરેગ્રાફ ૪, પા. ૨૧૯-૨૦માં આપેલા અરજના મુદ્દા.

૫. આ મુદ્દો (ચ) નેઈએ.

સદ્ગત લોર્ડ રોઝમીડ, ડૉ. જેમિસન, સર ગોર્ડન સિપ્રિંગ, સર જેમ્સ સિવરાઈટ અને ટ્રાન્સ-વાલના હાલના અધિકારીઓના અંગત સંપર્કમાં આવવાનું માન મળેલું છે. જ્યારે કબ્રસ્તાનની જગાના પ્રશ્નને કારણે મલાયી લોકોમાં અસંતોષ ફેલાયો ત્યારે કેપ સરકારે એને શાંત પાડવાનું કામ એમને સોંપ્યું હતું. એ અસંતોષને શાંત પાડવામાં તેઓ સફળ થયા હતા, અને તેને માટે સરકારે તેમને ધન્યવાદ આપ્યા હતા. આ બનાવ ૧૮૮૫માં બન્યો હતો. તેઓ પોતે કેપમાં મતદાર હોવાથી, તેમને બોન્ડ પક્ષના ઉમેદવારોની વિરુદ્ધ બ્રિટિશ પક્ષના ઉમેદવારની તરફેણમાં ઘણી વાર જાહેર મંચ ઉપરથી ભાષણ કરવાનું માન મળેલું છે. ડ્યેતર ગોરાઓની ફરિયાદો સંબંધમાં સદ્ગત સમ્રાજીને મોકલવામાં આવેલી અરજી ઉપર સહીઓ મેળવવા માટે ડ્યેતર ગોરા સમિતિએ એમની મફત સેવાઓનો લાભ લીધો હતો.

એ વાત ખોટી છે કે હમીદિયા ઇસ્લામી મંડળ, જેના તેઓ સ્થાપક અને પ્રમુખ છે, તેનો ઉદ્દેશ સુલતાનને મુસ્લિમ જગતના રાજકીય નેતા તરીકે માન્ય કરાવવાનો છે. એ મંડળ તો મુખ્યત્વે ગરીબ મુસલમાનોને મદદ કરવા માટે, એમની દફનકિયાનું ખર્ચ આપવા માટે, એમનામાં સામાજિક પુનરુત્થાનનું કામ કરવા માટે અને તેમની વિશિષ્ટ હાડમારીઓ દૂર કરવા માટે રચવામાં આવેલું છે.

સર રિચર્ડ સોલોમન, જેમને શ્રી અલી ગયે શુકવારે મળ્યા હતા, તેમણે કૃપા કરીને કહ્યું કે સામ્રાજ્ય પ્રત્યે શ્રી અલીની ઊંડી વફાદારી અને નિષ્ઠાના જામીન તરીકે જરૂર પડે તો લોર્ડ મહાશય સમક્ષ મારું નામ દેવું.

૧૨. મુદ્દા (જ) સંબંધમાં, ડરાવ્યા ધમકાવ્યાનો આક્ષેપ પાયા વગરનો છે. આ વટલુકમથી સૌથી વધારે હાનિ ગરીબ લોકોને થવાની છે. એટલે એમને માટે એ નિઃશંક રીતે એક સંકટરૂપ છે. આવી રહેલા એ સંકટમાંથી બચવાને માટે પ્રયત્ન કરવા વાસ્તે તેમને તો સહેજસાજ પણ ઉત્તેજન આપવાની જરૂર નથી.

પ્રતિનિધિઓ આદરપૂર્વક દાવો કરે છે કે અમે ટ્રાન્સવાલ સંસ્થાનના ૧૦,૦૦૦થી વધુ હિંદીઓની લાગણીના અત્યંત નમ્ર હિમાયતીઓ છીએ. આ વટલુકમથી કેવી કડવાશ પેદા થયેલી છે તેનો લોર્ડ મહાશયને પૂરતો ખ્યાલ આપવાનું અમારે માટે અશક્ય છે. જે વિરાટ સામુદાયિક સભામાં એક પણ વિરોધના સૂર સિવાય પ્રતિનિધિમંડળ મોકલવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો તેમાં કેટલાયે યુરોપિયનો હાજર હતા, તેમાંના એક સરકારી અધિકારી પણ હતા. હિંદી કોમની લાગણી કેટલી તીવ્ર રીતે ઉશ્કેરાયેલી હતી તેની ગંભીરતાનો એ મહેમાનોને પૂરેપૂરો ખ્યાલ આવી ગયો હતો. આ સભાનો લગભગ સંપૂર્ણ હેવાલ ઘિ સ્ટારમાં, ઘિ લીડરમાં અને ઘિ રેન્ડ હેલી મેલમાં છપાયો હતો. તે જોઈ લેવા લોર્ડ મહાશયને અમારી વિનંતી છે.

અરજદારના વર્તનનો સંભવિત ખુલાસો

૧૩. ડૉ. ગોડફ્રે એક ગરમ મિજાજવાળા યુવક છે. તેમને જગતના વ્યાવહારિક જીવનનો ક્ષો અનુભવ નથી. હજી તો જે વર્ષ ઉપર જ એમનો વિદ્યાભ્યાસ પૂરો થયો છે. એશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેના વટલુકમ સિવાય અન્ય કોઈ પ્રશ્ન સંબંધમાં જાહેર કાર્ય કરવા તે આ પહેલાં કદી આગળ આવ્યા નથી. તેઓ પોતે પેલી સામુદાયિક સભામાં હાજર હતા અને એમાં થયેલા મુખ્ય ઠરાવો વિષે બોલ્યા હતા. આ ઠરાવોમાં વટલુકમ વખોડી કાઢવાનો, એક કમિશન નીમવાનો અને પાસ રાખવાના નિયમને તાબે થવા કરતાં જેલમાં જવાનું વધારે પસંદ

કરવા યોગ્ય છે એવી મતલબના ઠરાવો પણ છે. જ્યારે પ્રતિનિધિઓ પસંદ કરવાનો વખત થયો, ત્યારે તેમણે પોતાનું નામ એક ઉમેદવાર તરીકે રજૂ કર્યું, પરંતુ તેમની પસંદગી ન થઈ. તેમણે શ્રી અલીને સફળતા ઇચ્છતો તાર કેપટાઉનમાં મોકલ્યો હતો અને એડિનબરોમાં રહેતી એની પત્નીનાં માબાપ ઉપર એક ઓળખપત્ર આપ્યો હતો. તે નીચે પ્રમાણે છે :

આ પત્રથી આપને અમારા એક શ્રેષ્ઠ મિત્ર શ્રી એચ. ઓ. અલીનો પરિચય થશે. તેઓ અહીંથી હિંદીઓના હિતની લડત લડવાને માટે ત્યાં આવવા નીકળે છે અને એ લડત પછી તે અવશ્ય સ્કોટલેન્ડની મુસાફરીએ નીકળશે. પોતે કઈ ગાડીમાં અને કઈ તારીખે ત્યાં આવશે તે તેઓ તારથી જાણાવશે. તેઓ ધર્મે મુસલમાન છે અને તેથી તેમની રહેણી-કરણી વિષે, ખાસ કરીને એમના ખોરાક વિષે, હું આપને વિગતવાર લખીશ. અને હું આશા રાખું છું કે (મારા આવતા અઠવાડિયાના પત્રો મળ્યા પછી) આપ એમને, એડિનબરોમાં તેઓ રહે ત્યાં સુધી, યથાશક્તિ સુખમાં અને આનંદમાં રાખશો. એમને સુંદર, એફ. બ્રિજ તથા આપણું ટાઈન કેસલ ટેરેસનું નાનું સરખું સુંદર ઘર બતાવવાનું ભૂલશો નહીં. મને ખાતરી છે કે જ્યેન તો શ્રી અલીને સારી રીતે ઓળખશે. તેઓ એ જ વ્યક્તિ છે જેમણે તેને અહીંથી નીકળતાં પહેલાં રંગીન કાગળનાં ફૂલ આપ્યાં હતાં.

આપનો સ્નેહાધીન

(સહી) વિલિયમ

મૂળ પત્ર લોર્ડ મહાશયને જોવા માટે આ સાથે જોડયો છે. ડૉ. ગોડફ્રે ઘણા સમય સુધી શ્રી ગાંધીના એક અસીલ રહ્યા હતા. ૧૯૦૪માં પ્લેગનો દરદીઓની સેવાશુશ્રૂષા કરવામાં તેઓ શ્રી ગાંધી સાથે હતા. અને તે વખતે તેમણે દરદીઓની રાહતનું ઘણું કીમતી કાર્ય કર્યું હતું. એટલે એમના આ વર્તનનો ખુલાસો માત્ર એક જ રીતે થઈ શકે કે એમના મિજાજ સ્વભાવને લીધે તેઓ આમ વર્ત્યા હોવા જોઈએ. આ બાબતમાં સાંપડેલી નિરાશાને લીધે એમનું મગજ ખસી ગયું હોય એમ લાગે છે. એમના વર્તનનો સૌથી વધુ ઉદાર અર્થ આ રીતે જ ઘટાવી શકાય એવું જાણાય છે, નહીં તો વટહુકમની એમણે કાઢેલી સખત ઝાટકણી, અને શ્રી અલી માટે એમણે કરેલી જોરદાર ભલામણ એ બધાનો આ અરજી મોકલવા સાથે મેળ બેસી શકે નહીં. પ્રતિનિધિઓને નીચે લખેલો તાર મળેલો છે અને તે લોર્ડ મહાશયને મોકલી આપવામાં આવેલો છે.^૧ તે ઉપરથી જાણાશે કે એક અલગ લખાણ પર ૪૩૭ હિંદીઓની જે સહીઓ લેવામાં આવેલી છે તે જૂઠાં બહાનાં બતાવીને લેવાયેલી છે :

કેફિયતો મંળી છે કે ગોડફ્રેએ જૂઠાં બહાનાં બતાવીને 'બિયાસ' (બ્રિટિશ હિંદી સંઘ માટે વપરાતો સાંકેતિક શબ્દ) નામ વાપરીને કોરા કાગળ ઉપર સહીઓ મેળવી હતી. આ સહીઓ હવે પછી પાછી ખેંચી લેવામાં આવી છે. (લોર્ડ) એલ્ગિનને તાર કરીએ છીએ. વર્તમાનપત્રોમાં મુલાકાતનો પૂરો હેવાલ છપાયો છે.

૧૪. ઉપરનાં નિવેદનો પ્રતિનિધિઓને દુઃખ સાથે અને કમને કરવાં પડ્યાં છે. એમાં ડૉ. ગોડફ્રે અથવા તેમના સાગરીતને હાનિ પહોંચાડવાનો સહેજ પણ ઇરાદો નથી. અને જે તેમને પોતાને વિષે કંઈ કહેવાની ફરજ પડી હોય તો તે પોતાના દેશબંધુઓ પ્રત્યેની સર્વોચ્ચ ફરજને લીધે છે, કેમ કે એ દેશબંધુઓનાં હિતો રજૂ કરવાનું માન તેમને મળેલું છે. વ્યક્તિઓનો

૧. જુઓ "લોર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રીને પત્ર", પા. ૧૬૩-૪.

પ્રશ્ન અહીંયાં આ “અરજી” મારફતે અને જોડાનિસબર્ગમાં ઘિ સ્ટાર પત્ર મારફતે ઉઠાવવામાં આવ્યો હોવાથી, લૉર્ડ મહાશયને આદરપૂર્વક એ બતાવી આપવાની જરૂર ઊભી થઈ છે કે આ વિવાદમાં વ્યક્તિગત તત્ત્વ ઉપર જેટલે અંશે ભરોસો મૂકી શકાય તેટલે અંશે, પ્રતિનિધિઓના નમ્ર અભિપ્રાય પ્રમાણે, તેમણે અખત્યાર કરેલું વલણ, ખૂબ જ ઝીણવટભરી તપાસ કર્યા પછી હિંદી કોમની તરફેણમાં જ નમતું માલૂમ પડશે. તેઓ તો એવું ઈચ્છે છે કે આખા વટલુકમને તેના ગુણદોષની નજરે જ તપાસવામાં આવે તો વધારે સારું. અને તેથી તેઓ હવે માનપૂર્વક કેટલાક એવા મુદ્દાઓની છણાવટ કરવા માગે છે કે જે લૉર્ડ મહાશયે પ્રતિનિધિમંડળને આપેલા જવાબમાંથી ઊભા થાય છે.

લૉર્ડ એલિંગનનો જવાબ : ૧૮૮૫ના ધારા ૩ અન્વયે પરવાના અપાશે નહીં

૧૫. લૉર્ડ મહાશયનો ખ્યાલ એવો છે કે બોઅર અમલમાં ૧૮૮૫ના ધારા ૩ અન્વયે પરવાના આપવામાં આવતા હતા અને પરવાના અંગેના કાયદાનો વહીવટ કરવામાં બોઅર શાસન શિથિલ હતું. પ્રતિનિધિઓ માનપૂર્વક એવું કહેવાનું સાહસ કરે છે કે બોઅરોના કાયદામાં પરવાના કઢાવવાની બિલકુલ જરૂર નહોતી. એટલે ૩ પાઉંડ માટે અપાયેલી રસીદો ખામીવાળી નહોતી. એ રસીદો પ્રવેશ કે વસવાટનો અધિકાર આપનારા પરવાના નહોતા. ૧૮૮૫ના ધારા ૩માં દેશમાં દાખલ થવા ઉપર કોઈ પ્રતિબંધ મૂકવાનો ઈરાદો નહોતો. એ વાત ખુદ એ ધારામાંથી જ સ્પષ્ટ થાય છે. એટલે ઓળખવિધિનો કોઈ પ્રશ્ન જ રહેતો નહોતો.

બ્રિટિશ શાસનનો શાંતિ-રક્ષા વટલુકમ દાખલ થયા પછી જ પરવાનાની પ્રથા અમલમાં આવી છે.

જે એશિયાઈ વટલુકમ લૉર્ડ મહાશય સમક્ષ વિચારણા માટે પડ્યો છે તે સુધારો નથી, પણ નવો ધારો છે. આ હકીકત સમજાવવા માટે ઉપરનો ભેદ બહુ મહત્ત્વનો છે. જે બાબત બોઅર શાસનમાં ખામીભરેલી હતી તે આનાથી ખામીરહિત બની જતી નથી. ખરું જોતાં એનાથી એક નવી ગેરલાયકાત પેદા થાય છે.

મરજિયાત અંગૂઠાનાં નિશાન

૧૬. માનપૂર્વક જણાવવાનું કે હિંદી કોમે પરવાનાઓ તથા નોંધણીના દાખલાઓ ઉપર જે મરજિયાત અંગૂઠાનાં નિશાન વિવેકપૂર્વક આપ્યાં હતાં તે લૉર્ડ મિલ્નરને રાજી કરવા માટે અને આવાં અંગૂઠાનાં નિશાન આપવાની ફરજ પાડતો કાયદો થતો ટાળવા માટે આપ્યાં હતાં. એટલે કોમના આ કૃત્યને એક શિરસ્તા તરીકે ગણી લઈ તેનો કોમની વિરુદ્ધ ઉપયોગ કરવો એ ભાગ્યે જ ન્યાયી ગણાશે.

નવી નોંધણી

૧૭. વળી, જેમની નોંધણી થઈ ગઈ છે તેમને નવી નોંધણીથી છેવટનો અને પાકો અધિકાર મળી જશે એ વાતનો, પ્રતિનિધિઓના નમ્ર મત પ્રમાણે, સાચી હકીકતો સાથે મેળ બેસતો નથી. જેમની પાસે પરવાના છે તેમનો અધિકાર આજે કાયદેસર રીતે રદ કરી શકાય એમ નથી. નવા વટલુકમથી તો એ અધિકાર વાસ્તવમાં રદ થઈ જશે, આપવામાં નહીં આવે. કોમની પાસે હાલ જે મોજૂદ અધિકાર છે તે તેની પાસેથી લઈ લીધા પછી, આ વટલુકમ તેને એક શંકાસ્પદ મહત્ત્વવાળો નવો અધિકાર પાછો આપશે, જે અપમાનજનક શરતો અને સજ્જઓથી

જકડાયેલો હશે. એટલે આ વટલુકમથી કોમ પાસેથી જે કંઈ છીનવાઈ જશે, તેનો માત્ર એક હિસ્સો જ તેને પાછો મળશે.

તપાસણી

૧૮. નવા વટલુકમને આધારે રોજરોજ (પાસોની) તપાસણી કરતા રહેવાનું શક્ય બને છે. આ તપાસણી વાર્ષિક હશે એવી જે ખાતરી લોર્ડ મહાશયને અપાઈ છે તે સત્યથી વેગળી છે. એક જ કારોબારી સત્તા હમેશને માટે હોદ્દા પર રહેશે એની કોઈ ખાતરી નથી. કોમનો તો પહેલેથી લગભગ એકસરખો અનુભવ છે કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં વહીવટી અધિકારીઓને જે નિરંકુશ સત્તા આપવામાં આવેલી છે તેનો અમલ જોલુકમીભરી રીતે અને લગભગ સંપૂર્ણ રીતે બ્રિટિશ હિંદીઓની વિરુદ્ધ થતો આવ્યો છે. લોકોના દ્વેષને કારણે મુસીબત અનુભવતી એક કોમની વિરુદ્ધ જ્યારે ખાસ નિયંત્રણ મૂકનારો કાનૂન પસાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે એનો અમલ કરવાની લોકોની માગણીનો સામનો કરવામાં વહીવટી અધિકારીવર્ગ અસમર્થ નીવડે છે. ૧૮૮૫ના ધારા ૩ તથા શાંતિ-રક્ષા વટલુકમના સંબંધમાં હાલના વહીવટી અધિકારીવર્ગની બાબતમાં પણ આમ જ બનેલું છે. આ વાત એટલે સુધી પહોંચી છે કે ઉપરના કાયદાઓનો સામાન્ય રીતે જે અર્થ થઈ શકે તેમ નથી એવા અર્થ કાઢવાના વહીવટી અધિકારીઓના પ્રયત્નનો વિરોધ કરવા હિંદી કોમને સુપ્રિમ કોર્ટમાં જવું પડ્યું હતું.

વિનંતી

૧૯. હિંદી કોમને માટે આ લગભગ જીવનમરણનો પ્રશ્ન છે. એટલે અમે માનપૂર્વક આગ્રહ રાખીએ છીએ કે આ બાબતની યોગ્ય છણાવટ કેવળ એક અદાલતી તપાસપંચ દ્વારા જ થઈ શકે તેમ છે. હિંદીઓનું કહેવું સંપૂર્ણ રીતે ન્યાયયુક્ત હોવાની લોર્ડ મહાશયને જે ખાતરી ન થઈ હોય, તો અમારી વિનંતી છે કે તપાસપંચની તપાસ પૂરી થતાં સુધી આ પ્રશ્નનો નિર્ણય મુલતવી રખાવો જોઈએ.

મો. ક. ગાંધી

એચ. એ. અલી

[બિડાણ: ૨]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી મૂળ પ્રતની છબી: સી.ઓ. ૨૯૧, વૉલ્યુમ ૧૧૩/ઈન્ડિવિડ્યુઅલ્સ; તથા
ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી: એસ. એન. ૪૫૪૫ ઉપરથી પણ.

૨૨૮. લૉર્ડ સ્ટૅન્લીને પત્ર^૧

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬

લૉર્ડ મહાશય,

ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ અંગેના પ્રતિનિધિમંડળને મિ. મોર્લી ગુરુવારે ૧૨-૨૦ વાગ્યે મળનાર છે અને સભ્યો ૧૨-૦૦ વાગ્યે ઈન્ડિયા ઓફિસમાં એકઠા થવાના છે એ આપને યાદ દેવડાવવા આ પત્ર લખ્યો છે.

હું છું,

આપ મહાનુભાવનો આજ્ઞાકિત સેવક

પરમ માનનીય લૉર્ડ સ્ટૅન્લી ઓફ આલ્ડર્લી
૧૮, મેન્સફીલ્ડ સ્ટ્રીટ, ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૧૬

૨૨૯. એ. જી. બાલ્ફોરના અંગત મંત્રીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૧, ૧૯૦૬

પરમ માનનીય એ. જી. બાલ્ફોરના
અંગત મંત્રી
૪, કાર્ટન ગાર્ડન્સ
પેલ મેલ

વહાલા સાહેબ,

આવતા શુક્રવારે ૪ વાગ્યે લૉર્ડ વિટલટન અમને હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં મુલાકાત આપવાના છે. તે વખતે હાજર રહેવાનું મિ. બાલ્ફોરે સ્વીકાર્યું છે. તે બદલ શ્રી અલી તેમ જ મારા તરફથી તેમનો આભાર માનવા આપ કૃપા કરશો?

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૬૧૮

૧. ઓફિસ પ્રતમાં જે. ડબ્લ્યુ. ગોડફ્રેની સહીથી એક નોંધ લખેલી છે. તેમાં કહ્યું છે કે આ પત્ર આખરે રવાના થયો નહોતો. તેમ છતાં એની નકલો નીચેના સમજનોને મોકલવામાં આવી હતી: સર ચાર્લ્સ ડિલક, સર લેપલ ગ્રિફિન, સર હેનરી કોટન, સર મંચેરજી ભાવનગરી, એલ. ડબ્લ્યુ. રિચ, સર વિલિયમ વેડરબર્ન, દાદાભાઈ નવરોજી, હેરોલ્ડ કોક્સ, અમીરઅલી, ડી. એચ. થોર્નટન, જે. ડી. રીઝ, થિયોડોર મોરિસન, ડી. જે. બેનેટ, ડબ્લ્યુ. આરાથુન અને ડૉ. રધરફર્ડ.

૨૩૦. ચર્ચિલના અંગત મંત્રીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૨૧, ૧૯૦૬

મિ. જી. સી. વિલિયમ્સ

ઉપસંસ્થાન મંત્રીના અંગત મંત્રી

સંસ્થાન કચેરી

ડાઉનિંગ સ્ટ્રીટ

વહાલા સાહેબ,

મિ. વિન્સ્ટન ચર્ચિલે અમને સંસ્થાન કચેરીમાં મળવાની સંમતિ આપી છે. તે બદલ શ્રી અલી તથા મારા તરફથી આભારની લાગણી આપ તેમને પહોંચાડવા કૃપા કરશો તો હું આપનો ઋણી થઈશ. અમે તા. ૨૭મીએ બપોરે ૧૨ વાગ્યે મિ. ચર્ચિલને મળવા માટે આવીશું.

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૧૯

૨૩૧. નેશનલ લિબરલ ક્લબના મંત્રીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૨૧, ૧૯૦૬

મંત્રીશ્રી

નેશનલ લિબરલ ક્લબ

વ્હાર્ટ હોલ, એસ. ડબ્લ્યુ.

વહાલા સાહેબ,

ક્લબમાં મારા નામનો જે પત્ર પડી રહ્યો છે તે સરનામું બદલીને ઉપરને સરનામે મોકલી આપવા વિનંતી છે. તરફી માટે આપનો આભાર.

આપનો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૬૨૦

૨૩૨. જી. ડબ્લ્યુ. એમ. ગ્રિગને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૧, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

મિ. મોરિસને આપને આપેલા કાગળો સહિત આપનો તા. ૨૦મીનો પત્ર મળ્યો. તે બદલ હું આપનો આભારી છું. શ્રી અલી તથા હું આશા રાખીએ છીએ કે આ પ્રશ્ન, જેને અમે શાહી મહત્વવાળો સમજીએ છીએ, તેમાં રસ લેવાનું આપ ચાલુ રાખશો.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. જી. ડબ્લ્યુ. એમ. ગ્રિગ

ધિ આરટલુક

૧૬૭, સ્ટ્રેન્ડ, ડબ્લ્યુ.સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૬૨૧

૨૩૩. એફ. એચ. બ્રાઉનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૧, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. બ્રાઉન,

સર લેપલ કહેતા હતા કે આપ ધિ ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા તરફથી પ્રતિનિધિમંડળમાં સામેલ થવા ઇચ્છો છો. મિ. મોર્લીએ કહેવડાવ્યું છે કે હું આ પ્રતિનિધિમંડળને ખાનગી રાખવા માગું છું. આ સંજોગોમાં આપે ત્યાં હાજર રહેવું કે કેમ તે હું કહી શકતો નથી. એટલે હું એમ સૂચવું છું કે આપ આવતી કાલે ઇન્ડિયા ઓફિસે આવી રહેશો અને મિ. મોર્લીના સંદેશા વિષે સર લેપલનો શો અભિપ્રાય છે તે જાણવા પછી નિર્ણય કરશો. હું જ્યારે સર લેપલને મળ્યો ત્યારે આ સંદેશો આવેલો નહોતો.

આ પત્ર લખાવતાં આપના પોસ્ટકાર્ડ પર નજર પડી. મિ. મોર્લીએ આપેલો સમય ૧૨-૨૦નો છે. એટલે આપના બાકીના પ્રશ્નોના જવાબો આપવાનું રહેતું નથી.

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. એફ. એચ. બ્રાઉન

“દિલકુશ”

વેસ્ટબોર્ન રોડ

ફોરેસ્ટ હિલ, ઈ.સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ.એન. ૪૬૨૨

૨૩૪. રેમિંગ્ટન ટાઇપરાઇટર કંપનીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૨૧, ૧૯૦૬

મેનેજર

ધિ રેમિંગ્ટન ટાઇપરાઇટર કંપની

૧૦૦, ગ્રેસચર્ચ સ્ટ્રીટ, ઈ. સી.

વહાલા સાહેબ,

હવે આપનું મશીન ઉઠાવી લેવાની તે અંગેનું આપનું બિલ મોકલવા કૃપા કરશો.

આપનો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઇપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૬૨૩

૨૩૫. સર રોપર લેથબ્રિજને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૨૧, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ અને એમની સ્થિતિ સંબંધમાં ધિ ટાઇમ્સમાં છપાયેલા આપના ઘણા સહાનુભૂતિભર્યા પત્ર બદલ શ્રી અલી તથા મારા વતી હું આપનો આભાર માનું છું.

લોર્ડ એલિંગનને આપેલા વિનંતીપત્રની એક નકલ આ પત્રની સાથે મોકલવાનું હું સાહસ કરું છું. જો આપ અમને મળવાનો સમય આપી શકો, તો શ્રી અલી તથા હું અમારા કાર્ય સંબંધમાં આપને મળવા આવીશું.

હું છું, વહાલા સાહેબ,

આપનો વિશ્વાસુ

[બિડાણ :]

સર રોપર લેથબ્રિજ

કાર્ટન ક્લબ, ૩૭૯. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઇપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૨૪

૨૩૬. એસ. હોલિકને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨૧, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. હોલિક,

અરજી ઉપર સહીઓ લેવાના કામમાં આપને આગળ કાંઈ વધુ સફળતા મળી કે કેમ તે જાણવા મળ્યું નથી. એ અરજી રજૂ કરવાનો સમય થઈ ગયો છે.

પ્રતિનિધિમંડળ મિ. મોર્લીને આવતી કાલે મળશે.

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. એસ. હોલિક

૬૨, લંડન વોલ, ઈ. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૨૫

૨૩૭. હિંદી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની બ્રિટિશ સમિતિને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨૧, ૧૯૦૬

મંત્રીશ્રી

હિંદી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની બ્રિટિશ સમિતિ

૮૪ અને ૮૫, પેલેસ ચેમ્બર્સ

વેસ્ટમિન્સ્ટર

પ્રિય મિ. હોલ,

જેહાનિસબર્ગના બ્રિટિશ હિંદી સંઘને મોકલવામાં આવેલા તારના શ્રી દાદાભાઈ નવરોજીએ આપેલા ૩ પાઉંડ ૧૦ શિલિંગ આપ સર વિલિયમ વેડરબર્નને મોકલેલા ડ્રાફ્ટમાંથી કાપી લેવા કૃપા કરશો.

બીજું, હમીદિયા સોસાયટીના મંત્રીને બોક્સ ૬૦૩૧, જેહાનિસબર્ગને સરનામે હિન્ડિયા પણ નિયમિત રીતે મોકલતા રહેશો. હું જ્યારે ત્યાં આવીશ ત્યારે એનું વાર્ષિક લવાજમ લેતો આવીશ.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૬૨૬

૧. ન્યૂઓ “લોર્ડ એલિંગ્ટને આપવાની અરજીનો મુસદ્દો”, પા. ૧૨૦-૧.

૨૩૮. એચ. ઈ. એ. કોટનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૨૧, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. કોટન,

કૃપા કરીને ઘિ ટાઇમ્સમાંથી ગોડફ્રે ભાઈઓનો પત્ર^૧ તથા ૧૭મી તારીખના સાડય આફ્રિકામાં છપાયેલો મારી સાથેની મુલાકાતનો^૨ હેવાલ પણ આપના પત્રમાં લઈ લેશો. મને લાગે છે, ઇન્ડિયન ઓપીનિયનના ચાલુ અંકમાં, ઉતારી લેવા જેવી ઘણી સામગ્રી છે. ઘિ ટાઇમ્સ ઓફ નાતાલના પા. ૭૮૮ ઉપરથી લેવાયેલો લેખ કદાચ સૌથી વધારે મહત્ત્વનો છે. મને એમ પણ લાગે છે કે એ જ પાન ઉપરનો “બ્રિટિશ હિંદી સંઘ અને હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ” એ શીર્ષક નીચે છપાયેલો રિપોર્ટ પણ લેવા જેવો છે.

જે ગૃહસ્થો આવતી કાલે મિ. મોર્લીને મળવાના છે તેમનાં નામ મેં આપને આ પહેલાં મોકલી દીધાં છે.

આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. એચ. ઈ. એ. કોટન

તંત્રીશ્રી,

ઇન્ડિયા

૮૪ અને ૮૫, પેલેસ ચેમ્બર્સ

વેસ્ટમિન્સ્ટર

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૨૭

૧. તા. ૧૫મી નવેમ્બર, ૧૯૦૬નો; તે ૨૩-૧૧-૧૯૦૬ના ઇન્ડિયામાં ઉતારવામાં આવ્યો હતો.

૨. “સાડય આફ્રિકાને આપેલી મુલાકાત”, પા. ૧૬૩.

૨૩૯. મોર્લીને મળેલું પ્રતિનિધિમંડળ

[હિંદી વજ્જર મિ. મોર્લી અને દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતા પ્રતિનિધિમંડળ વચ્ચે થયેલી મુલાકાતનો રિપોર્ટ નીચે પ્રમાણે છે:]

[લંડન,

નવેમ્બર ૨૨, ૧૯૦૬]

સર લેપલ ગ્રિફિન: દક્ષિણ આફ્રિકાથી આવેલા બે પ્રતિનિધિઓ, શ્રી ગાંધી અને શ્રી અલીનો પરિચય કરાવવા માટે આજે આ પ્રતિનિધિમંડળનું નેતૃત્વ લેવાનું માન મને મળેલું છે.

શ્રી ગાંધીના સંબંધમાં તેમ જ તેમની અને તેમના કાર્યની વિરુદ્ધમાં, કંઈક મૂર્ખાઈભરી જે એક અરજી, દક્ષિણ આફ્રિકાથી મોકલવામાં આવી છે, તેના સંબંધમાં હું એ કહેવા માગું છું કે આ કૃત્ય કોઈ તોફાની નિશાળિયાનું છે, અને જે કોઈ શ્રી ગાંધીને ઓળખે છે અથવા મારી માફક વર્ષોથી જેઓ એમના કાર્ય સાથે સંબંધ ધરાવે છે તેઓ સઘળા જાણે છે કે આ વિશિષ્ટ પ્રશ્ન માટે તેઓ એકનિષ્ઠાથી કામ કરતા આવ્યા છે અને તે કોઈ પણ અંગત સ્વાર્થ કે બદલા વિના. એમની કાર્યપદ્ધતિ અને એમના ઉદ્દેશો બિલકુલ નિઃસ્વાર્થ રહ્યા છે. આટલી વાત હું સોગનપૂર્વક કહી શકું છું.

મને લાગે છે કે કોઈ પણ જાતની બેઅદબી સિવાય જે એક વાત હું કહી શકું એમ છું તે આ છે. સાહેબ, આ મુદ્દા વિષે હિંદુસ્તાનની લાગણી કેટલી તીવ્ર છે તે આપના કરતાં વધારે સારી રીતે બીજું કોઈ જાણતું નથી. એક પછી એક આવનારા વાઈસરોયો અને હિંદી વજ્જરોએ આ વાત ઈન્ડિયા ઓફિસ તથા સંસ્થાન કચેરી સમક્ષ રજૂ કરેલી છે; અને સંસ્થાન મંત્રીઓ સમક્ષ મેં મારી જાતે જે વિનંતીપત્રો પેશ કર્યા છે તેના જવાબમાં એ મંત્રી મહાશયોએ પોતે દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓની ફરિયાદો પ્રત્યે હિંદી વાઈસરોયો તથા લંડનમાંના હિંદી વજ્જરોના જેટલી જ હૃદયપૂર્વકની સહાનુભૂતિ દર્શાવેલી છે. એ મુદ્દાને વિસ્તારીને કહેવાની કંઈ જરૂર નથી. ઈંગ્લંડ અને તેનાં સંસ્થાનો વચ્ચેની હાલત અત્યારે અમેરિકાનાં યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની કેન્દ્રીય સરકાર અને તેના કેવિક્ષેનિયાના રાજ્ય વચ્ચે પ્રવર્તતી હાલત જેવી મને મોટે ભાગે દેખાય છે. અને એ હાલત દુનિયાના ઘણા ભાગોમાં વધારે ને વધારે વણસતી જશે (તાળીઓ). અલબત્ત, આ કિસ્સામાં મુશ્કેલી અતિશય મોટી છે. આપની સામે બે વિરોધી પરિસ્થિતિ આવીને ઊભી છે. પહેલી પરિસ્થિતિ સ્પષ્ટ અને કંઈક અંશે અપરિપક્વ છે. તેમ છતાં તેનું ગૌરવભર્યું અને યોગ્ય ધોરણ એવું છે કે બ્રિટિશ ધ્વજ નીચે રહેનાર દરેક બ્રિટિશ પ્રજાજન અંગત રીતે સ્વતંત્ર હોવો જોઈએ અને બંધી જગ્યાએ કોઈ જાતની દખલ વિના, તેને પસંદ પડે તેવો કોઈ પણ ધંધો માનપૂર્વક ચલાવવાની તેને છૂટ હોવી જોઈએ (તાળીઓ). સાહેબ, આ વાત સારા સામ્રાજ્યને લાગુ પડે છે. પરંતુ સામે પક્ષે બીજી પરિસ્થિતિ એવી ઊભી છે કે જે મજૂરીના દર ઘટાડવા સામે વિરોધ કરે છે. અલબત્ત, ગોરા લોકોને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી ઈચ્છા તો એવી છે, અને એ ઈચ્છા વાજબી છે કે મજૂરીના દર વધવા જોઈએ. બહુ થોડામાં નિર્વાહ કરી શકે તેવા અતિ પરિશ્રમી અને સંયમી વર્ગના લોકોના આવવાથી ગોરા લોકોની આવકના દર કમી થઈ જાય છે અને તેઓ એટલી થોડી રકમમાં પોતાનો નિર્વાહ કરી શકતા નથી. આ છે બે છેડાની પરસ્પર વિરોધી વાતો, અને તેમને કોઈ સેતુ વડે શાંતિપૂર્વક જોડી આપવાની છે. સાહેબ, અમે આપને વિનંતી કરીએ છીએ કે આપ પ્રયત્ન કરો અને આ સેતુનું નિર્માણ કરો.

અને હું એમ પણ કહીશ કે, સાહેબ, બે કારણોથી આપ જ એક એવી વ્યક્તિ છો જે આ અત્યંત ગૂંચવાડાભર્યા મામલાનો ઉકેલ કાઢી શકો તેમ છો. કારણ, હિંદી વજ્જર તરીકે એ ઉકેલ કાઢવાની કે નહીં કાઢવાની ચાવી આપના જ હાથમાં છે.

આ વાતની હું થોડા શબ્દોમાં સ્પષ્ટતા કરીશ. દાખલા તરીકે નાતાલ જ લો. ઈસ્ટ ઈન્ડિયા એસોસિયેશનના અધ્યક્ષ તરીકે મેં અનેક વાર હિંદી વજીરને અરજીઓ મોકલી એવો આગ્રહ કર્યો છે કે જ્યાં સુધી દક્ષિણ આફ્રિકામાં ગિરમીટિયા મજૂરોના સાથી પ્રજાજનોનો દરજ્જો બદલવામાં નહીં આવે, ત્યાં સુધી નાતાલમાં કોઈ પણ ગિરમીટિયા મજૂરોને જવા નહીં દેવા જોઈએ. નાતાલને હિંદીઓ વિના ચાલી શકે તેમ નથી, અને તેમ છતાં તે તેમના ઉપર જુલમ ગુજારે છે. અને પહેલાંના વખતમાં તો તેણે તેમના ઉપર ટ્રાન્સવાલના કરતાં પણ ઘણો વધારે જુલમ ગુજાર્યો હતો. અને અંગ્રેજ સાંસ્થાનિકો જાતે ખેતરોમાં કામ કરી શકે એમ નથી એ કારણે નાતાલને વર્ષોવર્ષ વધુ ને વધુ હિંદી મજૂરોની જરૂર પડે છે, તેમ છતાં હિંદીઓની હાલત હજી પણ સુધરી નથી. અંગ્રેજો કદી વસાહત જમાવી શકે એવા આ દેશો નથી.

સાહેબ, હું ધારું છું કે જે કાંઈ કહેવાનું જરૂરી છે તે આટલું જ છે, પરંતુ હું આપને એક છેવટની અંગત વિનંતી એ વાત જણાવીને કરીશ કે મારી માન્યતા પ્રમાણે બધા માણસોમાં આ પ્રશ્નનો નિવેડો લાવી શકો એવા, આપ જ એક છો એવું કહેવાનું બીજું કારણ એ છે, કે આપે અંગ્રેજ લોકોને આપેલી અમર સાહિત્ય કૃતિઓમાં એક કૃતિ સમાધાનના વિષય ઉપર છે.^૧ અને મને જરા પણ સંદેહ નથી કે આ અત્યંત ગૂંચવાડાભર્યા પ્રશ્નની ચાવી એમાંથી મળી રહેશે.

શ્રી ગાંધી : સાહેબ, આપે અમને આપની સમક્ષ અમારી વાત રજૂ કરવાની તક આપી તે બદલ મારા સાથી શ્રી અલી તથા મારા તરફથી હું આપનો આદરપૂર્વક આભાર માનું છું. પરંતુ આપનો કીમતી સમય લેવા માટે હું આપની કશી ક્ષમા માગતો નથી, કેમ કે સાહેબ, હું માનું છું કે આપ અમારા જવાબદાર વકીલ અને ટ્રસ્ટી હોવાથી, જ્યારે પણ અમારાં હિતો ભયમાં મુકાયેલાં અમને લાગે ત્યારે આપની પાસે આવવાનો અમને હક છે. હું માનું છું કે સર લેપલ ગ્રિફિને કહ્યું છે તેમ, લોર્ડ એલિંગને એક ગેરસમજને લીધે એશિયાઈ વટલુકમ મંજૂર કરી દીધો હતો. મારા નમ્ર મત પ્રમાણે, આ વટલુકમ સાંસ્થાનિક કાયદાઓ બાબતમાં આજ સુધી અનુસરવામાં આવેલી સાંસ્થાનિક નીતિથી જુદો પડે છે. હું તો નમ્રભાવે માનું છું કે આ વટલુકમ પસાર કરવાને માટે કોઈ કારણ નથી, કેમ કે સ્વતંત્ર ઈમિગ્રન્ટો સંબંધમાં તે એક એવી રંગભેદની લીટી દોરે છે જેની સામે સંસ્થાન મંત્રીઓએ તેમ જ હિંદી વજીરોએ વારં-વાર વિરોધ કરેલો છે અને એ વિરોધમાં તેઓ સફળ થયેલા છે. એક દક્ષિણ આફ્રિકી સંસ્થાનવાસીએ આ વટલુકમના સંબંધમાં કહ્યું છે કે એને પરિણામે આપણને ગળામાં કૂતરાના પટ્ટા બાંધીને ચાલવાની ફરજ પડશે, અને એક રોષે ભરાયેલા હિંદીએ કોઈ એક સભામાં કહ્યું હતું કે આપણી સાથે જે વર્તાવ કરવામાં આવશે તે સંસ્થાનવાસી કૂતરા પ્રત્યેના વર્તાવ જેવો પણ નહીં હોય, કેમ કે એ કૂતરો તો પાળેલો હોય છે, પરંતુ એ વર્તાવ હિંદી કૂતરા સાથેના વર્તાવ જેવો હશે, કેમ કે હિંદી કૂતરો રખડેલ હોય છે. હું જાણું છું કે મારી કોમના મોટા સમૂહમાં બધે જે કડવાશની લાગણી પેદા થઈ હતી તે આવા પ્રકારની હતી. સાહેબ, મારાથી એ કહ્યા વિના રહી શકાતું નથી કે કૂગર્સોર્પની વિશાળ સભામાં જે લાગણી વ્યક્ત કરવામાં આવી હતી તે ટ્રાન્સવાલભરમાં તેમ જ દક્ષિણ આફ્રિકાના બીજા ભાગોમાં બ્રિટિશ હિંદીઓને ફરી ફરીને થયેલા અનુભવો જોતાં સંપૂર્ણ રીતે વાજબી હતી. વિ સ્ટારમાં કોઈની પ્રેરણાથી લખાયેલા એક લેખમાં, તેમ જ સિ. ડંકને, આ વટલુકમ લાગુ કરવાનાં કારણો એ રીતે આપ્યાં છે, કે ટ્રાન્સવાલમાં એશિયાઈઓ અથવા બ્રિટિશ હિંદીઓ, વગર અધિકારે મોટી સંખ્યામાં આવી રહ્યા છે અને બ્રિટિશ હિંદી કોમ એશિયાઈઓના પ્રવેશના આવા પ્રવાહને ટેકો તથા પ્રોત્સાહન આપી રહી

૧. અહીં મોર્લીના નિબંધ બૅન કૉમ્પ્રોમાઈઝનો ઉલ્લેખ છે. એનું ગુજરાતીમાં ભાષાંતર (સત્યાગ્રહની મર્યાદા) સ્વ. મહાદેવ દેસાઈએ કર્યું છે.

છે. સાહેબ, હું માનું છું કે આ આક્ષેપ અથવા બંને આક્ષેપો તદ્દન જૂઠા છે એવું સાબિત થઈ શકે એમ છે. જ્યારે તેઓ મોટા પાયા પર ગેરકાયદે પ્રવેશની વાત કરે છે ત્યારે તેઓ એમ કહેવા માગે છે કે બ્રિટિશ હિંદીઓ કોઈ પણ જાતના પરવાના સિવાય, પોલીસની નજર ચુકાવીને શાંતિ-રક્ષા વટલુકમનો ભંગ કરીને, ચોરીદૂપીથી ટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશ કરે છે. આ શાંતિ-રક્ષા વટલુકમ નીચે તમામ લોકોના પ્રવેશનું નિયમન થવું જોઈએ, પરંતુ ખરું જોતાં તો તે ટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશતા બ્રિટિશ હિંદીઓનું જ નિયમન કરી રહ્યો છે. આને માટે વસ્તી-ગણતરી કરવામાં આવી હતી. તે વખતે માલૂમ પડ્યું હતું કે ૧૨,૦૦૦ પરવાનાઓ સામે બ્રિટિશ હિંદીઓની સંખ્યા ૧૦,૦૦૦ જેટલી જ હતી. એટલે મારા નમ્ર અભિપ્રાય પ્રમાણે તો ચોરીદૂપીથી પેસી જવાના આક્ષેપનો આપોઆપ છેદ ઊડી જાય છે. અને જો આક્ષેપ ખોટો ઠરતો હોય તો પછી એમાંથી એ ફલિત થાય છે કે બ્રિટિશ હિંદી કોમ કોઈ જાતનું પ્રોત્સાહન આપતી હોય એ બનવાજોગ નથી.

છેલ્લાં બે વર્ષ દરમિયાન નહીં નહીં તોય ૧૫૦ મુકદ્દમા ચાલ્યા હતા, એટલે કે ૧૫૦ બ્રિટિશ હિંદીઓને જબરજસ્તીથી હદપાર કરવામાં આવ્યા હતા. આ બધાં મુકદ્દમા સાચી રીતે દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા કે નહીં તેની મને ખબર નથી, પરંતુ આ હિંદીઓને કાઢી મૂકવામાં આવ્યા હતા તે એક હકીકત છે. હિંદી પત્નીઓને તેમના પતિઓની સાથે દાખલ થતી અટકાવવામાં શાંતિ-રક્ષા વટલુકમ પૂરતો સમર્થ નીવડ્યો છે. કુમળી વયનાં હિંદી બાળકો પાસે પરવાના નહીં હોવાને કારણે તેમને ટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશતાં અટકાવવામાં પણ એ વટલુકમ પૂરતો કામિયાબ નીવડ્યો છે. જે કાયદો એટલે કે શાંતિ-રક્ષા વટલુકમ, અત્યારે અસ્તિત્વમાં છે, તે બ્રિટિશ હિંદીઓના ચોરીદૂપીથી થતા પ્રવેશને અટકાવવા માટે બિલકુલ પૂરતો છે. ગમે તે હોય, બ્રિટિશ હિંદીઓએ આ બંને આક્ષેપોનું વારંવાર ખંડન કરેલું છે, અને એટલા કારણે જ, ખરેખર મોટા પાયા પર હિંદી લોકોનો આવો કોઈ ધસારો થયેલો છે કે નહીં તેની તપાસ કરવા એક નાનું સરખું કમિશન નીમવા અમે સ્થાનિક સરકાર પાસે માગણી કરતા આવ્યા છીએ.

આ બધું છતાં મને નથી લાગતું કે મારે લાંબો સમય લેવાની જરૂર હોય. મેં લોર્ડ એલ્ગિનને એક વિનંતીપત્ર મોકલ્યો છે. તેમાં તેમની સમક્ષ આખી પરિસ્થિતિ રજૂ કરવામાં આવી છે. પરંતુ હું એક વાત અવશ્ય કહેવા ઈચ્છું છું, અને તે છે સંસ્થાનના લોકોની લાગણી વિષે. કંઈ નહીં તો છેલ્લાં તેર વર્ષથી, હું આખા દક્ષિણ આફ્રિકાના નિયંત્રણો લાદનારા કાયદાના ઈતિહાસનો અભ્યાસ કરતો આવ્યો છું, અને મને બરાબર યાદ છે કે ૧૮૮૪માં લોર્ડ રિપને મતાધિકાર લઈ લેવા બાબતના (ડિસએન્ફ્રેન્ચાઈઝિંગ) બિલને નામંજૂર કર્યું હતું. કારણ કે તે એકલા એશિયાઈઓને લાગુ પડતું હતું. બ્રિટિશ હિંદીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકવાના સંબંધમાં ૧૮૮૭માં એક બિલનો મુસદ્દો રજૂ કરવામાં આવેલો. તેને મિ. ચેમ્બરલેને નામંજૂર કરી દીધો હતો. તે વખતે મિ. ચેમ્બરલેને કહ્યું હતું કે બ્રિટિશ લોકોના આગમન ઉપર પ્રતિબંધ મૂકવાના ઉદ્દેશથી કાયદામાં કોઈ રંગભેદની મર્યાદા આંકવાની પરવાનગી હું આપી નહીં શકું. પરિણામે આપણને ૧૮૮૭નો કાયદો મળ્યો. ઑસ્ટ્રેલિયાની પાર્લિમેન્ટમાં એશિયાઈ બહિષ્કરણ વિધેયક (એશિયાટિક એક્સક્લ્યુઝન બિલ) સંબંધમાં સહેજ પણ આનાકાની વિના એવી જ નામંજૂરી લાગુ પાડવામાં આવી હતી. પરંતુ, સાહેબ, ટ્રાન્સવાલમાં પણ, મારા ખ્યાલ મુજબ, માત્ર ગયે વર્ષે જ અથવા તો ૧૯૦૪માં, ધારાસભાએ વતની જમીન ભોગવટા વિધેયક (નિટિવ લેન્ડ ટેન્ચર) બિલ પસાર કરી દીધું, અને હું માનું છું કે તે એક પણ મતના વિરોધ સિવાય પસાર થયું હતું. તેમ

છતાં એ જમીન ભોગવટા બિલને નામંજૂર કરવામાં મિ. લિટલટને જરા પણ આનાકાની કરી નહોતી. હવે, સાહેબ, એ બિલ અને હાલના વટલુકમ વચ્ચે એક ઘણો મોટો ફરક છે. અને હું માનું છું કે એ કાયદા સામે, કદાચ, એટલો મોટો વિરોધ નહોતો થયો જેટલો આ વટલુકમ સામે થયો છે, કારણ કે એ કાયદો ટ્રાન્સવાલના મૂળ વતનીઓને જમીનના રૂપમાં મિલકત ધરાવવા ઉપર પ્રતિબંધ મૂકતો નહોતો. એ કાયદો તો કેવળ એવા વતનીઓને લાગુ પડતો હતો જેમની પાસે જમીનના રૂપમાં મિલકત હતી. પરંતુ મિ. લિટલટને એને પણ બહુ સખત માન્યો અને એ કાયદાને નામંજૂર કરતાં તેઓ જરા પણ અચકાયા નહીં.

સંસ્થાનના લોકોની બ્રિટિશ હિંદીઓ વિરુદ્ધની લાગણી સંબંધમાં ઘણું કહેવાયું છે. સાહેબ, આપને મારું કહેવું વિચિત્ર લાગશે, તેમ છતાં એવી કોઈ લાગણી મોજૂદ હોવાનો ઈનકાર કરતાં હું અચકાતો નથી. “હાથનાં કંગનને આરસીની શી જરૂર?” ટ્રાન્સવાલમાં બ્રિટિશ હિંદીઓ રહી શકે છે, તેનું કારણ માત્ર એટલું જ છે કે ત્યાંના ગોરા સંસ્થાનવાસીઓ તેમને ચલાવી લે છે. એવું બને કે એમને જમીનને માટે બ્રિટિશ અથવા ગોરા જમીનમાલિકો પાસે જવું પડતું હોય. પોતાનો માલ ખરીદવા માટે તેમને ગોરા વેપારીઓ પાસે જવું પડે છે, અને એ અંગે તેમને ગોરા વેપારીઓ છ માસનું ધિરાણ કરે છે. જો બ્રિટિશ હિંદીઓ પ્રત્યે ખરેખરો પાયાદાર સાર્વત્રિક વિરોધ પ્રવર્તતો હોત તો, સાહેબ, મને લાગે છે કે તેઓ ત્યાં એક દિવસ પણ ટકી શક્યા ન હોત. કૂગર્સોર્પના મેયરે એક સભા બોલાવી હતી. તેમાં થોડાક ગોરાઓ ગયા હતા. તેમણે ઠરાવ કર્યો કે જમીન ખરીદવા અને વેચવા બાબતમાં આપણે બ્રિટિશ હિંદીઓનો બહિષ્કાર કરવો. આ બહિષ્કાર એક દિવસ પણ ટક્યો નહીં. આખા ટ્રાન્સવાલમાં એક જ જગા એવી છે જ્યાં એમને બહિષ્કારના પ્રયત્નમાં સફળતા મળી છે. અમે માનીએ છીએ કે સરકારનું રક્ષણ મેળવતા નાના ગોરા દુકાનદારોમાં મર્યાદિત રહેલા ટ્રેપને જ માત્ર જો દૂર કરવામાં આવે, તો અમે અમારો રસ્તો અમારી મેંજે જ કાઢી શકીશું. જો આ કરવામાં નહીં આવે, તો હું સારી રીતે સમજી શકું છું કે અમારી સ્થિતિ અચૂક અસહ્ય થવાની. પરંતુ જો એ ટ્રેપ દૂર કરવામાં આવે તો, સાહેબ, મને લાગે છે કે ટ્રાન્સવાલમાં અત્યારે અમારી જે સ્થિતિ છે તે આજે પણ જાળવી શકાય તેમ છે.

મિ. મોર્લી : શ્રી ગાંધી, તમે એ લોકોની સ્થિતિની વાત કરો છો જેઓ અત્યાર પહેલાં ટ્રાન્સવાલમાં રહેતા આવ્યા છે?

શ્રી ગાંધી : હા જી, વટલુકમ કેવળ એ લોકોને લાગુ પડે છે જે અત્યારે ત્યાં વસેલા છે, અને જેઓ શાંતિ-રક્ષા વટલુકમ મુજબ ભવિષ્યમાં ટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશવાના છે. ભવિષ્યમાં આવનાર લોકોની બાબતમાં હું જણાવીશ કે મારા મિત્ર શ્રી અલી એ મુદ્દા વિષે ઘણુંખરું બોલવાના છે. તેમ છતાં પ્રસંગોપાત્ત હું એટલું કહીશ કે અમે એ આખા પ્રશ્ન બાબતમાં નમતું આપ્યું છે, અને કેપ ધારામાં છે તે પ્રકારના પ્રતિબંધના સિદ્ધાંતને સ્વીકારી લીધો છે. આ એક જ ધારો એવો છે જે રંગભેદની મર્યાદા મૂક્યા વિના જ, કેળવણી અંગેની પરીક્ષા જે ઘણી સખત હોય છે તેની મારફતે સંસ્થાનોમાં બ્રિટિશ હિંદીઓના પ્રવેશ ઉપર પ્રતિબંધ મૂકે છે. પરંતુ વેપારી પરવાનાઓ બાબતમાં પણ એ પરિસ્થિતિ માન્ય કરી લેવામાં અમે ડહાપણ અને શાણપણ માન્યું છે. અમે કહ્યું છે કે નવા વેપારી પરવાનાઓ સંબંધમાં અમારા હકોનું નિયમન અને નિયંત્રણ મ્યુનિસિપાલિટીઓ દ્વારા થાય તે માન્ય રાખવા અમે બિલકુલ ખુશી છીએ; માત્ર શરત એટલી

કે આવો કાયદો માત્ર બ્રિટિશ હિંદીઓને જ નહીં પણ બીજા સૌને પણ લાગુ પડવો જોઈએ. મારો અનુભવ એવો છે કે જ્યાં કોઈ કાયદો અમુક જ વર્ગના લોકોને લાગુ પાડવામાં આવે છે, ત્યાં એનો અમલ ઘણી સખતાઈથી થયેલો હોય છે. પરંતુ જ્યાં તે બધાને લાગુ પડે એવો હોય છે ત્યાં રાહત મેળવવાનું શક્ય બને છે. સાહેબ, હું માની લઉં છું કે જે લોકોને કોઈ અવાજ નથી કે મતાધિકાર નથી તેમના પર સરકાર જુલમ કરવા માગતી નથી. આ વાતનો હું ઉલ્લેખ કરું છું તે એટલા માટે નહીં કે અમારે રાજકીય સત્તા જોઈએ છે. અમે એ વાતની ચોખવટ કરેલી છે કે બ્રિટિશ હિંદીઓને સંબંધ છે ત્યાં સુધી, તેમને કોઈ પણ રાજકીય સત્તાની સહેજ પણ આકાંક્ષા નથી. પરંતુ જો અમારે મતાધિકારરહિત રહેવાનું હોય, તો હું એટલું તો જરૂર માનું છું કે સરકારે મતાધિકારહીન લોકોનું રક્ષણ કરવું જોઈએ, અને તે રક્ષણ માત્ર અધિક્યરી રીતે નહીં, પણ એક સાચી શક્તિરૂપે હોવું જોઈએ. અને જે રક્ષણના અમે હકદાર છીએ તે અમને મળે અને અમને તે મળ્યું છે એવો અનુભવ થાય તે માટે, સાહેબ, અમારા સમર્થક અને ટ્રસ્ટી તરીકે અમે આપના ઉપર આધાર રાખીએ છીએ (તાળીઓ).

શ્રી અલી : સાહેબ, મને નથી લાગતું કે હાથ પર લીધેલા અમારા આ કાર્ય બાબતમાં મારે આપને લંબાણથી કહેવાની જરૂર પડશે. શ્રી ગાંધીએ તમામ મુદ્દાઓ તથા હકીકતો રજૂ કરી દીધેલી છે. મારી કોમના લોકોએ મને માત્ર એટલો જ આદેશ આપેલો છે કે મારે માત્ર ટ્રાન્સવાલમાં એમની કેવી હાલત છે તે ખાસ કરીને આપની સમક્ષ રજૂ કરવું. તેમને લાગે છે, અને તીવ્રપણે લાગે છે કે બ્રિટિશ સરકારના તાબાની ટ્રાન્સવાલ સરકાર તેમની વિરુદ્ધ વર્ગભેદ ઉપર રચાયેલા કાયદા પસાર કરી રહી છે, જ્યારે આર્મિનિયનો, સીરિયનો, ગ્રીસવાસીઓ, રશિયનો અને પોલંડના યહૂદીઓ જેવા વિવિધ જાતિના હજારો પરદેશીઓ કોઈ પણ જાતની કનડગત કે પ્રતિબંધ વિના ટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશ કરી રહ્યા છે. અમારા લોકોને ૧૮૫૭નો ઢંઢેરો તેમ જ દિલ્લી દરબાર વખતે રાજાએ મોકલેલો સંદેશો^૧ યાદ છે. એ સંદેશમાં લોકોને ખાતરી આપવામાં આવી હતી કે બ્રિટિશ ધ્વજ નીચે તમારી સ્વતંત્રતા સલામત છે. એટલે એમને ઘણો અફસોસ થાય છે કે આ વટહુકમ પસાર થવાથી તેમના ઉપર અત્યાચાર થઈ રહ્યો છે અને તેમનું અપમાન થઈ રહ્યું છે.

મેં હમણાં આપને વિદેશીઓની વાત કહી. હવે મોટો પ્રશ્ન એ છે, કે યુરોપિયનોની એટલે કે સંસ્થાનવાસીઓની લાગણી અમારી વિરુદ્ધમાં છે. સંસ્થાનવાસીઓએ કોઈ પણ સ્વરૂપે કે કોઈ પણ રીતે અમારા લોકોને અપમાનિત કરવાની માગણી કદી પણ કરી નથી. એમણે તો અમારી વેપારી હરીફાઈ સામે રક્ષણ માગ્યું છે. આ હરીફાઈ એમને બહુ સખત રીતે નડે છે એટલે, સાહેબ, તેમની માત્ર એટલી જ ઈચ્છા છે કે ટ્રાન્સવાલમાં એશિયાઈઓનો જબરજસ્ત ધસારો બંધ થવો જોઈએ. અમે વખતોવખત સરકારને કહ્યું છે કે ટ્રાન્સવાલમાં વસનારા અમે લોકો એશિયાઈઓનો ભારે ધસારો થાય એવું ઈચ્છતા નથી, અને મિ. ડંકને પોતે કહ્યું હતું કે શાહી સરકાર, ટ્રાન્સવાલની જવાબદાર સરકારના પ્રશ્ન વિષે તથા પ્રવેશના પ્રશ્ન વિષે વિચાર કરશે. ધારાસભામાં અમારો પ્રતિનિધિ નહીં હોવાથી, શાહી સરકાર જ અમારી એકમાત્ર રક્ષક છે. હવે, આ કાયદો અને આ વટહુકમ કેવી રીતે લાદવામાં આવ્યા તે બાબતમાં માત્ર એક વાત હું કહેવા માગું છું. એક કલમ એવી હતી કે જે આ નવા વટહુકમની અસરથી મુક્ત રહી ગઈ હતી. એ કલમ અનુસાર ૩૫ લોકોના વંશજો આ વટહુકમના અમલમાંથી બાકાત રહી જાય છે, અને તેમ છતાં દક્ષિણ આફ્રિકામાં જન્મેલાં, અરે ખુદ ટ્રાન્સવાલમાં જન્મ્યાં હોય તો પણ, હિંદી બાળકોને માટે એમાં કોઈ પણ જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી. વધારામાં, મેં પોતે મિ. ડંકનેનું ધ્યાન ખેંચ્યું કે જો દક્ષિણ આફ્રિકામાં જન્મેલા કોઈ પણ એશિયાઈઓને આ વટહુકમની અસરથી બાકાત રાખો, તો પછી હિંદી બાળકોને બાકાત ન રાખો એ અન્યાય ગણાય. હવે આ

વાત કેટલી અન્યાયભરી છે તે બતાવવા એક ઉદાહરણ આપીશ. બોઅર સરકારના અમલ નીચે પણ તુર્કીના સુલતાનની મુસલમાન પ્રજા પર આ વટલુકમની બૂરી અસર પડતી હતી, પરંતુ એ જ સુલતાનની ખ્રિસ્તી પ્રજા પર તેવી અસર નહોતી પડતી. આ ઉપરથી આપ જોઈ શકશો કે આ વટલુકમ હિંદીઓને કેટલો અન્યાય કરનારો છે.

આથી વધારે લંબાણ કરવાનું જરૂરી છે એવું હું માનતો નથી. પરંતુ હું આપને માત્ર આટલું જ કહીશ કે: શાંતિ-રક્ષા ધારા હેઠળ અમારી પાસે અત્યારે જે પરવાનાઓ છે તે ઓળખ-વિધિ માટે તદ્દન પૂરતા છે, અને કોઈ જાતની પરવાનગી વિના જે કોઈ હિંદીઓ ટ્રાન્સવાલમાં ગેરકાયદે રહેતા હોય, તેમને એ પરવાનાઓની મદદથી શોધી કાઢી શકાય તેમ છે. એટલા માટે નવો વટલુકમ પસાર કરવાની અથવા તો અમને આ રીતે અપમાનિત કરવાની કોઈ જરૂર નથી, કેમ કે આજને તબક્કે તો અમારી પાસે આ પરવાનાઓ મોજૂદ છે. અમને લાગે છે કે આ વટલુકમ અમારી સામે તાકવામાં આવેલો છે, અને સાહેબ, અમને તે અપમાનકારક લાગે છે. અમે માનીએ છીએ કે આ વટલુકમ સિદ્ધાન્ત મુજબનો નથી, કેમ કે સ્વશાસનવાળાં સંસ્થાનો માટે એક દૃષ્ટાંતરૂપ થઈ પડશે. સાહેબ, હું આપનું એ હકીકત પ્રત્યે ધ્યાન દોરવા માગું છું કે જ્યાં હું પોતે ૧૩ વર્ષ સુધી રહેલો છું, તે કેપ સંસ્થાનની જવાબદાર સરકારના રાજ્યમાં મને પાર્લિમેન્ટનો મતાધિકાર હતો અને જમીન તથા સ્થાવર મિલકત રાખવાનો તેમ જ પરવાનાથી ખાણો ખોદાવવાનો હક હતો અને ત્યાં અત્યારની ક્ષણ સુધી પણ અમે એ હકો ધરાવીએ છીએ. હવે સમ્રાટના સંસ્થાનમાં એવા કાયદાનો વિચાર થઈ રહ્યો છે જે સીધેસીધો હિંદીઓની વિરુદ્ધ જાય છે. એટલા માટે જ મારી મુસલમાન કોમે ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની પરિસ્થિતિ આપની સમક્ષ રજૂ કરવા મને ખાસ અહીં મોકલ્યો છે. બીજી કોઈ પણ બ્રિટિશ પ્રજાને જે જે સગવડો અને હકો મળી શકે તે તે બંધી સગવડો અને હકો અમારી સરકાર પાસેથી માગવાનો અમને પૂરેપૂરો અધિકાર છે, સિવાય કે બ્રિટિશ સરકાર હિંદુસ્તાનની બહાર રહેતા લાખો હિંદીઓને રક્ષણ નહીં આપવાની વાત સ્વીકારવા તૈયાર હોય. જે બ્રિટિશ સરકાર આમ કરવા તૈયાર હોય, તો હિંદુસ્તાન છોડીને બ્રિટિશ ધ્વજ નીચે આવેલાં સંસ્થાનોમાં જતાં પહેલાં અમારા લોકોએ વધારે લાંબો વિચાર કરવો પડશે (તાળીઓ).

મિ. એચ. કોક્સ : હું આ પ્રશ્ન સંબંધમાં બહુ થોડી વાતો કહેવા માગું છું... હિંદી દુકાનદાર અથવા હિંદી વેપારી ગોરા દુકાનદાર કરતાં વધારે કુશળ હોય છે. શ્રી ગાંધીએ કહ્યું તે મુજબ, આ ગોરા દુકાનદારો સામાન્ય રીતે, અથવા ઘણી વાર, બ્રિટિશ પ્રજા હોતા નથી, પરંતુ દક્ષિણ યુરોપ અથવા રશિયાથી આવેલા પરદેશીઓ હોય છે. પરંતુ બ્રિટિશ સરકારે અત્યારે જે પ્રશ્ન વિચારવાનો છે તે એ છે કે બ્રિટિશ પ્રજાજનોની વિરુદ્ધ પરદેશી ગોરા દુકાનદારોની પ્રથાને જાળવી રાખવી કે નહીં? વાસ્તવમાં આખો પ્રશ્ન એ છે કે શું આપણે ટ્રાન્સવાલમાં આવેલા પરદેશી દુકાનદારોને આડકતરી રીતે આર્થિક મદદ પહોંચાડવી અને તેમને વેપાર કરવાનો હક આપવામાં પક્ષપાત કરવો? અને તેના અનુસંધાનમાં એનાથીયે વધારે મોટો પ્રશ્ન એ ઊઠે છે કે દક્ષિણ આફ્રિકાની જુદી જુદી જાતિઓનું ભાવિ કેવું હશે? દક્ષિણ આફ્રિકાની વસ્તીના અને ખાસ કરીને વસ્તીવધારાના આંકડા તપાસતાં મને એ વાતની પૂરી ખાતરી થઈ છે કે દક્ષિણ આફ્રિકા ગોરાઓનો દેશ નથી, ને કદી થઈ શકવાનો નથી. ગોરાઓ કરતાં કાળા લોકોની સંખ્યા અતિ ભારે ઝડપથી વધી રહી છે. એ સાચું છે કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં ગોરાઓ વસી શકે છે અને તેમની વસ્તી પણ વધી શકે છે. પરંતુ તેમનાથી મજૂરીનું કામ થઈ શકે તેમ નથી, એ વાત સૌ કોઈ કબૂલ રાખે છે. એટલા માટે અનેક લોકોએ એવું સૂચવ્યું છે કે ગોરા લોકો શારીરિક શ્રમ કરવા માગતા નથી, તો તેઓ દુકાનદારીનું કામ કરી શકે તે વાસ્તે આપણે તેમને ખાસ સગવડો આપવી જોઈએ. હવે હું માનું છું કે આજું વલણ અખત્યાર કરવું એ સ્થિતિ અસહ્ય છે. એનાથી બાકીની વસ્તીને તેમ જ જેઓ આ કામ કરવા માગે છે તે હિંદીઓને અન્યાય થાય છે. હિંદીઓ વધારે ધીરજવાળા છે અને સ્થાનિક વતનીઓ પાસેથી કામ લેવામાં વધારે સફળ નીવડે છે. તે ઉપરાંત, દક્ષિણ આફ્રિકાના મોટી સંખ્યાના ગોરાઓ આ હિંદી વેપારીઓને આવકારે છે, કેમ કે તેઓ જુઓ છે કે આ હિંદીઓ પાસેથી તેમને સસ્તે ભાવે માલ મળી

શકે તેમ છે. એક અંગ્રેજ સ્ત્રીએ મને કહેલું કે તે હિંદી વેપારીઓ સાથે વ્યવહાર રાખતી તેની સામે તેના પતિનો વિરોધ હતો, પરંતુ તેમ છતાં તે હંમેશાં એમની સાથે જ લેવડદેવડ કરતી, કેમ કે અનુભવે એને સમજાયું હતું કે એ લોકો પાસેથી સસ્તે ભાવે માલ મળતો હતો.

... આખરે તો આપણે આ સંસ્થાનોનું રક્ષણ કરવું પડશે. ટ્રાન્સવાલના રક્ષણ માટે આપણે લશ્કર રાખીએ છીએ અને તેનો ખર્ચ ઉઠાવીએ છીએ. એટલે સ્થિતિ આ પ્રમાણે છે: જ્યારે ટ્રાન્સવાલ એક પરાયો દેશ હતો, ત્યારે આપણે આપણી પોતાની પ્રજા વતી વચ્ચે પડવાના હકનો દાવો કરતા હતા; હવે એ આપણું પોતાનું સંસ્થાન છે, આપણી પોતાની ફોજો એનું રક્ષણ કરે છે, ત્યારે આપણે નમ્રપણે પીછેહઠ કરીએ છીએ અને એમની ઈચ્છાનો વિરોધ કરવાની હિંમત બતાવતા નથી. જો એમ જ હોય, તો પછી સમસ્ત સામ્રાજ્ય ઉપર રાજ્ય કરનારી જાતિ હોવાનો આપણો દાવો આપણે સદંતર છોડી દેવો જોઈએ! (તાળીઓ).

ત્યારે હકીકતમાં એ પરદેશીઓની બહુમતી છે, કેમ કે ત્યાંની ગોરી વસ્તી મુખ્યત્વે બોઅરોની છે. એટલું જ નહીં, પણ બહારથી આવેલા ગોરાઓ પણ મોટે ભાગે પરદેશીઓ છે. અને હું આને ઘણે અંશે ક્રાંતિકારી પગલું ભરવાની ઘડી માનતો હોઈ જો આપણે મંજૂરી આપીએ તો અંગ્રેજો તરીકે અને ઈંગ્લેન્ડની વતી આપણે એવો સિદ્ધાંત મંજૂર રાખીએ છીએ કે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના બહુમતી ધરાવતા રહેવાસીઓ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના લઘુમતી લોકો કરતાં સદાને માટે ઊંચતરતા દરજ્જાના ગણાશે. આવા સિદ્ધાંતને માન્ય રાખવો એ કોઈ પણ બ્રિટિશ સરકારને માટે, અને ખાસ કરીને એક લિબરલ પક્ષની સરકારને માટે એક ઘણી ગંભીર બાબત છે. એટલા માટે, મિ. મોલી, આપની સમક્ષ જે ખાસ મુદ્દો હું રજૂ કરવા માગું છું, અને સર લેપલ ગ્રિફિન જે કહેવાનું ભૂલી ગયા છે, તે એ છે કે હાલની સરકાર બ્રિટિશ હિંદીઓ વિરોધી કોઈ પણ કાનૂનને મંજૂરી આપે તે પહેલાં તેણે આખા પ્રશ્નની તપાસ કરી તે વિષે સરકારને રિપોર્ટ કરવા માટે એક કમિશન દક્ષિણ આફ્રિકા મોકલવું જોઈએ.

લૉર્ડ સ્ટેન્લી ઓફ આલ્ડર્લી: અંગત રીતે હું કહું તો આ વિષયમાં મારી દૃષ્ટિએ જેટલા ન્યાયની અપેક્ષા રાખી શકાય તેના કરતાં વિનંતીપત્રમાં કરવામાં આવેલી માગણી ઘણી ઓછી છે. મને લાગે છે કે આ બાબતમાં આપણી સામે એવી મુશ્કેલી ખડી થઈ છે કે જે તેને માટે આપણે કોઈ સિદ્ધાંતને નહીં પકડીએ તો એ મુશ્કેલી વધારે ને વધારે મોટી થતી જશે. મને ભય છે કે મોટા ભાગનાં ભાષણો આ બૂરા સિદ્ધાંતનો વિરોધ કરવાને બદલે એનો બચાવ કરનારાં રહ્યાં છે. . . . ટ્રાન્સવાલ જિતાયું તે વખતે બોઅરો સાથે સમાધાન કરતાં આપણે અખત્યાર કરેલા વલણ સંબંધમાં એક એવા ફક્રા પ્રત્યે હું આપનું ધ્યાન ખેંચવા માગું છું જે આપણા કેસને વધારે મજબૂત રીતે રજૂ કરે છે. હું મિ. ચેમ્બરલેને ૧૯૦૧માં કરેલા તારનો ઉલ્લેખ કરી રહ્યો છું. આ તાર “કોલોનિયલ પેપર પરટ,”ના પા. ૫ ઉપર મળશે. મિ. ચેમ્બરલેને તે વખતે તારથી જણાવ્યું હતું કે બિનગોરા લોકોની કાનૂની સ્થિતિ તેઓ કેપ સંસ્થાનમાં જેવી ધરાવે છે તેવી જ રહેશે. . . . હું એક ક્ષણભર પણ એવું નથી કહેતો કે સામ્રાજ્ય સરકારના સ્વ-શાસિત સંસ્થાનો સાથેના ગૂંચવાડાભર્યા સંબંધો જેતાં, આપણે એક સંસ્થાનની રાજકીય વ્યવસ્થા અને સત્તાઓમાં હસ્તક્ષેપ કરવાનો સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહીં કરી શકીએ; પણ મને એટલું ખસૂસ લાગે છે કે જ્યાં સુધી સંસ્થાનો બ્રિટિશ ધ્વજ નીચે રક્ષણની તથા બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના ટેકાની માગણી કરે છે, ત્યાં સુધી આપણને એટલી અપેક્ષા રાખવાનો તો અધિકાર છે જ કે તેઓ નાગરિક તરીકેના અધિકારો તો આપશે જ, પછી રાજકીય અધિકારોનો પ્રશ્ન ભલે એમની મરજી પર છોડી દેવામાં આવે.

હવે કદાચ આપ કહેશો કે ‘વારુ, કેન્દ્રીય સરકાર અને સંસ્થાનો વચ્ચે ઘર્ષણ જાગે ત્યારે તમારા આ સિદ્ધાંતનો અમલ તમે કેવી રીતે કરાવવા ધારો છો?’ હું નથી કહેતો કે આપ એનો અમલ જબરજસ્તીથી કરાવી શકશો. આ તો સમાન હકો ધરાવતા પક્ષો વચ્ચેના અટપટા સંબંધોની સમસ્યાઓ છે. અને જોકે સિદ્ધાંતથી તો આ દેશની પાર્લામેન્ટ સર્વોપરી છે, તેમ છતાં વ્યવહારમાં તો જ્યારે સંસ્થાન કોઈ પગલું ભરે ત્યારે આ દેશના સર્વોપરીપણાનો સ્વપ્ને પણ કોઈ વિચાર કરવું નથી. પ્રથમ તો, હું નથી માનતો કે કોઈ સંસ્થાન સાથે આપણે આવો પ્રશ્ન

ઉપસ્થિત થાય. પરંતુ જે આપણે વર્ષોવર્ષ સિદ્ધાન્ત જેડે રમત કરતા રહીશું, તો સંસ્થાનોમાં જાતિ-વિષયક ઉપરીપણાની એક ક્ષુદ્ર ભાવનાને પોતાનો અડો જમાવવાનું આપણે હાથે ઉત્તેજન મળશે અને આગળ જતાં એનો ઉકેલ કાઢવાનું આપણે માટે વધારે મુશ્કેલ થઈ પડશે. . . . મારે એ પણ જણાવવું જોઈએ કે જે પરિસ્થિતિ બહુ જ વણસી જાય અને સંસ્થાનવાસીઓ સંસ્થાનમાં આવતા હિંદીઓ ઉપર જેવા અપમાનજનક પ્રતિબંધો લાગુ કરવા માગે છે તેવા જ અપમાનજનક પ્રતિબંધો હિંદુસ્તાન જનાર ગોરા સંસ્થાનવાસી ઉપર લાગુ કરવામાં આવે તો કોઈ સંસ્થાન એની સામે ફરિયાદ નહીં કરી શકે. દાખલા તરીકે, કોઈ ઓસ્ટ્રેલિયન વેપારીને કોઈ અમુક જિલ્લામાં જ રહેવાની ફરજ પડે અને તેને પોલીસનો પરવાનો કઢાવવો પડે, તો મને લાગે છે કે એમનામાંના ઘણાને તરત સમજાઈ જાય કે બીજા બ્રિટિશ પ્રજાજનો પર પોતે જે પ્રતિબંધ મૂકી રહ્યા છે તે સહન કરી શકાય તેવા નથી. મને લાગે છે કે આ વાત મહત્વની છે. . . . નહીં, હું તો માનું છું કે એ અસહ્ય છે. હું પોતે તો એમ વિચાર કરું છું કે જ્યારે પણ આપણે સિદ્ધાન્તથી ચલિત થઈએ છીએ ત્યારે અચૂક, બહુ જ જલદીથી, મોટી મુશ્કેલીઓમાં ફસાઈ જઈએ છીએ. હું એમ નથી કહેતો કે આપણે બરાબર સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે વર્તી શકીએ. હું ધારું છું કે બ્રિટિશ સરકાર પણ નહીં વર્તી શકે. પરંતુ આપણે સિદ્ધાન્ત ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ અને આપણાથી બને એટલા તેની નજીક પહોંચવું જોઈએ.

અંતમાં, હું એટલું કહીશ કે સંસ્થાન મંત્રીએ આપણને આપેલી ખાતરી પ્રત્યે સર લેપલ ગ્રિફિને જે સંતોષ દર્શાવ્યો છે તેની સાથે હું પૂરેપૂરો સહમત થઈ શકતો નથી. સહાનુભૂતિ એ બહુ સારી ચીજ છે, પરંતુ અસરકારક પગલાં ભરવાનું એનાથી ઘણું ચડિયાતું છે.

સર એમ. એમ. ભાવનગરી: . . . જે વટહુકમની વિરુદ્ધ ફરિયાદ કરવા આ પ્રતિનિધિઓ આટલે દૂર આવ્યા છે, તેને આપની લાગવગથી નામંજૂર કરવા, પ્રધાનમંડળ અથવા સમ્રાટની સરકાર માની જાય તો તો ઘણું સારું છે. પરંતુ જે સમ્રાટની સરકારને લાગે કે સંસ્થાનમાંના કહેવાતા ગોરાઓના મનમાં ભરાઈ બેઠેલો પૂર્વગ્રહ અને હિંદીઓના હકો એ બેની વચ્ચે એવી કોઈ ખાઈ છે જે તેઓ તેમની પોતાની કે આપની લાગવગથી પૂરી શકે તેમ નથી, તો પછી આ આખા પ્રશ્નની તપાસ કરી તેનું પરિણામ સમ્રાટ સરકારની સમક્ષ રજૂ કરવા એક કમિશન નીમવું એવી જે વિનંતી કરવામાં આવેલી છે તેને હું અનુમોદન આપવા માગું છું. . . . પ્રતિનિધિઓએ મને સૂચના કરી છે તથા ટ્રાન્સવાલમાં, અને સાધારણ રીતે આફ્રિકામાં, વસતી લગભગ આખી બ્રિટિશ હિંદી કોમની વતી મને એવું કહેવાનો અધિકાર મળેલો છે કે તેઓ આવા કમિશનની તપાસનાં પરિણામોને માન્ય રાખશે. તેઓ માને છે કે છ, આઠ અથવા બાર નિષ્પક્ષ અંગ્રેજ રાજપુરુષો એકસાથે બેસી આવી ભારે ફરિયાદની તપાસ કરે તો ઘણુંખરું તેઓ એમાં ભૂલ તો નહીં જ કરે.

સર એચ. કોટન: . . . દક્ષિણ આફ્રિકામાં જે કંઈ બની રહ્યું છે તેના ઉપર હિંદુસ્તાનના લોકો ચાંપતી નજર રાખી રહ્યા છે. અને તેઓ પૃથ્વીના ગમે તે ભાગમાં વસતા હોય તો પણ, તેમને ન્યાય મળે એની આપ તકેદારી રાખશો, એવો, સાહેબ, તેઓને આપના ઉપર ઈતબાર છે. કારણ કે આપ તો એમની સ્વતંત્રતા અને હકોના રખેવાળ છો અને વાસ્તવમાં આ દેશમાં તો એમના એકમાત્ર રક્ષક છો. . . .

સર લેપલ ગ્રિફિન: સાહેબ, મને લાગે છે કે, આટલી વાત પૂરતી થશે. . . . આખરે તો આ એક સિદ્ધાન્તનો સવાલ છે, અને તે છોડી દેવાવો નહીં જોઈએ. સાચું કહીએ તો, ચીની મજૂરોના પ્રશ્ન વખતે આ સરકારે આ સિદ્ધાન્ત માટે એટલા જોરથી આગ્રહ કરેલો છે કે, જે આ પ્રશ્નને હાલના હાઉસ ઓફ કોમન્સ સમક્ષ સાચી હકીકતો સહિત સમજાવવાનું રજૂ કરવામાં આવે, અને એક વાર સ્વીકારેલા સિદ્ધાન્તને સુસંગત રહીને વ્યવહાર કરવો જોઈએ એ વાતનો જે કંઈ અર્થ હોય, તો આનો ઉત્તર પણ એક જ રીતે આપી શકાય તેમ છે.

મિ. મોલી: હું માનું છું, અને હિંદુસ્તાનનો જેમને અનુભવ છે તેવી જે જે વ્યક્તિ સાથે હું આ વિષય પર વાત કરું છું તે દરેક જણ એ બાબતમાં સહમત છે કે હિંદુસ્તાનમાં

લોકમત ઉપર આની સ્વાભાવિક રીતે જ જરા ગંભીર અસર પડી છે અને તે પડવી જોઈએ, એ બાબતમાં સહેજ પણ સંદેહ હોઈ શકે નહીં. જે લોકો દક્ષિણ આફ્રિકા જાય છે તેઓ વખત જતાં પાછા આવે છે અને તેમનામાંના કેટલાકને તથા તેમનાં સગાંવહાલાંને જે અપમાન સહન કરવાં પડ્યાં હોય છે તેની વાતો તેઓ લોકોને કહે છે. ખુદ આ વાત પૂર્વગ્રહોને ઉશ્કેરે છે. ઘણી વાર હિંદુસ્તાનના વિચાર કરનારા લોકો, પોતાની જાતને પ્રશ્ન પૂછે કે આપણે જેને વશ રહીએ છીએ તે બ્રિટિશ સરકાર, બ્રિટિશ તાજના કબજામાં નવાસવા આવેલા પ્રદેશમાં આપણા લોકોને આવી મુસીબતો વચ્ચે ખુલ્લા છોડી દે છે એમાં એની ઈચ્છાનો અભાવ હશે કે તાકાતનો અભાવ હશે? નવા મેળવેલા એ પ્રદેશની પરિસ્થિતિમાં રહેલો વિરોધાભાસ એક કરતાં વધારે વક્તાઓએ બતાવી આપ્યો છે, અને મને ખરેખર ઘણી ખુશી ઊપજી છે કે મારા મિત્ર લોર્ડ સ્ટેન્લીએ મિ. ચેમ્બરલેનનો ૧૯૦૧નો તાર વાંચી સંભળાવ્યો છે અને લોર્ડ લેન્સડાઉને યુદ્ધના પહેલા કે બીજા સપ્તાહમાં શેફીલ્ડમાં કરેલા પ્રસિદ્ધ ભાષણનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. મિ. ચેમ્બરલેન પ્રત્યેના ભારે આદર ખાતર આટલું કહેવું જ જોઈએ કે જેટલો સમય તેઓ સંસ્થાન કચેરીમાં રહ્યા તે બધો સમય તેઓ આ પ્રકારના અન્યાય, અત્યાચાર અને અપમાન ભરેલી કારવાઈઓનો પૂરી શક્તિથી વિરોધ કરતા રહ્યા હતા....

... હું ફરીથી કહું છું કે આ એક મોટી વિડંબના છે કે બ્રિટિશ સરકારને જે કામો પ્રત્યે ધ્યાન આપવું પડ્યું છે તેમાંનું પહેલું કામ એક એવો વટહુકમ છે જે, એને માટે આપણે ગમે તે કહીએ તોપણ, બીજી રીતરસમો તથા વિચારપ્રણાલીની સાથે સાથે કરોડો બ્રિટિશ પ્રજાજનો પર ગેરલાયકાતનું કલંક લગાડવામાં પરિણમે છે (તાળીઓ).

એક જવાબદાર પ્રધાન ભાગ્યે જ એવું ઈચ્છે કે એને કોઈ સિદ્ધાન્તની યાદ દેવડાવે. તેમ છતાં હું એ જોઈને ઘણો ખુશી થયો છું કે લોર્ડ સ્ટેન્લીએ નિર્ભય બનીને એ મુશ્કેલ અને કાંટાળા પ્રશ્નને છેડ્યો છે. સારું થયું કે એમણે આપણને યાદ દેવડાવ્યું કે જે સિદ્ધાન્તોનો તેમણે ઉલ્લેખ કર્યો અને જેનો આજે અમલ થઈ રહ્યો છે તે સિદ્ધાન્તો જરા જુનવાણી બની ગયા છે. પરંતુ એ સિદ્ધાન્તોના પાલન બાબતમાં હું એમની સાથે પૂરેપૂરો સહમત છું (તાળીઓ). પરંતુ હાલમાં આપણે, કંઈ નહીં તો હું, એક જવાબદાર હોદ્દા ઉપર છીએ, અને પ્રશ્ન એટલો જ નથી કે જે આપણી સમક્ષ એક કોરો કાગળ જ પડેલો હોત તો આપણે શું કરવાની ઈચ્છા રાખતે. પરંતુ લોર્ડ સ્ટેન્લીએ કબૂલ કર્યું તેમ, આપણે આપણા સિદ્ધાન્તને ધ્યાનમાં રાખવાનો છે અને વ્યાવહારિક અમલ અંગે જેટલા એની નજીક પહોંચી શકાય તેટલા પહોંચવાનું છે.

પણ, તો પછી ઈન્ડિયા ઓફિસનું સ્થાન શું છે? યાદ રાખો કે જે ખાતાને તથા મંત્રીને, શરૂઆતમાં અને એકદમ તેમ જ એક અર્થમાં આખરી રૂપે, આ પ્રશ્ન સાથે સંબંધ છે તે તો સંસ્થાનો માટેના મંત્રી છે. ... સજ્જનો, કમિશન નીમવા બાબતમાં મને તાબડતોબ એક ઘણી ગંભીર હરકત દેખાય છે અને તે હું તમારી સમક્ષ રજૂ કરું છું. તે એ છે કે મેં માસ સુધીમાં ટ્રાન્સવાલના લોકોને જવાબદાર રાજ્યતંત્ર આપવાની આપણે આશા રાખીએ છીએ. એમના હાથમાં સત્તાનાં સૂત્રો સોંપતા પહેલાં આજું એક કમિશન ત્યાં મોકલવું એ અવશ્ય ઘણું જ વિચિત્ર કહેવાય. કેમ કે જે આ કમિશને કંઈ પણ કામ કરવું હોય, અને સમ્રાટની અહીંની સરકારના મન પર કંઈ પણ અસર પાડવી હોય, તો તેણે સમ્રાટની સરકાર પાસે એ નવી રચનાર સરકારને, આ અત્યંત કઠણ અને કંટકભર્યા કાયદાના ક્ષેત્રમાં શું કરવું અને શું ન કરવું તે વિષે કહેવડાવવું પડે. શ્રી ગાંધી અને સર એમ. એમ. ભાવનગરીએ જે કંઈ કહ્યું છે, માત્ર તેના જવાબમાં હું એ વાત રજૂ કરું છું. કોઈકે વાતવાતમાં એમ પણ કહ્યું કે કમિશન નીમવાથી આ પ્રશ્નનો ઉકેલ આવશે. હું ઘણાં વર્ષોથી પાર્લિમેન્ટમાં બેસું છું, છતાં કોઈ પણ કમિશને કદીયે કોઈ પ્રશ્નનો ઉકેલ આણ્યો હોય એ વાતનું મને આશ્ચર્ય જ છે. એટલે એ સામાન્ય દરખાસ્ત સામે મારો વિરોધ છે અને હાલના સંજોગોમાં કમિશન નીમવાના ખ્યાલ સામે પણ મારો વિરોધ છે, કેમ કે અમ કરવાથી, જે નવી સત્તાને તમે અસ્તિત્વમાં આણી છે અથવા આણવા માગો છો તેની સાથે તમે તરત જ અથડામણમાં આવી પડશો.

બેશક ટ્રાન્સવાલ જેવું બનનાર છે અને નાતાલ હાલમાં જેવું છે તેવા સંસ્થાન પ્રત્યેની સામ્રાજ્ય સરકારની પરિસ્થિતિ એક મહાન વિરોધાભાસ જ છે. એને માટે બીજા કોઈ શબ્દ નથી. પરંતુ હકીકત એ પ્રમાણે જ રહી છે. આપણી વર્તમાન રાજપદ્ધતિ, જેને શાહી રાજપદ્ધતિ એવું ભૂલથી ખોટું નામ આપવામાં આવ્યું છે તે તમારે સ્વીકારવી જ રહી. તમારે એ વાત સ્વીકારવી પડશે, અને તમારે આ ઉઘાડું સત્ય સમજવું પડશે, અને તે તમારે નક્કી સમજવું જોઈએ કે આપણે આ સંસ્થાનો ઉપર હુકમનો દોર ચલાવી શકીએ તેમ નથી. તો પછી આપણે શું કરી શકીએ અને આપણે શું કરવું જોઈએ? હું જે આશા રાખું છું તે એ છે કે આ પ્રતિનિધિમંડળ જે લૉર્ડ એલ્ગિનને મળ્યું અને મને મળ્યું, અને જે કદાચ બીજા પ્રધાનોને અને બીજા વ્યક્તિઓને મળશે તે આ કામને આગળ ધપાવશે. આપણે પ્રશ્નની વકીલાત કરી શકીએ, તેને માટે દલીલો કરી શકીએ, અને લૉર્ડ સ્ટેન્લીએ ટૂંકામાં રજૂ કરેલા સિદ્ધાન્તો માટે આગ્રહ રાખી શકીએ. આપણે જે કાંઈ કરી શકીએ તે એટલું જ છે, પછી તે આવતે વર્ષે થનાર સંસ્થાનોની પરિષદમાં હોય, કે દાખલા તરીકે લૉર્ડ સેલબોર્નને મોકલવાના ખરીતાઓના રૂપમાં હોય. આપણાથી આટલું થઈ શકે: ટ્રાન્સવાલની જવાબદાર સંસ્થાઓ ઉપર બ્રિટિશ લોકમત અને બ્રિટિશ લાગવગનું દબાણ આપણે લાવી શકીએ.

જ્યારે સર લેપલ ગ્રિફિને મને એમ કહ્યું કે હું આ બંધનોને મજબૂત કરી શકું છું અથવા ઢીલાં કરી શકું છું, ત્યારે મેં જરા આશ્ચર્ય વ્યક્ત કર્યું હતું, એ તેઓ જોઈ ગયા હતા. આજે એવો એક પણ વાઈસરોય જીવતો નથી જેણે આ સંબંધો માટે જેના નવા સ્વરૂપ વિષે આજે તમે ફરિયાદ કરી રહ્યા છો, તેને સુધારવા માટે પ્રયત્ન અને તે પણ સખત પ્રયત્ન ન કર્યો હોય. લૉર્ડ લેન્સડાઉન એ સંબંધો વિષે શું માનતા હતા તે તમે સાંભળી લીધું છે. તમે જ્યારે લૉર્ડ એલ્ગિનને મળ્યા ત્યારે તેમણે તમને કહ્યું હતું કે તેમણે આ કચેરીમાં, હું માનું છું કે સંસ્થાન કચેરીને મોકલવા માટે, આ જ પ્રકારનો વિરોધ દર્શાવતા કેટલાયે ખરીતા મોકલ્યા હતા. છેલ્લા વાઈસરોય લૉર્ડ કર્ઝને તો જબરદસ્ત લડત ચલાવી હતી (તાળીઓ). તેમણે શું કહ્યું હતું કે કર્યું હતું તે જોવાને માટે આજે સવારે હું એમનાં ભાષણો ઉચલાવતો હતો. સાતમા અંદાજપત્ર ઉપરના એમના એક ભાષણમાં, હું ધારું છું ૧૯૦૩ના વર્ષમાં, નાતાલ સરકારની સાથે એમણે જે પ્રયત્નો કરેલા તેનો હેવાલ આપેલો છે. એમણે જે કાંઈ કહ્યું છે તે ઘણું ટૂંકું હોવાથી, એ વાંચી સાંભળાવવાની હું ધૃષ્ટતા કરું છું. તે આ પ્રમાણે છે: 'આવા લોકોને રહેવાની પરવાનગી આપવા બદલ તેમના ઉપર માથા દીઠ ૩ પાઉંડનો વેરો નાખવામાં આવેલો હતો. તે આખરે કાઢી નાખવાની અમે શરત મૂકી. એક કાયદો એવો હતો કે તે વેપારીઓને, તેઓ ગમે તેટલા જૂના વેપારીઓ હોય તોપણ, સ્થાનિક કોર્પોરેશનોની સત્તા નીચે મૂકતો હતો. આ કોર્પોરેશનોને વેપાર કરવાના પરવાના આપવાનો ઈનકાર કરવાની નિરંકુશ સત્તા હતી. આ કાયદો સુધારવાની અમે શરત મૂકી. બીજા કાયદો એવો હતો કે તેને આધારે હિંદીઓને જંગલી જાતિઓના વર્ગમાં મૂકવામાં આવતા હતા. આ કાયદામાંથી હિંદીઓને મુક્ત કરવાની અમે શરત મૂકી. જે હિંદીઓ પોતાની ગિરમીટની મુદત પૂરી કરી મુક્ત થાય, તેમને વિધિસર મુક્ત ન કર્યા હોય તો તેઓ ગિરમીટિયા મજૂરો છે અથવા નિષિદ્ધ પ્રવાસીઓ છે એવું બહાનું બતાવી એમને ખોટી રીતે ગિરફતાર કરી શકાતા. તેથી એવા ગિરમીટમાંથી છૂટેલા હિંદીઓને વિના વિલંબે મુક્ત કરવાની જોગવાઈ કરવી એવી શરત અમે મૂકી.' ૧૯૦૩માં નાતાલની સરકાર સાથે કામ લેવામાં લૉર્ડ કર્ઝનેની સ્થિતિ આવી હતી. નાતાલની સરકારે એનો શો જવાબ આપ્યો તે જાણો છો? લૉર્ડ કર્ઝને કહે છે: 'જવાબમાં અમને એવું જણાવવામાં આવ્યું કે આ શરતોને સ્થાનિક ધારાસભાની મંજૂરી મળવાની કોઈ આશા નહોતી. એટલે આ વાટાઘાટો પડતી મૂકવામાં આવી.' (જે મને અધિકાર હોય તો) મારે મારી જાતને આવી સ્થિતિમાં મૂકવી એ અવશ્ય ગેરહુકમીયત કહેવાય. અને હું નથી ધારતો કે સર લેપલ ગ્રિફિને મને એવી સ્થિતિમાં મુકવાની સલાહ આપે, અથવા એમ કહે કે મારે લૉર્ડ એલ્ગિનને એવો પત્ર લખવો કે ટ્રાન્સવાલની નવી સરકાર જ્યારે અસ્તિત્વમાં આવે ત્યારે તમારે તેના સંબંધમાં એવી સ્થિતિમાં મુકાવું કે જે સ્થિતિમાં નાતાલની સ્થાપિત સરકાર સંબંધમાં લૉર્ડ કર્ઝને મુકાયા હતા....

શ્રી ગાંધી પાસેથી મને જાણવા મળ્યું, અને જે સાંભળીને મને આનંદ થયો, અને કદાચ જરા આશ્ચર્ય પણ થયું, છતાં આનંદ તો થયો જ, કે જે હિંદીઓ અત્યારે ટ્રાન્સવાલમાં વસે છે અને જેઓ થોડા સમયથી વસેલા છે તેમના પ્રત્યે ગોરા સંસ્થાનવાસીઓની લાગણી ખરાબ નથી, પણ ઊલટી તે પ્રમાણમાં જરા સારી છે.

શ્રી ગાંધી: એ લાગણી સારી પેઠે ખરાબ છે, પરંતુ તે નાના દુકાનદારો પૂરતી મર્યાદિત છે. ચળવળ કરનાર અને લોકોના પૂર્વગ્રહને ઉત્તેજિત કરનાર એ લોકો છે.

મિ. મોર્લી: હું એ સમજું છું. પરંતુ આખરે તો આપણે આ વસ્તુ તરફ નિષ્પક્ષ દૃષ્ટિએ જોવું જોઈએ. જો કોઈ નાનો ગોરા દુકાનદાર લોકોના પૂર્વગ્રહનો લાભ લઈ પોતાના પ્રબળ હરીફોને હઠાવવા અધિકારીઓને સમજાવી શકે તો તેથી તેને ઘણો આનંદ થાય, એ બહુ અસ્વાભાવિક નથી; કેમ કે, અલબત્ત, આપણે સારી રીતે જાણીએ છીએ અને એમાં કશું છૂપું નથી, કે એ માત્ર પૂર્વગ્રહ કે રંગદ્રેષ જ નથી હોતો; તેમ એ જાતિ પરત્વેના હિનભાવમાંથી જન્મતો પૂર્વગ્રહ પણ નથી હોતો. એમ કહેવું તો બેહુદું લાગે એવું છે કેમ કે આપણે જાણીએ છીએ કે ટ્રાન્સવાલમાં વિવિધ ધંધા વગેરે કરતા એવા હિંદીઓ છે જેઓ ટ્રાન્સવાલમાંથી જેમને બાકાત રાખવામાં આવતા નથી એવા ઘણા લોકો કરતાં ઊતરતા તો નથી જ, પરંતુ જે તત્ત્વોને લઈને માણસ સુધરેલો ગણાય છે તેવાં અનેક તત્ત્વો બાબતમાં તેઓ ઘણા જ ચડિયાતા હોય છે (તાળીઓ).

... જો કોઈ પરદેશી સત્તા આપણા સાથી પ્રજાજનો ઉપર આ પ્રકારની ગેરલાયકાતો લાદવા માગે તો હું માનું છું કે આપણી વિદેશ કચેરી એવી કારવાઈને મૈત્રી વિરોધી કાર્ય તરીકે ઠરાવવા પ્રવૃત્ત થઈ જાય (તાળીઓ). આ એક કડવું સત્ય છે, પરંતુ આપણે આટલી વસ્તુ તો સ્વીકારવી જ પડશે કે કેટલાક સંજોગોમાં આપણે આપણાં આપ્તજનોને જે રીતે ઠપકો આપી શકીએ તેના કરતાં પરદેશીઓને વધારે અસરકારક રીતે ઠપકો આપી શકીએ છીએ એ વિષે કશી શંકા નથી. (શરમ, શરમ!) પરંતુ આમ કહીને હું મુદ્દાથી બહુ દૂર જઈ રહ્યો છું. મને લાગે છે કે લોર્ડ સ્ટેન્લીએ મને આવો કલ્પનાવિહાર કરવા લલચાવી મૂક્યો હતો! આખરે તો જો મારાથી કંઈ ભલું થઈ શકે તેમ હોય તો તે એટલું જ છે કે જો હિંદુસ્તાનમાં કોઈ પણ પ્રકારની લાગણી પ્રવર્તતી હોય તો તે પહોંચાડવાની હું કોશિશ કરું. તમે સંપૂર્ણ રીતે નિશ્ચિત રહેજો, અને તેઓ પણ નિશ્ચિત રહે કે પ્રસંગ આવ્યે આ નિર્દય, શરમજનક અને નીચ અપમાનોની વિરુદ્ધ તીવ્ર મતપ્રદર્શન અથવા વિરોધનાં રૂપમાં જે કંઈ થઈ શકે તેમ હશે તે કરવામાં, અને સંસ્થાન કચેરીએ જે કંઈ નિવેદનો કરવાં હશે તેમાં ટેકો આપવામાં, અથવા કદાચિત્ જરા મોખરે રહેવામાં, આ કચેરી જરા પણ પાછી પાની કરશે નહીં (તાળીઓ). સજ્જનો, તમે બધાએ મળીને આ પ્રશ્ન વિષે એકંદરે જે વિચારો આટલી સમર્થ રીતે મારી સમક્ષ મૂક્યા છે તે હું બરાબર સમજ્યો છું. એટલે આજે કોઈકે સહાનુભૂતિનો જે ઉલ્લેખ કર્યો હતો તે સહાનુભૂતિ જ માત્ર નહીં, પણ મારાથી આપી શકાય તેટલો ટેકો આપવાનું હું તમને વચન આપું છું અને તે પૂરી ઈમાનદારીથી આપું છું. મારો હોદ્દો ધરાવતી કોઈ પણ વ્યક્તિ આટલું વચન તો ઓછામાં ઓછું જરૂર આપી શકે (તાળીઓ).

સર લેપલ ગ્રિફિન: મિ. મોર્લી, આટલા લાંબા સમય સુધી આપે અત્યંત સ્નેહથી અને સહાનુભૂતિપૂર્વક અમારી વાતો સાંભળી અને તેનો જે જવાબ આપ્યો તે બદલ પ્રતિનિધિમંડળ તરફથી હું આપનો હાર્દિક આભાર માનું છું.

એ પછી પ્રતિનિધિમંડળ વિખેરાયું હતું.

[મૂળ અંગ્રેજી]

જર્નલ ઓફ ધિ ઈસ્ટ ઇન્ડિયા ઍસોસિયેશન, એપ્રિલ ૧૯૦૭

૨૪૦. સાઉથ આફ્રિકાને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૨૨, ૧૯૦૬

તંત્રીશ્રી

સાઉથ આફ્રિકા

[લંડન]

મહાશય,

ટ્રાન્સવાલમાં બ્રિટિશ હિંદીઓની સ્થિતિના પ્રશ્નની ચર્ચા માટે આપે આપની કટારો ખુલ્લી કરીને બ્રિટિશ હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ ઉપર બહુ મોટો ઉપકાર કર્યો છે, કેમ કે લોર્ડ મિલ્નરના શબ્દો વડે કેવળ આવી ચર્ચા કરીએ તો જ આપણે કોઈ યોગ્ય ઉકેલની નજીક આવી શકીએ. પરંતુ આપની તંત્રીનોંધમાં આપે બ્રિટિશ હિંદી કોમ ઉપર મતાધિકાર મેળવવાની તથા ટ્રાન્સવાલમાં એશિયાઈઓને ભરી દેવાની ઈચ્છા ધરાવવાનો આરોપ મૂકીને એને અન્યાય કર્યો છે. મારે આપને જણાવવું જોઈએ કે આ કોમે ટ્રાન્સવાલમાં કોઈ રાજકીય સત્તા મેળવવાની કે તેને બ્રિટિશ હિંદીઓથી ભરી દેવાની કદી ઈચ્છા રાખી નથી, અને તે કારણે જ તેણે કેપ અથવા નાતાલના નમૂના પ્રમાણેનો કાયદો સ્વીકારી લીધો છે, જેનાથી (જેઓ ઊંચો દરજ્જો ધરાવે છે તે લોકો સિવાયના) બ્રિટિશ હિંદીઓના આગમન ઉપર, તેમને અપમાનિત કર્યા વિના, પ્રતિબંધ મુકાય છે. કોમે તમામ નવા વેપારી પરવાના પર લોકલબોર્ડો અથવા મ્યુનિસિપાલિટીઓના નિયંત્રણનો સિદ્ધાંત પણ કબૂલ રાખ્યો છે. તેમાં શરત એટલી છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અપીલ કરવાનો અધિકાર રહેવો જોઈએ.

એશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેના વટલુકમ સામે વાંધો લેવામાં આવ્યો છે તે એટલા માટે નહીં કે એનાથી પ્રવેશ ઉપર નિયંત્રણ મુકાય છે, પરંતુ તે એટલા માટે છે કે એ વટલુકમ ટ્રાન્સવાલના વતની બની ચૂકેલા બ્રિટિશ હિંદીઓની સામાન્ય નાગરિક સ્વતંત્રતા ઉપર નિયંત્રણ મૂકે છે. હિંદીઓના પ્રવેશ ઉપર હાલના વટલુકમથી નિયંત્રણ મુકાતું નથી; એ હેતુ બર લાવવા માટે તો, આપ જાણો છો તે પ્રમાણે, શાંતિ-રક્ષા વટલુકમનો દુરુપયોગ કરવામાં આવેલો છે.

આપ કહો છો કે હિંદીઓ સાથેનો વર્તાવ દક્ષિણ આફ્રિકાના મૂળ વતનીઓ સાથેના વર્તાવ કરતાં સારો હોઈ નહીં શકે. આ વિધાન વિષે ચર્ચામાં ઊતર્યા સિવાય જ હું આપને જણાવી શકું કે એમની સાથે મૂળ વતનીઓ કરતાં પણ બૂરો વર્તાવ થઈ રહ્યો છે, કેમ કે મૂળ વતનીઓ ટ્રાન્સવાલના કોઈ પણ ભાગમાં જમીનની મિલકતના માલિક થઈ શકે છે, ત્યારે હિંદીઓ બિલકુલ માલિક થઈ શકતા નથી.

હું છું, આપનો, વગેરે,

મો. ક. ગાંધી

[મૂળ અંગ્રેજી]

સાઉથ આફ્રિકા, ૨૪-૧૧-૧૯૦૬

૨૪૧. થિયોડોર મોરિસનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૨૨, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. મોરિસન,

હમણાં આ સાથે એક છાપાની કાપલી સામેલ કરું છું. એમાં લૉર્ડ સેલબોર્નના ભાષણ આગળ નિશાનીઓ કરેલી છે. એમાંનું એક ભાષણ યુદ્ધ પહેલાંનું છે અને બીજું હાલનું તાજું છે.

સર મંચેરજીએ મિ. લિટલટનને લખેલા પત્રની એક નકલ પણ નિશાનીઓ કરીને આપને મોકલી આપું છું.

આપ જ્ઞેશો કે કેપના જેવો કાયદો થાય તો અમને સંતોષ થશે એ વાત લૉર્ડ એલ્ગિનને આપવામાં આવેલા વિનંતીપત્રમાં સ્પષ્ટ કરેલી છે. એ વિનંતીપત્રની નકલ આપની પાસે છે જ, અને જરૂર હશે તો હું વધારે નકલો પણ મોકલી આપીશ. હું આશા રાખું છું કે ઓશિયાઈ વટહુકમ સામે જે મૂળગત વિરોધ છે તે આપના ધ્યાનમાં આવ્યો હશે. તે એ છે કે એમાં પહેલી જ વાર રંગભેદને આગળ કરવામાં આવ્યો છે. એનો અર્થ સાંસ્થાનિક પરંપરાનો ભંગ કરવા બરાબર થાય છે. ગયે વર્ષે નેટિવ ટેન્યોર બિલ(વતની ભૂમિહક વિધેયક)ને નામંજૂર કરતાં કશી આનાકાની કરવામાં આવી નહોતી, તો આ વટહુકમ કે જે નેટિવ ટેન્યોર ઓર્ડિનન્સ કરતાં બેહદ ખરાબ છે તેને નામંજૂર કરવામાં શા માટે કોઈ જાતની આનાકાની થવી જોઈએ તે સમજમાં આવતું નથી.

આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ : [૨]

મિ. થિયોડોર મોરિસન

C/o ધિ ઈસ્ટ ઈન્ડિયા એસોસિયેશન

૩, વિક્ટોરિયા સ્ટ્રીટ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૨૮

૨૪૨. મિસ એ. એચ. સિમથને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૨, ૧૯૦૬

પ્રિય મિસ સિમથ,

તમારો ટેલિફોન પર આવેલો સંદેશો તો મને મળ્યો હતો. પરંતુ રાતના ૯-૧૫ વાગ્યા પછી જ હું એના ઉપર ધ્યાન આપી શક્યો હતો. તે વખતે તમને ટેલિફોન કરવાનું નિર્મૂલક લાગ્યું એટલે હવે આ પત્ર હું તમને લખી રહ્યો છું.

પ્રતિનિધિમંડળમાં જોડો હાજર રહ્યા હતા તેમની એક યાદી હવે આ સાથે હું બીડું છું. પ્રતિનિધિમંડળની વાતચીત ગુપ્ત રાખવાનું મિ. મોર્લીએ વચન લીધેલું છે. એટલે મારે તમને પ્રસિદ્ધિ માટે કંઈ પણ આપવું નહીં જોઈએ. અમારી મુલાકાત બહુ સારી ગઈ. મિ. મોર્લીનું ભાષણ કોઈ કોઈ સ્થળે કડક હતું. પરંતુ એની એકંદર અસર ઉત્સાહપ્રેરક હતી એવું હું કહી શકતો નથી. તેમ છતાં શું થાય છે તે આપણે જોતા રહેવાનું છે.

શ્રી અલી અને હું આવતા માસની પહેલી તારીખે અહીંથી રવાના થઈ જઈશું એ નક્કી છે.

આપનો વિશ્વાસુ,

મિસ એ. એચ. સિમથ

૫, વિન્ચેસ્ટર રોડ

હેમ્પસ્ટેડ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૨૯

૨૪૩. એમ. એન. ડૉક્ટરને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૨, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. ડૉક્ટર,

શનિવારે ૧૦ વાગ્યે કૃપા કરીને તમે મને મળવા આવશો?

તમારો વિશ્વાસુ,

મિ. એમ. એન. ડૉક્ટર

૧૦૨, વ્હાર્ટન રોડ, ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૬૩૦

૨૪૪. મિસ ઈ. જી. બેકને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૨, ૧૯૦૬

પ્રિય બાનુ,

સામયિક પત્રમાંની જાહેરખબર મુજબ ઈંગ્લંડમાં શિક્ષણ માટે આવતા હિંદી તરુણો માટે સૂચનાઓ જેમાં છે તે પુસ્તક મને મોકલી આપશો તો આપનો આભાર થશે.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

મિસ ઈ. જી. બેક

૨૩૩, આલ્બિયન રોડ,

સ્ટોક ન્યૂઈંગ્ટન, એન.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૬૩૧

૨૪૫. ઉપ્યુટેશનની નોંધ - ૩

હોટેલ સેસિલ,
લંડન,

નવેમ્બર ૨૩, ૧૯૦૬

આ અઠવાડિયું ઉપ્યુટેશનને છેલ્લું છે. ઉમેદ એવી હતી કે અમારું ચાલવાનું ૨૪મી નવેમ્બરે થશે. પણ કમિટીનું કામ પૂરું કરવા તથા મિ. મોર્લીને મળ્યા પછી જે કરવું ઘટે તે કરવા ખાતર રોકાવાની ફરજ પડી છે. હવે પહેલી ડિસેમ્બરે ચાલવાનું ચોક્કસ કર્યું છે.

મદદ માટેનાં વધુ વચનો

ચાલુ અઠવાડિયામાં લોર્ડ મિલ્નર, મિ. લિટલ્ટન, લોર્ડ રે, સર રેમન્ડ વેસ્ટ વગેરે સાહેબોની મુલાકાત થઈ છે. બધા બહુ લાગણી બતાવે છે અને મહેનત કરવાનું પણ કહે છે. આ બધાંનું પરિણામ શું આવશે તે કહી શકાતું નથી.

હિંદી પ્રધાનની મુલાકાત

હિંદી પ્રધાન મિ. મોર્લીને ઉપ્યુટેશન ગઈ કાલે એટલે જુમેરાતે ૧૨-૨૦ મિનિટે મળ્યું, તેમાં સર લેપલ ગ્રિફિન, લોર્ડ સ્ટેન્લી ઓફ આલ્ડર્લી, સર ચાર્લ્સ ડિલ્ક, સર ચાર્લ્સ શ્વૉન, સર વિલિયમ વેડરબર્ન, સર હેનરી કોટન, સર મંચેરજી ભાવનગરી, ડૉક્ટર રધરફર્ડ, મિ. હેરોલ્ડ કોક્સ, મિ. એ. એચ. સ્કોટ, મિ. લિન્ય, મિ. એફ. એચ. બ્રાઉન, મિ. જી. ડી. રીઝ, ડૉક્ટર

થાર્નટન, મિ. આરાતૂન, મિ. દાદાભાઈ નવરોજી, મિ. જી. બેનેટ, મિ. થિયોડોર મોરિસન, તથા મિ. રિચ હાજર હતા. મિ. અમીરઅલી પોતાની માંદગીને લીધે નહોતા આવી શક્યા.

સર લેપલ ગ્રિફિન, લૉર્ડ સ્ટેન્લી, મિ. કૉક્સ તથા સર મંચેરજીએ બહુ ભાષણો કર્યાં. લૉર્ડ સ્ટેન્લીએ હદ વાળી. અને મીઠા શબ્દોને બદલે મીઠાં કામ માગ્યાં. મિ. અલી તથા મિ. ગાંધીએ^૧ જે કહેવાનું હતું તે કહ્યું.

મિ. મોર્લીનું ભાષણ

મિ. મોર્લીએ લાંબો જવાબ વાળ્યો તેમાં જણાવ્યું કે :

ડેપ્યુટેશનને મળી હું બહુ રાજી થયો છું. કેમ કે જે દેશને સારું હું પાર્લિમેન્ટ પાસે જવાબદાર છું તે દેશની સ્થિતિ પૂરી જાણવા ઈચ્છું છું. વળી જે સવાલ મારી પાસે રજૂ થયો છે, તેનો સંબંધ હિંદુસ્તાનના સુલેહભરેલા રાજ્યકારભારની સાથે ઘણો ઘાટો છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિંદીની સ્થિતિથી લાગણી હિંદુસ્તાનમાં ઉશ્કેરાય છે, તે બહુ ગંભીર વાત છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાંથી હિંદુસ્તાન જતા હિંદી પોતાની ઉપર પડતા જુલમની વાત સાથે લઈ જાય છે. આનું પરિણામ એવું આવે છે કે લોકોમાં બહુ ખળભળાટ થાય છે. હિંદુસ્તાનના લોકો માનતા હોવા જોઈએ કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં પડતા જુલમો અટકાવવાની યા તો સરકારની ઈચ્છા નથી, અથવા તો તેની સત્તા નથી. બંને વાતે નુકસાન છે. હું માનું છું કે, મિ. ચેમ્બરલેને ૧૯૦૧ની સાલમાં હિંદીઓને સારું જે લડત લીધી છે તેને સારું તેનાં વખાણ કરવાં ઘટે છે. આ નવી સરકાર પાસે જે પહેલી હકીકત આવી છે તે એ કે કૉલોનીમાં હિંદીઓ ઉપર કાળો ડાંભ ચોંટાડવામાં આવે છે. સત્તાવાળાઓની પાસે નીતિની વાતો કરવામાં આવે તે તેઓને આણગમતી હોય છે. પણ લૉર્ડ સ્ટેન્લીએ નીતિની વાત છેડી છે તેથી હું રાજી થયો છું. કેટલાક એમ માનતા હશે કે લૉર્ડ સ્ટેન્લીએ જે વાત કહી તે ઘરડાની શિખામણવાળી છે. પણ હું એમ માનતો નથી. પણ કમનસીબે અમારે કોરા કાગળ પર લખવાનું રહ્યું નથી. જે હકીકત છે તે આપણે જાણવી જોઈએ. અને પછી આપણાથી બને તેટલે દરજ્જે નીતિનો પગ ભરવાનો છે. ત્યારે હવે ઈન્ડિયા ઓફિસ શું કરી શકે તે જોઈએ. સર લેપલ ગ્રિફિને કબૂલ કર્યું કે મુખ્ય સત્તા લૉર્ડ એલ્ગિનના હાથમાં રહી છે. મને સર મંચેરજી કહે છે કે મારે કમિશનની માગણી કરવી જોઈએ. પણ હરકત એ આવે છે કે મેં માસમાં રિસ્પોન્સિબલ સત્તા મળશે. હવે જે એ નવા ગવર્નમેન્ટ વચ્ચે ને કમિશનની ભલામણ વચ્ચે તકરાર ઊઠે તો બહુ ગંભીર વાત થશે. આવા કમિશનથી તકરારનો અંત આવશે એમ હું માનતો નથી. હું પાર્લિમેન્ટમાં ઘણાં વરસ રહ્યો છું. પણ મને એવો વખત યાદ નથી કે જ્યારે કોઈ કમિશનથી કોઈ સવાલનો ફૂડ્યો આવ્યો હોય. અને ટ્રાન્સવાલ બાબત કમિશન નીમવું એથી કાંઈ છેડો આવવા સંભવ નથી. નવું ગવર્નમેન્ટ સ્થાપિત થતાં જ તેની સાથે તકરારનો વખત આવવા સંભવ છે. ખરી હકીકત એ છે કે આપણે સ્વરાજ્ય ભોગવતા કૉલોનીને હુકમ નથી કરી શકતા. આપણે તેમને વીનવી શકીએ, દલીલ કરી શકીએ, આપણી નીતિ જાળવવા દબાણ કરી શકીએ. કૉલોનિયલ કોન્ફરન્સમાં કે લખાણોમાં લૉર્ડ એલ્ગિન બેશક સખત દલીલ તથા લખાણો કરશે. દરેક વાઈસરોયે આ બાબત લખાણો કર્યાં છે. લૉર્ડ કર્ઝને બહુ સખત લખેલું, તેઓ સાહેબે નાતાલ વિષે બહુ ભલામણો કરી છે. પણ નાતાલે લૉર્ડ કર્ઝનની વાત સાંભળી નથી. હવે ટ્રાન્સવાલ સાંભળે છે કે નહીં તે જોવાનું રહ્યું. ટ્રાન્સવાલમાં ઘણા ગોરાઓ હિંદીની સામે નથી, તે જાણીને હું રાજી થાઉં છું. જે હલકા વેપારવાળા ગોરાઓ સામે થાય તો તે હું સમજી શકું છું. કદી

૧. પોતાના ગુજરાતી ખરીતાઓમાં ગાંધીજી ઘણી વાર પોતાનો હલ્લેખ પહેલા પુરુષ એકવચનમાં તથા પોતાનું નામ ઈર્ષને એમ બંને રીતે કરે છે.

કોઈ હિંદી પણ સામે થાય તો તે પણ સમજાય તેવું છે.^૧ પણ મારાથી ન સમજાય તેવી વાત તો એ છે કે ગોરાઓ માત્ર કાળી ચામડીની સામે વેર બાંધે. હું જાણું છું કે ટ્રાન્સવાલમાં ગોરાઓ કરતાં ચઢે એવા ઘણા છે. તેની ઉપર કેમ જુલમ થઈ શકે? હિંદી ઉપર પડતાં દુઃખોથી જેમ લૉડ લેન્સડાઉનની લાગણી દુખાતી હતી તેમ હિંદીઓ ઉપર ઈજા પડે તો મારું લોહી પણ ઊકળે છે. પણ એટલું યાદ રાખવાની જરૂર છે કે જેટલા જેરથી આપણે પરદેશી રાજ્યની સાથે વાત ચલાવી શકીએ છીએ તેટલા જેરથી આપણે કૉલોનીને કહી શકતા નથી. પણ હું લૉડ સ્ટૅન્લીની ઉશ્કેરણીથી આગળ ચાલતો જાઉં છું. મારે માત્ર એટલું જ કહેવાનું રહ્યું છે કે મારાથી બનતી મદદ કરવી તે મારી ફરજ છે. સખત લખાણો જેટલાં કરવાં ઘટે તેટલાં ઈન્ડિયા ઓફિસ કરવા નહીં ચૂકે. એટલું હું ખાતરીપૂર્વક કહું છું કે કૉલોનિયલ ઓફિસને પૂર્ણ ટેકો આપવા બલકે તેનાથી આગળ જવામાં પણ હું નહીં ચૂકું.

વધુ મુલાકાત અને દિલસોજી

આ પ્રમાણે મિ. મોર્લીએ સખત ભાષણ કર્યું છે. તોપણ હું કાયદો નામંજૂર થયે એવી ઉમેદ હવે નથી ધરાવી શકતો. ટ્રાન્સવાલથી સખત લખાણો આવેલાં જણાય છે. એમ પણ જેવામાં આવે છે કે આપણે હલકી રૈયત છીએ, ને આપણી ઉપર જેટલો ભાર લાદી શકાય તેટલો લાદવામાં હરકત જેવું નથી તેવો અંતરનો વિચાર અહીંના રાજ્યકર્તાઓનો છે. અમે મિ. લિટલટનને આજ મળ્યા, તથા મુંબઈના માજી વડા જજ સર રેમન્ડ વેસ્ટને^૨ પણ મળ્યા. તેમનો વિચાર તેવો હોય એમ દેખાતું હતું. તેમની લાગણી સારી હતી. પણ તેમણે બતાવી આપ્યું કે જેવું જેર તેઓ ધરાવે છે, તેવું આપણે નહીં ધરાવીએ ત્યાં લગી આપણને દાદ મળવાની નથી. કૉલોનીથી તેઓ ડરે છે તેનું કારણ એવું નથી કે તેઓ ગોરા છે, પણ તેનું કારણ એવું છે કે તેઓ બળિયા છે. જો આ વિચાર બરાબર હોય તો આપણું તારણ આપણે હાથે જ કરવાનું રહ્યું છે એમ સમજવાનું છે.

આપણો છૂટકારો

આ વિચાર કરતાં મિસ મિલનનો કેસ જાણવા જેવો છે. મિસ મિલન તે સ્ત્રીઓને સારુ વોટ માગનારી બાઈઓમાંની એક છે. તે બાઈએ પાર્લિમેન્ટના મકાનમાં ભાષણ કરવું શરૂ કર્યું. પોલીસે મનાઈ કરી, તેણીએ ભાષણ જારી રાખ્યું. તેને પકડી. કેસ ચાલ્યો. મૉનિસ્ટ્રેટે તેનો દસ શિલિંગ દંડ અથવા સાત દિવસની જેલનો ઠરાવ કર્યો. તે બહાદુર બાઈએ દંડ નહીં આપતાં જેલમાં જવું કબૂલ કર્યું. ઈંગ્લંડથી અમારો આ છેલ્લો કાગળ હશે. માટે બધાઓને વિનંતી કરવાની છે કે 'કાયદો પસાર થયે એમ ધારીને જેમ મિસ મિલને જેલમાં જવાનું કબૂલ કર્યું છે તેમ દરેક ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓ કરવાનું છે. ચોથા ઠરાવમાં હિંદીની તેથી છૂટવાની ચાવી છે એમાં જરાયે શંકા નથી. અને એ ઠરાવ અમલમાં આવે તો કાયદો પસાર થાય કે નહીં તેની જરાયે ચિંતા નથી.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૨-૧૨-૧૯૦૬

૧. મોર્લીના ભાષણની દફતરી નોંધમાં આ કથન મળતું નથી. જુઓ પા. ૨૩૯-૪૨.

૨. (૧૮૭૨-૧૯૧૨); કાયદારાસ્ટ્રી (ન્યૂરિસ્ટ), મુંબઈ યુનિવર્સિટીના વાઈસ ચાન્સેલર; અને હિંદુસ્તાનમાં એતીવિષયક ધિરાણના હિમાયતી.

૨૪૬. મોર્લીના અંગત મંત્રીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૨૩, ૧૯૦૬

નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય હિંદી વજીર

પરમ માનનીય જૈન મોર્લીના

અંગત મંત્રી

ઈન્ડિયા ઓફિસ

ડાઉનિંગ સ્ટ્રીટ, ૩૭૯.

વહાલા સાહેબ,

ગઈ કાલે મિ. જૈન મોર્લીને મળેલા પ્રતિનિધિમંડળની કાર્યવાહીનો રિપોર્ટ જોને કહી શકાય એવું લખાણ ધિ ટાઈમ્સમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે તે મારા જોવામાં આવ્યું છે. ગઈ કાલે ઘણા ખબરપત્રીઓ મારી પાસે આવ્યા હતા. તેમને મેં કહ્યું હતું કે કાર્યવાહી ખાનગી હતી અને એ મતલબના ખબર ધિ હેલી મેલ અને ધિ ટ્રિબ્યૂનમાં પ્રસિદ્ધ પણ થયા હતા. ધિ ટાઈમ્સ આ રિપોર્ટ કેવી રીતે મેળવી શક્યું તે સમજતું નથી. એટલે ધિ ટાઈમ્સ આ રિપોર્ટ કેવી રીતે પ્રસિદ્ધ કરી શક્યું તેની મિ. મોર્લી તપાસ કરવા માગે છે કે કેમ તે મને જણાવવા કૃપા કરશો તો હું આપનો આભારી થઈશ.

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૩૩

૨૪૭. ડૉ. જી. ઓલ્ડફીલ્ડને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૩, ૧૯૦૬

પ્રિય ભાઈ ઓલ્ડફીલ્ડ,

શ્રી અલીનું પારસલ મોકલાયું કે નહીં તેની તમે કૃપા કરીને તપાસ કરશો? મિસ રોઝેનબર્ગ તો એ લાવી જ નથી. શ્રી અલી પાસે હવે કેટલી રકમ બાકી નીકળે છે તે પણ મને જણાવવા કૃપા કરશો?

મારા દાંત તમે જોયા હતા ત્યારના કરતાં અત્યારે વધારે હાલે છે. અને તેમ છતાં મને ડર છે કે મારાથી ઈસ્પિતાલમાં આવીને દાંતનું કે નાકનું ઓપરેશન કરાવી શકાશે નહીં.

આપનો વિશ્વાસુ,

ડૉ. જોસિયા ઓલ્ડફીલ્ડ
લેડી માર્ગરિટ હોસ્પિટલ
બ્રોમલી
કેન્ટ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૬૩૪

૨૪૮. લૉર્ડ એલિગના અંગત મંત્રીને પત્ર^૨

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૪, ૧૯૦૬

નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રી
પરમ માનનીય લૉર્ડ એલિગના
અંગત મંત્રી
ડાર્લિંગ સ્ટ્રીટ
વહાલા સાહેબ,

સર હેનરી કોટનના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં વ્રીડીડોર્પ સ્ટેન્ડ્ઝ ઓર્ડિનન્સ (વ્રીડીડોર્પના વાડા અંગેનો વટલુકમ) બાબત મિ. ચર્ચિલે આપેલો જવાબ મેં જોયો છે.^૨ મારા નમ્ર અભિપ્રાય પ્રમાણે આ જવાબ સાચી પરિસ્થિતિના ખોટા ખ્યાલ ઉપર રચાયેલો છે.

૧. આ પત્ર, સર હેનરી કોટનનો પ્રશ્ન અને ચર્ચિલના ઉત્તર સાથે (નીચેની પાદટીપ ૨) તા. ૨૨-૧૧-૧૯૦૬ના ઇન્ડિયન ઓપીનિયનમાં ઉતારવામાં આવ્યો હતો.

૨. નવેમ્બર ૨૨, ૧૯૦૬ને રોજ સર હેનરી કોટને હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં ઉપ-સંસ્થાન મંત્રીને પૂછ્યું હતું કે ૧૯૦૬ના વ્રીડીડોર્પ સ્ટેન્ડ્ઝ ઓર્ડિનન્સના ખીલ પરિશિષ્ટની કલમો ૫, ૮ અને ૯ પ્રત્યે આપનું

ગરીબ ડચ નાગરિકોને પોતાને રહેવા માટે ગ્રીડીડોર્પ આપવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ એની સાથે જ એ લોકો સિવાયના અન્ય લોકો પણ, નીતિ કે રંગના કોઈ ભેદ વિના, ગ્રીડીડોર્પમાં વસતા હતા. દાખલા તરીકે, જેમને મૂળે ગ્રીડીડોર્પમાં વાડાઓ આપવામાં આવ્યા હતા તેમની પાસેથી કેટલાયે ડચેતર ગોરાઓએ વાડાઓ રાખ્યા હતા અને ત્યાં તેઓ રહેતા હતા અને બોઅર સરકારને આની ખબર હતી.

આ વટહુકમ, આ વિસ્તાર આપણા મુલકમાં ભળી ગયો તે પહેલાંની કાનૂની શરતોને કાયમ કરતો નથી, કારણ કે વિલીનીકરણ પહેલાંની કાનૂની સ્થિતિ એવી હતી કે જેમને એ જમીન આપવામાં આવી હતી તેમને માત્ર ત્યાં રહેવાના જ હકો મળેલા હતા. હવે આ વટહુકમ તેમને કાયમી માલિકી કરી આપે છે, અને તેમને એવી સત્તા આપે છે કે એશિયાઈઓ સિવાય બીજા ગમે તેને નામે તેઓ પોતાનો પટ્ટો નામફેર કરી આપી શકે છે. એટલે કે અંગત વસવાટ માટેની કાનૂની શરત હવે નામફેર થઈ શકે તેવા પટ્ટાના રૂપમાં બદલાઈ રહી છે.

ગ્રીડીડોર્પમાં હિંદીઓએ કાનૂની શરતોનો ભંગ કરીને હકો મેળવ્યા છે એ વિધાન સામે હું વિરોધ કરવાની ધુષ્ટતા કરું છું. જેઓ ગરીબ નાગરિકો નહોતા એમણે જે રીતે હકો મેળવ્યા હતા તે જ રીતે હિંદીઓએ પણ ગ્રીડીડોર્પમાં હકો મેળવ્યા હતા. હિંદીઓએ ગ્રીડીડોર્પમાં ઝૂંપડીઓ ઊભી કરી છે એ વાત પણ સાચી નથી. મારા નમ્ર અભિપ્રાય પ્રમાણે, સમાન દરજ્જાનો વિચાર કરતાં જેને ઝૂંપડીઓ કહેવામાં આવી છે તે ગ્રીડીડોર્પમાં આવેલી ઘણી ઈમારતો કરતાં ચડિયાતી છે.

ગોરા અને બિનગોરા લોકોનાં રહેઠાણોને અલગ અલગ રાખવાના સિદ્ધાંતને જે સાચો માનવામાં આવે, તો મને ભય છે કે સહેજ પણ સ્વમાન સાથે બ્રિટિશ હિંદીઓએ ટ્રાન્સવાલમાં રહેવા બાબતનો અંત આવી જશે. આવા સિદ્ધાંતનું તર્કસંગત પરિણામ એ આવશે કે લોકેશનોની પ્રથા દાખલ થશે. અને એનું એકમાત્ર પરિણામ સેંકડો ઈજ્જતદાર અને કાયદાને માન આપનાર હિંદીઓના વિનાશમાં આવશે.

ધ્યાન ખેંચાયું છે કે કેમ? આ કલમો અનુસાર જે વિસ્તારને આ વટહુકમ લાગુ પડે છે તે વિસ્તારમાં વસવાની ધરણ નોકરો સિવાયના તમામ બ્રિટિશ હિંદીઓને બંધી કરવામાં આવી છે. જ્યાં સુધી આ વટહુકમને સમ્રાટની મંજૂરી મળે નહીં ત્યાં સુધી તે અમલમાં આવી શકતો નથી. બીજાં એ પણ પૂછવામાં આવ્યું હતું કે બોઅર સરકાર તેમ જ હાલની સરકારના અમલમાં, કેટલાંયે વર્ષોથી, ગ્રીડી-ડોર્પના નાગરિકોએ આપેલી સનદોને આધારે બ્રિટિશ હિંદીઓને આ વિસ્તારની જમીનોમાં રહેવા દેવામાં આવેલા છે, અથવા તેઓ ત્યાં રહે છે, અને ત્યાં પાકાં બાંધકામો તેમણે કરેલાં છે. આ બધું નેતાં આ વટહુકમને નામંજૂર કરવાની નામદાર સમ્રાટને સંસ્થાન મંત્રી સલાહ આપશે કે કેમ?

મિ. ચર્ચિલ : જે કલમોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તે તરફ મારું ધ્યાન ખેંચાયું છે. આ જમીન મૂળે ગરીબ નાગરિકોને, કહેતાં કેવળ ગોરાઓને જ, આપવામાં આવી હતી અને તે પણ એવી શરતે કે તેઓ જાતે ત્યાં રહેશે. એટલે આ વિસ્તાર આપણા મુલકમાં ભળી ગયો તે પહેલાં જે કાનૂની શરતો હતી તેને આ વટહુકમ માત્ર કાયમી બનાવે છે. આ શરતોનો ભંગ કરીને કેટલાક હિંદીઓએ કેટલાક વાડાનો કબજો મેળવ્યો છે અને ત્યાં પતરાંની ઝૂંપડીઓ ઊભી કરી છે, એમ મારા જાણવામાં આવ્યું છે. વધારામાં હું કહી દઉં કે ગોરા અને બિનગોરા લોકોનાં રહેઠાણ અલગ રાખવાં એ ઘણું ઇચ્છવાનું છે, કેમ કે યુરોપિયન, એશિયાઈ અને અસલ વતનીઓનાં કુટુંબોને સાથે સાથે મિશ્ર સમાજના રૂપમાં રહેવા દેવાની પ્રથા અનેક અનિષ્ટાથી ભરેલી છે, અને લોર્ડ સેલ્બોર્નના અભિપ્રાય મુજબ, ત્રણે કોમોના સામાજિક હિતને માટે હાનિકારક છે. તેમ છતાં, આખો પ્રશ્ન હજી વિચારણા હેઠળ છે.

હિંદીઓના પ્રશ્નો બાબતમાં લોર્ડ મહાશય સમક્ષ જે ખોટી માહિતી રજૂ કરવામાં આવી છે તે જોઈને સ્તબ્ધ થઈ જવાય છે. અને એ અત્યંત દુઃખદ છે કે જે કાનૂન કોઈ પણ સંજોગોમાં ન્યાયસંગત કહી શકાય તેમ નથી તેને ખોટાં અથવા ભ્રામક કથનો વડે યોગ્ય ઠરાવવામાં આવે છે.

ઉપરોક્ત વિચારો પ્રગટ કરવાની ધૃષ્ટતા કરવામાં અમારો ઈરાદો લોર્ડ સેલબોર્ન ઉપર દોષારોપણ કરવાનો નથી, પરંતુ અમે વિનયપૂર્વક એટલું કહેવા માગીએ છીએ કે ખુદ લોર્ડ સેલબોર્નને પોતાને પણ ગેરરસ્તે દોરવનારી માહિતી આપવામાં આવે છે એ ખેદભરી વાતની જેઓ સ્થાનિક રહેવાસી છે અને રાજ્યવહીવટની ભીતરની સ્થિતિના જાણકાર છે તેમને માહિતી છે.

હું છું,

આપ મહાશયનો આજ્ઞાંકિત સેવક,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૩૫

૨૪૯. કલોડ હેને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૨૪, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

સર મંચેરજીએ આપેલો ઓળખપત્ર આ સાથે બીડું છું. એમાંની વાત સ્પષ્ટ છે.

મારા સાથી પ્રતિનિધિ શ્રી અલીને તથા મારે આવતા શનિવારે ટ્રાન્સવાલ જવા નીકળવાનું હોવાથી, આપને મળવા માટે અગાઉથી સમય માગવાને બદલે હું આ સાથે બીડેલો પત્ર આપને મોકલવાની તથા જણાવવાની છૂટ લઉં છું કે શ્રી અલી તથા હું આવતા સોમવારે ૨-૪૫ વાગ્યે હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં અમારાં કાર્ડ મોકલી આપને મળવાનો પ્રયત્ન કરીશું. પરંતુ જો આપને મળવામાં નિષ્ફળ જઈએ તો મારી આપને વિનંતી છે કે આપ અમારા કાર્ય પ્રત્યે આપની સહાનુભૂતિ સંબંધમાં તથા દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિમાં જોડાવાની આપની સંમતિ વિષે અનુકૂળ ઉત્તર મોકલી આપવા કૃપા કરશો.

આપ જાણતા હશો કે અમે તમામ પક્ષોને વિનંતી કરી રહ્યા છીએ અને તેમના તરફથી અમને ટેકો પણ મળ્યો છે.

આ સાથે ત્રિ ટાઈમ્સની એક કાપલી મોકલું છું. તેમાં મિ. મોર્લી સાથે થયેલી મુલાકાતનો હેવાલ આપેલો છે. એ ઉપરથી ટ્રાન્સવાલમાં બ્રિટિશ હિંદીઓની સ્થિતિનો વિશેષ ખ્યાલ આવશે.

આવા જ પત્રો સર એડવર્ડ સાસૂન, મેજર સર ઈવાન્સ ગોર્ડન અને સર વિલિયમ બુલને પણ હું મોકલું છું.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ :
માનનીય ક્લોડ લે, એમ. પી.
હાઉસ ઓફ કોમન્સ
વેસ્ટમિન્સ્ટર

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૩૭

૨૫૦. લોર્ડ રેને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨૪, ૧૯૦૬

મહાનુભાવ,

ગઈ કાલે આપે શ્રી અલીને તથા મને જે ઘણી જ સહાનુભૂતિભરી મુલાકાત આપી તે બદલ અમે આપના અત્યંત આભારી છીએ.

આ સાથે હવે હું દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિના બંધારણના મુસદ્દાની નકલ આપને મોકલું છું. મુસદ્દામાં જેમનાં નામ આપવામાં આવ્યાં છે તેમણે સમિતિમાં જોડાવાનું સ્વીકારેલું છે. આપે ગઈ કાલે જે સજ્જનનું નામ આપ્યું હતું તેમને પણ અમે મળવાના છીએ.

જો આપ સમિતિના પ્રમુખ થવાનું સ્વીકારી શકો, તો દક્ષિણ આફ્રિકાની હિંદી કોમ ઉપર આપનો ઘણો જ ઉપકાર થશે.

બંધારણનો મુસદ્દો છપાઈ રહ્યો છે અને જેઓ સભ્યો બની ચૂક્યા છે તેમને તે મંજૂરી માટે મોકલી આપવામાં આવશે. એટલે સમિતિના પ્રમુખ તરીકે આપનું નામ મારે મૂકવું કે નહીં તે જણાવવાની આપ કૃપા કરશો?

આપના માનમાં યોજવામાં આવેલા જે અલ્પાહાર સમારંભમાં આવવાનું આપે કૃપા કરીને સ્વીકાર્યું છે, તે હોટેલ સેસિલમાં આવતા ગુરુવારે સવારે ૧૦-૩૦ વાગ્યે રાખ્યો છે.

અલ્પાહાર પત્યા પછી તરત જ સમિતિના સભ્યોની એક નાનકડી સભા મળશે. તેમાં સૂચનાઓની આપલે થશે અને સમિતિનું ઉદ્ઘાટન કરવામાં આવશે.

હું છું,
આપ મહાનુભાવનો આજ્ઞાંકિત સેવક,

પરમ માનનીય લોર્ડ રે
૬, ગ્રેટ સ્ટેનહોપ સ્ટ્રીટ
પાર્ક લેન, ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૩૮

[બિડાણ]^૧

કામચલાઉ મુસદ્દો

દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિ
(નવેમ્બર ૧૯૦૬)

પ્રમુખ

ઉપપ્રમુખ

સર લેપલ ગ્રિફિન, કે. સી. એસ. આઈ.

સમિતિના સભ્યો

શ્રી અમીરઅલી, સી. આઈ. ઈ.; મિ. ટી. જે. બેનેટ, સી. આઈ. ઈ.; સર મંચેરજી ભાવનગરી, કે. સી. આઈ. ઈ.; સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ, કે. સી. આઈ. ઈ., સી. એસ. આઈ.; મિ. હેરોલ્ડ કોક્સ, એમ. પી.; સર વિલિયમ માર્કબી, કે. સી. એસ. આઈ.; મિ. થિયોડોર મોરિસન; શ્રી દાદાભાઈ નવરોજી; મિ. જે. એચ. એલ. પોલાક, જે. પી.; મિ. જે. ડી. રીઝ, એમ. પી.; મિ. એલ. ડબ્લ્યુ. રિચ; મિ. જે. એમ. રોબર્ટ્સન, એમ. પી.; ડૉ. રધરફર્ડ, એમ. પી.; સર ચાર્લ્સ શ્વૉન, બેરોનેટ, એમ. પી.; મિ. એ. એચ. સ્કોટ, એમ. પી.; સર વિલિયમ વેડરબર્ન, બેરોનેટ; સર રેમન્ડ વેસ્ટ, કે. સી. એસ. આઈ.

પેટાસમિતિ

અધ્યક્ષ : સર મંચેરજી ભાવનગરી, કે. સી. આઈ. ઈ.

સભ્યો : શ્રી અમીરઅલી, સી. આઈ. ઈ.; મિ. હેરોલ્ડ કોક્સ, એમ. પી.; મિ. જે. એચ. એલ. પોલાક, જે. પી.; મિ. જે. ડી. રીઝ, એમ. પી.; મિ. જે. એમ. રોબર્ટ્સન, એમ. પી.; મિ. એ. એચ. સ્કોટ, એમ. પી.

મંત્રી : મિ. એલ. ડબ્લ્યુ. રિચ

માનદ સૌલસિટરો

બેંકર : ધિ નાતાલ બેંક લિમિટેડ

ઓફિસ : ૨૮, કિવન એન્સ ચેમ્બર્સ, ધિ બ્રૉડવે, વેસ્ટમિન્સ્ટર, ડબ્લ્યુ.

બંધારણ

નામ

સમિતિ “દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિ” એ નામથી ઓળખાશે.

ઉદ્દેશ

આ સમિતિની સ્થાપના નીચેના ઉદ્દેશો માટે કરવામાં આવી છે :

(ક) દક્ષિણ આફ્રિકામાં વસનાર બ્રિટિશ હિંદીઓ પ્રત્યે યોગ્ય અને ન્યાયપૂર્ણ વર્તાવ રાખવામાં આવે તે માટે જે મિત્રોએ આજ સુધી પાર્લિમેન્ટમાં તથા બીજી રીતે પ્રયત્ન કર્યા છે તેમના પ્રયત્નોને કેન્દ્રિત કરવા અને જારી રાખવા;

(ખ) અને આ કઠણ પ્રશ્નનો યોગ્ય ઉકેલ લાવવામાં સામ્રાજ્યની સરકારને મદદ કરવી.

૧. બંધારણના મુસદ્દાની નકલો ચાલીમાં જણાવેલા ખીન્ન સમજનોને પાછળથી મોકલવામાં આવી હતી.

નિયમો

૧. સમિતિના સભ્યપદ માટે કોઈ લવાજમ આપવાનું રહેશે નહીં; અને સમિતિને નામે કરવામાં આવેલા કોઈ પણ ખર્ચ માટે સભ્યો અંગત રીતે જવાબદાર ગણાશે નહીં.
૨. સમિતિ પ્રમુખ, ઉપ-પ્રમુખો અને સભ્યોની બનશે.
૩. એમાંથી એક પેટાસમિતિ રચાશે. તેમાં અધ્યક્ષ અને મંત્રી ઉપરાંત ૬ કરતાં વધારે સભ્યો નહીં હોય. અધ્યક્ષ અને મંત્રી પોતાના હોદ્દાની રૂએ આ પેટાસમિતિના સભ્યો બનશે.
૪. આ પેટાસમિતિ દર અઠવાડિયે . . . ને દિવસે . . . વાગ્યે મળશે.
૫. . . . સભ્યોની હાજરી કાર્યસાધક (કોરમ) ગણાશે.
૬. ઉપરના નિયમોમાં જોગવાઈ ન થઈ હોય એવી કોઈ પણ બાબતોને સભાઓ અંગેના સામાન્ય નિયમો લાગુ પડશે.
૭. ઉપરના નિયમો પેટાસમિતિની મરજીથી બદલી શકાશે.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલા મુસદ્દાની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૫૭૬ અને ૪૫૭૬/૨

૨૫૧. ડૉ. જી. ઓલ્ડફીલ્ડને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૪, ૧૯૦૬

પ્રિય ભાઈ ઓલ્ડફીલ્ડ,

તમારા પત્ર માટે ઘણો જ આભાર. જે તમે હોટેલમાં ઓપરેશન કરી શકો અને તે પછી મારે દિવસનો બાકીનો સમય ઓરડામાં પુરાઈ રહેવું ન પડે અથવા સાંજે ૮ વાગ્યા પછી કોઈ પણ સમયે જે તમે આ ઓપરેશન કરી શકો, જેથી કરીને બીજા દિવસનું કામ કરવા માટે હું છૂટો થઈ શકું, તો હું ઓપરેશન કરાવી લઈશ અને મને તેથી ઘણી રાહત થશે. મંગળવારે ૫ વાગ્યે અથવા ૪-૪૫ વાગ્યે પણ તમે હોટેલ પર આવી શકશો? ચાર વાગ્યા પછી મારે ઘિ ડેલી ન્યૂઝની ઓફિસે જવાનું છે.^૧ ત્યાંથી છૂટીને તરત હું હોટેલમાં પાછો આવીશ. તમે ઓરડા નં. ૨૫૬માં આવી મારા આવવાની રાહ જોશો. કોઈ કારણસર મને આવતાં પાંચ વાગ્યાથી મોડું થાય અને તમે ચા પીધા પછી ઓપરેશન કરવાનું રાખો અથવા તમને ઠીક લાગે તેમ કરવાનું રાખો, તો હું સાંજનો આખો સમય ખાલી રાખવાનો પ્રયત્ન કરીશ. તમે જે કંઈ કરવાનું ઠરાવો, તે કૃપા કરીને મને અગાઉથી જણાવશો.

મિ. સિમંડ્ઝ અંગે ૧ પાઉંડ ૧ શિલિંગનો ચેક આ સાથે બીડું છું.

તમારો સહૃદયી,

[બિડાણ :]

ડૉ. જી. ઓલ્ડફીલ્ડ
લેડી માર્ગરેટ હોસ્પિટલ
બ્રોમલી
કેન્ટ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૬૩૯

૧. એ પત્રના તંત્રી મિ. ગાર્ડિનરને મળવા માટે; જુઓ “ઉપ્પરેશનની નોંધ-૪” પા. ૨૮૩-૫.

૨૫૨. મોર્લીના અંગત મંત્રીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૪, ૧૯૦૬

હિંદી વજ્જર પરમ માનનીય જૈન મોર્લીના
અંગત મંત્રી
ડાર્લિંગ સ્ટ્રીટ
મહાશય,

કૃપા કરીને નીચેની બાબતો મિ. મોર્લીના ધ્યાન પર આપ લાવશો તો અમે આભારી થઈશું.
ગઈ કાલે મોર્લીએ જે કંઈ કહ્યું તે ઉપરથી એવી છાપ પડેલી જણાય છે કે એ પરમ માનનીય મહાનુભાવ માને છે કે ટ્રાન્સવાલથી આવેલી હિંદીઓની “અરજી”માં વટહુકમને માન્ય રાખેલો છે. પરંતુ વાત એમ નથી. પ્રતિનિધિઓએ લૉર્ડ એલિંગનને જે વિગતવાર જવાબ આપ્યો છે તેમાંથી આ વાત સ્પષ્ટ થશે. એ જવાબની એક નકલ અમે આ સાથે બીડીએ છીએ.

શાહી કમિશનની બાબતમાં, પ્રતિનિધિઓએ જેની માગણી કરી છે તેવું એક કમિશન અથવા કહો કે એક સમિતિ નીમવાની છે. એ કમિશન કે સમિતિ સ્થાનિક ભલે હોય, પરંતુ સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશો અથવા જ્ઞેહાનિસબર્ગના મુખ્ય ન્યાયાધીશ જેવા સ્વતંત્ર અને નિષ્પક્ષ માણસો એમાં હોવા જોઈએ. અને તેનો હેતુ હિંદી કોમ ઉપર મૂકવામાં આવેલા આક્ષેપોની તપાસ કરવાનો હોવો જોઈએ, કેમ કે વટહુકમ પસાર કરવાનાં કારણોમાં એ આક્ષેપોનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલો છે. અમારા નમ્ર મત પ્રમાણે, આવી સમિતિ રચ્યા બાદ એક મહિનાની અંદર તે પોતાનો રિપોર્ટ આપી શકે. પ્રતિનિધિઓ સવિનય વિનંતી કરે છે કે જેમ નેટિવ લેન્ડ ટેન્યોર ઓર્ડિનન્સની બાબતમાં કર્યું હતું તેમ નામંજૂરીના અધિકારનો અત્યારે જ અમલ કરવો જોઈએ અથવા તો ઉપર જણાવેલી સમિતિ કે કમિશનની તપાસનું પરિણામ જાહેર થતાં સુધી શાહી મંજૂરીને મુલતવી રાખવી જોઈએ.

ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ ત્યાં રહેનારી હિંદી જનતાના સંપૂર્ણ રક્ષણની માગણી કરે છે, અને અમારા નમ્ર મત પ્રમાણે, સંસ્થાનના લોકોની લાગણી ગમે તે હોય તોપણ એ રક્ષણ તેમને મળવું જોઈએ.

અમે છીએ,

મહાશય,

આપના આજ્ઞાકિત સેવકો,

[બિડાણ :]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૪૦

૧. ન્યુઓ “લૉર્ડ એલિંગનના અંગત મંત્રીને પત્ર”, પા. ૨૧૯-૨૫.

૨૫૩. સર વિલિયમ માર્કબીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૬, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપે દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિમાં જોડાવા સંમતિ આપી તે બદલ શ્રી અલી તથા હું આપના અત્યંત આભારી છીએ.

સમિતિના બંધારણનો મુસદ્દો તથા અલ્પાહારનું નિમંત્રણપત્ર, અલગ અલગ પરબીડિયામાં, આપને મોકલાઈ રહ્યાં છે. જો આપ આવવાની તસ્દી લઈ શકો, તો કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર હોય કે, અમે આપના ઘણા આભારી થઈશું. બંધારણ વિષે કોઈ પણ સૂચનાઓ આપના તરફથી મળશે તો તેને અમે કીમતી લેખીશું.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

સર વિલિયમ માર્કબી

હેડિંગ્ટન હિલ

ઓક્સફર્ડ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૪૧

૨૫૪. થિયોડોર મોરિસનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૬, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. મોરિસન,

ગુરુવારે અલ્પાહાર સમારંભ છે. તેને માટે આપને નિમંત્રણ મોકલવામાં આવ્યું છે. તે પ્રસંગે આવવા માટે આપ સમય કાઢી શકશો એવી આશા છે.

આડટલુકમાં આવેલો લેખ મેં જોયો છે. એ આખો લેખ ખોટી હકીકતો અને વાસ્તવિક સ્થિતિની ગેરસમજ ઉપર રચાયેલો છે. આપને પણ તે એવો જ લાગ્યો છે કે નહીં તેની મને ખબર નથી. મને જો સમય મળશે તો હું એનો જવાબ મોકલીશ.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. થિયોડોર મોરિસન

એશલી

વેબ્રિજ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૪૨

૨૫૫. સર ઈવાન્સ ગોર્ડને પત્ર^૧

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૬, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપના તા. ૨૬મીના પત્ર માટે શ્રી અલી અને હું આપના ઘણા જ આભારી છીએ. અલગ પરબીડિયામાં અમે આપને અલ્પાહારનું નિમંત્રણ તથા સમિતિના બંધારણનો ખરડો મોકલ્યો છે. આશા છે કે અલ્પાહારમાં આવવા માટે આપ સમય કાઢી શકશો.

આપનો વિશ્વાસુ,

મેજર સર ડબ્લ્યુ. ઈવાન્સ ગોર્ડન^૨
૪, ચેલ્સી એમ્બેકમેન્ટ, એસ. ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૪૩

૨૫૬. સર રોપર લેથબ્રિજને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૬, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આપના તા. ૨૩મીના પત્ર માટે હું આપનો અત્યંત આભારી છું.

આ સાથે અલ્પાહારનું એક નિમંત્રણપત્ર તથા દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિના બંધારણનો મુસદ્દો હું આપને મોકલું છું. જો આપ સમિતિમાં જોડાઈ શકશો તો આપનું ઉત્તેજન કીમતી લેખાશે.

આપને કલકત્તાના ધિ ઇંગ્લિશમેન સાથે સંબંધ હતો એ જાણીને મને આનંદ સાથે આશ્ચર્ય થયું. હું આપને જણાવું કે ૧૮૯૬ અને ૧૯૦૧માં જ્યારે હું દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓના કામે કલકત્તા ગયો હતો ત્યારે સદ્ગત મિ. સૉન્ડર્સે મને અત્યંત કીમતી સહાય કરી હતી. એટલું જ નહીં પણ, તેમણે મને સર ચાર્લ્સ ટર્નર અને બીજાઓ ઉપર ઓળખપત્રો પણ

૧. આવો જ પત્ર સર એડવર્ડ સાસ્ત્રતને, ૨૫, પાર્ક લેન, એ સરનામે મોકલવામાં આવ્યો હતો.

૨. (૧૮૫૭-૧૯૧૪); ઇન્ડિયન સ્ટાફ કોર, ૧૮૭૬-૯૭; ધિ પલિન ઇમિગ્રન્ટ (વિદેશી પ્રવાસી) નામના પુસ્તકના લેખક.

લખી આપ્યા હતા, અને લોર્ડ કર્ઝને દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓના દરજ્જા સંબંધમાં જે અત્યંત જુસ્સાભર્યો સહાનુભૂતિનો પત્ર લખી આપ્યો હતો તેમાં પણ મહદંશે તેમનો હાથ હતો.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

[બિડાણ:]

સર રોપર લેથબ્રિજ
૧૯૯, ટેમ્પલ ચેમ્બર્સ
ટેમ્પલ ઓવન્યુ, ઈ. સી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૪૪

૨૫૭. પરિપત્ર^૧

હોટેલ સેસિલ,
લાંડન, ડબ્લ્યુ. સી.,
નવેમ્બર ૨૬, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આવતા ગુરુવારે ૧૦-૩૦ વાગ્યે હોટેલ સેસિલમાં એક અલ્પાહાર સમારંભ યોજવામાં આવ્યો છે. તેને માટે આજે આપને એક નિમંત્રણપત્ર મોકલવાની મેં તથા શ્રી અલીએ છૂટ લીધી છે. આ સમારંભ, જેનું પ્રતિનિધિત્વ કરવાનું અમને માન મળ્યું છે તે હિંદી કોમ તરફથી, આપના કીમતી સહકાર અને સહાનુભૂતિ બદલની કૃતજ્ઞતાનું અલ્પ ચિહ્ન માત્ર છે. હું આશા રાખું છું કે આપ આ નિમંત્રણનો સ્વીકાર કરી શકશો. હું જાણું છું કે આપવામાં આવેલી નોટિસ ઘણી ટૂંકી મુદતની છે, પરંતુ પ્રતિનિધિઓ માટે આવતે શનિવારે અહીંથી દક્ષિણ આફ્રિકા જવા નીકળવાનું અત્યંત જરૂરી હોવાથી, અમે આથી વધુ લાંબી મુદતની નોટિસ આપી શક્યા નથી.

જે દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિમાં જોડાવાની આપે કૃપા કરી છે તેના બંધારણનો મુસદ્દો, આપની સૂચનાઓ માટે, આ સાથે બીડું છું. એવું સૂચવવામાં આવ્યું છે કે આ મુસદ્દા સંબંધમાં કોઈ સૂચનાઓ કરવામાં આવે તો તે ઉપર વિચાર કરવા માટે અલ્પાહાર પૂરો થયા પછી એક નાની સરખી સભા ભરવી જોઈએ.

આ સમિતિની રચના દક્ષિણ આફ્રિકાથી મળેલી સૂચનાઓને આધારે થઈ હોવાથી, એની પેટાસમિતિનું અધ્યક્ષપદ સ્વીકારવા સર મંચેરજીને વિનંતી કરવાની પ્રતિનિધિઓએ છૂટ લીધી છે. આમ કરવાનું કારણ એ છે કે અમને લાગે છે કે લાંડનમાં આ પ્રશ્નના સમર્થકોમાંથી સર મંચેરજીએ દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદીઓના પ્રશ્નનો જેટલો સારો અભ્યાસ કરેલો છે તેટલો બીજા કોઈએ કરેલો નથી, કેમ કે તેઓ છેલ્લાં ૧૨ વર્ષથી આ પ્રશ્નમાં સક્રિય રસ લઈ રહ્યા છે અને

૧. આ પારપત્ર દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિના સભ્યોને મોકલવામાં આવ્યો હતો.

એના નિષ્ણાત બની ગયા છે. જે પેટાસમિતિના બીજા સભ્યોની પણ આ દરખાસ્તને મંજૂરી મળશે તો આ હોદ્દો સ્વીકારવાનું સર મંચેરજીએ કૃપા કરીને કબૂલ રાખ્યું છે.

સમિતિનું પ્રમુખપદ સ્વીકારવા લોર્ડ રેને વિનંતી કરવામાં આવી છે અને લોર્ડ મહાશય આ હોદ્દો સ્વીકારી શકે એવો જરા પણ સંભવ હશે, તો તેઓ તે સ્વીકારશે.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,
મો. ક. ગાંધી

[બિડાણ :

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી, સહીવાળી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૫૪

૨૫૮. ઈસ્ટ ઇન્ડિયા ઍસોસિયેશનમાં ભાષણ

[લંડનમાં કેક્સટન હોલમાં ભરવામાં આવેલી ઈસ્ટ ઇન્ડિયા ઍસોસિયેશનની એક સભામાં^૧ મિ. એલ. ડબ્લ્યુ. રિચે “દક્ષિણ આફ્રિકામાં બ્રિટિશ હિંદીઓનો બોજ” એ વિષય ઉપર એક નિબંધ વાંચ્યો હતો. તે પછી જે ચર્ચા થઈ તેનો આરંભ ગાંધીજીએ કર્યો હતો.]

નવેમ્બર ૨૬, ૧૯૦૬

...શ્રી ગાંધીએ કહ્યું કે વક્તાએ જે કંઈ કહ્યું છે તે પછી મને સોંપાયેલા કાર્યના હેતુ સંબંધમાં વિશેષ કહેવાની જરૂર નથી. પરંતુ દક્ષિણ આફ્રિકામાંના હિંદી પ્રશ્નને જે સમર્થન મળ્યું છે એને માટે જે ઈસ્ટ ઇન્ડિયા ઍસોસિયેશન અને એના મંત્રી, મિ. સી. ડબ્લ્યુ. આરાથૂન પ્રત્યે મારા ઊંડા આભારની લાગણી વ્યક્ત કરવાની આજે તક ન લઉં તો તે મારે માટે નગુરાપાણું જ કહેવાય. જે એક વાત સૌએ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે તે એ છે કે, દક્ષિણ આફ્રિકામાં અને ખાસ કરીને ટ્રાન્સવાલમાં અમે જે કંઈ મુશ્કેલીઓ વેઠી રહ્યા છીએ તે અંગ્રેજ જનતાને નામે વેઠી રહ્યા છીએ. જે વટલુકમને કારણે અમારે ઈંગ્લંડ આવવું પડ્યું છે તે અહીંના રાજના નામથી રજૂ કરવામાં આવેલો છે.

સંસ્થાનોના ઈતિહાસમાં પહેલી જ વાર એક શાહી સંસ્થાને એવો કાનૂન બનાવવાનો દાખલો બેસાડ્યો છે જેમાં એક વર્ગના લોકોને કેવળ એટલા માટે ક્લંક લગાડીને અલગ કરી દેવામાં આવ્યા છે કે તેમની ચામડી રંગીન છે. હિંદુસ્તાનને સામ્રાજ્યમાં રહેવા દેવું છે કે કેવળ સંસ્થાનોની લાગણીઓને સંતોષવા માટે એને ગુમાવી દેવું છે? ગોરી વસ્તીની સરખામણીમાં હિંદી વસ્તીનું પ્રમાણ કેટલું છે?

મિ. રિચે કહ્યું હતું કે ટ્રાન્સવાલમાં એશિયાઈઓ સાગરમાં માત્ર એક ટીપા જેટલા છે, ૨,૮૫,૦૦૦ ગોરાઓને મુકાબલે માત્ર ૧૩,૦૦૦. એ સંસ્થાનમાં તેઓ કેવળ શાંતિ, સંતોષ અને સ્વમાન માટે લડી રહ્યા છે. એમાંના લગભગ બધા યુદ્ધ પહેલાં એ સંસ્થાનમાં આવ્યા હતા. આજે તેઓ કેવળ એવા નાગરિક અધિકારોની માગણી કરી રહ્યા છે જે બ્રિટિશ તાજની છાયા

૧. આ સભાના હેવાલ માટે જુઓ “ઈસ્ટ ઇન્ડિયા ઍસોસિયેશનમાં રિચનું ભાષણ”, પા. ૨૮૨-૩.

નીચે એક પ્રજાજન તરીકે રહેનાર દરેક જણને મળવા જોઈએ. અને તેમ છતાં આ વટલુકમ અનુસાર બીજા બ્રિટિશ પ્રજાજનો કરતાં એમની સાથે જુદી જાતનો વર્તાવ રખાવાનો છે. આવા પ્રકારનો કાનૂન શું બ્રિટિશ રાષ્ટ્રને નામે મંજૂર કરી દેવાનો છે? (તાળીઓ)

[મૂળ અંગ્રેજી]

ધિ જર્નલ ઓફ ધિ ઈસ્ટ ઇન્ડિયા એસોસિએશન, જાન્યુઆરી ૧૯૦૭

૨૫૯. મિસ ઈ. જી. બેકને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,]

નવેમ્બર ૨૭, ૧૯૦૬

પ્રિય બાન,

એક ૧૮ વર્ષના જુવાન હિંદીને કૉલેજના શિક્ષણથી ભિન્ન એવા શાળાના શિક્ષણની તથા માબાપના જેવી દેખરેખની જરૂર છે. એને યોગ્ય કોઈ વ્યવસ્થા આપની જાણમાં છે કે કેમ તે મને જણાવવાની આપ કૃપા કરશો તો હું આભારી થઈશ. હું માનું છું કે, એનામાં એક અત્યુત્તમ, દૃઢતાવાન અને પ્રીતિપાત્ર વ્યક્તિ તરીકે વિકાસ પામવાની શક્યતાઓ રહેલી છે. હું ઈચ્છું છું કે એને કોઈ એવું સ્થાન મળી જાય જ્યાં તે લાંડન યુનિવર્સિટીની મેટ્રિક્યુલેશન પરીક્ષા પસાર કરવાને યોગ્ય શિક્ષણ મેળવી શકે. એનાં સાધનો મર્યાદિત છે. બધું મળીને માસિક ૮ પાઉંડથી વધારે ખર્ચ કરી શકે એવી એની સ્થિતિ નથી.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

મિસ ઈ. જી. બેક

૨૩૩, આલ્બિયન રોડ

સ્ટોક ન્યુઈંગ્ટન, એન.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૬૪૫

૨૬૦. સર જ્યોર્જ બર્ડવુડને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,]

નવેમ્બર ૨૭, ૧૯૦૬

પ્રિય સર જ્યોર્જ,

આપના લાંબા પત્ર માટે હું આપનો આભાર માનું છું. એની નકલ આ સાથે બીહું છું. અમારું નિમંત્રણ સ્વીકારવા માટે પણ હું આપનો આભાર માનું છું. હું જાણું છું કે અલ્પાહાર માટે પસંદ કરવામાં આવેલો સમય ઘણો ખરાબ છે. જ્યારે નિમંત્રણપત્રો મોકલવામાં આવ્યા ત્યારે કમભાગ્યે મને દાદાભાઈના નીકળવાના^૧ સમયની ખબર નહોતી. મારું એ દુર્ભાગ્ય છે કે સ્ટેશન પર જઈને હું એમના પ્રત્યે મારો આદર વ્યક્ત કરી શકીશ નહીં.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ :

સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ

૧૧૯, ધિ ઓવન્યુ

વેસ્ટ ઈલિંગ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૪૬

૨૬૧. લોર્ડ હૅરિસને પત્ર^૨

[હોટેલ સેસિલ,
લાંડન,]

નવેમ્બર ૨૭, ૧૯૦૬

મહાનુભાવ,

કદાચ આપ જાણતા હશો કે શ્રી અલી તથા હું ટ્રાન્સવાલની બ્રિટિશ હિંદી કોમ તરફથી પ્રતિનિધિમંડળ રૂપે અહીં આવેલા છીએ.

અમે લોર્ડ એલિંગ અને મિ. મોલીની મળ્યા છીએ. તેમણે અમારા કાર્ય સંબંધમાં મહાનુભૂતિભર્યા જવાબ આપ્યા છે. પરંતુ અમને એવું પણ લાગે છે કે તેઓ અમારી વતી જે કંઈ

૧. દાદાભાઈ નવરોજી હિંદી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના કલકત્તા અધિવેશનનું પ્રમુખપદ લેવા ગુરુવાર, ૨૯મી નવેમ્બરે સવારે જ હિંદુસ્તાન જવા નીકળવાના હતા.

૨. આ પત્ર કોને સરનામે મોકલવામાં આવ્યો હતો તે એમાં જણાવેલું નથી. તેમ છતાં આની પછીના પત્રમાં કરેલા એના ઉલ્લેખ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે એ લોર્ડ હૅરિસને મોકલવામાં આવ્યો હતો. ઓફિસ પ્રત ઉપર કરેલી નોંધ ઉપરથી માલૂમ પડે છે કે તે લોર્ડ સેન્ડહર્સ્ટ, સર જેમ્સ ફરગ્યુસન અને લોર્ડ વેનલોકને પણ મોકલવામાં આવ્યો હતો.

રજૂઆતો કરે તેને ખૂબ જ સમર્થન મળવાની જરૂર છે. એ ઉપરાંત અમને તમામ પક્ષોનો જે ટેકો મળ્યો છે તે અસાધારણ રીતે ભાવભર્યો છે. અમારા ભાવિ સંગ્રામમાં એનો શક્ય તેટલો વધુ લાભ ઉઠાવવા અમે ઘણા જ આતુર છીએ. વધારામાં, દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓ તરફથી અમને જણાવવામાં આવ્યું છે કે અમારે એક સમિતિ રચવી, જેથી કરીને અત્યારે જે કામ થઈ રહ્યું છે તે ચાલુ રહી શકે.

આ સમિતિના બંધારણની નકલ આ સાથે અમે બીડીએ છીએ.

આ સમિતિનું પ્રમુખપદ સ્વીકારવા અમે પરમ માનનીય લૉર્ડ રેને વિનંતી કરી છે અને અમે માનીએ છીએ કે એક ઉપપ્રમુખપદ સ્વીકારી જે આપ આપની લાગવગનો લાભ આ સમિતિને આપી શકો, તો તેઓ પ્રમુખપદ સ્વીકારશે અને એ રીતે દક્ષિણ આફ્રિકાની હિંદી કોમ ઉપર આપનો મોટો ઉપકાર થશે.

આવતા ગુરુવારે સવારે ૧૦-૩૦ વાગ્યે અમે એક અલ્પાહાર યોજ્યો છે. તેનો નિમંત્રણ-પત્ર અમે આ સાથે આપને મોકલીએ છીએ. આ અલ્પાહારમાં હાજર રહી આપ મહાનુભાવ પ્રસંગની શોભા વધારી શકશો તો અમે આપના ઘણા જ આભારી થઈશું. લૉર્ડ રેએ અલ્પાહાર પૂરો થયા બાદ થોડી વારે આવવાનું સ્વીકાર્યું છે. એ વખતે સમિતિના બંધારણની ચર્ચા માટે એક નાની સરખી સભા થશે જેમાં તેઓ ભાગ લેનાર છે.

અમે છીએ,

આપ મહાનુભાવના, નમ્ર અને આજ્ઞાકિત સેવકો,

[બિડાણ:]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૪૭

૨૬૨. સર મંચેરજી ભાવનગરીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૭, ૧૯૦૬

પ્રિય સર મંચેરજી,

આપના આજની તારીખના પત્ર માટે આભારી છું. મેં લૉર્ડ હેરિસ અને બીજા ત્રણ સજ્જનોને આ સાથે બીડેલી નકલ^૧ પ્રમાણે પત્ર લખ્યો છે. જે પરિપત્રની^૨ નકલ મેં આપને મોકલી હતી તે આપનો પત્ર આવ્યો ત્યારે રવાના થઈ ગઈ હતી.

તે પછી મિ. બ્રાઉનનો પત્ર આવ્યો છે. તેમાં લખ્યું છે કે ઘિ ટાઈમ્સ અથવા તો બીજા કોઈ પણ વર્તમાનપત્રને નિમંત્રણો ન મોકલવાં એ કદાચ વધારે ઠીક થશે.

આપ ગુરુવારે ૧૦-૩૦ વાગ્યે આવવાની કૃપા કરશો, તો હું ઘણો જ આભારી થઈશ. આવતી કાલે આપને તકલીફ આપવાની જરૂર જણાતી નથી. મિ. વિન્સ્ટન ચર્ચિલે અમને આવતી કાલે મળવાનો સમય આપ્યો છે.

૧. જુઓ આ પહેલાંનો લેખ.

૨. જુઓ પા. ૨૫૬-૬૦.

કદાચ આવતી કાલે આપ પેટાસમિતિના અધ્યક્ષ તરીકે તથા ચેકો ઉપર સહીઓ કરનારા પૈકીના એક તરીકે આપની સહી આપવા બેન્કમાં જવાના હશો. તે વખતે જો આપને ખાસ તકલીફ ન પડે તેમ હોય, તો હોટેલ પર પધારવાની કૃપા કરશો.

ધિ ડેલી ન્યૂઝના તંત્રી સાથેની અમારી મુલાકાત ઘણી સંતોષકારક હતી.

મિ. રિચની કાર્યશક્તિ વિષે મેં આપને બધી વાતો કહી નથી. તેમણે ઘણી સભાઓનું સંચાલન કરેલું છે અને એક કરતાં વધુ સંસ્થાઓનું મંત્રીપદ સંભાળેલું છે. વીસ વરસ પહેલાં તે એવા સમાજવાદી હતા જેને કટ્ટર કહી શકાય. એમની કારકિર્દી ભારે ફેરફારોવાળી રહી છે. આજે મારે એવો કોઈ મિત્ર નથી જે એમના કરતાં મને વધારે ઓળખતો હોય. એ એવા આદમીઓ પૈકીના એક છે જે પોતાને પ્રિય લાગતા ધ્યેય પાછળ મરી ફીટવામાં માને છે.

હું છું,

આપનો સહૃદયી,

[બિડાણ:]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૪૮

૨૬૩. બર્નાર્ડ હોલન્ડને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૨૭, ૧૯૦૬

મિ. બર્નાર્ડ હોલન્ડ

સંસ્થાન કચેરી

ડાઉનિંગ સ્ટ્રીટ

પ્રિય મહાશય,

પ્રતિનિધિઓ શનિવારે દક્ષિણ આફ્રિકા જવા ઊપડી જશે. તે પહેલાં જો આપ ડૉ. ગોડફ્રેએ શ્રી અલીને આપેલો મૂળ પત્ર^૧ પરત કરવાની કૃપા કરશો તો હું આપનો આભારી થઈશ.

તે જ રીતે, ડૉ. ગોડફ્રે અને બીજા એક સજ્જન તરફથી આવેલી “અરજી”ની એક નકલ પણ જો આપ અમને આપી શકો, એટલે કે એક નકલ અમને આપવાની લૉર્ડ એલ્ગિને આપને સત્તા આપી હોય, તો હું આભારી થઈશ.

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૪૮

૧. જુઓ “લૉર્ડ એલ્ગિનેના અંગત મંત્રીને પત્ર” સાથે બીડેલો પત્ર, પા. ૨૧૬-૨૫.

૨૬૪. મિસ એડિથ લૉસને પ્રમાણપત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૭, ૧૯૦૬

અમને આ પ્રમાણપત્ર આપતાં ઘણો હર્ષ થાય છે કે મિસ એડિથ લૉસને સામ્રાજ્યના સત્તાધીશોને મળવા આવેલા ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ માટે ઓફિસ કામ કરેલું છે.

આ સમય દરમ્યાન, તે બહેન અમને એક અત્યંત બુદ્ધિશાળી યુવતી માલૂમ પડયાં છે. સ્વભાવે તે બહુ જ સેવાભાવી, સમયપાલન કરનારાં અને સ્ફૂર્તિવાં છે. પરંતુ એમના જે ગુણની અમારા પર સૌથી વધારે છાપ પડી તે તો છે એમની પોતાના કામમાં તલ્લીન થઈ જવાની શક્તિ. અમે માનીએ છીએ કે એ બહેન કોઈ વિશ્વાસનું સ્થાન સંભાળી શકે તેવી શક્તિ ધરાવે છે.

પ્રતિનિધિગણ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૬૫૦

૨૬૫. મિસ એ. એચ. સિમથને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૭, ૧૯૦૬

પ્રિય મિસ સિમથ,

તમારો કૃપાપત્ર મળ્યો. આજ રાત્રે તમારે ઘરે આવી પહોંચવાનું મારે માટે અસંભવિત છે; તેમ જ મિ. ગોડફ્રે પણ આવી શકે તેમ નથી. અમને એક ઘડીની પણ નવરાશ નથી. જેમણે અમને મદદ કરી છે તેમનો આભાર માનવા આવતી કાલે સવારે એક અલ્પાહારનો સમારંભ અમે યોજ્યો છે. તમને એમાં મેં નિમંત્રણ નથી મોકલ્યું, કેમ કે જે એમ કર્યું હોત તો હાજર સ્ત્રીજનોમાં તમે એકલાં જ હોત.

સમિતિના બંધારણની એક નકલ હું તમને મોકલું છું. અને મારા ગયા પછી તમે મિ. રિચને “૨૮, ક્વીન એન્સ ચેમ્બર્સ, ધિ બ્રોડવે, વેસ્ટમિન્સ્ટર” એ સરનામે મળજો અને અલ્પાહાર સમારંભ પછી થનાર સભા વિષે સંપૂર્ણ માહિતી મેળવી લેજો.

મેં તમને કહ્યું હતું તે પ્રમાણે, ડિસેમ્બરના લેખોને માટે આ સાથે એક પાઉંડ એક શિલિંગનો ચેક બીડું છું. લેખો તમે શનિવારની ટપાલમાં રવાના કરજો અથવા મને પહોંચાડજો.

હું છું,
તમારો વિશ્વાસુ,

બિડાણ : ૨

મિસ એ. એચ. સ્મિથ

૫, વિન્ચેસ્ટર રોડ

હેમ્પસ્ટેડ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૬૫૧

૨૬૬. ચર્ચિલના અંગત મંત્રીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૭, ૧૯૦૬

મિ. વિન્સ્ટન ચર્ચિલના

અંગત મંત્રી જોગ

વહાલા સાહેબ,

મિ. વિન્સ્ટન ચર્ચિલે દશવિલી ઈચ્છા મુજબ અમે આ સાથે ત્રણ નિવેદનો^૧ મોકલીએ છીએ. તે દરેક એક એક જુદા કાગળ પર લખેલું છે. પહેલામાં એશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેના વટલુકમ વિષે, બીજામાં વ્રીડીડોર્પ સ્ટેન્ડ્ઝ ઓર્ડિનન્સ વિષે, અને ત્રીજામાં સામાન્ય પ્રશ્ન વિષે બ્રિટિશ હિંદી કોમનું મંતવ્ય જણાવવામાં આવેલું છે.

અમે છીએ,
વહાલા સાહેબ,
આપના વિશ્વાસુ,

બિડાણ : ૩

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૬૫૩

[બિડાણ :]

વ્રીડીડોર્પ સ્ટેન્ડ્ઝ ઓર્ડિનન્સ સામેના વાંધાઓ

૧. જો આ વટલુકમ મંજૂર કરવામાં આવશે તો તે જોહાનિસબર્ગ અથવા ટ્રાન્સવાલનાં બીજાં નગરોમાં થનાર પટ્ટાઓમાં કોઈ એક વર્ગને ગેરલાયક ઠરાવે તેવી કલમો દાખલ કરવાને

૧. આ પત્ર સાથે બીડેલા ત્રણ કાગળોમાંથી માત્ર એક — “વ્રીડીડોર્પ સ્ટેન્ડ્ઝ ઓર્ડિનન્સ સામેના વાંધાઓ” — મળી શક્યો છે અને તે અહીંયાં આપવામાં આવ્યો છે.

માટે દાખલારૂપ બની રહેશે. અને તે કારણે આ વટલુકમ બ્રિટિશ હિંદીઓના હકોને મર્યાદિત કરવામાં ૧૮૮૫ના ધારા ૩ કરતાં આગળ નીકળી જશે.

૨. ગ્રીડીડોર્પમાં સદ્ગત પ્રમુખ ફૂગર પાસેથી જેમને વાડાઓ ઉપર રહેવાના હકો મળ્યા હતા તેવા મૂળ નાગરિકો નહીં હોય એવા બીજા ઘણા યુરોપિયનોએ જેમ વાડાઓનો કબજો લઈ તેના ઉપર મકાનો બાંધ્યાં હતાં તે જ રીતે બ્રિટિશ હિંદીઓએ પણ કર્યું હતું અને બોઅર સરકારને આની ખબર હતી.

૩. ગ્રીડીડોર્પ મલાયી લોકેશનને અડીને આવેલું છે. આ મલાયી લોકેશનમાં બ્રિટિશ હિંદીઓ ઘણી મોટી સંખ્યામાં વસે છે.

૪. આ વટલુકમ યુદ્ધ પહેલાં જે કાનૂની સ્થિતિ હતી તેને કાયમ કરતો નથી, પરંતુ મૂળ નાગરિકોને એ વાડાઓ બીજાને ભાડે આપવાના અધિકાર સાથેના કાયમી હકો આપે છે. આ અધિકાર પ્રમાણે નાગરિકો નહોતા એવા યુરોપિયનો, તેમને નાગરિકોએ આપેલા હકો કાયમ રાખી શકશે, જ્યારે બ્રિટિશ હિંદીઓને સહેજ પણ વાજબી કારણ વિના ત્યાંથી નીકળવું પડશે.

૫. બ્રિટિશ હિંદીઓએ બાંધેલાં ઘરો એ ઝૂંપડાં નથી, પરંતુ બીજા ઘણી ખરી ઈમારતો જેવાં જ પાકાં મકાનો છે.

૬. સર્વોચ્ચ અદાલતના એક ચુકાદાથી બ્રિટિશ હિંદીઓને ટ્રાન્સવાલના કોઈ પણ ભાગમાં વસવાના હકો મળેલા છે. હવે જો આ વટલુકમ મંજૂર થાય, તો કોઈ પણ મ્યુનિસિપાલિટીને એ હકો ઓછા કરવાનો અધિકાર છે એવું સામ્રાજ્ય સરકાર માન્ય રાખે છે એવો પ્રથમ દાખલો બને છે. પરોક્ષ રીતે એનાથી લોકેશનોની એક એવી પ્રથા ઊભી થશે, જે અમે માનીએ છીએ કે, સામ્રાજ્ય સરકાર બીજી રીતે કદી મંજૂર નહીં કરે.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૩૬

૨૬૭. હિંદી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની બ્રિટિશ સમિતિને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લાંડન,]

નવેમ્બર ૨૭, ૧૯૦૬

[હિંદી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની] બ્રિટિશ સમિતિના

મંત્રીશ્રી

૮૪ અને ૮૫, પેલેસ ચેમ્બર્સ

વેસ્ટમિન્સ્ટર

પ્રિય મિ. હોલ,

આપની પાસે ઉપલક ખાતામાં જે રકમ સિલકમાં પડી રહી છે, તે સમિતિના સામાન્ય ખાતામાં જમા કરી, તેને બ્રિટિશ હિંદી સંઘ તરફનું દાન ગણવા કૃપા કરશો.

હું છું,

આપનો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૬૫૨

૨૬૮. ટી. જી. બેનેટને પત્ર^૧

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨૮, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આવતી કાલે સવારે ૧૦-૩૦ વાગ્યે હોટેલ સેસિલમાં યોજવામાં આવેલા અલ્પાહાર માટે પ્રતિનિધિઓએ આપને જે નિમંત્રણપત્ર મોકલ્યો છે તે આપને મળ્યો હશે. હું આશા રાખું છું કે આપ હાજર રહેવાની કૃપા કરી પ્રતિનિધિઓના ગૌરવમાં વૃદ્ધિ કરશો.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. ટી. જી. બેનેટ
હારવર્ટન હાઉસ
સ્પેલ્ડહર્સ્ટ
ટનબ્રિજ વેલ્સ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૫૫

૨૬૯. એફ. એચ. બ્રાઉનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨૮, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. બ્રાઉન,

આપના પત્ર બદલ ઘણો જ આભારી છું. આ સાથે સમિતિના બંધારણનો મુસદ્દો મોકલું છું. તે ઉપરથી આપને ખબર પડશે કે શ્રી અમીરઅલીનો સક્રિય સાથ ચાલુ રહ્યો છે.

એમને નિમંત્રણ મોકલવામાં આવ્યું છે અને તે સ્વીકારતો એમનો પત્ર મને હમણાં જ મળ્યો છે.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ :
મિ. એફ. એચ. બ્રાઉન
“દિલકુશ”
વેસ્ટબોર્ન રોડ
ફોરેસ્ટ હિલ, એસ. ઈ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૫૬

૧. આવા જ પત્ર જે. એમ. રોબર્ટ્સન, એમ. પી.ને મોકલવામાં આવ્યો હતો.

૨૭૦. એ. એચ. ગુલને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨૮, ૧૯૦૬

પ્રિય શ્રી ગુલ,

આશા છે કે આપને નિમંત્રણપત્ર મળ્યો હશે. આવતી કાલે ૧૦-૩૦ વાગ્યે જરૂર પધારશો અને ભોજનસમારંભનો હોલ શોધી કાઢી ત્યાં આવી રહેશો.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

શ્રી એ. એચ. ગુલ

૨૭, પેકહામ રોડ, એસ. ઈ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૬૫૭

૨૭૧. લોર્ડ સ્ટેન્લીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨૮, ૧૯૦૬

લોર્ડ મહાશય,

આવતી કાલે ૧૦-૩૦ વાગ્યે યોજવામાં આવેલા અલ્પાહાર માટે આપને નિમંત્રણપત્ર મોકલવામાં આવ્યો છે. તેનો આપના તરફથી જવાબ મળ્યો નથી. પ્રતિનિધિઓ આશા રાખે છે કે આપ મહાનુભાવ હાજર રહી તેમના ગૌરવમાં વૃદ્ધિ કરશો.

હું છું,
આપ મહાનુભાવનો, આજ્ઞાકિત સેવક,

પરમ માનનીય લોર્ડ સ્ટેન્લી ઓફ આલ્ડર્લી

૧૮, મેન્સફીલ્ડ સ્ટ્રીટ, ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૫૮/એ

૨૭૨. સર લેપલ ગ્રિફિનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨૮, ૧૯૦૬

પ્રિય સર લેપલ,

આવતી કાલે સવારે ૧૦-૩૦ વાગ્યે હોટેલ સેસિલમાં અલ્પાહાર છે અને તે પછી સભા રાખવામાં આવેલી છે. તે માટે પ્રતિનિધિઓ તરફથી આપને મોકલાવેલા નિમંત્રણપત્રનો હજી સુધી આપના તરફથી મને જવાબ મળ્યો નથી. મને પૂરી ખાતરી છે કે આપ હાજર રહીને તથા સલાહસૂચનો આપીને અમારું ગૌરવ વધારશો.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

સર લેપલ ગ્રિફિન, કે. સી. એસ. આઈ.

૪, કડગન ગાર્ડન્સ

સ્લોન સ્ક્વેર

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૫૮/બી

૨૭૩. વિદાયપ્રસંગેનું ભાષણ

પાર્લિમેન્ટના મેમ્બરોને મિજબાની
કમિટીની સ્થાપના

ડેપ્યુટેશન વિદાય થતાં પહેલાં જે ગૃહસ્થોએ મદદ કરી હતી તેમનો ઉપકાર માનવાને સારું તેમને ખાણું આપ્યું હતું. તે ખાણું હોટેલ સેસિલમાં તા. ૨૮મી નવેમ્બરે આપવામાં આવ્યું હતું. ખાણામાં આશરે ૩૦ ગૃહસ્થો હાજર હતા. મુંબઈના માજી ગવર્નર લૉર્ડ રે પણ પધાર્યા હતા. તેઓ સાહેબ કામ હોવાથી ખાણું થઈ રહ્યા બાદ આવેલા. ખાણામાં હાજર રહેલા ગૃહસ્થોમાં મુંબઈના માજી જડજ સર રેમન્ડ વેસ્ટ, સર મંચેરજી ભાવનગરી, મિ. જસ્ટિસ અમીર-અલી, અલીગઢ કોલેજના માજી ઉપરી મિ. થિયોડોર મોરિસન, ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયાના મિ. એફ. એચ. બ્રાઉન, રૂટરના એજન્ટ મિ. જી. જે. ઓડમ, પાર્લિમેન્ટના મેમ્બર મિ. એ. એચ. સ્કોટ, સર વિલિયમ બુલ, દાકતર કોનસલ, સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ, મિ. આદમ ગુલ, મિ. જ્યોર્જ ગોડફ્રે, મિ. નેમ્સ ગોડફ્રે, મિ. સુલેમાન મંગા, મિ. રત્નમ્ પત્તર, મિ. રિચ તથા મિ. પોલાક, એટલા લોકો હતા.

ખાણું થઈ રહ્યા બાદ સર મંચેરજીએ પ્રમુખસ્થાન લીધું હતું અને થોડા શબ્દોમાં મિ. ગાંધીને કામ શરૂ કરવા જણાવ્યું.

મિ. ગાંધીએ બોલવાનું શરૂ કરતાં પહેલાં સર રોપર લેથબ્રિજ, સર વિલિયમ માર્કબી, મિ. કોક્સ, સર ચાર્લ્સ શ્વૉન, સર હેનરી કોટન, સર વિલિયમ વેડરબર્ન, ટી. જે. બેનેટ, હેરોલ્ડ કોક્સ અને બીજાઓ તરફથી દિલસોજીના આવેલા કાગળો વાંચી સંભળાવ્યા. અને પછી તેઓ બોલ્યા.

મિ. ગાંધીનું ભાષણ

મારા ભાઈબંધ મિ. અલીનું તથા મારું કામ આજે સહેલું અને સરળ છે. અહીં જે ગૃહસ્થોએ પધારી અમને માન આપ્યું છે અને જેઓએ અમને મદદ આપી છે તેઓનો અમારે ઉપકાર માનવાનો છે. જેઓએ અમને મદદ કરી છે તેઓનો ઉપકાર અમારે કેવી રીતે માનવો તે વિચાર કરતાં અમે જ્યું કે કંઈ નહીં તોપણ અમારે આપને જે કોમની વતી અમે અહીં આવ્યા છીએ તેને નામે ખાણું આપવું. ઉપકાર માનવામાં મારે પ્રથમ નામ તો મરહૂમ સર વિલિયમ વિલ્સન હંટરનું લેવું જોઈએ. તેઓ સાહેબે અમને પ્રથમથી જ મદદ કરેલી. લેડી હંટરે કાગળ લખી જણાવેલું કે તેઓ સાહેબના મરવાની ઘડી સુધી તેઓના હાથમાં અમારું કામ હતું તેમ જ કલકત્તાના ઇંગ્લિશમેનના અધિપતિ મિ. સોન્ડર્સે મદદ કરેલી. આ પ્રમાણે અમને ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયાએ પણ અગાઉથી જ આપેલી. ઈસ્ટ ઈન્ડિયા ઓસોસિયેશન તથા કોંગ્રેસની બ્રિટિશ કમિટીએ પણ તેવી જ મદદ આપેલી. આ પ્રસંગે મારે દિલગીરી સાથે જણાવવું જોઈએ કે હિંદના દાદા મિ. દાદાભાઈ નવરોજી અહીં નથી. જોગ એવો આવ્યો કે તેમનો હિંદ તરફ વિદાય થવાનો અને આ ખાણાનો વખત એક જ આવ્યો. તેમની પણ મદદ અમને હમેશાં મળતી આવી છે. અહીં હાજર રહેલા ગૃહસ્થોમાંથી જે મારે કોઈનું નામ લેવું લાજમ ગણાય તો તે મિ. સ્કોટ છે. તેમણે અમને ઘણી મદદ કરી છે. અને હવે મારે એક નામ ઉપર આવવું જોઈએ અને તે સર મંચેરજીનું. સર મંચેરજી ભાવનગરીએ આ કામમાં બાર વરસથી મહેનત કરી છે. જેટલી ચિંતા અમને હોય તેટલી જ તેમણે રાખી છે. અમારું કામ તેઓ સાહેબે પોતાનું કર્યું છે. તેમની મદદ વિષે હું જેટલું કહું તેટલું થોડું છે. આજ આપ સાહેબોએ કમિટી બાબત વિચાર કરવાનો છે. કમિટી સ્થાપવાની જરૂર ઘણાં કારણોથી જણાઈ છે. ઓર્ડિનન્સ રદ થશે એવી આશા છે. પણ તે રદ થાય કે ન થાય તોપણ અમારી લડત તો હવે શરૂ થઈ છે. કામ ઘણું જોખમી છે અને આપ સાહેબોની મદદની હજુ જરૂર પડશે. જે આવી કમિટી હોય તો અમને આધાર રહે. આપ સહુને પણ કામ કરવું સહેલું પડે અને દરેક રીતે વડી સરકારને મદદ મળે. હજુ નાતાલના બિલનો તથા વ્રીડીડોર્પનો મામલો બાકી છે. અને રિસ્પોન્સિબલ ગવર્નમેન્ટ વેળા શું થાય છે તે જોવાનું રહેશે એટલે આ કમિટી સ્થાપવાનો વિચાર થયો. કમિટીના બંધારણ બાબત અમે આપ સાહેબોને મુસદ્દો મોકલ્યો છે તેમાં જે નામ છપાયાં છે તે સાહેબોએ તે તે હોદ્દા કબૂલ રાખ્યા છે. હવે એ કમિટીની સ્થાપના કરવી અને તેને નિભાવવી તે કામ આપનું રહ્યું છે. છેવટમાં આપ સહુનો, મદદને સારુ, આભાર ફરી માનવાનો રહ્યો છે. અમારી સ્થિતિ કેવી છે તેનો ચિંતાર આ હોલમાં જ આપની પાસે છે. આપ પાંચ હિંદી વિદ્યાર્થીને જોશો. તેઓ દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદી છે. તેઓ બારિસ્ટર અથવા તો દાક્તરી અભ્યાસ કરે છે. આજથી તેઓ હેબતાઈ રહ્યા છે, કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં તેઓના શા હાલ થશે. એ ઉપરથી આપ ખ્યાલ કરી શકશો કે શી સ્થિતિ હોવી જોઈએ.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૯-૧૨-૧૯૦૬

૨૭૪. સર રેમન્ડ વેસ્ટને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૯, ૧૯૦૬

પ્રિય સર રેમન્ડ,

આજે અલ્પાહાર વખતે આપે જે ઉદાત્ત અને પ્રેરક વચનો ઉચ્ચાર્યા હતાં તેને માટે શ્રી અલી અને મારા તરફથી હું આપનો ફરીથી આભાર માનવાની આ તક લઉં છું. હું જાણું છું કે અમારી હસ્તી માટેના સંગ્રામમાં અમને આપની સલાહ અને સહારાનો લાભ મળતો રહેવાનો છે. આટલા બધા નામાંકિત પુરુષો પૂરા દિલથી અમારી સાથે છે, એ વિચાર અમારામાં ઉત્સાહ ભરી દે છે અને અત્યારે નિરાશાનું વાદળ સૌથી વધારે કાળું દેખાતું હોવા છતાં અમને સારા દિવસોની આશા રાખવા બળ આપે છે.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

સર રેમન્ડ વેસ્ટ, કે. સી. આઈ. ઈ.

“વેસ્ટરફીલ્ડ”

કોલેજ રોડ

નોર્વુડ, એસ. ઈ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૬૩

૨૭૫. લૉર્ડ રેને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૨૯, ૧૯૦૬

લૉર્ડ મહાશય,

આપ આજની સભામાં હાજર રહ્યા તે બદલ તથા આપે જે સુંદર ભાષણ કર્યું અને ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓને પહોંચાડવા માટે અમને કૃપા કરીને જે સંદેશો આપ્યો તે બદલ શ્રી અલી અને હું અમારા પોતાના તરફથી તેમ જ જેમનું પ્રતિનિધિત્વ કરવાનું માન અમને મળ્યું છે તે ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ તરફથી અમારી આભારની લાગણી પ્રકટ કરીએ છીએ.

આપ પોતે તથા જેમના આપ પ્રતિનિધિ છો તેઓ અમારા દુઃખમાં ભાગીદાર છો અને જ્યાં સુધી એ દુઃખ દૂર નહીં થાય ત્યાં સુધી આપને સંતોષ નહીં થાય, એવી જે આપે ખાતરી આપી છે તે બદલ અમે આપના ઘણા જ આભારી છીએ.

હું છું,

આપ મહાનુભાવનો આજ્ઞાંકિત સેવક

પરમ માનનીય લૉર્ડ રે

૬, ગ્રેટ સ્ટેનહોપ સ્ટ્રીટ, ડબ્લ્યુ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૬૫

૨૭૬. સી. એચ. વૉંગને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૨૯, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન માટે એક લેખ આપવાનું આપે મને વચન આપેલું છે. એ લેખની હજી પણ હું રાહ જોઉં છું. હું શનિવારે સવારના ૧૧-૩૫ વાગ્યાની ગાડીમાં અહીંથી નીકળવાનો છું. જે તે પહેલાં એ લેખ મને આપ આપી શકો તો મને આનંદ થશે. જે તે ન બને તો કૃપા કરીને “બોક્સ દપરર, જોહાનિસબર્ગ” એ સરનામે મોકલી આપશો, અને ધ્યાન રાખશો કે એમાં ભૂલ નહીં થાય.

ગાં. ૬-૧૮

ચીનાઓની ફરિયાદોનો આપનો ટૂંક સાર મેં વાંચ્યો છે. મને લાગે છે કે તે સારો લખાયો છે. પરંતુ એમાં એકબે જગાએ ગંભીર વાંધાઓ કાઢી શકાય તેમ છે, કારણ કે આપને પરિસ્થિતિની ચોકસપણે માહિતી નથી.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. સી. એચ. વાંગ, ડી. સી. એલ.

૨૮, મોન્ટેગ્યુ સ્ટ્રીટ

રસેલ સ્ક્વેર

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૬૫૯

૨૭૭. ડી. જી. પાન્સેને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨૯, ૧૯૦૬

વહાલા સાહેબ,

આ મહિનામાં એક દિવસે હું હોટેલ પર પાછો આવ્યો ત્યારે તમે મૂકી ગયેલા તે કાર્ડ મને મળ્યું હતું. મારા અહીંના મુકામ દરમિયાન તમને મળવા આવી શકાશે એવી આશાએ એ કાર્ડ મેં આજ સુધી રાખી મૂક્યું હતું. પરંતુ હવે હું જોઈ શકું છું કે મારાથી તે બની શકે તેમ નથી. એટલે આ પત્રથી હું તમારી ક્ષમા માગી લઉં છું.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

મિ. ડી. જી. પાન્સે

ઈન્સ ઓફ કોર્ટ હોટેલ

હાઈ હોલબોર્ન

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૬૬૦

૨૭૮. મિસ એડિથ લૉસનને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૯, ૧૯૦૬

પ્રિય મિસ લૉસન,

તમારા પત્ર માટે ઘણો જ આભાર. અમે શનિવારે નીકળીએ છીએ. તમે સંગ્રામમાં બરાબર ઝંપલાવ્યું છે અને તમારા કામ વિષે આટલાં બધાં આશાવાદી છો એ જાણીને મને આનંદ થયો છે. તમારી રોજરોજની પ્રગતિના સમાચાર જાણવા શ્રી અલી અને હું બંને ઉત્સુક રહીશું. દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓના પ્રશ્ન સાથે સંપર્ક ચાલુ રાખવાનું તમે મને વચન આપ્યું છે. ખરું કે નહીં? દરેક અઠવાડિયે મિ. રિચ પાસેથી ઇન્ડિયન ઓપીનિયનનો અંક વાંચવા માટે અવશ્ય મેળવતાં રહેજો.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

મિસ એડિથ લૉસન
૭૪, પ્રિન્સિપલ સ્ક્વેર

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૬૧

૨૭૯. મિસ ઈ. જી. બેકને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,]

નવેમ્બર ૨૯, ૧૯૦૬

પ્રિય મિસ બેક,

આપના તા. ૨૮મીના પત્ર માટે ઘણો ઘણો આભાર. દક્ષિણ આફ્રિકા જવા નીકળતા પહેલાં આપને મળી જવાની મારી ઘણી ઈચ્છા હતી, પણ મારાથી અવાયું નહીં. પ્રતિનિધિમંડળ આવતા શનિવારે પાછું ફરી રહ્યું છે.

જે તરુણ હિંદી મિ. પત્તર વિષે મેં આપને લખ્યું હતું તે આપને રવિવારે મળવા આવે એવું હું તેને જણાવું છું.^૧

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

મિસ ઈ. જી. બેક
૨૩૩, આલ્બાયન રોડ
સ્ટોક ન્યૂઈંગ્ટન, એન.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી: એસ. એન. ૪૬૬૨

૧. ન્યુઓ “મિસ ઈ. જી. બેકને પત્ર”, પા. ૨૬૧.

૨૮૦. જે. એચ. પોલાકને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,

લંડન,]

નવેમ્બર ૨૯, ૧૯૦૬

પ્રિય મિ. પોલાક,

આખરે મને લાગે છે કે રત્નમે, કંઈ નહીં તો હાલતુરત, વાન વીનેનને ત્યાં ચાલ્યા જવું જોઈએ. તેની ઉંમર વધારે થઈ ગઈ હોવાને કારણે બેડફર્ડ કાઉન્ટી સ્કૂલ એને લેશે નહીં. બીજી કોઈ સંસ્થાની તપાસ કરવાનો મને વખત મળ્યો નથી. તેણે વહેલામાં વહેલી તકે ઈન્ડિયા હાઉસમાંથી નીકળી જવું જોઈએ. એટલે જો વાન વીનેનવાળા એને હજી પણ લેવા તૈયાર હોય તો આપ કૃપા કરીને એવી વ્યવસ્થા કરી આપો કે જેથી રત્નમ્ સોમવારે વેસ્ટકિલ્ડ જવા રવાના થઈ શકે. હું ઈચ્છું છું કે મિસ વીનેન પોતાનાથી બને તેટલું શિક્ષણ તેને આપે. કદાચ તે તેને માટે વેસ્ટકિલ્ડમાં કોઈ ખાનગી શિક્ષક પણ મેળવી આપી શકે અથવા તેને કોઈ શાળામાં કે વર્ગમાં દાખલ કરાવી શકે. આ દરખાસ્ત મુજબ, રત્નમ્ પત્તરે રેલવેની સીઝન ટિકિટ કઢાવવાની જરૂર નથી, કેમ કે દરેક સત્રમાં માત્ર છ જ દિવસ તેને શહેરમાં જવાનું થશે. હું ઈચ્છું છું કે મિસ વીનેન રત્નમ્ની સાથે કુટુંબના એક સભ્યની માફક સંપૂર્ણ નિખાલસતાથી અને ખુલ્લા દિલથી વર્તાવ કરે અને તેના બોલવામાં, તેની રીતભાતમાં અથવા રહેણીકરણીમાં જે ખામીઓ હોય તે બતાવતાં અચકાય નહીં. ટૂંકામાં એને એક બહુ નાનો છોકરો ગણીને એની સાથે વર્તાવ કરવો જોઈએ અને તેના ઉપર પ્રેમભરી દેખરેખ રહેવી જોઈએ. એના જીવનની આ અવસ્થા સંસ્કાર ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. એટલે જો એની યોગ્ય સંભાળ લેવામાં આવે તો તે ઘણો સારો માણસ બની શકે, એવાં લક્ષણો એનામાં છે.

ઈચ્છો તો આ પત્ર તમે મિસ વાન વીનેનને આપી શકો છો.

હું છું,

આપનો સહૃદયી,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૬૬૪

૨૮૧. એસ. જે. મીનીને પત્ર

[હોટેલ સેસિલ,
લંડન,
નવેમ્બર ૨૯, ૧૯૦૬

મિ. એસ. જે. મીની
સંસ્થાન કચેરી
ડાર્લિંગ સ્ટ્રીટ
વહાલા સાહેબ,

આપના પત્રના અનુસંધાનમાં હવે હું આ સાથે પ્રતિનિધિઓએ સંસ્થાન મંત્રીને લખેલા છાપેલા પત્રની^૧ બે નકલો મોકલું છું.

હું આપને જણાવી લઉં કે પ્રતિનિધિઓ આવતા શનિવારે દક્ષિણ આફ્રિકા જવા રવાના થશે.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,

બિડાણ : ૨

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૬૬૬

૨૮૨. વર્તમાનપત્રોને પત્ર^૨

હોટેલ સેસિલ,
સ્ટ્રેન્ડ, ડબ્લ્યુ. સી.,
નવેમ્બર ૩૦, ૧૯૦૬^૩

તંત્રીશ્રી
ધિ ટાઈમ્સ
[લંડન]
મહાશય,

ટ્રાન્સવાલથી આવેલું હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ વિદાય થવાની તૈયારીમાં છે. તે પ્રસંગે, બ્રિટિશ હિંદી પ્રશ્નના જે અનેક સમર્થકોએ અમારો કેસ સામ્રાજ્ય સરકાર તથા બ્રિટિશ જનતા સમક્ષ રજૂ કરવામાં અમને કીમતી સહાય આપી છે તેમનો આભાર માનવા માટે આપના સૌજન્યનો લાભ ઉઠાવવાની અમને રજા આપવા કૃપા કરશો. ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના અભિપ્રાયોનું

૧. આ પત્ર “લોર્ડ એલિંગને વિનંતીપત્ર” પા. ૧૨૫-૭, હોવો જોઈએ. પરંતુ એની છાપેલી નકલ ઉપલબ્ધ નથી.

૨. આ પત્ર ખીલ્લ વર્તમાનપત્રોને પણ મોકલવામાં આવ્યો હતો અને ૧-૧૨-૧૯૦૬ના સાઝ આફ્રિકામાં પ્રસિદ્ધ થયો હતો. તે પછી તેને ૭-૧૨-૧૯૦૬ના ઇન્ડિયામાં અને ૨૯-૧૨-૧૯૦૬ના ઇન્ડિયન ઓપીનિયનમાં થોડાક શાબ્દિક ફેરફારો સાથે ફરીથી છાપવામાં આવ્યો હતો.

૩. સાઝ આફ્રિકામાં પ્રસિદ્ધ થયેલા પત્ર પર નવેમ્બરની ૨૯મી તારીખ છે.

પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતા સજ્જનો, સઘળા પક્ષો, અને વર્તમાનપત્રો તરફથી અમને જે વિશ્વાસભર્યા સૌજન્યનો અનુભવ થયો છે તેનાથી અમને અત્યંત સંતોષ છે અને તેણે અમારામાં નવી આશા પ્રકટાવી છે. લંડનમાં અમે થોડો જ સમય રહ્યા હોવાથી, જેમને મળવાની અમારી ઈચ્છા હતી તે સઘળાને રૂબરૂ મળવા અમારાથી જઈ શકાયું નથી. તેમ છતાં એમના તરફથી પણ અમને ટેકો અને સહાનુભૂતિ મળ્યાં છે.

આમાંથી અમે જે સાર કાઢ્યો છે તે એ છે કે અમે બ્રિટિશ લોકોની ઈમાનદારી અને ન્યાયભાવના ઉપર ભરોસો રાખી શકીએ છીએ તેમ જ જે પ્રશ્નનું અમે સમર્થન કરી રહ્યા છીએ તે પૂરેપૂરો ન્યાયસંગત છે. એ પ્રશ્ન અમે ફરીથી થોડા શબ્દોમાં કહી જઈએ? અમે ટ્રાન્સવાલમાં કોઈ રાજકીય સત્તા માગતા નથી. તેમ બ્રિટિશ હિંદીઓ અનિયંત્રિત રીતે ટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશ કરી શકે એ માટે પણ અમારો પ્રયત્ન નથી. પરંતુ જેઓ એ દેશમાં પહેલેથી વસી ચૂક્યા છે તેમને સામાન્ય નાગરિક તરીકેના હકો મળવા જોઈએ એવી અમારી માનપૂર્વકની અને દૃઢતાભરી માગણી છે. એટલે કે સમસ્ત સમાજના હિતની દૃષ્ટિએ જે નિયંત્રણો જરૂરી હોય તેને આધીન રહીને હિંદીઓને જમીનના માલિક બનવાની, અવરજવરની અને વેપાર કરવાની છૂટ મળવી જોઈએ. ટૂંકામાં ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ ટ્રાન્સવાલમાં સ્વમાન અને ગૌરવ સાથે રહેવાનો અધિકાર માગે છે. કોઈ પણ પ્રકારનો વર્ગભેદ પાડવામાં આવે તે સામે હિંદી કોમનો વિરોધ છે. અને તેણે એશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેના વટહુકમ સામે અવાજ ઉઠાવ્યો છે, તેનું કારણ એ છે કે એ વટહુકમ ઉપર દર્શાવેલા સિદ્ધાન્તોનું અત્યંત ક્રૂર રીતે ઉલ્લંઘન કરે છે. અમારા નમ્ર અભિપ્રાય પ્રમાણે, અમને લાગે છે કે જેમના અમે પ્રતિનિધિઓ છીએ, તે અમારા દેશબંધુઓ માટે ઉપર્યુક્ત અધિકાર અમે મેળવી નહીં શકીએ તો ‘બ્રિટિશ હિંદી’ શબ્દો ખાલી બકવાદ બની જાય છે અને બ્રિટિશ હિંદીઓ માટે “સામ્રાજ્ય” શબ્દનો કશો અર્થ રહેતો નથી. ઈંગ્લંડ આવીને બ્રિટિશ સરકાર સમક્ષ અમારો કેસ રજૂ કરવામાં અમારી કોઈ એવી ઈચ્છા નથી કે ટ્રાન્સવાલના યુરોપિયન સંસ્થાનવાસીઓનો હિંસક રીતે સામનો કરવો. અમારું વલણ તો હમેશાં બચાવતરફી જ રહ્યું છે. જ્યારે સ્થાનિક સરકાર ટ્રાન્સવાલના લોકોને નામે રંગટ્રેપને જાળવી રાખવા અને વધારવા માટે એક અપમાનજનક કાનૂનને^૧ સામ્રાજ્ય સરકારની પાસે મંજૂરી માટે મોકલે છે, ત્યારે આત્મરક્ષણને માટે એ પ્રશ્નની હિંદી બાજુ એ જ સરકારની સમક્ષ રજૂ કરવાની અમારી ફરજ થઈ પડે છે. અમારા આચરણ વડે તથા સંસ્થાનવાસીઓને એ બતાવી આપીને કે એમનાં હિત તે અમારાં પણ હિત છે અને તેમની તથા અમારી સમાન પ્રગતિ અમારું ધ્યેય છે, અમે, અમારા ઉદ્ધારનો માર્ગ શોધી કાઢવા આતુર અને રાજી છીએ. થોડાક લોકોનો હિંદીવિરોધી પૂર્વગ્રહ રાજની મહોર નીચે કાયદાનું રૂપ લઈને નક્કર બની જાય એ કારણે જ અમને શ્વાસ લેવાનો પણ સમય નહીં મળે, તો અમે આ કાર્ય નહીં કરી શકીએ.

અમે છીએ,
મો. ક. ગાંધી
હાજી વજીરઅલી

[મૂળ અંગ્રેજી]

ધિ ટાઈમ્સ, ૩-૧૨-૧૯૦૬

૧. ઇન્ડિયન ઓપીનિયનમાં છપાયેલો પાઠ આ પ્રમાણે છે : “... અપમાનજનક પ્રતિબંધ મૂકનારો કાનૂન...”

૨૮૩. લૉર્ડ ઁલિગનના અંગત મંત્રીને પત્ર

યુનિયન-કેસલ લાઈન,
આર. એમ. એસ. બ્રિટન,
સાઉથેમ્પ્ટન ડૉક્સ,
ડિસેમ્બર ૧, ૧૯૦૬

[સંસ્થાન મંત્રીના અંગત મંત્રી
લંડન]

વહાલા સાહેબ,

મને રાતદિવસ કામનું ભારણ એટલું બધું રહેતું હતું કે લૉર્ડ મહાશયને નાતાલ વિષે જે નિવેદન^૧ આપવાનો મેં વાયદો કર્યો હતો તે આજ પહેલાં હું મોકલાવી શક્યો નથી. મિ. ટેથમનું બિલ નાતાલ પાર્લિમેન્ટે નામંજૂર કર્યું હતું તેથી મેં એ કામ સંઘરી રાખ્યું હતું.

હવે મારું એ નિવેદન મેં દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિના મંત્રી મિ. રિચને મોકલી આપ્યું છે અને તેમને કહ્યું છે કે તેને ટાઈપ કરાવીને મૂળ પ્રત સાથે એક ટાઈપ કરેલી નકલ લૉર્ડ ઁલિગનને આપવાને માટે આપને મોકલી આપે.

સાથેનાં બિડાણો સાથે આપનો પત્ર મને સમયસર મળી ગયો હતો. એને માટે આપનો આભાર માનું છું.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,
મો. ક. ગાંધી

[મૂળ અંગ્રેજી]

મૂળ પ્રતની છબી પરથી: સી. ઓ. ૧૭૯, વૉલ્યુમ ૨૩૯/ ઈન્ડિવિડ્યુઅલ્સ

[બિડાણ]

નાતાલના બ્રિટિશ હિંદીઓની સ્થિતિ સંબંધમાં નિવેદન^૨

૧. આ પ્રશ્નના માત્ર સૌથી વધુ મહત્વના અને તાકીદના ભાગ વિષે છણાવટ કરવાનું હું સાહસ કરીશ.

પ્રવાસી ધારો

૨. આ ધારાથી બ્રિટિશ હિંદી વેપારીઓને એક ચોકસ પ્રકારનો અન્યાય કરવામાં આવ્યો છે, કેમ કે તેમને પોતાના વિશ્વાસુ મુનીમો કે ઘરગતુ નોકરો લાવવાની છૂટ આપવામાં આવી નથી.

૩. પરિણામ એ આવ્યું છે કે જે થોડા મુનીમો અને નોકરો હાલ છે તેમનો ઈજારો થઈ ગયો છે.

૧. ન્યુઓ આ સાથે ખીડેલો પત્ર.

૨. આ નિવેદન એલ.ડબ્લ્યુ. રિચે ૪થી ડિસેમ્બરે લૉર્ડ ઁલિગનના અંગત મંત્રીને મોકલ્યું હતું.

૪. જે લોકો સંસ્થાનના કાયમી રહેવાસી બની ચૂક્યા છે તેમનામાંથી મોટી સંખ્યામાં વિશ્વાસુ મુનીમો મેળવવાનું પણ શક્ય નથી.

૫. વિશ્વાસુ મુનીમોમાં સામાન્ય રીતે, અને ઘરગતુ નોકરોમાં નિશ્ચિત સ્વરૂપે, પ્રવાસીધારા અનુસાર શિક્ષણ સંબંધી પરીક્ષામાં પાસ થવાની આવડતનો અભાવ હોય છે.

૬. એમ કહેવાનો આશય નથી કે આવા લોકોને રહેવાસી તરીકેના અધિકાર આપી દેવા, પરંતુ સાદર વિનંતી કરવામાં આવે છે કે એમને સંસ્થાનમાં હંગામી તરીકે રહેવાને માટે પ્રવેશ કરવા દેવો જોઈએ અને તેમાં એવી શરત મૂકવી જોઈએ કે પોતાના માલિકને ત્યાં નોકરી પૂરી કર્યા બાદ સંસ્થાન છોડી ચાલ્યા જવાની તેઓ બાંધધરી આપે.

વેપારીઓના પરવાના અંગેનો ધારો

૭. આ ધારાથી સૌથી વધારે ગંભીર હાનિ થઈ છે અને ચાલુ રહી છે. બ્રિટિશ હિંદી વેપારીઓ સંપૂર્ણ રીતે પરવાના અધિકારીઓની દયા પર નિર્ભર છે, કેમ કે એમના નિર્ણયો પર સુપ્રિમ કોર્ટ અપીલ સાંભળી શકતી નથી.

૮. આ ધારા અનુસાર ઘણા જૂના અને અત્યંત પ્રતિષ્ઠિત હિંદી વેપારીઓના પરવાના, એટલે કે એમના સ્થાપિત હકો, છીનવી લેવામાં આવ્યા છે. આ હકીકત મેસર્સ દાદા ઉસ્માન અને હુંડામલના^૧ કેસમાં બનેલી છે.

૯. એક વખત પરવાના અધિકારીઓએ પોતાના અધિકારોનો આપખુદ ઉપયોગ કર્યો હોવાને કારણે એમની બદનામી થઈ હતી. મિ. ચેમ્બરલેને એક કડક ખરીતો મોકલ્યો હતો અને તે વખતના નાતાલના પ્રધાનમંડળે નાતાલની મ્યુનિસિપાલિટીઓને એક પરિપત્ર^૨ મોકલી જણાવ્યું હતું કે જે તમે તમને આપવામાં આવેલા અધિકારોનો ઉપયોગ વાજબી રીતે, નરમાશથી અને સ્થાપિત હકો બાબતમાં યોગ્ય વજન આપીને નહીં કરો તો કાયદામાં એવો સુધારો કરવો પડશે કે જેથી સુપ્રિમ કોર્ટના સ્વાભાવિક અધિકારનો ફરીથી અમલ કરી દેવાય.

૧૦. એવી વિનંતી કરવામાં આવે છે કે પરવાના અધિકારીઓના નિર્ણયો ઉપર અપીલ સાંભળવાનો સુપ્રિમ કોર્ટનો અધિકાર વહેલામાં વહેલી તકે ફરીથી સ્થાપિત કરવો જોઈએ, સિવાય કે આ સંસ્થાનમાં હિંદી વેપારીઓનું જે કંઈ છે તે બધું તેમણે ગુમાવી બેસવાનું હોય.

૧૧. પરવાના અધિકારીઓના નિર્ણયો સામે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અપીલ કરવાનો અધિકાર છીનવી લેવાયો તે પ્રત્યે સદ્ગત મિ. એસ્કમ્બે એમના પાછલા દિવસોમાં ખેદ દર્શાવ્યો હતો.

મ્યુનિસિપાલિટીઓ અંગેનું બિલ

૧૨. હિંદી કર ભરનારાઓને મ્યુનિસિપલ મતાધિકારથી વંચિત કરવાનો પ્રયત્ન સંપૂર્ણ અન્યાય કરનારો અને મનસ્વીપણે અપમાન કરનારો મનાયો છે.

૧૩. હિંદુસ્તાનમાં પાર્લિમેન્ટરી મતાધિકાર ઉપર રચાયેલી પ્રતિનિધિ સંસ્થાઓ છે કે નહીં, એ વિવાદાસ્પદ વાત છે. પરંતુ મ્યુનિસિપલ મતાધિકાર સંબંધમાં કોઈ વિવાદને સ્થાન નથી.

૧૪. સદ્ગત સર જોન રોબિન્સન અને સદ્ગત મિ. એસ્કમ્બ બંનેએ ભારપૂર્વક કહ્યું હતું કે હિંદી કોમને મ્યુનિસિપલ મતાધિકારથી વંચિત રાખવી નહીં જોઈએ.^૩

૧. જુઓ પુસ્તક ૪ અને પૃ.

૨. જુઓ પુસ્તક ૩, પા. ૧૦૫-૧૦.

૩. જુઓ પુસ્તક ૪, પા. ૨૨૧-૨.

2246-1

UNION-CASTLE LINE

R.M.S. "BRITON"

3/2/06

Dear Prof. Gotchokh,

I am on my way back to Hamburg. I write to you from Rotterdam-London. Sir Mencherji suggests that there should be in India a separate South Africa British India Committee in the same way as in London. But this time you probably

2246-2

2

know all about the London Committee. If a committee were formed in India, I have no doubt all parties would write. Mr Bennett told me that Mr Fraser of the Times would help willingly many members of the Chamber of Commerce too may write and the Aga Khan will certainly do so if some such organization be formed. It will do

૧૫. આવો કાયદો મંજૂર થશે તો તેની નૈતિક અસર ઘણી ગંભીર થશે અને સંસ્થાન-વાસીઓની નજરે હિંદીઓની પ્રતિષ્ઠા વધારે નીચી ઊતરશે.

ઉપસંહાર

૧૬. હવે મારે માત્ર એટલું જ ઉમેરવાનું બાકી રહે છે કે નાતાલના સંબંધમાં ઉપાય સંપૂર્ણ રીતે સામ્રાજ્ય-સરકારના હાથમાં છે. નાતાલની આબાદીનો આધાર હિંદુસ્તાનથી ગિરમીટિયા મજૂરો સતત રીતે આવતા રહે તેના ઉપર છે. જ્યારે નાતાલ પોતાની સ્થાનિક હિંદી વસ્તી સાથે ન્યાયપૂર્વક અને શોભાભરેલી રીતે વર્તવાની ના પાડતું હોય ત્યારે તેને હિંદુસ્તાનમાંથી ગિરમીટિયા મજૂરો લાવવાની છૂટ નહીં અપાવી જોઈએ.

મો. ક. ગાંધી

[મૂળ અંગ્રેજી]

મૂળ પ્રતની છબી પરથી : સી. ઓ. ૧૭૯, વૉલ્યુમ ૨૩૯/પ્રકીર્ણ, દક્ષતરી.

૨૮૪. પ્રોફેસર ગોખલેને પત્ર

યુનિયન-કેસલ લાઈન,
આર. એમ. એસ. ત્રિટન,
ડિસેમ્બર ૩, ૧૯૦૬

પ્રિય પ્રોફેસર ગોખલે,

હું જોહાનિસબર્ગ પાછો જઈ રહ્યો છું. મેં આપને લંડનથી પત્ર^૧ લખ્યો હતો. સર મંચેરજી સૂચવે છે કે જે રીતે લંડનમાં દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિ રચાઈ છે તેવી જ રીતે હિંદુસ્તાનમાં પણ એક અલગ સમિતિ હોવી જોઈએ. લંડનની સમિતિ વિષે આજ સુધીમાં ઘણું કરીને આપને બધી માહિતી મળી ગઈ હશે. જે હિંદુસ્તાનમાં એક સમિતિ રચાય, તો બધા પક્ષો એમાં જોડાય એ વિષે મને શંકા નથી. મિ. બેનેટ મને કહેતા હતા કે વિ ટાઈમ્સ [ઝૉફ ઇન્ડિયા]વાળા મિ. ફ્રેઝર ખુશીથી મદદ કરશે. ચેમ્બર ઓફ કોમર્સના પણ ઘણા સભ્યો એમાં જોડાવાનો સંભવ છે અને આગાખાન તો જરૂર જોડાશે. જે આવી કોઈ સંસ્થાની સ્થાપના કરવામાં આવશે તો તે ઘણું જ અસરકારક કામ કરશે.

લંડનમાં આ પ્રશ્નના મહત્ત્વનો દરેક જણને પૂરેપૂરો ખ્યાલ આવી ગયો છે. મને ખબર છે કે સર ફિરોજશાહ મહેતા આ બાબતમાં આપણી સાથે સહમત નથી, પરંતુ હું એમ માનવાની ધૃષ્ટતા કરું છું કે એમાં એમની ભૂલ થાય છે. ગમે તેમ હોય, જે સમિતિ રચવામાં આવે અને તે બહુ સારું કામ ન કરે તોપણ તેનાથી કશું નુકસાન તો નહીં જ થાય. સમિતિ રચવાને

૧. આ પત્ર મળ્યો નથી.

માટે અલબત્ત આપને કોઈ એવી સ્થાનિક વ્યક્તિની જરૂર પડશે જેને દક્ષિણ આફ્રિકાની પરિસ્થિતિનું સાચું જ્ઞાન હોય. એ બાબતમાં હું કોઈ સૂચના કરી શકતો નથી.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,
મો. ક. ગાંધી

[તા. ક.] કૃપા કરીને મને 'બૉક્સ દ્વારે, જ્ઞેહાનિસબર્ગ' એ સરનામે પત્ર લખશો.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં લખેલી મૂળ પ્રતની છબી પરથી : જી.એન. ૨૨૪૬

૨૮૫. ઈસ્ટ ઈન્ડિયા ઍસોસિયેશનમાં મિ. રિચનું ભાષણ^૧

[ડિસેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬ પહેલાં]

ગયા નવેમ્બર મહિનાની તા. ૨૬મીએ ઈસ્ટ ઈન્ડિયા ઍસોસિયેશનના આમંત્રણથી કેંકસટન હોલમાં દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદી ઉપર પડતાં દુઃખો બાબત મિ. એલ. ડબ્લ્યુ. રિચે ભાષણ આપ્યું હતું. સર મંચેરજી પ્રમુખસ્થાને બિરાજ્યા હતા. લોર્ડ રે, સર રેમંડ વેસ્ટ, સર ફ્રેડરિક ટાઈલર, સર જ્યોર્જ બર્ડવુડ, મિ. કોટન, મિ. બેનેટ, મિ. બ્રાઉન, મિ. મોરિસન, મિ. આરાથૂન વગેરે ઘણા ગૃહસ્થો હાજર હતા, હિંદીઓમાંથી પણ પ્રોફેસર પરમાણંદ, શ્રી મુકરજી વગેરે આવ્યા હતા. મિ. રિચે પોતાના ભાષણમાં આખા દક્ષિણ આફ્રિકા વિષે હકીકત જણાવી હતી. તેમાંની ઘણી દલીલોથી આ પત્રના વાંચનાર વાકેફ છે એટલે અમે તેનું તારણ નથી આપતા.

મિ. રિચના ભાષણ પછી સર મંચેરજીએ મિ. ગાંધી તથા મિ. અલીને બોલવાનું કહ્યું.

મિ. ગાંધીએ ઈસ્ટ ઈન્ડિયા ઍસોસિયેશને જે જે મદદ કરી હતી તે બાબત ઉપકાર માન્યો અને મીટિંગને કહ્યું કે જે ટ્રાન્સવાલનો નવો કાયદો પસાર થાય તો તેની જવાબદારી દરેક અંગ્રેજની ઉપર છે. જે કાયદાઓ દક્ષિણ આફ્રિકામાં થાય છે તે બધા બાદશાહને નામે થાય છે. એટલે જે ત્રીસ કરોડ હિંદીને જરાયે ન્યાય આપવાનો વિચાર અંગ્રેજી પ્રજાનો હોય તો કોલોનીમાં પડતાં દુઃખ કાપવાની તજવીજ થવી જોઈએ.

મિ. અલીએ મિ. ગાંધીની દલીલને ટેકો આપ્યો અને જણાવ્યું કે જ્યારે આરમીનિયન વગેરે લોકો સુખેથી ટ્રાન્સવાલમાં આવી શકે છે ત્યારે હિંદીની ઉપર દુઃખ પડે તે કદી નહીં થવું જોઈએ.

સર રેમંડ વેસ્ટે ભાષણ કરતાં જણાવ્યું કે મિ. રિચનું ભાષણ તથા ડેલિગેટોની હકીકત સાંભળીને તેને શરમ લાગી છે. શું કોલોનીને સ્વરાજ આપ્યું એટલે ઈંગ્રેજોની ફરજ થઈ ચૂકી? જે તેમ હોય તો "ઈમ્પિરિયલ રેસ" એ શબ્દો નહીં વાપરવા જોઈએ. કોલોનીને સ્વરાજ મળે તેનો અર્થ એવો નહીં કે કાળા માણસોને કચરી નાખે. હિંદીઓનો કેસ ઘણો મજબૂત છે ને ધીરજથી દાદ ખસૂસ મળશે.

ડૉક્ટર થોર્નટન બોલ્યા કે ટ્રાન્સવાલના હિંદીને જરૂર દાદ મળવી જોઈએ. તેઓની માગણી એવી સરળ છે કે તેમાં બે મત થઈ શકે તેવું નથી.

૧. આ લેખ ગાંધીજીએ જહાજ પર લખ્યો હતો. ન્યૂઓ-આ પછીનો લેખ, પા. ૨૮૫.

મિ. નસરવાનજી કૂપર (પારસી ક્રોનિકલના અધિપતિ) બોલ્યા કે તેણે બ્રિટિશ ગિયાનામાં મુસાફરી કરી હતી. ત્યાં હિંદીની સ્થિતિ ઘણી જ સરસ હતી. બધા હકો તેઓને મળે છે અને ઘણા હિંદી મોટી પાયરીએ ચડ્યા છે. એવા જ હિંદીઓ દક્ષિણ આફ્રિકામાં હોવા જોઈએ. તેઓને દુઃખ પડે એ ઘણો જ અન્યાય ગણાય.

મિ. વાઈઝ સિલોનના પ્લેન્ટર છે. તે બોલ્યા કે મિ. રિચે જે ગિરમીટિયા બાબત વાત લખી છે તે બરાબર નથી. તેઓ પોતાની મરજીથી જાય તેમાં કોઈએ કંઈ કહેવા જેવું નથી. ત્યાર બાદ મિ. મારતન વુડ, સર લેસલી પ્રોબીન વગેરે ગૃહસ્થો બોલ્યા.

મિ. રિચે કેટલાક સવાલોના જવાબમાં કહ્યું કે જે હિંદીને દાદ આપવી ને કોલોનીને જતાં કરવાં એ બે જ વાત હોય તો કોલોનીને જતાં કરવાં તે વધારે સરસ ગણાશે. પણ હિંદીને દાદ ન મળે તેમાં બ્રિટિશ રૈયતને ઘણું શરમાવાનું છે.

સર મંચેરજીએ કહ્યું કે હું ઘણાં વરસથી આ બાબતનો વિચાર કરતો આવ્યો છું. મારાથી હિંદીનાં દુઃખો સહન થાય તેમ નથી. સર રેમન્ડ વેસ્ટે ધીરજ પકડવાનું કહ્યું છે. પણ ધીરજનો આ વખત નથી. હિંદીના હકો માર્યા જાય પછી શી ધીરજ પકડવાની રહી?

મીટિંગ બરખાસ્ત થતાં પહેલાં એધિકલ સોસાયટીના સમૂહના સેક્રેટરી મિ. વિટરબોટમે હિંદીઓને લાગણી બતાવનારો ઠરાવ રજૂ કર્યો તે પસાર થયો. અને મિ. રિચનો ઉપકાર માની સભા વિખેરાઈ.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૨૯-૧૨-૧૯૦૬

૨૮૬. ઉપ્યુટેશનની નોંધ - ૪

[ડિસેમ્બર ૨૦, ૧૯૦૬ પહેલાં]

આ કાગળ જે મેલથી જાય છે તે જ મેલથી ડેલિવેટ પણ પોતાનું કામ પૂરું કરી રવાના થયા છે. ખરું જોતાં આ નોંધ સ્ટીમરમાં જ લખાય છે.

છેલ્લું અઠવાડિયું હમેશાં યાદ રહી જશે. જે કામને સારું ડેલિવેટ વિલાયત ગયા તે કામ પાર ઊતરશે એવો ભરોસો ઘડીએ ઘડીએ વધતો ગયો.

પાર્લિમેન્ટના મેમ્બરોની બીજી મીટિંગ

મિ. મોર્લીના જવાબ પછી પાર્લિમેન્ટના મેમ્બરો વધારે જાગ્રત થયા. તેઓએ ધાર્યું કે જે ટ્રાન્સવાલનો કાયદો મંજૂર થાય તો ઈંગ્લેન્ડનું નાક કપાય. તેથી તેઓએ બીજી મીટિંગ ભરવાનો ઠરાવ કર્યો. સર ચાર્લ્સ શ્વૉન, મિ. કૉક્સ તથા મિ. સ્ટોક તે કામમાં ગૂંથાયા. તેઓએ મીટિંગના સર્ક્યુલરો કાઢવા અમને હુકમ કર્યો. સર્ક્યુલરો રાતોરાત કાઢવા અને પોસ્ટ થયા. સોમવારે મેમ્બરોની મીટિંગ થઈ તેમાં તેઓએ ઠરાવ કર્યો કે પ્રાઈમ મિનિસ્ટરને મળવું અને આ કાયદા બાબત વાત કરવી. એક કમિટી નિમાઈ અને સર હેનરી કેમ્પબેલ-બેનરમેનને મળી. પ્રાઈમ મિનિસ્ટરે કહ્યું કે એ કાયદો તેને પસંદ નથી. અને પોતે લૉર્ડ એલ્ગિનની તે બાબત મુલાકાત લેશે. આ ઉપરથી આશા બાંધવાનું પહેલું કારણ મળ્યું.

મિ. વિન્સ્ટન ચર્ચિલની મુલાકાત

મિ. વિન્સ્ટન ચર્ચિલે અમને વખત આપ્યો હતો તે મુજબ તેઓ સાહેબને મળ્યા. તેમણે સારી વાત કરી. અમને બંનેને પૂછ્યું કે શું તમે આ કાયદો પાસ ન થાય તો પછી રિસ્પોન્સિબલ ગવર્નમેન્ટથી ડરતા નથી? તે વધારે ખરાબ કાયદો પસાર કરશે તો? અમે જવાબ આપ્યો કે આ કાયદાથી વધારે ખરાબ કાયદો અમે સમજી શકતા નથી. અમે આ કાયદો રદ થાય તેમ માગીએ છીએ. પછી જે થનારું હશે તે થશે. ત્યાર બાદ તેણે એમ કહ્યું કે એ કાયદા બાબત, ગ્રીડીડોર્પના કાયદા^૧ બાબત તથા સાધારણ આખા સવાલ ઉપર જે કંઈ કહેવાનું હોય તે અમારે ટૂંકામાં એક કાગળ ભરાય તેટલું લખાણ તેમને લખી મોકલવું. તે તેઓ સાહેબ વાંચશે અને વિચાર કરશે. પછી મિ. અલીએ, મિ. ચર્ચિલને યાદ આપ્યું કે જ્યારે તે લડાઈ-માંથી^૨ પાછા ફર્યા ત્યારે મિ. ચર્ચિલને લેવા પોર્ટન્ટ ઉપર પોતે ગયેલ. તે જ મિ. ચર્ચિલ આગળ હવે હિંદી કોમ દાદ માગે છે. આ ઉપરથી મિ. ચર્ચિલ હસ્યા અને મિ. અલીનો વાંસો થાબડ્યો ને કહ્યું કે પોતાથી બનતું કરશે. આ જવાબ મળ્યાથી વધારે આશા બંધાઈ. મિ. ચર્ચિલને તેની માગણી મુજબ લખાણ મોકલાઈ ગયું છે.

ડેલી ન્યૂસના એડિટરની મુલાકાત

આ એડિટરનું નામ મિ. ગાર્ડિનર છે. તેને અમે બધી વાત કહી સંભળાવી. ત્યારે તેણે સખત લખાણ લખવાનું વચન આપ્યું અને બીજે દહાડે ત્રીજો આર્ટિકલ છાપ્યો.

ખેરખવાહોને મિજબાની

તા. ૨૮મીએ ડેલિગેટનું છેલ્લું કામ પૂરું થયું ગણાય. તેઓએ, જે સાહેબોએ મદદ કરી હતી તેઓને, હોટેલ સેસિલમાં ખાણું આપ્યું. ને કમિટીની યોજના મેમ્બરોની આગળ રજૂ કરી. ખાણામાં ઠીક ગૃહસ્થો હાજર થયા હતા. તેમાં લોર્ડ રેએ ઘણું સરસ અને સખત ભાષણ કર્યું. બીજાં પણ અસરકારક ભાષણો થયાં. આનો તથા કમિટીનો અહેવાલ નોખો આપવા ધાર્યું છે એટલે અહીં વધારે નથી લખતો.

ડેલિગેટનો વિદાયગીરીનો કાગળ

ડેલિગેટે છાપાંઓમાં ઉપકારપત્ર^૩ મોકલ્યો છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે હિંદી કોમ કોલોનીની સાથે લડવા નથી માગતી. પણ હળીમળીને કામ લેવા માગે છે. જ્યારે કોમની ઉપર ઘા પડે છે ત્યારે ન ચાલતાં ઢાલ આડી રાખવી પડે છે. બને ત્યાં સુધી કોલોનીના લોકોના વિચારોને નમીને ચાલવા માગે છે. પણ જે સાધારણ હકો દરેક શહેરીને હોવા જોઈએ તેમાં જરાયે ફેરફાર નહીં થવો જોઈએ એમ પણ કોમ માગણી કરે છે.

વિદાયગીરી

તા. પહેલી ડિસેમ્બરે વોટર્સ સ્ટેશન ઉપરથી ડેલિગેટો રવાના થયા. તેઓને વળાવવા સર મંચેરજી ભાવનગરી, મિ. જે. એચ. પોલાક, મિ. રિચ, મિ. ગોડફ્રે બંને ભાઈ, મિ. સુલેમાન મંગા,

૧. ન્યુઓ “ચર્ચિલના અંગત મંત્રીને પત્ર”, સાથેનું બિડાણ પા. ૨૬૬-૭.

૨. બોચર યુદ્ધનો ઉલ્લેખ છે એ ઉઘાડું છે.

૩. “વર્તમાનપત્રોને પત્ર”, પા. ૨૭૭-૮.

મિ. મુકરજી, મિસિસ પોલાક, મિસ સ્મિથ, મિ. સિમંડ્ઝ, મિ. રિચ, પ્રોફેસર પરમાણંદ, મિ. રત્નમ્ પત્તર વગેરે હતા.

મદદગારોનો ઉપકાર

જાહેર લોકોમાંના જોઓએ મદદ આપી છે તેઓનાં નામ અપાઈ ગયાં છે. તેઓનો ઉપકાર પણ મનાઈ ગયો. પણ જોઓએ નામનાની ઈચ્છા સિવાય મદદ કરી છે તેઓનો ઉપકાર માનવાનું રહ્યું છે. તેઓમાંના મિ. સિમંડ્ઝ, મિસ લોસન, મિ. જ્યોર્જ ગોડફ્રે, મિ. જેમ્સ ગોડફ્રે, મિ. રિચ, મિ. મનીલાલ મહેતા, મિ. આદમ ગુલ, મિ. મંગા તથા મિ. જ્ઞેસફ રોયપેન છે. મિ. સિમંડ્ઝ તથા મિસ લોસનને પગાર મળતો, પણ તેઓએ પગારદાર તરીકે કામ નથી કર્યું. રાતોરાત જાગવામાં તેઓ હતાં. તેમાં તેઓએ આનાકાની નથી કરી. બંને મિ. ગોડફ્રે હમેશાં હાજરી પૂરતા તથા મદદ કરતા અને જ્યારે મિ. ગુલ તથા મિ. મંગાનું કામ પડતું ત્યારે તે પણ આવતા, તેમ જ મિ. રત્નમ્ પત્તર જે હાલ અભ્યાસ વિલાયતમાં કરે છે તે મદદ કરવા આવતા. આવી મદદ નહીં મળી હોત તો આમની સભામાં મેમ્બરોનું કામ ધાર્યું નહીં થઈ શકત. તેઓને સારું જ ૨૦૦૦ નોટિસો કાઢવી પડી હતી. તે બધી પોસ્ટ વગેરે કરવી તેમાં કેટલો વખત જોઈએ તે સહુ કોઈ સમજી શકશે. મિ. રિચનાં વખાણ કરવાં હોય નહીં. તેમના કામને કોમ જાણે છે. પ્રોફેસર પરમાણંદે પણ જોઈતી મદદ આપેલી હતી.

મિ. રિચનું ભાષણ

ઈસ્ટ ઈન્ડિયા એસોસિયેશનમાં મિ. રિચે ભાષણ^૧ આપેલું તેનો અહેવાલ પણ અલગ આખું છું એટલે અહીં નથી લખતો.

મદિરામાં તાર

આ કામ પૂરું કરી ત્રિટનમાં અમે વિદાય થયા. ત્રિટન મદિરા પહોંચી ત્યાં બે તાર મળ્યા, એક તાર મિ. રિચ તરફથી અને બીજો જોહાનિસબર્ગથી. બંનેમાં ખબર મળ્યા કે લોર્ડ એલિગને ઓર્ડિનન્સ રદ કર્યું છે. આવી આશા ન હતી પરંતુ ઈશ્વરી ખૂબી ન્યારી છે. ખરી મહેનતને અંતે ખરું ફળ આવે છે. હિંદી કોમનો કેસ ખરો હતો અને સંજોગો બધા સારા મળ્યા. પરિણામ કુશળ આવ્યું. આથી હરખાઈ જવાનું નથી. લડત હજુ બહુ બાકી છે. હિંદી કોમને પોતાની ફરજ બજાવવાની છે. આપણી લાયકાત આપણે જણાવશું તો જ મળેલી જીત જીરવી શકશું. નહીં તો તે જીત જેર સમાન પણ થઈ પડે. આ વિચારો વધારે આપણે આગળ કરશું.

નાતાલની લડત

નાતાલ બાબત લોર્ડ એલિગને લેખિતવાર મુસદ્દો^૨ માગેલો તેથી તે તેમને મોકલ્યો છે. હવે પરિણામ શું આવશે તે રફતે રફતે ખબર પડશે. કમિટી જે સ્થપાઈ છે તેની આગળ નાતાલનું તથા ગ્રીડીડોર્પનું કામ મથન કરવા સારું રહ્યું છે એટલે તેને કુરસદ મળવાની નથી.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૯-૧૨-૧૯૦૬

૧. “ઈસ્ટ ઈન્ડિયા એસોસિયેશનમાં રિચનું ભાષણ” પા. ૨૮૨-૩.

૨. જુઓ “લોર્ડ એલિગનેના અંગત મંત્રીને પત્ર”, સાથેનું બિડાણ, પા. ૨૭૯-૮૧.

૨૮૭. વળતો આભાર^૧

ડરબનથી ૩૦ જાન્યુઆરી માયાળુ સંદેશ મળ્યા છે. મેફેકિંગથી પણ મળેલ છે. ડેલિવેટો બધાનો ઉપકાર માને છે. નામવાર દરેકને છૂટા જવાબથી તારનો સ્વીકાર નથી કરી શકતા. પરમેશ્વરનો ઉપકાર માનવો, ડેલિવેટોનો નહીં; તેઓએ માત્ર પોતાની ફરજ બજાવી છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૨-૧૨-૧૯૦૬

૨૮૮. સ્વાગત સભામાં થયેલા ઠરાવો^૨

જાડાનિસબર્ગ,

[ડિસેમ્બર ૨૩, ૧૯૦૬]

ઠરાવ ૨^૩ : ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓની આ સભા, આ ઉપરાંત ઈંગ્લંડમાં જે અનેક મિત્રોએ પ્રતિનિધિઓને સક્રિય સહકાર આપી મદદ કરી છે તેમનો આભાર માને છે, અને એ સજ્જનોને આભારના પત્રો લખવાની બ્રિટિશ હિંદી સંઘના અધ્યક્ષને તથા હમીદિયા ઈસ્લામિક મંડળના કાર્યવાહક અધ્યક્ષને સત્તા આપે છે.

ઠરાવ ૩ : ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓની આ સભા, વધારામાં, એ વાતની નોંધ લે છે કે હિંદી કોમની માનભરી અભિલાષા યુરોપિયન સંસ્થાનવાસીઓ સાથે સહકારથી કામ કરવાની અને એમની ઈચ્છાઓને તમામ વાજબી માર્ગોએ સંતોષવાની છે. સભા વિશ્વાસ રાખે છે કે યુરોપિયન સંસ્થાનવાસીઓ પણ ટ્રાન્સવાલના હિંદી વસાહતીઓને આ સંસ્થાનમાં સ્વમાન અને ગૌરવ સાથે રહેવામાં તથા સુધરેલી સરકારના રાજ્યમાં તમામ શિષ્ટ નાગરિકો જે નાગરિક અધિકારો મેળવવાને હકદાર છે તે અધિકારો ભોગવવામાં મદદ કરીને એમની આ લાગણીનો જવાબ વાળશે.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૯-૧૨-૧૯૦૬

૧. ઈંગ્લંડથી પાછા આવ્યા પછી ગાંધીજીએ ડિસેમ્બરની ૨૦મીએ કેપટાઉનથી આ સંદેશો ઇન્ડિયન ઓપીનિયનના તંત્રો ઉપર મોકલ્યા હતા.

૨. ગાંધીજી અને અલીના દક્ષિણ આફ્રિકા પાછા આવ્યા બાદ બ્રિટિશ હિંદી સંઘ તરફથી તેમના માનમાં ૨૩મી ડિસેમ્બરે હમીદિયા ઈસ્લામિક મંડળના સભાગૃહમાં એક સ્વાગત સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો. એમને આપવામાં આવેલાં માનપત્રો તથા એમની સેવાઓની પ્રશંસા કરતાં એ સમારંભમાં થયેલાં ભાષણોના જવાબમાં ગાંધીજી તથા અલીએ જે કંઈ કહેલું તેની મતલબ ઇન્ડિયન ઓપીનિયનના લખવા પ્રમાણે આવી હતી : “આપણું કામ હજી શરૂ જ થયું છે. આપણે યુરોપિયન સંસ્થાનવાસીઓને બતાવી આપવાનું છે કે હિંદીઓનો દાવો ન્યાયી અને વાજબી છે અને એની સામે કોઈ પણ સમજી સંસ્થાનવાસી વાંધો ઉઠાવી શકે તેમ નથી.”

૩. આ અને એની પછીના ઠરાવનો મુસદ્દો ગાંધીજીએ તૈયાર કરી આપ્યો જણાય છે. આની પહેલાં સભાએ ઠરાવ નં. ૧ પસાર કર્યો હતો. તેમાં ગાંધીજી અને અલીને તેમના કાર્યની સફળતા માટે અભિનંદન આપવામાં આવ્યાં હતાં. ત્રણે ઠરાવો સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યા હતા.

૨૮૯. સત્કાર-સમારંભમાં ભાષણ

[ઉમર હાજી આમદ ઝવેરીએ ગાંધીજીના માનમાં પોતાને ઘરે એક સ્વાગત-સમારંભ ગોઠવ્યો હતો. તેમાં ગાંધીજીએ આપેલા ભાષણનો ટૂંકો હેવાલ નીચે આપવામાં આવ્યો છે:]

[૩૨બન,
ડિસેમ્બર ૨૬, ૧૯૦૬]

મિ. ગાંધીએ સહુનો ઉપકાર માન્યો હતો. તેમણે મિ. અલી તરફથી મળેલ મદદની તારીફ કરી હતી. અને વધુમાં જણાવ્યું હતું કે ઓડિનન્સ ૨૬ થવાથી આપણે ખુશી થઈ જવા જેવું નથી. હજુ તો હવે આપણે સહુ હિંદુ-મુસલમાન ભાઈઓએ એકત્ર રહી ખરી લડત લડવાનો વખત આવ્યો છે. આવા દરેક કામમાં આપણે સહએ એકત્ર રહેવાની જરૂર છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૯-૧૨-૧૯૦૬

૨૯૦. માનપત્રનો જવાબ

[લંડનથી પાછા ફરેલા ગાંધીજી અને શ્રી અલીના માનમાં વેડલમ ખાતે પણ એક સત્કાર-સમારંભ તા. ડિસેમ્બર ૨૯, ૧૯૦૬ને દિવસે યોજાયો હતો. આ પ્રસંગે કંઈ કારણસર શ્રી અલી હાજર રહી શક્યા નહોતા. ગાંધીજીએ પોતાની વતી તેમ જ શ્રી અલી વતી માનપત્રનો જવાબ આપતાં જે કહ્યું, તેનો સારરૂપ હેવાલ આ પ્રમાણે છે:]

ડિસેમ્બર ૨૯, ૧૯૦૬

કામ કરતા લોકોની જે તકલીફો છે તેને માટે હું દિલસોજ છું. આવા લોકો ઉપર જ્યારે કર પડ્યો ત્યારે પૂરતી લડત કરેલી. હાલ તે સ્થિતિમાં કાંઈ ફેરફાર થઈ શકવો તે મુશ્કેલીનું કામ છે. રવિવારે કામ લેવા બાબત પણ આપણે બહુ કરી શકીએ તેવું નથી. આપ સૌની ઈચ્છા મુજબ હું આપનો માનપત્રમાંનો સંદેશો અને આપનાં અભિનંદન શ્રી અલીને પહોંચાડીશ.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૫-૧-૧૯૦૭

૨૯૧. દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિને તાર

[જેહાનિસબર્ગ,]

ડિસેમ્બર ૨૯, ૧૯૦૬

દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિ
૨૮, કિવન એન્સ ચેમ્બર્સ, એસ. ડબ્લ્યુ.
[લંડન]

કૃપા કરીને વટલુકમ સંબંધમાં સરકારને જાગૃત કરો.

ડેપ્યુટીશન^૧

[મૂળ અંગ્રેજી]

કોલોનિયલ ઓફિસ રેકર્ડ્ઝ : સી. ઓ. ૨૯૧, વોલ્યુમ ૨૯૧/પ્રકીર્ણ

૨૯૨. સરવૈયું

દરેક વરસે ક્રિસ્ટમસના દહાડામાં હિંદી કોમની સ્થિતિનું સરવૈયું અમે આપતા આવ્યા છીએ. આ વખતે અમને જણાવતાં ખુશી ઊપજે છે કે હિંદી ડેલિગેટના પ્રયાસથી થયેલી ટ્રાન્સવાલના કાયદા બાબતની જીતની નોંધ અમે પહેલી લઈ શકીએ છીએ. એ કાયદો લોર્ડ એલ્ગિને લટકાવ્યો છે. તેથી ટ્રાન્સવાલના હિંદીને ફાયદો થયો છે એટલું જ નહીં પણ તેથી આખી હિંદી કોમને દક્ષિણ આફ્રિકામાં લાભ થયો છે અને કોમ એક પગથિયું આગળ ચડી છે. અમે માનીએ છીએ કે આ ઓર્ડિનન્સ લટકાવવાનો મુખ્ય હેતુ એ છે કે તેથી કરીને હિંદી કોમની ઉપર ખસૂસ ડાઘ લાગતો હતો તે બાતલ થાય. એટલે કે જે કાયદો માત્ર હિંદીઓને જ લાગુ પડે અને ગોરાઓને પણ લાગુ નહીં પડી શકે એવો કાયદો વડી સરકાર મંજૂર નહીં રાખે. જે આ અમારી માન્યતા ખરી હોય તો તે જ હિસાબે વ્રીડીડોર્પનું ઓર્ડિનન્સ જે વડે હિંદીઓને વ્રીડીડોર્પની અંદર જમીનના લીસ લેવાની મનાઈ થઈ છે તે પણ રદ થવું જોઈએ. અને તેવી જ સ્થિતિ નાતાલ મ્યુનિસિપલ ફ્રેન્ચાઈઝ બિલની થવી જોઈએ. નાતાલ મર્ક્યુરીએ એવો વાંધો ઉઠાવ્યો છે કે કદાચ ટ્રાન્સવાલ હજુ કાઉન કોલોની હોઈને વડી સરકાર તેની વચમાં આવી શકે છે. પણ નાતાલ કે જે સ્વરાજ ભોગવે છે તેની વચમાં વડી સરકારે આવવું નહીં જોઈએ. આ દલીલ ભૂલભરેલી છે, કેમ કે નાતાલના બંધારણની અંદર એવી કલમ છે કે—જાતિભેદવાળા જે કાયદા નાતાલની પાર્લિમેન્ટ પસાર કરે તે અમલમાં આવતાં પહેલાં તેની ઉપર વડી સરકારની સહી જોઈએ. જે આ કલમ માત્ર શોભાને સારુ નહીં પણ કાળા લોકોનો ખરો બચાવ કરવાને નાખી હોય તો નાતાલ મર્ક્યુરીની દલીલ રદ થાય છે. એટલે એમ માનવાને સખત કારણ છે કે નાતાલનું બિલ પણ રદ થવું જોઈએ.

૧. કોલોનિયલ ઓફિસ(સંસ્થાન કચેરી)ના રેકર્ડ્ઝ ઉપરથી જણાય છે કે ટ્રાન્સવાલ બ્રિટિશ હિંદી સંઘના મંત્રી તરીકે ગાંધીજી આ શબ્દને સાંકેતિક શબ્દ તરીકે વાપરતા હતા.

છતાં ટ્રાન્સવાલની જીતથી હિંદી કોમને જરાયે છકી જવા જેવું નથી. જે કાંઈ પણ લડત લેવાની છે તે તો હવે શરૂ થશે. જે પૂરેપૂરી મહેનત નહીં લેવામાં આવે તો, અને એકત્ર રહીને ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓ બાથ નહીં ભીડે તો, એ કાયદામાં લોર્ડ એલ્ડિન સહી કરે તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી. આ ઉપરથી સાર એ કાઢવાનો છે કે આપણે કોલોનીના ગોરાને સમજાવવાની કાશિશ કરવી. હવે તે લોકોને સમજવાનો અવસર આવ્યો છે. આપણને સમજાવવાની તક છે. આવો સંજોગ ફરી આપણને મળવાનો નથી.

ડેપ્યુટેશન વિભાગ મોકલવા ટ્રાન્સવાલની હિંદી કોમે હિંમત કરી, લંડનની અંદર કોઈ દિવસ નથી થયેલી જબરજસ્ત કમિટી સ્થપાઈ એ પણ આ સરવૈયામાં આપણે ખુશાલીપૂર્વક નોંધવા જેવી યાદી છે.

જેમ આપણે રાજદ્વારી કામમાં કંઈક આશા બાંધીએ એવું જોવામાં આવે છે, તેમ હિંદી કોમના માંહેના કામમાં પણ જાગૃતિનો દેખાવ નજરે આવે છે. ઠેકાણે ઠેકાણે મંડળીઓ સ્થપાઈ રહી છે. એ બધી મંડળીઓ લાભકારક છે એમ કહેવાનો અમારો હેતુ નથી. પણ એવી મંડળી સ્થાપવાની હોંશ આપણામાં પેદા થઈ છે એ સાબિત કરી આપે છે કે આપણને હવે આગળ વધવાની ઊલટ ચઢી છે. આ મંડળીઓ સ્થપાઈ છે તેમાં આ પત્ર કંઈક મગરૂરી લઈ શકે છે. કેમ કે એવી મંડળીઓ થાય તો તેની હિલચાલ બહાર લાવનાર છાપું જરૂર જોઈએ. પણ આ અવસરે અમારે તે તે મંડળીઓના આગેવાનોને ચેતવણી આપવાની જરૂર છે કે એમ મંડળીઓ કોમને ટેકારૂપ થઈ પડશે કે દુઃખરૂપ તેનો આધાર આગેવાનોની ઉપર છે. એટલે તેઓની દેખીતી ફરજ છે કે તેઓએ મંડળીઓનું કામ બહુ ધીરજથી, દૃઢતાથી, ગંભીરતાથી અને નિઃસ્વાર્થ બુદ્ધિએ કરવાનું છે. અને જે એમ થશે તો એ મંડળીઓથી હિંદી કોમને ઘણો ફાયદો થશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓર્બનિયન, ૨૯-૧૨-૧૯૦૬

૨૯૩. કેપમાં કેર

અમારી જાણમાં આવેલું છે કે કેપના હિંદીઓ કેપના ઈમિગ્રેશન કાયદાની રૂએ જ્યારે ઈમિગ્રેશન સર્ટિફિકેટ અથવા પરમિટ લે છે ત્યારે પાતાનો ફોટોગ્રાફ આપે છે તથા એક પાઉંડની ફી અને કોઈ વખતે તે ઉપરાંત જમણા અને ડાબા અંગૂઠાની નિશાની આપે છે. આ પ્રમાણે કેટલીક મુદત થયાં ચાલતું આવે છે એમ પણ અમારી જાણમાં આવ્યું છે. આ હકીકતથી અમે તદ્દન દિલગીર થયા છીએ. આથી હિંદી કોમને નીચું જોવા જેવું છે, એટલું જ નહીં પણ જે આ રિવાજ બંધ નહીં પડશે તો તેથી આખી હિંદી પ્રજાને દક્ષિણ આફ્રિકામાં નુક્સાન થશે અને કેપના છાંટા બીજી જગ્યાએ ઊડશે. આ બાબત ઈલાજ લેવો એ તદ્દન સહેલી વાત છે, કેમ કે અમારી સમજ પ્રમાણે એ કંઈ કાયદેસર ધારો થયેલો નથી. પણ ઈમિગ્રેશન અમલદારે કેટલાક હિંદીને પૂછીને ફોટોગ્રાફ દાખલ કર્યા છે. એટલે જે હિંદી તે બાબત ઈમિગ્રેશન અમલદારને મળશે તોપણ તુરત દાદ મળવા સંભવ છે. આ બાબત જરાયે ઢીલ ન થતાં ચાંપતા ઉપાય લેવાયા છે એમ જાણવા અમે આનુર છીએ. ટ્રાન્સવાલમાં એક વખતે ઓશિયાટિક

અમલદારોએ એવી જાતનો ધારો દાખલ કર્યો હતો પણ હિંદી કોમ તેની સામે ઊઠી તેથી એ ધારો રદ કરવો પડ્યો હતો.

વળી આ સર્ટિફિકેટો બાબત એવી બિના પણ જોવામાં આવી છે કે એ સર્ટિફિકેટો માત્ર એક વરસ સુધી ચાલે તેવાં છે. આમ થવાનું પણ કંઈ જ કારણ નથી. જે માણસને અંગ્રેજી ભાષાનું જ્ઞાન ન હોય અને જે માણસ કેપનો રહેવાસી હોય તેને કેપમાં પાછા આવવાનો હક છે એવું જાણવું સર્ટિફિકેટ મળવું જોઈએ. આપણે કંઈ કેદી નથી કે અમુક મુદત છૂટા થવાની આપણને પરવાનગી મળે અને તે મુદતની અંદર પાછા ન ફરીએ તો છૂટનો પરવાનો રદ થાય. કેપની સ્થિતિ અત્યારે બીજી જગ્યા કરતાં સારી છે એમ મનાય છે. અમે કેપના અગ્રેસરોને ભલામણ કરીએ છીએ કે એ સ્થિતિ તેઓએ ખંતથી જાળવી રાખવી.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૨૯-૧૨-૧૯૦૬

૨૯૪. માનપત્રનો જવાબ

[ગાંધીજી અને શ્રી હાજી વજીરઅલીને માનપત્ર આપવા માટે નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસની એક સભા ડરબન ખાતે જાન્યુઆરી ૧, ૧૯૦૭ને દિવસે મળી હતી. શ્રી દાઉદ મહમદ પ્રમુખસ્થાને હતા. માનપત્રના જવાબમાં ગાંધીજીએ કહ્યું :]

[ડરબન,

જાન્યુઆરી ૧, ૧૯૦૭]

વખત ઘણો જવાથી હું વધારે કહીશ નહીં. અત્રે મિ. અલી તથા મારી બાબત જે કહેવાયું તે માટે અમે આભારી થયા છીએ. આપણે અહીં એકત્ર રહેવાની જરૂર છે. એકત્ર રહી નરમાશથી પણ મક્કમપણે આપણા વાજબી હકો આપણે માગીશું. તેની આપણને દાદ મળશે જ. વિલાયતમાં અમને જે મદદ મળી તે ન મળી હોત તો અમે કાંઈ કરી શકત નહીં. બ્રિટિશ રાજ્ય ન્યાયી હોઈ આપણી તકલીફો તેમને જણાવવાથી દાદ મળી છે તે આપણે અહીં જોઈ શક્યા છીએ. પરંતુ આપણને જે જીત મળી છે તે માટે બહુ ખુશી થવાનું નથી. આપણી લડતની શરૂઆત હવે જ થઈ છે. હવે આ જીત નિભાવવી તે આપણા હાથમાં છે. અહીંના રાજદ્વારીઓને આપણે સમજાવવાની જરૂર છે. હું પૂરું કરું તે પહેલાં આપ સહુની પાસે માગી લઉં છું કે કોમના લાભ માટેનાં કામોમાં તન, મન અને ધનથી આગળ પડતો ભાગ લઈ સર્વે ભાઈઓ પોતાની ફરજ બજાવશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧-૧-૧૯૦૭

૨૯૫. ભોજનસમારંભમાં ભાષણ

[ગાંધીજી અને અલીના માનમાં મેસર્સ એમ. સી. કમરુદ્દીન ઍન્ડ કંપનીએ બુધવાર, જાન્યુઆરી ૨, ૧૯૦૬ને રોજ ડરબનમાં ગ્રે સ્ટ્રીટમાં આવેલા પોતાના મકાનમાં ભોજન-સમારંભ યોજ્યો હતો. તે પ્રસંગે પ્રથમ પેઢીના મેનેજર બોલ્યા હતા અને ગાંધીજી અને અલીએ તેનો જવાબ આપ્યો હતો. તે બંનેનાં ભાષણોનો સંયુક્ત હેવાલ નીચે આપ્યો છે :]

[ડરબન,
જાન્યુઆરી ૨, ૧૯૦૭]

શ્રી ગાંધી અને શ્રી અલી બંનેએ જવાબ આપ્યો અને લાંડનમાં તેમણે કરેલા કામની હકીકત કહી સંભળાવી. તેઓ ત્યાં ઝાઝું રહ્યા નહોતા, તેમ છતાં જેટલું રહ્યા તેટલી મુદતમાં, તેઓ નાનામાં નાના રાજપુરુષથી માંડી વડા પ્રધાન સહિત મોટામાં મોટા રાજપુરુષો-સુધીના તમામ વર્ગોના માણસોને મળ્યા હતા. પ્રશ્નને એવો દલીલપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો કે તે સાંભળીને કોઈ પણ વ્યક્તિએ, પોતે ગમે તે પક્ષના હોય તોપણ, એને ટેકો આપવામાં આના-કાની કરી નહોતી. કામનો કંઈક ખ્યાલ આપવા પ્રતિનિધિઓએ કહ્યું કે લાંડનમાં અમારા કાર્ય માટે એક એક પેનીની ૫,૦૦૦ ટિકિટો વપરાઈ હતી. તેમના કામકાજ ઉપર દેખરેખ રાખવા સમિતિ રચવામાં આવી છે તે ઘણા પ્રભાવશાળી માણસોની બનેલી છે, અને દક્ષિણ આફ્રિકાનો હિંદીઓનો પ્રશ્ન એ માણસોને તેમણે સોંપ્યો છે. પાર્લિમેન્ટનાં બંને ગૃહોના સભ્યોએ મદદનાં પાકાં અને દિલપૂર્વકનાં વચનો આપેલાં છે. એમને ખાતરી થઈ છે કે હિંદીઓની માગણી માફકસરની છે અને તેમની ભાવના સમાધાનની છે. વટહુકમ જ્યારે રજૂ કરવામાં આવ્યો ત્યારે તે એટલી ઉતાવળથી પસાર કરવામાં આવ્યો હતો કે તમામ વિરોધોની અવગણના કરવામાં આવી હતી, અને તેમ છતાં હિંદીઓએ બહારથી કોઈ દરમ્યાનગીરી કરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો નહોતો. એમણે સાચો રસ્તો અપનાવ્યો હતો અને સત્યનો જય થયો હતો. સમિતિના કામમાંથી તેમને મોટી આશાઓ બંધાઈ હતી. લાંડનના લોકમતના મુખપત્ર ધિ ટાઈમ્સે આ પ્રશ્નની ચર્ચા માટે પોતાની કટારો ખુલ્લી મૂકી હતી, અને જ્યારે પરિસ્થિતિ સ્પષ્ટતાથી સમજાવવામાં આવી અને તે સમજાઈ ગઈ, ત્યારે એક જ જવાબ મળવા લાગ્યો કે હિંદીઓની ફરિયાદ ન્યાયી, વિવેકભરી અને તર્કસંગત છે એમ કોઈ પણ સમજુ માણસને લાગશે. એમણે જ્યારે ઈંગ્લંડનો કિનારો છોડ્યો ત્યારે એમને મજબૂત આશા ઊભી થઈ હતી કે એમને ન્યાય મળ્યા વિના રહેશે નહીં. અને થોડા દિવસ પછી જ્યારે તેઓ મદિરા પહોંચ્યા ત્યારે તેમને તાર મળ્યો કે વટહુકમ નામંજૂર કરવામાં આવ્યો છે. પ્રતિનિધિઓએ શ્રોતાઓને કહ્યું કે તમે નાગરિકો તરીકેની તમારી તમામ જવાબદારીઓનું પાલન કરો, તો બ્રિટિશ ન્યાય મળવાની અમને પૂરેપૂરી આશા છે. હજી તો લડતની શરૂઆત જ થઈ છે, પણ તેના ભાવિ વિષે અમે નિરાશ થયા નથી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ધિ નાતાલ મર્ક્યુરી, ૪-૧-૧૯૦૭

૨૯૬. મોહમેડન એસોસિયેશનના માનપત્રનો જવાબ

[ગાંધીજી અને શ્રી હાજી વજીરઅલીને માનપત્ર આપવા માટે ડરબન ખાતે જાન્યુઆરી ૩, ૧૯૦૭ને દિવસે મોહમેડન એસોસિયેશનની એક મોટી સભા મળી હતી. સભાના પ્રમુખસ્થાને શ્રી ઉસ્માન અહમદ એફેન્દી હતા. માનપત્રના જવાબમાં ગાંધીજીએ કહ્યું :]

[ડરબન,

જાન્યુઆરી ૩, ૧૯૦૭]

હાલમાં ઘણાં ઘણાં એસોસિયેશન સ્થપાયાં છે. તે ચાહે તો કોમની ઘણી સેવા બજાવી શકે છે. એવાં મંડળોમાં કામ કરનારાઓએ મંડળના ઉપરી તરીકે નહીં પણ મંડળના સેવક તરીકે વર્તવાનું છે. ને તેમ થાય ત્યારે જ ખરી સેવા થઈ શકે. વળી જુદાં જુદાં મંડળો માંડોમાંડે સંપ કરે તો બહુ જ બળ લાવી શકાય. બીજું મિ. પોલે ઈલમ બાબત જે ઈશારો કર્યો છે તે ખરેખર ધ્યાનમાં લેવાલાયક છે. ફિનિક્સની જમીન માટે તેમાં કહેવામાં આવ્યું છે તો હું ઘણી ખુશી સાથે જણાવું છું કે તે જમીન મારી નહીં પણ કોમની જ છે એમ હું સમજું છું. મારે દિલગીરી સાથે જણાવવું જોઈએ કે હિંદુસ્તાનમાં હિંદુમુસલમાનો વચ્ચે કુસંપ પડાવવા સરકાર પક્ષ તરફથી પ્રયત્નો થાય છે. તેઓ આપણને એકબીજાથી જુદા જોવાને ઈચ્છે છે. કારણ કે તેમ હોય તો જ અંગ્રેજ રાજ્યને હિંદુસ્તાનમાં લાંબો વખત ટકાવી શકાશે એમ તેઓ માને છે. આજે એડવર્ટાઈઝરમાં એક તાર છે. તે તારને આપણે કદી પણ સાચો માનવાનો નથી. તે તાર કરનાર તથા તેવી મીટિંગો ભરાવનાર સરકાર જ છે. અમારી જીતનું ખરું અને મુખ્ય કારણ જાણવાની ઘણાઓની ઈચ્છા છે. તે કારણ એ જ છે કે હું અને મિ. અલી બંને એક જ હતા. અમારામાં કદી પણ જુદાઈ જણાઈ નહોતી. ખરી રીતે અમો બાપદીકરા જેટલા સંપ અને પ્રેમથી કામ લેતા અને તેથી જ અમો ફતેહ મેળવવા શક્તિમાન થયા છીએ. જોકે અમારા ધર્મ જુદા જ હતા પણ અમારી લડતમાં અમો એકત્ર હતા, એ વાત સર્વ કોઈએ યાદ રાખવાની છે. બીજું અમારા પક્ષમાં સત્ય અને ઈન્સાફ હતો. હું હમેશાં ખુદાને મારી પાસે જ સમજું છું. મારાથી ખુદા દૂર નથી. તમો સર્વે પણ તેવી જ રીતે વર્તો. ખુદાને પોતાની પાસે સમજો તથા હમેશાં સત્ય પ્રમાણે ચાલનારા થાઓ એવું હું માગું છું.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૨-૧-૧૯૦૭

૨૯૭. ડરબનના સ્વાગત-સમારંભમાં ભાષણ

[ગુરુવાર, જાન્યુઆરી ૩, ૧૯૦૬ને રોજ, વિક્ટોરિયા સ્ટ્રીટમાં આવેલા ઈન્ડિયન થિયેટરમાં મુસ્લિમ સંઘ તરફથી ગાંધીજી અને શ્રી અલીને માનપત્ર અર્પવામાં આવ્યું હતું. આ માનપત્રના તથા સર્વશ્રી દાઉદ મહમદ, દાદા અબદુલ્લા અને બીજાઓએ કરેલાં પ્રવચનોના ઉત્તરમાં ગાંધીજી અને શ્રી અલીએ ભાષણો કર્યાં હતાં. એમનાં ભાષણોનો સંયુક્ત હેવાલ નીચે પ્રમાણે છે:]

[ડરબન,
જાન્યુઆરી ૩, ૧૯૦૭

પ્રતિનિધિઓ વારાફરતી વ્યાપક રાજકારણ વિષે બોલ્યા. તેમાં તેમણે ઈંગ્લંડમાં પોતે કરેલા કઠણ કાર્યનો શ્રોતાઓને વધુ ખ્યાલ આપ્યો. સર એમ. એમ. ભાવનગરીએ તેમને આપેલી સંગીન સેવા તથા મહત્ત્વની સલાહની તેમણે આભાર સાથે નોંધ લીધી. એમણે તેમ જ કલકત્તાની સુપ્રિમ કોર્ટના ભૂતપૂર્વ ન્યાયાધીશ શ્રી અમીરઅલીએ પોતાની પારાવાર લાગવગ અને લાંબા અનુભવનો લાભ પ્રતિનિધિઓને આપ્યો હતો. હિંદુસ્તાનની ૩૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ લોકસંખ્યા સમ્રાટની પ્રજાનો ત્રીજો ભાગ હોઈ, એ દેશ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનું એક મૂલ્યવાન અંગ છે. આ હકીકતના મહત્ત્વે એમની સફળતામાં મોટો ભાગ ભજવ્યો હતો. ઘણી સભાઓમાં અંગ્રેજ શ્રોતાગણોને પૂછવામાં આવ્યું હતું કે હિંદુસ્તાનના જે પુત્રો ચીન, દક્ષિણ આફ્રિકા, સોમાલીલેન્ડ, સુદાન તેમ જ હિંદની સરહદો ઉપર તમારે માટે યુદ્ધો લડ્યા હતા; અને જેમની વફાદારી એ હકીકત ઉપરથી સાબિત થાય છે કે હિંદુસ્તાનના તમારા ૩૦ કરોડ બંધુ પ્રજાજનોની દેખરેખ માટે મુઠ્ઠીભર ગોરા સિપાઈઓ (આશરે ૭૮,૦૦૦) પૂરતા થાય છે, તેમની સાથે તમે દક્ષિણ આફ્રિકાના સંસ્થાનવાસીઓને વિનાકારણ ગેરવર્તાવ કરવા દેશો? અને શું તમે એ પસંદ કરશો કે ટ્રાન્સવાલના ૧૩,૦૦૦ હિંદીઓના પ્રતિનિધિઓ જ્યારે હિંદુસ્તાન પાછા જાય ત્યારે તેઓ પોતાનાં સગાંસંબંધીઓને કહે કે જે મહાન સમ્રાટ આ વિરાટ સામ્રાજ્ય પર શાસન કરે છે તે દક્ષિણ આફ્રિકામાં સંકુચિત મનના ગોરા સંસ્થાનવાસીઓને હાથે થતા અનુચિત અપમાનથી તમને બચાવી શકે તેમ નથી? ઉત્સાહભર્યા શ્રોતાગણ એનો તરત જ દૃઢતાપૂર્વક નકારમાં જવાબ દેતા.

સર્વશ્રી ગાંધી અને અલીએ હિંદી શ્રોતાજનોને ખાતરી કરાવી કે અમે ઈંગ્લંડથી એવી દૃઢ પ્રતીતિ લઈને પાછા ફર્યા છીએ કે કોઈ પણ વાજબી અને ન્યાયી ફરિયાદ જે વિવેકપૂર્વક ઈંગ્લંડના શાસકો સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવશે તો તે અંગે ન્યાય મળ્યા વિના રહેશે નહીં. છેવટે તેમણે કોમના સભ્યોને સરકારના તમામ કાનૂનો અને પેટાકાનૂનોનું, તે ન્યાયી હોય કે અન્યાયી હોય તોપણ, પાલન કરવાની અને સારા નાગરિક બનવાની સલાહ આપી, કેમ કે એમ કરવામાં જ એમનો પોતાનો ઉદ્ધાર રહેલો હતો. તેમણે એમ પણ કહ્યું કે તમારે તમારા ગોરા પડોશીઓને એવી પ્રતીતિ કરાવવી જોઈએ કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં તમારી હસ્તી સંસ્થાનને ગેરલાભ કરનારી નથી. અને યુરોપિયન સંસ્થાનવાસીઓ આગેવાન કોમ હોવાથી તેમને તમારે હમેશાં માન આપવું જોઈએ અને તેમની સાથે હળીમળીને કામકાજ કરવું જોઈએ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ધિ નાતાલ મર્ક્યુરી, ૮-૧-૧૯૦૭

૨૯૮. કેળવણી ખાતા પર સરકારી રિપોર્ટ

સરકારી કેળવણી ખાતાના વડા તરફથી રિપોર્ટ બહાર પડ્યો છે તેમાં એમ જણાવવામાં આવ્યું છે કે જે કાંઈ કેળવણી આપવામાં આવે છે તે માત્ર સરકાર પોતાને ખરચે આપે છે પણ હિંદી કોમ કાંઈ જ કરતી નથી. આ ઠપકો ગેરવાજબી અને વાજબી એમ બંને રીતે લાગુ પડે છે. અમગેનીની મદરેસા, એકબે ખાનગી નિશાળો અને કોઈ કોઈ વખતે થોડીઘણી મદદ હિંદી કોમ હિંદી કેળવણીને આપે છે. એ બતાવે છે કે આપણે, સુપરિન્ટેન્ડેન્ટનો આરોપ જે રૂપમાં તેણે મૂક્યો છે એ રૂપમાં કબૂલ કરી શકતા નથી. પણ ઘણું ભાગે એ આરોપ વાજબી છે એવું દરેક હિંદીએ શરમતી સાથે કબૂલ કરવું પડશે. મદરેસા છે તેમાં પણ બહુ વધારે જે આપણામાં ઉત્સાહ હોય તો થઈ શકે એવું છે. અમારો ચોક્કસ અભિપ્રાય છે કે જેમ દરેક મદરેસાની અંદર અરેબિક કેળવણી હોવી જોઈએ તેમ જ દુનિયાદારી એટલે અંગ્રેજી કેળવણી તેમ જ ગુજરાતી કે બીજી હિંદુસ્તાની ભાષાની કેળવણી હોવાની જરૂર છે. વળી અરેબિક કેળવણી અપાય છે તે ઘણું ભાગે માત્ર પોપટિયા કેળવણી આપવામાં આવે છે એટલે કે અર્થ સમજ્યા વિના. આ બાબત મુસલમાની ભાઈઓને અમે ઈજિપ્તનો દાખલો તપાસવા ભલામણ કરીએ છીએ. ત્યાં બાળપણથી કેળવણી આપવામાં આવે છે તે અરેબિકમાં પણ અર્થ સુધ્ધાં એટલે બધા લોકો અરેબિક ભાષા બોલી શકે છે અને બચપણમાંથી જે વાંચે છે તે સમજી શકે છે. અને તે જ પ્રમાણે બીજી કેળવણીનું પણ ઈજિપ્તની મદરેસામાં ચાલે છે. પણ આ સુધારો દરેક હિંદી મદરેસામાં થાય તો સહેજે ઘણાં મુસલમાની બાળકો સાધારણ કેળવણી લઈ શકશે. આમાં આગેવાનો પછાત રહ્યા છે એ આપણે કબૂલ કર્યે જ છૂટકો છે.

મદરેસા સિવાય જે કાંઈ છે તે એટલું થોડું છે અને આખી હિંદી કોમ એવી ગફલતમાં રહી છે કે તે વિષે જેટલો ઠપકો અપાય તે આપણે સહન કરવા જેવો છે. સરકાર કેળવણી નથી આપતી એમ કહીને આપણી ઉપરથી વાંક ઢોળી નાખવો એ ન છાજે એવું છે. જેમ સરકાર કેળવણી આપવાને બંધાયેલ છે તેમ આપણે બંધાયેલ છીએ. સરકાર પોતાની ફરજ ભૂલે તો આપણે પણ ભૂલી જવું તેમ નથી. પણ જે સરકાર કેળવણી ન આપે તો હિંદી કોમની જવાબદારી બેવડી થઈ ચૂકી. એટલે અમારે દિલગીરીપૂર્વક કહેવું જોઈએ કે ઉપરનો આરોપ એ બહુ વાજબી ગણવો જોઈએ.

આમ ટીકાં કરવી એ સહેલું છે. ઉપાય બતાવવા અને અમલમાં લાવવા તે અઘરું છે એમ અમે જાણીએ છીએ, છતાં આપણે જે ગુનેગાર છીએ એટલું કબૂલ કરીશું તો જ આગળ પગલું ભરી શકાશે. ઉપાયો કરવામાં ત્રણ વસ્તુની જરૂર છે. એક તો મકાનો અને તેને લગતાં બીજાં સાધન. આમાં માત્ર પૈસેટકે સુખી એવા માણસો મુખ્ય કામ કરી શકે છે.

બીજાં ઉપાય જોકે એ છે કે જેમ પૈસાદાર માણસોની ફરજ પૈસા આપવાની છે, તેમ કેળવણી હિંદીએ પોતાની કેળવણીનો ઉપયોગ કોમને મફત અથવા તો લગભગ મફત આપવાની. કેળવણીનો હેતુ પૈસા કમાવા એવો નથી. રોમન કેથલિક કોમ કેળવણીમાં દુનિયામાં અગ્રેસર છે તેનું કારણ માત્ર એ જ કે તે લોકોએ મૂળથી જ ઠરાવ કર્યો છે કે કેળવણી આપનારા માણસોએ તે માત્ર ખાવાપીવા જેટલું લઈ મફત આપવી. વળી તેઓ મોટી ઉંમરના અને નહીં પરણેલા

હોય છે, તેથી પોતાનો બધો વખત તે જ કામમાં ગાળી શકે છે, એટલે સુધી આપણે પહોંચીએ અથવા નહીં તોપણ તેઓના દાખલા ઉપરથી આપણે ધડો લેવો જોઈએ એમાં તો કાંઈ જ શંકા નથી. આ વિચારો જે માણસોએ થોડીઘણી પણ કેળવણી લીધેલી છે તેઓએ વિચારવા જેવા છે. કેળવાયેલા માણસો બહુ તકલીફ ઉઠાવ્યા વિના અને સહેલાઈથી મદદ કરી શકે છે એ વિચાર વિગતવાર હવે પછી કરીશું.^૧

ત્રીજો ઉપાય માબાપોના હાથમાં રહેલો છે. આપણામાં જે માબાપોને બચ્ચાંઓને કેળવણી આપવાનો શોખ હોત તો ઉપરના બે ઈલાજો પોતાની મેળે મળી રહેત અને ગમે તેમ કરીને પોતાનાં બચ્ચાંઓને કેળવણી આપવાની તજવીજ માબાપો કરત. આ બાબત હિંદી માબાપ પછાત રહે છે. એ આપણને હીણપત પહોંચાડનારું છે. એવો એક પણ જમાનો નથી જેવામાં આવતો કે જ્યારે પ્રજા આબાદ થઈ શકી હોય. માત્ર આ જમાનામાં કેળવણીની જરૂર છે એવું નથી. હમેશાં કેળવણીની જરૂર છે. માત્ર રૂપ બદલાયું છે. હાલ જે પ્રકારની કેળવણી વિના નથી ચાલી શકતું તે વિના અગાઉ ચલાવી શકાતું હતું. અમે માનીએ છીએ કે આ જમાનાની કેળવણી નહીં લીધી હોય તેવી પ્રજા અંતે પાછી પડશે એટલું જ નહીં પણ તે અગર નાબૂદ થાય તોપણ નવાઈ નહીં ગણાય. ગમે તેમ હોય તોપણ એટલું તો ચોક્કસ છે કે આપણે હકો મેળવવાને સારુ ગમે તેટલી લડત ચલાવીશું છતાં જે કેળવણીમાં પછાત રહીશું તો કોઈ રીતે હિંદીની સ્થિતિ જેવી હોવી જોઈએ તેવી થઈ શકશે નહીં.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૫-૧-૧૯૦૭

૨૯૬. હિંદી નેશનલ કોંગ્રેસ

આ વખતની કોંગ્રેસ ઉપર ઘણા પ્રખ્યાત માણસો કે જેઓ કાંઈ ધ્યાન અગાડી નહીં આપતા તેઓએ આખું છે. તેનું મુખ્ય કારણ તો એ જ કે બંગાળમાં હાલ બહુ તોફાન મચી રહ્યું છે. રૂટરે જબરદસ્ત ફકરાઓ અહીંનાં છાપાંઓમાં મોકલ્યા છે. આવી પ્રસિદ્ધિ કોંગ્રેસને આ પહેલી વખત જ મળી છે. તેનું વજન પણ આ વેળા ઘણું પડ્યું છે. હિંદના દાદાનું ભાષણ ઘણું અસરકારક અને જલદ છે. તેના શબ્દો ગોખી રાખવા જેવા છે. તે ભાષણનું તાત્પર્ય એ જ છે કે આપણે જ્યાં સુધી જાગૃત નહીં થઈએ, એકત્ર નહીં રહીએ ત્યાં સુધી હિંદુસ્તાન આબાદ નહીં થાય. બીજા રૂપમાં એ જ હકીકત મૂકીએ તો તેનો અર્થ એમ થયો કે સ્વરાજ્ય મળવું, આબાદ થવું અને જે જોઈએ તે હકો જાળવવા તે આપણા જ હાથમાં છે. અમે જણાવી ગયા છીએ કે અંગ્રેજી બાઈઓને જવાબ દેતાં મિ. એસ્કવીથે જણાવ્યું કે જે ઈંગ્લંડની બંધી બાઈઓ વોટના હક માગશે તો મળ્યા વિના નહીં રહે. એટલે આપણે સમજવાનું છે કે જેમ કાંઈ હકો આપણને નથી મળતા તેમ ઈંગ્લંડમાં પણ લોકોને મળવામાં અડચણ આવે છે. ઈંગ્લંડમાં માગેલ હકો થોડી હરકતથી મળી શકે છે. તેનું ખસૂસ કારણ એમ નથી કે તેઓ ગોરા છે, પણ તેઓ માગણી કરે છે તે પ્રબળતાથી એકત્ર રહીને અને માગણી ન

૧. જુઓ “કેળવાયેલા હિંદીની ફરજ”, પા. ૩૨૨.

સ્વીકારાય તો રાજકર્તાઓને માગણી કરનારાઓ હરકતકર્તા થઈ પડે છે. કમિટી ઈંગ્લંડમાં સ્થપાઈ તે વખતે ડૉ. ઓલ્ડફીલ્ડ કહી ગયા કે અંગ્રેજી પ્રજાને બળ અને ન્યાય વહાવાં છે. ન્યાય અંગ્રેજી રાજ્યમાં ઘણી વખત બળ વિના નથી મળી શકતો. પછી તે બળ કલમનું, તલવારનું કે પૈસાનું હો. આપણે મુખ્યપણે માત્ર એકસંપનું અને આપણી સરચાઈનું બળ વાપરવાનું છે; એટલે કે લોકો બધા મળીને હક માગે અને તે માગતા જે કાંઈ પણ ઈજા ઉઠાવવી પડે તે ઉઠાવવાને તૈયાર થાય તો આપણાં બંધન હિંદુસ્તાનમાં આજે જ છૂટી શકે તેમ છે. અને જે વિચારો હિંદુસ્તાનને લાગુ પડે તેમ છે તે ઘણે ભાગે અહીં પણ કામના છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૫-૧-૧૯૦૭

૩૦૦. તમાકુ

તમાકુ પીવા તથા ચાવવાથી થતા નુકસાન વિષે અમે વખતોવખત લખ્યા કરીએ છીએ. જેમ જેમ અનુભવ થતો જાય છે તેમ તેમ જોવામાં આવે છે કે મોટા મોટા માણસો તમાકુથી થતા ગેરફાયદાને લીધે ગભરાટમાં પડ્યા છે. મેડ્રેકિંગવાળા પ્રખ્યાત મેજર જનરલ બેડન પોવેલ^૧ લિવરપુલમાં નિશાળિયાઓની પાસે ભાષણ કરતાં બોલ્યા કે દુનિયાના સરસમાં સરસ માણસોમાંના ઘણા તમાકુ નહીં પીનારા છે. બાસેટ કરીને ફૂટબોલનો રમનાર, ગ્રેસ કરીને ક્રિકેટ રમનાર, હેનલન હલેસાં હાંકનાર, વેસ્ટન ચાલવામાં તાકાતદાર, ગોલ્ફ રમવામાં તેજ, ટેલર મોટો શિકારી, સેલુ પ્રખ્યાત ભોમિયો એ બધા બીડી નહીં પીનારા છે. મેડ્રેકિંગમાં જોઓ બીડી પીનારા હતા તેઓ જ્યારે બેડન પોવેલની પાસે તમાકુનો ભંડાર ખૂટી ગયો ત્યારે તદ્દન નકામા થઈ પડ્યા હતા; કેમ કે તેઓને જ્યાં સુધી બીડી ન મળી શકતી હતી ત્યાં સુધી તેઓ કામ કરવાને તદ્દન અશક્ત થઈ પડતા હતા. આમ બીડી માણસને ગુલામ બનાવે છે. વિલાયતમાં એમ કહેવાય છે કે જોઓ બીડીના વ્યસની છે તેઓ પોતાની આસપાસના માણસોની જરાયે ચિંતા કે દરકાર રાખતા નથી. જ્યારે આ સડો બાળક-છોકરાઓમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે તો તે ભયંકર પરિણામ લાવે છે. છોકરાઓ ચોરી કરતાં શીખે છે, બીજા ગુના કરે છે, માબાપોને છેતરે છે અને તેઓની તબિયત ઘણી નકારી થાય છે. સ્વભાવ ચીડો બને છે અને ભરજુવાનીમાં પહોંચતી વખતે મન-શક્તિ બહુ નબળી બનાવે છે. હિંદી પ્રજામાં યુરોપના જેટલો બીડીએ પ્રવેશ નથી કર્યો પણ જે હિંદી જ્ઞાની માણસો ભાન ભૂલી બીડીના વ્યસન તરફ કાંઈ પણ વલણ રાખશે તો આપણી ઘણી નુકસાનીમાં આ કામ પણ નુકસાનકર્તા થઈ પડશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૫-૧-૧૯૦૭

૩૦૧. પ્રગટ કરવાનાં પુસ્તકો

જે પુસ્તકો અંગ્રેજીમાં છપાયેલાં છે અને જેનો તરજુમો હિંદુસ્તાનમાં નથી થયેલો અને જે પુસ્તકો વાંચવાથી દરેક હિંદીને ઓછોવત્તો પણ લાભ થવાનો સંભવ છે, એવાં પુસ્તકોનો તરજુમો અથવા તો સાર બહાર પાડવાનો અમારો ઈરાદો છે. અમારા વાચકવર્ગમાંનો ઘણો ભાગ મુસલમાન છે તેથી કેટલાક વખત થયાં પ્રખ્યાત જસ્ટિસ અમીરઅલીનું પુસ્તક જે ઈસ્લામ ઉપર બહાર પડ્યું છે તેનો તરજુમો આપવા ઈરાદો રાખેલો છે. જસ્ટિસ અમીરઅલીએ તે પુસ્તકનો તરજુમો કરવાની પરવાનગી આપેલી છે. હવે એ પુસ્તકના પ્રગટ કરનારાઓની પરવાનગી મળવાનું બાકી છે. જો તે પરવાનગી મળી જશે તો, અને વાંચનાર અમારા આ ઈરાદાથી રાજી હશે અને અમને ઉત્તેજન આપવા તૈયાર થશે તો અમે ઈસ્લામનો તરજુમો પુસ્તકરૂપે બહાર પાડવા ઈચ્છીએ છીએ. અમારે કહેવું જોઈએ કે જસ્ટિસ અમીરઅલીનું પુસ્તક તે દુનિયામાં પ્રખ્યાત છે અને તે દરેક મુસલમાને બલકે દરેક હિંદીએ વાંચવા જેવું છે. તેમાંથી ઘણું શીખવાનું મળી રહે છે. અમારા વાંચનારાઓને જે કાંઈ સૂચના કરવાની હોય તે કરશે તો અમે તેની નોંધ લઈશું અને આભારી થઈશું. સૂચનાઓ ટૂંક રૂપમાં અને ચોખ્ખે અક્ષરે મોકલવા અમારી વિનંતી છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૫-૧-૧૯૦૭

૩૦૨. છગનલાલ ગાંધી ઉપરના પત્રનો એક ભાગ^૧

[જિહાનિસબર્ગ,

આશરે જાન્યુઆરી ૫, ૧૯૦૭]

તમને મોકલાવેલી સ્ટેટમેન્ટોમાં પણ ઉપરની રકમો જમા આપેલી હોવી જોઈએ.

વૉક્સરસ્ટવાળા ભાભા કહે છે કે તેની ઉપર તમે બિલ મોકલ્યા કરો છો. તેણે જાહેરખબરના પૈસા આપ્યા છે. તે અહીં જમા પણ છે.

કલ્યાણદાસ અહીં પણ હમણાં ઇ.ઓ.ના ઉધરાણાનું કામ કરે છે. ઘણા ઘરાકો રાવ ખાય છે કે તેઓને 'ઓ.^૨ નિયમસર નથી મળતું. સાથેના બે એક જ પેપર ઉપર રેપ થયા હતા. તમે જોશો કે દેસાઈની સ્ટાંપ ઉપર છાપ નથી. એ સ્ટાંપ ઉખાડી ઉપયોગમાં લેજો.^૩ કલ્યાણદાસ

૧. આ પત્રનાં ત્રણ પાનાંમાંથી પહેલું ખોવાઈ ગયું છે. તેમ છતાં પત્રમાં લખેલી બિના ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ પત્ર છગનલાલ ગાંધીને ફિનિક્સને સરનામે લખાયો હતો. પત્રના છેલ્લા ફકરામાં ન્યાયમૂર્તિ અમીરઅલીના પુસ્તકનો ઉલ્લેખ કરેલો છે. તે ઉપરથી અનુમાન થઈ શકે છે કે આ પત્ર જાન્યુઆરીની પંખીની આસપાસ લખાયો હોવો જોઈએ.

૨. इन्डियन ओपीनियन.

૩. આ ઉપરથી એમ સમજવું છે કે દેસાઈની નકલવાળું ટિકિટ લગાવેલું. પાકીટ ખુદ ખીલ કોઈની નકલવાળા ટિકિટ લગાવેલા ખીલ પાકીટમાં ખીડેલું હતું.

એમ ધારે છે કે કોઈ માણસો બેદરકારીથી રૉપર ચોંટાડતા હશે તે ઊકલી જવાથી પેપર નકામું થતું હશે. આ બાબત હું મિ. વેસ્ટને પણ લખું છું. આપણે બહુ કાળજી રાખવાની જરૂર છે. એક માણસે જ્યારે રૉપરનું કામ ચાલે ત્યારે દેખરેખ રાખવાની જરૂર હોય એમ લાગે છે. આ બાબત બધા પાસે વાત કરજો.

લાંડન લેટર વિષે હું લખવાનો છું. ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયાને પણ લખું છું. રૂટરની સાથે ત્રણ માસની બાંધણી છે એટલે ત્રણ માસ પછી આપણે બીજી ગોકવાણી કરી શકીશું. તેની તજવીજ આજથી કરું છું.

મણિયાને^૧ મને લખવાનું કહેજો. શું શું વંચાવો છો તે લખજો. મેં બીનનું મોટર મોકલ્યું છે તે બસ હતું કે કેમ તે જણાવજો. જસ્ટિસ અમીરઅલીના પુસ્તકના તરજુમા વિષે કંઈ ખબર આવ્યા હોય તો કાગળો મને મોકલજો.^૨

મોહનદાસના આશીર્વાદ

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં લખેલી મૂળ પ્રત ઉપરથી : એસ. એન. ૬૦૭૧

૩૦૩. છગનલાલ ગાંધી ઉપરના પત્રનો એક ભાગ^૩

[જિહાનિસબર્ગ,

આશરે જાન્યુઆરી ૫, ૧૯૦૭^૩]

[ચિ. છગનલાલ]

લવાજમ વસૂલ કરવા માટે તમે મોકલેલી ગ્રાહકોની યાદીમાં કે. એમ. કાગદી, બોક્સ ૨૯૬નું નામ મારા જોવામાં આવ્યું. મને યાદ છે કે આ નામ મેં તમને મોકલ્યું હતું. પરંતુ એ ભાઈ કહે છે કે મને આજ સુધી એક પણ નકલ મળી નથી. તે પોતાની ટપાલપેટી રોજ ખાલી કરે છે, પરંતુ એમાંથી ઝોપીનિયન કદી નીકળતું નથી. તો તમે આ બાબતમાં તપાસ કરવા તસ્દી લેશો? જો આપણે પત્ર મોકલ્યું હોય તો તો લવાજમ વસૂલ કરવું સહેલું છે. જો ન મોકલ્યું હોય તો આ રકમ માંડી વાળવી જોઈશે. જો પહેલાં પત્ર ન મોકલાયું હોય તોપણ આજની તારીખથી તે મોકલવાનું શરૂ કરી શકો છો. તમે જે છાપેલી યાદી મોકલી છે તે હું જોઈ ગયો છું. પરંતુ તેમાં પહેલાં આ નામ મારા જોવામાં આવ્યું નહોતું.

૧. મણિલાલ, ગાંધીજીનો બીજો દીકરો.

૨. આ ઉલ્લેખ પ્રકાશકની પરવાનગી સંબંધમાં હશે, કેમ કે એની રાહ જોવાતી હતી. જુઓ આની પહેલાંનો લેખ.

૩. આ પત્ર અપૂર્ણ છે. તેના ઉપર નથી તારીખ કે નથી સરનામું. તેમ છતાં પત્રમાં લખેલી વાતો ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ પત્ર છગનલાલ ગાંધીને ઉદ્દેશીને લખાયો હતો. આમાં ઉદ્ધરાણી વસૂલ કરવા બાબતનો ઉલ્લેખ છે. આ અરસામાં ફિનિક્સમાં આ કામ ગંભીરતાથી ઉપાડવામાં આવ્યું હતું. મણિલાલનો અભ્યાસ તથા ઉદ્ધરાણીના વિષયો આ પત્રમાં તેમ જ અગાઉના પત્રમાં ચર્ચવામાં આવ્યા છે.

મણિલાલને બનતા સુધી અંગ્રેજી ટેબલ ઉપરથી ઉઠાવી લેવાની તમારે કોશિશ કરવી નહીં. એને નિયમિત તાલીમ આપવાની જરૂર છે. એના સંબંધમાં મિ. વેસ્ટે કરેલી દલીલમાં ઘણું વજન રહેલું છે.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૬૦૮૫

૩૦૪. સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ એલેક્ઝાંડર

ડરબનના આજ સુધીના સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ એલેક્ઝાંડર^૧ પોતાનો હોદ્દો છોડ્યો છે. તેમની ઘણી સરસ ચાકરીની બૂજ જાણવા ખાતર ડરબનમાં તેમને ઘણું માન મળ્યું છે. તેમણે હિંદીની ઉપર બહુ સારી નજર રાખી હતી. અને તે બાબત ડરબનની હિંદી કોમ તેમની બૂજ જાણે છે એ બતાવવા તેમને માનપત્ર વગેરે આપવાનો વિચાર ચાલે છે એમ અમારી જાણમાં આવ્યું છે. અમારી સલાહ છે કે એ કામમાં બિલકુલ ઢીલ નથી કરવાની પણ તાકીદે ઉકેલવાનું છે. અમે ઉમેદ રાખીએ છીએ કે મિ. ડોનોવન જે મિ. એલેક્ઝાંડરની જગ્યાએ નિમાયા છે તે તેમની રીત જાળવી રાખી અદલ ઈન્સાફ આપશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૫-૧-૧૯૦૭

૩૦૫. વાજબી સૂચના

કેપટાઉનનું કેપ આરગસ એશિયાટિક ઓરિનન્સના સંબંધમાં ટીકા કરતાં જણાવે છે કે આખા દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિંદી સવાલનો ફડયો કરવાને સારુ દક્ષિણ આફ્રિકાની^૨ જુદી જુદી સરકારે હિંદી આગેવાનોની સાથે મસલત કરવી જોઈએ, અને તેમ કરીને એ સવાલનું નિરાકરણ લાવવું

૧. ડરબનમાં ૧૮૯૭માં જ્યારે ટોળાએ ગાંધીની ઉપર હુમલો કર્યો હતો ત્યારે આ જ અધિકારી ગાંધીજીની વહારે આવ્યો હતો. જુઓ પુસ્તક ૨, પા. ૧૪૮-૫૦, તથા આત્મકથા ભાગ ૩, પ્રકરણ ૩.

૨. ટ્રાન્સવાલનો એશિયાર્થ ધારો સુધારવા અંગેનો વટહુકમ મોકૂફ રહેવાને પરિણામે ઊભી થયેલી સ્થિતિ વિષે ટીકા કરતાં ધિ કેપ આરગસ પત્રે લખ્યું હતું: “અમે ઇચ્છીએ છીએ કે બધી જગ્યાએ સ્થાનિક સરકારો હિંદી કોમના નેતાઓની સલાહ લે. આ લોકોને કહી દેવું જોઈએ કે તમારે એવી અપેક્ષા નહીં રાખવી જોઈએ કે ગોરા સંસ્થાનવાસીઓ ઊભા ઊભા નેચા કરે અને એમના દોષોમાં જ હિંદીઓના પ્રચંડ પ્રવાહથી ગોરી કોમનું ખુદ પોત અપાટાબંધ બદલાઈ નય. અને તે સાથે જ કોઈક એવા નિયમ ઘડી કાઢવા જોઈએ જેનાથી અહીં વસતા હિંદીઓને ભોગવવી પડતી અનુચિત હાડમારી ટાળી શકાય. આવા કોઈ સમાધાન દ્વારા જ આપણે અધડામાંથી બચી શકીએ. અધડાથી નથી ચિટનને લાભ થવાનો કે નથી હિંદીઓને લાભ થવાનો.” આના ઉપર ટીકા કરતાં ૫-૧-૧૯૦૭ના ઈન્ડિયન ઓપીનિયને પોતાના અંગ્રેજી તંત્રીલેખમાં આને “એક ઉદાપણબયું સૂચન” કહ્યું હતું. અને દલીલ કરી હતી કે “દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓએ હિંદીઓના આગમન ઉપર નિયમન મૂકવાના સિદ્ધાંતને [હમેશાં] સ્વીકારેલો છે. પણ તે નૈતિવિષયક ભેદભાવથી રહિત હોવો જોઈએ.”

જેઈએ. કેપ આરગસ વળી જણાવે છે કે જો એ પ્રમાણે નહીં થાય તો બ્રિટન અને હિંદ બંનેને નુકસાન થવાનો સંભવ છે. આ સૂચના ઘણી અગત્યની અને અંગ્રેજી છાપાએ કરેલી એવી પહેલી જ છે અને જો બરાબર ચાંપતા ઉપાય લેવાય તો તે પ્રમાણે થવાનો સંભવ છે. આ સૂચના બતાવે છે કે એશિયાટિક ઓર્ડિનન્સ રદ થવાથી તેની અસર ગોરાઓના મન ઉપર આખા દક્ષિણ આફ્રિકામાં ઠીક થયેલી છે. અમે એ બાબત વધારે વિવેચન અમારી અંગ્રેજી ટીકામાં કર્યું છે અને ધારી શકાય છે કે તેમાંથી કાંઈક ઠીક પરિણામ આવશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૫-૧-૧૯૦૭

૩૦૬. નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ - ૧^૨

આ વિષય ઉપર અમે કેટલીક મુદત સુધી ઓપીનિયનના વાંચનારાઓને ખાતર કેટલુંક લખવા ધારીએ છીએ. આજકાલ દુનિયામાં પાખંડ વધી ગયું છે. ગમે તે ધર્મનો માણસ હોય તે ધર્મનું ઉપરટપકું રૂપ માત્ર વિચારે છે, અને પોતાની ખરી ફરજ ચૂકી જાય છે. પૈસાનું અત્યંત સેવન કરવામાં બીજા માણસોને શું દુઃખ પડે છે, અથવા તો પડશે તેનો ખ્યાલ આપણે ભાગ્યે કરીએ છીએ. અત્યંત કોમળ, નાનાં પ્રાણીઓને મારી જો કોમળ મોજાં બની શકે તો, તેવાં મોજાં પહેરવામાં યુરોપની અબજાઓ જરાયે આનાકાની કરતી નથી. મિ. રોકફેલર કે જે દુનિયામાં તવંગર માણસોમાં પહેલી પાયરી ઉપર ગણાય છે તેણે પૈસો એકઠો કરતાં નીતિના ઘણા કાનૂનોનો ભંગ કર્યો છે એ વાત જગતપ્રસિદ્ધ છે. આમ ચોમેર જોવાથી યુરોપ તથા અમેરિકામાં ઘણા માણસો ધર્મની વિરુદ્ધ થઈને બેઠા છે. તેઓ એમ દલીલ કરે છે કે જો દુનિયામાં કોઈ પણ ધર્મ હોય તો જે દુરાચરણ વધી પડ્યું છે તે વધવું જોઈએ નહીં. આ વિચાર ભૂલભરેલો છે. માણસના હંમેશના મહાવરા મુજબ પોતાનો વાંક ન વિચારી પોતે હથિયારને દોષ આપે છે, તેમ માણસો પોતાની દુષ્ટતાનો વિચાર ન કરતાં ધર્મ જ ખોટો એમ કહી સ્વચ્છંદપણે જોમ ફાવે તેમ વર્તે છે અને રહે છે. આવું જોઈને હાલ અમેરિકા અને યુરોપમાં ઘણા માણસો નીકળ્યા છે કે જેઓ આમ બધા ધર્મનો નાશ થાય તો દુનિયાને મોટું નુકસાન પહોંચશે અને લોકો નીતિના રસ્તા છોડી દેશે એવી ધાર્મિકી તેઓ જુદે જુદે રસ્તે લોકોને નીતિ પર લાવવા મથી રહ્યા છે. એવી એક મંડળી^૨ નીકળી છે કે જેણે બધા ધર્મનું સંશોધન કરીને એવી હકીકત રજૂ કરી છે કે બધા ધર્મ નીતિ તો શીખવે છે જ, એટલું જ નહીં પણ તે ધર્મનો આધાર ઘણે ભાગે નીતિના નિયમો ઉપર જ રહે છે. અને માણસ અમુક ધર્મ માને

૧. આ તથા આ જ શીર્ષકવાળા આની પછીના સાત લેખોમાં ગાંધીજી શિકાગોની “ સોસાયટી ફોર એથિકલ કલ્ચર ” (નૈતિક સંસ્કાર મંડળ) ના સ્થાપક વિલિયમ મેકિન્ટાયર સોલ્ટર દ્વારા અથવા રિલિજિયન નામના પુસ્તકનો ગુજરાતી સારાનુવાદ આપ્યો હતો. રેશનાલિસ્ટ પ્રેસ એસોસિએશને પ્રસિદ્ધ કરેલી અંધ-માળાનું એ પુસ્તક પ્રથમ અમેરિકામાં ૧૮૮૯ના માર્ચમાં પ્રસિદ્ધ થયું હતું. અને પાછળથી ૧૯૦૫માં ઇંગ્લંડમાં પ્રસિદ્ધ થયું હતું. ગુજરાતી લેખમાળામાં ગાંધીજીએ પંદરમાંથી માત્ર આઠ પ્રકરણોનો સાર આપ્યો હતો.

૨. ધ્રિ સોસાયટી, ફોર એથિકલ કલ્ચર, શિકાગો (શિકાગોનું નૈતિક સંસ્કાર મંડળ).

અથવા તો ન માને તો પણ તેણે નીતિના નિયમો પાળવા એ તો તેની ફરજ છે. અને નીતિના નિયમો નહીં પાળી શકાય તો તેવા માણસો આ દુનિયામાં કે પરદુનિયામાં પોતાનું કે બીજાનું સારું કરી શકવાના નથી. જેઓ પાખંડ મતોને લઈને ધર્મમાત્રને તિરસ્કારની નજરથી જુએ છે તેવા માણસને પહોંચી વળવું એવો આવી મંડળીઓનો હેતુ છે. તેઓ બધા ધર્મોનો સાર કાઢી તેમાંથી માત્ર નીતિના વિષયો જ ચર્ચે છે. તેની ઉપર લખે છે અને પોતે તે પ્રમાણે રહે છે. આવા મતને તેઓ નીતિધર્મ અથવા “એથિકલ રિલિજિયન” એવું નામ આપે છે. આ મંડળીનું કામ કોઈ પણ ધર્મનું ખંડન કરવાનું નથી. તે મંડળીમાં ગમે તે ધર્મના માણસો દાખલ થઈ શકે છે અને થાય છે. તે મંડળીનો લાભ એ મળે છે કે તેવા માણસો પોતાના ધર્મને વધારે વળગી રહે છે અને તેમાં જે નીતિની બાબત શિક્ષણ હોય છે તેની ઉપર વધારે ધ્યાન દે છે. માણસે નીતિ જાળવવી અને તેમ ન થાય તો દુનિયામાં બંધારણ તૂટશે અને છેવટે મહાન નુકસાન થશે એમ તેઓ દૃઢ મનથી માને છે.

મિ. સોલ્ટર કરીને અમેરિકાના વિદ્વાન ગૃહસ્થ છે તેણે એક પુસ્તક બહાર પાડ્યું છે કે જે ઘણું ખૂબીદાર છે. તેમાં ધર્મની ચર્ચા જરાયે નથી, પણ તેમાંનો બોધ બધા માણસોને લાગુ પડી શકે છે. એ બોધનો સાર અમે દર અઠવાડિયે આપતા જઈશું. એ પુસ્તકના લખનારની બાબત એટલું જ કહેવાની જરૂર છે કે જેટલું કરવાની સલાહ તે આપણને આપે છે તેટલું તે પોતે કરે છે. અમે વાંચનારની પાસે એટલું માગીએ છીએ કે જે કાંઈ પણ નીતિવચન તેને ખરાં લાગે તે પ્રમાણે વર્તવા તેણે પ્રયત્ન કરવો, તો અમારો આ પ્રયાસ અમે સફળ થયો ગણશું.

પ્રકરણ ૧૬

જેથી આપણે સારા વિચારો ઉપર આવી શકીએ છીએ તે આપણી નીતિનું ફળ છે એમ ગણાય. દુનિયામાં સાધારણ શાસ્ત્રો તે દુનિયા કેવી છે તે બતાવે છે. નીતિનો માર્ગ દુનિયા કેવી હોવી જોઈએ તે બતાવનાર છે. એ માર્ગ વડે માણસે કેમ વર્તવું એ જાણી શકાય છે. માણસના મનની અંદર હંમેશાં બે બારીઓ રહેલી છે. એકમાંથી પોતે કેવો છે તેને જોઈ શકે છે અને બીજી બારીએથી તે કેવો હોવો જોઈએ તેનો તેને ખ્યાલ આવી શકે છે. શરીર, મગજ અને મન એ બધા નોખાં નોખાં તપાસવાં એ આપણું કામ છે, પણ તેટલેથી અટકી જઈએ તો એવું જ્ઞાન મેળવ્યા છતાં આપણે કાંઈ ફાયદો લઈ શકતા નથી. અન્યાય, દુષ્ટતા, અભિમાન વગેરેથી શું પરિણામ આવે છે અને જ્યાં એ ત્રણ વસ્તુ હોય ત્યાં કેવી ખરાબી થાય છે એ જાણવાની પણ જરૂર છે. અને જાણ્યેથી એ બસ નથી પણ જાણ્યા પછી તે પ્રમાણે કરવાનું છે. નીતિનો વિચાર તે આકિટેક્ટના નકશાની માફક છે. તે નકશો ઘર કેમ બનાવવું તે બતાવે છે, પણ જેમ ચણતર ન કર્યું હોય તો નકશો નકામો થઈ પડે છે તેમ નીતિવિચાર પ્રમાણે આચરણ ન કર્યું હોય તો નીતિનો વિચાર નકશાની જેમ કામ વગરનો થાય છે. ઘણા માણસો નીતિનાં વચનો યાદ કરે છે, તે વિષે ભાષણો કરે છે પણ તે પ્રમાણે ચાલતા નથી, અને ચાલવા માગતા પણ નથી. કેટલાક વળી એમ જ માને છે કે નીતિના વિચારો અમલમાં લાવવા તે આ દુનિયામાં નહીં પણ મરણ પછી પરદુનિયામાં. આ કાંઈ વખાણવા લાયક વિચાર ગણાય જ નહીં. એક વિચારવાન માણસે કહ્યું છે કે જો આપણે સંપૂર્ણ થવું હોય તો આપણે આજથી જ ગમે તે દુઃખ સહન કરીને નીતિ પ્રમાણે ચાલવાનું છે. આપણે આવા વિચારોથી ભડકી જવાનું નથી પણ આપણી જવાબદારી સમજી તે પ્રમાણે વર્તવામાં ખુશી થવાનું છે. મોટો યોદ્ધો

પેમ્બ્રોક જ્યારે ઓબેરાકની લડાઈ વખતે લડાઈ બાદ અર્લ ડારબીને મળ્યો ત્યારે અર્લ ડારબીએ તેને ખબર આપ્યા કે લડાઈ જિતાઈ ગઈ છે. એ ખબરથી પેમ્બ્રોક બોલી ઊઠ્યો, “તમે મારી તરફ વિનય નથી વાપર્યો. મને જેનું માન મળત તે તમે મારા હાથમાંથી છીનવી લીધું છે. મને લડાઈમાં બોલાવ્યો તો પછી મારા આવવા પહેલાં લડાઈ લડવી ન હતી.” આમ જ્યારે જવાબદારી લેવાની હોંશ નીતિમાર્ગમાં માણસને થાય ત્યારે જ તે રસ્તામાં ચાલ્યા જશે.

ખુદા અથવા ઈશ્વર સર્વશક્તિમાન છે, સંપૂર્ણ છે, તેની દયાનો, તેની સરસતાનો, તેના ન્યાયનો પાર નથી. જો એમ હોય તો આપણે જેઓ તેના બંદા ગણાઈએ છીએ તેઓ નીતિમાર્ગ તો કેમ જ છોડી શકીએ. નીતિનું આચરણ ચલાવનાર નિષ્ફળ થાય તેમાં કાંઈ નીતિનો વાંક નથી. પણ જેઓ નીતિભંગ કરે છે તેઓએ પોતાના ઉપર વાંક ઢોળવાનો છે.

નીતિમાર્ગમાં નીતિ જાળવીને તેનો બદલો મેળવવાની વાત આવતી જ નથી. માણસ કાંઈ ભલું કરે છે તો તે શાબાશી ખાટવાને સારુ નહીં. તે ભલું કર્યા વિના નહીં રહી શકે. તેને સારુ ખોરાક અને ભલાઈ એ બંનેની સરખામણી કરતાં ભલાઈ એ ઊંચા પ્રકારનો ખોરાક છે. અને જો ભલાઈ કરવાની તેવા માણસને બીજા કોઈ માણસ તક આપે તો તક આપનાર માણસનો ભલાઈ કરનાર આભારી બને છે, જેમ ભૂખ્યો અન્ન આપનારને દુઆ દે છે તેમ.

આવા નીતિમાર્ગની વાત કરતાં ઉપરટપકે સારમાણસાઈ મેળવવી એવો તે માર્ગ નથી તેનો અર્થ એમ નથી કે આપણે જરા વધારે મહેનતુ થવું. વધારે કેળવણી લેવી, વધારે સ્વચ્છ રહેવું વગેરે. એ બધું તો તેમાં આવે છે, પણ એ તો માત્ર આપણે સરહદ ઉપર જ પહોંચ્યા જેવું થયું. એ સિવાય ઘણું આ માર્ગની અંદર માણસે કરવું રહ્યું છે. અને તે બધું તેની ફરજિયાતે તેવો તેનો સ્વભાવ છે તેમ સમજીને, નહીં કે તેમ કરવાથી તેને નફો ખાટવાનો છે તેથી.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૫-૧-૧૯૦૭

૩૦૬(૧). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

જાન્યુઆરી ૮, ૧૯૦૭

ચિ. છગનલાલ,

હમીદયાના ધારા બાબત આજે પાછો હું તેના સેક્રેટરીને મળ્યો છું. તે કહે છે કે વાંક ત્યાંનો છે. જો મહિને ધારાનું પ્રૂફ મોકલ્યું? આ બરોબર છે? હવે તેણે શુક્રવારે પ્રૂફ તથા રિપોર્ટ આપવાનું કહ્યું છે.

મને હિંદી તથા તામિલ સાદી ચોપડીઓનું લિસ્ટ મોકલવાનું છે તે ન ભૂલશો.

જેઓની જાહેરખબર નથી તેમની પાસે જજો. અને બીજાઓ પાસે પણ જજો. પરિણામ જણાવજો.

કેટલુંક લખાણ મોકલું છું.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં પેન્સિલથી લખાયેલા મૂળ પત્રની નકલ પરથી : એસ. એન. ૪૬૮૧
શ્રી છગનલાલ ગાંધીના સૌજન્યથી

૩૦૬(૨) છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

જાન્યુઆરી ૧૧, ૧૯૦૭

ચિ. છગનલાલ,

તમારો કાગળ મળ્યો. તમારું કામ હું સમજી શકું છું. તમે ફિનિક્સથી નીકળી શકો એ પણ મને તો ખ્યાલ છે જ. ચિ. કલ્યાણદાસને હોંશ છે તેથી જ લાંબો પ્રોગ્રામ તેને સારું ઘડયો છે. છતાં ૧૮મીએ તો મોડામાં મોડા ત્યાં પહોંચશે. ૧૮મીએ પહોંચે એવી તાકીદ આપીશ. કાલે ચાલશે. તેણે રોકાઈને જ. બી.નું વિસ્ટ ચોખ્ખું કર્યું છે. સુલેમાન ઈસ્માઈલની જાહેરખબરની હું તજવીજ કરીશ. હમણાં કાઢશો નહીં.

સુલેમાન ઈસપનો ચર્ચાપત્ર મોકલું છું. તેમાં મેં ટીકા કરી છે તેટલી છાપજો. કાગળ છાપવાનો નથી. જે હું મોકલું તે નોખા જેકેટમાં કે એવી રીતે રાખતા હશે કે જેથી ભુલાઈ ન જાય.

નીચેના બે ધરાકનાં નામ નવાં દાખલ કરશો. તેના પૈસા અહીંથી મળશે એટલે જમે નોટ હેમચંદ મોકલશે.

મિ. વી. નાયડુ

વેલિંગ્ટન સી.સી.

મેસર્સ કે. યુ. નાયડુ એન્ડ કું.

રૉબર્ટ્સન

આ બંનેને છેલ્લા ત્રણચાર નંબર મોકલજો. પણ ધરાક જાન્યુઆરીથી જ ગણજો. હર કોઈ માણસ ફિનિક્સ આવે તેની આગતાસ્વાગતા બરોબર કરજો.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

[તા. ક.]

ફિનિક્સમાં મારો ખર્ચ કેટલો થાય છે તે ફુરસદે જણાવજો. ને મિસ વેસ્ટને આંકડો બતાવવાનું કહેજો.

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં લખાયેલા મૂળ પત્રની નકલ પરથી : એસ. એન. ૪૬૮૨
શ્રી છગનલાલ ગાંધીના સૌજન્યથી

૩૦૭. ધિ આડટલુકને પત્ર

[જિહાનિસબર્ગ,
જાન્યુઆરી ૧૨, ૧૯૦૭ પહેલાં]

તંત્રીશ્રી

[ધિ આડટલુક

મહાશય,]

આપે આપના નવેમ્બર ૨૪ના અંકમાં “ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ” એ શીર્ષકથી લખેલા વિસ્તૃત અગ્રલેખમાં આ પ્રશ્નના શાહી મહત્વનો સ્વીકાર કર્યો છે, તે બદલ હું આપને અભિનંદન આપું છું. તે સાથે જ હું આપને એ પણ બતાવી આપું કે યુરોપિયનોની હિંદીવિરોધી નીતિનો બચાવ કરતાં આપે, અલબત્ત, અજાણતાં, બ્રિટિશ હિંદીઓને બે રીતે અન્યાય કર્યો છે.

પ્રથમ તો, મારા નમ્ર મત પ્રમાણે, મુખ્ય પ્રશ્ન આપના ધ્યાન બહાર રહી ગયો છે. આપ એમ માનતા લાગો છો કે એક બાજુ હિંદીઓ પોતાના દેશવાસીઓના અમર્યાદ પ્રવેશ માટે ખુલ્લું દ્વાર માગે છે અને બીજી બાજુ ગોરા સંસ્થાનવાસીઓ સ્વરક્ષણની વૃત્તિથી પ્રેરાઈ એવી માગણી કરે છે કે એ દ્વાર સજ્જડ બંધ કરી દેવું જોઈએ. પરંતુ વાત એમ નથી. હિંદીઓ તો કોઈ પણ સુધરેલા રાજ્યમાં ગુનેગારો સિવાયનાં તમામ માનવપ્રાણીઓને જે સામાન્ય નાગરિક હકો ભોગવવાના મળે છે તેની માગણી કરી રહ્યા છે. તેઓ ઓસ્ટ્રેલિયામાં અપનાવવામાં આવેલી પદ્ધતિએ પણ પોતાના ભાઈઓના વધુ પ્રવેશ પર પ્રતિબંધ મૂકવાના સિદ્ધાંતને માન્ય રાખે છે. પરંતુ તેઓનું કહેવું એવું છે, અને મિ. ચેમ્બરલેન^૧ પણ એમ જ કહે છે, કે માત્ર બ્રિટિશ હિંદી હોવાને કારણે જ અમારા પર પ્રતિબંધ ન મૂકવો જોઈએ. જે સામ્રાજ્યવાદનો કોઈ અર્થ હોય તો ઉપરના જેવી સ્થિતિ સામે કોઈ વાંધો કેવી રીતે લઈ શકાય? મને ખાતરી છે કે આપ મહાશય પણ એટલું કબૂલ કરશો કે એક સ્વશાસન ભોગવનાર સંસ્થાન પણ, જ્યાં સુધી પોતે સામ્રાજ્યનું એક અંગ રહેવાનું પસંદ કરે છે ત્યાં સુધી, એટલી હદે તો ન જઈ શકે કે પોતાને સ્વશાસનની સત્તા મળતી વખતે જે લોકો પોતાની હદમાં વસેલા હોય તેમને અપમાનિત કરે અને તેમની સાથે ગેરવર્તવ કરે.

બીજું, આપ “તર્કશાસ્ત્રના સિદ્ધાંત”નું (આ શબ્દપ્રયોગ આપે વાપરેલો છે) “ઉચ્ચ કક્ષાના સગવડિયા ધર્મ”ના સિદ્ધાંત ખાતર બલિદાન આપવાની જરૂરિયાતની વાત કરો છો. મને લાગે છે કે સગવડિયા ધર્મની વેદી પર તર્કસિદ્ધાંતનું એટલું બલિદાન નહીં થશે જેટલું નીતિના સિદ્ધાંતનું થશે. પરંતુ તર્ક અથવા નીતિના સિદ્ધાંતનું આ રીતે આપણે બલિદાન આપવું છે એમ માની લઈએ તો પણ, “ઉચ્ચ પ્રકારનો સગવડિયો ધર્મ” એ શી ચીજ છે? એ કરોડો હિંદીઓ જેવી એક સુંદર ભાવનાવાળી અને અત્યંત વફાદાર કોમની લાગણીઓને વગરવિચાર્યે આઘાત પહોંચાડવો એ છે અથવા તો લોર્ડ મિલ્નરની ભાષામાં પહેરાના મિનારા પર બેઠેલા અને સમસ્ત ક્ષિતિજને પોતાની સામે જોઈ રહેતા, શાહી પહેરેગીરને પક્ષે અવિચારી અને તર્કશૂન્ય રંગદ્રેષનું રક્ષણ કરવાનો મક્કમ ઈનકાર છે.

પ્રસંગવશાત્ આપે ફિનિખન સંધિનો^૧ પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે. હું એ હકીકત તરફ આપનું ધ્યાન ખેંચું છું કે એ સંધિમાં વપરાયેલા “વતની” શબ્દમાં બ્રિટિશ હિંદીઓનો પણ સમાવેશ કરવામાં આવે તોપણ, એનાથી, માત્ર “વતની લોકો”ને રાજકીય મતાધિકાર આપવાનો વિચાર કરવાનું, એ સંસ્થાનમાં જવાબદાર રાજ્યતંત્ર સ્થપાય તે પછીના સમય સુધી મુલતવી રાખેલું છે. પરંતુ બ્રિટિશ હિંદીઓએ તો અસંદિગ્ધ ભાષામાં કહી દીધું છે કે ઓછામાં ઓછું હાલને તબક્કે તો રાજકીય સત્તાની અમે કોઈ ઉમેદ રાખતા નથી.

હું છું,
આપનો, વગેરે
મો. ક. ગાંધી

[મૂળ અંગ્રેજી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૨-૧-૧૯૦૭

૩૦૮. મિ. કિવનનું ભાષણ

અમારો જોહાનિસબર્ગનો ખબરપત્રી^૨ મિ. કિવનનું ભાષણ આપે છે તે વિચારવા જેવું છે. મિ. કિવને જે ભાષણ આપ્યું છે તે બતાવે છે કે ગોરાઓને આપણી સ્થિતિની જરાયે ખબર નથી. મિ. કિવન માને છે કે

- (૧) એશિયાટિક ઓરિનન્સથી વગર પરમિટે આવતા હિંદીનો અટકાવ થાત.
- (૨) વગર પરમિટે ઘણા હિંદી દાખલ થયા છે.
- (૩) અને હિંદી વેપાર અટકાવવામાં પણ ટ્રાન્સવાલનો કાયદો મદદગાર થઈ પડત.

આ ત્રણે હકીકત ગેરમુનાસબ છે. ટ્રાન્સવાલના રદ થયેલા ઓરિનન્સથી પરમિટ વિના આવતા હિંદી અટકત નહીં. પરમિટ વિના આવનાર માણસને અટકાયત કરનાર કાયદો માત્ર પીસ પ્રિઝર્વેશન ઓરિનન્સ છે.

ઘણા હિંદી વગર પરમિટે દાખલ થાય છે એ પણ બરાબર નથી. જે કેસો હાલમાં થયા છે તે બતાવે છે કે ઘણા માણસોને દાખલ થતાં અટકાવવામાં આવે છે.

અને હિંદી વેપારની સાથે એશિયાટિક ઓરિનન્સને જરાય સંબંધ નહીં હતો તે સહુ કોઈ જાણે છે.

છતાં હિંદીઓ વગર પરમિટે અથવા જૂઠી પરમિટે નેટલે દરજ્જે દાખલ થવા પ્રયત્ન કરે છે તેટલે દરજ્જે આખી કોમને ઈજા પહોંચે છે તે ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. અને જેઓ તેવું કામ કરતા હોય તેમણે અટકવાનું છે.

૧. આ સંધિ ૧૯૦૨માં બોઅરો અને બ્રિટિશ સરકારની વચ્ચે થઈ હતી. એને પરિણામે ટ્રાન્સવાલ અને ઓરેન્જ રીવર કોલોની બ્રિટિશ શાસન નીચે આવ્યાં હતાં.

૨. જુઓ, “જોહાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૩૦૭-૮.

વળી આમ ગેરસમજૂતી ગોરાઓમાં ચાલે છે તે અટકાવવાને જેટલો પ્રયત્ન થાય તેટલો આગેવાન હિંદીઓ કરવાનો છે. તેનો તાજે દાખલો મિ. દાઉદ મહમદના ઘરમાં બનાવ બન્યો તે છે. તે વિષે અમે બીજી જગ્યાએ જણાવી ગયા છીએ.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૨-૧-૧૯૦૭

૩૦૯. વ્રીડીઝોર્પ ઓર્ડિનન્સ

અમારા જોહાનિસબર્ગના ખબરપત્રી ઉપરથી જોવામાં આવશે કે વ્રીડીઝોર્પ ઓર્ડિનન્સ પસાર થયું^૧ છે. એટલે વ્રીડીઝોર્પમાં રહેનાર હિંદીઓને ત્યાંથી નીકળવું પડશે એમ ધારતી છે. આ કાયદો પસાર થયો એ ઉપરથી હિંદી કોમને સમજવાનું છે કે હજુ કામ ઘણું કરવાનું છે. લડત બહુ લેવાની છે અને એશિયાટિક ઓર્ડિનન્સ રદ થયું તે તો જ્યારે અત્યંત ચર્ચા વિલાયતમાં થઈ તેથી જ. જે તારમાં એવા ખબર આવ્યા કે વ્રીડીઝોર્પ ઓર્ડિનન્સ પસાર થયું તે જ તારમાં એવા પણ ખબર છે કે નાતાલના મ્યુનિસિપલ બિલ બાબત આપણી લાંડનની કમિટી મહેનત કરી રહી છે. તેનું પરિણામ શું આવશે તે જોવાનું છે. ગમે તેવું પરિણામ આવે પણ એટલું આ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે આપણે જે કમિટી વિલાયતમાં સ્થાપી છે તેને પુષ્કળ જોર આપવાનું છે ને તે કમિટી તુરત બંધ કરવા જેવું પણ નથી. મિ. રિચના પહેલા કાગળનો સાર અમે બહાર પાડ્યો છે તે ઉપર સહુ વાંચનારનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. જે તે પ્રમાણે કમિટીનું કામ ચાલ્યા કરશે તો આપણને લાભ થવાનો સંભવ પૂરતો છે.

આ ઓર્ડિનન્સ વળી બતાવે છે કે આપ સમાન બળ ક્યાંયે નથી થવાનું. એટલે કે આપણે પોતે દક્ષિણ આફ્રિકામાં જે કરવું ઘટે છે તે કરશું નહીં ત્યાં સુધી આપણને પૂરતી જીત મળવાનો ભરૂંસો રાખવો તે ફોકટ છે. આપણું દક્ષિણ આફ્રિકામાં શું કર્તાવ્ય છે તે બીજી વેળા^૨ વિચારશું.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૨-૧-૧૯૦૭

૧. પરંતુ “જોહાનિસબર્ગનો પત્ર”માં (પા. ૩૦૭-૮) વ્રીડીઝોર્પ વટહુકમનો ઉલ્લેખ નથી.

૨. જુઓ “નાતાલનો લાઇસન્સનો ધારો”, પા. ૩૨૭-૩૦.

૩૧૦. જાપાન ને અમેરિકા

જાપાન તથા અમેરિકા વચ્ચે હજુ તકરાર ચાલ્યા કરે છે. કેલિફોર્નિયામાં જાપાની લોકોની ઘણી મોટી વસ્તી છે. તેઓની હોશિયારીથી તેઓ બહુ આગળ વધ્યા છે. ઘણા જાપાની છોકરાઓ અમેરિકન નિશાળોમાં ભણે છે. આ ત્યાંના ગોરાઓને નથી પોસાતું. જાપાન આ બાબત ભારે લડત ચલાવી રહેલ છે. હજુ તેનો નિવેડો નથી આવ્યો. પ્રેસિડન્ટ રૂઝવેલ્ટની હાલત કફોડી થઈ છે. એક તરફથી જાપાન જેવી બહાદુર પ્રજાનું અપમાન થાય છે, બીજી તરફથી અમેરિકાને લડાઈમાં ગૂંથાવું પડે તેની દરકાર નહીં એવા ગોરાઓ પ્રેસિડન્ટ રૂઝવેલ્ટની સલાહ માનતા નથી ને જાપાની છોકરાઓને નિશાળમાં દાખલ થવા દેતા નથી. સર્પે છછૂંદર ગળ્યા જેવો મામલો થયો છે.

અમેરિકા લડી શકે એવી પણ સ્થિતિ નથી. તેના કાફલા કરતાં જાપાનનો કાફલો ઘણો ભારી છે ને તે કાફલે તો હજુ હમણાં જ કેસરિયાં કર્યાં છે.

આવી જગ્યાએ ઈંગ્લંડને પણ ભારી વિચારવા જેવું છે. એક તરફથી જાપાન તેના ભાઈ-બંધ, બીજી તરફથી અમેરિકા તેના પિત્રાઈ. કોનો પક્ષ ખેંચે? એમ કહેવાય છે કે ઈંગ્લંડ જો બરાબર મજબૂતીથી વચમાં પડે તો જ લડાઈ થતી અટકે એમ છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૨-૧-૧૯૦૭

૩૧૧. બ્રેહ્મનિસર્ગના પત્ર^૧

મિ. કિવનનું ભાષણ

આજકાલ ટ્રાન્સવાલમાં નવી પાર્લમેન્ટ થનારી છે તેથી નવી ચૂંટણીની ધામધૂમ થઈ રહી છે. મિ. કિવન પાર્લમેન્ટમાં દાખલ થવાની મહેનત કરી રહ્યા છે. ચૂંટણી કરનારાઓની પાસે પોતાના વિચારો રજૂ કરતાં તેઓ સાહેબ નીચે પ્રમાણે બોલ્યા :

થોડા વખત પહેલાં એશિયાટિક ઓરિનન્સ લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સિલે પાસ કર્યું હતું. તેથી વગર પરમિટે એશિયાટિક લોકોને આવવાનું બહુ મુશ્કેલ પડે એવું હતું. જેઓએ તે કાયદો પસંદ કર્યો તેઓના મનમાં એશિયાના લોકો તરફ કાંઈ ટ્રેષ નહોતો. તેઓ બ્રિટિશ રૈયત છે એ કહેવું નકામું છે. સફ્ટ ચામડીના કેટલાક માણસો બ્રિટિશ રૈયત છે કે જેની સાથે સંબંધ રાખવા હું ઈચ્છતો નથી. આપણે તેઓની સામે થઈએ છીએ તેનો હેતુ આપણો પોતાનો બચાવ કરવો એ છે. મિ. ચેમ્બરલેને જે વિચારો આ બાબત બતાવ્યા હતા તે જ વિચારો આપણા છે. એટલે કે એશિયાના લોકો જેઓ ગોરાઓના કરતાં દસગણું ઓછું ખરચ કરી નભી શકે છે તેઓ ટ્રાન્સવાલમાં ટોળેટોળાં આવી વસવાની આશા રાખે તે ગેરવાજબી છે. તેવા માણસો આપણી સાથે હરીફાઈ કરે તે

૧. આ નિવેદનપત્રો “બ્રેહ્મનિસર્ગના ખબરપત્રી તરફથી” એ રૂપે ઈન્ડિયન ઓપીનિયનમાં નિયમિત છપાતા હતા.

ઠીક નહીં ગણાય. એટલે એવા માણસોને તેમ કરતાં અટકાવવા સારુ આપણે રીતસર ઈલાજ લેવા ઘટે છે. અન્યારે સ્થિતિ એવી છે કે જ્ઞેહાનિસબર્ગમાં પાંચ હજાર લાઈ-સન્સ નીકળેલાં છે તેમાંથી દસ ટકા એશિયાના લોકોનાં છે, ૨૭૦ હિંદી, તથા ૨૫૫ ચિનાઈ લાઈસન્સ છે. આમ થવું નહીં જોઈએ. આ દુકાનો બંધ થવી જોઈએ. દુકાનદારોને વળતર આપવું જોઈએ. બ્રિટિશ સરકારે ઉપલો કાયદો નામંજૂર કર્યો તેનું કારણ એ છે કે તેઓને આપણી સ્થિતિની તથા આપણી લાગણીની ખબર નથી. બ્રિટિશ સરકાર આપણને નુકસાન કરવા માગે છે એમ હું માનતો નથી. તેઓ દુઃખીના સાથી બન્યા છે અને જો તેવા કારણસર તેઓએ કાયદો પસાર કરવાની ના પાડી હોય તો જ્યારે ટ્રાન્સવાલની પાર્લિમેન્ટ મળશે અને એકમતે તે કાયદો પસંદ કરશે, ત્યારે બ્રિટિશ સરકાર તેને મંજૂરી આપવા આનાકાની નહીં કરે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૨-૧-૧૯૦૭

૩૧૨. નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ - ૨

પ્રકરણ બીજું

ઉત્તમ નીતિ

નીતિ વિષેના ચાલતા વિચારો ભારે નહીં કહેવાય. કેટલાક એમ માને છે કે નીતિની બહુ દરકાર નથી. કેટલાક વળી એમ માને છે કે ધર્મને તથા નીતિને સંબંધ નથી. પણ દુનિયાના ધર્મો તપાસતાં દેખાઈ આવે છે કે નીતિ વિના ધર્મ નભી શકે નહીં. ખરી નીતિમાં ધર્મનો સમાવેશ ઘણે ભાગે થઈ જાય છે. જેઓ પોતાનાં સ્વાર્થને અર્થે નહીં પણ નીતિને ખાતર નીતિના નિયમો જાળવે છે તેઓને ધાર્મિક ગણી શકાય. રશિયામાં એવા માણસો છે કે જે દેશના ભલા ખાતર પોતાની જિંદગી અર્પણ કરે છે. આવા માણસો ખરા નીતિવાળા સમજવા. જેરેમી બેન્થમ જેણે ઈંગ્લંડને સારુ ઘણા સરસ કાયદાના નિયમો શોધી કાઢ્યા, જેણે ઈંગ્રેજી પ્રજામાં કેળવણી ફેલાવવાનો મોટો પ્રયાસ કર્યો, અને જેણે કેદીઓની સ્થિતિ સુધારવામાં જબરદસ્ત ભાગ લીધો તે પુરુષ નીતિવાન ગણી શકાય.

વળી ખરી નીતિનો એ નિયમ છે કે આપણે જાણતા હોઈએ તે મારગ લેવો એટલું બસ નથી, પણ જે માર્ગ ખરો છે એમ આપણે જાણતા હોઈએ તે માર્ગથી આપણે વાકેફ હોઈએ અથવા નહીં તોપણ આપણે તે લેવો જોઈએ. એટલે કે જ્યારે આપણે જાણતા હોઈએ કે અમુક માર્ગ ખરો છે ત્યારે આપણે નિર્ભય થઈ તેમાં ઝંપલાવવાનું છે. એવી નીતિ જાળવાય તો જ આપણે આગળ વધી શકીએ છીએ. એટલે નીતિ તથા ખરો સુધારો અને ખરી ચડતી તે હમેશાં એકસાથે જોવામાં આવે છે.

આપણી ઈચ્છાઓ તપાસતું તોપણ આપણે જોઈશું કે જે વસ્તુ આપણી પાસે હોય છે તે લેવાપણું રહેતું નથી. જે ચીજ આપણી પાસે નથી હોતી તેની કિંમત આપણે સદાય વધારે ગણીએ છીએ. પણ ઈચ્છા તે બે પ્રકારની છે. એક તો આપણો પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાની. આવી ઈચ્છા પાર પાડવાનો પ્રયત્ન કરવો તેનું નામ અનીતિ. બીજા પ્રકારની ઈચ્છાઓ એ છે કે આપણે હમેશાં સારા થવા તરફ અને ખારકાનું ભલું કરવા તરફ વલણ રાખીએ છીએ.

આપણે જોઈએ સારું કરીએ તેથી કદી છલકાઈ જવાનું નથી. તેની કિંમત આપણે કરવાની નથી પણ વધારે સારા થવાની અને વધારે સારું કરવાની ઈચ્છાઓ નિરંતર કર્યા કરવી. આવી ઈચ્છાઓ પાર પાડવાને કરેલું વર્તન તેનું નામ ખરી નીતિ.

આપણી પાસે ઘરબાર ન હોય તેમાં કાંઈ શરમાવાપણું રહેતું નથી. પણ ઘરબાર હોય તેનો ગેરઉપયોગ કરીએ, ધંધો મળે તેમાં લુચ્ચાઈ કરીએ, તો આપણે નીતિનો માર્ગ ચૂકીએ છીએ. જો આપણે કરવું ઘટે છે તે કરવું તેમાં નીતિ રહેલી છે. આમ નીતિની જરૂર છે તે કેટલાક દાખલા વડે સાબિત કરી શકીએ છીએ. જો પ્રજા અથવા કુટુંબમાં અનીતિનાં બીજાં જોવાં કે કુસંપ, અસત્ય વગેરે જોવામાં આવે છે તે કુટુંબો પડી ભાંગ્યાં છે. વળી ધંધારોજગારનો દાખલો લઈએ તો આપણે જોઈશું કે એવો માણસ એકે નહીં જોવામાં આવે કે જે એમ કહેશે કે સત્યતા નહીં જાળવવી. ન્યાય અને ભલાઈ તેની અસર કંઈ બહારથી નથી થઈ શકતી પણ તે આપણામાં જ રહેલ છે. ચારસો વરસ પહેલાં યુરોપમાં બહુ અન્યાય અને અસત્ય પ્રબળ હતાં અને તે વખત એવો હતો કે એક ઘડીભર માણસો શાંતિમાં રહી શકતા ન હતા. આમ બનવાનું કારણ એ હતું કે લોકોમાં નીતિ ન હતી. બધા નીતિના નિયમોનું દોહન કરીએ તો એમ જોઈશું કે માણસ જાતનું ભલું કરવાનો પ્રયાસ કરવો એ જ ઊંચી નીતિ છે. એ ચાવીથી નીતિરૂપી પેટીને ખોલી જોતાં નીતિના બીજા નિયમો આપણને તેમાં મળી આવશે.

આ નિબંધોની નીચે અમે ગુજરાતી કવિઓ અથવા ઉર્દૂ કવિઓનાં કાવ્યો કે જે નીતિના નિયમોની સાથે સંબંધ રાખનાર છે તે ચૂંટણી કરીને આપતા જઈશું, એવી ઉમેદથી કે તેનો લાભ અમારા બધા વાંચનારાઓ લેશે અને અમારા બધા વાંચનારાઓ તે કાવ્યો મોઢે પણ કરશે. પહેલી શરૂઆત મિ. મલબારીના પુસ્તક, આદમી અને તેની દુનિયામાંથી ફરીએ છીએ.

કિંઈ મુશ્તાક હોકે તું ફિરતા બિરાદર ?
 અયે દાના, તવાના,^૧ હોનાર તમે હાજર
 ચલે ગયે બડે ફિલસુફાં, પેહેલવાનાં,
 અરે દોસ્ત દાના, તું હોગા દિવાના.
 ન દાનાકી દાનાઈ હરદમ ટકેગી
 ન નેકાંબી^૨ હરદમ ગુજરેંગે નેકી
 કિસે યારી હરદમ ન દેતા જમાના;
 અરે દોસ્ત દાના, તું હોગા દિવાના.
 કૂવત પીલતનકા^૩ તું લેકે ફિરેગા;
 જમાના અયાનક શિકસ્ત આકે દેગા;
 અકલકી નકલ બેઅકલ બસ બનાના;
 અરે દોસ્ત દાના, તું હોગા દિવાના.
 ગુજરે અવલ બચગીકી બાદશાહી
 હોનારત દરદ દેવે જમકી ગવાહી

૧. બળવાન.

૨. નેક પણ.

૩. હાથીનું શરીર.

બેતાકત, કિસ રાહ ઉઠાના સોલાના;
 અરે દોસ્ત દાના, તું હોગા દિવાના.
 ન દુનિયામેં તેરા હુવા, કો ન હોગા;
 ન તું તેરા હોવે હશેગા; ન રોગા
 સિવા પાક દીદાર સબ કોઈ બેગાના;
 અરે દોસ્ત દાના, તું હોગા દિવાના.

મલબારી

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૨-૧-૧૯૦૭

૩૧૨(૧). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર^૧

[જાન્યુઆરી ૧૪, ૧૯૦૭ પહેલાં]^૨

ચિ. છગનલાલ,

તમારો કાગળ મળ્યો. મર્ક્યુરી હમણાં અહીં બિલકુલ નથી આવતું. પાછલી નકલો મોકલજો અથવા કાપલીઓ.

આજે મેટરમાં પાંચ થીજે મોકલું છું. બીજી કાલે.

‘વ્હાઈટ રેસીઝ’ નામનો આર્ટિકલ મોકલ્યો છે તેનો ગુજરાતી તરજુમો આપજો. તેમ જ સર ચાર્લ્સ ડિલ્કના ભાષણનો [પણ]. તે ઇન્ડિયામાં છે.

મિ. વેસ્ટને આજ અંગ્રેજીમાં અમીરના ફોટોનું સપ્લીમેન્ટ આપવાનું લખ્યું છે તે જોજો. તે જલદી થવું જોઈએ. તેનું વૃત્તાંત હું લખી મોકલીશ.

મને પારસલો મોકલ્યાં તેની સાથે કસ્ટમ ફોર્મ નથી મોકલ્યું. એમ કેમ?

મોહનદાસ

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં પેન્સિલથી લખેલા મૂળ પત્રની નકલ પરથી શ્રી છગનલાલ ગાંધીના સૌજન્યથી

૧. મૂળના માત્ર પૈરેગ્રાફ ૩ અને ૪ ઉપલબ્ધ. બાકીનો ભાગ શ્રી છગનલાલની કરેલી નકલ પરથી.

૨. ૧૪-૧-૧૯૦૭ને રોજ મળ્યાના છગનલાલ ગાંધીના શેરા પરથી.

૩૧૨(૨). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

જાન્યુઆરી ૧૪, ૧૯૦૭

ચિ. છગનલાલ,

કાલે લખાણ મોકલ્યું છે. આજે ડીજનલ રેલવેનું તથા અમીરનો અધરો કિસ્સો મોકલ્યું છે. બાકી આજે રાતે લખીશ. તે બધું આ અઠવાડિયે આવવું જોઈએ. અમીરના ફોટો વિષે લખી ચૂક્યો છું. કેટલી છૂટક નકલ વહેંચાય છે તે જણાવજો. આજે રાતે લખીશ તે તમને ગુરુવારે સવારે મળશે. એટલે વખતસર થશે.

જોડાનિસબર્ગમાં પૈસા આપેલાનું વિસ્ત ક્યાંક મુકાઈ ગયું છે. કલ્યાણદાસને પૂછજો.

નામ છાપવા બાબત તમે જ મિ. વેસ્ટને બરોબર તાણીને કહેજો. તે કામ મણિલાલને ભલે સોંપે. હું પણ લખીશ. આવી બાબત મગજમાંથી તપાસવાની રહે એમ થોડું થવું જોઈએ.

મણિલાલને ૮થી ૯નો વખત આપવો તે સ્વાભાવિક ટ્રેષ ઉત્પન્ન કરવા જેવું છે. પ્રેસના વખતે તમારે ખાનગી કામ મારે સારુ કરવું તે અયોગ્ય જણાય છે. એટલે આઠથી પહેલાંનો અથવા સાંજનો જે વખત અપાય તે આપવો તે બસ છે. તેમાં તેના નસીબમાં હશે તે શીખશે.

પિયાનાનું મેં મણિલાલને વચન આપ્યું છે, એ જ વચમાં આવે છે. જો મણિલાલનું મન સમાધાન પામે તો બેશક હાલ ખર્ચ માંડી વાળવો.

બેન્ડની ભીખ ઠીક મંગાઈ છે. એ ભીખ નિઃસ્વાર્થ માનું છે. બેન્ડ આવશે તો સહુ ભાગ લેશે. એની હું આપણા [સૌ] કોઈને સારુ જરૂર જોઉં છું. તેમાં મિ. વેસ્ટે ભૂલ કરી એમ હું નથી માનતો. તેની ઉપર અથાગ પ્રયાસની જરૂર નથી. એક દહાડો ભલે ગયો. આપણે છેવટે વખત બચાવવો એવી ધારણા છે. હજુ માણસો છે તે બરોબર તૈયાર નથી થયાં, પણ તૈયાર થશે ત્યારે બધું કામ ઝપાટામાં ઊકલશે.

હિંદી વિષે તમારો ફરી કાગળ આવ્યા બાદ વિચાર આપીશ. પણ એટલું ચોક્કસ કે ઘરાક પહેલાં મળે તો જ તે સાહસ કરવાનું વખતે બને.

ઈંગ્લેન્ડમાં બજારભાવ આપવામાં હરકત નથી. પણ તે ગુજરાતી વિભાગમાં અથવા તો જાહેરખબરના વિભાગમાં આવે તો ઠીક. હાલ તો ઈંગ્લેન્ડ ભાગ માત્ર પોલિટિકલ છે એટલે તેમાં બજારભાવ અશોભિત જણાશે.

એન્ટી ઈન્ડિયન લૉ ફંડ બિલ વિષે વિચારીને લખીશ.

ઈસ્માઈલ મિયાંએ, જાહેરખબર બ્લૉક વગર રાખવાની મંજૂરી આપી છે. એટલે રાખજો. વખતે થોડી જગ્યાનો જ દર આપશે.

જે કટિંગ રહી ગયાં છે તેની મને બરોબર ખબર આપજો.

બેકને મેં લખ્યું છે કે હું લોકોને પેટન્ટ મેડિસિનની ભલામણ નહીં કરી શકું, કેમ કે તેવી દવાઓ સાર વિનાની ઘણું ભાગે જોવામાં આવે છે.

રીકીના વિશેષ ખબર લખજો. પોસ્ટર અંગ્રેજીમાં પણ જોઈએ. હું મિ. વેસ્ટને લખીશ.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં પેન્સિલથી લખાયેલા મૂળ પત્રની નકલ પરથી : એસ. એન. ૪૬૮૪
શ્રી છગનલાલ ગાંધીના સૌજન્યથી

૩૧૨(૩). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

[જાન્યુઆરી ૧૬, ૧૯૦૭ પહેલાં]^૧

ચિ. છગનલાલ,

આ વખતનું ઇન્ડિયા તપાસી ગયો છું. ઇન્ડિયામાંથી તારણ સિવાય જે ખાસ તરજુમો કરવા જેવું હોય તેનો ખાસ તરજુમો નોખા આર્ટિકલમાં કરવો.

આજે તમારો કાગળ નથી. તાર મળ્યો. શાહની બૂજ અહીં બહુ નથી. છતાં સારો ફોટો હોય તો આપવામાં અડચણ નથી. અમીર સુન્ની છે અને અહીંની મુસલમાની જમાત સુન્ની છે તેથી તેઓને અમીર વિષે વધારે વાંચવામાં ઉમંગ રહે છે. શાહ તો શિયા હતા. આ બધું તમે ન જાણતા હો તો જાણને સારું લખું છું.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

[તા.ક.]

સાથેના છાપામાં ટીકા કરી છે તે જોઈ ઉપયોગ ઘટે તે કરવો. બહુ કામમાં હોવ તો ઠક્કરને તેમ ને તેમ આપજો.

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં પેન્સિલથી લખાયેલા મૂળ પત્રની નકલ પરથી : એસ. એન. ૪૭૮૬
શ્રી છગનલાલ ગાંધીના સૌજન્યથી

૩૧૨(૪). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

બુધવાર

[જાન્યુઆરી ૧૬, ૧૯૦૭]^૧

ચિ. છગનલાલ,

તમારા તા. ૮મીના કાગળનો ખુલાસો હું નથી લખી ગયો.

શ્રી આંગલિયા તથા શ્રી ઓસમાને જાહેરખબર વિષે શું કહ્યું તે સમજ્યો નથી.

હિંદી તામિલ ચોપડીઓ જે અબદુલ હક સાહેબને ત્યાં અથવા ડોરાસામીને ત્યાં મળતી હોય તેનું ઈંગ્લેન્ડ વિસ્ટ ક્રિમનવાર જોઈએ છે. તેવી ચોપડીઓ એક ગોરો પોતાના હિંદીઓને સારુ માગે છે. એટલે સાધારણ શક્તિના હિંદી, તામિલ કે હિંદુસ્તાની જાણનારા સમજી શકે તેવી ચોપડીઓની તેને જરૂર છે. મેં તેને વિસ્ટ મોકલવા કહ્યું છે.

હિંદી વિભાગની માગણી વિષે શું થયું તે જાણજા.

બ્લોકને સારુ ફોટો પસંદ નથી કર્યો.

તમારી ઉપર મારી શ્રદ્ધા બહુ છે. હું મારી સ્થિતિનો કંઈ વિચાર નથી કરી શકતો. કામ ઘણું કરવાનું છે. માણસો ઓછા છીએ ને બધા સાધારણ જ્ઞાનમાં કુશળ નથી. એ વિચારો કરતાં તમને તુરતમાં વિલાયત મોકલવાનો વિચાર થાય છે. પણ તમે અહીંનો હિંદી સવાલ બરોબર સમજ્યા છો કે કેમ એ વ. જાણવા માગું છું. તમારું પોતાનું મન શું કહે છે? મગનલાલ શી હિંમત આપે એમ છે? આણંદલાલ શું ધારે છે? ઠક્કર ગુજરાતી [વિભાગના છાપકામનો] બોલે ઉપાડી શકે કે કેમ વ. તમારો મત વેળાસર તોપણ માગું છું. મારી એવી ઈચ્છા છે કે તમે ત્રણ ચાર માસમાં પણ ચડી જાઓ તો હરકત નથી. પણ જો મગનલાલ કંઈક તમારો બોલે ઉઠાવે ને મિસ વેસ્ટ ચોપડામાં કુશળ થાય. બીજાઓની સાથે તમારે વાત કરવી કે નહીં તે તમારી મુનસફી ઉપર છે. તમને યોગ્ય લાગે તો જ હાલ વાત કરજો. તમે પોતે જ ધારો કે હમણાં ન જવું તો વિશેષ વાત હાલ કરવી રહેતી નથી.

ગમે તેમ હોય પણ તમે આવતે અઠવાડિયેથી પણ ગુજરાતીનો તરજુમો વ.નો બોલે ઠક્કર ઉપર રાખજો, જેથી તમે બીજાં કામોને સારુ ફરાગત રહી શકો. ડ. ઓ.ની પોલિસીની દેખરેખ તમારે રાખવાની એટલે બસ થશે. આ વખતનો નંબર ખરાબ નથી ગણતો. રહી શું ગયું તે તમે લખશો ત્યારે જાણીશ. ખાસ લખવાનું તેના હાથમાં રાખશો એટલે તમે ફરાગત રહી શકશો. જો કંઈ અઘટિત કે ન આવવું જોઈએ તેવું લખાણ આવશે તો તેનો દોષ તો તમારે જ શિર રહેશે.

મિ. મેઠ જવા માગે છે. તેને ડરબનમાં નોકરીનો જોગ છે. એટલે સોમવારે તેને રજા આપજો. ને ચડેલો પગાર ચૂકવી દેજો. બીજા માણસની જરૂર પડશે એમ તમને લાગે તો મને લખજો.

ટોંગાટ વિષે વધારે ખબરની રાહ જોઈશ. અહીં પણ તાર છે.

૧. સંદર્ભ ઉપરથી તારીખ નક્કી કરી છે.

તમે જાણી આશ્ચર્ય થશે [પામશો] કે પ્રિટોરિયા મિ. આઈઝાક^૧ ગયા હતા? તેને અહીં પણ ફેરવવાનો છું. હજુ ફરી વખતે તેને પ્રિટોરિયા મોકલીશ. પ્રિટોરિયાનું વિસ્ત પૂરું નથી મળ્યું એમ કલ્યાણદાસ કહેતા હતા. મને ફરીથી પ્રિટોરિયાનું વિસ્ત મોકલજે. કાલે તમને આંકડો મોકલ્યો છે. તેથી જમા ઉધાર સમજશો. વાંચ્યો નથી. તેમાં કંઈ કહેવા જેવું હોય તો કહેજે.

મછલીની^૨ જાહેરખબર બાબત તમારી વાત બરોબર છે. આપણને તેવી જાહેરખબર મળશે તેની ના નહીં પાડીએ પણ આપણે તેની માગણી નહીં કરીએ.

જ્યાં સુધી કોલોનિયલ ઓફિસમાં નામ નથી કર્યું ત્યાં સુધી આપણે મદનજિતના^૩ નામનું જ લાઈસન્સ લેવું પડશે. તે લઈ લેજે. જીવાણજીવાળી કાપલી મળી હતી. પણ તે વિષે શું કરવાનું હતું? તેનો સાર ગુજરાતીમાં તમે આપ્યો છે. મોમ્બાસાથી જીવાણજીના પૈસા મળ્યા? ન મળ્યા હોય તો શ્રી આદમજીની પાસેથી લેજે. કેપ ઈસ્ટરમાં જવાય તો સારું. હું અબદુલ ગનીને લખીશ.

તામિલ આપણે હાલ આપીએ એ ન બને તેવું છે. એનો વખત આવશે.

શ્રી આયરને હું કાગળ લખવાની જરૂર નથી જોતો. તમે ના પાડી છે તે બસ છે.

ગુજરાતી ટાઈપનું વિસ્ત આણંદલાલે મોકલ્યું છે. તે મંગાવીશ.

હરિલાલે કલ્યાણદાસના લગેજની ચિઠ્ઠી મોકલી હશે. તે સામાન લઈ લેજે.

અહીંની જાહેરખબરો મને પૂછ્યા સિવાય ન કાઢવી.

ચોપડાના કામમાં તમારે કંઈ વખત રોકવો પડે તો રોકજે.

દાઉદ શેઠને લખું છું.

હરિલાલે સેફની ચાવી કલ્યાણદાસને આપી છે. ડિપોઝિટ મોકલશે. ૧૨૮૬ અહીં જમે કરાવ્યા છે. કેડિટ મળશે. હરિલાલ કહે છે તમારે કંઈ પૈસા જેમિસન પાસેથી લેવાના છે.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં પેન્સિલથી લખાયેલા મૂળ પત્રની નકલ પરથી : જી.એન. ૪૭૮૮
શ્રી છગનલાલ ગાંધીના સૌજન્યથી

૧. મિ. આઈઝાકની ગાંધીજી સાથે ઓળખાણ શાકાહારી વીશીમાં થયેલી. તેઓ ઝવેરાતનો ધંધો કરતા હતા. ડ.ઓ. માટે ગ્રાહક, જાહેરખબર તેમ જ છાપકામ મેળવવાનું કામ ગાંધીજીએ તેમને સોંપેલું હોવાથી પ્રવાસે મોકલેલા.

૨. ડ.ઓ.માં માછલીની જાહેરખબર આવેલી, તે સિદ્ધાંતને ખાતર બંધ કરવાનું શ્રી છગનલાલભાઈએ સૂચવેલું તેના આ જવાબ છે.

૩. શ્રી મદનજિત પાસે ગાંધીજીએ ડ.ઓ. છાપું લેવાનું લીધું હતું.

૩૧૩. અમીરની અમીરાત^૧

અફઘાનિસ્તાનના અમીરે હિંદુસ્તાનમાં પોતાની અમીરાત થોડા દિવસમાં જ બતાવી આપી છે એમ બે રૂટરના તાર આવ્યા છે તે સાબિત કરે છે. દિલ્હીમાં પોતે ફોજની હાર વચ્ચે થઈને જતા હતા ત્યારે વરસાદ હોવાથી તેમને છત્રી આપવામાં આવી. સોલ્જરોની હારમાંના બધા પાણીથી પલળતા હતા તેથી તેમણે પલળવું પસંદ કર્યું અને છત્રી લેવાની ના પાડી.

બીજા તાર એ છે કે દિલ્હીમાં નામદાર અમીરને જ્યાંફત આપવા મુસલમાની ગૃહસ્થોએ સો ગાય મારવાનો ઈરાદો રાખ્યો. અમીરે સૂચવ્યું કે હિંદુઓની લાગણી તેમ કરવાથી દુખાવાનો સંભવ છે. તેથી તેમણે ગૃહસ્થ મંડળને ગાયને બદલે બકરાં મારવાની સલાહ આપી. ગૃહસ્થ મંડળે આ સલાહ કબૂલ રાખી. એમ કહેવાય છે કે આ અમીરના કામથી આખું હિંદુસ્તાન આનંદ અને આશ્ચર્ય પામ્યું છે. આટલે દરજ્જે તેઓ સાહેબ પરાયા લોકોની લાગણી ઉપર ખ્યાલ રાખશે એમ કોઈને ખ્યાલ ન હતો.

પોતાનાં બંને કામ બતાવે છે કે નામદાર અમીરનું મન દયાળુ અને સરળ હોવું જોઈએ.

બંનેમાં લોકોની ઉપર પોતે નજર રાખી છે. આ બંને કામથી તેમણે પશ્ચિમના રાજાઓને મોટો ધડો લેવા જેવો દાખલો આપ્યો છે. આવાં બીજાં કામ તેમણે કેટલાં કર્યા હશે તેની તારવાળા આપણને ખબર નથી આપી શકતા. પણ આપણે સહેજે અનુમાન કરી શકીએ છીએ કે અમીર હબીબ ઉલ્લા પોતાના નામ^૨ પ્રમાણે જ ગુણ ધરાવે છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૯-૧-૧૯૦૭

૩૧૪. લાઈસન્સ માટે તકલીફો

લેડીસ્મિથ, ટૅંગાટ વગેરે જગ્યાએથી લાઈસન્સને માટે વેપારીઓએ કરેલી અરજીઓ લાઈસન્સિંગ અમલદારોએ કાઢી નાખી તેઓને લાઈસન્સ આપવાની ના પાડી છે. કેટલીક જગ્યાએ સ્વચ્છતાની ખામી બતાવવામાં આવી છે, અથવા તો ચોપડાઓ ચોખ્ખા નથી એવું કહેવામાં આવ્યું છે. અને બીજી કેટલીક જગ્યાએ કોઈ પણ કારણ જણાવવામાં આવ્યું નથી. આથી લાઈસન્સ નહીં મળશે તો શું કરશું એમ વેપારીઓ ગભરાટમાં પડી ગયા છે. આ બાબત વધારે ચોકસ ખબર મળ્યેથી શું કરવું^૩ તેનો વિચાર આવતે અઠવાડિયે કરીશું.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૯-૧-૧૯૦૭

૧. આ લેખનું તાત્કાલિક કારણ રિવ્યૂ ઓફ રિવ્યૂમાં ઍંગસ હેમિલ્ટને અફઘાનિસ્તાનના અમીર વિષે લખેલો એક લેખ હોય એમ જણાય છે. આ લેખ “અન્યથા એક પ્રશંસાત્મક રેખાચિત્ર” હતો, પરંતુ એમાં અમીરને “જંગલી” અને ઘાતકી તરીકે વર્ણવ્યા હતા.

૨. હબીબ ઉલ્લાનો અર્થ થાય છે “પ્રભુના ખ્યારા”.

૩. જુઓ “તાતાલનો લાઈસન્સનો ધારો”, પા. ૩૨૭-૩૦.

૩૧૫. સ્ત્રીકેળવણી

સ્ત્રીકેળવણીમાં હિંદુસ્તાન બહુ પછાત છે, એમ આપણે કબૂલ કરવું પડે છે. આવી કબૂલાત કરવામાં અમારો એમ કહેવાનો હેતુ નથી કે હિંદી સ્ત્રીઓ પોતાની ફરજ બજાવતી નથી. અમારી એવી માન્યતા છે કે જેમ હિંદી માનવીને એકંદર વિચાર કરતાં પહોંચે તેવા દુનિયામાં કોઈ પણ વર્ગના માણસો નથી, તેમ અમે માનીએ છીએ કે હિંદી સ્ત્રીને પહોંચનારી દુનિયાની બીજી સ્ત્રીઓમાં હજુ પેદા થઈ નથી. પણ એ બધું હિંદુસ્તાનની હાલની નબળી, અધમ અને કંગાળ સ્થિતિમાં લાંબો વખત નહીં શકે તેમ નથી. હાલ જમાનો એવો છે કે કોઈ એક સ્થિતિમાં બેસી શકે તેવું નહીં બને. જેઓ આગળ વધવા નથી માગતા અથવા આગળ નથી વધતા તેઓ પાછળ પડવા જ જાઈએ. એ વિચાર જે ખરો હોય તો આપણે જાઈ શકશું કે હિંદી સ્ત્રીઓને હિંદી પુરુષોએ બહુ પછાત રાખેલી છે. આજકાલ સુધારાનો ડોળ ધાલનારા તેમ જ બીજા પેસેટકે સુખી એવા હિંદીઓ પછી તે હિંદુ હો કે મુસલમાન અથવા તો પારસી કે ખ્રિસ્તી તેમાંના ઘણા યા તો સ્ત્રીઓને રમકડાંરૂપે રહેવા દે છે, અથવા તો પોતાના ભોગ ભોગવવા સ્વચ્છંદે જેમ તેમ રાખે છે, અને પરિણામે પોતે દુર્બળ થઈ તેવા રહી દુર્બળ પ્રજાની ઉત્પત્તિ કરવામાં મદદરૂપ થાય છે. એમ કરી ઈશ્વર અથવા ખુદાને જેમ ફાવે તેમ તે કરશે એવું કહી અધર્મપણે વર્તે છે. આમ જે નિરંતર થયા કરે તો હિંદુસ્તાનને જેટલું અંગ્રેજ સરકાર તરફથી મળવું જાઈએ તે બધું મળે તોપણ હિંદુસ્તાન અધમ દશામાં જ રહેશે. સારી રીતે રહેનારા બધા દેશોમાં સ્ત્રીપુરુષની સંખ્યા^૧ સરખી હોય છે. જે હિંદુસ્તાનમાં પચાસ ટકા માનવ જીવ હમેશાં અજ્ઞાન દશામાં અને રમકડા તરીકે રહે તો હિંદુસ્તાનની મૂડીમાં કેટલો ઘટાડો થાય એ સહેજે સમજી શકાય તેવું છે.

આ વિચારો ફ્રાંસના વિદ્વાન પુરુષ મિ. લાવીસના ફ્રેંચ બાળકીઓને આપેલ ભાષણ વાંચવાથી ઉત્પન્ન થયેલા છે. જેવી દશા હિંદી સ્ત્રીઓની હાલ છે તેવી ફ્રાંસમાં થોડાં જ વર્ષ પહેલાં હતી. હવે ફ્રેંચ પ્રજા જાગી છે અને પોતાનું અર્ધું અંગ છે તે નકામું પડી રહેવા દેવા માગતી નથી. મિ. લાવીસના ભાષણનો ટૂંક સાર અમે નીચે આપીએ છીએ :

હે બાળાઓ ! તમારે જે શીખવાનું છે તે બહુ છે. કાતર તથા સોય વાપરવી તે તમારું કામ છે. ઘરની સુઘડતા સાચવવી એ તમારે જાણવાનું છે. ઘરનું રાચરચીવું બરોબર હશે તો તેની અફવા બહાર ઊડશે અને જેવું ઘરમાં તેવું ગામમાં થશે. પૈસાનો શું ઉપયોગ કરવો તે પણ તમારે શીખવાનું રહ્યું. તમે એક દહાડો માતાઓ થશો. તમારી ઉપર તમારાં છોકરાંઓનો આધાર રહેશે. તમારે વાંચતાં લખતાં શીખવું તે બસ નથી. તમારાં મન કેળવવાની જરૂર છે. કેમ કે છોકરાંઓને ખરી તાલીમ આપનાર તો તેની માતાઓ જ છે. જેમ તમારું મન ખીલવું જાઈએ તેમ તમારી આસપાસ શું બને છે, તમારા દેશ સિવાય બીજા કયા દેશો છે, તેમાં લોકો શું કરે છે એ તમારાથી સારાં છે કે ખરાબ, એ પણ તમારે જાણવું જાઈએ. એથી તમને ઈતિહાસ ભૂગોળ પણ શીખવવામાં આવે છે. જેમ છોકરાંઓને સારુ તે શાળાઓ છે તેમ જ છોકરીઓને સારુ ઘરે છે.

૧. અહીં “સ્થિતિ” હોવું જાઈએ.

આમ મિ. લાવીસે બહુ મીઠા શબ્દોમાં પારીસની મોટી નિશાળમાં છોકરીઓની પાસે ભાષણ કરી તેઓનાં માબાપની ફરજનો ખ્યાલ સહેજે આપ્યો. દક્ષિણ આફ્રિકામાં છોકરીઓ તેમ જ સ્ત્રીઓ હિંદી વસ્તીમાં ઘણી છે. અમારો ચોક્કસ અભિપ્રાય છે કે એ બંનેને સારી કેળવણીની જરૂર છે. તે કેળવણી સહેજે અપાઈ શકે તેમ છે પણ તે તો જ્યારે આપણે ખેલ કરતાં મટીએ અને આપણી શું ફરજ છે તે સમજીએ ત્યારે જ બની શકે તેમ છે. કેળવણી આપતાં પણ વિચારવાનું છે કે તે શા હેતુથી આપવી. જે સ્વાર્થ હેતુથી આપીશું તો તો કંઈ સાર કાઢવાના નથી. એ તો માત્ર વેશબદલ થયા બરોબર થશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૯-૧-૧૯૦૭.

૩૧૬. જાપાનનો ખેલ^૧

જાપાનની પાસેથી બધાએ ઘણું શીખવાનું છે. હિંદી કોમે વિશેષ શીખવાનું છે. અમેરિકામાં અમુક ભાગમાં જ્યાં જાપાનના છોકરાઓને નિશાળે નથી ભણવા દેતા ત્યાં હજુ ખટપટ ચાલ્યા કરે છે. ઈંગ્રેજી છાપાંઓમાં આવતાં લખાણો ઉપરથી જણાય છે કે આ તકરાર પૂરી નથી થઈ. અમેરિકાના લોકો પોતાનો વાદ છોડવા માગતા નથી. જાપાન પોતાનું માન ભંગ થવા દે એમ જણાતું નથી. કેટલાક લેખકો આ ઉપરથી એમ ધારી રહ્યા છે કે થોડી મુદતમાં અમેરિકા તથા જાપાનને લડાઈના રણમાં ભેટ થશે. જે એમ થાય તો જાપાન વધારે જિરાવર છે એમ પણ કેટલાકનું માનવું છે. ઘણો આધાર ઈંગ્રેજી પ્રજા ઉપર રહેશે. જાપાન અને ઈંગ્રેજી પ્રજા વચ્ચે અત્યારે સલૂકાઈ છે. જે ઈંગ્રેજી સત્તાવાળાઓ વચમાં પડીને સુલેહ જાળવે તો જ લોહીની નદી વહેતી અટકે એમ જણાય છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૯-૧-૧૯૦૭

13641

૩૧૭. નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ - ૩

પ્રકરણ ૩૭

નીતિવાળું કામ તે શું?

અમુક કામ નીતિવાળું છે એમ કહી શકાય? આ સવાલ કરવામાં નીતિવાળા અને અનીતિવાળા કામનો મુકાબલો કરવાનો હેતુ નથી. પણ ઘણાં કાર્યો કે જેની સામે કંઈ કહેવામાં આવતું નથી અને જે કેટલાક નીતિવાન ગણે છે તે વિષે વિચાર કરવા જેવું છે. આપણા ઘણા કામમાં ખસૂસ નીતિનો સમાવેશ થતો નથી. ઘણેખરે ભાગે આપણે સાધારણ રીતરિવાજ મુજબ વર્તીએ છીએ. આ રૂઢિ પ્રમાણે ચાલવું એ બહુ વેળા જરૂરનું છે. તેવા નિયમો જાળવીએ નહીં તો અંધાધૂંધી ચાલે અને દુનિયાનો કારભાર બંધ થાય. પણ એમ રૂઢિ મુજબ ચાલવું તેને નીતિનું નામ આપવું એ મુંનાસબ નહીં ગણાય.

નીતિવાળું કામ તે આપણું પોતાનું એટલે આપણી ઈચ્છાએ થયેલું હોવું જોઈએ. જ્યાં સુધી આપણે સંચાના ભાગની માફક કામ કરીએ ત્યાં સુધી આપણા કામમાં નીતિ આવતી નથી. સંચાના ભાગ તરીકે આપણે કામ કરવું ઘટે અને કરીએ તે વિચાર નીતિમાન છે. કેમ કે તેમાં આપણી વિવેકબુદ્ધિ આપણે વાપરીએ છીએ. આ સંચાઈ કામ અને તે કામ કરવાનો વિચાર કરવાપણું એ બેમાં ભેદ છે તે ધ્યાનમાં રાખવા જેવો છે. રાજા કોઈનો અપરાધ માફ કરે તે કામ નીતિવાળું હોઈ શકે. પણ માફીની ચિઠ્ઠી લઈ જનાર પટાવાળો રાજાએ કરેલી નીતિમાં ભાગ સંચાઈ છે. પણ પટાવાળો ચિઠ્ઠી લઈ જવી એ પોતાની ફરજ છે એમ જાણીને ચિઠ્ઠી લઈ જાય તે કામ નીતિવાળું હોઈ શકે છે. જે માણસ પોતાની બુદ્ધિ અને મગજ વાપરતો નથી અને પૂરમાં જેમ લાકડું તણાયા કરે તેમ તણાયો જાય તે માણસ નીતિ કેમ સમજે? કેટલીક વખત રૂઢિની વિરુદ્ધ થઈ પરમાર્થ કરવાના ઈરાદાથી માણસ કર્મ કરે છે; તેવો મહાવીર વેન્ડલ ફિલિપ્સ^૧ હતો. તેણે લોકોની પાસે ભાષણ કરતાં એક વેળા કહ્યું, “જ્યાં સુધી તમે તમારા પોતાના વિચાર કરતાં અને જણાવતાં નહીં શીખો ત્યાં સુધી મારે વિષે તમે શું ધારો છો તેની મને ચિંતા નથી”. આમ આપણને બધાને આપણું અંતર શું કહે છે તેની જ દરકાર રહે ત્યારે આપણે નીતિને પગથિયે પહોંચ્યા ગણાઈએ. આ સ્થિતિ સર્વનો અંતર્યામી ઈશ્વર આપણાં બધાં કાર્યનો સાક્ષી છે એમ આપણે માનીએ નહીં અને અનુભવીએ નહીં ત્યાં સુધી આપણને મળનારી નથી.

આ પ્રમાણે કરેલું કામ પોતે સારું છે, એટલું બસ નથી. પણ તે કામ આપણે સારું કરવાના ઈરાદાથી કરેલું હોવું જોઈએ. એટલે કે અમુક કામમાં નીતિ છે કે નહીં તેનો આધાર કરનારના ઈરાદા ઉપર છે. જે માણસે તે જ કામ કર્યું હોય છતાં એકે કરેલું નીતિવાન ગણાય અને બીજાએ કરેલું નીતિરહિત હોઈ શકે. જેમ કે એક માણસ બહુ દયા લાવી ગરીબોને ખોરાક આપે છે. બીજા માન મેળવવાના ઈરાદાથી કે તેવા સ્વાર્થી વિચારથી તે જ કામ કરે

૧. (૧૮૧૧-૮૪); અમેરિકાના પ્રસિદ્ધ વક્તા, સમાજસુધારક અને નિયોની ગુલામી નાબૂદીના હિમાયતી.

છે. બંને કામ એક જ છે છતાં પહેલાં કરેલું નીતિવાન ગણાય અને બીજાં કરેલ નીતિ-રહિત છે. આ દેકાણે વાંચનારે નીતિરહિત અને અનીતિવાન એ બે શબ્દો વચ્ચે ભેદ છે તે યાદ રાખવાનું છે. એવું પણ બને છે કે નીતિવાળા કામની અસર સારી થયેલી હમેશાં જોઈ શકાતી નથી. આપણે નીતિ વિષે વિચાર કરતાં એટલું જ જોવાનું છે કે કરેલું કામ તે શુભ છે અને શુદ્ધ ઈરાદાથી તે થયું છે. તેના પરિણામ ઉપર આપણો અંકુશ નથી. ફળદાતા તે એક જ ઈશ્વર છે. શહેનશાહ એલેક્ઝાંડરને ઈતિહાસકર્તાઓએ મહાન ગણ્યો છે. તે જ્યાં જ્યાં ગયો ત્યાં ગ્રીક કેળવણી, હુન્નર, રિવાજો વગેરે તેણે દાખલ કર્યાં અને તેનું ફળ આપણે આજે સ્વાદથી ચાખીએ છીએ. પણ એ બધું કરવામાં એલેક્ઝાંડરનો હેતુ મોટાઈ મેળવવાનો ને જીત કરવાનો હતો. એટલે તેના કામમાં નીતિ હતી એમ કોણ કહી શકશે? તે ભલે મોટો કહેવાયો, પણ તેને નીતિવાન નહીં કહી શકાય.

ઉપરના વિચારોથી સિદ્ધ થાય છે કે નીતિવાળું હરેક કામ શુભ ઈરાદાથી થવું જોઈએ એટલું જ બસ નથી, પણ તે વગર દબાણથી થવું જોઈએ. હું મારી ઓફિસે મોડો પહોંચું તો મારી નોકરી ખોઈ બેસું એ ધાસ્તીથી વહેલો ઊઠું તેમાં કશીયે નીતિ રહેલી નથી. તેમ જ હું મારી પાસે દોલત નહીં હોવાથી ગરીબાઈમાં અને સાદાઈમાં રહું તેમાં નીતિ નથી આવતી. પણ હું ધનવાન છતાં વિચારું કે મારી આસપાસ દરિદ્ર ને દુઃખ જોઉં છું એવે સમયે મારાથી એશ-આરામ કેમ ભોગવી શકાય? મારે ગરીબાઈ તથા સાદાઈમાં રહેવું જ જોઈએ. આમ થયેલી સાદાઈ તે નીતિવાન ગણાય, તેમ જ નોકરો ભાગી જવાની ધાસ્તીથી તેઓની તરફ દિલસોજી બતાવવી અથવા તેઓને સારો કે વધારે પગાર આપવો તેમાં નીતિ નથી રહેલી, પણ માત્ર સ્વાર્થબુદ્ધિ છે. હું તેઓનું ભલું ઈચ્છું અને મારી આબાદીમાં તેઓનો ભાગ છે એમ સમજી તેઓને સારી રીતે રાખું તેમાં નીતિ હોઈ શકે. એટલે કે નીતિથી થયેલું કામ વગર જોરાવરી અને વગર ભયવાળું હોવું જોઈએ. ઈંગ્લંડના રાજા બીજા રિચર્ડે જ્યારે તેની પાસે આંખો લાલ કરી ખેડૂતો જોરાવરીએ કેટલાક હકો માગવા આવ્યા ત્યારે પોતાના હાથ દસ્કતથી હકપત્રો લખી આપ્યા. જ્યારે ખેડૂતોનો ભય દૂર થયો ત્યારે તે પત્રો જોરજુલમથી પાછા ખેંચી લીધા. આ કામમાં કોઈ એમ કહે કે રિચર્ડે કરેલું પહેલું કામ તે નીતિવાળું હતું અને બીજું અનીતિવાળું હતું તો તે ભૂલ છે. રિચર્ડેનું પહેલું કામ માત્ર ભયથી જ થયેલું એટલે તેમાં નીતિનો જરાય અંશ નહોતો.

જેમ નીતિવાળા કામમાં ભય કે જોરાવરી ન હોવાં જોઈએ તેમ તેમાં સ્વાર્થ પણ ન હોવો જોઈએ. આમ કહેવાનો હેતુ એવો નથી કે જે કામોમાં સ્વાર્થ રહેલો છે તે નકામાં છે. પણ તેવા કામને નીતિવાન છે એવી ઉપમા આપવી તે નીતિને આંખ પહોંચાડવા જેવું છે. પ્રમાણિક-પાણું તે સારી “પોલિસી” છે એમ સમજીને થયેલું પ્રમાણિકપાણું લાંબો વખત નભી શકતું નથી. શેક્સપિયર કહે છે કે “જે પ્રીતિ લાભ મળવાની નજરે થયેલી છે તે પ્રીતિ નથી.”

જેમ આ દુનિયામાં લાભ મળવાના હેતુથી કરેલું કામ નીતિવાળું નહીં ગણાય તેમ પરદુનિયા-માં લાભ મળશે એવી આશાએ થયેલું કામ પણ નીતિરહિત છે. સારું કરવું ને સારાને જ ખાતર એમ સમજીને થયેલ કામ નીતિમાન ગણાય. મહાન ઝેવિંચર થઈ ગયો તેણે એવી ઈબા-દત કરેલી કે “તેને સદાય સ્વચ્છ મન રહે.” તેને મન ઈશ્વરભક્તિ તે મરણ પછી ભારે દશા ભોગવવાને ખાતર નહીં હતી પણ તેવી ભક્તિ તે માણસનું કર્તવ્ય છે તેથી તે કરતો. મહાન ભક્તાણી થેરીસા પોતાના જમણા હાથમાં મશાલ રાખવાને અને ડાબા હાથમાં પાણીનો ટોપ રાખવા ઈચ્છતી તે એમ જણાવવા કે મશાલ વડે સ્વર્ગનું સુખ પોતે બાળી નાખે અને પાણી

વડે દોજખનો તાપ ઓલવી નાખે જેથી માણસજાત દોજખના ભય વિના અને સ્વર્ગના સુખની લાલચ વિના ખુદાની ઈબાદત કરે. એમ નીતિ સાચવવી તે મરણિયાનું કામ છે. મિત્રોની સાથે સત્ય જાળવવું અને દુશ્મનોને દગો દેવો તે બાયલાપણું છે. ડરી ડરીને સારું કરનારા નીતિરહિત જ ગણાય. હેનરી ક્વે દયાળુ અને માયાળુ ગણાતો. તેણે પોતાની નીતિનો ભોગ પોતાના લોભને આપ્યો. ડેનિયલ વેબ્સ્ટર^૧ એ નર બહાદુર હતો. તેના વિચારો ગંભીર હતા પણ પૈસાને સારુ એક વેળા તે નમાલો થઈ બેઠો હતો. એક નીચ કામથી પોતાનાં બીજાં સારાં કામ તેણે ધોઈ નાખ્યાં. આ ઉપરથી આપણે જોઈએ છીએ કે માણસની નીતિની પરીક્ષા કરવી તે કઠણ છે. કેમ કે તેનું મન આપણે પારખી શકતા નથી. તેમ જ નીતિવાળું કામ શું એ સવાલ આ પ્રકરણની શરૂઆતમાં કર્યો તેનો જવાબ પણ આપણને મળી ચૂક્યો છે. તે નીતિ કેવા માણસો જાળવી શકશે એ પણ આપણે અનાયાસે જોઈ લીધું.

(ઉપરના વિષયને લગતું કાવ્ય)

હરિનો મારગ છે શૂરાનો,
નહિ કાયરનું કામ જોને;
પરથમ પહેલું મસ્તક મૂકી,
વળતી લેવું નામ જોને.

સુત વિત દારા શીશ સમરપે,
તે પામે રસ પીવા જોને;
સિંધુ મધ્યે મોતી લેવા,
માંડી પડયા મરજીવા જોને.

મરણ આંગમે તે ભરે મૂઠી,
દિલની દુગ્ધા વામે જોને;
તીરે ઊભા જુએ તમાશો,
તે કોડી નવ પામે જોને.

પ્રેમખંથ પાવકની જવાળા,
ભાળી પાછા ભાગે જોને;
માંડી પડયા તે મહાસુખ માણે,
દેખનારા દાઝે જોને.

માથા સાટે મોંઘી વસ્તુ,
સાંપડવી નહિ સહેલ જોને;
મહાપદ પામ્યા તે મરજીવા,
મૂકી મનનો મેલ જોને.

— કાવ્યદોહન

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૯-૧-૧૯૦૭

૧. ડેનિયલ વેબ્સ્ટર (૧૭૮૨-૧૮૫૨); અમેરિકાના રાજપુરુષ અને વકીલ. એમના ચરિત્રકારો કહે છે કે “તેઓ અંગત રીતે કદાપિ અપ્રામાણિક ન હતા.” ઇનસાઈક્લોપીડિયા બ્રિટાનિકા.

૩૧૮. જોડાનિસર્જનો પત્ર

નામદાર અમીરને તાર

નામદાર અમીરને હિંદુસ્તાનમાં તેઓ સાહેબ પધાર્યા છે તે સમય માટે મુબારકબાદીનો તાર હમીદિયા ઈસ્લામિક સોસાયટીએ લોર્ડ સેલબોર્ન મારફતે મોકલ્યો છે. તે તાર મોકલ્યાની ખબર લોર્ડ સેલબોર્નના સેક્રેટરીએ મિ. હાજી વજીરઅલીને આપી છે.

પાર્લિમેન્ટની ચૂંટણી

અહીંનાં છાપાંઓ નવી પાર્લિમેન્ટ ટ્રાન્સવાલમાં નિમાવાની છે તેના મેમ્બરોનાં ભાષણો આપવામાં રોકાયેલાં છે. જગોજગોમાં પાર્લિમેન્ટમાં દાખલ થનારા ઉમેદવારો ભાષણો કર્યા કરે છે. તેઓ બધા હિંદીઓ વિષે પોતાના મત જાહેર કરતાં જણાવે છે કે રદ થયેલું ઓર્ડિનન્સ પાર્લિમેન્ટે ફરી પસાર કરવું જોઈએ. કેટલાક કહે છે કે હિંદી વેપારીમાત્રને નુકસાનીનો બદલો આપી કાઢી મૂકવા જોઈએ. કેટલાક કહે છે કે વેપારીઓને બદલો આપ્યા વિના કાઢી મૂકવા જોઈએ. ઓર્ડિનન્સનું તાત્પર્ય શું છે એ તો કોઈ મેમ્બરો સમજી શકતા નથી. આ પ્રમાણે સ્થિતિ ટ્રાન્સવાલમાં ચાલી રહી છે. પ્રોગ્રેસિવ પાર્ટી જે કહેવાય છે તે જમાંના ઘણા મેમ્બરો માર્છનોના મદદગાર અથવા મોટા ભાગીદારો છે તે હારી જવાનો સંભવ જણાય છે. બોઅર લોકોની ચડતી થશે એવાં ચિહ્નો જોવામાં આવે છે.

સર રિચર્ડ સૉલોમન

સર રિચર્ડ સૉલોમન વિલાયતથી પાછા આવી ચૂક્યા છે. તેઓ સાહેબ થોડો વખત લોર્ડ સેલબોર્ન સાથે રહી પ્રિટોરિયા સિધાવ્યા છે. તેમની મુલાકાત છાપાંવાળાઓ કેપટાઉનમાં લીધી તે વેળાએ તેમણે કંઈ પણ અભિપ્રાય બતાવવા કે ખબર આપવા ના પાડી. તેઓ સાહેબ નોકરી છોડી પાર્લિમેન્ટમાં દાખલ થવા માગે છે. તેઓ કયો પક્ષ લેશે એ જાણવા લોકો આતુર થઈ રહ્યા છે. કેટલાક માણસો તેમણે પોતાના મત બિલકુલ નથી જણાવ્યા તેથી નારાજ બતાવે છે અને સર રિચર્ડ બંને બાજુ ઢોલક વગાડે તેવા છે એવો તેમની ઉપર આરોપ મૂકે છે.

છોકરાઓની પરમિટ

સોળ વરસની અંદરના હિંદી છોકરા જોનાં માબાપ ટ્રાન્સવાલમાં હોય તેઓ વગર પરમિટે આવી શકે છે. આવા છોકરાઓ મોટી ઉંમરના થાય ત્યારે પરમિટ વિના કેમ રહી શકે અને જો તેઓ દેશ જાય તો પાછા કેમ દાખલ થઈ શકે એવા બે સવાલ ઊઠ્યા છે. રજિસ્ટ્રાર આમાં મદદ કરવા ના પાડે છે અને કહે છે કે જ્યારે સુપ્રિમ કોર્ટે ઠરાવ્યું છે કે આવા છોકરાઓને પરમિટની જરૂર નથી તો પછી તેઓ પરમિટ શા સારુ માગે છે? આમાં રજિસ્ટ્રાર સાહેબ પોતાનો ગુસ્સો બતાવતા હોય એમ જણાય છે. છોકરાઓને પરમિટની જરૂર નથી, તેનો અર્થ એમ નહીં થયો કે તેઓને રક્ષણને અર્થે મોટા થાય ત્યારે અથવા તો ટ્રાન્સવાલ છોડે ત્યારે પરમિટ નહીં આપવી. આનો ઉપાય અરજી વિના બીજો નથી જોવામાં આવતો. કેમ કે પરમિટ

ઓફિસને પરમિટ કાઢવાની ફરજ કાયદો નથી પાડતો. કાયદો તો કહે છે કે તેવા છોકરાઓને પરમિટની જરૂર નથી અને જો તેઓને કોઈ પગલે તો તેઓનું રક્ષણ કાયદો કરશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૯-૧-૧૯૦૭

૩૧૯. કેળવાયલા હિંદીની ફરજ

અમે નાતાલના કેળવણીના મુખીના રિપોર્ટ^૧ ઉપર ટીકા કરતાં કહી ગયા છીએ કે કેળવણી પામેલા હિંદી કેવી રીતે અને સહેલાઈથી મદદ કરી શકે છે તેનો વિચાર પાછળથી કરીશું. એ તક હવે લઈએ છીએ.

હિંદી કોમમાં છોકરાઓ તેમ જ મોટાઓ બંનેને ઘણી કેળવણી લેવાનું બાકી છે. તેઓમાંના ઘણાખરા ધંધામાં ગૂંથાયેલા જોવામાં આવે છે એટલે તેઓ દિવસના ભણી શકે તેમ બનતું નથી. તેમ જ કેળવાયલા હિંદી પણ ઘણે ભાગે દિવસના રોકાયેલા હોય છે. દુનિયામાં બધી મોટી જગ્યાએ પુષ્કળ નિશાળો રાતના અભ્યાસ કર્યાની હોય છે. અમે એમ માની લઈએ છીએ કે કેટલાક ખરી કેળવણી પામેલ જુવાન હિંદીઓ સ્વદેશાભિમાન રાખે છે અને કેળવણી જે પોતે પામ્યા છે તેવી બીજાને આપવાની ખંત ધરાવે છે. તેવા માણસો પોતાના પ્રસંગમાં છોકરા કે મોટા જે કોઈ પણ આવે તેઓને ભણાવવાનો આગ્રહ કરી શકે છે. અને જો બેચાર જણ શીખવાનું કબૂલ કરે તો એક જગ્યાએ એકઠા થવાનું ઠરાવી શકે છે. જો એક માણસ જ શીખવાની હા પાડે તો તે માણસને ઘેર જઈને શીખવવાનું પણ બની શકે છે.

આપણી સ્થિતિ એવી છે કે જેમ શીખવનારા થોડા છે તેમ શીખનાર પણ થોડા છે. એટલે જેને શીખવવાની ખંત હોય તેણે શીખવવાને આનુર રહેવું એટલું બસ નથી પણ જેના પ્રસંગમાં અવાય તેને શીખવવાની ખેંચ કરવાની જરૂર છે.

અમે ખૂબ સમજીએ છીએ કે ઉપરનું લખાણ કાગળ ઉપર દીપે એમ છે પણ તે પ્રમાણે કરવું એ જેવી તેવી વાત નથી એમ કેટલાક મનમાં વિચારશે. તેના જવાબમાં અમારે એટલું જ કહેવાનું છે કે ઉપરનું લખાણ લખાયેલું છે તે દેશની દાઝવાળા શૂરાઓને સારું છે અને જે લખાયેલું છે તે અનુભવસિદ્ધ છે એટલે ન બને એવું સમજીને કાઢી નાખવા જેવું નથી.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૯-૧-૧૯૦૭

૩૧૯(૧). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

જ્ઞેહાનિસબર્ગ

શુક્રવાર,

જાન્યુઆરી ૨૫, ૧૯૦૭

ચિ. છગનલાલ,

તમારો કાગળ મળ્યો. હરિલાલ ઠક્કરનો કાગળ છે તેમાં પોતાની સ્થિતિ વિષે અસંતોષ બતાવે છે. તેની માગણી તુરત પા. પની છે. મેં મિ. વેસ્ટને કાગળ લખ્યો છે તે વાંચજે ને યોગ્ય લાગે તે કરજે. મારા વિચાર પ્રમાણે પા. પ આપવા એમાં ખોટું નથી. પણ મિ. વેસ્ટને વિસ્તારીને લખ્યું છે એટલે અહીં બીજું લખતો નથી.

કાગળો બાબત તજવીજ કરું છું. આપણે મુદત ઉપર નથી લેવા. હજુ વખતસર પૈસા ચૂકવવામાં અડચણ આવે એમ જ્ઞેતો નથી. ડિકિન્સનની પાસેથી ઓસ્ટિમેટ માગ્યું છે.

પા. ૭ અહીંથી કેમ લેવાયા તે ખબર પણ કાઢું છું.

મિસિસ વાઈબર્ગની પાસે એટલું બધું કેમ ચડવા દીધું? તેને બિલ મોકલ્યાં છે કે નહીં? મેં આજે કાગળ લખ્યો છે.

સુલેમાન ઈબ્રાહીમ તરફથી ઓક્ટોબર માસમાં ચેક ૧૭૮૬નો^૧ મળ્યો છે એમ જ્ઞેવામાં આવે છે. તેની ક્રેડિટ મોકલી છે એમ હેમચંદ જણાવે છે. તમને આંકડા મળે છે તેમાં જ્ઞેશો. તે જ પૈસા ક્યાંય ન જ્ઞેવામાં આવે તો હવે જમે કરજે.

તમે જે કવિતા મોકલી છે તે જ્ઞેઈશ. નર્મકાવ્ય મેં મોતીલાલ^૨ મારફતે મેળવ્યું છે. તમે લખો છો તે કદાચ શોધીશ. આ વખતે કંઈ ઉર્દૂ કિતાબમાંથી મળે તો આપવા ઈરાદો છે.

હમીદિયાના પ્રૂફ બાબત તપાસ કરું છું. ગુજરાતી બાબત પણ જ્ઞેઈ છું.

મણિલાલ બાબત બંદોબસ્ત કર્યો તે બરોબર છે. ખરું જ્ઞેતાં આઠથી નવ હોય તોપણ કોઈને કહેવાપણું ન હોવું જ્ઞેઈએ. કેમ કે માણસો કુશળ થશે તે પણ એવી ઉમેદમાં કે તેની કુશળતાનો ઉપયોગ પ્રેસને જ મળશે છતાં આપણે ચેતીને રહેવું એ ઠીક ગણાય.

રવિવારે બધા ભેગા થશો એમ હું માનું છું.

કલ્યાણદાસને લખવા કહેજે. શું દવા કરે છે તે પણ જણાવે.

તમને કામનો બોજો રહે તે સમજી શકું છું. તમારી નીચે ગુજરાતી જાણનાર માણસ જ્ઞેઈએ એ પણ જરૂરનું જાણું છું ને તેવો માણસ રાખવામાં મારી સંમતિ છે. જે પ્રાગજી કરીને માણસ હમણાં નવો આવેલ છે તેને તપાસજે. સામ સરદારનો દીકરો પણ રહેવામાં રાજી થશે. તે અંગ્રેજી સારું જાણતો જણાય છે. સમનાથને રાખવો હોય તોપણ ભલે. આ બાબતમાં તમારું પોતાનું મન જે કબૂલ કરે તે ખરું.

૧. આ આંકડા વિષે શંકા છે.

૨. મોતીલાલ દીવાન પોરબંદરના વતની હતા.

હરિલાલ અભ્યાસ તથા ઓફિસનું એમ બંને કામ કરે છે. એકલો અભ્યાસ તેનાથી નહીં બન્યો. તેને હું સવારના ૭ થી ૮ સુધી ને બને તો રાતના અરધો કલાક એમ ભણાવું છું. હરિલાલ ઠક્કર વિષે તુરત વિચાર કરી મને જવાબ લખજે. અથવા તેને કહેજે.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં પેન્સિલથી લખાયેલા મૂળ પત્ર પરથી : એસ. એન. ૪૬૮૯
શ્રી છગનલાલ ગાંધીના સૌજન્યથી

૩૨૦. મનનો મહેલ

ધિ નાતાલ એડવર્ટાઇઝરમાં એક એવી મતલબના સમાચાર છપાયા છે કે નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસની વિરુદ્ધ કેટલીક ફરિયાદોનો વિચાર કરવા તથા એક નવી સંસ્થા સ્થાપવા હિંદીઓની એક સભા મળી હતી. અમારા જોહાનિસબર્ગના ખબરપત્રી પાસેથી અમને જાણવા મળ્યું છે કે આ કીમતી સમાચાર વિસ્તૃત હેવાલના રૂપમાં જોહાનિસબર્ગ સ્ટારને તારથી પહોંચાડવામાં આવ્યા હતા. જાણે ઈચ્છાએ વિચારને જન્મ આપ્યો હોય એવું આમાં થયેલું જણાય છે. એમ પણ જણાય છે કે કેટલાક “ભલા માણસો” હિંદી કોમના જુદા જુદા વિભાગો વચ્ચે કળિયો થાય એ જોવા ઈચ્છે છે. એટલે અમે આ મિત્રોને ખાતરી આપવા માગીએ છીએ કે આવો કળિયો થવા સંભવ નથી, કેમ કે એને માટે કોઈ સધિયારો મળી શકે એમ નથી. એ જાણવા જેવું છે કે આ બહારની પ્રેરણાવાળા હેવાલમાં એ નથી જણાવાયું કે આ સભા ક્યાં થઈ હતી, તેને કોણે બોલાવી હતી, એમાં કોણ હાજર હતા, અને તે ક્યારે ભરાઈ હતી.

પરંતુ એને વિષે તપાસ કરવાની અમે તસ્દી લીધી છે અને અમને માલૂમ પડ્યું છે કે આવી કોઈક સભા કોઈ એક ખાનગી ઘરમાં જરૂર થઈ હતી. પરંતુ જ્યારે હકીકતો બહાર આવે છે ત્યારે એનું આખું સ્વરૂપ બદલાઈ જાય છે. સભામાં એ પ્રશ્નની ચર્ચા થઈ હતી કે કોંગ્રેસથી અલગ એક રાજકીય સંસ્થા સ્થાપવી. પરંતુ આ પ્રસ્તાવને વક્તાઓએ સમર્થન આપ્યું નહોતું, અને સભાની બહુમતી એની તરફેણમાં નહોતી. અમને લાગે છે કે એ સભાના અધ્યક્ષ મિ. વી. લોરેન્સે ધિ એડવર્ટાઇઝરને લખેલા નીચેના પત્રથી આખી બાબત એના સાચા સ્વરૂપમાં પ્રકટ થાય છે :

મહાશય, આપના તા. ૧૭મીના અંકની બીજી આવૃત્તિના પાન ૫ ઉપર, સંસ્થાનવાસી હિંદુઓ અને હિંદી ખ્રિસ્તીઓની ગયા મંગળવારે રાત્રે મળેલી એક સભાનો હોય એવો હેવાલ છપાયો છે. એનું મથાળું છે : “નાતાલના હિંદુઓનો નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસ પ્રત્યે અસંતોષ, પ્રતિનિધિત્વની માગણી”. એ સભાના પ્રમુખ તરીકે મારી ફરજ છે કે એ હેવાલમાં લખેલી ઘણી બાબતોનું મારે સખત શબ્દોમાં ખંડન કરવું જોઈએ. નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસને સામ્રાજ્ય સરકારે તથા સંસ્થાનોની સરકારોએ નાતાલની હિંદી કોમની પ્રતિનિધિ સંસ્થા તરીકે માન્ય કરેલી છે. એ સંસ્થાને હાલના કરતાં વધારે પ્રતિનિધિત્વવાળી બનાવવા માટે એના સંચાલકો સાથે વાટાઘાટ કરવા એક ઘણી વગદાર અને પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી સમિતિ રચવી એ આ સભાનો ઉદ્દેશ હતો. એ વાત સાચી નથી કે ચર્ચા દરમ્યાન એવું કહેવાયું હતું કે

સંસ્થાનવાસી હિંદી અને હિંદુ કોમ મુસલમાન વેપારીઓ સાથે સંબંધ રાખે તે એ કોમને વિષેના આ દેશના યુરોપિયન સમાજના શુભ અભિપ્રાયને ધોકો પહોંચાડનારું છે. આવો વિચાર તો નહોતો જ કરવામાં આવ્યો, પરંતુ સભાનું પ્રથમ અને મુખ્ય ધ્યેય એ હતું કે હિંદી કોમ ઉપર જે ગેરલાયકાતો લાદવામાં આવી છે અને ભવિષ્યમાં લાદવામાં આવે એવો સંભવ છે, તેમાંથી મુક્તિ મેળવવાને માટે નાતાલ કોંગ્રેસ સાથે જોડાણ સ્થાપિત કરવું, નહીં કે તેનાથી છૂટા પડવું. અને તે રાત્રે આખી ચર્ચાનું લક્ષ્ય એ ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવા તરફ રહ્યું હતું.

એ ખરું નથી કે તે પછી નજીવી બાબતો ઉપર વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો અને કંઈ પણ નિર્ણય પર આવ્યા વિના જ સભા વીખરાઈ ગઈ હતી. નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસ સાથે વાટાઘાટ કરવા માટે હિંદી કોમના તમામ વર્ગોના સંપૂર્ણ પ્રતિનિધિત્વવાળી એક સમિતિની ચૂંટણી થયા પછી જ સભાનું વિસર્જન થયું હતું. કોંગ્રેસના પ્રમુખ અને મંત્રીઓને મળવા અને સમિતિના વિચારો સાંભળવા માટે કોંગ્રેસને કયો દિવસ, સમય અને કયું સ્થળ અનુકૂળ પડશે તે નક્કી કરવા, મારી નિમણૂક કરવામાં આવી હતી. અમારી ઈચ્છા કે દાનત કોંગ્રેસ અથવા યુરોપિયનો વિરુદ્ધ કામ કરવાની નથી, બલકે, યુરોપિયન અને હિંદી કોમો વચ્ચે વધારે સારી સમજૂતી કરવામાં કોંગ્રેસની સાથે જોડાણ કરવાની છે.

અમને એ જાણીને આનંદ થયો કે ડરબનના અગ્રણી હિંદુઓ વર્તમાનપત્રમાં છપાયેલા સદર હેવાલનું ખંડન કરવા માટે રવિવારે ભેગા મળ્યા હતા. આ સભાના પ્રમુખ શ્રી સંઘવીએ કહ્યું હતું કે હિંદી કોમના વિવિધ વર્ગો વચ્ચે સંપૂર્ણ મૈત્રી અને સંપ છે અને જ્ઞાતિ, સંપ્રદાય કે ધર્મનો કોઈ ભેદ નથી.

તેમ છતાં, ધિ એડવર્ટાઈઝરમાં છપાયેલા ઉપર્યુક્ત હેવાલને ઉપજવી કાઢનાર વ્યક્તિ સિવાય પણ જે કોઈ એવા નવજવાન હિંદીઓ હોય જેમને એવી ફરિયાદ હોય કે પોતે કોંગ્રેસના કાર્યમાં આગળ આવી શકતા નથી, તો તેમને અમારી આગ્રહભરી સલાહ છે કે આપણી કોમના જુદા જુદા વર્ગો વચ્ચે કુસંપ ફેલાવે એવી કોઈ પણ ચળવળથી તમે દૂર રહેજો.

આ પ્રસંગે નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસ કેવી રીતે સ્થપાઈ તે જાણી લેવું ઠીક થશે.^૧ જ્યારે કેટલાક યુરોપિયન સંસ્થાનવાસીઓએ આખી હિંદી કોમ ઉપર મોઘમ હુમલો કર્યો ત્યારે એની સ્થાપના થઈ હતી. આ કોંગ્રેસના ટ્રસ્ટીઓમાં બે હિંદુઓ છે. એમાંના એક તામિલ સજ્જન છે. અને એના સભ્યોમાં હિંદુસ્તાનના ભિન્ન ભિન્ન પ્રાંતોના રહીશ એવા કોડીબંધ હિંદુઓ અને ખ્રિસ્તીઓ છે. એના ઉદ્દેશોમાં બધી બાબતોનો સમાવેશ થાય છે. અને તામિલ કોમ પ્રત્યે જે ખાસ લક્ષ આપવામાં આવે છે તેનો જે કંઈ અર્થ હોય તો સાચી વાત તો એ છે કે પોતાના અસ્તિત્વના આરંભમાં કેટલાંક વર્ષો સુધી કોંગ્રેસ ખાસ કરીને આ કોમને લગતા પ્રશ્નોમાં મુખ્યત્વે પરોવાયેલી રહી હતી. પ્રસંગોપાત્ત એમ કહેવું પણ અયોગ્ય નહીં ગણાય કે આ કોંગ્રેસના છત્ર નીચે જ નાતાલ હિંદી શિક્ષણ સંઘ (નાતાલ ઈન્ડિયન એજ્યુકેશનલ એસોસિયેશન) પણ આબાદ અને સમૃદ્ધ થઈ શક્યો હતો. એ સંઘના કાર્યને માટે કોંગ્રેસનું સભાગૃહ કાંઈ પણ દામ લીધા સિવાય વાપરવા આપવામાં આવ્યું હતું. વળી, મુખ્યત્વે સંસ્થાનવાસી હિંદીઓના લાભાર્થે જ ખોલવામાં આવેલા હીરક જ્યંતી પુસ્તકાલય^૨(ડાયમંડ જ્યુબિલી લાઈબ્રેરી)ની

૧. એની સ્થાપના ૧૮૯૪માં થઈ; જુઓ પુસ્તક ૧, પા. ૯૬-૯૯, અને ૧૭૮-૮૩ તથા પુસ્તક ૩, પા. ૧૧૨-૨૬.

૨. જુઓ પુસ્તક ૩, પા. ૧૨૨.

સ્થાપના પણ કોંગ્રેસનાં નાણાં વડે જ શક્ય બની હતી. આજે કોંગ્રેસની સભાઓમાં જે હિંદી વેપારીઓના સંબંધમાં જ વિશેષ ચર્ચા થતી હોય તો તેનું કારણ એ છે કે તેઓ જ આજે સૌથી વધારે ભયમાં છે. અને જે તેમની ઉપેક્ષા થાય અથવા તો તેમને ખુદ પોતાની ઉપેક્ષા કરવા દેવામાં આવે તો સહન કોને કરવું પડે? અવશ્ય આખી હિંદી કોમને સહન કરવું પડે. કેમ કે દુનિયાભરમાં વેપારીવર્ગ જ એવો છે જે પોતાના સમાજને અથવા રાષ્ટ્રને યુદ્ધનાં સાધનો (દ્રવ્ય) અને વ્યવહારુ બુદ્ધિશક્તિ પણ પૂરાં પાડે છે.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૬-૧-૧૯૦૭

૩૨૧. શું હિંદીઓમાં ફાટકૂટ થશે?

ઇડવર્ટાઇઝરમાં “નાતાલના હિંદુ” એવા મથાળા નીચે એક રિપોર્ટ આવેલો છે. તેથી કદાચ કોઈ હિંદી ગભરાટમાં પડશે. અમને લાગે છે કે તેથી ગભરાવાનું નથી. તે રિપોર્ટનો સાર અમે બીજી જગ્યાએ આપીએ છીએ. આ મીટિંગમાં કોણ હતું, મીટિંગ ક્યાં હતી તે પણ બતાવ્યું નથી. અને મીટિંગે શું ઠરાવ કર્યો તે પણ જાણવામાં આવતું નથી. આ કામમાં નિરાશ થયેલા કોઈક હિંદીઓ છે તેમાં કંઈ શંકા નથી. તેઓને ગોરાઓની મદદ મળશે એ દેખીતું છે. અમારા હાથમાં એ મીટિંગનો સર્ક્યુલર આવેલો છે. તેમાં સહી મેસર્સ બ્રાયન ગેબ્રિયલ, વી. લોરેન્સ તથા એ. ડી. પીલેની છે. અને મીટિંગ મિ. એ. ડી. પીલેના ઘરમાં તા. ૧૫મીના ૮ વાગ્યે થયેલી. આ બાબત કાંઈ વધારે હિલચાલ કરવાની જરૂર હોય તેમ અમે જાણતા નથી. કારણ કોંગ્રેસના બંધારણમાં ફેરફાર કરવાનું કંઈ જ કારણ નથી. વળી ઉપરની મીટિંગ તે માત્ર ધમકી રૂપ છે અને ધમકીથી દબાઈને ફેરફાર કરવાની જરૂર હોય જ નહીં. છતાં કોંગ્રેસના મુખીઓની એટલી ફરજ છે કે કોંગ્રેસના બંધારણને અને નિયમોને વળગી રહેવું. કોંગ્રેસનાં લવાજમ જાણે નથી આખ્યાં તેમની પાસેથી ઉઘરાવવાં જાઈએ. અને અગાઉ જેમ વાર્ષિક રિપોર્ટ બહાર પડતા તેમ બહાર પડવા જાઈએ. ઉપલી મીટિંગ બાબત તે બોલાવનારાનો અથવા તો તેમાં જનારનો દોષ ગણવાની જરૂર નથી. હિંદુ સુધાર સભાના હોલમાં જે મીટિંગ મળી હતી તે ઉપરથી તથા મિ. વી. લોરેન્સના કાગળથી^૧ જણાશે કે ઇડવર્ટાઇઝરે જે રિપોર્ટ લીધો છે તે જૂઠો છે. એટલે જાણે સમજુ છે તેઓએ અને કોંગ્રેસે પોતાની ફરજ બજાવવાની જરૂર છે અને પછી નિર્ભય રહેવું. આમ થશે તો ફાટકૂટ થવા પામનાર નથી.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૬-૧-૧૯૦૭

૩૨૨. નાતાલનો લાઈસન્સનો કાયદો

દર વર્ષની શરૂઆતમાં હિંદીઓ ઉપર નાતાલમાં મોટો ભય રહે છે. વેપાર કરવાનું લાઈસન્સ મળશે કે નહીં એવી ધાર્તી નાનામોટા બધા વેપારીને રહે છે. આ વખતે વધારે જુલમ થવાનો આદર થઈ રહ્યો છે.

લેડીસ્મિથમાં

બધા વેપારીઓને આવતે વરસે લાઈસન્સ નહીં મળે એમ નોટિસ અપાઈ ચૂકી છે. કેટલાકને આ વરસના લાઈસન્સની પણ મનાઈ થઈ છે તે એમ કહીને કે લાઈસન્સ માગનારાને ઈંગ્રેજી ચોપડા રાખતાં આવડતું નથી.

ટૉંગાટમાં

ઘણા હિંદીને લાઈસન્સની નાં પાડી છે. તેનું કારણ દુકાનની ગંદકી અને ચોપડાઓની ખરાબ સ્થિતિ એમ જણાવવામાં આવ્યું છે.

બધી જગ્યામાં

મીટિંગો ભરાયા કરે છે અને ગોરાઓ એવા ઠરાવ પસાર કરે છે કે હિંદી વેપારીને બિલકુલ લાઈસન્સ દેવાં નહીં. આવા ઠરાવોનું પરિણામ બધી જગ્યાએ લાઈસન્સ નહીં આપે એવું થવાનો હાલ તુરંત સંભવ નથી, પણ જો આજથી જ ઉપાયો નહીં લેવાય તો પાછળથી હાથ ધસવા જેવું થશે એમાં જરાયે શંકા નથી.

ઉપાયો

શું લેવા એ વિચારીએ. જેઓને લાઈસન્સની ના પાડી છે તેઓએ લાઈસન્સિંગ બોર્ડ પાસે અપીલ કરવી બહુ જરૂરનું છે. અપીલ કરવામાં ઘણું ઓછું ખર્ચ છે. અપીલ કરતી વખતે ચોપડા તથા ઘરબારની સ્થિતિ વિષે પુરાવો આપવાની જરૂર છે. અપીલ કરવાનો એ હેતુ છે કે કાયદા મુજબ અપીલ એ જ ઈલાજ છે. તે બીજું પગલું ભર્યા પહેલાં લેવો જ જોઈએ. વળી અપીલ કરવાથી એમ પણ સાબિત કરી શકાશે કે લાઈસન્સિંગ અમલદાર અને લાઈસન્સિંગ બોર્ડ બંને એક જ છે. અપીલ કરવાની સાથે સ્થાનિક સરકાર એટલે કોલોનિયલ સેક્રેટરી પાસે અરજી જવી જોઈએ. આ કામમાં

કોંગ્રેસ

ની મદદ કેટલી હોવી જોઈએ અને ધણી ધણીએ પોતાનું ખર્ચ ક્યારે ઉપાડવું એ જાણવાની જરૂર છે. કોંગ્રેસ સરકારને લખાણ કરી શકશે. પણ દરેક ગામમાં જ્યાં અપીલ કરવાની જરૂર જણાય ત્યાં તે તે લોકોએ ખર્ચ ઉપાડવું જોઈએ. અમે માનીએ છીએ કે કોંગ્રેસે વિલાયત તાર

સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઈન્ડિયન કમિટી

ઉપર કર્યો છે કે કમિટીએ લાઈસન્સ બાબત પગલાં શરૂ કરવાં. જ્યારે અપીલોનું પરિણામ જણાય ત્યારે તે કમિટીને વધારે ખબર આપવાની કોંગ્રેસની ફરજ છે. કમિટીની પાસે બરોબર હકીકત જશે તો કમિટી બહુ સારું કામ કરી શકશે એવો સંભવ છે. આ પ્રસંગે એટલું પણ

જણાવવું જોઈએ કે ઘણે ભાગે બધા માણસો એક ધોરણ ઉપર અથવા એક જ વકીલથી કામ લેશે તો પરિણામ વધારે સારું આવશે. એમ થઈ શકે અથવા નહીં તોપણ લોકોએ કોંગ્રેસના સેક્રેટરીઓને તુરત ખબર આપવાની જરૂર છે. પણ કદાચ લોકો ખબર ન આપે તોપણ કોંગ્રેસે બેસી રહેવાનું નથી. સેક્રેટરીઓ અથવા તો કોંગ્રેસ વતી બીજા માણસે ગામેગામે તપાસ કરવા જવું જોઈએ. એટલું યાદ રાખવાનું છે કે ગોરાઓ આખા કોલોનીમાં એકત્ર થઈ કામ કરે છે. તેમ જ આપણે કરવાની જરૂર છે. આ લડત લેવામાં

બીક

જરાયે રાખવાની નથી. પોતાનું લાઈસન્સ મળી જાય એટલે બીજાનું ગમે તે થાય એવો વિચાર જે હિંદી રાખશે તે નામરદ અને બીકણ ગણાશે. ખુશામત કરીને કોઈએ લાઈસન્સ લેવું એ મોટી ભૂલ ગણાશે. એટલું ચોક્કસ સમજવાની જરૂર છે કે જે એક વેપારીને બીજા વેપારીની સામે રાખીને નુકસાન આપી શકાય તો અદેખા ગોરા આવી સ્થિતિનો લાભ લેવા નહીં ચૂકે. આ ઉપાયો આડો હાથ દેવાના તથા બહારના છે. હવે

ઘરના ઉપાયો

નો વિચાર કરીએ. આ લડતમાં આપણે પોતે દોષિત છીએ કે નહીં તે બરોબર જાણવું જોઈએ. પોતાનાં વાંક જે માણસ નથી જોઈ શકતો તે મૂએલો જ છે. આપણી સામે કંઈ કહેવા જેવું ન હોય તોપણ આપણે દુઃખ ભોગવીએ એ અનુભવ વિરુદ્ધ વાત છે. કાયદેસર લડત લેવી તે આપણી ફરજ છે; અને આપણા વાંક વિચારવા તે પણ ફરજ છે. આપણા દોષ કાયદા બાબત ત્રણ ગણાય છે તે નીચે પ્રમાણે :

- (૧) ગંદકી.
- (૨) ચોપડાની ખરાબ સ્થિતિ.
- (૩) ઘર અને દુકાનનું સાથે હોવું.

ગંદકી

નો વિચાર કરતાં આપણે તુરત કમૂલ કરવું પડે છે કે જેટલે દરજ્જે ગોરાઓ કહે છે તેટલે દરજ્જે આપણે ખરાબ નથી તોપણ ઘણે ભાગે એ તહોમત ખરું છે. ગંદકીમાં ઘરનો દેખાવ તેમ જ આપણો પોતાનો દેખાવ એ બંને આવી જાય છે.

દુકાનની સ્થિતિ

ઘણી વેળા ખરાબ જોવામાં આવે છે. પછવાડેનો ભાગ ભેજવાળો અથવા કચરાવાળો હોય છે. દુકાનની અંદર પણ કોઈ વેળા ગંદકી હોય છે; અને ઝૂંપડા જેવી દુકાનથી આપણે સંતોષ માની લઈએ છીએ. આમાં ફેરફાર થવાની બહુ જરૂર છે. દેશની માફક જેવી તેવી દુકાન રાખીને આ મુલકમાં વેપાર કરવાની આશા છોડી દેવી એ ડહાપણ ગણાશે. જેમ સારા ગોરાઓ પોતાની દુકાન રાખે છે તેવી આપણે ન રાખી શકીએ તો તેનો અર્થ એમ જ થયો કે આપણે દુકાન રાખવાની સ્થિતિને લાયક નથી. ગોરાની સાફસૂફ અને રળિયામણી દુકાનની પડખે આપણું ઝૂંપડું જોવામાં આવે અને તે ઝૂંપડામાં આપણે ગોરાના જેવો માલ વેચીએ તો આપણી અદેખાઈ તેઓ કેમ નહીં કરે? આના ઉત્તરમાં કોઈએ નથી કહેવાનું કે શું કેટલાક ગોરા રેઢિયાળ દુકાન નથી રાખતા? બેશક રાખે છે પણ તે લોકોનો વાદ આપણે કરવા જઈશું તો હારી બેસીશું એ

ગોખી રાખવાનું છે. કેટલુંક આપણી પાસેથી વધારે પડતું માગી લેવામાં આવે તો નવાઈની વાત નથી, કેમ કે આપણે પરકોમ છીએ.

પોતાનો દેખાવ

બાબત ચીવટ રાખવાની જરૂર છે. ચીથરિયા હાલનો વેપારી નાતાલમાં કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં કદી ટકશે નહીં. વેપારી થયો તો તેણે અહીંના રિવાજ મુજબ કપડાં પહેરવાં જોશે. અંગ્રેજી કપડાં પહેરવાની જરૂર નથી. પણ દેશી કપડાં તો રીતસર અને સાફ હોવાં જોઈએ. હિંદીઓને ચેતવણી આપવાની જરૂર છે કે ધોતિયાં પહેરવાં એ આ દેશની અંદર મુનાસબ નથી. ટોંગાટમાં દુકાનની બહાર જેમ આપણે દેશમાં ફરીએ છીએ તેમ વેપારીઓને અથવા તેઓના ગુમાસ્તાને દાતણ પાણી વગેરે કરતા જોવામાં આવ્યા છે. આ બધાની અસર ગોરાઓ ઉપર નહીં થાય એમ માનવું એ અજ્ઞાનતા છે. જ્યારે આપણે બહાર દેખાવ આપીએ ત્યારે હમેશા પૂરો પહેરવેશ પહેરીને નીકળવું જોઈએ. પાઘડી, ટોપી, તથા જોડા તેની ઉપર બહુ થોડું ધ્યાન આપવામાં આવે છે. માથાનો પહેરવેશ મેલો હોય એ રિવાજ મુજબ છે એમ જ આપણે માની લેતા હોઈએ છીએ. જોડા ભાગ્યે જ સાફ કરવાનો રિવાજ જોવામાં આવે છે; અને કેટલાક તો મોજાં પહેરતા નથી અને પહેરતા હોય તો તે એવા કે જોડાની ઉપર બેવડાઈ રહે એવા જીર્ણ દેશને પામેલા હોય છે. આવી સ્થિતિમાં ફેરફાર થવો જ જોઈએ. આ બધાની ચાવી એક છે. આપણું ખાવાપીવાનું, સાફસૂફ કરવાનું કામ ખાનગીમાં થવું જોઈએ, એટલે બહાર નીકળતાં આપણે હમેશાં સારી સ્થિતિમાં દેખાવ દેવાની જરૂર છે. આ ધોરણ પ્રમાણે આપણે મોઢામાં પાનપટી જરૂર કે સોપારી રાખીને કોર્ટમાં કે જાહેરમાં જઈ શકતા નથી.

ચોપડા

ની હકીકત તપાસતાં એમ રાવ છાપાંઓમાં આવી છે કે આપણા ઈંગ્રેજી ચોપડા તે ઢંગ વિનાના અને માત્ર દેખાવના અથવા બનાવટી છે. બહુ શરમપૂર્વક આપણે કબૂલ કરવું જોઈએ કે આ હકીકતમાં પણ કેટલુંક ખરું છે. કેટલાક ભલા વેપારીઓ તો માત્ર વર્ષને અંતે ચોપડા લખાવી લે છે! આમ થીગડાં દઈને કયાં સુધી નભાવી શકાશે? ખરેખર જાગવાની જરૂર છે. ઈંગ્રેજીમાં નિયમસર ચોપડા રાખવા એ ભારે વાત નથી. ન રાખવાનું મુખ્ય કારણ આજસ અને લોભ સમજાય છે. બંને ફેંકી દઈ નિયમસર ચોપડા રાખવાનો રિવાજ દાખલ થવો જોઈએ.

દુકાન તે ઘર

એમ ઘણા વેપારીઓ કરે છે. ગોરાઓ પણ કરે છે. અને ગામડાંઓમાં કેટલેક દરજ્જે તેમ કયાં વિના ચાલતું નથી. બની શકે ત્યાં દુકાન અને ઘર અલગ તથા છેટે હોવાં જોઈએ. પણ પાસે રાખવાની જરૂર હોય ત્યાં એ અલગ તો રહેવાં જ જોઈએ. અને માત્ર નામનો પડદો મૂકીને છેતરવાના વિચારથી નહીં. બરોબર રીતે અલગ રાખવાની જરૂર છે. આ ત્રણ વાત ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવે તો એવું

વચન

આખી શકાય છે કે ટૂંક મુદતમાં નાતાલના હિંદી વેપારીઓની સ્થિતિ સારી થશે. કાયદો બદલશે નહીં તો તે અમલમાં નહીં આવે. કોઈ એમ સવાલ કરશે કે આ બધી ડાહી શિખામણ પાર પાડતાં પહેલાં દુકાનો બંધ થશે ને તાળાં દેવાશે તેનો શો ઈલાજ? આ સવાલ વાસ્તવિક છે.

જેઓ જવાંમદ છે

તેવા હિંદીને સારુ નાતાલ અને દક્ષિણ આફ્રિકા છે. બીકણ અને કંજૂસના બૂરા હાલ છે એમ દિવસે દિવસે સિદ્ધ થતું જાય છે. ત્યારે ઉપરના સવાલનો જવાબ એ છે કે જેના ચોપડા ચોખ્ખા છે, જેની દુકાન સરસ અને સાફ છે, જેનો પોશાક વગેરે નિયમસર છે અને જેનું ઘર દુકાનથી અલગ અને ચોખ્ખું છે તેવા વેપારીને લાઈસન્સ ન મળે, આપીલમાં હારે તોપણ દુકાન ચાલુ રાખવાની જ છે. અને તેવા વેપારીની લડત છેવટ વિલાયત સુધી લેવાઈ તેનો નિકાલ આણી શકાશે. આ બધું હિંમતવાન માણસ કરી શકશે એમ ચોક્કસ વાત છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, २६-१-१९०७

૩૨૩. નાતાલ મર્ચુરી તથા હિંદી વેપારી

નાતાલ મર્ચુરીએ હિંદી વેપારી બાબત ભલું લખાણ કર્યું છે. તેનો ભાવાર્થ એ છે કે જે લોકો હિંદી વેપારીની સામે થાય છે તે લોકો દંભી છે. એટલે ઉપરથી સામે છે અને અંદરખાને હિંદીની સાથે વહેવાર રાખે છે. અગર હિંદી વેપારીની સામે ગોરાઓ હોય તો હિંદી વેપારી ટકી નહીં શકે એમ પણ મર્ચુરી માને છે. કેમ કે ગોરાઓ હિંદીઓને જમીન વેચે છે તેથી હિંદીઓ જમીન લઈ શકે છે. તેઓને ધીરે છે અને તેઓની પાસેથી માલ લે છે તેથી તેઓ વેપાર કરી શકે છે એમ મર્ચુરીનું લખાણ છે. આ દલીલ ઘણી રીતે વાસ્તવિક છે. એવી દલીલ ઉપરથી વિલાયતમાં ડેપ્યુટેશને લોર્ડ એલ્ગિન તથા મિ. મોર્લીને બતાવેલું કે ગોરાઓ જો હિંદીની વિરુદ્ધ હોય તો ભલે તેઓ બોયકોટ શરૂ કરે. અમે બધાને એવી સલાહ આપીએ છીએ કે બોયકોટની વાતને ટેકો આપવો. તેથી કાયદો પડી ભાંગવાનો સંભવ છે, કેમ કે હિંદીને લડત લેવાની ઘણી વસ્તુઓ છે, અને આપણી સામે થતા કાયદાઓ બંધ થાય તો આપણે બીજી બાબતમાં પહોંચી વળશું. પણ તે એક જ શરતે એટલે કે આપણે આપણા દોષ દૂર કરવા. તે બાબત વધારે લખાણ અમે ઉપર કર્યું છે તે જોઈ લેવું.

બોયકોટથી કોઈએ ડરવાનું નથી. કેમ કે બોયકોટ એવી વસ્તુ છે કે જો ગોરાઓ શરૂ કરે તો ગમે તે રક્ષણના કાયદાઓ પસાર થાય છતાં આપણે બચી શકીએ તેમ નથી. પણ બોયકોટ ઝીલી લેવો તેમાં જ સારું ગણાશે. બોક્સબર્ગમાં કોઈ ગોરા હિંદીની સાથે કામ પાડતા નથી તો ત્યાં કોઈ જઈ શકતું નથી. જોકે કાયદેસર સહુને હક છે. જ્યાં હિંદીની વસ્તી જામેલી છે ત્યાં જો આપણે રીતસર રહીએ તો બોયકોટ ચાલી શકે તેમ નથી.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, २६-१-१९०७

૩૨૪. બ્રેટાનિસબર્ગનો પત્ર

ટ્રાન્સવાલમાં સ્વરાજ્ય

ગયે અઠવાડિયે લૉર્ડ સેલબૉર્ન ટ્રાન્સવાલના ગવર્નર તરીકે સ્વરાજ્યની રીતે ફરી નિમાયા છે. હવે પછી લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરની પદવી તદ્દન રદ થઈ છે. ફ્રેબ્રુઆરીની ૯મી તારીખે જ્યો નવી પાર્લિમેન્ટમાં મેમ્બર થવાની ઉમેદ રાખે છે તેઓ પોતાનાં નામ જગોજગોના મેન્ડિસ્ટ્રેટને આપશે. ફ્રેબ્રુઆરીની ૨૦મી તારીખે તે ઉમેદવારોમાંથી લોકો ચૂંટણી કરશે.

સ્વરાજ્ય શું?

આ પ્રસંગે ટ્રાન્સવાલમાં જે ફેરફાર થયો છે તેનો શું અર્થ છે તે સમજાવવું ગેરમુનાસબ નહીં ગણાય. અંગ્રેજી રાજ્યમાં સ્વરાજ્ય ભોગવતાં એટલે (સિલ્ક ગવર્નિંગ) કૉલોની, ક્રાઉન કૉલોની, અને તાબેના મુલક (ડિપેન્ડન્સી) એમ ત્રણ પ્રકારના મુલક ઈંગ્લંડની બહાર છે. તાબેના મુલકમાં હિંદુસ્તાન ગણાય. ક્રાઉન કૉલોનીમાં મોરિશિયસ, સિલોન વગેરે ગણાય. સ્વરાજ્ય ભોગનારમાં નાતાલ, કેનેડા, ઓસ્ટ્રેલિયા વગેરે ગણાય.

ક્રાઉન કૉલોનીમાં ઘણે ભાગે લોકોએ ચૂંટેલી કે સરકારે નીમેલી ધારા ઘડનારી સભા હોય છે. તેમાં અમલદારો નિમાય છે, તે માત્ર સરકાર તરફથી, અને તે અમલદારો ઉપર ધારા ઘડનારી સભાનો અંકુશ હોતો નથી. તેઓ સભાસદોને કોઈ પ્રકારે જવાબદાર નથી ગણાતા. કાયદાઓ બધા સરકારથી જ ઘડાયા ગણાય છે.

આવી સત્તા બદલી જ્યારે અમલદારો નીમવાની સત્તા લોકોને હાથ આવે ને કર નાખવા તથા કાયદા ઘડવાનું કામ પણ લોકોને સોંપવામાં આવે ત્યારે તેવા લોકોને સ્વરાજ્ય મળ્યું ગણાય. સ્વરાજ્ય ભોગવતા કૉલોની ઉપર ઈંગ્લંડનો દાબ બહુ થોડો રહે છે. તેઓના કાયદા ઉપર બાદશાહની સહીની જરૂર પડે છે પણ બાદશાહ તે સહી આપવાની ના પાડે તો તેવાં રાજ્યો એકદમ સ્વતંત્ર થઈ જવાનો સંભવ રહે છે. ઘણા રાજદ્વારી અનુભવવાળા માણસો માને છે કે સ્વરાજ્ય ભોગવનારાં કૉલોની થોડાં વરસમાં પોતાનો વાવટો ઉઠાવતાં થશે. ટ્રાન્સવાલ આજ સુધી ક્રાઉન કૉલોની હતું, હવે સ્વરાજ્ય ભોગવનારું થયું છે. તેમાં અમલદારોની પાસેથી લોકોએ ચૂંટેલા સભાસદો જવાબદારી માગી શકે છે એટલે તે “રિસ્પોન્સિબલ” (જવાબદાર) ગવર્નમેન્ટ પણ કહેવાય છે.

ઈલેક્શનની ધામધૂમ

ઈલેક્શન(ચૂંટણી)ની ઝપાઝપી આજ કેટલાંક અઠવાડિયાંથી ચાલી રહી છે. મીટિંગોમાં કોઈ વેળા મારામારી થવા જવો મામલો થઈ જાય છે. ચૂંટણી કરનારાઓ કેટલીક વેળા એવા બેઠંગા સવાલો પૂછે છે કે આવા ઈલેક્શનને સુધારો કે જંગલીપાણું કહેવું એ સવાલવાળી વાત થઈ પડે છે. મિ. હોસ્કેન એ અહીંના પ્રખ્યાત તવંગર ને ભલા ગૃહસ્થ છે. તેઓની સામેનો ઉમેદવાર એ કંઈ તેની બરોબરી કરે તેવો માણસ નથી. મિ. હોસ્કેન લોકોનું ભલું કરનાર છે કે બૂરું કરનાર એ સવાલનો “ઈલેક્ટરો”એ વિચાર કર્યો હોય એમ જણાતું નથી. તેઓએ મિ. હોસ્કેનને સવાલ પૂછ્યો કે તેઓ સાહેબ પોતાની ખાવાની વસ્તુ ક્યાંથી મંગાવે છે. આ સવાલના જવાબ

ઉપર મિ. હોસ્કેનની ચૂંટણીનો આધાર રહે તો નવાઈ નહીં ગણાય. આવી અધમ દશામાં ઈલેક્ટરો છે. આ તો માત્ર એક નમૂનો છે. એવા દાખલા ઘણા આપી શકાય તેમ છે.

ઑરેન્જ રીવર કોલોનીમાં

કાળા માણસોનો કાયદો

ઑરેન્જ રીવર કોલોનીમાં કાળા લોકોની વતી એક ગોરો નિમાય અને તે તેઓના હક સાચવે એવું બિલ સરકારી અમલદારો તરફથી ગેઝેટમાં બહાર પડ્યું હતું. તે કાયદાની વિરુદ્ધ ઘણી મ્યુનિસિપાલિટી સામે થઈ છે એમ અહીંના છાપામાં તાર છે. જે હક સરકાર આપવા માગતી હતી તેમાં કંઈ સાર ન હતો, પણ તેટલો હક મળે તેમાં કંઈક કાળા માણસોનું માન છે એવી ધાસ્તીથી ઑરેન્જ રીવરની બહાદુર મ્યુનિસિપાલિટીના સફેદ મેમ્બરો સામે થયા છે. એવા માણસોની નીચે કાળા માણસોની શી સ્થિતિ થશે એ વિચાર ગભરાટ છોડવનારો છે.

ડૉક્ટર પરેરાનો પુત્ર

ડૉક્ટર પરેરા જે અહીંયાં ખાનગી ઈંટરપ્રીટરનું કામ કરે છે તેનો દીકરો વિલાયતમાં અભ્યાસ કરે છે. તેણે પોતાની નિશાળની પરીક્ષા પસાર કરી છે. બધા છોકરાઓમાં તેને સારી રીતભાતનું સર્ટિફિકેટ મળ્યું છે. તે થોડી મુદતમાં ડૉક્ટરી અભ્યાસ કરવા સ્કોટલેંડ જશે.

સર રિચર્ડ સોલોમન

સર રિચર્ડ સોલોમને પ્રિટોરિયામાં ચિકાર ભરાયેલા ટાઉન હોલમાં સોમવારને દહાડે ભાષણ કર્યું તેનો બધો હેવાલ આ વખત નથી આપી શકતો પણ આવતે અઠવાડિયે^૧ આપવા ધારું છું. તેઓ સાહેબે પોતાની આંખ ઉઘાડી છે. એશિયાટિક ઑરિનન્સ વિષે બોલી ગયા છે કે જે તે ઑરિનન્સ નવી પાર્લમેન્ટ પસાર કરશે તો વડી સંસ્કાર મંજૂર રાખશે. આ ઉપરથી એમ જ અનુમાન થઈ શકે છે કે તે ઑરિનન્સ જરૂર છ-સાત માસમાં પસાર થશે. તેમ થાય તો હિંદી-ઓએ હજુ જેલ-મહેલમાં મજા કરવા જવું પડે એવો સંભવ છે. પણ આ બાબત વધારે આવતે અઠવાડિયે વિવેચન કરીશ.

ઘરમાં વઢવેડ^૨

સ્ટાર છાપાનો ખબરપત્રી ડરબનથી લાંબો તાર કરે છે કે ડરબનમાં હિંદી કોમમાં ફાટફૂટ થઈ છે. કોંગ્રેસ મુસલમાનની ગણાય છે અને કોલોનિયલ બોર્ન એટલે સુધરેલા હિંદીઓ નારાજ થયા છે તથા બીજી સભા સ્થાપવા માગે છે. આ બધા કામની પાછળ કોઈ ગોરાનો હાથ હોવાનો સંભવ જેવામાં આવે છે. તારનું લખાણ એવું છે કે લખનાર હિંદીમાં વઢવેડ કરાવવા આતુર થઈ રહ્યો છે. ડરબનમાં આ બધાની વિશેષ ખબર હશે.

એશિયાટિક ઑરિનન્સ

ટ્રાન્સવાલનું એશિયાટિક ઑરિનન્સ માત્ર મૂર્છા પામ્યું છે, મરાણ નથી પામ્યું એમ અહીંનાં છાપાં ચોખ્ખું બતાવી આપે છે. કૂગર્સડોર્પમાં મીટિંગ થઈ હતી, તેમાં એવા સમાચાર છે કે મ્યુનિસિપલ એસોસિયેશનમાં એ ઑરિનન્સની વાત પાછી લાવવી તથા નવી સરકાર કાયમ

૧. જુઓ “જેહાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૩૪૪-૬.

૨. જુઓ “મનનો મહેલ”, પા. ૩૨૪-૫ અને “શું હિંદીઓમાં ફાટફૂટ થશે?” પા. ૩૨૬.

થાય કે તુરત ઠરાવ કરી તેને મોકલવો કે તે જ ઑડિનન્સ નવી ધારાસભામાં પસાર થવું જોઈએ અને લોર્ડ ઓલ્ડિને તેમાં સહી કરવી જોઈએ. આવી ચર્ચા માત્ર કૂગર્સડોર્પમાં ચાલી છે એટલું જ નથી પણ આખા ટ્રાન્સવાલમાં ચાલી રહી છે. એટલે હિંદી કોમને જગતા રહેવાની જરૂર છે. ઑડિનન્સ ૨૬ થયું એના હરખમાં લોકો ચકચૂર થઈ સૂતેલા જોવામાં આવે છે, પણ બહુ કાળજી રાખવાની જરૂર છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૬-૧-૧૯૦૭

૩૨૫. નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ - ૪

પ્રકરણ ૪થું

શું ઉત્તમ કાયદો છે ?

કામો સારાં કે નઠારાં છે એ વિષે આપણે હમેશાં અભિપ્રાય આપીએ છીએ. કેટલાંક કામોથી આપણે સંતોષ પામીએ છીએ અને કેટલાંક આપણને નારાજ કરે છે. અમુક કામ સારું છે કે ખરાબ તેનો આધાર તે કામ આપણને લાભકારી છે કે નુકસાનકર્તા છે તેની ઉપર નથી. પણ તેની તુલના કરવામાં આપણે જુદું જ ધોરણ રાખીએ છીએ. આપણા મનમાં કેટલાક વિચારો રમી રહેલા હોય છે કે જેને આધારે બીજા માણસોના કામની પરીક્ષા આપણે કરીએ છીએ. એક માણસે બીજા માણસને કંઈ નુકસાન કર્યું હોય તો તેની અસર આપણી ઉપર થાય અથવા ન થાય તોપણ આપણે તેને નઠારું ગણીએ છીએ. કેટલીક વખત નુકસાન કરનાર માણસની તરફ આપણી લાગણી હોય છે તે છતાં તેનું કામ નઠારું છે એમ કહેતાં આપણે જરાયે આંચકો ખાતા નથી. એમ પણ બને છે કે આપણો અભિપ્રાય કેટલીક વેળા ખોટો પડે છે. માણસોના હેતુ આપણે હમેશાં જોઈ શકતા નથી અને તેથી ખોટી પરીક્ષા કરીએ છીએ, છતાં હેતુના પ્રમાણમાં કામની પરીક્ષા કરવામાં હરકત નથી આવતી. કેટલાંક નઠારાં કામોથી આપણે લાભ મેળવીએ છીએ છતાં તે નઠારાં છે એમ આપણે મનમાં તો સમજીએ છીએ.

એટલે એમ સિદ્ધ થયું કે ખરાખોટાનો આધાર માણસના સ્વાર્થની ઉપર નથી. વળી તેનો આધાર માણસની ઈચ્છાઓ ઉપર પણ નથી. નીતિ અને લાગણી વચ્ચે હમેશાં સંબંધ જોવામાં આવતો નથી. 'અચ્ચાંની ઉપર લાગણીને લીધે આપણે તેને અમુક વસ્તુ આપવા માગીએ છીએ પણ તે વસ્તુ તેને હાનિકારક હોય તો તે આપવામાં અનીતિ છે એમ સમજીએ છીએ. લાગણી બતાવવી એ બેશક સરસ છે પણ નીતિવિચાર વડે તેની હદ ન બાંધી હોય તો તે ઝેરરૂપ થઈ પડે છે.

આપણે એમ પણ જોઈએ છીએ કે નીતિના નિયમો અચળ છે. મતો ફેર્યા કરે છે પણ નીતિ ફરતી નથી. આપણી આંખ ઉઘાડી હોય ત્યારે સૂરજ દેખીએ છીએ. બંધ હોય ત્યારે સૂરજ નથી દેખાતો. આમાં આપણી નજરમાં ફેરફાર થયો, નહીં કે સૂરજના હોવાપણામાં. તેમ જ નીતિના નિયમો વિષે સમજવું. અજ્ઞાન દશામાં આપણે નીતિ ન સમજી શકીએ એ બનવા જેવું છે. આપણાં જ્ઞાનચક્ષુ ત્યારે ઊઘડે ત્યારે સમજતાં મુશ્કેલી પડતી નથી. માણસો ભાગ્યે જ હમેશાં સારા[નરસા] તરફ જ નજર રાખે છે, તેથી ઘણી વેળા સ્વાર્થની નજરે જોઈ અનીતિને

નીતિ કહે છે. એવો વખત તો હજુ હવે આવવાનો છે કે જ્યારે માણસો સ્વાર્થના વિચાર છોડી નીતિવિચાર તરફ જ લક્ષ આપશે. નીતિની જ કેળવણી હજુ તદ્દન બાળપણની સ્થિતિમાં છે. જેમ બેકન અને ડાવિન પહેલાં [વિજ્ઞાન]શાસ્ત્રની સ્થિતિ હતી તેવી જ આજ નીતિની છે. માણસો ખરું શું છે તે જાણવાને ઈન્તેજાર હતા. તેઓ નીતિ વિષય સમજવાને બદલે પૃથ્વી વગેરેના નિયમો શોધવામાં રોકાયા હતા. એવો કયો વિદ્વાન આપણા જીવામાં આવ્યો છે કે જો પાંચ વેદી પોતાના આગલા વહેમોને એક કોરે મૂકી ખરી નીતિ શોધવામાં જિદગી ગાળી હોય? જ્યારે કુદરતી શોધ કરનારા માણસોની માફક નીતિની શોધ કરવામાં માણસો ગુલતાન રહેશે ત્યારે એમ માનીએ છીએ કે નીતિ વિષે વિચારો એકઠા કરી શકાશે. [વિજ્ઞાન]શાસ્ત્રના વિચારો વિષે માણસોમાં મતભેદ હજુ ચાલે છે એટલે દરજગે નીતિના નિયમો વિષે થવા સંભવ નથી. છતાં કેટલીક મુદત સુધી આપણે નીતિનિયમો વિષે એકમત ન ધરાવીએ એવો સંભવ છે. તેનો અર્થ એમ નહીં થયો કે ખરાખોટાનો ભેદ સમજાય તેવું નથી.

ત્યારે આપણે જોયું કે માણસોના મત અને ઈચ્છાઓથી ઉપરાંત અલગ, એવું કાંઈક નીતિનું ધોરણ છે તેને આપણે કાયદો કહી શકીશું. રાજ્યપ્રકરણની બાબતમાં આપણે કાયદા જોઈએ છીએ ત્યારે નીતિનો પણ કાયદો શું કામ ન હોય? તે કાયદો ભલે માણસલખિત નથી. માણસલખિત હોવો પણ ન જોઈએ, અને જો નીતિનો કાયદો છે એમ આપણે કબૂલ કરીએ અથવા માનીએ તો જેમ રાજદ્વારી કાયદાને તાબે આપણે રહેવું પડે છે તેમ આવા નીતિના કાયદાને પણ તાબે રહેવું તે આપણી ફરજ છે. નીતિનો કાયદો તે રાજ્યપ્રકરણી તેમ જ ધંધાદારી કાયદાથી અલગ તેમ જ ઉત્તમ છે. ધંધાદારી કાયદા પ્રમાણે ન ચાલતાં હું ગરીબ રહું તેથી શું? રાજ્યના કાયદાને તાબે ન રહેતાં રાજ્યકર્તા મારી પર નારાજ થાય તેથી શું? પણ હું જૂઠું બોલું અથવા સાચું બોલું તેથી શું એમ મારાથી કે કોઈથી કહી શકાશે નહીં.

એમ નીતિના નિયમ અને દુનિયાદારી નિયમ વચ્ચે મોટો ભેદ છે. કેમ કે નીતિનો વાસ આપણા હૃદયમાં છે. અનીતિ આચરતો માણસ પણ પોતાની અનીતિ કબૂલ કરશે. જૂઠું તે સાચું કદી નહીં થાય. અને જ્યાં પ્રજા બહુ દુષ્ટ હશે ત્યાં પણ જોકે માણસો નીતિના નિયમ પાળતા નહીં હોય તોપણ તે પાળવાનો ડોળ ધરાવશે એટલે કે નીતિ જાળવવી જોઈએ એવું તો તેવા માણસોએ કબૂલ કરવું પડે છે. આવો નીતિનો મહિમા છે. આવી નીતિ તે રીતરિવાજ કે પ્રજામતની દરકાર કરતી નથી. જ્યાં સુધી પ્રજામત અથવા રીતરિવાજ નીતિના નિયમને અનુસરતા જીવામાં આવે ત્યાં સુધી જ નીતિવાન પુરુષને તે બંધનકર્તા છે.

આવો નીતિનો કાયદો ક્યાંથી આવ્યો? એ કંઈ રાજાઓ ધડતા નથી કેમ કે જુદાં જુદાં રાજ્યોમાં જુદા જુદા ધારાઓ જીવામાં આવે છે. સોક્રેટીસના વખતમાં જે નીતિ તે સાચવતો હતો તેની વિરુદ્ધ ઘણા માણસો હતા છતાં જે નીતિ તેની હતી તે સદાય રહેલી છે અને સદાય રહેશે એમ જગતમાત્ર કબૂલ કરે છે. ઈંગ્રેજી કવિ રોબર્ટ બ્રાઉનિંગ કહી ગયો છે કે કદાચ કોઈ શેતાન દુનિયામાં ટ્રેપ અને જૂઠની આણ ફેરવે તોપણ ન્યાય, ભલાઈ અને સત્ય તે તો ઈશ્વરી જ રહેવાનાં. એ ઉપરથી એમ કહી શકાય કે નીતિનો કાયદો સર્વોપરી છે અને ઈશ્વરી છે.

આવા કાયદાનો ભંગ કોઈ પ્રજા અથવા માણસ છેવટ સુધી કરી શકતા નથી. કહ્યું છે કે જેમ ભયંકર વંટોળિયો પવન પણ છેવટે ઊડી જાય છે તેમ અનીતિવાન માણસો પણ નાશ પામે છે, એસીરિયા અને બેબિલોનમાં જ્યારે અનીતિનો ઘડો ભરાયો કે તેવો જ તે ફૂટ્યો. રોમે જ્યારે

અનીતિ પકડી ત્યારે તેના મહાન પુરુષો તેનો બચાવ નહીં કરી શક્યા. ગ્રીસની પ્રજા હોશિયાર હતી છતાં તે હોશિયારી અનીતિને ટકાવી શકી નહીં. ફ્રાન્સમાં બંડ થયું તે પણ અનીતિની સામે. તેમ જ અમેરિકામાં. ભલો વેન્ડલ ફિલિપ્સ કહેતો કે અનીતિ રાજ્યગાદીએ બેસતાં પણ ટકવાની નથી. આવો નીતિનો અદ્ભુત કાયદો જે માણસ પાળે છે તે ચડે છે, જે કુટુંબ પાળે છે તે નભી શકે છે, અને જે મંડળીમાં પાળવામાં આવે છે તે મંડળી વિસ્તાર પામે છે. જે પ્રજા એ ઉત્તમ કાયદો પાળે છે તે સુખ, સ્વતંત્રતા અને શાંતિ ભોગવે છે.

(ઉપરના વિષયને લગતું કાવ્ય)

મન તુંહી તુંહી બોલે રે,
આ સુપના જેવું તન તારું
અચાનક ઊડી જશે રે,
જેમ દેવતામાં દારૂ.

અકળ જળ પળમાં વળી જશે,
જેમ કાગળને પાણી;
કાયાવાડી તારી એમ કરમાશે,
થઈ જશે ધૂળધાણી.
પાછળથી પસ્તાશે રે,
મિથ્યા કરી મારું મારું.

કાચનો કૂંપો કાયા તારી,
વાણસતાં ન લાગે વાર;
જીવ કાયાને સગાઈ કેટલી,
મૂકી ચાલે વન મોઝાર.
ફોગટ ફૂલ્યાં ફરવું રે,
ઓચિતું થાશે અંધારું.

જયું તે તો સરવે જવાનું,
ઊગરવાનો ઉધારો;
દેવ, ગાંધર્વ, રાક્ષસ ને માણસ,
સઉને મરણનો મારો;
આશાનો મહેલ ઊંચો રે,
નીચું આ કાચું કારભારું.

ચંચલ ચિત્તમાં ચેતીને ચાલો,
ઝાલો હરિનું નામ;
પરમારથ જે હાથે તે સાથે,
કરો રહેવાનો વિશ્રામ;
ધીરો ધરાધરથી રે,
કોઈ નથી રહેનારું.

-કાવ્યદોહન

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૬-૧-૧૯૦૭

૩૨૬. પ્રજા કેમ બંધાય ?

[જન્યુઆરી ૨૮, ૧૯૦૭ પહેલાં]

‘નેશન બિલ્ડિંગ’ અથવા ઉપર અમે જે નામ આપ્યું છે તેની ઉપર મિસિસ બેસંટે ઇન્ડિયન રિવ્યૂમાં લખાણ કર્યું છે તે બધાને સમજવા લાયક છે. આજકાલ હિંદુસ્તાનમાં એક પ્રજા થઈ સ્થિતિ સુધારવાની હોંશ બધી કોમોમાં ચાલી રહી છે. એટલે પણ પ્રખ્યાત માણસો પોતાના વિચારો બતાવ્યા કરે છે. મિસિસ બેસંટ એ થિયોસોફિકલ સોસાયટીની પ્રમુખ છે અને અરધું વર્ષ હિંદુસ્તાનમાં તેમ અરધું વર્ષ વિલાયતમાં એમ ગાળે છે. તે બાઈ દુનિયામાં ઉત્તમ બોલનારી ગણાય છે અને તેનાં લખાણ પણ ઘણે ભાગે બહુ વાંચવાને લાયક હોય છે. તેણીનો જે આર્ટિકલ ઉપરના નામનો છે તે ઘણા ગંભીર વિચારથી લખાયેલો જેવામાં આવે છે તેથી તેનો તરજુમો^૧ નીચે આપીએ છીએ.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૯-૨-૧૯૦૭

૩૨૭. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

[જ્ઞેહાનિસબર્ગ,]

જન્યુઆરી ૨૮, ૧૯૦૭

શ્રી. છગનલાલ,

તમારો કાગળ મળ્યો.

મોટર ઘણું રહી ગયું છે. એટલે મિસિસ બેસંટવાળું લખાણ ભલે આવતે અઠવાડિયે આવે. જ્યારે નાખો ત્યારે આખું એક જ વેળા આપવાની જરૂર છે. જે અઠવાડિયાંની ઢીલ ચાલી શકશે.

અમીરનું^૨ આ વેળા પૂરું થાય તો ઠીક.

તમારી ઉપરથી દબાણ ઓછું થવાની સૂચના બરોબર છે. મુતુને રાખજો. આ કાગળ પહોંચતાં પહેલાં તેને રાખી લીધો હોય તો પણ ઠીક છે.

ઉઘરાણી તથા ચોપડા ઉપર બેશક ધ્યાન સંપૂર્ણ આપવાનો આ વખત છે. ઘરાકોને સંતોષ આપવો જ જોઈએ. લોકો લખાણમાં રસ લેતા થયા છે. તે વેળા જે તેઓને નિરાશા થાય તો આપણે તેઓને નહીં નભાવી શકીએ. જેમ તેઓને સંતોષ આપવાની જરૂર છે તેટલી જ ઉઘરાણીની જરૂર છે, એટલે તમારે ચોપડા ઉપર પુષ્કળ ધ્યાન આપવું જોઈએ એ બરોબર સમજી શકું છું.

૧. તરજુમો અહીં લીધો નથી.

૨. જુઓ “અમીરની અમીરાત”, પા. ૩૧૫.

ઉપલા કારણસર ઠક્કરને વધારો આપી રાખવાનો ઈરાદો કર્યો હશે તો ઠીક જણાય છે. તેની ઉપર અંકુશ રાખવાથી તેની ખોડ દૂર થઈ શકશે.

બાલાંસ શીટ ક્યારે તૈયાર થવાનો સંભવ છે?

શેઠ હાજી હબીબની મસ્જિદની જાહેરખબર પાછી મોકલું છું. તેને મેં કાગળ લખ્યો છે. તેની પાસેથી પા. ૬-૧૦-૦ મુજરે લેવાઈ ગયા છે. એ તમારા ધ્યાનમાં હશે. તેની કેડિટ નોટ મોકલાઈ ગઈ છે.

આજ બીજું કેટલુંક લખાણ મોકલું છું. જે તાજું છે તે તો પડતું ન જ રાખશો.

વિલાયત જવામાં ખર્ચ પ્રેસ ઉપર રહે તોપણ મારે હાલ કાઢવું પડે તે સમજું છું. પણ તેનો છેવટે બોજે પ્રેસ ઉપર પડવો જોઈએ.

મારા વિચાર આ પ્રમાણે છે.

દિવસે દિવસે પ્રેસ વધતું જાય છે. જેમ આપણા હેતુ નિર્મળ દેખાતા જશે તે વધતા જશે તેમ પ્રેસનું કામ વધશે. નિર્મળતાની સાથે કુશળતા હશે તો આપણે ઘણું કરી શકશું. પણ જો લોભમાં કે સ્વાર્થમાં નહીં પડીએ તો. આવા કારણસર કોઈ પણ પા. ૧૦થી કે જે હદ આપણે છેવટની બાંધીએ તેથી વધારે ન ઉપાડી શકે તેવો બંદોબસ્ત થવો જોઈએ. એ ઉપરાંત જે વધે તે આપણે કેળવણી, આરોગ્યતા વ. વધારવાના કામમાં વાપરવું. આમ કરતાં આપણે બધાએ વધારે કેળવણી લેવાની જરૂર છે. તેથી જેને સર્વથી વધારે દૃઢ માનું છું તેને વિલાયત મોકલવાના વિચાર પર આવું છું. જે જશે તે એવા નિશ્ચયથી જ કે તેણે પોતાની કેળવણીમાંથી પોતાને સારું એક પણ પૈસો લેવાનો નથી. પણ તેનો લાભ બધો પ્રેસને આપવો ને પ્રેસમાંથી તેને મળે તે જ તે ખાય ને લેય. આવી લાયકાતને પહોંચેલ હિંદીઓમાં હાલ તમને જ જોઉં છું. તમે રહસ્ય સમજી શકો છો એમ માનું છું ને મારા ઉદ્ગારોનો વારસો હાલ તો તમે જ લઈ શકો એમ જણાય છે. પોલાક અને વેસ્ટ જાણે છે. ઘણું સમજે છે. કેટલુંક તે સમજે છે તે તમે નથી સમજતા, છતાં એકંદરે તમે વિશેષ સમજે છો એમ જણાય છે. આપણી મૂડી અને થાપણ છેવટની પૈસો નથી. પણ આપણું ધૈર્ય, આસ્થા, સત્ય અને કુશળતા છે. એટલે જ તમે વિલાયત જાઓ, તમારી બુદ્ધિ નિર્મળ રહે, તમે આરોગ્ય અને મને બળિયા થઈ પાછા આવો તો તેટલો આપણી થાપણમાં વધારો થયો જ ગણાય. વિશેષ લખી નથી શકતો કેમ કે વળી માણસોની આવજાવ શરૂ થઈ છે.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં લખાયેલા મૂળ ગુજરાતી પત્રની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૯૦

૩૨૮. મિ. મદનજિતનો ઉત્સાહ

[જન્યુઆરી ૨૯, ૧૯૦૭ પહેલાં]

મિ. મદનજિતે બરમામાં રંગૂનમાં યુનાઈટેડ બર્મા નામનું ઈંગ્રેજી છાપું કાઢ્યું છે. તેના પ્રથમના અંકો અમને મળ્યા છે. મિ. મદનજિતનો હેતુ તે છાપું કાઢવામાં બર્માની પ્રજાને એકત્ર કરવાનો તથા ત્યાંની સરકારની પાસે દાદ મેળવવાનો છે, તેની સાથે બર્માના લોકો પણ કોંગ્રેસમાં ભાગ લઈ શકે એવો તેમનો હેતુ છે. આ મિ. મદનજિતનું સાહસ મોટું છે. તેને બધા 'સારું થાઓ' એમ ઈચ્છી શકે છે. તે છાપામાં ઈંગ્રેજી લોકોની તેમ જ હિંદીની જાહેરખબર પુષ્કળ જોવામાં આવે છે. ને તે ઉપરથી જણાય છે કે તેને ઉત્તેજન સારું મળે છે. તેનું ઠેકાણું નં. ૨૯, ૨૭ સ્ટ્રીટ રંગૂન છે. અને લવાજમ વાર્ષિક રૂ. ૬ છે. છૂટક નકલના આના ત્રણ છે. મિ. મદનજિત પોતે તેના એડિટરનું કામ કરે છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨-૨-૧૯૦૭

૩૨૯. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

[જોડાનિસબર્ગ,]

જન્યુઆરી ૨૯, ૧૯૦૭

ચિ. છગનલાલ,

તમારો કાગળ મળ્યો. હિંદી-તામિલ બાબત મિ. વેસ્ટને લખ્યું છે તે વાંચ્યું.

મિસ વેસ્ટ બાબત સમજ્યો. યોગ્ય કર્યું. તે દાખલો લેવા જેવો નથી.

અહીંની ઓફિસમાં બહુ નુકસાન ગયેલું જોવામાં આવે છે. એટલે મને ઘડી એકની ફરસદ નથી રહેતી.

ચિ. કલ્યાણદાસ^૧ આજે ન્યૂકાસલ હોવા જોઈએ. તેને હાથે દરદ ઊઠી આવ્યું છે. તોપણ પ્રોગ્રામ પૂરો કરવા ધારે છે. તેથી મેં તાર કર્યો છે કે હાલ બાકી જગ્યાઓ મુલતવી રાખે. તારનો જવાબ નથી. તેના હાથની બરોબર સંભાળ રાખજો.

મેઢને રજા આપવા બાબત લખી ચૂક્યો છું.

આજે અમીરનું વૃત્તાંત પૂરું મોકલું છું. પાનાં ૪૪-૭૩. આગલા પાનાનું સંધાણ છે. હેડિંગ બરોબર આપજો.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના ઉસ્તાદશરમાં લખાયેલા મૂળ ગુજરાતી પત્રની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૯૨

૧. કલ્યાણદાસ જગમોહનદાસ મહેતા.

૩૩૦. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

[જ્ઞેહાનિસબર્ગ,]

જાન્યુઆરી ૨૯, ૧૯૦૭

ધિ. છગનલાલ,

તમારો કાગળ મળ્યો.

દેસાઈનો કાગળ આ સાથે બીડું છે. જે મુતુ ન આવ્યો હોય અને નાથાલાલને તમે જાણતા હો તથા તે રાખવાલાયક જણાય તો દેસાઈને લખજે. મેં તેને લખ્યું છે કે તમને લખે.

તમે જાઓ તેના પહેલાં એક માણસ જરૂર તૈયાર થવો જોઈએ. મગનલાલ^૧ જે થાય તો બરોબર જણાય છે.

મેં તમારે સારું બારિસ્ટરનું ધાર્યું છે. તે સિવાય ને તે વિષે તમને શું સૂઝે છે તે લખજે. બારિસ્ટરમાં એક વાંધો આવી પડે છે. તે એ કે તેમ કરતાં પા. ૧૫૦નું ખર્ચ વધારે થાય છે. જે વકીલાતનું કામ શીખવું એમ નિશ્ચય ઉપર આવીએ તો બીજું શીખી શકાય છે અને તે લાંડન યુનિવર્સિટીની એલએલ.બી.ની ડિગ્રી લેવાનું. આ બધી બાબતમાં તમારા વિચારો બરોબર જણાવજે.

પ્રિટોરિયાનું વિસ્ટ કાલે મળ્યું તે ગૌરીશંકરને મોકલ્યું છે.

મિસિસ બેસંટનું લખાણ^૨ મુલતવી રાખવા હું તમને લખી ચૂક્યો છું. તે આવતે અઠવાડિયે આવે તો ચાલશે.

મદનજિત^૩ બાબત હું લખી ચૂક્યો છું.

દારૂ પીવા બાબતનો કાગળ સુધારીને મોકલું છું તે છાપજે.^૪

નીતિધર્મ બાબત ઉદ્દૂ કાવ્યો શોધ્યા કરું છું. હજુ હાથ લાગ્યાં નથી. આવતે અઠવાડિયે આપવાની ઉમેદ છે. તે જ હિસાબે તમે જે પહેલું કાવ્ય લખ્યું છે તે મને ઠીક નથી લાગ્યું. એવાં કાવ્યો આપણે છાપવાં છે કે જેમાં વિવાદ થવાનો સંભવ ન રહે.

કોલોનિયલ સેક્રેટરી બાબતનો જે કાગળ મારી પાસે આવશે તો હું જવાબ આપી શકીશ. કાગળની સાથે મને કાયદો પણ મોકલવો.

પા. ૩૫ની હૂંડી મિ. વેસ્ટ તથા તમારા નામની લઈ મોકલું છું.

આણંદવાલે^૫ શરૂ કર્યું તે ઠીક થયું.

ઠક્કર બાબત બધું લખી ચૂક્યો છું. જે તે જશે તો હું માનું છું કે એક સારા માણસને આપણે ખોશું. એકંદરે જેતાં તે ઠીક છે એમ મને લાગે છે. અને તેના જેવા જ્ઞાનવાળો માણસ આપણને બીજાં તુરત નહીં મળે. છતાં જે પા. ૫ આપતાં છતાં તે ન રહે તો જવા દેજે.

૧. છગનલાલના ભાઈ.

૨. જુઓ “છગનલાલ ગાંધીને પત્ર”, પા. ૩૩૬-૭.

૩. જુઓ “મિ. મદનજિતનો ઉત્સાહ”, પા. ૩૩૮.

૪. જુઓ ઇન્ડિયન ઓપોનિયન, ૨-૧-૧૯૦૭

૫. ગાંધીજીનો ભત્રીંજો.

મગનલાલે જે ટાઈપ મુંબઈમાં લીધા તે ક્યાંથી એ જણાવજો. તે કેવી સ્થિતિમાં પહોંચેલા તે પણ લખજો. આ વખતે ટાઈપ ગુજરાતી ફાઉન્ડ્રીમાંથી આવે તો કંઈ હરકત છે કે કેમ તે પણ જણાવજો.

સંઘવીને ત્યાંથી આપણે ચા લીધેલી તેના પૈસા તેમને હજુ નથી અપાયા અને તેમની ચા જમે આપણે ત્યાં નથી થઈ એમ કાલે હરિલાલના બોલવામાં આવ્યું. આ બાબત તમે જાણતા હો તે લખજો. ને તેમની ચાના પૈસા ન અપાયા હોય તો તે આપી દેજો.

મણિલાલે સંસ્કૃત ચોપડી મંગાવી છે. તે તેને મોકલી છે. તેનું શું કરવા માગે છે. તે કેવો અભ્યાસ કરે છે? પ્રેસમાં તે કેવું કામ કરે છે વ. હકીકત લખજો.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં લખાયેલા મૂળ ગુજરાતી પત્રની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૬૯૧

૩૩૧. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

જેહાનિસબર્ગ,

જાન્યુઆરી ૩૧, ૧૯૦૭

ચિ. છગનલાલ,

તમારો પત્ર તથા યાદી મળ્યાં. શ્રી આદમજી મિયાંખાનની^૧ વિદાયને પ્રસંગે આપણે એમની છબી વધારા તરીકે પ્રસિદ્ધ કરવાની છે અને તે સાથે એમના જીવનનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પણ આપવાનો છે. પરિચય હું અહીંથી મોકલીશ. મેં શ્રી આદમજીને એમની છબી આપણને આપવા કહ્યું છે. તેઓ એક છબી તમને ત્યાં બારોબાર મોકલશે. તે આવે કે તરત તેનો બ્લોક બનાવડાવી લેજો, જેથી કરીને જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે આપણે તે ઉપયોગમાં લઈ શકીએ અને એને માટે દોડાદોડી કરવી નહીં પડે.

આપણે જે નકલો ભેટમાં મોકલીએ છીએ અને જે બદલામાં મોકલીએ છીએ તેની કુલ સંખ્યા મને તમે જણાવો એમ હું ઈચ્છું છું. [એનાં] જુદાં જુદાં મથાળાં બાંધી બે ભાગ પાડજો : એકમાં નાતાલની ભેટની અને બદલાની નકલો તેમ જ બીજામાં નાતાલ બહારની. જાન્યુઆરીની આવક ખાસ ખરાબ ન કહેવાય. આ મહિનાના ખર્ચમાં તમે પગાર બિલકુલ બતાવ્યો નથી. સરવૈયું કાઢવાનું શરૂ કર્યું?

ઈનામોનો વિચાર કરીએ તે પહેલાં કોયડા કોણ બનાવશે તેનો વિચાર કરવો જોઈએ. મારો અંગત અભિપ્રાય તો એવો છે કે આ દિશામાં આપણી પ્રવૃત્તિ લંબાવવા જેટલા આપણે હજી ઘડાયા નથી.

કલ્યાણદાસને માટે ડૉ. નાનજીએ શી દવા બનાવી? અને તેના હાથ ઉપરનાં ઘાસં માટે તે શું કારણ જણાવે છે?

૧. દક્ષિણ આફ્રિકામાંથી ગાંધીજીની ગેરહાજરી દરમિયાન નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસના માનદ મંત્રી હતા. તેઓ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૦૭માં હિંદ જવા નીકળ્યા હતા. જુઓ "મિ. આદમજી મિયાંખાન", પા. ૩૫૧-૨.

જેહાનિસબર્ગના જહેરખબર આપનારાઓની તમે મોકલેલી યાદી મને સમયસર મળી ગઈ છે. તેમણે બધાંએ પૈસા આપવાનું કબૂલ રાખ્યું છે. છોટાભાઈએ ચૂકવી દીધા છે. તમને એ અંગેની જમાચિઠ્ઠી મળી હોવી જોઈએ. તમે તપાસ કરીને મને જણાવો કે મળી છે કે નહીં. બીજાઓ આપવાના છે. માટે તમે જહેરખબરો ચાલુ રાખી શકો છો.

મિસિસ જેમિસન પાસેથી તમે ત્રણ પાઉંડ વસૂલ કરી શકો તો ઘણું સારું. મને લાગે છે કે મારે એ ૩ પાઉંડ વ્યાસને પાછા આપી દેવા જોઈએ. હવેથી જે માણસોમાં તમે પૂરતો વિશ્વાસ ન મૂકી શકો તેવાને તમારે ઓળખપત્ર નહીં આપવા જોઈએ.

તમે ગજા ઉપરાંતનું કામ નહીં કરશો. મુતુનું શું થયું? મને હજી સુધી પારસી ક્રોનિકલ કે પત્રિકા મળી નથી. જે ગ્રાહકોનાં નામ પર તમે ચોકડી મૂકી છે તેમનાં નામ જ્યાં સુધી મારો બીજો પત્ર ન આવે ત્યાં સુધી કાયમ રાખવાં. બીજાં નામ છેકી નાખી શકાય. તેમ છતાં હું તપાસ કરીશ.

તમે રવિવારે સભા ભરી એ જાણી આનંદ થયો. સ્ત્રીઓ ઉપર એની શી અસર થઈ? તેમને કેટલી સમજ પડી? જે વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યું તે તેમને સમજાવવા શો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો? સમજૂતી કોણે આપી હતી? સભા ક્યાં ભરવામાં આવી હતી? આ પગલું બિલકુલ સાચી દિશાનું છે અને તેને કોઈ પણ ભોગે ચાલુ રાખવું જોઈએ.

તમારો સહૃદયી,
મો. ક. ગાંધી

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી મૂળ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૯૩

૩૩૨. ટ્રાન્સવાલના હિંદી

સર રિચર્ડ સોલોમનના ભાષણનો તરજુમો અમારા જેહાનિસબર્ગના ખબરપત્રીએ^૧ આપ્યો છે તેની ઉપર અમે દરેક હિંદીનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. સર રિચર્ડ ભાષણ કરે તે માત્ર “ઈલેક્શન” એટલે ચૂંટણીના વખતને જ સારું નહીં સમજવું. તેઓ સાહેબ હમણાં જ વિલાયતથી આવ્યા છે. કોલોનિયલ ઓફિસના અમલદારોને મળ્યા છે અને તેઓના માનીતા છે. તેમની વતી લિબરલ પ્રધાનમંડળની ઉમેદ ઈંગ્રેજો તથા ડચને એકઠા કરવાની છે. એટલે સર રિચર્ડ બોલે તેની ઉપર પૂરતું વજન આપવાનું છે.

સર રિચર્ડ કહે છે કે એશિયાટિક ઓફિસ પાછું નવી પાર્લિમેન્ટમાં દાખલ કરવું પડશે. અને નવી પાર્લિમેન્ટે પસાર કરેલ કાયદો વડી સરકાર રદ નહીં કરે.

એવો કાયદો સર રિચર્ડ પસાર કરશે એટલું જ નહીં પણ તેમના વિચાર પ્રમાણે એક પણ નવો હિંદી ટ્રાન્સવાલમાં જથ્થુ રહેવાને દાખલ થવો નહીં જોઈએ. તેથી તેઓ સાહેબને નાતાલ કે કેપનો ઈમિગ્રેશન કાયદો પસંદ નથી. તેમની ધારણા પ્રમાણે ઓરેન્જ રીવર કોલોનીનો કાયદો^૨ દાખલ થવો જોઈએ.

૧. જુઓ “જેહાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૩૪૪-૬.

૨. આ કાયદો અનુસાર ઓરેન્જ રીવર કોલોનીમાં હિંદીઓ “કેવળ ધરગતું નોકર તરીકે જ” દાખલ થઈ શકતા હતા.

આનો અર્થ એ થયો કે જો સર રિચર્ડના હાથમાં રાજ્યની લગામ આવશે તો હિંદીની કમબખ્તી આવશે.

આવે સમયે શું કરવું? અમારી પાસે એક જ જવાબ છે. એશિયાટિક ઓરિન્ટલ રફ થયું તેથી આપણે ફતેહ માની છે. પણ ખરી ફતેહ જ્યારે આપબળ બતાવીશું ત્યારે જ થશે. એટલું ચોક્કસ છે કે એશિયાટિક ઓરિન્ટલ ફરી દાખલ થશે. તે વખતે હિંદીના મનમાં એક જ વિચાર હોવો જોઈએ કે તે એવો કાયદો કદી કબૂલ નહીં રાખે, પણ જો તેવો કાયદો અમલમાં આવશે તો કાફરની જેમ પાસ લેવા કે રાખવાને બદલે પોતે જેલમાં જશે. એવી હિંમત રાખી જ્યારે જેલરૂપી મહેલમાં જવાનો દહાડો આવશે અને હિંદી કોમ તેમાં નિવાસ કરશે ત્યારે જ ખરી ફતેહ મળશે.

આવું કામ કરવાનો વખત આવે તે પહેલાં ઘણાં કામો કરવાનાં છે. આપણે બતાવવું જોઈએ કે હિંદી માણસો જ્યાંબંધ વગર પરમિટે દાખલ નથી થતા. કોઈ વગર પરમિટે આવતા હોય તેઓને અટકાવવા જોઈએ. અને ગોરાઓને બતાવવું જોઈએ કે તેઓ જે જુલમ ઉપાડી બેઠા છે તે તદ્દન નકામો છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨-૨-૧૯૦૭

૩૩૩. મિ. થિયોડોર મોરિસન

મિ. થિયોડોર મોરિસન જે સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઈન્ડિયન કમિટીના મેમ્બર છે, તેમને મિ. મોર્લીએ ઈન્ડિયા કાઉન્સિલમાં જગો આપી છે. મિ. મોરિસન અલીગઢ કોલેજના પ્રમુખ હતા. તેમના વિચાર કેટલીક બાબતોમાં બહુ ઉદાર છે. તેઓ સાહેબ પાનદાન કુટુંબના માણસ છે. આ નિમણૂક એ મિ. મોર્લીનું નવીન પગલું છે. આજ સુધીના નિમાયલા મેમ્બરો બધા એંગ્લો-ઈન્ડિયન અમલદારો હતા. પણ મિ. મોરિસનને તે પંક્તિમાં મુકાય તેમ નથી. એટલે મિ. મોર્લીએ ઈન્ડિયા કાઉન્સિલના બંધારણમાં આ મોટો ફેરફાર કરેલો ગણાય.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨-૨-૧૯૦૭

૩૩૪. સર જેમ્સ ફરગ્યુસન

મુંબઈના માજી ગવર્નર સર જેમ્સ ફરગ્યુસન જમ્મૈકામાં ધરતીકંપ થયો તેમાં દબાઈ મૂઆનો તાર આવ્યો છે. એઓ સાહેબે મુંબઈ ઈલાકામાં કેળવણીને બહુ ઠીક ઉત્તેજન આપ્યું હતું. તેમણે જમ્મૈકા જતાં પહેલાં સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઈન્ડિયન કમિટીના પર પ્રમુખનું આમંત્રણ કબૂલ રાખેલું. તેમની લાશને ઘણા માનપૂર્વક કિંગ્સ્ટનમાં દાટવામાં આવી હતી.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨-૨-૧૯૦૭

૩૩૫. સૂગ અથવા આણુગમો

ઘણે ભાગે દરેક માણસને કંઈક વસ્તુની સૂગ અથવા તેનો આણુગમો હોય છે. કેટલાક પરુ અથવા લોહી જ્યે તો તેને સૂગ ચડે છે. કેટલાકને ઘાસલેટની વાસની સૂગ ચડે છે. એમ જ અંગ્રેજમાત્રને કેટલીક છીટ રહે છે. તેમાંની કેટલીક રાખવા જેવી છે ને કેટલીક વધારે પડતી છે. છતાં તેઓને તેની સૂગ છે એમાં શંકા નથી. કેટલીક તેમાંથી નજીવી લાગે છે. તોપણ તે શું છે તે આપણને જાણવા જેવું છે. ઘણી વેળા એવું બને છે કે નજીવી બાબતોથી માણસો મોટી વઢવેડ કરી બેસે છે. નજીવી બાબતોથી ગોરાઓ મહા અનર્થ કરે છે. અમારી જાણની વાત છે કે એક હિંદીને વા સર્વો તેથી તેને એક ગોરાએ લાત મારેલી. એક વેળા અમલાઝી કોર્ટના મેજિસ્ટ્રેટ, મિ. મિલરને એક હિંદી સાક્ષીને હેડકી ખાતાં દેખી એટલી બધી ચીતરી ચડી આવી કે તેનાથી સહન નહીં થઈ શક્યું. અને તેને હેડકી ખાતાં બંધ કરવાનું કહ્યું. એક વેળા એક હિંદી અને બીજા ગોરાઓ ખાણા ઉપર બેઠા હતા. હિંદીએ ખાતાં ઓડકાર ખાવાનું શરૂ કર્યું. એક ઈંગ્લેન્ડ બાઈ ટેબલ ઉપર બેઠી હતી તેને તેથી લગભગ ચકરી આવી અને તે દહાડે પોતે બિલકુલ ખાઈ શકી નહીં. આ ઉપરથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે આપણે સામેના માણસની લાગણી તરફ હમેશાં ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. વળી આ દેશમાં રહી જમ બને તેમ ગોરાઓનો આણુગમો ઓછો થાય તેવાં સાધનો આપણે લેવાં જોઈએ. આવી જાતના હેતુથી અમે આણુગમો ઉપજવનારી કેટલીક હકીકતો નીચે આપીએ છીએ અને બધા હિંદીને આણુગમાનાં કારણ દૂર કરવા ભલામણ કરીએ છીએ.

ન કરવાની કેટલીક વસ્તુ

૧. સાફ કરેલા અથવા લાદેલા રસ્તામાં જ્યાં માણસોની આવજાવ હોય ત્યાં અને માણસોના દેખતાં, બનતાં સુધી નાક છીંકવું કે બળખો કાઢવો નહીં.

આ નિયમ વૈદિક વિચાર પ્રમાણે પણ પાળવા લાયક છે. દાક્તરો એમ જણાવે છે કે નાકના ખરાબા વાટે અથવા મોઢામાંથી નીકળતા ખરાબા વાટે જો તેનો સ્પર્શ બીજા માણસને થાય તો કેટલીક વેળા મહારોગ પેદા થાય છે. દાક્તર મ્યુરિસને જણાવ્યું છે કે આપણી જ્યાં ત્યાં થૂંકવાની દેવથી ઘણી વેળા આપણે ક્ષયના રોગને ઉત્તેજન આપીએ છીએ. ઉપરની બન્ને ક્રિયા જો ઘરમાં હોઈએ તો થૂંકદાનીમાં અને બહાર હોઈએ તો રૂમાલમાં અને બનતા સુધી એકાંતમાં કરવાની છે.

૨. માણસોના દેખતાં ઓડકાર કે હેડકી નહીં ખાવાં, વા સરવા દેવો નહીં, અને ખાણું નહીં.

આ નિયમ સભ્યતા જાળવવાને સારું કામનો છે. ટેવ પાડવાથી આપણે ઉપરની કોઈ ક્રિયાની હાજત થાય છતાં તે બંધ રાખી શકીએ છીએ.

૩. ઉધરસ આવે તો તે રૂમાલ મોઢા આગળ દઈને ખાવી.

બીજાઓને આપણું થૂંક ઊડે તેથી તેઓને અકળામણ ઊઠે છે અને જો આપણા શરીરમાં કાંઈ વિકાર હોય તો તેવા થૂંકના સ્પર્શથી કોઈ વખત સામેના માણસને દરદ થાય છે.

૪. ઘણા માણસો નહાય છે છતાં તેઓના કાનમાં અને નાખમાં મેલ રહે છે. નખને કાતરવાની તથા સાફ રાખવાની અને કાનને સાફ રાખવાની જરૂર છે.

૫. જેઓ દાઢી નહીં વધારતા હોય તેઓએ જરૂર જાણાય તો હમેશાં હજમત કરવી.

ચહેરા ઉપર વધેલા વાળ તે આળસની અથવા કંઠૂસાઈની નિશાની ગણાય છે.

૬. આંખમાં ચીપડા બિલકુલ રહેવા દેવા જોઈએ નહીં.

આંખમાં જે માણસ ચીપડા રહેવા દે છે તે એટી અને ઊંઘણશી ગણાય છે.

૭. શરીર સાફસૂફ કરવાની દરેક ક્રિયા એકાંતમાં કરવી.

૮. પાઘડી કે ટોપી અને જોડા સાફ હોવાં જોઈએ. જોડા સાફ રાખવાથી અને તેને શાહી ચોપડવાથી તેની આવરદા વધે છે.

૯. પાનસોપારી રસ્તામાં અથવા માણસોના દેખતાં જ્યારે ત્યારે ખાવાને બદલે અમુક વખતે બીજા ખોરાકની માફક ખાઈ લેવાં જોઈએ કે જેથી આપણે હમેશાં ખાંધા જ કરીએ છીએ તેવો દેખાવ ન આવે. જરૂરો ચાવનારને તો બહુ વિચારવા જેવું છે. જ્યાં ત્યાં થૂંકીને તે બધું બગાડી મૂકે છે. આપણામાં કહેવત છે કે ખાય તેનો ખૂણો, પીએ તેનું ઘર ને સૂંધે તેનાં લૂગડાં એ ત્રણ વસ્તુ એવા બંધાણી માણસો ખરાબ કરી મૂકે છે.

આટલા નિયમો અંગને લગતા અમે આપીએ છીએ. ઘરબારને લગતા નિયમો હવે પછી આપશું.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨-૨-૧૯૦૭

૩૩૬. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર

સર રિચર્ડ સૉલોમનનું ભાષણ

તા. ૨૧મી જાન્યુઆરીએ પ્રિટોરિયામાં સર રિચર્ડ સૉલોમને પોતાની ઉમેદવારીના ટેકામાં જે ભાષણ^૧ કર્યું હતું તેમાંથી કાળા માણસો વિષેના તેના વિચારો બાબત તરજુમો આપવાનું લખી ગયો છું. તે હવે આપું છું.

ઓશિયાટિક ઓર્ડિનન્સ

હવે હું કાફોના સવાલને લગતા ઓશિયાટિકના સવાલ ઉપર આપું છું. આ મુલકમાં જે ઓશિયાટિક છે તેમાંના ઘણાખરા હિંદી છે, જેઓ કાયદેસર દાખલ થયા છે, અને જેઓએ કાયદેસર હક મેળવેલા છે. વળી એવા પણ છે કે જેઓ કાયદાનો ભંગ કરીને આવ્યા છે. ભલે તેઓને તેને સારું સજા મળે. (તાલીના અવાજ) જેઓ કાયદેસર આવેલા છે તેઓને ન્યાય અને માન મળવાં જોઈએ. જે હકો તેઓને કાયદેસર મળ્યા છે તે છીનવી લેવા ન જોઈએ. તેથી જેઓ કાયદેસર દાખલ થયા છે તેઓનું સંપૂર્ણ રજિસ્ટર રાખવાની જરૂર છે. વળી જેઓ અહીં કાયદેસર છે તેઓનું રક્ષણ કરવાને જ રજિસ્ટરની જરૂર છે એટલું જ નહીં પણ આગળ ઉપર જેઓને બંધી થાય, તેઓ ન આવી શકે, તેટલા સારું પણ તે કાયદાની જરૂર છે.

૧. જુઓ “જોહાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૩૩૧-૩ અને “ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓ”, પા. ૩૪૧-૨.

તેવા હેતુથી લેનિસ્વેટિવ કાઉન્સિલમાં કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો હતો પણ હિંદી કોમે આણઘટતી રીતે તે સામે વાંધો ઉઠાવ્યો તેથી વડી સરકારે કબૂલ રાખ્યો નથી. આ વાત સમજી શકાય એવી છે કેમ કે વડી સરકારને હિંદુસ્તાન વિષે મોટી જવાબદારી છે. એટલે જ્યાં સુધી આ કોલોનીની લગામ વડી સરકારના હાથમાં હતી ત્યાં સુધી એવો કાયદો પસાર ન કરે એ બનવા જેવું છે.

તે કાયદો ફરી પસાર કરવો

પણ નવી પાર્લિમેન્ટમાં એવી જ જાતનો કાયદો આપણે પસાર કરવો પડશે. મને ખાતરી છે કે સ્વરાજ્ય ભોગવતા કોલોનીઓ એવી જાતનો પસાર કરેલો કાયદો વડી સરકાર કબૂલ રાખશે.

બીજા કાયદા

કોઈ સવાલ કરે છે કે હવે પછી હિંદીને આવવા બાબત શું કરવું? આ કોલોનીમાં ઈંગ્રેજી વેપારીઓ માને છે કે પોતાથી જુદી રીતે રહેતા અને ગેરવાજબી રીતે હરીફાઈ કરતા હિંદીને ટ્રાન્સવાલમાં દાખલ થવા અને વેપાર કરવાની મનાઈ થવી જોઈએ. તેઓને ધારતી છે કે જો તેવા માણસ દાખલ થાય તો તેઓ પોતે પાયમાલ થશે. આ વિચાર તરફ હું લાગણી ધરાવું છું અને તેથી આ દેશની પાર્લિમેન્ટે બનતી ઉતાવળે હિંદીઓને દાખલ થતાં અટકાવવાનો કાયદો પસાર કરવો. તેવા કાયદાનો નમૂનો કેપ અથવા નાતાલમાં મળી આવે છે.

કેપ નાતાલના કાયદા બસ નથી?

આ સવાલની ઉપર મેં બહુ ધ્યાન આપ્યું છે. અને મને લાગે છે કે જો આપણે કેપ કોલોની તથા નાતાલના કાયદા કબૂલ કરીએ તો તેથી સાધારણ “કુલી” આવતા અટકશે. પણ જેને તમે બહાર રાખવા માગો છો—એટલે કે વેપારીઓ—તે નહીં અટકે. જો તમે કેપ અથવા નાતાલનો કાયદો કબૂલ રાખો તો તેની સાથે એમ પણ ઠરાવવું જોશે કે જે એશિયાટિક દાખલ થાય તે વેપાર ન કરી શકે.

સર રિચર્ડનો ઉપાય

હું આ બાબત ખુલ્લી રીતે બોલવા માગું છું. મને તો એવી વાત પસંદ છે કે આપણા મુલકમાં બિલકુલ હિંદી આવી ન શકે. માત્ર કોઈ દેશ જોવાને આવે તેવાને જ છૂટ આપીએ. હિંદીને આવવા દઈએ, પછી તેની ઉપર દબાણ ચલાવીએ અને છેવટે આ સરકાર અને વડી સરકાર વચ્ચે તકરાર થાય તેના કરતાં બિલકુલ હિંદીને ન આવવા દેવા એ સરસ વાત છે. તેથી મારો વિચાર એવો છે કે ઓરેન્જ રીવર કોલોનીમાં જે કાયદો છે તેવો કાયદો આપણે પસાર કરવો. તે કાયદો લડાઈ પહેલાં પસાર થયો છે. તેની સામે વડી સરકાર થયેલ નથી. અને તે કાયદો પસાર કરતી વખતે જેઓ આ મુલકમાં કાયદેસર આવ્યા છે અને જે હક તેઓએ મેળવ્યા છે તે હક જારી રાખવા અને તેઓને રહેવા દેવા.

જોડાનિસબર્ગ ચેમ્બર ઓફ કોમર્સ

આ મંડળે એક નોટિસ બહાર પાડી છે. તેમાં હાલ જોડાનિસબર્ગમાં જે ભૂખમરો ચાલે છે તેનાં કારણો બતાવ્યાં છે. તે કારણોમાં એક કારણ હિંદી વેપારીની હરીફાઈ એ પણ બતાવ્યું છે. મિ. કિવન થોડા માસ ઉપર ભાષણ^૧ કરી ગયા. તેણે બતાવ્યું હતું કે હિંદી વેપારીને દોષ દેવો

૧. જુઓ “મિ. કિવનનું ભાષણ”, પા. ૩૦૫-૬; તથા “જોડાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૩૦૭-૮. પરંતુ ગાંધીજીએ આપેલા કિવનના ભાષણના સારમાં આ મુદ્દાનો ઉલ્લેખ નથી.

તે નકામું છે. પણ ચેમ્બરનો અત્યારે તો ધંધો જ એ છે કે જેમ બને તેમ હિંદીની વિરુદ્ધ મત ઊભો કરવો.

ડેલાગોઆ બે જતા હિંદી

ટ્રાન્સવાલથી ડેલાગોઆ બે જતા હિંદીની ઉપર સખતાઈ પડવાની ખબર મળવાથી પોર્ટુગીઝ કોન્સલ મારફત તપાસ કરતાં એવી હકીકત જોવામાં આવે છે કે કશી નવી સખતી નથી. હાલ-તુરતમાં કંઈ ધારા ઘડાયા હોય તો ગેઝેટમાં બહાર નથી પડ્યા અને ટ્રાન્સવાલથી હિંદીને જતાં હરકત નથી એમ કોન્સલ જણાવે છે. જે તકલીફની રાવ જાણવામાં આવી તે એ હતી કે ડેલાગોઆ બે જતા હિંદીની પાસે જે ડેલાગોઆ બેનો નાતાલની માફક જ પાસ ન હોય તો તેની સરહદ ઉપર હિંદીઓને રોકે છે. હજુ કોન્સલની સાથે વધારે લખાણ ચાલે છે ને બીજે વિગતવાર જવાબ આપવાનો સંભવ છે.

ઈસ્ટ ઈન્ડિયા ઍસોસિયેશન

ટ્રાન્સવાલ લીડરમાં આજે તાર વિલાયતનો છે તેમાં જણાવે છે કે ઈસ્ટ ઈન્ડિયા ઍસોસિયેશનની વાર્ષિક મીટિંગ થઈ તેમાં સર રેમન્ડ વેસ્ટ ખુરશીએ બિરાજ્યા હતા. તે મીટિંગમાં એક ભાષણકારે કહ્યું કે જમૈકા વગેરેમાં હિંદીઓને તકલીફ નથી, એનું કારણ એ કે ત્યાંના ગોરા સારા કુટુંબના ને આબરૂદાર છે. જે હિંદી સારા, હોશિયાર અને વ્યસન વિનાના હોય તો તે જગ્યાઓમાં સારી કમાણી કરી શકે છે. આ બાબત ઉપર ટીકા કરતાં સર રેમન્ડ વેસ્ટે કહ્યું કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં ગોરાઓ હિંદી વિરુદ્ધ છે તેનું કારણ એ કે ત્યાં હિંદીની હરીફાઈ ગોરાઓને નડે છે. એટલે જમૈકા તથા દક્ષિણ આફ્રિકા વચ્ચે સરખામણી ન થઈ શકે. સર રેમન્ડે છેવટે જણાવ્યું કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિંદી ઉપર તકલીફ દૂર કરવાનો એક ઉપાય એ છે કે દરેક હિંદીએ પૂરતી કેળવણી લેવી. આ વિચારથી સર રેમન્ડ આપણને એવી ભલામણ કરે છે કે આપણે કેળવણી લીધી હોય તો ગોરાઓની ઈતરાજી ઓછી થાય કેમ કે આપણે તેમની રહેણીની નકલ કરીએ.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨-૨-૧૯૦૭

૩૩૭. નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ - ૫

પ્રકરણ પમું

નીતિમાં ધર્મ સમાય ?

આ પ્રકરણનો વિષય કંઈક વિચિત્ર ગણાશે. સામાન્ય વિચાર એવો રહે છે કે નીતિ અને ધર્મ બે જુદા વિષય છે, છતાં નીતિને ધર્મ ગણી વિચાર કરવાનો હેતુ આ પ્રકરણનો છે. આથી કેટલાક વાંચનારાઓ ગ્રંથકારને ગૂંચવાડામાં પડેલો ગણશે એ આરોપ જોઈએ એમ માનશે કે નીતિમાં ધર્મ સમાય નહીં, અને જોઈએ એમ માનશે કે નીતિ હોય તો ધર્મની જરૂર નથી એવા બંને પક્ષ મૂકશે. છતાં નીતિ અને ધર્મ વચ્ચે નિકટ સંબંધ છે એવું બતાવવાનો ગ્રંથકારનો નિશ્ચય છે. નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ ફેલાવનારી મંડળીઓ ધર્મને નીતિ દ્વારા માને છે.

એમ કબૂલ કરવું જોઈએ કે સામાન્ય વિચારમાં નીતિ વિના ધર્મ હોઈ શકે છે અને ધર્મ વિના નીતિ હોઈ શકે છે. એવા ઘણા દુરાચરણી પુરુષો જોવામાં આવે છે કે જોઈએ અધોર કર્મ કરતાં છતાં પોતે ધાર્મિક છે એવો ફાંકો ધરાવે છે. તેથી ઊલટા મરહૂમ મિ. બ્રેડલોના જોવા નીતિવાન માણસો પડ્યા છે કે જોઈએ પોતાને નાસ્તિક મનાવવામાં અભિમાન રાખે છે અને ધર્મનું નામ પડતાં નાસે છે. આ બંને મતવાળા માણસો ભૂલ ખાય છે, અને પહેલા મતવાળા તો ભૂલેલા છે એટલું જ નહીં પણ ધર્મને બહાને અનીતિ આચરી ભયંકર થઈ પડે છે. તેથી આ પ્રકરણમાં બતાવીશું કે બુદ્ધિ વડે અને શાસ્ત્રો વડે જોતાં નીતિ અને ધર્મ એકત્ર છે અને એકત્ર રહેવાં જોઈએ.

પૂર્વે નીતિ તે માત્ર સંસારી રીતિ હતી, એટલે કે માણસોએ ભેળા રહી કેમ ચાલવું જોઈએ એ વિચારીને વર્તન કરતા. એમ કરતાં કરતાં સારી રીતિ હતી તે કાયમ રહી અને નહારી તે નાશ પામી. કેમ કે જો નહારી રીતિ નાશ ન પામે તો તે પ્રમાણે ચાલનારાઓનો નાશ થાય છે. આ પ્રમાણે બનતું આપણે આજ પણ જોઈએ છીએ. સારા રિવાજો જાણેઅજાણે માણસ ચલાવ્યા કરે તે નીતિ નહીં તેમ ધર્મ નહીં, છતાં ઘણે ભાગે દુનિયામાં જે કામો નીતિમાં ખપે છે તે ઉપર બતાવ્યા તે સારા રિવાજો છે.

વળી ધર્મનો ખ્યાલ પણ ઘણી વેળા માણસના મનમાં માત્ર ઉપરટપકે રહે છે. કેટલીક વખત પોતાની ઉપર આવી પડતાં જોખમો દૂર કરવાને આપણે કંઈક ધર્મ માનીએ છીએ. આમ ભયથી થયેલી પ્રીતથી માણસોએ કરેલાં કામો એ બધાં ધર્મ ગણવાં એ ભૂલ છે.

પણ છેવટે એવો વખત આવે છે કે જ્યારે માણસો ઈરાદાપૂર્વક, વિચાર કરીને, નુકસાન થાય અથવા નફો, મરે અથવા જીવે, છતાં દૃઢ નિશ્ચયથી, યા હોમ કરીને, નીતિને રસ્તે પાછું મોઢું કર્યા વિના ચાલ્યા જાય છે. ત્યારે તેઓને ખરી નીતિનો રંગ ચડયો ગણાય.

આવી નીતિ ધર્મ વિના કેમ નભી શકે? જો બીજા માણસને થોડુંક નુકસાન કરી હું મારો લાભ જાળવી શકું તો મારે તે નુકસાન કેમ ન કરવું? નુકસાન કરીને થતો લાભ એ લાભ નથી પણ નુકસાન છે. એવો ઘૂંટડો મને કેમ ઊતરે? બિસ્માર્કે ધર્મનીતિને ઉપરથી દેખાતો લાભ આપવા સારું અધોર કર્મ કર્યાં, એની કેળવણી ક્યાં જતી રહી? સામાન્ય વખતે નીતિનાં વચનોનો બાજકોની પાસે બકવાદ કરતો હતો તે વચનો ક્યાં ખોવાઈ ગયાં? તે યાદ કરીને તેણે

કેમ નીતિ સાચવી નહીં? આ બધા સવાલોનો જવાબ દેખીતી રીતે આપી શકાય છે. એ બધી અડચણો આવી અને નીતિ ન સચવાઈ તેનું કારણ એ જ કે એ નીતિમાં ધર્મ સમાયો ન હતો. જ્યાં સુધી નીતિબીજને ધર્મરૂપી પાણીનું સિંચન નથી મળતું, ત્યાં સુધી અંકુર ફૂટતું નથી અને વગર પાણીથી તે બીજ સુકાયેલું જ રહે છે, અને જો લાંબો વખત પાણી વિના રહે તો નાશ પણ પામે છે. એટલે આપણે જ્યું કે ખરી નીતિમાં ખરા ધર્મનો સમાવેશ થવો જોઈએ; એ જ વિચાર બીજી રીતે મૂકતાં એમ કહી શકાય કે ધર્મ વિના નીતિ જળવાય નહીં એટલે કે નીતિ ધર્મરૂપે પાળવી જોઈએ.

આપણે વળી એમ પણ જોઈએ છીએ કે દુનિયાના મોટા ધર્મોમાં નીતિના નિયમો વર્ણવેલા છે તે ઘણે ભાગે એક જ છે. તે તે ધર્મના ઉપચારકોએ એમ પણ સમજાવ્યું છે કે ધર્મનું મંડાણ તે નીતિ છે. જો આપણે પાયો ખોદી નાખીએ તો ઘર તેની મેળે પડી ભાંગે છે તેમ નીતિરૂપી પાયો તૂટી પડે તો ધર્મરૂપી ચણતર પણ ઝપાટાભેર જમીનદોસ્ત થાય છે.

ગ્રંથકાર એમ પણ જણાવે છે કે નીતિ એ ધર્મ છે એમ કહેવામાં બાધ નથી. ડૉક્ટર કોઈટ ઈબાદત કરતાં એમ કહે છે કે “હે ખુદા, નીતિ સિવાય બીજો ખુદા મારે ન જોઈએ.” વિચાર કરતાં આપણે જોઈશું કે મુખેથી ખુદા અથવા ઈશ્વર પોકારીએ અને બગલમાં ખંજર રાખીએ તો શું ખુદા કે ઈશ્વર કશી દાદ આપનાર છે? એક માણસ ઈશ્વર છે એમ માનતો છતાં ઈશ્વરનાં બધાં ફરમાન તોડે છે અને બીજો માણસ ઈશ્વરને નામથી ન ઓળખતો પોતાના કામથી તેને ભજે છે અને ઈશ્વરી કાયદાઓમાં તેના કર્તાને જાણે છે અને જાણીને તેના કાયદા પાળે છે. આ બે માણસમાં કયો માણસ આપણે ધર્મવાન અને નીતિવાન ગણવો એ સવાલનો જવાબ આપતાં એક ક્ષણભર પણ વિચાર કર્યા વિના આપણે ચોક્કસ રીતે કહી શકીએ છીએ કે બીજો માણસ જ ધર્મવાન અને નીતિવાન ગણાય.

(ઉપરના વિષયને લગતું કાવ્ય)

દોહા

પ્રભુ પ્રભુ પૂછત ભવ ગયો,
ભય નહિ પ્રભુ પિછાન;
ખોજત સારા જગ ફિરો,
મિલે ન શ્રી ભગવાન.

સહસ્ર નામસે સોચ કી,
એકિ ન મિલો જવાબ;
જપ તપ કીના જન્મ તક,
હરિ હરિ ગીને હિસાબ.

સાધુ સંતકો સંગ કિનો,
બેદ પુરાન અભ્યાસ;
ફિર બી કદુ દરશન નહિ,
પાયો પ્રાણ ઉદાસ.

કહોજી, પ્રભુ અબ કયું મિલે ?
સોયું જીકું આજ;
જન્મ જુદાઈ યહ ભઈ,
કછુ નહિ સૂઝત ઈલાજ.

અંતરયામી તબ કહે,
“કયું તું હોવે કૃતાર્થ ?”
“પ્રભુ” બકવક ફોગટ કરે,
નિશદિન ઢૂંઢત સ્વાર્થ.

મુખ “પ્રભુ” નામ પુકારતા,
અંતરમે ગાહંકાર;
દંભી! ઐસે દંભસે,
દીનાનાથ મિલનાર ?

ઠગ વિદ્યામેં નિપુણ ભયો,
પ્રથમ ઠગે માબાપ;
સકલ જગતકું ઠગત તું,
અંત ઠગ રહ્યો આપ.

સુનતે સુધ બુધ ખુલ ગઈ,
પ્રકટયો પશ્ચાત્તાપ;
ઉલટપુલટ કરને ગયો;
આપ હી ખાયો માર.

-બહેરામજી મલબારી

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, २-२-१९०७

૩૩૮. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

[જિહાનિસબર્ગ]
ફેબ્રુઆરી ૨, ૧૯૦૭

ચિ. છગનલાલ,

તમારો કાગળ મળ્યો. ફર્મ બાબત સોમવારે.

આ સાથે તમે મોકલેલ કાગળો તથા મને મળેલ લખાણ ટીકા સહિત મોકલું છું. તેની ઉપર બરોબર ધ્યાન આપજો.

એન્ટી ઇન્ડિયન લો ફંડ ઉપરનું તમારું બિલ બરોબર હતું તે હું આજે મોકલું છું તે પૈસા જમે કર્યા છે. તેની ઉપર સ્ટાંપ ચોંટાડી રિસીટ મોકલજો. તેમ જ વ્રીડીટોર્પ ઓડિનન્સની અરજી બાબત તમને પા. ૫ જમે ઓક્ટોબરમાં આપ્યા છે તેટલાનું બિલ બનાવી તેની ઉપર તે તારીખની રિસીટ મોકલજો કે હું ફાઈલ કરી શકું.

આજે લખાણ થોડું જ મોકલું છું. બીજું કાલે મોકલીશ.

હરિલાલ ઠક્કરને બહુ શાંત રાખજો ને તેની તરફ અત્યંત માયાથી વર્તજો. તેનો કાગળ આજે મારી ઉપર આવ્યો છે. તેનો જવાબ મેં તેને આપ્યો છે.^૧ તેનું મન હજુ તદ્દન શાંત થયું જણાતું નથી.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

[તા.ક.]

મિ. રિચનું ઇન્ટરવ્યુ^૨ મિ. વેસ્ટને મોકલું છું. તેમાં જે ભાગ કાઢી નાખ્યો છે તે બાદ કરજો. તેનો તરજુમો આ વખતે જ આપજો.

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં લખાયેલા મૂળ ગુજરાતી પત્રની છબી પરથી : ૪૬૯૫

૧. આ પત્ર મળતો નથી.

૨. વ્રીડીટોર્પવાડા અંગેનો વરહુકમ તથા નાતાલ ગ્યુનિસિપલ બિલ અંગે પેલ મેલ ગેઝેટના એક ખબર-પત્રીને મિ. રિચે આપેલી મુલાકાત. ન્યુયોર શ્વિટ્ઝર ઓપીનિયન, ૨-૨-૧૯૦૭.

૩૩૯. મિ. આદમજી મિયાંખાન

[ફિબ્રુઆરી ૫, ૧૯૦૭ પહેલાં]^૧

મિ. આદમજી મિયાંખાન તા. ૭મીએ દેશ તરફ વિદાય થયા છે. તેમની કોમી સેવા બધા હિંદી વેપારીને ધડો લેવાને લાયક છે. તેમનો ફોટોગ્રાફ અમે આ અંકની સાથે આપીએ છીએ. મિ. આદમજી પોતે ખાનદાન કુટુંબના છે. તેમના બાપદાદા કિનખાબ વગેરે કાપડનો વેપાર કરતા. પોતે પોતાના બાઈ મિ. ગુલામહુસેન ને તેમના બાપ મિ. મિયાંખાનની સાથે ૧૮૮૪ની સાલમાં દક્ષિણ આફ્રિકામાં આવ્યા. તેમની ઉંમર એ વેળા ૧૮ વરસની હતી. તેમણે અંગ્રેજી અભ્યાસ થોડોઘણો કર્યો હતો તે તેમને ઘણો લાભદાયક થઈ પડ્યો.

તેમની ખરી જાહેર સેવાઓનો અનુભવ હિંદી કોમને ૧૮૯૬-૯૭ની સાલમાં થયો. કોંગ્રેસ નિમાયાને બહુ થોડી મુદત થઈ હતી. કોંગ્રેસના પહેલા સેક્રેટરી દેશ જવાથી સેક્રેટરી કોણ થાય એ વિચારવા જેવું થઈ પડ્યું હતું. પણ મિ. મિયાંખાનના અંગ્રેજી જ્ઞાનથી અને તેમના બાહોશી-ભરેલા કામથી તેમને એકમતે ઓફિટગ સેક્રેટરી નીમવામાં આવ્યા હતા. આ વેળા પ્રમુખ મિ. અબદુલ કરીમ હાજી આમદ ઝવેરી હતા. તેમની અને મિ. આદમજીની કારકિર્દીમાં છ માસની અંદર કોંગ્રેસની પાસે પાઉંડ ૧૦૦ હતા તેના બદલે પાઉંડ ૧૧૦૦ થયા. આ વખતે મેમ્બરોનો જુસ્સો પણ ઓર હતો. તેઓ પોતાની ગાડી લઈ ઘણે દૂર ઉઘરાણાને સારુ નીકળી પડતા. એ વખતે જે કામ થયું તેનું ફળ આજે આખી કોમ ચાખે છે. આ કામમાં મુખ્ય જશ મિ. આદમજીને આપવો ઘટે છે કેમ કે જ્યાં સુધી સેક્રેટરી ચોંપવાન ન હોય ત્યાં સુધી કોઈ મંડળીઓ આગળ વધી શકતી નથી. પણ મિ. આદમજીએ પોતાની ખરી બાહોશી બતાવી તે ૧૮૯૬ના ડિસેમ્બરમાં અને ૧૮૯૭ના જાન્યુઆરી માસમાં. તે વખતે કુરલેન્ડ અને નાદરીના પેસેન્જરોને ડરબન^૨ અંદર ઉપર ઊતરવામાં અડચણ આવી હતી. ગોરાઓ સામે થયા હતા. તેઓએ હરગિજ ઉતારુઓને ઊતરતા અટકાવવાનું પણ લીધું હતું. આ વેળા બહુ શાંતિ, ચપળતા અને ધીરજની જરૂર હતી. આ બધા ગુણો આદમજીએ બતાવ્યા હતા. પોતાની દુકાનનું કામ ભૂલી રાત્રિદિવસ આ વાદળું દૂર કરવામાં મિ. આદમજી રોકાયેલા, તેવે સમયે મરહૂમ મિ. નાજર આવી ચડયા અને તેમણે કીમતી મદદ કરી. છતાં જો મિ. આદમજી ઢીલા રહ્યા હોત તો જે શુભ પરિણામ છેવટે આવ્યું તે નહીં આવી શકત.

ઉપરનો બારીક વખત ગયા પછી તે આજ સુધી પણ મિ. આદમજી સાર્વજનિક કામ પોતાથી બને તેટલું કર્યા કર્યું છે ને મિ. ઉમર હાજી આમદ ઝવેરી તથા મિ. મહમદ કાસમ આંગણિયા જેઓ હાલ જોઈન્ટ સેક્રેટરી છે તેઓને પોતાના અનુભવનો લાભ આપતા આવ્યા છે. મિ. આદમજી દેશ જઈ તેમની સારી મુરાદો બર લાવે અને તંદુરસ્તીમાં લોકસેવા કરવા

૧. જુઓ “જગનલાલ ગાંધીને પત્ર”, પા. ૩૫૪.

૨. જુઓ પુસ્તક ૨, પા. ૧૧૩-૨૧.

પાછા ફરે એવી અમે દુવા માગીએ છીએ અને ઈચ્છીએ છીએ કે મિ. આદમજીએ કરેલાં કામની બીજા આગેવાન હિંદીઓ નકલ કરે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૯-૨-૧૯૦૭

૩૪૦. નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ - ૬

નીતિ વિષે ડાવિનના વિચારો

[ફિબ્રઆરી ૫, ૧૯૦૭ પહેલાં]^૧

આ પ્રકરણનો સાર આપતાં પહેલાં ડાવિન કોણ હતા તે જણાવી જવાની જરૂર છે. ડાવિન એ ગઈ સદીમાં ઘણો મહાન ગોરો થઈ ગયો. તેણે શાસ્ત્રની ઘણી મહાન શોધો કરેલી છે. તેની યાદશક્તિ અને તેની અવલોકન શક્તિ બહુ જબરદસ્ત હતી. તેણે કેટલાંક પુસ્તકો લખ્યાં છે તે બહુ વાંચવા તથા વિચારવા જેવાં છે. માણસની આકૃતિની ઉત્પત્તિ કેમ થઈ તે ઘણા દાખલા-દલીલોથી તેણે બતાવ્યું છે કે તે એક જાતના વાંદરાઓથી થયેલી છે. એટલે કે ઘણી જાતના પ્રયોગો કરતાં અને ઘણું તપાસતાં એમ તેના જીવામાં આવ્યું છે કે માણસની આકૃતિ અને વાંદરાની આકૃતિ વચ્ચે બહુ તફાવત નથી. આ વિચાર બરોબર છે કે નહીં તેની સાથે નીતિના વિષયને કંઈ ઘાડો સંબંધ નથી. પણ ડાવિને ઉપરના વિચારો જણાવવાની સાથે નીતિના વિચારો માણસ-જાત ઉપર શી અસર કરે છે તે પણ જણાવેલું છે અને ડાવિનના લખાણ ઉપર ઘણા વિદ્વાન માણસોની શ્રદ્ધા છે તેથી આપણા ગ્રંથકારે ડાવિનના અભિપ્રાયો ઉપર છઠ્ઠું પ્રકરણ લખ્યું છે.

જે સારું અને સાચું છે તે આપણી પોતાની ઈચ્છાથી જ કરવું તેમાં ખાનદાની રહેલી છે. માણસની ખાનદાનીની ખરી નિશાની જ એ છે કે તે પવનથી આમતેમ ભટકતાં વાદળાંની માફક ધક્કા ખાવાને બદલે અચળ રહી પોતાને વાજબી લાગે તે કામ કરે છે અને કરી શકે છે.

તેમ છતાં આપણી વૃત્તિઓનું કયે રસ્તે દોરવાનું વલાણ છે તે જાણવું જોઈએ. આપણે દરેક રીતે આપણા મુખત્યાર નથી તે સમજીએ છીએ. આપણી બહારની કેટલીક સ્થિતિ છે તેને અનુસરીને ચાલવું જોઈએ છે. જેમ કે જે મુલકમાં હિમાળાના જેવી ઠંડી પડતી હોય ત્યાં આપણી ઈચ્છા હોય કે નહીં છતાં શરીર ગરમ રાખવાને સારુ આપણે રીતસર કપડાં પહેરવાં પડે છે એટલે કે આપણે ડહાપણથી વર્તવું પડે છે.

ત્યારે એમ સવાલ ઊઠે છે કે આપણી બહારની ને આસપાસની સ્થિતિ તપાસતાં આપણે નીતિસર વર્તવું પડે છે કે નહીં? અથવા તો તેમાં નીતિ અને અનીતિ હોય કે નહીં તેની ફિક્કર નહીં, એમ બને છે?

આ સવાલનો વિચાર કરતાં ડાવિનના અભિપ્રાયની તપાસ કરવાની જરૂર પડે છે. ડાવિન જોકે નીતિના વિષય ઉપર લખનારો માણસ નહોતો તોપણ તેણે બહારની વસ્તુઓની સાથે નીતિનો સંબંધ કેવો ઘાડો છે તે બતાવી આપ્યું છે. જે માણસો એમ ધારે છે કે માણસો નીતિ

જાળવે કે નહીં તેની દરકાર નથી અને દુનિયામાં માત્ર શરીરબળ અને માનસિક બળ એ જ કામ આવે છે તેઓએ ડાવિનનું લખેલું વાંચવું. ડાવિનના કહેવા પ્રમાણે માણસો અને બીજાં પ્રાણીઓમાં જીવતાં રહેવાની લાલચ રહે છે. તે એમ પણ કહે છે કે જ્યો એવી ઝપાઝપીમાં જીવી શકે છે તે જ જીવ્યા ગણાય અને જ્યો લાયક નથી તેનો જડમૂળથી નાશ થાય છે. પણ આ ઝપાઝપી તે શરીરબળથી નભી શકતી નથી.

માણસ અને રીંછ અથવા ભેંસની સરખામણી કરશું તો આપણને માલૂમ પડે છે કે શરીરબળમાં રીંછ અથવા ભેંસ માણસથી ચડી જાય છે અને જો તેમાંના એકેની સાથે માણસ કુસ્તી કરે તો હારી જશે. તેમ છતાં પોતાની બુદ્ધિ વડે માણસ વધારે બળિયો છે. એમ જ મુકાબલો માણસ-જાતમાં જુદી જુદી કોમ વચ્ચે આપણે કરી શકીએ છીએ. લડાઈને વખતે જેની પાસે ઘણા બળિયા અથવા તો સંખ્યાબંધ માણસો હોય છે તે જ જીતે છે એમ નથી, પણ જેની પાસે કળાકૌશલ્ય અને સરસ સરદારો હોય છે તે થોડા અથવા નબળા હોય છતાં જીતે છે. આ દાખલા આપણે બુદ્ધિબળના જોયા.

ડાવિન એમ બતાવે છે કે બુદ્ધિબળ અને શરીરબળના કરતાં પણ નીતિબળ તે ચડિયાતું છે અને લાયક માણસ નાલાયક કરતાં વધારે નભી શકે છે તે આપણે ઘણે પ્રકારે જોઈ શકીએ છીએ. કેટલાક માણસો એમ માને છે કે ડાવિને તો એવું જ શીખવ્યું છે કે શૂરા એ જ પૂરા; એટલે કે માત્ર શરીરબળવાળા જ છેવટે તરી આવે છે, અને એમ ઉપરથી જ વિચાર કરનારા લેભાગુ માણસો માની બેસે છે કે નીતિ એ તો કંઈ કામની નથી. પણ આ વિચાર ડાવિનનો બિલકુલ નથી. અસલના ઐતિહાસિક પુરાવા ઉપરથી જોવામાં આવ્યું છે કે જે કોમો અનીતિવાન હતી તેનો આજે તદ્દન નાશ થઈ ગયો છે. સોડમ અને ગમોરાના માણસો બહુ અનીતિવાળા હોવાથી તે દેશો જમીનદોસ્ત થઈ ગયા. આજ પણ આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે જે પ્રજા અનીતિવાન છે તેનો નાશ થતો ચાલ્યો છે.

હવે આપણે કેટલાક સાદા દાખલા લઈને જોઈએ કે સાધારણ નીતિ તે પણ માણસજાતને નિભાવી રાખવામાં કેટલી જરૂરની છે. શાંત સ્વભાવ તે નીતિનો એક ભાગ છે. તે ઉપરથી જોતાં આપણને એમ લાગી આવશે કે મિજાજ માણસે તે આગળ વધી શકે છે પણ સહેજ વિચાર કરતાં જોઈશું કે માણસની મિજાજરૂપી તરવાર તે છેવટે પોતાના જ ગળા ઉપર પડે છે. માણસે વ્યસન નહીં કરવું એ નીતિનો બીજો વિષય છે. આંકડાઓ તપાસતાં વિલાયતમાં એમ જોવામાં આવ્યું છે કે ત્રીસ વરસની ઉંમરના દારૂડિયા માણસો બીજાં તેર કે ચૌદ વરસ કરતાં વધારે જીવતા નથી. પણ નિર્વ્યસની માણસ સિત્તેર વરસ સુધી જીવે છે. વ્યભિચાર નહીં કરવો એ નીતિનો બીજો વિષય છે. ડાવિને બતાવ્યું છે કે વ્યભિચારી માણસો બહુ ઝપાટાભેર નાશ પામે છે. તેઓને છોકરાં હોતાં નથી અને હોય તો નબળાં જોવામાં આવે છે. વ્યભિચારી માણસોનાં મન હીન થઈ જાય છે અને જેમ જેમ દિવસ જાય તેમ તેઓનો દેખાવ ગાંડાના જેવો લાગે છે.

આપણે કોમોની નીતિ વિચારશું તોપણ એ જ સ્થિતિ માલૂમ પડશે. આંદામાન ટાપુના માણસો પોતાની ઓરતોને તેનાં બાળકો હાલતાંચાલતાં થાય કે તુરત ત્યજ દે છે. એટલે કે તેઓ પરમાર્થ-બુદ્ધિ બતાવવાને બદલે અત્યંત સ્વાર્થ-બુદ્ધિ બતાવે છે. પરિણામ એ આવ્યું છે કે તે પ્રજાનો ધીમે ધીમે નાશ થતો ચાલ્યો છે. ડાવિન બતાવે છે કે જનવરોમાં પણ કેટલેક દરજ્જે પરમાર્થ-બુદ્ધિ જોવામાં આવી છે. બીકણ પક્ષીઓ પોતાનાં બચ્ચાંનું રક્ષણ કરવા જોરા-વર થઈ જાય છે. તે બતાવે છે કે જો પ્રાણીમાત્રમાં પરમાર્થ-બુદ્ધિ થોડીઘણી પણ ન હોત તો

દુનિયામાં ખડ અને ઝેરી વનસ્પતિ સિવાય ભાગ્યે જ જીવ હોત. માણસ અને બીજાં પ્રાણીમાં મુખ્ય તફાવત એ છે કે માણસ સહુથી વધારે પરમાર્થી છે. બીજાને સારુ એટલે પોતાની નીતિના જોરના પ્રમાણમાં પોતાનાં બચ્ચાંને સારુ, પોતાના કુટુંબને સારુ, પોતાની કોમને સારુ, પોતાના દેશને સારુ તે પોતાનો જાન કુરબાન કરતો આવ્યો છે.

એટલે ડાવિન ખુલ્લી રીતે બતાવે છે કે નીતિબળ તે સર્વોપરી છે. ગ્રીસની પ્રજા હાલની યુરોપની પ્રજા કરતાં વધારે બુદ્ધિશાળી છતાં તે પ્રજાએ જ્યારે નીતિનો ત્યાગ કર્યો ત્યારે તેની બુદ્ધિ તેની દુશ્મન થઈ પડી અને આજે એ પ્રજા જેવામાં પણ નથી આવતી. પ્રજાઓ નથી પૈસે નભતી, નથી લશ્કરે નભતી, પણ માત્ર નીતિના પાયા ઉપર ટકી શકે છે એ વિચાર સદાય મનમાં રાખી પરમાર્થરૂપી પરમનીતિ આચરવી એ માણસમાત્રનું કામ છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૯-૨-૧૯૦૭

૩૪૧. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

જેહાનિસબર્ગ,

ફેબ્રુઆરી ૫, ૧૯૦૭

ચિ. છગનલાલ,

તમારી તરફથી ખુલાસાને સારુ કેટલાંક કાગળિયાં આવ્યાં તે આજે ખુલાસા સહિત પોસ્ટ કરું છું. કેટલુંક બીજું ગુજરાતી આજે મોકલું છું તે આ વખતે જ દાખલ થવાનું છે. જે આદમજી શેઠ ન જવાના હોય તો તેની બાબત જે લખ્યું છે તે બીજી વેળા આવે. આદમજી શેઠને^૧ માનપત્ર આપવા બાબત મેં સૂચવ્યું છે. જે કોંગ્રેસ તરફથી માનપત્ર અપાયું હોય તો તેનો નોખો હેવાલ^૨ આવશે એમ ધારું છું.

આ વખતના ગુજરાતી ભાગમાં કોંગ્રેસનાં ભાષણો વ. આવ્યાં તે ઠીક થયું. અમીરની જિંદગીનો હેવાલ બહુ લંબાયો. આમ નહોતું કરવું.

નીતિધર્મને સારુ કાવ્ય ઉર્દૂ આજ લગી નથી મળ્યું. જે ત્યાંથી કંઈ તમારી નજરમાં આવે તો નાખજે. મને આજે ઉર્દૂ મળવા આશા હતી. જે ન મળે તો જવા દેજે. પણ જેમાં માત્ર હિંદુને જ લાગુ પડે એવું ન નાખજે. “પરમાર્થ પ્રીછો નહીં પ્રાણી, ઈચ્છો આપ સવાર્થ રે” એમ શરૂ થતું પ્રીતમદાસનું પદ કાવ્યદોહતમાં છે. એ જેઈને ઠીક પડે તો એ નાખજે. કબીરનાં ભજન મળી આવે તો એમાંનાં ઘણાં નિર્વિવાદિત છે.

કલ્યાણદાસ વ. બાબતનો કાગળ કાલે સવારે આવવા સંભવ છે.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

[તા. ક.]

પાવર ઓફ ઓટની અને રજિસ્ટ્રેશન બાબત કાગળ કાલે ગયા.

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં લખાયેલા મૂળ ગુજરાતી પત્રની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૯૬

૧. જુઓ “મિ. આદમજી મિયાંખાન”, પા. ૩૫૧-૨.

૨. આ માનપત્ર ફેબ્રુઆરી ૬, ૧૯૦૭ને રોજ અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું અને તેના સમારંભનો અહેવાલ ૯-૨-૧૯૦૭ના ઇન્ડિયન ઓપીનિયનમાં છપાયો હતો.

૩૪૨. ટાઉન ક્લાર્કને પત્ર

જેહાનિસબર્ગ,
ફેબ્રુઆરી ૬, ૧૯૦૭

ટાઉન ક્લાર્ક

પો. ઓ. બોક્સ ૧૦૪૭

જેહાનિસબર્ગ

મહાશય,

બ્રિટિશ હિંદી સંઘની સમિતિએ એશિયાઈ ચાગુડો અથવા વીશીઓને પરવાના આપવા તથા તેમનું નિયમન કરવા માટેના પેટાનિયમોનો મુસદ્દો વાંચી લીધો છે. સદર પેટાનિયમો સંબંધમાં કાઉન્સિલની વિચારણા માટે મારી સમિતિ નમ્રતાપૂર્વક નીચેનું નિવેદન રજૂ કરે છે.

એવું જણાય છે કે મોટી ગિરમીટિયા ચીની વસ્તી અને તેમને ખવરાવવા-પિવડાવવાનું કામ જે અનેક લોકોએ માથે લીધું છે તેમને લીધે આ પેટાનિયમો કરવાની જરૂરિયાત ઊભી થઈ છે. પરંતુ “એશિયાઈ ચાગુડ અથવા વીશી” એ શબ્દપ્રયોગની વ્યાખ્યામાં દેખીતી રીતે જ એવી કોઈ પણ જગાનો સમાવેશ થઈ જાય છે જ્યાં એશિયાઈઓને માટે ખાવા-પીવાની સગવડ હોય. અને તેથી એમાં જેહાનિસબર્ગમાં ચાલી રહેલાં નાનાં નાનાં બ્રિટિશ હિંદી રેસ્ટોરાં પણ આવી જવાનાં. આવાં રેસ્ટોરાં બહુ થોડાં છે અને ત્યાં જનાર પણ બહુ થોડા હોય છે, કેમ કે બ્રિટિશ હિંદીઓની આખી વસ્તી સ્થાયી રહેનારી છે અને તેમને ખાવાપીવા માટે કોઈ વીશીઓની જરૂર પડતી નથી. એટલા માટે મારી સમિતિની સૂચના છે કે સદર વ્યાખ્યામાં બ્રિટિશ હિંદીઓનાં એવાં સ્થાનોનો સમાવેશ થવો નહીં જોઈએ. તે સાથે જ, મારી સમિતિની ઈચ્છા એવી નથી કે જેહાનિસબર્ગમાં આવેલાં એ થોડાં સરખાં નાનાં નાનાં બ્રિટિશ હિંદી રેસ્ટોરાંઓ સ્વચ્છતા આદિ સંબંધી તપાસણીમાંથી બચી જાય. પરંતુ મારી સમિતિના નમ્ર મત મુજબ, જાહેર સ્વાસ્થ્ય અંગેના સામાન્ય પેટાનિયમો આ હેતુ માટે પૂરતા છે.

મારી સમિતિનો નમ્ર અભિપ્રાય એવો છે કે ચાગુડ કે વીશી માટે પરવાનો મેળવવા અરજી કરવાનો જે વિધિ ઠરાવવામાં આવ્યો છે તે અંઝટભર્યો અને મોંઘો છે, અને જે ચાગુડ કે વીશી મોટો નફો આપે એવી હોય તો જ તે વાજબી ગણાય. મારી સમિતિનો નમ્ર અભિપ્રાય એવો પણ છે કે વાર્ષિક પરવાના માટે ઠરાવેલી ફી પણ લગભગ ગજા બહારની છે અને યુરોપિયન રેસ્ટોરાં કે કાફિરોનાં ભોજનાલયો પાસેથી લેવાતી ફી કરતાં વધારે છે. યુરોપિયન રેસ્ટોરાં માટેની ફી માત્ર ૭ પાઉંડ ૧૦ શિલિંગ છે અને કાફિર ભોજનાલયો માટેની ફી ૫ પાઉંડ છે. વધારામાં “એશિયાઈ વીશી”ની વ્યાખ્યામાં ચાગુડનો સમાવેશ થાય છે. એટલે સામાન્ય ચાગુડને માટે ૩ પાઉંડની પરવાના ફી આપવી પડે છે, ત્યારે એશિયાઈ ચાગુડને માટે ૧૦ પાઉંડ પરવાના ફી આપવી પડશે. અને પરવાનો નામફેર કરવા માટે ૨ પાઉંડની ફી રાખેલી છે તે, મારી સમિતિના નમ્ર મતે, ઘણી ભારે કહેવાય.

એટલે મારી સમિતિ આશા રાખે છે કે દરખાસ્ત નીચેના પેટાનિયમો વિષે આ પત્રમાં ઉઠાવેલા વાંધાઓ ઉપર ટાઉન કાઉન્સિલ અનુકૂળ વિચાર કરવાની કૃપા કરશે.

હું છું,
સાહેબ,
આપનો આજ્ઞાંકિત સેવક
અબદુલ ગની
અધ્યક્ષ
બ્રિટિશ હિંદી સંઘ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૬-૨-૧૯૦૭

૩૪૩. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

[જ્વેડાનિસબર્ગ,]
ફેબ્રુઆરી ૭, ૧૯૦૭

ચિ. છગનલાલ,

તમારો કાગળ તા. ૪થીનો મળ્યો.

મહોમેડન એસ્ટેટના જાહેર ખબરના પૈસા મળવાના છે. બિલ મોકલજો.

તમે મોકલેલાં બિલો મળ્યાં છે. હવે જોઈશ કે શું મળી શકે છે.

ઉખાણાં બાબત હું સમજ્યો હતો. મને લાગે છે કે જ્યાં સુધી આપણે હમેશાં ઉખાણાં ન આપી શકીએ ત્યાં સુધી અને આપણે પોતે ઈનામ ન આપીએ ત્યાં સુધી ઉખાણાં દાખલ કરવાં ઠીક જણાતું નથી. જે માણસ પોતે પૈસા ખરચવા માગે છે તેનો શો હેતુ છે? તે ક્યાં સુધી ખરચ્યા કરે? વળી તેમાં ઘણા માણસો ભાગ લેતા થવાનો સંભવ નથી. છતાં જેનો કાગળ છે તેને પૂછજો કે તે શું હમેશાંને સારુ ઈનામો આપવા માગે છે? જે એમ હોય તો બહુ વિચિત્ર વાત છે. કોઈ જ વખતને સારુ આપવા માગે તો આપણે કરવા જેવું નથી. છતાં તમારે મને વધારે લખવા જેવું હોય તો લખજો.

સંઘવીનું સમજ્યો.

બી. પી. ઈબ્રાહીમે જાહેરખબર કાઢવાનું જણાવ્યું નથી. તે આવશે ત્યારે પૂછી જોઈશ. ઘરાકોનાં નામ તમે મોકલ્યાં છે તેની તજવીજ કરું છું.

હમીદિયાને સારુ હજુ તજવીજ કરું છું. મણિલાલનું ગણિત કાચું છે એ મારી જાણમાં છે. તેની ઉપર પૂરતું ધ્યાન આપજો.

નવો માણસ ઈંગ્રેજી ક્યાં સુધી ભણેલ છે? તે કોણ છે? ગિરમીટિયાનો દીકરો છે?

હીરજી વાલજીના હું મજરે આપી શકીશ.

એન્ટી ઈન્ડિયન લો ફન્ડના બિલ બાબત હેમચંદ કહે છે કે તે રોકડે જ તો અહીં અપાયું છે.

શનિવારની રાતે મને ટપાલ મળે એવું નહીં બની શકે એટલે પ્રૂફની તજવીજમાં પડવાની જરૂર નથી. તમે ગુરુવારના કાગળમાં મને જણાવો કે શા વિષય ઉપર લખાઈ ગયું છે તો બસ છે. તે ઉપરથી હું સમજી શકીશ કે મારે શું નથી લખવાનું.

વિલાયત જવામાં મારા અભિપ્રાય પ્રમાણે તો તુરતમાં જવાય તો સારું એમ છે. પણ તમારો જવાનો આધાર મુખ્યત્વે ત્યાંના કામ ઉપર છે.

(૧) તમે ક્યારે છૂટી શકો?

(૨) તમારી વતી કોણ બધું સંભાળશે?

(૩) હરિલાલ ગુજરાતી સંભાળી શકશે? પ્રેસ તમે છોડી શકો એ વખત તમારો જવાનો એમ હું માનું છું. તમારું મન હા ભણે કે પ્રેસ છોડી શકાશે તો પછી તમારે બધાની સાથે વાત કરવાની જરૂર છે. અને પછી મને લખવું.

કલ્યાણદાસ જ્ય છે. એ વિદ્વન્રૂપ વાત જણાય છે. મને લાગે છે કે તમારે ગામમાં જવું એ બને ત્યાં સુધી અટકાવવા જેવું છે. મગનલાલની હિંમત ગામનું કામ ઉપાડવાની હોય તો તેને ગામમાં જવાનું છે. હરિલાલ ગુજરાતી સંભાળે અને ચોપડાની દેખરેખ મગનલાલે રાખવી જોઈએ એટલે કે ઓરિજિનલ ઍન્ટ્રી તેને હાથ થવી જોઈએ. જે મગનલાલથી બે કામ સાથે ન થઈ શકે, જે વેસ્ટથી તે કામ ન ઊપડે તો મને લાગે છે કે તમારું જવાનું હાલ મોકૂફ રહેવું જોઈએ. એમ થાય તો તમારાથી મારા આવ્યા બાદ જ જઈ શકાય. એટલે કે આવતા વર્ષની શરૂઆતમાં. સંભવ એવો છે કે હું ત્યાં આ વર્ષની આખરીએ આવી શકું. પણ જે તેમ ન થાય તો મારાથી માત્ર આવતા વર્ષના માર્ચ માસમાં ત્યાં અવાય. ત્યાં સુધી તમારું જવાનું અટકે. હું કલ્યાણદાસના ભાઈને તેડાવવાનો વિચાર કરું છું. વખતે ગોકો^૧ પણ ત્યાં આવી પડે. પણ આ બધું અનિશ્ચિત છે. કલ્યાણદાસ ન હોય ને ત્યાં જે માણસો છે તે જ હોય છતાં તમે નીકળી શકો કે નહીં તે વિચાર કરવાનો છે. આ બધાનો ખ્યાલ કરી મને લખજો. મને લાગે છે કે તમે વેસ્ટની સાથે વાત કરીને લખો તોપણ સારું. તેનો શું વિચાર છે? જે હાલતુરત તમારું જવાનું થાય તો તમે દેશ નહીં જઈ શકો. દેશ તો તમે વળતી વેળા જવાનું રાખી શકો છો. તમારે શું કરવું તેની મુનસફી મુખ્યપણે તમારી ઉપર રાખવાની છે.

હરિલાલે જેકે રહેવાનું કબૂલ કર્યું છે. તોપણ તેના લખાણમાં અસ્વસ્થ ચિત્ત જોઈ છે. એથી જ મેં લખ્યું છે કે એની તરફ એવી રીતે વર્તજો કે તેનું મન સ્થિર થાય.

પોસ્ટરનો ઉપયોગ અહીં તો થાય છે. ત્યાં પણ જે ગામમાં જનાર માણસની બરોબર વ્યવસ્થા આપણે કરી શકીએ તો પોસ્ટર ઉપયોગી થાય. હવે તે બંધ કરવાનો વિચાર માંડી વાળજો. પણ કાઢવું છે એટલે તેનો કેમ સદુપયોગ કરવો તે જોજો. સંઘવી, ઉમર શેઠ, વ. ગૃહસ્થો પોસ્ટર રાખે ને નકલો પણ રાખે તો તે કરવા જેવું છે. ઍડમ્સને પણ પૂછી જોવું. મારિત્સ-બર્ગમાં પણ કોઈ ચીવટથી રાખે તો થાય. પણ આને સારુ વખતની જરૂર છે.

બધા અમુક રકમથી વધારે ન જ ઉપાડી શકે એમ થવાની ચોકસ જરૂર છે. વધારે સારું એ છે કે દરેકનો આંકડો મને દર માસે મોકલવો એટલે હું જોણે વધારે ઉપાડ કર્યો હોય તેને લખી શકું. અથવા તો તમે આણંદલાલ સાથે વાત કરજો.

બાલાન્સ શીટ જલદી થવાની બહુ જરૂર જોઈ છે. કલ્યાણદાસ જે એપ્રિલમાં જઈ શકે તેમ હોય તો ત્યાં સુધીમાં મગનલાલને મુખ્ય ભાગે તેની ઉપર રાખીને પણ તે પૂરું કરો.

શામ, સરદારનો દીકરો, રહેવા માગે છે તે વિષે કાલે વેસ્ટને લખ્યું છે તે જોઈ લખજો.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

[તા. ક.] તમે છાપેલું વિસ્ટ જોહાનિસબર્ગનું મોકલ્યું છે તેમાં મિ. અલીના નામ ઉપર છેકો છે. આ કેમ? એ તપાસી લખજો.

જોસફ રોયપેન, ૩૬ સ્ટેપલટન હોલ રોડ, સ્ટ્રેન્ડ ગ્રીન, નોર્થ લાંડન^૧
એ નામે છાપું ન જતું હોય તો મોકલજો.

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં લખાયેલા મૂળ ગુજરાતી પત્રની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૬૯૭

૩૪૪. સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઈન્ડિયન કમિટી

સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઈન્ડિયન કમિટી બાબત આજે લખાણ અમે બીજા ભાગમાં છાપીએ છીએ. તે લખાણ બતાવે છે કે કમિટી બહુ કામ કરે છે અને જે કમિટીને દક્ષિણ આફ્રિકા તરફથી મદદ મળે તો સારું કામ કરી શકશે.

મુખ્ય જરૂર આપણા તરફથી જેર આપવાની એટલે આપણે કોલાહલ કરી મૂકવાની છે. હિંદના દાદાએ પણ તેવી જ સલાહ આપી છે. આપણને દરદ જણાય છે એટલું બસ નથી. પણ દરદના પ્રમાણમાં બૂમ પણ જોઈએ. માગ્યા વિના મા પણ નથી પીરસતી. એ કહેવત મુજબ આપણે સમજવું જોઈએ કે અહીંથી આપણે પોકાર નહીં કરીએ ત્યાં સુધી કશું વળવાનું નથી. અને આપણને કમિટીની મદદ પૂરી નહીં મળે.

કમિટીની સ્થાપના કર્યા પછી જે તેને નિભાવશું નહીં તો આપણી સ્થિતિ છે તેના કરતાં ખરાબ થવાનો સંભવ છે. કેમ કે જ્યાં આપણને મદદ કરે છે તે એમ સમજીને કે આપણે મદદને લાયક છીએ. કમિટીને નિભાવવાને સારું આપણે તેને પૈસા પૂરા પાડવાની જરૂર છે. પા. ત્રણસેનું આપણે તેઓને જણાવ્યું છે ને તેટલા પૈસા જ્યાં સુધી આપણે નહીં મોકલીએ ત્યાં સુધી આ વરસનો ખાડો નહીં પુરાય. જે સવાલોનું નિરાકરણ થવાનું છે તે સવાલોનો ફડકો નહીં આવે ત્યાં સુધી આપણે તેને નિભાવવી જોઈશે.

કમિટીની આગળ હાલ તુરત ચાર કામ રહ્યાં છે :

- (૧) નાતાલનું મ્યુનિસિપલ બિલ
- (૨) નાતાલનો લાઈસન્સનો કાયદો
- (૩) ટ્રાન્સવાલની હાડમારી
- (૪) આર્વતી કોલોનિયલ કોન્ફરન્સ

કોલોનિયલ કોન્ફરન્સ તા. ૧૫મી એપ્રિલે મળવાની છે. તે બાબત કમિટીએ પૂરતું જેર કરવું પડશે. અને બાકીની જે ત્રણ બાબત છે તે વિષે આપણે અહીંથી હકીકત વગેરે મોકલવાની જરૂર છે. અમને જણાય છે કે નાતાલના બંને કાયદા બાબત મીટિંગો કરી લોર્ડ એલિંગ્ટને તાર મોકલવો જોઈએ તથા કમિટીને પણ જણાવવું જોઈએ. આ અવસર ચુકાશે તો ફરી નથી મળવાનો એ બહુ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૯-૨-૧૯૦૭

૧. આ લીટી અંગ્રેજીમાં લખી હતી.

૩૪૫. ટોંગાટનું લાઇસન્સ

ટોંગાટનું લાઇસન્સ રદ થયેલું તેની અપીલ જન્યુઆરીની તા. ૩૧મીએ સંભળાઈ. તેના ખાસ રિપોર્ટ અમારા રિપોર્ટરે ઈંગ્લેન્ડ વિભાગમાં આપ્યો છે. તે ઉપરથી જોવામાં આવે છે કે એકંદર વિચારતાં લાઇસન્સિંગ બોર્ડે અન્યાય નથી કર્યો. જેના મકાન કે દુકાન માટે દાક્તરનો વિચાર સારો હતો તે લોકોને લાઇસન્સ મળ્યું છે. ચોપડા પણ જેના ઠીક ઠીક હતા તેને લાઇસન્સ આપવાનો હુકમ થયો છે. આ અપીલનું પરિણામ બતાવે છે કે અમે જે ચેતવણી આપી ગયા છીએ તે અક્ષરેઅક્ષર ખરી પડી છે.

આપણી દુકાનો આપણે તદ્દન સાફ રાખશું, આપણાં મકાન બરોબર હશે અને ચોપડામાં કંઈ કહેવાપાણું નહીં હોય તો લાઇસન્સ જવાનો સંભવ નથી. આપણી સામે આંગળી ચીંધવા જેવું ન જ હોવું જોઈએ. આપણાં મકાન વગેરે ઠીક ઠીક હોય એટલું બસ નથી પણ તેની બરોબરી ચોખ્ખાઈમાં કરે તેવાં કોઈનાં મકાન ન હોવાં જોઈએ. અમને લાગે છે કે દાક્તર હિલે દયા ખાઈને સારી જુબાની આપી છે. પણ દયા ઉપર આધાર નથી રાખવાનો. આ વરસે બચી ગયા એટલે આવતે વરસે એમ જ થશે એમ કોઈએ નથી માનવાનું. આપણાં મકાન કે દુકાન અથવા ચોપડા જ્યારે કોઈ તપાસવા આવે ત્યારે તૈયાર અને સરસ હોવા જ જોઈએ. એમ થશે તો લાઇસન્સ મળવામાં અડચણ આવવાનો બહુ થોડો સંભવ છે.

અમે ઉમેદ રાખીએ છીએ કે બધા હિંદી વેપારી ટોંગાટના વેપારીના કિસ્સામાં જે શીખવાનું મળ્યું છે તે શીખી ગોખી રાખશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૯-૨-૧૯૦૭

૩૪૬. નાતાલમાં હિંદી વેપારી

નાતાલમાં હાલ હિંદી વેપારી^૧ ઉપર ધાડ આવી છે તે બાબત અમે બહુ લખી ગયા છીએ. પણ તે વિષે આપણે પોતાને જે કરવાનું છે તેનો વિચાર જેટલો કરીએ તેટલો થોડો છે.

ટાઈમ્સ 'ઓફ નાતાલમાં મિ. એફ. એ. બેકર નામનો ચર્ચાપત્રી લખે છે કે પોતે એક દહાડો એક હિંદીની દુકાન આગળ એક કાફરાને રંગ લગાવતો જોયો. તે ઉપરથી તે સાહેબ નીચે પ્રમાણે લખે છે :

મને ખબર નથી કે આજું સાધારણ માણસ ધ્યાનમાં રાખે છે. જે તે ધ્યાનમાં રાખે તો પછી હિંદી વેપારીને જેરથી ન હાંકી મુકાય એમ તે કોઈ દહાડો નહીં કહે. ગમે તેટલું આપણે (ગોરાઓ) હિંદી વેપારીને ખટવીએ પણ તેઓ કદી ગોરાને નહીં ખટવે. જે કદી તેઓ એક પેની પણ ગોરાના ખીસામાં નાખે છે તો તે ન ચાલતાં

૧. “લાઇસન્સ માટે તકલીફો”, પા. ૩૧૫, “નાતાલનો લાઇસન્સનો કાયદો”, પા. ૩૨૭-૩૦ અને “નાતાલ મર્ચન્ટ્સ તથા હિંદી વેપારી”, પા. ૩૩૦.

નાખે છે . . . મેં સરકારી નોકરો, કામદારો વગેરેને હિંદી દુકાનોમાં ખેસતા જોયા છે. પણ તે જ વેપારીએ કદી તેઓને કંઈ કામ પણ સોંપ્યું છે? હિંદી વેપારી જાણતો હશે કે કોઈ ગોરા ભૂખે મરે છે તોપણ તે કદી તેને મદદ નહીં કરે . . . આવા હિંદીની ઉપર દયા ખાવાનું કંઈ કારણ છે? . . . જો આપણી પાર્લિમેન્ટના મેમ્બરો તેઓને કાઢી મૂકવાનો ધારો પસાર ન કરે તો આપણે તે મેમ્બરોને ખસેડી એવાને દાખલ કરવા જોઈએ કે જેઓ આપણા ઈરાદા અમલમાં લાવશે.

ઉપરના ગોરા સાહેબના વિચાર ઉપરથી આપણે એટલો સાર લેવાની જરૂર છે કે આપણે ગોરાઓને પણ ઉત્તેજન આપવાની જરૂર છે. ખોટો લોભ કરી કાફરી રંગવાવાળાને રાખવો એ ટૂંકી નજરના હિસાબ છે. આ દેશની સ્થિતિનો ખ્યાલ કરી આપણે જો તેઓને જ્યારે ઘટે ત્યારે કામ સોંપશું તો પરિણામ એવું આવશે કે એવો દરેક ગોરો તે હિંદી વેપારીની જાહેરખબર થઈ પડશે. જે શાહુકાર ગોરાઓ છે તેમની ખુશામતને ખાતર કેટલુંક આપણે કરીએ છીએ તે કરતાં અથવા તે ઉપરાંત આપણે ગરીબ ગોરાને તેની ખુશામત ખાતર નહીં પણ તેના ભલાને સારું તેને ઉત્તેજન આપશું તો તે ફળી નીકળશે. મિ. ટેથામ જેવા સાપને દૂધ પાઈ આપણને કરડવાને ખાતર ઉછેરવાના કરતાં ગરીબ ગોરાઓને મદદ આપવી એ અમે દરેક રીતે સારું સમજીએ છીએ. તેઓ આપણને નુકસાન કરશે એમ ધારી આપણે તેને મદદ નથી કરી.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૯-૨-૧૯૦૭

૩૪૭. મિડલબર્ગનું લોકેશન

મિડલબર્ગમાં હિંદી લોકેશનમાં રહેતા હિંદીઓને ત્યાંની ટાઉન કાઉન્સિલે ત્રણ માસની નોટિસ આપી છે કે તેઓએ તેટલી મુદતમાં લોકેશન ખાલી કરવું. જેઓએ મકાન બાંધ્યાં છે તેઓએ મકાન ઉપાડી જવાં. એટલે કે ઘણી મુદતથી રહેનાર હિંદીએ પોતાનાં મકાન એમ ને એમ ઉપાડી જવાં પડશે અને તેઓને કંઈ નુકસાની નહીં મળે. લોકેશનના હિંદીઓએ બ્રિટિશ ઈન્ડિયન ઓસોસિયેશન ઉપર આ બાબત કાગળ લખ્યો છે તે તપાસ ચાલે છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૯-૨-૧૯૦૭

૩૪૮. જ્ઞેહાનિસબર્ગનો પત્ર

ડેલાગોઆ બે જનાર હિંદી

બાબત હું ગયે અઠવાડિયે લખી ગયો છું. મિ. મંગા ડેલાગોઆ બેથી^૧ હાલ અહીં આવ્યા છે અને તેઓ સાહેબ પોર્ટુગીઝ કોન્સલને મળ્યા હતા. પોર્ટુગીઝ કોન્સલે પોતાની પાસે એકિ-ડેવિટ કરનારને જવા દેવાની પરવાનગી આપવા કબૂલ કર્યું છે. તેમની ઉપર કરેલ લખાણનો જવાબ તેણે નીચે મુજબ આપ્યો છે.

તમારા બાવીસમી તારીખના કાગળ સંબંધમાં જવાબ આપવાનો જે પરદેશીઓની સામે ડેલાગોઆ બેમાં કંઈ હરકતો નથી. પણ જે પરદેશીઓ ડેલાગોઆ બેમાં રહેવા માગે તેઓએ રહેવાની પરમિટ લેવી પડે છે. જે તેઓ વીસ દિવસથી ઓછી મુદત રહેવાના હોય તો તેઓએ મ્યુનિસિપાલિટીની પાસે તેઓનાં નામ, ઠેકાણાં અને હેતુ જણાવવાં પડે છે. આવી જાતનું લખાણ મારી પાસે થઈ શકે છે. જે માણસો લખાણ ન કરે તેઓને સજા થવાનો સંભવ છે, પણ ઘણે ભાગે ઉપરના નિયમો પાળવા સારું ત્રણ દિવસની મુદત આપવામાં આવે છે.

એટલે જે હિંદીઓ ડેલાગોઆ બે થઈ હિંદુસ્તાન જવા માગતા હોય તેઓએ કોન્સલ પાસેથી ઉપર મુજબ સહી કરાવી લખાણ લીધું હશે તો હરકત નહીં આવે.

ઈલેક્શનની ધામધૂમ

ચાલી રહી છે. એકબીજા ઉમેદવારો પોતાની ચૂંટણી થાય તેવા કારણસર બહુ પૈસા ખરચી રહ્યા છે. તેઓએ દરેક ઈલેક્ટર પર કાગળો લખ્યા છે ને તેઓના વોટ માગ્યા છે. સર રિચર્ડ સોલોમન પ્રિટોરિયામાં બહુ તજવીજ કરી રહ્યા છે. આ માસની ૨૨મી તારીખ સુધીમાં પરિણામ જણાઈ રહેશે. સર રિચર્ડ સોલોમનને નેશનલ સ્કાઉટનો ઈલકાબ સ્ટાર પત્રે આપ્યો છે.

દાકતર પોર્ટર

જ્ઞેહાનિસબર્ગની મ્યુનિસિપાલિટીએ^૨ શહેર સુધરાઈ વિષે રિપોર્ટ બહાર પાડ્યો છે તેમાં હિંદી વિષે જે ટીકા કરી છે તેનું તારણ આપું છું.

શીતળા વિષે

લખતાં દાકતર પોર્ટર જણાવે છે કે

વધારેમાં વધારે અડચણ આપનાર લોકો એશિયાટિક અને સોમાલી છે. એશિયાટિક લોક પોતાના ઘરમાં કોઈ પૈસે તો સામે થાય છે. તેમના દરદીઓને અલગ રાખવામાં કે તેમને ચેપ ન લાગે એવા ઉપાયો કરવામાં હરકત કરે છે. તેઓને જ્યારે તપાસવામાં આવે છે ત્યારે તેઓના દરદીને જાજરૂમાં મૂકે છે. તેઓમાંનો એક જાણીતો માણસ હતો તેનો શીતળાનો કેસ છુપાવવા બાબત દેડ કર્યો ત્યાર બાદ તે લોકો સીધા

૧. જુઓ “જ્ઞેહાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૩૪૪-૬.

૨. અહીં “ટાઉન કાઉન્સલ” હોલું જોઈએ.

થયા. અને મિ. લોઈડની મદદ વડે પાછળથી ઠીક ખબર પડવા લાગી. શીતળાને^૧ વખતે હિંદી કોમના આગેવાનોની મદદ મળી હતી.

મલાયી લોકેશન

માં ૧૯૦૫ના નવેમ્બર માસમાં ૪૨૦૦ માણસની વસ્તી હતી. તેમાં ૧૬૦૦ હિંદી, ૯૭૦ મલાયી, ૭૦ ચીના ને જાપાની, ૧૦૦ સોમાલી વગેરે, ૪૦ કાફરાઓ, ૧૩૦૦ કેપ બોય ને ૧૨૦ ગોરા હતા. ૧૯૦૬ના જાન્યુઆરી માસમાં દાક્તર કોકે તે લોકેશન ઉપર રિપોર્ટ કર્યો. તેમાં તેણે જણાવ્યું છે કે કૂવાના પાણીમાં જમીન વાટે ગંદકી પ્રવેશ કરી બિગાડ કરવાનો સંભવ છે, ગંદું પાણી લઈ જવાની જરૂર છે અને હિંદીઓમાં મરકી તથા શીતળા પેદા થવાનો ભય છે કેમ કે તે લોકો પોતાના દરદીઓને છુપાવે છે. વડા દાક્તરે પ્રથમ જણાવ્યું છે કે જે ગરીબ હિંદીઓ, વેટર વગેરેને શહેરથી છોટે બજારમાં મોકલવામાં આવે તો સારું થાય. આમાં હરકતો છે પણ હવે ક્લિપ-સ્પ્રૂટનું લોકેશન થયું છે એટલે હિંદીઓને ત્યાં જવાની સગવડ કરી આપવામાં આવશે. ઘણા હિંદીનો વેપાર કાફરાઓમાં હોય છે એટલે ઉમેદ રાખવામાં આવે છે કે હિંદીઓ ક્લિપ-સ્પ્રૂટ જશે.

આ પ્રમાણે દાક્તર પોર્ટરનો રિપોર્ટ છે. તેમાં બીજું ઘણું જરૂરી લખાણ છે. પણ ઉપરનો ભાગ દરેક હિંદીએ વિચારવા જવો છે. લોકેશનની વાત હજુ કાયમ છે. અને આપણામાં જ્યાં લગી દરદીઓને સંતાડવાની ટેવ છે અને કંજૂસાઈથી કે આળસાઈથી સાધારણ નિયમો જાળવવાની બેદરકારી છે ત્યાં સુધી લોકેશનનો ભય જનાર નથી.

એશિયાટિક ઈટિંગ હાઉસ

ના ધારા જોહાનિસબર્ગ મ્યુનિસિપાલિટીએ ઘડયા છે. તે કાઉન્સિલની મીટિંગ પાસે થોડા દિવસમાં આવશે. તે ધારા પ્રમાણે લાઈસન્સની ફી દર વરસની પા. ૧૦ રાખવાની છે. આ ધારા મુખ્યત્વે કરીને ચીના લોકોને સારું છે. પણ તેમાં હિંદીનો સમાસ થઈ જવાથી તેઓને બહુ નુકસાન થવાનો સંભવ છે કેમ કે હિંદી ઈટિંગ હાઉસમાં ઘણા થોડા માણસ જમનારા હોવાથી તેને સારું પા. ૧૦ની વાર્ષિક ફી ન પોસાય તેમ છે. આથી બ્રિટિશ ઈન્ડિયન ઓસોસિયેશન વતી કાઉન્સિલ ઉપર લખાણ^૨ ગયું છે. આ ધારાઓમાં બીજી કલમો છે તે કેવી રીતે લાઈસન્સની અરજી કરવી અને કેવી રીતે મકાન સાફસૂફ રાખવું એ બતાવનારી છે.

તુર્કી અને જર્મની

વચ્ચે ફરી તકરારનું કારણ ઊભું થયું છે એવો તાર અહીંના ડેલી મેલમાં છે. તે રૂટરનો તાર નથી એટલે તમારાં છાપાંઓમાં હોવાનો સંભવ ન હોવાથી તેનો તરજુમો અહીં આપું છું.

એમ જણાય છે કે છૂપી પોલીસના વડા ફેલીમ પાશાએ બંદરમાં લાકડું લાદેલ એક જર્મન વહાણ હતું તે થોડા દિવસ પહેલાં પકડયું. સબબ એ હતો કે જેનું તે વહાણ હતું તે જર્મન કંપનીએ તાબેના માણસોને લાંચ આપવાની ના પાડી. જર્મન એલચીને પાશાના કામની ખબર આપવામાં આવી. અને એલચીએ ‘પોર્ટ’ આગળ તે રાવ રજૂ કરી. તેણે વળી એમ પણ જણાવ્યું કે જે પાશા વહાણ તુરત પાછું નહીં સાંપે તો જર્મન લશ્કરની મદદથી વહાણ પાછું લઈ લેવામાં આવશે કેમ કે જર્મન રૈયતના હકોની ઉપર હાથ પડવો ન જોઈએ. આ ધમકીની જોઈતી અસર થઈ. કેમ કે

૧. અહીં શીતળા લખ્યું છે. પરંતુ સ્પષ્ટ રીતે પ્લેગની જ વાત છે.

૨. જુઓ “ટાઉન કલાર્કને પત્ર”, પા. ૩૫૫-૬.

છૂપી પોલીસના ઉપરીએ જર્મન કંપનીને તુરત ખબર આપી કે તે વહાણ જપ્તી-માંથી છૂટું કરવામાં આવ્યું છે. હવે એલચીએ 'પોર્ટ'ને કાગળ લખ્યો છે તેમાં જણાવ્યું છે કે ફેલીમ પાશા તો લાંચિયો, લૂંટારો અને જાણીતો ચોર છે. તે નામદાર સુલતાનના નામને બટ્ટો પહોંચાડે છે. અને ઓટોમન સરકારને પરદેશીઓની નજરમાં હલકી પાડે છે. અને કાયદા પ્રમાણે તેનો હોદ્દો છીનવી લેવો, તેને દેશનિકાલ કરવો અથવા જન્મજલ દેવી એમ માગણી કરે છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૯-૨-૧૯૦૭

૩૪૮(૧). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

જ્ઞેહાનિસબર્ગ,

ફેબ્રુઆરી ૧૦, ૧૯૦૭

રવિવાર

ચિ. છગનલાલ,

આજ કેટલુંક લખાણ મોકલું છું. એડવર્ટાઇઝરના આર્ટિકલનો મુખતેસર તરજુમો આપજો અથવા બધો આપજો. મર્ક્યુરીમાં મિ. આર્થર વેઈડનું ભાષણ છે તેનો પણ મુખ્ય ભાગે તરજુમો આપજો. અહીંથી હવે હું જોઈતું જ લખાણ મોકલીશ. ઉપરનું બંને જો આ વખતના અંકમાં આવી ગયું હોય તો વધારે સારું. આ વખતનું કાવ્ય^૧ પણ હજુ નથી મળ્યું. મારા હાથમાં એવું ઉર્દૂ પુસ્તક આવ્યું છે તેમાંથી કામનો ભાગ મળવા સંભવ જોઈ છે. બનશે તો કાલે મોકલીશ.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં લખાયેલા મૂળ પત્રની નકલ પરથી : એસ. એન. ૪૭૦૧

શ્રી છગનલાલ ગાંધીના સૌજન્યથી

૩૪૯. એડવર્ટાઇઝરની હાર^૨

નાતાલ એડવર્ટાઇઝરના અધિપતિને હિંદી અગ્રેસરો મળ્યા તેનું પરિણામ સારું આવેલું છે. નાતાલ એડવર્ટાઇઝરે બહુ મોટું લખાણ કર્યું છે. તેમાં અમારા લખાણ વચ્ચે, મિ. ગાંધી તથા મિ. અલીના કામ વચ્ચે, અને અગ્રેસરોએ કહેલી હકીકત વચ્ચે તફાવત પાડ્યો છે ને જણાવ્યું

૧. “નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ” લેખમોળાના લખાણમાં દર અઠવાડિયે જોડાતું કાવ્ય.

૨. યિ નાતાલ એડવર્ટાઇઝરે પોતાના એક તંત્રીલેખમાં બ્રિટિશ હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ અંગેના શાહી સરકારના પ્રત્યાઘાત વિષે સમાલોચના કરી હતી. એને લીધે ડરખતના આગેવાન હિંદીઓનું એક પ્રતિનિધિમંડળ એ પત્રના તંત્રીને મળ્યું હતું. પરંતુ એ પછી એ પત્રમાં હિંદીઓને હદેશીને “ખરું આંદોલન અને જોડું” (એ ટુ એન્ટિશન એન્ડ એ ફોક્સ) એ મથાળાથી અગાઉ કરતાં વધારે સમાધાનનો સૂર કાઢતો એક લેખ પ્રસિદ્ધ થયો હતો. તેમાં લખ્યું હતું કે, “ગમે તેમ થાય, આપણે એકબીજાને સમજવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ”.

છે કે સર લેપલ ગ્રિફિન જેવા માણસો પણ હિંદુસ્તાનમાં બધા હક લોકોને દેવા માગે છે અને દક્ષિણ આફ્રિકામાં ગમે તેટલા હિંદી જવા માગે તેને છૂટ હોવી જોઈએ એમ જણાવે છે. આ બધું લખાણ નકામું છે એ સમજી શકાય છે. પણ તે પોતાની હાર કબૂલ ન કરતાં થપાટ મારી લાલ મોઢું રાખવા જેવું છે. એ લખાણ બાદ કરીએ તો એમ જોઈ શકાય છે કે મોટા વેપારીઓને તકલીફ ન હોવી જોઈએ, ઈમિગ્રેશન કાયદાથી જે હરકત આવે છે તે દૂર થવી જોઈએ, અને હિંદી કોમની તરફ સાધારણ રીતે ન્યાયની નજરથી વર્તણૂક હોવી જોઈએ. એમ એડવર્ટા-હજરની વર્તણૂક ચાલુ રહે તો ડરબનનાં બંને છાપાં હિંદી કોમ તરફ કંઈક મીઠી નજર રાખશે ને એકદમ ચડાઈ નહીં કરે એમ માનવાનું કારણ રહે છે. જે પ્રમાણે ડરબનમાં થયું એ જ પ્રમાણે મારિત્સબર્ગના છાપાની સાથે પણ થાય તો તેથી લાભ થવા સંભવ છે.

પણ એડવર્ટાહજરના લખાણથી આપણે હવે કંઈ કરવું રહ્યું નથી એમ નથી સમજવાનું. છાપાંઓ આપણી વિરુદ્ધ લખાણ ન કરે એથી આપણે ઓછું લડવાનું રહ્યું. પણ છાપાંની જેમ બીજા ઘણા શત્રુને. આપણે જીતવા રહ્યા છે. ગોરાઓ પોતાની હિલચાલ છોડે તેવા નથી. જેમ કે મિ. આર્થર વેઈડે હવે કાફરી લોકોને ઉશ્કેરવાનું શરૂ કર્યું છે. તેઓ સાહેબે કાફરોને સમજાવ્યું છે કે તેમણે બિલકુલ હિંદી વેપારીઓની સાથે વહેવાર નહીં કરવો. આવાં એકબે ભાષણોની અસર કંઈ થવાની નથી. પણ એ ભાષણ આપણને ચેતવણી આપે છે કે આપણે સદાય જાગ્રત રહેવાનું છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૬-૨-૧૯૦૭

૩૫૦. નાતાલનો લાઈસન્સનો કાયદો

મારિત્સબર્ગમાં એક લાઈસન્સની અપીલ થઈ. તેમાં ટાઉન કાઉન્સિલના એક મેમ્બરે જણાવ્યું કે જે હિંદી બ્રિટિશ રૈયત છે તેને લાઈસન્સની ના પાડતાં અચકાવાનું છે. વળી ત્યાંની ચેમ્બરે એવો ઠરાવ કર્યો છે કે જે હિંદી બ્રિટિશ રૈયત છે એવું સાબિત કરી શકે તેને લાઈસન્સ મળવામાં હરકત ન આવવી જોઈએ. વેડ્લમમાં બીજા ચાર કેસ થયા તેમાં પણ દુકાન ગંદી હોવાની અને દુકાનમાં થઈને ઘરમાં જવા બાબતની અથવા તો દુકાનમાં જમણ કરવાની રાવ હતી. પોલિસ્ટ્રીમમાં ચામડીના રંગને લીધે જ લાઈસન્સ બંધ કરવામાં આવ્યાં છે. લેડીસ્મિથ અને તેની આસપાસના ભાગના લાઈસન્સની અપીલો બધી કાઢી નાખવામાં આવી છે અને તેનું સબબ એમ જણાવવામાં આવે છે કે વેપારીઓ ચોપડા સમજી શકતા નથી તેમ અંગ્રેજી બિલકુલ જાણતા નથી. અને બધો આધાર હલકા પગારના કામદારો ઉપર રાખે છે. ચોપડા લખનારની જુબાની અથવા સાક્ષી લેવાની પણ ના પાડેલી. આ બધું બતાવે છે ગોરા લોકો આપણને આ દેશમાંથી હાંકી કાઢવા જ માગે છે. જે લોકોનાં લાઈસન્સ લઈ લેવામાં આવ્યાં છે તેની આજીવિકાનું સાધન લઈ લેવામાં આવ્યું છે. આવી સ્થિતિમાં શું તેમણે ભૂખે મરવાનું? કે તેઓએ વગર લાઈસન્સથી વેપાર કરવાનો? સરકારે આ બાબત ઉપર વિચાર કરવાનો છે. મ્યુનિસિપાલિટીઓને સરકારે ચેતવણી આપી સમજાવ્યું હતું કે તેઓને જે સત્તા આપવામાં આવી છે તે ન્યાયી નજરથી વાપરવી, નહીં તો આપેલી સત્તા પાછી ખેંચી લેવાની જરૂર પડશે.

આપણી કોંગ્રેસ તથા હિંદી કોમ મક્કમપણે લડી વેપારીઓને થયેલ અન્યાયનું ભાન સરકારને અને આખી દુનિયાને કરાવશે, તો અમે આશા રાખીએ છીએ કે કાંઈ દાદ જરૂર મળશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૬-૨-૧૯૦૭

૩૫૧. કેપનો લાઈસન્સનો કાયદો

કેપ કોલોનીમાં ગેરહેમ્સટાઉનથી લાઈસન્સ બાબત કાગળ^૧ અમને મળ્યો છે તે આ અંકમાં છાપીએ છીએ. તે કાગળ ઉપરથી એવી શંકા ઉત્પન્ન થાય છે કે ઘણી જગ્યાએ ગરીબ ફેરીવાળા લાઈસન્સ વિના બેસી રહેતા હશે. આવાં લાઈસન્સ એ સેંકડો હિંદીની રોજીનું સાધન છે. કેપનો કાયદો અમે વાંચી ગયા છીએ. અમને ખ્યાલ છે તે પ્રમાણે આવાં લાઈસન્સો આપવાને કાઉન્સિલ બંધાયેલી છે. એટલે તેમાં કાયદેસર ઈલાજ લઈ શકાય તેમ છે.

નાતાલમાં તેવી જ તકલીફ છે. કાયદો બહુ વધારે સખત છે છતાં કોંગ્રેસના કારભારીઓ એવી મહેનત કરી રહ્યા છે કે તેની અસરથી બહુ નુકસાન થતું અટકવું છે ને હજુ અટકશે. કોંગ્રેસના સેક્રેટરી જગો જગો ફરે છે. લોકોને આસાએશ આપે છે અને જરૂર પડતા ઈલાજો લેય છે.

આ ઉપરથી દાખલો કેપની લીગે તથા એસોસિયેશને લેવાનો છે. દરેક ગામમાં શું સ્થિતિ ચાલે છે તેની તપાસ કરવી એ આ બંને સભાઓની ફરજ છે. જો તેઓ પૂરતી મહેનત કરશે તો અમે માનીએ છીએ કે દાદ મેળવી શકશે. વળી, કેપમાં લડવાની જે તેઓને સગવડ છે તેવી નાતાલમાં નથી એ પણ યાદ રાખવા જેવું છે. એટલે જો પૂરી લડત ન લેવાય તો કેપના હિંદી આગેવાનોને શરમાવા જેવું થઈ પડશે. કેપમાં જેઓને લાઈસન્સ નથી મળ્યાં તેઓનાં નામ ઠેકાણાં વગેરે અમે છાપવા ખુશી છીએ અને તેવાં નામ અમને મોકલવા બધા વાંચનારને સૂચવીએ છીએ.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૬-૨-૧૯૦૭

૧. આ પત્ર એક ફેરિયાએ લખ્યો હતો. તેણે ઈન્ડિયન ઓપીનિયનના તંત્રીની મદદ માગી હતી. એની પાસે કેટલાંય વર્ષોથી ફેરી માટેનો પરવાનો હતો તે તાબે કરી આપવાની સત્તાવાળાઓએ ના પાડી હતી તેને લીધે તેને ભૂખે મરવા વારો આવ્યો હતો.

૩૫૨. નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ - ૭

પ્રકરણ ૭મું

કેટલીક વખત એમ કહેવામાં આવે છે કે સઘળી નીતિમાં સાર્વજનિક કલ્યાણ સમાયેલું છે. આ વાત બરાબર છે. જેમ કે જે ન્યાયાધીશમાં ન્યાયબુદ્ધિ હોય તો તેથી જે લોકોને ઈન્સાફી અદાલતમાં જવું પડે છે તેઓને સુખ મળે છે. તેમ જ પ્રીતિ, માયા, ઉદારતા વગેરે ગુણો બીજાના પ્રસંગમાં જ બતાવી શકાય છે. વફાદારીનું જેર પણ એકબીજાના સંબંધમાં આવીને જ આપણે જણાવી શકીએ છીએ. સ્વદેશાભિમાન વિષે તો કહેવું જ શું હોય? ખરું જોતાં એમ માલૂમ પડશે કે નીતિનો એવો એકે વિષય નથી કે જેનું પરિણામ નીતિ સાચવનારને જ મળે. કેટલીક વેળા એમ કહેવામાં આવે છે કે સત્યતા વગેરે ગુણોનો સામેના માણસની સાથે સંબંધ નથી. પણ આપણે જૂઠું બોલી કોઈને છેતરીએ તેથી સામેના માણસને નુકસાન થશે એવું આપણે કબૂલ કરવું પડે છે તો સાચું બોલવાથી સામેના માણસને નુકસાન થતું અટકવું એટલું આપણે કબૂલ કરવું જ જોઈએ.

તેમ જ જ્યારે કોઈ માણસ અમુક કાયદા અથવા રિવાજ નાપસંદ કરી તેની બહાર રહે છે ત્યારે પણ તેનાં કાર્યની અસર જનમંડળ ઉપર થાય છે. એવો માણસ વિચારની દુનિયામાં રહે છે. તે વિચારોને લગતી દુનિયા હજુ પેદા નથી થઈ તેની તે દરકાર કરતો નથી. એવા માણસને સારુ ચાલતું ધોરણ સારું નથી એવો વિચાર તેવા ધોરણનો અનાદર કરવા સારુ બસ છે. તે માણસ હમેશાં પોતાના વિચાર પ્રમાણે બીજાઓનું વર્તન કરાવવા મથ્યો રહેશે. આમ જ પેગંબરોએ દુનિયાનાં ચક્રોની ગતિ ફેરવી છે.

જ્યાં સુધી માણસ સ્વાર્થી છે એટલે બીજાના સુખની પરવા નથી કરતો ત્યાં સુધી તે જનાવરના જેવો જ અથવા તેથી ઊતરતો છે. માણસ જનાવરથી ચડે છે એમ આપણે જોઈ શકીએ છીએ એ ત્યારે જ કે જ્યારે આપણે તેને પોતાના કુટુંબનો બચાવ કરતો જોઈએ છીએ. તે હજુ વધારે માણસજાતમાં ત્યારે આવે છે કે જ્યારે પોતાના દેશને અથવા તો પોતાની કોમને પોતાના કુટુંબમાં ગણે છે. જ્યારે આદમજાતને તેવી રીતે ગણે ત્યારે તેથી પણ ઊંચી પાયરીએ ચડે છે. એટલે કે જેટલે દરજ્જે માણસ, માણસજાતની સેવામાં પછાત રહે છે એટલે દરજ્જે તે હેવાન છે અથવા તો અપૂર્ણ છે. મારી ઓરતને સારુ, મારી કોમને સારુ મને દરદ થાય પણ તેની બહારના માણસને સારુ કંઈ લાગણી ન થાય તો દેખીતું છે કે મને માણસજાતનાં દુઃખની કદર નથી. પણ ઓરત, બચ્ચાં કે કોમ જેને મેં મારાં માન્યાં છે તેને સારુ ભેદબુદ્ધિએ કે સ્વાર્થબુદ્ધિએ કંઈક લાગણી થાય છે.

એટલે જ્યાં સુધી આપણા મનમાં દરેક માનવીને વિષે દયા ન વર્તે ત્યાં સુધી આપણે નીતિધર્મ નથી પાળ્યો ને નથી જાણ્યો. હવે આપણે જોઈએ છીએ કે ઊંચ નીતિ તે સાર્વજનિક હોવી જોઈએ. આપણા સંબંધમાં દરેક માણસ આપણી ઉપર હક ધરાવે છે. એટલે કે આપણે સદા તેની સેવા કરવી એવી આપણી ફરજ છે. આપણો હક કોઈની ઉપર નથી એમ વિચારી આપણે વર્તવું જોઈએ. કોઈ એમ કહેશે કે તેવું કરનાર માણસ આ દુનિયાના ઝપાટામાં આવી ક્યારાઈ મરશે તો તે વાત માત્ર અજ્ઞાનપણે કરશે. કેમ કે એવી એકનિષ્ઠાથી સેવા કરનાર માણસને હમેશાં ખુદાએ બચાવી લીધો છે એવો જગતપ્રસિદ્ધ અનુભવ છે.

આવી નીતિના ધોરણ પ્રમાણે માણસમાત્ર સરખા છે. તેનો અર્થ કોઈ એમ ન કરશો કે દરેક માણસ એકસરખો હોદો ભોગવે અથવા તો એક જ જાતનું કામ કરે છે. પણ તેનો અર્થ એ થાય છે કે જે હું મોટો હોદો ભોગવતો હોઉં તો તે હોદ્દાની જવાબદારી ઉઠાવવાની મારામાં શક્તિ છે. તેથી મારે છટકી જવાનું નથી અને એમ નથી માનવાનું કે બીજા માણસો ઓછી જવાબદારી ઉઠાવનારા મારાથી હલકા છે. એકસરખાપણું તે આપણા મનની સ્થિતિ ઉપર આધાર રાખે છે. જ્યાં સુધી આપણા મનની એ સ્થિતિ ન થાય ત્યાં સુધી આપણે પછાત છીએ.

આ નિયમ પ્રમાણે એક પ્રજા પોતાના સ્વાર્થને સારું બીજી પ્રજાની ઉપર રાજ્ય ભોગવી શકતી નથી. અમેરિકાના અસલ વતનીઓને હલકા પાડી અમેરિકાના લોકો રાજ્ય ચલાવે છે એ નીતિ વિરુદ્ધ વાત છે. ઊંચી પ્રજા નીચી પ્રજાના પ્રસંગમાં આવે તો એવી પ્રજાને પોતાના જેવી કરવાની તેની ફરજ છે. એ જ નિયમ પ્રમાણે રાજા તે પ્રજાનો ઉપરી નથી પણ નોકર છે. અમલદારો તે અમલ ભોગવવાને નથી પણ પ્રજાને સુખી કરવા સારું છે. પ્રજાસત્તાક રાજ્યમાં જે લોકો સ્વાર્થી હોય તો તે રાજ્ય નકામું સમજવું.

વળી એક રાજ્યમાં વસનારા અથવા એક કોમના માણસોમાં આપણા નિયમ પ્રમાણે બળિયા માણસોએ દુર્બળનું રક્ષણ કરવાનું છે. નહીં કે તે લોકોને કચરવા. આવા કારભારની અંદર ભૂખ-મરો હોઈ શકતો નથી તેમ અત્યંત તવંગરપણું પણ હોઈ શકતું નથી કેમ કે આપણે આપણા પાડોશીનું દુઃખ જોયા કરીને સુખી રહીએ તેમ બનવાકાળ નથી. પરમ નીતિનું ધોરણ સાચવનાર માણસથી પૈસો એકઠો કરવાનું બનવાનું નથી. આવી નીતિ જગતમાં થોડી જોવામાં આવે છે, એમ સમજી નીતિવાનને ગભરાવાનું નથી. કેમ કે તે પોતાની નીતિનો ધણી છે તેના પરિણામનો નથી. નીતિ નહીં આચરે તો તે દોષવાન ગણાશે. પણ તેનું પરિણામ જનમંડળ ઉપર નહીં થાય તો તેનો દોષ કોઈ કાઢનાર નથી.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૬-૨-૧૯૦૭

૩૫૩. જેહાનિસબર્ગનો પત્ર

નવી પાર્લિમેન્ટ

ટ્રાન્સવાલની નવી પાર્લિમેન્ટની ધામધૂમ ચાલી રહી છે. નવી પાર્લિમેન્ટમાં ૫૮ મેમ્બર બેસશે, તેમાં ૩૧ જેહાનિસબર્ગ તરફના છે. શનિવારે ૯મી તારીખે ઉમેદવારોનાં નામ નોંધાઈ ગયાં. ઇન્ડિયન ઓપીનિયનના વાંચનારના હાથમાં છાપું ૧૬મી કે ૧૮મી તારીખે આવશે. ૨૦મી તારીખે એટલે બુધવારે મેમ્બરોની ચૂંટણી થશે. તા. ૨૧મીએ કોણ ચૂંટાયું તે ખબર પડી રહેશે એટલે ઉમેદ છે કે આ પછીના અંકમાં જે ઉમેદવારોનાં નામ નોંધાયાં છે તેની ખબર વાંચનારને મળશે.

પક્ષો

પક્ષ બધા મળીને પાંચ છે, એટલે કે પ્રોગ્રેસિવ (તે ખાણોવાળા), હેટવોલ્ક (તે ડચ), નેશનાલિસ્ટ, ઇન્ડિપેન્ડન્ટ (સ્વતંત્ર વિચારવાળા) અને લેબર (તે મજૂરોના હક જાળવનાર). આમાં ખરા પક્ષ બે જ ગણાય. પ્રોગ્રેસિવ અને હેટવોલ્કને નામે જોઈ ડરી જાય તેઓને ખાતર નેશનાલિસ્ટ પક્ષ ઊભો થયો છે એમ કહીએ તો ચાલે. ઘણે ભાગે એમ માનવામાં આવે છે કે,

હેટવોલ્ક અને નેશનાલિસ્ટ

ની ચડતી થશે ને તેઓની વચ્ચે વધારે મેમ્બરો હશે. પ્રોગ્રેસિવ પાર્ટીની ઉપર ઘણા માણસોની આંખ છે. હેટવોલ્કમાં જનરલ બોથા તથા જનરલ સ્મટ્સ મુખી છે. નેશનાલિસ્ટમાં સર રિચર્ડ સૌલોમન તથા મિ. વાઈબર્ગ છે. પ્રોગ્રેસિવ પક્ષમાં સર પર્સી ફિટ્ઝપેટ્રિક, સર જ્યોર્જ ફ્લાર, મિ. હોસકન વગેરે છે.

ખરું ટ્રંડ્યુલ

સર રિચર્ડ સૌલોમન તથા સર પર્સી ફિટ્ઝપેટ્રિક વચ્ચે ચાલે છે. તેઓ બન્ને પ્રિટોરિયાના ઉમેદવાર છે. બેમાંથી કોણ જીતશે એ નક્કી નથી કહી શકાતું.

સર રિચર્ડ

ના વિચારો ચીનાઓ બાબત અને કાફરી બાબત ફર્યા છે તેથી ઘણા લોકો તેમની ઉપર તિરસ્કારની નજર કરે છે. તેઓ સાહેબ ચીનાઓને લાવવામાં તૈયાર થયા હતા. હવે કહે છે કે તેમના વિચારો બદલાયા છે. કાફરોને બરાબર હકો મળવા જોઈએ એવી વાત કરતા હતા. હવે કહે છે કે કાફરોની ઉપર જે બીજા મેમ્બરો કરવા માગશે તેમાં તેઓ સાહેબ સંમતિ આપશે.

ઉમેદવારોની સંખ્યા

તપાસતાં માલૂમ પડે છે કે હેટવોલ્કના ૩૫ ઉમેદવાર છે. પ્રોગ્રેસિવના ૨૯, ઈન્ડિપેન્ડન્ટના ૩૨, નેશનાલિસ્ટના ૧૫ અને લેબરવાળાના ૧૨ છે. આમાંથી હેટવોલ્કના ૫ મેમ્બરો તો ચૂંટાઈ ચૂક્યા છે. કેમ કે તેઓના શહેરમાં બીજા ઉમેદવાર સામે થનાર ન હોવાથી ત્યાં ચૂંટણી કરવાની જરૂર નથી રહેતી.

હિંદી કોમને

ગમે તે પક્ષની સત્તા વધે તેમાં કંઈ લાભહાનિ જેવું જોવામાં નથી આવતું. બન્ને પક્ષવાળા હિંદીની વિરુદ્ધ અભિપ્રાય બતાવી ચૂક્યા છે.

પરમિટ ઓફિસ

ટ્રાન્સવાલ એડવર્ટાઈઝરમાં એક લખાણ આવ્યું છે તે ચોખ્ખી રીતે બતાવે છે કે તે પરમિટ ઓફિસની શરારતથી આવેલું છે. તેમાં જણાવે છે કે હિંદી કોમ પરમિટ ઓફિસને ઘણી તકલીફ આપે છે, ઓર્ડિનન્સ પસાર નહીં થવાથી પરમિટ ઓફિસની ઉપર કામ વધી પડ્યું છે, સેંકડો જગ્યાએથી હિંદીઓ વગર પરમિટે આવે છે અને છોકરાઓને વગર પરમિટે તે લોકો લાવી સ્ટોરમાં વેપાર કરાવે છે, વળી સુપ્રિમ કોર્ટના ઠરાવોથી જે કાયદો છે તેમાં ઘણી હરકતો આવી પડી છે. આ પ્રમાણે લખાણ કરી ઉશ્કેરણી કરી છે અને ઓર્ડિનન્સ પાછું નવી પાર્લિમેન્ટમાં પસાર થાય એવો બંદોબસ્ત પહેલેથી શરૂ કર્યો છે.

ઉપરની હકીકત ખોટી છે

એ દેખીતું છે. પરમિટ ઓફિસને તકલીફ આપવાને બદલે પરમિટ ઓફિસ તકલીફ આપે છે. કાયદાની તકલીફ ઓછી થવાને બદલે વધે છે ને જ્યારે પરમિટ ઓફિસ બધી હદ ચાતરે ત્યારે સુપ્રિમ કોર્ટ વચમાં પડે છે. આ બધું આપણે જાણીએ છીએ એટલું બસ નથી. પણ તે જાણીને ઈલાજ લેવાની જરૂર છે. શા ઈલાજ લેવા જોઈએ એ ઇન્ડિયન ઓપીનિયનમાં બતાવી દેવામાં

આવ્યું છે. પણ મોટામાં મોટો ને છેવટનો ઈલાજ તે જલ છે એ વાત નહીં ભુલાય ત્યાં સુધી હરકત આવવાની નથી.

જલનો ઈલાજ

લેવાય તેને સારુ પણ પૈસાની જરૂર બહુ પડવાની છે. તે બાબત બ્રિટિશ ઈન્ડિયન ઓસોસિયેશન તથા બીજાં બધાં મંડળોએ ચાંપતા ઉપાયો હાથ લેવાની જરૂર છે.

મિડલબર્ગનું લોકેશન

લોકેશન બાબત હવે ખબર મિડલબર્ગથી આવી ગયા છે. તે ઉપરથી ઓસોસિયેશને ટાઉન ક્લાર્કને કાગળ લખી નોટિસ આપવાનું સબબ પુછાવ્યું છે. તે વિષે ખબર પડયા બાદ વધારે હિલચાલ થઈ શકશે.

મિ. કુવાડિયાનો કેસ

જેહાનિસબર્ગના જાણીતા વેપારી મિ. કુવાડિયા જેઓ બ્રિટિશ ઈન્ડિયન ઓસોસિયેશનના ખજાનચી છે તેઓ સાહેબ પોતાના ૧૬ વરસના છોકરા સહિત જેહાનિસબર્ગ આવતા હતા. છોકરાને વૉક્સરસ્ટમાં ઉતારી પાડ્યો કેમ કે તેની પાસે પરમિટ ન હતી. તે છોકરાને સારુ જ્યારે પરમિટ માગી ત્યારે આપવાની ના પાડી અને કેપ્ટન ફાઉલે કહ્યું કે તેને જરાયે હરકત નહીં આવે. આ કાગળ મિ. કુવાડિયાના કબજામાં હતો. છતાં છોકરાને ઉતાર્યો. દાક્તરી પુરાવો પડ્યો કે તેની ઉંમર ૧૮ વરસની છે. આ ઉપરથી મેન્ડિસ્ટ્રેટે તેને છોડી મૂકવાની ના પાડી. મિ. ચમનીની પાસે લખાણ ગયું. તેમણે વચમાં આવવા ના પાડી. ગયે સોમવારે વૉક્સરસ્ટમાં કેસ ચાલ્યો. મેન્ડિસ્ટ્રેટે તે કેસ પુરાવો લેવાને સારુ જેહાનિસબર્ગ મોકલવા ના પાડી. એથી પાછો આવતે સોમવારે ચાલશે. અંતે છોકરો છૂટી જશે. પણ દરમિયાન કોડી જેટલો ન્યાય મેળવવા સારુ મિ. કુવાડિયાને કેટલી તકલીફ ભોગવવી પડશે ને ખર્ચમાં ઊતરવું પડશે! જે તે છોકરાને સારુ પરમિટ માગી હોત તો એમ કહેવાત કે તેને ૧૬ વર્ષની અંદરની ઉંમર હોઈ પરમિટ ન મળી શકે. અને પરમિટ ન આપવાથી આ બધા ખર્ચમાં ઊતરવું પડે છે. આવી હાડમારી જાણીતા માણસને ખમવી પડે છે, તો પછી ગરીબોનું શું?

એશિયાટિક ઈસ્ટિંગ હાઉસના ધારા

આ ધારાની સામે બ્રિટિશ ઈન્ડિયન ઓસોસિયેશનની અરજી^૧ ટાઉન કાઉન્સિલને ગઈ છે. તેમ જણાવ્યું છે કે તેનું પાઉંડ દશનું લાઈસન્સ ન હોવું જોઈએ અને હિંદી કોમના માણસો થોડા હોવાથી સખત ધારા હિંદી કોમને લગાડવાની જરૂર ન હોય.

દાક્તર હેંગર

દાક્તર હેંગર અહીંના ઈલેક્શનમાં ભાગ લેવા આવ્યા છે. ગયે રવિવારે તેણે ભાષણ કર્યું તેમાં એવું જણાવ્યું કે તેને કોઈ હિંદી વોટરે ઘણા પૈસા આપવા કહ્યું પણ પોતે પૈસા લેવાની ના પાડી. આ વાત દેખીતી તદ્દન જૂઠી છે. તે વિષે હજુ વધારે આપણે સાંભળશું એમ આશા છે. મિ. મેકિનટાયર જેણે આ જૂઠાણું સાંભળ્યું તેણે અંગ્રેજી રિપોર્ટ ડ. ઓ.ને સારુ મોકલ્યો છે.

૧. આ અરજીનો ઉલ્લેખ “જેહાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૩૬૧-૩માં પણ કરેલો છે. “ટાઉન ક્લાર્કને પત્ર”, પા. ૩૫૫-૬ પણ જુઓ.

વરસાદ

જેહાનિસબર્ગમાં અને આખા ટ્રાન્સવાલમાં આ વેળા વરસાદ પુષ્કળ આવેલો છે. ત્રણ દહાડા સુધી ઝીણો ઝીણો એમ આખો વખત વરસાદ પડ્યો. સ્ટેન્ડરટનમાં જબરજસ્ત વરસાદ પડવાથી ઘણી નુકસાની થઈ છે. બોક્સબર્ગનું તળાવ છલકાઈ ગયું હતું.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૬-૨-૧૯૦૭

૩૫૪. દ. આ. બ્રિ. હિં. સમિતિને તાર^૧

જેહાનિસબર્ગ,
ફેબ્રુઆરી ૨૨, [૧૯૦૭]

દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિ
લંડન

ગ્રીડીડોર્પવાસી હિંદીઓના વળતરના દાવા માટે^૨ દબાણ કરવા બદલ કૃપા કરીને શાહી સરકારનો અને સમિતિનો આભાર માનો. ગ્રીડીડોર્પની હિંદી વસ્તી સૌથી ઓછી. મકાનો ગીરો માલ ઉઘરાણી મળીને હિંદી પૂંજ લગભગ ઓગણીસ લાખર. કેટલાક ગ્રીડીડોર્પના જૂના રહેવાસી. ડચ સરકારે કદી દખલ કરી નહોતી. હિંદી ઝૂંપડાં બિલકુલ નથી ફોટા મોકલીએ છીએ. સંઘ દરમ્યાનગીરીની વિનંતી કરે છે.

ટ્રાન્સવાલ બ્રિટિશ હિંદી સંઘ

[મૂળ અંગ્રેજી]

કોલોનિયલ ઓફિસ રેકર્ડ્ઝ: સી. ઓ. ૨૯૧/૧૨૨

૩૫૫. ઓરત મરદ અને મરદ ઓરત ?

વિલાયતના તારો કેટલાય ગયે અઠવાડિયે આવ્યા છે તે ઉપરથી ઉપલો સવાલ ઊઠે છે. શું અંગ્રેજી ઓરતો મરદોનાં કામ કરે છે ને આપણે મરદ છતાં ઓરત થઈ બેસશું ? આ સવાલ મશકરીનો નથી પણ ગંભીર છે. તે કેમ, એ આપણે જાણીએ. ઈંગ્રેજી ઓરતોને વોટ આપવાનો હક નથી. તેને સારું તેઓ લડાઈ ચલાવી રહી છે. લોકો તેમની હાંસી કરે છે તેની દરકાર કરતી નથી. થોડા દહાડા પહેલાં આઠસેં ઓરતોનું સરઘસ પાર્લિમેન્ટના મકાન પાસે ગયું. પોલીસોએ તેને અટકાવત કરી. તેથી કેટલીક બહાદુર ઓરતો પાર્લિમેન્ટના મકાનમાં જાેરથી જવા ધસી. આ ઓરતો મજૂર વર્ગની નથી. તેમાંની એક જનરલ ફ્રેંચની^૩ બહેન છે. પોતે ૬૦ વરસ

૧. આની એક નકલ એલ. ડબ્લ્યુ. રિચે ફેબ્રુઆરી ૨૫ને રોજ લંડનની સંસ્થાન કચેરીને મોકલી હતી.

૨. જુઓ "જેહાનિસબર્ગનો પત્ર", પા. ૩૭૮-૯.

૩. ફ્રીલડ-માર્શલ સર જોન ફ્રેંચ (૧૮૫૨-૧૯૨૫); દક્ષિણ આફ્રિકા યુદ્ધમાં સેવાઓ બજાવી હતી. પાછળથી પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન ફ્રાંસમાં બ્રિટિશ સેનાના સેનાપતિ બન્યા હતા.

કરતાં મોટી ઉંમરની છે. બીજી મિસ પેન્કહર્સ્ટ તે વિલાયતના જાણીતા અને પૈસાદાર ગૃહસ્થની દીકરી છે. બન્ને વિદ્વાન છે. એવી ઘણી બાઈઓ આઠસોના ટોળામાં હતી. આમ ધસારો કરનારી-માંથી જનરલ ફ્રેંચની બહેન વગેરે નામાંકિત બાઈઓને પકડવામાં આવી. તેઓની ઉપર કામ ચાલ્યું ને મેન્જિસ્ટ્રેટે તેઓનો એકથી બે પાઉંડ સુધી દંડ કર્યો અથવા દંડ ન આપે તો જેલની સજા કરી. આવી સજા ઓગણપચાસ બૈરાંને થઈ છે. ને તેઓમાંની દરેક બાઈ ઉપરનો નજીવો દંડ આપવા બદલે જેલમાં ગઈ છે. આમાંની એક જનરલ ફ્રેંચની બુઢી બહેન પણ છે. આ ઓરતોએ મરદાઈનું કામ કર્યું એમ અમે માનીએ છીએ.

હવે આપણું ઘર તપાસીએ. લૉડ સેલબોર્ન તથા રિચર્ડ સોલોમન કહે છે કે ઓશિયાટિક ઓર્ડિનન્સ પસાર થવું જોઈએ. એક બે માસમાં વખતે પસાર પણ થાય. જો તેમ થશે તો હિંદીઓ જેલમાં જશે? અમે માનીએ છીએ કે ખોટી પરમિટથી જતા માણસો પકડાય ત્યારે જેલની બીકથી રડે છે. ચોરી કરતી વેળા રડતા નથી. આને અમે નામરદાઈ ગણીએ છીએ. હવે જ્યારે ખોટી રીતે જુલમથી લોકોને ચોર ગણી તેઓના પંજા લેવાનો હુકમ થશે ત્યારે લોકો મૂંગે મોઢે પંજા આપશે કે જેલમાં જશે? જો પંજા આપી નાક કપાવશે તો અમે તેઓને બેવડા નામદં ગણીશું. એ ઉપરથી અમે સવાલ કરીએ છીએ કે શું હિંદી મરદ તે ઓરત બનશે? કે ઇંગ્રેજી ઓરતો જેઓ મરદાઈ બતાવી રહી છે તેની નકલ કરી જાગશે? ને જો કદી ટ્રાન્સવાલની સરકાર જુલમ કરવા બેસે તો તે સહન ન કરતાં જેલને મહેલ ગણી તેમાં ચમન કરશે? થોડા દહાડામાં આપણું પાણી જણાઈ રહેશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૩-૨-૧૯૦૭

૩૫૬. લેડીસ્મિથનાં લાઈસન્સ

લેડીસ્મિથનાં લાઈસન્સ બાબત વધુ વિચાર કરતાં આપણે આપણો વાંક કેટલો છે તે પણ તપાસવાનું છે. ઇંગ્રેજીમાં અમે લખાણ બરોબર જરી રાખ્યું છે. આમની સભામાં કમિટી વતી સવાલ પુછાઈ ગયો છે, પણ આપણે ઘર તપાસીએ તો ખોટું નહીં.

તે અપીલના ચુકાદા વખતે એમ જેવામાં આવ્યું કે ચોપડા તાજ લખાયેલા લાગતા હતા. કોઈ કોઈ વેળા જ લખાતા હતા. અને એક માણસને વરસના પા. ૮ આપીને લોકો લખાવતા હતા. આ ઉપર નાતાલ વિટનેસે સખત ટીકા કરી છે. તે જણાવે છે કે લેડીસ્મિથ બોર્ડે કરેલું કામ બરાબર છે. આ બધા ઉપર આપણે વિચારવા જેવું છે. ચોપડાઓ નિયમસર હમેશાં લખવાની જરૂર છે. દરેક જણે તેને સારુ નોખા મહેતા રાખવાની જરૂર નથી પણ નિયમસર લખાવા જોઈએ કે જેથી તે બાબત કોઈથી કંઈ કહી ન શકાય. જે ગામમાં હિંદી લખનાર કાબેલ ન મળે ત્યાં ઇંગ્રેજી ઓકાઉન્ટન્ટની પાસે અથવા વકીલની મારફતે લખાવવા એ પણ બને તેવું છે. કેટલોક લોભ છોડ્યા વિના આપણે કદી નહીં ફાવીએ.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૩-૨-૧૯૦૭

૩૫૭. કેપનો ઇમિગ્રેશન કાયદો

એવા તાર છાપાંઓમાં છે કે કેપનો જે નવો ઇમિગ્રેશન કાયદો થયો છે તેને સરકારે મંજૂરી આપી છે એટલે હવે તે અમલમાં આવશે. આમાં મુખ્ય ફેરફાર એ છે કે પહેલાં આખા દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદીને કેપમાં જવાની છૂટ હતી. હવે માત્ર કેપના જૂના હિંદી જ જઈ શકશે. આ સિવાય બીજા ફેરફાર પણ થયા છે. આ ફેરફાર થયો છે તેમાં કેપના આગેવાનોની ગફલત અમે કેટલેક દરજ્જે માનીએ છીએ. તેઓની લડત પૂરતી હોવા છતાં આપણે હારી જત એમ બનવા સંભવ હતો. પણ આપણે આપણી ફરજ બજાવી એમ ગણાત. વળી કેપમાં લડત ચલાવવાની કેટલીક સગવડ છે તે બીજા ભાગમાં નથી. આવી સગવડનો પૂરતો લાભ આપણા કેપના ભાઈઓ લેતા નથી.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૨૩-૨-૧૯૦૭

૩૫૮. નાતાલમાં વેપારી કાયદો

અમને પાકી ખબર મળી છે કે ડરબન ચેમ્બર ઓફ કોમર્સના ઘણા મેમ્બરો લેડીસ્મિથની લાઈસન્સિંગ બોર્ડના ઠરાવથી ગભરાટમાં પડ્યા છે. તેઓએ ખાનગી મીટિંગ કરી તેમાં પણ ઘણા મેમ્બરોએ એવો વિચાર બતાવ્યો છે કે લાઈસન્સિંગ કાયદો રદ થવો જોઈએ. છેવટે મિ. હેન્ડલ અને મિ. બૂચરને તે બાબત તપાસ કરવાં નીમ્યા છે. આ અવસર એવો છે કે આપણા આગેવાનો તેનો લાભ લઈ ચેમ્બરના મુખ્ય માણસોને અને તેમાં પણ અમે જે બે માણસોનાં નામ આપ્યાં છે તેઓને મળે અને સલાહ કરે તો ઘણો લાભ થવાનો સંભવ છે. શું કરવું જોઈએ તે વિષે ઈંગ્રેજીમાં લખાણ થયું છે તે તેનો તરજુમો અમે આવતા અંકમાં આપીશું. આ કાયદામાં જે ફેરફાર થવાનું બતાવાયું છે તે ત્રાહિત તરીકે બતાવ્યું છે. તેથી તે કોઈને બંધનકારક ગણાવું નથી. છતાં એ જ રસ્તો આપણે લેવા લાયક છે. તેમાં કંઈ શંકા નથી.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૨૩-૨-૧૯૦૭

૩૫૯. નાતાલ મ્યુનિસિપલ બિલ^૧

આ બાબત લોર્ડ એલ્ગિન લડત ચલાવી રહ્યા છે એ ઉપકાર માનવા લાયક છે. તેઓ સાહેબ જણાવે છે કે અનસિવિલાઈઝ્ડની વ્યાખ્યામાં ગિરમીટિયાના છોકરાઓ નહીં આવવા જોઈએ. વળી ક્લર્ક પીપલમાં હિંદીનો સમાવેશ કરાયો છે તે પણ વાસ્તવિક નથી. કેમ કે તેવા માણસોમાં બધાનો સમાવેશ થાય છે. આ બાબત હિંદી સરકારને બહુ લાગણી થાય છે. તેમના તરફથી આગ્રહ છે કે હિંદી કોમને રાહત મળે તેથી લોર્ડ એલ્ગિન ઉમેદ રાખે છે કે તે બાબત નાતાલની સરકાર વિચાર કરશે. આ પ્રમાણે લડત ચાલી રહી છે તેમાં આપણે જીતીએ એવો સંભવ છે તે એવી શરતે કે આપણી ફરજ આપણે બજાવીએ. નાતાલ મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલે જવાબ આપ્યો છે કે તે કાયદામાં ફેરફાર ન થવો જોઈએ.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૩-૨-૧૯૦૭

૩૬૦. જ્વેહાનિસબર્ગનો પત્ર

પાંચ પરમિટ કેસ

મિ. કુવાડિયાના દીકરાનો કેસ વૉક્સરસ્ટના મોન્ડરસ્ટ્રેટ આગળ જુમાને દિવસે તા. ૧૫મીએ ચાલ્યો હતો.^૨ મિ. કુવાડિયા તરફથી મિ. ગાંધી હાજર હતા. કોન્સ્ટેબલ મેકગ્રેગરે જુબાની આપતાં જણાવ્યું કે ચૌદ વરસની અંદરના હિંદી છોકરાઓને વગર પરમિટે જવા દેવા પણ ચૌદ વરસના કે તેથી ઉપરની ઉમરના છોકરાઓ હોય તો તેની પરમિટ માગવી ને જો તેઓ પરમિટ ન બતાવે તો તેઓને પકડવા.

મિ. જેમ્સ કોડીએ જુબાની આપતાં કહ્યું કે કેપ્ટન ફાઉલના કરેલા ઠરાવો હાલના રજિસ્ટ્રારને હમેશાં કબૂલ છે એમ ન કહી શકાય. મિ. કુવાડિયાના દીકરા બાબત કેપ્ટન ફાઉલનો કાગળ હતો તે જોઈ તેણે કહ્યું કે એ કાગળ પરમિટ ન ગણાય ને તે મિ. ચમની બંધનકારક ગણે નહીં. તેમની સખત જુબાની લેવાયા બાદ તેણે એટલું કબૂલ કર્યું કે કેપ્ટન ફાઉલે પરમિટ ઓફિસર તરીકે જે કામ કર્યું હોય તે મિ. ચમનીએ કબૂલ રાખવું જોઈએ.

મિ. આમદ સાલેજ કુવાડિયાએ^૩ તેમના ભત્રીજાની ઉમરની અને તે ૧૯૦૩ની સાલમાં જ્વેહાનિસબર્ગમાં ભણતો હતો તે વિષે જુબાની આપી. મિ. કુવાડિયાએ પોતે ઉપરની જુબાનીને ટેકો આપ્યો.

દાક્તર હીકે તે છોકરાની ઉમર ઉપર જુબાની આપી અને મિ. ગાંધીએ તેની પાસેના કેપ્ટન ફાઉલના કાગળો રજૂ કર્યા. છોકરાએ પોતે ઈંગ્રેજી જ્ઞાન થોડુંધાણું છે તે બતાવવા જુબાની

૧. જુઓ “લોર્ડ એલ્ગિનના અંગત મંત્રીને પત્ર”, સાથે જોડેલું બિડાણ, પા. ૩૭૯-૮૧.

૨. જુઓ, “જ્વેહાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૩૬૭-૭૦.

૩. ઇબ્રાહીમ સાલેજ કુવાડિયાના ભાઈ.

આપી. કેસ બંધ થયો ને બન્ને પક્ષની દલીલો સાંભળી મેન્ડિસ્ટ્રેટ છોકરાને છોડી મૂક્યો. ત્યાર બાદ બીજા ચાર હિંદી ઉપર પારકી પરમિટથી આવવા બાબત કેસ ચાલ્યા. તેઓનાં નામ કીકા પરસાદ, નાગર ભાણા, અંબુ વલ્લભ સોની અને મીરજખાં. તેમાંના ત્રણે કબૂલ કર્યું કે તેઓએ બીજાની પરમિટ મુંબઈમાં દર જણે રૂ. ૯૦ આપી લીધી હતી. ચોથા માણસે કબૂલ નહીં કર્યું. ચારે જણને પા. ૪૦ દંડ અથવા ચાર માસની કેદ એમ સજા થઈ.

મિ. કુવાડિયાનો કેસ બતાવે છે કે સાચા કેસવાળાને કેટલીક વેળા બહુ ખરચ કર્યા બાદ દાદ મળે છે. અને તેનું મુખ્ય કારણ જે ખોટા કેસો થાય છે તેથી. જે ચાર કેસો તે જ દહાડે બન્યા તે ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે જેઓ પરમિટ વેચે છે તેઓ માત્ર દગલબાજી કરી પારકાને છેતરી તેને કૂવામાં ઉતારે છે. તેવી પરમિટ લેનારા પોતાની કમાણી ગુમાવી નકામા ખુવાર થાય છે ને ટ્રાન્સવાલમાં રહી શકતા નથી. અને આવા કામથી આખી કોમને નુકસાન કરે છે. અને સખત કાયદાઓ થવામાં કારણરૂપ થાય છે.

એશિયાટિક બ્લ્યુ બુક

વિવાયતમાં એશિયાટિક ઓર્ડિનન્સ ઉપર લોર્ડ એલ્ગિને બધો ઈતિહાસ બહાર પાડ્યો છે. તે વિષે અહીંનાં ત્રણે છાપાં ઉપર મોટા તાર આવ્યા છે. તેમાં મુખ્યત્વે કરીને લોર્ડ સેલબોર્નનું લખાણ હિંદી કોમને વિચારવા લાયક છે. લોર્ડ એલ્ગિનના ઠરાવ ઉપર લોર્ડ સેલબોર્ને સખત ટીકા કરી છે. તેઓ સાહેબ જાણાવે છે કે લોર્ડ એલ્ગિને હિંદી વાત કબૂલ કરી લોર્ડ સેલબોર્નનું વચન ભંગ કરાવ્યું છે. આ વચન તે એ કે જે તેઓ સાહેબે પોંચેક્સ્ટ્રમમાં આપેલું કે કોઈ નવા હિંદીને રિસ્પોન્સિબલ ગવર્નમેન્ટ આવતાં સુધી દાખલ થવા નહીં દે. આ રાવ તેઓ સાહેબની બરોબર નથી કેમ કે નવા હિંદીને આવવા દેવાનું તો એક કોરે રહ્યું પણ જેઓ પુરાણા છે તેઓને આવતાં પણ હરકત પડે છે ને મહિનાના મહિના નીકળી જાય છે. વળી તેઓ સાહેબ કહે છે કે ઘણા હિંદી વગર પરમિટે દાખલ થયા કરે છે. આ વાત પણ ગેર-વાજબી ગણાય કેમ કે તેવું બનતું હોય તો તે સાબિત કરવા કમિશન નીમવા લોર્ડ સેલબોર્નને હિંદી કોમે ઘણી વેળા સૂચના કરી છે. પણ લોર્ડ સેલબોર્નનું કડવું લખાણ જાણાવે છે કે હિંદી કોમે માત્ર ગોરાઓની સામે લડત લેવાની રહી એટલું જ નહીં પણ જે ગવર્નર છે અને નિષ્પક્ષ-પાત રહેવા જોઈએ તે પણ હિંદીની વિરુદ્ધ થઈ બેઠા છે તેથી તેમની સાથે પણ લડત લેવી રહી.

વિધાનસભાના નવા સભાસદો^૧

લોર્ડ સેલબોર્ને વિધાનસભામાં ૧૫ સભાસદો નિયુક્ત કર્યા છે જેમાંના ૧૧ પ્રોગ્રેસિવ પક્ષના અને ૪ હેટવોલ્ક પક્ષના છે. તેમનાં નામો નીચે મુજબ છે: મિ. એચ. કોફર્ડ, મિ. એલ. કર્ટિસ, કર્નલ ડબ્લ્યુ. ડેરિપલ, મિ. જી. જે. ડબ્લ્યુ. ડુ ટોઈટ, મિ. આર. ફીલપામ, મિ. ડબ્લ્યુ. ગ્રાંટ, મિ. મેસ લેંગરમેન, મિ. ડબ્લ્યુ. એ. માર્ટિન, મિ. ટી. એ. આર. પરયાસ, મિ. એ. એસ. રેઈટ, મિ. એ. જી. રોબર્ટ્સન, મિ. પી. ડી. રોક્સ, મિ. જે. રોય, મિ. જે. ઈ. વાન ડર મરવે, એ. [ડી. ડબ્લ્યુ.] ગુલમરન્સ.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૩-૨-૧૯૦૭

૧. હવેનો ભાગ અંગ્રેજી પરથી લીધો છે.

૩૬૧. નીતિધર્મ અથવા ધર્મનીતિ - ૮

પ્રકરણ ૮મું

સમાપ્તિ

“હું જવાબદાર છું,” “આ મારી ફરજ છે,” આવો વિચાર માણસને હલાવી નાખે છે અને અજાયબી પમાડે છે. આપણને ગેબી અવાજના પડઘા કાનમાં હમેશાં પડયા કરે છે. “હે માનવી આ કામ તારું છે. તારે પોતાને હાર અથવા જીત મેળવવાની છે. તારા જેવો દુનિયામાં તું જ છે. કેમ કે કુદરતે બે સરખી વસ્તુ ક્યાંયે બનાવી નથી. તારે બજાવવાની ફરજ છે તે તું નહીં બજાવે તો આ જગતના સરવૈયામાં એટલી ખોટ આવ્યા જ કરશે.”

આવી ફરજ મારે બજાવવાની શી છે? કોઈ કહેશે કે

આદમકો ખુદા મત કહો, આદમ ખુદા નહીં;
લેકિન ખુદાકે નૂરસે, આદમ જુદા નહીં.

અને કહેશે કે ઉપરની બેત પ્રમાણે હું ખુદાનું નૂર છું એમ માની બેસી રહેવું. બીજા માણસ કહેશે કે મારે મારી આસપાસના માણસો તરફ લાગણી બતાવી ભાઈચારો રાખવો. ત્રીજા કહેશે કે માબાપની પૂજા કરવી, બાયડી છોકરાં સંભાળવાં, ભાઈબહેન મિત્રો તરફ બરોબર વર્તવું. પણ આ બધા ગુણોમાં મારે મારી પોતાની તરફ તેવી જ રીતે વર્તવું એ વળી મારી સમસ્ત ફરજનો ભાગ છે. જ્યાં સુધી હું મને પોતાને નહીં ઓળખું ત્યાં સુધી હું બીજાને કેમ ઓળખી શકીશ? અને જેને હું નથી ઓળખતો તેને માન પણ કેમ આપી શકીશ? ઘણાઓ એમ માનવા લાગ્યા છે કે માણસે બીજાના સંબંધમાં આવીને રીતસર વર્તવું જોઈએ. પણ જ્યાં સુધી એવા સંબંધમાં આપણે આવતા નથી ત્યાં સુધી આપણી મરજી પ્રમાણે જેમ ફાવે તેમ વર્તી શકીએ છીએ. આમ જે માણસ માનતો હોય તે વગર સમજે બોલે છે. દુનિયામાં રહી કોઈ પણ માણસ નુકસાન કર્યા વિના આપખુદીથી વર્તી શકતો નથી.

હવે આપણે જોઈએ કે આપણી ફરજ આપણી પોતાની તરફ શી છે. પ્રથમ તો આપણી એકાંતની વર્તણૂકની આપણા સિવાય બીજાને ખબર હોતી નથી. એવી વર્તણૂકની અસર આપણી ઉપર જ થાય તેથી આપણે જવાબદાર છીએ. એટલું જ બસ નથી પણ એથી બીજાઓ ઉપર અસર થાય છે તેથી એ માટે આપણે જવાબદાર છીએ. દરેક જણે પોતાના જુરસાઓ ઉપર દાબ રાખવો જોઈએ. પોતાનાં શરીર, મન સ્વચ્છ રાખવાં જોઈએ. એક મહાન પુરુષ કહે છે કે હરકોઈ માણસની ખાનગી ચાલચલગત મને જણાવો અને હું તે માણસ કેવો થશે અને કેવો છે તે તુરત કહી શકીશ. આવાં જ કારણસર આપણે આપણી ઈચ્છાઓ લગામમાં રાખવી ઘટે છે એટલે કે આપણે દારૂ નહીં પીવો જોઈએ, અકરાંતિયાપણું નહીં કરવું જોઈએ. નહીં તો છેવટે આપણે શક્તિહીન થઈ આબરૂ ગુમાવશું. જે માણસ વિષયોથી દૂર રહી, પોતાનાં શરીર, મન, બુદ્ધિ અને જીવની રખેવાળી નથી કરતો તે માણસ બહારનાં કામોમાં ફાવી શકતો નથી.

આમ વિચાર કરતો માણસ પોતાની અંતરવૃત્તિઓ સાફ રાખી હવે વિશેષ વિચારે છે કે એ વૃત્તિઓનો ઉપયોગ શું કરવો. કાંઈ પણ નિશ્ચય કે ધારણા જિંદગીમાં હોવી જોઈએ. જે જિંદગીનું કર્તવ્ય શોધી તે તરફ આપણે વલણ ન રાખીએ તો આપણે સુકાન વિનાના વહાણની માફક ભરદરિયામાં ગોથાં ખાઈએ. ઊંચામાં ઊંચું કર્તવ્ય એ છે કે આપણે માણસજાતની સેવા કરવી અને તેની સ્થિતિમાં સુધારો કરવામાં ભાગ લેવો. આમાં ખરી ઈશ્વરસ્તુતિ, ખરી બંદગી આવી જાય છે. જે માણસ ખુદાનાં કામ કરે છે તે ખુદાઈ પુરુષ છે. ખુદાનાં નામ લેનાર ઢોંગી ધુતારા ઘણાય રખડે છે. પોપટ નામ લેતાં શીખે છે તેથી એને કોઈ ખુદાઈ કહેતું નથી. માણસજાતને સ્થિતિસર મૂકવાની નેમ બધા માણસો રાખી શકે છે. મા દીકરાને તેવી નેમથી ઉછેરી શકે છે. વકીલ તેવી ધારણાથી ધંધો કરી શકે છે. વેપારી એ ધોરણ ઉપર વેપાર કરી શકે છે. અને મજૂર તેવી ઉમેદમાં મજૂરી કરી શકે છે. એવી નેમવાળો માણસ કદી નીતિધર્મથી ચળતો નથી. કેમ કે તેમાંથી ચળીને માણસજાતને ચડાવવાની ધારણા પાર પડી શકતી નથી.

આપણે તપસીલવાર વિચારીએ. આપણે નિરંતર તપાસવું પડે છે કે આપણી રહેણી સુધારનારી કે બગાડનારી છે. વેપાર કરનાર વેપારી દરેક સોદો કરતાં વિચારશે કે પોતે પોતાને અથવા બીજાને ઠગે છે કે નહીં. વકીલ અને વૈદ ઉપલા ઉત્તમ ધોરણ ઉપર ચાલતાં પોતાના પૈસા કરતાં પોતાના અસીલ અને દર્દી વિષે વધારે વિચાર કરશે. મા પોતાના બાળકને ઉછેરતાં હમેશાં ડરીને ચાલશે કે રખેને એ બાળક ખોટા હેતથી કે પોતાના બીજા સ્વાર્થને લીધે બગડે. તેવા વિચારોથી મજૂરી કરતો મજૂર પણ પોતાના કર્તવ્યનો ખ્યાલ કરીને રહેશે. આ બધાનો સાર એ આવ્યો કે જે મજૂર તે પોતાનો ભાગ નીતિનિયમને વળગીને બજાવશે તો આપખુદીથી રહેનારા ધનાઢય વેપારી, વૈદ કે વકીલ કરતાં વધારે સારો ગણાશે. મજૂર એ ખરો સિક્કો છે અને પેલા સ્વાર્થી માણસો વધારે અક્કલવાળા અથવા તો પૈસાદાર છતાં ખોટા સિક્કા બરાબર છે. એટલે વળી આપણે જોઈએ છીએ કે ઉપલી નેમ પૂરી પાડવામાં હરકોઈ માણસ ગમે તે પદવીમાં રહી શક્તિમાન છે. માણસની કિંમત માણસની રહેણી ઉપર છે. તેની પદવી ઉપર નથી. આવી રહેણીની પરીક્ષા તેનાં બહારનાં કામોથી નથી થતી, પણ તેની અંતરવૃત્તિ જાણવાથી જ થાય છે. એક માણસ ગરીબ માણસને પોતાની નજરેથી દૂર કરવાને સારુ ડૉલર આપે. બીજાને તેની દયા ખાઈ હેતથી અરધો ડૉલર આપે. અરધો ડૉલર આપનાર માણસ તે ખરો નીતિવાન છે અને ડૉલર આપનારો માણસ તે પાપી છે.

આ બધાનો સાર એ નીકળ્યો કે જે માણસ પોતે શુદ્ધ છે, દ્રેષ કરતો નથી, ખોટો લાભ કોઈનો લેતો નથી, હમેશાં પવિત્ર મન રાખી વર્તે છે તે જ માણસ ધાર્મિક છે, તે જ સુખી છે, અને તે જ પૈસાદાર છે. તેઓનાથી જ માણસજાતની સેવા બની શકે છે. દીવાસળીમાં દેવતા નહીં હોય તે બીજાં લાકડાં કેમ સળગાવી શકશે? જે માણસ પોતે નીતિ નથી પાળતો તે બીજાને શું શીખવશે? પોતે ડૂબતો બીજાને કેમ તારી શકે! નીતિનાં આચરણ કરતો માણસ દુનિયાની સેવા કેમ કરવી એમ કદી સવાલ ઉઠાવતો નથી. કેમ કે એ સવાલ તેને ઊઠતો નથી. મેથ્યુ આર્નલ્ડ એમ કહે છે કે “એક દહાડો મારા મિત્રને સારુ હું તંદુરસ્તી, જીત અને કીર્તિ ઈચ્છતો. હવે તેવું ઈચ્છતો નથી. કેમ કે તે હોય યા ન હોય તેની ઉપર મારા મિત્રના સુખ-દુઃખનો આધાર નથી. તેથી હવે હું સદાય એમ ઈચ્છું છું કે તેની નીતિ હમેશાં અચળ રહે.” એમર્સન કહે છે કે “ભલા માણસનું દુઃખ તે પણ તેઓનું સુખ છે અને ભૂંડાને તો પૈસો, તેની કીર્તિ તે પણ તેઓને અને દુનિયાને દુઃખરૂપ છે.”

(उपरना विषयने लगतुं काव्य)

गर बादशाह डोकर अमल,

मुलकों किरा तो क्या लुवा ?

दो दिनका नरसिंगा बज,

भूं भूं लुवा तो क्या लुवा ?

गुल शोर मुलको माल का,

कोसों लुवा तो क्या लुवा ?

या डो इकीर आऊट के,

रंगों लुवा तो क्या लुवा ?

गर यूं लुवा तो क्या लुवा ?

ओर वूं लुवा तो क्या लुवा ?

१

दो दिन तो येड यर्या लुवा ?

घोडा मिला डायी मिला,

बैठा अगर डोवे उपर,

या पालकीमें ज यडा.

आगे को नक्कारे नशां,

पीछे को कौजोंका परा,

देखा तो किर ओक आनमें

डायी न घोडा न गधा;

गर यूं लुवा तो क्या लुवा ?

ओर वूं लुवा तो क्या लुवा ?

२

अब देण किसको शाह डो,

ओर किस पे आंजे नम करे,

येड दिल् बियारा ओक डै,

किस किसका अब मातम करे,

या दिल्को रोवे भैठकर,

या दरदो दुःखको कम करे,

यां का येडी तूझन डै

अब किसकी जूती गम करे.

गर यूं लुवा तो क्या लुवा ?

ओर वूं लुवा तो क्या लुवा ?

३

गर तुं "नजीर" अब मर्द डै,

तो जलमें भी शाह डो,

दस्तार में भी डो जुशी,

इमाल में भी शाह डो.

આઝાદગી ભી દેખ લે,
જંજલમેં ભી શાદ હો.
ઈસ હાલમેં ભી શાદ હો,
ઉસ હાલમેં ભી શાદ હો.
ગર યૂં હુવા તો કયા હુવા?
ઓર વૂં હુવા તો કયા હુવા?

૪

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૩-૨-૧૯૦૭

૩૬૨. જ્વેહાનિસબર્ગનો પત્ર

[ફેબ્રુઆરી ૨૬, ૧૯૦૭]

પરમિટની નોટિસ

અહીંના ગવર્નમેન્ટ ગેજેટમાં નોટિસ બહાર પડી છે કે જે હિંદીઓ ટ્રાન્સવાલમાં હોય અને સાબિત કરી શકે કે તેઓ ટ્રાન્સવાલમાં ૧૮૯૯ની સાલમાં હતા તથા લડાઈને વખતે અથવા તે પહેલાં તુરત જ લડાઈને લીધે તેઓ ટ્રાન્સવાલ છોડી બહાર ગયા તેવા હિંદીને જે તેઓ માર્ચ માસની ૩૧મી તારીખ પહેલાં અરજી કરશે તો પરમિટ કાઢી આપવામાં આવશે. ત્યાર પછી જેઓની પાસે પરમિટ નહીં હોય તેવાઓની ઉપર કામ ચલાવવામાં આવશે. આ નોટિસનો અર્થ એ છે કે જે માણસોની પાસે જૂનાં રજિસ્ટર હોય અને જેઓ ટ્રાન્સવાલમાં હાલ હોય અથવા જેઓની પાસે બીજાં હથિયાર હોય પણ પીળી પરમિટ ન હોય તેવા માણસોએ પરમિટ ૩૧મી માર્ચ સુધીમાં કઢાવી લેવી.

ગ્રીડીડોર્પ ઓર્ડિનન્સ

ગ્રીડીડોર્પ ઓર્ડિનન્સ બાબત સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઈન્ડિયન કમિટીના એક મેમ્બરે આમની સભામાં સવાલ કર્યો તેનો જવાબ મિ. વિન્સ્ટન ચર્ચિલે આપ્યો છે કે તે બાબત હિંદીઓને નુકસાનીનો બદલો આપવા લૉડ સેલબોર્નની સાથે વાતચીત ચાલે છે. આ ઉપરથી જ્વેહામાં આવે છે કે મિ. રિચ કમિટીમાં કામ પુરજ્જેરથી કરી રહ્યા છે અને તેમના કામની અસર જણાવા લાગી છે. આ તારથી અહીં બ્રિટિશ ઈન્ડિયન એસોસિયેશનની મીટિંગ થયેલી તેમાં એવો ઠરાવ થયો કે ગ્રીડીડોર્પ બાબત ફોટોગ્રાફ કઢાવી ઈન્ડિયન ઓપીનિયનમાં સપ્લિમેન્ટ બહાર પાડવું અને તે બાબત તાર કરવો. આ ઠરાવની રૂએ કમિટીને લાંબો તાર^૧ કર્યો છે તેનો સાર એ છે કે પા. ૧૯,૦૦૦ સુધીની મિલકત જમીન, માલ, મકાન, ઉધરાણી મળી હિંદીઓ પાસે તે લોકેશનમાં છે અને તેમાં ૭૫ જેટલા હિંદીઓ વસે છે.

એશિયાટિક ઈટિંગ હાઉસ

આ બાબત જ્વેહાનિસબર્ગની ટાઉન કાઉન્સિલ તરફથી કાગળ આવ્યો છે કે તેઓએ વાર્ષિક ૬૨ ઠરાવો છે તે બિલકુલ ઓછો નહીં કરે. આ ઉપરથી એસોસિયેશને ફરી લખાણ કર્યું છે.

૧. જુઓ “દ. આ. ધિ. હિં. સમિતિને તાર”, પા. ૩૭૦.

રેલવેમાં તકલીફ

મિ. કુવાડિયાને સવારની ગાડીમાં પ્રિટોરિયા નહીં જવા દીધા, અને મિ. જેમ્સ કરીને એક હિંદી છે તેનું અપમાન કંડકટરે જર્મિસ્ટનથી આવતાં કર્યું તે બાબત જનરલ મેનેજરને કાગળ લખાયા છે. તેનો જવાબ આવ્યો છે કે તે વિષે તપાસ બરાબર ચાલે છે.

નવી ચૂંટણી

ગઈ વખતે મેં ૪૮ નામો મોકલ્યાં હતાં. બાકીનાં ૨૧ નીચે મુજબ છે: પાર્ક ટાઉન - કર્નલ સેમ્પ્સન (પ્રો.); ન્યૂટાઉન - આર. ગોલ્ડમૅન (નેશનાલિસ્ટ); ટ્રેફોન્ટીન - એફ. બેયર્સ (હેટવોલ્ક); બાર્બરટન - આર. કે. લવડે (); કેરોલિના - વેન આરડટ (હેટવોલ્ક); આરમિલો - કોલિન્સ (હેટવોલ્ક); ડુકોપન - બેઝુઈડે હાઉટ (હેટવોલ્ક); લેડનબર્ગ - સી. ટી. રેબ્બી (હેટવોલ્ક), મેરી કોએલ અને લોમર (હેટવોલ્ક); મિડલબર્ગ - ક્વાર્કો (હેટવોલ્ક); ડી વેટ (હેટવોલ્ક); પ્રિટોરિયા - જી. રિસિક (હેટવોલ્ક); ડી ઈરેસ્મસ (હેટવોલ્ક); સ્ટેન્ડરટન - જનરલ બોથા (હેટવોલ્ક); બિથલ - ગ્રોવ્લર (હેટવોલ્ક); વૉક્સરસ્ટ - જી. એ. જુબર્સ (હેટવોલ્ક); વૉટરબર્ગ - એફ. બેયર્સ (હેટવોલ્ક); ડી વૉલ (હેટવોલ્ક); બ્લૂમ્બોફ - આઈ. ફરેરા (હેટવોલ્ક); ઝુટપાન્સબર્ગ - માનિક (હેટવોલ્ક) અને એ. માન્ડુસ (હેટવોલ્ક). આ રીતે ચૂંટાયેલા કુલ ૬૯ સભ્યોમાંથી ૨૧ પ્રોગ્રેસિવ, ૩૫ હેટવોલ્ક, ૭ નેશનાલિસ્ટ, ૩ લેબર પાર્ટી અને ૩ સ્વતંત્ર પક્ષના છે.

ઈલેક્શનની ધામધૂમ પૂરી થઈ છે. પરિણામ કોઈએ નહીં ધારેલું તેવું આવ્યું છે. બધા પક્ષને આંટી દે તેવી જીત ડચ લોકોને મળી છે. વધારેમાં વધારે આશા એવી હતી કે ડચ અને નેશનાલિસ્ટ પાર્ટી મળીને વોટ વધારે થશે. એટલે જ ડચ લોકોએ લડાઈમાં ખોયું તે તેઓએ રાજ્યપ્રકરણી રીતે પાછું મેળવ્યું છે. સર રિચર્ડ સૉલોમનની પ્રિટોરિયામાં હાર થઈ છે તેથી બહુ ખળભળાટ થઈ રહ્યો છે. સર રિચર્ડ હવે મુખ્ય પ્રધાનપદ તો નહીં જ ભોગવી શકે પણ એવી વાતચીત ચાલી રહી છે કે કોઈ ચૂંટાયેલ મેમ્બર પોતાની જગ્યા ખાલી કરી ત્યાં દાખલ થવાની તક સર રિચર્ડને આપશે. આમ થયા બાદ સર રિચર્ડ ન્યાયખાતાના પ્રધાન થવાનો સંભવ જણાય છે. જનરલ બોથા મુખ્ય પ્રધાન થશે એમ સંભવ છે. એટલે તે તો પ્રેસિડન્ટ થયા બરોબર ગણાશે. ડચ લોકો આવી સ્થિતિથી બહુ હર્ષિત થઈ રહ્યા છે. આપણે તો આમાં ખુશી કે દિલગીરી જેવું બહુ રહ્યું નથી. છતાં એમ માની શકાય છે કે ડચ લોકો કંઈક ન્યાય હિંદી કોમને આપશે. તેઓમાંના કેટલાક મેમ્બરો હિંદી કોમને સારી રીતે પિછાને છે. તેઓ એકદમ અન્યાય કરે એમ જણાતું નથી. આ હું મંગળવારે તા. ૨૬મીએ લખું છું, પણ ઇન્ડિયન ઓપીનિયન બહાર પડે તે પહેલાં પ્રધાનમંડળ નિર્માઈ જાય તો આશ્ચર્ય નહીં.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨-૩-૧૯૦૭

૩૬૩. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

જેહાનિસબર્ગ,
ફ્રેબુઆરી ૨૬, ૧૯૦૭

ચિ. છગનલાલ,

હું અલગ પેકેટમાં હમીદિયા મંડળનું પુસ્તક છાપવાનું કામ મોકલું છું. એ જ પેકેટમાં એક રિપોર્ટની છાપેલી નકલ પણ મોકલું છું. પુસ્તક એ રિપોર્ટના કદનું થવું જોઈએ. ગુજરાતી નિયમો અને તેમનો અંગ્રેજી અનુવાદ તમને મોકલવામાં આવેલા છે, તે ઉપરાંત આ સાથે બીડેલું ગુજરાતી મેટર પણ તમારે છાપવાનું છે. આ સાથે હમણાં સામેલ કરેલા ગુજરાતી મેટરનું અંગ્રેજી પણ કરવાનું છે અને તે છાપવાનું છે. આ આખા કામની ૫૦૦ નકલો છાપવાનું ખર્ચ મને લખી જણાવો. અનુવાદનું ખર્ચ ગણવાની જરૂર નથી. અને એ પણ જણાવો કે આખું કામ આશરે કેટલાં પાનાંમાં આવી જશે. આ કામ ગુરુવારે તમારા હાથમાં આવી જશે. જે ૧ શિલિંગમાં તાર મોકલી શકો તો તારથી છપાઈનું ખર્ચ મને જણાવો; કેમ કે આવતે અઠવાડિયે હું ત્યાં આવું એવો સંભવ છે અને હું અહીં હોઉં ત્યાં સુધીમાં કાં તો આ ઓર્ડર લઈ લેવાને અથવા ૨૬ કરાવવાને હું આતુર છું. ખર્ચનો પ્રશ્ન મેં મારી જાતે ઉઠાવ્યો છે, કારણ કે મને લાગ્યું કે કામ જરા મોટું છે, અને જે તેમના ઉપર બિલ મોકલવામાં આવે તો તેમને તે બહુ ભારે લાગે, [અને] તેમને કચવાટ થાય. એટલા માટે મેં ખ્યાલ કર્યો કે પહેલેથી એમને ખરી હકીકતની જાણ થવી જોઈએ. નિયમોનાં ગુજરાતી પ્રૂફ મને મળી ગયાં છે. તે હું એ જ પેકેટમાં મોકલું છું. છાપવાનું શરૂ કરવાની જરૂર નથી, કેમ કે બધો આધાર આપણી શરતો મંજૂર રખાવા ઉપર રહેશે. ગુજરાતી મેટર હાલ તુરત તમારી પાસે રાખજે, કેમ કે જે આપણી શરતો મંજૂર રહેશે તો ત્યાં આવીને હું તેનો અનુવાદ કરી શકીશ.

ઈન્ડિયન ઓપીનિયનને માટે હું થોડી વધારે સામગ્રી મોકલું છું. તમે મેસર્સ એવરીના કામનું પ્રૂફ મને મોકલ્યું હતું તે હું પાછું મોકલું છું. અંગ્રેજી ભાગમાં મોટી ભૂલો થઈ છે. તે તમારા જેવામાં આવી હશે કે કેમ તેનું મને આશ્ચર્ય થાય છે. મારે તેને માટે તમને તાર કરવો પડ્યો હતો.

તમારો સહૃદયી,
મો. ક. ગાંધી

[બિડાણ :].

[તા. ક.]

તેનો તરજુમો મોકલવાનું મેં લખ્યું હતું તે કોલોનિસ્ટવાળો આટિકલ. ગુજરાતીમાં આપણે કહી શકીએ છીએ કે એ વિચાર અમારા છે.

મારા કાગળો આંકવાની જરૂર નથી. મદરેસાના પૈસા બીજા ઠેકાણે ચડેલા હવે જમા અપાયા છે, તે અને હમણાં મળ્યા તે—સેટલમેન્ટમાં છે. લાલભાઈનું કાલે જ મળ્યું. કલ્યાણદાસે કસ્ટમનોટ નહોતી મોકલી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી મૂળ પ્રતની છબી પરથી. આ પત્રને છેડે તા. ક.વાળો ભાગ ગુજરાતીમાં

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં લખેલો છે : એસ. એન. ૪૭૧૦

૩૬૩(૧). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

જ્ઞેહાનિસબર્ગ

માર્ચ ૧, ૧૯૦૭

ચિ. છગનલાલ,

તમારો કાગળ મળ્યો. મિ. વેસ્ટનો કાગળ વાંચશો એમ માનું છું એટલે વધારે નથી લખતો. લાલા બાબત કલ્યાણદાસને પૂછજ્ઞે. કોરસપોન્ડેન્સ પાછું ટીકા સાથે મોકલું છું. વિલાયત બાબત મળશું ત્યારે વાત કરશું. હું મંગળવારે અહીંથી ચાલીશ. એવરીનાં કાર્ડ તેને આજે મળ્યાં નથી. લાલભાઈ ગોવિંદજીનું કસ્ટમ ફોર્મ કલ્યાણદાસે નથી મોકલ્યું તે મોકલજ્ઞે.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

ઈ. ઓ. એમ. એસ. કુવાડિયા એ નામે હિંદુસ્તાન જાય છે. ત્યાં ઠેકાણું^૧ ઘલાણ (Ghalan) કરવું જ્ઞેઈએ. જલણ (Jhalan) નહીં.

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં લખાયેલા મૂળ પત્ર પરથી

શ્રી છગનલાલ ગાંધીના સૌજન્યથી.

૩૬૪. મિ. ગોગાનું લાઈસન્સ

આ લાઈસન્સની અપીલ ઉપરથી ઘણા વિચારો કરવા જેવા છે. મિ. ગોગા જીત્યા તેથી તેમને મુબારકબાદી ઘટે છે. હિંદી કોમને પણ રાજી થવા જેવું છે. નાતાલ મર્ક્યુરીએ એ બાબત આપણા લાભની ઘણી સખત ટીકા કરી છે. તેમ જ ટાઈમ્સ ઓફ નાતાલે. અહીંની સરકાર પણ આપણને મદદ કરે છે. પણ તેથી શું ? મિ. ગોગાને કેટલું ખરચ થયું ત્યારે તેમનો સાધારણ હક બહાલ રહ્યો ? તેમને ત્રણ વકીલ રાખવા પડ્યા. ને તે પણ નાતાલમાં ભારી^૨ ગણાતા. અત્યંત ચિંતા વેઠ્યા બાદ તેમને લાઈસન્સ મળ્યું. તે લાઈસન્સ આપ્યું તે ટાઉન કાઉન્સિલે ન્યાયબુદ્ધિથી નથી આપ્યું પણ માત્ર ડરીને. કેમ કે મિ. ગોગાના લાઈસન્સનો કેસ ખલાસ થયો કે તુરત એક ગરીબ હિંદી બેનીનો કેસ થયો. તેના લાઈસન્સમાં પણ ચોપડાનો વાંધો હતો, છતાં તેમને લાઈસન્સ આપવાની ના પાડી. કારણ એ કે બેની કંઈ ત્રણ વકીલ રાખી ન શકે ને આગળ ન વધી શકે. એટલે તેને લાઈસન્સ નહીં. એનો અર્થ એ થયો કે બહુ પૈસાદાર

૧. સુરત જિલ્લાના કોઈ ગામનું આ નામ છે.

૨. ગોગાના મુખ્ય સલાહકાર પ્રસિદ્ધ વકીલ અને ધારાસભ્ય કે. સી. વાઈલી હતા. વેપારીઓના પરવાના અંગેનો ધારો (ડીલર્સ લાઈસન્સિંગ એક્ટ) ઘડવામાં એમનો પણ હાથ હતો. નાતાલનો જૂલુ બળવો દાખી દેવામાં એમણે નોંધપાત્ર ભાગ ભજવ્યો હતો. આ મુકદ્દમામાં દલીલ કરતાં એમણે કહ્યું હતું કે “એક હિંદીને પણ ન્યાય અને સમાન વર્તાવ મેળવવાનો અધિકાર છે.”

માણસ પોતાનું લાઈસન્સ^૧ બચાવી શકશે. પણ જો ગરીબડા મરી જાય તો પૈસાદાર કેટલો વખત નભી શકે? પૈસાદાર હિંદીનો આધાર ગરીબડા હિંદી વેપારી ઉપર રહેલો છે. અત્યારે આખા કોલોનીમાં આ બાબત ચર્ચા થઈ રહી છે. ચેમ્બર ઓફ કોમર્સ આપણા પક્ષમાં કામ કરવા ઈચ્છે છે. એટલે સંભવ એવો છે કે આપણી તરફથી પૂરતી લડત લેવામાં આવે તો આપણે કાયદામાં ફેરફાર કરાવી શકીએ છીએ.

આવા વિચારથી અમે ઈંગ્લેન્ડ વિભાગમાં^૨ કેટલીક સૂચના ત્રાહિત રીતે કરી છે, તેના ધોરણ મુજબ આખી કોલોનીમાં આપણે હોકારો કરી મૂકવાની જરૂર છે. કોંગ્રેસ બહુ મહેનત કરી રહી છે. તેણે હજુ વધારે જોર કરી ચેમ્બરોને મળવું અને બીજા ગોરાઓને તથા પાર્લિમેન્ટના મુખ્ય મેમ્બરોને મળી તેનો તોડ આણવો જોઈએ.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨-૩-૧૯૦૭

૩૬૫. કેપનો ઈમિગ્રેશન કાયદો

કેપમાં નવો ઈમિગ્રેશન કાયદો થઈ ચૂક્યો છે. તે કાયદો અમારા ધારવા પ્રમાણે નાતાલ કરતાં ઘણો ખરાબ છે. હાલતુરત તેના ખરાબમાં ખરાબ ભાગ અમે અહીં આપીએ છીએ. ઈંગ્લેન્ડ નહીં જાણનાર હિંદી કેપનો રહીશ હોય તોપણ જો તે કેપ છોડવાની રજા લઈને બહાર ન જાય તો તે પાછો આવી શકશે નહીં. એટલે કે ઈંગ્લેન્ડ નહીં જાણનાર હિંદીએ ટ્રેક વખતે પાસ કઢાવવો પડશે. તેની ફી પા. ૧ આપવાની. આવો પાસ હમેશાંને સારુ નહીં પણ માત્ર અમુક મુદતને જ સારુ મળશે. એટલે જાથુનું સર્ટિફિકેટ નહીં મળી શકે. વળી જે ગેઝેટમાં કાયદો બહાર પડ્યો છે તેમાં જણાવ્યું છે કે જે માણસને ઉપર પ્રમાણે સર્ટિફિકેટ જોઈએ તેણે પોતાનો ફોટોગ્રાફ તથા બીજા નિશાનીઓ આપવી પડશે. સર્ટિફિકેટ લેવું પડશે એમાં ફેરફાર નહીં થઈ શકે કેમ કે તે કાયદાનો ભાગ છે ને તે કાયદા ઉપર લોર્ડ એલ્ગિનની સહી આવી ગઈ છે. ફોટોગ્રાફની બાબત ગવર્નરના હાથમાં છે. તે એક સ્થાનિક ધારો છે. તેમાં હરઘટી ફેરફાર થઈ શકે છે. અમારી સલાહ છે કે ફોટોગ્રાફની બાબતમાં કેપના આગેવાનોએ તુરત લડત લેવાની છે. તેઓએ કાયદો પસાર થવા દીધો તે ભૂલ કરી છે. પણ જો ફોટોગ્રાફની વાત રહી જશે તો અમે મોટો ગુનો ગણશું. તે રિવાજ જો કેપમાં કાયમ થશે તો તેના છાંટા બધી જગોએ ઊડશે અને તેથી ધર્મની લાગણી દુખાશે. આ બાબતમાં કેપના આગેવાનો ઢીલ નહીં કરે એવી ઉમેદ છે. ઉપરના કાયદાના મુખ્ય ભાગનો તરજુમો અમે બીજા જગ્યાએ આપ્યો છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨-૩-૧૯૦૭

૧. સુનાવણી દરમિયાન માલુમ પડ્યું હતું કે મુકદ્દમાના ખર્ચ ઉપરાંત રસેલ નામના એક મૂતાપૂર્વ મેયરે ગોગા પાસેથી પરવાનો પાછો મેળવવાના કામમાં ૫૦ પાઉંડ પડાવ્યા હતા.

૨. મુખ્યે "કોસ્ટલી જસ્ટિસ", (મોથો ત્યાય) ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨-૩-૧૯૦૭.

૩૬૬. મર્ચુરી અને હિંદી વેપારી

નાતાલ મર્ચુરીએ પોતાના ૨૧મી ફેબ્રુઆરીના અંકમાં હિંદી વેપારી વિષે ટીકા કરી છે તે જાણવા ને સમજવા^૧ જોગ છે. તેણે હિંદી વેપારીનો પક્ષ તાણ્યો છે. લેડીસ્મિથ બોર્ડને તિરસ્કારી છે. પણ આપણે કેવી જાતના ખડકોથી દૂર રાખીને વેપારરૂપી વહાણ હંકારવાનું છે તે પણ બતાવ્યું છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે મેરિસબર્ગના વેપારીઓને લાઈસન્સ મળ્યું છે તે તેઓનાં સારાં નસીબ સમજવાં. તેઓએ ચોપડા નોટિસ મળ્યા છતાં બરોબર નહોતા રાખ્યા. ફરી નોટિસ મળી ત્યારે રાખ્યા. બે વખત નોટિસ આપવા કાઉન્સિલ બંધાયેલી નહોતી. તોપણ દયા ખાઈ લેબર પક્ષના માણસોની દરકાર નહીં કરી લાઈસન્સો આપ્યાં. આવો વખત ફરીને નથી આવવાનો એ આપણે યાદ રાખવાનું છે. આ પ્રમાણે લાઈસન્સ અપાયાં તેની સામે ગોરાઓ થઈ ચૂક્યા છે. આ વરસનો ભય ગયો. પણ એવું દર વખત થશે તો જેનું લાઈસન્સ છે તે રદ થશે અને તેવી રીતે ગફલત રાખેલ માણસને મદદ કોંગ્રેસ નહીં કરી શકે એ યાદ રાખી ચોપડા બરોબર રાખવા તરફ અને ઘર તથા દુકાન સાફ રાખવા તરફ દરેક હિંદી વેપારીએ પૂરું ધ્યાન આપવાનું છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨-૩-૧૯૦૭

૩૬૭. સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઇન્ડિયન કમિટી

આ કમિટી ઘણું સરસ કામ કરે છે એવું આપણે હાલના બે તાર ઉપરથી જોઈ શકીએ છીએ. એક તારમાં લેડીસ્મિથ બાબત તે કમિટીએ હિલચાલ કર્યાનું છે ને તેનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે લોર્ડ એલિંગને બહુ લખાણ કર્યું છે. લેડીસ્મિથમાં એક વરસ બાદ લાઈસન્સ નહીં આપવાની નોટિસ નીકળી હતી તે જાહેર રીતે પાછી ખેંચવી પડી છે. બીજું વ્રીટીડોર્પ ઓર્ડિનન્સ પસાર થયું છતાં હિંદી રહેનારને નુકસાની આપવા બાબત સરકાર પાછો પત્રવહેવાર લોર્ડ સેલબોર્ન સાથે ચલાવે છે. આ ઉપરથી અને મિ. રિચના કાગળો અમે દર હફતે બહાર પાડીએ છીએ તે ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે સાઉથ આફ્રિકા કમિટી નિમાઈ તેથી આપણને ઘણો લાભ થવાનો સંભવ છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨-૩-૧૯૦૭

૧. નાતાલ મર્ચુરીએ સૂચવ્યું હતું કે ને યુરોપિયન વિશાળ બહુમતીને હિંદી વેપારીઓ ન ગમતા હોય તો તેમણે હિંદીઓનો બહિષ્કાર કરવો નેઈએ. એણે લખ્યું હતું : “... એશિયાઈઓ શહેરમાં પોતાની સ્થાવર મિલકત ત્યારે જ વધારી શકે જ્યારે યુરોપિયન જમીનમાલિકો પોતાની મિલકતો એમને વેચવા ખુશી છે એવું તેમને સમજાય. એશિયાઈ વેપાર અત્યારે આટલો વિસ્તર્યો છે તેનું કારણ એ છે કે યુરોપિયનોએ એશિયાઈઓને વેપાર કરવાના પરવાના આપ્યા છે અને એશિયાઈ સાથે વ્યવહાર કરવાનું યુરોપિયનોને લાભદાયક લાગ્યું છે.”

૩૬૮. વ્રીડીઝોર્પ ઓર્ડિનન્સ

આ ઓર્ડિનન્સની બાબત અમે આ વખતે કેટલાક ફોટોગ્રાફ છાપીએ છીએ. તે ઉપરથી માલૂમ પડશે કે મિ. ચર્ચિલે જેને ઝૂંપડાં ગણ્યાં છે તે ઝૂંપડાં નથી પણ સરસ મકાનો છે. આ સપ્લિમેન્ટ બહાર પાડવાની જરૂર હતી કેમ કે તે ઉપરથી આપણે લોર્ડ એલ્ગિનને બતાવી શકીએ છીએ કે તેઓ સાહેબને અહીંથી જે ખબર મોકલવામાં આવે છે તે બધી ખરી સમજાવી નહીં. તેમાં એ મુખ્યત્વે કરીને જ્યારે તે ખબર હિંદીની બાબત હોય ત્યારે તો ભાગ્યે જ ખરી હોય. કેમ કે જે છિટકાર ગોરાઓને આપણા તરફ છે તેવો જ ગોરા અમલદારો ઘણે ભાગે રાખતા જોવામાં આવે છે. લોર્ડ સેલબોર્નને વ્રીડીઝોર્પનાં હિંદીનાં ઘર કેવાં છે તે ખબર હોય નહીં એટલે તેમનો દોષ આપણે નથી કાઢી શકતા. પણ જે બગાડે છે તે નીચલા અમલદારો.

અમે એક કોઠો પણ આ અંકમાં આપીએ છીએ તે ઉપરથી જોવામાં આવશે કે બધું મળી હિંદી કોમને વ્રીડીઝોર્પમાં નુકસાન પા. ૧૯,૦૦૦ જેટલું થવા આવે છે. આ નુકસાની મળવા બાબત હિલચાલ લાંડનમાં ચાલી રહી છે તેને આ કોઠાથી બહુ મદદ મળશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨-૩-૧૯૦૭

૩૬૯. કેપનો નવો ઈમિગ્રેશન કાયદો

૧૫ ફેબ્રુઆરીના કેપ ગવર્નમેન્ટ ગેઝેટમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ ત્યાંના નવા ઈમિગ્રેશન કાયદામાંથી હિંદીને લગતી કલમોનો તરજુમો નીચે મુજબ છે :

પ્રોહિબિટેડ ઈમિગ્રન્ટ

નીચેની કલમો લાગુ પડતી હશે તેવા માણસને પ્રોહિબિટેડ ઈમિગ્રન્ટ ગણી દાખલ થતા અટકાવવામાં આવશે.

- (૧) કમતી કેળવણીને લીધે યુરોપની કોઈ પણ ભાષામાં અમલદારને સંતોષ પમાડે તેવી અરજી લખવા અને તે ઉપર સહી કરવા શક્તિમાન ન હોય તેવો કોઈ પણ માણસ.
- (૨) જેની પાસે ગુજરાનનાં સાધનો ન જણાતાં હોય તે.
- (૩) ખૂન, લૂંટ, ચોરી, કાવતરું વગેરે ગુનાઓ કરવાથી અનડિઆયરેબલ લાગે તેવો માણસ તથા
- (૪) ઘેલો થઈ ગયેલ માણસ.

ઉપરની કલમો નીચે જણાવેલા ઈમિગ્રન્ટોને લાગુ પડશે નહીં :

- (૧) દક્ષિણ આફ્રિકાની વોલંટિયર ટુકડીમાં સંતોષકારક રીતે કામ બજાવ્યું હોય તેવા માણસ.
- (૨) કોલોનીમાં વસવાની છૂટ મળી હોય તેવા માણસની ઓરત કે ૧૬ વરસથી ઓછી ઉંમરનું બાળક.
- (૩) દક્ષિણ આફ્રિકામાં જન્મેલા બધાઓ; તથા વસી રહેલા ગોરાઓ.
- (૪) કોલોનીમાં કાયદેસર વસવાટ કર્યા પછી પરમિટ કઢાવી તેમાંની શરતો મુજબ પાછા ફરે તેવા એશિયાટિક.

ઊતરતી વખતની તપાસ

કોલોનીમાં કોઈ પણ બંદરે ઊતરનાર માણસે અમલદારને સંતોષ આપવો જોઈશે કે તે પ્રોહિબિટેડ ઈમિગ્રન્ટ નથી ને તેને ઉપરની કલમો લાગુ પડતી નથી. આ ધારા મુજબ ૧૬ વરસની ઉંમરના સગીર કે ધણીની સાથે મુસાફરી કરનાર ઓરત તે સિવાય દરેક ઉતારુને એક છાપેલું ફોર્મ ભરવું પડશે. આવું ફોર્મ જે માણસ ભરશે નહીં અથવા તો ભર્યા છતાં પણ ઈમિગ્રન્ટ લાગશે તો તેને અટકાવી શકાશે. છતાં ઊતરવાનો હક સાબિત કરવા માગનાર માણસને તેમ કરવા છૂટ તથા બનતી સગવડ આપવામાં આવશે.

મુદતની પરમિટો

સ્ટીમર બદલાવવા સારુ અથવા કોલોનીમાં થઈને પસાર થવા સારુ કે જરૂરી કારણસર થોડો વખત રહેવું હોય તો એક પાઉંડની ફી ભરવાથી તથા જમીનગીરી તરીકે થોડી રકમ અનામત મૂકવાથી મુદતની પરમિટ મળી શકશે. મુદતસર પાછા જનારને અનામત રકમ પાછી મળશે. પણ જે મુદત વીતી જશે તો તે રકમ જપ્ત કરવામાં આવશે તથા માલિકને પકડી કાયદેસર કામ ચલાવી શકાશે. ખોટું કે છેતરનારું ઠેકાણું આપનારની પરમિટ ખૂંચવી લઈ તેના પર કામ ચલાવી શકાશે. ચીફ ઈમિગ્રેશન ઓફિસર ૨૧ દિવસની અને તે ખાતાનો પ્રધાન ૩ માસ જેટલી મુદતની પરમિટ આપી શકશે.

પરમિટ પર છબી

કોલોનીમાં કાયદેસર વસતા એશિયાટિકને પરમિટો મળી શકશે. તેમાં બહાર રહેવાની મુદત તથા પાછા આવતાં ઊતરવાનું બંદર વગેરે જણાવવામાં આવશે. આવી પરમિટ માટે પાઉંડ ૧ની ફી લેવામાં આવશે; તથા દરેક પરમિટ ઉપર તેના માલિકની છબી તથા જરૂરી જણાય તેવી બીજી નિશાનીઓ અને હકીકત લખવામાં આવશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨-૩-૧૯૦૭

૩૭૦. અલીગઢ કોલેજ અને નામદાર અમીર હબીબુલ્લા

તા. ૧૬મી જાન્યુઆરીએ નામદાર અમીરે અલીગઢ કોલેજની મુલાકાત લીધી તે વેળા તેમને બહુ સારું માન આપવામાં આવ્યું હતું. તે વખતે તેમણે અલીગઢ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓની પાસે ભાષણ કર્યું તેનો તરજુમો અમે ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયામાંથી આપીએ છીએ.

શિયા અને સુન્ની

તમે જુવાન છો. મારા શબ્દો સાંભળજે. તમને લોકોએ કહ્યું હશે કે અમીર તો ધર્મીય સુન્ની છે. પણ હું સુન્ની છું તેથી શું હું ધર્મીય હોવો જોઈએ? હું એક સવાલ પૂછું છું. તમારામાંથી જાઓ શિયા છે તે શું સુન્નીના કરતાં હિંદુને વધારે ગણશે? કદી નહીં. ત્યારે તમે એમ માનશો કે હું જે સુન્ની છું તે શિયાના કરતાં હિંદુને વધારે પસંદ કરીશ? કદી નહીં. તમે છાપાંઓમાં જોયું હશે કે હિંદુઓની લાગણી ન દુખાય તેટલા સારુ મેં બકરી ઈદને દહાડે દિલ્હીમાં ગાયોને મારવાનું બંધ કર્યું. જે હિંદુઓની તરફ હું એટલી માયા રાખું છું તો તમે એમ માનો છો કે હું શિયાને સારુ થોડી

રાખું? હું તમારી પાસેથી માગી લઉં છું કે આજથી તમારે એમ નહીં માનવું કે હું એક ધર્મીધ સુન્ની છું, અફઘાનિસ્તાનમાં મારી રૈયતમાં સુન્ની, શિયા, હિંદુ અને યહૂદી છે. એ બધાને મેં ધર્મની પૂરી છૂટ આપી છે. એને તમે ધર્મીધપણું કહેશો? પણ મારે એટલું તો કહેવું જોઈએ કે હું શિયાને ત્રણ ખલીફોને તિરસ્કારવાની રજા તો ન જ આપી શકું. જો તેમ એ લોકો કરે તેની વચમાં હું આવું તેને કોઈ ધર્મીધ-પણું માને તો હું ધર્મીધ છું.

કેળવણી

ઘણા માણસો અલીગઢ કોલેજની સામે બોલેલા છે. તેથી હું મારી જાતે જોવા આવ્યો છું કે ખરી હકીકત શી છે. હિંદી સરકારે આવા મોટા મેળાવડામાં મને મળવાને મુસલમાનોને ભેળા થવા દીધા છે ને મને તમારી પાસે બોલવાની તક આપી છે તેથી હું તેમનો આભાર માનું છું. જ્યારે આજે મેં અલીગઢની કોલેજના નિશાળિયાઓને તપાસ્યા ત્યારે તેઓને મેં ધર્મની બાબતમાં પૂરતા વાકેફગાર જોયા. તેથી હું ખુશી થયો. એટલે જ લોકો કોલેજની સામે વાત કરતા હતા તેઓનાં મોઢાં હું પોતે બંધ કરી શકીશ.

પશ્ચિમની કેળવણી

હું એવી સલાહ કદી નહીં દઉં કે તમારે પશ્ચિમની કેળવણી ન મેળવવી. હું તમને એક, બે અને ત્રણ વખત ભલામણ કરીશ કે તમારાથી જેટલી મહેનત બને તેટલી મહેનતે તમારે તે કેળવણી મેળવવી. પણ તેમ કરતાં તમારે ઈસ્લામી ધર્મનું શિક્ષણ પહેલું લેવાનું છે. મેં અફઘાનિસ્તાનમાં હબીબિયા કોલેજ ખોલી છે. ત્યાં પશ્ચિમની કેળવણી આપવાની મેં છૂટ આપી છે કે જેથી નિશાળિયાઓ પૂરા મુસલમાન થાય. આજે જ વિદ્યાર્થીઓને મેં તપાસ્યા તેઓને મેં ધર્મકેળવણીમાં સંપૂર્ણ જોયા.

કોલેજને સખાવત

હું દિલ્લીગીર છું કે મારે મારા રાજ્યમાં વધારે ખર્ચ કેળવણી ઉપર કરવું પડે છે તેથી હું અલીગઢ કોલેજને જોઈએ તેવી મદદ નથી આપી શકતો. હાલ તો હું દર માસે કોલેજને રૂ. ૫૦૦ આપીશ. હું સલાહ આપું છું કે જેઓને મેં આજે તપાસ્યા તેઓને તમે પૂરી મુસાફરી કરાવજો. તેઓ આગળ જતાં ફતેહમંદ નીવડશે. દર માસે રૂ. ૫૦૦ ઉપરાંત હું હમણાં જ કોલેજને રૂ. ૨૦,૦૦૦ આપું છું.

ગ્વાલિયરની પરોણાગત

અલીગઢ કોલેજમાં માન પામી નામદાર અમીર ગ્વાલિયરના મહારાજને ત્યાં મહેમાન થયા. મહારાજ સિંધિયાના મહેલમાં તે નામદાર ઊતર્યા હતા. અને ગ્વાલિયરમાં તેમને ઘણી ધામધૂમ સાથે આવકાર મળ્યો હતો.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨-૩-૧૯૦૭

૩૭૧. એશિયાઈઓના રજિસ્ટ્રારને તાર

[જેહાનિસબર્ગ,
માર્ચ ૨, ૧૯૦૭]

એશિયાઈઓના રજિસ્ટ્રાર
પ્રિટોરિયા

રસ્ટનબર્ગના હિંદીઓ તરફથી ખબર મળી છે કે પોલીસ અધિકારીઓ તેમની આંગળીઓની છાપ લે છે તથા પરવાના તપાસે છે. પરવાના તપાસાય તેની સામે સંઘને વાંધો નથી તથાપિ આંગળીઓની છાપ લેવા સામે સંઘ નમ્રતાપૂર્વક વિરોધ કરે છે. રસ્ટનબર્ગના સમાચાર સાચા હોય તો સંઘ આંગળીઓની છાપ લેવાનાં કારણો બતાવવા અને આ પ્રથા બંધ કરવાની ખાતરી આપવા વિનંતી કરે છે.

[બિઆસ]^૨

[મૂળ અંગ્રેજી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૯-૩-૧૯૦૭

૩૭૨. એશિયાઈઓનાં રજિસ્ટ્રારને પત્ર^૨

[જેહાનિસબર્ગ,
માર્ચ ૪, ૧૯૦૭ પહેલાં]

એશિયાઈઓના રજિસ્ટ્રાર
પ્રિટોરિયા

મહાશય,

શનિવાર, તા. રજીને રોજ આપને નીચે પ્રમાણે તાર કરવામાં આવ્યો હતો :

રસ્ટનબર્ગના હિંદીઓ તરફથી ખબર મળી છે કે પોલીસ અધિકારીઓ તેમની આંગળીઓની છાપ લે છે તથા પરવાના તપાસે છે. પરવાના તપાસાય તેની સામે સંઘને વાંધો નથી પરંતુ આંગળીઓની છાપ લેવા સામે સંઘ નમ્રતાપૂર્વક વિરોધ કરે છે. રસ્ટનબર્ગના સમાચાર સાચા હોય તો સંઘ આંગળીઓની છાપ લેવાનાં કારણો બતાવવા અને આ પ્રથા બંધ કરવાની ખાતરી આપવા વિનંતી કરે છે.

૧. બ્રિટિશ હિંદી સંઘ (બ્રિટિશ ઇન્ડિયન એસોસિયેશન).

૨. આ પત્ર “અમારા જેહાનિસબર્ગના ખબરપત્રી તરફથી” એ રૂપમાં ઇન્ડિયન ઓપીનિયનમાં પ્રસિદ્ધ થયો હતો.

એ પછી મારા સંઘના સાંભળવામાં આવ્યું છે કે ટ્રાન્સવાલમાં બીજાં સ્થળોએ પણ આંગળીઓની છાપો લેવામાં આવી છે. આથી ઉપરના તારનો તાકીદે જવાબ આપવા વિનંતી છે.

હું છું, મહાશય,
આપનો આજ્ઞાંકિત સેવક,
અબદુલ ગની
અધ્યક્ષ,
બ્રિટિશ હિંદી સંઘ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૯-૩-૧૯૦૭

૩૭૩. એશિયાઈઓના રજિસ્ટ્રારને તાર

[જિહાનિસબર્ગ,
માર્ચ ૫, ૧૯૦૭]

એશિયાઈઓના રજિસ્ટ્રાર
સંસ્થાન કચેરી
પ્રિટોરિયા

આપનો તાર ૬૭ આજે મળ્યો.^૧ સંઘ લોર્ડ મિલ્નરની સાથે થયેલી સમજૂતી મુજબ વર્તવા આતુર છે અને અધિકારીઓને દરેક રીતે મદદ કરવા ઈચ્છે છે. દસેય આંગળીઓની છાપ લેવી એને કોમ બિનજરૂરી અપમાન લેખે છે, પરંતુ ઓળખવિધિ માટે અંગૂઠાની છાપ લેવાય તેમાં સંમત છે.

વિશેષ જણાવવાનું કે બ્રિટિશ હિંદી સંઘની શાખા સમિતિઓને કડક ભાષામાં લખેલો એક પરિપત્ર^૨ મોકલવામાં આવ્યો છે કે પૂરેપૂરી દસેય આંગળીઓની છાપ નહીં અપાય તે જોવું, પરંતુ તે સિવાય પરવાના અને નોંધણીના દાખલા તપાસવા તથા મેળવી જોવામાં લોર્ડ મિલ્નર સાથે થયેલી સમજૂતી મુજબ અધિકારીઓને શક્ય તે બધી મદદ કરવી.

બિઆસ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૯-૩-૧૯૦૭

૧. એશિયાઈઓના રજિસ્ટ્રારે સંઘના પત્રની (અગાઉનો લેખ) પહોંચ સ્વીકારતાં પૂછ્યું હતું કે : “આપનો વિરોધ કોઈ પણ આંગળી અથવા અંગૂઠાની છાપ લેવા સામે છે કે માત્ર દસ આંગળીઓની છાપ લેવા સામે છે ?”

૨. આ પરિપત્ર મળતો નથી.

૩૭૪. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

[માર્ચ ૯, ૧૯૦૭ પહેલાં]^૧

[ચિ. છગનલાલ,]

તમારા બે પત્રો મળ્યા. હું તમારી સાથે પૂરેપૂરો સહમત છું. આ વખતે તમે તેર પાનાં આખ્યાં તેથી હું રાજી થયો છું. મિ. વેસ્ટને સમજાવવા માટે હું તેમને લખ્યું છું. ગુજરાતી શબ્દોમાં અક્ષરો છૂટા પાડવા સંબંધમાં તમે વાંધો લેશો તેનું મેં પહેલેથી જ અનુમાન કરેલું હતું. આ ખામી વૉક્સરસ્ટમાં મારા જોવામાં આવી. ગઈ કાલે હું ત્યાં હતો. મેં ત્યાં ને ત્યાં જ આનંદલાલને લખી દીધું હતું.^૨ વૉક્સરસ્ટથી મેં કેટલુંક ગુજરાતી અને ઘણું અંગ્રેજી મેટર મોકલ્યું હતું, તે બંને તમને મળ્યાં હશે.

૩૫ અને અંગ્રેજીમાં ૧,૦૦૦ હેન્ડબિલો છાપવાનો ઓર્ડર આ સાથે બીડું છે. કાગળ કોઈ પણ સાઈઝનો ચાલશે. પણ તે ઓક્ટેવોથી નાનો ન હોવો જોઈએ. અંગ્રેજી અને ૩૫ લખાણ આ સાથેના કાગળો ઉપર લખ્યું છે તેવું જોઈએ. આની ૧,૦૦૦ નકલો તમારે શ્રી એ. ઈ. એમ. કાછલિયા, બૉક્સ ૯૭, વૉક્સરસ્ટ એ સરનામે મોકલવી. એમનું નામ વૉક્સરસ્ટના ગ્રાહકોમાં પણ નોંધી લેશો. પ્રિટોરિયાને માટે પણ આ નામ તમને મળી ગયું હશે. ૧,૦૦૦ હેન્ડબિલો માટે ૧ પાઉંડ લેવાનું મેં કબૂલ રાખ્યું છે. અલબત્ત, રેલવેભાડું અલગ રહેશે. માલ તૈયાર થાય એટલે તમે ૧ પાઉંડ તથા લવાજમનું બિલ તેમને મોકલજો. એકાદ અઠવાડિયામાં તમને જાહેરખબર મોકલવાનું પણ એમણે કહેલું છે. જે તે ન મોકલે તો મને યાદ દેવડાવજો.

મને લાગે છે કે હમીદિયાના નિયમોમાં તમારે થોડા ફેરફાર કરવા પડશે. મિ. ફેન્સીએ યોગ્ય રીતે જ એ હકીકત તરફ મારું ધ્યાન ખેંચ્યું કે અંગ્રેજી નિયમોની સંખ્યા ગુજરાતી કરતાં વધારે છે. એટલે મેં જ ફેરફારો કર્યા છે તે તમે જોઈ લેજો. મેં ૪૯થી ૫૩ નંબર સુધીના નિયમો, એ બંને સહિત, કાઢી નાખ્યા છે; ૪૮માની જગાએ બીજા મૂકવામાં આવ્યો છે, જેથી કરી તે ગુજરાતી પ્રમાણે વંચાય; નંબર ૨૨માં પણ એ પ્રમાણે ફેરફાર કરેલો છે. નિયમોની જે પ્રત હું અત્યારે મોકલું છું તેના લખાણમાં આ ફેરફાર તમે વધારે સારી રીતે જોઈ શકશો. મિ. ફેન્સીએ ગુજરાતી મેટરમાં પણ કેટલાક જરૂરી સુધારા કર્યા છે. તે પણ તમે સમજી લેજો. એ પછી તમારે વધુ પ્રૂફ મોકલવાની જરૂર નથી. છાપવાનું શરૂ જ કરી દેશો. અંગ્રેજીમાં મેં શબ્દેશબ્દ તપાસ્યો નથી, પરંતુ એમાં જોડણી આદિની ભૂલો નહીં હોય એમ માની લઉં છું. ગુજરાતીમાં પ્રેસ [શબ્દ] ઊંધા ટાઈપમાં છપાયો છે. અલબત્ત એ સુધારી લેવો જોઈએ. હરિલાલ અને ધોરીભાઈ માટે પાચખાનાની વ્યવસ્થા બાબતમાં, બેશક હું માનું છું કે જે આપણે બરાકના લોકો માટે ખાઈ ખોદી લેતા હોઈએ તો એમને માટે પણ એમ જ કરવું જોઈએ. નોકરો પોતાની મેજે ખાઈઓ ખોદી લે એવું એમને કહેવું એમ હું નથી માનતો. તેઓ પોતાની મેજે ખોદી

૧. પત્રના અંતમાં કુવાડિયાની જાહેરખબરનો ઉલ્લેખ છે. તે ઉપરથી સ્પષ્ટ છે કે આ પત્ર માર્ચ ૯, ૧૯૦૭ પહેલાં લખાયો હતો, કેમ કે એ જાહેરખબર શબ્દિયત ઓપીનિયતમાં માર્ચ ૨, ૧૯૦૭ સુધી નિયમિત છપાઈ હતી, પરંતુ તે પછી બંધ કરવામાં આવી હતી.

૨. આ પત્ર મળતો નથી.

લે તો વાત જુદી છે. તમને જે લાગ્યું તે જ મને પણ લાગ્યું. પછી મેં એના ઉપર મારા મનમાં વિચાર કરી જોયો અને આ નિર્ણય આપ્યો. તે સાથે જ, જે બરાકોમાં રહેનારા પોતાની ખાઈઓ પોતાની મેળે ખોદી લેતા હોય તો એનો અર્થ એટલો જ થાય કે તમારે ખોખાં ઊભાં કરી આપવાં અને હરિલાલ તથા ધોરીભાઈને ખાઈઓ ખોદવા દેવી. વાત એમ છે કે જે રીતે થાય તે રીતે આ કામ કરવું જ જોઈએ.

મિ. લક્ષ્મીરામને હું લખ્યું છું. ટોંગાટથી ગોકળદાસના સંબંધમાં મને સમાચાર મળ્યા નથી. હરિલાલ માટે મેં જ વિષે તમે જે લખ્યું તે જાણ્યું. આ સાથે જોડેલો ઘરનો હિસાબ બરાબર છે. . . .^૧ એ. કુવાડિયાનું નામ ગ્રાહકોની યાદીમાંથી કમી કરશો. એમની જાહેરખબર પણ બંધ કરી દેજો, કેમ કે એમનો ધંધો બેસી ગયો છે. પત્ર પાછો મોકલ્યું છું.

અનાવિલના ધંધા બાબતનો એમ. કે. દેસાઈનો પત્ર છાપવાનો નથી. હકીકત એમ છે કે એ પત્રની નકલ એમણે મને બતાવી હતી અને મેં એમને કહ્યું હતું કે આ પત્ર છાપી શકાય નહીં.

તમારો સહૃદયી,
મો. ક. ગાંધી

[બિડાણ:]

શ્રી સી. કે. ગાંધી

[ફિનિક્સ]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી મૂળ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૯૧૨

૩૭૫. ગેરકાયદે

ગઈ તા. ૧૯મીના નાતાલ ગવર્નમેન્ટ ગેઝેટમાં એક નોટિસ પ્રસિદ્ધ થઈ છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે વેપારીઓના પરવાના ધારા નીચે અપીલ કરનારાઓએ અપીલ સાંભળનાર અદાલત તરીકે બેસનાર બોર્ડ ઓફ કાઉન્સિલના સભ્યોના મુસાફરી ખર્ચ માટે પાઉંડ ૧૨-૧૦-૦ની રકમ અનામત મૂકવી પડશે. સામાન્ય રીતે અપીલ કરવાનું અથવા કહો કે અપીલના ફારસમાંથી પસાર થવાનું અભાગી હિંદીઓને જ ભાગે આવતું હોય છે. એટલે આ નવા કરથી એમની મુશ્કેલી વધી જવાની અને ન્યાય મેળવવાનું એમના ગજા બહારનું બની જવાનું. હવે પછી અમારી પાસેથી ન્યાયાધીશોના મુસાફરી ખર્ચની પણ માગણી કરવામાં આવે એવું જોખમ બહુ દૂર નથી. પરંતુ અમને તો લાગે છે કે આ નિયમ ચોખ્ખી રીતે ગેરકાયદે છે. જે કલમ સરકારને નિયમનો બનાવવાની સત્તા આપે છે તે તેને કાર્યપદ્ધતિનું નિયમન કરવાની અને મન-કાવતા નવા બોજા ઊભા કરવાની સત્તા આપે છે. અમને વિશ્વાસ છે કે નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસ આ નિયમ સામે તરત જ વિરોધ ઉઠાવશે^૨ અને દરમ્યાનમાં અમે બેઠક કહી શકીએ છીએ કે

૧. મૂળમાં આ સ્થળે લીટીનો થોડો ભાગ ભૂંસાઈ ગયેલો છે.

૨. કોંગ્રેસે આ નોટિસ પાછી ખેંચી લેવા સંસ્થાન મંત્રીને લખ્યું હતું, પરંતુ એ વિનંતી સ્વીકારવામાં આવી નહોતી. જુઓ “વેપારીઓના પરવાનો ધારો”, પા. ૪૧૭.

અપીલ કરનારાઓએ સદર નોટિસમાં જણાવેલી રકમ અનામત મૂકવાની જરૂર નથી. હકીકતમાં જે અમને મળેલી ખબર સાચી હોય તો તાજેતરમાં થયેલી અપીલોમાં આવા પ્રકારની અનામતો ન તો માગવામાં આવી હતી કે ન તો ભરવામાં આવી હતી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

इन्डियन ओपीनियन, ૯-૩-૧૯૦૭

૩૭૬. આંગળીઓની એ છાપો

જે એ વાત સાચી હોય તો, અમારા જોડાનિસબર્ગના ખબરપત્રી, એક ઘણી ગંભીર પરિસ્થિતિ તરફ અમારું ધ્યાન ખેંચે છે. એવું જણાય છે કે એશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેનો વટહુકમ નામંજૂર થયો અથવા મોકૂફ રહ્યો હોવા છતાં, એશિયાઈ ખાતું તો જાણે એ વટહુકમ મંજૂર થઈ ગયો હોય એ રીતે જ કાર્ય ચલાવી રહ્યું છે. એવું જણાય છે કે અધિકારીઓ બ્રિટિશ હિંદીઓના પરવાના તથા નોંધણીના દાખલા તપાસે છે અને તે સાથે જ એમની દસેય આંગળીઓની છાપો પણ લે છે. આ જોડુકમીભરી કારવાઈ માટે કોઈ વજૂદવાળું કારણ જણાતું નથી. પરવાના તથા નોંધણીના દાખલા તપાસવા સામે અમારે કશું કહેવાનું નથી, બલકે, અમે તેને વાજબી સમજીએ છીએ, અને માનીએ છીએ કે પરવાના વિના સંસ્થાનમાં ધૂસી આવેલા બ્રિટિશ હિંદીઓ કે એશિયાઈઓને વીણી વીણીને બહાર કાઢવાનો આ એક જ ઉપાય છે. પરંતુ તપાસણી એક વાત છે અને એના ઓઠા નીચે બ્રિટિશ હિંદીઓ પાસેથી એમની આંગળીઓની છાપો માગવી એ તદ્દન જુદી વાત છે. બ્રિટિશ હિંદીઓએ સદ્ભાવ અને સમાધાનના ખ્યાલથી પોતાના અંગૂઠાની છાપો આપવાનું કબૂલ કરેલું છે. સત્તાવાળાઓને એટલાથી સંતોષ થવો જોઈએ. મિ. હેનરીએ બતાવ્યું છે કે જે અંગૂઠાની છાપો બરાબર લેવાય તો તે ઓળખની અમૂલ્ય કસોટી છે. એટલે આ કોમ પાસે તેમની આંગળીઓની છાપો લેવી એ એનું નાહકનું અપમાન કરવા બરાબર છે. આ બાબતમાં આટલી ઝડપથી પગલાં લેવા બદલ અમે બ્રિટિશ હિંદી સંઘને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. અમારા ખબરપત્રી એમ પણ જણાવે છે કે બ્રિટિશ હિંદી સંઘે તમામ પેટાસમિતિઓને પરિપત્ર મોકલીને આંગળીઓની છાપો નહીં આપવાની ચેતવણી આપી દીધી છે અને જણાવ્યું છે કે આવી અપમાનજનક કાર્યવાહીનું સમર્થન કરે એવો કોઈ પણ કાયદો મોજૂદ નથી.^૧

[મૂળ અંગ્રેજી]

इन्डियन ओपीनियन, ૯-૩-૧૯૦૭

૩૭૭. ધિ ટ્રાન્સવાલ લીડરને પત્ર

[જ્ઞેહાનિસબર્ગ,
માર્ચ ૯, ૧૯૦૭]

[તંત્રીશ્રી
ધિ ટ્રાન્સવાલ લીડર
જ્ઞેહાનિસબર્ગ
મહાશય,]

“આ સંસ્થાનમાં કોનું રાજ્ય છે?” એ મથાળા નીચે આજના આપના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા આપના અગ્રલેખમાં, બ્રિટિશ હિંદીઓના પ્રશ્ન વિષે તાજેતરમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી બ્લ્યુ બુકના પૃથક્કરણને આધારે, અનેક વિચિત્ર અને અસંગત અનુમાનો તારવેલાં છે. એમાંથી ખાસ કરીને એકનું ખંડન કરવાની જરૂર છે.

આપ લખો છો કે જે બ્રિટિશ હિંદીઓ અહીંયાં છે તેમને પોતાના દેશમાં પણ જે રાજકીય હકો અને અધિકારો મળેલા નથી તે આ દેશમાં ઊંધું ઘાલીને આપી નહીં દેવા જોઈએ. મારા સંઘે આપની કટારોમાં કેટલીયે વાર એ બતાવેલું છે કે ટ્રાન્સવાલની બ્રિટિશ હિંદી કોમ આ સંસ્થાનમાં કોઈ પણ રાજકીય હકો અને અધિકારો માગવાનો સહેજ પણ ઈરાદો રાખતી નથી અને વાસ્તવમાં માગતી પણ નથી. બ્રિટિશ હિંદીઓ તો માત્ર અત્યંત પ્રાથમિક પ્રકારના નાગરિક અધિકારો માગે છે, જે તદ્દન જુદી બાબત છે.

આશા છે કે હકીકતોની ઉપર જણાવેલી ગેરજૂઆતને આપ વહેલી તકે સુધારી લેશો.

[હું છું, વગેરે,
અબદુલ ગની
અધ્યક્ષ
બ્રિટિશ હિંદી સંઘ]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૬-૩-૧૯૦૭

૩૭૮. ઈંગ્રેજની ઉદારતા

અમારે ઈંગ્રેજોથી આપણી ઉપર પડતા જુલમ બાબત ઘણી વેળા લખવું પડે છે. ડચ લોકોનું રાજ્ય પાછું ટ્રાન્સવાલમાં ખરી રીતે સ્થપાયું તે વિષે વિચારતાં તેઓનું સારું લખવાનો પ્રસંગ અમને મળ્યો છે. તેથી અમને હર્ષ ઉત્પન્ન થાય છે. ડચ લોકો લડાઈમાં હાર્યા તે ઈંગ્રેજોની દૃઢતા બતાવે છે. એ પ્રજામાં “મીણુ” કહેવાનો અવગુણ કે ગુણ જે કહો તે નથી. લડાઈ શરૂ કર્યા પછી જીતવું એ જ તેઓએ જાણ્યું.

લડાઈ રહી તેમાં તેઓએ જ્યું કે ડચ લોકો એ હારે એવી પ્રજા નથી. તેઓ પણ “મીણુ” કહેનારા નથી. તેઓ હાર્યે જીત્યા. જે માત્ર ખોબા જેટલા ન હત તો તેઓ કદી હારત નહીં. આવી છાપ ઈંગ્રેજ પ્રજા ઉપર પડી. વળી તે ચતુર પ્રજાએ એમ પણ જ્યું કે ડચ લોકોની સાથે લડાઈ કરી તેમાં મુખ્ય દોષ ઈંગ્રેજનો હતો.

જે પક્ષે લડાઈ કરી હતી તે પક્ષની ગઈ ચૂંટણી વેળા હાર થઈ. “લિબરલ” પક્ષ જીત્યો અને તેઓએ ડચના હાથમાં રાજ્યની લગામ સોંપવા વિચાર કર્યો. તેને અંતે આજે જનરલ બોથા અને તેના સાથીઓ ટ્રાન્સવાલના પ્રધાન થયા છે. તેઓ હવે બ્રિટિશ રૈયત છે પણ ટ્રાન્સવાલમાં સ્વતંત્ર છે. જેટલા ડચ લોકોને રાજ્યકારભારમાં દાખલ કરવા હશે તેટલા કરશે. ગરીબ ડચને મદદ આપવાની વાત હવામાં ફેલાઈ રહી છે. ડચ ભાષાની કિંમત આજે ૫૦ ટકા વધી ચૂકી છે અને ગામેગામ જેમ પ્રથમ ડચ લોકો જેવામાં આવતા હતા તેમ હાલ પણ જેવામાં આવે છે. તેઓનો ઉત્સાહ વધ્યો છે ને તેઓ પાછા શૂરમાં આવી ગયા છે.

ડચ લોકોએ આપણને ગમે તેમ કર્યું હોય પણ તેઓને જે મળ્યું છે તેને તેઓ લાયક છે એમ આપણે માની તેઓને શાબાશી આપવી ઘટે છે. ઈંગ્રેજોની ઉદારતાનો આ મોટો દાખલો છે. તે પ્રજાની સાથે આપણો સહવાસ છે તેમાં આપણે રાજી થવાનું છે.

આમાંથી આપણે સાર પણ ગ્રહણ કરવાનો છે. ડચ તથા ઈંગ્રેજ બંને આપણને શા સારું ધિક્કારે છે? અમે માનીએ છીએ કે તેનું ઊંડું કારણ આપણી ચામડીનો રંગ એ નથી. પણ આપણું એકંદરે બાયલાપણું, આપણી નામરદાઈ, આપણું હિચકારાપણું છે. આપણે તેઓની સામે ઊભા રહી શકીએ છીએ એવો આભાસ તેઓનાં મન ઉપર પાડી શકીએ તો તેઓ આપણને તુરત માન આપતા થશે. આમાં તેઓની સાથે લડવાની જરૂર નથી. પણ હિંમતની જરૂર છે. કોઈ માણસ આપણને પાટુ મારે તો આપણે બેસી રહીએ છીએ. આથી સામેનો માણસ જાણે છે કે આપણે પાટુને જ લાયક છીએ. આ આપણું બાયલાપણું છે. પાટુ ખાઈને બેસી રહેવામાં એક જાતની હિંમત રહેલી છે તે હિંમતની વાત અમે આ વેળા નથી કરતા. આપણે પાટુ ખાઈ બેસી રહીએ છીએ તે માત્ર બીકથી.

આપણે જુવાનીનો ખોટો ડોળ કરી, વિષયઅંધ બની આપણી મરદાઈ ગુમાવીએ છીએ ને આપણી સ્ત્રીઓને બગાડીએ છીએ તે નામરદાઈ છે. શાદીનું રહસ્ય ન સમજી આપણે જેમ તેમ ભોગ ભોગવવામાં અંધ થઈ મચી રહીએ છીએ તે આપણી નામરદાઈનો દાખલો છે.

કેપમાં આપણે આપણી છબીઓ આપીએ છીએ, રુસ્તનબર્ગ બોક્સબર્ગમાં આપણે આપણાં આંગળાં બીક ખાઈને આપીએ છીએ, હિંમતથી ઉઘાડી રીતે ટ્રાન્સવાલમાં દાખલ થવાને બદલે આપણાંમાંના કેટલાક ખોટી રીતે ચોરીથી દાખલ થાય છે એ આપણું હિચકારાપણું છે.

આ વિચારો બધાને લાગુ નથી પડતા એ અમે સમજીએ છીએ. પણ ઘણા માણસો એવી વર્તણૂક ચલાવે તેનો દોષ આખી પ્રજાને સાંખવો પડે છે. તેવી દશા આપણી છે. એટલે અમે માનીએ છીએ કે, આપણે ઈંગ્રેજોને દોષ દેવાને બદલે આપણો પોતાનો દોષ કાઢશું તો આપણે વહેલા પાર ઊતરશું અને જે ઈંગ્રેજો આજે ડચ લોકોને રાજ્યની લગામ સોંપી છે તે જ ઈંગ્રેજ આપણને આપણું આપશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૯-૩-૧૯૦૭

૩૭૯. ટ્રાન્સવાલના હિંદીને ચેતવણી

રુસ્તનબર્ગના હિંદીઓએ હાથની છાપ આપી કાંડાં કાપી આખ્યાં છે એ બાબત તેઓને શરમ ઉપજાવનારી છે. લાકડું જ્યાં સુધી કુલાડીમાં ન પેસે ત્યાં સુધી કુલાડીનો ઘા નથી પડી શકતો એ કહેવત પ્રમાણે રુસ્તનબર્ગથી આંગણાં પાડવાની પહેલ થઈ છે તેથી જો હિંદી કોમને ઈજા પહોંચશે તો તેનો દાગ રુસ્તનબર્ગના હિંદી ઉપર રહી જશે. અમે જોઈને રાજી થયા છીએ કે બ્રિટિશ ઈન્ડિયન એસોસિયેશન^૧ આ બાબત તુરત પગલાં લીધાં છે. સરકારની પાસે એ બાબત પોકાર કર્યો તે ઠીક કર્યું છે. સરકારે લીધેલ પગલું એકદમ ગેરકાયદેસર જોવામાં આવે છે. હિંદી કમિટીઓને ગામેગામ કાગળ^૨ લખ્યા છે એ પણ પગલું ઠીક લેવાયું છે.

ઉપરના દાખલા ઉપરથી ટ્રાન્સવાલની હિંદી કોમે બહુ ચેતીને ચાલવાનું છે. હાલતુરત જે પગલાં ભરાય તે એકત્રપણે અને એસોસિયેશનને પૂછીને ભરવાની જરૂર છે. અમલદારોથી ડરીને કંઈ કરવાની જરૂર નથી. ડરવું શાને સારું અને કોનાથી? જ્યારે વિલાયતમાં બહાદુર ઓરતો લડી રહી છે તો સાધારણ હિંમત રાખી લડવું તે ટ્રાન્સવાલના હિંદીને ભારે પડતું નહીં જણાવું જોઈએ.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૯-૩-૧૯૦૭

૧. ન્યુઓ “એશિયાઈઓના રજિસ્ટ્રારને તાર”, પા. ૩૮૭ અને પા. ૩૮૮.

૨. આ પત્રો મળતા નથી.

૩૮૦. ઈજિપ્તમાં સ્વરાજ્યની હિલચાલ

છાપાંઓમાં આવેલા તાર ઉપરથી જણાય છે કે ઈજિપ્તમાં સ્વરાજ્ય “હોમરૂલ” મેળવવાની હિલચાલ ચાલી રહી છે. મહાસભાઓ ભરી ઈજિપ્તના લોકો લોર્ડ કોમરને^૧ નસાડી રાજ્યસત્તા મેળવવાના ઠરાવો કરી રહ્યા છે. આ ઉપર લંડનનું ટાઈમ્સ ન્યૂસ પેપર સખત લખાણ કરે છે અને કહે છે કે આવી હિલચાલ ઉપર દાબ મૂકવાની જરૂર છે. અમે માનીએ છીએ કે આ હિલચાલ બંધ પડવી એ બનવા જેવું નથી. ઈજિપ્તના લોકોમાંના કેટલાક શૂરા છે. તેઓમાં કેળવણીનો ફેલાવો સારો થયો છે અને જે એ હિલચાલ લાંબી મુદત ચાલશે તો તેઓને ઈંગ્રેજી પ્રજા સ્વરાજ્ય આપશે એમ અમે માનીએ છીએ. એ પ્રજાના રિવાજ પ્રમાણે જે માગણી કરવી તે માગણીને માટે લોકો મરવા તૈયાર છે એમ બતાવવું પડે છે. મોઢેથી માગ માગ કરવું એટલું બસ નથી. આ નિયમ તે પ્રજા પોતાના ઘરમાં પણ પાળે છે અને તેથી નભી રહી છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૯-૩-૧૯૦૭

૩૮૧. લાઈસન્સનો કેસ

પોર્ટ શેપ્ટનનો હિંદી લાઈસન્સ કેસ જે સુપ્રિમ કોર્ટમાં થયો તે આપણને હરાવી નાખવા જેવો જણાય છે. છતાં તેથી આપણે ગભરાટમાં પડવાની જરૂર નથી. એ કેસ ઉપરથી આપણે વડી સરકારને બતાવી શકીશું કે કોઈ પણ પ્રકારે હિંદી કોમને લાઈસન્સના કાયદાની રૂએ ન્યાય મળવાનો નથી. મિ. ગોગાના કેસની^૨ જીત તે માત્ર અનાયાસે મળેલી ગણાય. ન્યાયની અદાલત જ્યાં સુધી માત્ર ન્યાય ન કરે ત્યાં સુધી જોખમ સમજવું જોઈએ. મિ. રામ્સે કોલિન્સે બતાવ્યું છે કે ટાઉન કાઉન્સિલો ન્યાય કરવાને લાયક નથી. આપણને સુપ્રિમ કોર્ટનો મોહ નથી પણ ત્યાં ન્યાય મળી શકે છે એમ જાણીએ છીએ-તેથી જ આપણે તે અદાલતને અપીલ કરવાનો હક માગીએ છીએ. જે ગોરાઓ તેની સામે થાય તો તેનો અર્થ એ જ થયો કે તેઓ ન્યાયથી ડરે છે. આ બાબત ખરી લડત વડી સરકારની મારફતે લેવાની છે. અમારો ખાસ અભિપ્રાય છે કે જ્યાં સુધી વડી સરકારના દાબનો ભય અહીંના લોકો ઉપર નહીં રહે ત્યાં સુધી આપણને કશી જીત મળવાની નથી ને તેઓને આપણે રીઝવી શકવાના નથી એ વાત યાદ રાખીને આપણે બંને બાજુએથી કામ લેવાની જરૂર છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૯-૩-૧૯૦૭

૧. ફર્ટ અલ્ડ ઓફ કોમર, (૧૮૪૧-૧૯૧૭); મિસરમાં બ્રિટિશ કોમ્પ્રોલર જનરલ, ૧૮૮૩થી ૧૯૦૭.

૨. જુઓ “મિ. ગોગાનું લાઈસન્સ”, પા. ૩૮૧-૨.

૩૮૨. મિ. જેમ્સ ગોડફ્રે

મિ. જેમ્સ ગોડફ્રે વિલાયતમાં કેળવણી લઈ બારિસ્ટર થઈ આવ્યા છે. તેઓને અમે આવકાર સહિત વધાવીએ છીએ. તેમનાં માબાપને આ દલાડો ઘણો ખુશાલીનો છે અને હિંદી કોમને મગરૂરીનો છે.

મિ. ગોડફ્રે અને તેમનાં પત્નીએ તેઓનાં છોકરાંને સારું જ સાહસ કર્યું છે એવું દક્ષિણ આફ્રિકામાં થોડાં જ માબાપે કર્યું હશે. તેમણે તેઓના દીકરા તથા દીકરીઓને ઘણી સારી કેળવણી આપવામાં પોતાની આખી મિલકતનો ભોગ આપ્યો છે. આ દાખલા પ્રમાણે જો ઘણાં હિંદી માબાપ ચાલે તો હિંદી કોમનાં બંધન ઝપાટાબંધ છૂટે. કેળવણીની પૂરી જરૂર છે એમ આપણે બધા માનીએ છીએ પણ તેવી માન્યતા પ્રમાણે ચાલવામાં પછાત રહીએ છીએ.

મિ. જેમ્સ ગોડફ્રે જેકે ભણી આવ્યા છે તોપણ ગણવાનું હવે આવે છે. કેળવણી એ એક સાધન માત્ર છે. જે તેની સાથે સત્યતા, દૃઢતા, શાંતિ વગેરે ગુણોનો મેળાપ ન થાય તો તે કેળવણી લૂખી રહે છે. ને ક્ષયદાને બદલે કેટલીક વેળા નુકસાન કરે છે. કેળવણીનો હેતુ ખેંસા કમાવાનો નથી પણ સારા થવાનો, ને દેશસેવા કરવાનો છે. જે આ હેતુ પાર ન પડે તો કેળવણી ઉપર નાખેલા ખેંસા તે નકામા ગયા સમજી શકાય. અમે ઉમેદ રાખીએ છીએ કે મિ. જેમ્સ ગોડફ્રે પોતાની કેળવણીનો સદુપયોગ કરશે અને પોતાના જ્ઞાનનો લાભ હિંદીને આપશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૯-૩-૧૯૦૭

૩૮૩. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર

પરમિટનો કાયદો

પરમિટ તપાસવાનું દરેક ગામમાં સત્તાવાળાઓએ શરૂ કર્યું જણાય છે. રુસ્તનબર્ગના હિંદીઓની પરમિટ તપાસી એટલું જ નહીં પણ તેઓનાં આંગળાં પોલીસે પડાવ્યાં છે. આમ આંગળાં પડાવ્યાં તેથી રુસ્તનબર્ગના હિંદીઓએ ઍસોસિયેશનની પાસે પૂછનાં તેઓને જણાવ્યું છે કે કોઈએ આંગળાં આપવાં જોઈતાં ન હતાં. આંગળાં આપવાથી ઠીક નથી થયું. સંભવ છે કે આવી રીતે કેટલાક હિંદીઓએ આંગળાં આપ્યાંની વાત કરી સત્તાવાળાઓ કહેશે કે હિંદી કોમને આંગળાં આપવાથી કશી હરકત નથી. આ હકીકત માલૂમ પડતાં બ્રિટિશ ઈન્ડિયન ઍસોસિયેશને દરેક જગ્યાએ કાગળો લખ્યા છે તેમાં જણાવ્યું છે કે :

૧. પરમિટો તથા રજિસ્ટર તપાસવા આવે તો બંને બતાવવાં.
૨. તેમ તપાસ કરવામાં સત્તાવાળાઓને મદદ આપવી ને જે ખબર માગે તે આપવી.
૩. અંગૂઠો પાડવાનું કહે તો તે પાડી બતાવવો.
૪. પણ આથી વધારે માગે તો ચોખ્ખી ના પાડવી. અને ઍસોસિયેશનને ખબર આપવા કે આંગળાં પડાવવાનું સત્તાવાળા માગે છે.

આ ચાર વાત ઉપર બધા હિંદીઓએ ખૂબ ધ્યાન આપવાનું છે.

સરકારને તાર^૧ મોકલ્યો છે કે આંગળાં પાડવાનું જે રુસ્તનબર્ગમાં કર્યું છે તેને લોકો જુલમ ગણે છે. આંગળાં કોના હુકમથી પડાવ્યાં અને તે શિવાજ બંધ રાખવામાં આવશે કે નહીં તે સવાલ પુછાવ્યા છે. ટ્રાન્સવાલની હિંદી કોમે બરોબર યાદ રાખવાનું છે કે જે જળ સત્તાવાળા તૈયાર કરે તો તેમાં ન પડવું.

સત્તાવાળાને ઓસોસિયેશને તાર કર્યો છે તેના જવાબમાં ઓસોસિયેશનને પુછાવ્યું છે કે હસ્કટ દસ આંગળાં દેવામાં છે કે અંગૂઠો દેવામાં પણ છે. આના જવાબમાં ઓસોસિયેશને^૨ જણાવ્યું છે કે લૉર્ડ મિલ્નરની સાથેના કરાર પ્રમાણે એક અંગૂઠો પરમિટ મેળવવાને ખાતર દેવામાં ઓસોસિયેશનને બાધ નથી. ઓસોસિયેશનનો હેતુ પરમિટની તપાસ કરવામાં સરકારને મદદ કરવાનો છે, પણ દસ આંગળાં આપવામાં ઓસોસિયેશન નારાજ છે કેમ કે તેથી હિંદી કોમનું નકામું અપમાન થાય છે.

ટ્રાન્સવાલમાં પરમિટ

ટ્રાન્સવાલમાં પરમિટ^૩ વિના જેઓ રહે છે તેમની બાબત નોટિસ બહાર પડી છે તે વિષે હું ગયે અઠવાડિયે લખી ગયો છું. તે બાબત બ્રિટિશ ઈન્ડિયન ઓસોસિયેશને સવાલ કરતાં મિ. ચમનીએ જવાબ લખ્યો છે કે જેઓ પુરાણા ડચ સર્ટિફિકેટથી ટ્રાન્સવાલમાં રહેતા હોય તેવા માણસોને ૩૧મી માર્ચ સુધી પરમિટ આપવામાં આવશે અને ૩૧ માર્ચ પછી જેઓ ટ્રાન્સવાલમાં વગર પરમિટે રહેતા હશે તેઓ ઉપર કામ ચલાવવામાં આવશે. આ ઉપરથી કોઈએ એમ નથી સમજવાનું કે જેઓની પાસે ડચ સર્ટિફિકેટ હશે તેઓને પરમિટ મળશે. તેવા માણસોએ નીચે પ્રમાણે પુરાવો આપવો પડશે :

૧. ડચ રજિસ્ટર તેનું પોતાનું છે.

૨. તે માણસ લડાઈ થતાં પહેલાં તુરત જ ટ્રાન્સવાલમાં હતો અને તેણે લડાઈના કારણથી ટ્રાન્સવાલ છોડ્યું.

આવા પુરાવાવાળા દરેક હિંદી જે ટ્રાન્સવાલમાં હોય તેણે જેમ બને તેમ તુરત પરમિટ કઢાવી લેવી. પણ એટલું યાદ રાખવું કે અરજી કરનારને જે પરમિટ ન મળે તો તેણે પોતાનું રજિસ્ટર આપી દેવાનું નથી.

ટ્રાન્સવાલના રાજ્યકર્તા

જનરલ બોથાએ પોતાની કારભાર મંડળી હવે પૂરી કરી છે. પોતે પ્રાઈમ મિનિસ્ટર થયા છે. જનરલ સ્મટ્સ કૉલોનિયલ સેક્રેટરી થયા છે. મિ. ડી વિલિયર્સ ન્યાયના વડા તથા માર્શનના વડા છે. મિ. હલ ખજાનચી થયા છે. મિ. રિસિક તે કાફરો બાબત એલચી થયા છે ને મિ. ઈ. પી. સૉલોમન જાહેર ખાતાના વડા થયા છે. સર રિચર્ડ સૉલોમને કંઈ હોદ્દો લેવાની ના પાડી છે. આ પ્રધાનમંડળમાં હિંદી કોમને ખપ મિ. ડી વિલિયર્સ તથા મિ. સ્મટ્સનો વધારે પડશે એમ જણાય છે. હવે શું ઘાટ ઘડાય છે તે જોવાનું છે.

૧. જુઓ “એશિયાઈઓના રજિસ્ટ્રારને તાર”, પા. ૩૮૭.

૨. જુઓ “એશિયાઈઓના રજિસ્ટ્રારને તાર”, પા. ૩૮૮.

૩. જુઓ “જોડાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૩૭૮-૯.

એશિયાટિક બજારના ધારા

ચાલુ સરકારી ગેજેટમાં લોકેશન બાબત ધારા બહાર પાડવામાં આવ્યા છે. તે ઉપરથી માલૂમ પડે છે કે હજુ લોકેશનની વાત ભુલાઈ નથી. આ ધારાઓ બહાર પાડવાનો હેતુ એ જોવામાં આવે છે કે જેમતેમ કરીને એશિયાટિક ખાતું નોખું જરી રાખવું.

મિ. આમદ સાલેજ કુવાડિયા

મિ. આમદ સાલેજ કુવાડિયા જે બ્રિટિશ ઈન્ડિયન એસોસિયેશનના તથા હમીદિયા ઈસ્લામિક સોસાયટીના મેમ્બર છે અને સુરતી મસ્જિદના મુતવલ્લી છે તેઓ સાહેબ દેશ જવાને સારુ અહીંથી રવિવારે સિધાવ્યા છે. મિ. આમદ સાલેજએ ઓડિનન્સની બાબત જે લડત લેવાઈ તેમાં સારો ભાગ લીધો હતો. તેમને મિ. મામદ મમદુ, મિ. એમ. પી. ફેન્સી, મિ. ભાગુભાઈ, મિ. ઈસપમિયાં, મિ. મૂસા દાવજી કરીમ, મિ. ગુલામ મહમદ કડોદિયા વગેરે તરફથી દાવત મળી હતી. મિ. ફેન્સી તરફથી સોનાનું લટકણિયું વગેરે ભેટમાં મળ્યાં હતાં. સુરતી મસ્જિદમાં પણ જુમાને દિવસે તેમને સારુ માન આપવામાં આવ્યું હતું. ફૂલના હાર વગેરે પહેરાવવામાં આવ્યા હતા. મિ. આમદ સાલેજ દક્ષિણ આફ્રિકામાં બાવીસ વરસ પહેલાં આવ્યા. તેમની ઉંમર ૪૨ વરસની છે. અને તેઓ સાહેબ દસ વરસ પછી દેશ સિધાવે છે. તેઓ સાહેબ તા. ૨૦મી માર્ચે ડરબન બંદર છોડશે એવી વકી છે. જોહાનિસબર્ગથી ડરબન જતાં રસ્તામાં તેમને ઘણી જગ્યાનાં આમંત્રણ હોવાથી ડરબન પહોંચતાં લગભગ દસ દિવસ થશે.

બાર્બરટનના હિંદીને સૂચના

બાર્બરટનના લોકેશન બાબત સરકાર તરફથી બ્રિટિશ ઈન્ડિયન એસોસિયેશનને કાગળ મળ્યો છે કે ત્યાંનું લોકેશન મ્યુનિસિપાલિટીને સોંપવામાં આવશે અને મ્યુનિસિપાલિટીની પાસેથી ૨૧ વરસનું લીસ મળી શકશે.

સાઉથ આફ્રિકા કમિટીને વધુ ખરચ

બ્રિટિશ ઈન્ડિયન એસોસિયેશન તથા એન્ટિ-ઈન્ડિયન લૉ ફ્રંડની કમિટીની મીટિંગ ગયે રવિવારે મિ. હાજી વજીરઅલીના મકાન પર મળી હતી. ત્યાં ઘણા મેમ્બરો હાજર થયા હતા. મિ. રિયના કામને સારુ તેમને જે દર માસે જૂજ રકમ આપવામાં આવે છે તેમાં વધારો કરી પા. ૧૫ દર માસે કરવા અને તેને ખાતર બીજા પા. ૧૦૦ મોકલવાનો ઠરાવ કમિટીએ એકમતે પસાર કર્યો છે. કમિટીને પા. ૩૦૦ મોકલવાનું નક્કી થયું હતું તેમાં પા. ૧૦૦નો વધારો થયો છે એ વાસ્તવિક વાત છે. મિ. રિયના જેવા બાહોશ માણસને વિલાયતમાં તદ્દન આપણા કામ સારુ રાખવા બેસતાં પા. ૩૦ આપતાં પણ શોધવા મુશ્કેલી છે. મિ. રિય જે પૈસાદાર હોત તો આટલું પણ કબૂલ નહીં કરત. તેમના કામથી આપણે દર અઠવાડિયે વાકેફ થઈએ છીએ.

જનરલ બોથા

ને કોલોનિયલ કોન્ફરન્સમાં જવાનું આમંત્રણ લૉર્ડ એલિંગને મોકલ્યું છે. એમ કહેવાય છે કે જે જનરલ બોથા જશે તો તેને ઈંગ્રેજી પ્રજા ઘણા માનપૂર્વક વધાવી લેશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૯-૩-૧૯૦૭

૩૮૪. હિંદીઓની સાર્વજનિક સભા

વેપારીઓના પરવાના તથા મ્યુનિસિપલ મતાધિકારના પ્રશ્નો ઉપર વિચાર કરવા માટે નાતાલના હિંદીઓ સોમવારે રાતે^૧ મોટી સંખ્યામાં એકઠા થયા હતા. આજ સુધીની સભાઓના ઈતિહાસમાં આ સભા સૌથી મોટી હતી એમ લાગે છે. ઘિ એડવર્ટાઈઝર આ સભાને “શ્રોતાઓની સંખ્યા તથા એમનો ઉત્સાહ બંને દૃષ્ટિએ અભૂતપૂર્વ” કહે છે. એમાં એ સંસ્થાનના તમામ ભાગોમાંથી પ્રતિનિધિઓ આવ્યા હતા અને સંપૂર્ણ એકમતી જળવાઈ હતી. જે પ્રશંસનીય રીતે સભાનું આયોજન કરવામાં આવું હતું, તેને માટે કોંગ્રેસના અથાક પરિશ્રમ કરનારા મંત્રીઓને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

સભાના સભાપતિએ સમજીવિચારીને આપેલું વિવેકભર્યું ભાષણ અને વ્યવસ્થિત રીતે એમણે રજૂ કરેલી હકીકતોને લીધે તમામ વિરોધ ઠંડો પડી જવો જોઈએ. વેપારના જટિલ પ્રશ્ન પર જે સમાધાન એમણે સૂચવ્યું એથી વધારે ઉચિત વસ્તુ બીજી કોઈ હોઈ શકે નહીં. વાસ્તવમાં તો શ્રી દાઉદ મહમદે સાબિત કરી બતાવ્યું કે વિવેકશીલ સંસ્થાનવાસીઓએ હિંદી વેપારીઓને ઓછામાં ઓછા જે બાબતોના હકદાર માન્યા છે તેનાથી કંઈ પણ વધારે મેળવવાની માગણી એમણે કરી નથી. સભાએ પસાર કરેલા પહેલા ઠરાવમાં^૨ પરવાના ધારા સંબંધી હિંદી કોમની ફરિયાદોને મૂર્તરૂપે રજૂ કરવામાં આવી હતી. વર્તમાન કાનૂનમાં સુધારો કરવા કરતાં ઓછા કોઈ ઉપાયથી આ કઠણાઈનો મુકાબલો સંતોષજનક રૂપમાં થઈ શકે તેમ નથી, એ વિષે કોઈ શંકાને સ્થાન નથી.

બીજા ઠરાવ^૩ હાલના પરવાના સંબંધી મુકરદમાનું પરિણામ હતો. હિંદી કોમની દલીલ એવી છે કે અમને મ્યુનિસિપલ અધિકાર હોવા છતાં જે મ્યુનિસિપલ સંસ્થાઓને હાથે અમારે ઘોર અન્યાય સહન કરવો પડ્યો છે, તો મ્યુનિસિપલ મતાધિકારથી જે કોમને વંચિત કરી દેવામાં આવે તો અમારી સ્થિતિ કોણ જાણે કેટલી વધારે ખરાબ થઈ જાય. એટલા માટે, સભામાં નાતાલના બ્રિટિશ હિંદી કર ભરનારાઓને મ્યુનિસિપાલિટીના સભ્યો ચૂંટવાના અધિકારથી વંચિત કરવાના પ્રયત્નથી બચાવવાની આવશ્યકતા ઉપર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો.

બંને ઠરાવો મળીને કોલોનિયલ પેટ્રિયોટિક યુનિયન^૪(સાંસ્થાનિક દેશભક્ત સંઘ)ને સંપૂર્ણ જવાબ થઈ રહે છે અને તે બતાવે છે કે બંને કોમોના આગેવાનોને માટે એ કેટલું બધું જરૂરી

૧. માર્ચ ૧૧.

૨. પ્રથમ ઠરાવમાં વેપારીઓના પરવાનાધારાના અમલની પદ્ધતિ સામે વિરોધ કરવામાં આવ્યો હતો અને સ્થાનિક તથા શાહી સરકારને દરમ્યાનગીરી કરવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી. એમાં વિશેષ એવી માગણી કરવામાં આવી હતી કે કાયદામાં “જે રીતે ફેરફાર થવો જોઈએ કે જેથી સ્થાપિત હિંદોનું રક્ષણ થાય.”

૩. બીજા ઠરાવમાં “મ્યુનિસિપાલિટીઓની ચૂંટણીઓમાં બ્રિટિશ હિંદી કર ભરનારાઓને મતાધિકાર આપીને એમના હકોનું રક્ષણ” કરવા શાહી સરકારને વિનંતી કરવામાં આવી હતી. નાતાલ મ્યુનિસિપલ બિલમાં મ્યુનિસિપાલિટીઓની ચૂંટણીઓમાં બ્રિટિશ હિંદીઓને મતાધિકારથી વંચિત કરવાની દરખાસ્ત કરવામાં આવી હતી.

૪. જુઓ પુસ્તક ૨, પા. ૫૯ પાદ્ધીય.

છે કે તેઓ ભેગા મળે અને કોઈ વ્યવહારુ સમાધાન શોધી કાઢે. અમે આશા રાખીશું કે મિ. પોઈન્ટન, જેમને અમે નરમ વિચારના આદમી માનીએ છીએ તેઓ, અમારી દરખાસ્ત ઉપર વિચાર કરશે અને હિંદીઓના પ્રવેશ તથા હિંદીઓની સ્પર્ધાના કાંટાળા સવાલનાં વાસ્તવિક ઉકેલ માટે માર્ગ તૈયાર કરીને સંસ્થાનવાસીઓની પ્રીતિ મેળવશે.

[મૂળ અંગ્રેજી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૬-૩-૧૯૦૭

૩૮૫. લૉર્ડ સેલબોર્નના ખરીતો

ટ્રાન્સવાલના એશિયાઈ વિરોધી વટલુકમ સંબંધમાં લૉર્ડ સેલબોર્ન લૉર્ડ એલ્ગિનને મોકલેલો ખરીતો હવે મળી ગયો છે. અમારે ખેદ સાથે કહેવું પડે છે કે નેક નામદારે પોતાની હંમેશની ન્યાયપ્રિયતા છોડીને, આ આખા ખરીતામાં પોતાને એક નિષ્પક્ષ શાસક અને સમ્રાટના પ્રતિનિધિ સાબિત કરવાને બદલે એક પક્ષકાર સાબિત કર્યા છે.

હાલપૂરતું અમે ટ્રાન્સવાલમાં અધિકાર બહારના એશિયાઈઓના ભારે પ્રવાહ અંગેનો આક્ષેપ વિચારીશું. અમારે વિનાસંકોચ કહેવું પડશે કે જે વિધાન સામે ટ્રાન્સવાલની હિંદી કોમે વારંવાર પડકાર ફેંક્યો છે તેના સમર્થનમાં નેક નામદારે લેશમાત્ર પુરાવો આપ્યો નથી. લૉર્ડ સેલબોર્ન જે પુરાવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે મિ. બર્નેસે સમુદ્રકિનારે હિંદી મુસાફરોને તપાસ્યા પછી કરેલો રિપોર્ટ છે. એ રિપોર્ટથી બહુ બહુ તો એટલું જાણવા મળે છે કે કેટલાક હિંદીઓ બીજાના પરવાનાઓની મદદથી ટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે, અને આવો પ્રયત્ન કરનાર હિંદીઓ ટ્રાન્સવાલની સીમા પર પહોંચે તે પહેલાં જ એ પ્રયત્નને સફળતાપૂર્વક અટકાવી દેવામાં આવે છે. હવે વાત એમ છે કે એકલદોકલ હિંદીઓ કાયદેસર પરવાનગી વિના ટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશ કરવાનો પ્રયત્ન કરતા હોય છે એ વાતનો કદી ઈનકાર કરવામાં આવ્યો નથી. તેમ છતાં આવા પ્રયત્નોને આધારે એવું કોઈ અનુમાન નીકળી શકે તેમ નથી કે એક પણ હિંદી સફળતાપૂર્વક પ્રવેશ મેળવી ચૂક્યો છે. “પરવાનાઓનો વેપાર કરનારી સંગઠિત એજન્સી”ના આરોપ સંબંધમાં એમની (સમુદ્રકિનારાના એજન્ટની) જાણમાં આવેલા જાહેરમાં નહીં મુકાયેલા સંજોગો સિવાય કોઈ નાનોસરખો પણ પુરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી. હવે બ્રિટિશ હિંદી સંઘની એ સ્પષ્ટ ફરજ થઈ પડે છે કે જે પુરાવાને આધારે આ વિધાન કરવામાં આવ્યું છે તે રજૂ કરવાની તેણે માગણી કરવી. ત્યાં સુધી, વટલુકમ રજૂ કરવાની આવશ્યકતા “સાબિતી વિનાની” રહે છે.

હકીકત આમ હોવા છતાં અમે જ્યું છે કે લૉર્ડ સેલબોર્નના ખરીતાને આધારે ધિ ટ્રાન્સવાલ લીડરે એક ઉશ્કેરણી કરનારો લેખ લખ્યો છે. ધિ લીડર ગંભીરતાપૂર્વક પૂછે છે કે દક્ષિણ આફ્રિકા ઉપર હિંદીઓનું રાજ્ય ચાલવાનું છે કે ગોરાઓનું? અને આ બધું એટલા માટે છે કે લૉર્ડ એલ્ગિને સરકારી પક્ષે ચોખ્ખો વિરોધ હોવા છતાં ન્યાય આપવાનું સાહસ કર્યું છે. એ પછી ધિ લીડર શેષ કરીને કહે છે કે જે હિંદીઓ દક્ષિણ આફ્રિકા ઉપર રાજ્ય કરવાનો આવો કોઈ પણ પ્રયત્ન કરે તો તેનો સામનો, જરૂર પડ્યે, લોહી વહેવડાવીને પણ કરવો જોઈએ. પરંતુ અમે ધિ લીડરને ખાતરી આપીએ છીએ કે આવા કોઈ શૂરાતનભર્યા ઉપાયોની જરૂર નહીં પડે,

કેમ કે બ્રિટિશ હિંદીઓને દક્ષિણ આફ્રિકા ઉપર રાજ્ય કરવાની કોઈ મહત્વાકાંક્ષા નથી. અમે અમારા સહયોગીને વિનંતી કરીએ છીએ કે તેઓ પ્રતિનિધિમંડળે લૉર્ડ એલ્ગિનને આપેલું વિનંતીપત્ર^૧ વાંચી જાય. અને અમે ખાતરી આપીએ છીએ કે લૉર્ડ એલ્ગિને વટહુકમ સામે પોતાનો નામંજૂરીનો અધિકાર શાથી વાપર્યો તેનો જવાબ એમાંથી મળી રહેશે.

[મૂળ અંગ્રેજી]

इन्डियन ઓપીનિયન, ૧૬-૩-૧૯૦૭

૩૮૬. નાતાલની “માસ મીટિંગ”

ડરબનમાં ભરાયેલી માસ મીટિંગનો રિપોર્ટ^૨ અમે બીજી જગ્યાએ આપીએ છીએ. એ રિપોર્ટ ઉપર બધા વાંચનારનું અમે ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. એવડી મોટી મીટિંગ એકઠી કરી અને જુદાં જુદાં ગામોથી ડેલિગેટ આવ્યા એ બધું કોંગ્રેસના સેક્રેટરીઓની ખંત બતાવે છે. મીટિંગે પસાર કરેલા ઠરાવોની અસર વડી સરકાર ઉપર તેમ જ સ્થાનિક સરકાર ઉપર થયા વિના રહેનાર નથી. પણ અમારે ચેતવણી આપવાની જરૂર છે કે હવે પછી જે કામ કરવાનું રહ્યું છે તે નહીં થાય તો થયેલી અસર નાબૂદ થશે ને આપણે ઓલમાંથી નીકળી ચૂલમાં પડ્યા જેવું થશે.

આવી મીટિંગોની પછી હમેશાં બહુ કામ કરવાનું રહે છે. સરકારને તે ઉપરથી કાગળો લખવા પડશે અને તેમને વખતોવખત કનડગત કરવી પડશે. તારો પણ કરવા પડશે. આ બધા કામને સારુ પૈસાની જરૂર છે. આપણે યાદ રાખવાનું છે કે કોંગ્રેસ પાસે હાલ પૈસા બિલકુલ નથી. સમૂળગા બેંકમાંથી ઉછીના પૈસા લીધા છે. આવી સ્થિતિમાં મોટી લડત લેવી એ મુશ્કેલ છે. તેથી પૈસા એકઠા કરવાની પહેલી જરૂર છે.

બીજી જરૂર મિ. પીરન મહમદે જે ચેતવણી આપી છે તે યાદ રાખવાની છે. જ્યાં સુધી આપણે આપણાં ઘરબાર સાફ નહીં રાખીએ ત્યાં સુધી આપણે ઈજા ભોગવ્યા વિના છૂટકો નથી. એટલે કે આપણે મોટી મીટિંગો ભરી તેનો લાભ લેવો હોય તો જે અંદરનું કામ કરવાનું છે તે કરવું જ પડશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ઓપીનિયન, ૧૬-૩-૧૯૦૭

૧. જુઓ “લૉર્ડ એલ્ગિનને આપેલો વિનંતીપત્ર”, પા. ૫૨-૬૨.

૨. જુઓ “હિંદીઓની સાર્વજનિક સભા”, પા. ૩૯૯-૪૦૦.

૩૮૭. ઇન્ડિયન ઓપીનિયન

અમને કેટલાક હિતચ્છુઓ તરફથી સૂચના થઈ છે કે અમારે ગુજરાતી વિભાગમાં વધારો કરવો જોઈએ. તેઓ એમ કહે છે કે લોકોને ઇન્ડિયન ઓપીનિયનની કિંમત હવે જણાવા લાગી છે ને, તેની સેવાની ખબર પડવા લાગી છે. આ મત અમે કબૂલ કરી આ વખતે જ વધારે પાનાં આપીએ છીએ. અને હવેથી બારને બદલે તેર પાનાં આપશું. ઉમેદ રાખીએ છીએ કે આ વધારાને ઉત્તેજન મળશે. અમારે કહેવું જોઈએ કે હજુ ઇન્ડિયન ઓપીનિયનની સ્થિતિ એવી નથી કે જેથી કામદારોને પૂર્ણ પગાર સુધ્ધાં આપી શકાય. તેઓમાં દેશભક્તિનો થોડો ધણો પણ ઊભરો છે તેથી જ છાપું ચાલી શકે છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૬-૩-૧૯૦૭

૩૮૮. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર

ઓડિનન્સ બ્લુ બુક

લોર્ડ સેલબોર્ન તથા લોર્ડ એલ્ગિન વચ્ચે ઓડિનન્સ બાબત જે પત્રવ્યવહાર ચાલ્યો હતો તે બાબત બ્લુ બુક છપાયેલી તે આવી પહોંચી છે. તે ઉપરથી જણાય છે કે લોર્ડ એલ્ગિને પ્રથમ તો એકતરફી વાત સાંભળી ઓડિનન્સ પસંદ કર્યું હતું. પણ જ્યારે વિલાયતમાં તેઓએ ડેપ્યુટેશન પાસેથી હકીકત સાંભળી ત્યારે તેમની આંખ ઊઘડી, ને તેમણે ઓડિનન્સ રદ કર્યું.

પણ લોર્ડ સેલબોર્ન હજુ પોતાની વાતને વળગી રહ્યા છે. પોતાના જવાબમાં તેઓ સાહેબ લખે છે કે તેમણે હિંદી ડેપ્યુટેશનની વાત સાંભળી, તેના હાથ નબળા કરી મૂક્યા છે.

ઓડિનન્સ પસાર કરવાના હેતુમાં લોર્ડ સેલબોર્ન જણાવે છે કે હિંદી કોમના ઘણા માણસો ખોટી પરમિટથી દાખલ થયા છે. આના પુરાવામાં તેમણે મિ. બર્જેસનો રિપોર્ટ આપ્યો છે. મિ. બર્જેસે જણાવ્યું છે કે તેના અનુભવમાં તેણે કેટલાક હિંદીને ખોટી પરમિટ રાખતા જોયા. કેટલાક તો અંગૂઠા ભૂંસી નાખે છે. આમાંની કેટલીક હકીકત જોકે ખરી છે તોપણ તેનો અર્થ એવો થાય છે કે ખોટી રીતે માણસો દાખલ થઈ નથી શકતા પણ જેઓ તેમ દાખલ થવા માગે તેને અટકાવી શકાય છે. આ ઉપરાંત લોર્ડ સેલબોર્નના કાગળમાં કેટલુંક જાણવાનું છે પણ તે પાછળથી જોઈશું.

આ બુક ઉપર ટીકા કરતાં લીડર અને સ્ટાર પત્રો જણાવે છે કે ગમે તેમ હશે તોપણ હિંદી કોમને રજિસ્ટર કરવામાં આવશે અને લીડર તો ત્યાં સુધી પણ લખે છે કે ગોરાઓ વઢીને પણ પોતાની મુરાદ બર આણશે. બ્લુ બુકના લખાણનો જવાબ આપવાની ઓસોસિયેશન તૈયારી કરે છે.

પરમિટના કેસ

પરમિટ ખોટી રાખવા વિષે કેસો કોઈ કોઈ વેળા જોહાનિસબર્ગમાં થયા કરે છે. હાલમાં એવા કેટલાક માણસોને પકડ્યા છે. તેવાને હદપાર જવાની નોટિસ મળે છે. આવી રીતે આવતા માણસોથી બીજા હિંદીઓને બહુ ઈજા સહન કરવી પડે છે.

જનરલ બોથા ને તેના કારભારીઓ

જનરલ બોથા તથા તેના કારભારીઓને પ્રિટોરિયાના લોકોએ ખાણું આપ્યું હતું. તેમાં ઘણા મોટા માણસો હાજર થયા હતા. જનરલ બોથાએ પોતાના ભાષણમાં બ્રિટિશ પ્રજાનો આભાર માન્યો ને કબૂલ કર્યું કે અંગ્રેજોએ બોઅર લોકોને રાજ્યની લગામ આપવામાં ઘણી ઉદારતા વાપરી છે. તેથી ડચ લોકો ચોકસ કિંગ એડવર્ડની વફાદાર રૈયત થઈ રહેશે. જનરલ બોથાએ વળી કહ્યું કે ટ્રાન્સવાલ બહુ જાહેર થયું છે. હવે લોકોએ તેને ભૂલી જઈ આરામ આપવાની જરૂર છે કે જેથી દેશની આબાદીનાં પગલાં ભરી શકાય. બોઅર લોકો સુખેથી રહેવા ને બીજાને રાખવા માગે છે. તેઓ કાફરાઓની ઉપર ન્યાયદૃષ્ટિ રાખશે અને ખાણવાળાઓને હેરાન નહીં કરે. તેમને મન ડચ અને ઈંગ્રેજ તેમ ડચ ભાષા ને ઈંગ્રેજી ભાષા સરખાં છે. આ ભાષણ ઉદાર અને શાંત છે. એ પ્રમાણે વર્તન કરશે તો ડચ કારભારીઓની કારકિર્દીમાં સહુ સુખે રહી શકશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૬-૩-૧૯૦૭

૩૮૯. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

[જિહાનિસબર્ગ,

માર્ચ ૧૮, ૧૯૦૭ પહેલાં]^૧

ચિ. છગનલાલ,

આજ તમને રામાયણનાં^૨ પત્તાં મોકલું છું. તેમાં ડાબી બાજુ ઉપર જે આંકડા છે તે પાનાં બતાવે છે. તમને ફુરસદ મળે તો તમે વાંચી જાજો. હું ગઈ રાતે વાંચી ગયો અને જે ચૂંટણી કરી છે તે બરોબર થયેલી જણાય છે. છતાં કંઈ કહેવાપાણું હોય તો જણાવજો.

તેનાં પ્રૂફ અસલમાંથી તપાસજો. મેં મોકલેલી નકલ ઉપર જોડણી વ.નો આધાર ન રાખ્યો. જે છાપો તેનું પ્રૂફ મોકલજો. ચોપડીનું કદ વ. ચોકસ કર્યા પછી છાપવાનું. અને ઘણાખરા ટાઈપ વપરાઈ જાય એટલું સેટ થયા પછી જ છાપવું એ ઠીક લાગે છે. જોબ વ.ને સારું જોઈતા ટાઈપ બાકી રાખવા. બીજું થોડું થોડું મોકલતો જઈશ.

૧,૦૦૦ નકલ છાપવી ઠીક ગણું છું.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

[બિડાણ]

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં લખાયેલા મૂળ ગુજરાતી પત્રની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૭૨૦

૧. પત્ર ઉપર કરેલી નોંધ ઉપરથી જણાય છે કે એ માર્ચ ૧૮મીએ મળ્યો હતો.

૨. આ તુલસીદાસકૃત "રામચરિત માનસ"માંથી પસંદ કરેલા ભાગોનો સંગ્રહ હશે એમ લાગે છે.

૩૯૦. ઇન્ડિયન ઓપીનિયનને તાર^૧

[માર્ચ ૧૮ અને ૨૫, ૧૯૦૭ વચ્ચે]

ઓપીનિયન જ્વેગ
ફિનિક્સ

આ વખતે હમીદિયાનો સાપ્તાહિક રિપોર્ટ છાપશો નહીં. ગઈ કાલે મહત્વની અંગ્રેજી, ગુજરાતી નોંધો મોકલી છે.

ગાંધી

[મૂળ અંગ્રેજી]

હસ્તલિખિત ઓફિસ પ્રત પરથી : એસ. એન. ૪૭૨૧

૩૯૧. જી. એસ. વાઈલીને તાર^૨

[જ્વેહાનિસબર્ગ,
માર્ચ ૨૨, ૧૯૦૭]

[જી. એસ. વાઈલી
ડરબન]

દાઉદ અને બીજાઓને આપેલી આપની સલાહ સાથે હું પૂરેપૂરો સહમત છું.

[ગાંધી]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ધિ નાતાલ મર્ક્યુરી, ૨૭-૩-૧૯૦૭

૧. આ તાર ઉપર તારીખ લખેલી નથી. એને અહીંયાં જે તિથિક્રમમાં મૂક્યો છે તેનો આધાર માત્ર સાબરમતી સંગ્રહાલયના કાગળોની ક્રમસંખ્યા છે. આ કાગળોનો ક્રમાંક મોટે ભાગે ગાંધીજીની ફાઈલના કાગળપત્રોના મૂળ ક્રમ અનુસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

૨. સૂચિત બેનગુએલા રેલવે ઉપર કામ કરવા માટે લોખિટોના ઉપસાગરે જવા બે હજાર હિંદીઓ હિંદી સરકારની મંજૂરીની રાહ નેઈ રહ્યા હતા. દરમિયાન, રેલવેના કોન્ટ્રાક્ટરોએ નાતાલ સરકારને વચન આપ્યું હતું કે હિંદી મંજૂરીની સાથે સારો વર્તાવ કરવામાં આવશે અને નોકરીની મુદત પૂરી થયે તેમને નાતાલ અથવા હિંદુસ્તાન પાછા મોકલી દેવામાં આવશે. નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસના અધિકારીઓ માર્ચ ૨૨ને રોજ ભરાનાર હિંદીઓની સાર્વજનિક સભામાં ભાગ લેવા આવ્યા હતા તે વખતે મિ. વાઈલીએ ગાંધીજીને જ્વેહાનિસબર્ગને સરનામે નીચે પ્રમાણે તાર કર્યો હતો : “નાતાલથી લોખિટો ઉપસાગર જવા માટે આતુર છતાં જવાને અસમર્થ એવા હિંદીઓની સાર્વજનિક સભા આજે બપોરે ભરાવાની છે. દાઉદ મહમદ, પીરન ઉમર, અને આંગલિયા મારી પાસે એ નહાવા આવ્યા છે કે ને લેવું પડે તો તેમણે કેવું વલણ લેવું. કંઈ પણ કહેતાં કે કરતાં પહેલાં હું આપનો અભિપ્રાય નહાવા માગું છું. મારી સલાહ છે કે હાલતુરત તેમણે સભામાં કોઈ નતની દખલ કરવી નહીં, પરંતુ ત્યાં શું બને છે તે નેવા હાજર રહેવું. કૃપા કરીને તારથી તરત જ જવાબ આપો”. એના જવાબમાં ગાંધીજીએ ઉપર પ્રમાણે તાર કરેલો. હિંદી સરકારે એ દરખાસ્તમાં સંમતિ આપ્યાની નહાશત એ સભામાં થયેલી.

૩૯૨. એશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેનો વટહુકમ

એશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેનો વટહુકમ, ૧૮૮૫ના ધારા અને સુધારવા માટેના બિલના મુસદ્દાના રૂપમાં ટ્રાન્સવાલની ધારાસભામાં ફરીથી રજૂ કરવામાં આવ્યો છે. અને તે ત્રીજા વાયન-માંથી પસાર પણ થઈ ગયો છે.^૧ જરૂરી શબ્દિક ફેરફારોને બાદ કરતાં, એ મુસદ્દો મૂળ વટહુકમની આબેહૂબ નકલ જ છે. આ પ્રશ્નને ફરીથી આગળ લાવવામાં સફળ થવા બદલ તેમ જ એ અંગે અદ્ભુત કાર્યકુશળતા બતાવવા બદલ અમે ટ્રાન્સવાલના એશિયાઈ વિરોધી આંદોલનના સૂત્રધારોને અભિનંદન આપીએ છીએ. બ્રિટિશ હિંદીઓએ એમની કાર્યકુશળતાનું અનુકરણ કરવા જેવું છે. અમે નિખાલસ દિલથી કબૂલ કરીએ છીએ કે અમે આ બિલના મુસદ્દાને ટ્રાન્સવાલનિવાસી બ્રિટિશ હિંદીઓને થયેલા એક પડકાર તરીકે આવકારીએ છીએ. એમણે બતાવી આપવાનું છે કે એઓ પોતે કેવી માટીના બનેલા છે. હવે કોઈ નવી દલીલ કરવાની જરૂર નથી. કોઈ વધારાની દલીલ હવે બાકી પણ રહી નથી. આ બિલના મુસદ્દાથી સામ્રાજ્ય સરકારની હિંદીઓનું રક્ષણ કરવાની તાકાતની, તથા હિંદી કોમમાં પોતાના એ પ્રસિદ્ધ ઠરાવનો^૨ — જેને ધિ સ્ટાર પત્રે “સવિનય પ્રતિકાર”નું નામ આપ્યું છે તેનો — અમલ કરવાની કેટલી તાકાત છે તેની પરીક્ષા થશે.

[મૂળ અંગ્રેજી]

इन्डियन ओपीनियન, ૨૩-૩-૧૯૦૭

૩૯૩. મલાયી લોકેશન

અમારા સમાચાર વિભાગમાંથી માલૂમ પડશે કે જ્ઞેહાનિસબર્ગની ટાઉન કાઉન્સિલને મલાયી લોકેશનનો કબજો બહુ જ થોડા વખતમાં મળી જશે. આ કબજો મળવાની એક શરત એ હશે કે ટાઉન કાઉન્સિલ એ સ્થળના નિવાસીઓને એમણે બાંધેલાં મકાનોનું વળતર આપશે અને જે મકાનોમાં તેઓ રહે છે તેના બદલામાં તેમને બીજા વાડા શોધી આપશે. પ્રથમ દૃષ્ટિએ આ વ્યવસ્થા ન્યાયસંગત દેખાય છે. પરંતુ વધુ વિચાર કરતાં ખ્યાલ આવશે કે વળતરમાં જમીનના પટ્ટા કે ભાડાની ખોટના બદલામાં કંઈ આપવાનો સમાવેશ થતો નથી. અને કાઉન્સિલના હાલના ઈરાદાઓ જે જાણ્યામાં છે તે ઉપરથી તો એમ જ સમજવાનું કે વાડા આપવાનો અર્થ લોકેશનના લોકોને કિલપ્સપ્રૂટ ખસેડવા એટલો જ થાય છે. મલાયી લોકેશનના વાડેદારો અસલમાં જોકે કેવળ માસિક ભાડૂતો હતા, તેમ છતાં યુદ્ધ શરૂ થયું ત્યાં સુધી વાડાઓ ઉપર એમનો અધિકાર ઓછામાં ઓછો ગ્રીડીડોર્પમાં ડચ નાગરિકોના અધિકાર જેટલો જ સુરક્ષિત હતો. જે શરતોએ મલાયી લોકેશનના રહીશોને વાડાઓ મળેલા હતા, બરાબર તે જ શરતોએ ગ્રીડીડોર્પના

૧. નવો કાયદો એશિયાઈ રજિસ્ટ્રેશન ધારો કહેવાતો હતો. પરંતુ ગાંધીજીએ એનો ઉલ્લેખ ‘વટહુકમ’ તરીકે કરવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું.

૨. એથો ઠરાવ; જુઓ પુસ્તક ૫, પા. ૪૫૪.

ડય નાગરિકોને પણ મળેલા હતા. એટલે સરકારની આ મંજૂરીને પરિણામે મલાયી લોકેશનના રહીશોની સાથે જે પ્રકારનો વર્તાવ થવાનો સંભવ છે તેની સાથે ડય નાગરિકો સાથે કરવામાં આવેલા ઉત્તમ વર્તાવની સરખામણી કરીએ છીએ ત્યારે અમને બરાબર સમજાય છે રંગીન ચામડી ધરાવવાનો શો અર્થ થાય. જે બિનગોરા લોકો બોઅર અમલ દરમિયાન ભોગવતા આવેલા કોઈ પણ ચીજ ઉપરના પોતાના કાયદેસર હક સાબિત ન કરી શકે તો તે વાજબી હક, ગમે તેટલા મજબૂત હોય તોપણ, બદલાયેલી પરિસ્થિતિમાં ખતમ જ કરી દેવામાં આવે છે. શું લોર્ડ સેલબોર્ન ફરી એક વાર એ વાતનું સમર્થન કરશે કે પ્રજાસત્તાક રાજ્યની જગાએ બ્રિટિશ ધ્વજ આવવાથી મલાયી લોકેશનના રહીશોના હકોને કાંઈક અંશે લૂંટી લેવાનું આવશ્યક બન્યું છે? કારણ કે આ વાડેદારો વર્ષોથી કોઈ જાતની દખલગીરી વિના ત્યાં રહે છે. એને લીધે તેમનામાંના ઘણાને વાડેદારોના પેટાભાડૂતો પાસેથી મળતાં ભાડાંમાંથી સારી આવક થાય છે, તે તેમની આજીવિકાનું સાધન બન્યું છે એટલે, મકાનોના બદલામાં એમને વળતરની જે નજીવી રકમ મળશે તેનાથી તેમના નુકસાનનો બદલો ઘણા થોડા પ્રમાણમાં જ વળી શકશે. અને અમારી દલીલને વધારે મજબૂત બનાવવાને માટે અમે સોમી વાર એ વાત યાદ દેવડાવીએ છીએ કે પ્રમુખ કૂગરે આ લોકેશનના રહીશોને વસ્તીથી દૂર — જ્ઞેહાનિસબર્ગથી તેર માઈલ નહીં, પણ પાંચ જ માઈલ દૂર — હકાવવાનો જ્યારે પણ પ્રયત્ન કર્યો હતો ત્યારે એ લોકોના તે વખતના હિમાયતીઓએ એને સફળતાપૂર્વક રોક્યો હતો. અને એ હિમાયતીઓ ખુદ ટ્રાન્સવાલવાસી બ્રિટિશ સમ્રાટના પ્રતિનિધિઓ હતા.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૩-૩-૧૯૦૭

૩૯૪. સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઈન્ડિયન કમિટી

મિ. રિયનો આ અઠવાડિયાનો કાગળ ધ્યાન દઈ વાંચવા અમે દરેક વાંચનારને ભલામણ કરીએ છીએ. મિ. રિય અને તેમની મારફતે વિલાયતની કમિટી જે કામ કરે છે તેની કિંમત થઈ શકે તેમ નથી. મિ. રિય ઘણી જ હોંશથી અને બાહોશીથી કામ ચલાવે છે અને જે નાતાલ મ્યુનિસિપલ બિલ નીકળી જાય, ગ્રીડીરોર્પના હિંદીને નુકસાની મળે, તથા નાતાલના લાઈસન્સના કાયદાના જુલમમાંથી છેવટે રાહત મળે તો તેનું કારણ મિ. રિય અને સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઈન્ડિયન કમિટી એ સમજવાં. કમિટી વિના મિ. રિય કામ કરી શકે તેમ નથી ને મિ. રિય વિના કમિટી જેર કરી શકે નહીં. મિ. રિયની કાળજી તથા હોંશિયારી પૂરી પાડી શકે તેવો બીજો કોઈ ગૃહસ્થ હાલ લંડનમાં નથી. સર મંચેરજી વગેરે આપણા ખેરખવાલ આપણને પૂરી મદદ કરે છે. પણ તેઓને સાથે લાવનાર અને તેઓની દેખરેખ નીચે કામ કરનાર સેક્રેટરી જ્યાં સુધી હોય નહીં ત્યાં સુધી બહુ કામ ન થઈ શકે. હાલ આપણે લગભગ દર અઠવાડિયે રૂટરના તારોમાં જોઈએ છીએ કે કમિટી જાગ્રત જ છે. ગયે અઠવાડિયે માસ મીટિંગના ઠરાવ ઉપરથી કમિટીએ લોર્ડ એલિંગનને સખત લખાણ કર્યાના ખબર મળ્યા હતા. આ અઠવાડિયે લોર્ડ એમ્પ્ટ-હીલ મારફત ઉમરાવની સભામાં ચર્ચા થયેલી આપણે જોઈએ છીએ. કોમન્સની સભામાં પણ આપણી હાડમારીઓ સંબંધે સવાલજવાબ થયા છે જે બીજે ઠેકાણે આપેલા રિપોર્ટ પરથી તથા

તારો ઉપરથી માલૂમ પડશે. આ બધું કામ કમિટી તથા મિ. રિચની કોશિશને લીધે છે. આટલાથી જ ખુલ્લું જણાય છે કે તેમણે અથાગ મહેનત લેવા માંડી છે. આ કમિટી કેમ નભી શકે અને તે વધારે કામ કેમ કરી શકે? આનો જવાબ મિ. રિચે આપેલો છે. મિ. રિચ લખે છે કે પા. ૨૫૦ તે એક વરસના પૂરતા નહીં થાય. તેમણે મોકલેલો હિસાબ અમે બીજી જગ્યાએ ટાંક્યો છે. તે ઉપરથી જોઈ શકાશે કે કેમ ખરચ ચાલે છે. મિ. રિચ પોતે ત્રણ માસના પા. ૨૫ ઉપાડતા હતા, પણ તેમને કમિટીએ પા. ૪૫ ઉપાડવાની પરવાનગી આપી છે. કેમ કે તેમના ઘરખરચની ખોટ પણ પા. ૨૫ પૂરા પાડે તેમ ન હતું. મિ. રિચને જે આપવામાં આવે છે એ તેમનો પગાર નથી. મિ. રિચના કામનું બજારદામ જોઈએ તો દર માસે પા. ૩૦થી ઓછું નહીં થાય. પણ મિ. રિચ પૈસાના ભૂખ્યા નથી. પૈસાને સારું કામ નથી કરતા. તેમની લાગણી છે તેથી કામ કરે છે. જે તેમની સ્થિતિ કબૂલ કરે તો તે એક પેની પણ ન લેય.

કમિટીના ખરચમાં આપણે જોઈએ છીએ કે પા. ૧૮૦ મિ. રિચને તથા પા. ૫૦ એક પગારદાર નોકરને, તથા પા. ૫૦ ભાડાના, આમ હિસાબ કરતાં પા. ૨૮૦ એક વરસના માત્ર પગાર તથા ભાડામાં ગયા. ત્યારે પા. ૨૦ બાકી રહ્યા. તેમાં કંઈ કમિટીનું ખરચ ચાલે નહીં. એટલે આપણે પા. ૫૦ જે પા. ૩૦૦માં બાકી છે તે મોકલીએ ત્યારે પણ ખરચ પૂરું થનાર નથી. એન્ટી ઇન્ડિયન લો ફંડ કમિટીએ પા. ૧૦૦ બીજા મોકલવાનો ઠરાવ કર્યો છે. પણ અમને લાગે છે કે પા. ૫૦૦ સુધી ખરચ આપણે વિલાયતમાં કરવાની પૂરી જરૂર છે. આજું ખરચ આપણે બેત્રણ વરસ સુધી રાખવું જોઈએ એમ જણાય છે. જે ગ્રીડીડોર્પના લોકોને નુકસાની મળે તો તેમાં જ આપણે પા. ૫૦૦થી વધારે વસૂલ કરી શકીએ છીએ. જે નાતાલમાં વેપારી નભી રહે તો તેમાં આપણે સો ઘણું દરજજે ખર્ચ વસૂલ કરીએ છીએ. મલાયી લોકેશનવાળા ઉપર હુમલો જરી છે. તેઓનો બચાવ થાય તો તેમાં પણ બદલો મળી રહે તેમ છે. એટલે અમે બધા વાંચનારને ખાસ ભલામણ કરીએ છીએ કે પૂરતી મહેનત લઈ કમિટીને નિભાવવાની હિલચાલ કરે. નાતાલ ઇન્ડિયન કોંગ્રેસે પા. ૧૨૫ આપ્યા છે. પા. ૫૦ જે મોકલવાના છે તેમાંથી તેણે પા. ૨૫ આપવાની જરૂર છે અને જેમ ટ્રાન્સવાલથી પા. ૧૦૦ બીજાનો ઠરાવ થયો તેમ નાતાલથી પા. ૧૦૦ બીજા જવા જોઈએ. આટલી કોંગ્રેસની ફરજ છે. અને જે આ પ્રમાણે પૈસા મોકલાય તો જ કમિટી પુરજોરથી કામ કરી શકશે.

કેપટાઉનથી હાલ મદદ મળવાનો સંભવ થોડો લાગે છે. જેકે ત્યાંથી મદદની પેરવી જરી જ છે. કેપના હિદી ભાઈઓને અમે એટલી વિનંતી કરીએ છીએ કે જે તેઓ એકઠા થઈ પૈસા મોકલી ન શકે તો જેઓથી બને તેઓ તેટલા પૈસા અમને મોકલે. અમે તે પૈસા કમિટીને તેમને નામે પહોંચતા કરશું. કદી કેપના લોકોની સ્થિતિ સારી છે એમ તેઓ માનતા હોય તોપણ તેઓએ બીજા ભાગમાં તેઓના ભાઈઓ ઉપર ઈજા પડે છે તેમાં ભાગ લેવાની જરૂર છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૩-૩-૧૯૦૭

૩૯૫. નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસ

નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસે માસ મીટિંગ^૧ કરી ઘણું સારું કામ કર્યું છે. રૂટરના તાર ઉપરથી આપણે જ્યું કે કમિટીએ તે માસ મીટિંગના ઠરાવોથી તુરત કામ ઉપાડ્યું છે ને લોર્ડ એલ્ગિનને સખત લખાણ કર્યું છે. આ બાબત કોંગ્રેસના સેક્રેટરીઓને અમે મુબારકબાદી આપીએ છીએ.

સેક્રેટરી તથા ચેરમેન તે દરેક મંડળીના રખેવાળ ગણાય. તેઓએ જેટલો ઉત્સાહ માસ મીટિંગમાં બતાવ્યો છે તેટલો તેઓએ કોંગ્રેસના પૈસાની બાબતમાં બતાવવાનો છે. અન્યારે કોંગ્રેસની સ્થિતિ એવી છે કે બેંકમાંથી ઉધાર પૈસા કોંગ્રેસે ઉપાડયા છે. તેમાં મિ. દાઉદ મહમદ તથા મિ. ઉમર હાજી આમદે પોતાની જાતની ગેરંટી આપી છે આ તેમણે સરસ કામ કર્યું છે. પણ ઉધાર નાણાંથી કોંગ્રેસ લાંબી મુદત કામ નહીં કરી શકે.

વાઈસન્સનું કામ ઘણું મોટું છે. તેમાં બહુ પૈસાનું ખરચ કરવું પડશે. વાઈસન્સનો કાયદો ફેરવવાને સારુ મહા પ્રયાસ જોઈએ; તેમાં પૈસા પણ જોઈએ. આવા કારણસર વાઈસન્સની લડતને સારુ તથા મ્યુનિસિપલ બિલની લડતને સારુ કોંગ્રેસે પૈસો એકઠો કરવાની તુરત જરૂર છે. આમાં ઢીલ થશે તો પાછળથી પરતાવો કરવો પડશે એમ અમે માનીએ છીએ.

કોંગ્રેસે ઉધરાણું કરવું શરૂ કર્યું છે એમ અમારી જાણમાં છે. અમે સ્વદેશાભિમાની હિંદીને સલાહ આપીએ છીએ કે તેણે કોંગ્રેસને તુરત ને બનતી મદદ કરવી.

સેક્રેટરી અને ચેરમેનને અમારે કહેવું જોઈએ કે તેમની રખેવાળીનું પહેલું કામ એ છે કે કોંગ્રેસની નાણાં સંબંધી સ્થિતિ બહુ સારા પાયા ઉપર મૂકવી. અમને ખાતરી છે કે જો તેઓ એક માસ સુધી પૂરતો ઉત્સાહ કરશે તો કોંગ્રેસને સારી સ્થિતિમાં આણી મૂકશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૩-૩-૧૯૦૭

૩૯૬. મલેરિયા અને હિંદીની ફરજ

ડરબનની આસપાસ મલેરિયા બહુ જાનનું ભક્ષણ કરી રહેલ છે. એવું કહેવાય છે કે અમ-ગેનીની પેલી પાસે લગભગ ૩૦૦ હિંદી લાશ દટાઈ છે. કોર્પોરેશને મફત કિવનીન દેવાનું શરૂ કર્યું છે. એક પરોપકારી ગોરાએ દવા બધાને આપવાનું માથે લીધું છે. ઘણા હિંદીઓ દવા લઈ ગયા.

આ સમયે હિંદી કોમે પછાત રહેવાનું નથી. અમને લાગે છે કે આગેવાનોએ બહાર નીકળી ઘરોઘર તપાસી દરદીઓને તપાસવા જોઈએ, અને દવા પણ આપવી જોઈએ. લોકોને સફાઈ રાખવાનું તથા આસપાસ પાણી નહીં રહેવા દેવાનું સમજાવવું જોઈએ. ડૉક્ટર મ્યુરિસનને કોંગ્રેસે લખીને મદદ આપવાનું પણ કહેવું જોઈએ. અમે માનીએ છીએ કે આ વેળા ડૉક્ટર નાનજીની બહાર પડી તપાસ કરી લોકોની સારવાર કરવાની ફરજ છે. તેઓ સાહેબ નીકળી પડે તો લોકોને બહુ આસાએશ રહેશે અને તેઓ ઘણો ઉપકાર કરી શકશે.

૧. જુઓ “હિંદીઓની સાર્વજનિક સભા”, પા. ૩૯૯-૪૦૦.

જેઓ મદદ કરવા માગતા હોય તેઓની જાણને સારુ અમે નીચે સૂચના આપીએ છીએ :

૧. દરદીને સારુ સાદો ખોરાક.
૨. કિવનીન ડૉક્ટરના હુકમ પ્રમાણે.
૩. દસ્ત સાફ આવે એ ધ્યાનમાં રાખવું.
૪. આસપાસ ઘાસ વગેરે હોય તે કાઢી નાખવું.
૫. ભેજ હોય તે દૂર કરવો.
૬. બને તો લોકોને મચ્છરદાનીમાં સૂવા ભલામણ કરવી.
૭. ગીયોગીય ન રહેવું.
૮. પાયખાનાં સાફ રાખવાં. તેની ઉપર સૂકી માટી અથવા રાખ નાખવી.

આ સૂચનાઓ ઘણી સહેલી રીતે પાળી શકાય તેવી છે. એમ જોવામાં આવ્યું છે કે જ્યાં એક વેળા મલેરિયા બહુ હતો તે જગ્યાએ જમીનનો ભેજ વગેરે દૂર કરવાથી તે તદ્દન નાબૂદ થયેલ છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૩-૩-૧૯૦૭

૩૯૭. પરમિટ ખાતું

વોકસરસ્ટમાં થયેલા પરમિટ કેસનો હેવાલ અમે બીજી જગ્યાએ આપ્યો છે તે વાંચવા લાયક છે. તેમ શેખ ઈનુસનો કેસ ઘણી બાબતો બતાવે છે. મિ. બર્જેસ ડરબનમાં કેટલે દરજ્જે વચમાં પડે છે એ જાણવા જેવું છે. જેઓ પરમિટ વિનાના છે તેઓને તપાસે છે એટલું જ નહીં પણ પરમિટવાળાની પણ તપાસ કરે છે. આ કામ ગેરવાજબી છે એ આપણે દેખીતી રીતે જોઈ શકીએ છીએ. કેમ કે જ્યારે તે માણસ કોર્ટમાં ખડો થયો ત્યારે માજિસ્ટ્રેટે તેનો કેસ બરોબર ઠરાવ્યો, તેની પરમિટ સાચી ઠરાવી ને તેને છોડી મૂક્યો. છતાં લૉર્ડ સેલબોર્ને મિ. બર્જેસના રિપોર્ટ ઉપર વજન રાખ્યું છે ને બતાવ્યું છે કે ઘણા માણસ ખોટી પરમિટથી અથવા વગર પરમિટે આવે છે.

અબદુલ રહેમાનનો કેસ પણ તેવો જ અગત્યનો છે. તે માણસ ઓળખીતાઓની જુબાની આપી છૂટી જાય. છતાં જો મિ. બર્જેસનું ચાલી શકત તો તે પણ રહી જત.

અમને લાગે છે કે આ બાબત જો નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસ મહેનત કરે તો દાદ મેળવી શકે છે. આ વાત ડરબનમાં બને છે એટલે તેની હકૂમતની છે. મિ. સ્મિથને તથા નાતાલની સરકારને પૂછી શકે છે કે તે કઈ સત્તાથી સ્ટીમરો ઉપર જઈ તપાસ ચલાવે છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૩-૩-૧૯૦૭

૩૯૮. ઈસ્લામની તવારીખ

સ્પેક્ટેટર એ વિલાયતમાં બહાર પડતાં પ્રસિદ્ધ છાપાંઓમાંનું એક છે. પ્રિન્સ ટીઆનો એક ઈટાલીનો મોટો લેખક છે. તેણે પૂર્વની ભાષાઓનો અભ્યાસ કર્યો છે. હાલમાં તેણે ઈસ્લામી તવારીખ ઉપર પુસ્તકો લખવાનું શરૂ કર્યું છે. તે ૧૨ ભાગમાં લખવા ધારે છે. તેનો પહેલો ભાગ બહાર પડી ચૂક્યો છે. તેની કિંમત પા. ૧-૧૨-૦ છે. તેમાં ૭૪૦ મોટાં પાનાં છે. આ પુસ્તકની ટીકા સ્પેક્ટેટરમાં તા. ૨૨ ડિસેમ્બરે આપાયેલી છે. તેમાંથી અમે નીચે પ્રમાણે સાર આપીએ છીએ :

પ્રિન્સ ટીઆનો પહેલા ભાગમાં પેગંબરના પહેલા છ વરસની તવારીખ આપે છે તેમાં આપણે પેગંબરને રાજ્યકારભારી, કાયદાકાર, ને જનરલ તરીકે જોઈએ છીએ. તેની સત્તા દિવસે દિવસે વધતી જાય છે. યહૂદી લોકો તેની સામે બહુ થયા. પણ તેઓની સત્તા પેગંબરે ભાંગી. પેગંબરનો ભપકો ભલે વધારે ન હોય પણ તેમનું જોર ઘણું હતું. તેમણે જે કર્યું તે બીજા કોઈ ધર્મશિક્ષકે નથી કર્યું. ચાલીશ વરસ પછી તેણે ધર્મ શીખવવાનું શરૂ કર્યું. તેમની લડત સ્વાર્થની ન હતી પણ પરોપકારની હતી. પોતાના મરણને વખતે તે ધર્મરાજ્યના ઉપરી હતા. તેણે દુનિયાની સત્તા ભોગવનારો ધર્મ સ્થાપ્યો. અને એ પરિણામ તેની નીતિ અને તેની મોટાઈનું હતું. આરબોને સંસારવ્યવહારનું ભાન ન હતું તે તેણે આપ્યું. તેઓની એક પ્રજા બનાવી ને તેઓને જબરજસ્ત લડવૈયા બનાવ્યા. જુદી જુદી પ્રજાઓ ઉપર તેણે હકૂમત ચલાવી અને હાલ મુસલમાન લોકો જુદા જુદા રાજ્યમાં રહેવા છતાં એક ખુદા અને તેના રસૂલને માને છે ને તેમ માનનારની સાથે ભાઈચારો રાખે છે. આ ભાઈચારો કેવો છે ને હાલના જમાનામાં મુસલમાન કોમ શું કરી શકે છે તે આપણે પાન ઈસ્લામની હિલચાલ તપાસતાં વારંવાર વિચારવું પડે છે.

ઉપરનો માત્ર સાર આપ્યો છે. ઘણો ભાગ જે વિરુદ્ધનો છે તે અમે મૂઝી દીધો છે. પણ જેઓ ઈંગ્રેજી જાણનાર છે તેઓને અમે આખો આર્ટિકલ વાંચવાની ભલામણ કરીએ છીએ.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૨૩-૩-૧૯૦૭

૩૯૯. જોડાનિસબર્ગનો પત્ર

જનરલ બોથા

અહીં જનરલ બોથા સહુના મુખમાં છે. તેના ભાષણની અસર બધી જગ્યાએ ઘણી સરસ થઈ છે. ટાઈમ્સ પત્રે ઘણું સરસ લખાણ કર્યું છે ને જનરલ બોથાને બહુ મોટી પાયરી ઉપર મૂકેલ છે. જેવું તે સાહેબ બોલ્યા તેવું બીજા પણ બોલી શકે તેમ હતું. પણ લડાઈની અંદર બહાદુરી મેળવ્યા બાદ જે માણસ બહુ ઉદારતાથી બોલે તે ઉપર હમેશાં ઈંગ્રેજી પ્રજા ફિદા થાય છે. સાર એ કે હિંદી કોમે બહાદુરી બતાવવી.

જનરલ બોથા તથા તેમના ભાઈબંધ કારભારીઓને જેમ પ્રિટોરિયામાં જાફત અપાઈ તેમ અહીં પણ આપવાની હિલચાલ ચાલી રહી છે. તા. ૨૩મીએ કાર્લનટન હોટેલમાં જાફત અપાશે એમ કહેવાય છે.

તેઓ સાહેબ વિલાયત કોન્ફરન્સમાં હાજર રહેવા જનાર છે. તે બાબત અહીંથી લંડનની આપણી કમિટીને સૂચના કરી છે કે તેઓએ જનરલ બોથાને મળવું ને આપણી હકીકત રજૂ કરવી.

ટ્રાન્સવાલની પાર્લિમેન્ટ

તા. ૨૧મીએ મળનાર છે. તે શું કરશે એ સહુ કોઈ જોવા આતુર થઈ રહ્યા છે. તે પાર્લિમેન્ટ લાંબી મુદત નહીં બેસે પણ માત્ર બેત્રણ દહાડા બેસી મુલતવી રહેશે.

રેલવેની તકલીફ

અહીં હજુ ચાલ્યા કરે છે. મિ. ઓસમાન લતીફ પોતાની ઉપર પડેલી તકલીફ બાબત મેનેજર ઉપર કાગળ લખ્યો છે. ઓસોસિયેશન અને જનરલ મેનેજર વચ્ચે લખાણ ચાલ્યા કરે છે કે સવાર તથા સાંજની પ્રિટોરિયા જોડાનિસબર્ગ વચ્ચેની ટ્રેનમાં હિંદીને પૂરતી છૂટ મળવી જોઈએ. મેનેજરે લખ્યું છે કે જે ધારા હાલ ચાલે છે તેમાં ફેરફાર નથી થઈ શકતો. તે ઉપરથી ઓસોસિયેશને લખ્યું છે કે જે ગોઠવાણ કબૂલ થઈ હતી તે માત્ર થોડી મુદતને સારુ હતી અને તે ગોઠવાણથી ઘણી તકલીફ થયેલી છે. આ ઉપરથી બંધીનો ધારો રદ કરવાની જરૂર છે એમ જણાયું છે.

ડેલાગોઆ બેની રેલ

ઉપર મોટો અકસ્માત થયો છે. એક ભેખડ પડતાં પેસેન્જરોના જાનની ખુવારી થઈ છે. તેમાં જમીન ખાતાના માજી કારભારી દાક્તર જેમિસન હતા. નવા કારભારીઓ થવાથી એઓ સાહેબે નોકરી છોડી હતી અને વિલાયત જતા હતા. “આદર્યા અધવચ રહે ને હરિ કરે સો હોય” એ કહેવત પ્રમાણે તેઓ સાહેબ વિલાયત પહોંચતાં પહેલાં જ ઉપરના અકસ્માતમાં મરણ પામ્યા છે. તેમની લાસ પ્રિટોરિયે પાછી આવી અને ત્યાં દાટવામાં આવી છે.

અકસ્માત ઉપરથી

ઘણા વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ દાક્તર જેમિસન મૂઆ તેમ બીજા પણ મૂઆ. કેટલાક ઘવાયા. ફ્રેંચ મનવાર તુલોનમાં તૂટી તેમાં લગભગ બસે જાનની ખુવારી થઈ. આવા મામલા

હમેશાં ચાલ્યા જ કરે છે. પણ આપણે જિંદગીના મદરૂપી નશામાં ચક્ર્યૂર થઈ કશું જોઈ શકતા નથી. બાળપણમાં શીખી ગયા છીએ કે

“સમજ સમજ મન માનવી
મોત તણો ભય રાખ,
કાળ વિષે કર કાળજી
થવું બળીને ખાખ”.

પણ તેની અસર નથી રહી. અમરપટો લખાવીને આવ્યા હોઈએ એવો આદર કરીએ છીએ ને વાધરી સારુ ભેંસો માર્યા કરીએ છીએ. પણ ગંભીર વિચાર કરીએ અને જરા શાંતપણે જોઈએ તો આપણને માલૂમ પડે છે કે પરોપકારી કામ સિવાય જે કંઈ કરવું તે ફોક્ટ છે. જે મિનિટો, ક્લાક કે દિવસો આપણે ભાગે હોય તેનો ઉપયોગ આપણે સારુ કરવામાં, દેશસેવા કરવામાં, ને સત્ય જાળવવામાં વાપરીએ તો આપણને મોતના સપાટામાં આવતાં પણ ડરવાનું નથી રહેતું. સમુદ્રમાં ઊંડા ઊતરી મોતી લાવવાં તે મરજીવાનું કામ છે. તેમ આ દુનિયારૂપી સમુદ્રમાંથી આપણે મોતી સરખાં જ કામો શોધી તે કરવાં તે મરજીવાનું કામ છે. આપણે ઓરતનાં કામ કરી મરદ નહીં રહી શકીએ. લોર્ડ સેલબોર્ને આપણને ડંખ માર્યો છે કે આપણે એવા હલકા છીએ કે કંઈએ થાય તો અમલદારને લાંચ આપવાનો વિચાર કરીએ છીએ. આ આરોપ જે આપણામાં ખરો આવેશ હોય તો જ આપણે દૂર કરી શકીએ છીએ.

આંગળાં પાડવાં

બાબત રુસ્તનબર્ગમાંથી શરૂ થયાનું હું લખી^૧ ગયો છું. હવે એસોસિયેશન ઉપર રુસ્તનબર્ગની મંડળીનો કાગળ આવ્યો છે તેમાં જણાવે છે કે મંડળીના કાગળથી જે લોકોનાં આંગળાં લીધાં હતાં તે કાગળ બાળી નાખવામાં આવ્યો છે. આ પરિણામને સારુ રુસ્તનબર્ગને શાબાશી ઘટે છે. અને બીજા ભાગના હિંદીઓએ ચેતવાનું છે કે દશ આંગળાં કદી ન આપે.

ગ્રીડીડોર્પ ઓર્ડિનન્સ

પહેલી જુલાઈએ અમલમાં મૂકવાની સૂચના જોહાનિસબર્ગની મ્યુનિસિપાલિટીએ કરી છે. દરમિયાન સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઈન્ડિયન કમિટી નુક્સાની મેળવવા બાબત તજવીજ કરી રહેલી છે.

મલાયી લોકેશન

જોહાનિસબર્ગની મ્યુનિસિપાલિટીને આપવા બાબત સરકારે લખ્યું છે કે ટાઉન કાઉન્સિલ કેટલીક શરતો કબૂલ કરે કે તુરત તેને અચળપટો લખી આપવામાં આવશે. તે શરતોમાંની એક શરત એવી છે કે જે મલાયી લોકેશનમાં રહેનારાઓને તે કાઉન્સિલ કાઢી મૂકે તો તેઓને યોગ્ય સ્ટાંડ બીજી જગ્યાએ આપે અને તેઓએ બનાવેલાં મકાનની નુક્સાની પંચ ઠરાવે તે પ્રમાણે આપે.

આ શરતનો અર્થ એ થયો કે આજે ઘણાં વરસો થયાં લોકો પોતાની સ્ટાંડ માની બેઠા છે તેના ભોગવટાનો બદલો કંઈ નહીં મળે. માત્ર મકાનોની આજની કિંમત ઠરે તેટલું જ આપવાનું. એટલે કે પા. ૫૦થી ૧૫૦ સુધી મળી શકે. આ બાબત આજથી મલાયી લોકેશન કમિટીએ લડત ચલાવવાની જરૂર છે. થોડા વખતમાં કાઉન્સિલ અને સરકાર વચ્ચે કરારનામામાં સહી થવાનો સંભવ જણાય છે.

૧. જુઓ “જોહાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૩૬૬-૮.

પરમિટો

જેઓ ટ્રાન્સવાલમાં હાલ વસે છે, જેઓની પાસે પુરાણાં રજિસ્ટર છે અને જેઓ લડાઈ પહેલાં તુરત જ ટ્રાન્સવાલ છોડી ગયેલા તેઓને મળવાની અરજી કરવાને હવે ઘણા થોડા દિવસ રહ્યા છે. માર્ચની ૩૧મી પછી કોઈની અરજી નહીં સાંભળે એ યાદ રાખવાનું છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૩-૩-૧૯૦૭

૪૦૦. એશિયાટિક લૉ એમેન્ડમેન્ટ

ઓર્ડિનન્સ

આ ઓર્ડિનન્સ પાછું ટ્રાન્સવાલ પાર્લિમેન્ટમાં પાસ થવાની આણી પર છે. લગભગ અક્ષરે-અક્ષર આગલા રદ થયેલા ઓર્ડિનન્સ જેવું છે. યુરોપના લોકોની બહાદુરીનો આ દાખલો છે. તેઓ જે કામ હાથમાં લે છે તે પૂરું કર્યું મૂકે છે. આપણે માત્ર આરંભે શૂરા ગણાઈએ છીએ. આ ખરો કસોટીનો વખત છે. જે જેલ જવાને ટ્રાન્સવાલના હિંદી તૈયાર હોય તો જરાયે ડરવાનું નથી. વડી સરકાર હવે તે કાયદો રદ કરશે કે કેમ તે અમે કહી શકતા નથી. અમે ઈંગ્રેજી ઓરતોનાં મહા કામ દરેક હિંદી મરદને આ વેળા યાદ કરવાની ભલામણ કરીએ છીએ. દલીલ કરતાં કામની વધારે જરૂર છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૩-૩-૧૯૦૭

૪૦૧. દ. આ. બિ. હિ. સમિતિને તાર^૧

જ્ઞેહાનિસબર્ગ,

માર્ચ ૨૩, ૧૯૦૭

દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિ

લંડન

એશિયાઈ બિલ ટ્રાન્સવાલની ધારાસભાની બે બેઠકોમાં પસાર. એનાથી બ્રિટિશ હિંદીઓ વ્યગ્ર થયા. ઓગણીસમીના ગેજેટમાં પ્રસિદ્ધ થયું. કોમને ધારાસભા સમક્ષ સાંભળવાની તક આપવામાં આવી નથી. સતત ગેરકાયદે ધસારાના આરોપનો સદંતર ઈનકાર અને તે હજી સુધી સાબિત થયો નથી. આની પાછળનો સવાલ સામ્રાજ્યની અંદર હિંદીઓના દરજ્જાનો છે. અખબારોનો પણ એ મત છે. આશા છે સમિતિ હિંદીઓને આવી પડનારાં અપમાનથી બચાવશે.

[બિઆસ]

[મૂળ અંગ્રેજી]

કોલોનિયલ ઓફિસ રેકૉર્ડ્ઝ: સી. ઓ. ૨૯૧/૧૨૨

૧. આ તાર એલ. ડબ્લ્યુ. રિચે પોતાના ૨૫મી માર્ચના પત્ર સાથે લંડનમાં સહાયક સંસ્થાન મંત્રીને મોકલ્યો હતો. "લૉર્ડ એલિંગનને તાર", પા. ૨૨૪ પણ જુઓ.

૪૦૨. સર વિલિયમ વેડરબર્નને પત્ર

[જિહાનિસબેર્ગ,
માર્ચ ૨૫, ૧૯૦૭

પ્રિય સર વિલિયમ,

ડૉ. ઓલ્ડફીલ્ડના લેખો સંબંધેના આપના પત્ર માટે આપનો આભારી છું. આ પત્ર હું આપને પેલા વટહુકમની બાબતમાં બહુ જ સક્રિય રસ લેવાની વિનંતી કરવા લખું છું, કેમ કે એ વટહુકમ નવી ધારાસભામાં ફરીથી દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. મને લાગે છે કે આ પ્રશ્ન વિષે ઇન્ડિયામાં જેવી ચર્ચા થવી જોઈતી હતી તેવી થઈ નથી. આનું પરિણામ એ આવશે કે હિંદુસ્તાનના રાજદ્વારી પત્રકારો એની બધી બાબતની સંપૂર્ણ છણાવટ નહીં કરી શકે.

ધિ. ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયાવાળા મિ. ફ્રેઝરનો એક પત્ર મને મળ્યો હતો. તેમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે જો આ કામને માટે એક ખાસ સમિતિ નીમવાનો વિચાર ઉપાડી લેવામાં આવશે તો હું એમાં ખુશીથી સહકાર આપીશ. જો આપ કૃપા કરીને હિંદુસ્તાનના નેતાઓને સૂચવી શકો કે આવી સમિતિ રચવી એ ઈચ્છવાજોગ છે, તો હું માનું છું કે તેઓ એ સૂચનને વધાવી લેશે.

દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિના મંત્રીને મેં એક પત્ર^૧ લખ્યો છે. તેમાં સૂચવ્યું છે કે જનરલ બોથાને એક પ્રતિનિધિમંડળે મળવું જોઈએ અને આ પ્રશ્નની ચર્ચા કરવી જોઈએ.

હું છું,
આપનો વિશ્વાસુ,
મો. ક. ગાંધી

સર વિલિયમ વેડરબર્ન, બેરોનેટ

[ઈંગ્લંડ]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી મૂળ પ્રતની છબી પરથી: જી. એન. ૨૭૭૮.૨

૪૦૩. દાદાભાઈ નવરોજીને પત્ર

જ્ઞાનનિસર્ગ,
માર્ચ ૨૫, ૧૯૦૭

પ્રિય શ્રી દાદાભાઈ,

મેં સર વિલિયમને એક પત્ર^૧ લખ્યો છે. તેની નકલ આ સાથે આપને વાંચવા માટે બીડું છું. મારું ચોક્કસ માનવું છે કે ઇન્ડિયાએ દરેક અઠવાડિયે આ પ્રશ્નને અગ્ર સ્થાન આપીને ચર્ચા કરવી જોઈએ. ટ્રાન્સવાલમાં જે કંઈ થશે તેનું તમામ સંસ્થાનોમાં અનુકરણ કરવામાં આવશે. અને આ વટલુકમના મૂળમાં છુપાયેલો અપમાનકારક જાતિભેદ ઉપર રચાયેલો કાયદો કરવાનો સિદ્ધાંત એક વાર માન્ય થયો તો પછી હિંદીઓને આ દેશમાં આવવાનું સદંતર બંધ થઈ જશે.

હું છું, આપનો વિશ્વાસુ,
મો. ક. ગાંધી

[બિડાણ]

શ્રી દાદાભાઈ નવરોજી
૨૨, કેનિંગ્ટન રોડ
લાંડન, એસ. ઈ.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી મૂળ પ્રતની છબી પરથી: જી. એન. ૨૭૭૮.૧

૪૦૪. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

[જ્ઞાનનિસર્ગ,
માર્ચ ૨૫, ૧૯૦૭

ચિ. છગનલાલ,

તમને જાણીને આનંદ થશે કે દરેક અઠવાડિયે અમારી પાસેની ઇન્ડિયન ઓપીનિયનની નકલો ખૂટી પડે છે. આજે જ તમે ૧૦૦ નકલો મોકલી હોત તો તે બધી ખપી ગઈ હોત. એટલે મને લાગે છે કે આવતા અઠવાડિયાથી ૨૦૦ નકલો અહીંયાં મોકલવાનું રાખો તો કદાચ સારું પડશે, કેમ કે એની માંગ ઘણી વધી પડવાનો પૂરો સંભવ છે. ચાલુ અંકની પણ બે ડઝન નકલો તમે મોકલી શકો છો. મેં હેમચંદને સૂચના આપી છે કે જે લોકો અહીંયાં આવે તેમને એક નકલ પહોંચાડવાની શરતે તેમની પાસેથી પૈસા લઈ લેવા. જે એ નકલો નહીં વેચાશે તો હું રાખી લઈશ. અલબત્ત, હાલ તુરત જેટલી નકલોની માંગ રહે છે તેના કરતાં સો કે બસો

૧. આ પહેલાંનો લેખ.

નકલો વધારે છાપવાનું તમે ધ્યાન રાખશો. આવતા અઠવાડિયા માટેની બસો નકલો સંખ્યા બાબતની સૂચનામાં જરૂર ઉમેરી લેશો.

તમારો સહદયી,
મો. ક. ગાંધી

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી મૂળ પ્રતની છબી પરથી: એસ. એન. ૪૭૨૪

૪૦૫. ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની જાહેર સભાના ઠરાવો^૧

[જોહાનિસબર્ગ,
માર્ચ ૨૯, ૧૯૦૭]

[ઠરાવ ૧]^૨

બ્રિટિશ હિંદી સંઘને આશ્રયે બોલાવાયેલી બ્રિટિશ હિંદીઓની આ સભા ટ્રાન્સવાલની ધારાસભામાં એશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેનું બિલ પસાર થાય તેનો આથી નમ્રતાપૂર્વક વિરોધ કરે છે, કેમ કે એ બિલ બિનજરૂરી અને બ્રિટિશ હિંદી કોમને અપમાનિત કરનારું છે.

[ઠરાવ ૨]^૩

બ્રિટિશ હિંદી સંઘને આશ્રયે બોલાવાયેલી બ્રિટિશ હિંદીઓની આ સભા બ્રિટિશ હિંદીઓના મોટા પાયા પરના ગેરકાયદે પ્રવેશના આક્ષેપનો ઈનકાર કરે છે, અને સરકાર તથા જનતાના પૂર્વગ્રહને સંતોષવા માટે, જે પ્રકારની મરજિયાત નોંધણી ૧૯૦૪માં લોર્ડ મિલ્નરની સલાહ અનુસાર કરાવી હતી તેવી નોંધણી અધ્યક્ષના ભાષણમાં દર્શાવેલી પદ્ધતિએ કરાવવા તૈયાર છે. આ રીતે લગભગ બિલની તમામ શરતો એનું અપમાનકારક સ્વરૂપ બાદ કરતાં પૂરી પડશે.

[ઠરાવ ૩]^૪

ઠરાવ ૨માં રજૂ થયેલી નમ્ર દરખાસ્ત સ્થાનિક સરકાર ન સ્વીકારે તો આ સભા આથી સામ્રાજ્ય સરકારના સંપૂર્ણ સંરક્ષણ માટે વિનંતી કરે છે, કેમ કે ધારાસભ્યો ચૂંટવામાં બ્રિટિશ હિંદીઓને કોઈ અવાજ હોતો નથી, અને તેમની કોમ બહુ જ નાની અને નિર્બળ લઘુમતીમાં છે.

[ઠરાવ ૪]^૫

બ્રિટિશ હિંદીઓની આ સભાએ પસાર કરેલા ઠરાવો તાર અથવા દરિયાઈ તારથી સ્થાનિક સરકારને તથા પરમ માનનીય સંસ્થાન મંત્રીને, પરમ માનનીય હિંદી વજીરને તથા નેકનામદાર હિંદના ગવર્નર જનરલને મોકલી આપવાની આથી અધ્યક્ષને સત્તા આપવામાં આવે છે.

[મૂળ અંગ્રેજી]

इन्डियन ओपीनियन, ૬-૪-૧૯૦૭

૧. આ ઠરાવો માર્ચ ૨૯, ૧૯૦૭ની જાહેરસભામાં પસાર કરવામાં આવ્યા હતા, આ સભામાં ટ્રાન્સવાલના તમામ ભાગોમાંથી પ્રતિનિધિઓ આવ્યા હતા. ઠરાવોના મુસદ્દા ગાંધીજીએ ધડયા હોવાનો સંભવ છે.

૨. આ ઠરાવ હાજી વજીરઅલીએ રજૂ કર્યો હતો.

૩. આ ઠરાવ પોએક્ટરટ્રમના અબદુલ રહેમાને રજૂ કર્યો હતો.

૪. આ ઠરાવ જોહાનિસબર્ગના નાદીરશા એ. કામાએ રજૂ કર્યો હતો.

૫. આ ઠરાવ જોહાનિસબર્ગના ઈમામ અબદુલ કાદિર ખાવાઝીરે રજૂ કર્યો હતો.

૪૦૬. વેપારીઓના પરવાનાનો ધારો

વેપારીઓના પરવાનાના ધારાના એક નિયમ વિરુદ્ધ ભારે ફી નાખવા સંબંધમાં નાતાલ સરકારે નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસને આપેલો જવાબ^૧ અત્યંત અસંતોષકારક છે. સિવાય કે સરકારે પોતે લીધેલા પગલાને વાજબી ઠરાવવા ચિંતા બતાવી છે ખરી. પરંતુ મદ્ય પરવાના ધારો તથા રોડ બોર્ડ ધારો એ બેની સાથે એની જે સરખામણી કરવામાં આવી છે તે બધી રીતે ગેરરસ્તે દોરનારી છે. મદ્ય પરવાના વટલુકમ અને કાયદાઓ સ્વાભાવિક રીતે જ હમેશ મદ્યના વેપાર ઉપર નિયંત્રણ મૂકનારા હોય છે. એટલે ધારાસભાની નીતિ સ્વાભાવિક રીતે જ એવી હોય છે કે એ પરવાનાની સંખ્યા વધી જતી અટકાવવા માટે બને તેટલી અડચણો ઊભી કરવી. એટલું સાચું કે આના જવાબમાં સરકાર ઝટ એમ કહી શકે કે હિંદીઓને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી વેપારીઓના પરવાના ધારાની સુધ્ધાં એ જ નીતિ છે. પરંતુ અમે માનીએ છીએ કે સરકાર ભાગ્યે જ આવું વલણ લઈ શકે. મરજી મુજબ પરવાના આપવા ન આપવા બાબતમાં એપેલેટ બોર્ડને સંપૂર્ણ અધિકાર આપવામાં આવેલા હોવાથી આ ધારાને લીધે હાડમારીઓ ક્યારની પૂરતી વધી ગયેલી છે. એમાં વળી ભારે દંડ નાખવામાં આવે, કારણ ૧૨ પાઉંડ ૧૦ શિલિંગની ફી એ દંડ જ કહેવાય, એનો અર્થ એટલો જ થાય છે કે બોર્ડ સમક્ષ અપીલ કરવા સામે પણ લગભગ બંધી જ છે. રોડ બોર્ડ સાથેની સરખામણી પણ ટકી શકે તેમ નથી, કેમ કે એમાં જે હિંતો સમાયેલાં છે તે બિલકુલ ભિન્ન પ્રકારનાં છે. એ બોર્ડ તો ખાસ અધિકારોનું નિયમન કરે છે, પરંતુ સામાજિક ગેરલાયકાતો ઊભી કરતાં નથી. એથી ઊલટું વેપારીઓનો પરવાના ધારો તો ખાસ કરીને એવા સ્વાભાવિક અધિકાર ઉપર પ્રતિબંધ મૂકે છે, જે અધિકાર આજ સુધી સ્થાપિત અધિકાર ગણવામાં આવેલો છે. એટલે અમે તો નિઃશંક રીતે માનીએ છીએ કે જ્યાં સુધી આ ફી રદ નહીં થાય ત્યાં સુધી આ બાબતમાં પોતાનો પ્રયત્ન ચાલુ રાખવાની કોંગ્રેસની ફરજ છે.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૩૦-૩-૧૯૦૭

13641

૧. સરકારે પોતાના જવાબમાં લખ્યું હતું: “જે નિયમથી ૧૮૯૭ના ધારા નીચે અપીલ કરનારાઓને ૧૨ પાઉંડ અનામત મૂકવા પડે છે તે નિયમ વાજબી છે અને એ ધારાથી મળતા અધિકારની મર્યાદામાં છે. હું એમ પણ કહીશ કે આ નિયમ આ પ્રકારના ધારાઓ સંબંધમાં પસાર કરવામાં આવેલા ખીલ નિયમોના જેવો જ છે. મદ્ય ધારા નીચે જે નિયમો છે તેમાંના એકતા જેવો જ લગભગ આ નિયમ છે; અને ૧૯૦૧ના રોડ બોર્ડ એક્ટ અનુસાર પણ આ જ રીતે ૧૫થી ૨૫ પાઉંડની અનામત મૂકવી પડે છે.”

૪૦૭. ટ્રાન્સવાલ એશિયાટિક ઓર્ડિનન્સ

ટ્રાન્સવાલના હિંદીની જે સ્થિતિ ગયા સપ્ટેમ્બરમાં હતી તે પાછી આજે આવી પડી છે, આજે બધાની નજર ટ્રાન્સવાલના હિંદી શું કરશે તેની ઉપર છે. તેઓની વર્તણૂક ઉપર બધા હિંદીનો આધાર છે. જે ટ્રાન્સવાલમાં થશે તે આખા દક્ષિણ આફ્રિકામાં થવાનો સંભવ છે.

આપ મૂઆ વિના સ્વર્ગે ન પહોંચાય

એ કહેવત પ્રમાણે જે ટ્રાન્સવાલના હિંદી જેવ જવાના ઠરાવને ચુસ્તપણે વળગી નહીં રહે તો બધું ખોઈ બેસશે. તેઓના હકો જશે એટલું જ નહીં પણ દક્ષિણ આફ્રિકાના બીજા હિંદીના હક પણ જશે. જે ટ્રાન્સવાલની હિંદી કોમ જેવનો ઠરાવ બરોબર કાયમ ન રાખે તો થુંકયું ગળ્યા બરોબર થશે. ગોરાઓ હાંસી કરશે. આપણને બાયલા અને બીકણ ગણશે અને આપણી ઉપર જેટલો ભાર લાદે તેટલો આપણે ઉપાડશું એમ માનશે. હિંદી કોમનાં લખાણ કે બોલવા ઉપર પછી બિલકુલ ભરોસો નહીં રહે.

જે આ બિલ પસાર થાય તો

બીજાં બિલો ટ્રાન્સવાલની સરકાર ઝપાટાબંધ ઘડશે ને એક પછી એક દરેક હકો હિંદી કોમ હાથે કરીને ગુમાવી દેશે. જે કાયદા ઓરેન્જ રીવર કોલોનીમાં છે તેવા ટ્રાન્સવાલમાં થશે ને પછી બધી જગ્યાએ તેવું થશે. બજારમાં બધા વેપારીને કાઢવા, મલાયી લોકેશનમાંથી તેર માઈલ છેટે ક્વિપરપૂટ લોકોને મોકલવા, અને જમીનના હક બિલકુલ લોકેશનની બહાર ન આપવા એવી વાત આજથી ચાલી રહી છે. હવે જે જેવનો ઠરાવ હિંદી કોમ છોડી દેશે તો ઉપરની એકે બાબતમાં દાદ મેળવી શકે એવું અમે માનતાં નથી.

જે આ વેળા શાખ જશે તો તે પાછી આવવાની નથી. બહાર કાઢેલા દાંત પાછા ખેંચવા જેવું અમે બીજું કંઈ જ બૂરું માનતા નથી.

ઓર્ડિનન્સની સામે થવાનાં બીજાં કારણો

અમે ટૂંકમાં નીચે ટાંકીએ છીએ :

૧. ઓર્ડિનન્સથી બધા માણસની પરમિટ ખેંચી લઈ તેની તપાસ કરી નવી પરમિટ આપશે.
૨. તે પરમિટ કાફરા કે બીજા ગમે તે સિપાહીને બતાવવી પડશે.
૩. તે પરમિટ ન બતાવે તેવાને લાઈસન્સ નહીં મળે.
૪. પરમિટ બતાવતાં છતાં હરકોઈ માણસને રાતોરાત ભાંચરામાં પૂરી રાખવાનો પોલીસને અખત્યાર છે.
૫. આઠ વરસનાં બચ્ચાંને પણ તેના બાપે રજિસ્ટર કરવું જોઈએ અને બચ્ચાંની નિશાનીઓ આપવી પડશે.
૬. આ બધી ઈજા ખોટી પરમિટવાળાને અથવા વગર પરમિટવાળાને નથી ઉપાડવાની. કેમ કે તેઓને તો ટ્રાન્સવાલ છોડવું પડશે. પણ જેઓ સાચી પરમિટવાળા છે તેઓને આ ઈજા ઉપાડવાની છે.
૭. નવી પરમિટ ઉપર દસ આંગળાં પાડવાનાં છે એમ બધા અમલદારો કહી ચૂક્યા છે.

૮. આપણે અગાઉ અંગૂઠો આપ્યો છે તેમાં ને હવે કાયદો થાય છે તેમાં બહુ તફાવત છે. આપણે અંગૂઠો મરજીથી આપ્યો તે હવેનો કાયદો ફરજિયાત કરે છે.
૯. આપણે આજ સુધી અંગૂઠો આપીએ છીએ તે કાયદાની ચોપડીઓમાં નથી એટલે તેની અસર આખી દુનિયામાં નથી થતી, પણ નવા કાયદાની અસર બધી જગ્યાએ થશે.
૧૦. આ કાયદો કોઈ અજાણ્યો માણસ વાંચે તો તેના મન ઉપર એવી જ છાપ પડે, કે તે કાયદો જેઓને લાગુ પડે તેઓ ચોર, લૂંટારા અને દગાખોર માણસ હોવા જોઈએ.
૧૧. એ કાયદાની ક્લમો માત્ર ગુનેગાર લોકોને લાગુ પડે તેવી છે.
૧૨. એ કાયદો દાખલ કરવાનું કારણ પણ એવું જ બતાવ્યું છે: હિંદી કોમના મુખી માણસો જૂઠી રીતે હિંદીને ટ્રાન્સવાલમાં દાખલ કરે છે એટલે કે ગુનેગાર છે.
૧૩. એ કાયદો હિંદી કોમ માનને લાયક છે કે નજીવી છે એ સવાલ ઊભો કરે છે.
૧૪. જો એ કાયદો હિંદી કોમ કબૂલ કરે તો પરિણામ એ આવે કે સર મંગેરજી ભાવનગરી સરખા હિંદી કદાચ ટ્રાન્સવાલ આવે તો તેની પાસેથી પણ આંગળાંવાળા પાસ મંગાય. આની જવાબદારી ટ્રાન્સવાલના હિંદી ઉપર રહે છે;
૧૫. એ કાયદો માત્ર ઐશિયાટિકને લાગુ પડે છે. કેપટોય, કાફર કે મલાયીને લાગુ નથી પડતો. એટલે એમ થયું કે એ ત્રણે કોમ હિંદી કોમને હસી શકશે. એક હિંદી મલાયીને પરણે તેના મલાયી સગાની પાસે કોઈ પાસ નહીં માગી શકે. પણ હિંદીની પાસે ઠેકાણે ઠેકાણે “ઉફી પાસ” કરી કાફર પોલીસ પાસ માગશે. એટલે કે મલાયી ઓરત કરતાં હિંદીની સ્થિતિ હલકી થઈ,

આવાં બીજાં કારણો પણ આપી શકાય છે. ઉપલાં કારણોને ખૂબ વાંચી વાંચનારે વિચારવું કે શું એવી સ્થિતિ ભોગવનારા કરતાં જેલ સારી નથી? એ કાયદા પ્રમાણે પાસ લેવો તેમાં તો

હંમેશની જેલ છે

એમ અમે માનીએ છીએ. તેના કરતાં થોડા દહાડા કે મહિના જેલ ભોગવવી તેમાં કંઈ ખોટું નથી. બલકે તેમાં લાભ અને જશ છે. પેલી સદાયની જેલમાં નુકસાન અને નામોશી છે.

વળી યાદ રાખવાનું છે કે જેલનો ઠરાવ હિંદી કોમ એક વખત કરી ચૂકી છે તે આખી દુનિયામાં જાહેર થયું છે. જો એ કાયદો ડિસેમ્બરમાં કબૂલ ન હતો તો હવે કબૂલ થાય? જેલના સોગન તે એ કાયદાને વિષે હંમેશાંને સારુ કાયમ છે. આ વિચારો કરી બરોબર નિશ્ચય કરી હિંદી કોમ જેલના ઠરાવને વળગી રહે એવી અમે વિનંતી કરીએ છીએ ને તેવો ઠરાવ કાયમ રાખવાની હિંમત આપે એવું અમે ખુદાની પાસે બંદગી કરી માગીએ છીએ.

વિલાયતમાં બહાદુર બેરીઓ

લડત લડી રહી છે તેના હજુ તારો ચાલ્યા આવે છે. તેમાંની બધી બેરીઓ દંડ નહીં આપતાં જેલમાં જાય છે. હજુ તેઓને હક નથી મળ્યા તેથી હારી જતી નથી. પણ માને છે કે જો તેઓને પોતાને હક નહીં મળે તોપણ તેઓની કરેલી મહેનતથી તેઓની દીકરીઓને મળશે.

જેલના ઠરાવની બાબતમાં એમ કોઈએ નથી માનવાનું કે બધા હિંદી જેલમાં જાય તો જ તે પોતે જાય. પણ જે માણસ હિંમત કરે તેને જેલમાં જવાનું છે. ઉપર બતાવેલો બાઈઓનો

દાખલો લેવાનો છે. તેઓ જાકે ઘણી થોડી છે છતાં જેલમાં જાય છે. ને તેથી દુનિયાનું ધ્યાન એ બાબત તરફ ખેંચે છે.

અમે અમારા બધા વાંચનારને આજીજીપૂર્વક જાણાવીએ છીએ કે તેમણે અમારું આ લખાણ મનમાં કોતરી રાખવાનું છે ને બહુ વિચારી કામ કરવાનું છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૩૦-૩-૧૯૦૭

૪૦૮. કેપ તથા નાતાલની ફરજ

કેપ તથા નાતાલના હિંદીવાનોની આ સમયે એવી ફરજ છે કે તેઓએ મીટિંગો ભરી ટ્રાન્સવાલના હિંદીને દિલસોજી આપવાની જરૂર છે. એટલું જ નહીં પણ તેઓએ ઠરાવો કરી વડી સરકારને મોકલવાના છે. દરેક ગામોમાં ઠરાવ કરશે અને સરકારને નમ્રતાપૂર્વક લખશે કે આ પ્રમાણે કાયદો જુલમગાર છે ને રદ કરશે તોપણ સારુ છે. એટલું યાદ રાખવાનું છે કે ટ્રાન્સવાલ ઓડિનન્સના ટેકામાં દરેક ગામથી લોર્ડ એલ્ગિનને ગોરાઓ તરફથી તાર ગયા હતા. દરેક જગ્યાએ ઠંડા મિજાજથી ને રીતસર ભાષણો થવાં જોઈએ.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૩૦-૩-૧૯૦૭

૪૦૯. લોબિટો બે જનારા હિંદી

મિ. સ્ટોન કરીને ઈંગ્રેજ પોર્ટુગીઝ આફ્રિકામાં કેપથી ઉત્તરે ૧,૦૦૦ માઈલ લોબિટો બે આવે છે ત્યાં હિંદી મજૂરોને લઈ જવા માગે છે. લોબિટો બેમાં એક ઈંગ્રેજી કંપની રેલવે બનાવે છે. તેની ઉપર કામ કરવા સારુ હિંદીઓને લઈ જવાનો ઈરાદો રાખે છે. આમાં હિંદી કોમે ઉત્તેજન આપવું કે નહીં એ સવાલ ઊઠેલો છે. ડરબન સેનિટરી એસોસિયેશનના પ્રમુખે કેટલીક હકીકત બહાર પાડી છે તે ઉપરથી જણાય છે કે મિ. સ્ટોને ડરબનમાં હિંદીઓને બહુ ખરાબ સ્થિતિમાં રાખેલા છે. તેઓને સારુ જે મકાન લીધું છે તે બહુ નાનું ને ગંદું છે. આ હકીકત ખરી હોય તો આપણે વિચારવા જેવું છે કે હિંદી મજૂરને લોબિટો બે જવાથી ફાયદો થવાનો સંભવ છે કે કેમ. મિ. સ્ટોનને હિંદી સરકારની પરવાનગી પણ મળી ગઈ છે એટલે હવે તેને હિંદી કોમની મદદની જરૂર નથી રહેતી. પણ આ દાખલા ઉપરથી આપણે સમજવાનું છે કે હિંદી કોમ આવા કામમાં સંમતિ આપી શકતી નથી. જરૂર જણાયે સામે થઈ શકે છે. લોબિટો બેનાં હવાપાણી સારાં છે એવા ખબર અમને મળ્યા છે. એટલે સંભવ છે કે હિંદી મજૂરો ત્યાં સુખી થશે. તેઓની સાથે જનારા સરદારો સારા હોવા ઉપર ઘણો આધાર રહેશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૩૦-૩-૧૯૦૭

૪૧૦. બેહાનિસબર્ગનો પત્ર

ઓશિયાટિક ઓર્ડિનન્સ

જેવું સપ્ટેમ્બર મહિનામાં હતું તેવું જ ઓર્ડિનન્સ ટ્રાન્સવાલની નવી પાર્લમેન્ટે બે દહાડામાં પસાર કર્યું છે. તા. ૨૦મીએ તે ઓર્ડિનન્સ એસેમ્બલીમાં દાખલ થયું. તે જ દહાડે બે ક્લાકમાં તેનાં ત્રણે “રીડિંગ” થયાં ને તુરત લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સિલમાં ગયું. ત્યાં વળી મિ. માર્ટિનના કહેવાથી મેમ્બરોને તપાસવા^૧ સારુ ૨૨મી સુધી મુલતવી રહ્યું. પણ તે માત્ર ઢોંગ જ ગણાય. એક રાતમાં મેમ્બરો શું સમજી શકે? તા. ૨૨મીએ લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સિલે તે પસાર કર્યું.

એસોસિયેશનનો તાર

આમ બિલ પાસ થાય એમ કોઈને સ્વપ્નામાં પણ ન હતું. જ્યારે વાત માલૂમ પડી કે તુરત એસોસિયેશનને નીચે પ્રમાણે તાર કર્યો:

“એસોસિયેશને બહુ દિલગીરીપૂર્વક જોયું છે કે એસેમ્બલીમાં ઓશિયાટિક બિલ પસાર થઈ ચૂક્યું છે ને કાઉન્સિલમાં આજ પાસ થવાનો સંભવ છે. એસોસિયેશન નમ્રતાપૂર્વક માગે છે કે અમારી તકરાર સાંભળતાં સુધી બિલનો વધારે વિચાર મુલતવી રાખો. એસોસિયેશન આપને યાદી આપે છે કે કાઉન્સિલનું કામ જોઈને વોટનો હક નથી, તેઓનું હિત જાળવવાનું છે. હિંદી કોમ વફાદાર છે પણ તેને વોટ નથી. ઠૂપી રીતે જથાબંધ હિંદી ટ્રાન્સવાલમાં આવે છે એ વાત એસોસિયેશન બિલકુલ કબૂલ કરતી નથી. બધા ઉંમરે પહોંચેલા હિંદીની પાસે નામનિશાનીઓ સહિતની પરમિટ છે. જો પરમિટ વિનાના હોય તેઓને સરકાર હાલ પણ કાઢી મૂકી શકે છે. અમે અરજી કરીએ છીએ કે છેવટે ઉપરના તહોમતની તપાસ કરવાને સારુ કમિશન નિમાવું જોઈએ. અમને લાગે છે કે બિલ જુલમગાર છે ને વગર જરૂરનું છે. કાઉન્સિલની પાસેથી એસોસિયેશન દાદ માગે છે.

આ તાર કાઉન્સિલમાં વંચાયો પણ તેનું પરિણામ કંઈ નહીં આવ્યું. હવે તે બિલ લોર્ડ એલ્ગિન આગળ સહી થવા ગયેલું છે.

બિલ રજૂ થતી વેળાનાં ભાષણો

કોલોનિયલ સેક્રેટરી મિ. સ્મટ્સ બોલ્યા કે ટ્રાન્સવાલની આખી ગોરી પ્રજા આ બાબત એકમત છે. હિંદી લોકો આવતા અટકવા જોઈએ. તેઓ બહુ જથાબંધ આવે છે. તેઓને અટકાવવાનો પ્રયત્ન ડચ સરકારે કરેલો. તેવા કારણથી લડાઈ થઈ. જે બિલ આજે રજૂ કર્યું છે તે માજી કાઉન્સિલમાં રજૂ થયું હતું. હિંદીને માત્ર રજિસ્ટર કરવાની વાત આમાં રહેલી છે. ૧૮૮૫નો કાયદો બરોબર નથી. એટલે આ નવા બિલથી તે ખોટ પૂરી પડશે. વડી સરકારે આગળનું બિલ નામંજૂર કર્યું તેનું કારણ એ હતું કે તે બિલ પુરાણી કાઉન્સિલે પાસ કરેલું. હવે આપણે દેખાડી શકીએ છીએ કે આપણે એકમતે પસાર કરીએ છીએ. આ બિલ પાસ થયા પછી બીજા કાયદાઓ કરવા પડશે. તે પાછળથી જોવું જોશે. હાલ તો આપણે જાણવાની

૧. સરખાવે દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહનો ઇતિહાસ, પ્રકરણ ૧૫. એમાં ગાંધીજી કહે છે કે એ બિલ માર્ચ ૨૧, ૧૯૦૭ને રોજ એક જ બેઠકમાં તમામ તબક્કામાંથી ઝડપથી પસાર કરી દેવામાં આવ્યું હતું.

જરૂર છે કે કોને આ મુલકમાં રહેવાનો હક છે. આવા કારણસર આ બિલ આજ ને આજ પાસ કરવાની જરૂર છે.

દાક્તર કાઉઝે ટેકો આપ્યો. મિ. ઓવેન જોન્સ બોલ્યા કે બધી મ્યુનિસિપાલિટી આ કાયદો માગે છે. ગોરા માણસનું રક્ષણ કરવાની પૂરતી જરૂર છે. મિ. લવડેએ આ બિલ ઝપાટાબંધ લાવવા સારુ ગવર્નમેન્ટને મુબારકબાદી આપી. મિ. જેકોબ્સ બોલ્યા કે બધા ખેડૂતો હિંદીને હાંકી કાઢવા માગે છે. જો તેઓ નહીં નીકળે તો ખેડૂતોનો કબજો પણ તેઓ લઈ લેશે. ટ્રાન્સવાલમાં ગોરા વસી શકે છે. પણ હિંદુસ્તાનમાં નથી વસી શકતા. એટલે ત્યાંથી તે લોકોએ નીકળવું ન જોઈએ.

જનરલ ચોક બરગરે ટેકો આપ્યો. સર પર્સી ફિટ્ઝપેટ્રિકે પણ ટેકો આપ્યો ને બિલ પસાર થઈ કાઉન્સિલમાં મોકલવામાં આવ્યું.

કાઉન્સિલમાં

મિ. કટિસ બોલ્યા કે આ બિલ પસાર તો થવું જ જોઈએ પણ વિલાયતમાં એવો ખ્યાલ ન આવે કે કાઉન્સિલે વગર વિચાર્યે બિલ પાસ કર્યું છે તેથી એક રાત વિચાર કરવાની કાઉન્સિલને મળવી જોઈએ. આ બિલ ઘણું જ જરૂરનું છે. મારા અનુભવથી હું કહી શકું છું કે દર માસે એકસો હિંદી વગર પરમિટે ટ્રાન્સવાલમાં દાખલ થાય છે. એટલે જો દક્ષિણ આફ્રિકા ગોરાના કબજામાં રહેવાનું હોય તો આ બિલ પાસ થવું જ જોઈએ.

મિ. માર્ટિને કહ્યું કે વેપારી વગેરે બધા માણસો આ બિલની માગણી કરે છે ને તે પાસ થવું જોઈએ. મિ. રોયે બિલ લાવવા બાબત મુબારકબાદી આપી. મિ. પરચેસ બોલ્યા કે બિલ વાજબી છે. હિંદી લોકોની તકરાર બરોબર નથી. તેઓ માત્ર પોતાનો જ સ્વાર્થ સંભાળે છે. બીજી બાજુ જોતા નથી અને તેઓના ઈંગ્રેજ મિત્રો અહીંની સ્થિતિથી બિનવાકેફ છે.

છાપાંઓની ટીકા

લીડર, હેલી મેલ તથા સ્ટાર નીચે પ્રમાણે ટીકા કરે છે. લીડર કહે છે કે લોર્ડ એલ્ગિનને બિલ મંજૂર કર્યા વિના હવે છૂટકો નથી. છતાં તેણે આગલું બિલ રદ કરી મોટો સવાલ ઉઠાવ્યો છે. હવે તે કેમ આ બિલ મંજૂર કરી શકે તે સમજી શકાતું નથી.

રૅન્ડ હેલી, મેલ કહે છે કે નવા હિંદી આવતા અટકાવવાને સારુ બિલની જરૂર છે. તેથી તે પાસ થયું તે ઠીક છે. જો ટ્રાન્સવાલમાં રહેશે તેઓની સ્થિતિ સારી રહેવી જોઈએ.

સ્ટાર કહે છે કે સર રિચર્ડ સોલોમન ખબર લાવ્યા છે કે જો નવી પાર્લિમેન્ટ બિલ પસાર કરે તો તેને મંજૂરી મળશે. એટલે હવે આ બિલ પાસ થવું જ જોઈએ.

વિલાયતમાં ટીકા

ટાઈમ્સ પેપર કહે છે કે ટ્રાન્સવાલની પાર્લિમેન્ટે બિલ પાસ કરવામાં મોટી ભૂલ કરી છે. તેણે વડી સરકારની અડચણોનો વિચાર નથી કર્યો. કનઝરવેટિવ ગ્લોબ છાપું પણ કહે છે કે આ બિલ પસાર થવું ન જોઈએ. ટ્રિબ્યૂન કહે છે બિલ પસાર થયું તે ખોટું થયું. પણ હવે જનરલ બોથા આવે છે ત્યારે લોર્ડ એલ્ગિન તેનો ફરિયાદ કરી શકશે.

આપણી કમિટી જગત

વિલાયતના તારો ઉપરથી માલૂમ પડે છે કે આપણી કમિટીએ પાર્લિમેન્ટમાં બિલની સામે હિલચાલ શરૂ કરી દીધી છે. અને ૯મી એપ્રિલે કેકસ્ટન હોલમાં કમિટીની તથા ઈસ્ટ ઈન્ડિયા ઓસોસિયેશનની મીટિંગ થશે.

ઓસોસિયેશનની મીટિંગ

બ્રિટિશ ઈન્ડિયન ઓસોસિયેશનની તથા ઓન્ટી ઈન્ડિયન લો ફંડ કમિટીની મીટિંગ ગયે રવિવારે મિ. કુવાડિયાના મકાનમાં થઈ હતી. ત્યાર બાદ ફરી હમીદિયા ઈસ્લામિક સોસાયટીની મીટિંગ સોમવારે થયેલી. કેટલાક વિચારો કર્યા પછી બન્ને મીટિંગે ગંભીરતાથી ઠરાવ કર્યો છે કે જેલ જવાના ઠરાવને વળગી રહેવું. બન્ને મીટિંગમાં પ્રિટોરિયા કમિટીના સેક્રેટરી મિ. હાજી હબીબ હાજર હતા.

આ મીટિંગમાં ગુજરાત હિંદુ સોસાયટીના કબજામાં ઓન્ટી ઈન્ડિયન લોની લડતને સારુ ઉધરાવેલા પૈસા હતા તેનો ચેક પણ મળી ગયો અને મિ. અલીભાઈ આકુજી પાસે જે પૈસા પડ્યા હતા તે પણ મળી ગયા છે. હવે બીજા કેટલાક માણસો ગયા છે. હવે બીજા કેટલાક માણસો પાસે ઉધરાવેલા પૈસા પડ્યા છે તેની તજવીજ ચાલે છે.

પૈસાની જરૂર

આ વખતે ઘણી હોય તે સર્વ કોઈ સમજી શકે તેવું છે. બહારગામવાળી કમિટીઓ પાસેથી હજુ પૈસા નથી મળ્યા તે વિષે ઉપરની મીટિંગોમાં બહુ વાત ચાલી હતી. એટલે બહારની કમિટીઓ તજવીજ કરી તુરત નાણાં પહોંચતાં કરવાની જરૂર છે.

માસ મીટિંગ

માસ મીટિંગ જુમાને દિવસે તા. ૩૦મીએ^૧ ભરવાનો નિશ્ચય થયો છે. તેને સારુ દરેક જગ્યાએ નોટિસો ગઈ છે. અને આ કાગળ લખતી વેળા એવું ધારવામાં આવે છે કે ઘણા માણસો હાજર થશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૩૦-૩-૧૯૦૭

૧. આ ભૂલ છે. કેમ કે માર્ચ ૩૦મીએ શનિવાર હતો. જાહેર સભા જોડાનિસબર્ગમાં ૨૬મી તારીખે ભરાઈ હતી.

૪૧૧. લૉર્ડ એલિગને તાર^૧

બ્રિટિશ હિંદીઓ અંગેની, જવાબદાર સરકાર અને સ્થાનિક ધારાસભાની કારવાઈથી, બ્રિટિશ હિંદીઓ ચોંકી ઊઠ્યા છે. બ્રિટિશ હિંદી સંઘ જણાવે છે કે મોટા પાયા પર ગેરકાયદે પ્રવેશ થયો જ નથી. વખત આવ્યે સંઘ વિનંતીપત્ર રજૂ કરશે. આશા છે કે દરમ્યાનમાં નિર્ણય મોકૂફ રાખવામાં આવશે.

[બિઆસ]

[મૂળ અંગ્રેજી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૩૦-૩-૧૯૦૭

૪૧૨. દ. આ. પ્રિ. હિં. સમિતિને તાર^૨

બ્રેહાનિસબર્ગ,
માર્ચ ૩૦, ૧૯૦૭

દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિ
લંડન

રોઈટર જાહેર સભાની કારવાઈનો પૂરો રિપોર્ટ મોકલે છે. ઓફર કરેલા સમાધાનમાં સમજ ન પડે તો ખુલાસા માટે તાર કરો. સ્થાનિક સરકારે બ્રિટિશ સરકારને તાર પહોંચાડવાની ના પાડી છે.

[બિઆસ]

[મૂળ અંગ્રેજી]

કોલોનિયલ ઓફિસ રેકર્ડ્ઝ: સી. ઓ. ૨૯૧/૧૨૨

૪૧૩. બ્રેહાનિસબર્ગનો પત્ર

[એપ્રિલ ૪, ૧૯૦૭ પહેલાં]

માસ મીટિંગ

આ મોટી માસ મીટિંગનો હેવાલ^૩ અલગ મોકલું છું એટલે આ જગાએ કંઈ કહેવાની જરૂર નથી. મીટિંગનું પરિણામ શું આવશે તે કળી શકાય તેમ નથી. એ બાબતનો તાર વિલાયત રૂટર મારફતે અર્ધા કિમતે મોકલ્યો છે. તેના પા. ૨૧થી ઉપરાંત પડ્યા છે. તેમાં લગભગ ૪૪૦ શબ્દો હતા ને વિલાયતનાં બધાં છાંપાંઓમાં તે તાર ગયો છે. તે ઉપરાંત એક તાર સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઈન્ડિયન કમિટીને ગયો છે.

૧. આવો જ તાર મિ. મોર્લીને પણ મોકલાયો હતો એવું જણાય છે.

૨. આ તાર એલ. ડબ્લ્યુ. રિચે લંડનના ઉપસંસ્થાન મંત્રીને રજૂ એપ્રિલે મોકલ્યો હતો.

૩. જુઓ “ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની માસ મીટિંગ”, પા. ૪૨૮-૩૯.

કોલોનિયલ સેક્રેટરીને મીટિંગની ખબર આપી છે ને ડેપ્યુટેશનને મળવાનો વખત ઓસોસિયેશને માગ્યો છે. હેતુ એવો છે કે બધા ઠરાવો કોલોનિયલ સેક્રેટરીની પાસે રજૂ કરવા અને બીજા ઠરાવ પ્રમાણેની દરખાસ્ત કબૂલ કરવા સમજ પાડવી.

જે તાર લોર્ડ ઓલિંગને મોકલવા મિ. સ્મટ્સને મોકલવામાં આવ્યો હતો તે તાર મોકલવાની મિ. સ્મટ્સે ના લખી છે અને લખે છે કે જે ઓસોસિયેશનનો વિચાર પરબારો તાર મોકલવાનો હોય તો કોલોનિયલ સેક્રેટરીની મનાઈ નથી. આ જવાબ બતાવે છે કે નવી સરકાર હિંદીને દાદ દેવા માગતી નથી. આવા જવાબ ઉપરથી ઓસોસિયેશને લોર્ડ સેલબોર્નને લખ્યું છે ને તેઓ સાહેબને પૂછ્યું છે કે તેઓ સાહેબ તાર માકલશે કે ઓસોસિયેશને પરબારો તાર મોકલવો.

રેલવેની તકલીફ

ઓસોસિયેશનના કાગળનો જવાબ જનરલ મેનેજરે આપ્યો છે કે સવારની ૮-૩૫ની ખાસ ટ્રેનમાં હિંદીઓને માત્ર વાનમાં જ બેસવાની રજા મળશે.

પ્રિટોરિયા ડેપ્યુટેશન

કોલોનિયલ સેક્રેટરી મિ. સ્મટ્સે માસ મીટિંગના ઠરાવ બાબત ડેપ્યુટેશનને મળવા મુક્કર કર્યું છે. તા. ૪થીએ ડેપ્યુટેશન પ્રિટોરિયા મળશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૬-૪-૧૯૦૭

૪૧૪. મુશ્કેલીમાંથી નીકળવાનો એક માર્ગ

જેહાનિસબર્ગમાં તે દહાડે હિંદીઓની જે જાહેર સભા થઈ તે બતાવે છે કે ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ કેવી ધગશથી એક કપરો સંગ્રામ ખેલી રહ્યા છે. એ સભાની કાર્યવાહીનું મધ્યબિન્દુ બેશક બીજા ઠરાવ હતું. જેમાં સભાના અધ્યક્ષ અને બ્રિટિશ હિંદી સંઘના પ્રમુખ શ્રી અબદુલ ગનીએ કરેલા અત્યંત વાજબી સૂચનનો સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે. જે ટ્રાન્સવાલની સરકાર હિંદીઓનું મન મનાવી લેવાની અને પરિસ્થિતિને બધી દૃષ્ટિએ વિચારવાની સહેજ પણ ઈચ્છા રાખતી હશે તો તે આ દરખાસ્તને સહેજ પણ આનાકાની વિના સ્વીકારી લેશે. બ્રિટિશ હિંદીઓએ મુત્સદીને શોભે તેવી નરમાશથી પોતાની મેળે જ ફરીથી નોંધણી કરાવી લેવાની દરખાસ્ત કરી છે. તેમની પાસે જે બેવડાં પ્રમાણપત્રો છે તેના બદલામાં બંને પક્ષને માન્ય હોય તેવું જુદું પ્રમાણપત્ર સ્વીકારવા તેઓ તૈયાર થયા છે. અને કાનૂની બંધન ન હોવા છતાં પણ સરકારે આવશ્યક માનેલા કેટલાક પ્રતિબંધને તાબે થવા તેઓ સંમત થયા છે. આ બીજા ઠરાવ એકદમ હિંદી કોમની શુભ દાનતનો પુરાવો છે અને સાથે સાથે એક નાજુક અને મુશ્કેલ પરિસ્થિતિમાંથી બહાર નીકળવાનો માર્ગ પણ છે. ટ્રાન્સવાલનું મંત્રીમંડળ સામ્રાજ્ય સરકાર સાથે ઝઘડો કરવાને આતુર છે એ વાત જે સાચી હોય તો અમને ઘણું આશ્ચર્ય થશે. એણે સૂચનો કરવા બદલ હિંદીઓનો આભાર માનવો જોઈએ અને એ સૂચનોને વધાવી લેવાં જોઈએ. અને હિંદીઓએ પણ એ ઠરાવથી જરા પણ ભડકવાની જરૂર નથી. એને લીધે બેશક એમને ફરીથી એક વાર કષ્ટભરી કાર્યવાહીમાંથી પસાર થવું પડશે, તેમ છતાં સંસ્થાનમાં જે ટૂંક વ્યાપેલો છે તે જોતાં

એમાંથી પસાર થવું એમને માટે આવશ્યક છે. પોતાની મરજીથી લેવાયેલાં આ પગલાંથી હિંદી કોમની શાખ કાયમને માટે વધી જશે, અને આખા હિંદી સવાલના વાજબી ઉકેલ માટે એનાથી રસ્તો ખુલ્લો થશે. વધારામાં, આ ધુણાજનક બિલને શાહી મંજૂરી મળી જાય તથા ગયા સપ્ટેમ્બરના ચોથા ઠરાવનો અમલ કરવાનું કોમને માટે જરૂરી બને એ સંજોગમાં હિંદી કોમ માનભરી રીતે જોટલું વધારે નમતું આપશે તેટલી તેની સ્થિતિ વધારે મજબૂત થશે.

ધિ નાતાલ એડવર્ટાઇઝર — એની જ ભાષામાં કહીએ તો — “ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓને ઈરાદાપૂર્વક સવિનય પ્રતિકાર માટે ઉશ્કેરવા” બદલ અમને ઊંધડા લીધા છે. જે લાગણીઓ બ્રિટિશ હિંદીઓને કાર્ય કરવા પ્રેરી રહી છે તેનો અનુભવ કરવાનું ધિ એડવર્ટાઇઝર માટે અસંભવિત છે. આ પ્રશ્ન શહીદીનો નથી, તેમ પ્રતિકારને ખાતર પ્રતિકાર કરવાનો પણ નથી. અમને એમ કહેતાં સંકોચ થતો નથી કે એક વફાદાર અને કાયદાને માન આપનારી કોમને માટે સવિનય પ્રતિકાર એ ન્યાય મેળવવા માટેનો એક સર્વમાન્ય ઉપાય છે. આ જેલ જવાની દરખાસ્તને બીજા સારા શબ્દોના અભાવે સવિનય પ્રતિકાર એવું નામ આપવામાં આવેલું છે. હકીકતમાં જેલ જવું એ કાયદાને તાબે થવાની કાનૂની પદ્ધતિ છે. બિલમાં ચાર બાબતોની જોગવાઈ કરેલી છે. પ્રથમ તો નોંધણી કરવાની, બીજું, એમ ન કરવું હોય તો દેશ છોડી દેવો; ત્રીજું, એ બેમાંથી એકેય ન કરવું હોય, અને વિકલ્પ રાખેલો હોય તો દંડ ભરવો; અને ચોથું અને છેવટનું, આ ત્રણેમાંથી એકેય ન કરવું હોય તો કેદ ભોગવવી. જે કોઈ હિંદી એમ માનતો હોય કે નોંધણી કરાવવી એ જેલ જવા કરતાં પણ ખરાબ છે તો આ છેલ્લો ઉપાય તે અપનાવે એમાં કશું ખોટું હોય એમ અમે કલ્પી શકતા નથી. એ વાત બેશક સાચી છે કે છેલ્લો ઉપાય અંતિમ પગલું છે, જે અપવાદરૂપ સંજોગોમાં જ ઉચિત કહી શકાય. અમુક ખાસ પરિસ્થિતિને લઈને આવા સંજોગો પેદા થાય છે કે નહીં એ અભિપ્રાયનો પ્રશ્ન છે. અને આ ઉપાયને વાજબી ઠરાવવાને માટે સાચી પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ છે કે નથી થઈ તે શોધી કાઢવાની કોઈ પણ કોમ કેટલી શક્તિ ધરાવે છે તેના ઉપરથી એની વિવેકબુદ્ધિનું માપ નીકળે છે. એટલે, જે ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓએ રજૂ કરેલી તમામ નરમ દરખાસ્તો અસર કરવામાં નિષ્ફળ જાય અને શાહી સરકાર નબળાને સબળાથી રક્ષણ આપવાનું પોતાનું કર્તવ્ય ત્યજી દે, તો અમે અમારો એ અભિપ્રાય ફરીથી ઉચ્ચારીએ છીએ કે હિંદી કોમે જે પોતાને સ્વમાની કોમ કહેવડાવવી હોય, તો તેને માટે આ બિલથી થનાર અપમાનને તાબે થવાને બદલે શાંતિભરી હિંમત અને ઈશ્વરની ઈચ્છાનો આશરો લઈ જેલ જવા સિવાય બીજા કોઈ આરો નથી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

इन्डियन ओपीनियन, ૬-૪-૧૯૦૭

૪૧૫. અમારા ટ્રાન્સવાલના વાચકવર્ગને વિનંતી

એક સૂચના

આ વખતનું ઇન્ડિયન ઓપીનિયન બહુ અગત્યનું ગણીએ છીએ. તેમાં ટ્રાન્સવાલની મીટિંગનો^૧ રિપોર્ટ છે તે બધાએ બરોબર વાંચવા જેવો છે, પણ વિશેષ જરૂર તો એ છે કે ઈંગ્લેન્ડ રિપોર્ટ જેટલા બને તેટલા ગોરાઓના વાંચવામાં આવે તો ઠીક. તેઓને બીજા ઠરાવ વાંચાવવાની પૂરી જરૂર છે. જો તેઓ બરાબર વાંચે તો અમને ખાતરી છે કે તે દરખાસ્ત ઊંચકી લેવામાં આવે. અને તેમ થાય તો બિલ અમલમાં ન આવે. તેથી અમે દરેક વાંચનારને સૂચના કરીએ છીએ કે જેટલી બને તેટલી નક્કો મંગાવી તેણે ગોરાઓમાં આપવી. તેઓને વાંચવાનું કહેવું. આ અમારો હેતુ પાર પડશે એમ સમજીને અમે કેટલીક નક્કો વધારે છાપી છે. જેઓને નક્કોત્તી જરૂર હોય તેઓએ અમારી હેડ ઓફિસથી અથવા તો અમારી જોહાનિસબર્ગની ઓફિસથી મંગાવી લેવી. દરેક નક્કોની ચાર પેનીની સ્ટાંપ બીડવી. માત્ર સમજાવ્યા વિના કોઈ પણ ગોરાને નક્કો આપવી તે ફેંકી દેવા બરોબર છે. પણ જો આપવી તો કયો ભાગ વાંચવાનો છે તે પણ તેને સમજાવવાની જરૂર છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૬-૪-૧૯૦૭

૪૧૬. ટ્રાન્સવાલની માસ મીટિંગ^૨

ટ્રાન્સવાલના સેંકડોબંધ હિંદીઓ જોહાનિસબર્ગમાં ૨૯મી તારીખે મળ્યા. કેટલાક ઠરાવો પસાર કર્યા ને તે બધું કામ સહીસલામત ઊકલ્યું. આને સારુ બ્રિટિશ ઈન્ડિયન એસોસિયેશનને શાબાશી ઘટે છે. પણ મીટિંગો કરીને લોકોથી બેસી રહેવાય તેવી સ્થિતિ નથી. જબરજસ્ત લડત લેવી એ દરેક હિંદીની ફરજ છે. સવાલ માત્ર ટ્રાન્સવાલનો નથી એ યાદ રાખવાનું છે. બિલ પસાર કદાચ થાય તો શું કરવું તેનો વિચાર કરીએ. આ વખતની માસ મીટિંગમાં જેલનો ઠરાવ પસાર નથી કર્યો તેથી જેલમાં જવાનું માંડી વળાયું છે એવું ગુમાન કોઈએ કરવાનું નથી. જેલ સિવાય બીજા ઉપાય રહ્યો નથી, અને જો એ વિચારને હિંદી કોમ વળગી રહેશે તો ઘણો ફાયદો ચોમેર થવાનો સંભવ રહે છે. ઓર્ડિનન્સ પસાર થાય તો હિંદીઓએ ગામોગામ મીટિંગ ભરી સરકારને જાણાવવું પડશે કે તેઓ પાસ કઢાવવાને બદલે જેલ ભોગવશે. આ બાબતની તૈયારી આજથી કરવી એ અમે ડહાપણ માનીએ છીએ. અને તેથી જેઓ જેલમાં જવાને તૈયાર હોય તેઓ અમને કાગળ લખશે તો તેઓનાં નામકામ અમો બહાર પાડશું. એમ કરવાની જરૂર છે. કેમ કે તેથી એકબીજાને જોર મળશે. અને તે નામો બહાર પડવાથી સરકાર પણ ચમકશે. જે નામો આવશે તે અમે ઈંગ્લેન્ડમાં પણ છાપવા ધારીએ છીએ.

૧. જુઓ “ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની માસ મીટિંગ”, પા. ૪૨૮-૩૯.

૨. વધારે વિસ્તૃત હેવાલ માટે જુઓ “ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની માસ મીટિંગ”, પા. ૪૨૮-૩૯.

નાતાલ અને કેપ કોલોનીના હિંદીની આ સમયે શી ફરજ છે તે અમે સમજાવી ચૂક્યા છીએ. તેઓએ વગર ઢીલે મીટિંગ કરી લાગણીવાળા ઠરાવો પસાર કરવાની જરૂર છે અને તે ઠરાવો વિલાયત મોકલવા જોઈએ.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૬-૪-૧૯૦૭

૪૧૭. નાતાલનો લાઈસન્સિંગ કાયદો

હાડિંગમાં જે જીત થઈ છે તેને અમે જીત માનતા નથી. બિચારા અરજદારને સહિયારાનું થયેલું દસ્તાવેજ તોડવું પડ્યું ત્યારે જ તેને લાઈસન્સનો લુકમ થયો. એ ઈન્સાફ ગણાય નહીં. આજે અપીલ કોર્ટે એટલું માગ્યું. કાલે તેથી વધારે માગશે. તે મળે ત્યારે જ લાઈસન્સ અપાય એવું તો બોર્ડના હાથમાં ન છાજતી સત્તા રહેલી છે તેથી જ બની શકે. હાડિંગના કેસ ઉપરથી નાતાલમાં લાઈસન્સના કાયદાની સામે હજુ વધારે લડત લેવાની જરૂર છે એમ દેખીતી રીતે સિદ્ધ થાય છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૬-૪-૧૯૦૭

૪૧૮. ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની માસ મીટિંગ

એશિયાટિક કાયદા બાબત ઠરાવો પસાર કરવા જોહાનિસબર્ગમાં ગેઈટી થિયેટરમાં હિંદીઓની ગંજવર સભા તા. ૨૯મી માર્ચે મળી હતી. બહારગામથી ડેલિગેટો હાજર થયા હતા. ગેઈટી થિયેટર ચિકાર ભરાઈ જવાથી ઘણા માણસોને પાછા જવું પડ્યું હતું. બ્રિટિશ ઈન્ડિયન એસોસિયેશનના પ્રમુખ મિ. અબદુલ ગની ખુરશીએ બિરાજ્યા હતા. પ્લેટફોર્મ ઉપર પ્રિટોરિયા તરફથી મિ. હાજી હબીબ, મિ. વ્યાસ વગેરે, પિટર્સબર્ગ તરફથી મિ. અબદુર રહેમાન મોતી, મિ. જુસબ હાજી વલી, મિ. મોહનલાલ ખંડેરિયા, સ્પેલોનકીનથી મિ. કેશવજી ગીગા, હેડલબર્ગ તરફથી મિ. એ. એમ. ભાયાત, મિ. સોમાભાઈ, કૂગર્સડોર્પથી મિ. ઈસ્માઈલ કાજી, મિ. વાજા, મિ. ખુરશેદજી, ઝીરસ્ટથી મિ. ખાન, સિવાય મિ. એમ. એસ. કુવાડિયા, મિ. હાજી વજીરઅલી, મિ. એમ. પી. ફેન્સી, મિ. ઈસપમિયાં, મિ. ગુલામ સાહેબ, મિ. અમીરુદ્દીન, મિ. નાદિરશાહ કામા, મિ. બોમન-શાહ, ઈમામ અબદુલ કાદર, મિ. ઓસમાન લતીફ, મિ. ઈબ્રાહીમ અસવાત, મિ. ઈ. એમ. પટેલ, મિ. મુનસામી મુનલાઈટ, મિ. વી. નાઈડુ, મિ. એ. એ. પિલ્લે, મિ. બાપુ દેસાઈ (રુસ્તન બર્ગના), મિ. મણિભાઈ ખંડુભાઈ, મિ. નાનાલાલ શાહ, મિ. ગબરુ, મિ. ઉમરજી સાલે, મિ. આમદ મહમદ, મિ. અલીભાઈ આકુજી, મિ. એસ. ડી. બોબાત (પૉયેક્સ્ટ્રૂમ), મિ. વી. અપા-સામી, પંડિત રામસુંદર, મિ. લાલબહાદુરસિંગ, મિ. દાદલાની, મિ. ગાંધી વગેરે હાજર હતા. ઘણી જગ્યોએથી કાગળો તથા તાર પણ આવ્યા હતા. સ્ટાર તથા રૅન્ડ ડેલી મેલના રિપોર્ટર

હતા. સભાનું કામ ૪ વાગતે શરૂ થયું. મિ. અબદુલ ગનીના ભાષણનો તરજૂમો નીચે આપીએ છીએ.

આવકાર

આપણી કોમના અગત્યના કામને સારુ વિચાર કરવાને આવેલા પ્રતિનિધિઓ તથા જોહાનિસબર્ગના હિંદીને આવકાર આપવાનું આ બીજી વખત મારે માથે આવ્યું છે. જે કાયદો લોર્ડ ઓલિંગને રદ કર્યા જેવો હતો તે કાયદો ફરી અહીંની નવી પાર્લિમેન્ટે પસાર કર્યો છે. જ્યારે વિલાયતથી જીત મેળવી પાછા ફરેલા આપણા પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપ્યો ત્યારે આપણે સારે નસીબે કંઈ ભૂલ ખાતા ન હતા. આપણે ત્યારે જ જાણતા હતા કે આપણું કામ તો શરૂ થયું ગણાય. છતાં આપણામાંના કોઈને એવો વહેમ નહીં ગયેલો કે તે કાયદો ૨૪ કલાકમાં પાછો પસાર થશે, ને તેમ કરવાને સારુ ચાલુ ધારાઓને અટકાવવામાં આવશે. ચાલુ ધારાઓ અટકાવવા એ નવાઈ જેવું નથી. પણ તે ધારાઓ જ્યારે બહુ જોખમનો વખત હોય ત્યારે જ અટકે છે.

બિલ કેમ પસાર થયું?

જો દેશની ઉપર તોફાન આવી પડ્યું હોત તો આપણે સમજી શકીએ કે બચાવને ખાતર કંઈ કાયદો ઝપાટાભેર પસાર કરવો જોઈએ. પણ આ વેળાએ માત્ર સિદ્ધ ને બકરાની લડાઈના સરખું હતું.

ગોરા ને ઘડવરણા

એક તરફથી ૨,૫૦,૦૦૦ ગોરાઓ છે. તેઓ બધા રાજ્યદ્વારી હક્કો ભોગવે છે. અને દર માસે વગર છૂટથી આવતા જઈ વધ્યા કરે છે. બીજી તરફ ૧૪,૦૦૦ હિંદી છે, જેમાં દર માસે ૧૦૦ હિંદીનો વધારો થાય છે એમ કહેવાય છે. ઉપર પ્રમાણે બધી રીતે જોર બતાવનારા ગોરાઓના રક્ષણને સારુ વગર પરમિટે આવનાર હિંદીને અટકાવવાને સારુ કાયદો પસાર કર્યો છે. આજું કામ જોઓ કરે તે તો આપણી તરફના તિરસ્કારની નદીમાં નીતરેલા માણસો જ હોવા જોઈએ. સાધારણ રીતે આ કાયદો ત્રણ માસ સુધી લોકોને વિચાર કરવા તેમની આગળ રહેત. અને અઢી લાખ ગોરાઓના હક્કની સંભાળ રાખનારા કાયદાના હિમાયતીઓને બીજા ત્રણસેં હિંદી ટ્રાન્સવાલમાં ગરી જવાનું જોખમ ખેડવું પડત!

નવી પાર્લિમેન્ટ કેવી?

આપણા ધારા ઘડનારાઓને હું માત્ર ગોરાઓના હક્કના રક્ષક જાણીબૂજીને ગણું છું. એસેમ્બલીના મેમ્બરો તો દેખીતી રીતે તેવા છે. લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સિલ કાળા માણસોની સામે કાયદા થતા અટકાવવાને નીમવામાં આવી છે એમ ગણાય છે. અને આ બિલનું વંચાણ એક રાત સુધી મુલતવી રાખવાની માગણી કરવાનું કારણ બતાવતાં કેટલાક મેમ્બરોએ તેઓની ઉપલી ફરજ એ બતાવેલું. પણ મારે દિલગીરી સાથે કહેવું જોઈએ કે તે તો માત્ર બહાનું હતું. જે બિલ ઘણું અગત્યનું અને ગૂંચવાડાભરેલું છે એમ કબૂલ કરેલું છે તે બિલથી મેમ્બરો એક રાતમાં કેમ વાકેફ થઈ શકે? જેઓના હક સંભાળવાને નિમાયેલી છે તેઓની લાગણી ને તેઓનો અભિપ્રાય એક રાતમાં કાઉન્સિલ કેમ વરતી શકે? કાઉન્સિલના મેમ્બરોની ચૂંટણી આપણે કરી હોત તો કાઉન્સિલ એવી બેદરકારીથી બિલ પસાર કરી શકત? આપણી હકીકત રજૂ કરવાને સારુ મુલતવી રાખવાને આપણે જે નમ્ર માગણી કરી તેનો અનાદર કરી શકત? હું

આમ કહેવામાં બુલ નથી કરતો એમ બતાવવાને સારુ મિ. કટિસ કે જેઓ આ બિલના કર્તા ગણાય છે તેઓના શબ્દો આપું છું. તેઓ સાહેબે કહ્યું કે “જેકે હું આ બિલ આવ્યું છે તેથી રાજી થયો છું તોપણ એક રાત મુલતવી રાખવાની મિ. માર્ટિનની માગણીને ટેકો આપું છું. જે પહેલે જ દહાડે વગર બોલ્યે બંને મંડળીમાં આ બિલ પસાર થાય તો જેઓ આપણી સામે થનારા છે તેઓના હાથમાં બહુ મોટું હથિયાર મૂકશું. આ બિલને લોર્ડ એલ્ગિને રદ કર્યું છે તેનું કારણ તેનો હેતુ નહીં હતું પણ તેમાંની કેટલીક કલમોને સારુ. કેટલા મેમ્બરો કહી શકશે કે તેઓએ તે બિલની કલમો બરોબર વાંચી છે? આ બિલ ઘણું જરૂરનું ને ગંભીર છે. આ દેશ ગોરાઓનો રહેશે કે કાળાઓનો થશે એ સવાલ આ બિલમાં ઉત્પન્ન થાય છે.”

હિંદી વિચારતા નથી?

પોતાનો વોટ બિલની તરફેણમાં આપતાં મિ. પરચેસ બોલ્યા કે આપણે એક જ બાજુ તપાસીએ છીએ. ગોરાઓનું હિત જોતા નથી. આપણા ઈંગ્રેજ મિત્રો કોલોનીની સ્થિતિ જાણતા નથી એમ પણ તેઓ સાહેબ કહે છે. આમ વાત કરવામાં મિ. પરચેસે આપણી હકીકત તથા આપણા ઈંગ્રેજ મિત્રોની હકીકતનું અજાણપણું જાહેર કર્યું છે. તેઓ સાહેબની જાણને ખાતર હું ફરી પાછો કહી જાઉં છું કે આપણે ગોરાઓની સ્થિતિ જાણીએ છીએ ને તેઓના વિચારોને મળવા માગીએ છીએ. તેથી જ આપણે આપણા રાજ્યદ્વારી હકો જતા કર્યા છે, તેથી જ આપણે જાતભેદ વિનાનો ઈમિગ્રેશનને વેપારને લગતો કાયદો કબૂલ કરવા તૈયારી જણાવી છે. એમ કોઈ કહે કે એ તો આપણને ન ચાલતાં કબૂલ કરીએ છીએ તો તે તદ્દન ગેરવાજબી ગણાશે. કેમ કે જે આપણે ધારત તો છેવટે તે બાબત લડત તો લઈ શકત, અને કોલોનિયલ તથા ઈન્ડિયા ઓફિસને પજવી મૂકત અને તેઓની તકલીફમાં ઉમેરો કરત. હું આપણી કોમને સારુ શાબાશી માગી શકું છું. કેમ કે આપણે કોઈએ ફરજ પાડ્યા વિના આપણી સ્થિતિ સમજી શક્યા છીએ ને વડી સરકારને પજવી નથી. વળી મિ. પરચેસ આપણા મિત્રોને ઓળખતા નથી. જે તેઓ ઓળખતા હોત તો જાણી શકત કે આપણા મિત્રોમાંના ઘણા તો કસાયલા ને અનુભવી પ્રખ્યાતિ પામેલા સરકારના જૂના નોકરો છે. તેઓ કદી એકે તરફ વગર વિચાર્યે ખેંચાય જ નહીં. સર લેપલ ગ્રિફિન, સર વિલિયમ બુલ, સર રેમન્ડ વેસ્ટ જેવાની ઉપર એકતરફીપણાનું તહોમત મૂકનાર માણસ તેઓને જાણતો નથી એમ જ કહેવાય. વિખ્યાતિ પામેલા લિબરલ મેમ્બરોનાં નામ મારે લેવાની જરૂર નથી. તેઓને પ્રતાપે તો કાઉન્સિલના મેમ્બરો તેમ જ એસેમ્બલીના મેમ્બરો નિમાયા છે. જે હેતુથી તેઓએ ટ્રાન્સવાલની ગોરી પ્રજાની તરફ આણુધારી ઉદારતા બતાવી છે તે જ હેતુથી તેઓ ટ્રાન્સવાલના રાજ્યકર્તાઓ પાસેથી હિંદી પ્રજાને ન્યાય મળવાની ઉમેદ રાખે છે. તેઓના અને આપણા મત પ્રમાણે સ્વરાજ્યનો અર્થ એ જ થાય છે કે પોતાની ઉપર રાજ્ય ચલાવવાનો હક, નહીં કે જેઓને વોટ નથી તેમની ઉપર જુલમ ગુજારવાનો હક. સ્વરાજ્યનો આ અર્થ કોલોનીના લોકો ભૂલી જાય છે ને રાજ્યબંધારણમાં કાળા લોકોના હક સાચવવાને સારુ જે બંધનો રાખેલાં છે તે નાપસંદ કરે છે. અને તે જ કારણે સર રિચર્ડ સોલોમન જેવા પણ કહે છે કે એ બંધનો માત્ર નામનાં છે. રિસ્પોન્સિબલ ગવર્નમેન્ટની શરૂઆતમાં જ આપણી આ સ્થિતિ થઈ પડી છે.

લોર્ડ સેલબોર્નનાં લખાણ

જેમ કોલોનીને સ્વતંત્ર સત્તા મળવાથી આપણી સ્વતંત્રતા વિષે આપણને ભય આવી નહોતું છે તેમ લોર્ડ સેલબોર્નનાં લખાણ જ્યારે આપણે વાંચીએ છીએ ત્યારે આપણે ગભરાટમાં પડીએ છીએ. આપણે ઉમેદ રાખતા હતા કે લોર્ડ સેલબોર્ન જે લડઈ પહેલાં આપણા હકોની વાત કરતા હતા તેઓ સાહેબ વધારે સારી તક મળવાથી

આપણો બચાવ વધારે કરશે, પણ મારે માનપૂર્વક કહેવું જોઈએ કે તેઓ સાહેબે ટ્રસ્ટી તરીકે કામ કરવાને બદલે એક જ બાબતના હિમાયતીનું કામ કર્યું છે. બધાની ઉપર સમભાવ રાખવાને બદલે તેમણે ગોરાઓની તરફેણ ખેંચી છે.

“લાંચ તે હિંદીનો ધર્મ છે”

બ્લુ બુકના તેમના લખાણમાંથી હું કેટલીક બાબતો ઉપર જ ટીકા કરીશ. તે નામદારની પાસે જૂઠી પરમિટવાળાની હકીકતો ગયેલી છે તે ઉપરથી તેમણે આપણી ઉપર ન છાજતું ને દુઃખદાયક તહોમત મૂક્યું છે. તેઓ સાહેબ કહે છે કે “જેઓ પૂર્વના લોકોના સહવાસમાં આવ્યા છે તેઓ જાણે છે કે તે લોકો લાંચ આપી પોતાનું કામ કાઢવું તે ધર્મવિરુદ્ધ ગણતા નથી. આવી સ્થિતિમાં પરમિટો તપાસનાર અમલદાર લાલચમાં પડે છે કે જે લાલચમાં પડવા તક કદી ન મળવી જોઈએ.” પૂર્વના લોકોની લાંચ આપવાની ટેવ વિષે હું કંઈ જાણતો નથી. પણ એટલું તો જાણું છું કે હલકામાં હલકો પણ હિંદી સમજે છે કે લાંચ આપવી એ સારું કામ ન ગણાય. મારે એ નામદારને યાદ આપવાની જરૂર છે કે ૧૯૦૩ની સાલમાં જોહાનિસબર્ગમાં એશિયાટિક અમલદારો રુશવત લેતા હતા. અને બ્રિટિશ ઈન્ડિયન એસોસિયેશનની મહેનતથી તે અમલદારો પકડાયેલા ને તેઓને કાઢી મૂકવામાં આવ્યા હતા.

શું બિલ હિંદીને લાભ કરે છે?

લોર્ડ સેલબોર્ન જણાવે છે કે આ બિલ હિંદી કોમને લાભકારક છે. પણ આપણે બતાવી આપ્યું છે કે હિંદી કોમને લાભ તેથી જરાયે થતો નથી. એટલે જ કે તેઓ સાહેબ આપણી ઉપર વધારેપડતી વાત કરવાનું તહોમત મૂકે છે, પણ આપણે તેઓ સાહેબની ઉપર તે આરોપ મૂકી શકીએ છીએ. તેઓ સાહેબ કહે છે કે કાફરોના કરતાં આપણી હાલત હલકી થાય છે એમ આપણું કહેવું ગેરમુનાસબ છે. હું ફરી પાછો તે જ વાત કરું છું. કાફરોને આપણી જેમ પાસ નથી લેવો પડતો. કાફરોને પોતાના છોકરાઓને રજિસ્ટર નથી કરાવવા પડતા.

સર લેપલ ઉપર આરોપ

વળી તે નામદારે સર લેપલ ગ્રિફિન ઉપર પણ આરોપ મૂક્યો છે ને બૈરાં તથા છોકરાંને પાસ કઢાવવા બાબત તેઓ સાહેબે જે વાત કરી તેની ઉપર તેણે ટીકા કરી છે. પણ મિ. ગાંધીએ સર લેપલની જરા જેટલી ભૂલ તે જ વખતે સુધારી^૧ તે વાત તો તેઓ સાહેબ ખાઈ ગયા છે. અને છોકરાઓને રજિસ્ટર કરવાના છે તેમાં તો કંઈ જ શક નથી. વળી એ પણ જાણવા જેવું છે કે જે ટ્રાન્સવાલની સરકારનું ચાલત તો તેઓ ઓરતોને પણ રજિસ્ટર કરત.

ઘણા હિંદી વગર પરમિટે આવે છે?

લોર્ડ સેલબોર્નના લખાણમાંથી બીજી ઘણી બાબતો નીકળે છે પણ તેનો હેવાલ હું અહીં નથી આપી શકતો. પણ મારે એક હકીકત જણાવવી જોઈએ. જે પુરાવો લોર્ડ સેલબોર્ન ઘણા જૂઠી પરમિટથી આવે છે તેવું સાબિત કરવા આપ્યો છે તે જ પુરાવો આપણે તેથી ઊલટું સાબિત કરવા આપીએ છીએ. કેમ કે જે સાબિત થયેલા ગુના તેઓ સાહેબ આપણી સામે વાપરે છે તે ગુના એમ બતાવે છે કે હાલની પરમિટો પણ જૂઠી પરમિટવાળાને પકડવાને સારું બસ છે. જેઓએ લોર્ડ સેલબોર્નની પાસે હકીકતો મૂકી છે તેઓએ ખોટી પરમિટથી આવેલા અને ખોટી પરમિટથી આવવાને મહેનત કરનારા માણસો વચ્ચે ભેદ નજરમાં નથી રાખ્યો. અને ટ્રાન્સવાલની રંગીન

૧. જુઓ “લોર્ડ એલિંગ્ટને મળેલું પ્રતિનિધિમંડળ”, પા. ૧૨૮-૪૨.

હવામાં એક ખોટી પરમિટનો કેસ તે સો કેસના જેવડો લાગે છે. પોતાના ૨૭મી સપ્ટેમ્બરના રિપોર્ટમાં મિ. ચમની જણાવે છે કે “ખોટી પરમિટવાળા અથવા વગર પરમિટવાળા ગયા છ માસમાં ૨૮૭ માણસો જીવામાં આવ્યા. તેમાંના ૧૬૫ની ઉપર ગુનો સાબિત થયો ને ૧૨૨ હજુ કોલોનીમાં છે પણ મળતા નથી.” એટલે સરેરાશ, જો મિ. ચમનીની તપાસ ખરી હોય તો, દર માસે પરમિટ વિનાના કે જૂઠી પરમિટવાળા માણસો ૨૧ આવતા હતા. છતાં મિ. કટિસ કહે છે કે જૂઠી પરમિટવાળા દર માસે ૧૦૦ એશિયાટિક આ પ્રમાણે આવતા!

આપણી લડત શી છે?

આપણે જે લડત લીધી છે તે આ બિલની અમુક કલમોની સામે નહીં પણ આખા બિલની સામે, તથા તેના હેતુની સામે લડત લીધી છે. આપણી ઉપર તે બિલ કાળો ડાઘ મૂકે છે. આપણી લાગણીઓને દુખાવે છે. જેઓને તે લાગુ પડે છે તેઓ ગુનેગાર હોવા જોઈએ એમ ધારી લેય છે. કાફરા અને મલાયી વગેરે જે લોકોની સાથે આપણે હમેશાં પ્રસંગમાં આવીએ છીએ, તેઓનાથી આપણને હરકત કરતી રીતે નોખા પાડી આપણી તેઓની સાથેની સ્થિતિ ઘણી ખરાબ કરી મૂકે છે. આથી આપણું માન ઘટે છે. એટલું ખરું છે કે આ તો માત્ર લાગણી દુખાવાની વાત થઈ. તેવું દુઃખ હમેશાં સહન નથી થઈ શકતું. કંઈ નજીવી બાબતમાં ને કોઈ વાર જ આપણી લાગણી દુખાય તો આપણે કંઈ વિચાર કરવા જેવું નથી રહેતું. એવું તો આપણે ગોરાઓને હાથે સદાય સહન કરીએ છીએ. પણ જ્યારે મોટી બાબતમાં આપણું મન દુખાય, અને આપણને હમેશને સારું હલકા પાડવામાં આવે, ત્યારે જ આપણે સહન કરીએ તો તે નામદારી અને દેશદ્રોહ ગણાય. ગોરાઓ ભવિષ્યનો વિચાર કરે છે તેથી આપણે તેઓનાં વખાણ કરીએ છીએ. પણ જો તેઓનાં વખાણ આપણે ખરા જિગરથી કરતા હોઈએ તો આપણે તેની નકલ કરવી જોઈએ. ત્યારે આપણે આપણા ભવિષ્યની ધિતા કરીએ તેથી તેઓએ આપણને શાબાશી દેવી નહીં જોઈએ? પોતાના હકો જાળવવાને તેઓ મહેનત કરે તે બરોબર છે. ત્યારે આપણે આપણા હકો જાળવવાને મહેનત ન કરી શકીએ?

ગોરાઓની ઉપર શું વીતેલું?

જ્યારે પ્રેસિડેન્ટ કૂગરે ગોરાઓને પાસ કઢાવવાની ફરજ પાડી ત્યારે તેઓ બહુ ઉશ્કેરાઈ ગયા હતા. તેઓને હલકા પાડવાનો ઉપાય જે મરહૂમ પ્રેસિડેન્ટે (તેઓના મત પ્રમાણે) શોધ્યો હતો તેથી આખું દક્ષિણ આફ્રિકા ગાજી ઊઠ્યું. છેવટે પ્રેસિડેન્ટને નમવું પડ્યું. છતાં તેઓની ઉપર જે હલકાઈ આવતી હતી તેના કરતાં આપણી ઉપર ઘણી વધારે આવે છે. વળી તેઓની સામે સખતાઈ કરવાનું કારણ આપણી સામે કરતાં વધારે જોરાવર હતું. કેમ કે તેઓ તો ચોક્કસ રાજ્ય ઉપર હાથ નાખનારા હતા. પણ આપણી સામે તો રાજ્યની સામે કે સોસાયટીની સામે ગુનો કરવાનું તહોમત છે જ નહીં. ટ્રાન્સવાલના વાર્ષિક રિપોર્ટમાં લખ્યું છે કે આપણા લોકો જરાયે તકલીફ પોલીસને નથી આપતા. તેમ છતાં હું કહી ગયો તે મુજબ આપણે મોટા ગુનેગાર હોઈએ તેવો કાયદો ૨૪ કલાકમાં પસાર થયો છે ને હવે માત્ર વડી સરકારની મંજૂરી બાકી રહેલી છે.

અપમાન સાથે નુકસાન પણ બહુ છે

વળી આપણે જે વાંધો ઉઠાવીએ છીએ તે માત્ર લાગણી દુખાવાથી જ નથી. તેથી આપણને ભારી નુકસાન થાય છે. આપણો અનુભવ એવો છે કે એક જ વર્ગને લાગુ પડતો કાયદો બહુ દુઃખ પેદા કરે છે. તેવા કાયદાને પરિણામે બીજા કાયદા આ ઘડાય છે. એટલું કબૂલ કરું છું કે આ બિલ કરતાં બીજું કંઈ વધારે સખત બને

તેવું નથી. પણ તેથી કંઈ આપણને આસાએશ મળતી નથી. એક જ વર્ગને લાગુ પડતા કાયદાઓથી ઈજ્જત આપવાનો ઈરાદો ન હોય છતાં બહુ ઈજ્જતો સહન કરવી પડી છે એવા દાખલા હું આપી શકું છું. ૧૮૮૫નો કાયદો બોઅરના રાજ્યમાં હાલના નેટલી સખતાઈથી અમલમાં નહીં આવતો. એટલું જ નહીં પણ સર હરક્યુલીસ રોબિન્સને (પાછળથી લોર્ડ રોઝમીડે) એવી શરત પણ કરેલી કે તે કાયદો વેપારીવર્ગ જેવા આબરૂદાર હિંદીને લાગુ નહીં પડે. પણ લોર્ડ રોઝમીડના વિચારો તેમની સાથે રહી ગયા ને કાયદાનો જે પ્રમાણે અર્થ થાય છે તે પ્રમાણે આપણી ઉપર લાગુ પડ્યો. આ બિલ વડે કારભારીઓને એટલી બધી સત્તા આપવામાં આવી છે કે જે કારભારીઓ કંઈ પણ હેયાના હોય તો તેથી મહાજુલમ થઈ શકે.

નાતાલનો દાખલો

નાતાલમાં જે કે વેપારીનો કાયદો કાળાધોળા બધાને લાગુ પડે છે છતાં જુલમ-કરતા થઈ પડ્યો છે. કેમ કે તેમાં પણ કાયદાનો અર્થ એક થાય છે ને તે વિષે વચનો જુદાં અપાયાં હતાં. સમજૂતી એવી હતી કે જૂના વેપારીના હક ઉપર હાથ ન કરવો. સમજૂતી સૂઈ ગઈ છે ને તે કાયદાનો અમલ હાલ એવો થાય છે કે કોઈ હિંદી વેપારી અત્યારે સહીસલામત ન ગણાય. એવી જ ધારતી કેપમાં ચાલી રહી છે. આપણને પણ લડાઈ બાદ વચનો આપવામાં આવ્યાં હતાં, પણ વચનો સિવાય આપણને મળ્યું જ નહીં. એટલે આપણે સમજવું જોઈએ કે આ બિલ તે આપણને મરણના અંત ઉપર લાવી મૂકે છે.

અંગૂઠો આપ્યો તો આંગળી કેમ નહીં?

આપણને એમ કહેવામાં આવે છે કે આપણે ખુશીથી અંગૂઠો પાડી આપ્યો તો હવે જોરાવરીથી દસ આંગળાં કેમ નહીં આપીએ? આ સવાલનો અર્થ એવો થાય છે કે કેમ જાણે આપણી લડત માત્ર આંગળાં કે અંગૂઠાની હોય નહીં? આપણી લડત તો બહુ મોટો સવાલ ઉત્પન્ન કરે છે. બીજી તરફથી વિચારતાં આપણે જોઈએ છીએ કે આપણી મરજીથી ઘણાં કામો કરીએ છીએ ને તેમાં કંઈ અપમાન નથી માનતા. પણ તે જ કામ આપણે ફરજિયાત મુદ્દલ નહીં કરીએ. ફરજિયાત રજિસ્ટ્રેશનનો કાયદો એ તો વીંછુના ડંખ સમાન આપણે માનવાનો છે. પણ આપણી દલીલોથી કંઈ ગોરાઓ સમજવાના નથી. તેઓને એવો વહેમ છે કે આપણે આ કોલોનીમાં હિંદીની વસતી પુરજોરથી ભરવા માગીએ છીએ. મિ. રોય માને છે કે એમ આપણે ઈચ્છીએ એ વાત કુદરતી છે. પણ આપણે તો તેનો ઈનકાર કરીએ છીએ. આ બિલના બે હેતુ મિ. સ્મટ્સે જાહેર કર્યા છે. એક તો એ છે કે હકદાર હિંદીને હક વિનાના રહેનાર હિંદીમાંથી નોખા પાડવા. બીજા એ છે કે હવે પછી વગર પરમિટે જે હિંદી ટ્રાન્સવાલમાં દાખલ થાય તેને ખોળી કાઢવાને સારું જોઈએ હકદાર રહેનાર છે તેઓને વધારે હકીકતવાળી પરમિટ આપવી. આ બધું હિંદી કોમની સંમતિથી ઝપાટા-ભેર સહેલાઈથી અને વગર ખરચે જે કાયદાઓ હાલ જારી છે તે કાયદાની રૂએ થઈ શકે છે. આપણે હમેશાં સરકારને મદદ કરવા કબૂલ કરેલું છે અને આજે તમારે નામે હું દરખાસ્ત કરું છું કે જેથી નવું બિલ પસાર કર્યા વિના ઉપરના બે હેતુ પાર પડી શકે.

દરખાસ્ત

લોર્ડ મિલ્નરના વખતમાં આ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું હતું અને લોર્ડ મિલ્નર તેમ જ કેપ્ટન ફાઉલ હિંદી કોમથી સંતોષ પામ્યા હતા. હું જે દરખાસ્ત કરું છું તે નીચે પ્રમાણે છે :

- (૧) સરકારે બધી પરમિટ સાથે તપાસવાનો એક દહાડો નીમવો.
- (૨) યા તો બધી પરમિટોની ઉપર કોલોનિયલ સેક્રેટરીની સ્ટાંપ મારવી. અથવા તો હાલ જે પરમિટો રાખવામાં આવે છે તે જે સાચી હોય તો બદલવી, અને પરમિટમાં શું બિના લખવી તે હિંદી કોમની સંમતિ લઈને ઠરાવવું.
- (૩) હાલ પરમિટ તથા રજિસ્ટ્રેશન એમ બે દસ્તાવેજ રાખવામાં આવે છે તેને બદલે એક જ દસ્તાવેજ હિંદી કોમને આપવું.
- (૪) ઉંમરે પહોંચેલા છોકરાઓને પણ પરમિટ આપવી.
- (૫) કોઈ પણ હિંદી પરમિટ બતાવ્યા વિના વેપારનું લાઈસન્સ ન મેળવી શકે.
- (૬) હકદાર હિંદીના છોકરાઓને પણ પરમિટ આપવી.
- (૭) મુદતની પરમિટ કોલોનિયલ સેક્રેટરી પસંદ કરે તેવી જમીનગીરી લઈને જ આપવી.

ઉપર પ્રમાણે બાંધેલા ધોરણમાં બધા વાંધાનો સમાવેશ થઈ જાય છે. એટલું ખરું છે કે કેટલીક શરતો પાળવાનો આધાર નિરંતર હિંદી કોમની ભલાઈ ઉપર રહે છે. જેમ કે વગર પરમિટે વેપારનો પરવાનો ન લેવા બાબત. પણ તે બાબતમાં આપણી ઉપર ભરોસો રાખવાનું આપણે સરકાર પાસેથી માગી લઈએ છીએ. આ વળી લાંબી મુદત ચાલવાનું નથી, કેમ કે આખા સવાલનો ફૂડ્યો થોડી મુદતમાં થવો જોઈએ. અને આ સવાલ તે રજિસ્ટ્રેશન કાયદામાં સમાતા નથી પણ તેને સારું બીજા કાયદાઓની જરૂર છે.

અરજી

આપને નામે હું સરકાર પાસેથી માગું છું કે આપણી દરખાસ્ત કબૂલ રાખે. તેથી વડી સરકારની સાથે તકરાર ઊઠતી બંધ રહેશે. આપણો ઈરાદો હમેશાં વડી સરકારની પાસે રાવ ખાવાનો નથી. આપણે સલાહસંપત્તી અને માનપૂર્વક સ્થાનિક સરકારને તાબે થઈ રહેવા ઈચ્છીએ છીએ અને ગોરાઓની મરજીને માન આપવા ધારીએ છીએ. પણ એ બંધું તો જ થઈ શકે જે આપણે માગુસ છીએ એમ તેઓ ગણે; તેઓને લાગણી છે તેવી જ આપણને હોવી જોઈએ એમ માને; અને મહાન બ્રિટિશ રાજ્યમાં આપણે પણ સરખા દીવાની હક ભોગવવાને લાયક છીએ તેમ ધારે. પણ જે કમનસીબે આ સભા સરકારને આવો ઘૂંટડો ન ઉતારી શકે તો અને આપણી દરખાસ્ત વાજબી છે એમ ન મનાવી શકે તો આપણે વડી સરકારનું રક્ષણ માગ્યા વિના ન જ ચાલી શકે. વડી સરકાર રક્ષણ કરવાને બંધાયેલી છે. જ્યાં જ્યાં નબળાની ઉપર સબળા માણસો જુલમ કરે ત્યાં ત્યાં વડી સરકારની નબળાની વહારે ધાવાની ફરજ છે. એસોસિયેશનની કમિટીએ કેટલાક ઠરાવો બનાવ્યા છે તેની ઉપર આ સભાનું ધ્યાન ખેંચું છું. આપ સહુ હાજર થયા છો તેને સારું હું આભાર માનું છું. ખુદા આપણને સહાય થાઓ. અમલદારોને એવી બુદ્ધિ આપો કે તેઓ આપણી અરજી ન્યાયવાળી છે એમ જાણી સ્વીકારે અને આપણી સચ્ચાઈ સિવાય બીજું વજન આપણી પાસે નથી તેમ સમજીને તેઓ પોતાના રાજ્યકારભારની શરૂઆતમાં આપણને ભવિષ્યને સારું આશા બંધાવે. (તાળીના. અવાજ)

ઉપર પ્રમાણેનું ભાષણ મિ. નાનાલાલ શાહે ઈંગ્રેજીમાં વાંચી સંભળાવ્યું. ત્યાર બાદ મિ. અલીએ પહેલા ઠરાવની દરખાસ્ત કરી.

પહેલો ઠરાવ

બ્રિટિશ ઈન્ડિયન એસોસિયેશને બોલાવેલી આ સભા એશિયાટિક લૉ એમેન્ડમેન્ટ બિલની સામે નમ્રતાપૂર્વક પોકાર કરે છે અને માને છે કે તે બિલ વગર જરૂરનું તથા હિંદી કોમને હિલ્લપત લગાડનારું છે.

મિ. વજ્જરઅલી

આ ઠરાવ હું ખુશીની સાથે રજૂ કરું છું. ઈંગ્લેંડ જનાર ડેપ્યુટેશનમાંનો હું એક હતો. ડેપ્યુટેશનની લડત ઉપર હવે પાણી ફર્યું છે. આપણે વફાદાર નથી તેમ કોઈ કહી શકે એવું નથી. આપણે હમેશાં કાયદા પ્રમાણે ચાલનારા છીએ તોપણ આપણી ઉપર જુલમ થાય છે. જેઓ ખોટી પરમિટથી અથવા વગર પરમિટે દાખલ થયા છે તેઓનો બચાવ કરવા આપણે એકઠા નથી થયા. તેઓને સરકાર ભલે કાઢી મૂકે પણ તેવાના ગુનાને સારુ ખરા માણસોને સજા થાય એ ન્યાય નહીં ગણાય. નવી પાર્લમેન્ટમાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે ગુનેગાર હિંદીને કાઢી મૂકવાને સારુ હાલનો કાયદો બસ નથી. આ વાત મુનાસબ નથી. સરકાર ભલે એવો કાયદો ઘડે કે વગર પરમિટવાળો વેપાર, નોકરી કે ફેરી નહીં કરી શકે. આમ થશે તો ક્યો હિંદી પરમિટ વિના ટ્રાન્સવાલમાં નભી શકશે? ડેપ્યુટેશન જ્યારે ઈંગ્લેંડમાં હતું ત્યારે એવી અરજી મોકલવામાં આવી હતી કે ડેપ્યુટેશનના મેમ્બરો આખી કોમના પ્રતિનિધિ નહોતા. આ સભામાં બંધી કોમના હિંદી છે. બધા ગામથી આવેલા પ્રતિનિધિઓ છે. જે તે ડેપ્યુટેશનની વિરુદ્ધ કોઈ પણ માણસ હોય તો તેણે આ વેળા બોલવાનું છે. લૉડ સેલબોર્ન જે હુમલો આપણી ઉપર કર્યો છે તે ખોટો છે. જે બિલ લૉડ એલિંગને નામંજૂર કર્યું તે જ પાછું દાખલ કર્યું એ તાજુબીની વાત છે. પ્રમુખ સાહેબે કહ્યું છે કે બિલ ૨૪ ક્લાકની અંદર પસાર થયું. હું કહું છું કે તે ૧૧ ક્લાકની અંદર પસાર થયું. બ્રિટિશ પ્રજા શું પોતાની ન્યાયબુદ્ધિ ખોઈ બેસશે? જે તેમ હોય તો ભલે મહારાણીનો ઢંઢેરો અને મહારાજા એડવર્ડનો પેગામ ખેંચી લેવામાં આવે. જે આ બિલ પસાર થાય તો આખી દુનિયામાં આપણે હલકા ગુનેગાર ગણાશું. મિ. સ્મટ્સ આપણને કુલી કહીને બોલાવે એ શરમભરેલું છે. ઈંગ્લેંડમાં હું હતો ત્યારે મને નેશનલ લિબરલ ક્લબમાં મેમ્બર બનાવવામાં આવ્યો હતો. ઉમરાવો સુધ્ધાં માન આપતા હતા. જે આ કાયદો પસાર થાય તો હું આ મુલકમાં કદી રહીશ નહીં. આવા કાયદા પસાર કરવા કરતાં સરકારને લાજમ છે કે આપણને દેશમાંથી કાઢી મૂકે.

મિ. ઈસપ મિયાં

હું મિ. અલીએ કરેલી દરખાસ્તને ટેકો આપું છું. આપણે ખરે વખતે બધા એકઠા થઈ શકીએ છીએ તે ખુશી થવા જેવું છે. લૉડ સેલબોર્ન અસલથી જ આપણા ભલામાં ન હતા એમ માનું છું. તેઓ સાહેબે આપણને બધાને કુલી તરીકે ગણેલ. તેઓ આપણને તીડના જેવા માને છે. ડચની સાથે આપણે નામે લડાઈ કરી હવે તે જ ડચને પાછું રાજ્ય સોંપ્યું. તેઓએ આ બિલ ફરી પસાર કર્યું. શું લૉડ એલિંગને એક વખત સહી કરવા ના પાડી તે બિલ પર તેઓ સાહેબ હવે સહી કરશે? આપણે પૂરી લડત લેવાની છે. વિલાયતમાં આપણે સારુ સારી લાગણી છે એટલે ત્યાં દાદ મળવાની આપણે આશા રાખીએ છીએ. આપણી પરમિટોમાં મિ. ચમની ભલે પોતાના અંગૂઠા પાડવાના હોય તો પાડે. પછી એ અંગૂઠાને કોણ ભૂંસી શકશે? અહીંની સરકાર આપણા તાર સુધ્ધાં નથી મોકલતી એ બતાવે છે કે આપણને અહીં દાદ મળવાની નથી. આ કાયદો આપણે કદી કબૂલ કરી શકીએ નહીં તેવો છે.

મિ. કુવાડિયા

હું પણ મિ. અલીના ઠરાવને ટેકો આપું છું. લડત લેવી તે આપણી ફરજ છે. ઓરિનન્સ એવું ખરાબ છે કે હું બધાને અરજ કરી કહું છું કે કોઈએ તે કબૂલ કરવાનું નથી.

મિ. હાજી હમીદ

હું આ ઠરાવને ટેકો આપું છું. વિલાયતમાં ઓડિનન્સ મંજૂર ન થયું તેથી સેલ-બોર્ન સાહેબ દિલગીર થયા છે. કેમ કે તેઓ માને છે કે તે વિના ખોબા નેટલા ગોરાને આપેલું વચન પોતે પૂરું પાડી શકતા નથી. પણ લડાઈના પહેલાં હિંદી કોમને આપેલું વચન તેઓ સાહેબ પૂરું નથી પાડતા તેથી શું દિલગીરી નથી થતી? થોડા ગોરાને આપેલું વચન તે સરસ, કે ત્રીસ કરોડ હિંદીને આપેલું તે સરસ? વળી લૉર્ડ સેલબોર્નનું વચન તે વધારે વજનદાર કે મરહૂમ મહારાણી વિક્ટોરિયાનું અને મહારાજા ઓડવર્ડનું? ગોરાઓ કહે છે કે આ દેશ માત્ર તેઓનો છે. હવે આપણે તે વિચારીએ. લગભગ એક લાખ હિંદી^૧ છે, પચાસ લાખ કાફરાઓ છે, બાકી મલાયી અને કેપબોય છે. આ બધા દેશનિકાલ થાય ત્યારે જ ગોરાનો દેશ ગણાય. ભલે સીદીને ઓબિ-સિનિયા મોકલે, આપણને હિંદુસ્તાન, ચીનાઓને ચીન, મલાયીને તેઓના મુલકમાં અને કેપબોયને સેન્ટ હેલીનામાં. ત્યારે બેશક આ દેશ ગોરાનો ગણાશે. પછી મુલક કેમ ચાલે છે તે આપણે જાઈ શકશું. આ કાયદા બાબત અથવા તો કંઈ પણ લડત લેતાં આપણને હંમેશાં ત્રણ વસ્તુની જરૂર છે. લડનાર, લડવાનું સાધન પૈસો, અને એકસંપ. પહેલી વસ્તુ આપણી પાસે છે. બીજી આપણે પેદા કરી શકીએ છીએ. ત્રીજી તે સંપત્તિ ખામી છે. એ ગમે તેમ કરીને આપણે દાખલ કરવો જોઈએ.

મિ. જુસબ હાજી વલી

શું આપણે ચોર કે લૂંટારા છીએ કે રસ્તે રસ્તે આપણને કાફરી પોલીસ પણ રોકી શકે અને પૂછી શકે? આપણે ભીખ ઘણી માગી. ગોરાઓનાં વચન ઉપર વિશ્વાસ રખાય તેવું નથી. આપણે કાયદેસર લડત લીધા કરશું. પણ જાતમહેનતની જરૂર છે. મુલક ઉગારવાને સારું આપણે પોતે કેળવણી લેવી ઘટે છે.

રામચુંદર પંડિત

પોતીકી મા હોય તો છોકરાને દૂધ પાય છે. પણ સાવકી મા છોકરાને ખાઈ જાય છે. સરકાર તે આપણી સાવકી મા બરાબર છે. હિંદના દાદા દાદાભાઈ નવરોજીએ હિંદની દાદ મેળવવા પોતાની જિંદગી કાઢી પણ દાદ મળી નથી. આપણે જાપાનનો દાખલો લઈ સંપીલા, હુન્નરી તથા કેળવાયેલાં થવાની જરૂર છે. આ કાયદાને શરણ થવું તેના કરતાં જેલ જવું તે સરસ વાત માનું છું. વિલાયતમાં ઓરતો પોતાના હકો જાળવવા જેલમાં જાય છે તો પછી આપણે મરદો કેમ ડરશું? દેશના હિંદને ખાતર મરવું પડે તો પણ શું? આપણે બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી જેવા મહાન પુરુષોનો દાખલો લેવા જેવો છે. આપણે આ દેશમાં હલકા થઈ રહેવું તેના કરતાં હિંદુસ્તાનમાં જવું તે પણ હું સારું ગણું છું.

મેસર્સ વાજ, ખરસેદજી, મિ. વી. નાયડુ, તથા કે. એન. દાદલાનીએ પણ ઉપરના ઠરાવને ટેકો આપ્યો અને પછી તે ઠરાવ એકમતે પસાર થયો.

બીજો ઠરાવ

બ્રિટિશ ઈન્ડિયન એસોસિયેશને બોલાવેલી આ મીટિંગ ટ્રાન્સવાલમાં વગર હકના હિંદી જથ્થાબંધ દાખલ થાય છે એવી વાતનો ઈનકાર કરે છે અને સરકાર તથા લોકને ખાતરી કરી આપવાના હેતુથી પોતાની મેળે લૉર્ડ મિલ્નરના વખતમાં જેમ કર્યું હતું તે પ્રમાણે ફરી રજિસ્ટર

૧. સંસ્થાનની હિંદી વસ્તીની ગણતરી અને પરવાના કચેરીના આંકડાને માટે જુઓ “ધિ ટ્રિબ્યૂનને આપેલી મુલાકાત”, પા. ૧-૨.

થવા કબૂલ થાય છે. તે એવી રીતે કે જેમ પ્રમુખના ભાષણમાં બતાવેલું છે. આથી કરીને બિલનો હેતુ પાર પડશે અને તેમાંનું અપમાન છે તે દૂર રહેશે.

મિ. અબદુલ રહેમાન

આ ઠરાવની હું દરખાસ્ત કરું છું. હું પોતે તે બરોબર સમજતો નથી. પણ એસોસિયેશને ભરેલું પગલું મને કબૂલ હોવું જોઈએ. ડચ સરકારની પાસેથી કથો કાયદો મળવાનો સંભવ નથી. મિ. સ્મટ્સે આપણે ખાતર લડાઈ થઈ એ યાદ કર્યું છે. એટલે કે ડચ સરકાર પાસેથી આપણે સારાની આશા રાખવી નહીં. લૉર્ડ સેલબોર્ન તો શાને ભલું કરશે? મિ. રીસ આપણી કમિટીમાંથી^૧ નીકળી ગયા છે તે એવું કહીને કે લૉર્ડ સેલબોર્નના ડીસપાયનો [ખરીતાનો] જવાબ આપાય તેમ નથી. પણ તેનો જવાબ આપણા પ્રમુખે બરોબર આપ્યો છે. આપણને વોટ પણ નથી. ડચ લોકોની પાસેથી આપણે ઘણું શીખવાનું છે. તેઓ હિંમતવાન છે તેથી જ તેઓને પાછું રાજ્ય મળ્યું છે. શું આપણે હારી જઈશું? જેલમાં જવું તે આ કાયદાને શરણે થવા કરતાં સારું છે.

ઉપરના ઠરાવને મેસર્સ ઈબ્રાહીમ ગટા, એમ. પી. ફેનસી, એસ. ડી. બોબાત, અબદુલ રહેમાન મોતી, મોહનલાલ ખંડેરિયા, ટી. નાઈડુ તથા વી. અપાસામીએ ટેકો આપ્યો અને ઠરાવ એકમતે પસાર થયો.

ત્રીજો ઠરાવ

જો બીજા ઠરાવમાં કરેલી નમ્ર વિનંતી સ્થાનિક સરકાર કબૂલ ન રાખે તો આ મીટિંગ વડી સરકાર પાસેથી સંપૂર્ણ રક્ષણ માગે છે. કેમ કે હિંદી કોમને રાજ્યકારભારીઓની ચૂંટણી કરવાનો હક નથી. અને તે કોમ નાની તેમ જ નબળી છે.

મિ. નાદીરશાહ કામા

આ ઠરાવની દરખાસ્ત હું કરું છું. આ કાયદો શું છે તે આપણે સમજવાનું છે. તેથી આપણું ભારે અપમાન થાય છે. આપણે ગોરાઓની સાથે હળીમળી રહેવા માગીએ છીએ પણ તેઓની ગુલામગીરી નહીં કરીએ. જેઓ ખોટી રીતે આવ્યા હોય તેઓને ભલે કાઢી મૂકે. આપણે બધા સાથે રહીશું તો જરાયે આંચ આવવાની નથી. આપણે રાજ્યપ્રકરણી હકો માગતા નથી. આપણે પરમિટો ઘણી વાર બદલાવી. લૉર્ડ મિલ્નરની ભલામણથી અંગૂઠો આપ્યો. પ્રેસિડેન્ટ કૂગર જીવતાં લૉર્ડ સેલબોર્ન આપણા ટ્રસ્ટી હતા. પ્રેસિડેન્ટ કૂગર મરતાં તેઓ સાહેબ કૂગર બન્યા છે. આ કાયદો હોટેન્ટોટ-ને સારુ નથી, કાફરાઓને સારુ નથી, તો આપણે સારુ શા વાસ્તે હોવો જોઈએ? મારી ચામડી કાળી છે પણ દિલ ગોરાઓના કરતાં સફેદ છે એમ માનું છું. વિલાયતમાં આપણી કમિટી લડે છે ત્યાંથી આપણા ડેલિગેટ ફતેહ મેળવી આવ્યા છે. એટલે આપણે નાઉમેદ થવાનું નથી. ગમે તે થવાનું હોય પણ આપણે આ કાયદો કદી કબૂલ નહીં કરીએ. તે આખી દુનિયામાં આપણી નામોશી કરનારો છે. મિ. સ્મટ્સ શું લડાઈને સારુ આપણી ઉપર વેર લેવા માગે છે? આપણી મુસીબત ઘણી છે. વડી સરકાર કદી એ કાયદો પસાર કરશે તોપણ હું તે કદી કબૂલ કરવાનો નથી.

મિ. ઈ. એમ. અસવાત

આ કાયદો બાંધનાર ઈંગ્રેજ હતા. હવે ડચ રાજ્ય કરે છે. પણ તેમાં તેનો વાંક કાઢવા જેવું નથી. કૂતરાને ઢેકું વાગે તો તે ઢેકું મારનારને કરડે છે. પણ ઢેકાને નથી

૧. ઇસ્ટમાંની — દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિ.

કરડતો. બોઅર સરકારની જમીન આપણે નહીં ખાઈએ, તેનો પાક તો તીડ ખાઈ ગયાં. મને આ કાયદો કદી કબૂલ નથી.

મિ. ગબરુ

આ કાયદાનો ડંખ તે સાપના ડંખ જેવો છે. જે મહારાજ ઓડવડે આપણને ન્યાય ન આપે તો બધે અંધકાર થયો સમજવો. બધા એશિયાટિકમાં આપણને શા સારું ગણે છે? બ્રિટિશ રૈયત નથી તેવા ગોરા હક ભોગવે તે પણ શું આપણને ન મળે?

મિ. ગૌરીશંકર વ્યાસ

આપણે અરજી કરવાનો ઠરાવ કર્યો છે તે ભીખનો ઠરાવ છે. તે ભલે કર્યો. પણ એમ્પાયર થિયેટરમાં ગયા સપ્ટેમ્બરમાં થયેલા ઠરાવની યાદી હું સહુને આપું છું, તે નાટકશાળા બળી ગઈ પણ તેમાંના શબ્દો કાયમ જ છે. જે તે પ્રમાણે જેલમાં ન જવાય તો દેશ છોડજે પણ કાયદા પ્રમાણે પાસ કઢાવી ગુલામગીરી કબૂલ ન કરશો. બનારસની કોંગ્રેસ વખતે હું હાજર હતો. તે વખતે બંગાળની પ્રજાને લાલા લજપતરાયે સિહનું રૂપ આપ્યું હતું. આપણે પણ તેવું જ કરવાનું છે.

આ ઠરાવને મેસર્સ ઈ. એમ. પટેલ, એ. દેસાઈ, ઉમરજી સાલે, અહમદ મહમદ, તથા એ. એ. પીલેએ ટેકો આપ્યો અને તે એકમતે પસાર થયો.

ચોથો ઠરાવ

ઉપરના ઠરાવો સ્થાનિક સરકાર, કોલોનિયલ સેક્રેટરી, ઈન્ડિયા સેક્રેટરી, તથા વાઈસરોયને તારથી મોકલવાની આ મીટિંગ પ્રમુખને સત્તા આપે છે.

ઈમામ અબદુલ કાદર

આઝાદી (સ્વનંત્રતા) સર્વથી સરસ છે. ઈસ્લામ ફેલાયું તે આઝાદીથી. જંગબારમાં ગુલામી છોડવવા ઈંગ્રેજ સરકાર ઝૂઝી. અહીં શું તે જ સરકાર આપણી ઉપર ગુલામગીરી ઠરાવશે? લોર્ડ સેલબોર્ન રુશવત બાબત આપણને તરછોડે છે. યુરોપિયન અમલદાર રુશવત નહીં લેત તો અને ન્યાય કરત તો તેને રુશવત કોણ આપત? વડી સરકારે જેને ટ્રસ્ટી તરીકે મોકલ્યા છે તે આપણને ગુલામગીરી સોંપવા માગે છે તે હું તો કદી લેનારો નથી.

મિ. ઓસમાન લતીફ

આપણે ઘણો વખત થયાં આ બાબત મીટિંગ કર્યા કરીએ છીએ. આપણે હિંમત રાખવાની જરૂર છે. ટ્રાન્સવાલમાં ગોરાઓ ગરીબાઈ ભોગવે છે તેનો દોષ આપણને દેવામાં આવે છે. પણ ઓરેન્જ રીવર કોલોનીમાં ગોરાઓ દેવાળાં કાઢ્યા કરે છે તેનું શું? ત્યાં તો હિંદી નથી. આપણે ઘણી વેળા રજિસ્ટર કરાવ્યું. શું હમેશાં રજિસ્ટર જ કરાવ્યા કરશું? ગોરાઓ કબૂલ કરે છે કે જ્યારે તેઓના બાપદાદા જંગલી હતા ત્યારે આપણા સુધરેલા હતા. તેની પ્રજા જે આપણે તે કેમ આ કાયદો સહન કરી શકશું?

મિ. મણિભાઈ ખંડુભાઈ

દુનિયામાં બધું જિતાય છે. પણ આપણું મન બીજા માણસ જીતી શકતો નથી. આપણે ગમે તેટલું દુઃખ સહન કરીને આ કાયદાની સામે થવાનું છે. મને તો એ કાયદો કદી કબૂલ નહીં થાય.

મિ. બમનશાહ તથા મિ. બાપુ દેસાઈએ પણ ઉપરના ઠરાવને ટેકો આપ્યો. પછી તે એકમતે પસાર થયો.

બીજા ઠરાવનો અર્થ

મિ. અબદુલ રહેમાને કહ્યું કે બીજા ઠરાવ ઘણા માણસો સમજ્યા હોય એમ લાગતું નથી. તેઓને એમ જણાય છે કે તેમાં અને બિલમાં કંઈ તફાવત નથી. આનો જવાબ આપતાં મિ. ગાંધીએ કહ્યું :

બીજા ઠરાવ ઘણા ગંભીર વિચાર પછી અને આગેવાનોએ પસંદ કર્યા બાદ રજૂ કર્યા છે. છતાં તે વિષેની જવાબદારી હું જ માથે લઉં છું. મને લાગે છે કે આપણે લોર્ડ મિલ્નરની સલાહ પ્રમાણે પહેલાં પરમિટો બદલાવી અને રજિસ્ટર લીધાં તો જ વિલાયતમાં ડેપ્યુટેશન ફાવી શક્યું હતું. જો તે વખતે આપણે હક કરી હોત તો ત્યારે જ આપણી સ્થિતિ ખરાબ થઈ જત. લોર્ડ મિલ્નરે ટાઈમ્સમાં આપણી તરફેણનો કાગળ લખ્યો છે. તેનું કારણ હું એમ જ સમજું છું કે તેઓની પાસે વિલાયતમાં ડેપ્યુટેશને રજૂ કરેલી હકીકત તેઓ સાહેબ સમજી શક્યા હતા. આપણે જેમ આપણાં હકો ઘણાં જુસ્સાથી માગીએ છીએ, આપણા ઉપર પડતાં તહોમતો ખોટાં હોય ત્યારે તેનો ઈનકાર કરીએ છીએ, તેમ જ જ્યારે આપણો દોષ જોવામાં આવે ત્યારે આપણે તે કબૂલ કરવો જોઈએ. જે પ્રમાણમાં ગોરાઓ કહે છે તે પ્રમાણમાં ખોટી રીતે હિંદીઓ નથી આવતા. તોપણ આપણે એટલું કબૂલ કરવું જોઈએ કે કેટલાક હિંદી તેવી રીતે આવે છે. જેમ આવો દેખાવ વધારે જોવામાં આવે તેમ આપણી ઉપર વધારે સખતી થાય. સરકાર કહે છે કે હાલની પરમિટોથી તેઓ પૂરતી રીતે અંકુશ રાખી શકતા નથી. કેટલાકના અંગૂઠા બરોબર ઊઠેલા નથી. અને કેટલાક માણસો તો પરમિટ તથા રજિસ્ટર બંને જુદે જુદે ઠેકાણે વહેંચે છે. આમાંનું કેટલુંક ખરું છે. કોમ તરીકે આપણે એવું તહોમત કબૂલ કરતા નથી. છતાં સરકાર આપણી વાત માનતી નથી. તેથી આપણને લાજમ છે કે આપણે તેની ઉપર ભરોસો બેસાડવાના પ્રયત્ન કરવા, એટલે આપણે કાયદાની ફરજ વિના આપણે પસંદ કરીએ તેવા ફારમની પરમિટ કઢાવીએ તેમાં કંઈ જોખમ નથી. તેથી આપણે સરકારની પાસે દરખાસ્ત મૂકીએ છીએ કે સરકાર કાયદો પસાર કરવાની વાત છોડી દે. આપણે આપણી મેજે પરમિટ બદલાવીએ. જો આ દરખાસ્ત કબૂલ થાય તો આપણે માન પામીએ. આપણી ઉપર સરકારની શ્રદ્ધા બેસે, આગળ જતાં જે કાયદા થવાના હોય તેમાં પણ આપણી સલાહ લેવાય, અને નવું બિલ તે પડી ભાંગે. આપણે મરજીથી કરેલા કામમાં અપમાન કંઈ ગણાશે નહીં. વળી આપણી સૂચનાથી વિલાયતમાં આપણી નમ્રતા, સહનશક્તિ અને વિવેકબુદ્ધિનાં વખાણ થશે, અને દરેક રીતે ભવિષ્યની લડતમાં ફાયદો થશે. એટલે કાયદો પસાર ન થાય તેવા ઉપાયો લેવા સારુ, જેલ સિવાયના ઉપાયમાં આ ઉપાય સૌથી સરસ છે. વળી આવી જાતની પરમિટનો આધાર એકબીજાની સમજૂતી ઉપર હશે. તેથી કોઈ પણ વખત જો વધારે જુલમ થાય તો આપણે તેવી સમજૂતીનો ઈનકાર કરી શકીએ છીએ.

આવી દરખાસ્તો કર્યા પછી આપણે જેલ જવાનો વિચાર રાખીએ છીએ તે પણ બહુ શોભશે. છેલ્લું ઓસડ તો બેશક જેલ જ છે. આપણે આ વખતે જેલનો ઠરાવ નથી કર્યો તેનો અર્થ કોઈએ એમ નથી કરવાનો કે જો કાયદો પસાર થાય તો આપણે જેલ જવાનું નથી. જેલની વાત કોઈએ મનમાંથી દૂર કરવાની છે જ નહીં.

બાદ પ્રમુખ સાહેબનો ઉપકાર માનીને મીટિંગ ખલાસ થઈ હતી.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૬-૪-૧૯૦૭

૪૧૯. સંસ્થાન મંત્રીને તાર^૧

જેહાનિસબર્ગ,
એપ્રિલ ૬, ૧૯૦૭

[સંસ્થાન મંત્રી જોગ]

લંડન

માર્ચ ૨૯મીએ બ્રિટિશ હિંદીઓની જાહેર સભા. હાજરી ૧૫૦૦. ટ્રાન્સવાલની ધારાસભાએ તાજેતરમાં પસાર કરેલો એશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેના બિલના વિરોધમાં ઠરાવો પસાર. અત્યારે કોમ પાસે જે પ્રમાણપત્રો છે તેના બદલામાં મરજિયાત નોંધણી સૂચવવામાં આવી છે. નવાં પ્રમાણપત્રોનો પ્રકાર પરસ્પર સંમતિથી ઠરાવવાનો. બિલની તમામ શરતો તેના અપમાનજનક સ્વરૂપ સિવાય આ દરખાસ્ત દ્વારા સંતોષાય છે. જે સમાધાન ન સ્વીકારાય તો સંઘ બ્રિટિશ હિંદીઓ વતી શાહી દરમ્યાનગીરી વીનવે છે, કેમ કે હિંદીઓ નિર્બળ, મતાધિકારહીન લઘુમતીમાં છે. બિલ ધારાસભામાં તીવ્ર ગતિએ ચોવીસ કલાકમાં પસાર. એ પસાર થતાં જ સંઘે સરકારને આપના ઉપર તાર મોકલવા વિનંતી કરી. પરંતુ સરકારે ના પાડી અને કહ્યું કે સંઘ સીધો તાર કરશે તો અમને વાંધો નથી. તેથી આ તાર. વિશેષ નિવેદન સ્થાનિક સરકાર સાથે વાટાઘાટનું પરિણામ જોયા પછી.

બ્રિટિશ હિંદી સંઘ

[મૂળ અંગ્રેજી]

કોલોનિયલ ઓફિસ રેકૉર્ડ્ઝ: સી. ઓ. ૨૯૧/૧૨૨

૪૨૦. દ. આ. પ્રિ. હિં. સંમિતિને તાર^૨

જેહાનિસબર્ગ,
એપ્રિલ ૬, ૧૯૦૭

દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સંમિતિ જોગ

લંડન

એશિયાઈ રજિસ્ટ્રારનો રિપોર્ટ^૩ પ્રસિદ્ધ. હિંદીઓના પક્ષનું સંપૂર્ણ સમર્થન. મોટી સંખ્યામાં છૂપા પ્રવેશની કશી સાબિતી નથી. પરવાના સિવાય અથવા ચોરેલા પરવાના [દ્વારા] પ્રવેશ કરનાર એશિયાઈઓની કહેવાતી સંખ્યા ૮૦૦. કોઈ વિગતવાર પૃથક્કરણ આપવામાં આવ્યું નથી. આ પ્રવેશ પાંચ વર્ષ દરમ્યાનનો છે એમ સંભવતઃ રિપોર્ટનો અર્થ થાય છે. આ બતાવે છે કે એશિયાઈ વિરોધીઓના આક્ષેપો પાયા વિનાના છે. સાથે એમ પણ બતાવે છે કે સમસ્ત

૧. આવો જ એક તાર વર્તમાનપત્રોમાં પ્રસિદ્ધિ માટે રોઈટરને મોકલવામાં આવ્યો હતો.

૨. આ તાર એલ. ડબ્લ્યુ. રિચે એપ્રિલની ૯મીએ સહાયક સંસ્થાન મંત્રીને મોકલી આપ્યો હતો.

૩. જુઓ "મિ. ચમનીનો રિપોર્ટ", પા. ૪૪૪-૫.

કોમ એમાં સંડોવાયેલી નથી. આપેલા આંકડા અનુસાર અનેક ગુનેગાર ઠરેલાને દેશનિકાલ કર્યા છે. રૅન્ડ હેલી મેલ ટીકા કરતાં કહે છે કે રિપોર્ટ નવા બિલની આવશ્યકતા સાબિત કરતો નથી. એ સ્પષ્ટ સાબિત કરે છે કે વર્તમાન વ્યવસ્થાતંત્ર બિલકુલ સારું છે. હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ સંસ્થાન મંત્રીને મળ્યું. અને તેમની સમક્ષ સમાધાન રજૂ કર્યું. ઉત્તર અનિર્ણયાત્મક. સહાનુભૂતિ-ભરી લાગવગ કામ કરી રહી છે.

બ્રિટિશ હિંદી સંઘ

[મૂળ અંગ્રેજી]

કોલોનિયલ ઓફિસ રેકર્ડ્ઝ: સી. ઓ. ૨૯૧/૧૨૨

૪૨૧. નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસની મીટિંગ

[એપ્રિલ ૮, ૧૯૦૭]

ટ્રાન્સવાલના હિંદી તરફ દિલસોજીનો ઠરાવ

મિ. દાઉદ મહમદના પ્રમુખપણા નીચે નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસની મીટિંગ તા. ૮મી સોમવારની રાત્રે ૮-૩૦ના અમલે ભરાઈ હતી. ઘણા મેમ્બરો હાજર થયા હતા. ગઈ મીટિંગની મિનિટો તથા હિસાબ વગેરે પસાર થયા બાદ મિ. મોતીલાલ દીવાનની દરખાસ્તથી અને મિ. પીરન મહમદના ટેકાથી એવો ઠરાવ પસાર થયો કે નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસ ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓ તરફ તેઓની એશિયાટિક બિલ સામેની લડતમાં દિલસોજી બતાવે છે અને વડી સરકારને અરજ કરે છે કે તે બાબત પૂરેપૂરું રક્ષણ હિંદી કોમને આપે. આ ઠરાવ વિલાયત તારથી મોકલવાનો હુકમ સેક્રેટરીઓને મળ્યો છે.

મિ. ઉમર હાજી આમદ ઝવેરીનું રાજીનામું

ત્યાર બાદ મિ. ઉમર હાજી આમદ ઝવેરીએ પોતાનો હિંદુસ્તાન જવાનો ઇરાદો હોવાથી પોતાના હોદ્દાનું રાજીનામું આપ્યું તે વાત કોંગ્રેસની પાસે મૂકવામાં આવી. મિ. ગાંધી જે આ મીટિંગમાં હાજર હતા તેમણે એવી સલાહ આપી કે મિ. ઝવેરીનું રાજીનામું કબૂલ રાખ્યા વિના કોંગ્રેસને ચાલે તેમ નથી. અને જોકે મિ. ઝવેરીની ખોટ પૂરી પાડી શકે એવો કોઈ પણ માણસ નથી. તોપણ સારામાં સારો રસ્તો એ જોવામાં આવે છે કે મિ. દાદા ઓસમાનને જોઈટ ઓનરરી સેક્રેટરીનો હોદ્દો આપવો.

મિ. અબદુલ કાદરે એમ મત દર્શાવ્યો કે મિ. ઝવેરીનું રાજીનામું તેઓ સાહેબની જવાની તારીખથી જ મંજૂર થયું ગણવું જોઈએ. અને એક બીજી મીટિંગ તેમના રાજીનામા વિષે તથા બીજા સેક્રેટરીની નિમણૂક વિષે વિચાર કરવા વધારે મુનાસબ ગણાશે.

મિ. પીરન મહમદે પણ મિ. અબદુલ કાદરના મતને ટેકો આપ્યો અને રાજીનામા તથા નિમણૂકની વાત બીજી મીટિંગ સુધી મુલતવી રહી. તે પછી મિ. લોરેન્સે કેટલાક જુવાનોએ ઓછાં સબસ્ક્રિપ્શનથી દાખલ થવાની બાબત લખેલા કાગળનો વિચાર કરવાનું શરૂ થયું. કેટલુંક વિવેચન થયા પછી મિ. ગાંધીની દરખાસ્ત અને મિ. અબદુલ કાદરના ટેકાથી એવો ઠરાવ થયો કે મિ. લોરેન્સ અને તેના સાથીઓને મળવાને સારું મિ. દાઉદ મહમદ, બંને સેક્રેટરી, મિ. પીરન મહમદ, મિ. અબદુલ કાદર, મિ. અબદુલ હાજી આમદ, મિ. ઈસમાઈલ ગોરા મહમદ

તથા મિ. ગાંધીની કમિટી નીમવી અને તે કમિટીએ શો શો ફેરફાર કોંગ્રેસના બંધારણ અને નિયમોમાં કરવાની જરૂર છે તે બાબત સૂચના કોંગ્રેસની પાસે રજૂ કરવી. આ ઠરાવ એકમતે પસાર થયો અને ત્યાર બાદ કોંગ્રેસની મીટિંગ બરખાસ્ત થઈ.

મીટિંગ પૂરી થયા પછી મિ. ગાંધીએ જણાવ્યું કે અમરેનીના^૧ પૂર્વ કાંઠા ઉપર મલેરિયાનું દરદ હિંદીઓમાં બહુ ફેલાયેલું જેવામાં આવે છે તે વિષે બને તેટલી મદદ હિંદી કોમે કરવાની જરૂર છે. આમ જ હિંદી જુવાનોને વખત મળે તેઓએ ગરીબ દરદીઓની સેવા બજાવવાની છે. ડૉ. નાનજીએ પોતાથી બને તેટલી મદદ કરવા કહેલું છે. અને જો હિંદી વૉલન્ટિયરો સારવાર કરવા નીકળી પડે તો બહુ સારું કામ બની શકશે. તેથી કોમ દીપી નીકળશે અને મદદ કરનારાઓને ગરીબ દરદીની આંતરડી દુવા દેશે. એક માણસ પણ ઘણું કામ કરી શકશે. મુખ્ય જરૂર એ છે કે નદીકાંઠે જઈ દરદીઓ શોધી તેઓની સ્થિતિનો તપાસ કરી કોંગ્રેસના સેક્રેટરીઓને તથા ડૉ. નાનજીને રિપોર્ટ આપવો. ઘણા જુવાનિયાઓએ આ કામ હાંશથી કરવાનું માથે લીધું છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૩-૪-૧૯૦૭

૪૨૨. ધિ નાતાલ એડવર્ટાઈઝરને પત્ર^૨

મેરિસબર્ગ,

એપ્રિલ ૯, ૧૯૦૭

[ધિ નાતાલ એડવર્ટાઈઝરના તંત્રીજી જોગ
ડરબન]

મહાશય,

પરવાના પદ્ધતિના અમલ અંગેનો એશિયાઈઓના રજિસ્ટ્રારનો રિપોર્ટ ટ્રાન્સવાલમાં પ્રસિદ્ધ થયો છે. તે અંગેના રોઈટરના તાર વિષે આપે તેમ જ આપના સમકાલીન પત્ર ધિ નાતાલ મર્ક્યુરીએ વિરોધી સૂરમાં નોંધ લખી છે. જો આપે રજૂ કરેલી હકીકતો સાચી હોત તો આપનો લખેલો એકેએક શબ્દ વાજબી ઠરત. અને આપે મને પ્રામાણિક હોવાનું જો શ્રેય આપ્યું છે તેને લાયક ઠરવાને માટે, ટ્રાન્સવાલમાં એશિયાઈઓના ગેરકાયદેસરના મોટા પાયા પરની ચડાઈના આક્ષેપ વિરુદ્ધ જાહેરમાં મેં જે કંઈ કહ્યું છે તે બધું મારે બેશક પાછું ખેંચી લેવું પડત. જે ઉદ્દેશની સેવા કરવાનું માન મને સાંપડ્યું છે તેના સદ્ભાગ્યે, આજ સુધી મેં જે કંઈ કહ્યું છે તેમાંથી રોઈટરની એજન્સી એક તદ્દન ગલત વાતને તારથી મોકલવાનું બિલકુલ અજાણતાં જ નિમિત્ત બની છે. એટલાં જ સાદાં કારણસર એમાંથી કશું પાછું ખેંચવાની મારે જરૂર નથી. એને પરિણામે જે નુકસાન થયું છે તેને પૂરેપૂરું ભૂંસી નાખવાનું હવે મુશ્કેલ થશે. રોઈટરના

૧. જુઓ “મલેરિયા અને હિંદીની ફરજ”, પા. ૪૦૮-૯.

૨. ધિ નાતાલ એડવર્ટાઈઝરના તંત્રીએ આ પત્રનો જવાબ આ પ્રમાણે આપ્યો હતો : “હજી સુધી ખુદ રિપોર્ટ અમારા હાથમાં આવ્યો નથી, એટલે શ્રી ગાંધીએ અને રોઈટરે કરેલા એના અર્થ વચ્ચે અમે નિર્ણય કરી શકતા નથી”.

તારમાં કહેવાયું છે કે ૧૨,૫૪૩ નોંધણીઓ થઈ તેમાંથી માત્ર ૪,૧૪૪ને ખરી તરીકે સ્વીકારવામાં આવી હતી. વાસ્તવમાં આ હકીકત મારી પાસે પડેલા રિપોર્ટમાંના એક વિધાનનો થોડા શબ્દોમાં આપેલો સાર છે. અને એ સાર ઉપરથી રિપોર્ટ લખનારે ઘટાવવા ધારેલા અર્થ કરતાં ઊલટો અર્થ નીકળે છે. એટલે હકીકત શી છે તે બને એટલા ટૂંકા સ્વરૂપે મને જણાવવા દો. નોંધણી કરાવવી અને પરવાના કઢાવવા એ બંને એક નહીં માનવાં જોઈએ. ૧૯૦૩માં ટ્રાન્સવાલમાં ઓછામાં ઓછા ૧૨,૫૪૩ એશિયાઈઓ કાયદેસરના અધિકારથી રહેતા હતા. એ વર્ષના કોઈક ગાળા દરમિયાન લૉર્ડ મિલ્નરે સૂચનાઓ કાઢી હતી કે ૧૮૮૫નો ધારો ૩ લાગુ કરવો અને જે એશિયાઈઓએ ભૂતપૂર્વ બોઅર સરકારને ત્રણ પાઉંડ ન આપ્યા હોય તેમની પાસેથી એ રકમ વસૂલ કરવી. અને નોંધણીની એકસરખી પદ્ધતિ અખત્યાર કરવા માટે નવાં પ્રમાણપત્રો કઢાવવાની એમણે હિંદી કોમને સલાહ આપી હતી. આ સલાહ જેમણે ત્રણ પાઉંડનાં પ્રમાણપત્રો પહેલાં કઢાવ્યાં હતાં તેમને તથા જેમણે તે કઢાવ્યાં નહોતાં તેમને, એમ બંને પ્રકારના લોકોને લાગુ પડતી હતી.

હિંદી કોમે લૉર્ડ મિલ્નરને રાજી કરવા આ વાતને સ્વેચ્છાએ સ્વીકારી લીધી હતી. મિ. ચમની પોતાના રિપોર્ટમાં જે કહે છે તે એ છે કે જે ૧૨,૫૪૩ વ્યક્તિઓ નોંધણી માટે હાજર થઈ હતી તેમાંથી ૪,૧૪૪ વ્યક્તિઓ ૩ પાઉંડ ભરવામાંથી મુક્તિ મેળવવાનો પોતાનો દાવો સાબિત કરી શકી હતી. કેટલા લોકોના દાવા નામંજૂર કરવામાં આવ્યા હતા તે જણાવેલું નથી, પરંતુ એટલો મુદ્દો તો બિલકુલ સ્પષ્ટ છે કે જે પરવાના અગાઉ અપાઈ ચૂક્યા હતા તેના કાયદેસરપણા ઉપર આ નોંધણીથી કોઈ અસર થઈ નહોતી. વાસ્તવમાં તો જેમની પાસે પરવાના હતા તેમની જ નોંધણી કરવામાં આવી હતી. એટલે રોઈટરે જે બ્યાન તારથી મોકલ્યું છે તેનો અર્થ એ થાય છે કે ૪,૧૪૪ વ્યક્તિઓ સિવાય બાકીના બધા લોકોને નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર કઢાવવા માટે ત્રણ પાઉંડની રકમ ભરવી પડી હતી. આ પ્રમાણપત્રોથી અગાઉ અપાયેલા પરવાના કોઈ રીતે રદ થયા નહોતા. એટલે ગમે તેમ કરીને ૮,૦૦૦ વ્યક્તિઓ સંસ્થાનમાં ગેરકાયદે પ્રવેશી હતી, એવું આપનું અનુમાન બિલકુલ ગલત છે. ૧૪૪ એશિયાઈઓ મરણ પામ્યા અને એમના પરવાનાઓમાંથી માત્ર ચાર જ પરત મેળવી શકાયા એ વાત ઉપરથી માત્ર એટલું જ સાબિત થાય છે કે મરનાર વ્યક્તિઓ પોતે મરતાં પહેલાં ખ્યાલ રાખીને પોતાના પરવાના પાછા આપવાનું ભૂલી ગયેલી. આ કાગળિયાં પાછાં આપવા વિષે કોઈ કાયદો નથી. અને એ યાદ રાખવું જોઈએ કે આ માણસો ટ્રાન્સવાલમાં નહીં પણ હિંદુસ્તાનમાં મર્યા હતા. એટલે ચર્ચા હેઠળના રિપોર્ટમાં ગેરકાયદે પ્રવેશ સંબંધી કેવળ એક જ એવો ફકરો છે, જેમાં ૮૭૬ માણસો પરવાના વિના અથવા ચોરેલા પરવાના સાથે પકડાયા હોવાનો આક્ષેપ છે. મિ. ચમનીએ આપેલા આંકડાને સાચા માની લઈએ તો એ ઉપરથી એટલું જ સાબિત થાય છે કે બનાવટી પરવાના લઈને અથવા પરવાના વિના જ લગભગ ૫૦ રખડુઓ દર મહિને ટ્રાન્સવાલમાં ધૂસ્યા હતા. હવે ચર્ચા લંબાવીને આપના સૌજન્યનો હું ગેરલાભ નહીં ઉઠાવું. મિ. ચમનીને ઉતારી પાડવાના કોઈ હેતુ વિના હું માત્ર એટલું જ કહીશ કે એમનામાં એક ન્યાયાધીશની મનોવૃત્તિની ઊણપ હોવાથી, તેઓ શક અને સાબિતી વચ્ચે વિવેક કરી શક્યા નથી, અને એવાં વિધાનો કરી બેઠા છે કે જે કાયદાની કસોટીમાં સાચાં ઊતરે તેમ નથી. એ તો માત્ર કોઈ સાચી હકીકતના પીઠબળ વિનાના આગ્રહભર્યા ઉદ્ગારો છે. અને તેમાં પણ, મેં ઉપર બતાવ્યું છે તે પ્રમાણે મોટા પાયા પરના ગેરકાયદે પ્રવેશના સમર્થનમાં કરવામાં આવેલા એક માત્ર વિધાનને પણ ઘણું લૂલું બનાવી શકાય તેમ છે. એ ઉપરાંત

આ રિપોર્ટમાં એવું કશું નથી જેનાથી એવું સાબિત થાય કે ગેરકાયદેસરના પ્રવેશને અથવા જબરજસ્ત સંખ્યાના ગેરકાયદેસરના ધસારાને સમસ્ત હિંદી કોમ તરફથી કોઈ પણ પ્રકારનું પ્રોત્સાહન અપાયું છે. ગેરકાયદેસરનો પ્રવેશ બિલકુલ થતો નથી, એવું કોઈએ કદી કહ્યું નથી. પરંતુ મોટા પાયા પરના ધસારાના મુદ્દા સામે પડકાર ફેંકવામાં આવ્યો છે. અને મિ. ચમનીના રિપોર્ટને, એની જે સ્વાભાવિક ત્રુટિઓ મેં બતાવી છે તે ધ્યાનમાં લીધા વિના, જેવો છે તેવો જ સ્વીકારી લઈએ તોપણ તે બ્રિટિશ હિંદીઓના પક્ષને સંપૂર્ણ રીતે સાચો ઠરાવી આપે છે. પ્રસંગોપાત્ત, હું એટલું જણાવી લઉં કે જોહાનિસબર્ગના આપના સમકાલીન પત્ર ધિ રૅન્ડ ડેલી મેલ જેને ખુદ એ રિપોર્ટ વાંચવાની તક મળી હતી, તેણે એના ઉપરથી આપના કરતાં ઊલટો નિર્ણય બાંધ્યો છે. અને હવે તે પૂછે છે કે, આખરે, જેટલે અંશે ગેરકાયદેસર પ્રવેશ સાબિત થયા છે તેટલે અંશે આ નવા બિલથી આ અનિષ્ટનું કોઈ નિરાકરણ આવી શકે ખરં?

આપનો, વગેરે,
મો. ક. ગાંધી

[મૂળ અંગ્રેજી]

ધિ નાતાલ એડવર્ટાઇઝર, ૧૧-૪-૧૯૦૭

૪૨૩. મિ. ચમનીનો રિપોર્ટ

મિ. ચમનીના રિપોર્ટનું તારણ અમારા જોહાનિસબર્ગના ખબરપત્રીએ આપ્યું છે તે બહુ વાંચવા લાયક છે. એ રિપોર્ટ પરથી ત્રણ વસ્તુ સાબિત થાય છે. તે એ કે મિ. ચમનીનો હિંદી કોમ પ્રત્યે તિરસ્કાર, મિ. ચમનીની ન્યાયબુદ્ધિની ખામી, અને હિંદી કોમે જણાવેલી હકીકતની સાબિતી.

મિ. ચમનીનો દ્વેષ લીટીએ લીટીએ જેવામાં આવે છે. તેઓ સાહેબે રાઈના ડુંગર બનાવ્યા છે. અને કેટલીક વેળા તો પાયા વિનાની વાતો લખેલી છે. પુરાણાં રજિસ્ટર ઘણા માણસો મોટી રકમ લઈ વેચે છે આમ તેઓ સાહેબ લખે છે તેનો પુરાવો જરાયે આપી શક્યા નથી. ૮૭૬ માણસો વગર પરમિટે દાખલ થવાનું લખે છે પણ તે કેવી રીતે એ તો જણાવતા નથી. એમને જજનો અધિકાર નથી. એટલે કોઈ પણ માણસ વગર હકથી આવ્યો એમ તે કહી શકતા નથી. એમનાથી તો માત્ર એટલું જ કહેવાય કે લોકો વગર પરમિટે આવ્યા હોય એવો શક છે. છતાં વગર પરમિટથી હક વિના આવ્યા જ છે એવું તેમનું કહેવું તે દ્વેષ તથા ન્યાય-બુદ્ધિની ખામી એ બન્ને બતાવે છે. તે વળી કહે છે કે ઘણા માણસો ડરબનથી પાછા ફર્યા, અને જેઓ ચોરીથી આવ્યા છે અને પકડાયા છે તે પહેલા ૮૭૬થી જુદા. આમાંની એકે વાતને ગેરકાયદેસર આવેલા માણસોની સંખ્યા બતાવવાની સાથે સંબંધ નથી. તોપણ મોટું રૂપ આપવા ખાતર આ હકીકત તેઓ સાહેબ લાવેલા છે.

આમ રંગરૂપ લગાવીને આપેલી હકીકત છતાં હિંદી કોમ ઘણા માણસોને ગેરકાયદેસર દાખલ કરે છે, અથવા તો ઘણા માણસો તેવી રીતે દાખલ થાય છે એ સાબિત નથી થતું. મિ. ચમનીની સંખ્યા ખરી હોય તોપણ દર માસે ગેરકાયદેસર ૫૦ હિંદી આવ્યા ગણાય તેને ટ્રાન્સવાલની ચડાઈનું રૂપ આપવું એ દેખીતું કહ્યું છે. વળી હિંદી કોમે કહ્યું છે કે નવા બિલની

કશી જરૂર નથી એ પણ મિ. ચમનીનો રિપોર્ટ સાબિત કરી આપે છે. તેઓ સાહેબ એમ બતાવે છે કે ચાલુ કાયદામાં અંગૂઠા પડાવવાની ફરજ પાડવાનું કંઈ નથી. આ વાત બરોબર નથી કેમ કે હિંદી કોમે અંગૂઠા આપવા આનાકાની કરી નથી. તેમ જ જો કોઈ માણસ અંગૂઠો ન આપે તો તેને કોર્ટમાં, વગર પરમિટે રહેવાનો આરોપ મૂકી, લાવી શકાય છે. તે વેળા તે માણસને અંગૂઠો આપ્યા વિના ન ચાલે. એટલે અંગૂઠાને ખાતર તો નવા બિલની જરૂર રહેતી નથી. પણ તેઓ સાહેબ કહે છે કે છોકરાઓને અટકાવવાને સારુ ચાલુ કાયદો બહુ નથી. જો એમ હોય તો નવા બિલથી પોતાનાં માબાપની સાથે આવતાં બાળક છોકરાઓને બંધી જેવામાં આવતી નથી. એટલે એ ઈલાજ પણ નવા કાયદાથી મળતો નથી. તે બતાવે છે કે નવો કાયદો તદ્દન નકામો છે. અને આ પ્રમાણે હવે તો રૅન્ડ ડેલી મેલ પણ કબૂલ કરે છે. આ બધું વિચારતાં આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે મિ. ચમનીના રિપોર્ટ ઉપર કશુંયે વજન રહેવું ન જોઈએ.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૩-૪-૧૯૦૭

૪૨૪. મિ. ઉમર હાજી આમદ ઝવેરીનું રાજનામું

ઘણા જરૂરી કામને લીધે મિ. ઉમર હાજી આમદ ઝવેરીએ નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસના જોઈન્ટ સેક્રેટરીના હોદ્દાનું રાજનામું આપ્યું છે. મિ. ઉમર ઝવેરી તે નાતાલમાં જ નહીં પણ દક્ષિણ આફ્રિકામાં એક જ અને એકા છે. તેમની બરાબરી કરનાર બીજા કોઈ હિંદી નથી એમ કહેવું એ જરાયે વધારે પડતું અમે માનતા નથી. તેમનું જવાનું ઘણું ટૂંક મુદતમાં થશે. તેમને માન આપીને માન લેવા જેવું છે. અમને ખાતરી છે કે કોંગ્રેસ તો માન આપશે; પણ બીજાં મંડળો મિ. ઉમર ઝવેરીની સમદૃષ્ટિની બૂજ જાણવા ખાતર નોખું માન આપશે એવી પણ અમે ઉમેદ રાખીએ છીએ. નોખે સ્થળે માન આપવાની જરૂર નથી પણ એ જ સ્થળે અને એ જ દહાડે કોંગ્રેસ તેમ જ બીજાં મંડળો માન આપી શકે છે, અને તે જ શોભશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૩-૪-૧૯૦૭

૪૨૫. દક્ષિણ આફ્રિકામાં પડતા દુઃખની કહાણી

અમને ઘણા ગૃહસ્થો તરફથી સૂચના થઈ છે કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં જે દુઃખો આપણી ઉપર પડે છે તેની તવારીખ અમારે બહાર પાડવી. તેમાં આજ સુધી થયેલી અરજીઓનો તરજુમો વગેરે આપવાં. આજુ પુસ્તક^૧ બહાર પડે તો બેશક ઉપયોગી થઈ પડે અને ઘણું સમજવાનું મળી આવે. આજુ પુસ્તક વખતે ૧,૦૦૦ પાનાં સુધી પણ પહોંચી જાય. બહુ ઓછી કિંમતે બહાર ન પડી શકે. પાંચ શિલિંગ તેના સહેજે પડવા આવે. ૫૦૦ નક્કવ પહેલેથી ખપે નહીં ત્યાં સુધી અમે એવી ચોપડી બહાર પાડવાની હિંમત કરી શકતા નથી. તેથી જેઓનો તેવી ચોપડી છપાયેલી જોવાનો ઈરાદો હોય તેઓ સાહેબ અમને લખી જણાવશે તો અમે તે ઉપર વિશેષ વિચાર બાંધી શકશું.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૩-૪-૧૯૦૭

૪૨૬. માજી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ એલેક્ઝાન્ડર

માજી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ એલેક્ઝાન્ડરને હિંદી કોમ તરફથી માન આપવાની ચર્ચા ઘણા વખત થયાં ચાલી રહેલી છે છતાં હજુ અપાયું નથી. હવે ઘણો વખત ગયો છે. જેમ વધારે વખત જાય છે તેમ આપણી હીણપત નજરે આવે છે. એટલે આગેવાનોને અમારી સૂચના છે કે આરંભેલું કામ તુરત ઉકેલી લેવું.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૩-૪-૧૯૦૭

૪૨૭. ઓન. પ્રોફેસર ગોખલેનો મહાન પ્રયાસ

પ્રોફેસર ગોખલે હિંદુસ્તાનમાં હાલ ફર્યા કરે છે અને જગો જગો હિંદની હાલત ઉપર ભાષણો આપે છે. આ મુસાફરીમાં તેમનો મુખ્ય હેતુ હિંદુ તથા મુસલમાનને એકઠા કરવાનો છે. બધી જગોમાં તેમને બન્ને કોમ વધાવી લેય છે. પહેલાં ન બનતું તેમ બન્ને કોમ તેમને ખાણાંઓ આપે છે. આ પ્રમાણે તેઓ સાહેબ અલીગઢ કોલેજમાં ગયેલા. ત્યાંના ભણનારાઓએ તેમને બહુ માનપૂર્વક વધાવી લીધા હતા. ત્યાં તેમણે બતાવ્યું કે જ્યાં સુધી આપણે જાતમહેનત નહીં કરીએ ત્યાં સુધી આપણો છુટકારો થનાર નથી. તે કોલેજવાળા નવાબ મોહસીન-ઉલ-મુલકના તેઓ સાહેબ પરોણા હતા. ત્યાં મિ. ગોખલેના માનમાં બહુ મોટી મિજબાની કરી હતી.

૧. આ પુસ્તક છપાયું નથી.

અલ્લાબાદ, લખનૌ, લાહોર, અમરીતસર વગેરે બીજી જગ્યાએ પણ તેઓ ગયા હતા અને ભાષણો આપી લોકોમાં જાગૃતિ અને સંપનો વધારો કર્યો હતો.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૩-૪-૧૯૦૭

૪૨૮. અફઘાનિસ્તાનમાં કેળવણી

અફઘાનિસ્તાનમાં કેળવણીના વડા ડૉ. અબદુલ ગની હાલ કાબુલમાં નિશાળો સ્થાપી રહ્યા છે. નિશાળો સ્થાપવાને સારુ તેમણે કાબુલમાં ૪૦ લક્ષા બનાવ્યા છે. વળી હબીબિયા યુનિવર્સિટીના સંબંધમાં સરસ પુસ્તકોનો તરજુમો કરવાનું કામ ચાલી રહ્યું છે. વૈદક શાસ્ત્રની કેળવણી પણ આપવાનું કામ ચાલે છે, અને લોકોને ઉદ્યોગની કેળવણી આપવાનું આ માંસમાં થરૂ થવાનો સંભવ છે. સ્ટેટને ખર્ચે યુરોપ તથા જાપાન ભણવાને નિશાળિયા મોકલવાનો વિચાર પણ ચાલ્યા કરે છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૩-૪-૧૯૦૭

૪૨૯. ડરબનમાં હિંદી જમીનદાર

ડરબનમાં નીચે પ્રમાણે [કિંમતની] જમીન હિંદીઓના તાબામાં ૧૯૦૬-૭ની સાલમાં હતી:

	હિંદી	બીજાઓ	કુલ
વોર્ડ ૧લી	૧૪,૪૮૦	૧૧,૪૦,૫૭૦	૧૧,૫૫,૦૫૦
„ ૨જી	૨૬,૬૦૦	૧૪,૪૯,૧૫૦	૧૪,૭૫,૭૫૦
„ ૩જી	૧૯,૬૯૦	૧૯,૩૮,૩૪૦	૧૯,૫૮,૦૩૦
„ ૪થી	૩,૪૦,૭૯૦	૧૮,૫૭,૭૭૦	૨૧,૯૬,૫૬૦
„ ૫મી	૪૫,૯૨૦	૧૩,૧૬,૯૧૦	૧૩,૬૨,૮૩૦
„ ૬ઠ્ઠી	૧,૦૫,૬૮૦	૯,૦૭,૫૩૦	૧૦,૧૪,૨૧૦ ^૧
„ ૭મી	૨૮,૩૮૦	૯,૩૨,૬૨૦	૯,૫૧,૦૦૦ ^૨
પા.	૫,૩૨,૫૪૦ ^૩	૯૫,૪૨,૮૯૦	૧,૦૧,૨૫,૪૩૦ ^૪

આ પ્રમાણે જોતાં હિંદી જમીનદાર માત્ર પાંચ ટકા કિંમતની જમીન ભોગવે છે. અને તેમાં પણ ઘણું ભાગે બૉડમાં જમીન હોવાનો સંભવ છે. એટલે ગોરાઓ જે ધાસ્તી રાખી રહ્યા છે તે નકામી છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૩-૪-૧૯૦૭

૧, ૨, ૩, અને ૪. સ્પષ્ટ છે કે આ આંકડા છાપવામાં ભૂલ છે.

૪૩૦. જ્ઞેહાનિસબર્ગનો પત્ર

મિ. સ્મટ્સ આગળ ડેપ્યુટેશન

હું ગયે અઠવાડિયે લખી ગયો છું કે મિ. સ્મટ્સની પાસે ડેપ્યુટેશન જઈ માસ મીટિંગના^૧ ઠરાવો રજૂ કરશે. તે પ્રમાણે મિ. સ્મટ્સે તા. ૪થી ગુરુવારે ડેપ્યુટેશનને મળવા ઠરાવ્યું હતું. મિ. અબદુલ ગની, મિ. કુવાડિયા, મિ. ઈસપ મિયાં, મિ. હાજી વજીરઅલી, મિ. મુનલાઈટ તથા મિ. ગાંધી જ્ઞેહાનિસબર્ગથી જનરલ મેનેજરની સાથે ખાસ ગોઠવણ કરી ૮-૩૫ની ઓફિસ પ્રેસ ટ્રેનમાં પ્રિટોરિયા ગયા. પ્રિટોરિયાથી મિ. મહમદ હાજી જુસબ તથા મિ. ગૌરીશંકર વ્યાસ સામેલ થયા. અને તેટલા સાહેબો બરાબર ૧૨ વાગ્યે કોલોનિયલ ઓફિસમાં ગયા. મિ. ચમની હાજર હતા. મિ. સ્મટ્સને મિ. ગાંધીએ બધી હકીકત કહી સંભળાવી. મિ. સ્મટ્સને યાદ આપ્યું કે હિંદી કોમ ઘણી વખત રજિસ્ટર કઢાવી ચૂકેલી છે. મિ. ચમનીનો રિપોર્ટ તે હિંદી કોમની દલીલ સાબિત કરે છે. અને બીજી રીતે પણ હિંદી વિશ્વાસલાયક છે એમ બતાવી આપ્યું. હિંદી કોમની મદદથી એશિયાટિક અમલદારો જ્યાં લાંચ લેતા હતા તેઓને પકડવામાં આવ્યા હતા. એટલે આ વખતે સરકારે આ બધું ધ્યાન રાખી માસ મીટિંગના બીજા ઠરાવ પ્રમાણે વોલંટરી રજિસ્ટ્રેશનની દરખાસ્ત કબૂલ રાખવી જોઈએ.

ત્યાર પછી મિ. હાજી વજીરઅલીએ ટેકામાં દલીલો આપી અને હિંદી કોમની વફાદારી ઉપર ધ્યાન ખેંચ્યું. મિ. અબદુલ ગની તથા મિ. ઈસપ મિયાંએ દલીલો રજૂ કરી અને હાલ પણ નોકરો વગેરેની તકલીફ પડે છે તે બતાવ્યું. મિ. સ્મટ્સે આ બધું ધ્યાન દઈ પોણો કલાકથી વધારે વખત સુધી સાંભળ્યું. છેવટે મિ. સ્મટ્સે જવાબ આપ્યો કે પોતે ઘણી નવી વાત સાંભળેલી છે તે બાબત તપાસ કરશે અને પછી લેખિત જવાબ^૨ આપશે. એ ઉપરથી ડેપ્યુટેશને એમ પણ નથી સમજવાનું કે સરકાર બીજા ઠરાવ કબૂલ રાખી શકશે. આ જવાબનો અર્થ એ થયો [કે] જે સ્થિતિ લોર્ડ એલ્ગિનની પાસે ડેપ્યુટેશન ગયું તે વખતે હતી તે આજે આવી પડી છે અને જો મિ. સ્મટ્સને બરોબર કોઈ ત્રાહિત માણસ સમજાવી શકે તો બીજા ઠરાવની અસર થાય. તે પરથી મિ. પોલાક શુક્રવારને દિવસે મિ. ગ્રેગોરોસ્કી પાસે ગયા હતા અને તેમણે દિલસોજી આપેલી છે. ઘણો આધાર મિ. ચમનીની ઉપર રહેલો જણાય છે. જો તે કહે કે હિંદીની દરખાસ્ત પ્રમાણે વગર કાયદે પોતે રજિસ્ટર કરી શકશે તો મિ. સ્મટ્સ દરખાસ્ત કબૂલ રાખે એવો બહુ સંભવ છે. મિ. પોલાકે પ્રિટોરિયામાં ઘણું સારું કામ કરેલું જેવામાં આવે છે. આખો શુક્રવાર માણસોને મળવામાં જ તેમણે ગાળ્યો છે. પ્રિટોરિયા ન્યૂસના એડિટરને તથા ટ્રાન્સવાલ એડવર્ટાઈઝરના એડિટરને પોતે મળ્યા. તથા મિ. ડી. વેટને પણ મળ્યા. તેઓ બધા કંઈ હકીકત સમજતા ન હતા તે હવે સમજતા થયા છે. અને બનતી મદદ કરવાનું પણ જણાવ્યું છે.

૧. જુઓ “જ્ઞેહાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૪૨૪-૫.

૨. જુઓ “જ્ઞેહાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૪૫૫-૯.

મિ. ચમનીનો રિપોર્ટ^૧

મિ. ચમનીનો ૧૯૦૬ની સાલનો રિપોર્ટ બહાર પડ્યો છે. તેમાં તે જણાવે છે કે ૧૯૦૫ ડિસેમ્બરની ૩૧ તારીખ સુધી ૧૨,૮૯૯ પરમિટ એશિયાટિકને સારુ કાઢવામાં આવી હતી. તે પરમિટ જેઓ લડાઈના પહેલાં ટ્રાન્સવાલમાં રહેતા હતા તેવા એશિયાટિકને આપવાનો ઠરાવ હતો. ૧૮૯૯ની સાલ પહેલાં જે રજિસ્ટરો રાખવામાં આવ્યાં હતાં તે ગુમ થયેલાં હોવાથી કોણ ટ્રાન્સવાલના જૂના રહીશ હતા તે જાણવું મુશ્કેલ હતું. વળી લડાઈ પહેલાં જે માણસ પાઉંડ ૩ આપતા તેને માત્ર પહોંચ જ આપવામાં આવતી, એટલે તેમાંથી એ પૈસા આપનાર કોણ હતા એ સાબિત થાય તેમ ન હતું. ઘણા માણસો આવાં સર્ટિફિકેટ બહુ પૈસા આપી વહેંચતા હતા. ૧૨,૫૪૩ પરમિટમાંથી ૪,૧૪૪ માણસોએ અગાઉ પા. ૩ આપેલા. કેટલાંક રજિસ્ટરો ઉપર તો હિંદુસ્તાની ભાષામાં એવું લખેલું જેવામાં આવે છે કે જે ઉપરથી કહી શકાય કે રજિસ્ટરો કોઈ બીજા માણસનાં હોવાં જોઈએ. હાલ પરમિટ આપવા વિષે બેવડી સંમતિ છે. એક તો એ કે ડરબનમાં કોર્ટ એન્ટ રાખેલો છે તે તપાસ કરે છે અને બીજી એ કે ઠેકાણે ઠેકાણે યુરોપિયન લોકોની સલાહ આપનારી બોર્ડ સ્થપાયેલી છે. જેહાનિસબર્ગમાં પોલીસ કમિશનર તપાસ કરે છે અને જે માણસ બરોબર પુરાવો ન આપી શકે તેને પરમિટ આપવામાં આવતી નથી. ૧૯૦૫થી ૧૯૦૬ના ડિસેમ્બર સુધીમાં બધી મળીને ૫૯૬ પરમિટ કાઢવામાં આવી હતી. ૩૨૮૬ પરમિટની અરજી ૨૬ કરવામાં આવી હતી. ઉપરની પરમિટમાં ૧૨,૨૪૦ હિંદીની હતી અને ૧,૨૩૮ ચીનાઓની હતી. આ ઉપરાંત ઘણા એશિયાટિક ટ્રાન્સવાલમાં વગર પરમિટે અથવા બીજા માણસની પરમિટ લઈને આવેલા છે. આવા માણસો બધા પકડી શકાતા નથી કેમ કે બધાને પોતાના અંગૂઠા આપવાની ફરજ પાડી શકાતી નથી. આવા માણસોની સંખ્યા ૮૭૬ની છે. તેમાંથી ૨૧૫ ઉપર કેસ ચાલેલો અને તેઓને સજા થયેલી. ઉપરની સંખ્યામાં જેઓ જેવામાં આવ્યા નથી અને દેશમાં ધૂસી ગયા છે એવાનો ઉપાય નથી. તેમ જ ૧૪૧, જેઓને ડરબનથી જ પાછા વાળવામાં આવ્યા હતા તેઓનો સમાવેશ પણ થતો નથી. વધારેમાં વધારે હરકત એશિયાટિક છોકરાઓ વિષે આવે છે. સુપ્રિમ કોર્ટના ઠરાવથી કયા છોકરાઓને પરમિટ લેવી જ જોઈએ એ માલૂમ પડી શકતું નથી. એથી ઘણા હિંદી છોકરાઓ દાખલ થઈ ગયા છે. આમ હોવાથી એશિયાટિક લૉ એમેન્ડમેન્ટ ઓર્ડિનન્સ દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. ૧૯૦૪ના સેન્સસ પ્રમાણે એશિયાટિક છોકરાઓ ૧૫ વરસની અંદરના ૧,૭૭૪ હતા. ૪૧૭ પરમિટ ખોવાયેલી જેવામાં આવે છે. ધંધા પ્રમાણે નીચે પ્રમાણે એશિયાટિકના વિભાગ પાડી શકાય છે.

	૧૯૦૫ જૂન	૧૯૦૬ જૂન	વધારો
જનરલ ડીલર	૧,૦૫૪	૧,૧૦૫	૫૧
ફેરીવાળા	૩,૦૮૬	૩,૫૮૭	૫૦૧
ટ્રાવેલિંગ ટ્રેડર્સ	૪૬	૨૨૯	૧૮૩
એન્ટ	૧૧	૮	—
બેકર	૬	૫	—
બુચર	૪૩	૪૦	—
ઈટિંગ હાઉસ	૬૩	૮	—
ધોબી	૩૨	૬૦	૨૮
ગ્રોસર	૧૩૫	૧૩૧	—
દૂધવાળા	૪	૩	—
ફ્રેટર	૧૯	૧૧	—

૧. જુઓ પા. ૪૪૪-૫ પણ.

તે સિવાય આ રિપોર્ટમાં ક્યે ક્યે ઠેકાણે ઈન્ડિયન લોકેશન નીમવામાં આવ્યાં છે તેનું વિસ્તર આપવામાં આવ્યું છે.

રૅન્ડ હેલી મેલની ટીકા

ઉપરના રિપોર્ટ ઉપર જોહાનિસબર્ગના રૅન્ડ હેલી મેલે સખત ટીકા કરેલી છે. ટીકા કરનાર જણાવે છે કે મિ. ચમનીએ એશિયાટિક ઈમિગ્રેશન ઉપર દબાણ કરવાનાં કારણો બતાવ્યાં પણ હાલ જે કાયદો ચાલે છે તેના કરતાં વિશેષ કાંઈ પણ થવું જોઈએ એ બતાવી શક્યા નથી. મિ. ચમનીનો રિપોર્ટ ચોક્કસ બતાવે છે કે હાલ જે રીતભાત ચાલે છે તે નિષ્ફળ ગયેલ છે. જે એમ હોય તો તે રીતભાત નવા કાયદાથી બદલાવાની નથી. એક અંગૂઠાને બદલે દશ આંગળાં લેવાથી મોટો ફેરફાર થઈ જાય એમ માનવાનું કારણ નથી. એટલે જે હવે એમ કરવું જોઈએ તે નવો કાયદો નહીં પણ નવી રીત. અને જે આ રીત હિંદી કોમના આગેવાનો સાથે મસલત કરીને શોધી કાઢવામાં આવે તો બહુ સવડ પડશે અને હાલ જે ઘર્ષણ વડી સરકારની સાથે થવાનો સંભવ છે તે દૂર થશે. મિ. ચમનીએ હાલની ખોડ બતાવી છે તેના કરતાં આગળ ઉપર શું કરવું જોઈએ તે બતાવ્યું હોત તો વધારે ઠીક ગણાત.

વિલાયત તાર

કોલોનિયલ સેક્રેટરીએ એશિયાટિક બિલ બાબત તાર મોકલવા ના પાડેલી તે ઉપરથી ઍસો-સિયેશનના પ્રમુખે લોર્ડ સેલબોર્ન સાહેબને પુછાવેલું કે શું કરવું.^૧ તેઓ સાહેબે જવાબ આપ્યો કે સ્થાનિક સરકારે જે કર્યું તેમાં વચ્ચે અવાય નહીં. આ ઉપરથી લોર્ડ એલિંગન ઉપર ઍસો-સિયેશને ગયે શનિવારે પરબારો લાંબો તાર^૨ કરેલો છે અને સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ કમિટીની ઉપર પણ ડેપ્યુટેશન વિષે મુખતેસર તાર^૩ મોકલ્યો છે. આ તારોના પા. ૨૮ બેસી ચૂક્યા છે.

ફેરીવાળાઓને જાણવાજોગ

ચેમ્બર ઓફ કોમર્સે ફેરીવાળાઓને સારું ખાસ કાયદો કરવાને સૂચના કરેલી છે તેમાં એક સૂચના એવી છે કે કોઈ ફેરીવાળાએ એક જગ્યા ઉપર ૨૦ મિનિટ કરતાં વધારે વખત સુધી વેપારને અર્થે રહેવું નહીં અને તે જ ફેરીવાળો તે જ જગ્યાએ તે જ દહાડે બીજી વખત ન આવી શકે અને ફેરીવાળાઓ માત્ર સરિયામ રસ્તા ઉપર જ ફેરી ફરી શકે. આ સૂચના હજુ કબૂલ થયેલી નથી. પણ જે થાય તો ફેરિયાઓના બૂરા હાલ થશે.

પરમિટ વિષે ચેતવણી

મારી જાણમાં હાલમાં ઘણી જગ્યાએથી આવ્યું છે કે કેટલાક હિંદીને કોઈ માણસ, તેમાં મુખ્યત્વે એક ગોરો, બનાવટી પરમિટ આપે છે. આ વાત ખરી હોવાનો સંભવ છે. આવી પરમિટોના કેટલાક હિંદીઓ બહુ પૈસા આપે છે. મારે જણાવવું જોઈએ કે આ પરમિટો કંઈ કામની નહીં સમજવી. જેઓ લેશે તેઓ ગુનો કરશે. એટલે પૈસા આપીને દુઃખ માથે ખેંચવા બરોબર થશે. એટલું સહેલાઈથી સમજવું જોઈએ કે બનાવટી પરમિટોની નકલ પરમિટ ઓફિસમાં હોય જ નહીં અને જ્યાં સુધી પરમિટ ઓફિસમાં તેવી પરમિટ હોય નહીં ત્યાં સુધી જે નીકળેલી પરમિટો હોય તે ખોટી જ સમજવી.

૧. જુઓ “જોહાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૪૨૪-૫.

૨. જુઓ “સંસ્થાન મંત્રીને તાર”, પા. ૪૪૦.

૩. જુઓ “દ. આ. ધિ. હિં. સમિતિને તાર”, પા. ૪૪૦-૧.

૩૧મી માર્ચની નોટિસનો ખુલાસો

એક ચર્ચાપત્રી જોડાનિસબર્ગથી સવાલ પૂછે છે તે અધિપતિએ મને મોકલ્યો છે. સવાલ એ છે કે ૩૧ માર્ચ પહેલાં રજિસ્ટરવાળા જે માણસે પરમિટ ન લીધી હોય તેને માત્ર ટ્રાન્સવાલ છોડવાની નોટિસ મળે કે બીજી પણ સજા થાય. આ સવાલના જવાબમાં ખબર આપવાની કે જે તેવા માણસની ઉપર વગર પરમિટે રહેવાનો ચાર્જ આવે તો તેને માત્ર નોટિસ જ મળે.

જોડાનિસબર્ગના ચર્ચાપત્રીને સૂચના

જોડાનિસબર્ગના ચર્ચાપત્રી જે પોતાના કાગળો તથા બીજાં લખાણ જોડાનિસબર્ગની ઓપીનિયનની ઓફિસે મોકલશે તો તુરત તેની વ્યવસ્થા થઈ શકશે. કેમ કે તેવા કાગળો ફિનિક્સથી પાછા જોડાનિસબર્ગ આવતાં વખત કેટલોક નકામો જાય છે. સરનામું પો. ઓ. બૉક્સ ૬૫૨૨ કરવું.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૩-૪-૧૯૦૭

૪૩૧. દ. આ. બ્રિ. હિં. સમિતિને તાર^૧

[જોડાનિસબર્ગ,
એપ્રિલ ૧૯, ૧૯૦૭ પહેલાં]

[દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિ
લાંડન]

ચીનાઓએ સરકારને લખ્યું છે કે અમે હિંદીઓની દરખાસ્ત સ્વીકારી લીધી છે. રૅન્ડ હેલી મેલે સરકારને એ સ્વીકારી લેવા સલાહ આપી છે.^૨

[બિઆસ]

[મૂળ અંગ્રેજી]

કૉલોનિયલ ઓફિસ રેકૉર્ડ્ઝ: સી. ઓ. ૨૯૧/૧૨૨

૧. આ તાર એલ. ૩૫૯૫. રિચે એપ્રિલ ૧૯મીએ સહાયક સંસ્થાન મંત્રીને મોકલી આપ્યા હતા.

૨. જુઓ "જોડાનિસબર્ગનો પત્ર", પા. ૪૫૫-૬.

૪૩૨. ટ્રાન્સવાલના હિંદીની ફરજ

અમે ટ્રાન્સવાલના હિંદીનું ધ્યાન મિ. તિલકના ભાષણની મતલબ બીજી જગ્યાએ આપી છે તેની ઉપર ખેંચીએ છીએ. તેઓની ઉપર બહુ મોટી જવાબદારી છે. તેઓએ જે નવો કાયદો પસાર થાય તો જેલ જવાનો ઠરાવ કર્યો છે. સોગન ખાવા કે નહીં, સપ્ટેમ્બરના સોગન આજે બંધનકારક છે કે નહીં એ સવાલ હવે નથી રહ્યો. વાત એ છે કે એ કાયદાને શરણ નહીં થવાનો વિચાર જગજહેર કર્યો છે. મિ. રિચ તેને આધારે લડત ચલાવે છે. તેને આધારે ડેપ્યુટીશન વિલાયત ગયું છે. તેને આધારે ઘણા ગોરાઓ મદદ કરે છે ને તે સવાલ એવો ગંભીર છે કે મિ. સ્મટ્સ પણ વિચારમાં પડી ગયા છે. કિંબરલીના લોકોએ તાર મોકલ્યા છે. નાતાલ કોંગ્રેસે તાર મોકલ્યા છે. તે માત્ર જેલનો ઠરાવ પસાર થયો છે તેથી. આ સમયે બીક રાખવાની નથી. પણ પોતાની અને આખી હિંદી કોમની લાજ જાળવવાને સારુ ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓએ ચુસ્તપણે જેલના ઠરાવને વળગી રહેવાનું છે.

મિ. તિલકે જે ભાષણ કર્યું છે તે આપણને પણ લાગુ પડે છે. જ્યાં સુધી આપણી માગણી કબૂલ કરવાની આપણે ફરજ ન પાડીએ ત્યાં સુધી માગણી કબૂલ નહીં થાય. આપણું બૉય-કોટ,^૧ આપણું હથિયાર તે જેલરૂપી અકસીર ઈલાજ એ છે. તેમાં નિષ્ફળ જવાપણું છે જ નહીં. કેમ કે જેલમાં જઈને હાર પામવાની શી રહી?

અમે ટ્રાન્સવાલની કોમને ફરીથી યાદ આપીએ છીએ કે ત્યાંના કેપ ક્લર લોકો પાસના કાયદાની સામે થયા, પાસ લેવાની ના પાડી અને જેલમાં ગયા તેથી તેઓને સરકાર પાસ લેવાની ફરજ પાડતી નથી. તે પાસનો કાયદો તેઓને લાગુ પડે છે તે છતાં કંઈ જોરાવરી તેઓની ઉપર નથી થઈ શકતી. આવા ક્લર લોકોના કરતાં પણ આપણે બીકણ બનીએ તે થવું ન જ જોઈએ. મિ. રિચે લૉર્ડ ઍમ્પ્ટહીલને જે ભરોસો આપ્યો છે તે મુજબ આપણે ન ચાલીએ તો બધી મહેનત ઉપર પાણી ફેરે તેવું છે. એટલે જે હિંદી કોમ જેલના ઠરાવમાં ચુસ્ત રહેશે તો નવો કાયદો નથી જ થયો એમ સમજવાનું છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૨૦-૪-૧૯૦૭

૧. આ વખતે બહિષ્કાર હિંદી રાજકારણનું એક અગત્યનું લક્ષણ બની ગયો હતો.

૪૩૩. ઇંગ્લંડ અને તેનાં કોલોની

આજકાલ લંડનમાં કોલોનીના પ્રધાનોને ઇંગ્લંડની પ્રજા વધાવી રહી છે. દાક્ટર જેમિસન જેણે બોઅરનો મુલક લૂંટવાનો ઈરાદો રાખ્યો હતો તેની ઉપર ખુશાલીના પોકાર વરસી રહ્યા છે. જ્યાં જ્યાં તે તથા બીજા કોલોનીના પ્રધાનો જાય છે ત્યાં તેઓને અત્યંત માન મળે છે. તેઓની ખામીઓનો કોઈને ખ્યાલ નથી અને તેઓના ગુણોનો જ વિચાર કરે છે.

આ બધું વાસ્તવિક છે. એમ જ્યાં હોય ત્યાં જ પ્રજાની ચડતી થઈ શકે. કોલોની તે ઈંગ્રેજ પ્રજાનાં છોકરાંઓ બરોબર છે. બાપ છોકરાંઓને હોંશે મળે. તેઓના દોષનો વિચાર ન કરતાં તેઓના ગુણ મનમાં લાવી તેઓને ઉમંગપૂર્વક મળે તેમાં કંઈ નવાઈ નથી. જ્યાં એવો સંબંધ હોય ત્યાં કુટુંબ ચડે છે. એવા સંબંધથી જ પ્રજા ચડે છે. ઈંગ્રેજની ચડતીનું આ એક સબળ કારણ છે. તેઓના ભાઈઓ અથવા તેઓનાં છોકરાંઓને ચડતા જોઈ તેઓ અદેખાઈ નથી કરતા.

વળી આ પ્રધાનો જેઓ આટલું માન મેળવી રહ્યા છે તેઓ બહાદુર છે. તેઓ એક બીજાથી ગાંજ્યા જાય તેવા નથી અને દેશને અર્થે સાહસ કરનારા છે. તેથી જ તેઓને ઈંગ્રેજ વધાવી લે છે. જનરલ બોથા સાઉથમ્પટનમાં ઊતર્યા ત્યારે ત્યાંની મ્યુનિસિપાલિટીએ તેને માન આપ્યું. તે તો ઈંગ્રેજ નથી. પણ ઈંગ્રેજના જેવા ગુણ ધરાવનાર બહાદુર લડવૈયો છે. તેણે કહ્યું, “એવો એક વખત હતો કે જ્યારે મને લડાઈમાં ઈંગ્રેજોએ ઘેરી લીધો હતો. આજે એવો વખત છે કે હું ઈંગ્રેજોથી ઘેરાઈ રાજ થાઉં છું. ને આટલા બધા મને ઘેરો છો તોપણ હું ધાસ્તી ખાતો નથી ને હજી વધારે ઘેરશો તેમ વધારે રાજ થઈશ.” આ ભાષણ તેણે પોતાની સ્વદેશભક્તિ બતાવવા ડચ ભાષામાં જ કર્યું.

આ બધું જાણી આપણને અદેખાઈ કરવાની નથી. પણ તેઓને શાબાશી આપવાની છે. અને જો આપણામાં પ્રજાહિતનો ગુણ હોય તો તેઓની માફક પ્રજાના હિતમાં પરોવાવાનું છે અને તેઓની જેમ પ્રજાહિતને ખાતર મરવા સુધી પણ તૈયાર થવાનું છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૨૦-૪-૧૯૦૭

૪૩૪. લેડીરિમથની અપીલો

લેડીરિમથથી અગિયાર અપીલ સુપ્રિમ કોર્ટમાં ગઈ હતી તેનું પરિણામ અમે ધારતા હતા તેવું આવ્યું છે. તે કેસમાં લાઈસન્સિંગ કોર્ટ^૧ પુરાવો વગેરે નહીં લેતાં એમ ને એમ ચુકાદો આપ્યો હતો. એટલે તે અપીલ નહીં ગણાય. આવા આધારે સુપ્રિમ કોર્ટ અપીલ કોર્ટનો ચુકાદો રદ કર્યો છે ને ફરી કેસ સાંભળવાનો હુકમ કર્યો છે. અગિયાર અરજદારોને લાઈસન્સ નથી મળ્યું તેઓ ફરી પાછા અપીલ કરી શકે છે. અને જો અપીલ કોર્ટ હક કરી પુરાવો લેતા છતાં લાઈસન્સ ન આપે તો અરજદારો કંઈ કરી શકે તેમ નથી.

આ કેસમાં સોમનાથ મહારાજના કેસની માફક કાર્ટે ખરચો અરજદારને નથી અપાવ્યો એ ખરાબ વાત છે. જો ખરચો અપાવ્યો હોત તો અપીલ કોર્ટના મેમ્બરો જરા ડરમાં પડત. આ અપીલને આપણે આપી જીત નથી કહી શકતા. લાઈસન્સિંગ કાયદો જેવો ને તેવો જ રહે છે. આ સિવાય વિશેષ પરિણામ આવે તેવી આશા નહોતી, એટલે નિરાશાનું કારણ નથી. નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસે લડત જરી રાખવાની છે, જો બરોબર મહેનત થશે તો લાઈસન્સિંગ કાયદો રદ થશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૦-૪-૧૯૦૭

૪૩૫. ઈન્ડિયામાં ફેરફાર

લોર્ડ કોમરે ઈન્ડિયાના મુખ્ય અધિકારી તરીકેનો હોદ્દો છોડ્યો છે તેનું કારણ પોતાની ખરાબ તબિયત એમ બતાવ્યું છે. લોર્ડ કોમરે ઈન્ડિયામાં ઘણા સુધારા કર્યા. ઈન્ડિયાના લોકોને કેળવણી આપી અને તેઓ એક પ્રજા છે તેવું ભાન કરાવ્યું. હવે તે જ પ્રજા લોર્ડ કોમરની સામે થાય છે કેમ કે લોર્ડ કોમર ઠીક લાગે તે કરતાં વધારે સત્તા ભોગવવા માગે છે. તેમની બદલીમાં સર એલ્ડન ગોર્સ્ટ નિમાયા છે. એમ કહેવાય છે કે તેઓ સાહેબ લોર્ડ કોમરના ધોરણને વળગી રહેશે. છતાં અંગ્રેજી લિબરલ છાપાંઓ માને છે અને ઈચ્છે છે કે ઈન્ડિયાના લોકોને વધારે સત્તા મળવાની જરૂર છે. ઈન્ડિયાનાં છાપાંઓ પણ એવી જ આશા રાખે છે કે લોર્ડ કોમરની બદલીથી પ્રજાની સત્તામાં વધારો થશે. એટલું તો જોવામાં આવે છે કે હાલના લિબરલ પક્ષના સભાસદો આખા બ્રિટિશ રાજ્યમાં પ્રજાની સત્તામાં વધારો જોવા ઈચ્છે છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૦-૪-૧૯૦૭

૪૩૬. જોડાનિસબર્ગનો પત્ર

કોલોનિયલ સેક્રેટરીનો જવાબ

ડેપ્યુટેશનની^૧ હકીકત હું આપી ચૂક્યો છું. તેનો જવાબ^૨ મિ. સ્મટ્સે મોકલ્યો છે તે નીચે પ્રમાણે છે:

૧. તમારા ૩૦મી તારીખના કાગળ અને ત્યાર પછી હિંદી ડેપ્યુટેશનની સાથે મને મુલાકાત થઈ હતી તે દરમિયાન મારી પાસે એશિયાટિક એમેન્ડમેન્ટ એક્ટ તથા બીજા વિષયો ઉપર જે રજૂ કરવામાં આવ્યું તેથી હું હિંદી કોમનો આભારી થયો છું. ડેપ્યુટેશને નવા કાયદાની સામે વાંધા ઉઠાવતાં જણાવ્યું કે તે કોમને હાલાકી ઉપજાવનારો છે અને જ્યારે હિંદી કોમ પોતાની મેજે નવાં રજિસ્ટર લેવા તૈયાર છે તો પછી કાયદાની જરૂર નથી અને તેટલા કારણસર તે ફરજિયાત કાયદો અપમાનકરતા છે. ડેપ્યુટેશને વળી એમ પણ બતાવ્યું કે ૧૮૮૫ના કાયદામાં જે જમીન બાબત હરકત છે તે રદ થતી નથી, અને કોલોનીમાં થોડી મુદતને સારું રહેનારાઓને અડચણ આવે છે તે ન આવવી જોઈએ.

૨. આ બંધી બાબત ઉપર બરોબર વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. અને મારે બતાવવું જોઈએ કે નવા કાયદાની ૧૭મી કલમમાં મુદતની પરમિટ આપવાનો બંદોબસ્ત થયેલો છે.

૩. જમીન બાબત મારે દિલગીરીની સાથે જણાવવું જોઈએ કે ૨૧મી કલમમાં જે એક માણસની^૩ જમીન બાબત લખેલું છે તે સિવાય વધારે રાહત સરકાર આપી શકતી નથી.

૪. બીજાં કારણોસર કાયદાની સામે હરકત ઉઠાવવામાં આવી છે તે બાબત મારે તમને ખાતરી આપવાની છે કે એશિયાટિક કોમનું અપમાન કરવાનો સરકારનો ઈરાદો નથી. પણ એમ તો ઈનકાર નહીં કરવામાં આવે કે એશિયાટિક કોમના માણસોને ઓળખવાનાં નિશાનોનો સવાલ તે મુશ્કેલી ભરેલો છે. નવા કાયદાનો મુખ્ય હેતુ એ છે કે તે કોમના માણસોને તુરત ઓળખી શકાય એવાં સાધનો લેવાં કે જેથી અહીં રહેવાનો કોને હક છે તે જાણી શકાય. આ હેતુ પાર પાડવાને સારું નવાં કાયદાની જરૂર છે. મારે દિલગીરી સાથે કહેવું જોઈએ કે ફરી રજિસ્ટર કરવા બાબત ડેપ્યુટેશને જે સૂચના કરી છે તે બનવા જોગ નથી. કેમ કે ફરજિયાત કાયદાની તેમાં જરૂર છે. વળી બીજા એશિયાટિક કોમો તમારા વચનથી બંધાય ને તેમાં પણ વળી જેઓ વગર પરમિટે રહેવા છે તેઓ બંધાય એવું તમે કેમ ચોક્કસ રીતે કહી શકો તે સમજાતું નથી.

૫. વગર પરમિટે ઘણા એશિયાટિક આ મુલકમાં આવી રહ્યા છે એવું ઘણા ગોરા માને છે, એમાં તો કંઈ જ શક નથી. અને તેઓને જણાય છે કે આમ

૧. જુઓ “જોડાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૪૪૮-૫૧.

૨. નવા એશિયાઈ રજિસ્ટ્રેશન ધારા સંબંધમાં સ્મટ્સને મળવા જે હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ ગયું હતું તેને તેમણે લેખિત જવાબ આપવાનું વચન આપેલું. જુઓ “જોડાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૪૪૮-૫૧.

૩. ૧૮૮૫ના ધારા ૩માંથી તથા હિંદીઓની જમીનમાલિકી સંબંધી અન્ય કાનૂનોમાંથી અણુબકર આમદ ટ્રવેરીના વારસોને મુક્તિ આપવા અંગે જે વિશેષ કલમ છે તેનો અહીં ઉલ્લેખ છે. જુઓ “જે. ડી. રીઝને પત્ર” સાથે બીડેલું લખાણ, પા. ૧૦૯-૧૨.

ગેરકાયદેસર લોકો આવી રહ્યા છે તેનું કારણ એ છે કે માણસોને ઓળખી કાઢવા બાબત કંઈ જોઈએ તેવો ધારો નથી. આવી લાગણીની દરકાર નહીં કરવી એવું સરકારથી બને તેમ નથી. વળી સરકારની પાસે તે ગેરકાયદેસર આવેલા માણસો બાબત સખત પુરાવો છે. આ બાબત વિષે વિચાર કરતાં હું દિલગીરીની સાથે જોઈ છું કે તમારી મીટિંગોમાં તથા ભાષણોમાં એવી સલાહ લોકોને આપવામાં આવી છે કે રજિસ્ટર નહીં કરાવીને કાયદાનો ભંગ કરવો. તમારા પોતાના હિતને સારુ હું ઉમેદ રાખું છું કે તમે એવો રિવાજ નહીં ચલાવો કે જેથી તમારી કોમને ખાસ લાભ આપવાનું ન બની શકે. અને હું અંતઃકરણપૂર્વક આશા રાખું છું કે તમારી કોમ જે હમેશાં કાયદાને માન આપનારી ગણાવાનો હક ધરાવે છે તે પોતાની એવી આબરૂ જાળવી રાખશે, અને બનતી ઉતાવળે, સફાઈથી ને કાયદેસર રજિસ્ટર કરવામાં સરકારને તે કોમ બંધી રીતે મદદ આપશે. તે કાયદો ગોરા તેમ જ એશિયાટિક બંને કાયદાને સારુ ઘડાયેલો છે. અને જે તે કાયદો બંધનકારક નહીં ગણાય તો ટ્રાન્સવાલમાં વગર પરમિટે એશિયાટિક આવતા અટકાવવાને સારુ વધારે દાબ મૂકવાનું સરકાર તેમ જ પાર્લિમેન્ટ ઉપર વધારે દબાણ મૂકવામાં આવશે.

જવાબ ઉપર થતા વિચાર

આ જવાબ સારો છે, ખરાબ છે, ને બીકણો તેમ જ ધમકીવાળો છે. સારો કહેવાનું કારણ એ છે કે તે વિનયવાળો જવાબ છે. જે હિંદી કોમને એકદમ તરછોડવાની હોત તો કારણો વગેરે વિના બે લીટીના જવાબથી ઉકેલી લેત. ખરાબ કહેવાનું એ કારણ છે કે આપણે કરેલી અત્યંત વાજબી માગણી સ્વીકારતાં પણ મિ. સ્મટ્સને વિચારવું પડે છે. બીકણો કહેવાનું એ કારણ છે કે જેલના વિચારો, ઠરાવો, તથા ભાષણથી સરકાર ધાસ્તીમાં પડી છે કે રખેને હિંદી કોમ એટલું જોર બતાવે. અને જે જોર બતાવે તો કાયદો નકામો થઈ પડે. ધમકીવાળો જવાબ એમ કહેવાનું કારણ કે ઉપર પ્રમાણે બીક લાગી છે તેથી વધારે સખતાઈ કરવાની ધમકીથી કદાચ જે આપણે દબાઈ જઈને જેલની વાત માંડી વાળીએ તો સરકાર કફોડી સ્થિતિમાંથી બચી જાય તેમ સમજી આપણને ધમકાવે છે કે આપણે જે કાયદો કબૂલ ન કરીએ તો હજુ વધારે સખતાઈ થશે.

હવે કેમ કરવું? આ અવસર ખરેખરો છે. આપણને રંગ ચડ્યો હશે ને આપણે આબરૂની દરકાર રાખતા હોઈશું તો જીતી જઈશું. સરકારની ધમકીથી જરાયે ડરવાનું નથી. કેમ કે જે કાયદો પસાર કર્યો છે તેથી વધારે દુઃખ શું આપશે? માણસની લાજ લેવી તેના કરતાં તેની ઉપર બીજી વધારે ઈજા શી હોય? આપણને એક તરફથી સમજાવે છે કે કાયદો અમલમાં લાવવામાં આપણે મદદ કરવી. બીજી તરફથી કાયદો પસાર એવો કરે છે કે આખી હિંદી કોમમાં એવો એક પણ વિશ્વાસ રાખવા લાયક માણસ નથી કે જેને રજિસ્ટ્રેશન એટલે ચોરચિઠ્ઠી ન આપવી પડે. આપણને ચોર બનાવીને કાયદો અમલમાં લાવવા ચોરની મદદ માગે છે!

એક પણ હક આપશે એવું જણાવતા નથી. જમીનના હકની ચોખ્ખી ના પાડે છે. લોકેશન તો નજરે તર્યા કરે છે. આમ જે માણસને ભોંયતળિયે બેસાડી દીધા છે તેને હવે વધારે હલકાઈ શું ભોગવાવશે? આ જમાનામાં ને યુરોપના ધોરણમાં ભય વિના પ્રીત નથી. આપણે મિ. સ્મટ્સની પ્રજનો દાખલો લેતાં જોઈએ છીએ કે ડચ લોકોને ઈંગ્રેજ સરકાર આવી દલીલ આપતી. પ્રેસિડેન્ટ કૂગરને કહ્યું કે જે તમે અમુક હકો ઈંગ્રેજને આપો તો બહુ ઠીક થઈ રહેશે, નહીં તો તમારે વેઠવું પડશે. પ્રેસિડેન્ટ કૂગરે આવા મધલાળિયા શબ્દોની ઉપર ધ્યાન ન આપ્યું. ધમકીથી ન ડર્યો. ને પોતે બહાદુર રહી પોતાની પ્રજને બહાદુર રાખી પોતે અમર થઈ

ગયો ને પ્રજાને અમર કરી મૂકી. પરિણામે આજે તે જ પ્રજાએ પોતાનું પાછું લીધું છે. ઘણા ડચ લોકો રણમાં પડ્યા. બાયડી છોકરાં પાયમાલ થયાં. પણ રહી ગયેલા તેઓ આજે રાજ્ય ભોગવે છે. આમ મૂએલા તે મર્યા નથી પણ અમર છે. એવું જ પણ બીજી રીતે, આપણે કરીએ તો જ આપણે જીતીએ. જેટલી સમજૂતી મિ. સ્મટ્સ કે બીજા આપે તે માત્ર ખાંડમાં વીંટલી જેરી પડીકી માની આપણે તજવાની છે. આપણે આજે પાછી પાની કરીએ તો હમેશને સારુ આપણે ફર્યા એમ જ સમજવાનું છે. આવા વિચાર કરી ઍસોસિયેશનની મીટિંગે ગઈ જુમેરાતે તા. ૧૧મીએ મિ. સ્મટ્સને ઍક્ટિંગ ચેરમેન મિ. ઈસપ મિયાંની સહીનો કાગળ મોકલ્યો છે. તે કાગળ વિનયવાળો, પણ આપણું નાક નિભાવનારો છે. તેનો તરજુમો નીચે પ્રમાણે છે :

ઍસોસિયેશનનો જવાબ

એશિયાટિક બિલ બાબત હિંદી કોમે જે સૂચના કરી છે તે વિષે આપનો આઠમી તારીખનો કાગળ મળ્યો. સરકારે લાગણીભરેલો અને ખુલાસાવાર જવાબ આપ્યો છે તેથી મારું ઍસોસિયેશન આભારી થયેલ છે. તોપણ હું નીચે પ્રમાણે ફરી વિચાર કરવા સારુ સરકારને અરજી કરું છું. હિંદી કોમે જે વાંધા ઉઠાવ્યા છે તે એટલા બધા અગત્યના છે ને જે સૂચના કરી છે તે એટલી વાજબી છે કે મારાં ઍસોસિયેશનને સરકારને તે સૂચના કબૂલ રાખવાનું સમજાવવાની જરૂર જણાય છે.

આપને યાદ દેવાની હિંમત કરું છું કે જે પ્રમાણે રજિસ્ટર થવાની સૂચના હાલ કરી છે તેવું જ રજિસ્ટર લોર્ડ મિલ્નરની સલાહથી હિંદી કોમે કબૂલ કરેલું ને ચીના લોકોએ તે ઠરાવ કબૂલ કરેલો હતો. મારું ઍસોસિયેશન આપને નમ્રતાપૂર્વક જણાવે છે કે કંઈ વચન આપવાની જરૂર નથી કેમ કે જે સૂચના કરી છે તે તુરત અમલમાં મૂકી શકાય તેવી છે. અને જરાયે વખત ગુમાવ્યા વિના જાણી શકાશે કે કેટલા એશિયાટિક પોતાની હાલની પરમિટ બદલાવી નવું રજિસ્ટર લેવા તૈયાર છે.

આપ નામદારના કાગળમાં વગર પરમિટવાળા માણસોનો સવાલ ઉઠાવ્યો છે. પણ તે સવાલ અમારી સૂચનામાં કે નવા કાયદામાં ઊઠતો નથી. કેમ કે વગર પરમિટના માણસો બેમાંથી એકે હકીકતમાં પરમિટ નહીં મેળવી શકશે. જ્યારે ફરી રજિસ્ટર થઈ રહેશે ત્યારે વગર પરમિટના માણસોને તપાસવાનું જ બાકી રહેશે અને જેઓ ગેર-કાયદે દેશમાં હોય તેઓને નોટિસ આપવી બાકી રહેશે.

બહુ હિંદીઓ વગર પરમિટે દાખલ થવાની વાતથી ગોરાઓની લાગણી ઉશ્કેરાયેલી છે એ વાત મારું ઍસોસિયેશન કબૂલ કરે છે. અને એથી જ મારી કોમે ઉપર મુજબ સૂચના કરેલી છે. એ સૂચના પ્રમાણે ઓળખી શકવાનાં પૂરતાં સાધનો મળી શકશે. અને જ્યારે હાલના દસ્તાવેજે લઈ લેવામાં આવશે ત્યારે ઓળખનાં સાધનોની અડચણ તો નહીં જ રહે. પણ મારે એમ કહેવાની જરૂર છે કે ગમે તે જાતનું ઓળખનું સાધન હશે તોપણ ધૂપી રીતે આવનારા તો આવ્યા જ કરશે. મારે એમ પણ જણાવવું જોઈએ કે ધૂપી રીતે ઘણા માણસો નથી આવતા. અને એ વાત મિ. ચમનીના રિપોર્ટ ઉપરથી સાબિત થાય છે.

મારું ઍસોસિયેશન તેટલા સારુ સરકારને ફરી વિચાર કરવાની અરજી કરે છે અને ઉમેદ રાખે છે કે ફરી વિચાર કરતાં સરકાર હિંદી કોમની સૂચના વિષે વધારે સારો મત બાંધશે.

કાયદો તરછોડી નાંખવા બાબતના ઠરાવો વિષે આપ લખો છો તેના જવાબમાં અમારે કહેવું જોઈએ કે કાયદો તરછોડવાની વાત તો છે જ નહીં. પણ કદાપિ જો હિંદી કોમની કાયદાની રાહે ચાલવાની ટેવ ઉપર બહુ દબાણ કરવામાં આવે અને જો કોમ પોતાની આબરૂ જાળવવા માગે તો તેની પાસે એક જ રસ્તો છે તે એ કે

કાયદાની છેલ્લી સજા તેણે કબૂલ રાખવી. એટલે કે જેલમાં જવું. અને આમ કરવામાં હિંદી કોમ કાયદાને તરછોડવા માગે છે એવો અર્થ નથી. પણ હિંદી કોમ નમ્રતાપૂર્વક બતાવવા માગે છે કે નવા કાયદાથી તેની લાગણી ઘણી જ દુખાય છે. કાયદાનો અર્થ એવો છે કે હિંદી કોમ તેના હેતુની સામે થાય તેવી છે. પણ હિંદી કોમ તો ઉપરની સૂચનાથી કાયદાનો હેતુ પાર પાડે છે. તેથી મારું ઓસોસિયેશન નમનતાઈથી માગણી કરે છે કે કાયદો અમલમાં આવે તે પહેલાં કોમની સૂચનાની અજમાયેશ થવી જોઈએ. તે સૂચના મુજબ બધી એશિયાટિક કોમ ચાલશે એમ મારા ઓસોસિયેશનને ખાતરી છે તેથી જ તે સૂચના કરી છે.

આ જવાબનું પરિણામ

આ જવાબથી સરકાર સારો વિચાર બાંધશે કે કેમ તે કહી શકાતું નથી. પણ એટલું તો ચોક્કસ છે કે એ જવાબથી સરકારને વિચારમાં પડવું પડશે. જેલનો સવાલ સરકારે જ ઉઠાવ્યો છે. તે સવાલ હવે ખાઈ જવાય તો કોમની હલકાઈ જણાયા સિવાય ન રહે. જવાબમાં તીખાશ નથી તેમ ધાસ્તી નથી. સભ્ય પણ સજ્જડ છે ને કોમની મરદાઈ બતાવે છે.

ચીનાઓમાં હિલચાલ

ગયા શનિવારે મિ. ગાંધીની ઓફિસમાં ચીનાઓના આગેવાનો જમા થયા હતા અને તેઓએ હિંદી કોમને ટેકો આપવા ઠરાવ કર્યો છે. ચિનાઈ કોન્સલે પણ તેઓને તેવી જ ભલામણ આપી છે. એટલે દરેક બાજુથી ટેકો મળતો જેવામાં આવે છે.

એશિયાટિક ઈટિંગ હાઉસ

એશિયાટિક ઈટિંગ હાઉસના ધારા ઓસોસિયેશનની લડત છતાં પસાર થયા છે ને ગવર્નમેન્ટ ગેજેટમાં છપાઈ ચૂક્યા છે. એટલે જેઓ વીશી રાખે છે તેઓએ લાઈસન્સો લઈ લેવાની જરૂર છે. જે તેઓનાં રસોડાં અથવા ખાવાના ઓરડા બહુ સાફ નહીં હોય તો તેઓને લાઈસન્સ નહીં મળે એ વાત યાદ રાખવાની જરૂર છે.

નવો કાયદો મંજૂર થવાની અફવા

નવો કાયદો લોર્ડ એલ્ગિને મંજૂર કર્યો છે એવી અફવા અહીં ઊડી હતી તેથી ઓસોસિયેશને ખબર મંગાવતાં ખબર મળ્યા કે તેવું કંઈ નથી અને અફવા ખોટી છે.

સાવચેતી

આ બાબત સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે. ઘણી મહેનત થતાં છતાં કાયદામાં લોર્ડ એલ્ગિનની સહી થઈ જવાનો સંભવ છે. તેથી સારો રસ્તો એ છે કે જેઓ વેપાર કરે છે તેઓએ દુકાનોનું કે ફેરીનું લાઈસન્સ આખા વરસનું લઈ રાખવું. આમ કરવાથી કાયદો અમલમાં આવે તોપણ વેપારને આ વરસ તો ધક્કો નહીં પહોંચે. દરમિયાન જેલનો ઈલાજ લેવામાં આવશે તો કાયદો છેવટે રદ થયા વિના નહીં રહે.

ચીનાઓની સંમતિ

ચીનાઓએ સરકારને તાર કર્યો છે અને લખ્યું છે કે તેઓને કાયદો પસંદ નથી અને તેઓ હિંદી કોમે કરેલી દરખાસ્ત^૧ કબૂલ રાખે છે.

૧. "દ. આ. ટ્રિ. હિં. સમિતિને તાર", પા. ૪૫૨ પણ જુઓ.

હેલી મેલની ટીકા

આ ઉપરથી રૅન્ડ હેલી મેલે સરસ ટીકા કરીને લખ્યું છે કે ચીનાઓએ હિંદી દરખાસ્ત કબૂલ કરી છે એટલે હવે બધી એશિયાટિક કોમ ઓરિનન્સની સામે થઈ [કહેવાય]. તેથી સરકારને લાજમ છે કે હિંદી દરખાસ્ત કબૂલ રાખવી. હિંદી કોમ કાયદાની સામે વાંધો ઉઠાવે તે વાજબી વાત છે. અને તેની લાગણી દુખાવવી ન જોઈએ.

મિ. ચમનીને જવાબ

આ પત્રના ઈંગ્રેજી એડિટર તરફથી મિ. ચમનીના રિપોર્ટનો^૧ લાંબો જવાબ રૅન્ડ હેલી મેલ બહાર પાડ્યો છે. તે તેના લીડિંગ કોલમની પડખે જ મૂક્યો છે. જવાબ બે કટકે બહાર પડ્યો.

મિ. ઓસમાન લતીફનો કાગળ

મિ. ઓસમાન લતીફે “બ્રિટિશ ઈન્ડિયન” એ નામથી અહીંના છાપામાં કાગળ લખ્યો છે તેમાં બતાવ્યું છે કે હિંદી કોમે ઘણી વેળા રજિસ્ટરો લીધાં. વેપારી હરીફાઈનો વાંધો તે ખોટો છે. અને રાણી વિક્ટોરિયાનાં વચનો તથા બીજાં વચનો તરફ, અને હિંદી કોમ હમેશાં બ્રિટિશ રાજ્ય-નું રક્ષણ કરવા તૈયાર છે એ વાત તરફ ધ્યાન દઈ તેને ન્યાય દેવાની જરૂર છે.

કમિટીને તાર

સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઈન્ડિયન કમિટીને ચીનાઓની સંમતિ તથા હેલી મેલની પસંદગી [સહાનુભૂતિ] બાબત તાર મોકલવામાં આવ્યો છે. અને વિલાયતમાં શું ચાલે છે તે પુછાવ્યું છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૦-૪-૧૯૦૭

૪૩૭. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર.

જેહાનિસબર્ગ,
એપ્રિલ ૨૦, ૧૯૦૭

ચિ. છગનલાલ,

હરિલાલે રાજકોટમાં તમારા પિતા પાસેથી ૧૦ પાઉંડ લીધા છે. તે રકમ હું પ્રેસ ખાતે જમા કરું છું અને મારા અંગત ખાતે ઉધારું છું; અને માની લઉં છું કે એ રકમ તમે પ્રેસમાંથી હજી સુધી ન લીધી હોય તો લઈ લેશો.

કલ્યાણદાસના સંબંધમાં જે ૪ પાઉંડનો હવાલો નાખેલો છે તે બાબતમાં ચોપડો અહીંયાં બરાબર લાગે છે. જ્યારે મહિનો પૂરો થયો, ત્યારે ૩ પાઉંડ પ્રેસ ખાતે ઉધારીને કલ્યાણદાસને ખાતે જમા કરવામાં આવ્યા હતા; અને ૪ પાઉંડ ઓફિસ ખાતે ઉધારીને કલ્યાણદાસને ખાતે જમા કરવામાં આવ્યા હતા. ઉધારું છે કે ૪ પાઉંડ પ્રેસને નામે અને ૩ પાઉંડ ઓફિસને નામે લખવા જોઈતા હતા. હવે એ પ્રમાણે કરી લેવામાં આવશે. બીજું હવે અહીંયાં એ કરવું જોઈએ કે પ્રેસને ખાતે ૧ પાઉંડ ઉધારવો જોઈએ. આ પ્રમાણે હવાલા નંખાય તે બરાબર ક્યારે ગણાય

૧. જુઓ “ચમનીનો રિપોર્ટ”, પા. ૪૪૪-૫ તથા “જેહાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૪૪૮-૫૧.

કે જ્યારે આ વખતે તમે તમારે ત્યાં કોઈ હવાલા નાખ્યા ન હોય; એટલે કે, અહીંથી જે હવાલા મોકલાયા છે તેનાથી સ્વતંત્ર રીતે તમે કલ્યાણદાસને નામે કશી રકમ જમા ન કરી હોય. જે તમે એ પ્રમાણે કરી દીધેલું હોય તો તમારે હવે એ રકમો સામસામી જમાઉધાર કરી લેવી પડશે. હું એમ પણ માની લઉં છું કે કલ્યાણદાસને તમારી પાસેથી કોઈ રકમ મળી નથી, કેમ કે મારા ચોપડામાં એને ખાતે ૭ પાઉંડ જમા થયેલા છે.

મને ઘરનો હિસાબ હવે મળી ગયો છે. એમણે છૂટથી પૈસા વાપર્યા હોય એમ જણાય છે, અને તેમ છતાં, હું વાંધો લઈ શકું એવું વિગતમાં બહુ ઓછું છે. હું એ પણ જોઉં છું કે હજી સુધી પિયાનો મારે ખાતે ઉધારવામાં આવ્યો નથી. ઉતાવળમાં હિસાબ જોતાં એ વિગત ઉપર મારી નજર ન પડી હોય તો જુદી વાત. આ રીતે આ રકમમાં બીજા ૧૦ પાઉંડનો વધારો થશે. ખરી વાત છે ને?

ગોકળદાસના વિવાહ બાબતમાં મને તીવ્ર અસંતોષ છે, કેમ કે મેં સાંભળ્યું છે કે વિવાહ કરવા માટે એણે રૂ. ૨,૦૦૦ રોકડા આપ્યા છે. આ વસ્તુ હું બરાબર સમજ્યો છું કે કેમ તેની મને ખાતરી નથી. જે એ રકમ ઘરેણાં માટે આપી હોય તો બાબત એટલી ટીકાપાત્ર નથી. એ વિષે મને બહુ થોડી વિગતો જાણવા મળી છે. જે તમને કશી ચોક્કસ માહિતી હોય તો વાત શી બની છે તે હું જાણવા માગું છું.

તમારો સહૃદયી,

મો. ક. ગાંધી

[તા.ક.]

હું તમને ધિ ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયાના ૩ અંકો મોકલું છું. ચિત્રો જોઈ લીધા પછી તમે ગાયકવાડ, જમસાહેબ અને ક્રિકેટ ટીમનાં ચિત્રો કાપી લો એવું હું ઇચ્છું છું. આ ચિત્રો વધારા તરીકે આપણે ભવિષ્યમાં કોઈ પણ દિવસે પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર પડવા સંભવ છે. બીજાં કોઈ પણ ચિત્રો તમારા જોવામાં આવે અને તે આપણને કામ લાગે તેવાં જણાય તો તે પણ કાપી રાખો તો વધારે સારું.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી મૂળ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૭૩૪

૪૩૮. લક્ષ્મીદાસ ગાંધીને પત્ર

[લગભગ એપ્રિલ ૨૦, ૧૯૦૭]^૧

મુરબ્બીશ્રીની સેવામાં,

આપનો કાગળ મળ્યો. હું આપને અત્યંત શાંતિથી જવાબ દેવા ઈચ્છું છું ને તે બને તેમ સંપૂર્ણ રીતે. મને જે વિચારો આવે છે તે હમણાં તો જણાવું છું ને પછી આપને સવાલોના જવાબ આપીશ.

મને ધાર્સ્તી છે કે આપણા બંનેના વિચારોમાં અત્યંત ભેદ છે અને તે મળી શકે એવું હાલ જોતો નથી. આપ પૈસા વડે શાંતિ મેળવવા ધારો છો. હું શાંતિનો આધાર પૈસા ઉપર રાખતો નથી. અને અત્યારે તો એમ માનું છું કે મન અત્યંત શાંત છે અને બહુ દુઃખો સહન કરવાને ઘડાયેલું છે.

આપ પ્રાચીન વિચારોને માનો છો. તેમ હું પણ માનું છું. છતાં આપણી વચ્ચે ભેદ છે. કેમ કે આપ પ્રાચીન વહેમોને માનો છો ને હું તેવા વહેમોને માનતો નથી એટલું જ નહીં પણ તેને માનવા એ પાપ ગણું છું.

આપ મુમુક્ષુ છો તેમ હું છું. છતાં આપનો મોક્ષદશાનો વિચાર ને મારો એ બહુ ભિન્ન જણાય છે.

મારી અત્યંત નિર્મળ વૃત્તિ આપના પ્રત્યે છે છતાં આપ મારી ઉપર તિરસ્કાર રાખો છો તેનું કારણ એ જોઈ છે કે આપ અતિ મોહમાં લુબ્ધ છો અને સગાઈ સ્વાર્થી રાખો છો. આ બધું અજાણે કરો છો છતાં પરિણામ હું કહું છું તે જ છે. જે આપની મુમુક્ષુ દશા ખરેખરી હોય તો હું અત્યંત પાપી હોઉં, આપને દગો દેતો હોઉં છતાં આપે સ્વસ્થ ચિત્ત રહેવું જોઈએ ને મને ભૂલી જવો જોઈએ. પણ અત્યંત રાગને લઈને આપ તેમ કરી શકતા નથી.

આવી મારી માન્યતા છે તેમાં હું ભૂલ ખાતો હોઉં તો આપની પાસે સાષ્ટાંગ દંડવત્ કરી માફી માગું છું.

પણ આપ મોહલુબ્ધ હો કે ન હો તેથી મને રોષ નથી. મારી ભક્તિમાં ભેદ નથી. મારો પૂજ્યભાવ અંશમાત્ર ઓછો નથી અને મારાથી બને તે સેવા કરવા તૈયાર છું અને ફરજ સમજું છું.

“કુટુંબ” એટલે શું તે હું નથી સમજી શક્યો. મારે મન કુટુંબમાં માત્ર બે ભાઈનો સમાસ નથી પણ બહેનનો પણ છે તેમ જ કાકીના દીકરાઓનો પણ છે. ખરેખર હું તો જે અભિમાન વિના કહી શકતો હોઉં તો કહું છું કે જીવ માત્ર મારું કુટુંબ છે. ભેદ એ જ કે જેઓનો આધાર સગાઈથી કે બીજા પ્રસંગોથી મારી ઉપર વિશેષ છે તેને મારી સહાય વિશેષ મળે છે. આવા કારણથી સ્ત્રીના નામનો વીમો ઉતરાવ્યો છે તે આપના કટુ કાગળો મુંબઈમાં આવતાં, હું મરકીના કામમાં ગૂંથાતો તથા આપની ઉપર સ્ત્રીછોકરાનો બોજો આવે તો આપનો શ્રાપ

૧. મૂળ પત્રમાં તારીખ આપી નથી. તેમ છતાં આ પહેલાંનો લેખ જુઓ. એમાં ગાંધીજીએ ગોકળદાસના વિવાહનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, ગ્યારે આ પત્રમાં પા. ૪૬૨ એનાં લગ્ન થવાનાં છે એવો ઉલ્લેખ આવે છે.

વિશેષ લાગશે તેવા વિચારથી જ ઉતરાવ્યો. હું પોતે વીમાની વિરુદ્ધ છું છતાં ઉપલાં ને એવાં અનેક કારણોથી જ તો કામ કર્યું છે.

જે આપનો દેહ મારા પહેલાં પડે તો મારી ભાભી તથા છોકરાંઓને સારુ વીમો હું પોતે જ છું. આ વિષે આપને નિર્ભય રહેવા મારી વિનંતી છે. ને દાખલામાં હું બહેન રળિયાતની સ્થિતિ આપું છું.

બહેન રળિયાત આપની સાથે નથી રહેતાં તેમાં મારો દોષ સમજતો નથી પણ આપનો સ્વભાવ એ છે. આપને હું નમ્રતાપૂર્વક યાદ આપું છું કે બા આપનાથી સંતોષ નહોતી પામી. બીજાં કુટુંબીઓ સંતોષ નથી પામ્યાં.

ચિ. ગોકળદાસ તથા હરિલાલ મારે લીધે નથી બગડયા. ગોકળદાસ મારાથી નોખો પડ્યો ને ત્યાંની ઝેરી હવા લીધી તેથી બગડ્યો. હરિલાલનું પણ કેટલેક દરજ્જે તેમ જ. છતાં આપ માનો છો તેમ બેમાંથી એકે બગડયા નથી. તેઓનું ચારિત્ર્ય બીજા છોકરાઓ કરતાં સરસ છે. માત્ર મારી તુલના પ્રમાણે જ તેઓમાં પામી કાઢું છું. અહીં હરિલાલ આવવાથી તેનું કલ્યાણ થયું છે અને હું ભૂલતો ન હોઉં તો તેનું ચારિત્ર્ય વધારે સારું થયું છે. હરિલાલના વિવાહ થયા એટલે હવે મારે કશું કહેવાપાણું નથી રહેતું પણ હું તેથી રાજી થયો છું એમ તો નથી કહી શકતો.

ગોકળદાસ પરણશે તે પણ ભૂલ માનું છું. પણ તે બંને ભાઈને પરણવાની ફરજ સરખું થઈ પડ્યું તેનું કારણ ત્યાંનું વિષયી વાતાવરણ.

આમ કહેવામાં મારો દેશ પ્રત્યેનો અભાવ નથી પણ દેશની અત્યારની દયામણી સ્થિતિ પ્રત્યે ખેદ છે.

સારે નસીબે મણિયો^૧, રામો^૨ તથા દેવો^૩ અહીં છે. એટલે સંસ્કાર સારા છે. અને તેથી તેઓની સગાઈ વિષે હું નિશ્ચિત છું. મારા વિચારો એવા છે કે અત્યારે ઘણા હિંદવાને બ્રહ્મચર્ય પાળવાની જરૂર છે. અગર પરણે તોપણ. એટલે જે ત્રણે છોકરા બ્રહ્મચર્ય દશામાં મરે તો મને : . . ખેદ થવાને બદલે ખુશાલી થશે. છતાં જ્યારે તેઓ ઉંમરલાયક થશે ત્યારે જે પરણવાની ઈચ્છા કરશે તો મારી શ્રદ્ધા એવી છે કે તેઓને યોગ્ય કન્યા મળી રહેશે. આપણી જ ન્યાતમાં ન મળે તો કેમ કરવું તેનો જવાબ આપને આપવો તે ઉદ્દેગ કરાવવા રૂપ છે. એટલે માફી માગી તે જવાબ નહીં આપવાની રજા લઉં છું. ફરીથી કહું છું કે શ્રદ્ધા પ્રમાણે ફળ મળે છે એવો ઈશ્વરી કાયદો છે, એટલે એ સવાલ મારા મનમાં ઉત્પન્ન થતો નથી.

છગનલાલ, મગનલાલ અને આણંદલાલ કુટુંબી છે એટલે તેઓની સેવા કરવામાં કુટુંબની સેવાનો સમાસ થાય છે. તેઓ ફિનિકસમાં આવવાથી સારા થયા છે ને તેઓની નીતિમાં વૃદ્ધિ થયેલી જોઈ છે.

આપે માસિક સો રૂપિયા માગ્યા છે તે આપવાની અત્યારે તાકાદ નથી જોતો. જરૂર પણ નથી જોતો. હું કરજ કરી ફિનિકસનું કારખાનું ચલાવું છું. વળી અહીંના નવા કાયદાની સામે લડત લેવામાં મારે વખતે જેલમાં પણ જવું પડે. આમ બને તો મારી દશા વધારે કંગાળ થવાનો સંભવ છે. આ પરિણામ એકબે માસમાં જણાશે. એટલે મારાથી આ બાબત કંઈ હાલ નથી કરી શકાતું. છતાં જે બેચાર માસમાં સ્થિતિ બદલાશે ને નિર્ભય થઈશ તો અહીંથી પૈસા આપને મનીઓર્ડરથી મોકલવા પ્રયત્ન કરીશ તે માત્ર આપને રાજી રાખવા.

મારી કમાણીમાં આપનો તેમ જ ભાઈ કરસનદાસનો ભાગ છે એમ જ હું ગણું છું. આપ ખરચો છો તેના કરતાં પ્રમાણમાં હું મારા ઉપભોગ ઉપર ઓછું ખરચું છું. પણ મારી કમાણી એટલે મને જે બચે તેમાંથી. મારો અહીં રહેવાનો પ્રથમ હેતુ કમાણીનો નહીં પણ લોક-સેવાનો હતો. એટલે મારે અહીંના ખર્ચમાંથી બચેલો પૈસો લોકસેવામાં વાપરવાની ફરજ સમજ્યો છું. એટલે હું અહીં કમાણી કરું છું એમ માનવાનું નથી.

આપને યાદ આપું છું કે હું બંને ભાઈઓ વચ્ચે લગભગ રૂ. ૬૦,૦૦૦ ભરી ચૂક્યો છું. ત્યાં હું હતો ત્યારે બંધું કરજ ભર્યું હતું. અને આપે કહેલું કે હવે કશી જરૂર નથી. ત્યાર બાદ જ મેં અહીં ખરચવાનો આદર કર્યો. નાતાલમાં જે બચાવ થયો તે બધો આપને સોંપ્યો હતો તેમાંથી કે આમાંથી મેં પોતે એક પેની પણ રાખી નથી. એટલે આપ જ્ઞેશો કે મારી ઉપર વિલાયતમાં થયેલ ૧૩,૦૦૦ રૂ.થી ઉપરાંત હું આપી ચૂક્યો છું. આ હું કંઈ ઉપકાર કર્યો છે એમ કહેવા નથી માગતો પણ બનેલી હકીકત આપનો રોષ ઉતારવા રજૂ કરું છું.

ફિટ્ઝજરલ્ડ સાહેબે આપને મારે વિષે કહ્યું તે એઓ સાહેબની અજ્ઞાનતા બતાવે છે.

હવે આપના સવાલોના^૧ જવાબ આપું છું. સવાલ આ સાથે પાછા મોકલું છું.

૧. મને વિલાયત મોકલવાનો એ હેતુ હતો કે આપણુ પિતાશ્રીની ગાદી કંઈક અંશે સંભાળીએ ને બધા ભાઈઓ પૈસાદાર થઈએ ને મોજમજ ભોગવીએ.

૨. જ્ઞેષ્ઠમ બહુ હતું કેમ કે આપણી પાસે જે કંઈ હતું તે મારી કેળવણીમાં નાખી દેવાનો વિચાર કર્યો હતો.

૩. જેઓએ મદદ આપવા કહેલું તેઓએ નહીં આપવાથી આપે બહુ મહેનત કરી. ઈજા ઉઠાવીને પણ મને મૂંગે મોઢે મેં માંગ્યો પૈસો પૂરો પાડ્યો તે આપની ઉદારતા ને નાના ભાઈ ઉપરનો પ્રેમ બતાવે છે.

૪. જ્યારે સવાલમાં બતાવેલી સ્થિતિ થઈ ત્યારે મને એમ થયેલું (એવો આભાસ છે) કે હું ખૂબ કમાઈ આપને તૃપ્ત કરીશ ને મારે સારુ વેઠેલું કષ્ટ વિસરાવીશ.

૫. આ વાત મને યાદ નથી કેમ કે પિતાશ્રીએ પોતે જ પૂંજી તો તોડેલી. અને તેમ કેટલેક દરજ્જે આપણે તેમની પાછળ કરેલું.

૬. એ વાત સ્વાભાવિક છે.

૭. મારે અતિ ખેદ સાથે કહેવું જોઈએ કે આપની રહેણી ઉડાઉ ને વગર વિચારેલી હોવાથી આપે મોજશોખ માટે તેમ જ ખોટી મોટાઈ માટે બહુ પૈસો ઉડાવ્યો છે. આપે ઘોડાગાડી રાખી, જાફતો આપી, સ્વાર્થી મિત્રોને સારુ પૈસો વાપર્યો જેમાંનો કેટલોક ખર્ચ હું અનીતિમાં ગયો સમજું છું. અને આવા ખર્ચથી આપે બહુ કરજ કરેલું ને હાલ પણ કરો છો.

૮. મને ખ્યાલ છે કે મેં વહેંચેલા. તે વિષે મને જરાયે શરમ કે ખેદ નથી થતો.

૯. અંધારામાં રાખી વહેંચેલા એવો મને ખ્યાલ નથી. તેમ હોય તોપણ ભલે.

૧૦. મેં એ દાગીના પાછા કરાવી આપ્યા નથી. પણ તેના અને તે ઉપરાંતના પૈસા ભરી ચૂક્યો છું. છતાં હજુ જો મને હુકમ થાય તો હું દાગીના તો કરાવું તેમ નથી કેમ કે તે પાપ સમજું છું. પણ તેમને નામે મારી પાસે બચે તો રૂપિયા મૂકું ખરો. હું દાગીના ઘડાવી આપવાની ના કહું તેનો અર્થ એ થાય છે કે મારા અગાઉના ને આજના વિચારોમાં ઘણો જ તફાવત છે.

૧. લક્ષ્મીદાસના જે પત્રમાં આ પ્રશ્નો છે તે પત્ર મળતો નથી.

૧૧. તેમાં હું ઉપકાર માનતો નથી. મારે માટે કંઈ ન થયું હોત તોપણ સહોદર ભાઈ સારુ હું એક ફરજ સમજીને જ કરું. ત્યારે વળી મારે સારુ જેઓએ ખરચેલું તેને સારુ કરું તેમાં તો મારી બેવડી ફરજ થઈ ચૂકી.

૧૨. મારી કમાણીનો હું માલિક છું જ નહીં. કેમ કે બધુંએ લોકાર્પણ કર્યું છે. હું કમાઉં છું એવો મોહ નથી. પણ સહુઉપયોગ કરવા મને ઈશ્વર આપે છે એમ જ માનું છું.

૧૩. આપનો હિસ્સો મારી બધી કમાણીમાં સમજું છું. પણ હવે તો મારી કમાણી એવું રહ્યું નથી ત્યાં શું મોકલું?

૧૪. હું આપના હિસ્સાનો ઉપયોગ નથી કરતો. પણ મને જે ઈશ્વર સાર્વજનિક કામ સારુ મોકલે છે તે તેમાં વાપરું છું. આમ કરતાં બચે તો આપને હિસ્સા જેટલું નહીં પણ બધું મોકલું એવી ઈચ્છા રાખું છું.

૧૫. મેં આપને કે કોઈને લૂંટવા હોય એવો આભાસ સરખો પણ નથી આવતો. વ્યવહાર તથા નીતિદૃષ્ટિએ એમ જોઈ છે કે જે જીવ માત્ર હું સરખા માનતો હોઉં તો જેઓનો આધાર મારી ઉપર વધારે તેઓને મારે વધારે આપવું ઘટે છે. એટલે કે સ્ત્રીપુત્રોને પહેલું, ત્યાર પછી બીજા જેઓ મારી ઉપર હક ધરાવતા હોય તે નિરાધાર હોય તેને. પણ જે સ્ત્રીપુત્રોનો નિર્વાહ બીજી રીતે થતો હોય તો તેઓને પડતા મૂકી જે બીજી રીતે નિરાધાર મારી ઉપર આધાર રાખતો હોય તેનો પહેલો હક. એટલે કે જે હરિયો^૧ કમાતો હોય તે ગોકો^૨ ન કમાતો હોય તો તેનો પહેલો હક. આ બધા કમાતા હોય તે આપ ન કમાતા હોવ તો આપનો પહેલો હક. આમ બધા કમાતા હોય તે પુરુષોત્તમ ન કમાતો હોય તે હજુ આપણી સાથે જ હોય તો તેનો પહેલો હક. આમાં માત્ર નિર્વાહના હકનો સમાસ થાય છે. મોજશોખનો કે મોહ પૂરા પાડવાનો નહીં. આમાંથી બીજા ઉપપ્રશ્નો થાય તેના ઉત્તર આપ ઘડી શકશો. આ બધું બહુ નિર્મળ મનથી લખ્યું છે.

૧૬. આ સવાલનો જવાબ અગાઉના જવાબમાં આવી જાય છે.

૧૭. આ પત્ર અથવા તેનો જે ભાગ જેને બતાવવા માગો તેમાં મારી આનાકાની નથી. આપણી વચ્ચે ઈનસાફ કોણ કરે એ હું સમજતો નથી. હું આપને આધીન છું. આપના સરખો હું છું નહીં કે આપણી વચ્ચે કોઈ તોલ કરે. છતાં જેઓને આપ બતાવો તેઓ જે મને કહેશે તે સાંભળીશ તે બુદ્ધિ અનુસાર જવાબ આપીશ.

હું આપની પૂજા કરું છું કેમ કે આપ મુરબ્બી ભાઈ છો. આપણો ધર્મ શીખવે છે કે વડીલને પૂજ્ય ગણવા. તે નીતિ હું માનું છું. સત્યને તેથી વધારે પૂજું છું. આ પણ આપણો ધર્મ શીખવે છે. મારા લખાણમાં ક્યાંયે દોષ નજરે આવે તો આપ ચોક્કસ સમજાવે કે મેં સત્યને ચાહીને બધા જવાબ આપ્યા છે. આપને દુઃખ લગાડવા કે જરાયે પણ અનાદર કરવા નથી આપ્યા. આપણી વચ્ચે પ્રથમ મતભેદ નહોતો, સમજફેર જ હતી. તેથી આપની પ્રીતિ હતી. હવે આપની અપ્રીતિ છે કેમ કે મારા વિચારોમાં ઉપર જણાવી ગયો તેમ ફેરફાર થયો છે. આ આપ દોષરૂપ ગણો છો. એટલે મારા કેટલાક જવાબ પણ રુચિકર નહીં થાય એમ સમજું છું. પણ સત્યને સેવતાં મારા વિચારો ફર્યા છે તેમાં હું લાચાર થઈ પડ્યો છું. આપની ભક્તિ તે જ છે, તેણે રૂપ જુદું પકડ્યું છે.

૧. હરિલાલ, ગાંધીજીના જ્યેષ્ઠ પુત્ર.

૨. ગોકળદાસ.

આ બધું જો આપણે કોઈ દિવસ ભેળા થશું ને આપ સાબળવા ઈચ્છશો તો વિશેષે સમજાવીશ. ને આપને વીનવીશ. પણ અહીંના સંજોગો એવા છે, અહીંની ફરજો એટલી થઈ પડી છે કે ક્યારે છૂટી શકીશ તે કહી શકતો નથી.

મેં ચોખ્ખા મનથી લખ્યું છે એટલો વિશ્વાસ રાખજો. એમ કરશો તો આપનો રોષ નહીં રહે. જ્યાં હું ભૂલ કરું છું એમ માનશો ત્યાં આપ મારી દયા ખાશો.

આપનો કાગળ હરિયાને વંચાવ્યો છે. તે એવા ઉદ્દેશથી કે આપણે બંને આપ ગમે તેમ ધારો તે છતાં જૂના જમાનાના છીએ એમ માનું છું. અને જોકે આપ મને અતિ રોષથી લખો છો છતાં મને . . .^૧ ખવાસ બતાવે છે. તેનો જવાબ મેં જે લખ્યો છે તેની નકલ તેની પાસે કરાવું છું કેમ કે આપને વાંચતાં અડચણ ન આવે. આપ મારી ઉપર જે રોષ રાખો છો તેનો હું શું જવાબ આપું છું તે જાણે અને તેમાંથી કંઈ શીખવા જેવું હોય તો તેના કર્મનુસાર શીખે.

[મૂળ ગુજરાતી].

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં લખાયેલા મૂળ ગુજરાતી પત્રની છબી પરથી : એસ. એન. ૯૫૨૪

૪૩૯. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

[જિહાનિસબર્ગ,]

રવિવાર, [એપ્રિલ ૨૧, ૧૯૦૭]^૨

ચિ. છગનલાલ,

આજે ટપાલ આવી તેમાં તમારી કાકી લખે છે કે તમારે ત્યાં પાછો છોકરાનો જન્મ થયો છે. અને માદીકરો બંને મજા કરે છે. જો બની શકે તો બંને છોકરાઓનું વજન મારે જોઈએ છે. પથારી વગેરે સાફ રાખવા મારી ખાસ ભલામણ છે. આભડછેટના જે નકામા અને દુષ્ટ વહેમો છે તે વચમાં આવવા ન દેશો. ઘોડિયાને બદલે પારણું એ વધારે પસંદ કરવા જેવું છે. જેવો તંદુરસ્ત છોકરો મિસિસ પોલાકનો છે એવો તમારે બંનેને હોય એમ ઈચ્છું છું.

ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયામાં રણજિતસિંગજીને ગાદી આપતાં જે ફિટ્ઝિરલ્ડે વાંચ્યું છે તે અને તેનો જવાબ એનો તરજુમો કરવા ઠક્કરને કહેજો. બને તો તે ઈંગ્રેજીમાં પણ આપજો. સરસ છે. એક અંકમાં આપણી બાબત આટિંકલ છે તે કાપી લઈ મને મોકલજો. હું લેતાં ભૂલી ગયો છું.

હવે ત્યાં કેમ ચાલે છે તે જણાવજો. તમારી મનની સ્થિતિ કેમ છે? મિ. વેસ્ટની સાથે કેમ છે? તમારા જવા વિષે શું ધાર્યું છે?

મોહનદાસના આશીર્વાદ

[તા. ક.]

આજે ગુજરાતી બીજું મોકલું છું. ગયા અઠવાડિયાનું કંઈ બાકી હોવું જોઈએ. શનિવારે મોકલ્યું હતું, કાલે મોકલ્યું હતું અને વળી આવતી કાલે મોકલવાની ઉમીદ છે. મને તમે મરાઠા

૧. મૂળમાં આ ભાગ, વાંચી શકાતો નથી.

૨. તારીખ એપ્રિલ ૨૪, ૧૯૦૭, લખેલી છે. એની પહેલાંના રવિવારે એપ્રિલ ૨૧ તારીખ હતી.

મોકલ્યું તે ઠી[ક] કર્યું છે. પણ આપણી સમજૂતી પ્રમાણે તમારે જ તેનો તરજુમો કરવા ઠક્કરને સોંપવું હતું. જે તે પ્રમાણે તમે કરતા હોય અને આ તરજુમો ખાસ મારી ભાષામાં કરવા મોકલ્યું હોય તો મારે કંઈ કહેવાપણું નથી.

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં લખાયેલ મૂળ ગુજરાતી પત્રની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૭૩૭

૪૪૦. કલ્યાણદાસ મહેતાને પત્ર

[બ્રિટાનિસબર્ગ,]

એપ્રિલ ૨૩, ૧૯૦૭

પ્રિય કલ્યાણદાસ,

કેટલાક વખતથી તમારા બિલકુલ સમાચાર નથી: જરા જાગી જાઓ. આ સાથે ફૂલમનિયાના^૧ નામનું ૧૯૦૬ના ૧૨૮૭ નંબરનું ટ્રાન્સફર ડીડ (મોંબદલાનો કરાર) મોકલું છું. એના તરફથી ગઈ કાલે સંદેશો આવ્યો હતો કે હું માંદી છું અને મારે દસ્તાવેજની જરૂર છે. એટલે હું એ દસ્તાવેજ ત્યાં તમને મોકલું છું. જે કોઈ એ લેવા આવે તો રસીદ લઈને આપી દેજે. એની શા માટે જરૂર પડી તે પણ પૂછી લેજે.

તમારો વિશ્વાસુ,

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી દફતરી નકલ પરથી : એસ. એન. ૪૭૩૬

૪૪૧. કોલોનિયલ કોન્ફરન્સ અને હિંદી

કોલોનિયલ કોન્ફરન્સ ઉપર લૉર્ડ મિલ્નરે લખાણ કર્યું છે તેમાંથી હિંદી વિષેનો ભાગ અમે બીજી જગ્યાએ આપ્યો છે. તે ઉપરથી જેઈ શકાય છે કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિંદી ઉપર પડતાં દુઃખોથી બધી જગ્યાએ ખળભળાટ થઈ રહ્યો છે. લૉર્ડ મિલ્નરના વિચાર પ્રમાણે કોલોની કરતાં હિંદુસ્તાનની કિંમત વધારે છે. અને કોલોની જતાં કરવાં કે હિંદુસ્તાન એવો સવાલ કદી ઊઠે તો કોલોની જતાં કરવાં એમ ઈંગ્રેજ પ્રજા ઠરાવશે. પણ એવો અવસર ક્યારે આવે એ વાત આપણા હાથમાં રહેલી છે. આપણી પોતાની ઘણી ખામીઓને આપણે દૂર કરીએ તો એવો વખત આજે જ છે એમ કહી શકાય છે. જ્યાં સુધી અમલદારો એમ સમજાવી શકે કે આપણે બહુ ઈજા ઉઠાવનારા છીએ ત્યાં સુધી કોલોનીની વાત માન્ય રહેશે ને હિંદી પ્રજા ઉપર વધારે ભાર પડશે. આવો દુનિયાનો નિયમ છે. શાલુકાર વધારે શાલુકાર થાય છે. ગરીબની ગરીબાઈ વધે છે. બોજે ઉપાડનારા વધારે બોજે ઉપાડે છે અને જે ઉપાડતા નથી તેને કોઈ કહેતું નથી. સાર એ કે આપણે સરકારને જણાવવાનું છે કે કોલોનીમાં આપણે હવે વધારે બોજે ઉઠાવવા માગતા નથી.

૧. બદરિયા નામના ગાંધીજીના એક અસીલની પત્ની.

લોર્ડ મિલ્નર એમ પણ જણાવે છે કે હિંદુસ્તાનની જરૂર આખી ઈંગ્રેજી પ્રજાને અને કોલોની-ને ઘણી જ છે. તેની કિંમત અંકાય તેવી નથી. એમ કેમ ન હોય? હિંદુસ્તાનની ઊપજ ૪૪ મિલિયન (એક મિલિયન એટલે દસ લાખ) પાઉંડ છે. તેમાંથી ૨૨ મિલિયન લડાઈ ખાતામાં વપરાય છે. એટલે કે તેટલા પાઉંડનો ઘણો ભાગ ઈંગ્રેજી સિપાહીના પગારમાં ને ઈંગ્રેજી માલ લેવામાં જાય છે. ૪૪નો ત્રીજો હિસ્સો એટલે લગભગ ૧૫ મિલિયન પૂરા ઈંગ્લંડ જાય છે. બાકીના જે રહ્યા તે જ હિંદુસ્તાનમાં રહે છે. એટલે કે ઈંગ્રેજી અને હિંદી વચ્ચેની સહિયારીમાં ૮૩ ટકા ભાગ ઈંગ્રેજનો ને ૧૭ ટકા હિંદીનો છે. કેપિટલ બધી હિંદીની છે. આવું સહિયારું ઈંગ્રેજી રાજ્યને લાભકારક છે એ દેખીતી વાત છે. હવે કોલોનીને તપાસતાં આપણે જોઈએ છીએ કે કેપિટલ બધી ઈંગ્રેજી આપે છે અને તેમાંનો નફો બધો કોલોની ખાય છે. આવો એક લાકડી ઈનસાફ કેમ છે એમ કોઈ સવાલ કરે તો તેનો જવાબ એક જ છે કે કોલોની તે બળિયા છે તેથી બે ભાગ ખાય છે. ઈંગ્લંડની બરોબરી કરે તેવા છે. આપણે પણ તેવા થઈએ તો આપણને ઈનસાફ મળે તેમ છે. “બોલે તેનાં બોર વેચાય” એવી અંગ્રેજી રાજ્યની પદ્ધતિ છે. પણ બોલવું એટલે પોકારવું એમ નથી. પોકારની સાથે પાટુ જોઈએ. આપણી પાટુ તે દક્ષિણ આફ્રિકામાં કે હિંદુસ્તાનમાં જેલ છે. આપણે જો આપણી ઉપર થતા જુલમમાં મદદ નહીં કરીએ તો આપણે છૂટા જ છીએ. ચોરસીમાં લાકડાનો હાથો પેસેલો હોય છે ત્યારે જ લાકડું કપાય છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૭-૪-૧૯૦૭

૪૪૨. ડરબનની આસપાસ મલેરિયા^૧

હિંદીઓમાં મલેરિયાનું જોર હજુ ઘણું જોવામાં આવે છે. દાક્તર નાનજીના પ્રમુખપણા તળે એ બાબત કમિટી નિર્માઈ છે. તેમાં ઘણા હિંદી મદદ કરે છે. દરદી હંમેશના સો હોવાનો સંભવ છે. અને દરરોજનું ખર્ચ પાઉંડ ૪ થવાનો સંભવ છે. એટલે જણ દીઠ એક શિલિંગથી ઓછું થયું. કેટલાકને તો દવા સિવાય કંઈ વગેરે પૂરાં પાડવાં પડશે, એટલે દરરોજનું ૪ પાઉંડનું ખર્ચ તે વધારે નહીં ગણાય. આ બાબત આગેવાનોએ પૂરી ખંતથી મદદ કરવાની જરૂર છે અને અમને ઉમેદ છે કે થોડી મુદતમાં બરોબર મહેનત થશે તો દરદ નાબૂદ થશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૭-૪-૧૯૦૭

૧. જુઓ “મલેરિયા અને હિંદીની ફરજ”, પા. ૪૦૮-૯ તથા “નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસની મીટિંગ”,

૪૪૩. શુદ્ધ વિચાર

ખરું સ્વદેશાભિમાન તે શું?

હિંદુસ્તાનમાં હાલ એકલપેટાપણું અથવા આપસ્વાર્થ વધારે જોવામાં આવે છે. તેને બદલે સ્વદેશનો અર્થ એટલે સ્વદેશાભિમાન હોવાની જરૂર છે. પણ જ્યારે આપણે સુધરવાને જ માગીએ છીએ તો એટલું યાદ રાખી લેવું જરૂરનું છે કે સ્વદેશના અર્થમાં બીજાની ઉપર દ્રેષ કરવાનું નથી આવતું. આપણે બીજાનો દ્રેષ કરવાની સ્થિતિએ પહોંચીએ તેના પહેલાં સ્વદેશનો અર્થ જાળવવાની સ્થિતિએ પહોંચવાની જરૂર છે. એટલે પરદેશનો દ્રોહ આપણે હાલ કરીએ એવો ભય થોડો છે. છતાં સર વિલિયમ વેડરબર્ને તે વિષય ઉપર કેટલુંક લખાણ કર્યું છે તે જાણવા ને વિચારવા જેવું છે. તેથી તેનો સાર ઇન્ડિયન રિવ્યૂમાંથી નીચે આપીએ છીએ.

હિંદુસ્તાનમાં હાલ કેટલાક એમ માને છે કે ઈંગ્લેન્ડ સરકાર પાસેથી દાદ ન માગવી. તેઓ કારણ એવું બતાવે છે કે ઈંગ્લેન્ડે વખતે દાદ આપશે તો તેઓનો પગ દેશમાં વધારે જમશે. ને જો તેઓનો પગ જમશે તો સ્વદેશભક્તિને નુકસાન પહોંચે છે. આ પણ વિચાર ભૂલભરેલો છે. જેઓ આવી શિખામણ આપે છે તેઓ જે ઈંગ્લેન્ડે પોતાની ચામડીની મગરૂરી રાખી હિંદીઓને દુઃખ દેય છે ને તેથી દોષિત ગણાય છે તેવાનો દોષ પોતે માથે લેવા ધારે છે અને તેથી માણસ જાતે એકસંપ કરીને રહેવાની જે હિલચાલ, આજકાલ આખી દુનિયામાં ચાલી રહી છે તેની વિરુદ્ધ વાત આવે છે. જે આપસ્વાર્થને બદલે પ્રજાસ્વાર્થ રોપીએ તોપણ તેથી ઊંચામાં ઊંચી નીતિનો ભંગ થાય છે. જે એક માણસ સારો થવા ને રહેવા માગતો હશે તો તે ઉત્તમમાં ઉત્તમ નીતિનું ધ્યાન કરશે. તે નીતિને તે ભલે ન પહોંચી શકે. છતાં તેનું નિશાન તો ઊંચામાં ઊંચું હોવું જોઈએ. જેનું નિશાન ખરું ન હોય તે તો કદી ઠેકાણાસર પહોંચવાનો નથી. આપણી ખામીઓ છતાં આપણે સદાય ઊંચે ચડવાનો પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. અને જેમ એક માણસને આ વાત લાગુ પડે છે તેમ તે માણસોના જથ્થાને એટલે પ્રજાને લાગુ પડે છે. આ વળી હિંદુસ્તાનને વધારે લાગુ પડે છે. કેમ કે હિંદુસ્તાન શું ધોરણ પકડવું તેનો વિચાર અત્યારે કરે છે. આપસ્વાર્થ સાધવો તે હલકું છે. પ્રજાસ્વાર્થ સાધવો તે એક પગલું ચડવા બરોબર છે. જે માણસ પોતાની પ્રજાને ખાતર જાન આપે છે તે મહાપુરુષ ગણાય છે. પણ જ્યારે પ્રજાના સ્વાર્થને સારું દુનિયાનો સ્વાર્થ બગાડવામાં આવે ત્યારે પ્રજાસ્વાર્થ એ હલકાઈ ગણાવી જોઈએ. જે આપણે આખા જગતમાં સુલેહ ને ભલાઈ જોવા ઈચ્છતા હોઈએ તો આપણે આખી દુનિયાના સ્વાર્થમાં આપણી ને પ્રજાના સ્વાર્થની ગણતરી કરવી ઘટે છે. હિંદી પ્રજાને ગયાં વરસોમાં બહુ દુઃખ સહન કરવું પડ્યું છે. તેનું કારણ એ કે સ્વદેશાભિમાનનો ફાંકો ધરાવનારા ઈંગ્લેન્ડે પોતાનો જ સ્વાર્થ શોધ્યો. શું હિંદી આગેવાનો આવા સ્વાર્થી ઈંગ્લેન્ડની નકલ કરવા માગે છે? શું તેઓ પાપીને ધિક્કારે છે પણ પાપને ચાહે છે? તેઓએ લાલચમાં પડીને છેતરાવાનું નથી. સ્વતંત્રતા ને ચડતીનાં દુશ્મન જુલમગાર રાજ્યો છે. નહીં કે જાતના કે ચામડીના ભેદ. રશિયામાં તેઓનું પોતાનું રાજ્ય છે છતાં તે જુલમગાર હોઈ હિંદુસ્તાનના જેવું જ ખરાબ ગણાય. એટલે આવી સ્થિતિની દવા તે માત્ર દુનિયામાં જ્યાં જ્યાં સારા ને પરમાર્થી માણસો હોય તેઓનો મેળાપ એ છે. એટલે ઈંગ્લેન્ડ સુધારકો જેઓ બળિયા છે તેઓની સાથે હિંદી સુધારકો જેઓ નબળા છે તેઓએ મેળાપ કરવાની જરૂર છે. હાલ ઈંગ્લંડ અને હિંદની વચ્ચેના સંબંધથી આવો મેળાપ સહેજે થઈ શકે છે. પણ

હિંદની સાથેનો ઈંગ્રેજી સંબંધ તે ન્યાયી પાયા ઉપર મૂકવાની જરૂર છે. ઈંગ્લંડ ધણી ને હિંદ ચાકર એવો ખ્યાલ જવો જોઈએ. જે આમ થાય તો ઈંગ્લંડ અને હિંદ એ ભેળા રહી દુનિયાની દોસ્તી કરી શકે છે ને આદમજાતની ભલાઈમાં ભાગ લઈ શકે છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૭-૪-૧૯૦૭

૪૪૪. ફ્રેંચ હિંદુસ્તાન

અમારા વાંચનારને યાદ હશે કે હિંદુસ્તાનમાં અગાઉ ફ્રેંચ લોકો પણ રાજ્ય ભોગવવાની કોશિશ કરતા હતા. તે વખતેનાં તેઓની પાસે ત્રણ થાણાં રહ્યાં છે જે ફ્રેંચ ઈન્ડિયા કહેવાય છે. તેનાં નામ ચંદ્રનગર, પોંડિચેરી ને કાલીકટ^૧ છે. ફ્રેંચ લોકોની રીતભાત હિંદીઓ તરફ સારી છે એમ ધણી વેળા કહેવાય છે. તેનો દાખલો તાજેતરમાં જોવામાં આવ્યો છે. પોંડિચેરીના ગવર્નરે ત્યાંની હિંદી કોમને નીચે પ્રમાણે કાગળ લખ્યો છે :

“શહેરીઓ, થોડા દિવસમાં હું તમને તથા તમારી જમીનને જોવા આવવાનો છું. હું તમારાં ખેતર, પાણીના બંધો વગેરે તપાસીશ, ને તમારી અરજીઓ સાંભળીશ. તમે મારી ઉપર પૂરો ભરોસો રાખીને આવજો, રીપબ્લિકનો પ્રતિનિધિ બધાની તરફ સરખી રીતે વર્તવા બંધાયેલ છે. અને મારી ને તમારી વચ્ચે માત્ર એક જ ચીજ રહેલી છે તે એ કે કાયદા. કાયદાની રૂએ જેટલું મારાથી અપાય તે હું તમને આપવાનો છું. અને કાયદાનું જે બંધન હશે તે હું તમને સફાઈથી જાણાવીશ. મને નકામા અથવા નજીવા સવાલો ન પૂછજો. કેમ કે તેવા સવાલના જવાબમાં જે વખત જાય તે આપણે વધારે અગત્યના સવાલના ફર્યાદમાં ગાળી શકીએ.

તમે તમારા ખેતીના કામમાં રોકાયા છો. મારે બીજાં ઘણાં કામ છે. એટલે આપણને ભભકદાર હોલમાં મળવાનો ને ગુલાબ ચમેલીના હાર પહેરવાનો વખત નથી. હું કશાયે ડોળ ભભકા વિના તમને મળવાને જ આજું છું એ ચોક્કસ માનજો. અને હું તમને સાદાઈમાં મળીશ તેમાં જ રાજી થઈશ. હું તમને મહેનત મજૂરી કરતા હશે તેવા જ જોઈશ તેમાં તમને વધારે ઓળખી શકીશ ને તમારાં દુઃખો સમજીને કાપી શકીશ.

આવા અમલદારો જે રૈયત ઉપર હોય તે રૈયત કેમ દુઃખી થાય?

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૭-૪-૧૯૦૭

૧. આહી માહે કહેવું જોઈતું હતું.

૪૪૫. બ્રેડાનિસબર્ગનો પત્ર

ઐશિયાટિક બિલ

ચિનાઈ અરજી

ચિનાઈ ઍસોસિયેશને હિંદી કોમની સૂચના કબૂલ રાખવા બાબત કાગળ લખેલો તે બાબત મિ. સ્મટ્સે જવાબ આપ્યો છે કે હિંદી કોમની સૂચના સરકારે કબૂલ રાખી નથી; ને રાખી શકતા નથી. તે ઉપરથી તેઓએ વિલાયત ચિનાઈ એલચીને તાર કર્યાના ખબર મળ્યા છે. ચીનાઓ પણ જ્વરમાં છે. તેના સેક્રેટરીએ મને કહ્યું કે જે કાયદો મંજૂર થશે તો તેઓ પણ જેલમાં જશે.

કમિટીનો તાર

વિલાયતની કમિટીને છેલ્લો તાર ઍસોસિયેશને કર્યો હતો તેનો જવાબ મળ્યો છે કે જનરલ બોથાને મળવાની તજવીજ ચાલે છે. લોર્ડ એલ્ગિનને સખત લખાણ કર્યું છે અને આમના મેમ્બરોની મીટિંગ બુધવારે થશે. ઉપરનો તાર ગુરુવારે (તા. ૧૮મીએ) મળ્યો. શનિવારે (તા. ૨૦મી)એ રૅન્ડ હેલી મેલમાં તાર છે કે જનરલ બોથાએ કમિટીને મળવાની હા પાડી છે. આજ સુધી આટલા ખબર મળ્યા છે.

શું થશે ?

આ ઉપરથી તથા કમિટીના કાગળ ઉપરથી એમ ધારવાનું કારણ છે કે બિલ મંજૂર થઈ જશે. અને આમ થાય તો જેલ એ જ ઉપાય છે એમ દેખીતું છે. મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે એક ગોરા અમલદારની પાસે જેલના ઠરાવની વાત ચાલતી હતી. તેણે હસીને કહ્યું કે “એવા ઠરાવો હિંદી કોમ પાળે એમ હું માનતો જ નથી.” આ વાક્ય બહુ ભારે ગણવાનું છે. એમાં કંઈ જ શક નથી કે હિંદી કોમની શાખ બહાદુરીની નથી; અને તેથી જ તેઓ ગમે તેવા કાયદા પસાર કરવાની હિંમત કરે છે. જે બિલ પસાર થાય ને આપણે જેલમાં જવાનું માંડી વાળીએ તો હિંદી કોમના બાર વાગ્યા એમ જ સમજવું જોઈએ. પેલા ગોરા અમલદારનું હસવું બતાવે છે કે જેલના ઠરાવ ઉપર અગર તે લોકોએ વિશ્વાસ રાખ્યો હોત તો બિલ કદી ફરી ન લાવત. આપણે ખરા છીએ એ બતાવવાને હવે વખત છે. આપણે શીખી ગયા છીએ કે એક છોકરો “વાઘ આવ્યો” એમ હમેશાં ખોટી બૂમો પાડતો, લોકો તેની વહારે આવતા ને વાઘને ન જોઈ ચિડાઈને પાછા જતા. જ્યારે વાઘ ખરે જ આવ્યો ને છોકરે બૂમ પાડી ત્યારે પાડોશી મશ્કરી સમજી મદદે ન ગયા અને છોકરો માર્યો ગયો. આપણી પણ ખોટી બૂમો બહુ પડી છે એવી તેઓની સમજ છે. હવે આપણી બૂમો ખરી છે તે બતાવવાની પૂરી જરૂર છે.

શંકાઓના જવાબ

બિલ પાસ ન થાય એવી મહેનત બહુ ચાલે છે છતાં તે પાસ થશે એમ માનીને આપણે અગાઉથી તૈયારી રાખવાની જરૂર છે. ઘણે ઠેકાણેથી કેટલાક સવાલો પુછાયા છે. તેમાંથી મુખ્ય ને જરૂરના સવાલો વિષે ખુલાસો નીચે પ્રમાણે કરું છું.

આ વાત યાદ રાખવાની છે કે આખી લડત જેઓ ખરી પરમિટવાળા છે તેઓને સારુ છે એટલે જેઓની પાસે તેવું હથિયાર ન હોય તેઓએ તો ટ્રાન્સવાલ તજવાની જ જરૂર છે. જેઓ લડાઈ પહેલાંના છે અથવા જેઓ ચોખ્ખી રીતે લડાઈ પછી આવેલા છે પણ જેઓની પાસે ખરી પરમિટો છે તેઓએ લડત લેવાની છે. છોકરાઓને કોઈ ઈજા દઈ શકે એવી સ્થિતિ નથી. છોકરાઓ એટલે ૧૬ વર્ષની અંદરના સમજવા. આટલી ચોખવટ કર્યા પછી ખરું સમજવાનું એ છે કે લડત કેવી રીતે લેવાની છે. એના જવાબમાં :

૧. બધા માણસોને એકદમ જેલમાં લઈ જાય અથવા તેઓને જવું પડે એવું બનવાકાળ નથી.

૨. કાયદો મંજૂર થયા પછી અમુક મુદતમાં પરમિટ બદલાવવાનો હુકમ થશે.

૩. તે મુદતમાં કોઈ હિંદીએ પરમિટ નહીં બદલાવવી.

૪. એટલે મુદત વીત્યા બાદ સરકાર મરજીમાં આવે તેવા માણસને વગર પરમિટ રહેવા સારુ પકડી શકે છે.

૫. કોને પકડશે ને કઈ જગ્યાએ એ ન કહી શકાય.

૬. ધારો કે કોઈ પણ ગરીબ હિંદીને પકડે.

૭. તો મિ. ગાંધીએ સપ્ટેમ્બરમાં કહ્યા પ્રમાણે તે પોતે જે તે માણસ ખરી પરમિટવાળો હશે તો તેનો બચાવ મફત કરશે.

૮. તે વેળા પુરાવો તે પોતે આપશે કે તેની સલાહ આખી કોમને એવી છે કે તે કાયદા પ્રમાણે પરમિટ નહીં લેવી પણ નમ્રતાપૂર્વક જેલમાં જવું. તેથી જ મજકૂર અસીલે પરમિટ નવી નથી કઢાવી.

૯. આમ જ્યારે વકીલ પોતે કહે ત્યારે સંભવ છે કે તે માણસને છોડીને વકીલને જ પકડે. જે એમ થાય તો મિ. ગાંધીને જ પકડવામાં આવશે ને અસીલ છૂટશે. આ વેળા જે બનશે તો ઍસોસિયેશન વતી પણ તેવી જ જુબાની આપશે.

૧૦. છતાં સંભવ છે કે પકડેલ માણસને જ સજા થશે અને જે એમ થાય તો પહેલી સજા તો એમ મળશે કે તેણે અમુક મુદતમાં દેશમાંથી ચાલ્યા જવું.

૧૧. ઉપરની મુદત વીત્યા બાદ તેને પાછો પકડવામાં આવશે. ત્યારે કોર્ટનો હુકમ નહીં માનવા બાબત દંડ અથવા જેલની સજા થશે.

૧૨. દંડ આપવાની તે ધણી ના પાડશે એટલે તેને જેલમાં જવું પડશે.

૧૩. આમ ઘણા માણસો ઉપર કામ ચાલે તો અને બધા જેલમાં જાય તો સંભવ એવો છે કે તુરત છુટકારો થશે ને રીતસર નવો કાયદો થશે.

૧૪. પણ એવો પણ સંભવ છે કે જેલમાંથી નીકળ્યા બાદ તે માણસ દેશ બહાર ન જાય તો તેને પાછો જેલમાં મોકલે.

૧૫. જે માણસ આવી રીતે જેલમાં જશે તેનાં બાયડી છોકરાંને જરૂર જણાયે ખાવાનું પબ્લિક ફંડમાંથી મળશે.

આ પ્રમાણે ટૂંકામાં સ્થિતિ થવા સંભવ છે. હકીકતમાં આ પગલું જરાયે ભયંકર નથી. દુકાનદારો પોતાની દુકાનનું અને હોંકરો પોતાનું લાઈસન્સ આખા વરસનું લઈ રાખશે એટલે વેપારમાં અડચણ નહીં આવે. દુકાનદાર કોઈ પણ માણસને દુકાનમાં રાખી પોતે જેલનું સુખ ભોગવી શકે છે. ફેરીવાળાને તો કશી હરકત આવવાની ન રહી. મારો અનુભવ એવો છે કે

ઘણા ફેરીવાળા એવી દુઃખદાયક જિંદગી ભોગવે છે કે તેના કરતાં તેઓ જેલમાં વધારે સુખી રહેશે. આ જેલમાં નામોશી તો છે જ નહીં. સમૂળગી આબરૂ મેળવવાની રહેલી છે. એટલે કોઈએ ગભરાવાની કે હિંમત હારવાની જરૂર નથી રહી. હું આગળના કાગળમાં^૧ કહી ગયો છું તે પ્રમાણે કોઈને આ ઉપરથી કંઈ સવાલ પૂછવાના હોય તો તેણે પરબારો જિલ્લાનિસબર્ગ એડિટરના નામનો બોક્સ દ્વારા ઉપર કાગળ લખવો એટલે તેના જવાબ આ કોલમમાં જ દેવામાં આવશે. દરમિયાન મારી સર્વેને એટલી વિનંતી છે કે જેલનું સાહસ તે ભારે છે. પાછું પગલું એક પણ હિંદીએ ભરવાનું નથી. નહીં તો જીતી બાજી હારવાનું થશે.

હિંદી કેવા ખરાબ

રૅન્ડ હેલી મેલમાં આ પત્રના એડિટરે મિ. ચમનીના રિપોર્ટ ઉપર જે સખત ટીકા કરી છે તે બાબત લેડનબર્ગથી “ન્યાયી” એવું ઉપનામ ધારણ કરી એક અન્યાયી કાગળ કોઈ ગોરાએ લખ્યો છે તેમાં તે જણાવે છે કે :

હિંદીઓના કામના દહાડા અઠવાડિયામાં સાત રહે છે. સૂરજ ઊગતાં તે આથમતાં સુધી તેઓ કામ કરે છે. રવિવારે ચોપડાઓ લખે છે, ફેરીવાળાઓ એકબીજાનાં ખાતાં ચોખાં કરે છે. બીજા રજાને દહાડે યા તો છયોક ઉઘાડી દુકાન રાખે છે. અથવા તો એક માણસને બહાર ઊભો રાખે છે કે જે કોઈ ધરાકને અંદર ધુસાડી દે. ગામડાંઓના હિંદી વેપારી રવિવારે વળી એજન્ટો નમૂના લાવ્યા હોય તે તપાસે છે એટલે એજન્ટોને પણ સાત દિવસ કામ કરવાનું મળે છે. મુદતે નાણાં ભરવાં એ તો જાણે જ શાના! ૯૦ દહાડાની મુદતના ૧૫૦ દહાડા એ તો સ્વાભાવિક ધંધો છે. લેણદારોને ટકા ચૂકવવા નવાઈની વાત નથી. પોતાને નામે તેમ જ સગાઓને નામે એમ નાદાર દેવાદાર હિંદીની સંખ્યાનો, પાર નથી. તેઓ માલ લેતી વેળા જેટલી દલીલો આપી બુદ્ધિ બતાવે છે તેટલે દરજ્જે નાદારીનો ખુલાસો કરતાં જાણીજેઈને મૂર્ખા બની નીકળી જાય છે. ૯૫ ટકા હિંદીનો વેપાર સડેલો છે. કોઈ હિંદી ધરાક જતો નહીં કરે, ખોટ ખાઈને પણ માલ વેચશે. તેમાં નુકસાન થાય તે કંઈ તેનું નથી પણ લેણદારનું છે. જે વેપારીઓ આવા હિંદીની સાથે વહેવાર રાખે છે તેઓ હિંદીથી કંઈ ઊતરતે દરજ્જે દોષિત ન ગણાય. જે ટ્રાન્સવાલ ઓરેન્જ રીવર કોલોનીનો દાખલો લઈ હિંદી દુકાનો - નુકસાની આપીને કે આખ્યા વિના - બંધ કરે તો જ સ્ટેન્ડરટન, હેડલબર્ગ, અરમીલો, ક્લાકર્સડોર્પ વગેરે શહેરોમાં યુરોપિયન વેપારી ચોખો વેપાર કરી શકે.

આના જવાબમાં મેલનો એડિટર લખે છે કે જે “ન્યાયી”ની વાત બધી ખરી હોય તો એટલા બધા ગોરા વેપારી હિંદીની સાથે વેપાર કરે છે એ ન સમજાય તેવું છે.

એટલે “ન્યાયી”ના કાગળનો જવાબ તો મળી ચૂક્યો. તેના કાગળમાં જેમ કેટલુંક વધારે પડતું છે તેમ ઘણું આપણે કબૂલ કરવું એ લાજમ છે. આપણે દહાડોરાત કામ કરીએ છીએ, રવિવારે પણ જંપ વાળતા નથી, વાયદા પાળતા નથી ને ટકા ચૂકવીએ છીએ. આ ચાર બાબતમાં સુધારો કરવા જેવું છે એમાં કંઈ શક નથી. આપણામાં અસલી ટેક હોવાની જરૂર છે ને નામદાર અમીરે શિખામણ આપી છે તેમ પશ્ચિમની કેળવણી^૨ લેવાની બહુ જરૂર છે. હવે મંડળોનો તો પાર નથી રહ્યો. કોઈ પ્રતિષ્ઠિત વેપારી “વેપારી વર્ગ સુધારક મંડળ” કાઢે ને

૧. જુઓ “જિલ્લાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૪૪૮-૫૧.

૨. જુઓ “અલીગઢ કોલેજ અને નામદાર અમીર હુસીયુલ્લા”, પા. ૩૮૫-૬.

અગત્યના સુધારા કરી શકે તો ઘણી ઈજાઓ દૂર થાય ને લાઈસન્સના કઠણ કાયદાઓ પણ નાબૂદ થાય.

ખુદાઈ કોપ ?

જોહાનિસબર્ગમાં હાલ ટ્રામની ગાડી વખતોવખત અટકી જાય છે. એવો દહાડો ભાગ્યે જ હોય છે જ્યારે ટ્રામ અટકી પડતી નથી. આનાં બે કારણો હોઈ શકે. હિંદી કોમ એમ માની શકે છે કે મ્યુનિસિપાલિટી કાળા માણસોને ટ્રામ ગાડી વાપરવા દેતી નથી તેથી ખુદાનો કોપ થયો છે. અથવા તો એ કારણ હોય કે જેઓના હાથમાં વીજળીના સંચા ગોઠવવાનું કામ હતું તેઓએ પોતાના કામમાં પૈસાને ખાતર દગો કર્યો છે. ને કસર મુજબ કામ કર્યું નથી.

કોલોનિયલ કોન્ફરન્સમાં હિંદી

આજરોજ વિલાયતથી તાર છે તેમાં જણાય છે કે મિ. મોર્લી કહે છે કે હિંદીની બાબત કોન્ફરન્સમાં ચોક્કસ આવશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૭-૪-૧૯૦૭

૪૪૬. અલ ઇસ્લામ

અલ ઇસ્લામ જેના માલિક મિ. ઓસમાન મહમદ એફેદી છે ને જેને વિષે અમે ઘણી વેળા લખી ગયા છે તેનો પહેલો અંક તા. ૧૯મીએ બહાર પડ્યો છે. આ છાપો દર અઠવાડિયે શુક્રવારે બહાર પડશે. તેનું લવાજમ ડરબનમાં ૧૨, કોલોનીના બીજા ભાગમાં ૧૨/૬ અને કોલોનીની બહાર ૧૭/૬ છે. પહેલા અંકની સાથે બે છબીઓ સરસ આપવામાં આવી છે. તેમાંની એક શહેનશાહ એડવર્ડની અને બીજી નામદાર સુલતાનની છે. અમે અલ ઇસ્લામને લાંબું આયુષ્ય ઈચ્છીએ છીએ.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૭-૪-૧૯૦૭

૪૪૭. બ્રેહાનિસર્જનો પત્ર

[એપ્રિલ ૨૮, ૧૯૦૭]

રજિસ્ટ્રેશન કાયદો

રૅન્ડ હેલી મેલ હાલ તો હિંદીની વહારે ચડ્યું છે. ગયા અઠવાડિયામાં બે લીડિંગ આર્ટિકલ તેમાં આવેલા છે. લૉર્ડ મિલ્નરનો નેશનલ રિવ્યૂમાં આર્ટિકલ હતો તેની ઉપર ટીકા કરતાં રૅન્ડ હેલી મેલ કહે છે કે કૉલોનીને બ્રિટિશ રાજ્યના બીજા ભાગ વિના ચાલે તેવું નથી. જેમ કે ઓસ્ટ્રેલિયાના ન્યૂ સાઉથ વેલ્સનો વેપાર હિંદુસ્તાન સાથે એક મિલિયન પાઉંડનો દર વરસે ચાલે છે. સિલોનની સાથે તેથી પણ વધારે છે. ન્યૂ સાઉથ વેલ્સ જેટલું ન્યૂઝીલૅન્ડને વેચે છે, તેના કરતાં હિંદુસ્તાનને વધારે વેચે છે, ને દક્ષિણ આફ્રિકા કરતાં સિલોનને વધારે વેચે છે. આ આર્ટિકલ બતાવે છે કે હિંદુસ્તાન વિના કૉલોનીને ચાલે તેવું નથી. હિંદીઓ જાગૃત રહી પોતાના હક સમજે એટલી વાર હિંદુસ્તાનનો છુટકારો થતાં રહી છે. ટ્રાન્સવાલમાં ઉપાય હાથમાં જ છે. તે એ કે રજિસ્ટરનો કાયદો પસાર થાય તો જેલમાં જવું.

રૅન્ડ હેલી મેલનો બીજો આર્ટિકલ ઉપલા આર્ટિકલ કરતાં નવા કાયદાને વધારે લાગુ પડે છે. તેનો લખનાર જણાવે છે કે એશિયાટિક ઓફિસ હાલ ચાલે છે તે નકામી જણાય છે. તે ઓફિસનો રિપોર્ટ બતાવે છે કે તે નિષ્ફળ ગઈ છે. તેમાં કેટલાક ક્લાર્ક, ઇન્સ્પેક્ટર, ને ફૂલ ડ્રેસવાળા પટાવાળા છે છતાં હિંદી વગર પરમિટે આવી શકે છે. આ ઓફિસના પગારના દર વરસે પા. ૪,૦૦૦થી ઉપરાંત જાય છે. છતાં સાંભળવા પ્રમાણે માત્ર એક યુરોપિયન ક્લાર્કના હાથમાં બધી સત્તા રહેલી છે. જે આમ જ હોય તો પાઉંડ ૪,૦૦૦ નાખવાની શી જરૂર છે એ સમજાતું નથી. ત્યારે તો તે ક્લાર્કને બધું સોંપવું એ ઠીક ગણાયે. ખરું જોતાં પરમિટનું કામ એ માત્ર બરોબર પોલીસના જાપતાનું છે, નહીં કે નવા કાયદાનું.

આ પ્રમાણે રૅન્ડ હેલી મેલે ઘણી સખત ટીકા કરી છે ને એશિયાટિક ઓફિસને વખોડી કાઢી છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે બીજા માણસો પણ તે ઓફિસ આંખમાં રાખે છે.

વિલાયતમાં મીટિંગ

આમની સભાના મેમ્બરોની મીટિંગ^૧ તા. ૨૪મી બુધવારે મળી હતી એવો તાર છે. તેમાં સર હેનરી કોર્ટન ખુરશીએ બિરાજ્યા હતા. મિ. કોક્સ વગેરે મેમ્બરોએ ભાષણ કર્યું ને તેઓએ મિ. મોર્લીને તથા જનરલ બોથાને મળવાનો વિચાર રાખ્યો. આ વાત રવિવારે હું લખું છું. પણ ભંગળવારે વધારે ખબર આવવાનો સંભવ છે.

એશિયાટિક બજાર

એશિયાટિક બજાર ઉદ્દે લોકેશનોની ઉપર સત્તા તે તે મ્યુનિસિપાલિટીઓને સોંપવામાં આવી છે. આનો અર્થ હાલ તો કંઈ જ થતો નથી. કેમ કે લોકેશનમાં હિંદીને ફરજિયાત મોકલવાનો કાયદો નથી. પણ યાદ રાખવાની જરૂર છે કે જે હિંદી કોમે નવો કાયદો કબૂલ કર્યો તો તુરત

૧. જુઓ “બ્રેહાનિસર્જનો પત્ર”, પા. ૪૭૦-૩.

ફરજિયાત લોકેશનમાં જવાનો કાયદો પસાર થશે, ને પછી મ્યુનિસિપાલિટીની સત્તા પૂરી ઈજ્જતકારક થઈ પડશે.

દક્ષિણ આફ્રિકાનાં વેપાર મંડળોની સભા

દક્ષિણ આફ્રિકાનાં વેપાર મંડળ(ચેમ્બર ઓફ કોમર્સ)ની બારમી વાર્ષિક સભા પ્રિટોરિયામાં તા. ૨૪મીએ મળી હતી. પોર્ટ ઈલિઝબેથના મિ. મેકિનટોશ ખુરશીએ બિરાજ્યા હતા. તેમાં જર્મિસ્ટનના મિ. પ્રેડી એવો ઠરાવ લાવ્યા કે એશિયાટિકને આવતા બંધ કરવા ને તેઓનો વેપાર પણ બંધ કરવો. પોતાના ભાષણમાં તેણે કહ્યું કે હિંદી વેપારથી ઘણું નુકસાન થાય છે. તેઓની સામે ગોરા હરીફાઈ નથી કરી શકતા. ૧૦૦ વરસથી ગોરાઓ દક્ષિણ આફ્રિકામાં મથી રહ્યા છે. તેઓને હિંદી કોમ કાઢી મૂકે એ કેમ બને? સ્ટેન્ડરટન, હેડલબર્ગ, પોચેફ્સ્ટ્રૂમ વગેરેની હાલત ઘણી ખરાબ આવી ગઈ છે. તે લોકોને એકદમ આવતા બંધ ન કરી શકાય તો ભારે કર નાખવો કે જેથી રહેવાનું પોસાય નહીં. કદી ચાલુ વેપારીઓને નુકસાની ભરવી પડે તો તે ભરીને પણ કાઢી મૂકવા એ વધારે દુરસ્ત છે.

મસેઝના મિ. હોબસને ટેકો આપતાં જણાવ્યું કે હિંદી વેપારી બસુટોલાંડમાં પહોંચી વળ્યા છે, ને ઘણો વેપારનો ભાગ તેઓના હાથમાં છે. છતાં તેમને મિ. પ્રેડીનો એકદમ વેપાર બંધ કરવા વિષેનો ઠરાવ ભારે પડતો લાગ્યો.

સર વિલિયમ વેનહલસ્ટીન બોલ્યા કે હિંદી કોમની સામે આખું દક્ષિણ આફ્રિકા છે. છતાં તેઓને એકદમ કાઢી મૂકવા અથવા તો તેઓનો વેપાર બંધ કરવો એ ન બને. તેઓને બજારમાં જ વેપાર કરવાનો ઠરાવ કરવો એ બહેતર છે. ઈમિગ્રેશનનો સવાલ તે વેપાર મંડળને લગતો નથી. તેથી વેપાર મંડળ વચમાં ન આવી શકે. તેમણે એવો ઠરાવ રજૂ કર્યો કે એશિયાટિક વેપાર વિષે આખા દક્ષિણ આફ્રિકામાં તુરત કાયદા ઘડવાની જરૂર છે.

મિ. કિવને આ સુધારાને ટેકો આપ્યો. નાતાલના મિ. હેન્ડરસન બોલ્યા કે નાતાલને હિંદી વેપારીઓ પાયમાલ કર્યું છે. લેડીસ્મિથ વગેરે ગામોમાં હિંદી વેપારીઓના હાથમાં જ બધો વેપાર છે. તેઓ તીડની માફક નાતાલને ખાઈ જાય છે. અને કાફરાઓને નુકસાનકારક છે કેમ કે કાફરાઓ તેઓની સામે કંઈ કરી નથી શકતા.

કેપટાઉનના મિ. જેગરે કહ્યું કે તેઓ પણ હિંદીની વિરુદ્ધ છે. પણ એકદમ બંધી કરવી તે મુશ્કેલીનું કામ છે. વડી સરકાર તેવા કાયદા કદી કબૂલ નહીં કરે. તેથી તેમણે એવો ઠરાવ રજૂ કર્યો કે હિંદી કોમની હાજરી દક્ષિણ આફ્રિકાને નુકસાન કરનારી હોવાથી તેઓના આવવા અને તેઓના વેપાર ઉપર અંકુશ રાખવાને સારું તુરત કાયદા થવાની જરૂર છે.

સુટપાન્સબર્ગના મિ. આયરલાંડે કહ્યું મિ. પ્રેડીનો ઠરાવ હદ બહાર જાય છે. આ સવાલ બાબત બહુ જલદી ઉપાયો લેવાની જરૂર છે. એશિયાટિક એ એક જાતની મરકી છે. મિ. ફોરેસ્ટ બોલ્યા કે નાતાલમાં એટલા બધા હિંદી છે એ યાદ આવે છે ત્યારે તેમને ટાઢ છૂટે છે. પ્રિટોરિયાના મિ. ચેપલે સુધારાને ટેકો આપ્યો. મિ. બર્કે મિ. પ્રેડીને કહ્યું કે તેમણે પોતાનો ઠરાવ ખેંચી લેવો જોઈએ કે જેથી કરી સુધારેલો ઠરાવ એકમતે પસાર થાય ને તેનું વજન બરોબર પડે. મિ. પ્રેડીએ ઠરાવ ખેંચી લીધો ને એકમતે સુધારેલો ઠરાવ પસાર થયો.

ત્યાર બાદ જનરલ ડીવર લાઈસન્સના કાયદાની તકરાર ચાલતાં એવો ઠરાવ થયો કે બધી જગ્યાએ સુધારાવધારા સાથે કેપના જેવો કાયદો પસાર કરવો.

શેઠ હસન મિયાંના ફરજંદનો અકીકો

શેઠ મહમદ કાસમ કમરુદ્દીનની પેઢીના ભાગીદાર શેઠ હસન મિયાંને ત્યાં ફરજંદ જન્મ્યો છે તેનો અકીકો રવિવારે હતો. તેથી મોટી જાકત અપાઈ હતી. દૂરથી ગૃહસ્થો આવ્યા હતા ને લગભગ ૫૦૦ માણસોને સારું ખાણું પકાવવામાં આવ્યું હતું. ડરબનથી મિ. અબદુલ કાદર ખાસ તે જ પ્રસંગે આવ્યા છે. પ્રિટોરિયાથી મિ. હાજી હબીબ આવ્યા હતા. અને ધામધૂમથી પ્રસંગ ઉકેલ્યો છે.

કેટલાક માણસોને ખબર નહીં હોય કે અકીકો તે શું? બાળકોનું સાતમે દિવસે મુંડન કરાવવાની ક્રિયા તે અકીકો કહેવાય છે. મુંડન કરતાં જે બાલ ઊતરે તેના વજન પ્રમાણે અને સ્થિતિ મુજબ માબાપ સોનું, રૂપું અને તાંબું કાઢે છે અને તે ખરથી જાકત કરે છે.

ન્યૂ કલૅરના ધોબી ઉપર ધાડ

ન્યૂ કલૅરમાં ધોબીને ધોવાના ઘાટ છે તે બાબત સન્ડે ટાઈમ્સમાં સખત લખાણ આવ્યું છે. લખનાર જણાવે છે કે ન્યૂ કલૅરની જમીન આખી બદબોથી ને ખરાબાથી સડે છે. કપડાં ધોવાના ઘાટ હિંદી ધોબીઓએ બગાડી નાખ્યા છે. પાણી ઘણું મેલું અને દુર્ગંધવાળું છે. તેથી તેમાં કપડાં ધોવાં તે ન ધોવા બરોબર છે. લખનાર જણાવે છે કે તેમાં ધોયેલાં કપડાંથી જરૂર રોગ કોઈ દહાડો ફાટી નીકળશે. હિંદી ધોબીઓએ આ બાબત સંભાળ રાખવાની જરૂર છે. ઘાટનું પાણી ઉલેચી દરેક વખત સાફ રાખવું ઘટે છે. નહીં તો તેઓની રોજીમાં ભંગ પડવાની ધાસ્તી પૂરી છે. લખનારે મ્યુનિસિપાલિટીને ચાંપતા ઉપાય લેવાની ભલામણ કરી છે.

“કુલી વેપારી”

આ મથાળા નીચે સન્ડે ટાઈમ્સના એક લેખકે ઘણું કડવું લખાણ કર્યું છે. તે જણાવે છે કે ખાણમાંથી ચોરેલા સોનાનો ધંધો માત્ર કાફરો અને હિંદી ફેરીવાળા કરે છે. તે લોકો એથી જ પૈસાદાર થાય છે. તેઓ આવી રીતે લીધેલું સોનું ગાળી કડાં કરી હાથમાં પહેરી રાખે છે. આ વાત કેટલીક વેળા ડિટેક્ટિવ જાણે છે છતાં પકડતા નથી. ને કેટલીક વેળા પકડી શકતા નથી. આ વાત ચોક્કસ છે. પણ સારા હિંદીઓને અને તેઓના ઈંગ્રેજ ભાઈબંધોને ખબર નથી. છતાં લખનાર કહે છે કે આમ મોટી ચોરી હિંદી કરે છે તેમાં શક નથી.

આમાં કેટલું ખરું છે તે કોઈ નથી જાણી શકતા. પણ જે હિંદીઓ આવા વેપારમાં ગૂંથાયા હોય તેઓએ ચેતવાની જરૂર છે.

સ્ટારની ઉશ્કેરણી

સ્ટાર ન્યૂસપેપરે નાતાલ વિષે મિ. રિચે મૉનિંગ પોસ્ટમાં એક કાગળ લખેલો તે બધો છાપ્યો છે ને તેની ઉપર ટીકા કરી છે. ટીકામાં જણાવે છે કે હિંદી કોમ જાગ્રત છે. તેના ભાઈ-બંધો ઈંગ્લંડમાં બહુ જબરા છે. તેઓમાં ફાટફૂટ નથી. તેઓ બરાબર કામ કરે છે. તેઓની વગ મોટી છે. અને ઘડીબર શ્વાસ વાળી બેસતા નથી. તેઓની બીક વડી સરકારને બહુ રહે છે. આ સ્થિતિમાં નવો કાયદો નામંજૂર થાય તો નવાઈ નહીં ગણાય. ગોરાઓ તદ્દન નરમ થઈને બેઠા છે. તેઓને ઓડિનન્સ વિષે ગરજ પણ નથી. તેથી સ્ટાર ભલામણ કરે છે કે ગોરાઓએ મોટી મીટિંગો ભરીને ઓડિનન્સ પસાર થાય તેવી તજવીજ કરવી જોઈએ. નહીં તો હિંદી લોકો બહુ પેસારો કરશે ને ગોરાઓને હાનિ પહોંચશે.

આ પ્રમાણે ભય ગોરાઓને લાગી રહ્યો છે કે વખતે કાયદો પસાર નહીં થાય. આવે વખતે આપણે સંપૂર્ણ જોર કરવાની જરૂર છે. અને તેમ થાય તો હજુ જીત મળે તો નવાઈ નહીં. પણ હું ભૂલ્યો. જેઓએ જેલનો ઠરાવ કબૂલ રાખ્યો છે તેઓ તો જીત્યા જ છે. તેને બન્ને રીતે જીત છે.

જનરલ બોથા આગળ ડેપ્યુટેશન

રૅન્ડ ડેલી મેલમાં તાર છે તે ઉપરથી જણાય છે કે લૉર્ડ ઓમ્પ્ટહીલના પ્રમુખપણા નીચે એક ડેપ્યુટેશન એશિયાટિક કાયદા બાબત જનરલ બોથાને મળી ચૂક્યું છે. તેમાં સર મંચેરજી, સર હેનરી કોટન, મિ. હેરોલ્ડ કોક્સ, મિ. જસ્ટિસ અમીરઅલી, મિ. રિચ અને બીજાઓ હાજર હતા. લૉર્ડ ઓમ્પ્ટહીલ બોલ્યા કે હિંદી કોમને નીચું જોવરાવે તેવા કાયદા બિલકુલ દાખલ ન થવા જોઈએ. જે હિંદી ટ્રાન્સવાલમાં હાલ છે તેઓ માનપૂર્વક રહી શકે તેમ થવું જોઈએ. જનરલ બોથાએ જવાબમાં કહ્યું કે હિંદી કોમનું અપમાન કરવાનો જરાયે ઈરાદો નથી ને પોતાથી બનતી વગ તેઓનું માન જાળવવા ખાતર વાપરશે. ડેપ્યુટેશનના મેમ્બરોએ છાપાવાળાને કહ્યું કે જનરલ બોથાનો જવાબ સંતોષકારક ગણાય.

મિ. હાજી વજીરઅલી

મિ. હાજી વજીરઅલી કેપટાઉનથી લખે છે કે કેપનો ઈમિગ્રેશન અમલદાર ફરજિયાત છબી હવે પાસ ઉપર નહીં માગે. તેઓ સાહેબ આરગસના ઓડિટર મિ. પોવેલને મળ્યા છે ને તેણે મદદ આપવા જણાવ્યું છે. મિ. અલી કેપના ઓસોસિયેશન પાસેથી પા. ૫૦ લાંડનની કમિટીને સારુ મેળવવાની પણ તજવીજ કરે છે.

લોબિટો બે જનાર હિંદી^૧

લોબિટો બે જે હિંદી નાતાલથી ગયા છે તેમના ધણીનો એજન્ટ અહીં છે તે મને જણાવે છે કે બધા હિંદી સહીસલામત પહોંચી ગયા છે અને લોબિટો બેની હવા જ્યાં તેઓ ગયા છે તે ભાગમાં બહુ સારી છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૪-૫-૧૯૦૭

૪૪૮. મિ. ગાંધીની પ્રતિજ્ઞા

જ્વેહાનિસબર્ગ,
ઓપ્રિલ ૩૦, ૧૯૦૭

મે. ડ. ઓ.ના અધિપતિ સાહેબ,

મારા ઘણા ભાઈઓએ લખી જણાવ્યું છે કે જો ટ્રાન્સવાલનો રજિસ્ટ્રેશન કાયદો પસાર થશે તો તેઓ સપ્ટેમ્બરના ઠરાવને વળગી રહી જેલમાં જશે. આ બંધાને શાબાશી ઘટે છે. કેટલાક કાગળો ઉપરથી હું જાણું છું કે આગેવાનોના તેવા કાગળો ન હોવાથી કોઈ નારાજ થયા છે. હું માનું છું કે તેઓએ કાગળ નથી લખ્યા તેથી શંકા કરવાનું કારણ નથી. તેઓ નવાં રજિસ્ટર ફરજિયાત કઢાવવાની પહેલ કરે એમ હું માનતો નથી.

છતાં રખેને હું પણ દોષમાં આવી જાઉં તેથી હું પ્રતિજ્ઞા કરીને કહું છું કે જો નવો કાયદો અમલમાં આવશે તો તે કાયદાની રૂએ હું કદી પરમિટ કે રજિસ્ટર લેવાનો નથી પણ જેલમાં જઈશ. અને આ મારી પ્રતિજ્ઞા કદાચ હું એકલો જ તેવું કરનારો રહીશ તોપણ કાયમ છે. કેમ કે:

૧. આ કાયદાને વશ થવામાં હું નામોશી ગણું છું ને તેવી નામોશી ઓઢવાને બદલે જેલમાં જવું તે વધારે પસંદ કરું છું.
૨. મારા દેહના કરતાં મને દેશ વધારે વહાલો છે એમ માનું છું.
૩. સપ્ટેમ્બરનો ઠરાવ જાહેર કર્યા પછી જો હિંદી કોમ કાયદાને વશ થાય તો બધું ગુમાવી દેશે.

૪. આપણને જે પ્રખ્યાત માણસો વિલાયતમાં મદદ કરે છે તેઓ હું માનું છું કે ચોથા ઠરાવ ઉપર આધાર રાખે છે. જો આપણે પાછા પડીએ તો તેઓને આપણે બટ્ટો લગાવીએ એટલું જ નહીં પણ તેઓ ફરી આપણને કદી મદદ ન જ કરે.

૫. બીજા કાયદાઓની સામે જેલનો ઈલાજ લાગુ નથી પડી શકતો પણ આ કાયદાની સામે તે અકસીર ઈલાજ છે તથા નાનામોટા બંધાને એકસરખો લાગુ પડે છે.

૬. જો હું આ વેળા પાછી પાની કરું તો હિંદી કોમની સેવા કરવાને નાલાયક ગણાઉં.

૭. હું માનું છું કે જો બધા હિંદી યુસ્ત રહી કાયદાને શરણ નહીં થાય તો તેઓનું માન વધશે એટલું જ નહીં પણ હિંદુસ્તાનમાં પણ ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની તરફ ઘણી લાગણી ફેલાશે.

આ સિવાય બીજાં ઘણાં કારણો આપી શકાય છે. છેવટે હું એટલું જ દરેક ટ્રાન્સવાલના હિંદી પાસે માગું છું કે આ અવસર ન ચૂકશો, પાછું ડગલું ન ભરશો. નાતાલ, કેપ, તથા ડેલાગોઆ બેના હિંદી પાસે માગું છું કે અમને ટ્રાન્સવાલવાળાને હિંમત આપજો ને એવો વખત આવે ત્યારે બીજી પણ મદદ આપજો.

લિ. મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૪-૫-૧૯૦૭

૪૪૯. ધિ સ્ટારને પત્ર^૧

બોક્સ ૬૫૨૨,
જ્વેહાનિસબર્ગ,
એપ્રિલ ૩૦, ૧૯૦૭

તંત્રી

ધિ સ્ટાર

[જ્વેહાનિસબર્ગ]

મહાશય,

આપે “હિંદી ખતર”નું તૂત ઊભું કર્યું છે અને તેને માટે મિ. રિચના ધિ મોર્નિંગ પોસ્ટને લખાયેલા કુશળતાભર્યા પત્રનો આધાર લીધો છે. દેશના સદ્ભાગ્યે, દેખીતી રીતે જ મિ. રિચનો પત્ર વાંચવામાં આપની ગેરસમજ થયેલી છે અને હિંદીઓની વતી રાજકીય હકોની જે માગણી મિ. રિચે કરી નથી તેનો દોષ આપે એમને માથે ઓઢાડયો છે. જે એ પત્ર આપ કૃપા કરીને ફરીથી વાંચી જ્વેશો તો આપને સમજશે કે આવા કોઈ હકોનો દાવો કરવાને બદલે મિ. રિચે એ દાવાનું એકથી વધારે વાર ખંડન કરેલું છે. તેઓ લખે છે:

એશિયાઈઓના નિયંત્રણ વિનાના ધસારાની વિરુદ્ધ ગોરા સંસ્થાનવાસીઓ રક્ષણની માગણી કરી રહ્યા છે. આ માગણી સંતોષવા એક પ્રવાસી પ્રતિબંધક ધારા વડે કેળવણીના ધોરણે લાદવામાં આવેલી યોગ્યતા અમને મંજૂર છે. તેઓ (હિંદીઓ) કોઈ રાજકીય સત્તા માગતા નથી, અને વેપારી પરવાના આપવાનું નિયમન રાખવા માટે મ્યુનિસિપાલિટીની સત્તાને માન્ય રાખે છે, એમાં એટલી શરત છે કે જે એ સત્તાનો અન્યાયભર્યો અમલ થાય તો તેની વિરુદ્ધ સંસ્થાનનાં ન્યાયાલયોમાં અપીલ કરવાનો તેમને અધિકાર હોવો જોઈએ.

જે શબ્દોમાં કંઈ રહસ્ય રહેલું હોય તો આપે છાપેલા પત્રમાંનાં ઉપરનાં વાક્યોમાં અમારી કોમ સામે કરવામાં આવેલા આક્ષેપનો સંપૂર્ણ ઈનકાર આપની સમક્ષ મોજૂદ છે.

આ રીતે દક્ષિણ આફ્રિકામાં રાજકીય સત્તા મેળવવાની બ્રિટિશ હિંદીઓની આકાંક્ષાના આરોપનું તો નિરાકરણ થઈ ગયું. હવે જે આપ રજા આપો તો હું આપનું એ હકીકત પ્રત્યે ધ્યાન ખેંચવાની ધૃષ્ટતા કરું કે આપ એક જ ધ્વજ નીચે રહેનારી બે કોમો વચ્ચે કોઈ પણ કારણ વિના દુશ્મનાવટ ઊભી કરી રહ્યા છો અને મારા આ કથનના સમર્થનમાં હું આપને બ્રિટિશ હિંદી સંઘે રજૂ કરેલું સમાધાન વાંચી જવા વિનંતી કરું છું. રજિસ્ટ્રેશન ધારા નીચે જે કાંઈ કરવાની અપેક્ષા રખાય છે તે બધું આ સમાધાનથી ઝટ થઈ શકે તેમ છે અને તેને માટે સમ્રાટની મંજૂરીની પણ જરૂર નહીં પડે. અત્યારના ઓળખવિધિ કરતાં વધારે કડક ઓળખવિધિ હોવો જોઈએ એવી બૂમ ઉઠાવવામાં આવી છે. બ્રિટિશ હિંદીઓએ પોતે જ એવી દરખાસ્ત કરી છે કે અમારા કાયદેસરના કાગળો લઈને તેના બદલામાં અમને એવા કાગળો આપો કે જેના પર એકમેક જોડે સમજૂતી કરીને ઠરાવવામાં આવી હોય એવી ઓળખ માટેની વિગતો

૧. આ પત્ર તા. ૨૯-૪-૧૯૦૭ના ધિ સ્ટારમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા એક લેખના ઉત્તરરૂપે લખ્યો હતો.

લખેલી હોય. એનો એવો અર્થ નથી કે હાલના કાગળોમાં એને ધારણ કરનારાઓની ઓળખ માટે પૂરતી વિગતો આપેલી નથી. આ સમાધાન સંસ્થાનવાદીઓના ડહોળાયેલા મનને શાંત પાડવાને માટે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે. વધારામાં, આ સમાધાન, જોકે આ વાત વિચિત્ર લાગશે તેમ છતાં, એક બાબતમાં ખુદ એશિયાઈ ધારા કરતાં પણ આગળ જાય છે, કેમ કે આમાં ઉંમરલાયક થયેલાં સગીરોએ પણ પરવાના કઢાવવા જોઈએ એવી જોગવાઈ કરેલી છે અને સગીર ઉંમર લાયક થયો છે કે નહીં તેનો નિર્ણય સંસ્થાન મંત્રી ઉપર છોડેલો છે.

આપ પૂછશો કે જો આ દરખાસ્ત સાચા દિલની હોય તો પછી એ ધારા વિષે આટલું ધાંધલ શા માટે કરવું જોઈએ? ઉત્તર સ્પષ્ટ છે. બ્રિટિશ હિંદીઓ ગુનેગારોની કોટિમાં મુકાવા માગતા નથી. પરંતુ આ ધારાથી તો તેઓ નિઃસંદેહ એ કોટિમાં મુકાય છે. મોટા પાયા પર કોઈ ગેર-કાયદેસરનો પ્રવેશ થયો છે અથવા તો હિંદી કોમના નેતાઓ એવા કોઈ પ્રવેશને ઉત્તેજન આપી રહ્યા છે, એ વાતનો તેઓ સંપૂર્ણ રીતે ઈન્કાર કરે છે. દમનકારી કાનૂનોની જરૂર તો ત્યારે જ પડે છે કે જ્યારે જે લોકોને એ લાગુ પડે છે તેઓ કાયદાને માન આપતા ન હોય અને તેમને જે કંઈ કરવાનું કહેવામાં આવે તે સ્વેચ્છાપૂર્વક કરતા ન હોય. બ્રિટિશ હિંદીઓએ પોતે કાયદાનું પાલન કરનારા હોવાનો હંમેશાં દાવો કરેલો છે, અને તેથી તેઓ વર્ગભેદ પર રચાયેલા કાયદાનો વિરોધ કરે છે, કેમ કે એવો કાયદો એમના એ દાવાના ઈન્કારરૂપે છે. ચાહે તો આપ આને લાગણી કે ભાવનાપ્રધાન વિચાર કહી શકો છો. તેમ છતાં એ વિચાર એવો છે કે જે કોમનું પ્રતિનિધિત્વ કરવાનું મને માન ઘટે છે તેને માટે એ ઘણો જ વાસ્તવિક છે. અને બાવા આદમના જમાનાથી આવા લાગણીપ્રધાન વિચારો માનવીઓનાં કૃત્યોને પ્રભાવિત કરતા આવ્યા છે, તેનાં ઉદાહરણો આપને આપવાની ભાગ્યે જ જરૂર હોય.

ઉપર સૂચવાયેલા સમાધાનની કશી કિંમત બેસે એવું નથી. એ સફળ થવા વિષે જો કોઈ શંકા હોય તો જ્યારે આ ધારો વિચારણા હેઠળ છે ત્યારે જ એને કેમ અજમાવી જોતા નથી? સમ્રાટના નિર્દોષ પ્રજાજનોની વિરુદ્ધ જનતાને ઉશ્કેરવાને બદલે આ સમાધાન અમલમાં મૂકવાની હિમાયત કરવાનું શું આપને માટે વધારે સારું અને સામ્રાજ્યના વધારે હિતમાં નહીં રહેશે?

હું છું, વગેરે
મો. ક. ગાંધી

[મૂળ અંગ્રેજી]

ધિ સ્ટાર, ૩૦-૪-૧૯૦૭

૪૫૦. રૅન્ડ પાયોનિયર્સને પત્ર^૧

[જેહાનિસબર્ગ,
મે ૨, ૧૯૦૭ પહેલાં]^૨

[મહાશય,]

એશિયાઈ રજિસ્ટ્રેશન ધારા સંબંધમાં રૅન્ડ પાયોનિયર્સ (ટ્રાન્સવાલનો અગ્રેસર પક્ષ) તથા ટ્રાન્સવાલ મ્યુનિસિપલ ઍસોસિયેશન તરફથી જે પગલું લેવાનું જાહેર કરવામાં આવ્યું છે તે બાબતમાં, મારા સંઘ તરફથી, હું બ્રિટિશ હિંદીઓએ રજૂ કરેલા સમાધાન તરફ આપની સમિતિનું ધ્યાન દોરું છું. આપની સમિતિ એ વાતની પણ નોંધ લે કે આ સમાધાન રજિસ્ટ્રેશન ધારાની દરેક માગણી પૂરી પાડે છે અને આપની સમિતિ જે ઉદ્દેશ સાધવા માગે છે તે એનાથી જલદી સધાય તેમ છે.

મારા સંઘની હિંમેશાં એવી માન્યતા રહી છે કે વાસ્તવમાં ગોરા સંસ્થાનવાદીઓને જે કંઈ જોઈએ છે અને બ્રિટિશ હિંદીઓ જે કંઈ કબૂલ રાખે છે તે બેની વચ્ચે બહુ જ થોડું અંતર છે. બ્રિટિશ હિંદીઓ કોઈ પ્રકારના રાજકીય હકો માગતા નથી અને ૧૮૮૫ના ધારા ડીક્રી નાબૂદી સામે તેઓ વેપારી પરવાનાઓ ઉપર, સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અપીલ થઈ શકે તેવી જોગવાઈ સાથેનું, મ્યુનિસિપાલિટીનું નિયંત્રણ તથા નાતાલ અથવા કેપના નમૂના પ્રમાણેના પ્રવાસી-ઓના પ્રવેશ ઉપરનો પ્રતિબંધ સ્વીકારે છે.

મારા સંઘનો દૃઢ અભિપ્રાય એવો છે કે મોટા ભાગનો ઊહાપોહ સંપૂર્ણ રીતે પરસ્પરની પરિસ્થિતિ સંબંધની ગેરસમજને કારણે જ છે. એટલે મારો સંઘ એવું સૂચવવાની ધૃષ્ટતા કરે છે કે જે આપની સમિતિ મારા સંઘના પ્રતિનિધિમંડળને મળવા તૈયાર હોય તો મોટા ભાગનું ધર્મણુ મિટાવી શકાય તેમ છે અને નિર્બળ પક્ષ તરફથી શાહી રક્ષણની માગણી કર્યા વિના જ આ પ્રશ્નનો સ્થળ પર જ ઉકેલ લાવી શકાય તેમ છે.

મારા સંઘને એ વાતમાં કોઈ શક નથી કે આપની સમિતિ બિનગોરા લોકો સામેના તેના આંદોલનમાં કોઈ વેરવૃત્તિથી પ્રેરાયેલી નથી. એટલે આશા રાખવામાં આવે છે કે મારા સંઘે વાતચીત કરવા માટેનું આ સૂચન જે ભાવનાથી કર્યું છે તે જ ભાવનાથી તેનો સ્વીકાર કરવામાં આવશે. જે આપની સમિતિને આ દરખાસ્ત મંજૂર હોય તો ચાલુ માસની ૮મી તારીખ પછીની કોઈ પણ તારીખ મારા સંઘને અનુકૂળ થઈ પડશે.^૩

[ક્રમચલાઉ અધ્યક્ષ,
બ્રિટિશ હિંદી સંઘ]

[મૂળ અંગ્રેજી]

इन्डियन ओपीनियन, ૪-૫-૧૯૦૭

૧. આ પત્રનો મુસદ્દો ગાંધીજીએ ઘડ્યો હશે એમ લાગે છે. તે રૅન્ડ પાયોનિયર્સને તથા ટ્રાન્સવાલ મ્યુનિસિપલ ઍસોસિયેશનને મોકલવામાં આવ્યો હતો. આ બંને મંડળોએ એશિયાઈ રજિસ્ટ્રેશન ધારાનો જલદી અમલ કરાવવા માટે આંદોલન જગાવવાનો ઇરાદો જાહેર કર્યો હતો.

૨. તારીખ અને સહી વિનાનો આ પત્ર તા. ૨-૫-૧૯૦૭ના ધિ રૅન્ડ હેલી મેલમાં પ્રસિદ્ધ થયો હતો.

૩. પરંતુ આ મુલાકાત થઈ નહોતી. જુઓ “જેહાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૪૬૬-૫૦૨.

૪૫૧. ધિ સ્ટારને પત્ર^૧

[જ્ઞેહાનિસબર્ગ,
મે ૨, ૧૯૦૭ પૃષ્ઠી]

તંત્રી

[ધિ સ્ટાર

જ્ઞેહાનિસબર્ગ

મહાશય,]

ફરી એક વાર આપની ભૂલ સુધારવાની છૂટ લેવા દેશો ? મને લાગે છે કે આપ હજી પણ સમાધાનની વાત સમજ્યા નથી. માગણી, આપે કહ્યું છે તેમ, એ નથી કે “હિંદીઓનો વિશ્વાસ રાખો”. માગણી એવી છે કે વચગાળામાં હિંદીઓ ઉપર વિશ્વાસ મૂકો અને જુઓ કે એ વિશ્વાસ વાજબી છે કે નહીં. રજિસ્ટ્રેશન ધારા અનુસાર તમામ હિંદીઓએ ફરિજ્યાત નોંધણી કરાવવાની છે. હિંદીઓની દરખાસ્ત અનુસાર તેઓની મરજ્યાત નોંધણી થઈ શકે તેમ છે, અને તે પણ હમણાં જ. પરંતુ ધારો કે કેટલાક હિંદીઓનું આપે વર્ગીકરણ કર્યું છે તે મુજબ સૌથી નીચલા વર્ગના હિંદીઓ આ સંસ્થાનમાં આવે અને બ્રિટિશ હિંદી સંઘની દરખાસ્તનો સ્વીકાર ન કરે તો પરિસ્થિતિની ચાવી તો સરકારના હાથમાં જ છે. એવા સંજોગોમાં એવું બિલ પસાર કરી શકાય કે સમાધાન મુજબ આપવામાં આવેલા પરવાના સિવાયના તમામ પરવાનાઓ, જે તે અમુક મુદતમાં બદલાવી લેવામાં નહીં આવ્યા હોય, તો રદ કરવામાં આવે. એટલે પછી કાયદો ગુનેગારોને પકડી પાડશે અને નિર્દોષ વ્યક્તિઓને છોડી દેશે. અત્યારે આ કાયદો બહુ થોડા ગુનેગારોને ખાતર નિર્દોષ અને સ્વમાની લોકોના ઘણા મોટા વર્ગને શિક્ષા કરે છે. હિંદી કોમને વધારે પડતી લાગણીપ્રધાન કહીને આપ તેના વાંધાઓને ફગાવી દો છો. લૉર્ડ એમ્પ્ટહીલ અને એમના મિત્રોને પણ આપ એવી જ તોછડાઈથી, હું માનું છું કે આપ જને “પૌરસ્ત્ય રંગ” કહેશો તેવું દોષારોપણ કરીને, ફગાવી દો છો, અને એમનામાં વિશાળતર સામ્રાજ્યવાદી ભાવના રહેલી છે એ વાતનો એ રીતે ઈનકાર કરો છો. આ સંબંધમાં હું આપને એટલું જ યાદ દેવડાવું કે જમને આપ લૉર્ડ એમ્પ્ટહીલની કોટિમાં તો નહીં જ મૂકો, એવા લૉર્ડ મિલ્નર, ધિ નેશનલ રિવ્યૂમાં છપાયેલા પોતાના લેખમાં, વધારે વિશાળ સામ્રાજ્યવાદની યાદ દેવડાવતાં સંસ્થાનવાસીઓ સમક્ષ બ્રિટનના આધીન દેશો પ્રત્યેની, ખાસ કરીને બ્રિટિશ હિંદ પ્રત્યેની, તેમની જવાબદારીઓ રજૂ કરે છે.

[હું છું, વગેરે,
મો. ક. ગાંધી]

[મૂળ અંગ્રેજી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૧-૫-૧૯૦૭

૧. એપ્રિલ ૩૦મીએ ધિ સ્ટારને પત્ર પા. (૪૭૯-૮૦) લખ્યા પછી ગાંધીજી એ પત્રના તંત્રીને મળ્યા હતા. અને તેમની સાથે તેમણે ચર્ચા કરી હતી. ધિ સ્ટારે આ વિષય ઉપર ફરીથી લખેલું. તેના ગાંધીજીએ આ જવાબ આપેલો. જુઓ “જ્ઞેહાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૪૯૯-૫૦૨.

૪૫૨. ક્લાર્સડોર્પના હિંદી અને મિ. સ્મટ્સ

ટ્રાન્સવાલના ઓક્ટોગ પ્રધાન મિ. સ્મટ્સને ક્લાર્સડોર્પના હિંદીઓએ માનપત્ર આપ્યું અને તેઓ સાહેબે જવાબ આપ્યો તેનો હેવાલ અમે બીજી જગ્યાએ ખાસ આપીએ છીએ. તેમાંથી જોવાનું છે કે મિ. સ્મટ્સ પોતે ડરે છે કે હિંદી કોમ જો જોવનો ઠરાવ કાયમ રાખશે તો તેઓ સાહેબનો કાયદો અગર મંજૂર થશે તોપણ નકામો થઈ પડશે. તેથી સહુને સમજાવે છે કે ઓસોસિયેશન કાયદાની સામે જે લડત લેય છે તે નકામી છે. મિ. સ્મટ્સ પોતે પણ એટલું તો કબૂલ કરતા જણાય છે કે કેટલાક નવા માણસો ટ્રાન્સવાલમાં ગરી ગયા છે તેને ખાતર આપી કોમને સજા કરવા જોવો કાયદો છે. ને થોડા વખત સુધી ખૂણે ખૂણે પોલીસ પૂછે એવું પણ બને. “થોડા વખત”નો શો અર્થ એ તો તેઓ સાહેબ જાણે! આવો કાયદો હિંદી કોમથી કબૂલ ન જ થવો જોઈએ. એમાં કંઈ જ શક નથી. મિ. સ્મટ્સનું ભાષણ હિંદી કોમને ઉશ્કેરનારું ગણવું જોઈએ. તેઓ સાહેબ એમ જ સમજતા જણાય છે કે હિંદી કોમની ઉપર જુલમ કરવો એ સહેલ વાત છે. તેમની આંખ ખોલવાની તક કોમને મળશે એમ લાગે છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૪-૫-૧૯૦૭

૪૫૩. કેપના હિંદી

કેપનો ઈમિગ્રેશન કાયદો એવો અટપટો છે કે તેની અસર હાલ નથી જણાતી, પણ રફતે રફતે ઘણી જ માઠી અસર થશે. તેમાંની એક કલમ ઘણી જ અઘરી છે. તે એ કે જે હિંદી પરવાનો લીધા વિના જાય તેનો હક પાછા આવવાનો નાબૂદ થાય છે. એટલે કે કેપના આગેવાન શેઠોમાંથી ધારો કે કોઈ વાર્ષિક પરમિટ વિના બહાર નીકળે તો તે પાછા નહીં જઈ શકે. તેનો વેપાર કેપમાં જરી હોય, બૈરાંછોકરાં પણ ત્યાં જ હોય છતાં તેનો લાભ ન મળી શકે. એવા શેઠની ઉપર કાયદો આમ ઘાતકીપણે અમલમાં લાવે એમ અમે નથી કહેતા. પણ તેની અસર ઉપર પ્રમાણે છે. પરિણામ એ આવે છે કે ગરીબ હિંદીમાત્ર કેપમાંથી નીકળી જાય. આમ થાય તો થોડા હિંદી કેપમાં રહી જાય તેની શી અસર હોય? આ ઉપરથી સહુ કેપના આગેવાનોને ચેતવાની જરૂર છે કે કોઈ પણ હિંદી પોતાની પરમિટ લીધા વિના કેપ ન છોડે. અમને ઉમેદ છે કે આ હકીકત જે કેપના હિંદીના વાંચવામાં આવે તે બીજા હિંદીને વંચાવશે ને સમજાવશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૪-૫-૧૯૦૭

૪૫૪. પંજાબમાં હુલ્લડ !

જેહાનિસબગના રૅન્ડ ડેલી મેલમાં તેમ જ લીડરમાં ભયંકર તાર આવ્યા છે. તેની મતલબ નીચે આપીએ છીએ :

પંજાબમાં લોકો બંડ કરવા તૈયાર થઈ રહ્યા જણાય છે. ૧૮૫૭ પછી આવો ખળભળાટ પહેલો જ હિંદુસ્તાનમાં જોવામાં આવે છે. દેશી છાપાંઓ છૂપી ને ખુલ્લી ઉશ્કેરણી કરી રહ્યાં છે. પંજાબીની ઉપર કામ ચાલ્યું તે ઠીક નહીં થયું. થોડા જ માણસો જે વાત જાણતા હતા તે હવે આખું હિંદુસ્તાન જાણતું થયું. છાપાંનું જોર વધ્યું. સરકારી દાબ તરફ લોકો બેદરકાર થયા. મુંબઈનાં છાપાં ઉપર કામ ચલાવવાથી પણ તેમ જ થયું છે. અમલદારો ગભરાટમાં પડ્યા છે. પંજાબમાં જજો વોલંટિયર થયા છે ને તેઓએ હથિયાર ધારણ કર્યાં છે. આવાં કારણથી દિલ્હીના ઘેરાનો દેખાવ કરવાના હતા તે બંધ રહ્યો. પણ લોકોનાં મન શાંત થયાં જણાતાં નથી.

આ પ્રમાણે તાર છે. ખુદા અથવા ઈશ્વર હિંદુસ્તાનનું ભલું કરે એમ સહુ પ્રાર્થના કરે એમ અમારી વિનંતી છે. આ વખત જેમ આપણને દક્ષિણ આફ્રિકામાં બારીક છે તેમ હિંદુસ્તાનમાં પણ છે. આપણે આપણી ફરજ અહીં બજાવવાની છે. જે મરદાઈ ને હિંમતનું કોઈ વેળા કામ પડ્યું હોય તો તે દેશને સારુ આ વેળાએ છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૪-૫-૧૯૦૭

૪૫૫. ઘિ નાતાલ મર્ક્યુરીને આપેલી મુલાકાત

[મે ૭, ૧૯૦૭]

ઘિ ટાઈમ્સમાં મિ. લાયનલ કટિસે સૂચવ્યું છે અને જેનો ઉલ્લેખ સોમવારના અમારા અંકમાં તાર-સમાચારની કટારોમાં આવી ગયો છે, કે બ્રિટનના ઉણુ કટિબંધમાં આવેલા પ્રદેશો, હિંદીઓને વસાવવા માટે અલગ રાખવા જોઈએ. આ બાબતમાં ગઈ કાલે મર્ક્યુરીના એક પ્રતિનિધિએ શ્રી મો. ક. ગાંધીની મુલાકાત લીધી હતી. શ્રી ગાંધી આ દરખાસ્તનો અસ્વીકાર કરે છે.

શ્રી ગાંધી કહે છે કે જ્યાં સુધી હિંદીઓને દક્ષિણ આફ્રિકામાં અથવા બીજે નિવાસના હકનો મળેલા છે ત્યાં સુધી આવા સૂચનનો અમલ થઈ શકે નહીં, અને બ્રિટિશ હિંદીઓ એનો કદી સ્વીકાર કરી શકે નહીં. તેમણે વારંવાર કહ્યું છે તે પ્રમાણે દક્ષિણ આફ્રિકી એશિયાઈઓ વતી તેમણે જે પ્રશ્ન હાથમાં લીધો છે તેની પાછળનો એકમાત્ર હેતુ તેઓ જેને આ દેશમાં હિંદીઓનાં “સ્થાપિત હિતો” કહે છે તેનું રક્ષણ કરવાનો છે. ઘણા હિંદીઓ પાસે અત્યારે નિવાસના અધિકારો છે. એ અધિકારો એમની પાસેથી છીનવી લેવા એ, અલબત્ત, એમને મતે, પેલા સ્થાપિત હકો ઊંધા પાડવા બરાબર છે. શ્રી ગાંધીએ કહ્યું કે નિવાસના હકો એ હિંદીઓની સ્થિરતાની મુખ્ય તાકાત છે; અને જ્યારે એમ સૂચવવામાં આવ્યું કે તેઓ તેનો બને તેટલો લાભ ઉઠાવવા માગે છે, ત્યારે તેમણે તે વાત મંજૂર રાખી.

શ્રી ગાંધીના ધ્યાન પર લાવવામાં આવ્યું કે દરખાસ્ત એવી લાગતી હતી કે ઉણુ કટિબંધમાં આવેલાં સંસ્થાનોને ભાવિ પ્રવાસીઓને માટે અલગ રાખવાં, એનો હેતુ જે હિંદીઓને

નિવાસના હકો મળેલા છે તેમને હઠાવવાનો જ છે એવું નથી. આ બાબતમાં તમારો શો અભિપ્રાય છે એવું તેમને પૂછવામાં આવ્યું.

શ્રી ગાંધીએ કહ્યું કે હિંદુસ્તાનમાં વસ્તીનું દબાણ એટલું બધું નથી કે એને લીધે લોકોને દેશ બહાર મોકલવા પડે. તેમણે એ હકીકત તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું હતું કે જે હિંદીઓને ગિરમીટિયા તરીકે લાવવામાં આવ્યા હતા તેઓ પોતાની મેળે આવવા તૈયાર થયા નહોતા, પણ એમને આવવા માટે સમજાવવા પડ્યા હતા; અને વધારામાં, હવે ભરતી કરવાનું કામ દિવસે દિવસે મુશ્કેલ બનતું જાય છે. બીજી જે જગાઓ માટે હિંદી મજૂરોની ભરતીની જરૂર છે તેને પણ આ જ વાત લાગુ પડે છે. આ એમણે એવું સાબિત કરવા કહ્યું કે, હિંદુસ્તાનમાં વાસ્તવિક રીતે વધારાની વસ્તી છે નહીં અને તેને દેશ બહાર જવાની કોઈ જરૂર નથી. એટલે હિંદુસ્તાનની બહાર એકલા હિંદીઓને વસાવવાને માટે કોઈ પણ પ્રદેશને સુરક્ષિત રાખવાનો વિચાર ફોગટ અને બિનજરૂરી છે. તેઓ નથી માનતા કે હિંદુસ્તાનનાં પોતાનાં સાધનો એટલી હદે ખૂટી ગયાં છે કે તે પોતાના લોકોનું અથવા તેની વસ્તીમાં થનારા સ્વાભાવિક વધારાનું ભરણપોષણ નહીં કરી શકે. જેને તેમણે ખુદ હિંદુસ્તાનની અંદરના “આંતરિક” દેશાંતરનું નામ આપ્યું તેને માટે અવકાશ છે ખરો, પરંતુ એને માટે દેશની બહાર કોઈ પ્રદેશની જોગવાઈ કરવાની જરૂર નથી.

શ્રી ગાંધીએ આગળ કહ્યું કે મને વારંવાર પૂછવામાં આવેલું છે કે જે આમ હોય તો હિંદીઓ આટલી મોટી સંખ્યામાં દક્ષિણ આફ્રિકા શા માટે આવે છે? એનો જવાબ એ છે કે ગિરમીટિયા લોકોને બોલાવવાની પદ્ધતિ અપનાવીને દક્ષિણ આફ્રિકાએ પોતે જ આ ઝંઝટ પેદા કરેલી છે. શ્રી ગાંધીએ કહ્યું કે આ એવી પદ્ધતિ છે કે જે એની વિરુદ્ધ અરજી કરવામાં આવે તો દક્ષિણ આફ્રિકાનો દરેક હિંદી તેના પર પોતાની સહી આપે, અને એ પદ્ધતિ નાબૂદ કરવાની માગણી કરે.

[ખબરપત્રી:] પરંતુ, શ્રી ગાંધી, હેરાનગતિ ગિરમીટિયા હિંદીઓને કારણે એટલી નથી પેદા થતી જેટલી સ્વતંત્ર વેપારીવર્ગને કારણે થાય છે, અને વેપાર કરવાના સમાન અધિકારની માગણી મોટે ભાગે એ લોકો જ કરતા હોય છે.

[ગાંધીજી:] હિંદી વેપારીના વેપારનો આધાર જે બીજા હિંદીઓ ઉપર હોય છે તેમની પાછળ એ વેપારી જતો હોય છે. જે ગિરમીટિયા અહીં નહીં આવ્યા હોત તો વેપારીઓ પણ અહીં આવતે નહીં. હકીકત એવી છે કે મોટી લેણદેણવાળા ઉચ્ચવર્ગના હિંદી વેપારીઓ-માંના ઘણા પોતાના દેશમાં જ રહે છે, કેમ કે ત્યાં તેમને વેપાર કરવા માટે અવકાશ હોય છે, અને જે અહીં સંસ્થાનોમાં આવવાને બદલે હિંદી વેપારીઓ ત્યાં રહેવાનું પસંદ કરે તો ત્યાં તેમને દરેકને માટે અવકાશ છે. જ્યાં સુધી હિંદી વેપારીને પોતાના જ દેશબંધુઓ સાથે વેપાર કરવાની તકો ક્યાંય પણ મળતી રહે ત્યાં સુધી તે એ જગ્યાએ મળી આવવાનો.

. . . શ્રી ગાંધીએ ઝાંઝીબારનો દાખલો આપ્યો. હકીકતમાં તો, હિંદી વસ્તીને માટે ઉષ્ણ કટિબંધમાં આવેલાં સંસ્થાનોને સુરક્ષિત રાખવાની કોઈ જરૂર નથી, કેમ કે પૂર્વ આફ્રિકા ખુલ્લો જ છે.

તે પછી શ્રી ગાંધીએ ટ્રાન્સવાલના રજિસ્ટ્રેશન વટહુકમનો ઉલ્લેખ કર્યો અને આ કાયદાને માન્ય કરવાના શાહી સરકારના નિર્ણય પ્રત્યે નિરાશા વ્યક્ત કરી. એમણે કહ્યું કે એને પરિણામે ટ્રાન્સવાલના હિંદીની સ્થિતિ ખેરોલ પર ઊતરેલા કેદી જેવી થઈ ગઈ છે. જે તેમની સાથે આ પ્રમાણેનો વર્તાવ કરવાનો હોય તો બહેતર છે કે હિંદીઓની આંખ ઝટ ખૂલી જાય.

શ્રી ગાંધીએ કહ્યું કે હું એવી સ્થિતિની સંભાવના જોઈ રહ્યો છું જેમાં ગ્રેટ બ્રિટને એ નક્કી કરવું પડશે કે તેણે સંસ્થાનો ગુમાવવાં કે હિંદુસ્તાન ગુમાવવું? કેમ કે આમાં એક રાષ્ટ્રનું સ્વમાન સંકોવાયેલું છે અને ટ્રાન્સવાલમાં છે તેવી હાલતમાં જીવવું હિંદીઓને માટે અસહ્ય થઈ પડે તેવું છે. હિંદીઓ પ્રશ્નની બંને બાજુઓ સમજવા પૂરેપૂરા શક્તિમાન છે, અને હું માનું છું કે, તેઓ

એ સમજે છે પણ ખરા. પરંતુ ટ્રાન્સવાલ વટલુકમ જેવા ઉપાયોથી એશિયાઈ સમસ્યા ઊકલી શકવાની નથી.

શ્રી ગાંધીને જ્યારે એમ પૂછવામાં આવ્યું કે શું આપ એમ માનો છો કે વટલુકમ પાસ થવાથી દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિંદીઓનો મોભો નીચો ઊતરી ગયો છે? ત્યારે તેમણે કહ્યું કે બેશક વાત એમ જ છે. પરંતુ તેમનું એવું માનવું છે કે જો હિંદીઓ પોતાના પ્રતિકારના ઠરાવનો અમલ કરશે તો તેમની આશાઓનો ભંગ આખરે લાભદાયી નીવડશે. શ્રી ગાંધીએ કહ્યું કે પ્રતિકાર શારીરિક શક્તિથી નહીં થાય, પરંતુ તે સવિનય હશે. અને વટલુકમને તાબે થવાને બદલે હિંદીઓ જેલ જવાની પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું જો પાલન કરશે તો હું માનું છું કે સંસ્થાનવાસી ગોરાઓમાં એટલી ભલાઈ તો છે કે તેઓ સિદ્ધાંતને ખાતર દાખવવામાં આવતી આવી હિંમતનો તંત્ર રાહે અને આખરે સહાનુભૂતિપૂર્વક સામનો કરશે.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ધિ નાતાલ મર્ક્યુરી, ૮-૫-૧૯૦૭

૪૫૬. છગનલાલ ગાંધીને લખેલા પત્રનો ભાગ^૧

[મિ ૧૧, ૧૯૦૭ પહેલાં]^૨

. . . ડરબન પૂરું થયા બાદ કલ્યાણદાસને બહારગામ મોકલજો. કાગળો ઘણા હરિલાલની મારફતે લખાવજો. સહી તમે જ કરજો. હરિલાલ બધું કામ તમારી દેખરેખ નીચે કરે. ગુજરાતી વિભાગના મુખ્ય એડિટર તમે જ ગણાશો. પણ તમારે માત્ર હાલ દેખરેખ રાખવી તે બસ થશે. હરિલાલ બંને પૂછને નહીં પહોંચી શકે તો ગુજરાતી તમારે જ લેવું પડશે.

પણ મારી સલાહ એવી છે કે જેમ બને તેમ ચોપડા સિવાયનો બોજો તમારી ઉપર હાલ થોડો રાખજો.

જ્યારે ચોપડા નિયમમાં મુકાઈ જશે ને બાલાન્સશીટ નીકળશે ત્યારે તમને ચોપડા . . .

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં લખેલી મૂળ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૬૦૮૦

૧. આ પત્રનાં માત્ર પાન પાંચ અને છ ઉપલબ્ધ છે. પરંતુ પત્રના લખાણ ઉપરથી સ્પષ્ટ છે કે એ છગનલાલ ગાંધીને ફિનિકસને સરનામે લખવામાં આવ્યો હતો.

૨. એપ્રિલ ૨૩, ૧૯૦૭ને રોજ કલ્યાણદાસ ફિનિકસના કામે ડરબનમાં હતા (ન્યુઓ “કલ્યાણદાસ મહેતાને પત્ર”, પા. ૪૬૬). આ પત્ર એ તારીખે અથવા તે પછી લખાયેલો છે, એ સ્પષ્ટ છે. તેઓ ઉમર હાજી આમદ ઝવેરી સાથે એક જ જહાજમાં દક્ષિણ આફ્રિકાથી રવાના થયા હતા (ન્યુઓ “મિ. કલ્યાણદાસ જગમોહનદાસ”, પા. ૪૯૩). આ મે ૬ અને મે ૧૧ વચ્ચે બન્યું હોવું નેઈએ. કેમ કે મે ૬ને રોજ ઝવેરીના માનમાં અનેક વિદાય સમારંભો યોજવામાં આવ્યા હતા. અને મે ૧૧ને રોજ કલ્યાણદાસ વિષે ઇન્ડિયન ઓપીનિયનમાં લેખ છપાયો હતો.

૪૫૬(૧). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર^૧

[મિ ૧૧, ૧૯૦૭ પહેલાં]

ચિ. છગનલાલ,

તમારો કાગળ મળ્યો. તમે મને બેલેન્સ શીટના આંકડા મોકલ્યા તે વિષે હું કંઈ નહીં બોલ્યો કેમ કે તમારા લખવા પ્રમાણે તમે પાકું હજુ હવે મોકલવાના હતા. તમારા કાચા આંકડા પ્રમાણે પા. ૨૦નો નફો જોવામાં આવે છે? જો એમ જ હોય તો હજુ વિલાયત જવાનું મુલતવી રાખવા જેવું ચોક્કસ જણાય છે. તેમાં હવે કલ્યાણદાસ જાય છે એટલે તમારે જવું એ અસંભવિત જેવું થયું. હવે આવતા માર્ચની આશા રાખવાની રહી. દરમિયાન શું બને છે તે જોઈશું. તમને ઠંડીની ધારતી નથી એટલે નવેમ્બરની કંઈક આશા રખાય. અહીં બહુ ઊંચલપાચલ ચાલે છે. મારે જેલમાં જવું પડશે એવો સંભવ જણાય છે. આ મહિને કામ ઓફિસનું થોડું જ ચાલ્યું છે. દહાડો જાહેર કામમાં વિશેષ જાય છે.

મને ટ્રિબ્યૂનની એક આખી નકલ મોકલજો.

મુખ્ય જાહેરખબર કોની નીકળી ગઈ છે તે જણાવજો. હું ઘણું કરીને પાંચમી તારીખે નીકળીશ. આજે લખાણ મોકલું છું.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

બિલિંગ બુક તૈયાર તુરત કરી મોકલજો.

જો હું આવતે અઠવાડિયે આવું તો હું જ લઈ જઈશ. પણ તૈયાર હોવી જોઈએ.

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં પેન્સિલથી લખાયેલા મૂળ પત્રની નકલ પરથી: એસ. એન. ૪૭૮૯
શ્રી છગનલાલ ગાંધીના સૌજન્યથી

૪૫૬(૨). છગનલાલ ગાંધી ઉપરના પત્રનો^૨ એક ભાગ

જોહાનિસબર્ગ

[મિ ૧૧, ૧૯૦૭ પહેલાં]

સ્થાનિક સમાચાર મોકલવા લખ્યું છે. જો તેઓ તરફથી એ પ્રમાણે લખાણ આવે તો “અમારા ખબરપત્રી તરફથી” એમ કરી છાપજો. તેમાં જરૂર જણાતાં સુધારો કરજો. અહીં ચોપડીની પેટીઓ આવી ગઈ છે. પણ મિ. પોલાકની ચોપડીની કેસ નથી આવી એ સમજતું નથી. રુસ્તમજી શેઠને ત્યાંથી લખે છે કે મિ. પોલાકની કેસ મોકલાઈ ગઈ છે. વખતે માત્ર છૂટી ચોપડી પહોંચી તે તો નહીં હોય?

૧. આ પુસ્તકી પત્ર સંદર્ભે ઉપરથી તા. ૫-૫-૧૯૦૭ અને ૧૧-૫-૧૯૦૭ની વચમાં લખાયેલા લાગે છે.

૨. આ પુસ્તકી પત્રની તારીખ સંદર્ભે ઉપરથી આશરે નક્કી કરી છે.

. . . જોબ કંઈ ન હોવા છતાં પેપરમાં કોને તાણ પડે છે? ગુજરાતી વિભાગનું સમજ શકું છું. છતાં એ બાબત હાલમાં જેમ ચાલે તેમ ચલાવજે.

જે મારે હેમચંદને લખવું એમ તમને લાગે તો લખજે એટલે વિશેષ લખીશ.

કીચનના બારણાનું સમજ્યો.^૧

ગોકળદાસ કેટલું ગુજરાતી કરે છે તે જણાવજે.

મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી

તા. ક. હેડલબર્ગ વ. . . .

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં લખાયેલા મૂળ પત્ર પરથી: એસ. એન. ૪૬૭૯

શ્રી છગનલાલ ગાંધીના સૌજન્યથી

૪૫૬(૩). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

જ્ઞેહાનિસબર્ગથી

[મિ ૧૨, ૧૯૦૭ પહેલાં]

ચિ. છગનલાલ,

ત્યાંનો મામલો પાટા ઉપર હજુ નથી ચડ્યો. તમે ફિનિક્સમાં રહો છો તેનો પૂરો ઉપયોગ કરજે. આટલાં દહાડા બધાનું સાંભળ્યું છે. પણ હવે તમે મુખ ઉઘાડજે ને બોલજે. સામને જે દલીલો હું કરતો તે તમે ફરી કરી સમજાવજે. બીનને ખુલ્લા દિલથી વાત કરવા કહી તેને સમજાવજે. વેસ્ટને હિંમત આપજે ને તમે ત્રણ ભાઈઓ^૨ એવું કામ કરજે તથા એવો સંપ રાખજે કે તેની છાપ બીજાઓની ઉપર સારી જ પડે. હેમચંદનું જે કરવું ઘટે તે તુરત કરજે. તેને [ડરબનથી] ફિનિક્સ બોલાવવો ઘટે તો તે બોલાવજે. રામ તથા રાજકુમાર કેમ ચાલે છે તે જાણજે. તેઓને પણ ઉત્તેજન આપજે. જે ઠરાવ^૩ કર્યો છે તે બરોબર થયું છે એમ મને ચોક્કસ લાગે છે. મિ. પોલાકની ચોપડીઓની પેટી ન જ આવી. સમજાવે થઈ ગઈ છે. હું રુસ્તમજી શેઠને ત્યાં ફરી લખું છું. તમે ગામમાં જાઓ તો જાણજે.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં લખાયેલા મૂળ પત્ર પરથી: એસ. એન. ૪૭૬૪

૧. કીચન જે મકાનમાં રહેતા હતા તેને નવું બારણું મૂકવાનું હતું તે અંગેની આ વાત છે. પાછળથી ગાંધીજી આ મકાનમાં રહ્યા હતા.

૨. છગનલાલ, મગનલાલ તથા આણંદલાલ.

૩. જોબ કામ લેવાનું બંધ કર્યાનો ઠરાવ.

૪૫૭. હિંદી ગુલામ ખનશે ?

અમે ધારતા હતા તે કરતાં વહેલો ટ્રાન્સવાલનો કાયદો પસાર થયો છે. હિંદીને કોલોનીમાં સાંકળથી બાંધવાનું આ પહેલું પગલું વડી સરકારે પસંદ કર્યું છે. હિંદી કોમ આ ધોંસરી પોતાના ગળા ઉપર લેશે કે નહીં તે સવાલ રહ્યો છે.

અમને ખબર છે કે એક વખતે જોહાનિસબર્ગમાં કોઈ એક વકીલને ત્યાં એક જાપાનનો વિદ્યાર્થી જુવાનિયો પોતાના કામને સારુ ગયેલો. વકીલને તુરત જ નહીં મળવાથી બહાર રાહ જોતો હતો. દરમિયાન તે વકીલને મળવા કોઈ અંગ્રેજી અમલદાર આવ્યો. તે એકદમ વકીલની ઓફિસમાં દરવાજો ઠોકી પેસવા જતો હતો તેટલામાં જાપાનના જુવાને તેની બાંય પકડી જુસ્સાભેર કહ્યું : તમારાથી હમણાં નહીં જવાય. મારો હક પહેલો છે. અમલદાર વિવેકી હતો તે સમજી ગયો. પોતાને જરૂરી કામ હતું તેમ કહ્યું અને પહેલાં જવાની રજા માગી. વિદ્યાર્થી જેવો બહાદુર હતો તેવો જ વિવેકી હતો. તેથી જ્યારે અમલદારે પરવાનગી માગી ત્યારે તેણે તુરત અંદર જવાની રજા આપી. આ વાત દરેક હિંદીએ મનમાં કોતરી રાખવાની છે. કેમ કે આપણા ગુલામ-ગીરીના ખતનો તે બરોબર ખ્યાલ આપે છે. પેલા જાપાનીએ પોતાનું માનભંગ થતું હતું તે સહન નહીં કર્યું. એમ જ્યારે રાય અને રંક બધાએ જાપાનમાં માન્યું ત્યારે તે છૂટું થયું. રશિયાને તેણે થપ્પડ મારી, અને આજે જાપાનનો વાવટો બહુ જોરથી ચડેલો છે. અને જાપાન પીળા વર્ણનું હોવા છતાં સફેદ રંગના ઈંગ્લાંડની સાથે એકસરખી ભાઈબંધી રાખે છે. તેમ જ આપણને આપણા માનનો આવેશ આવવાની જરૂર છે. ઘણા કાળથી પોપટની માફક પાંજરામાં પડેલા આપણે માન શું, સ્વતંત્રતા શું, એ તો જાણી શકતા નથી. તેમાંયે જેમ પોપટને સોનેરી દોરો બાંધી નચાવે ત્યારે તો તે મલકાઈ જાય છે તેમ આપણે પણ આપણા રખેવાળ, પછી તે ગોરા હોય કે કાળા, જ્યારે આપણને સોનેરી દોરાડૂપી વલાલ આપણી દશાનું ભાન ભુલાવવા કરે છે ત્યારે આપણે પોપટની માફક છલકાઈ જઈએ છીએ, અને આપણે કેવા સુખી એમ માની હરખાઈ રાતાયોળ બનીએ છીએ. આવી દશાનું ભાન કરાવવા ડંખી કાયદો મંજૂર થયો છે, અને હવે આપણે તે પ્રમાણે ચાલી ગુલામ થઈશું કે નહીં? અમારા જોહાનિસબર્ગના ખબર-પત્રી જણાવે છે કે કાયદાની રૂએ જે ધારા ઘડવાના છે તે નરમ થશે. એટલે લોર્ડ એલ્ગિન આપણને સોનેરી દોરો લટકાવે ખરા. તેથી આપણે ભાન આવ્યું છે તે ભૂલશું? અમે તો બંને સવાલની ચોખ્ખી ના જ પાડી શકીએ છીએ.

આ કાયદો દૂર થવા ઘણી મહેનત કરવાની જરૂર છે અને હરગિજ પાછી પાની કરવાની નથી. જરા તે બાબત વિચારીએ. સપ્ટેમ્બર માસમાં જાબરજસ્ત મીટિંગ કરી જાહેર કર્યું કે હિંદી કોમ આ કાયદાને કબૂલ નહીં કરતાં જેલમાં જાયે.^૧ એમ કરતી વખતે સહુ હિંદીએ ખુદાના અથવા તો ઈશ્વરના સોગન ખાધા. જોકે એ કાયદો રદ થયો તોપણ હાલ પસાર થયો છે તે એ જ છે. જેટલી દલીલો તેની સામે એ વખતે થઈ શકતી હતી એટલી જ આ વખતે કરી શકીએ છીએ. બલકે તેથી વધારે. કેમ કે આપણે તે વિષે વધારે મહેનત કરી ચૂક્યા અને આપણે વિરોધ ઢોલ વગાડીને પોકારી ચૂક્યા. એટલું જ નહીં, પણ એ કાયદો આપણે એવો ખરાબ

૧. ઐથો ઠરાવ; જુઓ પુસ્તક ૫, પા. ૪૫૪.

માન્યો કે મોટાં ઉધરાણાં કરી લગભગ સાતસોં પાઉંડ ખરથી વિલાયત ડેપ્યુટેશન મોકલ્યું. ડેપ્યુ-
ટેશને મોટા અમલદારોની સમક્ષ લોડ એલિગનની પાસે નીચે પ્રમાણે કહ્યું:

મારે આપ નામદારની પાસે એક વિશેષ હકીકત પણ મૂકવી જોઈએ; અને તે માસ મીટિંગે કરેલો ચોથો ઠરાવ. એ ઠરાવ મીટિંગે સોગન ખાઈને નમ્રતાપૂર્વક અને દૃઢતાપૂર્વક એકમતે પસાર કર્યો હતો તે એ હતો કે જે કોઈ દહાડો તે કાયદો વડી સરકાર મંજૂર કરે તો તેથી થતું મહાન અપમાન સહન કરવાને બદલે હિંદી કોમ જેલમાં જશે. આટલી બંધી લાગણી કોમને થઈ આવી હતી. આજ સુધી અમે ઘણું કરતા આવ્યા છીએ. પણ આ કાયદાનું દુઃખ અસહ્ય છે તેથી જ છ હજાર માઈલ આપની પાસે આજીજી કરવા આવ્યા છીએ. આ કાયદાની છેલ્લી આખી આવી ચૂકી છે.

કેમ જાણે આટલું બસ ન હોય તેમ અને જેલમાં જવાના ઠરાવ વિષે કોઈના મનમાં બિલકલ અંદેશો ન હોય તેમ સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઈન્ડિયન કમિટી સ્થાપી. તેમાં ઘણા નામાંકિત માણસો જોડાયા. હવે જેલનો ઠરાવ કંઈ પણ બહાને હિંદી કોમ રદ કરે તો શું પરિણામ આવે? તે એ જ કે સાઉથ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઈન્ડિયન કમિટી નકામી થઈ પડે. ડેપ્યુટેશનની લડત ઉપર પાણી ફેરે. જેટલી પ્રખ્યાતિમાં હિંદી કોમ આવી છે તેટલી જ તેની નામોશી થાય. હવે પછી હિંદી કોમના એક પણ વચન ઉપર સરકાર વિશ્વાસ રાખે નહીં. અને આપણે તદ્દન નીચ અને હલકામાં ખપી જઈએ. આમ થાય ત્યારે દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિંદીની સામે જે કંઈ કાયદા ઘડાય તે બંધા વગર ઢીલે વડી સરકાર પસાર કરે, અને છેવટે જેઓ માત્ર કાગડા કૂતરાની જિંદગીથી સંતોષ જ માને તેવાઓને દક્ષિણ આફ્રિકા છોડવું પડે. આમ થાય તો વળી હિંદુ-સ્તાનની ઉપર પણ છાંટા બેસે, અને આખું હિંદુસ્તાન આપણી ઉપર વાજબી તિરસ્કારની નજરથી જુએ. આવો જોરાવર, ઉપયોગી અને ભયંકર ચોથો ઠરાવ છે. એટલે અમે પૂરી ઉમેદ રાખીએ છીએ કે હિંદી કોમ આમાંથી ખસશે નહીં. પણ બંધાઓ કબૂલ કરે યા નહીં તે છતાં જેઓ સમજી શકે છે તેઓએ તો પોતાની ફરજ ચૂકવાની નથી.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૧-૫-૧૯૦૭

૪૫૮. લેડીરિમથનું લાઈસન્સ

આ બાબત અપીલ બીજી થઈ ચૂકી. લાઈસન્સ નહીં આપવાને લાઈસન્સ કોર્ટે મુક્કર કર્યું છે. જેકે આથી દિલગીર થવા જેવું છે તોપણ અમે હિંદી કોમને મુબારકબાદી આપીએ છીએ. કેમ કે આટલો સખત અન્યાય થશે ત્યારે જ આપણે પોતે જાગશું, અને વડી સરકારને જગાડશું. એક પણ હિંદી વેપારીએ દુકાન બંધ કરવાની જરૂર નથી. આ વખતે અમારી જગ્યા ઉપર એટલું બધું દબાણ છે કે વિશેષ વિચાર હાલ કરી શકતા નથી. પણ આવતે અઠવાડિયે કરવા ધારીએ છીએ.^૧

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૧-૫-૧૯૦૭

૧. જુઓ “લેડીરિમથની લડાઈ”, પા. ૫૧૨-૩.

૪૫૯. ગિરમીટિયા હિંદી

ડરબન કોર્પોરેશનના હિંદી ગિરમીટિયાને ઓછા ચાવલ આપવાનો ઠરાવ થવાથી તેઓએ કામ બંધ કર્યું, અને તેઓ જેલમાં જવા તૈયાર થઈ ગયા. આ પ્રમાણે તેઓએ પહેલાં પણ કરેલું. તે વખતે મૉનિસ્ટ્રેટ દયાળુ હતો. તેણે જ્યેં કે કાયદેસર તે લોકોને ચાવલ બદલે પુપુ આપી શકાતું હોય તોપણ તે કાયદાનો ઉપયોગ કરવો એ જુલમ ગણાય. તેથી લોકોને તેણે છોડી મૂક્યા, અને કોર્પોરેશનને સલાહ આપી કે હંમેશના રિવાજ મુજબ મોંઘા મળે તોપણ ચાવલ આપવા. એવી જ હાલત આજે છે. પણ મૉનિસ્ટ્રેટ રહ્યા મિ. બિન્સ. તેમણે તો કાયદા મુજબ ઠરાવ આપ્યો છે, અને તેઓમાંના ઘણાનો અકેક પાઉંડ દંડ કર્યો છે. આ બાબત આપણા હિંદી વકીલો તપાસ કરી તજવીજ કરશે એમ ઉમેદ રાખીએ છીએ.

આના સંબંધમાં ટ્રાન્સવાલના કાયદાનો વિચાર કરી શકાય તો આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે કાયદા જ્યારે જુલમગાર લાગે ત્યારે તેની સામે થવાની હિંમત ગરીબડા ગિરમીટિયાઓ પણ કરી શકે છે અને જેલમાં જવાને તૈયાર રહે છે. ઘણી વખત આવા ઈલાજથી દાદ પણ મળે છે. એવું ગિરમીટિયાની સ્થિતિમાં આપણે જોઈ શક્યા છીએ. અને જો ગિરમીટિયાઓ માત્ર પોતાના સ્વાર્થને સારું આટલું બધું કરે છે ત્યારે હિંદી કોમે ટ્રાન્સવાલમાં આ પ્રમાણે કરવું જોઈએ એમાં કોણ શંકા કરી શકે?

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૧-૫-૧૯૦૭

૪૬૦. મિ. ઉમરજી હાજી આમદ ઝવેરી

તેમની જિંદગીનું ટૂંક વૃત્તાંત

મિ. ઉમર ઝવેરીને જે માન અપાયું છે તેનો હેવાલ અમે આ અંકમાં આપીએ છીએ.^૧ તેઓ સાહેબની કારકિર્દી જાણવા અમારા વાચકવર્ગ ઈંતેજર હશે એમ સમજી તેમનું જીવન-વૃત્તાંત નીચે આપીએ છીએ.

મિ. ઉમર ઝવેરી ૧૮૭૨ની સાલમાં પોરબંદરમાં જન્મ્યા હતા. ૧૨ વરસની નાની ઉંમરે તેઓ સાહેબ પોતાના ભાઈ મરહૂમ અને પ્રખ્યાત મિ. અબુબકર ઝવેરી^૨ સાથે આફ્રિકા આવવા નીકળ્યા. સ્ટીમરમાં તેમનો અભ્યાસ શરૂ થયો; અને ગુજરાતી શીખ્યા. ડરબનમાં ગવર્નમેન્ટ સ્કૂલમાં તથા ખાનગી રીતે ૪ વરસ અભ્યાસ કર્યો. ૧૮૮૭માં મિ. અબુબકર ગુજરી જવાથી મિ. ઉમર ઝવેરીનો અભ્યાસ બંધ પડ્યો. ૧૮૯૦ની સાલમાં તેમના વાલી મિ. અબદુલા હાજી આદમની પેઢીમાં તેમણે નોકરી કરી. ત્યાર પછી અરેબિક અને ફારસી શીખવાની પોતાની ઉમંગ

૧. જુઓ “મિ. ઉમર હાજી આમદ ઝવેરીની વિદાયનો મેળાવડો”, પા. ૪૯૩-૮.

૨. અબુબકર આમદ ઝવેરી.

થોડીઘણી પૂરી પાડી. ૧૯૯૭ની સાલમાં પબ્લિક કામમાં પહેલવહેલો ભાગ લીધો. અને ડરબન અન્ડુમન ઈસ્લામના જોઈન્ટ ઓનરરી સેક્રેટરી નિમાયા. મિ. ઉમરને ખેતીનો શોખ હોવાથી અને પોરબંદરમાં મેવાની અછત હોવાથી મેવો ઉગાડવા પ્રયોગ કર્યો જેને પરિણામે કેટલીક જાતનો મેવો પોરબંદરમાં હાલ પુષ્કળ મળી શકે છે. ૧૯૦૪ની સાલમાં ઈજિપ્ત, ઈટાલી, સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ, ફ્રાંસ, ઈંગ્લેન્ડ તથા અમેરિકામાં છ માસ સુધી મુસાફરી કરીને અમૂલ્ય અનુભવ મેળવ્યો.^૧ આ વખતે તેમની સાથે એક બૅરિસ્ટર સોબતી ખસૂસ હતા. આ મુસાફરીનો હેતુ શીખવાનો હતો. લંડનમાં મિ. દાદાભાઈ નવરોજી, સર મંચેરજી ભાવનગરી વગેરે સાહેબોની મુલાકાત કરી તે જ વરસમાં ડરબન આવ્યા. અને તેમની નિમણૂક મિ. આદમજી મિયાંખાનની સાથે નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસના જોઈન્ટ ઓનરરી સેક્રેટરી તરીકેની થઈ. ત્યારથી આજ સુધી તેમણે જે કામ કર્યું છે તે હિંદુ કોમને જાહેર છે. તેમનો પૈસો, તેમના નોકર, તેમનું ઘર, તેમનો વખત, ને તેમની કેળવણી એ બધાનો ઉપભોગ હિંદી કોમને પૂરેપૂરો મળ્યો છે.

ટ્રાન્સવાલ ડેપ્યુટેશન વિલાયત ગયું ત્યારે લાઈસન્સ કાયદા બાબત લડત લેવાઈ એ બધામાં મિ. આંગલિયાની સાથે રહીને મિ. ઉમર ઝવેરીએ ઘણી કોશિશ કરેલી. મેમ્બર કમિટી સ્થાપવામાં મિ. ઉમર અગ્રેસર હતા. ડરબન લાઈબ્રેરીને પુસ્તકની ભેટો તેમની તરફથી પુષ્કળ મળી છે. ને ઘણે ભાગે તેમની પોતાની હાજરી તે લાઈબ્રેરીને હમેશાં મળતી. તેમના માયાણુ સ્વભાવને લઈને તેમણે હમેશાં હિંદી કોમમાં થતા કંકાસ ઘરમેળે માંડી વાળવા પ્રયત્ન કરેલ છે. તેમની સત્યતા વિષે લોકોનો એટલો બધો ઊંચો મત છે કે તેમની પાસે ઘણી જનરલ પાવર ઓફ ઓટર્ની રહેતી. આ બધાં કામ કરતાં હજુ પણ વધારે કેળવણી મેળવવાની જરૂર તેમને લાગવાથી મિ. ઉમરે મૅટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષા પસાર કરી બૅરિસ્ટર થવા ઈરાદો રાખ્યો છે. તેમની નમ્રતા અને સાદાઈનો એક દાખલો એ છે કે પોતાના ઘરમાં પોતાના નોકરોને અને બીજાં નાનાં બાળકોને પોતે જ નવરાશને વખતે કેળવણી આપે છે. આ પ્રમાણે મિ. ઉમર હાજી આમદ ઝવેરી જેવું તેમનું નામ છે તેવા જ ગુણ ધરાવે છે. તેમની ઉમર હજુ નાની જ છે. અને જેવા વિચારો હાલ છે તેવા વિચારો દિવસે દિવસે વધતા જાય તો મિ. ઉમર ઝવેરી હિંદુસ્તાનમાં પણ અમૂલ્ય થઈ પડે તેમ છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૧-૫-૧૯૦૭

૪૬૧. મિ. કલ્યાણદાસ જગમોહનદાસ

જે સ્ટીમરની અંદર મિ. ઉમર હાજી આમદ ઝવેરી ગયા છે તે જ સ્ટીમરની અંદર એક બીજા ગુણે ઝવેરી જોકે નામે મિ. કલ્યાણદાસ એવા શખસ ગયા છે. મિ. ઉમર ઝવેરીનું કામ આગેવાની કરવાનું હતું. મિ. કલ્યાણદાસનું કામ પાછળ રહી વગર બોલ્યે સત્કર્મ કરવાનું હતું. તે ઉમરે હજુ તદ્દન બાળક જ છે. પણ અમારા અનુભવ પ્રમાણે અત્યંત કોમળ દિલ રાખવામાં, પૈસાનો તિરસ્કાર કરવામાં, આ શરીરની બેદરકારી કરવામાં, અને પારકાના ભલા વિષે તેટલી જ સરસ દરકારી રાખવામાં ભાગ્યે જ કોઈ જુવાન જોવામાં આવે છે. જોહાનિસબર્ગમાં ભયંકર મરકી ફાટી નીકળી હતી તે વખતે મિ. કલ્યાણદાસે જે કામ કર્યું હતું તે જોહાનિસબર્ગના હિંદીને માલૂમ છે. તેમની સાથે કોઈ દહાડો કોઈને નારાજ બતાવવાનો વખત આવ્યો હોય એવું અમારી જાણમાં નથી. મિ. ઉમર હાજી આમદ ઝવેરી જેવા નાયક અને મિ. કલ્યાણદાસ જેવા સિપાઈ જે હિંદુસ્તાનમાં ઘણા નીકળી પડે તો હિંદનું બંધન આજે જ છૂટે તેમ છે. મુંગે મોઢે માન અથવા તો પૈસાની જરા પણ દરકાર કર્યા વિના, આગેવાની ભોગવવાનો સ્વપ્ને પણ વિચાર લાવ્યા વિના ફરજને અર્થે એટલે કે ખુદાને નામે નિરંતર પરોપકારી કામ કર્યા કરવું, અને તેમ કરતાં હમેશાં હસમુખો ચહેરો રાખવો એવા વીર આપણે ઠેકાણે ઠેકાણે જોતા નથી. તેવા કલ્યાણદાસ જૂજ જ મળી આવે છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૧-૫-૧૯૦૭

૪૬૨. મિ. ઉમર હાજી આમદ ઝવેરીની વિદાયનો મેળાવડો^૧

નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસના જોઈન્ટ ઓનરરી સેક્રેટરી અને નાતાલના બહુ જાણીતા અને લોકપ્રિય મિ. ઉમર હાજી આમદ ઝવેરી દેશ જવાથી તેમના માનમાં ઘણા ગૃહસ્થોએ જાફતો આપી હતી. અને છેવટે તા. ૬ઠ્ઠીની રાત્રે નાતાલ કોંગ્રેસના પ્રમુખ મિ. દાઉદ મહમદના પાઈન સ્ટ્રીટના હોલમાં નાતાલ કોંગ્રેસની મીટિંગ ભરાઈ હતી. જાફતો આપવામાં મિ. દાદા ઓસમાન, મિ. અહમદ ઓસમાન, મિ. તેંચબ મુસા, મિ. પીરન મહમદ, ઇન્ડિયન ઓપીનિયનનો સ્ટાફ, મિ. દાદા અબદુલ્લા, મિ. જી. એચ. મિયાંખાન, મિ. એમ. સી. આંગલિયા, મિ. મહમદ કાસિમ કમરુદ્દીન, અને મિ. પારસી રુસ્તમજી હતા. આ બધી જગ્યાએ ૪૦થી ૧૦૦ સુધી આમંત્રણ કરવામાં આવ્યાં હતાં અને ઘણીખરી જગ્યાએ હિંદુ, મુસલમાન, પારસી અને ખ્રિસ્તી એમ બધી કોમના હિંદીઓને નોતરવામાં આવ્યા હતા. બધી જાફતોમાં મિ. ઉમર હાજી આમદ ઝવેરીની ખૂબીઓનાં વખાણ અનેક તરેહથી કરવામાં આવ્યાં હતાં. તમામ મીટિંગોમાં એમ ઈચ્છવામાં આવ્યું હતું કે મિ. ઉમર ઝવેરીને પોતાની ગેરહાજરી દરમિયાન હજ પઢવા જવાનું બની આવે

૧. આ લેખ ઇન્ડિયન ઓપીનિયન માટે ખાસ 'હેવાલ'ના રૂપમાં પ્રસિદ્ધ થયો હતો. ગાંધીજી કેટલાક વિદાય સમારંભોમાં હાજર રહ્યા હતા. એટલે આ લેખ એમણે લખ્યો હશે એવું લાગે છે.

અને તેની સાથે એમ પણ ઈચ્છવામાં આવ્યું હતું કે તેઓ સાહેબની બારિસ્ટર થવાની મુરાદ બર આવે. એક જગ્યાએ મિ. ઈસ્માઈલ ગોરાએ ઈચ્છા જણાવી કે મિ. ઉમર ઝવેરીના પોરબંદર જવાથી તેઓ સાહેબને પોરબંદરની મદરેસા બાબત ચાલતો ઝઘડો મટાડવાની તક મળશે અને તેનો લાભ તેઓ સાહેબ લેશે. મિ. પીરન મહમદને ત્યાં જાફત અપાઈ તે વખતે મિ. ગાંધી ટ્રાન્સવાલથી ખસૂસ એ પ્રસંગને સારુ આવેલા તે હાજર હતા. અને તે જ દહાડે એ કાયદો મંજૂર થવાના ખબર મળ્યા હતા. તેથી જાફતને વખતે કાયદા બાબત પણ સારી રીતે ચર્ચા ચાલેલી. ભાષણોમાં એમ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે મિ. ઉમર ઝવેરીને સરસ માન આપ્યું તો એ ગણાય કે બધા હિંદીઓમાં મિ. ઝવેરીનો દેશદાઝનો જુસ્સો પેદા થાય અને સહુ હિંદી ટ્રાન્સવાલના હિંદીને પૂરું જોર આપે અને જેવ જવા વિષેનો ઠરાવ પાળવાને હિંમત આપે, તથા ભલામણ કરે. મિ. રુસ્તમજીને ત્યાં જાફત અપાઈ તે જ દહાડે મિ. રુસ્તમજી મુંબઈથી પાછા ફરેલા હતા. તેમને એટલો બધો સંતોષ મિ. ઉમર ઝવેરીએ તેમના પાવરદારનું કામ તેમની ગેરહાજરીમાં કરેલું તે ઉપર થયેલો કે તેમણે આવે વખતે વખતસર હાજર થવાથી ખુશાલી અને મગફરી માનેલી. મિ. ઝવેરીને સોનાનું ઘડિયાળ, અછોડો અને પેન્સિલ કેસ ભેટ કરવામાં આવ્યાં હતાં.

इन्डियन ओपीनियनના સ્ટાફની જાફત ફિનિક્સમાં આપી હતી. અને તે વખતે ડરબનથી ફિનિક્સ લગભગ ૧૨ ગૃહસ્થોએ તેમના માનમાં અગવડ સહન કરીને એટલે દૂર આવવાનું આમંત્રણ સ્વીકાર્યું હતું. મિ. ઝવેરીને સ્ટાફ તરફથી નીચે પ્રમાણે માનપત્ર મળ્યું હતું :

સાહેબ, અમારા સ્થાનકમાં, અને દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદીઓના હિત અર્થે આ છાપો જે લડત લેય છે તેમાં તમોએ જે ઉત્સાહ બતાવ્યો છે તે માટે इन्डियन ओपीनियનના સ્ટાફ વતી અમારો આભાર પ્રદર્શન કરીએ છીએ. અને આશા રાખીએ છીએ કે સુખશાંતિથી દેશ પહોંચ્યા બાદ તમો ત્યાં હો તે વખત દરમ્યાન દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદીઓની મુસીબતો અને હાડમારીઓ કમી કરવાના તમારા પ્રયત્નો જારી રાખશો. વારંવાર ફિનિક્સ આવી અમારા કામ તરફ તમે જે ચાહ બતાવેલ છે તેની અમે તારીફ કરીએ છીએ. અને અંતઃકરણપૂર્વક ઈચ્છીએ છીએ કે તમો તુરત પાછા ફરશો.

કોંગ્રેસની મીટિંગ

સોમવારે કોંગ્રેસની મીટિંગ વખતે હોલ સારી પેકે ભરાઈ ગયો હતો. હોલને અચ્છી તરેહથી શણગારવામાં આવ્યો હતો, જેનું માન મિ. પોલને ઘટે છે. આ મીટિંગમાં મિ. દાદા ઓસમાન મિ. ઝવેરીની અવેજીમાં જોઈન્ટ સેક્રેટરી તરીકે ચૂંટવામાં આવ્યા હતા.

માનપત્ર વાંચવાનું શરૂ થયા પહેલાં મિ. દાઉદ મહમદ પ્રમુખે નીચે પ્રમાણે ભાષણ કર્યું :

મિ. ઉમર હાજી આમદ ઝવેરી સર્વે કોમના પ્રીતિપાત્ર થઈ પડ્યા છે તેનું સબળ કારણ તેમની સર્વે કોમની પર સમદૃષ્ટિ તે છે. તેમણે હિંદુ, મુસલમાન, પારસી અને ખ્રિસ્તીને પોતાના ભાઈ ગણેલા છે. તેમણે પોતાની દોલત કોમના ભલા જ માટે ગણેલી છે. જે દોલતનો સદુપયોગ નથી થયો તે દોલત નકામી છે. જે કીર્તિ દોલતથી મળી શકે છે તેનાથી વિશેષ વિદ્યાથી મળી શકે છે એવું તેમને જણાયાથી તેમણે અભ્યાસ કરવાનો ઠરાવ કર્યો છે. કોઈ એમ સમજશે કે આવડી મોટી ઉંમરે વિદ્યાભ્યાસ કરવો અસંભવિત છે તો મારે જણાવવું જોઈએ કે શેખ સાદીએ ૪૦ વર્ષની ઉંમર પછી વિદ્યાભ્યાસ આદર્યો હતો. કોંગ્રેસના કામકાજ સારુ તેમણે પોતાના માણસોનો છૂટથી ઉપયોગ કર્યો છે. મિ. છબીલદાસે ઘણી ઉપયોગી મદદ કરી ગણી શકાય.

એશિયાટિક કાયદો

પસાર થયો તે સંબંધમાં બોલતાં મિ. દાઉદ મહમદે જણાવ્યું કે :

ટ્રાન્સવાલમાં જે કાયદો થયો છે તેથી હું બહુ દિલગીર થયો છું. જ્યારે મેં એ બાબત તાર જોયો ત્યારે મને ખરેખર ટાઢ ચડી આવી હતી. એ કાયદો આપણને બહુ નામોશીભરેલો છે. તેની સામે થવામાં બધા હિંદીનું હિત રહેલું છે. મને એટલી બધી અસર થઈ છે કે આપણી પાસે ગમે તેટલી દોલત હોય તે જતી કરવી પડે તોપણ એ કાયદાને શરણ જવું નહીં જોઈએ. તેથી હું ઉમેદ રાખું છું કે ટ્રાન્સવાલમાં હિંદી કોમ મક્કમપણે એ કાયદાની સામે થશે. અને તેથી જેવમાં જવું પડે તે કબૂલ કરશે. આવી રીતે મળેલી જેવ તેને હું બગીચો માનું છું. તેમાં જવું તેથી કીર્તિ વધે છે. નામોશી તો છે જ નહીં. હું એમ પણ ઉમેદ રાખું છું કે કોઈ લોકો ડરબનમાં જે પરમિટ ઓફિસ છે તેની સાથે સંબંધ નહીં રાખે. જે આપણે આ કામ કાયદાની સામે જેટલું જોર કરવું જોઈએ તેટલું નહીં કરીએ તો છેવટે આપણે અહીંથી જવાનો વખત આવશે. અને આખા દક્ષિણ આફ્રિકામાં ખરાબ કાયદા શરૂ થઈ જશે.

કોંગ્રેસનું માનપત્ર

નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસના સેક્રેટરી તરીકેના તમારા હોદ્દાની મુદત દરમ્યાન, તમારી યુરોપ અને અમેરિકાની મુસાફરીથી સરસ રીતે મેળવેલી લાયકાત વડે, હિંદી કોમ વાસ્તે તમે જે મોટી અને ઉમદા સેવાઓ બજાવી છે તેની અમો કોંગ્રેસની વતી તારીફ કરી નોંધ લઈએ છીએ. સતત ખંત, ધીરજ, અને સ્વદેશપ્રેમને લીધે તમો હિંદી કામને હમેશાં પહેલવહેલું ગણી શક્યા છો. અને પબ્લિકના કામમાં અમૂલ્ય મદદ આપી છે. તમો માયાળુપણું, ભલમનસાઈ અને અડગ ધૈર્યને લીધે સર્વેને માનીતા થઈ પડ્યા છો, અને તમારી ગેરહાજરીથી ખાલી પડનારી જગ્યા પૂરવાનું મુશ્કેલ થશે. તમારા મરહૂમ લોકપ્રિય ભાઈ મિ. અબુબકરને પગલે તમો પણ ચાલ્યા છો. તમારી પરોણાગત સુપ્રસિદ્ધ છે. ગરીબ અને તવંગરને તમારે ત્યાં એકસરખી રીતે આવકાર મળ્યો છે. સઘળાં પબ્લિક કામમાં તમે ઉત્સાહ બતાવ્યો છે. તે ઉત્સાહ કેળવણીના બારામાંના તમારા પ્રયત્નોમાં પણ જણાય છે. જેનો એક દાખલો ઈન્ડિયન પબ્લિક લાઈબ્રેરીને તમે આપેલ ઉત્તેજનથી મળી આવે છે. દેશી ભાઈઓની સેવા વધારે સારી રીતે બજાવવા માટે તમો તમારી કેળવણી વધારવાનો ઈરાદો રાખો છો તેમાં ખુદાની રહેમથી તમારી ઈચ્છા પાર પડે એવું અમે અંતઃકરણપૂર્વક ચાહીએ છીએ. તમે સુખ-શાંતિથી દેશ પહોંચો. ત્યાં તમારા દિવસો આનંદમાં ગુજારો અને સહીસલામત પાછા ફરો એવું અમે ઈચ્છીએ છીએ.

એ માનપત્ર આપતાં મિ. આંગલિયા બોલ્યા જે તેમના પોતાનાથી કંઈ પણ કામ થઈ શક્યું હોય તો તેની શાબાશી મિ. ઝવેરીને હતી. કેમ કે તેમની ખંતનો અને દેશદાઝનો રંગ મિ. આંગલિયાને પણ લાગ્યો હતો. મિ. ઉમર ઝવેરી પોતે ઘણું કામ કરતા હતા. એટલું જ નહીં તેમના માણસોને પણ કોંગ્રેસના કામને અર્થે વાપરતા હતા. તેમાં મુખ્યત્વે કરીને મિ. છબીલદાસ મહેતા કે જેમણે ઘણી સારી મદદ કરી હતી. મિ. ઝવેરીની જગ્યા પૂરી શકાય એ તો અશક્ય હતું, પણ મિ. દાદા ઓસમાન ઘણે ભાગે ખોટ પૂરી પાડશે એવી આશા છે. મિ. રુસ્તમજી ખરે વખતે આવી પહોંચ્યા એ ખુશાલીની વાત છે. એથી કરીને સેક્રેટરીઓને બહુ જ મદદ મળવાનો સંભવ છે. મિ. ઝવેરી બારિસ્ટર થાય એમ તેમણે ઈચ્છ્યું. ત્યાર બાદ એશિયાટિક રજિસ્ટ્રેશન વિષે બોલતાં તેમણે કહ્યું કે તે પોતે હાલ મુદતથી પરમિટથી જવાની તજવીજ કરતા હતા, પણ કાયદો મંજૂર થવાથી તે કાયદાની નાપસંદગી બતાવતાં તેમણે નિશ્ચય

કર્ષો છે કે હવે પરમિટ બિલકુલ માગવી નહીં. ઉમેદ છે કે ટ્રાન્સવાલના હિંદી જેવમાં જવાના ઠરાવને વળગી રહેશે અને કોઈ હિંદી હવે પરમિટ ઓફિસની સાથે સંબંધ નહીં રાખે વગેરે.

મેમ્બર કમિટીનું માનપત્ર

ત્યાર બાદ મેમ્બર કમિટી તરફથી માનપત્ર તે કમિટીના જોઈન્ટ ઓનરરી સેક્રેટરી મિ. પીરન મહમદે વાંચ્યું તેનો તરજુમો નીચે પ્રમાણે છે :

મેમ્બર કોમના ગરીબ લોકને દરેક રીતે મદદ કરવા સારુ ઊભા કરેલ ફંડની કમિટીના અમો મેમ્બરો, ફંડ સંબંધમાં તમોએ કરેલ કોશિશ માટે અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ. ખરું કહીએ તો તે ફંડના પ્રયોજક અને વ્યવસ્થાપક તમે જ હતા; અને અમે જરા પણ અતિશયોક્તિ વિના કહી શકીએ છીએ કે જે કોમના તમે એક આભૂષણરૂપે છો તે મેમ્બર કોમ તરફની તમારી ભક્તિને લીધે જ તે ફંડ મજબૂતી ધરાવે છે. અમે આશા રાખી શકીએ છીએ કે તમારી થોડી મુદતની ગેરહાજરી દરમ્યાન કમિટીનું બળ અમે નભાવી રાખશું અને તમો પાછા ફરતાં તેનો ચાલ જ તમોને સોંપીશું.

ઈન્ડિયન લાઈબ્રેરીનું માનપત્ર

ઈન્ડિયન લાઈબ્રેરીનું માનપત્ર મિ. ઓસમાન અહમદ એફેન્દીએ વાંચ્યું. તેનો તરજુમો નીચે આપીએ છીએ :

ઈન્ડિયન પબ્લિક લાઈબ્રેરીની કમિટી તથા લાઈબ્રેરીના વિઝિટરો વતી અમે, લાઈબ્રેરીના કામમાં જે મોટી મદદ તમોએ આપેલી છે તે માટે, અમારી આભારની લાગણીની નોંધ લઈએ છીએ. જ્ઞાન માટેનો તમારો ચાહ જાણીતો છે; આ ખાતાને જે બધી મદદ તમે આપી હતી તે તમારા એ પ્રેમને અનુસરતું જ હતું. લાઈબ્રેરી તરફની તમારી શુભ લાગણી તમે કાયમ રાખશો એવો અમોને ભરૂંસો છે, અને અમે આશા રાખીએ છીએ કે નાતાલના જાહેર કામનાં બહોળાં કાર્યોમાં ભાગ લેવા તમો વહેલા પાછા ફરશો.

હિંદુ કોમનું માનપત્ર

પછી મિ. આર. આર. મંડલેએ હિંદુ કોમ તરફનું માનપત્ર વાંચ્યું. તેનો સાર એ છે કે :

આપ સ્વદેશ પધારવાના છો એ અવસરે આપનો ખાસ આભાર માનવાની અમારી અમે ફરજ સમજીએ છીએ. આપે સંપૂર્ણ ધર્મચુસ્ત હોવા છતાં હિંદુ અને મુસલમાન વચ્ચે જરાયે તફાવત રાખ્યો નથી, અને તેથી બંને કોમનાં મન હરણ કરી લીધાં છે. આપનો અત્યંત માયાળુ સ્વભાવ, આપનું સત્યવ્રત, આપની બધા તરફની લાગણી, એથી આપ લોકપ્રિય થઈ પડ્યા છો. આપે આવી આપની વર્તણૂકથી અમને બધાને આભારી કરી મૂક્યા છે; અને નક્કલ કરવા લાયક દાખલો બેસાડ્યો છે. આપની મુશ્કેલી બર આવે. આપ સુખથી દેશ પહોંચો અને ત્યાંથી સહીસલામત ફરી આપનું કામ ઉઠાવી લો એવું અમે ઈચ્છીએ છીએ.

એ પછી વિટરરી સોસાયટી વતી મિ. પોલે મિ. ઝવેરીને હાર પહેરાવ્યો; અને સનાતન ધર્મ-સભા તરફથી મિ. અંબારામ મહારાજે બીજા હાર પહેરાવ્યો અને પુષ્પવૃષ્ટિ કરી.

મિ. ગાંધીનું ભાષણ

પછી મિ. ગાંધી બોલ્યા કે :

મિ. ઝવેરીને આપણે માનપત્રો આપ્યાં તે બરાબર છે. પણ તેઓ સાહેબના જે ગુણોની ખાતર માનપત્રો આપ્યાં છે તેની નક્કલ કરશું તો તે મિ. ઉમર ઝવેરી ખરું માન માનશે. તેમણે

માનને ખાતર કંઈ કર્યું નથી. માનના ભૂખ્યા નથી. અને ફરજ સમજીને કોમની સેવા કરી છે. તેમણે દોલત ને ખરી કેળવણી શું એ પોતાની રહેણીમાં બતાવી આપ્યું છે. પોતાની દોલતનો ઉપયોગ ઘણે ભાગે કોમને સારુ કરીને દોલતનો ખરો ઉપયોગ બતાવ્યો છે. નેટલી કેળવણી પોતે મેળવી છે તે બધી દેશને અર્થે છે એમ સમજીને તે વાપરે છે. એનું નામ ખરી કેળવણી. હિંદુ મુસલમાન વચ્ચે એકતા એ હિંદનાં દુ:ખ ટાળવાને સારુ મુખ્ય જરૂરનું છે એમ મિ. ઉમર ઝવેરી સમજે છે, અને તેટલું કરવાને જે મહાન પ્રયત્ન તેમણે કર્યો છે તેવું જ કરનારા હિંદુ-સ્તાનમાં જવલ્લે જ મળે છે. આ ત્રણે ગુણોને ટકાવી રાખીને શોભાવે તથા એકતાર કરે એવું સત્ય એ પણ મિ. ઝવેરીમાં રહેલું છે. અને તેથી જ આપણે તેમને ખરા સુકાની માફક ગણીએ છીએ. આજું જ્યારે આપણે કરી શકીએ ત્યારે જ તેમને ખરું માન આપ્યું ગણાય. નવા સેક્રેટરી મિ. દાદા ઓસમાન મિ. ઝવેરીની જગ્યા પૂરી શકે એ મુશ્કેલીનું કામ છે, પણ તેઓ સાહેબ મિ. ઝવેરીના ભાગીદાર છે, અને તેમનું નામ મિ. ઉમરે બેધડક થઈ કોંગ્રેસને સોંપ્યું છે. તેથી માનવાનું કારણ છે કે મિ. દાદા ઓસમાન પોતાના હોદ્દાને દીપાવશે. મિ. આંગલિયા તથા મિ. દાદા ઓસમાનની ઉપર બોજે ઘણો છે. મિ. ઉમરની ગાદી સાચવવી એ જેવાતેવા માણસનું કામ નથી. હું ઉમેદ રાખું છું કે તેઓ બંને મિ. ઉમર ઝવેરીના ગુણોની પૂરી નકલ કરશે.

મિ. પારસી રુસ્તમજી જેઓ સાહેબ તે જ દહાડે હિંદુસ્તાનથી પાછા ફર્યા હતા, તેમણે ભાષણ કરતાં મિ. ઉમર ઝવેરીની સરખામણી સર ફિરોજશાહ મહેતાની સાથે કરી.

મિ. અબદુલા હાજી આમદ ઝવેરીએ કહ્યું કે મિ. ઉમર પોતાના અડીના સગા હોવાથી તેમનાથી કહ્યા વિના નહીં ચાલે કે મિ. ઉમરે ઝવેરી કુટુંબને દીપાવ્યું છે. ટ્રાન્સવાલનો કાયદો ટ્રાન્સવાલના હિંદી કદી કબૂલ નહીં રાખે એમ તેમણે ઈચ્છ્યું. ત્યાર પછી ડૉ. નાનજીએ ભાષણ કર્યું.

મિ. પીરન મહમદનું ભાષણ

પછી મિ. પીરન મહમદ બોલ્યા કે :

હું મિ. ઉમર ઝવેરીનો પડોશી હતો. તેમનાં વખાણ નેટલાં થાય તેટલાં ઓછાં છે. ટ્રાન્સવાલનો કાયદો ઘણો જુલમગાર માનું છું. અને કદાચ અહીંયાં તે કાયદો આવી પડે તો હું સોગનપૂર્વક ખુદાપાકને વચમાં રાખીને કહું છું કે કદી કબૂલ ન કરું. પણ જેલમાં જાઉં. અને તે જ પ્રમાણે ટ્રાન્સવાલમાં હિંદી ભાઈઓ કરશે, તેવી ઉમેદ રાખું છું. મિ. છબીલદાસ મહેતા બાબત મિ. આંગલિયા જે કહી ગયા તેને હું મળતો આજું છું. તેમણે કોંગ્રેસની સેવા સજડ કરી છે.

મિ. ઈસ્માઈલ ગોરાનું ભાષણ

મિ. ઈસ્માઈલ ગોરા બોલ્યા કે :

મિ. ઉમર હાજી આમદ ઝવેરી બાબત જે કંઈ કહેવાય છે તેને હું પૂરતો ટેકો આપું છું. તેમણે કોમની ઘણી સરસ સેવા કરી છે. મિ. રુસ્તમજી દેશથી આવ્યા છે. તેથી કોંગ્રેસનું કામ બહુ ઠીક થશે. એશિયાટિક કાયદાની સામે આપણે બહુ લડત લેવાની છે. સપ્ટેમ્બરનો ચોથો ઠરાવ ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓ કદી છોડી શકતા નથી. જો તે ઠરાવ છોડાય તો આપણને ઘણું નુકસાન થાય. નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસના પૈસા થઈ રહ્યા છે. આપણે બેંકનું કરજ છે તેથી હું ઉમેદ રાખું છું કે સેક્રેટરીઓ તે બાબત પૂરી મહેનત કરશે અને ઉધરાણું કરશે.

મિ. છબીલદાસ મહેતા બોલ્યા કે મિ. ઉમર હાજી આમદ ઝવેરી જેવા તેમને શેઠ મળ્યા તેથી જ કોમની સેવા થઈ શકી છે. પોતાની ફરજથી ઉપરાંત પોતે કંઈ કર્યું નથી.

મિ. દાદા ઓસમાનનું ભાષણ

મિ. દાદા ઓસમાન બોલ્યા કે :

મિ. ઉમર મારા ભાઈ છે. તેમને વિષે મારાથી વધુ બોલાય તેમ નથી. પણ એટલું તો કહું છું કે હિંદી [કોમ], મિ. ઉમરના જેવા બીજા ઘણા નર પેદા કરો. મને જે માન મારી નિમણૂક કરીને આપ્યું છે તેને સારું હું કોંગ્રેસનો આભારી થયો છું. હું કેટલી સેવા કરી શકીશ તે કોંગ્રેસે તેમ જ મારે જોવાનું રહ્યું. હું મારાથી બનતી મહેનત કરીશ. મિ. રુસ્તમજી આવવાથી મને હિંમત મળી છે, તેમ જ મિ. આંગલિયાની સાથે રહી કામ કરવું તેમાં હું મગફરી માનીશ.

મિ. ઝવેરીનો જવાબ

મિ. ઉમરે બધાં માનપત્રોનો ઘણો જ ટૂંકો પણ અસરકારક જવાબ આપ્યો. તે વિષે ભાષણ કરતાં તેઓ સાહેબ બોલ્યા કે :

મને ઘણી જાફતોથી અને આજનાં માનપત્રોથી હિંદી કોમે કચરી નાખ્યો છે. મારાથી એ બધું લેવા જેવી નોકરી થઈ નથી. જે કંઈ કર્યું તે તે ફરજ સમજીને જ. હું કોંગ્રેસના માનપત્રને સારું આપી કોમનો આભાર માનું છું. અને એટલું જ કહું છું કે સેવા કરવી તેમાં મારું મન સદાય રાખીશ. હું હજી જલદી પઢી આવું એવી ઘણા સાહેબોએ દુવા માગી છે. ખુદાપાકની મરજી હશે તો થોડી મુદતમાં જ એ ફરજ અદા કરીશ. મેમણ કમિટીના માનપત્રને સારું હું તે કમિટીનો આભાર માનું છું. તેમાં મેં કંઈ વધારે કર્યું નથી. લાઈબ્રેરી તરફથી માનપત્રને હું જરાયે લાયક નથી. તે માત્ર મિ. મોતીલાલ દીવાનની મહેનતથી નભી રહી છે. હિંદુ માનપત્રને સારું મારા હિંદુ ભાઈઓનો આભાર માનું છું. સીધે રસ્તે જનાર કદી ભૂલો પડતો નથી. અને તે રસ્તે હું કોમની સેવા બજાવતો આવ્યો છું અને બજાવવા જ ઉમેદ રાખું છું.

ત્યાર બાદ પ્રમુખ સાહેબનો ઉપકાર માની રાત્રે ૧૧ વાગ્યે મેળાવડો બરખાસ્ત થયો.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૧-૫-૧૯૦૭

૪૬૩. બેહાનિસખર્ગનો પત્ર

મહામારી

હિંદી કોમ ઉપર અત્યારે મહામારી રોગની માફક આવી પડી છે. હું મારા ગયા અઠવાડિયાનો પત્ર મોકલી ગયો ત્યાર પછી શુક્રવારને દિવસે તાર આવ્યો કે હિંદીની ગુલામગીરીનો કાયદો વડી સરકારે મંજૂર કર્યો છે. હવે આપણા શુક્રવાર શા વળશે એમ સહુ પૂછતા થઈ ગયા છે. પણ દેશદાઝવાળા હિંદી એમ સવાલ પૂછી તુરત જાગ્રત થઈ જાય છે ને કહે છે કે આ કાયદો તે ગુલામગીરીનો નથી પણ હિંદીનાં બંધન છોડવારૂપી છે. કાં કે આપણે તો તે કબૂલ રાખવાનો નથી ને જેલમાં જવાનું છે. આવા વિચારથી આપણે તે કાયદો પસાર થયો તે આપણને સુખરૂપ સમજવો જોઈએ.

સ્ટારની સાથે ઝપાઝપી

જેમ દીવો બુઝાવાનો થાય ત્યારે મોટો પ્રકાશ કરે છે તેમ કાયદો પસાર થવાનો થયો તેટલામાં સ્ટારની વચ્ચે ટૂંકચુલ્લ ચાલ્યું. સ્ટારે લોકોને હિંદીની સામે ઉશ્કેરનારું લખાણ કર્યું તેનો મિ. ગાંધીએ^૧ જવાબ આપ્યો. પછી સ્ટારના ઓડિટરને મળ્યા ને બહુ લાંબી વાત ચાલી. પરિણામે સ્ટારે બીજું લખાણ કર્યું તે જોકે બહુ વિવેકી લખાણ ગણાય છતાં તેની તકરાર છોડી નહીં. અને એમ જણાવ્યું કે હિંદી કોમ માત્ર પોતાની ઉપર વિશ્વાસથી જ કામ લેવા માગે છે તે ન બને. તેથી વળી મિ. ગાંધીએ લખાણ^૨ કર્યું કે હિંદી કોમની ઉપર હમેશાંને સારું વિશ્વાસ રાખવાની કંઈ જ વાત નથી. માત્ર એક જ વખત અને થોડી મુદત સારું જ ભરોસો રાખવાનો છે. એ સિવાય બીજું ઘણું લખ્યું છે. પણ આ વખતે તેનો તરજુમો આપવા જેટલી ઇન્ડિયન ઓપીનિયનમાં જગ્યા પણ નહીં હોય, તેથી બહુ જિજ્ઞાસુ વાંચનારને ભલામણ કરું છું કે તેનું એ બધું લખાણ અંગ્રેજી વિભાગમાંથી વાંચી લેવું. કેમ કે એ બધું લખાણ જાણવા જેવું અને સરસ છે. તે ઉપરથી ગોરાઓ વચ્ચે અને હિંદી વચ્ચે કંઈ જાતની લડત ચાલે છે અને તેનો અર્થ શો છે એનો આબેહૂબ દેખાવ મળી આવે છે. તે ઉપરથી ચોખ્ખું જોઈ શકાય છે કે હિંદી કોમ પોતાનું માન જાળવવા માગે છે ત્યારે અંગ્રેજી કહે છે કે આપણને તેઓ નીચા પાડવા ઈચ્છે છે. સ્ટારે કરેલી લડત તે સ્થાનિક સરકારની વતી અને તેઓની મરજીથી થયેલી હતી એમ દેખાઈ આવે છે. આપણે બહુ વિનયથી રેન્ડ પાયોનિયર અને ટ્રાન્સવાલ એસોસિયેશનને^૩ મળવા માંગીએ છતાં ન મળે એનો અર્થ શું? માત્ર એ જ કે આપણને તેઓ કૂતરાને હિસાબે જ ગણે છે; અને જે બોલીએ છીએ તે ભસવાની બરાબર ગણી દરકાર રાખતા નથી. હવે એમ કોઈ નથી કહી શકતું કે હિંદી કોમે તેઓને જે પરમિટ બાબત હેતુ પાર પાડવાનો છે તેમાં જેટલું કરવું ઘટે તેટલું નથી કર્યું. આ વાત જાગતાં ઊંઘવાની છે. હવે તેઓ બરાબર સમજે છે કે બ્રિટિશ ઈન્ડિયન એસોસિયેશને વોલંટરી રજિસ્ટ્રેશનની દરખાસ્ત કરી છે

૧. જુઓ “ધ સ્ટારને પત્ર”, પા. ૪૭૯-૮૦.

૨. જુઓ “ધ સ્ટારને પત્ર”, પા. ૪૮૨.

૩. જુઓ “રેન્ડ પાયોનિયર્સને પત્ર”, પા. ૪૮૧.

તેથી કાયદાનો પરમિટ વિષેનો હેતુ પાર પડે છે. ખરું જોતાં હવે એ હેતુ રહ્યો નથી, પણ હિંદી કોમની ઉપર હલકાઈ ગુજારવી તે વાત મુખ્યત્વે તેઓના મનમાં રમી રહી છે. વરુ-ઘેટાવાળી ક્લાણી તે આ કાયદાને લાગુ પડે છે. બળવાન વરુએ જ્યારે ગરીબડા ઘેટાને ખાઈ જવાનો ઈરાદો કર્યો ત્યારે ખાવાને સારુ કાંઈક બહાનું શોધ્યું. ઘેટાની ઉપર આજ ચડાવ્યું કે તેણે વરુને પીવાનું પાણી હતું તે ડહોળું કર્યું. ઘેટે જવાબ દીધો કે હું તો ઊતરતા વહેણમાં પાણી પીતો હતો. ત્યારે જવાબ મળ્યો કે તે નહીં તો તારા બાપે કર્યું હશે. એમ કહીને ઘેટાના બાર ત્યાં જ વગાડી દીધા. એ સ્થિતિમાં અને હિંદીની સ્થિતિમાં તલમાત્ર ફેર નથી. ગમે તે બહાને આપણે તેઓની સાથે રાજ્યપ્રકરણી વિષયની બહાર પણ સરખા નથી એમ બતાવવા માગે છે, અને તેથી આ કાયદો પસાર કરાવ્યો છે. લૉડ એલ્ગિનમાં ન્યાય કરવાની જેટલી વૃત્તિ છે તેનાં કરતાં ડર વધારે છે. અને ટ્રાન્સવાલના ગોરાઓથી ડરીને હિંદી ઉપર અન્યાય કર્યો છે, પણ જેને રામ રાજે તેને કોણ ચાખે? હિંદી કોમ પોતાના જેવના ઠરાવને વળગી રહેશે એવાં આચરણ જોઈ છે અને તેથી હું પોતે તો રસના ઘૂંટડા પીઉં છું. કાયદો પસાર થયો એ આપણા સારા નસીબની વાત છે એવું અત્યારે તો મને લાગે છે. ચોતરફથી લોકો ઉમંગમાં જણાય છે કે જેલમાં જઈને મહેલ સમાન સુખ ભોગવશું.

મિ. કર્ટિસ સાહેબ

ઉપરના વિચારોને મહાન ટેકો આપનાર વાત પણ બહાર આવી ચૂકી છે. મિ. કર્ટિસ તે હાલ અહીંની ધારાસભાના મેમ્બર છે. આ કાયદાના કર્તાહર્તા તે કહેવાય છે. તેણે ટાઈમ્સમાં લખ્યું છે કે આ કાયદો ગોરા અને હિંદીની વચ્ચે એકસરખાઈ નથી એવો મત સજ્જડ કરવા પસાર થયેલો ગણવો જોઈએ. દરેક બ્રિટિશ રૈયત સરખી છે એમ હોવું નહીં જોઈએ. એટલે કે આ કાયદાથી આપણી ગુલામગીરી સિદ્ધ કરવી છે. અમુક વસ્તુ આપણને પસંદ પડે છે કે નહીં તેનો વિચાર કર્યા વિના તેઓની મરજી પ્રમાણે આપણી તરફ વરતે એવો હક ધરાવવાની પોતાની સત્તા આ કાયદા વડે સાબિત કરવા માગે છે. જેટલે દરજ્જે તે લોકોએ સ્વરાજ્ય મેળવ્યું છે અને સ્વતંત્ર થયા છે તેટલે જ દરજ્જે આપણને પરતંત્ર કરવા માગે છે. ગુલામગીરીની સ્થિતિ અને સ્વતંત્રતાની સ્થિતિમાં તફાવત માત્ર એ જ રહ્યો છે કે સામેનો માણસ કેવી રીતે આપણી પાસેથી કામ લઈ શકે છે. હું મારા ભાઈબંધ શેઠ કે બાપનું હલકામાં હલકું કામ કરું તેમ મારું માન વધશે, શેઠ મને બહુ વફાદાર ગણશે, બાપ વહાલો દીકરો માનશે, પણ એ જ કામ હું જોરાવરીએ કરું તો મારી ઉપર લોકો થૂંકશે, મને બાયલો ગણશે, અને એમ કહેશે કે એવી ગુલામગીરી કરવાને બદલે પેટ ફોડી મરી કેમ નહીં ગયો. આવો જ અને એટલો જ તફાવત આ નવા કાયદા વચ્ચે અને તે કાયદાની બહારની સ્થિતિ વચ્ચે છે. આપણે જમીનના હક ન ભોગવી શકીએ, વેપાર ઓછો કરીએ, બીજા કેટલાક હકો ન મળે એ સહન કરવા જેવું છે. કેમ કે તેમાં આપણી ઉપર જોર થતું નથી. પણ આ કાયદાથી આપણી જાત ઉપર જોર કરવાની વાત છે. જેમ દેશમાં આપણામાંના કેટલાક જુલમ કરી ભંગીઓની પાસે અમુક જ કપડાં પહેરાવીએ છીએ, અને આપણે છોવાઈ ન જઈએ તેથી તેઓની ઉપર હલકા શબ્દો બોલાવાની ફરજ પાડીએ છીએ, તેવી રીતે આપણે અહીં ટ્રાન્સવાલમાં ભંગી થવાનું રહ્યું છે. અને આપણને નિરંતર એ સ્થિતિને યાદ આપવાને સારુ ચિઠ્ઠીઓ રાખવાની છે. જ્યારે જર્મનીના મહાન લ્યુથર ઉપર રોમના પોપે આવી જાતનો જસૂસ મારફતે કાંઈક હુકમ મોકલ્યો ત્યારે તેણે જસૂસ દેખતાં એ ચિઠ્ઠી બાળી નાખી, અને કહ્યું કે જા, પોપને કહેજે કે લ્યુથર આજે છૂટો થયો છે.

આ ચિટ્ટીના હવાલ તેને સંભળાવજે. તે દહાડાથી લ્યૂથર આજે અમર છે. અને તેના જેવું કરવા કરોડો માણસો માગશે પણ એકે નહીં કરી શકે.

ઈલાજ

હવે આપણે શું કરવું એમ ઘણા વાંચનારા આ ખબરપત્રથી જાણવા માગશે. જવાબ તો લ્યૂથરે જ આપી દીધો છે. નવી પરમિટોની સાથે આપણે જૂની પરમિટોને પણ બાળી મૂકવા જેટલી સ્વતંત્રતા ભોગવવાને લાયક થયા છીએ. એક પણ માણસે પરમિટ ઓફિસની અંદર જવા જેવું રહ્યું નથી. જે કોઈ પરમિટ મંગાવશે તે માણસ નવા કાયદાની નીચે જ મંગાવી શકે છે. પણ જો તે કાયદો આપણને કબૂલ ન હોય તો આપણે પરમિટ મંગાવી શકતા જ નથી. એટલે પહેલું કામ તો એ રહ્યું કે પરમિટ ઓફિસમાં કોઈ પણ હિંદી જાય નહીં, કે પત્રવહેવાર ન ચલાવે. બાકીમાં હાલ તો આપણે જોયા કરવાનું છે કે પરમિટ ઓફિસ હવે નવી પરમિટો આપણી પાસે કઢાવવાને શું શું ઈલાજો લેવાની છે. હિંદીઓને હાલતુરત જેલમાં જવાનો લાભ આપશે નહીં. હજુ તો પરમિટના ધારા ઘડવાના રહ્યા છે. પછી નવી પરમિટ કઢવાનો છેલ્લો દહાડો મુકરર થશે. અને તે દહાડા પછી જેલમહેલમાં જઈ શકાશે એટલે આપણે ચુસ્ત છીએ, નિર્ભય છીએ, અને આપણો ઠરાવ અમલમાં ચોક્કસ લાવવાના છીએ, એ સાબિત કરવા પરમિટ ઓફિસ તજી દેવી. બહારથી ટ્રાન્સવાલમાં વગર પરમિટના રેફ્યુજી હિંદીઓ આવવાનો વિચાર હાલતુરત છોડી દેવો. કેમ કે તેને પરમિટ જોઈએ તો નવા કાયદાની રૂએ જ મળી શકે, પણ તે તો કોઈ હિંદીથી અને જ નહીં. મને ઉમેદ છે કે બધા હિંદી એટલો જુસ્સો રાખશે કે ટ્રાન્સવાલની બહાર પણ ખુદાવિદ કરીમ આપણને રોજી આપવાને તાકાદ ધરાવે છે. વિશેષ ખુલાસા માટે ઇન્ડિયન ઓપીનિયનના ૧૭મા અંકમાં ૨૧૬ પાને જોવાથી સમજશે.

લોર્ડ એલ્ગિનનો મલમ

એલ્ગિન સાહેબ આપણને કારી ઘા મારીને રૂઝ લાવવા પોતાની બનાવેલી ખાસ મલમ-પટ્ટી ચોંટાડવા માગે છે. રૂટર તાર કરે છે કે ચર્ચિલે કાયદા બાબત જવાબ આપતાં કહ્યું કે જનરલ બોથાની સાથે વાતચીત કરતાં જનરલ બોથાએ કહ્યું છે કે કાયદાની રૂએ જે ધારા ઘડવાના છે તે ધારા બહુ નરમ અને લાગણીઓ દુખાય નહીં તેવા થશે. આ ખબર ઉપરથી એ રૂટર વળી જણાવે છે કે આમની સભાના મેમ્બરોએ ખુશી થઈ તાળીઓ પાડી. જણવાની પીડા જણનારી જ જાણી શકે છે. આમની સભાના મેમ્બરો આપણી દાઈનું કામ કરે છે. એમાં શક નથી. તેઓએ તાળી પાડી એ બતાવે છે કે આપણી લાગણી દુખાઈ છે. તેથી તેઓનાં દિલ નરમ થયાં છે. પણ મિ. ચર્ચિલના જવાબનો અર્થ તેઓ સમજ્યા નથી તેથી તાળી પાડી છે. એલ્ગિન સાહેબ બાજકોને મનાવવા માગતા હોય એમ લાગે છે. કાયદો પસાર કરીને ગમે તેવા નરમ ધારા ઘડે તેથી ગુલામગીરીની સ્થિતિમાં ફેરફાર થતો નથી. આપણને બળદની માફક ખટારામાં જોડીને હાંકનાર લગામ પોચી મૂકે તેથી કાંઈ આપણે બળદ મટતા નથી. દશ આંગળાં પડાવવાને બદલે એક જ આંગળું પંડાવે; એક આંગળું પણ મૂકી દઈ માત્ર સહીથી ચલાવી લે તેથી શું? તોપણ આપણાથી હું ઉપર બતાવી ગયો છું તે કારણને લીધે કાયદો કબૂલ નહીં કરી શકાય. ગુલામગીરીમાં રહીને સારું ખાવાનું મળે, વધારે સુખચેન આપવામાં આવે, તેના નશાથી ચક્રચૂર થઈ ગુલામગીરીની હાલત ભૂલી જવાની નથી. એટલે આપણે તેઓ

સાહેબને નમ્ર વિનંતી કરવાની છે કે જ્યાં સુધી ફરજિયાત પાસનો કાયદો અમલમાં રહે ત્યાં સુધી ગમે તેટલી રાહત મળે તોપણ કબૂલ થનાર નથી.

દિલસોજીવાળું ડરબન

ડરબનથી હિંદી આગેવાનો તરફથી ટ્રાન્સવાલમાં ચોતરફ લાગણીના કાગળો આવ્યા છે અને આપણને જ્વલના ઠરાવને વળગી રહેવાની સલાહ આપણા નાતાલના ભાઈઓએ આપેલી છે. આ લાગણીને સારું આપણે ઉપકાર માનવાનો છે. તેથી એસોસિયેશનને નામે ઉપકારનો તાર મોકલાઈ ચૂક્યો છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૧-૫-૧૯૦૭

૪૬૪. હિંજલ રેલવે : જાણવા લાયક ખબર

હિંજલ રેલવે બાબત ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયાના ઈસ્ટંબૂલના ખાસ ખબરપત્રીએ જાણવા જોગ હકીકત લખી છે. તેનો સાર અમે આપીએ છીએ. લખનાર રેલવે કારભારીઓ ઉપર ઘણી સખત ટીકા કરે છે. અને બધા પૈસા ભરનારાઓને જાણાવે છે કે જ્યાં સુધી રેલવેના સંબંધમાં જે ભારે સડો છે તે દૂર ન થાય ત્યાં સુધી કોઈએ પૈસા ભરવા નહીં. લખનાર મિ. કીદવે તથા મિ. અબદુલ કાદર જે વિદ્યાર્થી પૈસા લઈને ઈસ્ટંબૂલ ગયા હતા તેઓની છબી પણ આપે છે. અમે આ બંને સાહેબના વિચાર આ બાબતમાં લખીને પુછાવ્યા છે અને જવાબ આવશે તે પ્રગટ કરશું. નીચેના લખાણમાં શું ખરું છે તે અમે નથી જાણી શકતા પણ ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયાએ તે લખાણને બહુ પ્રખ્યાતિ આપી છે તે ઉપરથી જાણાય છે કે એ લખાણમાં કંઈક ભાગે સચ્ચાઈ તો હોવી જોઈએ.

રેલવેની ઉત્પત્તિ

હિંજલ રેલવેનો વિચાર ઉત્પન્ન કરનાર તે નામીયા ઈઝઝત પાશા છે. એ ઈઝઝત પાશાએ આર્મિનિયનોની કતલ ચલાવી હતી. નામદાર સુલતાનની પડખે કેટલાક લુચ્યા માણસો રહે છે. તેમાંના તે એક છે. ઈઝઝત પાશા તે દમાસ્કસથી આવેલ છે. ઈસ્ટંબૂલની બહાર થોડા જ માણસો જાણે છે કે સીરિયાના પાશાઓની તળે નામદાર સુલતાન એક કેદીની માફક પીલડીઝ કીઓસ્કમાં^૧ વસે છે. નામદાર સુલતાન પોતે નેક મુસ્લિમ છે તેથી જ્યારે હિંજલ રેલવેની વાત તેની પાસે આવી ત્યારે તેમણે તે પસંદ કરી. બધાને લાભ થાય એવી ઈચ્છાથી તેઓ સાહેબે એવી સૂચના કરી કે જહા તથા યામ્બો એ બંને બંદરથી મદીના શરીફ અને મક્કા શરીફ લાઈન લઈ જવી.

પણ નામદાર સુલતાનની સૂચના કબૂલ ન રહી. ઈઝઝત પાશાએ એમ સમજાવ્યું કે જે જહાથી રેલ થાય તો ઈંગ્રેજો તેનો લાભ લેવા ચૂકશે નહીં. તેઓ પોતાના માણસને ખલીફ બનાવશે. ઈઝઝત પાશાએ પોતાની ગોઠવણ કરી મૂકી હતી. કેટલીક જમીન પણ ખરીદી હતી. તેને મદદગાર શેખ અબુલુદા હતા. તેથી દમાસ્કસથી મદીના શરીફ લાઈન લઈ જવાનો ઠરાવ થયો.

૧. તુર્કી સુલતાનનો મહેલ.

દમાસ્કસથી મદીના શરીફ

આ લાઈનની લંબાઈ લગભગ ૧૬૦૦ માઈલ છે. આમાં ૪૫૦ માઈલ પૂરા થયા છે. અને ગયે વરસે આમાંથી કમાણી માત્ર પા. ૬૧,૮૦૦ થયેલી. ઉધરાણાં કરવાની બહુ મહેનત કરવામાં આવે છે, પણ ઈસ્તંબૂલના લોકોને ઈઝ્ઝત પાશાનો ભરોસો નથી. તેથી કોઈ પૈસા દેતું નથી. અને જોકે આ ખરચ તરફ બધા અમલદારોને દશ દહાડાનો પગાર આપવો પડે છે અને દરેક અમલદારી કાગળ ઉપર રેલવેને સારું બે પૈની ઉધરાવવામાં આવે છે તોપણ અજાણ્યા માણસોનાં મનની ઉપર અસર કરીને જે પૈસા ઉધરાવાય છે તેની ઉપર બધો આધાર છે. એમ કહેવાય છે કે ઈઝ્ઝત પાશાએ બહુ પૈસો એકઠો કર્યો છે. જે માલ લેવામાં આવે છે તેની ઉપર પોતે ખાનગી કમિશન લે છે. એક અમેરિકન પેટ્ટીને પા. ૩૦૦૦ કમિશનના આપવા પડ્યા.

આ રેલનો પહેલો ભાગ ૧૯૦૧ની સાલમાં શરૂ થયો હતો. છતાં પાંચમો ભાગ પૂરો નથી થયો. જ્યાં આગગાડી ચાલે છે ત્યાં સમારકામ નથી થતું અને પાટાઓ હલકા હોવાથી એ કામ બધું આજથી જ ખરાબ થઈ ગયેલું જોવામાં આવે છે. હિંદુસ્તાન તથા ચીનથી આવતા મુસ્લિમોને આ લાઈન તદ્દન નિરુપયોગી છે. હિજ્જત રેલવેનો ઉપયોગ બીજા પણ થોડા જ માણસો કરે છે કેમ કે તે લાઈનનું જોખમ કોઈ માથે લેતા નથી.

હિંદી ડેપ્યુટેશન

થોડી મુદત પહેલાં વિલાયતના વિદ્યાર્થીઓનું એક હિંદી ડેપ્યુટેશન ઉધરાણાં લઈને આવ્યું હતું. તેઓને નામદાર સુલતાને સારો આવકાર આપ્યો હતો. પણ તેઓની મરજી હતી છતાં તેઓને દમાસ્કસ જવા દીધા ન હતા. તેની હિલચાલ ઉપર ઘૂંપી પોલીસની તપાસ રહેતી હતી. અને જોકે તેઓને ઓસમાનિયાનો ચાંદ આપવામાં આવ્યો હતો અને સારો આવકાર આપવામાં આવ્યો હતો. તોપણ પાશાઓ બધા ડરતા હતા. નામદાર સુલતાનની તહેનાતમાં કેટલાક હિંદી મુસ્લિમ છે, પણ તેઓની ઉપર કમ ભરોસો રાખવામાં આવે છે. કેમ કે ધર્મને બહાને પાશાઓ ધૂતી ખાય છે તે ભોપાળું બહાર આવવા દેવા તેઓ માગતા નથી.

કામદારો

રેલવેનું બધું કામ સોલજરો કરે છે, છતાં દર માઈલે ખરચ પા. ૩૭૨૦નું પડ્યું છે. અને પૂરતો સામાન, ન હોવાથી રેલ એક ક્લાકના ૧૨ માઈલથી વધારે જતી નથી. ના. સુલતાનના એક માજી કારભારીએ મને વાત કરતાં કહ્યું કે રેલવે ઉપયોગી થાય એમ કોઈ માનતું નથી. દક્ષિણ ભાગ પૂરો થયે ત્યાં ઉત્તર ભાગ બગડી જશે અને રેલવેથી જેટલા દહાડા લાગે તેટલા દહાડામાં ઈસ્તંબૂલથી પાણી વાટે જુદા પહોંચી શકાય છે.

હિંદી મુસ્લિમે શું કરવું ?

મને તે જ કારભારીએ કહ્યું કે તમારા હિંદી ભાઈબંધોએ જ્યાં સુધી તેઓના માણસોને દેખરેખનો હક ન મળે અને જુદાથી મક્કા શરીફ લાઈન બાંધવાની જમીનગીરી ન મળે ત્યાં સુધી તેઓએ એક પાઈ પણ આપવી ન જોઈએ. હાલ તો સડો એવો ચાલે છે કે રેલ પૂરી થવાનો સંભવ થોડો છે. ઘણા મહાન સૂબાઓએ નામદાર સુલતાનને ખબર આપ્યા છે કે રેલવેને નામે લૂંટફાટ ચાલે છે. પણ ઈઝ્ઝત પાશાના પાસવાનો કોઈનું ફાવવા દેતા નથી. લાખો

પાઉંડ આવ્યા છે તેમાંથી લગભગ ૨૫ ટકા લૂંટારુ અમલદારોના ખિસ્સામાં ગયા છે. મુસાફરો તરફથી ખાનગી કાગળો આવે છે તેમાં તેઓ લખે છે કે પાણીની કે બીજી સગવડો થોડી જ છે અને હેરાનગતિ ઘણી છે. દર પણ ભારે રાખ્યો છે. દમાસ્કસથી તાબુક સુધી ત્રીજા વર્ગનું ભાડું ચાર પાઉંડ રાખ્યું છે એટલે એક માઈલનો એક આનો પડ્યો. હાલ પા. ૫૦,૦૦૦ ખરચીને ઈસ્તંબૂલમાં નવી રેલવે ઓફિસ બાંધવાની તજવીજ ઈઝઝત પાશા કરે છે. આ ખરચ તદ્દન ફોકટ છે કેમ કે ઘણી ખાલી ઓફિસો પડી છે, પણ આ અંધાધૂંધીની કોઈને દરકાર નથી.

છેવાડો

ઉઘરાણામાં પા. ૨૫,૦૦,૦૦૦ આવી ચૂક્યા છે. સોલ્જરોને નામના પગારે કામ કરાવે છે. પાંચ વરસમાં માત્ર ૪૩૨ માઈલ બંધાયા છે. ટ્રેન ૧૨ માઈલથી વધારે કાપતી નથી. માત્ર ૧૬ ઈન્જિન છે. બે પહેલા વર્ગની ને ૨૪ ત્રીજા વર્ગની ગાડી [ડબ્બા] છે. બાકી ઉઘાડા ડબ્બામાં ઉતારુ લઈ જવામાં આવે છે. તેમાં ઘણી મુસીબત વેઠવી પડે છે. આ રેલવે માત્ર ધુતારા લોકોના હાથમાં છે. હિજાજના વડા સૂબા અહમદ હઈઝી પાશાએ નામદાર સુલતાનને તાર કરેલો કે જ્યાં સુધી લૂંટારુ અમલદારો રેલ ઉપર છે ત્યાં સુધી કંઈ નહીં થાય. આ વાત ખરી પડી છે. એટલે મારી વિનંતી મુસલમાનોને એવી છે કે જ્યાં સુધી લૂંટારુઓ ન ખસે, અને બરાબર એવી ખાતરી ન મળે ત્યાં સુધી કોઈ મુસલમાને કંઈ ઉઘરાણું મોકલવું નહીં.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૧-૫-૧૯૦૭

૪૬૫. ધિ સ્ટારને પત્ર^૧

જ્ઞેહાનિસબર્ગ,
મે ૧૧, ૧૯૦૭

તંત્રી

ધિ સ્ટાર

[જ્ઞેહાનિસબર્ગ]

મહાશય,

એશિયાઈ રજિસ્ટ્રેશન ધારા બાબતના મિ. પોલાકના પત્ર ઉપરના આપના ઉપ-અગ્રલેખમાં આપે લખ્યું છે કે “દરખાસ્ત નીચેના સવિનય પ્રતિકારને પરિણામે આગેવાન ચળવળિયાઓને જ્ઞે દેશપાર કરવામાં આવે તો, ઘણુંખરું, એશિયાઈ વેપારીઓના સૌથી કટ્ટર વિરોધીઓને દુઃખ નહીં થાય.” પરંતુ એશિયાઈ વેપારીઓના એ “સૌથી કટ્ટર વિરોધીઓ”ના દુર્ભાગ્યે, હું સમજું છું તે પ્રમાણે, આપ માનતા જણાઓ છો તે રીતે એ ચળવળિયાઓને ફરજિયાત દેશપાર કરી શકાય એવો કોઈ કાયદો અસ્તિત્વમાં નથી. એટલે જ્ઞે એમની ઈચ્છા પૂરી કરવી હશે તો જ્ઞે હિંદીઓ પોતાના દેશબંધુઓનું સ્વમાન તથા મરદાનગી કંઈક અંશે બચવા પામે તે માટેની લડત મારફતે, પોતે માને છે તે મુજબ, પોતાના દેશ તથા સામ્રાજ્યની સેવા કરી રહ્યા છે તેમને

૧. આ પત્ર ૧૮-૫-૧૯૦૭ના ઈન્ડિયન ઓપીનિયનમાં ફરીથી છપાયા હતા.

જબરજસ્તીથી દેશપાર કરવાને માટે એક નવો કાનૂન બનાવવો પડશે. આગળ જતાં આપે લખ્યું છે :

આ ચળવળિયાઓની જોડુકમીમાંથી છૂટતાં, અમે માનીએ છીએ કે, ટ્રાન્સવાલમાં કાયદેસર વસેલા બ્રિટિશ હિંદીઓના મોટા ભાગના લોકો આ ધારાથી એમને જે વધારે સલામતી મળે છે તેની તરત જ કદર કરતા થઈ જશે, અને આ નવા ધારાની વાસ્તવિક અસર બાબતમાં એમને કેટલા બંધા ભરમાવવામાં આવ્યા છે તેનું તેમને ભાન થશે.

બ્રિટિશ હિંદીઓની લાગણીઓ આપ ન સમજી શકો એ તદ્દન સમજી શકાય તેવું છે. પરંતુ જો આપ એમ માનતા હો કે એ જોડુકમી (જેનું અસ્તિત્વ છે જ નહીં) નીકળી જતાં, આ ધારાથી મળનાર “વધારે સલામતી”ની કદર કરે એવો એક પણ હિંદી છે, તો આપ એ લોકોને સમજવામાં ભીંત ભૂલ્યા છો. એ “વધારે સલામતી” શોધવા મેં પ્રયત્ન કર્યા, છતાં મને તે ક્યાંય દેખાઈ નથી. નવા ધારાની ખરેખરી અસર બાબતમાં હિંદી જનતાને ભરમાવવાનો તો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી. વાત સીધીસાદી છે. ફરજિયાત નોંધણીથી વ્યક્તિની અંગત સ્વતંત્રતા ઉપર એની ચામડીના રંગને કારણે એક ખાસ નિયંત્રણ મુકાય છે. ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓ આગળ એ વાત રજૂ કરવામાં આવી છે કે આ પ્રકારના કાયદાનો અર્થ ઊંડું અપમાન તથા એક રીતની ગુલામી જ થાય. એટલા ખાતર એમને એવી સલાહ આપવામાં આવી છે કે નવા કાયદામાં તમારે માટે જે સ્થિતિ નિર્માણ કરવામાં આવી છે તે બીજી રીતે ગમે તેટલી લલચાવનારી હોય તોપણ, એની સાથે તમારે તમારી આઝાદીની હાલની પ્રમાણમાં બહેતર હાલતનું સાટું નહીં કરવું જોઈએ. મારા અભિપ્રાય પ્રમાણે, નવા કાયદાથી તેઓ ઉપર જણાવી તેવી બદતર હાલતમાં મુકાઈ જશે.

આ અપમાનજનક ફટકાને ટાળવાને માટે મેં એમને એવી પણ સલાહ આપવાની ધૂષ્ટતા કરી છે કે, પ્રથમ તો, તમારી ફરજ છે કે તમારે આ ધારા નીચે બીજી વાર નોંધણી કરાવવાની દૃઢતાથી, પરંતુ વિનયથી, ના પાડી દેવી. બીજું કે ટ્રાન્સવાલને તમે પોતાનું વતન બનાવ્યું છે અને તેમ છતાં તમારા ધારાસભ્યો પસંદ કરવામાં તમને બોલવાનો જરા પણ અધિકાર નથી. આ હકીકત જોતાં, તમારો અવાજ સંભળાવવાને માટે કેવળ એક જ અસરકારક માર્ગ છે. તે એ કે આ ધારાની શરતોનો ભંગ કરવાને પરિણામે જે આખરી નતીજા આવે તે ભોગવી લેવો. એટલે કે, ફરીથી નોંધણી કરાવવી, દેશ છોડવો કે દંડ ભરવો એ ત્રણમાંથી એકેય કરવાને બદલે જેલ જવાનું પસંદ કરવું. અને ત્રીજું કે, ઉપર્યુક્ત વિચારસરણીને અનુસરીને તમારે પરવાના ખાતા સાથે તમામ પ્રકારનો પત્રવ્યવહાર બંધ કરી દેવો, અને તમારા જે મિત્રો અને બીજા હિંદીઓ ટ્રાન્સવાલમાં ફરીથી દાખલ થવા માગતા હોય તેમને કહી દેવું કે નવા ધારા નીચે કામચલાઉ કે કાયમી પરવાના મેળવવા અરજી કરવી નહીં.

જો એમ કહેવામાં આવે કે ઉપર્યુક્ત છેલ્લી બંને બાબતો સ્પષ્ટ રીતે એશિયાઈવિરોધી ધ્યેયને જ મદદરૂપ નીવડશે તો ભલે એમ કહેવાય. એનાથી માત્ર એટલું જ સાબિત થાય છે, જે હું વારંવાર કહી ચૂક્યો છું, કે હિંદીઓનું ધ્યેય આ સંગ્રામ મારફતે ટ્રાન્સવાલનો વેપાર અને તેટલો હસ્તગત કરવો એ નથી, પરંતુ આ દેશમાં ગૌરવ અને સ્વમાન સાથે રહેવું એ છે અને નહીં કે ટુકડા રોટલાના બદલામાં પોતાના જન્મસિદ્ધ હક્કને વેચી દેવો.

હું કબૂલ કરું છું, અને ઘણા અંગ્રેજ મિત્રોએ મને કહ્યું છે કે, મારી સલાહનો વ્યાપક અમલ ન પણ થાય. પરંતુ જો આવા મિત્રોનો સંદેહ સાચો છે એમ સાબિત થશે તોપણ મને

સંતોષ થશે. અને આ કાયદો તેમના પર જે ગુલામી લાદવા માગે છે તેને વશ થવાનું જે બ્રિટિશ હિંદીઓ પસંદ કરશે તો તે લું એટલું જ કહીશ કે આપણે આ રજિસ્ટ્રેશન ધારાને લાયક હતા એમ જ સાબિત થશે. બેશક અમારી કસોટી થઈ રહી છે અને એક સમુદાય તરીકે અમે આ પ્રસંગને પહોંચી વળીએ છીએ કે કેમ એ જ જોવાનું બાકી રહે છે. લું માનું છું કે ઉપર આવેજેલી વિચારસરણી વાંધા વિનાની છે અને બહાદુર સંસ્થાનવાદીઓ એની મશ્કરી કરવાને બદલે પ્રશંસા કરશે એવી લું અપેક્ષા રાખું છું. મશ્કરી થાય કે પ્રશંસા થાય, જે પગલું અંતઃકરણનો અવાજ સમજીને લેવા ધાર્યું છે તેમાંથી પાછા હઠવાનું મારે માટે તેમ જ મારા સહકાર્યકરો માટે અસભ્ય અને પાપભર્યું લેખાશે.

લું છું, વગેરે,
મો. ક. ગાંધી

[મૂળ અંગ્રેજી]

ધિ. સ્ટાર, ૧૪-૫-૧૯૦૭

૪૬૬. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

[જ્ઞેહાનિસબર્ગ,]

રવિવાર, મે ૧૨, ૧૯૦૭

ચિ. છગનલાલ,

તમને બહુ લાંબો કાગળ લખવાનો ઈરાદો હતો પણ ટ્રેનની અંદર એટલું સખત માથું ચડ્યું હતું કે કંઈ જ લખી શક્યો નથી. ગઈ કાલે એવી જ સ્થિતિ હતી. અને આજે પણ લગભગ તેવી છે. આ વખત ડરબનમાં જે મહેનત થઈ તેથી તબિયતને સજ્જડ ધક્કો લાગ્યો જણાય છે. છતાં બને તેટલો આરામ લઈ માટી વગેરેના ઉપચારો કરી આરોગ્યતા મેળવવાનો ભરોસો છે. આજે કેટલુંક મોકલું છું. વિશેષ રાતના લખવા કે લખાવવા ધારું છું. જ્યારે મેં બેલેન્સ શીટનું સાંભળ્યું ત્યારે તરત જ મને વિચાર થયો કે ઠક્કરને આપણે તેના માગ્યા વિના વધારો કરી આપવાની જરૂર અને ફરજ છે. લું માનું છું કે તે આપણને ઉપયોગી માણસ છે. તેની કેટલીક કુટેવો છતાં તેનામાં સ્વદેશાભિમાનની ટેક, બ્રહ્મચર્ય એ બે ગુણ દૃઢપણે છે. તેનું કામ એકંદરે જોતાં સારું છે. એટલે મારી ખાસ સલાહ છે કે તેને આપણે તરત વધારો આપવો. ચિ. મગનલાલની સાથે વાત કરતાં મેં એક પાઉંડ ધાર્યો હતો, પણ હાલ તરત અરધો પાઉંડ આપશો તોપણ ઠીક છે. મિસ વેસ્ટને પણ આપવું એમ મગનલાલ મને કહેતા હતા. એ વાત પણ બહુ સારી લાગે છે અને મિ. વેસ્ટના મનમાં ઊગે તેના પહેલાં તમો બધા એ વિચાર કરો એ બહુ ઠીક જોઈ છે. આ બંને વાત તરત અમલમાં મૂકવા મારી ભલામણ છે. રસ્કિતનું પુસ્તક^૧ તમે પળ વાંચી જજો. આણંદલાલ તથા મણિલાલને શીખવવાની પદ્ધતિ ઉપર વિચાર કરી હમેશાં સુધારા કર્યા કરજો. દાદા શેઠે મોટા પાટિયાની માગણી કરી છે તે આપજો અને તરત જ મેં ગઈ કાલે વધારે નકલો મોકલવા લખ્યું છે^૨ તે મોકલી હશે. ચિ. હેમચંદને

૧. અન્ટ ધિસ લાસ્ટ.

૨. આ પત્ર મળતો નથી.

મોડામાં મોડું જૂન મહિનાની આખરીમાં જવાનું થશે એવો સંભવ છે. ડેલાગોઆ બે રસ્તે જવા ધારે છે. ડેલાગોઆ બેમાં જે માણસ આપણે સારું કામ કરે છે તેનું નામ અને ઠેકાણું મોકલજો. હિંદી તથા તામિલ પુસ્તકોનું લિસ્ટ હજુ મળ્યું નથી. ઉમર શેઠને પચીસ નકલ મોકલી હશે. જગમોહનદાસને^૧ ત્રણ નકલ ચિહ્ન કરી મોકલજો. ઉમર શેઠને બીજી નકલો જોઈએ તો પૂછશો. ૨૫ નકલોની પ્રેસ તરફથી ભેટ છે એમ વિનયપૂર્વક તેમને કાગળ લખજો. ફોક્સરસ્ટ પબ્લિક રીડિંગ રૂમમાં કોમ્પ્લીમેન્ટરી નકલ હમેશાં મોકલતા રહેજો. ચિ. જ્યાશંકરને ઈન્ડિયન ડિરેક્ટરીમાં નામ નખાવવા લખું છું.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

[મૂળ ગુજરાતી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં લખાયેલા મૂળ ગુજરાતી પત્રની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૭૪૩

૪૬૭. દ. આ. બ્રિ. હિં. સમિતિને તાર^૨

જોહાનિસબર્ગ,

મે ૧૪, ૧૯૦૭

[દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સમિતિ
લાંડન]

કેટલાક કિસ્સામાં આંગળાંની છાપો માગવામાં આવે છે. કાયદો હજી ગેજેટમાં છપાયો નથી. આંગળાંની છાપોનો વિષય કેવળ આકસ્મિક. મૂળ વાંધો ફરજિયાત બીજી વારની નોંધણી અને વર્ગભેદ અંગે છે. હળવા નિયમો એ ઉપાય નથી. કાયદો રદ થવો જોઈએ. માત્ર નોંધણી કરતાં લડત વધારે ગહન છે. મરજિયાત નોંધણીની દરખાસ્ત હજી ઊભી જ છે. ફરજિયાત નોંધણીને તાબે થવા કરતાં જેલ જવા બહુ મોટી સંખ્યા તૈયાર.

[બિઆસ]

[મૂળ અંગ્રેજી]

કોલોનિયલ ઓફિસ રેકર્ડ્ઝ : સી. ઓ. ૨૯૧/૧૨૨

૧. કલ્યાણદાસના પિતા. એવું લાગે છે કે એ નકલો મે ૧૧, ૧૯૦૭ના ઇન્ડિયન ઓપીનિયનની હશે. તેમાં કલ્યાણદાસ વિષેનો ગાંધીજીનો લેખ હતો.

૨. આ તારની એક નકલ રિચે સંસ્થાન કચેરીને મે ૨૧મીને રોજ મોકલી આપી હતી.

૪૬૭(૧). છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

મો. ક. ગાંધી
ઑટર્ની
ટે. નં. ૧૬૩૫
ટેલિગ્રામ “ગાંધી”

૨૧-૨૪ કોર્ટ ચેમ્બર્સ
રિસિક ઑન્ડ એન્ડરસન સ્ટ્રીટ્સ કોર્નર
પો. બો. ૬૫૨૨
જ્ઞેહાનિસબર્ગ, મે ૧૪, ૧૯૦૭

ચિ. છગનલાલ,

તમારો પત્ર મળ્યો. તમે તમારા કુટુંબને ૧૫ પાઉન્ડ મોકલી શકો. હજુ હું તમને લંબાણથી લખવા જેવી સ્થિતિમાં નથી. એવું દેખાય છે કે અત્યાર પૂરતું માથું દુખવાનું ધર કરી ગયું છે.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

[મૂળ અંગ્રેજી]

ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરવાળી ટાઈપ કરેલી મૂળ પ્રતની નકલ પરથી: એસ. એન. ૪૭૪૪
શ્રી છગનલાલ ગાંધીના સૌજન્યથી

૪૬૮. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

જ્ઞેહાનિસબર્ગ,
મે ૧૬, ૧૯૦૭

ચિ. છગનલાલ,

આ સાથે જર્મિસ્ટન સનાતન ધર્મ સભાનો ઓર્ડર મોકલ્યું છે. હિંદીનું અંગ્રેજી અને ગુજરાતી પણ છાપજે. લેટરહેડ આકર્ષક લાગે તે માટે તે કેવી રીતે છાપવા એ બાબતમાં તમારે તમારી બુદ્ધિ ચલાવવી પડશે. હું માનું છું કે અંગ્રેજી મેટર ધનુષાકારમાં ગોઠવી શકાશે, અને તેની નીચે હિંદી અને ગુજરાતી મેટર સમાંતર હારોમાં આવી જશે. આ સભાના નામની વાત થઈ. સરનામું ત્રણે ભાષામાં એકની પછી બીજું એમ લેવું. મથાળે ગૂઢ અક્ષર ઝૂં માત્ર હિંદીમાં આવે. લીટીવાળા કાગળ પર છાપવું; ૫૦૦ ફૂલ્સકેપ અને ૫૦૦ બેંક પેપર. મેં એમને કહ્યું છે કે આખા ઓર્ડરના આશરે ૨૫/- શિલિંગ થશે; પરંતુ વધારે થતા હોય તો થવા દેજે. બોક્સ ૩૩, જર્મિસ્ટન, એ સરનામે સભાને લેટરહેડ મોકલો તે સાથે તે અંગેનું બિલ પણ મોકલજે. સરનામાં છાપો તેમાં બોક્સ નંબર છાપવાનો નથી.

મેં ઉસ્માન મહમદને લખ્યું છે. ઘિ ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયાનો ઉતારો મારી પાસે નથી, કેમ કે મેં તે લંડન મોકલેલો છે. જ્ઞેહાનિસબર્ગના મલાયીઓ જરૂર ડય ભાષા બોલે છે. એ ભાષા

કાછલિયાના ઓર્ડરમાં છે તેવી હોય છે. પરંતુ એમનામાંના બહુ થોડા એ વાંચી શકે છે. તમારે આ જાણવાની શી જરૂર પડી?

તમારો સહૃદયી,
મો. ક. ગાંધી

[બિડાણ :]

[તા. ક.]

કલ્યાણદાસના પૈસા આપજો. પહોંચ લેજો. પા. ૪૬ તેના જમે કર્યા છે. તે બરોબર છે. પારસલો લાવ્યા તેમાં અડચણ નહીં આવી કેમ કે ગાર્ડ જાણીતો હતો. તેણે ટીકા કરેલી. ભીખુ-ભાઈનું થોડો વખત ચાલુ રાખજો. મિ. પોલાકના તારની વ્યવસ્થા કરી હશે.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી મૂળ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૭૪૮
તા.ક.વાળો ભાગ ગુજરાતીમાં ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં લખેલો છે.

૪૬૯. છગનલાલ ગાંધીને પત્ર

[બ્રિટાનિસબર્ગ,]
મે ૧૮, ૧૯૦૭

ચિ. છગનલાલ,

તમારો પત્ર મળ્યો. મને લાગે છે કે ગુરુવારથી મારા માથાનો દુખાવો મટી ગયો છે. મને ઘણું સારું લાગે છે. તેમ છતાં હું હજી ઝાઝું કામ કરવા માગતો નથી. મેં જે ઈલાજ કર્યો તે એટલો કે માટીના બે પાટા માથા પર અને બે પેદા પર બાંધ્યા અને સવારે છને બદલે સાત સુધી આરામ કર્યો. મુખ્ય વાત એ હતી કે રાત્રે જાગવો અને તેટલો આરામ લીધો.

વધારાની નકલો વધારવા બાબતમાં તમે મારી સૂચના અનુસાર કામ કરવાનો નિર્ણય કર્યો તેથી મને આનંદ થયો. આ સપ્તાહમાં વેચાયેલી નકલોની યાદી તમને મોકલી આપવા હું હેમચંદને કહીશ. હું જાણું છું કે હજી ઘણી નકલો પડી રહી છે, પરંતુ એનો વાંધો નથી. ત્યાં તમે કેટલી વધારાની નકલો વેચી?

હેમચંદે દેશમાં જવું પડશે, કારણ કે એના પરવાનાની મુદત વધારાવા હું અરજી કરવાનો નથી, કેમ કે એ નવા કાયદા નીચે આવશે. અને બીજાઓને મેં એ જ પ્રમાણે કરવાની સલાહ આપેલી હોવાથી, એમાં સુસંગતતા સાચવવાને માટે, મારાથી હેમચંદની મુદત વધારાવાય નહીં. હેમચંદ માને છે કે ડેલાગોઆ બે થઈને જવાથી તેના થોડા પૈસા બચશે અને એ સ્થળ પણ જોવાશે. તે સાથે જ, જે એવું કારણ હશે કે તેણે ડરબન થઈને જવું, તો તે એ પ્રમાણે કરશે.

બ્લોકની બાબતમાં જણાવવાનું કે એનું ખર્ચ સંઘ પાસેથી લેવાનો મારો વિચાર છે. આમ હોવાથી, મેં તમને જણાવ્યું છે કે એ વધારાની નકલો તમારે છૂટી વેચવી નહીં, તેમ બીજા વધારાઓ વેચવા માટે જેમ જાહેરખબર આપે છે તેમ આને માટે જાહેરખબર પણ આપવી

નહીં. જો આપણે આ વધારાની નકલો વેચીએ તો એ રકમ આપણે માત્ર સંઘને ખાતે જ જમા કરી શકીએ, જે કરવા જેવું નથી. ઇડવર્ટાઈઝરનો લેખ તો બિલકુલ ઘૂણાપાત્ર છે.

બળિયાનાં ચાંદાનો ઉપચાર કેવી રીતે કરવો તે તો તમે જાણતા હશો. જો ન જાણતા હો તો ડૉ. ત્રિભોવનની ચોપડીમાં જોઈ લેજો. હું માનું છું કે એ ચોપડી તમારી પાસે છે.

ડિરેક્ટરી માટે અહીંથી નામો મેળવવા હું પ્રયત્ન કરીશ. સ્ટેન્ડરટનના ઈ. ઈબ્રાહીમની જાહેરખબર તમે છાપી શકો છો. એની રકમ વસૂલ કરવા બાબતમાં હું નિરાશ થતો નથી. મિ. ઉમરને તેમના લેખો માટે તમે લખી દીધું તેથી હું રાજી થયો છું. એમને ફરીથી લખશો અને જણાવશો કે વધારે નકલો જોઈએ તો મોકલીશું.

તમારો સહૃદયી

મો. ક. ગાંધી

[તા.ક.]

આજે મોટર થોડું જ મોકલું છું.

[મૂળ અંગ્રેજી]

ટાઈપ કરેલી મૂળ પ્રતની છબી પરથી : એસ. એન. ૪૭૫૧

તા.ક.વાળી લીટી મૂળમાં ગુજરાતીમાં ગાંધીજીના હસ્તાક્ષરમાં છે.

૪૭૦. દક્ષિણ આફ્રિકામાંના પીબ્લ એક હિંદી બેરિસ્ટર

મિ. જોસફ રોયપેન કેમ્બ્રિજના ગ્રેજ્યુએટ થયા તે પ્રસંગે તેમને તથા તેમનાં સગાંસંબંધીઓને અમે અભિનંદન આપ્યાં હતાં. હવે મિ. રોયપેન બેરિસ્ટરીની છેલ્લી પરીક્ષામાં પાસ થયા છે. તેથી તેમને ફરીથી અભિનંદન આપતાં અમને આનંદ થાય છે. હવે તેઓ ગમે ત્યારે આપણી વચ્ચે આવી પહોંચશે. તેઓ અહીં આવશે એટલે અહીંયાં વકીલાત કરનારા હિંદી બેરિસ્ટરોની કુલ સંખ્યા ચાર થશે. તેમણે મેળવેલા લિબરલ, એટલે ઊંચા પ્રકારના શિક્ષણનો ઉપયોગ તેઓ પોતાના દેશવાસીઓની ઉન્નતિ અર્થે કેટલે અંશે કરે છે તે ઉપરથી એ શિક્ષણની ઉપયોગિતાનું માપ નીકળશે એવું અમે માનીએ છીએ. દુનિયાભરના દેશોમાં કદાચ હિંદુસ્તાન જ એવો દેશ છે જેને આજે, પોતાની સરહદની અંદર કે બહાર, સર્વત્ર પોતાના પુત્રોની પ્રતિભાની સૌથી વધારે જરૂર છે. અને અમે માનીએ છીએ કે પોતાના ઉચ્ચ શિક્ષણનો આવો જનસેવાર્થે ઉપયોગ કરતાં પહેલાં એવા પ્રત્યેક હિંદીએ સ્વેચ્છાએ ગરીબી અપનાવવી પડશે. ખરેખર, અમને તો એવું લાગે છે કે દરેક માણસની એ ફરજ છે કે તેણે પોતાની આર્થિક મહત્વાકાંક્ષાઓને મર્યાદિત કરવી. આમ છતાં આ વધુ વિશાળ સિદ્ધાંત પૂરેપૂરો સાબિત થાય કે ન થાય તોપણ ઉપર અમે જે મર્યાદિત સિદ્ધાંત પ્રતિપાદિત કર્યો છે તેને વિષે મતભેદને સ્થાન નથી. દક્ષિણ આફ્રિકામાં પોતાના દેશવાસીઓને માટે સામાન્ય નાગરિક હક્કો હાંસલ કરવાની વાત બાબુઓ રાખીએ, તોપણ મિ. રોયપેન જેવા હિંદીઓ આંતરિક અને સામાજિક સુધારાને માટે ઘણા મોટા પ્રમાણમાં ઉપયોગી અને શાંત કાર્ય કરી શકે તેમ છે. અમે એમની સામે સ્વર્ગસ્થ શ્રી મનમોહન ઘોષ તથા સ્વર્ગસ્થ મિ. કાલીચરાણ બેનરજીના^૧ સ્વાર્થત્યાગનું ઉદાહરણ રજૂ કરીએ

૧. હિંદી રાષ્ટ્રીય આંદોલનના એક અગ્રણી.

છીએ. એ બંને જણ પ્રતિભાશાળી વકીલો હતા. એમણે માત્ર પોતાની કાયદાની કુશળતા જ નહીં, પોતાની સંપત્તિ પણ પોતાના દેશવાસીઓને ચરણે ધરી હતી.

[મૂળ અંગ્રેજી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૮-૫-૧૯૦૭

૪૭૧. ટ્રાન્સવાલની લડત

સહુ ચલો જીતવા જંગ, બ્યૂગલો વાગે,
યા હોમ કરીને પડો, ફતેહ છે આગે.
કેટલાંક કરમો વિષે, ઢીલ નવ ચાલે,
શંકા ભય તો બહુ રોજ, હામને ખાળે;
હજી સમય નથી આવિયો, કહી દિન ગાળે,
જન બહાનું કર્યે નવ સરે, અર્થ કો કાળે;
અંપલાવવાથી સિદ્ધિ જોઈ બળ લાગે. —સહુ૦

સાહસે કોલંબસ ગયો, નવી દુનિયામાં,
સાહસે નેપોલ્યન ભીડયો, યુરોપ આખામાં;
સાહસે લ્યૂથર તે થયો, પોપની સામાં,
સાહસે સ્કોટે દેવું રે, વાળ્યું જોતામાં;
સાહસે સિકંદર નામ અમર સહુ જાગે. —સહુ૦

આ પ્રમાણે કવિએ^૧ ગાયું છે. અને તે કાવ્ય દરેક હિંદીએ ને મુખ્યત્વે કરીને ટ્રાન્સવાલના હિંદીએ ગોખી રાખવાનું છે. તેનો અર્થ બરોબર સમજવાનો છે. અને પછી યા હોમ કરીને અંપલાવવાનું છે. ટ્રાન્સવાલના કાયદા વિષે અમે જેમ વિચાર કરીએ છીએ તેમ અમને જણાય છે કે તે કાયદો જેરી સરપને જેમ આપણે તજીએ છીએ તેમ તજવાનો છે. ને તેમ કરવામાં સાહસની જરૂર છે. કવિ કહે છે તે પ્રમાણે આ કામને વિષે ઢીલ ચાલે તેમ નથી. ભયથી હિંમત જવાનો સંભવ છે. એટલે ભય કે બીક રાખવાની જરૂર નથી. આપણામાં કહેવત છે કે શંકા ભૂત અને મંછા ડાકણ એ પ્રમાણે જો આપણે શંકા રાખ્યા કરશું તો ઘણા વિચારો આવ્યા કરશે. પણ જો શંકા નહીં રાખીએ તો આગળ ઉપર ફતેહનો ડંકા બજાવી શકીશું. જે કંઈ બહાનું કોઈ કાઢે તે માત્ર ભયથી જ સમજવું. એવી ભયરૂપી ડાકણને હાંકી કાઢી દરેક હિંદી એવો નિશ્ચય કરશે કે “ગમે તેવું બીજા કરે પણ હું તો નવા કાયદાને વશ થવાને બદલે જેલમાં જ જઈશ” તો છેવટે આપણે જોશું કે કોઈ હિંદી નામદં થઈ નવી પરમિટ નહીં કઢાવે. કોલંબસને બધા ખલાસી મારવા ઊભા થયા હતા ત્યારે પણ તેણે હિંમત રાખી. તેથી અમેરિકા શોધી જગતવિખ્યાત થયો. નેપોલ્યન એ કોસિકાના ટાપુનો જુવાન હતો. તેણે પોતાની બહાદુરીથી આખા યુરોપને ધ્રુજવ્યું ને તેના શબ્દની પાછળ લાખો સિપાઈ દોડતા. લ્યૂથરને જ્યારે પોપે ગુલામગીરીનો ખત મોકલ્યો ત્યારે તેણે તે ફાડીને ફેંકી દીધો ને

છૂટો થયો. મહાન કવિ સ્કોટે પોતાની છેલ્લી અવસ્થામાં પણ ટેક રાખી લખાણો લખી કમાણી કરી પોતાનું દેવું ચુકાવ્યું. સિકંદરની બાદશાહતથી સૌ કોઈ વાકેફગાર છે. આવા દાખવાઓ આપણી પાસે છતાં શું ટ્રાન્સવાલના હિંદી જરાયે હિંમત હારવાના છે? આમારા ઉપર કાગળો આવ્યા જ કરે છે તે તો બતાવે છે કે સપ્ટેમ્બરનું લીધેલું પણ તેઓ કદી તજ્યો નહીં. પણ જો તે વચનનો ત્યાગ કરીને હિંદી કોમ પાછી પાની કરશે તો અમે નીચેનું ભવિષ્ય ભાખીએ છીએ. જો હિંદી કોમ ફરજિયાત પરમિટો નવા કાયદાની રૂએ કઢાવશે તો થોડી મુદતમાં

૧. વેપારનાં લાઈસન્સ ટ્રાન્સવાલમાં બંધ થશે.
૨. લગભગ બધા હિંદીને લોકેશનમાં રહેવા ને વેપાર કરવા જવું પડશે.
૩. મલાયી લોકેશન હાથથી જશે ને તેમાં રહેનારને કિલપસ્પૂટ જવાનો વખત આવશે.
૪. જમીનના હકની આશા છોડી દેવી.
૫. ફૂટપાથનો કાયદો હિંદીની ઉપર લાગુ પડશે.
૬. નાતાલના વેપારનાં લાઈસન્સ આવતે વરસે ઘણાં વધારે રદ થશે.
૭. અને ટ્રાન્સવાલના જેવો રજિસ્ટ્રેશન કાયદો આખા દક્ષિણ આફ્રિકામાં ચાલુ થશે.

આવી સ્થિતિમાં ક્યા હિંદી દક્ષિણ આફ્રિકામાં રહેવા માગશે ?

જો આ કાયદાની સામે થવામાં આવશે તો અમે એવી ચોકસી નથી કરી આપતા કે ઉપરના બધા હકો મળશે. તેમાંના કેટલાક તો મળવા સંભવ છે. પણ મળે કે ન મળે છતાં હિંદી કોમે પોતાનું નામ રાખ્યું તેવું આખી દુનિયા જાણશે. ટ્રાન્સવાલની સરકાર સમજશે કે હિંદી કોમનું અપમાન હમેશાં સહેલાઈથી નહીં થઈ શકે. લાખ ભલે જાય પણ શાખ ન જવા દેવી જોઈએ તે શાખ હિંદીની રહી જશે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૮-૫-૧૯૦૭

૪૭૨. લેડીસ્મિથની લડાઈ

હિંદી લાઈસન્સ બાબત ફરી હાર થઈ તે વિષે જરા વધારે વિચાર કરવાની જરૂર છે. જે લડાઈ ટ્રાન્સવાલમાં ચાલી રહી છે તેને લગતી લેડીસ્મિથની લડાઈ સમજવાની છે. અમને ઉમેદ છે કે એક પણ હિંદી વેપારી પોતાની દુકાન બંધ નહીં કરે. ટ્રાન્સવાલમાં જેમ પરમિટ નહીં લેનાર ધણી જેલમાં જઈ શકે છે તે પ્રમાણે નાતાલમાં હિંદી વેપારી નથી કરી શકતા. કેમ કે લાઈસન્સના કાયદા પ્રમાણે તેઓની ઉપર વગર લાઈસન્સે વેપાર કરવા સારુ માત્ર દંડ જ થઈ શકે છે. દંડ નહીં આપે તો જેલની સજા નથી. એટલે સહેજ ઉપરટપકે જોતાં ગૂંચવાડાભરેલું લાગે છે. પણ ખરું જોતાં કંઈ ગૂંચવાડો નથી. લાઈસન્સ વિના વેપાર કરવા સારુ કાયદા પ્રમાણે દંડ થાય તે નહીં આપ્યો હોય તો તેનું પરિણામ એ આવે છે કે માલ વેચીને સરકાર દંડ વસૂલ કરી શકે છે. આ અવસર એવો છે કે એ પ્રમાણે લોકોએ ડરવાનું નથી. એ પ્રમાણે આપણે માલ વેચવા દેશું તો જ સરકારની આંખ ઊઘડશે કે આપણી ઉપર કેટલો જુલમ થાય છે. અમે પોતે લેડીસ્મિથની બાબતમાં તો જાણીએ છીએ કે સરકાર પોતે લેડીસ્મિથના ઠરાવથી નારાજ છે. અને ઘણે ભાગે કોઈની ઉપર કામ નહીં ચાલે. પણ જે લેડીસ્મિથને સારુ આજે

M. K. GANDHI,
Attorney.

21-24 Court Chambers,

32

CORNER RISSIK & ANDERSON STREETS.

TELEPHONE No. 1635. P.O. Box 6522.

TELEGRAMS "GANDHI." A.B.C. Code 5th Edition Used.

Johannesburg, 16th May, 1907.

S. N. 4748

L. N. 68

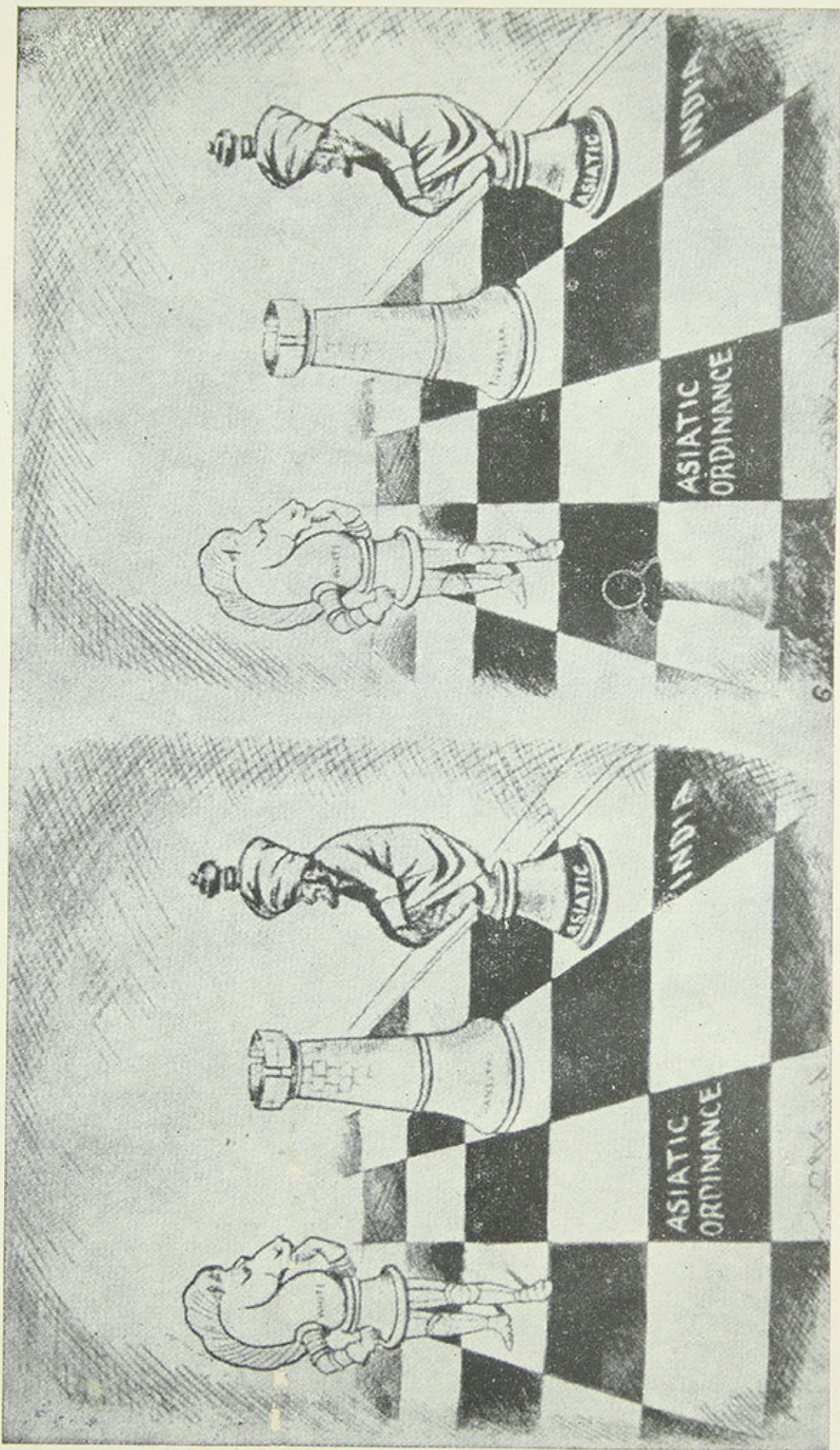
My Dear Chhaganlal,

I enclose herewith order for the Germiston Sanatan Dharam Sabha. Please give the equivalent of the Hindi in English, and Gujarati also. In order to make the letter-heads appear artistic, you will have to use your judgment as to how they should be printed. What I think is that you could have the English in the form of an arch, and underneath the arch you could have the Hindi and Gujarati equivalent in parallel columns. This is with reference to the title of the Sabha. The address will follow in the three languages, one after the other. The top with the mystic syllable "om" may appear only in Hindi. It should be on ruled paper, 500 Foolscap and 500 Bank. I have told them that it will be about 25/- for the whole order, but, if it is more, let it be more. Send you bill to the Sabha, Box 33, Germiston, at the same time that you send the letter-heads. In printing the address, you are not to give the Box.

I have written to Osman Ahmed. I have not by me the extract from the "Times of India", as I have sent it to London. The Malays of Johannesburg do speak Dutch, the same as on Cachalia's order, but very few of them are capable of reading the language. Why do you want to know it?

Yours sincerely,

31-5-1907
 54/50th Street
 21-24 Court Chambers
 Johannesburg
 M. K. Gandhi
 Attorney

“शतरंजनी रमद”

બન્યું છે તેવું બધી જગ્યાએ બને તો ઘણી મુસીબત આવી પડે. અને લોકો પાયમાલ થઈ જાય. જેમ જેલ જવાનો જુસ્સો બતાવવાની જરૂર છે તેમ જ માલ જતો કરવાનો જુસ્સો બતાવવાનું પણ જરૂરનું છે. આમાં પણ અમે ઈંગ્લેન્ડની જ નકલ કરવાનું બતાવી શકીએ છીએ. જે વરસ પહેલાં જ્યારે વિલાયતમાં એજ્યુકેશન એક્ટ દાખલ થયો ત્યારે ઘણા લોકો એજ્યુકેશનનો કર આપવા નારાજ હતા. તે કર જે લોકો ન આપે તેની પાસેથી લેવાનો એક જ રસ્તો હતો. એટલે કે તેનો સામાન વેચીને. આ કર આપવાથી જેઓ નારાજ હતા તેવા માણસોએ કર આપવાની ના પાડી અને પોતાનો સામાન વેચવા દીધો. પરિણામ એ આવ્યું છે કે હાલ તે કાયદા રદ કરવાની તૈયારી થઈ રહી છે. અમે માનીએ છીએ કે જે લાઈસન્સની આફત સજ્જત આવી પડે તો અને બીજી રીતે દાદ ન મળે તો ઉપર મુજબ રસ્તો લેવાનો રહ્યો છે. તેમ કરતાં એટલું ચોક્કસ હોવું જોઈએ કે વેપાર કરનાર હિંદીની દુકાન, ઘર, ચોપડા વગેરે સરસ સ્થિતિમાં હોવાં જોઈએ. અમે એમ પણ માનીએ છીએ કે ટ્રાન્સવાલમાં જે હિંદી કોમ પોતાનું વચન પાળશે તો તેની સારી અસર નાતાલમાં પણ થવાનો સંભવ છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૮-૫-૧૯૦૭

૪૭૩. શેતરંજની બાજી

સ્ટાર ન્યૂસપેપરે જ્યારે નવો કાયદો પસાર થવાના ખબર આવ્યા ત્યારે અસરકારક ચિત્ર^૧ છાપેલું. શેતરંજની બાજી ગોરા તથા હિંદી રમે છે એમ બતાવ્યું છે. તે ચિત્ર અમે આ વેળા સ્ટારની પરવાનગીથી નોખું છાપ્યું છે ને તેનો જવાબ પણ છાપ્યો છે.^૨ સ્ટારના હિસાબ પ્રમાણે કાળો બાદશાહ ટ્રાન્સવાલ રૂપી હાથી કેસલ ઉપર ચડાઈ કરી રહ્યો છે. ગોરો ઘોડો નાઈટ જે ઓરિનન્સ ચોકઠામાં આવી શકે તો કાળા બાદશાહને છેલ દઈ શકે છે. હવે કાયદો પસાર થયો તેથી ગોરો ઘોડો ઓરિનન્સ ચોકઠામાં આવી શકે છે અને કાળા બાદશાહને હિંદી ચોકઠામાં મોકલી શકે છે. તેથી ગોરો ઘોડો ખુશી થાય છે.

અમારા જવાબરૂપે છાપેલા ચિત્રમાં એમ સૂચવ્યું છે કે જેલના ઠરાવરૂપી ચોકઠામાં એક નાનુંસરખું કાળું પાયદળ છે તે ઓરિનન્સ ચોકઠાનો બચાવ કરે છે એ વાત ગોરો ઘોડો પોતાની ઉતાવળમાં ભૂલી ગયો છે. પણ જ્યાં સુધી જેલરૂપી ચોકઠામાં કાળું પાયદળ છે ત્યાં સુધી ગોરો ઘોડો ઓરિનન્સ ચોકઠામાં ચાલી શકે તેમ નથી. વળી એમ પણ સૂચવ્યું છે કે ગોરો ઘોડો પોતાની આંધળી ઉતાવળમાં જેને કાળો બાદશાહ માને છે તે પણ ખરું જેતાં બાદશાહ નથી ને ગરીબડું પાયદળ જ હોય.

સ્ટારે ઓરિનન્સને આટલું મોટું રૂપ આપ્યું. હિંદીને માથે ટ્રાન્સવાલ ઉપર ધાડ પાડવાનું તહોમત મૂક્યું એ બધું બતાવે છે કે આ કાયદો એ જેવી તેવી વાત નથી. એ ચિત્ર દરેક હિંદીને સમજવાની અમે ભલામણ કરીએ છીએ.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૮-૫-૧૯૦૭

૧. અને ૨. જુઓ સામે આપેલું ચિત્ર.

૪૭૪. પરમિટ ઓફિસનો બોયકોટ

બોયકોટ એ ગયે વરસે પ્રથમ ચીનાઓએ શરૂ કર્યો. તેની અસર કેવી થઈ તે આપણે જાણે છીએ. ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓ, અને ટ્રાન્સવાલ જવા માગતા હિંદીઓ ચીનાઓના બોયકોટ કરવાની જરૂર નથી પણ જોવાના ઠરાવને ટેકો આપવો, જે ઠરાવ પાર પાડવાને સારું પરમિટ ઓફિસની સાથે તદ્દન સંબંધ તોડવાની જરૂર છે. કોઈ પણ હિંદીઓ મિ. બર્નેસની ઓફિસમાં ડરબનમાં જવાનું નથી. તેમ જ કોઈ હિંદીઓ પ્રિટોરિયામાં પરમિટ ઓફિસમાં જવું ન જોઈએ. અને તેની સાથે કાગળવહેવાર ન રાખવો જોઈએ. એટલું સહેજે સમજી શકાશે કે આપણને જે નવો કાયદો કબૂલ ન હોય તો આપણાથી બિલકુલ પરમિટ ઓફિસ આગળ હવે ન જવાય, કેમ કે જેટલી અરજી પરમિટ ઓફિસમાં હવે કરવામાં આવે તેટલી નવા કાયદાની રૂએ થઈ ગણાય. એ કાયદો ગેજેટમાં બહાર નથી પડ્યો તેથી આપણે થોભી રહેવાનું નથી. અમે જાણીને ખુશી થયા છીએ કે મિ. મહમદ કાસમ આંગલિયા જેણે અરજી પરમિટને સારું કરી હતી તેઓ સાહેબે અરજી ખેંચી લેવાનો ઈરાદો રાખ્યો છે. તે જ મુજબ મિ. ઓસમાન અહમદે ધાર્યું છે. આ વાત આપણને ઊલટ ચડાવનારી છે. અને તે જ પ્રમાણે દરેક હિંદીઓ કરવાની જરૂર છે. વિચારપૂર્વક જોતાં પરમિટ ઓફિસની સાથે સંબંધ રાખીને શું ફાયદો થવાનો છે? બેચાર હિંદી ટ્રાન્સવાલમાં આવી શક્યા તોપણ શું અને ન આવે તોપણ શું નુકસાન થવાનું છે? તે ઓફિસની સાથે સંબંધ રાખીને જે નુકસાન આખી હિંદી કોમને થવાનો સંભવ છે એ ખ્યાલમાં રાખી અમે માનીએ છીએ કે બ્રિટિશ ઈન્ડિયન એસોસિએશનની સૂચના માફક દરેક હિંદી તે ઓફિસને બોયકોટ કરશે.

આ વિષયને વિચારતાં જુવાન હિંદીઓએ અને જોડોને પરમિટ ઓફિસની સાથે સંબંધ છે તેઓએ પોતે તે સંબંધ તોડી બીજાઓને પણ તે પ્રમાણે કરવાનું સમજાવવાની જરૂર છે. બેચાર માણસો તે ઓફિસના દરવાજા પાસે વારાફરતી ઊભા રહી જે કોઈ જવા માગતા હોય તેને સમજાવી શકે છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૮-૫-૧૯૦૭

૪૭૫. કેળવણી કેને કહેવી?

પશ્ચિમના મુલકોમાં કેળવણીની કિંમત એટલી બધી ગણાય છે કે મોટા મહેતાજીઓને ઘણું માન આપવામાં આવે છે. ઈંગ્લંડમાં સેંકડો વરસની જૂની નિશાળો હાલ છે જેમાંથી ઘણા નામાંકિત માણસો નીકળેલા છે. આવી નામીયી નિશાળોમાંની એકનું નામ ઈટન સ્કૂલ છે. ઈંગ્રેજી રાજ્યમાં પ્રસિદ્ધ એવા તેના હેડ માસ્તર દાક્તર વેરને ઈટનના પુરાણ નિશાળિયાઓએ થોડા માસ પહેલાં માન આપેલું. તે વેળા ત્યાંના પ્રખ્યાત વર્તમાનપત્ર પેલ મેલ ગેઝેટે ટીકા કરતાં ખરી કેળવણીનું વર્ણન આપ્યું છે તે આપણે બધાને સમજવા જેવું છે. પેલ મેલ ગેઝેટનો લખનાર કહે છે :

અમે માનીએ છીએ કે ખરી કેળવણી એટલે પુરાણી કે હાલની ચોપડીઓનું જ્ઞાન મેળવવું એ જ નથી. ખરી કેળવણી વાતાવરણમાં, આસપાસની સ્થિતિમાં, સોબતમાં કે જેમાંથી આપણે જાણેઅજાણે ટેવો ગ્રહણ કરીએ છીએ તેમાં અને મુખ્યપણે કામમાં રહેલી છે. જ્ઞાનનો ભંડાર તે પછી સરસ પુસ્તકોમાંથી કે બીજી જગ્યાએથી મેળવવો એ ઠીક જ છે. પણ આપણે માણસાઈ શીખવી એ વધારે જરૂરનું છે. તેથી મહેતાજીઓનું મૂળ કામ આપણને કક્કો શીખવવાનું નથી, પણ આપણને માણસાઈ શીખવવાનું છે. ઓરિસ્ટોટલ કહી ગયો છે કે મોટા ચોપડા પઢી જવાથી સદ્ગુણ નથી આવતો. પણ સત્કર્મ કરવાથી સદ્ગુણ આવે છે. વળી બીજા મહાન લખનારે કહ્યું છે કે “તમે સારું જાણો છો એ તો ઠીક, પણ તમે તે કરશો તો સુખી ગણાશો.” આ માપ પ્રમાણે ઈંગ્રેજી નિશાળો પછાત પડે તેમ નથી. આપણને માણસમાં લાવનાર સ્થાનકો તરીકે ઈંગ્રેજી નિશાળોનો વિચાર કરશું તો આપણે જોશું કે તે નિશાળો આપણને રાજ્ય-કર્તાઓ આપે છે. જર્મન નિશાળના શીખનારાઓ ભલે વધારે જાણનારાઓ હોય પણ જો તેઓ ઈટનના નિશાળિયા જેવા કામ કરનારા થતા હોય તો તે કંઈ તેઓની નિશાળમાં નથી શીખતા. પણ ઈંગ્રેજી નિશાળોમાં બીજી ગમે તે ખામીઓ હોય છતાં તે જ નિશાળો ખરા માણસોને પેદા કરે છે. તે એવા માણસો છે કે જે ઈંગ્લંડને દરવાજે શત્રુ ચડી આવે તો જવાબ દેવા તૈયાર જ છે.

જે દેશમાં કેળવણીનો આવો સરસ અર્થ કરવામાં આવે છે તે દેશ કેમ આબાદ થાય છે તે આપણે પણ વારમાં સમજી શકીએ છીએ. આવી કેળવણી જ્યારે હિંદનાં બાળક લેશે ત્યારે હિંદનો સિતારો ચમકશે. માબાપોએ, મહેતાજીઓએ, અને નિશાળિયાઓએ ઉપરનાં વચન ઉપર બહુ ધ્યાન દેવાનું છે. અમે તે પ્રમાણે માત્ર મગજમાં રાખવાનું બસ નથી, પણ તે પ્રમાણે કરી દેખાડવાનું છે. એટલે કે માબાપે છોકરાઓને તેવી સરસ કેળવણી આપવી, મહેતાજીઓએ પોતાની જવાબદારી બજાવવી, અને નિશાળિયાઓએ સમજવું કે અક્ષરજ્ઞાન તે કેળવણી નથી.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૮-૫-૧૯૦૭

૪૭૬. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર

જેલની બલિહારી

આજકાલ ટ્રાન્સવાલમાં અને હું ભૂલતો ન હોઉં તો આખા દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિંદીઓ જેલના ઠરાવની વાત કરી રહ્યા છે; અને ટ્રાન્સવાલના હિંદી જેલમાં જશે જ એમ નિશ્ચય કરી રહ્યા છે. કેટલાક કહે છે કે જેલ એ મહેલ છે. કેટલાક તેને સુંદર બગીચો માને છે. કેટલાક વૈકુંઠ માને છે. વળી કેટલાક કહે છે કે જેલ એ હિંદીઓનાં બંધન છૂટવાની યાત્રી છે. કેટલાક કહે છે કે જેલના દરવાજા વાટે આપણે હાલ પરતંત્ર છીએ તે ટળી સ્વતંત્ર થઈશું. એમ જુદા જુદા વિચારો કરી જેલ જવાનો ઉમંગ ધરી રહ્યા છે. કેટલાક વળી તે ઉમંગ મટી જાય છે ત્યારે જુદા જુદા તરંગો કરી ફલાણાનું શું થશે એમ વિચારી ગભરાટમાં પડે છે. તેવા કેટલાક કાગળો મારી પાસે છે. તેઓ સવાલ કરે છે તે નાખી દેવા જેવા નથી. અને જો આપણે છેવટે ફતેહ પામવાના હોઈશું તો જે ગૂંચવણો આવ્યા કરે છે તેની ગોઠવણ બાંધી રાખશું. એવા કેટલાક કાગળો ડ. ઓ. પર આવ્યા છે. અને કેટલાક ઍસોસિયેશન પર આવ્યા છે. તે બધાનો જવાબ આ પત્રમાં આપું છું. અને જેઓને જુદા જુદા જવાબ નથી અપાયા તેઓની પાસે ઍસોસિયેશન વતી માફી માગું છું. લખનાર ધણીઓનાં નામ આપવાની જરૂર ન હોવાથી આપતો નથી.

દુકાનદારે શું કરવું?

એક હિંદી લખે છે કે મારી દુકાનમાં હું તથા મારો છોકરો છીએ. મારી ઉપર કેટલુંક દોષું છે. અમને બંનેને પકડી જાય તો અમારે શું કરવું? આ સવાલના જવાબ ઘણા આપી શકાય છે. પ્રથમ જવાબ મારા મનની અંદર ઊઠે છે તે આપું છું.

જવાબ ૧લો. જેલ એ મોટું સાહસ છે. તેમાંથી લાભ માત્ર જેલ જનારને છે, એટલું જ નહીં પણ ટ્રાન્સવાલના બધા હિંદીને છે, અને ખરું જોતાં આખી હિંદી કોમને છે. એવા સજજડ લાભ મેળવવાને ખાતર જેટલું નુકસાન સહન કરવું પડે તેટલું કરવું. જેલ જવું એ ખુદાને અથવા તો ઈશ્વરને ખ્યારું છે એમ માનું છું. અને આપણે જે કંઈ તેનાથી ડરીને કરીએ છીએ તેમાં આ જગતનો કર્તા હમેશાં સહાય કરે છે. અને જે પ્રમાણે આપણો વિશ્વાસ તેની ઉપર હોય તે પ્રમાણે ફળ મળે છે. એક વખત મહમદ પેગંબર અને તેના શિષ્યો એક ગુફામાં હતા. તેની ઉપર લશ્કર ધસી આવતું હતું. શિષ્યો ભયથી બોલી ઊઠ્યા : હે પેગંબર આપણે તો માત્ર ત્રણ જ જણા છીએ અને લશ્કરના તો સેંકડો માણસો છે, તેમાંથી કેમ બચશું? પેગંબરે જવાબ આપ્યો આપણે ત્રણ જ નથી, બધાને પૂરો પડી શકે એવો ખુદા પણ આપણી સાથે જ છે. આવા અલૌકિક વિશ્વાસથી જે જે કર્યું તેમાં પેગંબર ફતેહ પામ્યા. શત્રુ બિલકુલ ઈજા નહીં કરી શક્યા. અને જોકે ગુફાની પડખે થઈને શત્રુઓ નીકળ્યા છતાં અંદર જવાનો વિચાર પણ નહીં કર્યો. એ જ પ્રમાણે હિંદુ શાસ્ત્ર જોઈશું તો માલૂમ પડે છે કે ઈશ્વરના અચળ ભક્ત પ્રહ્લાદે રાતાચોળ ધગધગતા સ્તંભને બાથ ભરવા છતાં પણ તેને ઈજા નહીં થઈ, કેમ કે તેનો વિશ્વાસ પણ ઈશ્વરી સહાય ઉપર ચોક્કસ હતો. તેમ જ જે હિંદી ખુદાને દરમિયાન રાખીને આ સાહસ માથે ઉપાડશે તો તેને કંઈ વિચાર કરવા જેવું રહેતું નથી. સાચી નિયતવાળાને

સાયવનારો અને તેની આબડૂ જળવનારો મહાન પરમેશ્વર સદાય અને સર્વત્ર હાજર છે. આ જવાબ તકદીર ઉપર હાથ રાખવાનો રહ્યો છે. પણ તદબીર વિના તકદીર નકામું છે, એમ આપણે જાણીએ છીએ તેથી બીજા વિચારો કરવાની જરૂર છે.

જવાબ રજે. પહેલો જવાબ હમેશાં ખ્યાલમાં રાખી તદબીરના વિચારો કરવાના છે. જેઓનાથી ખરા દિલથી સંપૂર્ણ ભરોસો ખુદાની ઉપર નહીં રાખી શકાય તેઓને એક ઈલાજ મિ. કુવાડિયાએ બતાવ્યો તે એ કે દુકાનના દરેક માણસને એકી વખતે જેલમાં લઈ જાય તોપણ જવું. જેલમાંથી નીકળ્યા પછી દુકાનના મુખી માણસે નહીં પણ બીજા કોઈ હોય તેણે, કાયદાનો અમલ કરવાના ઈરાદાથી નહીં પણ તે કાયદો રદ કરાવવાના ઈરાદાથી, પરમિટ લેવી અને દુકાન ખોલાવવી. આમ કરવાથી દરેક માણસ જેલમાંથી ઘડાઈને નીકળી શકશે.

જવાબ ઉજે. કદી બીજા જવાબ પ્રમાણે ન થઈ શકે એવું કોઈને જણાય તો દુકાનમાંથી મુખી માણસના સિવાયના હરકોઈને સારુ ગેજેટમાં નવી પરમિટો લેવાની છેલ્લી તારીખ નીમી હોય તે તારીખે પરમિટ કઢાવવી.

જવાબ જથો. આગળ હું લખી ગયો છું તે પ્રમાણે વાંચનારને યાદ હશે કે કોઈ પણ હિંદીને જેલમાં જવાનું બની આવશે તેના પહેલાં તેને ટ્રાન્સવાલ છોડવાની^૨ નોટિસ મળશે. તે નોટિસ પૂરી થયા બાદ તેને પકડવામાં આવશે અને પછી દંડની અને દંડ ન આપે તો જેલની સજા મળશે. તે વખતે દંડ આપવાને બદલે જેલ ભોગવવી રહી. એટલે જે નોટિસ મળે તે નોટિસની મુદતમાં તે વેપારી પોતાના લેણદારોને પોતાની પાસે જે માલ હોય તેનો કબજો સોંપી શકે છે. આ ઈલાજ નાના વેપારીને સારુ સરસમાં સરસ લાગે છે. જેલ બહાર નીકળ્યા પછી તેવા માણસને પોતાની રોજી કમાતાં જરાયે અડચણ આવવાનો સંભવ નથી.

બાયડી-છોકરાંનું શું કરવું?

બૈરાંઓ તથા સોળ વરસની અંદરનાં છોકરાં જે હશે તેને પકડવાની સત્તા કાયદામાં નથી, એટલે તેઓને પોતાના ધણી અથવા માબાપનો વિજ્ઞેગ વેઠવા ઉપરાંત ભોગવવાપણું રહેતું નથી. તેઓના ભરણપોષણનો સવાલ ઊઠતો હોય તેવાઓને સારુ જવાબ અગાઉ અપાઈ ગયો છે તે એ છે કે તેવાઓનું ભરણપોષણ હિંદી કોમ કરી લેશે. એટલું યાદ રાખવાનું છે કે તેર હજાર હિંદીને એકી વખતે જેલ જવાપણું નહીં રહે અને જે તેવું બને, તો આપણો છુટકારો તરત જ થાય. અને જે એકી વખતે બધાને જવાપણું નહીં રહે તો એકબીજાની સંભાળ રાખનારા એવા હમેશાં કેટલાક બહાર હશે.

સાચી પરમિટ કોને કહેવી?

આ સવાલ પણ એક લખનારે ઉઠાવેલ છે. જેઓએ પોતાની ખરી ઍફિડેવિટથી પરમિટ મેળવી હશે અને જેઓના સહી અથવા અંગૂઠા પરમિટો ઉપર હશે તેઓ રેફ્યુજી હોય અથવા ન હોય તોપણ સાચા પરમિટવાળા છે. અને તેઓને જ ટ્રાન્સવાલમાં રહેવાનું અને જેલમાં જવાનું છે.

નાનાં ગામડાંવાળાઓનું શું થશે?

આ સવાલ બેલફાસ્ટથી એક લખનાર ઉઠાવે છે. ઉપરના લખાણમાં ઘણું ભાગે આ સવાલનો જવાબ આવી જાય છે. પણ જે નાનાં ગામની ઉપર પહેલી ધાડ આવી પડશે તો તે જગ્યાએ

ઘણે ભાગે મિ. ગાંધી જઈ પહોંચશે. કદાચ તે ટ્રાન્સવાલના બીજા ભાગમાં રોકાઈ ગયેલ હશે તોપણ લોકોને જરાયે ડરવાનું રહ્યું નથી. જ્યારે કોઈ પણ માણસ પરમિટ તપાસવા આવે ત્યારે તેને પોતાની પાસે હોય એ પરમિટ બતાવવી. નવી પરમિટ લેવાથી અમારું અપમાન થાય છે, તેથી એવી પરમિટ બિલકુલ લઈશું નહીં એમ કહેવું. અંગૂઠા સિવાય વધારે આંગળાં પડાવવા માગે તો સાફ ના પાડવી. નોટિસ મળે તો નામઠામ વગેરે સહિત એકદમ ઓસોસિયેશન પર ખબર મોકલી દેવી. અને નોટિસની મુદત પૂરી થયે કોર્ટમાં હાજર થઈ જે જેલ મળે તે ભોગવવી. દંડ કરે તે નહીં આપવો. આ પ્રમાણે ખબર દરેક જગ્યાએ દરેક હિંદીએ જે ન જાણતા હોય તેને પહોંચાડી દેવાની જરૂર છે.

સોળ વરસ ઉપરાંતના છોકરા

પિટર્સબર્ગથી આ વિષય ઉપર કેટલાક સવાલો પૂછવામાં આવ્યા છે. ગમે તે છોકરો હોય તોપણ તે સોળ વરસની અંદરનો હશે ત્યાં સુધી નહીં પકડાય. અને જેની ઉંમર સોળ વરસની ઉપર થયેલી છે તેની પાસે પરમિટ હોય અથવા ન હોય અથવા બીજા કોઈ દસ્તાવેજ તેની પાસે ન હોય તોપણ તેની હાલત સાચી પરમિટવાળાની બરોબર સમજવી.

ચાલતી પરમિટનું છેવટ શું?

લોંડલીઝપુર્ટથી એક ખબરપત્રી પૂછે છે કે જે માણસોની પાસે હાલ પરમિટ છે તેઓ કામસર આ ઝઘડામાં જ દેશ જાય અને પાછા આવવા માગે તો તે પરમિટ બરોબર ગણાશે કે નહીં? જેઓ જેલની તૈયારી કરી રહ્યા છે તેઓના મનમાં આ સવાલ ઊઠવાપાણું રહેતું નથી. કેમ કે ઝઘડાનું છેવટ શું આવશે તે કોઈ કહી શકે તેમ નથી. છતાં સાધારણ રીતે તે સવાલનો જવાબ એ છે કે તે પરમિટવાળા માણસને દેશથી પાછા આવવામાં કશી હરકત આવવાનો સંભવ નથી.

પોલીસ તપાસણી વખતે શું કરવું?

વોકસ્ટ્રૂમથી એક લખનાર પૂછે છે કે પોલીસ તપાસવા આવે તો શું જવાબ આપવો? પોલીસ જબરાઈથી પરમિટ લઈ જાય તો કેમ કરવું? આ સવાલોના જવાબમાં એટલું જ કહેવાનું કે પોલીસ પરમિટ તપાસવા આવે ત્યારે બતાવવી. એક જ અંગૂઠો માગે તો આપવો. નવી પરમિટ કઢાવવાનું કહે તો ચોખ્ખી ના પાડવી. અને કહેવું કે નવી પરમિટ બિલકુલ કઢાવવાનો ઈરાદો નથી. અને તે નહીં કઢાવતાં સરકાર જેલ આપશે તો તે કબૂલ કરશું. જબરાઈથી કે ઝૂંટવીને પરમિટ લઈ જવાને પોલીસને અખત્યાર નથી. તેથી પોલીસ કંઈ ધમકી આપે તો હિંમત રાખી જવાબ આપવો કે પરમિટ આપવામાં નહીં આવે. અને આવું કંઈ પણ થાય તે બાબત ઓસોસિયેશનને લખી જણાવવું.

આ જ લખનાર વળી ચોથા ઠરાવ પ્રમાણે જેલમાં જનારની પાછળનાનો શો બંદોબસ્ત થશે અને ઓસોસિયેશન વકીલ વગેરેનો ખર્ચ આપશે કે કેમ? વગેરે સવાલ પૂછે છે, જેનો જવાબ ઉપર આપાઈ ગયો છે.

મિ. કટિસનો કાગળ

મિ. કટિસે લંડન ટાઈમ્સ ઉપર કાગળ લખ્યો છે. તે બાબત કંઈક વિવેચન આ પત્રમાં થઈ ગયું છે.^૧ તે આખો કાગળ સ્ટારમાં છપાયો છે. તેનો તરજુમો આપવો એ જરૂરનું નથી.

૧. જુઓ “ધિ નાતાલ મર્ક્યુરીને આપેલી મુલાકાત”, પા. ૪૮૪-૬ તથા “બેલ્જિયમના સર્જનો પત્ર”, પા. ૪૯૯-૫૦૨.

કેમ કે તેમાંની ઘણીખરી હકીકત ઐતિહાસિક છે. પણ તેના કાગળની અંદરની કેટલીક હકીકત બહુ જાણવા જેવી છે. કેમ કે મિ. કટિસ એ કાઉન્સિલના મેમ્બર છે અને હિંદી સવાલ બાબત તેના કહેવા ઉપર હમેશાં વજન રહેશે. એટલે એ વિષે બધા હિંદીઓ વિચારવાનું છે. મિ. કટિસ કહે છે કે :

- (૧) હિંદી કોમ વચ્ચે અને ઈંગ્લેન્ડ વચ્ચે કદી સરખા હક નહીં હોવા જોઈએ.
- (૨) જે કાયદો થયો છે તે કાયદો ચોખ્ખી રીતે તેઓના હક એકસરખા નથી એમ બતાવે છે તે વાજબી છે.
- (૩) આ કાયદો માત્ર બીજા તેવી જાતના કાયદાઓ ઘડવાની શરૂઆતનો છે.
- (૪) લોર્ડ સેલ્બોર્ને જે વચન આપ્યું છે કે એક પણ નવો હિંદી ટ્રાન્સવાલમાં નહીં આવે તે વચન પાળવું જોઈએ.

આ સિવાય બીજી ઘણી વાતો મિ. કટિસે લખી છે. પણ ઉપરની હકીકત હિંદી કોમને સાવધ કરવા સારુ બસ છે. એ કાગળો બતાવે છે કે ટ્રાન્સવાલનો કાયદો એ માત્ર રજિસ્ટર કરવાને ખાતર નથી પણ આપણને હલકા પાડવા, કોઈ રીતે સરખા નથી એમ બતાવવા, તથા ગુલામીનો ચાંદલો ચોડવાને ખાતર છે. અને એ કાગળ ઉપરથી એટલું તો ચોક્કસ થાય છે કે તે અમલમાં આવે અને આપણે તેને તાબે થઈએ તો બીજા હકો મળવાને બદલે જે કાંઈ રહ્યું છે તે પણ છીનવી લેવામાં આવશે. અને તે માત્ર ટ્રાન્સવાલમાંથી નહીં પણ આખા સાઉથ આફ્રિકામાં. એટલે એ કાયદો કેવો છે તે આપણે બરોબર ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. આવા અધોર પરિણામવાળા કાયદાને એક પણ હિંદીને બચ્ચો વશ થાય તેના કરતાં તેણે દેશ છોડવો અથવા આપઘાત કરવો એ વધારે સારું છે. મિ. કટિસને આ છાપાના એડિટર મિ. પોલાકે ઘણો કરડો અને જબરદસ્ત જવાબ આપ્યો છે. તેનો તરજુમો આ જગ્યાએ આપવાનો વખત નથી, પણ તે પત્ર અમે ઈંગ્લેન્ડ વિભાગમાં છાપીએ છીએ તે જોઈ લેવો.

શાબાશ સ્ટેન્ડરટન

સ્ટેન્ડરટનમાં હિંદી કોમ નવા કાયદાની સામે પુરજોરથી લડત ચલાવી રહી છે. ત્યાંના આગેવાનોને પૂછવા સ્ટારનો ખબરપત્રી ગયેલો. તેઓએ તેને ચોખ્ખો જવાબ આપ્યો કે હિંદીઓને નવા કાયદાને વશ થવાથી થતી ઈજાના પ્રમાણમાં જેવની ઈજા કંઈ વિસાતમાં નથી. નવા કાયદાની સામે થવા તેઓ તૈયાર જ છે. પૈસા પણ જમા કરી રાખેલા છે. અને તે કાયદાને કદી વશ નહીં થાય. હું ઉમેદ રાખું છું કે સ્ટેન્ડરટનના આ દાખલા પ્રમાણે વસ્તી દરેક ગામમાં દરેક હિંદી આમ જ બેધડકપણે રહી જવાબ આપશે. આપણે હવે રણમાં પડ્યા છીએ, એટલે નથી જરાયે ડરવાનું, અને નથી કાંઈ છુપાવવાનું.

સ્ટારની ધમકી

ક્વાર્ક્સડોર્પમાં હિંદીઓએ જેલમાં જવાની મીટિંગ કરી તે ઉપરથી સ્ટારના અધિપતિ સાહેબ કંઈક ચિડાયા. તેથી મિ. પોલાકે તેને જવાબ લખ્યો કે ક્વાર્ક્સડોર્પમાં જ નહીં પણ જર્મિસ્ટન વગેરે જગ્યાઓમાં પણ તેવી જ મીટિંગ થઈ છે. અને દરેક ઠેકાણેથી જેલમાં જવાના ઠરાવ વિષે ખબર ચાલ્યા આવે છે. આથી અધિપતિ સાહેબ વધારે ચિડાયા. અને ટીકા કરતાં તેણે લખ્યું કે હિંદી કોમને ચડાવનાર માત્ર થોડા આગેવાન જ છે. તેઓને દેશનિકાલ કરે તો બીજા હિંદીઓ તો કંઈ બોલે તેવા નથી. અને તેઓ નવો કાયદો ખુશીથી કબૂલ કરી લેશે. આનો જવાબ નીચે પ્રમાણે મિ. ગાંધીએ આપ્યો છે :

મિ. ગાંધીનો જવાબ^૧

આપના લીડરેટમાં આપ કહો છો કે આગેવાન હિંદીને કાઢી મૂકવામાં આવે તો હિંદી સામે થનારા દિલગીર ન થાય. પણ તેવા સામે થનાર માણસોને મારે જગ્યાવજું જોઈએ કે જોરજુલમથી બહાર કાઢી મૂકવાનો કાયદો બિલકુલ નથી. જો તેમ કરવું હશે તો નવો કાયદો પસાર કરવો પડશે. અને પછી જે હિંદી પોતાના દેશની સેવા કરવા અને રાજ્યની પણ સેવા કરવા તૈયાર છે તેને ટ્રાન્સવાલની સરકાર કાઢી શકશે. તેમ તમે એમ કહો છો કે આગેવાનને કાઢી મૂકવામાં આવે તો બાકીના હિંદી કાયદાને વશ થશે, ને તેથી તેઓનું ભારે રક્ષણ થાય છે એ તેઓ સમજશે ને નવા કાયદા વિષે તેઓને કેવું ખોટું સમજાવવામાં આવ્યું છે તે તેઓ જાણશે. આમ કહેવામાં તમે હિંદીની લાગણી ન સમજી શકો એ જાણી શકાય તેવી વાત છે. જો તમે એમ ધારતા હો કે એક પણ હિંદી એ કાયદાને રક્ષણકારક માને છે તો તમે ભૂલ કરો છો. હું એ કાયદો બહુ વાંચી ગયો છું, પણ તેમાં હિંદીનું રક્ષણ કરનારી એકે કલમ જોઈ નથી. વળી હિંદીને તે વિષે ભમાવવાની વાત છે જ નહીં. કેમ કે જે વાત તેમની પાસે રજૂ કરી છે તે બહુ સાદી છે. નવા કાયદાથી હિંદીની ચામડી ઉપર ડામ મારી તેનું અપમાન થાય છે. તે કાયદો હિંદીને કેટલીક રીતે ગુલામ બનાવે છે કેમ કે તેની જાત ઉપર જાય છે.

તેથી તેઓને સલાહ આપવામાં આવી છે કે હાલ જે કંઈ છૂટ છે તે તેઓએ નવા કાયદાને વશ થઈ હરગિજ ગુમાવવી ન જોઈએ. નવો કાયદો અમલમાં આવે તો આવી સ્થિતિ હિંદી કોમની થશે એમ હું માનું છું.

આ કરી ઘા રદ કરવાને સારુ તેઓને મેં ત્રણ સલાહ આપી છે તે એ કે :

(૧) નવું રજિસ્ટર નહીં લેવું.

(૨) ટ્રાન્સવાલમાં હિંદી વસે છે જ્યાં તેમને વોટનો હક નથી; તેથી તેઓની પાસે અમુક કાયદાની સામે થવાને માત્ર જેલ જવાનો ઠરાવ એ છે. તેઓએ પરમિટ ન લેવી, દેશ છોડવો નહીં; ને દંડ આપવો નહીં, પણ જેલમાં જવું એ જ રસ્તો સીધો ને સરસ છે.

(૩) ઉપર પ્રમાણે કરે તો તેઓએ પરમિટ ઓફિસ સાથે સંબંધ છોડવો ને તેઓના ભાઈબંધોને લખવું ને સમજાવવું કે તેઓ નવી મુદતની કે જથ્થુ પરમિટની માગણી ન કરે.

જો કોઈ એમ કહે કે ઉપર પ્રમાણે કરે તે તો ગોરા માગે છે, તો ગોરા ભલે એમ માને. તેથી હું હમેશાં કહેતો આવ્યો છું તે સાબિત થાય છે કે હિંદી કોમ ટ્રાન્સવાલનો વેપાર બથાવી લેવા નથી માગતી, પણ ટ્રાન્સવાલમાં માનપૂર્વક રહેવા ઈચ્છે છે. પેટને સારુ હિંદી કોમ પોતાની આબરૂ નહીં ગુમાવે.

ઘણા ઈંગ્રેજ મિત્રોએ મને કહ્યું છે, ને હું માનું છું કે કદી બધા હિંદી આ સલાહ કબૂલ નહીં કરે તોપણ હું નિર્ભય છું. તો હું એટલું જ કહી શકું છું કે અમે ઉપલા કાયદાને લાયક છીએ. અમારી કસોટી હવે થાય છે એ ચોક્કસ છે. હવે જોવાનું છે કે અમે કસોટીમાંથી બરોબર નીકળીએ છીએ કે નહીં.

હું કહું છું ઉપરની સ્થિતિ સામે કોઈને કંઈ કહેવા જેવું નથી. બહાદુર કોલોનિસ્ટોએ તેને તરછોડવાને બદલે તેનાં વખાણ કરવાં જોઈએ. પણ તેઓ વખાણ કે વખોડે તેની દરકાર ન કરતાં, જે રસ્તો અમે ખરા દિલથી સ્વીકાર્યો છે તેમાંથી અમે પાછા ફરીએ તો તેમાં હું હલકાઈ ને પાપ સમજું છું.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૮-૫-૧૯૦૭

૧. જુઓ “ધિ સ્ટારને પત્ર”, પા. ૫૦૪-૬.

૪૭૭. જર્મિસ્ટનના જેલ જનારાઓ

જર્મિસ્ટનથી અમારી ઉપર જેલ જવાને તૈયાર છીએ એવી મતલબના ઘણા કાગળો આવ્યા છે. દરેક જણે પોતાને ઠીક લાગી છે એવી દલીલો જેલ જવાના ઈરાદાને ટેકો આપનારી વાપરી છે. તે બધું છાપવાની જગ્યા નહીં હોવાથી અમે તે સાહેબનાં નામ નીચે આપીએ છીએ : બાબુ લાલબહાદુરસિંગ, સુખરામ, ગંગાદીન સરદાર, સોની કાનજી, હીરાચંદ, સોની ગોરધન કાનજી, બાબુ ગંગાદીન, કલ્યાણ ગોપાલ ઠાકોર, બાબુ હજુરાસિંગ, આર. એસ. પંડિત.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧૮-૫-૧૯૦૭

૪૭૮. બ્રિટિશ ઇન્ડિયન એસોસિયેશનની મીટિંગ

ગયે શનિવારે તા. ૧૧મીએ બ્રિટિશ ઇન્ડિયન એસોસિયેશનની મીટિંગ ભરાઈ હતી. તેમાં મિ. ઈસપમિયાં પ્રમુખસ્થાને બિરાજ્યા હતા. અને મિ. કુવાડિયા, કૂગર્સડોર્પના મિ. કાજી, વૉરમબાથ્સના મિ. નગદી, મિ. સુલેમાન આમદ, મિ. ઈમામ અબદુલ કાદર, મિ. એ. એ. પીલે, મિ. ભીખા રતનજી, મિ. એ. એમ. ભાયાત, મિ. એ. એમ. અસવાત, મિ. અમીરુદ્દીન, રુસ્તનબર્ગના મિ. સુલેમાન ઈબ્રાહીમ ભાયાત, મિ. નાયડુ, પ્રિટોરિયાના મિ. કાછલિયા, મિ. એ. એમ. ગટ્ટુ, મિ. અલીભાઈ આકુજી, મિ. ઉમરજી સાલેજી, મિ. ટોમસ, મિ. બમનશા વગેરે સાહેબો હાજર હતા.

મિ. ગાંધીએ ડરબનમાં મળેલી મદદ બાબત હકીકત સંભળાવી, અને ઘણા સવાલોના જવાબ આપ્યા. અને કહ્યું કે : “આ વખત એવો બારીક છે કે એકબીજાની ઉપર આધાર રાખવાને બદલે દરેક હિંદીએ બીજા ગમે તેમ કરે તોપણ દરેકે પોતે પોતાની આબરૂને ખાતર અને દેશને ખાતર જેલના ઠરાવને વળગી રહેવાનું છે. પરમિટ ઓફિસની સાથે ડરબનમાં તેમ જ પ્રિટોરિયામાં સંબંધ બંધ રાખવાની જરૂર છે. નવી પરમિટથી કોઈએ આવવું નહીં જોઈએ.”

મિ. કુવાડિયાએ જુસ્સાભેર ભાષણ કરતાં દરખાસ્ત કરી કે :

ઑનરરી સેક્રેટરીએ દરેક જગ્યાએ પરમિટ ઓફિસની સાથે વહેવાર બંધ રાખવાનું લખવું, તથા બીજી જગ્યાએ તાર મોકલવા કે, ટ્રાન્સવાલ આવનારા માણસો હાલ બંધ રહે. કોઈ પણ માણસ દસ આંગળાં ન આપે, અને ગામોગામ મીટિંગો કરી દરેક લોકોને સમજાવવા કે કોઈ નવા કાયદાને વશ ન થાય.

આ દરખાસ્તને મિ. અસવાતે ટેકો આપ્યો અને તે એકમતે પસાર થઈ. મીટિંગ બરખાસ્ત કરતાં મિ. ઈસપમિયાંએ કહ્યું :

જેલના ઠરાવને વળગી રહેતાં કોઈએ ડરવાનું નથી. જેલમાં જવું તે આપણને માન પામવા બરોબર છે. આપણે નવા કાયદાને વશ થઈએ તો કંઈ હકો મળશે એવી લાલચથી ઠગાવાનું નથી. લૉડ મિલ્નરે અને બીજા અમલદારોએ ઘણાં વચન

આખ્યાં હતાં, પણ તેમાંનું કંઈ પાળ્યું નથી. એટલે આપણે પોતે જાતમહેનત કર્યા વિના અને આપણી હિંમત બતાવ્યા વિના કશોયે લાભ મેળવી શકવાના નથી.

[મૂળ ગુજરાતી]

इन्डियन ओपीनियन, ૧૮-૫-૧૯૦૭

૪૭૯. ટ્રાન્સવાલની લડત

ઝાંસા શા ખાવા ભાઈ,
હીણપત મોટી નામરદાઈ;
માનભંગથી મરવું સારું,
એક વાર દુઃખ મરવે.

માનભંગથી નિત્ય નિત્ય દુઃખ,
આંગળી કરશે સર્વે;
મેળવી જસને મરવું વહેલું,
ઉત્તમ નર એ ચા'યે.

અધમ કાયદો ઘણું જીવીને,
અપ જસમાં રિભાયે;
ગયું ધન તે પાછું આવે.
ગયું માન ના આવે;

ગયું માન કે ત્રણે તાપો,
દુખડાં ઝાઝાં લાવે.

અમારી ઉપર આવતા કાગળો બતાવે છે કે હાલ ટ્રાન્સવાલમાં નવા કાયદા સિવાય બીજી વાત કરવી હિંદી કોમને સૂઝતી નથી. આ બહુ ખુશી થવા જેવું છે. એ જ વાતાવરણને અનુસરીને અમે પણ એ વિચાર લંબાવશું. ગયે અઠવાડિયે ગુજરાતના મહાન વીર કવિનું^૧ કાવ્ય અમે ટાંક્યું હતું. તેમનું જ વીરસથી ભરપૂર એવું બીજું કાવ્ય ઉપર આપીએ છીએ. કવિએ આબેહૂબ બતાવ્યું છે કે ઝાંસા (મહેણાં) ખાવાં એ હીણપત છે. જેમ ધન વગેરે જાય તે પાછાં મેળવી શકાય છે તેમ ગયું માન પાછું નથી આવતું. અને કવિ કહે છે કે માન જાય તો ત્રણ જાતના તાપ પેદા થાય છે એટલે કે મનનું, શરીરનું ને પૈસાનું એમ ત્રણ દુઃખ સાથે થાય છે.

માન કેમ મેળવાય છે ને જળવાય છે તેનો દાખલો નામદાર અમીર હબીબુલ્લાએ બેસાડેલો છે. લેડી મિન્ટોના મેળામાં તેઓ સાહેબ ગયા ત્યાં કંઈક સામાન વેચાતો લીધો. વેચનારી બાઈ પોતે અમીર વર્ગની દીકરી હતી. તેણે બિલ બતાવતાં “હીઝ હાઈનેસ અમીર” એમ લખ્યું. નામદાર અમીરે આ બિલ બાઈને પાછું આપ્યું એમ કહીને કે તેમાં ભૂલ છે. બાઈ બિચારી

૧. નર્મદાશંકર; જુઓ “ટ્રાન્સવાલની લડત”, પા. ૫૧૧-૨.

વિચારમાં પડી. તેણે સરવાળો તપાસ્યો ને વિનયપૂર્વક બોલી કે તે બિલમાં ભૂલ નથી. અમીર સાહેબે ફરી તે બિલ ડોકું ધુણાવી તેના હાથમાં આપ્યું. બાઈ ગભરાઈ ફરી તપાસવા લાગી ને ભૂલ ન મળતાં કહ્યું કે આ બિલમાં શી ભૂલ છે તે આપ સાહેબ બતાવો તો સારું. આ ઉપરથી ના. અમીરે તેના અડદલી [ઓર્ડલી-ચપરાશી] મારફતે જણાવ્યું કે અમીર હવે માત્ર “હીઝ હાઈનેસ” નથી પણ “હીઝ મેજેસ્ટી” છે.

આ દાખલો બહુ સમજવા લાયક છે. અમીરને પોતાના માનનું ભાન થયું એમ તે જણાવે છે ને તે દહાડાથી અફઘાન પ્રજાનું તેજ પ્રકાશ્યું એમ આપણે કહી શકીએ છીએ. માન જાળવવામાં પણ બેશક વિચાર કરવો પડે છે. કોઈ તુચ્છ અહંકારી માણસ ન છાજે તેવું માન મેળવવા વિચાર કરે તો તેને ઉછાંછળો કહી આપણે કાઢી નાખશું. ના. અમીરે ખરો વખત જાણ્યો. લેડી મિન્ટોનાં મેળા જેવા પ્રસંગે તેમની પદવીનું ભાન એ બાઈને કરાવ્યું. એનો અર્થ એ થયો કે એ વાત આખી દુનિયાએ જાણી. તે બાઈએ તો અજાણતાં “હીઝ હાઈનેસ” લખ્યું. પણ હવે કોઈ માણસ અથવા પ્રજા જાણીને કે અજાણે તેઓ સાહેબનું માનભંગ નહીં કરી શકે.

એ જ પ્રમાણે હિંદી કોમને ટ્રાન્સવાલમાં પોતાના માનની વાત આવી પડી છે. આજ સુધી જે તે કોમે ટ્રાન્સવાલમાં સહન કર્યું તે જો આ વેળા બહાદુરી બતાવશે તો વિવેક અને વિનય-રૂપે ગણાશે. અને જો આ વેળા હિંદી કોમ કાયદાને વશ થશે તો તેનો વિવેક મટી હલકાઈ, હિયકારાપાણું, ને બીકણપાણું કહેવાશે. માન જાળવવાનો દરેક માણસને કે પ્રજાને અવસર હોય છે. તે અવસર અન્યારે ટ્રાન્સવાલના હિંદીને છે. સૌ ગોરા મોંમાં આંગળી ઘાલી રહ્યા છે ને વિચારે છે શું હિંદીઓ જેલમાં જવા જેટલી બહાદુરી ધરાવે છે? અમે હિંદી કોમને વારંવાર વિનંતી કરીએ છીએ કે તેર હજાર હિંદી એક પોકારે હા, હા, ને હા એવો જવાબ રણકારો કરી આપશે. બીકણ બસેં વાર મરે છે પણ શૂરા તો એક જ વાર મરે છે. મરકીમાં છ અઠવાડિયાંમાં ૪,૫૧,૮૯૨ હિંદીનાં મરણ હિંદુસ્તાનમાં થયાનો તાર આવ્યો છે. તે મોતમાં રિબાઈને મરવા કરતાં કદી દેશહિતને કારણ તેટલા માણસને મરવું પડે તો તેથી શું થયું? એટલા જ હિંદી કદાચ દેશને ખાતર મરવા ઊભા થાય તો હિંદ શું ન કરી શકે? પણ આપણે તો ટ્રાન્સવાલમાં એ દશા ભોગવવાપાણું નથી રહ્યું. જરા સંકટ સહન કરી જેલમાં જવાની હિંમત ધરવી રહેલી છે. તેમાંથી કયો હિંદી પાછો હઠશે?

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૫-૫-૧૯૦૭

૪૮૦. એસ્ટકોર્ટમાં વોટની લડત

એસ્ટકોર્ટના હિંદીએ મ્યુનિસિપાલિટીમાં વોટ લેવાનો હક માગ્યો; તો તે હક મેન્ડિસ્ટ્રેટ રદ કર્યો છે. તે એવું જણાવીને કે મ્યુનિસિપાલિટીના નવા કાયદાની રૂએ જે હિંદીને પોલિટિકલ વોટનો હક ન હોય તેને મ્યુનિસિપલ એટલે શહેરી હક પણ ન મળી શકે. આ ચુકાદો તદ્દન ગેરકાયદેસર છે. મ્યુનિસિપલ કાયદો હજુ પસાર નથી થયો. તેની સાથે આપણી લડત હજુ ચાલે છે. એટલું દેખીતું છે કે એસ્ટકોર્ટના મેન્ડિસ્ટ્રેટ સાહેબ જાકે, તેમને આ છાપું મફત મળે છે તોપણ વાંચતા જણાતા નથી. નહીં તો જે કાયદો હજુ વડી સરકારે મંજૂર નથી કર્યો તે કાયદા મુજબ કઢંગો ચુકાદો નહીં આપત. હવે એસ્ટકોર્ટના હિંદીઓએ અપીલ કરવાની પૂરી જરૂર છે.

આ બાબત ઉપર વિચાર કરતાં અમારે જણાવવું જોઈએ કે એસ્ટકોર્ટના હિંદીઓએ ઉપર મુજબનું પગલું નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસની સંમતિ વિના લેવું જોઈતું ન હતું. આ વખત એવો નથી કે હિંદી કોમનો કોઈ પણ ભાગ સ્વતંત્ર રીતે વરતી શકે. નાતાલમાં આફતો ઘણી છે. લડત લેવાની પૂરી જરૂર છે. અને આ લડતમાં એક પણ જગાએ ભૂલ થાય તો તેથી આખી કોમને નુકસાન થવાનો સંભવ છે. અમે માનીએ છીએ કે મ્યુનિસિપલ વોટ બાબત ઉતાવળ કરવાની કશી જરૂર ન હતી. જે કાયદો હાલ વિલાયતમાં ચર્ચાયા કરે છે તે રદ થવાની મહેનત ચાલી રહી છે. એસ્ટકોર્ટના કેસની અસર ખરાબ થવાનો સંભવ છે. સરપે છત્તુંદર ગળ્યા જેવું થયું છે. જે કેસ હવે મૂકી દેવાય તો નામોશી થાય અને જે ચલાવવાનું પરિણામ ખરાબ આવે તો વખતે કાયદો પસાર થઈ જાય. પાંચસાત હિંદીને વોટ મળે તોપણ શું ને ન મળે તોપણ શું? એ હક ન જવો જોઈએ. કેમ કે હક જવાથી આપણે હલકા પડીએ છીએ. હક હોય છતાં ન વાપરવાથી હલકા નથી પડતા. આ દાખલા ઉપરથી અમને ઉમેદ છે કે નાતાલમાં બધી જગાએ હિંદી કોમ કોંગ્રેસની સલાહ વિના કંઈ પગલું નહીં ભરે. તેની સાથે એસ્ટકોર્ટની અપીલ હવે ચલાવવી જોઈએ એમ અમે ફરી કહી જઈએ છીએ. નાતાલના હિંદીઓને યાદ રાખવાનું છે કે જે તેઓ મ્યુનિસિપલ વોટ લેવા માગતા હોય તો તેઓએ આ મહિનાની આખરી પહેલાં પોતાના રેટ ભરી દેવા.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૫-૫-૧૯૦૭

૪૮૧. મિ. ચર્ચિલનું ભાષણ

કોલોનિયલ કોન્ફરન્સ વિષે ભાષણ કરતાં મિ. ચર્ચિલ બોલી ગયા છે કે કાફરાઓ સંબંધમાં અને એશિયાટિક ઇમિગ્રેશનના સંબંધમાં જે કાયદા સાઉથ આફ્રિકાના લોકોને ઘડવા હોય તે ઘડવાની છૂટ છે. એનો અર્થ એ થયો કે નવા એશિયાટિક દાખલ કરવા બાબત દક્ષિણ આફ્રિકાના કોલોનીને સંપૂર્ણ સત્તા છે. એટલે બાકી માત્ર એ રહ્યું કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં હાલ વસતા હિંદીઓ વિષે જે કાયદા થાય તેમાં વખતે વડી સરકાર કંઈક ડોકિયું નાખે. પણ ટ્રાન્સવાલનો નવો કાયદો એ કંઈ ઇમિગ્રેશનનો નથી. તે કાયદો હાલ વસતા હિંદીઓને લાગુ પડે છે. છતાં તે વડી સરકારે મંજૂર કર્યો છે. તે ઉપરથી જોતાં તો જણાય છે કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં સ્થાનિક સરકાર જેમ મરજીમાં આવશે તેમ હિંદીની ઉપર હુમલો કરશે. તે હુમલાની સામે થવાનું જેલના ઠરાવ રૂપી એક જ હથિયાર છે. આપ સમાન બળ નહીં અને મેઘ સમાન જળ નહીં. એ કહેવત મુજબ આપણા પોતામાં કેટલું પાણી છે તે ઉપર બધો આધાર છે. જે રસ્તેથી આપણે આવીએ છીએ તે રસ્તેથી જતાં પણ જેલના ઠરાવ ઉપર આવી ઊભીએ છીએ એવો એ ચોક્કસ અને લાભદાયક ઠરાવ છે.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૫-૫-૧૯૦૭

૪૮૨. જોહાનિસબર્ગનો પત્ર

નવો કાયદો

ગયે અઠવાડિયે ઘણા સવાલોના જવાબ આપી ગયો છું.^૧ પણ હજુ બીજા જ સવાલો આવ્યા કરે છે. ઘણાખરાના જવાબનો સમાવેશ આગલા જવાબમાં થઈ ગયો છે. તોપણ હું જે સવાલો મળ્યા છે તેનો જવાબ આપું છું. જે આગળના જવાબથી બરોબર સમજી ગયા હોય તેવા વાંચનારે ફરી તે જ વાત આવે તે દરગુજર કરવું. આગલો અંક વાંચનારને પાસે રાખવા ભલામણ કરું છું.

મિ. ગાંધી મફત બચાવ કરશે એ શું ?

આ બાબત બહુ પૂછપરછ થયેલી છે તેથી વધારે ખુલાસો અહીં કરું છું. જ્યારે નવા કાયદાની રૂએ કોઈની ઉપર કામ ચાલશે અને તે માણસની પરમિટ ખરી હશે અથવા તે માણસનો બીજી રીતે રહેવાનો હક હશે ત્યારે તેનો બચાવ મિ. ગાંધી મફત કરશે. જે બહારગામ કેસ હશે તો તેનું ગાડીભાડું ઍસોસિયેશન આપશે. પણ જે ગામે બ્રિટિશ ઇન્ડિયન ઍસોસિયેશનને બિલકુલ પૈસા નહીં આપ્યા હોય તે ગામમાં બચાવ કરવા જવું પડશે તો તે ગામની પાસેથી ઍસોસિયેશન ઉધરાણાના પૈસા માગશે, બચાવમાં પરમિટનો અને નવી પરમિટ ન કઢાવી હોય

૧. જુઓ “જોહાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૫૧૬-૨૦.

તેથી લાઈસન્સ^૧ ન આપે તે બાબતનો સમાવેશ થાય છે. એટલે કે જો કોઈ માણસની પાસે લાઈસન્સ ન હોય ને તેને પકડે તો તેનો બચાવ મફત નહીં થાય. પણ જે માણસને નવી પરમિટ ન લેવાના કારણથી લાઈસન્સ ન મળે તેનો બચાવ મફત થશે. બચાવનું પરિણામ એ આવશે કે તેવા માણસે છેવટે જેલ જવું પડશે. જેઓ જેલ જવા નહીં માગતા હોય તેનો બચાવ મફત કે પૈસા વડે મિ. ગાંધી નહીં કરે. બચાવ કેવી રીતે થશે તે ઇન્ડિયન ઓર્ગેનાઈઝેશનના^૨ આગલા અંકમાં વાંચીને જોઈ લેવું. હાલ એવું સાંભળવામાં આવ્યું છે કે લોકોની પરમિટો તપાસવામાં આવે છે. આમ હોય તો તે નવા કાયદાની રૂએ નથી અને આવા કારણથી કોઈ માણસ પકડાય તેનો બચાવ ઉપર પ્રમાણે નહીં થઈ શકે. નવા કાયદા નીચેનો કેસ હોવો જોઈએ એ યાદ રાખવાનું છે.

ડેલાગોઆ બે જનારે કેમ કરવું ?

જે હિંદી ડેલાગોઆ બે જાય છે તેને પોર્ટુગીઝ કોન્સલનો પાસ લેવો પડે છે ને ઘણી વેળાં પરમિટ ઓફિસે પણ જવું પડે છે. ત્યારે તેવા માણસે પરમિટ ઓફિસની મદદ લેવી કે કેમ એ સવાલ ઊભો થયો છે. આવા માણસે પણ પરમિટ ઓફિસની મદદ નહીં લેવી એ તો દેખીતું જ છે. પણ તેવા માણસને ડેલાગોઆ બે જતાં કોઈ રોકી શકતું નથી. ને કદી પોર્ટુગીઝ સરકાર રોકે તો તેવા માણસે ડરબન રસ્તે થઈને જવું, પણ પરમિટ ઓફિસે નહીં જવું. છતાં આ બાબત તપાસ ચાલે છે ને વધારે ખબર પાછળથી આપીશ. દરમિયાન ગમે તેમ હોય પણ પરમિટ ઓફિસે તો ન જ જવાય એમાં કંઈ શક નથી.

ડેલાગોઆ બેથી આવતાં કેમ કરવું ?

એમ ખબર મળ્યા છે કે ડેલાગોઆ બેમાં હિંદીને રેલવેની ટિકિટ આપતાં પહેલાં બ્રિટિશ કોન્સલના પાસની જરૂર પડે છે. હું માનું છું કે આ વાત ગેરકાયદેસર છે. તેનો ઉપાય ડેલાગોઆ બેના હિંદી સહેલાઈથી કરી શકે છે. પણ જે વાત ડરબનને લાગુ પડે છે તે ડેલાગોઆ બેને પણ લાગુ પડે છે. એટલે કે નવી પરમિટ તો કોઈએ હાલ લેવાની નથી. જૂની પરમિટ-વાળા જે જેલમાં જવાની હિંમત રાખતા હોય તો જ આવે, નહીં તો હાલતુરત ટ્રાન્સવાલમાં દાખલ ન થવું એ ઉત્તમ રસ્તો છે.

ટ્રાન્સવાલ છોડવું કે નહીં ?

એક માણસે એવો સવાલ કર્યો છે કે કદાચ હાલ કોઈ હિંદી ટ્રાન્સવાલ છોડે તો તે પાછળથી એટલે જૂન માસમાં પાછો દાખલ થઈ શકશે કે નહીં. નવા કાયદા મુજબ તેવા હિંદીની ઉપર નવી પરમિટ લેવાની ફરજ છે. તે ન લેય તો તેવા હિંદીને જેલમાં જવું પડે. એટલે જે હિંદીએ જેલની ધાસ્તી છોડી છે તે બેધડક થઈને આવી શકે છે. જેઓ ધાસ્તીવાળા હોય તેઓએ ચાલ્યા જવું એ બહેતર છે. ને જેઓ જવાંમદદ હોય તેને આવજાવ કરવામાં કંઈ બીવા જેવું છે જ નહીં.

૧. પરવાનો (લાઈસન્સ) તાલ્લે કરાવતા પહેલાં વેપારીને સ્વાભાવિક રીતે જ પરમિટ કઠાવવી પડતી હતી.

૨. જુઓ “નેહાનિસર્ગનો પત્ર”, પા. ૫૧૬-૨૦.

દુકાનો ક્યારે બંધ કરવી ?

આ સવાલ કાયદા ઉપરથી નથી ઊઠતો. છતાં મખાડોડોર્પથી એમ કાગળ આવ્યો છે કે ત્યાં પોલીસ હિંદી વેપારીને વહેલી દુકાન બંધ કરવા કહે છે. આમ જો પોલીસે કહ્યું હોય તો તે ગેરકાયદેસર છે. પણ મારી સલાહ બધા હિંદી વેપારીને એવી છે કે જે વખતે ગોરાઓ બંધ કરે તે જ વખતે હિંદી વેપારીએ બધી જગ્યાએ દુકાન બંધ કરવી. આપણે કાયદાના દબાણની રાહ જોવાની જરૂર નથી. જોકે તેવો કાયદો થોડા મહિનામાં જ થશે એમાં તો શક નથી. મ્યુનિસિપાલિટીને તેવા ધારા ઘડવાનો હક મળી ચૂક્યો છે. આપણે પરાણે કંઈ કરવું પડે તેના કરતાં પોતાની મેળે કરવું તેમાં ખૂબી છે.

મુદતવાળી પરમિટનું શું કરવું ?

આ સવાલ ને તેમાંથી નીકળતા કેટલાક સવાલ એક લખનાર પૂછે છે. મારી જાણમાં છે કે કેટલીક મુદતની પરમિટ જૂન માસની આખરીએ પૂરી થાય છે. મારી સલાહ છે કે મુદતવાળી પરમિટવાળા માણસોએ મુદત વીત્યા પહેલાં ટ્રાન્સવાલ છોડવું. આપણી લડતમાં તદ્દન સાચાઈ જ છે ને તે છેવટ સુધી બતાવવાની જરૂર છે. જેઓ ટ્રાન્સવાલમાં હકથી રહેલા છે તેઓએ હકપૂર્વક પોતાનું માન જાળવવાની જરૂર છે. આ જવાબમાં બે અપવાદ થઈ શકે તેવા જોડે છું તે એ કે એક મસ્જિદના ઈમામ છે ને બીજા હિંદુના શાસ્ત્રી છે. આ બન્ને ધર્મ-શિક્ષણને સારુ દાખલ થયા છે. જે નવો કાયદો દાખલ ન થયો હોત તો તેઓને વધારે મુદતની પરમિટ મળવામાં અડચણ નહીં આવત. હવે તેઓથી નવી પરમિટ તો લેવાય નહીં. એટલે તેઓ જેલમાં જવાના ઈરાદાથી સરકારને યોગ્ય ખબર આપી રહી શકે છે. તેઓ કહી શકે છે કે તેઓ નથી વેપાર કરતા, નથી કોઈની કમાઈમાં ભાગ લેતા. તેઓનું કામ તેઓના લોકોને ધર્મ-શિક્ષણ આપવાનું છે. તેથી તેઓ બહાર જઈ શકતા નથી. આ દલીલ ખાનગી માણસ જેઓ ધંધા અર્થે રહેલા છે તેને લાગુ નથી પડી શકતી. એટલે તેઓ જેલ જવાની બહાદુરી બતાવવા તૈયાર હોય છતાં મારે દિલગીરીપૂર્વક કહેવું પડે છે કે તેઓ જેલના માનના ભોગી નથી થઈ શકતા.

મુદતની પરમિટવાળા રેફ્યુજનો હક નથી ધરાવી શકતા. તેઓ તો મુદતને સારુ જ આવ્યા ને મુદત વીત્યે શાહજેગ રીતે જવા બંધાયેલા છે. આવા મુદતની પરમિટવાળા જે દેશસેવા બજાવવા માગતા હોય તો તેઓ ટ્રાન્સવાલ બહાર રહી દેશને કારણે ભેખ લઈ દરેક હિંદીને ટ્રાન્સવાલના હિંદીના દુઃખનો ચિતાર આપી શકે છે. અને પ્રસંગ મળ્યે કોમની ઘણી સેવા બજાવી શકે છે. જેને સેવા જ કરવી છે તેને જીવતાં ને મરતાં જ્યાં હશે ત્યાં તક મળ્યા જ કરે છે.

વગર પરમિટે આવેલાઓએ પરમિટ લીધી તેનું કેમ ?

કેટલાક હિંદી જ્યારે શરૂઆતમાં છૂટ થયેલી ત્યારે વગર પરમિટે આવી ગયેલા. આવા માણસોને પાછળથી રહીશ પાસ મળેલા તે બદલીને તેઓને છેવટે પરમિટ મળી. આવા માણસની પરમિટ કેવી એ સવાલ એક લેખક પૂછે છે. આના જવાબમાં કહેવાનું કે આવી પરમિટો બધી બરોબર ગણાય. તે માણસ એમ પણ પૂછે છે કે એવી પરમિટવાળાને શું હુકમ થશે ? આ સવાલ અજાણપણાનો છે. જેઓ પરમિટ ઓફિસ સાથે સંબંધ જ નથી રાખવાના તેઓને હુકમ કરનાર રહ્યો કોણ ? તેઓ છૂટા જ સમજવા. અને છૂટ જાળવવા ખાતર જેલ જશે.

જેલ જાઓ

જેલ જવાને બહાર પડો એવા કેટલાક કાગળો મને મળ્યા છે. તે હું છાપવા નથી મોકલતો. અન્યારે જેઓ પોતે જેલ જવાને તૈયાર હોય એવા માણસની આપણને જરૂર છે. પોતે જશે તો બીજાને શિખામણ દેવાની જરૂર નહીં પડે, અને જે પોતે તૈયાર નહીં હોય તો તેમની શિખામણ બીજાને લાગશે નહીં. એટલે એવા લખનારને મારી ભલામણ છે કે પોતે શું કરવા માગે છે તે જણાવે. એટલે તેઓનાં નામવાર તે ખબર ઈંગ્રેજી તેમ જ ગુજરાતીમાં બહાર પાડવામાં આવશે.

ફેરીવાળાને ચેતવણી

ફેરીવાળાને સારુ આખા ટ્રાન્સવાલમાં ગામોગામ કાયદાઓ થઈ ચૂક્યા છે. એનો સાર નીચે આપું છું:

હોકરમાં એ માણસ ગણાશે કે જેની પાસે ખટારો હોય; પેડલરમાં એ માણસ ગણાશે કે જે પગે ચાલી જતો હોય. તેની પાસે-હાથગાડી હોઈ શકે છે. હોકરની વરસની લાઈસન્સ ફી સાડા પાંચ પાઉંડ અને પેડલરની પાંચ પાઉંડ રાખવામાં આવી છે. દરેક હોકરે અરજીમાં પોતાને રહેવાનું ઠેકાણું આપવું અને લાઈસન્સ મળ્યા પછી પણ ઠેકાણું બદલાય તો ખબર આપવી. દરેક હોકરે અને પેડલરે પોતાની ગાડી ઉપર અથવા પોતાની ગાંસડી ઉપર 'લાઈસન્સડ હોકર ફોર જ્વેડાનિસબર્ગ મ્યુનિસિપાલિટી એરિયા' એમ શબ્દો લખવા. તે જ પ્રમાણે જે કોટડીમાં માલ રહેતો હોય તેની ઉપર પણ પોતાનું નામ અને ઉપર જણાવેલા શબ્દો લખવા; તથા હેન્ડબિલ છપાવે તો તેમાં પણ તે પ્રમાણે લખવું. કોઈ માણસ પોતાની લાઈસન્સ બીજાને નહીં આપી શકે; પણ જે કોઈ માણસ પોતાનો માલ વેચવા નોકર રાખે તો, અને તે નોકરને રજા આપવામાં આવે તો તેની અવેજીમાં રાખેલા માણસને અસલ લાઈસન્સ આપી શકે છે; પણ તે મ્યુનિસિપાલિટીની પરવાનગી લીધા પછી. કોઈ હોકર પોતાના વેપારને સારુ એક જ જગ્યા ઉપર વીસ મિનિટ કરતાં વધારે વાર ન રહી શકે. અને તે જ જગ્યાએ તે જ દહાડે ફેરી પાછો ન આવી શકે.

માઈનિંગ ગ્રાઉંડ ઉપર ફેરીએ જવાનો હુકમ નથી. કોઈ હોકર પોતાની ગાડીમાંથી માલ કાઢી તે દુકાનની માફક બહાર રાખી શકતો નથી. જે માણસ પોતે કંઈ વસ્તુ ઉગાડે તે તે પોતે અથવા તેનો નોકર વગર લાઈસન્સથી વેચી શકે છે. અને તેને ઉપરના ધારા લાગુ પડી શકતા નથી.

આ પ્રમાણે જ્વેડાનિસબર્ગ મ્યુનિસિપાલિટીમાં ધારા થઈ ચૂક્યા છે અને સંભવ છે કે એક-બે અઠવાડિયામાં ગવર્નરની મંજૂરી મળશે. આ ધારાનો અર્થ એમ થયો કે હોકરનું લાઈસન્સ લઈને કોઈ માણસ એક જ જગ્યાએ ઊભો રહી ન શકે. પ્રેસિડેન્ટ સ્ટ્રીટની મારકેટ હવે બંધ થશે. અથવા તો ત્યાં વેપાર કરનારા માણસોએ દુકાનનું લાઈસન્સ લેવું જોઈશે.

ઉપરના ધારા કઠણ છે. પણ ગોરા તથા કાળા બધાને લાગુ હોવાને લીધે તેની સામે કંઈ થઈ શકતું નથી. ફૂગર્સડોર્પની મ્યુનિસિપાલિટીએ પણ એ પ્રમાણે ધારા ઘડ્યા છે. અને તે તો ચોખ્ખું જણાવે છે કે ઘણે ભાગે લાઈસન્સવાળા હિંદી હોવાથી ગમે તેવા કઠણ ધારા હોય તેની હરકત નહીં.

ટ્રામવેના ધારા

આખરે ટ્રામવેનો ફડયો થઈ ચૂક્યો છે. જે ધારાની સામે બ્રિટિશ ઈન્ડિયન એસોસિયેશન થયેલ તે ધારા પ્રસાર થઈ ચૂક્યા છે. અને ગેઝેટમાં બહાર પડ્યા છે. તેમાં કેટલીક હકીકત

ઠીક જણાય છે. જેમ કે “ક્લર્ડ પરસન”ના અર્થમાં એશિયાટિકનો સમાસ થતો નથી. એ ધારામાં બીજી ઘણી હકીકત છે. તેમાંથી હું નીચે પ્રમાણે ઉતારો આપું છું:

કાઉન્સિલને ગમે તે ટ્રામ ગાડી અથવા તેનો ગમે તે ભાગ નક્કર યુરોપિયન, નક્કર એશિયાટિક અથવા નક્કર ક્લર્ડ લોકને સારુ રાખવાનો હક છે. ટાઉન કાઉન્સિલ હરકોઈ માણસને ગમે તે ગાડીમાં ફરવાની પરવાનગી ખસૂસ આપી શકે છે. ગોરા છોકરાઓને લઈ જનારા નોકરો ગમે તે ગાડીમાં જઈ શકે છે. પોતાના શેઠની સાથે તે શેઠને જે ગાડીમાં જવાનો હક હોય તે ગાડીમાં નોકર જઈ શકે છે. કાઉન્સિલ દરેક વર્ગના ઉતારુને સારુ વાજબી સગવડ કરવા બંધાયેલ છે.

આ ધારા વિષે જે વસ્તુ જાણવા જેવી છે. એક તો એ કે ગોરાના નોકર તે ગમે તેવા કાળા હોય છતાં તેની સાથે ગાડીમાં જઈ શકે છે. અને બીજું એ કે વીસમી ક્લમ પ્રમાણે કન્ડક્ટર આનાકાની ન કરે તો કૂતરા ગોરાની ગાડીમાં જઈ શકે છે. એટલે કે કૂતરા અને કાળા નોકરો કરતાં સ્વતંત્ર હિંદીને ખસૂસ પરવાનો ન મળે ત્યાં સુધી ગમે તે ગાડીમાં જવાની પરવાનગી નથી. આ કાયદા વિષે કોઈ એમ જવાબ આપી શકે છે ખરા કે ગોરાઓને કાળા માણસની ગાડીમાં બેસવાનો હક નથી. માત્ર તફાવત એ છે કે ગોરા તે માસાહેબની પંક્તિમાં છે, અને કાળા માણસ તથા હિંદી તે ગામની ભાભીની પંક્તિમાં છે. આવી સડેલી સ્થિતિમાં કોઈ પણ હિંદીએ ખસૂસ પરવાનો ન લેવો એવી મારી સલાહ છે. ગામની ભાભીની દશા જશે કે રહેશે તેનો આધાર આપણી ઉપર રહેલો છે.

પહેલાં લોકેશન

ચાલુ ગેજેટ ઉપરથી એમ પણ જાણ્યું છે કે ક્રિસ્ટિયાના, હેડલબર્ગ, પોટજોર્સ, રસ્ટનબર્ગ, અને વૉક્સ્ટ્રમનાં લોકેશન ત્યાંની મ્યુનિસિપાલિટીને સ્વાધીન કરવામાં આવ્યાં છે. અને ડૂબીનિકલ, લેડસડોર્પ, આમર્સફુર્ટ વગેરે જગો ઉપરનાં લોકેશન રદ કરવામાં આવ્યાં છે.

ન્યૂકેરના ધોબી

ન્યૂકેરના ધોબીઓ ઉપર જે ધાડ આવી હતી તેનો જવાબ સન્ડે ટાઈમ્સમાં આ પત્રના અધિપતિએ આપ્યો છે.^૧ તેમાં બતાવ્યું છે કે જેટલાં તહોમત મિ. વલચરે સન્ડે ટાઈમ્સમાં આપ્યાં હતાં તે બધાં ખોટાં છે. અધિપતિએ જણાવ્યું છે કે, ઝરામાંથી પાણી વહે છે તે ખરાબ નથી; જેમાં કપડાં ધોવામાં આવે છે તે પાણી હમેશાં બે વખત બદલાય છે. હિંદી ધોબીઓ કોઈને કોન્ટ્રેક્ટ આપતા નથી. તેઓનાં ઘર સાફ છે, અને બધું મ્યુનિસિપાલિટીએ તપાસેલું છે. હિંદી ધોબીઓ પાસે બહુ જાણીતા ગોરાઓનાં સર્ટિફિકેટો છે. તેથી અધિપતિ જણાવે છે કે સન્ડે ટાઈમ્સના લખનારે માફી માગવી જોઈએ. આના જવાબમાં સન્ડે ટાઈમ્સના એડિટર લખે છે કે ઇન્ડિયન ઓપીનિયનના અધિપતિનું લખાણ વજનદાર તથા માનવા લાયક છે. તે લખાણનો જવાબ આપવાને એડિટર માગે છે પણ જણાવે છે કે વલચર સાહેબ માંદા છે. તેથી એક બે અઠવાડિયાંની ઢીલ થશે. આ જવાબ બતાવે છે કે સન્ડે ટાઈમ્સની અત્યારે તો હાર થઈ છે. જેઓ ન જાણતા હોય તેઓની જાણને ખાતર મારે જણાવવું જોઈએ કે “વલચર” એ ધારણ કરેલું નામ છે. અને તેનો અર્થ ફાડી ખાનારું ગીધ પક્ષી એ થાય છે. આ માણસરૂપી ગીધ

૧. જુઓ “જોડાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૪૭૪-૭.

પક્ષીએ હિંદી ધોબીનું ભક્ષણ કરવા ઈરાદો રાખ્યો હતો તેને એ પ્રાણીની ઝડપમાંથી હાલ તો ઇ. ઓ. ના અધિપતિએ બચાવ્યા છે એમ કહેવામાં કંઈ ભૂલ જોતો નથી.

બહાદુર મિ. રિચ

અહીંનાં છાપાંઓમાં એવો તાર આવ્યો છે કે મિ. રિચે લાંડનમાં પ્રખ્યાત ટાઈમ્સ ન્યૂસપેપર ઉપર કાગળ લખ્યો છે. તેમાં મિ. કટિસના લખાણને તોડી પાડ્યું છે.^૧ હિંદી કોમનો સખત બચાવ કર્યો છે, અને ચમની સાહેબનો રિપોર્ટ આપણા પક્ષમાં છે એમ બતાવી આપ્યું છે. મિ. રિચ જે કામ કરે છે તેની તુલના થઈ શકે તેમ નથી. રાતદહાડો એ જ બાબતનું તેમને રટણ હોય એમ જણાય છે; અને આપણા પક્ષમાં હિમાયત કરવાની એક તક પણ તેઓ સાહેબ ચૂકતા નથી. એમની નકલ ઘણા વિદ્વાન હિંદીએ કરવાની છે. મિ. રિચને જે કંઈ કમિટી તરફથી મળે છે તેનાથી ચોગણો પગાર આપણે કોઈ બીજાને આપીશું તોપણ તે માણસ મિ. રિચ જેટલું કામ નહીં કરે, એમ કહી શકાય.

[મૂળ ગુજરાતી]

ઈન્ડિયન ઓપીનિયન, ૨૫-૫-૧૯૦૭

૪૮૩. ચીનાઓની સભામાં ભાષણ^૨

[જેહાનિસબર્ગ,
મે ૨૬, ૧૯૦૭]

સવિનય પ્રતિકાર કરનાર તરીકે ચીનાઓ

∴ ગયે રવિવારે ટ્રાન્સવાલ ચીની સંઘના સભાભવનમાં એક મોટી અને પ્રતિનિધિત્વવાળી સભા મળી હતી. નવા એશિયાઈ ધારા સંબંધમાં હવે આગળ શું કરવું તેનો આ સભામાં વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો. કેન્ટોનીઝ ક્લબના અધ્યક્ષ મિ. કિવન પ્રમુખપદે હતા અને શ્રી મો. ક. ગાંધીએ ભાષણ આપ્યું હતું. પરિસ્થિતિની સમજ આપવા શ્રી ગાંધીને ખાસ બોલાવવામાં આવ્યા હતા. એમણે ટૂંકમાં અને મુદ્દાસર સમજૂતી આપતાં એ વાત તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું કે . . . એશિયાઈવિરોધી પક્ષ જે વારંવાર કહ્યા કરે છે, અને આમજનતા જેનો વગર સમજ્યે પુનરુચ્ચાર કરે છે તેવી રીતનો, ટ્રાન્સવાલમાં ન્યાયપુરઃસર વસેલા એશિયાઈઓની સલામતીમાં, આ નવા ધારાથી કોઈ વધારો થયો નથી. બલકે ખરું જોતાં તો તેમને ગંભીર શાહી વચનો નીચે જે વર્તમાન અંગત સ્વતંત્રતા મળેલી છે તે બધી એનાથી છીનવાઈ જાય છે, અને તેની જગાએ મર્યાદિત સ્વતંત્રતા મળે છે, જે સભ્ય દેશનો કોઈ સ્વમાની પ્રજાજન સ્વીકારી શકે નહીં. . . . ટ્રાન્સવાલના એશિયાઈઓ માટે પોતાના હક્કોનું રક્ષણ કરવાની ગૌરવભરી રીત એક જ છે; તે એ કે ફરીથી

૧. જુઓ “જેહાનિસબર્ગનો પત્ર”, પા. ૫૧૬-૨૦.

૨. આ ઉતારો “જેહાનિસબર્ગ જેટિંગ્ઝ” નામની લેખમાળામાંથી લીધો છે. ઈન્ડિયન ઓપીનિયનમાં આ કટાર એચ. એસ. એલ. પોલાક “અમારા જેહાનિસબર્ગના ખબરપત્રી” એ નામથી નિયમિત લખતા હતા.

નોંધણી કરાવવાની ફરજ પાડતી કલમોની ઉપેક્ષા કરવી, અને કાયદાથી મળનારી આખરી સજા, અર્થાત્ કારાવાસ ભોગવવા તૈયાર થવું અને સાથે સાથે પરવાના કચેરીનો બહિષ્કાર કરવો. . . .^૧

[મૂળ અંગ્રેજી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૧-૬-૧૯૦૭

૪૮૪. ધિ સ્ટારને પત્ર

જેહાનિસબર્ગ,
મે ૩૦, ૧૯૦૭

તંત્રી

[ધિ સ્ટાર

જેહાનિસબર્ગ]

મહાશય,

જનરલ બોથા અહીં આવ્યા છે અને એશિયાઈ રજિસ્ટ્રેશન ધારો, એને શાહી મંજૂરી મળી હોવા છતાં, હજી પણ સામ્રાજ્ય સરકાર અને સ્થાનિક સરકારની વચ્ચે પત્રવ્યવહારનો વિષય બની રહ્યો છે એ હકીકત મને ફરી એક વાર આપની તથા આપની દ્વારા સંસ્થાનવાસીઓની સદ્વૃત્તિને ઠંઠોળવા પ્રેરે છે. એશિયાઈવિરોધી પક્ષને જે જોઈતું હતું તે મળી ગયું છે. એટલે કોઈક વાજબી સમાધાન પર આવી, બ્રિટિશ હિંદીઓને વિશ્વાસ નહીં મૂકી શકાય એવા તથા ચોરવૃત્તિ-વાળા ગણાવવામાંથી ઉગારી શકાય એ શું અસંભવિત છે? આ ધારો હજી સુધી ગેંજેટમાં પ્રસિદ્ધ થયો નથી અને જ્યાં સુધી સરકાર ઈચ્છે નહીં ત્યાં સુધી એમ કરવાની જરૂર પણ નથી. એટલે હું સૂચવું છું કે એ ગેંજેટમાં છપાય તે પહેલાં નવા પરવાનાઓ માટે પરસ્પર સમજૂતીથી એક ફોર્મ તૈયાર કરવામાં આવે, અને જે હિંદીઓ તથા અન્ય એશિયાઈઓ પાસે કાયદેસર કાગળિયાં હોય તેના બદલામાં એ ફોર્મ અનુસાર તેમની નવેસર નોંધણી કરવામાં આવે. આ રીતે જે તમામ એશિયાઈઓ પોતાના કાગળો પોતાની મેળે જ આપી દે તો તેમને આ ધારા-માંથી નીપજતા અપમાનને વશ થવાની ફરજ પાડવાનો પ્રસંગ આવે નહીં. તેમ છતાં, સંસ્થાન-માં જે એવા એશિયાઈઓ હોય કે જે પોતાના કાગળો ન આપી દે તો આ ધારાને ગેંજેટમાં તરત જ પ્રસિદ્ધ કરીને, એક ટૂંકા બિલ દ્વારા, એમના ઉપર તે લાગુ પાડી શકાય. આ રીતે જે લોકો પરવાનાઓના સાચા માલિક છે અને પ્રામાણિક છે તેઓ જે લોકો ગુનેગાર છે તેમનાથી આપોઆપ અલગ પડી જશે.

હું નથી માનતો કે આ દરખાસ્તમાં આપ કોઈ દોષ જોઈ શકશો. હા, જે આપ એમ માનતા હો કે આ ધારાનો હેતુ પરવાનાઓનો ગેરકાયદે વેપાર અટકાવી દેવાનો નથી, પરંતુ

૧. ચીનાઓએ હિંદીઓની સખ્ટેમ્બર, ૧૯૦૬ની નહેર સમાના ચોથા ઠરાવને તથા એપ્રિલ, ૧૯૦૭ની નહેર સમાના બીજા ઠરાવને ટેકો આપવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. અને જે ટ્રાન્સવાલનો એશિયાઈ રજિસ્ટ્રેશન ધારો લાગુ પાડવામાં આવે તો જેલ જવાનો પોતાનો ઇરાદો પણ નહેર કર્યો હતો, જુઓ "જેહાનિસબર્ગનો પત્ર", પા. ૪૭૦-૩.

ખુલ્લેખુલ્લી રીતે અને હિંમતપૂર્વક હિંદીઓ અને અન્ય એશિયાઈઓનું અકારણ અપમાન જ કરવાનો છે, તો તો વાત જુદી. આવી કોઈ જાહેરાત થાય તે પહેલાં હું આપને લૉડ એમ્પ્ટ-હીલના નીચેના ઉદ્ગારો યાદ દેવડાવવા માગું છું :

આ એવી બાબત નથી કે જેમાં કેવળ આપણી આબરૂનો જ સવાલ હોય. આપણે તો આપણા હિંદમાંના સાથી નાગરિકો સાથે પ્રતિજ્ઞાથી બંધાયેલા છીએ. આ પ્રતિજ્ઞા સમ્રાટનું ગંભીર જાહેરનામું, આપણા મુત્સદ્દીઓની જાહેરાતો અને એ મહાન દેશની સમસ્ત શાસન-પદ્ધતિ દ્વારા વ્યક્ત થતી નીતિ ઉપર રચાયેલી છે. અને તેનો મર્મ એ છે કે આપણે હિંદના લોકો સાથે સાથી નાગરિક શબ્દોના દરેક અર્થમાં વર્તન રાખીશું. આપણે એમને આ સામ્રાજ્યના નાગરિક હોવાનું અભિમાન લેવા કહીએ છીએ. આપણે એમને ફરી ફરીને કહીએ છીએ કે જે પદો ઉપર આજે હિંદમાં અંગ્રેજો બિરાજે છે તે પદો સુધી પહોંચતાં તમને કોઈ હસ્કત આવશે નહીં; અને આપણે એમને માટે જે કંઈ કરીએ છીએ તથા તેમને કહીએ છીએ, એમાં આપણો આશય એ રહે છે કે જ્યારે જ્યારે, વિશ્વના કોઈ પણ ભાગમાં તેઓ બ્રિટિશ ધ્વજ નીચે હશે ત્યારે ત્યારે તેમની સાથે બ્રિટિશ નાગરિકો તરીકે જ વ્યવહાર કરવામાં આવશે.

લૉડ લેન્સડાઉનને આ કાનૂનથી બ્રિટિશ રાજપુરુષો જે ધોર તેજેવધ અનુભવી રહ્યા છે, તેનું એટલું બધું લાગી આવ્યું છે કે તેઓ પૂછે છે કે આખી હિંદી પ્રજાની લાગણીને આઘાત પહોંચાડવો એ થોડા હિંદીઓ આ દેશમાં છાનામાના ધૂસી જાય તેના કરતાં શું વધારે હાનિકારક અને અવિવેકભર્યું નથી? પરંતુ મેં ઉપર જે દરખાસ્ત રજૂ કરી છે તે તો છાનીમાની ધૂસણખોરીને અટકાવવા માટે એશિયાઈ ધારો જેટલો સમર્થ હોઈ શકે એટલો જ સમર્થ છે.

હું છું, વગેરે,
મો. ક. ગાંધી

[મૂળ અંગ્રેજી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૮-૬-૧૯૦૭

છગનલાલ ગાંધીને પત્ર^૧

જ્ઞેહાનિસબર્ગ,

તા. ૧૮-૧૧-૧૯૦૩

ચિ. છગનલાલ,

તમારો કાગળ મળ્યો. મારે વિષે મુ. રેવાશંકરભાઈને વિગતવાર લખ્યું છે. તેથી જાણજ્ઞે. તમારી કાકીને^૨ હું કોઈ પણ જાતનું વચન આપી શકતો નથી. મને હવે પછી ચાર વર્ષ લાગશે એમ મારું માનવું છે. ઘરેણાંની અથવા તો એવી કંઈ પણ છાજતી લાલચે ત્યાં રહે એ મને પસંદ નથી. જ્ઞે રહેવું હોય તો સંતોષ રાખી બીજાઓની ઉપર બોજાડપ થઈ ન રહેવું એમાં સારું છે. પણ તેમ ન બને તો અહીં આવવા મારી છૂટ છે. આ તેને વંચાવજ્ઞે.

ચિ. હરિલાલ તથા ગોકળદાસને હું કાગળ લખું છું તે તેને આપજ્ઞે. ચોપડીઓ જે મંગાવી છે તે તથા ફોટોગ્રાફ ફ્રેમ કરેલા નથી તે તથા બીજા મોકલી આપજ્ઞે. જે મહેલા પડયા છે તેમાંથી કંઈ રાખવા જેવા હોય તે રાખજ્ઞે. તમારી તબિયત હજુ પણ ઠેકાણે નથી આવી એથી દિલગીર છું. ફરી પણ લખું છું કે શરમ રાખી જરાયે તકલીફ ન ઉઠાવજ્ઞે. ભેદબુદ્ધિ રાખવાની જરૂર નથી. અને જ્યાં ભેદબુદ્ધિ ન રાખવી ત્યાં સંકોચાવું હોય જ નહીં. તમારી કાકી અથવા તો બીજા કોઈ તરફથી કંઈ પણ કોચવાટ હોય તો તેની દરકાર તબિયત જાળવતાં અથવા બીજા ફરજ બજાવતાં ન રાખશો. એથી જ મને સંતોષ થશે. જ્ઞે તમારી કાકીનો આવવાનો વિચાર થાય તો અને લાંબા કાળ સુધી અહીં ન રહેવા વિચાર હોય તો પણ તમે મૂકી જજ્ઞે. એથી મને લાગે છે કે ઠીક થશે. છતાં તમે છૂટથી સ્ટીમરમાં ન રહી શકો એમ તમને લાગે તો સંકટ સહીને [તમારે દ. આ.] આવવાનો મારો આગ્રહ નથી. એમ થાય તો બીજા બંદોબસ્ત કરવો. “નડિયા” સ્ટીમરમાં [તમારાં કાકીને] એકલે આવવામાં પણ હું કંઈ હરકત જ્ઞેતો નથી. પુસ્તકો તથા ફોટોગ્રાફ તુરત રવાના કરજ્ઞે. બહેન મૂળીને^૩ જે પૈસા મુ. ભાઈ^૪ તરફથી નથી મળ્યા તે ચૂકતે આપી દેજ્ઞે. અને હવે પછી દર માસે આપ્યા કરજ્ઞે. શિવલાલભાઈના ખાતાનો હિસાબ તથા ભાઈ નરભેરામની સાથે જે હિસાબ કરવાનો હતો તેનો નિવેડો આવે તો સારું.

મોહનદાસના આશીર્વાદ

મૂળ પત્ર ઉપરથી

છગનલાલ ગાંધીના સૌજન્યથી

૧. એમને તા. ૨૫-૧૨-૧૯૦૩ને રાજ મુંબઈમાં મળેલો.

૨. કરતૂરબા ગાંધી.

૩. ગાંધીજીનાં એરમાન માનાં દીકરી જે વિધવા થયાં હતાં.

૪. મોટાભાઈ લક્ષ્મીદાસ.

પરિશિષ્ટો

પરિશિષ્ટ ૧

નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર

પ્રમાણપત્રની નકલ :

પ્રમાણપત્રનો ક્રમાંક :

ક્રમાંક :

એશિયાઈની નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર

નામ

૧૯૦

કુટુંબ

જ્ઞાતિ

આપનું નામ

અંગૂઠાની છાપ

જિંયાઈ

ધંધો

સરનામું

પ્રમાણપત્ર આપવાનું સ્થળ

ઉંમર

પ્રમાણપત્ર આપનાર અધિકારી

[મૂળ અંગ્રેજી]

ઇન્ડિયન ઓપીનિયન, ૩-૧૧-૧૯૦૬

પરિશિષ્ટ ૨

નેહાનિસબગં,

ઓક્ટોબર ૨૩, ૧૯૦૬

ટ્રાન્સવાલ તથા ઓરેન્જ રીવર સંસ્થાનના ગવર્નર

નેક નામદાર ધિ અલે ઓફ સેલગોર્ન, પી. સી., જી. સી. એમ. જી.

નેહાનિસબગં

મહાનુભાવ,

શ્રી મો. ક. ગાંધી અને શ્રી હાજી વજીરઅલી આ સંસ્થાનના પ્રતિનિધિઓ તરીકે સંસ્થાન કચેરી સમક્ષ એમનો કેસ રજૂ કરે તેની સામે વિરોધ દર્શાવતી ૬૦ બ્રિટિશ હિંદીઓની સહીઓ તથા તેની એક નકલ આ સાથે માનપૂર્વક મોકલી આપું છું. આ બંને નકલો આપ મહાનુભાવ નામદાર સમ્રાટના

મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રીને મોકલી આપવા કૃપા કરશે એવી વિનંતી છે. આ વિષય ઉપર ઘણા બ્રિટિશ હિંદીઓની સહીઓવાળી એક અરજી ડૉ. વિલિયમ ગોડફ્રેએ આ અગાઉ રવાના કરી દીધી છે.

હું છું આપનો, વગેરે,
સી. એમ. પિલ્લે

[મૂળ અંગ્રેજી]

પ્રિટોરિયા આર્કાઇવ્ઝ : એલ. જી. ફાઇલ : ૧૯૦૨-૧૯૦૬

પરિશિષ્ટ ૩

કોમન રૂમ,
લિંકન્સ ઈન, ડબ્લ્યુ. સી.
[લંડન,
નવેમ્બર ૧૫, ૧૯૦૬]

[ધિ ટાક્સ
લંડન]

મહાશય,

આપના ગઈ કાલના અંકમાં એવી મતલબનો એક હેવાલ અમારા નેવામાં આવ્યો છે કે મિ. ચર્ચિલે કહ્યું કે એશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેના વટહુકમ વિરુદ્ધ ઇંગ્લંડમાં આવી અવાજ ઉઠાવવા માટે શ્રી ગાંધી અને શ્રી અલીને પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે અમાન્ય કરતી એક અરજી જે બે હિંદીઓએ લોર્ડ એલ્ડિનને પાઠવી છે તેમનાં નામ ડૉ. વિલિયમ ગોડફ્રે અને મિ. સી. એમ. પિલ્લે છે. અમારાં નામોનો અમારા ભાઈના નામ સાથે ગોટાળો કરી ગેરસમજ ફેલાવાતી હોવાથી, અમે જણાવવા માગીએ છીએ કે અમે એ ભાઈના વિચારો, એમની અરજી અને એમણે અપનાવેલી વલણ સાથે બિલકુલ અસંમત છીએ.

તા. ૩ જી નવેમ્બરે નામદાર સમ્રાટના મુખ્ય સંસ્થાન મંત્રી પરમ માનનીય ધિ અર્લ ઓફ એલ્ડિનને મોકલાવેલી અરજીમાં વ્યક્ત કરેલો ટ્રાન્સવાલનો એશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેના વટહુકમ સામેના નેરદાર વિરોધનું અમે પુનરુચ્ચારણ કરીએ છીએ. આ સંબંધમાં શ્રી ગાંધી અને શ્રી અલીએ જે વિરોધ નહર કર્યો છે તેની સાથે અમે સંપૂર્ણ રીતે સહમત છીએ અને તેઓ જે કાર્ય કરી રહ્યા છે તેમાં અમારો હાર્દિક સહકાર છે.

અમારા ભાઈએ જે માર્ગ અપનાવ્યો છે તેનું કારણ સમજવી શકાય તેમ નથી, કેમ કે અમે તો એમને દક્ષિણ આફ્રિકાના અમારા દેશવાસીઓના હિતના ઉત્સાહી સમર્થક તરીકે જ હંમેશાં કામ કરતા નેચેલા છે.

એમની એ અરજી શ્રી ગાંધીને રાજકીય ચળવળિયા કહીને એમના સંબંધમાં ગેરસમજ પેદા કરે છે. શ્રી ગાંધીનો તથા હિંદી કાર્યનો ઓછામાં ઓછાં ૧૫ વર્ષથી સંબંધ હોવાનો અમને લઘાવો મળેલો છે. એટલે પરિસ્થિતિના આવા ગાઠા પરિચય ઉપરથી અમે એમ કહેવાની જવાબદારી લઈ શકીએ છીએ કે તેઓ શુદ્ધ સેવાભાવે કાર્ય કરી રહ્યા છે, અને તહીં કે કોઈ સ્વાર્થ સાધવા માટે.

આપના, વગેરે,
બ્યોર્ન વી. ગોડફ્રે
જેમ્સ ડબ્લ્યુ. ગોડફ્રે

[મૂળ અંગ્રેજી]

પ્રિટોરિયા આર્કાઇવ્ઝ : એલ. જી. ફાઇલ : ૧૯૦૨-૧૯૦૬

પરિશિષ્ટ ૪

બ્રિટિશ હિંદી સંઘ,
૨૫/૨૬ કોર્ટ ચેમ્બર્સ,
રિસિક સ્ટ્રીટ,
નેહાનિસબર્ગ,
નવેમ્બર ૧૨, ૧૯૦૬

નેક નામદાર હાઈ કમિશનરના
અંગત મંત્રી
નેહાનિસબર્ગ
મહાશય,

ને કેફિયતો^૧ હાલ મારા સંઘના કબજામાં છે તેની નકલો મારા સંઘ તરફથી આ સાથે આપને મોકલી આપું છું. આપ તે બનતી ત્વરાએ પરમ માનનીય સંસ્થાન મંત્રીને મોકલી આપશો એવી વિનંતી છે.

હું છું, વગેરે,
એચ. ચોલાક
કાર્યવાહક માનદ મંત્રી
બ્રિટિશ હિંદી સંઘ

[મૂળ અંગ્રેજી]

પ્રિટોરિયા આર્કાઇવ્ઝ: એલ. જી. ફાઈલ: ૧૯૦૨-૧૯૦૬

૧. આ કેફિયતો એક ઓનરરી મેનિસ્ટ્રેટ (જસ્ટિસ ઓફ ધિ પીસ) સમક્ષ વિધિસર લખાવવામાં આવી હતી અને એના ઉપર કંડાસ્વામી પિલ્લે, સેમ્યુઅલ વિન્સેન્ટ ટોમસ, શિવ લિંગમ્, અને વેદપાલ નાયડુએ પરસ્પર સાક્ષીરૂપે સહીઓ કરી હતી. એ બધાએ પ્રતિજ્ઞા પર કહ્યું કે ડો. વિલિયમ ગોડફ્રેએ બ્રિટિશ હિંદી સંઘના અધિકારનો ખોટો ઉપયોગ કરીને કોરા કાગળ ઉપર સહીઓ મેળવી હતી. ખુદ એ અરજી, જેનો સાર ગાંધીજીએ આ વિષય ઉપરના લોર્ડ એલ્ફિંગનને આપેલા પોતાના એક નિવેદનમાં આપ્યો હતો (પા.૨૧૯-૨૫) અને જેનો વાસ્તવિક ઉદ્દેશ ડો. ગોડફ્રેએ સહીઓ કરનારાઓને ખોટી રીતે સમજાવ્યો હતો, તે પાછળથી તૈયાર કરવામાં આવી હતી. જ્યારે આ હકીકતો જાણવામાં આવી ત્યારે ગોડફ્રેની અરજી ઉપર થયેલી ઘણી સહીઓ પાછી ખેંચી લેવામાં આવી હતી.

આધારરૂપ સાહિત્ય

- ઇન્ડિયા (૧૮૮૦-૧૯૨૧): હિંદી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની બ્રિટિશ સમિતિ, લંડન દ્વારા પ્રકાશિત. જુઓ પુસ્તક ૨, પા. ૨૮૪.
- ઈન્ડિયા ઓફિસ જ્યુડિશિયલ એન્ડ પબ્લિક રેકર્ડ્ઝ : જે હિંદી પ્રશ્નો સાથે હિંદી વચ્ચરને સંબંધ હતો તે અંગેના કાગળો અને દસ્તાવેજોનો આમાં સમાવેશ થાય છે. તે અગાઉની ઈન્ડિયા ઓફિસના પુસ્તકાલયમાં રાખેલા છે.
- ઇન્ડિયન ઓપીનિયન (૧૯૦૩-૧૯૬૧): સાપ્તાહિક પત્ર. ડરબનમાં શરૂ કરેલું. પાછળથી ફિનિક્સ ખસેડાયેલું. ૧૯૧૪માં ગાંધીજીએ દક્ષિણ આફ્રિકા છોડ્યું ત્યાં સુધી તેઓ જ તેના સાચા તંત્રી હતા.
- કોલોનિયલ ઓફિસ રેકર્ડ્ઝ : સંસ્થાન કચેરી, લંડનના પુસ્તકાલયમાં રાખવામાં આવેલાં છે. જુઓ પુસ્તક ૧, પા. ૨૭૧.
- ગાંધી સ્મારક સંગ્રહાલય, નવી દિલ્હી: ગાંધી સાહિત્ય અને દસ્તાવેજોનું કેન્દ્રીય સંગ્રહસ્થાન તથા પુસ્તકાલય. જુઓ પુસ્તક ૧, પા. ૨૭૧.
- જર્નલ ઓફ ધિ ઈસ્ટ ઇન્ડિયા एसोસિયેશન: એસોસિયેશનનું મુખ્યપત્ર. તે ૧૮૬૭માં શરૂ થયેલું.
- ધિ ટાઇમ્સ (૧૭૮૮-): લંડનથી નીકળતું દૈનિક પત્ર.
- ધિ ટ્રિબ્યૂન (૧૯૦૬-૮): લંડનથી નીકળતું દૈનિક પત્ર.
- ધિ નાતાલ એડવર્ટાઇઝર: ડરબનનું દૈનિક પત્ર.
- ધિ નાતાલ મર્ક્યુરી (૧૮૫૨-): ડરબનનું દૈનિક પત્ર.
- સાબરમતી સંગ્રહાલય, અમદાવાદ: પુસ્તકાલય તથા સંગ્રહાલય. એમાં ગાંધીજીના દક્ષિણ આફ્રિકાના સમય તથા ૧૯૩૩ સુધીના હિંદી સમય સંબંધી કાગળપત્રોનો સમાવેશ થાય છે.
- ધિ મોર્નિંગ લીડર (૧૯૦૨-): લંડનથી નીકળતું દૈનિક પત્ર.
- સાઉથ આફ્રિકા (૧૮૮૯-): લંડનથી નીકળતું સાપ્તાહિક પત્ર.
- ધિ સ્ટાર: જોહાનિસબર્ગથી નીકળતું સાંજનું દૈનિક પત્ર.

તારીખવાર વૃત્તાંત

(૧૯૦૬-૧૯૦૭)

૧૯૦૬

- ઑક્ટોબર ૨૦ : ગાંધીજી અને હાજી વજીરઅલી સાઉથેમ્પટન, ઈંગ્લંડ પહોંચ્યા. ઘિ ટ્રિવ્યૂન અને ઘિ મોર્નિંગ લીડરે ગાંધીજીની મુલાકાત લીધી. ગાંધીજી દાદાભાઈ નવરોજીને મળ્યા.
- ઑક્ટોબર ૨૧ : પ્રતિનિધિમંડળ લંડન પહોંચ્યું. પ્રોફેસર પરમાણંદને લઈને ગાંધીજી જી. એન. પોલાકને મળવા ગયા અને તે દિવસે તેમની સાથે પંડિત શ્યામજી કૃષ્ણવર્માને મળ્યા.
- ઑક્ટોબર ૨૨ : ગાંધીજીએ ઘિ ટાઈમ્સને પત્ર લખ્યો. તેમાં દક્ષિણ આફ્રિકામાં એશિયાઈઓના ધસારાના આક્ષેપનો રદિયો આપ્યો. નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસે એશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેના વટલુકમ વિરુદ્ધની ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની લડતને ટેકો આપતો ઠરાવ પસાર કર્યો.
- ઑક્ટોબર ૨૫ (પહેલાં) : ગાંધીજી સર મંચેરજી ભાવનગરીને મળ્યા.
- ઑક્ટોબર ૨૫ : સાઉથ આફ્રિકાના પ્રતિનિધિએ ગાંધીજીની મુલાકાત લીધી.
લેડી માર્ગરિટ હોસ્પિટલમાં અલીને જોવા ગયા.
સહાયક સંસ્થાન મંત્રી, વિન્સ્ટન ચર્ચિલે હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં નિવેદન કર્યું કે નાતાલ મ્યુનિસિપલ મતાધિકાર બિલ સંસ્થાન મંત્રીની વિચારણા હેઠળ છે.
- ઑક્ટોબર ૨૬ : ગાંધીજી સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને દાદાભાઈ નવરોજીને મળ્યા.
બંગબંગની પ્રથમ સંવત્સરી શોકદિન તરીકે હિંદમાં ઊજવવામાં આવી.
- ઑક્ટોબર ૨૭ : રોઈટરના પ્રતિનિધિએ ગાંધીજીની મુલાકાત લીધી. ગાંધીજી સર મંચેરજી ભાવનગરી અને સર જ્યોર્જ બર્ડવુડને મળ્યા.
- ઑક્ટોબર ૩૦ : ગાંધીજી સર મંચેરજી ભાવનગરીને મળ્યા.
- ઑક્ટોબર ૩૧ : સંસ્થાન મંત્રી લોર્ડ એલ્ગિનને આપવાના નિવેદનપત્રનો મુસદ્દો તૈયાર કર્યો.
સર રિચર્ડ સૉલોમનને હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં મળ્યા.
- નવેમ્બર ૧ : નેશનલ ઈન્ડિયન એસોસિયેશન(રાષ્ટ્રીય હિંદી સંઘ)ના સ્વાગત-સમારંભમાં હાજરી આપી.
સાઉથ આફ્રિકાને મુલાકાત આપી.
- નવેમ્બર ૩ : લંડન ઈન્ડિયન સોસાયટી (લંડન હિંદી મંડળ) અને પાન-ઈસ્લામિક સોસાયટી (અખિલ ઈસ્લામ સંઘ)ની સભાઓમાં હાજરી આપી.
- નવેમ્બર ૬ : એફ. એચ. બ્રાઉન, સર કર્ઝન વાઈલી અને અમીરઅલીને મળ્યા.
- નવેમ્બર ૭ : પાર્લમેન્ટના સભ્યો સમક્ષ ભાષણ આપ્યું.
- નવેમ્બર ૮ : પ્રતિનિધિમંડળ લોર્ડ એલ્ગિનને મળ્યું.
- નવેમ્બર ૯ : ગાંધીજી અને અલી સર લેપલ ગ્રિફિન તથા લોર્ડ જ્યોર્જ હેમિલ્ટનને મળ્યા.
- નવેમ્બર ૧૦ : ગાંધીજી બર્નાર્ડ હોલ્ન્ડને મળ્યા.

નવેમ્બર ૧૧ : મિસિસ ડબ્લ્યુ. સી. બોનરજીને મળ્યા.

નવેમ્બર ૧૩ : હિંદી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની બ્રિટિશ સમિતિના મંત્રીને મળવા ગયા.

નવેમ્બર ૧૪ : ડૉ. ગોડફ્રે અને પિલ્વેની અરજી સાચી છે કે નહીં તે બાબતમાં તપાસ કરવાનું ચર્ચિલે હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં વચન આપ્યું.

નવેમ્બર ૧૫ : ગાંધીજી મિસિસ સ્પેન્સર વોલ્ટનને મળ્યા.

નવેમ્બર ૧૬ (પહેલાં) : ડબ્લ્યુ. ટી. સ્ટેડ અને મિસ વિન્ટરબોટમને મળ્યા.

નવેમ્બર ૧૬ : ગોડફ્રે-પિલ્વેની અરજી સંબંધમાં થિ ટાઈમ્સને પત્ર લખ્યો તથા સાઉથ આફ્રિકાને મુલાકાત આપી.

નવેમ્બર ૧૭ (પહેલાં) : થિયાડોર મોરિસન, સર રિચર્ડ સોલોમન અને મિસ સ્મિથને મળ્યા.

નવેમ્બર ૨૦ : દાદાભાઈ નવરોજી હિંદી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના પ્રમુખ ચૂંટાયા તે બદલ લંડનના તેમના બ્રિટિશ તેમ જ હિંદી પ્રશંસકોએ તેમને માન આપ્યું.

નવેમ્બર ૨૩ : પ્રતિનિધિમંડળ હિંદી વજીર જોન મોર્લીને મળ્યું. હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં ચર્ચિલે નિવેદન કર્યું કે ૧૯૦૬નો ગ્રીડીડોર્પ વાડા અંગેનો વટલુકમ હજી વિચારણા હેઠળ છે.

નવેમ્બર ૨૩ : ગાંધીજી અને અલી એ. જી. બાલ્ફર, એ. લિટલટન, સર રેમન્ડ વેસ્ટ તથા લોર્ડ રેને મળ્યા.

નવેમ્બર ૨૬ : ઈસ્ટ ઈન્ડિયા એસોસિયેશનની સભામાં દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓ સંબંધી ચર્ચાનો ગાંધીજીએ પ્રારંભ કર્યો.

પાર્લમેન્ટના લિબરલ (ઉદારમતવાદી) પક્ષના સભ્યોએ ઠરાવ્યું કે એશિયાઈ ધારો સુધારવા અંગેના વટલુકમ સંબંધમાં પ્રતિનિધિમંડળને સત્કારવા વડાપ્રધાન સર હેનરી કેમ્પબેલ બેનરમેનને કહેવું.

નવેમ્બર ૨૭ : થિ ડેલી ન્યૂસે ગાંધીજીની મુલાકાત લીધી.

પાર્લમેન્ટના સભ્યોનું એક પ્રતિનિધિમંડળ વડા પ્રધાનને મળ્યું. વડા પ્રધાને કહ્યું કે, “મને એ વટલુકમ મંજૂર નથી અને હું લોર્ડ એલ્ગિનને વાત કરીશ.”

નવેમ્બર ૨૮ : વિન્ટરન ચર્ચિલને મળ્યા.

હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં એવો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો કે ઓરેન્જ રીવર કોલોનીના નવા બંધારણમાં મર્યાદિત સ્વરૂપનો વતની મતાધિકાર દાખલ કરવામાં આવે તે ઈચ્છવાજોગ છે કે કેમ? તેના જવાબમાં ચર્ચિલે એવી આશા વ્યક્ત કરી કે એ સંસ્થાનની ધારાસભા “તમામ સભ્ય લોકોને માટે સમાન અધિકાર”ના સિદ્ધાન્તને યોગ્ય માન આપશે.

નવેમ્બર ૨૯ : ગાંધીજી અને અલીએ પોતાની વિદાય વેળાએ હોટેલ સેસિલમાં પોતાના મિત્રો અને હિતૈષીઓને અલ્પાહાર આપવાનો મેળાવડો યોજ્યો.

ડિસેમ્બર ૧ : ઈંગ્લંડથી દક્ષિણ આફ્રિકા જવા નીકળ્યા.

ડિસેમ્બર ૩ : ચર્ચિલે હાઉસ ઓફ કોમન્સને જણાવ્યું કે સંસ્થાન મંત્રી “વિશેષ વિચાર કર્યા વિના” નામદાર સમ્રાટને ટ્રાન્સવાલ વટલુકમ અમલમાં લાવવાની સલાહ આપી શકે તેમ નથી અને એ કામ “હાલ આગળ ચલાવવામાં આવશે” નહીં.

ડિસેમ્બર ૬ : ટ્રાન્સવાલ અને ઓરેન્જ રીવર કોલોનીને સ્વશાસન આપવામાં આવ્યું.

ડિસેમ્બર ૧૮ : ટ્રાન્સવાલનું પ્રતિનિધિમંડળ કેપટાઉન પહોંચ્યું.

ડિસેમ્બર ૨૦ : પ્રતિનિધિમંડળ કેપટાઉનથી જોહાનિસબર્ગ તરફ રવાના થયું.

ડિસેમ્બર ૨૨ : પ્રતિનિધિમંડળનું જોહાનિસબર્ગમાં સ્વાગત.

ડિસેમ્બર ૨૩ : ગાંધીજીએ બ્રિટિશ હિંદી સંઘની સભામાં ભાષણ કર્યું. જોહાનિસબર્ગમાં એમને તથા અલીને માનપત્ર આપવામાં આવ્યું.

ડિસેમ્બર ૨૫ : પ્રિટોરિયા, બોક્સબર્ગ અને જમિસ્ટનના હિંદીઓએ ગાંધીજી અને અલીને માનપત્રો આપ્યાં.

ડિસેમ્બર ૨૬ : ડરબનમાં સ્વાગત; ગાંધીજીએ ઐક્ય જાળવવાની તથા લડત ચાલુ રાખવાની અપીલ કરી. હિંદમાં દાદાભાઈ નવરોજીએ જાહેર કર્યું કે કોંગ્રેસનું ધ્યેય 'સ્વરાજ' સિદ્ધ કરવાનું છે. 'વન્દે માતરમ્' ગીત કોંગ્રેસ અધિવેશનમાં પહેલી વાર ગવાયું.

ડિસેમ્બર ૨૭ : હિંદી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસે ઠરાવ દ્વારા એવી "ગંભીર આશંકા" પ્રકટ કરી કે જે શાહી સંસ્કાર દૃઢતાપૂર્વક રક્ષણ આપવાનું ચાલુ રાખશે નહીં તો ટ્રાન્સવાલમાં સ્વશાસન મળશે કે તરત જ આ વટલુકમની નીતિઓ "અમલમાં મુકવાનું લગભગ નિશ્ચિત" છે.

ડિસેમ્બર ૨૯ : વેડ્ડમની હિંદી કોમે પ્રતિનિધિમંડળનું સ્વાગત કર્યું.

૧૯૦૭

જાન્યુઆરી ૧ : ડરબનમાં નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસ તરફથી સ્વાગત.

ગાંધીજીએ સંગઠિત પગલાં લેવા સમજ આપી.

જાન્યુઆરી ૨ : ફિનિકસ ગયા. ગાંધીજી અને અલીએ ઈંગ્લેંડમાં પ્રતિનિધિમંડળના કામનો હેવાલ સંભળાવ્યો.

જાન્યુઆરી ૩ : ડરબનમાં મુસ્લિમ સંઘની સભા; ગાંધીજીએ ઐક્ય અને સહકાર માટે અપીલ કરી. નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસની સભામાં ભાષણ.

જાન્યુઆરી ૫ : ડરબનમાં નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસે બોલાવેલી સભામાં ગાંધીજી અને અલીને માનપત્રો આપવામાં આવ્યાં.

જાન્યુઆરી ૧૨ (પહેલાં) : હિંદીઓ નાગરિક અધિકાર માગે છે, નહીં કે રાજકીય સત્તા, એ વાતનું પુનરુચ્ચારણ કરતો પત્ર ગાંધીજીએ વિ આટલૂકને લખી મોકલ્યો.

સામ્રાજ્ય સરકારે વ્રીડીડોર્પ વાડા અંગેનો વટલુકમ મંજૂર કર્યો.

ફેબ્રુઆરી ૧૫ : કુવાડિયાના સગીર પુત્ર તરફે પરવાના અંગેના મુકરદમામાં ગાંધીજી વકીલ તરીકે ઊભા રહ્યા અને તેને છોડાવ્યો.

ફેબ્રુઆરી ૧૮ : ચર્ચિલે હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં નિવેદન કર્યું કે એશિયાઈઓને વેપારી પરવાનો આપવામાંથી બાકાત રાખવા સંબંધી કાનૂન દાખલ કરવાની પરવાનગી આપવાનો નાતાલ સરકારને ઈનકાર કરી દેવામાં આવ્યો છે, અને ૧૮૯૭ના ધારા સંબંધમાં સંસ્થાન કચેરી એ સરકાર સાથે પત્રવ્યવહાર ચલાવી રહી છે.

ફેબ્રુઆરી ૧૯ : ચર્ચિલે પાર્લિમેન્ટમાં જાહેર કર્યું કે વ્રીડીડોર્પ વાડા અંગેના વટલુકમ અન્વયે જે હિંદીઓએ જમીન ગુમાવી છે તેમને વળતર આપવા સંબંધમાં સંસ્થાન કચેરી અને ટ્રાન્સવાલ સરકાર વચ્ચે વાતચીત ચાલી રહી છે.

માર્ચ ૨ : પોલીસ આંગળીઓની છાપો લેતી હતી તે સામે બ્રિટિશ હિંદી સંઘે એશિયાઈઓના રજિસ્ટ્રાર સમક્ષ વિરોધ નોંધાવ્યો.

માર્ચ ૮ (પહેલાં) : ગાંધીજી વોકસરસ્ટ ગયા.

માર્ચ ૧૦ : બ્રિટિશ હિંદી સંઘ તથા હિંદી વિરોધી કાનૂન-નિધિ સમિતિની સભામાં હાજરી આપી.

માર્ચ ૧૧ : બ્રિટિશ હિંદીઓની જાહેર સભામાં ભાગ લીધો.

માર્ચ ૧૮ : એશિયાઈ રજિસ્ટ્રેશન બિલ ગેજેટમાં પ્રસિદ્ધ થયું.

માર્ચ ૨૨ : એશિયાઈ રજિસ્ટ્રેશન બિલ ટ્રાન્સવાલની ધારાસભામાં મંજૂર થયું.

માર્ચ ૨૪ : બ્રિટિશ હિંદી સંઘ તથા હિંદી વિરોધી કાનૂન-નિધિ સમિતિની બીજી બેઠકમાં ગાંધીજીએ હાજરી આપી.

માર્ચ ૨૯ : ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની જાહેર સભામાં એશિયાઈ રજિસ્ટ્રેશન ધારા સામે વિરોધ કરી મરજિયાત નોંધણી કરાવવાની તૈયારી જાહેર કરવામાં આવી.

એપ્રિલ ૪ : ગાંધીજી પ્રિટોરિયામાં સ્મટ્સને મળ્યા અને માર્ચ ૨૯ની જાહેર સભામાં પસાર થયેલા ઠરાવો તેમને આપ્યા.

એપ્રિલ ૮ : ડરબનમાં નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસની સભા સમક્ષ ભાષણ કર્યું.

એપ્રિલ ૯ : સંસ્થાનમાં થતા અનધિકૃત પ્રવેશ સંબંધી કરવામાં આવેલા અસત્ય વિધાનની ભૂલ સુધારતો પત્ર ધિ નાતાલ એડવર્ટાઇઝરને લખ્યો.

એપ્રિલ ૨૧ : સ્પ્રિંગફીલ્ડની મલેરિયા રાહત સમિતિના સભ્ય ચૂંટાયા.

એપ્રિલ ૨૪ : પાર્લિમેન્ટના સભ્યોની સભામાં નક્કી કરવામાં આવ્યું કે ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓના પ્રશ્નો સંબંધમાં જનરલ બોથા અને મોર્લીને પ્રતિનિધિમંડળોએ મળવું.

એપ્રિલ ૨૯ : લોર્ડ ઓમ્પ્ટહીલના નેતૃત્વ નીચે પ્રતિનિધિમંડળ જનરલ બોથાને મળ્યું. બોથાએ કહ્યું કે નવા કાનૂનનો કોઈ પણ હેતુ સંસ્થાનના બ્રિટિશ હિંદીઓની લાગણી દુભાવવાનો હોય એ વાતમાં કંઈ માલ નથી.

એપ્રિલ ૩૦ : ગાંધીજીએ ઇન્ડિયન ઓપીનિયનમાં પત્ર લખી પ્રતિજ્ઞા લીધી કે હું એશિયાઈ રજિસ્ટ્રેશન ધારાનો વિરોધ કરીશ અને હિંદીઓને અપીલ કરી કે તમારે તમારા વિચારમાં મક્કમ રહેવું.

સર હેનરી કોટનના નેતૃત્વ નીચે પ્રતિનિધિમંડળ મોર્લીને મળ્યું. એશિયાઈ રજિસ્ટ્રેશન ધારા અંગેના નિયમોમાં જે ફેરફાર શક્ય હોય તે કરવા માટે જનરલ બોથાને પત્ર લખવાનું મોર્લીએ કબૂલ રાખ્યું.

મે ૪ : ડરબનના ભૂતપૂર્વ પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ એલેક્ઝાન્ડરને માનપત્ર આપવા મળેલી સભામાં ગાંધીજીએ ભાષણ કર્યું.

મે ૬ : ઉમર હાજી આમદ ઝવેરીને વિદાય આપવા મળેલી નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસની સભામાં ભાષણ આપ્યું. બીજી એક સભામાં પરવાના કચેરીનો બહિષ્કાર કરવાની સલાહ આપી.

મે ૭ : ધિ નાતાલ મર્ચ્યુરીએ મુલાકાત લીધી

ઓ. એચ. એ. ઝવેરીના વિદાયમાનમાં યોજવામાં આવેલા ભોજન-સમારંભમાં હાજરી આપી.

ચર્ચિલે હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં નિવેદન કર્યું કે જનરલ બોથાએ એવી ખાતરી આપી છે કે એશિયાઈ રજિસ્ટ્રેશન ધારામાં આવતી અનિચ્છનીય શરતોને બને તેટલી રદ કરવાની દૃષ્ટિથી એ ધારાને સુધારવામાં આવશે.

એશિયાઈ રજિસ્ટ્રેશન ધારાને સમ્રાટની મંજૂરી મળી.

મે ૧૦ : : ગાંધીજી ડરબનથી જ્ઞેહાનિસબર્ગ પાછા ફર્યા.

મે ૧૧ : ઘિ સ્ટારના તંત્રીને મળ્યા.

મે ૧૧ : બ્રિટિશ હિંદી સંઘની સમિતિ સમક્ષ ચાલુ સ્થિતિ વિષે ભાષણ આપ્યું.

રજિસ્ટ્રેશન ધારાનો વિરોધ કરનાર હિંદીઓને દેશપાર કરવા જોઈએ એવી મતલબના સૂચન ઉપર ટીકા કરતો પત્ર ઘિ સ્ટારને લખ્યો.

મે ૨૬ : ચીની સંઘની સભામાં એશિયાઈ વિરોધી કાયદાઓ વિષે ભાષણ આપ્યું.

મે ૩૦ : રજિસ્ટ્રેશન ધારાનો અમલ નહીં કરવા અને હિંદીઓ મરજિયાત નોંધણી કરાવે તે સ્વીકારી લેવા અપીલ કરતો પત્ર ઘિ સ્ટારને લખ્યો.

સૂચિ

અકીકો ૪૭૬
 અગ્રેસર પક્ષ, ટ્રાન્સવાલનો ૪૮૧
 અબ્દુલ મન ઇસ્લામ ૪૯૨
 અબ્દુ ઘિસ લાસ્ટ ૫૦૬ પા. ટી.
 અપાસામી, મિ. વી. ૪૨૮, ૪૩૭
 અધ્યાન પ્રબ્ધ ૫૨૩
 અબ્દુલ કાદર (કાદિર) ૧૬૧, ૪૨૮, ૪૩૮, ૪૪૧,
 ૪૭૬, ૫૦૨; -ને પત્ર ૧૬૧-૨
 અબ્દુલ ગની ૨૧, ૧૯૩, ૧૯૮, ૨૦૧, ૨૦૬, ૨૨૦,
 ૩૫૬; ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની સાર્વજનિક સભામાં
 ભાષણ કરે છે ૪૨૯-૩૩, ૪૪૮; ંસૂચવે છે કે
 પરમિટ તથા રજિસ્ટ્રેશન એમ બે દસ્તાવેજ
 રાખવામાં આવે તેને બદલે એક જ દસ્તાવેજ
 હિંદી કોમને આપવો ૪૩૪; ંસૂચવે છે કે હકદાર
 હિંદીઓના છોકરાઓને પણ પરમિટ આપવી
 ૪૩૪; ંહિંદીઓની સામેના આક્ષેપોનો જવાબ
 આપે છે ૨૨૧, ૩૮૭-૮, ૩૯૨, ૪૨૫
 અબ્દુર રહેમાન ૪૦૬, ૪૧૬ પા. ટી., ૪૩૭, ૪૩૮;
 ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની સાર્વજનિક સભામાં
 ંરાવ રજૂ કરે છે ૪૩૯
 અબ્દુલ રહેમાન મોતી ૪૨૮, ૪૩૭
 અબ્દુલ હક ૩૧૩
 અબુબકર આમદ (અહમદ) -ના વારસોને, ટ્રાન્સ-
 વાલ એશિયાઈ સુધાર વટહુકમની જોગવાઈઓ,
 જમીન ધારણ કરવાનો કાયદેસર અધિકાર આપે
 છે ૧૧૨, ૧૨૬, ૧૩૩, ૪૯૧ પા. ટી.
 અમગેની -માં મલેરિયા ૪૦૮, ૪૪૨
 અમીર, અધ્યાનિસ્તાન ૩૩૬, ૩૩૮, ૩૫૪, ૪૭૩;
 ંઅલીગઢ કોલેજની મુલાકાતે ૩૮૫-૬; -એ
 દિલ્હીમાં હિંદુઓની લાગણીને માન આપી પોતાની
 અમીરાતનો દાખલો બેસાડ્યો ૩૧૫; -ને હમી-
 દિયા ઇસ્લામિક સોસાયટીએ લોર્ડ સેલબોર્ન
 મારફતે મુબારકબાદીનો તાર પાઠવ્યો ૩૨૧;
 ંપોતાની પદવીનું ભાન કરાવે છે ૫૨૨-૩
 અમીરઅલી, ન્યાયાધીશ ૧૨, ૧૯, ૨૧, ૩૨, ૩૫,
 ૪૧, ૪૫, ૫૦ પા. ટી., ૬૪, ૬૭, ૯૮, ૧૦૧,
 ૧૦૮, ૧૨૮, ૧૩૮, ૧૫૫, ૧૫૬, ૧૫૭, ૧૬૭
 પા. ટી., ૨૦૮, ૨૨૬ પા. ટી., ૨૪૭, ૨૫૪, ૨૭૦,

૨૯૩, ૨૯૭, ૨૯૮, ૪૪૮; ંકલકતા હાઈકોર્ટના
 ભૂતપૂર્વ ન્યાયાધીશ, પ્રિવી કાઉન્સિલના સભ્ય
 તથા ઘિ સ્પિરિટ ઓફ ઇસ્લામ અને ઇ શોર્ટ
 હિસ્ટરી ઓફ ઘિ સારાસેન્સના લેખક ૧૨ પા. ટી.;
 -ની કૃતિ ઇસ્લામ ૨૧૬; -ને ગાંધીજીનો તાર ૧૨,
 ૧૯ પા. ટી.; -ને ગાંધીજીનો પત્ર ૭૪, ૧૦૧;
 ંપાન-ઇસ્લામિક સોસાયટીના પ્રમુખ ૧૯૭
 અમીરુદ્દીન, મિ. ૪૨૮, ૫૨૧
 અમૃતવજાર પત્રિકા ૨૦૫
 અરજી ટ્રાન્સવાલના ચીનાઓની, તેમની કૃષિઓ
 તથા ટ્રાન્સવાલ એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટહુકમ
 સંબંધી ૧૫, ૩૧, ૬૫, ૬૮-૯, ૮૮; ટ્રાન્સવાલના
 હિંદીઓના પ્રતિનિધિઓની, ટ્રાન્સવાલ એશિયાઈ
 કાનૂન સુધાર વટહુકમ સંબંધી લોર્ડ એલિગનને
 ૯૮; ટ્રાન્સવાલનું હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ હિંદીઓનું
 પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતું નથી તથા ગાંધીજી ધંધાદારી
 ચળવળિયા છે તેવો આક્ષેપ કરતી ડો. ગોડફ્રે અને
 ખીજઓની ૧૮૫, ૧૮૬, ૧૯૦, ૧૯૩, ૧૯૪,
 ૨૦૬-૭, ૨૧૯-૨૪, ૨૩૨, ૨૫૬, ૨૬૪,
 ટ્રાન્સવાલનું હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ પ્રતિનિધિત્વ
 ધરાવતું નથી તેવી ગોડફ્રેની અરજીમાંના
 ગાંધીજી સામેના આક્ષેપોનો સર લેપલ ગ્રિફિન
 રદિયો આપે છે ૨૩૨; ટ્રાન્સવાલનું હિંદી
 પ્રતિનિધિમંડળ હિંદીઓનું પ્રતિનિધિ નથી તેવી
 ગોડફ્રે વ.ની -અંગે પાર્લિમેન્ટમાં પ્રશ્નોત્તર ૧૭૦,
 ૨૦૬; ટ્રાન્સવાલમાં હિંદી ધરાવતી લંડનની
 આગેવાન પેટીઓના પ્રતિનિધિઓએ ટ્રાન્સવાલ
 એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટહુકમ અંગે લોર્ડ
 એલિગનને આપી ૬૦, ૧૨૧, ૧૮૦ પા. ટી.;
 ંલોર્ડ એલિગનને આપવાની -નો મુસદ્દો ૨૩૦;
 ંત્રીડીટોર્પે વાડા અંગેના વટહુકમના સંબંધમાં
 બ્રિટિશ હિંદી સંઘે લોર્ડ એલિગન પર મોકલી ૪૯-૫૦
 અલ ઇસ્લામ ૪૭૩
 અલીગઢ કોલેજ ૩૪૨; ંઅને અધ્યાનિસ્તાનના અમીર
 ૪૭૨ પા. ટી.; -માં અધ્યાનિસ્તાનના અમીરનું
 ભાષણ ૩૮૫-૬
 અલીબાઈ, મિ. આકુજી ૪૨૩, ૪૨૮, ૫૨૧
 અસવાત, મિ. ઇબ્રાહીમ ૪૨૮, ૪૩૭-૮

અસવાત, મિ. એ. એમ. ૫૨૧
 અહમદ, મિ. ઓસમાન ૪૯૩
 અહમદ, મિ. મહમદ-૪૩૮
 અંગત મંત્રી, આર્થર બે. ખાલ્ફરના -ને પત્ર ૨૧૩, ૨૨૬
 અંગત મંત્રી, એલિગનના -ને પત્ર ૨૧૬, ૨૫૦-૨,
 ૨૭૯, ૩૭૩ પા. ડી.
 અંગત મંત્રી, ચર્ચિલના -ને પત્ર ૨૧૫, ૨૨૭, ૨૬૬
 અંગત મંત્રી, જોહાનિસબગના કમિશનરના -ને પત્ર
 ૫૩૬
 અંગત મંત્રી, મિલનરના -ને પત્ર ૨૧૪
 અંગત મંત્રી, મોર્લીનાને પત્ર ૨૪૯, ૨૫૬
 અંગૂઠાનું નિશાન ૩૯૭, ૪૦૨, ૪૪૫, ૪૫૦, ૫૧૭;
 ૦૧૮૮૫ના ૩૦૦ કાયદા હેડિંગ ૩, ૩૬, ૧૪૦, ૧૫૫,
 ૪૩૩, ૪૪૫, ૫૧૭; ૦“અપમાનકારક છે, એમ
 શા માટે લાગવું જોઈએ” -લોર્ડ એલિગનનો મત
 ૧૪૦; ૦પુશીથી આપ્યું ૪૩૩; ૦મિલનરની
 સલાહથી આપ્યું ૨૨૪, ૪૩૭
 અંબુમન-એ-ઇસ્લામ ૧૯૭
 અંબારામ મહારાજ ૪૯૬
 અંબુ વલ્લભ ૩૭૪

આઈઝાક, મિ. ૩૧૪
 આટલકૂ ૨૫૭; -ને પત્ર ૩૦૪-૫
 આલ્ફ્રેડલાલ ૩૧૩, ૩૧૪, ૩૩૯, ૩૫૭, ૩૮૮, ૪૬૨,
 ૫૦૬
 આદમજી ૩૧૪
 આદમજી મિયાંખાન ૩૪૦, ૩૫૪, ૪૯૨; -ની કોમ
 પ્રત્યેની સેવાને ગાંધીજીની અંગલિ ૩૫૦-૧;
 -ને માનપત્ર ૩૫૪
 આદમી અને તેની દુનિયા ૦કવિ મલખારીનું પુસ્તક
 ૩૦૯
 આફ્રિકન વર્લ્ડ, ધિ ૨૦૦
 આમદ મહમદ ૪૨૮
 આમની સભા, જુઓ હાઉસ ઓફ કોમન્સ
 આચર, મિ. ૩૧૪
 આચરલાંડ, મિ. ૪૭૫
 આરગસ ૪૭૭
 આરડટ, મિ. વેન ૩૭૯
 આરમીનિયન ૨૮૨; -ની કતલ ઇંગ્લંડ પાશાએ કરી
 ૫૦૨
 આરાયૂત, મિ. એ. ડબ્લ્યુ. ૩૨, ૮૪, ૯૬, ૨૦૮,
 ૨૨૬ પા. ડી., ૨૬૦, ૨૭૦, ૨૮૨; -ને પત્ર ૯૩,
 ૧૭૩, ૨૧૦

આર્ચિબલ્ડ એન્ડ કોન્સ્ટેબલ એન્ડ કંપની, મેસર્સ -ને
 પત્ર ૨૧૬
 આર્યસમાજ ૧૮૮
 આંગલિયા, મિ. ૩૧૩, ૪૦૪ પા. ડી., ૪૯૨, ૪૯૫,
 ૪૯૭
 આંગલિયા, મિ. મહમદ કાસમ ૩૫૦, ૪૯૩; -એ
 પરમિટ માટેની અરજી પાછી ખેંચી લીધી ૫૧૪
 આંગળાંની છાપ ૩૮૭, ૩૮૮, ૩૯૧, ૩૯૪, ૩૯૬-૭,
 ૪૩૩, ૪૫૦, ૫૦૭; ૦આપવાનો ઇતકાર ૫૧૮;
 ૦“આપવી એ અપમાનજનક છે એમ શા માટે
 લાગવું જોઈએ” -લોર્ડ એલિગન ૧૪૦; ૦ટ્રાન્સવાલ
 એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટહુકમ હેડિંગ ઓળખવિધિ
 માટે આપવાની જરૂર ૧, ૩, ૫, ૯, ૫૬, ૬૮,
 ૭૧, ૯૧-૨, ૧૩૦; ૦ટ્રાન્સવાલ એશિયાઈ કાનૂન
 સુધાર વટહુકમ હેડિંગ ચીનાઓએ આપવાની
 જરૂર ૬૮
 આંદામાન ટાપુ ૩૫૩
 આંદોલન ંગિતગારાઓનું, તેમાં વેરવૃત્તિનો અભાવ
 ૪૮૧

ઇંગ્લંડ પાશા ૫૦૨, ૫૦૩
 ઇન્ડિસ્ટ્રીયલ આર્ટ્સ ઓફ ઇન્ડિયા ૧૧ પા. ડી.
 ઇન્ડિપેન્ડન્ટ (સ્વતંત્ર) ૩૬૭, ૩૭૯
 ઇન્ડિયન એમ્પ્યુલન્સ કોર (દળ) ૧૨૯
 ડ. ઓ. જુઓ ઇન્ડિયન ઓપીનિયન
 ઇન્ડિયન ઓપીનિયન ૧ પા. ડી., ૨ પા. ડી., ૪ પા. ડી.,
 ૭ પા. ડી., ૩૭, ૩૯, ૬૯ પા. ડી., ૯૦ પા. ડી.,
 ૯૬ પા. ડી., ૧૦૪, ૧૦૬, ૧૨૩, ૧૫૪ પા. ડી.,
 ૧૬૧, ૧૬૨, ૧૬૪ પા. ડી., ૧૯૭ પા. ડી.,
 ૨૨૦, ૨૨૧, ૨૩૧, ૨૫૦ પા. ડી., ૨૭૩, ૨૭૫, ૨૭૭
 પા. ડી., ૨૭૮ પા. ડી., ૨૮૬ પા. ડી., ૨૯૭,
 ૨૯૮, ૨૯૯ પા. ડી., ૩૧૪ પા. ડી., ૩૪૯ પા. ડી.,
 ૩૫૪ પા. ડી., ૩૬૫ પા. ડી., ૩૬૭ પા. ડી.,
 ૩૬૮, ૩૬૯, ૩૭૮, ૩૯૯, ૩૮૦, ૩૮૨ પા. ડી.,
 ૩૮૭ પા. ડી., ૩૮૯ પા. ડી., ૪૧૫, ૪૨૭, ૪૫૧,
 ૪૮૬ પા. ડી., ૪૯૩, ૪૯૪, ૪૯૯, ૫૦૧,
 ૫૦૪ પા. ડી., ૫૧૬, ૫૨૬, ૫૨૯; ૦ટોલ્સ્ટોય
 અને રસ્કિનના વિચારો પ્રમાણે ચલાવાઈ રહ્યું
 છે ૨૨૧; -ના અધિપતિ પર પત્ર ૪૭૮; -ના
 આવકખર્ચનો હિસાબ ૩૪૦; -ના તંત્રી ન્યૂ-
 ક્લેરના ધોળીઓ અંગે સન્ડે ટાઇમ્સના તંત્રીને લખે
 છે ૫૨૯; -ના સાચા માલિક ગાંધીજી ૨૨૧; -ના
 સ્ટાફે ઉમર હાજી આમદ ઝવેરીના માનમાં

ફિનિક્સમાં ભક્ત આપી ૪૯૪;—ની બાકી નીકળતી ઉચ્ચારણી ૩૩૬;—નું ધ્યેય હિંદી કોમ માટે કેળવણીનું એક સાધન બનવાનું છે ૨૨૧;—નો ગુજરાતી વિભાગ ૩૧૩, ૪૦૨;—નો હિંદી વિભાગ ૩૧૧, ૩૧૩; ૦માટે ડૉ. ઓલડીલ્ડનો શાનદાર લેખ મોકલ્યો ૧૯૧; ૦માટે લંડનનો પત્ર ૨૦ પા. ટી., ૨૧, ૨૪, ૨૫, ૩૯, ૨૯૭-૮;—માં જ્વિસ અમીરઅલીના ઇસ્લામ પરના પુસ્તકના તરજુમાની લેખમાળા પ્રગટ કરવાનો ઇરાદો ૨૯૭;—માંથી કોઈ નફો કરવામાં આવતો નથી ૨૨૧;—માં મિસિસ ખેસ્ટનું લખાણ ૩૩૬;—માં ત્રીડીટોપ અંગેના ફોટા છપાવી સ્પેલમેન્ટ બહાર પાડવાની સૂચના ૩૭૮, ૩૮૪

ઇન્ડિયન ડિરેક્ટરી ૫૦૭

ઇન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસની બ્રિટિશ સમિતિ ૧૭૯ પા. ટી.

ઇન્ડિયન લાઇબ્રેરી ૪૯૬

ઇન્ડિયન સ્ટાફ કોર ૨૫૮ પા. ટી.

ઇન્ડિયા ઓફિસ ૧૪૧, ૧૫૮ પા. ટી., ૧૯૧, ૨૧૦, ૨૧૭, ૨૨૬, ૨૨૮, ૨૩૨, ૨૪૦, ૨૪૭, ૪૩૦

ઇન્ડિયા કાઉન્સિલ ૧૭૩ પા. ટી., ૩૪૨

ઇન્ડિયા, ધિ ૨ પા. ટી., ૬ પા. ટી., ૨૧, ૨૪, ૩૨ પા. ટી., ૩૩, ૩૯, ૮૬ પા. ટી., ૧૯૩ પા. ટી., ૧૯૮ પા. ટી., ૧૯૯ પા. ટી., ૨૦૨, ૨૭૭ પા. ટી., ૩૧૦, ૪૧૪, ૪૧૫; ૦ગોડફ્રેની અરજી અંગે પ્રશ્નોત્તર પ્રગટ કર્યાં ૧૯૦, ૧૯૮ પા. ટી.

ઇન્ડિયા વી સર્વે ૨૧૦ પા. ટી.

ઇન્ડિયા હાઉસ ૩૨, ૫૧, ૯૬, ૯૭, ૨૭૬; ૦માટે શ્યામજી કૃષ્ણવર્માનું કાર્ય ૯૭

ઇબ્રાહીમ, મિ. ઇ. ૫૧૦

ઇબ્રાહીમ, મિ. ગટા ૪૩૭

ઇબ્રાહીમ, મિ. ખી. પી. ૩૫૬

ઇમામ અબદુલ કાદર (કાદિર) બાવાઝીર ૪૧૬ પા. ટી., ૪૨૮, ૪૩૮, ૫૨૧

ઇમિગ્રેશન ૩૭૨, ૩૮૨, ૩૮૪-૫, ૪૩૦, ૪૭૫, ૪૭૭, ૪૮૩; ૦૧૮૮૫ના ૩૧મ કાયદા હેઠળ હિંદીઓના પર કોઈ પ્રતિબંધ ન હોવો નેઈએ ૨, ૧૦, ૫૪-૫; ૦અનધિકૃત—ને પકડી પાડવા અત્યારનું વહીવટી તંત્ર સંપૂર્ણ અને અસરકારક છે ૫૫, ૧૩૪, ૧૬૬, ૨૩૪, ૨૩૬, ૩૦૫, ૪૩૧; ૦એશિયાઈઓ અને કાફરોના—સંબંધમાં દક્ષિણ આફ્રિકાના લોકોને કાયદા ધડવાની છૂટ હોવા વિષે અર્ચિલ ૫૨૫; ૦ટ્રાન્સવાલ એશિયાઈ કાનૂન સુધાર

વટહુકમ કાયદો બનતાં હિંદીઓનું—અટકશે ૪૧૫; ૦ટ્રાન્સવાલમાં એશિયાઈ ઓના—અંગે ચમનીનો રિપોર્ટ ૪૪૦, ૪૪૪-૫, ૪૪૯; ૦ટ્રાન્સવાલમાં એશિયાઈઓના—પર પ્રતિબંધ મૂકવા માટે ચમનીએ દર્શાવેલાં કારણો ૪૪૯; ૦ટ્રાન્સવાલમાં થતું અનધિકૃત—ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ માટેનું કારણ ૬૦, ૨૩૩; ૦ટ્રાન્સવાલમાંના હિંદીઓમાં—નું વર્ગભેદને ઉગ્ર બનાવ્યા વિના નિયમન કરવાની જરૂર ૧૮૯; ૦ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓના થતા અનધિકૃત—અંગે ધિ ટાઈમ્સ ૩૩; ૦ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓના થતા અનધિકૃત—અંગેના આક્ષેપનો ઇતકાર ૧, ૩, ૬, ૬૦, ૧૩૪, ૧૬૬, ૨૩૩-૪, ૪૦૦, ૪૦૨, ૪૧૩, ૪૧૬, ૪૨૧, ૪૩૨, ૪૩૯, ૪૪૦, ૪૪૨-૩, ૪૫૭, ૪૭૯; ૦ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓના થતા અનધિકૃત—ના આક્ષેપની તપાસ કરવા કમિશન નીમવાની માગણી ૧, ૩, ૫, ૬૧-૨, ૧૩૫, ૧૩૭, ૧૫૧; ૦ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓના થતા અનધિકૃત—નું પ્રમાણ કેટલું ૪૩૨, ૪૩૭, ૪૪૩; ૦ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓના—ને અટકાવવા કેપ અને નાતાલના કાયદા પૂરતા ન હોવાનો સોલોમનનો દાવો અને તે માટે ઓરેન્જ રીવર કોલોનીના જેવા કાયદા કરવાની ભલામણ ૩૪૧, ૩૪૫; ૦ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓના—ને અટકાવવાની રિચાર્ડ સોલોમનની હિમાયત ૩૪૪-૫; ૦જોઅર અમલમાં હિંદીઓના—પર કોઈ પ્રતિબંધ ન હતો ૨, ૧૨૬; ૦શાંતિ-રક્ષા વટહુકમનો ખોટો ઉપયોગ કરી હિંદીઓના—પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યા છે ૫૪, ૨૨૪, ૨૪૩; ૦હિંદીઓના—વિરુદ્ધ ટ્રાન્સવાલના ગોરા વેપારીઓ ૩૪૫; ૦હિંદીઓના ગેરકાયદે—અંગેનો સખત પુરાવો સરકાર પાસે હોવાનો સમૂહનો દાવો ૪૫૬; ૦હિંદીઓના—નું કેપ અને નાતાલના કાયદાના ધોરણે નિયમન કરવાની બાબતને ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓ માન્ય રાખશે ૩, ૫, ૩૩, ૬૧, ૧૨૧, ૧૩૫, ૨૪૩, ૪૮૧; ૦હિંદીઓના—પર ઓસ્ટ્રેલિયાના ધોરણે પ્રતિબંધ મૂકવાના સિદ્ધાંતો હિંદીઓને માન્ય છે ૩૦૪

ઇમ્પીરિયલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ૧૦૬ પા. ટી.

“ઇમ્પીરિયલ રેસ” ૨૮૨

ઇલેક્શન, ન્યુઓ ચૂંટણી

ઇસ્તબૂલ ૫૦૨

ઇસ્માઈલ, મિ. કાજી ૪૨૮

ઇસ્માઈલ ગોરા મહમદ ૪૪૧, ૪૬૪, ૪૬૭
 ઇસ્માઈલ મિયાં ૩૧૧
 ઇસ્લામ અબીરઅલીની કૃતિ ૨૧૬
 ઇચ્છેજની ઉદારતા ૩૯૩
 ઇંગ્લિશમેન, ધિ ૧૬૮ પા. ટી., ૨૫૮, ૨૭૧
 ઇંગ્લિશમેન ઇજ્જ આઈ ફાઈન્ડ હિમ ૧૯૪ પા. ટી.
 ઇન્ટન સ્કૂલ -ના હેડમાસ્તરને માન આપ્યું ૫૧૫
 ઇન્ટિંગ હાઉસ, એશિયાઈઓનું અંગે લેહા. મ્યુ.એ
 ધારા ઘડયા ૩૬૨
 ઇરેસ્મસ, મિ. ડી. ૩૭૯
 ઇલમ, મિ. પૉલ ૨૬૨
 ઇસપ મિયાં, મિ. ૩૯૮, ૪૨૮, ૪૩૫, ૪૪૮, ૪૫૭,
 ૫૨૧
 ઇસ્ટ ઇન્ડિયા એસોસિએશન ૯૩, ૧૦૬ પા. ટી.,
 ૧૨૯, ૧૬૨, ૨૦૭, ૨૩૩, ૨૭૧, ૨૮૨, ૨૮૫,
 ૩૪૬; -ની કાઉન્સિલ ૭ પા. ટી., ૧૨૯; -ની
 ફરિયાદોની આધારશિલા : તમામ સહુવર્તનવાળા,
 વફાદાર અને ઉદ્યમી બ્રિટિશ પ્રજાઓને ભલિ
 કે રંગના ભેદભાવ વિના સામ્રાજ્યમાં સરખા
 હક મળવા લેઈએ ૧૨૯; -માં ગાંધીજીનું ભાષણ
 ૨૬૦-૧; -માં રિચનું ભાષણ ૧૬૨, ૨૮૨-૩
 ઉપકારપત્ર અપ્રતિનિધિમંડળે છાપામાં મોકલ્યો ૨૮૪
 ઉમર, મિ. ૫૧૦
 ઉમર, શેઈ ૩૫૭, ૫૦૭
 ઉમરજી, સાલે ૪૨૮, ૪૩૮, ૫૨૧
 ઉર્દૂ ૧૬૨ પા. ટી., ૧૬૫ પા. ટી.
 ઉસ્માન મહમદ ૫૦૮
 ઓડમ, મિ. જી. જે. ૨૦, ૨૮ પા. ટી., ૩૬ પા. ટી.,
 ૭૯, ૧૦૧, ૧૦૩, ૨૭૦; -ને પત્ર ૨૦, ૨૮
 પા. ટી., ૩૬ પા. ટી., ૭૯, ૧૦૧, ૧૦૩, ૨૦૫
 ઇડવર્ડીશ્ચર, ધિ ૨૬૨, ૩૬૩, ૩૬૪, ૩૬૯, ૫૧૦
 એડવર્ડ, સમ્રાટ ૬૮, ૨૩૬ પા. ટી., ૪૦૩, ૪૩૬, ૪૩૮;
 -નો પેગામ ૪૩૫
 એડિનબરો યુનિવર્સિટી ૨૧૯
 અધિકલ રિલિજિયન ૩૦૦ પા. ટી.
 અધિકલ સોસાયટી ૨૮૩
 અનસાર્વલોપીડિયા ત્રિટાનિકા ૩૨૦ પા. ટી.
 એન્ટી ઇન્ડિયન લો ફંડ ૩૫૦, ૩૫૬; ંકમિટી ૩૯૮,
 ૪૦૭, ૪૨૩; ંગિલ ૩૧૧; ંલડત ચાલુ રાખવા
 માટે જરૂરી ૪૨૩

એપેલેટ બોર્ડ ૪૧૭
 એપિસીનિયા ૪૩૬
 અમ્પાયર ૨૦૨
 એમ્પાયર ટાઇપરાઈટિંગ કંપની -ને પત્ર ૨૦૨, ૨૧૧
 એમ્પાયર થિયેટર, નૂનું ૭, ૫૩; -માં જંગી સભા
 ૧૯૩
 એમ્પ્ટીલી, લોર્ડ ૪૦૬, ૪૭૭, ૫૩૨
 અલિન શમિગ્રન્ટ, ધિ ૨૫૮ પા. ટી.
 એલેક્ઝાંડર, પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ૨૬૯, ૩૧૯, ૪૪૬
 એલિગન, લોર્ડ ૧, ૪, ૯, ૧૧, ૧૨, ૧૮, ૨૧, ૩૨,
 ૩૩, ૩૪, ૩૬, ૪૧, ૪૫, ૪૬, ૪૯, ૫૦, ૫૨,
 ૬૨, ૬૫, ૭૨, ૭૩, ૭૪, ૭૬, ૭૯, ૮૦, ૮૪,
 ૮૫, ૮૬, ૮૮, ૮૯, ૯૦-૨, ૯૩, ૯૫, ૯૮,
 ૧૦૦, ૧૦૧, ૧૦૫, ૧૦૭, ૧૦૯, ૧૧૪, ૧૧૫,
 ૧૧૬, ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૨૦, ૧૨૧, ૧૨૨, ૧૨૩,
 ૧૨૪, ૧૨૫-૭, ૧૨૮-૪૨, ૧૪૩, ૧૪૫, ૧૪૭,
 ૧૪૮, ૧૫૧, ૧૫૨, ૧૫૪, ૧૫૫, ૧૫૬, ૧૫૭,
 ૧૫૮, ૧૬૦, ૧૬૧, ૧૬૩, ૧૬૭, ૧૬૯, ૧૭૦,
 ૧૭૧, ૧૭૩, ૧૭૪, ૧૭૬, ૧૭૮, ૧૮૦ પા. ટી.,
 ૧૮૭, ૧૯૦, ૧૯૧, ૧૯૨, ૨૦૫, ૨૦૬, ૨૦૮,
 ૨૧૫, ૨૧૮, ૨૨૩, ૨૨૪, ૨૨૬, ૨૩૩, ૨૩૪,
 ૨૪૧, ૨૪૭, ૨૫૬, ૨૬૨, ૨૬૪, ૨૮૮, ૨૮૯,
 ૩૩૦, ૩૩૩, ૩૭૩, ૩૭૪, ૩૮૩, ૩૮૪, ૩૯૮,
 ૪૦૧, ૪૦૨, ૪૦૫, ૪૦૮, ૪૨૨, ૪૨૫, ૪૨૬,
 ૪૩૦, ૪૩૫, ૪૪૮, ૪૫૦, ૪૫૮, ૪૭૦, ૪૯૦,
 ૫૦૦, ૫૦૧, ૫૩૫, ૫૩૬ પા. ટી.; અંગાળાંની
 છાપ અને ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ વિષે ૧૪૦;
 -એ ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ રદ કર્યો ૨૮૫;
 -એ હિંદી વિરોધી કાયદા અંગે ટ્રાન્સવાલની
 સરકાર પર ખરીતો મોકલ્યો ૨૪૧; ંટ્રા. એ.
 કા. સુ. વટહુકમનો હેતુ બ્રિટિશ હિંદી કોમની
 સ્થિતિ સુધારવાનો હોવાનો દાવો કરે છે ૧૩૬;
 -ની ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓના પ્રતિનિધિમંડળે
 મુલાકાત લીધી ૧૨૮-૪૨; -નું ટ્રાન્સવાલના
 હિંદીઓના પ્રતિનિધિમંડળ સમક્ષ ભાષણ ૧૩૮-
 ૪૨; -ને આપવાની અરજીનો મુસદ્દો ૧૨૦-૧;
 -ને ચીનાઓની કોમ તરફથી ટ્રાન્સવાલમાંની
 તેમની ફરિયાદો વિષે રનૂઆત ૧૫; -ને ટ્રા.
 એ. કા. સુ. વટહુકમ અંગે ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓના
 પ્રતિનિધિમંડળનો વિનંતીપત્ર પર-૬૨; -ને ટ્રા. એ.
 કા. સુ. વટહુકમ નામંજૂર કરવાની ટ્રાન્સવાલના
 હિંદીઓના પ્રતિનિધિમંડળની વિનંતી ૧૩૦; -ને

દ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ સંબંધી ઇચ્છંડના હિંદી વિદ્યાર્થીઓની અરજી ૯૦-૨; -ને ટ્રાન્સવાલના જથાબંધ વેપારી હિત ધરાવતી પેટીઓનો વિનંતી-પત્ર ૬૦; -ને તાર ૪૨૪; -ને નાતાલના હિંદી-ઓની સ્થિતિ અંગે પત્ર ૨૭૯-૮૧; -ને ન્યાય કરવાની વૃત્તિ કરતાં ગોરાઓનો ૩૨ વધારે લાગે છે ૫૦૦; -ને પત્ર ૫૨-૬૨, ૧૦૪; -ને પત્રનો મુસદ્દો ૩૫, ૪૯-૫૦; -ને પાન-ઈસ્લામિક સોસાયટીનો વિનંતીપત્ર ૧૯૧; -ને મળેલું પ્રતિ-નિધિમંડળ ૧૨૮-૪૨; -ને વિનંતીપત્ર ૧૨૫-૭, ૨૭૭ પા. ડી.; -ને વેપારીઓના પરવાનાના કાયદા સંબંધમાં નાતાલ સરકારમાં દરમિયાનગીરી કરવાની વિનંતી ૧૧૭-૮; -ને વ્રીડીટોર્પના વાડા અંગેના વટહુકમને નામંદૂર કરવાની વિનંતી ૪૯-૫૦; -ને વ્રીડીટોર્પના વાડા અંગેના વટહુકમ સંબંધી પત્ર ૨૫૦-૩; ઓમાને છે કે અનસિવિ-લાર્થકુડની વ્યાખ્યામાં ગિરમીટિયાના છોકરાઓ નહીં આવવા નેઈએ અને કલડ પીપલમાં હિંદીઓ-નો સમાવેશ થતો ન નેઈએ ૩૭૩; ઓસમદ મંદૂરી માટે દ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ ગયો ૪૨૧ એલિગન, લોડના અંગત મંત્રીને પત્ર ૧૮, ૪૧, ૬૫, ૬૯ પા. ડી., ૭૫, ૮૩, ૧૦૮, ૧૧૭-૮, ૧૪૨-૩, ૧૫૦, ૧૬૩-૪, ૧૬૯, ૨૧૯, ૨૫૦-૨, ૨૭૯ એશિયાઈ ઓડપર શીતળાના કેસો છુપાવવાનો આક્ષેપ ૩૬૧-૨; ઓએક નતની મરફી -મિ. આયર-લાંડનો મત ૪૭૫; ઓકચેરી (ખાતું) ટ્રાન્સવાલમાં ૫૪, ૧૬૬, ૩૯૧, ૩૯૮, ૪૭૪; ઓકચેરીની નિષ્ક-ળતા અંગે રેન્ડ હેલી મેલની ટીકા ૪૭૪; ઓકચેરીની સ્થાપના અને તેને રદ કરી ૫૪; ઓકચેરીમાંના અમલદારોની લાંચરુશવત ૫૪, ૪૩૧; ઓકચેરી-માંના અમલદારોની લાંચરુશવત બ્રિટિશ ઇન્ડિયન એસોસિયેશનની મહેનતને કારણે પકડાઈ અને લાંચ લેતા અમલદારોને કાઢી મૂકવામાં આવ્યા ૪૩૧, ૪૪૮; -ની દ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ અને ૧૮૮૫ના ૩૦૦ કાયદા અન્વયે વ્યાખ્યા ૧૧૦; -નું ટ્રાન્સવાલમાં ધંધા અનુસાર વિભાગીકરણ ૪૪૯-૫૦; -નું ટ્રાન્સવાલમાં સંખ્યાબળ ૨૬૦-૧; ઓબનર ૪૭૪

પશિયા ક્વાર્ટર્લી રિવ્યૂ, ષિ ૩૨ પા. ડી.; -ના તંત્રી મિ. આરાયુન ૩૨ એશિયાટિક ઈટિંગ હાઉસ અંગેનો ધારો ૩૬૯ ઇ શોર્ટ હિસ્ટરી ઓફ ષિ સારાસેન્સ (આરબોનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ) ૧૨ પા. ડી.

એસીરિયા ૩૩૪ એસોસિયેશન ઓટ્રાન્સવાલના હિંદીઓનું ૩૯૬; ઓસ્તનબર્ગના હિંદીઓનું ૩૯૬ એસ્કમ્બ, મિ. હુરી ૬૧, ૧૧૭, ૨૨૧, ૨૮૦; -એ ગાંધીજીને મળવા બોલાવ્યા ૨૨૧; ઓપરવાના અધિકારીઓના નિર્ણયો સામે સર્વોચ્ચ અદાલતને અપીલ કરવાના હિંદીઓના અધિકારને છીનવી લેવા સામે ખેદ દર્શાવે છે ૨૮૦; ઓહિંદીઓને મ્યુનિસિપલ મતાધિકારથી વંચિત રાખવા સામે ખેદ દર્શાવે છે ૨૮૦ એસ્કવીથ, મિ. ૨૯૫ એંગ્લો-ઈન્ડિયન ૨૧, ૧૨૧, ૧૩૧, ૩૪૨; -ને દ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ નામોશી લગાડે છે ૧૫૫; -નો ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓના પ્રતિનિધિમંડળને ટેકો ૨૧ ઓન કોમ્પ્રોમાઈસ ૨૩૩ પા. ડી. ઓનરરી મેજિસ્ટ્રેટ ૫૩૬ પા. ડી. ઓરેન્જ રીવર કોલોની ૩૪૫, ૪૩૮, ૪૭૨; -ના કાયદા પ્રમાણે કેવળ ધરગતુ નોકરો જ દાખલ થઈ શકતા હતા ૩૪૧ પા. ડી.; -નો કાયદો ૩૪૧; -માં કાળા લોકોનું પ્રતિનિધિત્વ ગોરો કરતો હતો ૩૩૨; ઓસરકારી ગેજેટ ૩૩૨ ઓલ્ડફીલ્ડ, રો. નેશીઆ ૨૭, ૩૬, ૩૭, ૩૮, ૬૪, ૯૭, ૧૦૨, ૧૧૨, ૧૫૪, ૧૭૭, ૧૯૧, ૨૫૦, ૨૫૫, ૨૯૬, ૪૧૪; -ને પત્ર ૨૭, ૩૮, ૬૪, ૧૧૨, ૧૫૪, ૧૭૭, ૨૫૦, ૨૫૫; -નો શાનદાર લેખ ૧૯૧ ઓસમાન અહમદ ૩૧૩, ૪૯૩, ૫૧૪ ઓસમાન અહમદ એફેન્દી ૪૯૬ ઓસમાન મહમદ એફેન્દી ૪૭૩ ઓસમાન, મિ. લતીફ ૪૧૧, ૪૨૮, ૪૩૮, ૪૫૯ ઓસ્ટિન, મિ. ૯૨ ઓસ્ટ્રેલિયા -ની પાર્લિમેન્ટમાં એશિયાઈ બહિષ્કરણ વિધેયક (એશિયાટિક એક્સક્લ્યુઝન બિલ) નામંદૂર કરવામાં આવ્યું ૨૩૪ ઓળખનાં સાધનો ૪૫૭ ઓળખવિધિ માટે અંગૂઠાની છાપ ૩૮૮ કોટોદિયા, ગુલામ મહમદ ૩૮૮ કમરુદ્દીન, મિ. ૪૯૩ કરસનદાસ, મિ. ૪૬૩ કર્ઝન, લોર્ડ ૨૪૧, ૨૪૭, ૨૫૬; -એ નાતાલની સરકાર પર બ્રિટિશ હિંદીઓ સંબંધીના વર્તાવ સામે

ખરીતો મોકલ્યો ૨૪૧, ૨૪૭; -નું સાતમા અંદાજપત્ર પરનું ભાષણ ૨૪૧
 કટિસ, મિ. લાયનલ ૩, ૭૧, ૩૭૪, ૪૨૨, ૪૩૦, ૪૮૪, ૫૦૦, ૫૧૮, ૫૧૯, ૫૩૦; -એ ઓળખ-વિધિ માટે સૂચવેલી પદ્ધતિનો ટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિમંડળે વિરોધ કર્યો ૭૧; ટ્રાન્સવાલ એશિયાટિક રજિસ્ટ્રેશન કાયદાના એકમાત્ર ધડવૈયા ૫૦૦; -ની ઓળખતા ઉચ્છ્વ કટિબંધમાં આવેલા પ્રદેશો હિંદીઓને વસાવવા માટે અલગ રાખવાની દરખાસ્ત ૪૮૪; -નો ટાક્સ પર પત્ર ૫૧૮-૯; -નો બ્રિટિશો અને હિંદીઓની વચ્ચે એકસરખાઈ ન હોવાનો અભિપ્રાય ૫૦૦, ૫૧૮-૯ “કલડે પરસન” -માં એશિયાઈનો સમાવેશ થતો નથી પરંતુ
 કાઉન્ટી સ્કૂલ -ના આચાર્યને પત્ર ૨૧૨; -ના મંત્રીને પત્ર ૨૦૩
 કાઉન્સિલ, લેજિસ્લેટિવ, ટ્રાન્સવાલની સમક્ષ ટ્રાન્સવાલ એશિયાટિક રજિસ્ટ્રેશન ધારો ૪૨૧, ૪૨૨
 કાહલિયા, મિ. એ. ઈ. એમ. ૩૮૯, ૫૦૯, ૫૨૧
 કાજી, મિ. ૫૨૧
 કાદિર, મિ. એસ. એ. ૧૯૭
 કાફર (કાફિર) ૧૮૯, ૨૦૫, ૩૪૪, ૩૫૯, ૩૬૮, ૪૩૨; ઓને ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ ૫૯; ૦ અને બ્રિટિશ હિંદીઓ તેમની બંનેની વચ્ચે ભેદ પાડવાની જરૂર ૧૮૯, ૨૦૫; -નું નેહાનિસ-બર્ગમાં સંખ્યાબળ ૩૬૨; -નું ટ્રાન્સવાલમાં સંખ્યાબળ ૪૩૭; -ને ટ્રા. એ. ૨. વટહુકમથી બાકાત રાખવામાં આવ્યા ૪૧૯, ૪૩૨, ૪૩૭; -ને ટ્રા. એ. ૨. વટહુકમ હેઠળ નથી પાસ લેવા પડતા કે નથી તેમના છોકરાઓને રજિસ્ટર થવું પડતું ૪૩૧; -ને હિંદીઓની સાથે વેપાર કરવા સામે ઉશ્કેરવામાં આવ્યા ૩૬૨; -નો ટ્રાન્સવાલમાં જમીન ધારણ કરવાનો હક ૨; ઓપોલીસ ૧૬૬, ૪૩૬
 કામા, મિ. નાદિરશાહ એ. ૪૧૬ પા. ટી., ૪૨૮, ૪૩૭
 કાયદો, ઉલ્લે ૧૮૮૫નો ૨, ૫, ૧૦, ૪૭, ૪૯, ૫૩, ૫૭-૬૨, ૧૨૨, ૧૨૫, ૧૨૬, ૧૩૪, ૧૪૨, ૨૨૪, ૨૨૫, ૨૬૭, ૪૦૫, ૪૨૧, ૪૪૩, ૪૫૫, ૪૮૧; ઓને બોચર અમલ ૪૩૩; ઓને વ્રીડીટોર્પના વાડાઓ અંગેનો વટહુકમ ૪૯; ઓનવચે બોચર અમલમાં પરવાના આપવામાં આવતા પરંતુ પરવાનાના કાયદાનો વહીવટ

શિથિલ હતો ૨૨૪; ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓને નાગરિક અધિકારોથી વંચિત રાખે છે ૫૩; ટ્રાન્સવાલમાં એકલદોકલ ગેરકાયદે પ્રવેશના કિસ્સા સંબંધમાં પૂરતો ૮; ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓના પ્રવેશની સામે પ્રતિબંધ કરતો નથી ૫૪-૫, ૫૭-૮, ૨૨૪; -ની ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમની સાથે સરખામણી ૩, ૧૦, ૫૭-૬૦, ૧૨૨, ૧૨૫; -ને બોચર યુદ્ધ બાદ ખેંચી લેવાનો બ્રિટિશ સરકારનો ઇરાદો ૧૨૬; -નો ઉદ્દેશ માત્ર પાઉન્ડ ૩નો કર લેવા અંગેનો હતો ૫૪; -નો બોચર હેડળ અમલ ૧૦; -નો બોચર હેડળ કડક અમલ થતો ન હતો ૫૫; -નો લોર્ડ મિલ્નર દ્વારા કડક અમલ ૫૪-૫; ઓલોકેશનો અને મહોલ્લાઓ સિવાય ટ્રાન્સવાલમાં બીજા જગ્યાઓએ સ્થાવર મિલકતના હકથી એશિયાઈઓને વંચિત રાખે છે ૫૪, ૧૨૦, ૪૫૫-૬; ઓહિંદી વેપારીઓને એક જ વખત પાઉન્ડ ૩ આપવાની ફરજ પાડે છે ૧૦, ૫૪, ૫૭; ઓહેડળ અપાયેલા પાઉન્ડ ૩ની રસીદો ટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશ કે વસવાટનો અધિકાર આપવાના પરવાના બરાબર ન હતી ૨૨૪; ઓહેડળ એશિયાઈઓની વ્યાખ્યા ૧૧૦; ઓહેડળ ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓએ અંગૂઠાનું નિશાન આપવું પડતું ૩; ઓહેડળ ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓએ ઓળખવિધિ માટે કોઈ વિગતો આપવી પડતી ન હતી ૫૭; ઓહેડળ ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓએ નોંધણીનાં પ્રમાણપત્ર લેવાં પડતાં હતાં ૩-૪; ઓહેડળ નોંધણી ૨-૩; ઓહેડળ નોંધણી કરાયેલાં માળાપનાં બાળકોની નોંધણી કરાવવાની જરૂર પડતી ન હતી ૫૭; ઓહેડળ ફરીને, લોર્ડ મિલ્નરની સલાહ અનુસાર હિંદીઓએ સ્વૈચ્છિક નોંધણી કરાવી ૧૩૪, ૧૬૦; ઓહેડળ માત્ર વેપારીઓએ જ પાઉન્ડ ૩ ભરવા પડતા હતા ૫૭

કારાવાસ, જુઓ નેલ

કાર્ટરાર્થટ, સર આલબર્ટ -ને પત્ર ૯૪, ૧૦૫, ૧૧૪-૫
 કાર્સન, સર એડવર્ડ ૧૫૮ પા. ટી.

કાવ્યદોહન ૩૫૪

કાળા (કલડે) લોકો ૨૦૬, ૪૫૨, ૪૮૧; ઓને બ્રિટિશ હિંદીઓ વચ્ચે ભેદ કરવાની જરૂર ૧૮૯; ઓકેપના પાસના કાયદાની સામે થયા ૪૫૨; -ની “ટ્રાન્સવાલમાંની સ્થિતિ કેપ સંસ્થાનના નેવી હોવી નેઈએ” -એમ્બરલેન ૨૩૮; -ને ઓરેન્જ રીવર કોલોની મ્યુનિસિપાલિટીમાં પ્રતિનિધિત્વ ૩૩૨; -ને

ગોરાઓથી અલગ રાખ્યા ૨૫૧; -ને મ્યુનિસિપલ કાયદામાં અનસિવિલાર્ડનું વ્યાખ્યામાં સમાવવા ન લેઈએ -લૉર્ડ એલિંગ ૩૭૩

કિચિન, મિ. એચ. ૧૦૦

કિચિન, મિ. લેસકે -ને પત્ર ૧૦૦, ૧૫૩

કુલી ૩૪૫, ૪૩૫

કીકા પરસાદ -એ પારકી પરમિટે ટ્રાન્સવાલમાં દાખલ થવાનો પ્રયાસ કર્યો ૩૭૪

કીદવે, મિ. ૫૦૨

કુવાડિયા, મિ. ૩૬૯, ૩૭૯, ૩૮૯ પા. ડી., ૪૩૫, ૪૪૮, ૫૧૭, ૫૨૧

કુવાડિયા, મિ. આમદ સાલેજ ૩૭૩, ૩૯૦, ૩૯૮, ૪૨૩

કુવાડિયા, મિ. ઇથ્રાહીમ સાલેજ ૩૭૩ પા. ડી.

કુવાડિયા, મિ. એમ. એસ. ૪૨૮

કૂપર, મિ. ચાર્લ્સ એફ. -ને પત્ર ૧૭૪-૫

કૂપર, મિ. નસરવાનજી ૨૮૩

કેથલિક સંપ્રદાય ૧૮૮

કેપ -ના ઇમિગ્રેશન કાયદા હેઠળ એશિયાઈઓએ લેવા પડતા પરવાના ૨૬૩; -ના હિંદીઓને દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ ઇન્ડિયન કમિટીના ફંડમાં નાણાં આપવાનો અનુરોધ ૪૦૬-૭; -ની સરકાર પાસના કાયદાનો કડક રીતે અમલ કરી શકતી નથી ૪૫૨; -માં કલઈ લોકો ૪૫૨; -માં ખીડી પીવાની ખરાબ આદત સામેનો કાયદો ૯૦; -માં હિંદીઓની ફરજ ૪૨૮; -માં હિંદીઓ માટે પાર્લિમેન્ટનો મતાધિકાર ૨૩૭

કેપ આરગસ, યિ એશિયાટિક ઓર્ડિનન્સ અંગે હિંદી આગેવાનોની સાથે મસલત કરવાનો અનુરોધ કરે છે ૨૯૯-૩૦૦

કેપ ઇન્ડિયન લીગ ૩૬૫; -ને હિંદીઓની તકલીફો દૂર કરવા નાતાલ ઇન્ડિયન કોંગ્રેસનો દાખલો અનુસરવાનો અનુરોધ ૩૬૫

કેપ ઇમિગ્રેશન એક્ટ ૦નવો ૨૩૫, ૨૮૯, ૩૭૨, ૩૮૨; ૦નાતાલના કાયદા કરતાં ઘણા ખરાબ ૩૮૬; -ની હિંદીઓને લગતી કલમો ૩૮૪-૫; -ને શાહી મંત્રી મળી ૩૮૨; ૦હેઠળ અંગૂઠાનું નિશાન આપવાની જરૂર ૨૮૯; ૦હેઠળ આપવામાં આવેલી પરમિટો પર હિંદીઓની છપીની જરૂર ૩૮૨, ૩૮૫; ૦હેઠળ એશિયાઈઓને કામચલાઉ પરમિટ મળશે ૨૮૯, ૩૮૫; ૦હેઠળ પત્ની-બાળકો માટે પરમિટની જરૂર નથી ૩૮૪; ૦હેઠળ પરવાનો લીધા વિના

બહાર જનાર હિંદીનો પાછા ફરવાનો હક નાબૂદ થાય છે ૪૮૩; ૦હેઠળ પ્રોહિબિટેડ ઇમિગ્રન્ટો ૩૮૪; ૦હેઠળ માત્ર નૂના હિંદીઓ જ સંસ્થાનમાં પાછા આવી શકે ૩૭૨; ૦હેઠળ શૈક્ષણિક અને ભાષાવિષયક કસોટી ૩૮૪; ૦હેઠળ શૈક્ષણિક અને ભાષાવિષયક કસોટી કડક બની ૨૩૫

કેપ એસોસિયેશન ૩૬૫

કેપ ગવર્નમેન્ટ ગેજેટ ૩૮૨, ૩૮૪

કેપ ડીલર્સ એક્ટ ૧૦

કેપ લાઇસન્સિંગ એક્ટ ૩૬૫

કેપ સર્વોચ્ચ અદાલત ૭ પા. ડી.

કેમેરોન, કિમ એન્ડ કંપની, મેસર્સ -ને પત્ર ૧૪૬

કેમ્પબેલ-બેનરમેન, સર હેનરી -એ ટ્રાન્સવાલનો કાયદો નાપસંદ કર્યો ૨૮૩

કેલનબેક, મિ. એચ. -ને પત્ર ૭૭

કેલિફોર્નિયા -નું રાજ્ય ૨૩૨; -માં જાપાની લોકોની વસ્તી ૩૦૭

કેળવણી ૦અફઘાનિસ્તાનમાં ૪૪૭; -ની હિંદીઓ માટે ૭૩૨ ૩૪૬

કોઈટ, ડોક્ટર ૩૪૮

કોએલ, મેરી ૩૭૯

કોક્સ, હેરલ્ડ ૧૧, ૩૨, ૮૭, ૧૦૦, ૧૦૮, ૧૧૯ પા. ડી., ૧૨૮, ૧૩૮, ૧૫૪, ૧૮૪ પા. ડી., ૨૦૮, ૨૨૬ પા. ડી., ૨૪૬, ૨૪૭, ૨૫૪, ૨૭૦, ૨૮૩, ૪૭૪, ૪૭૭; -નું એલિગન સાથેની મુલાકાત દરમિયાન ભાષણ ૧૩૮; -નું મોર્લીની મુલાકાત દરમિયાન ભાષણ ૨૩૭-૮; -ને પત્ર ૭૩, ૮૦, ૧૬૭

કોટન, મિ. એચ. ઈ. એ. ૨૦૨, ૨૦૪, ૨૩૧, ૨૮૦, ૨૮૨

કોટન, સર હેનરી ૧૧, ૧૨, ૨૧, ૨૬, ૩૨, ૩૫, ૪૧, ૪૫, ૫૦ પા. ડી., ૭૩, ૯૮, ૧૦૦, ૧૦૮, ૧૧૯ પા. ડી., ૧૨૧-૪, ૧૨૮, ૧૩૬, ૧૩૮-૪૧, ૧૫૪, ૧૬૩, ૧૮૩, ૧૮૪ પા. ડી., ૧૯૨, ૨૦૪-૭, ૨૨૬ પા. ડી., ૨૩૯, ૨૪૬, ૨૫૦, ૨૭૦, ૪૭૪, ૪૭૭; -એ ડો. ગોડફ્રેની અરજી સંબંધી પાર્લિમેન્ટમાં પ્રશ્ન પૂછ્યો ૨૦૬; -એ વીડીટોર્પના વાડાઓ અંગેના વટહુકમ અંગે પાર્લિમેન્ટમાં પ્રશ્ન પૂછ્યો ૨૫૦-૧; -નું આમની સભામાં મળેલી સભામાં ભાષણ ૧૧૯ પા. ડી., ૧૨૨, ૧૨૮; -નું એલિગનની મુલાકાત દરમિયાન ભાષણ ૧૩૬-૭, ૧૫૫; -નું મોર્લીની મુલાકાત દરમિયાન

- ભાષણ ૨૩૯; -ને પત્ર, ૨૬, ૮૬-૭, ૧૫૮-૯, ૧૬૩ પા. ટી., ૧૭૦, ૧૭૧
- કોડી, મિ. જેમ્સ ૩૭૩
- કોનસલ, ઠાકતર ૨૭૦
- કોન્ઝર્વેટિવ (રૂઢિચુસ્ત) પક્ષ ૧૫૫ પા. ટી., ૨૧૩; ંટ્રાન્સવાલના હિંદીઓના પ્રતિનિધિમંડળના ઉદ્દેશો-ની તરફેણ કરે છે ૨૧
- કોન્સલ (વાણિજ્ય-દૂત) ંચીનતા ૬૮, ૪૫૮; ંપોર્ટુ-ગલના ૩૪૬, ૫૨૬; ંથ્રિટનના ૫૨૬
- કોન્સલ, મિસિસ ૧૯૭
- કોન્ડન ૩૪, ૯૯
- કોલિન્સ, મિ. ૩૭૯
- કોલોનિયલ કોન્ફરન્સ (સંસ્થાનોતા વડા પ્રધાનોની પરિષદ) ૬૧, ૧૭૮, ૨૪૧, ૨૪૭, ૩૫૮, ૩૯૮, ૪૧૧, ૪૫૫, ૪૬૬, ૪૭૩; -માં ંશિયાઈઓના ધમિયેશન સંબંધમાં કાયદા કરવાની દક્ષિણ આફ્રિકાના લોકોની છૂટ અંગે ચર્ચિલનું ભાષણ ૫૨૫; -માં ચેમ્બરલેને સામ્રાજ્યની નીતિ દેહ કરી ૬૧
- કોલોનિયલ પેટ્રિયોટિક યુનિયન (સાંસ્થાનિક દેશભક્ત સંઘ) ૩૯૯
- કોહેન, મિ. ૧૭, ૧૬૧, ૧૭૭
- કોંગ્રેસ હોલ ૨૨૦
- કોઉઝ, ઠાકતર ૪૨૨
- કૂગર, પ્રેસિડન્ટ ૧૩૬, ૧૫૫, ૨૬૭, ૪૩૨, ૪૩૭, ૪૫૬
- કૂગર્સીદોર્પ ૩૩૨, ૩૩૩; -ની વિશાળ સભામાં વ્યક્ત કરાયેલી ઉચ્ચ લાગણી ૨૩૩
- ક્રેગ, મિસ માર્થા ૧૯૭
- ક્રોફ્ટ, મિ. એચ. ૩૭૪
- કોમર, ફર્સ્ટ અર્લ ંફ ૩૯૫ પા. ટી., ૪૫૪
- ક્લાકો ૩૭૯
- ક્લે, મિ. હેનરી ૩૨૦
- ક્લેમેન્ટ્સ પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ -ને પત્ર ૨૧૧
- ક્લિન, મિ. ૪૭૫, ૫૩૦; -નું ભાષણ ૩૦૭, ૩૪૫-૬; -નું ભાષણ ખર્તાવે છે કે ગોરાઓને હિંદીઓની સ્થિતિની જરાય ખબર નથી ૩૦૫
- ખત ંગુલામગીરીનું, તે સંબંધી હિંદીઓએ ભાત રાખવાની જરૂર ૪૮૯
- ખરસેદજી, મિ. ૪૩૬
- ખરીતો ંલોઈ સેલ્ઝોર્નનો ૪૦૦, ૪૩૭
- ખંડેરિયા, મોહનલાલ ૪૨૮, ૪૩૭
- ખાન, મિ. ૪૨૮
- ખુરશેદજી, મિ. ૪૨૮
- ગદુ, મિ. એ. એન. ૫૨૧
- ગબરુ, મિ. ૪૨૮, ૪૩૮
- ગાર્ડિનર, મિ. ૨૮૪
- ગાંધી, કરતૂરબા ૧૫૯, ૫૩૩ પા. ટી.
- ગાંધી, છગનલાલ ૨૦, ૪૬૨; -ને પત્ર ૩૦૨, ૩૦૩, ૩૧૦, ૩૧૧, ૩૧૨, ૩૧૩-૪, ૩૨૩-૪, ૩૩૬-૭, ૩૩૮, ૩૩૯, ૩૪૦-૧, ૩૪૯, ૩૫૪, ૩૫૬, ૩૬૩, ૩૮૦, ૩૮૧, ૩૮૯-૯૦, ૪૦૩, ૪૧૫, ૪૫૯-૬૦, ૪૬૫, ૪૮૬, ૪૮૭-૮, ૫૦૬, ૫૦૮-૯, ૫૦૯-૧૦, ૫૩૩; -ને પત્રનો સાર ૨૯૭-૮, ૨૯૮
- ગાંધી, દેવદાસ ૪૬૨
- ગાંધી, મગનલાલ ૩૧૩, ૩૩૯, ૩૪૦, ૩૫૭, ૪૬૨, ૫૦૬
- ગાંધી, મણિલાલ ૨૯૮, ૨૯૯, ૩૧૧, ૩૨૩, ૩૪૦, ૩૫૬, ૪૬૨ પા. ટી.
- ગાંધીજી (મોહનદાસ કરમચંદ) ૧-૩, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૧૯, ૩૧, ૩૨, ૩૩, ૩૫, ૪૧, ૪૯ પા. ટી., ૫૧, ૫૨, ૬૨ પા. ટી., ૬૮ પા. ટી., ૬૯, ૭૦, ૭૧, ૭૩ પા. ટી., ૭૫, ૭૬, ૭૭, ૮૨ પા. ટી., ૮૩, ૮૬ પા. ટી., ૮૭, ૯૦ પા. ટી., ૯૪ પા. ટી., ૯૭ પા. ટી., ૯૯ પા. ટી., ૧૦૪ પા. ટી., ૧૧૯-૨૧, ૧૨૮, ૧૨૯, ૧૩૧, ૧૩૫, ૧૩૯, ૧૪૦, ૧૪૧, ૧૪૨, ૧૪૩, ૧૪૫, ૧૫૧, ૧૫૨, ૧૫૪-૭, ૧૬૬, ૧૬૮ પા. ટી., ૧૮૧ પા. ટી., ૧૮૪, ૧૮૫, ૧૮૬, ૧૯૦, ૧૯૩, ૧૯૭ પા. ટી., ૧૯૮ પા. ટી., ૨૦૬, ૨૧૯, ૨૨૦, ૨૨૧, ૨૨૩, ૨૩૨, ૨૩૫, ૨૩૬, ૨૩૭, ૨૪૦, ૨૪૨, ૨૪૫, ૨૪૭ પા. ટી., ૨૬૦, ૨૭૦, ૨૭૮, ૨૮૨, ૨૯૦, ૨૯૧, ૨૯૨, ૨૯૩, ૩૦૦, ૩૦૨, ૩૬૩, ૩૭૩, ૪૦૪, ૪૧૬, ૪૨૧ પા. ટી., ૪૨૮, ૪૩૧, ૪૪૧, ૪૪૨, ૪૪૮, ૪૫૮, ૪૮૧, ૪૯૩, ૪૯૪, ૪૯૬, ૪૯૯, ૫૧૮, ૫૨૧, ૫૩૫, ૫૩૬ પા. ટી.; ં૧૮૮૫ના ંન્ન કાયદા અને ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમની સરખામણી કરે છે ૩, ૧૦, ૫૭-૬; ં૧૮૮૫ના ંન્ન કાયદાના લોર્ડ મિલ્નર દ્વારા થતા કડક અમલ વિષે ૫૪-૫; ં૧૮૮૫ના ંન્ન કાયદાનો ઉદ્દેશ માત્ર પાઉન્ડ ંનો કર આપવાનો હોવા વિષે ૫૪; ં૧૮૮૫ના ંન્ન કાયદા મુજબ લેવાતા પાઉન્ડ ંના કરની ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ પ્રમાણે માફી મળે તે વાત ઉપલકિયા હોવા વિષે ૫૭; ં૧૮૮૫ના ંન્ન કાયદા

હેડળ એશિયાઈ એને લોકેશનો અને મહોલ્લાઓમાં રહેવાની ફરજ પાડવામાં આવતી હોવા વિષે ૫૩; ૦૧૮૮૫ના ૩૦ કાયદા હેડળ કેવળ બ્રિટિશ હિંદી વેપારીઓની નોંધણી થતી હોવા વિષે ૩, ૬-૧૦; ૦૧૮૮૫ના ૩૦ કાયદા હેડળ ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓએ અંગૂઠાનું નિશાન આપવું પડતું હોવા વિષે ૩; ૦૧૮૮૫ના ૩૦ કાયદા હેડળ ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓએ કોઈ વિગતો આપતી પડતી ન હોવા વિષે ૫૭; ૦૧૮૮૫ના ૩૦ કાયદા હેડળ ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓએ નોંધણીનાં પ્રમાણપત્ર લેવાં પડતાં હોવા વિષે ૩-૪; ૦૧૮૮૫ના ૩૦ કાયદા હેડળ નોંધણી કરાયેલાં માબાપનાં બાળકોની નોંધણી કરાવવાની જરૂર ન હોવા વિષે ૫૭; ૦૧૮૮૫ના ૩૦ કાયદા હેડળ બ્રિટિશ હિંદીઓના ટ્રાન્સવાલમાં જમીન ધારણ કરવાના હક વિષે ૧, ૪, ૬૧; ૦૧૮૮૫ના ૩૦ કાયદા હેડળ બ્રિટિશ હિંદીઓના નાગરિક તરીકેના હક છીનવી લેવામાં આવ્યા હોવા વિષે ૨, ૫૩; ૦૧૮૮૫ના ૩૦ કાયદા હેડળ મરાઠીઓએ નોંધણી કરાવવાનું ફરજિયાત હોવા વિષે ૫૬; ૦૧૮૮૫નો ૩૦ કાયદો ટ્રાન્સવાલમાં ગેરકાયદે પ્રવેશના એકલદોકલ કિસ્સા માટે પૂરતો હોવા વિષે ૮; ૦૧૮૮૫નો ૩૦ કાયદો ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓના પ્રવેશની સામે પ્રતિબંધ મૂકતો ન હોવા વિષે ૫૪-૫, ૫૭-૮; ૦૧૮૮૫નો ૩૦ કાયદો ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓને નાગરિક અધિકારથી વંચિત કરે છે તેવો મત પ્રદર્શિત કરે છે ૫૩; ૦૧૮૮૫નો ૩૦ કાયદો લોકેશનો અને મહોલ્લાઓ સિવાયની ટ્રાન્સવાલમાં બીજા જગ્યાઓએ સ્થાવર મિલકતના હકથી એશિયાઈઓને વંચિત રાખે છે એવો મત પ્રદર્શિત કરે છે ૫૬; ૦૧૮૮૫નો ૩૦ કાયદો હિંદી વેપારીને એક જ વખત પાકન્ડ ૩ આપવાની ફરજ પાડતો હોવા વિષે ૧૦, ૫૪, ૫૭; ૦અનધિકૃત પ્રવેશને પકડી પાડવા માટે અત્યારનું વહીવટી તંત્ર સંપૂર્ણ અને અસરકારક હોવા વિષે ૫૬, ૬૦; ૦અને અલીના માતમાં બ્રિટિશ હિંદી સંઘ તરફથી યોજાયેલો સ્વાગત-સમારંભ ૨૮૬; ૦આખર ખાતર ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓને જેલ જવાના ઠરાવને વળગી રહેવાનો અનુરોધ કરે છે ૫૨૧; ૦ઘણંડમાં મત માટે લડતી મહિલાઓ પરથી બ્રિટિશ હિંદીઓએ બોધપાઠ લેવા વિષે ૩૪; ૦શબ્દિયત ઓપીનિયનના માલિક ૨૨૦; ૦ઉપર કાળાગોરા વચ્ચે

તફાવત પાડવાનો આક્ષેપ ૨૦૬; ૦ઉપર પગારદાર 'એન્જિન્ટર' હોવાનો આક્ષેપ ૨૦૬; -એ ટ્રાન્સવાલમાંના હિંદીઓના રક્ષણ માટે તપાસપંચનીમવાની લોર્ડ એલિગનના પત્રમાં માગણી કરી ૪૬, ૫૦; -એ ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓને દાખલ કર્યા છે અને પૈસો એકઠો કર્યો છે એવો ગાંધીજી પર ટાઈમ્સનો આક્ષેપ ૩૩; -એ પોતાની તમામ ખચત જાહેર હિતમાં રોકી છે ૨૨૧; -"એ બોચર યુદ્ધ અને નાતાલ બંડ વખતે ઉત્તમ કામગીરી બજાવી છે" -લેપલ બ્રિટિશ ૧૨૬; -એ બોચર યુદ્ધમાં હિંદી એમ્બ્યુલન્સ દળ યોજ્યું હતું ૨૨૧; ૦એશિયાઈઓનાં બાળકોએ શાંતિ-રક્ષા વટહુકમ હેડળ પરવાના કઠાવવા વિષે ૫૬-૭, ૫૮-૯; ૦એશિયાઈઓનાં બાળકોની ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ હેડળ ફરજિયાત નોંધણી કરાવવા વિષે ૩૫, ૫૭-૮, ૧૧૦-૧; ૦એશિયાઈઓને મતાધિકાર અપહરણ વિષેયક લાગુ પાડવા વિષે ૬૧; ૦એશિયાઈ રજિસ્ટ્રેશન ધારાનો ભંગ કરનારનો મફત બચાવ કરશે ૪૭૧, ૫૨૫-૬; -એ સ્ટારના અધિપતિની મુલાકાત લીધી ૪૬૬-૫૦૦; ૦કેપ અને નાતાલના ધોરણે ટ્રાન્સવાલમાંના પ્રવેશ પરના નિયંત્રણનો બ્રિટિશ હિંદીઓએ સ્વીકાર કર્યો હોવા વિષે ૩, ૫, ૩૩, ૬૦-૧; ૦ચીનાઓના પ્રતિનિધિઓની લોર્ડ એલિગને ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ તથા ચીનાઓની ફરિયાદો અંગેની રજૂઆત વિષે ૧૫, ૩૧, ૬૫, ૬૭, ૬૮; ૦જમીન ધારણ કરવાના ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓના હક અંગેના દાવા વિષે ૬, ૧૦-૧; ૦જમીન ધારણ કરવાના, મુસાફરી અને વેપાર કરવાના હકની બ્રિટિશ હિંદીઓની માગણી વિષે ૬, ૧૦; ૦જમીન ધારણ કરવાનો હિંદીઓનો હક બોચરોએ છીનવી લીધો હોવા વિષે ૨; ૦જેલ જવાની પ્રતિજ્ઞા લે છે ૪૭૮; ૦નેહાનિસ-બર્ગના હિંદીઓના ટ્રામમાં મુસાફરી કરવાના હક વિષે ૧, ૨; ૦ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમને તાબે થવા કરતાં બ્રિટિશ હિંદીઓ જેલ જવા તૈયાર હોવા વિષે ૪; ૦ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમનો હેતુ ટ્રાન્સવાલમાં પ્રત્યેક બ્રિટિશ હિંદી પર કાર્કિરની માફક પાસ રાખવાની ફરજ પાડવા વિષે ૧, ૨; ૦ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ હેડળ ૧૮૮૫ના ૩૦ કાયદા કરતાં વધારે કડક ઓળખવિધિ વિષે ૩, ૫૬; ૦ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ હેડળ ઓળખવિધિ માટે

હિંદીઓને દસેય આંગળાંની નોંધણી સર્ટિફિકેટ પર છાપ આપવાની જરૂર વિષે ૧, ૩, ૫, ૯, ૩૬, ૫૬, ૬૮, ૭૧, ૯૧; ડ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ હેઠળ અિટિશ હિંદીઓએ તેમના પાસ પર દસેય આંગળીઓની છાપ આપવા વિષે ૧, ૩, ૫, ૯, ૫૬, ૬૮, ૭૧, ૯૧-૨; ડ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ હેઠળ અિટિશ હિંદીઓના પ્રવેશ પર પ્રતિબંધ વિષે ૯, ૧૦, ૫૭, ૫૮; ડ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ હેઠળ અિટિશ હિંદીઓની મુશ્કેલીઓ અને હાડમારી વધી જવા વિષે ૯, ૧૦; ડ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ હેઠળ અિટિશ હિંદીઓનો જમીન ધારણ કરવાનો હક એક જ વ્યક્તિ પૂરતો મર્યાદિત હોવા વિષે ૩૨, ૫૭; ડ્રાન્સવાલના અત્યારના કાયદા હિંદીઓના ગેરકાયદે પ્રવેશને અટકાવવા માટે પૂરતા હોવા વિષે ૮, ૯, ૫૫; ડ્રાન્સવાલના અિટિશ હિંદીઓના કામકાજ અને ધંધા વિષે ૫૩; ડ્રાન્સવાલના અિટિશ હિંદીઓના પ્રશ્ન પરત્વે બોઅર નેતાઓ ઉપર લાગવગને ઉપયોગ કરવાની સ્ટેડને વિનંતી કરે છે ૧૮૯; ડ્રાન્સવાલના અિટિશ હિંદીઓની સ્થિતિની રબ્તઆત કરવા મુલાકાત આપવાની ચર્ચિલને વિનંતી કરે છે ૧૮૧; ડ્રાન્સવાલના શાંતિ-રક્ષા વટહુકમ હેઠળના પરવાનાના વહીવટ અને એશિયાઈ કચેરીઓમાં લાંચરુશવત લેવાતી હોવા વિષે ૫૪; ડ્રાન્સવાલના શાંતિ-રક્ષા વટહુકમ હેઠળ નોંધણીનાં પ્રમાણપત્રના બદલામાં પરવાના પરત કરવા વિષે ૫૬; ડ્રાન્સવાલમાં ગેરકાયદે થતા ધસારા અંગેના આક્ષેપો, હિંદીઓની ફરિયાદો અને ડ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ અંગે તપાસપંચ નીમવાની માગણી વિષે ૧, ૩, ૫, ૬, ૪૯, ૫૦, ૬૧; ડ્રાન્સવાલમાં જમીન ધારણ કરવાના હિંદીઓના હક વિષે ૧, ૪-૫, ૬, ૧૦, ૩૩, ૬૧, ૭૦; ડ્રાન્સવાલમાં બોઅર અમલ દરમિયાન અિટિશ હિંદીઓના પ્રવેશ પર કોઈ પ્રતિબંધ ન હોવા વિષે ૨; ડ્રાન્સવાલમાં અિટિશ હિંદીઓના ગેરકાયદે ધસારાને ખાળવા હાલનું વહીવટી તંત્ર પૂરતું હોવા વિષે ૮, ૯, ૫૫; ડ્રાન્સવાલમાં અિટિશ હિંદીઓના ગેરકાયદે પ્રવેશ અંગેના આક્ષેપની તપાસ કરવા તપાસપંચ નીમવાની માગણી કરે છે ૬૧; ડ્રાન્સવાલમાં અિટિશ હિંદીઓની સંખ્યા વિષે ૧, ૬, ૫૩; ડ્રાન્સવાલમાં અિટિશ હિંદીઓનો ગેરકાયદે પ્રવેશ થઈ રહ્યો હોવાના

આક્ષેપનો ઇનકાર કરે છે ૧, ૩, ૮, ૬૦, ૧૩૪, ૧૬૬; ડ્રાન્સવાલમાં અિટિશ હિંદીઓ પગથી પર આવે તે સામેના પ્રતિબંધો વિષે ૧; ડ્રાન્સવાલમાં રેલવે મુસાફરી અંગે અિટિશ હિંદીઓએ વેડવા પડતી હાડમારી વિષે ૧; ડ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓના ગેરકાયદે પ્રવેશને અટકાવવા શાંતિ-રક્ષા વટહુકમ પૂરતો હોવા વિષે ૮, ૯; ડ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓના થતા ગેરકાયદે પ્રવેશ અંગેના આક્ષેપનો ઇનકાર કરે છે ૧, ૩, ૪, ૫, ૮, ૬૧; ડ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓના પ્રવેશનું નિયમન નાતાલ અને કેપના જેવો કાયદો બનાવીને સહેલાઈથી થઈ શકે તેવો મત ધરાવે છે ૩, ૫, ૩૩, ૬૦; ંદક્ષિણ આફ્રિકામાં કામ કરવા પાછળનો હેતુ સમજાવે છે ૧૮૬; ંદક્ષિણ આફ્રિકામાંના અિટિશ હિંદીઓ પ્રત્યેના વર્તાવ અંગે પાર્લમેન્ટના સભ્યો વચ્ચે કોઈ મતભેદ ન હોવા વિષે ૪૦; ંધંધાદારી ચળવળિયા તથા હિંદીઓના પ્રશ્નની વકીલાતથી હિંદીઓને હાનિ થઈ હોવાના આક્ષેપનો ટાઈમ્સને જવાબ આપે છે ૧૮૫-૬; ંધંધાદારી ચળવળિયા હોવાના આક્ષેપનો ઇનકાર કરે છે ૧૮૬, ૧૯૩, ૨૧૯-૨૫; -ના માનમાં ઉમર હાજી આમદ ઝવેરીએ સત્કાર-સમારંભ યોજ્યો ૨૮૭; -ના શુભકાર્યની જ્ઞેન રોબિન્સન પ્રશંસા કરે છે ૨૨૦-૧; -ની ત્રણ સલાહ ૫૨૦; -ની નાતાલ મર્ચુરીને મુલાકાત ૪૮૪-૬; -ની પ્રતિજ્ઞા ૪૭૮; -ની બોઅર યુદ્ધ અને નાતાલના ગંડ દરમિયાનની સેવાઓ વિષે લેખક અિફિન ૧૨૯; -ની મુલાકાત, સાચ્ય આફ્રિકાને ૭-૧૧; -ની સામે ડ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓને ગેરકાયદે દાખલ કરી પૈસો એકઠો કર્યાનો ટાઈમ્સનો આક્ષેપ ૩૩; -નું ઇસ્ટ ઇન્ડિયા એસોસિયેશનમાં ભાષણ ૨૬૦-૧; -નું એલિગનની મુલાકાત દરમિયાન ભાષણ ૧૩૧-૬; -નું ચીનાઓની સભામાં ભાષણ ૫૩૦-૧; -નું ડ્રાન્સવાલના પ્રતિનિધિઓની વિદાયવેળાએ ભાષણ ૨૭૧; -નું ડ્રાન્સવાલની સાર્વજનિક સભામાં ભાષણ ૪૩૯-૪૦; -નું નાતાલ ઇન્ડિયન કોંગ્રેસ સમક્ષ ભાષણ ૪૪૧-૨; -નો ગોડફ્રેની અરજી સંબંધમાં ટાઈમ્સને પત્ર ૧૯૦; -નો પાર્લમેન્ટના સભ્યો માટેના પ્રશ્નનો મુસદ્દો ૧૯૮-૯; ંનોંધણી અંગેનાં પ્રમાણપત્રો ડ્રાન્સવાલના સૌ હિંદીઓ ધરાવતા હોવાનો મત ધરાવે છે ૧૯૩; ંનોંધણી કરાવવાનું ડ્રા. એ. કા. સુ. અને ડ્રા. એ. ૨. વટહુકમ હેઠળ

હોવાનો મત ધરાવે છે ૫૭-૮; ંનોંધણી કરાવવાનું હિંદીઓએ બોચર અમલ હેડળ વેપારીઓ તરીકે બનતું હોવાનો મત ધરાવે છે ૨; ંનોંધણી કરાવવાનું હિંદીઓ માટે પાઉન્ડ ૩ લાચવા એ પૂરતું હોવાનો મત ધરાવે છે ૫૫; ંનોંધણી નહીં કરાવનાર બ્રિટિશ હિંદીઓ ૧૮૮૫ના ૩૩ કાયદા હેડળ નહીં પરંતુ ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ હેડળ દેશપાર થઈ શકવા વિષે ૫૮-૯;

વપત્ર અબદુલ કાદિરને ૧૬૧; વ્યમીરઅલીને ૭૪, ૧૦૧; વ્યંગત મંત્રી, એલિગના, ને ૧૮, ૪૧, ૬૫, ૬૯ પા. ટી., ૭૫, ૮૩, ૧૦૮, ૧૧૭-૮, ૧૪૨-૩, ૧૫૦, ૧૬૩-૪, ૧૬૯, ૨૧૯, ૨૫૦-૨, ૨૭૯; વ્યંગત મંત્રી, ચર્ચિલના, ને ૨૧૫, ૨૨૭, ૨૬૬; વ્યંગત મંત્રી, બાલ્ફોર, આર્થર જે. ના, ને ૨૧૩, ૨૨૬; વ્યંગત મંત્રી, મિલ્ટનર, લોડના, ને ૨૧૪; વ્યંગત મંત્રી, મોર્લીના, ને ૧૪૯-૫૦, ૧૭૫, ૨૦૬, ૨૪૯, ૨૫૬; વાઝલૂકને ૩૦૪-૫; વાચારાથુત, એ. ડબ્લ્યુ. ને ૯૩, ૧૭૩, ૨૧૦; વાચિબલ્ડ એન્ડ કોન્સ્ટેબલ એન્ડ કંપની, મેસર્સને ૨૧૬; વાન્ડિયન ઓપીનિયનના અધિપતિને ૪૭૮; વાંચમ, જી. જે. ને ૨૦, ૭૯, ૧૦૧, ૧૦૩, ૨૦૫; વાંચપાયર ટાઇપરાઇટિંગ કંપનીને ૨૦૨, ૨૧૧; વાંચિગને ૫૨-૬૨, ૧૦૪; વાંચિગને લખવાના પત્રનો મુસદ્દો ૩૫, ૪૯-૫૦; વાંચાલ્ડફીલ્ડ, ડો. જે. ને ૨૭, ૩૮, ૬૪, ૬૭, ૧૧૨, ૧૫૪, ૧૭૭, ૨૫૦, ૨૫૫; વાંચાઉંટી સ્કૂલના આચાર્યને ૨૧૨; વાંચાઉંટી સ્કૂલના મંત્રીને ૨૦૩; વાંચાઉંટી, એ. ને ૯૪, ૧૦૫, ૧૧૪-૫; વાંચપર ચાલ્સ, એફ. ને ૧૭૪-૫; વાંચમેરોન, ક્રિમ એન્ડ કંપની, મેસર્સને ૧૪૬; વાંચલનબેક, એચ. ને ૭૭; વાંચકસ, હેરોલ્ડને ૭૩, ૮૦, ૧૬૭; વાંચાઉંટ, સર હેનરીને ૨૬, ૮૬, ૮૭, ૧૫૮-૯, ૧૬૩ પા. ટી., ૧૭૦, ૧૭૧, ૨૦૨, ૨૦૪, ૨૩૧; વાંચલેમેન્ટસ પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સને ૨૧૧; વાંચાંધી, જગનલાલને ૨૫, ૩૦૨, ૩૦૩, ૩૧૦, ૩૧૧, ૩૧૨, ૩૧૩-૪, ૩૨૩-૪, ૩૩૬-૭, ૩૩૮, ૩૩૯, ૩૪૦-૧, ૩૪૯, ૩૫૪, ૩૫૬, ૩૬૩, ૩૮૦, ૩૮૧, ૩૮૯-૯૦, ૪૦૩-૪, ૪૧૫, ૪૫૯-૬૦, ૪૬૫, ૪૮૬, ૪૮૭, ૪૮૮, ૫૦૬, ૫૦૮, ૫૦૯, ૫૧૦, ૫૩૩; વાંચાંધી જગનલાલ પરના—નો સાર ૨૯૭-૮, ૨૯૮; વાંચાંધી, લક્ષ્મીદાસને ૪૬૧-૫; વાંચિપ્સન, જે. સી. ને ૮૧; વાંચુલ, એ. એચ. ને ૧૪, ૨૬૯; વાંચાખલે, પ્રોફેસરને ૨૮૧-૨; વાંચાડક્રે જી. ને

૬૨-૩; વાંચચિલ, વિન્સ્ટનને ૧૮૧; વાંચીના એલચીના—નો મુસદ્દો ૬૮-૯; વાંચેસ, એલ. એમ. ને ૧૫, ૧૭૧; વાંચવેરી, હમર હાજી આમદને ૧૬૦-૧; વાંચામ્સના તંત્રીને ૧૦૩; વાંચામ્સને ૪-૬, ૧૬૪-૬, ૧૮૫, ૧૮૬; વાંચામ્સને લખવાના—નો મુસદ્દો ૧૭૮-૯; વાંચાઉંટ કલાર્કને ૩૫૫; વાંચાન્સવાલ લીડરને ૨૯૨; વાંચિલ્ક, સર ચાલ્સને ૯૫, ૧૦૭, ૧૪૮, ૨૧૭; વાંચાકટર, એમ. એન. ને ૪૪, ૨૪૫; વાંચોર્નટન, ટી. એચ. ને ૮૪, ૯૬; વાંચાદાભાઈ નવરોજને ૧૮૪-૫, ૨૦૧, ૪૧૫; વાંચાતાલ ઇલ્ડવર્ટાઈસરને ૪૪૨-૪; વાંચાતાલના બેંક મેનેજરને ૯૪; વાંચેશનલ લિબરલ ક્લબના મંત્રીને ૨૨૭; વાંચાન્સે, ડી. જે. ને ૨૭૪; વાંચાયવેલ, મિસ. એ. ને ૬૬; વાંચોલાક, એચ. એસ. એલ. ને ૭૬, ૧૫૧-૨, ૧૯૦-૧, ૨૦૪; વાંચોલાક, જે. એચ. ને ૧૩-૪, ૪૭, ૮૫, ૧૧૯, ૨૭૬; વાંચાફેસર, પરમાણ્ડને ૨૯, ૫૧; વાંચક્રીય, મિસિસને ૧૪૪, ૧૭૯; વાંચર્લુડ, સર જ્યોર્જને ૧૬, ૧૭૪, ૨૧૮, ૨૬૨; વાંચાઈલ્સ, ડબ્લ્યુ. પી. ને ૪૭; વાંચાન્સે, મિસિસને ૧૪૪, ૧૪૫; વાંચિસિક્સ એચ. ને ૮૨; વાંચેક, મિસ ઈ. જે. ને ૨૪૬, ૨૬૧, ૨૭૫; વાંચેનેટ, ટી. જે. ને ૧૮૩-૪, ૧૯૧, ૨૬૮; વાંચોનર, એ. મેસર્સને ૮૬, ૧૦૭, ૧૮૭; વાંચાઉંટ, એફ. એચ. ને ૪૨, ૫૨, ૯૩, ૧૦૬, ૨૨૮, ૨૬૮; વાંચલેર, મિસિસ, જી. ને ૧૪૩, ૧૭૬; વાંચાવનગરી, સર મંચેરજને ૧૯, ૧૪૯, ૧૬૮, ૨૧૭, ૨૬૩; વાંચર્સર, એ. ને ૪૮; વાંચહેતા, કલ્યાણદાસને ૪૬૬; વાંચંગા, એસ. એમ. ને ૧૩, ૧૫૭-૮; વાંચાઈબી, સર વિલિયમને ૨૧૨, ૨૫૭; વાંચીની, એસ. જે. ને ૨૭૭; વાંચમુકરજી, જે. સી. ને ૩૯, ૪૩, ૭૯, ૧૮૦; વાંચમેકારનેસ, એફ. ને ૪૦; વાંચમેકિન્ટાયર, ડબ્લ્યુ. જે. ને ૭૯, ૧૬૦; વાંચમેકેન્ડી, એચ. રોજને ૬૩, ૧૮૨; વાંચમેરિસન, થિયોડોરને ૧૭૩, ૧૮૭, ૨૫૭; વાંચુક લિન લ્યુને ૩૧, ૬૫, ૬૭ પા. ટી., ૬૮ પા. ટી., ૮૮; વાંચરિસ્ટ્રાર એશિયાઈઓના, ને ૩૮૭-૮; વાંચરિય, એલ. ડબ્લ્યુ. ને ૧૭, ૨૮; વાંચરીઝ, જે. ડી. ને ૧૦૯, ૨૦૪, ૨૦૯; વાંચરે, લોડને ૪૫, ૨૧૪, ૨૫૩, ૨૭૩; વાંચરેન્ડ પાયોનિયર્સને ૪૮૧; વાંચરેમિંગ્ટન ટાઇપરાઇટિંગ કંપનીને ૨૨૮; વાંચરોજેનબર્ગ, મિસ એબાને ૧૧૩; વાંચરોયપેન, જોસેફને ૪૪, ૧૧૪; વાંચલિલટનને ૨૧૬; વાંચલેથબ્રિજ, સર રોપરને ૨૨૯, ૨૫૮-૯; વાંચલેપલ, સર

ચિકિત્સાને ૨૭૦; ઓલોરેન્સ, સર વોલ્ટરને ૨૧૦; ઓલોસન, મિસ એડિથને ૮૧, ૨૬૫, ૨૭૫; ઓવર્ત-માનપત્રોને ૨૭૭; ઓવિન્ટર બોટમ, મિસ એફને ૧૭૬-૭; ઓવુલગર એન્ડ રોબર્ટ્સન, મેસર્સને ૧૬૩, ૨૦૦, ૨૦૯; ઓવેડરબર્ન, સર વિલિયમને ૧૧૮, ૧૫૩, ૪૧૪; ઓવેસ્ટ, એ. એચ.ને ૨૪, ૭૯, ૧૫૯; ઓવેસ્ટ, ડબ્લ્યુ. જી.ને ૧૬૨; ઓવેસ્ટ, સર રેમન્ડને ૨૭૨; ઓવોગ, સી. એચ.ને ૨૭૩; ઓવોલપોલ, સર જ્યોર્જને ૧૦૨; ઓવોલેસ, ડબ્લ્યુ.ને ૮૭, ૧૮૨-૩; ઓશ્યામજી કૃષ્ણવર્માને ૪૦; ઓશ્વાન, સર ચાર્લ્સને ૭૨, ૧૧૬; ઓસાઉચ આફ્રિકાના તંત્રીને ૨૧૮, ૨૪૩; ઓસામેલ કરેલો ૧૧૬; ઓસ્ટ એડમંડની વડી નર્સને ૧૦૨; ઓસોલોમન, સર રિચાર્ડને ૧૪૫, ૧૪૬, ૧૮૧; ઓસ્કોટ, એ. એચ.ને ૮૮-૯; ઓસ્ટાર, ધિને ૪૭૯, ૪૮૨, ૫૦૪, ૫૩૧; ઓસ્ટેડ, ડબ્લ્યુ. ટી.ને ૧૪૭, ૧૮૯; ઓસ્ટેન્લી, લોર્ડને ૫૧, ૧૭૨, ૨૨૬, ૨૬૯; ઓસ્પેન્સર વોલ્ટન, મિસિસને ૪૮, ૮૦, ૧૮૮; ઓસ્મિથ, મિસ એ. એચ. ને ૨૬૫; ઓહાજી વજીર-અલીને ૩૦, ૩૬-૭, ૪૬, ૬૭; ઓહિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની ઓરિશ સમિતિને ૨૦૦-૧, ૨૩૦; ઓહે, ક્લોડને ૨૫૨; ઓહેમિલ્ટન, લોર્ડ જ્યોર્જને ૮૯; ઓહેરિસન, લોર્ડને ૨૬૨; ઓહોલંડ, બર્નાર્ડને ૧૭૨, ૧૯૨, ૨૬૪; ઓહોલિક એસ. ને ૮૨, ૧૧૫, ૧૪૭-૮, ૧૮૦, ૨૩૦; ઓપર ટાળાએ કરેલો હુમલો ૨૨૧; ઓપોતે ધંધાધારી રાજકીય ચળવળિયા છે એવા મેસર્સ ગોડફ્રે અને પિલ્લેના આક્ષેપને રદિયો આપી જણાવે છે: “મારા દેશબંધુઓની નિઃસ્વાર્થ પ્રેમભાવનાથી સેવા કરી રહ્યો છું” ૧૯૩; ઓખધા પુખ્તવયના ઓરિશ હિંદીઓની ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ અન્વયે નોંધણી કરવા વિષે ૨, ૫૭-૮; ઓખોઅર અમલ હેડોળની ઓરિશ હિંદીઓની ગેરલાયકાતો ખોખર યુદ્ધનું કારણ બની હોવા વિષે ૨; ઓખોઅર અમલ હેડોળ ઓરિશ હિંદીઓનો પ્રવેશ અંધશિત ન હોવા વિષે ૨; ઓખોઅર અમલ હેડોળ ઓરિશ હિંદીઓ પોતાના રક્ષણ માટે ઓરિશો પર આધાર રાખતા હોવા વિષે ૧૦; ઓખોઅરના ઉણ્ણ કટિબંધના પ્રદેશોમાં હિંદીઓને વસાવવાની કટિસની સૂચના વિષે ૪૮૪-૫; ઓખોઅર હિંદીઓ અને અન્ય એશિયાઈઓ વચ્ચેના ભેદ વિષે ૬૧; ઓખોઅર હિંદીઓ અને ગોરા

વેપારીઓ વચ્ચે ટ્રાન્સવાલના વેપાર અંગેની સ્પર્ધા વિષે ૬, ૧૦, ૬૨; ઓખોઅર હિંદીઓએ લોર્ડ મિલ્ટનની સલાહને માન આપી પોતાની નોંધણી ફરી થવા દેવા વિષે ૫૫; ઓખોઅર હિંદીઓના ૧૮૮૫ના ૩૦૦ કાયદા હેડોળ પ્રવેશ પરના પ્રતિબંધ વિષે ૨, ૫૪-૫; ઓખોઅર હિંદીઓના, જમીન ધારણ કરવા, વેપાર અને પ્રવાસ કરવા સમેતના નાગરિક હકની માગણી વિષે ૬, ૧૦-૧; ઓખોઅર હિંદીઓના નેહાનિસબર્ગ અને પ્રિટોરિયામાં ટ્રામગાડીઓમાં મુસાફરી કરવાના હક વિષે ૧, ૨; ઓખોઅર હિંદીઓના ટ્રાન્સવાલમાંના ગેરકાનૂની ધસારાને રોકવાના ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમના હેતુ વિષે ૬૦; ઓખોઅર હિંદીઓની સ્થિતિ ખોખર અમલ કરતાં ઓરિશ અમલમાં વધારે બગડી હોવા વિષે ૧, ૩, ૫-૬; ઓખોઅર હિંદીઓનો પ્રવેશ અટકાવવા શાંતિ-રક્ષા વટહુકમના થતા ઉપયોગ વિષે ૫૪; ઓખોઅર હિંદીઓ માટે ખોખરના ૧૮૮૫ના ૩૦૦ કાયદા હેડોળ નહીં, પરંતુ ઓરિશ શાંતિ-રક્ષા વટહુકમ હેડોળ પરવાના પદ્ધતિ પ્રથમ વાર દાખલ કરવા વિષે ૫૫-૬; ઓખોઅર અમલ કરશે પર ૫-૬; ઓખોઅરની મુલાકાત દરમિયાન ભાષણ ૨૩૩-૬; ઓખોઅર પિયનો અને હિંદીઓ વચ્ચે વૈમનસ્ય ઊભું કર્યાના આક્ષેપનો ધનકાર કરે છે ૨૨૦; ઓખોઅર પિયનો અને હિંદીઓ વચ્ચે સમાધાન કરાવવાનો સર્વ શ્રેષ્ઠ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે ૨૨૦; ઓખોઅર સરકારનો મત સંગીત રીતે ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની તરફેણમાં હોવા વિષે ૨૧; ઓલોર્ડ મિલ્ટનની સલાહથી ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓએ સ્વેચ્છાએ નોંધણી કરાવી હોવા વિષે ૩, ૫, ૫૪, ૫૫; ઓવર્ગમેદ-ભર્યા કાયદા હેડોળ રાહત મેળવવાની મુશ્કેલી વિષે ૧; ઓવીડીટોર્પ વટહુકમ હેડોળ ઓરિશ હિંદીઓનો જમીનો ભાડે રાખવાનો હક છીનવી લેવામાં આવ્યો હોવા વિષે ૪૯; ઓસંસ્થાનોના વડા પ્રધાનોની પરિષદમાં એખોઅરને ડરાવેલી અને ત્યાર પછી વ્યવહારમાં મુશ્કેલી નીતિ વિષે ૬૦-૧; ઓસાચુ બનાવનારા પાસેથી હિંદીઓએ ખોધ-પાડ લેવા વિષે ૩૩; ઓસુપ્રિમ કોર્ટને અપીલ કરવાની છૂટની શરતે નવા પરવાનાનું નિયમન અને નિયંત્રણ મ્યુનિસિપાલિટીઓ કરે એનો ઓરિશ હિંદીઓએ સ્વીકાર કર્યા હોવા વિષે ૬૦; ઓસ્વશાસન ભોગવતાં સંસ્થાનોમાંના વર્ગભેદભર્યા

કાનૂનોને વડી સરકારે ખાસ અધિકાર વાપરી નામંતૂર કર્યા હોવા વિષે ૩-૪; ઠહિંદી અને ગોરા વેપારી વચ્ચે ટ્રાન્સવાલમાં થતી વેપારી સ્પર્ધા વિષે ૬, ૧૦, ૬૦, ૧; ઠહિંદી આગેવાનોને દેશનિકાલ કરવા અંગેના સૂચન અંગે સ્ટારના લેખનો જવાબ આપે છે ૫૦૫-૬, ૫૧૯-૨૦; ઠહિંદીઓના પ્રવેશ અંગેનું નિયંત્રણ કેપ અથવા નાતાલના કાનૂનના ધોરણે હોવા વિષે ૩, ૫, ૩૩, ૬૧; ઠહિંદીઓના પ્રવેશ પર ૧૮૮૫ના ૩મ કાયદા હેઠળ પ્રતિબંધ ન હોવા વિષે ૨, ૧૦, ૫૪-૫૦; ઠહિંદીઓના પ્રવેશ પરના પ્રતિબંધનો ટ્રાન્સવાલના ઠહિંદીઓ સ્વીકાર કરવા સંમત હોવા વિષે ૧, ૩, ૫-૬, ૧૦, ૬૧; ઠહિંદીઓના પ્રવેશ પર બોઅર અમલમાં પ્રતિબંધ ન હોવા વિષે ૨૦; ઠહિંદીઓના પ્રવેશ પર શાંતિ-રક્ષા વટહુકમનો ખોટી રીતે ઉપયોગ કરી પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો હોવા વિષે ૫૪; ઠહિંદી ડોળીવાહક દળ અને એમ્પ્યુલન્સ દળના ઉદ્દેશ વિષે ૨૨૧; ઠહિંદી વેપારી જથાબંધ યુરોપીય પેટ્ટીઓ પર અને ઠહિંદી ફેરિયા તમામ પ્રકારના ગોરા ગૃહસ્થોના ઉત્તેજન પર આધાર રાખતા હોવા વિષે ૬૦

ગાંધી, રામદાસ ૪૬૨ પા. ડી.

ગાંધી, લક્ષ્મીદાસ ૪૬૩ પા. ડી., ૫૩૩ પા. ડી., -ને પત્ર ૪૬૧-૫

ગાંધી, હરિલાલ ૩૧૪, ૩૨૪, ૩૫૭, ૩૮૦, ૩૯૦, ૪૫૯, ૪૬૨, ૪૮૬, ૫૩૩

ગિરમીટિયા ઠહિંદીઓ ૪૮૫; -એ ઓછા આવલ આપવાના ઉચ્ચત કોર્પોરેશનના ઠરાવ સામે વિરોધમાં કામ બંધ કર્યું ૪૯૧; -ને નાતાલની સમૃદ્ધિ આભારી ૭૧, ૨૮૧

ગિબ્સન, મિ. જે. સી. -ને પત્ર ૮૧

ગીગા, મિ. કેશવજી ૪૨૮

ગુજરાત હિંદુ સોસાયટી ૪૨૩

ગુલ, મિ. આદમ ૨૭૦, ૨૮૫

ગુલ, મિ. એ. એચ. ૧૪, ૯૨, ૨૬૯, ૨૭૦

ગુલામ સાહેબ ૪૨૮

ગુલામહુસેન ૩૫૧

ગેથ્રિયલ, આયન ૩૨૬

ગેરકાયદે પ્રવેશ ંએશિયાઈઓનો ૪૫૬; ઠહિંદીઓનો ૪૪૨, ૪૪૪, ૪૭૯; ઠહિંદીઓનો તે આક્ષેપનો ઇતકાર ૪૧૬, ૪૬૬

ગેરહેમ્સટાઉન ૩૬૫

ગોકળદાસ ૩૫૭ પા. ડી., ૩૯૦, ૪૬૦, ૪૬૧ પા. ડી., ૪૬૨, ૪૬૪ પા. ડી., ૪૮૮, ૫૩૩; ંગાંધીજતાં વિધવા બહેન રળિયાતબહેનનો પુત્ર ૧૭૯ પા. ડી.

ગોકો ૩૫૭, ૪૬૪

ગોખલે, પ્રોફેસર ગોપાળ કૃષ્ણ -ના પ્રયાસો ૪૪૬-૭; -ને પત્ર ૨૮૧-૨

ગોગા, મિ. -નો લાઇસન્સ અંગેનો મુકદ્દમો ૩૯૫

ગોડફ્રે, મિ. જેમ્સ. ડબ્લ્યુ. ૯૨, ૯૭, ૧૫૨, ૧૯૦ પા. ડી., ૧૯૪, ૧૯૬, ૨૦૪, ૨૨૬ પા. ડી., ૨૭૦, ૨૮૫, ૩૯૬; ંઅને જેમ્સ ગોડફ્રેએ ટાઈમ્સને પત્ર લખી ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમનો વિરોધ કર્યો, તેમના ભાઈએ ડો. ગોડફ્રેની અરજ સાથે પોતાને લેવાદેવા નથી એમ જણાવ્યું અને ગાંધીજતા સેવાકાર્યને અંજલિ આપી ૧૯૦ પા. ડી.; -એ લંડન ઇન્ડિયન સોસાયટી સમક્ષ નિબંધ વાંચ્યો ૧૯૪-૬

ગોડફ્રે, જ્યોર્જ વી. ૨૮, ૩૦, ૩૬, ૬૨-૩, ૭૪ પા. ડી., ૯૦ પા. ડી., ૯૨, ૯૭, ૧૫૨, ૧૯૦, ૨૬૫, ૨૭૦, ૨૮૫; ંઅને જેમ્સ ગોડફ્રેએ ટાઈમ્સને પત્ર લખી ડો. ગોડફ્રેની અરજનો વિરોધ કર્યો ૧૯૦ પા. ડી.; -ને પત્ર ૬૨-૩, ૭૪ પા. ડી., ૯૦ પા. ડી., ૫૩૫

ગોડફ્રે ભાઈઓ ૨૮૪

ગોડફ્રે, ડો. વિલિયમ ૧૪૨ પા. ડી., ૧૫૨, ૧૬૩, ૧૭૦, ૧૮૫, ૧૯૦ પા. ડી., ૧૯૩, ૨૦૪, ૨૦૬, ૨૦૭, ૨૧૯, ૨૨૨, ૨૨૩, ૨૬૪, ૨૮૫, ૫૩૫, ૫૩૬ પા. ડી.; ંઅને ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ ૨૨૨-૩; ંગરમ મિલજના એક યુવક ૨૨૨; ંગાંધીજતા એક અરીલ અને દરદીઓની સેવા-શુશ્રૂષા કરવામાં ગાંધીજતા સાથી ૨૨૩; ંટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ મંતૂર કરતા નથી ૧૮૫-૬; -ના આક્ષેપોને રદિયો આપતું નિવેદન ૨૧૯-૨૫; -ની અરજ ગુલાબમાં કાંટા જેવી ૨૦૬; -ની અરજ સંબંધી હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં પ્રશ્નોત્તર ૨૦૫-૭; -ની લોર્ડ એલ્ડિનને ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ અંગે વિરોધાત્મક અરજ ૧૬૩, ૧૭૦; -ની વિરોધાત્મક અરજ અને આક્ષેપ કે ટ્રાન્સવાલનું પ્રતિનિધિમંડળ ઠહિંદી કોમનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતું નથી અને ગાંધીજ ધંધાધારી ચળવળિયા છે ૧૪૨, ૧૮૫-૬, ૧૯૦, ૧૯૩, ૨૦૫-૭, ૨૧૯-૨૦, ૨૨૨-૩, ૨૩૨, ૨૫૬, ૨૬૪; ંહાજ વજરઅલીનો પરિચય આપે છે ૨૨૩

ગોરાઓ -ની હિંદી વેપારીઓની સામે હિલચાલ ૩૨૭
 ગોર્ડન, સર ઇવાન્સ, મેજર ૨૫૩; -ને પત્ર ૨૫૮
 ગોલ્ડમેન, આર. ૩૭૯
 ગોર્ટ, સર એલ્ડન ૪૫૪
 ગૌરીશંકર, મિ. જે. ૧૯૬, ૩૩૯
 ગ્રાન્ટ, મિ. ડબ્લ્યુ. ૩૭૪
 ગ્રિગ, મિ. જી. ડબ્લ્યુ. એમ. ૨૨૮
 ગ્રિફિન, સર લેપલ ૭, ૧૧, ૧૬, ૧૯, ૨૬, ૩૫
 પા. ડી., ૫૦, ૭૩, ૭૬, ૮૪, ૯૮, ૧૦૮, ૧૦૯,
 ૧૧૮, ૧૨૮, ૧૨૯, ૧૩૨, ૧૩૬-૯, ૧૪૧, ૧૪૨,
 ૧૪૬, ૧૫૦, ૧૫૧, ૧૫૪, ૧૫૫, ૧૫૮, ૧૬૮,
 ૧૬૯, ૧૭૨, ૧૭૮, ૧૮૩, ૧૮૪ પા. ડી., ૧૯૦,
 ૨૦૮, ૨૧૦, ૨૨૬ પા. ડી., ૨૨૮, ૨૩૩, ૨૩૯,
 ૨૪૧, ૨૪૨, ૨૪૬, ૨૪૭, ૨૫૪, ૩૬૪, ૪૩૦,
 ૪૩૧; ગાંધીજીના સેવાકાર્યને અંગ્રજિ આપે
 છે ૨૩૨; ડ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિમંડળની
 આગેવાની સંભાળે છે ૧૯૦, ૧૯૧; ણાતાલમાંના
 ગિરમીટિયા મનૂરો અંગે હિંદી વજરને અરજી
 ૨૩૨-૩; -નું લોર્ડ એલિંગનની મુલાકાત પ્રસંગે
 ભાષણ ૧૨૮-૩૧, ૧૫૫; -ને ઈંગ્લંડમાં કાયમી
 સમિતિ માટે પત્ર ૧૬૬-૭; -ને પત્ર ૯૫,
 ૧૬૬-૭, ૨૭૦; ંમોર્લીની મુલાકાત દરમિયાન
 ઠ. આફ્રિકાના હિંદીઓના પ્રશ્ન પરત્વે ભાષણ
 ૨૩૨-૩, ૨૩૯, ૨૪૨; ંમોર્લીની મુલાકાત સમયે
 ગાંધીજી વિરુદ્ધની અરજીમાં ગાંધીજી સામે
 કરાયેલા આક્ષેપોનો રદિયો આપે છે ૨૩૨; ંલોર્ડ
 એલિંગનને મળવા ગયેલા ડ્રાન્સવાલના હિંદીઓના
 પ્રતિનિધિમંડળના નેતા ૧૧, ૫૦, ૭૨, ૭૩, ૭૬,
 ૮૪, ૯૮, ૧૦૯

એગોરેસ્કી, મિ. ૪૪૮

એડ ઇન્ડિયન સ્કૂલ ૨૦૩

એસ, મિ. ૨૯૬

એન્ડર, મિ. ૩૭૯

ગ્લોબ, ધિ ંકન્ઝર્વેટિવ છાપું ૪૨૨

ઘોષ, મનમોહન ૫૧૦

અમની, મિ. ૩૬૯, ૩૭૩, ૩૯૭, ૪૩૨, ૪૩૫, ૪૪૮,
 ૪૫૯, ૫૩૦; -નો રિપોર્ટ ૪૪૩

અર્ચિલ, મિ. વિન્સ્ટન ૧૯૮ પા. ડી., ૨૦૬, ૨૨૭,
 ૨૬૩, ૨૬૬, ૨૭૧ પા. ડી., ૩૭૮, ૩૮૪, ૫૦૧,
 ૫૩૫; -ની ગાંધીજી અને હાજી વજરઅલીએ
 મુલાકાત લીધી ૨૮૪; -નું કોલોનિયલ કોન્ફરન્સ

વિષે ભાષણ પરપ; -ને વ્રીડીટોર્પના વાડા અંગેના
 વટહુકમ સંબંધી જવાબ ૨૫૦-૧

યાગુહો અને વીશીઓમાં એશિયાઈઓનામાં બ્રિટિશ
 હિંદી રેસ્ટોરાંનો થતો સમાવેશ ૩૫૫

ચીન -ના સમ્રાટ ૬૮

ચીના ૩૬૮, ૪૩૬, ૪૫૧; ંએકચી માટેના પત્રનો
 મુસદ્દો ૬૮-૯; -ઓના પ્રતિનિધિઓની લોર્ડ
 એલિંગનને ડ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ તથા તેમની
 ફરિયાદો અંગેની રત્નૂઆત વિષે ગાંધીજી ૧૫,
 ૩૧, ૬૫, ૬૭, ૬૮; -ઓની જ્ઞેહાનિસબર્ગમાં સંખ્યા
 ૩૬૨; -ઓની ડ્રાન્સવાલમાં અત્યંત માનીતાં
 રાષ્ટ્રોના પ્રજાજનો તરીકેના વર્તાવ માટેની માગણી
 ૬૮-૯; -ઓની ફરિયાદો ડ્રાન્સવાલની સરકાર
 સૌથી વધારે સહાનુભૂતિપૂર્વક સાંભળે છે ૧૩૧;
 -ઓનો ઘડો, બોયકોટ સંબંધમાં હિંદીઓએ લેવા
 ઘટે ૫૧૪; -ઓનો હિંદી કોમને ટેકો ૪૫૮;
 ંગિરમીટિયા માટે પરવાના અંગેના પેટાનિયમો
 ૩૫૫

ચૂંટણી, ડ્રાન્સવાલની ંઅંગે ધામધૂમ ૩૩૧-૨

ચેપલ, મિ. ૪૭૫

ચેમ્બર ઓફ કોમર્સ ૩૮૨; ંડરખનની ૩૭૨

ચેમ્બરલેન, મિ. ૪, ૬૧, ૧૧૭, ૧૨૦, ૧૨૬, ૧૩૭,

૨૩૪, ૨૩૮, ૨૩૯, ૨૪૦, ૨૪૭, ૨૮૦, ૩૦૪,

૩૦૭; -એ બ્રિટિશ હિંદીઓ પર પ્રતિબંધ મૂકતા

બિલને નામંદૂર કર્યું ૨૩૪; -એ વર્ગભેદ પર

રચાયેલા કાયદાને નામંદૂર કર્યો ૩-૪; -એ

સંસ્થાનોના વડા પ્રધાનોની પરિષદમાં નીતિ ઠરાવી

૬૧; ંડ્રાન્સવાલના હિંદી વિરોધી કાયદામાં રહેલા

અન્યાય વિષે ૨૩૮, ૨૪૭; ંડ્રાન્સવાલમાં બિન-

ગોરા લોકોની કાનૂની સ્થિતિ કેપ જેવી રહેવા વિષે

૨૩૮; ંડ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓના પ્રવેશ સામેના

પ્રતિબંધ વિષે ૩૦૪; -નો પરવાના અધિકારી-

ઓના આપખુદ વર્તન સામે ખરીતો ૨૮૦; -નો

બોચર યુદ્ધ પછી ડ્રાન્સવાલમાં બ્રિટિશોનો શો

ધરાદો હતો તે દર્શાવતો ખરીતો ૧૨૬; -નો

વેપારીઓના પરવાના અંગેનો નાતાલના મંત્રી-

મંડળને ગુસ્સે ખરીતો ૧૧૭, ૨૮૦

ચોથો ઠરાવ ૭, ૪૭૮, ૪૮૯ પા. ડી., ૪૯૦, ૫૧૮,

૫૩૧; ંડ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમનો વિરોધ

કરવા પસાર કર્યો ૧૩૪-૫, ૨૪૮, ૪૨૩ ૪૨૬,

૪૩૯

ચોપડા, હિંદી વેપારીઓના ંટંગ વિનાના અને ખના-

વદી ૩૨૯

ચોરચિટ્ટી ૪૫૬

ચોરી -નો ધંધો કરવાનો હિંદીઓ પર આક્ષેપ ૬૪૭

છબીલદાસ ૪૯૮

છાકરા, ઉંમર લાયક માટે પરવાનો ૪૩૪

છાટાભાઈ ૩૪૧

જગમોહનદાસ ૫૦૭

જમીન ઠ્રા. એ. ર. કાયદો પસાર થાય તો ટ્રાન્સ-
વાલમાં હિંદીઓ ધારણ કરે તેવી કોઈ આશા નથી
૫૬૨; ઠંડરખનના હિંદીઓની —ની કિંમત ૪૪૭;
ઠંધારણ કરવાના હક અંગેનો ટ્રાન્સવાલના હિંદી-
ઓનો દાવો ૬, ૧૦-૧, ૨૭૮; ઠંધારણ કરવાના
હિંદીઓના હકને ઓઅરોએ છીનવી લીધો ૨;
ઠંધારણ કરવાનો કેપના હિંદીઓનો હક ૨૩૭;
ઠંધારણ કરવાનો ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓનો હક ૧,
૪, ૫, ૬, ૧૦, ૩૩, ૬૧, ૨૪૩, ૨૭૮, ૪૧૬;
ઠંધારણ કરવાનો મૂળ વતનીઓનો ટ્રાન્સવાલમાં
હક ૨૪૩; ઠંધારણ કરવાનો, સ્થાવર મિલકત
રાખવાનો અને પરવાનાથી ખાણો ખોદાવવાનો
હિંદીઓનો હક ૨૩૭; ઠંધારણ કરવાનો હક
૪૧૮; ઠંધારણ કરવાનો હિંદીઓનો હક ૧૮૮પના
ઠંળ કાયદા હેઠળ છીનવી લેવામાં આવ્યો ૧૧૯-
૨૦, ૪૫૫-૭; ઠંધારણ કરવાનો હિંદીઓનો હક
અને અમુખકરનો મુકદ્દમો ૧૧૨, ૧૨૬, ૧૩૩;
ઠંધારણ કરવાનો હિંદીઓનો હક ટ્રા. એ. કા. સુ.
વટહુકમે છીનવી લીધો ૩૩, ૫૮, ૧૧૨, ૧૨૬,
૧૩૩; ઠંધારણ કરવાનો હિંદીઓનો હક વ્રીડીટોર્પ
વાડા અંગેના વટહુકમે છીનવી લીધો ૪૯

જમૈકા ૩૪૬

જયાશંકર, મિ. ૫૦૭

જનૈલ ઑફ ધિ ઈસ્ટ ઇન્ડિયા ઇસોસિયેશન ૨૪૨

જર્મની —માં ખીડી ખીવાની ખરાબ આદત સામેના
કાયદા ૯૦

જર્મિસ્ટન ૩૭૯

જવાબદાર સરકાર ઠંકેપ સંસ્થાનની — હેઠળ હિંદી
વિરોધી કાયદા ૨૩૭; —ની સત્તા ૩૩૧; ઠંટ્રાન્સ-
વાલમાં ૨૨, ૪૯, ૫૭, ૫૯, ૬૧, ૯૮, ૧૬૫,
૨૧૫, ૨૩૬, ૨૩૯, ૨૪૭, ૩૦૪; ઠંટ્રાન્સવાલમાં
અને ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ ૧૬૫, ૩૨૧;
ઠંટ્રાન્સવાલમાં અને વર્ગભેદ પર રચાયેલો કાયદો
૫૯; ઠંટ્રાન્સવાલમાં —ની હિંદીઓના વેપારને

ખતમ કરવાની મુરાદ ૩૨૧; ઠંટ્રાન્સવાલમાં
હિંદીઓની સ્વતંત્રતાને ભયરૂપ ૪૩૧

જસ્ટન, મિ. ૨૧૯

જપાન અને અમેરિકા વચ્ચે તકરાર ૩૦૭; ઠંઅને
રશિયા ૪૮૯; —ની ઇંગ્લંડ સાથે ભાઈખંધી ૪૮૮;
ઠંપાસેથી વધારે શીખવાનું છે ૩૧૭; —ની પ્રજાની
જોહાનિસખર્ગમાં સંખ્યા ૩૬૨; —ની સફળતાનું
કારણ ૧૯૫

જહોરનામું ઠંસમ્રાટનું ૫૩૨

જીવણજી ૩૧૪

જીખસૈ, મિ. જી. એ. ૩૭૯

જીસખ હાજી વલી, મિ. ૪૨૮, ૪૩૬

જેકલ્સ, મિ. ૪૨૨

જેગર, મિ. ૪૭૫

જેમિસન, ડો. ૨૨૨, ૪૧૧, ૪૫૩

જેમિસન, મિ. ૧૮૨, ૩૧૪

જેમિસન, મિસિસ ૩૪૧

જેમ્સ, મિ. એલ. એમ. ૧૫, ૬૫, ૬૮, ૬૯, ૯૭,
૩૭૯; —ને પત્ર ૧૫, ૧૭૧

જેલ ૩૩૨, ૪૨૬, ૪૩૯, ૪૫૭-૯, ૪૬૪, ૪૭૨,
૪૯૫, ૪૯૭, ૪૯૯, ૫૧૨, ૫૧૭-૮, ૫૧૯, ૫૨૮;

ઠંઅંગે કલાક્સરોર્પના હિંદીઓની સભા ૫૧૯;
ઠંઅંગે દુકાનદારોએ શું કરવું ૫૧૭; ઠંજવા અંગે

ગાંધીજીની પ્રતિજ્ઞા ૪૭૮; ઠંજવાની ટ્રાન્સવાલના
મોટી સંખ્યાના હિંદીઓની તૈયારી ૫૦૭; ઠંજવાની

ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની ફરજ ૩૪; ઠંટ્રા. એ. કા.
સુ. વટહુકમને તાખે થવા કરતાં —જવાનું હિંદીઓ

પસંદ કરશે ૧૩૫, ૩૦૨; ઠંટ્રા. એ. ર. કાનૂનની
સામે મોટો અને છેવટનો ઇલાજ ૩૬૯, ૪૩૯,

૪૭૮; ઠંટ્રા. એ. ર. કાનૂનને શાહી મંદૂરી મળે
તો ચીનાઓ —જવા તૈયાર થશે ૪૭૦; ઠંટ્રાન્સ-

વાલના કયા હિંદીઓ —નય ૪૯૭; ઠંટ્રાન્સવાલના
હિંદીઓ ટ્રા. એ. ર. કાનૂનને તાખે થવા કરતાં —

પસંદ કરે ૪૧૯, ૪૩૮, ૫૧૧; ઠંદ્વારા કાયદાનો
ભંગ થતો નથી પણ તેનો હેતુ પાર પડે છે ૪૫૮;

ઠંઅિટિશ મહિલાઓએ વેડી ૩૩, ૩૪, ૯૯, ૨૪૮;
—માં દુઃખદાયક જિંદગી કરતાં સુખ છે ૪૭૨;

ઠંવિષે નાનાં ગામમાં વસતા હિંદીઓ શું કરે
૫૧૭-૮; ઠંસર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય ૪૨૭, ૪૫૮; ઠંસાચા
પરમિટ ધરાવનાર માટે એકમાત્ર ઉપાય ૫૧૮

જેલ જવાનો (ચીથો) ઠંરાવ ૭, ૪૧૯, ૪૨૦, ૪૨૭,
૪૫૨, ૪૫૩, ૪૫૮, ૪૭૦, ૪૭૭, ૪૮૩, ૪૮૯,

૪૯૦, ૪૯૬, ૫૦૦, ૫૦૨, ૫૧૩, ૫૧૪, ૫૧૬, ૫૨૧; ંચંગેની કેટલીક શંકાઓનો જવાબ ૪૭૦-૧; ંચોક્કસ અને લાભકારક ૫૨૫; -થી ટ્રાન્સવાલની સરકાર ધારતીમાં પડી ૪૧૬; -થી સમટ્સને ડર લાગ્યો ૪૮૩; ંનામનિશાનીઓ સહિતની પરમિટવાળાઓને લાગુ પડે છે ૪૨૧; -ને આખર અને દેશ ખાતર સૌ હિંદીઓએ વળગી રહેવાની ફરજ છે ૫૨૧; -ને હિંદીઓ વળગી નહીં રહે તો વધુ ગુમાવશે ૪૧૮; -નો અમલ કરવાની જર્મિસ્ટનના હિંદીઓની તૈયારી ૫૨૧; -નો અમલ કરવાનો સ્ટેન્ડરટનના હિંદીઓનો ઠરાવ ૫૧૯; ંપર ટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિમંડળની લડતનો આધાર ૪૫૨; ંમાં રહેલું બહિષ્કારનું તત્વ હિંદી રાજકારણનું એક અંગ ૪૫૨ પા. ડી.

બેન ૨૨૩

બેન્સ, મિ. એવેન ૪૨૨

બેશી ૨૯૭

બેહાનિસબગં ંચેખર ંચોફ કોમસે ૩૪૫-૬; -ના હિંદીઓનો ટ્રામગાડીઓમાં મુસાફરી કરવાનો હક ૧, ૨; -નો પત્ર ૩૨૧-૨, ૩૩૧-૩, ૩૪૪-૬, ૩૬૧-૩, ૩૭૩-૪, ૩૭૮-૯, ૩૯૬-૮, ૪૦૨-૩, ૪૧૧-૨, ૪૨૧-૩; ૪૨૪-૫, ૪૪૮, ૪૫૫, ૪૭૦, ૪૭૪-૭, ૪૯૯-૫૦૨, ૫૧૬-૨૦, ૫૨૫-૮; -માં ભૂખમરો, તેને માટે હિંદી વેપારીઓ તરફની હરીફાઈ એક કારણ ૩૪૫

બેહાનિસબગં સ્ટાર ૩૨૪, ૩૨૫

બેવેરી, અબદુલ કરીમ હાજી આમદ ૩૫૦

બેવેરી, અબુબકર આમદ ૧૧૨; -ના વારસો તેમના વાલીની જમીનનો હક ધરાવે તે અંગે ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમમાં લેગવાઈ ૧૧૨, ૧૩૩

બેવેરી, ઉમર હાજી આમદ ૪૮, ૧૫૪ પા. ડી., ૩૫૦, ૪૧૧, ૪૪૧, ૪૯૭, ૪૯૮; -ની જિંદગીનું ટૂંક વૃત્તાન્ત ૪૯૧-૨, ૪૯૩; -ની વિદાયનો મેળાવડો ૪૯૩-૬; -નું રાજીનામું ૪૪૫; -ને પત્ર ૧૬૦-૧

બુલુ બંડ ૫૩, ૨૨૧

બેવિયર, મહાન ૩૧૯

બેનર, સર ચાલસે ૨૫૮

ટાઈમ્સ, ધિ ૪ પા. ડી., ૮, ૨૦ પા. ડી., ૩૩, ૩૯, ૯૮, ૧૫૮, ૧૬૬, ૧૬૭, ૧૬૮, ૧૬૯, ૧૭૦, ૧૭૧ પા. ડી., ૧૭૮ પા. ડી., ૧૮૫ પા. ડી., ૨૦૦,

૨૦૪, ૨૦૫ પા. ડી., ૨૦૬, ૨૨૯, ૨૩૧, ૨૪૯, ૨૫૨, ૨૬૩, ૨૭૭, ૨૯૧, ૩૯૫, ૪૧૧, ૪૨૨, ૪૩૯, ૪૮૪, ૫૦૦, ૫૧૮, ૫૩૦; -એ ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓના પ્રશ્ન વિષે લખેલા વજનદાર અગ્રલેખને આવકાર ૧૭; -એ ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓ અને ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ પર અગ્રલેખ લખ્યો ૧૬૪-૬, ૧૬૭, ૧૭૮, ૨૦૬-૭; ંટ્રાન્સવાલમાં ગાંધીજીએ હિંદીઓને ગેરકાયદે દાખલ કર્યા છે અને તેમ કરીને પૈસા એકઠા કર્યા છે તેવો આક્ષેપ કરે છે ૩૩; -ને ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ અંગે પત્ર ૧૬૪-૬, ૧૭૮-૯; -ને ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓના દરખાસ્ત અંગે કર્ટિસનો પત્ર ૫૦૦, ૫૧૮-૯, ૫૩૦; -ને ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની તરફેણ કરતો લોર્ડ મિલ્ટનરનો પત્ર ૪૩૯; -ને પત્ર ૧૦૩, ૧૬૪-૬, ૧૮૫-૬, ૧૯૦ પા. ડી.; -ને પત્રનો મુસદ્દો ૧૭૮, ૧૯૦ પા. ડી.; -ને યોતે ધંધાદારી અળવળિયા છે અને હિંદીઓના પ્રશ્નની વકીલાતથી હિંદીઓને હાનિ થઈ છે તેવો આક્ષેપનો ગાંધીજી જવાબ આપે છે ૧૮૫-૬; -નો દ. આફ્રિકાના હિંદીઓના પ્રશ્નને ટેકો આપવા માટે ગાંધીજી આભાર માને છે ૨૭૭-૮; -માં ગોડફ્રેની અરજ સંબંધી સર મંચેરજીનો પત્ર ૧૯૦; -માં પ્રગટ થયેલા કર્ટિસના પત્રને સ્થિતિ જવાબ ૫૩૦; -માં પ્રગટ થયેલો ગોડફ્રે ભાઈઓનો પત્ર ૨૩૧; -માં પ્રગટ થયેલો લેથબ્રિજનો ટ્રાન્સવાલના બ્રિટિશ હિંદીઓ અને તેમની સ્થિતિ અંગેનો પત્ર ૨૨૯; -માં લોર્ડ એલિગન અને હિંદી પ્રતિનિધિમંડળની ખાતગી મુલાકાતના પ્રગટ થયેલા હેવાલ વિષે બેન મોર્લી ૨૪૯; -માં લોર્ડ એલિગન અને હિંદી પ્રતિનિધિમંડળની ખાતગી મુલાકાતનો હેવાલ પ્રગટ થયો ૧૫૮, ૧૬૯, ૨૦૪

ટાઈમ્સ ંફ ંન્ડિયા, ધિ ૧૨૪ પા. ડી., ૨૨૮, ૨૭૦, ૨૭૧, ૨૮૧, ૨૯૮, ૩૮૫, ૪૧૪, ૪૬૦, ૪૬૫, ૫૦૨, ૫૦૮; -એ હંમેશાં દ. આફ્રિકાના હિંદીઓના પ્રશ્નને ટેકો આપ્યો છે ૨૭૧

ટાઈમ્સ ંફ નાતાલ ૨૩૧, ૩૫૯, ૩૮૧

ટાઈલર, સર ફ્રેડરિક ૨૮૨ /

ટાઉન ક્લાર્ક ૩૬૯; -ને પત્ર ૩૫૫

ટાઉન કાઉન્સિલ ૩૮૧, ૩૮૫, ૫૨૮; ંમારિસબગંની ૩૬૪; ંમિડલબર્ગની ૩૬૦

ટિયાનો, પ્રિન્સ ંધાલીનો લેખક ૪૧૦

ટર્ષલર, મિસ ૭૬, ૮૨

ટૅથમ, મિ. રેલ્ક ૬૯, ૮૩, ૧૧૮, ૧૫૬, ૧૫૭, ૨૦૧, ૩૬૦; -નું વિધેયક નાતાલની ધારાસભાએ નામંતૂર કર્યું ૨૦૧; -નું વિધેયક નાતાલની પાર્લેમેન્ટે નામંતૂર કર્યું ૨૭૯; -નું વિધેયક નાતાલની બહાર હિંદીઓને સદંતર હાંકી કાઢવાનો એક પ્રયાસ ૭૦; -નું વેપારીઓને આપવાના પરવાના અંગેનું વિધેયક ૬૯-૭૦, ૧૫૬, ૧૫૭, ૨૦૧, ૨૭૯

ટૅલર ૨૯૬

ટોમસ, મિ. ૫૨૧

ટોમસ, સેમ્યુઅલ વિનસેન્ટ ૫૨૬ પા. ડી.

ટોંગાટ ૩૧૩; -ના વેપારીઓ અને લાઇસન્સ ૩૨૭

ટોલ્સ્ટોય ૨૨૧

ટ્રાન્સવાલ અને બીજાં સ્વશાસન ભોગવતાં સંસ્થાનો ૯-૧૦; ઠંચૂટણીનાં પરિણામ ૩૭૯; ઠંચૂટણી બાદ પ્રધાનમંડળની રચના ૩૯૩; -ના અત્યારના કાયદા હિંદીઓના ગેરકાયદે પ્રવેશને અટકાવવા માટે પૂરતા છે ૮-૯, ૫૫, ૧૩૪, ૧૩૬, ૨૩૪; -માં ૧૮૮૫ના ૩મ કાયદા હેઠળ ધિ. હિંદીઓના પ્રવેશ પર પ્રતિબંધ ૨, ૧૦, ૫૪; -માં એશિયાઈઓનાં ટાળેટાળાં આવી રહ્યાં હોવાનો કિવનનો આક્ષેપ ૩૦૭; -માં એશિયાઈઓના વિના કારણના ધસારાના આક્ષેપનો ગાંધીજીનો જવાબ ૨૩૩-૪; -માં એશિયાઈઓના વિના કારણના ધસારાનો હાથ વજરઅલીનો જવાબ ૨૩૬; -માં એશિયાઈઓની વસ્તી સાગરમાં માત્ર એક ટીપા જેટલી ૨૬૦; -માં કાફરો અને હિંદીઓ વચ્ચે સ્પષ્ટ ભેદ ૧૮૯; -માં ચૂંટણીની ધામધૂમ ૩૦૭, ૩૨૧, ૩૩૩, ૩૬૭; -માં જમીન ધારણ કરવાનો હિંદીઓનો હક ૧, ૫, ૩૩, ૬૧, ૧૨૦, ૨૪૩, ૪૧૬; -માં જવાબદાર રાજતંત્રવાળી સરકાર ૫૭, ૬૧, ૯૮, ૨૩૬, ૨૪૭, ૩૦૫; -માં ટ્રામગાડીઓમાં મુસાફરી કરવાનો હિંદીઓનો હક ૧, ૨, ૫૨૯; -માં નવા વેપારી પરવાનાઓનું નિયમન અને નિયંત્રણ અન્યાયી કિસ્સામાં સુપ્રિમ કોર્ટને અપીલ કરવાની છૂટને આધીન રહીને, મ્યુ. સંસ્થાઓ કહે તે સિદ્ધાંતનો હિંદી કોમ સ્વીકાર કરવા ખુશી છે ૬૦, ૨૩૪, ૨૪૩, ૪૮૦; -માં પરદેશીઓની કનડગત વિના હિંદીઓ પ્રવેશી શકે નહીં ૨૩૬; -માં પ્રવેશ અંગેનાં નિયમનો અને નિયંત્રણો સ્વીકારવા હિંદીઓ ખુશી ૧, ૩, ૫-૬, ૧૦, ૬૧-૨, ૧૨૧, ૧૨૨, ૨૩૬, ૩૦૪, ૩૭૮, ૪૮૦;

-માં બોચર અમલ દરમિયાન ધિ. હિંદીઓના પ્રવેશ પર કોઈ પ્રતિબંધ ન હતો ૨, ૧૨૯; -માં ધિ. હિંદીઓના અનુચિત પ્રવેશ અને વેપારી સ્પર્ધાનો સંપૂર્ણ વાજબી ઉકેલ લાવવા હિંદી કોમ તૈયાર છે ૬; -માં ધિ. હિંદીઓનું સંખ્યાબળ ૧, ૬, ૫૩, ૨૬૦; -માં સંગ્રહ ૧, ૩, ૯-૧૦, ૨૪૧, ૨૪૮, ૨૭૮, ૪૦૫; -માં રાજકીય હક ૧૩૬, ૨૪૩, ૩૦૫; -માં હિંદી અને ગોરા વેપારીઓ વચ્ચે સ્પર્ધા ૬, ૧૦, ૬૦; -માં હિંદીઓના ગેરકાયદે ધસારા અંગેના આક્ષેપોનો હિંદીઓ ઠનકાર કરે છે ૧, ૩, ૫, ૬૧, ૧૩૪-૫, ૧૬૬, ૨૩૪, ૪૦૦, ૪૦૨, ૪૧૩, ૪૧૬, ૪૨૧, ૪૩૨, ૪૪૦, ૪૪૨, ૪૫૭, ૪૭૯; -માં હિંદીઓના ગેરકાયદે પ્રવેશ અંગે તપાસપંચની માગણી ૧, ૩, ૫, ૬૧, ૬૨, ૧૨૨, ૧૩૫, ૧૬૭, ૧૪૧, ૧૫૧, ૧૬૫, ૧૬૬, ૧૭૧, ૧૭૮, ૨૩૮, ૨૫૬, ૩૬૪; -માં હિંદીઓના પ્રવેશ અંગે એશિયાઈઓના રજિસ્ટ્રારનો રિપોર્ટ ૪૪૨-૩; -માં હિંદીઓના પ્રવેશનું નિયમન નાતાલ અને કેપના જેવો કાનૂન બનાવીને સહેલાઈથી થઈ શકે ૩, ૫, ૬, ૩૩, ૬૦, ૧૨૨, ૨૪૪, ૪૮૧; -માં હિંદીઓના પ્રવેશ પરનો પ્રતિબંધ ઓસ્ટ્રેલિયાના ધોરણે હોય ૩૦૪; -માં હિંદીઓની વસ્તી ૨૩૪; -માં હિંદીઓનો ગેરકાયદે પ્રવેશ ૪૩૧-૨, ૪૩૭, ૪૪૩-૪; -માં હિંદીઓનો મતાધિકાર ૨૪૩; -માં હિંદીઓ વિરુદ્ધ વર્ગભેદ પર રચાયેલા કાયદા ૨૩૬, ૪૮૦

ટ્રાન્સવાલ પડવર્તીશ્ચર ૨૯૨, ૩૬૮, ૪૪૮; -નું લખાણ કે સેંકટો જગાઓથી વગર પરમિટે આવતા હિંદીઓએ પરમિટ ઓફિસને તકલીફ આપી છે ૩૬૮

ટ્રાન્સવાલ એશિયાઈ કાનૂનસુધાર વટહુકમ ૧-૧૧, ૧૭, ૧૮, ૩૧-૩, ૩૫, ૩૬-૭, ૪૫, ૪૯-૫૦, ૫૨-૬૨, ૬૮, ૭૧, ૯૦-૨, ૯૯, ૧૦૦, ૧૦૫, ૧૦૬, ૧૦૯, ૧૧૦, ૧૧૧, ૧૧૬, ૧૧૯-૨૭, ૧૨૮-૪૨, ૧૪૫-૬, ૧૪૭, ૧૪૯-૫૦, ૧૫૪-૭, ૧૬૪-૬, ૧૭૦, ૧૭૨, ૧૭૮, ૧૭૯, ૧૮૫, ૧૮૬, ૧૯૦ પા. ડી., ૧૯૩, ૧૯૮-૯, ૨૦૦, ૨૦૧, ૨૦૫-૭, ૨૧૪, ૨૧૬, ૨૨૨-૫, ૨૩૩, ૨૩૫, ૨૩૬, ૨૩૮, ૨૩૯, ૨૪૩, ૨૪૮, ૨૪૯, ૨૫૬, ૨૬૦-૧, ૨૬૬-૭, ૨૭૦-૧, ૨૭૭-૮, ૨૮૩-૫, ૨૮૭, ૨૮૮, ૨૮૯, ૨૯૧, ૨૯૯-૩૦૦

૩૦૫-૮, ૩૩૧-૨, ૩૩૨-૩, ૩૪૧-૨, ૩૪૪, ૩૬૮-૯, ૩૭૧, ૩૭૪, ૩૯૧, ૩૯૮, ૪૦૦, ૪૦૨, ૪૧૩, ૪૧૫, ૪૧૬, ૪૧૮-૨૦, ૪૩૬, ૪૩૯, ૪૪૯, ૫૩૫; ૦૧૮૮૫ના ૩૦૧ કાયદા કરતાં પણ ખરાબ ૫૭-૬૦, ૧૨૨, ૧૨૫; ૦અત્યંત દુઃખદ સ્વરૂપમાં રંગરૂપ વધારનારો ૧૨૫; ૦અને કાર્કેરો ૫૯; ૦અને જ્વાબદાર સરકાર ૧૬૫; ૦અને હિંદીઓના વેપારનો સંબંધ ૩૦૫; ૦અંગે ટાઈમ્સમાં અચ્છલેખ ૧૭૭-૯; ૦અંગે ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓના પ્રતિનિધિઓની લોર્ડ એલિંગનની મુલાકાત ૧૨૮-૪૨; ૦અંગે લોર્ડ એલિંગન અને લોર્ડ સેલબોર્ન સાથે ચાલેલો પત્રવ્યવહાર ૪૦૦-૧; ૦અંગે લોર્ડ સેલબોર્નનો ખરીતો ૪૦૦-૧, ૪૩૧-૨; ૦ઉપર લોર્ડ એલિંગને બધો ઇતિહાસ બંધાર પાડ્યો ૩૭૪; ૦એલિંગને ૨૬ કર્યો ૨૮૫, ૨૮૮; ૦એશિયાઈની સામે રંગભેદ ભ્રમો કરે છે ૨૩૩-૫, ૨૪૩; ૦અંગે ઇન્ડિયનોને નામોશી લગાડનાર ૧૫૫; ૦કરોડો ઓ. પ્રજાનો પર ગેરલાયકાતનું કલંક લગાડનાર ૨૪૦, ૨૪૭; ૦ગેરસમજથી લોર્ડ એલિંગને પસાર કર્યો ૨૩૩; ૦ટ્રાન્સવાલની પાર્લિમેન્ટમાં ૪૧૩; ૦ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓના પ્રવેશ પર પ્રતિબંધ મૂકે છે ૧૦, ૫૭-૮; ૦તીવ્ર વિરોધને પરિણામે સુધારવામાં આવ્યો જેથી સ્ત્રીઓને તેના અમલમાંથી બાકાત રાખી શકાય ૧૩૨, ૪૩૨; -થી પરમિટ વિના આવતા હિંદીઓ અટકશે નહીં ૩૦૫; -ના અમલથી ડચ અને તુર્કી ખ્રિસ્તીઓને બાકાત રાખ્યા પણ દ. આફ્રિકાના હિંદીઓ કે તુર્કીના મુસલમાનોને નહીં ૨૩૬; -ના અમલથી સ્ત્રીઓને બાકાત રાખવામાં આવી ૧૩૨; -ના વિરોધમાં ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની માસ મીટિંગ ૪૨૮-૩૯; -ના સંબંધ હેતુ અત્યારના કાયદાથી પાર પડે તેમ છે ૮-૯, ૫૫-૬; -ની ૧૮૮૫ના ૩૦૧ કાયદાની સાથે સરખામણી ૨-૩, ૫૭-૯; -ની કેપ આરગમે કરેલી ટીકા ૨૯૯-૩૦૦; -ની તપાસ કરવા તપાસપંચ નીમવાની માગણી ૧, ૩, ૫, ૬૧, ૬૨, ૧૨૨, ૧૩૫, ૧૩૭, ૧૪૧, ૧૫૧, ૧૬૫, ૧૬૬, ૧૭૧, ૧૭૮-૯, ૨૨૫, ૨૩૮, ૨૫૬, ૩૭૪; -ની તપાસ કરવાની સૂચના વિષે મોર્લી ૨૪૦, ૨૪૭; -ની વિરુદ્ધ આફ્રિકાના હિંદી વિદ્યાર્થીઓની લોર્ડ એલિંગને અરજી ૯૦-૨; -ની વિરુદ્ધ ટ્રાન્સવાલના ચીનાઓની લોર્ડ

એલિંગને અરજી ૫૭, ૬૫, ૬૮-૯; -ની વિરુદ્ધ ટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિઓનો લોર્ડ એલિંગને વિનંતીપત્ર ૫૨-૬૨; -ની સામે ટ્રાન્સવાલની બહારસભામાં વિરોધ ૨૨૨, ૨૩૩; -ની સામે હિંદમાં વિરોધ ૧૩૯, ૨૩૨, ૨૪૦, ૨૪૭; -ની સામે હિંદીઓની હિલચાલ ૪૨૭; -ને ૧૮૮૫ના ૩૦૧ કાયદામાં સુધારો કરવા લેગિસ્લેટિવ કાઉન્સિલમાં ફરી દાખલ કર્યો ૪૦૫; -ને ટાઈમ્સનો ટેકો ૪-૫; -ને નામંદૂર કરવાની લોર્ડ એલિંગને ટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિમંડળની વિનંતી ૧૩૦-૧, ૧૫૫; -ને મંદૂર કરવા લોર્ડ એલિંગને સમ્રાટને સલાહ નહીં આપે તેવો ટાઈમ્સના અચ્છલેખનો સાર ૧૭૮; -નો આશય પાર પાડવા હાલના કાયદા પૂરતા ૮-૯, ૫૫, ૧૩૪, ૧૬૬; -નો ઉલ્લેખ સરખો કરવો અપમાન ખરાબ છે ૧૩૦; -નો એમ્પાયર થિયેટરમાં મળેલી સભાનો વિરોધ ૧૬૩; -નો વિરોધ કરવા હાઉસ ઓફ કોમન્સના સભ્યો ફરી ભેગા થયા ૨૮૩-૪; -નો વિરોધ કરવા હાઉસ ઓફ કોમન્સના સભ્યોની સભા ૧૧૯-૨૦, ૧૨૧-૪, ૧૩૬; -નો વિરોધ કરવા હાઉસ ઓફ કોમન્સના સભ્યો વડાપ્રધાનને મળ્યા ૨૮૩; -નો સારાંશ ૧૧૦-૨; -નો હેતુ હમેશ માટે ટ્રાન્સવાલના ઓ. હિંદીઓની નોંધણી કરી લેવાનો છે ૧૬૫; ૦નોંધણી માટે નહીં પણ ઓળખવિધિ માટે ૫૬; ૦પ્રત્યેક હિંદીને અપરાધી ઠરાવે છે ૧૨૫; ૦ફરી ટ્રાન્સવાલની પાર્લિમેન્ટમાં પસાર કરાવવાના પ્રયાસો ૩૨૧, ૩૩૨; ૦ફરી પસાર કરાવવા કુર્ગસડોર્પના ગોરાઓની માગણી ૩૨૨; ૦ફરી પસાર કરાવવા પાર્લિમેન્ટના ઉમેદવારોની માગણી ૩૨૧; ૦ફરી પસાર કરાવવા લોર્ડ સેલબોર્નની માગણી ૩૭૧; ૦ફરી પસાર કરાવવા સર રિચર્ડ સોલોમનની માગણી ૩૨૨, ૩૪૧, ૩૪૪-૫, ૩૭૧; ૦ઓઅર અમલ કરતાં ઓરિશ અમલ હેઠળ ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની સ્થિતિ ઘણી ખરાબ ૯૯, ૧૩૭; ૦ઓરિશ પ્રધાનોએ આપેલાં વચનોનો ભંગ કરે છે અને ઓરિશ પરંપરાની વિરુદ્ધ છે ૯૯-૧૦૦, ૧૩૨; ૦ઓરિશ હિંદીઓને કાર્કેરના દરમ્મન સુધી ઉતારી પાડે છે ૫૯, ૯૯, ૧૨૫-૬; ૦ઓરિશ હિંદીઓ માટે અપમાનકારક ૩૬; ૦ઓરિશ હિંદીઓ વિરુદ્ધ વર્ગભેદ ભ્રમો કરતો કાયદો ૫૬-૭, ૫૮-૯; ૦મલાયીઓને લાગુ પડતો નથી ૧૧૧; ૦માટે ટ્રાન્સવાલમાં

વસતા પરાયાં રાજ્યોના લોકો તરફથી ઉશ્કેરણી થઈ છે ૧૩૦; ૦માટે બ્રિટિશ હિંદીઓનો બહુ જ મોટી સંખ્યામાં અધિકાર બહારનો ધસારો કારણ-ભૂત ગણવામાં આવ્યો ૬૦, ૬૧, ૧૨૭; -માં દોઝ પૂરો પાડવા અંગેની રાહત હિંદીઓના સીધા અપમાન બરાબર ૫૭; -માં બ્રિટિશ હિંદીઓને ગુનેગાર નતિના માની લેવામાં આવે છે ૧૩૨; -માં બ્રિટિશ હિંદીઓને રાહતરૂપમાં ત્રણ બાબતો સામેલ કરવામાં આવી ૧૨૬, ૧૩૩; -માં હિંદી-ઓને લાગુ પડે ત્યાં સુધી મધ વિષેની નેગવાઈ ૧૧૨; ૦રદ કર્યો ૨૮૫, ૨૮૭; ૦લાવવા પાછળનો ઠરાવો, બ્રિ. કોમની સ્થિતિ અગાડવાનો નથી, એવા ટ્રાન્સવાલની સરકારના મતને, લોર્ડ એલ્ગિનનો ટેકો ૧૩૬, ૧૪૧; ૦સમસ્ત હિંદી કોમને અપરાધી ઠરાવે છે ૬૧-૨; ૦સંબંધી સાઝ્ય આફ્રિકાને પત્ર ૨૪૩; ૦સુધારો કરતો કાનૂન નથી ૫૬, ૧૨૫, ૧૩૩; ૦સ્વતંત્ર ઇમિગ્રન્ટો સંબંધમાં રંગભેદની લાઇન દોરે છે ૨૩૩; ૦સ્વશાસન ભોગવતાં સંસ્થાનો માટે ખરાબ દૃષ્ટાંતરૂપ ૨૩૭; ૦હિંદીઓને રાહત આપતો ગણવા છતાં હિંદી કોમમાં ખળભળાટ મચાવ્યો છે ૧૭૮; ૦હિંદી કોમનું અપમાન કરે છે ૫૭; ૦હેડેશ ૧૮૮૫ના ૩૦૧ કાનૂન પ્રમાણેની શ્રીની માશ્રીની વાત ઉપલક્ષિયા જેવી ૫૭, ૧૨૫, ૧૩૩, ૧૩૬, ૧૫૫; ૦હેડેશ અગ્રુબકર અહમદનો મુકદ્દમો; ૧૧૨ ૦હેડેશ આંગળાંની છાપ આપવી નામરદાઈભર્યું છે ૩૭૧; ૦હેડેશ એશિયાઈની વ્યાખ્યા ૧૧૦; ૦હેડેશ ગરીબ હિંદી-ઓની હાડમારી ૧૬૬; ૦હેડેશ જમીન ધારણ કરવાનો હિંદીઓનો હક ૧, ૪, ૫, ૩૩; ૦હેડેશ ટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રજાજનોને એશિયાઈઓના વર્ગમાં મૂકવામાં આવ્યા ૧૨૦; ૦હેડેશના મોટા અપમાનને તાબે થવાને બદલે બ્રિ. હિંદીઓ નેલ જવાનું પસંદ કરશે ૧૩૫; ૦હેડેશની ઓળખવિધિ અપમાનકારક ૫૬; ૦હેડેશની ઓળખવિધિ ખરાબ પ્રકારના ગુનેગારને લાગુ પાડવા જેવી ૫૬; ૦હેડેશ નોંધણી કરાયેલાં માઓપોનાં બાળકોની નોંધણી જરૂરી ૯, ૫૮-૯, ૧૧૦; ૦હેડેશ નોંધણી સર્ટિફિકેટ વિના કોઈ એશિયાઈ વેપારી લાઇસન્સ મેળવી શકે નહીં ૧૧૧; ૦હેડેશ બેહુદા વર્ગભેદના રૂપમાં સમ્રાટના તાબાનાં સંસ્થાનોની શાસન-પરંપરાનો ભંગ ૧૬૫; ૦હેડેશ બ્રિટિશ હિંદીઓએ આંગળાંઓની છાપ આપવાનું ફરજિયાત ૧, ૩,

૫, ૯, ૧૦, ૩૬, ૫૬, ૬૮, ૭૧, ૯૧-૨; ૦હેડેશ બ્રિ. હિંદીઓએ ઓળખની સાબિતીઓ આપવી પડશે ૭૧; ૦હેડેશ રાહત માત્ર એકલદોકલ વ્યક્તિને જ શક્ય ૩૩, ૫૭-૮; ૦હેડેશ શિક્ષાની નેગવાઈ ૫૮-૯, ૧૧૦, ૧૧૧, ૧૧૨, ૧૩૦; ૦હેડેશ સઘળા એશિયાઈઓએ નોંધણી કરાવવું ફરજિયાત ૩, ૫-૬, ૧૦, ૫૭, ૫૮, ૧૧૦, ૧૧૧, ૧૧૨, ૧૩૦, ૧૬૪-૫; ૦હેડેશ હિંદીઓએ વેડવી પડતી હાડમારીઓ ૮-૯, ૧૨૫, ૧૩૪-૫

ટ્રાન્સવાલ એશિયાઈ રજિસ્ટ્રેશન વટહુકમ (કાનૂન) ૪૧૮, ૪૧૬, ૪૨૩, ૪૨૭, ૪૩૭, ૪૪૧, ૪૪૮, ૪૭૦, ૪૭૪, ૪૭૯-૮૨, ૪૮૪-૬, ૪૮૯-૯૦, ૪૯૩-૮, ૫૦૧, ૫૦૪, ૫૦૫, ૫૦૭, ૫૧૧, ૫૧૨, ૫૧૮, ૫૧૯, ૫૨૦, ૫૨૨-૩, ૫૨૫-૮, ૫૩૦, ૫૩૧; ૦અંગે આમની સમાના સભ્યોની મીટિંગ ૪૭૪; ૦અંગે ગાંધીજીની પ્રતિજ્ઞા ૪૭૮; ૦અંગે ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની માસ મીટિંગે સમટ્સની પાસે ડેપ્યુટેશન મોકલ્યું ૪૪૮, ૪૫૫; ૦અંગે લોર્ડ એમ્પ્ટહીલના પ્રમુખપદ હેડેશ જનરલ બોથાને ડેપ્યુટેશન મળ્યું ૪૭૭; ૦કેપબોય, કાફર કે મલાયીને લાગુ પડતો નથી ૪૧૬; ૦ધડવાનો સાઉથ આફ્રિકાની સરકારને અધિકાર હોવા વિષે ચર્ચિલ ૫૨૫; ૦જરૂરી નથી એમ ચમની રિપોર્ટ સાબિત કરે છે ૪૪૪-૫, ૪૪૯; ૦નેઓને લાગુ પડે તેવા ચોર, લૂંટારા અને દગાબોર માણસ હોવા નેઈ એ ૪૧૬; ૦ટ્રાન્સવાલ લેજિસ્લેટિવ એસેમ્બલીમાં દાખલ થયું અને તુરત જ કાઉન્સિલમાં ગયું ૪૨૧; -થી હિંદીઓને મળનાર વધારે સલામતી ૫૦૫; ૦થોડા ગુનેગારોને ખાતર નિર્દોષ અને સ્વમાની લોકોના મોટા વર્ગને શિક્ષા કરે છે ૪૮૨; -ના હેતુ પાર પાડવા હાલના કાયદા પૂરતા છે ૪૩૩, ૪૩૫, ૪૪૧; -ને તાબે થવાનાં પરિણામો ૫૧૨; -ને બદલે મરજિયાત ફેર નોંધણીની સૂચનાનો ખીલ ઠરાવમા સમાવેશ થયો છે ૪૫૭; -ને બદલે મરજિયાત ફેર નોંધ-ણીની સૂચનાનો સમટ્સે અસ્વીકાર કર્યો ૪૫૫; -ને બદલે મરજિયાત ફેરનોંધણીનો હિંદીઓ સ્વીકાર કરશે ૪૨૫, ૪૨૬, ૪૩૪, ૪૩૭, ૪૩૯, ૪૫૫, ૪૭૯-૮૦, ૪૮૧, ૫૦૦, ૫૩૦-૧; -નો અતાદર કરનારનો ગાંધીજી મફત બચાવ કરશે ૪૭૧; -નો વિરોધ કરવા ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓએ બહેર સભા ભરી ૪૧૬, ૪૨૪, ૪૨૭-૮, ૪૨૮-

૪૩૯; -નો સ્વીકાર કરવા કરતાં જેલ ભોગવવી એમાં કંઈ ખોટું નથી ૪૧૯, ૫૧૧; ૦પસાર કરવા પાર્લમેન્ટરી કાર્યવાહી બાબતુ પર મૂકી ૪૨૯-૩૦; ૦પસાર થયો ૪૮૯, ૪૯૯; ૦ફરી ધડવા અંગે છાપાઓએ ટીકા કરી ૪૨૨; ૦મંત્રર થશે તેો જેલ જવાની ચીનાઓની તૈયારી ૪૭૦; ૦માટે ચમનીનાં કારણો ૪૪૯; ૦લગભગ અક્ષરે અક્ષર રદ થયેલ ઓર્ડિનન્સ જેવો ૪૧૩; ૦વર્ગભેદ પર રચાયેલો છે ૪૩૨-૩; ૦સંબંધી ચિનાઈ એસોસિયેશનનો કાગળ ૪૭૦; ૦સંબંધી ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓને ચીનાઓનો ટેકો ૪૨૭, ૪૭૦; ૦હિંદી કોમના માણસોને તુરત ઓળખી શકાય તેવાં સાધનો લેવાં જેથી રહેવાનો હક નળી શકાય, આ હેતુ પાર પાડવા માટે ધડાયો -સ્મટ્સ ૪૫૫; ૦હેડળ આંગણાંની છાપ આપવી ફરજિયાત ૪૧૮-૯; ૦હેડળ કાફરો અને મલાયીઓ કરતાં ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની સ્થિતિ ખરાબ ૪૩૧; ૦હેડળ પરમિટ નહીં કઢાવવાની હિંદીઓને સલાહ ૫૦૧; ૦હેડળ પરમિટ મેળવ્યા વિના હિંદી વેપારીઓ લાઇસન્સ મેળવી શકશે નહીં ૪૧૮; ૦હેડળ ફરજિયાત નોંધણીની નેગવાઈ સામે ખાસ કરીને હિંદીઓનો વાંધો ૫૦૭; ૦હેડળ બચ્ચાંઓએ પણ ફરજિયાત રજિસ્ટર થવું પડશે ૪૧૮; ૦હેડળ હિંદીઓએ આપવી પડતી આંગણાંની છાપ ૪૩૩

ટ્રાન્સવાલ ગવર્નમેન્ટ ગેજેટ ૧૮, ૫૨, ૧૯૮, ૩૪૬, ૩૭૮, ૩૯૮, ૪૫૮, ૫૧૪, ૫૧૭ ૫૨૯, ૫૩૧

ટ્રાન્સવાલ ચિનાઈ એસોસિયેશન ૪૪૦, ૫૩૦

ટ્રાન્સવાલ ધારાસભા (લેજિસ્લેટિવ એસેમ્બલી-લેજિસ્લેટિવ કાઉન્સિલ) ૨, ૫, ૬, ૪૫, ૬૮, ૯૯, ૧૪૭, ૧૪૯, ૧૭૮, ૧૮૬ પા. ટી., ૨૩૪, ૩૦૭, ૩૪૫, ૪૦૫, ૪૨૧, ૪૨૯, ૪૩૦, ૫૦૦, ૫૧૯; -એ પસાર કરેલું વતની જમીન ભોગવટા વિધેયક (નેટિવ લેન્ડ ટેન્યોર બિલ) લિટલટને નામંત્રર કર્યું ૨૩૪-૫; ૦માત્ર બે જ કલાકમાં ટ્રા. એ. ૨. કાનૂન પસાર કર્યો ૪૨૧; -માં ટ્રા. એ. ૨. કાનૂન પર ચર્ચા ૪૨૨; -માં સભ્યોની નિયુક્તિ ૩૭૪

ટ્રાન્સવાલ પાર્લમેન્ટ ૩૨૧, ૪૧૩, ૪૨૨, ૪૨૩

ટ્રાન્સવાલ મ્યુનિસિપલ એસોસિયેશન ૪૮૧

ટ્રાન્સવાલ રેલવે ૪૧૧; -માં મુસાફરી કરવાનો હિંદીઓને હક ૧

ટ્રાન્સવાલ લીઝર ૯૪ પા. ટી., ૩૪૬, ૩૯૨, ૪૦૦; ૦ટ્રાન્સવાલ એશિયાટિક રજિસ્ટ્રેશન કાનૂન પસાર થયો તે વિષે ૪૨૨; -નો બ્રિટિશ હિંદીઓ વિષે ઉશ્કેરણીભર્યો લેખ ૪૦૦, ૪૦૨

ટ્રાન્સવાલ સરકાર ૧૫૫, ૨૪૦, ૪૧૮, ૪૨૫, ૪૩૨, ૫૧૨

ટ્રાન્સવાલ સુપ્રિમ કોર્ટ (વરિષ્ઠ અદાલત) ૫, ૯, ૫૩, ૬૦, ૯૧, ૧૨૩, ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૯૯, ૨૦૪, ૨૨૫, ૨૪૩, ૨૫૬, ૩૨૧, ૪૪૯, ૪૭૯, ૪૮૦; -એ સગીરને થયેલી સજા રદ કરી ૧૨૨-૩; -ને અપીલ કરવાની શરતે વેપારી લાઇસન્સો અંગેનું નિયંત્રણ સ્વીકારવા હિંદીઓ ખુશી ૬૦; -નો મહમદ હાજ મૂસાના મુકદ્દમાનો ચુકાદો ૧૩૪, ૧૯૯, ૨૦૪

ટ્રાન્સવાલ હિંદીઓના પ્રતિનિધિઓ ૫૨, ૫૩, ૭૫, ૭૯, ૮૬, ૯૯, ૧૦૦, ૧૦૬, ૧૦૮, ૧૧૪, ૧૨૧, ૧૨૨, ૧૨૮, ૧૨૯, ૧૪૯, ૧૫૪-૬, ૧૭૮, ૧૮૧, ૧૮૪, ૧૯૩, ૨૦૮, ૨૧૪, ૨૧૯-૨૫, ૨૩૨-૪૨, ૨૫૬, ૨૫૯, ૨૬૫, ૨૬૮, ૨૭૦-૧, ૨૭૭, ૨૮૨, ૨૮૩-૫, ૨૯૧, ૨૯૨, ૨૯૩, ૪૨૯; -ની બ્રિટિશ હિંદી સંઘની કારોબારીએ નિમણૂક કરી ૫૨-૪, ૨૨૦; -ની સામે ડો. ગોડફ્રે અને બીનઓની અરજી ૨૧૯-૨૩, ૨૩૨

ટ્રાન્સવાલ હિંદીઓનું પ્રતિનિધિમંડળ ૧, ૨, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦-૩, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૧૯, ૨૦-૪, ૩૩, ૩૫, ૪૧, ૪૫, ૪૬, ૪૭, ૪૯, ૫૨-૬૨, ૭૧-૪, ૭૯, ૮૨, ૮૩, ૮૪, ૮૫, ૮૭, ૯૦-૨, ૯૫, ૧૦૧, ૧૦૩, ૧૦૫, ૧૧૮, ૧૧૯ પા. ટી., ૧૨૫, ૧૪૩, ૧૪૭, ૧૪૯, ૧૫૦, ૧૫૧, ૧૫૨, ૧૫૪-૭, ૧૫૫ પા. ટી., ૧૬૩, ૧૬૬, ૧૬૭, ૧૭૩, ૧૭૫, ૧૭૮, ૧૮૧, ૧૮૪, ૧૯૧, ૧૯૩, ૨૧૦, ૨૧૨, ૨૧૪, ૨૧૮, ૨૧૯, ૨૨૬, ૨૨૮, ૨૩૦, ૨૩૧, ૨૬૨, ૨૬૫, ૨૭૫, ૨૭૭, ૨૮૬, ૨૮૯, ૨૯૧, ૪૦૧, ૪૧૪, ૪૩૫, ૪૩૯, ૪૪૧, ૪૪૮, ૪૫૨, ૪૫૫, ૪૮૧, ૪૯૦, ૪૯૨; ૦બ્યાભાર માને છે ૨૮૬; -એ એલિગનની મુલાકાત લીધી ૧૨૮-૪૨; -એ ચર્ચિલની મુલાકાત લીધી ૨૮૪; -એ છાપામાં ઉપકારપત્ર મોકલ્યો ૨૮૪; -એ મોર્લીની મુલાકાત લીધી ૨૪૬-૮; ૦ચીનાઓનું ૬૭; ૦ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ અને ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની ફરિયાદો અંગે તપાસ પંચ (કમિશન) નીમવાની માગણી કરે છે ૬૧, ૧૩૫, ૧૩૭, ૧૫૬,

૧૬૫, ૧૬૬, ૧૭૮, ૨૨૫, ૨૩૪; ંટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમને નામંતૂર કરવાની માગણી કરે છે ૧૩૦, ૧૬૫, ૧૭૮; ંટ્રા. એ. ર. કાનૂન અંગે જનરલ બોથાને મળ્યું ૪૭૭; ંટ્રા. એ. ર. કાનૂન અંગે ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓએ સ્મટ્સ પર મોકલ્યું ૪૪૮, ૪૫૫; ંટ્રાન્સવાલના હિંદીઓના સ્થાવર મિલકત ધરાવવાના, હરવા ફરવાના અને મુસાફરી કરવાના હુકની માગણી કરે છે ૬૦; ંટ્રાન્સવાલના હિંદીઓ પ્રત્યેની ફરજ તરફ બ્રિટિશ સરકારનું ધ્યાન દોરે છે ૧૩૬-૭; ંડરબનના હિંદીઓનું નાતાલ પબ્લિક્સના તંત્રીને મળ્યું ૩૬૩ પા. ડી., -ના ઉદ્દેશોને ટેકો આપતો ઠરાવ નાતાલ ઇન્ડિયન કોંગ્રેસે પસાર કર્યો ૬૯; -ના ઉદ્દેશો પ્રત્યે આમની સભામાં મળેલી સભાએ સહાનુભૂતિ દર્શાવી ૧૧૯-૨૦, ૧૨૧-૨, ૧૩૬; -ના ઉદ્દેશો પ્રત્યે નાતાલ ઇન્ડિયન કોંગ્રેસની સહાનુભૂતિ ૬૯; -ના માનમાં એમ. સી. કમરુદ્દીન એન્ડ કં. તરફથી ભોજનસમારંભ ૨૯૧; -ના માનમાં બ્રિ. હિં. સંઘ તરફથી હુમીદિયા ઇસ્લામિક મંડળના સમાગ્રહમાં સ્વાગતસમારંભ ૨૮૬ પા. ડી., -ના માનમાં વેક્લમમાં સત્કારસમારંભ ૨૮૭; -ના સભ્યોની યાત્રી ૨૦૭-૮; -ની એલિગનની મુલાકાત દરમિયાન આગેવાની લેવાની સર લેપલ બ્રિફિને સંમતિ દર્શાવી ૭૨; -ની એલિગનની મુલાકાત દરમિયાન આગેવાની લેવાનો સર લેપલ બ્રિફિનેનો ઇતકાર ૨૬; -ની એલિગનની મુલાકાતની કાર્યવાહી છાપામાં પ્રગટ થઈ ૧૫૮, ૧૬૮ પા. ડી., ૧૬૯, ૨૦૪; -ની એલિગનની મુલાકાત પ્રસંગે નેતૃત્વ લેવાનો સવાલ ૧૨, ૧૬, ૧૯, ૨૬, ૩૫; -ની ઓળખાણ ૧૨, ૨૧, ૩૫, ૪૫, ૭૩, ૮૮, ૯૮, ૧૦૬, ૧૦૯, ૧૧૬, ૧૨૧, ૧૨૮, ૧૪૦-૧, ૧૫૦, ૧૫૪-૫, ૧૬૮, ૧૬૯; -ની કાર્યવાહીનો રિપોર્ટ ટાઈમ્સમાં પ્રગટ થયો ૨૪૯; -ની જીતનાં કારણો ૨૯૧; -ની ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ નામંતૂર કરવાની લોર્ડ એલિગને વિનંતી ૧૨૯, ૧૫૪-૭; -ની ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ સંબંધમાં જીત ૨૮૯; -ની નોંધ ૨૮૩-૫; -ની મોર્લી સાથેની મુલાકાતનો હેવાલ છાપામાં પ્રગટ થયો ૨૪૯; -ની રચના ૧૦૮; -ની સામે ડો. ગોડફ્રે અને બીન્ડઓનો વિરોધ ૧૪૨-૩, ૧૮૫-૬, ૧૯૦ પા. ડી., ૧૯૩, ૨૦૬, ૨૧૬, ૨૨૩, ૨૩૨, ૨૫૬; -ની સામેના ડો. ગોડફ્રે અને બીન્ડઓના

આક્ષેપોને રદિયો ૨૧૯-૨૫; -નું કામ બેલ જવાના ઠરાવ પર આધારિત ૪૫૨; -ને નાતાલ ઇન્ડિયન કોંગ્રેસ તરફથી માનપત્ર ૨૯૦; -ને મદદ કરનાર ગૃહસ્થોનો ઉપકાર માનવા વિદાયપ્રસંગે ખાણનો મેળાવડો ૨૭૦-૧, ૨૮૪; -ને મોકલવાનો બ્રિ. હિં. સંઘનો ઠરાવ ૧૯૩; -ને મોહમેડન એસોસિયેશન તરફથી માનપત્ર ૨૯૨; -ને રૂઢિચુસ્ત, ઉદારમતવાદી, એંગ્લો-ઇન્ડિયન અને મુસલમાન વગેરે તરફથી ટેકો ૨૧; -નો એલિગન સમક્ષ વિનંતીપત્ર ૫૨-૬૨; ંબ્રિટિશ હિંદીઓ અને બીન્ડ એશિયાઈઓ વચ્ચે ભેદ પાડવા વિષે ૬૧; ંમોર્લીની મુલાકાત લે છે ૨૩૨-૪૨; ંસૌ પક્ષોનું બનેલું ૧૫૪-૫;

ંટ્રામગાડી ંલેહાનિસબગમાં અટકી નય છે ૪૭૩; -માં લેહાનિસબગમાં મુસાફરી કરવાનો હિંદીઓનો હુક ૧; -માં પ્રિટોરિયામાં મુસાફરી કરવાનો હિંદીઓનો હુક ૧, ૨; -માં પરવાના વિનાના હિંદીઓ નહીં પણ ગોરાનાં કૂતરાં જઈ શકે ૫૨૮; -માં ખેસવાનો "કલઈ પરસન"નો હુક ૫૨૯; ંવે ધારો ૫૨૮-૯

ટ્રિબ્યૂન, બિ ૧, ૨૧, ૩૨ પા. ડી., ૯૮, ૨૪૯, ૪૨૨, ૪૩૬ પા. ડી., ૪૮૭

ઠક્કર ૩૧૨, ૩૧૩, ૩૩૭, ૪૬૫, ૫૦૬

ઠક્કર, હુરિલાલ ૩૨૩, ૩૨૪, ૩૪૮

ઠાકોર, કલ્યાણ ગોપાળ ૫૨૧

ડચ ૩૮૯; ંનાગરિકોને રહેવા વ્રીડીટોર્પ આપવામાં આવ્યું ૨૫૧; -ની ટ્રાન્સવાલની ચૂંટણીઓમાં જીત ૩૭૯; ંસરકાર (ટ્રાન્સવાલની) ૫૬, ૧૩૭, ૧૯૯, ૩૭૦, ૪૦૩, ૪૨૧, ૪૩૭; ંહેડળ ૧૮૮૫ ના ંબ કાયદાનો વહીવટ ૧૦; ંહેડળ બ્રિટિશ હિંદીઓ વ્રીડીટોર્પમાં રહેતા ૧૯૯; ંહેડળ બ્રિટિશ હિંદીઓ સ્વરક્ષણ માટે બ્રિટિશો પર આધાર રાખતા હતા ૧૦

ડચેતર ગોરાઓએ વ્રીડીટોર્પમાં વાડા રાખ્યા ૩૫૧; -ની ફરિયાદો ૨૨૨

ડર્બી(ડારબી), લોર્ડ ૧૨૦, ૩૦૨

ડંકન, મિ. ૧૩૩, ૧૬૪-૫, ૨૩૩, ૨૩૬

ડાર્વિન ૩૩૪, ૩૫૨-૪

ડાલિંગ્લશ, મિ. ૧૪૬

ડિકિન્સન ૩૨૩

ડિલક, સર ચાર્લ્સ વેન્ટવર્થ ૬ પા. ટી., ૪૫, ૫૦ પા. ટી.,
૯૫, ૯૮, ૧૦૦, ૧૦૭ પા. ટી., ૧૦૮, ૧૧૯
પા. ટી., ૧૨૨, ૧૪૮, ૧૮૪ પા. ટી., ૨૦૮,
૨૧૭, ૨૨૬ પા. ટી., ૨૪૬; -ને પત્ર ૯૫, ૧૦૭,
૧૪૮, ૨૧૭

ડિસ્ક્રેન્ચાઈઝિંગ બિલ, જીઓ મતાધિકાર અપહરણ
વિધેયક

ડુ ટોઈટ, જી. જી. ૩૫૯૫. ૩૭૪

ડેરિપલ, કર્નલ ૩૫૯૫. ૩૭૪

ડેલાગોઆ બે ૩૪૬, ૩૬૧, ૫૦૭, ૫૦૯, ૫૨૬; -ની
રેલમાં ખુવારી ૪૧૦-૧

હેલી ન્યૂઝ, ધિ ૨૫૫, ૨૬૪; -એ તીજો આર્ટિકલ
છાપ્યો ૨૮૪

હેલી મેલ, ધિ ૨૪૯, ૩૬૨, ૪૨૨

ડોક્ટર, એમ. એન. -ને પત્ર ૪૪, ૨૪૫

ડોનોવન, મિ. ૨૯૯

ડોરાસામી ૩૧૩

ડોળીવાહક ૬૭ ૨૨૧

દંટેરો, મહારાણીનો ૪૩૫

તપાસણી ંપોલીસની ૫૧૮

તપાસપંચ (કમિશન) ંટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓનો થતો
ગેરકાયદે ધસારો, હિંદીઓની ફરિયાદો અને ટ્રા.
એ. કા. સુ. વટહુકમની તપાસ કરવા નીમવાની
માગણી ૧, ૩, ૫-૬, ૪૯-૫૦, ૬૧, ૧૨૨, ૧૨૭,
૧૩૫, ૧૩૮, ૧૪૧, ૧૪૨, ૧૫૧, ૧૫૫, ૧૬૧,
૧૬૫, ૧૬૬, ૧૭૧, ૧૭૮, ૧૯૯, ૨૨૫, ૨૩૮,
૨૩૯, ૨૪૦, ૨૪૭, ૨૫૬, ૩૭૪

તમાકુ પીવા તથા ચાવવાથી થતા નુકસાન વિષે ગાંધીજી
૨૯૬, ૪૨૧

તવારીખ, દ. આફ્રિકામાં હિંદીઓને પડતાં દુઃખની
૪૪૬

તાર ંચમીરઅલીને ૧૨; ંએલિગને ૪૨૪; ંહન્ડિયન
બોપીનિયનને ૪૦૪; ંએશિયાઈઓના રજિસ્ટ્રારને
૩૮૭, ૩૮૯; ંદક્ષિણ આફ્રિકાની બ્રિટિશ હિંદી
સમિતિને ૨૮૮, ૩૭૦, ૪૧૩, ૪૪૦-૧, ૪૫૧,
૫૦૭; ંખર્ડલુડને ૧૧-૨; ંભાવનગરીને ૧૧૦;
ંલેન્ડરિસ્ટ્રેટિવ કાઉન્સિલને, ટ્રા. એશિયાટિક રજિ-
સ્ટ્રેશન કાનૂનનો વિરોધ દર્શાવતો ૪૨૧, ૪૨૪;
ંવાઈલીને ૪૦૪; ંસંસ્થાનમંત્રીને ૪૪૦

તિલક, મિ. ૪૫૨

તુર્કી ંચને જર્મની વચ્ચે તકરાર ૩૬૨-૩; -ના
સુલતાન પીલડીઝ કીઓસ્કમાં કેદીની અવસ્થામાં
૫૦૨, ૫૦૩

તેયબ, મિ. મૂસા ૪૯૩

ત્રણ પ્રકારના મુલક, ઇંગ્લંડની બહાર સેલ્ફગવર્નિંગ
કોલોની, કાઉન કોલોની અને તાબેના (ડિપેન્ડ-
ન્સી) ૩૩૧

ત્રણ ભાઈઓ ંજગનલાલ, મગનલાલ અને આણંદલાલ
૪૮૮ પા. ટી.

ત્રીને, કાનૂન ૧૮૮૫નો હિંદીઓના પ્રવેશને અટકાવવા
પૂરતો નથી ૪૨૧

ત્રિભોવન, ડો. ૫૧૦

થિયોસોફિકલ સોસાયટી ૩૩૬

થેરિસા, મહાન ભક્તાણી ૩૧૯

થોર્નટન, ટોમસ હેનરી ૮૪ પા. ટી., ૯૩, ૯૮,
૧૦૮, ૧૨૮, ૧૫૫, ૧૯૪ પા. ટી., ૨૦૮, ૨૨૬
પા. ટી., ૨૪૬-૭, ૨૮૨; -ને પત્ર ૮૪, ૯૬

દક્ષિણ આફ્રિકા ૭ પા. ટી., ૧૧, ૩૭, ૬૩ પા. ટી.;
-ના વસ્તીવધારાનો પ્રશ્ન ૨૩૭

દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહનો ઇતિહાસ ૪૨૧ પા. ટી.

દક્ષિણ આફ્રિકાની હિંદી સમિતિ ૧૭ પા. ટી., ૩૦,
૬૭, ૭૬ પા. ટી., ૧૬૧, ૧૮૨-૩, ૨૦૭, ૨૦૯,
૨૧૮, ૨૪૬, ૨૫૨, ૨૫૩, ૨૫૪, ૨૫૫, ૨૫૭,
૨૫૯, ૨૬૨-૩, ૨૬૫, ૨૬૭, ૨૭૧, ૨૭૮,
૨૭૯; ૨૮૧, ૨૮૪, ૨૮૬, ૨૮૮, ૨૯૧, ૨૯૬,
૩૦૬, ૩૨૧, ૩૪૨, ૩૫૮, ૩૭૦, ૩૭૧, ૩૭૮,
૩૮૩, ૩૮૪, ૩૯૮, ૪૦૬, ૪૦૭, ૪૦૮, ૪૧૧,
૪૧૨, ૪૧૪, ૪૧૬, ૪૨૨, ૪૨૩, ૪૨૪, ૪૩૭
પા. ટી., ૪૪૦, ૪૫૦, ૪૫૧, ૪૫૬, ૪૭૦, ૪૭૭,
૪૯૦; -એ ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ સામે
હિલચાલ કરી ૪૨૩; -એ દક્ષિણ આફ્રિકાના
હિંદીઓ અંગે કાર્ય કર્યું ૩૫૮, ૪૦૬; -એ નાતાલ
ચુ. વિધેયક અંગે કાર્ય કર્યું ૩૦૬; -એ વ્રીડી-
ડોર્પના હિંદીઓને થયેલી નુકસાનીનો બદલો
અપાવવા કાર્ય કર્યું ૩૦૬, ૩૭૮, ૩૮૩; -ના
અધ્યક્ષ થવા ભાવનગરીને વિનંતી ૨૫૬; -ના
અધ્યક્ષ થવા લોર્ડ હોરિસ અને લોર્ડ રેને વિનંતી
૨૬૩; -ના જેવી હિંદુસ્તાનમાં એક સમિતિ
રચવાની પ્રોફે. ગોખલેને સૂચના ૨૮૧, ૪૧૪;
-ના મંત્રી તરીકે રિચ ૨૭૯-૮૧; -ના મંત્રી
તરીકે રિચના કાર્યની પ્રશંસા ૨૨, ૪૦૬; -ની

ઓફિસો માટે જગા ૧૭, ૨૧, ૨૮, ૮૭; -ની દ. આ.ના ચિ. હિંદીઓ પ્રત્યે વાજબી વર્તાવ કરાવવા અને તેમના પ્રશ્નોના નિકાલ લાવવામાં શાહી સરકારને સહાય કરવા રચના કરાઈ ૨૫૪; -નું ખર્ચ ૨૩, ૩૯૮; -ને ચમનીના રિપોર્ટ અંગે તાર ૪૪૦; -ને ટ્રાન્સવાલના મોટી સંખ્યાના હિંદીઓના જલ જવાના નિરધાર અંગે તાર ૪૧૩; -ને ટ્રાન્સવાલની નવી ધારાસભાએ ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ પસાર કર્યાનો તાર ૪૧૩; -ને તાર ૩૭૦, ૪૧૩, ૪૪૦-૧, ૪૫૧; -ને નાણાંની મદદની જરૂર ૩૦૬, ૩૫૮, ૪૦૬-૭; -ને પત્ર ૨૦૦-૧; -ને લંડનમાં જન. બોથાની મુલાકાત લેવાની વિનંતી ૪૧૧, ૪૧૪; ઠાંકણે બંધારણનો મુસદ્દો ૨૫૩, ૨૫૪-૫, ૨૫૯, ૨૬૮, ૨૭૧; -માં જોડાવાની કલોડ હેને વિનંતી ૨૫૨; -માં જોડાવાની દાદાભાઈ નવરોજીને વિનંતી ૧૮૪-૫; -માં જોડાવાની સંમતિ આપવા માટે સર વિલિયમ માર્કબીનો આભાર ૨૫૭; ઠાંકણનાં કાર્યો ૩૫૮

‘દક્ષિણ આફ્રિકા ચિટિશ હિંદી સાવધાન સમિતિ’ ૧૮૩, ૧૮૪, ૨૧૮

દમાસ્કસ ૫૦૨

દરિયાઈ તાર ઠાંકણે એલિગનને, ટ્રાન્સવાલનું પ્રતિનિધિ-મંડળ, હિંદીઓનું પ્રતિનિધિ ન હોવા વિષે ૧૪૨, ૧૫૨, ૧૫૬, ૧૬૩

દાઉદ મહમદ ૨૯૦, ૨૯૩, ૩૯૯, ૪૦૪, ૪૦૮, ૪૪૧, ૪૯૩, ૪૯૪

દાઉદ શેઠ ૩૧૪

દાદલાની, મિ. કે. એન. ૪૨૮, ૪૩૬

દાદા અબદુલ્લા ૨૯૩, ૪૯૩

દાદા ઉસ્માન ૭૦; -ની સામે મુકદ્દમો ૭૦, ૨૮૦

દાદા ઓસમાન ૪૪૧, ૪૯૩, ૪૯૪, ૪૯૫, ૪૯૭, ૪૯૮

દાદાભાઈ નવરોજી ૧૧, ૧૨, ૨૩, ૨૬, ૩૨, ૩૫, ૪૧, ૪૫, ૪૯ પા. ટી., ૫૦ પા. ટી., ૯૮, ૧૦૪ પા. ટી., ૧૦૮, ૧૨૮, ૧૩૮, ૧૫૦, ૧૫૩, ૧૫૪, ૧૫૫, ૧૮૩, ૧૯૭, ૨૦૦, ૨૦૮, ૨૧૨, ૨૨૬ પા. ટી., ૨૩૦, ૨૪૭, ૨૫૪, ૨૭૧, ૪૧૫, ૪૩૬, ૪૯૨; -ના પ્રમુખપદ હેઠળ લંડનના હિંદી સમાજમાં સભા ૧૯૪; -નું લોર્ડ એલિગનની મુલાકાત પ્રસંગે ભાષણ ૧૩૮; -ને પત્ર ૧૮૪-૫, ૨૦૧, ૪૧૪, ૪૧૫; ઠાંકણે દાદા ૨૯૫, ૩૫૮, ૪૧૪, ૪૩૬; ઠાંકણે રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના પ્રમુખ ૨૩, ૨૬૨ પા. ટી.

દીકરો ઠાંકણે. કુવાડિયાનો, તે અંગેનો પરમિટનો મુકદ્દમો ૩૬૯, ૩૭૩-૪

દીવાન, મિ. મોતીલાલ ૪૯૮

દીવાની હક ૪૩૪

દુકાનદાર ઠાંકણે કરી શકે ૫૧૬-૭

દુકાનો ઠાંકણે કરવાના સમયનો પ્રશ્ન ૫૨૭

દેવો (દેવદાસ) ૪૬૨

દેશનિકાલ -ની એશિયાઈ ધારાનો ભંગ કરનારને સજા કરવાની સૂચના ૫૦૪, ૫૦૫

દેસાઈ ૨૯૭, ૩૩૯

દેસાઈ, મિ. એ. ૪૩૮

દેસાઈ, મિ. એમ. કે. ૩૮૦

દેસાઈ, મિ. બાપુ ૪૨૮, ૪૩૯

દ્વારકાદાસ ૧૯૬

ધરતીકંપ ઠાંકણેમાં ૩૪૨

ધોરીભાઈ ૩૯૦

નગરી, મિ. ૫૨૧

નર્મકાવ્ય ૩૨૩

નર્મદાશંકર, કવિ ૫૧૧

નાગા ભાણા ૩૭૪

નાજર, મિ. ૩૫૦

નાતાલ ઠાંકણે ગિરમીટિયા મન્દૂરો ૭૧; ઠાંકણેનીના હિંદીઓની ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓ તરફની ફરજ ૪૨૮; -ના બંડ દરમિયાન ગાંધીજીનું સેવાકાર્ય ૧૨૯; -ના વેપારીઓને પરવાના આપવાના ધારાનો તે અંગેના અધિકારો દ્વારા અયોગ્ય અને ગેરવાજબી અમલ ૭૦-૧; -ના વેપારીઓને પરવાના આપવાના ધારા હેઠળ દાદા ઉસ્માનનો મુકદ્દમો ૭૦; -ના વેપારીઓને પરવાના આપવાના ધારા હેઠળના મુકદ્દમોમાં સુપ્રિમ કોર્ટમાં રાહત મળતી નથી ૭૦; -ના વેપારીઓને પરવાના આપવાના ધારા હેઠળ દૂડામલનો મુકદ્દમો ૭૦; -ના વેપારીઓને પરવાના આપવાનો ધારો ૭૦-૧; -ના હિંદીઓની મોટી અને સતત પગવળીના કારણે અનેલા પ્રવાસી પ્રતિબંધક અને વેપારીઓને પરવાના આપવાના કાયદાઓ ૧૧૭; -ની આબાદીનો આધાર હિંદી ગિરમીટિયા મન્દૂરો સતત આવતા રહે તે પર નિર્ભર ૨૮૧; -ની લડત ૨૮૫; -ની સમૃદ્ધિમાં હિંદીઓનો ત્રણ પ્રકારનો હિસ્સો ૭૧; -ને હિંદીઓ વિના ચાલે તેમ નથી છતાં તેમના પર

જુલમ ગુનરવામાં આવે છે ૨૩૩; -નો કાયદો ચેમ્બરલેને નામંદૂર કર્યો ૩-૪; -માં ખીડી પીવાની આદતને અટકાવવા માટેનું બિલ ૯૦; -માં હિંદીઓની સભા ૧૧૭-૮; -માં હિંદીઓને આધુનિક કેળવણીની જરૂર ૨૯૪-૫

નાતાલ ઈન્ડિયન એગ્રીકલ્ચર સોસાયટી ૩૨૫

નાતાલ ઈન્ડિયન કોંગ્રેસ ૫૩, ૬૯, ૮૩, ૨૨૦, ૨૯૦, ૩૨૪, ૩૨૫, ૩૨૬, ૩૨૭, ૩૨૮, ૩૪૦ પા. ડી., ૩૫૪, ૩૯૦, ૪૦૪ પા. ડી., ૪૦૭, ૪૦૮, ૪૦૯, ૪૧૭, ૪૪૧, ૪૪૫, ૪૫૪, ૪૬૭ પા. ડી., ૪૯૨, ૪૯૩, ૪૯૪, ૪૯૫, ૪૯૭, ૪૯૮, ૫૨૪; -એ નાતાલ ડીલર્સ લાઇસન્સિંગ એક્ટ ૪૧૭; -એ હિંદી વેપારીઓનાં લાઇસન્સો તાત્કાલ કરાવવા ભાગ ભજવ્યો ૩૨૭, ૩૬૫; -ટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિમંડળને માનપત્ર અર્પણ કરે છે ૨૯૦; -થી અલગ રાજકીય સંસ્થા ઊભી કરવાની હિલચાલ ૩૧૪; -દક્ષિણ આફ્રિકા ખ્રિષ્ટીય ઈન્ડિયન કમિટીના ફંડમાં નાણાં આપે છે ૪૦૭; -ના ગાંધીજી માનદ મંત્રી ૮૩; -નાતાલના હિંદીઓની ગેરલાયકાતો અંગે લોર્ડ એલિગનની મુલાકાત લેવા માટે ગાંધીજીને અધિકારપત્ર આપે છે ૮૩; -ના બંધારણમાં ફેરફાર ૩૨૬; -ના મંત્રી તરીકે હાજી વજરઅલીનું રાજીનામું ૪૪૧, ૪૪૫; -ના હિંદીઓની ફરિયાદોનો નિકાલ કરવાના દાખલાનું અનુસરણ કરવાની કેપના હિંદીઓને સલાહ ૩૬૫; -ની ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓના હિતની રક્ષા કરવા વડી સરકારને વિનંતી ૪૪૧; -ની સભા ૪૪૧-૨; -ની સભામાં ગાંધીજીનું ભાષણ ૪૪૨; -ની સામે ફરિયાદ કરવા હિંદી-ઓની સભા મળી ૩૨૪-૫, ૩૨૬; -ની સ્થાપના કઈ રીતે થઈ ૩૨૫; -નું પ્રતિનિધિરૂપ સ્વરૂપ ૩૨૪-૫, ૩૩૧; -ને ડીલર્સ લાઇસન્સિંગ કાયદો રદ કરાવવાની વિનંતી ૪૫૪; -ને માટે પૈસાની જરૂર ૪૦૧, ૪૦૮, ૪૯૭; -ને વેપારીઓના પરવાના ધારા અંગે નાતાલ સરકાર તરફથી અસંતોષકારક જવાબ મળ્યો ૪૧૭; -નો ઉદ્દેશ હિંદીઓ અને યુરોપિયનો વચ્ચે સમાધાન કરાવવાનો ૨૨૧; -નો ટ્રાન્સવાલ હિંદીઓ તરફ સહાનુભૂતિભર્યો ઠરાવ ૬૯, ૪૪૧; -ને ફરિયાદોનાં લાઇસન્સો તાત્કાલ કરાવવા ભાગ ભજવે છે ૩૬૫; -માં ઓછા સબસ્ક્રિપ્શનથી હિંદી યુવાનોને દાખલ કરવાનો પ્રશ્ન ૪૪૧; -હાજી વજરઅલીને વિદાય આપે છે ૪૯૫

નાતાલ ઈન્ડિયન વોલન્ટિયર એગ્રીકલ્ચર કોર (નાતાલ હિંદી સ્વયંસેવક ડોળીવાહક દળ) ૫૩, ૭૧

નાતાલ ઈમિગ્રેશન રિરિક્ટશન એક્ટ (નાતાલ પ્રવાસી પ્રતિબંધક ધારો) ંખરડાના સ્વરૂપમાં નામંદૂર થયો ૬૧; -હિંદીઓને માટે ઘણી મોટી અને સતત પળવણીના કારણરૂપ ૧૧૭; -હેલ્થ વિશ્વાસુ મુનીમો અને ધરગતુ નોકરોને હિંદી વેપારીઓ ખોલાવી શકતા નથી ૨૭૯-૮૦; -હેલ્થ શિક્ષણ સંબંધી પરીક્ષા ૨૮૦

નાતાલ ઇડવર્ટાઈઝર, યિ ૩૨૪-૨૫, ૩૨૬, ૩૬૪, ૪૨૬, ૪૪૨-૩, ૫૧૦; -ઈમિગ્રેશન અંગેના ચમનીના રિપોર્ટનો ખોટો અર્થ કરે છે ૪૪૨-૩; -ને ટ્રાન્સવાલમાં એશિયાઈઓની ગેરકાયદે મોટા પાયા પરની ચડાઈના આક્ષેપની વિરુદ્ધ પત્ર ૪૪૨-૪; -નો ટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ અને હિંદીઓના પ્રશ્નો અંગે અગ્રલેખ ૩૬૩-૪; -સવિનય અનાદર માટે હિંદીઓને હરકેરાણી કરવાનો ઈન્ડિયન ઓપીનિયન પર આક્ષેપ કરે છે ૪૨૬; -હિંદી કોંગ્રેસની વિરુદ્ધ મળેલી સભામાં થયેલા કબ્જિયાના હેવાલ અંગે લોરેન્સે સાચી હકીકત પ્રગટ કરી ૩૨૪; -હિંદી કોંગ્રેસની વિરુદ્ધ મળેલી સભામાં થયેલા કબ્જિયાનો હેવાલ પ્રગટ કરે છે ૩૨૪, ૩૨૬

નાતાલ ગવર્નમેંટ ગેઝેટ ૩૯૦

નાતાલ ચેમ્બર ઓફ કોમર્સ (નાતાલ વેપાર મંડળ) ૩૮૨

નાતાલ ડીલર્સ લાઇસન્સિંગ એક્ટ (નાતાલનો વેપારીઓને પરવાના આપવાનો કાયદો) ૭૦, ૧૧૭, ૨૭૯-૮૦, ૩૦૬ પા. ડી., ૩૫૬, ૩૭૨, ૩૮૧ પા. ડી., ૩૯૦, ૩૯૯, ૪૦૬, ૪૦૮, ૪૧૭, ૪૨૮, ૪૫૪, ૪૭૬, ૪૯૦, ૫૧૨; -અંગે દક્ષિણ આફ્રિકાની ખ્રિષ્ટીય હિંદી કમિટીનું કામકાજ ૩૫૮; -અંગે નાતાલના હિંદીઓની સાર્વજનિક સભાનો ઠરાવ ૩૯૯; -અંગે નાતાલની સરકારને ચેમ્બરલેનનો ગુપ્ત ખરીતો ૧૧૬, ૨૮૦; -અંગે સુપ્રિમ કોર્ટનો ચુકાદો ૫૧૨; -ની દક્ષિણ આફ્રિકા વેપાર મંડળની સભામાં ચર્ચા ૪૭૫; -ની સામે લડત ચલાવવા માટે પૈસાની જરૂર ૪૦૮; -ને રદ કરવાની ડરખત વેપાર મંડળની સૂચના ૩૭૨; -નો પરવાના અધિકારીઓ અને નાતાલ મ્યુનિસિપાલિટીઓ દ્વારા ગેરવાજબી અને અન્યાયી વડીવટ ૬૯-૭૦, ૨૮૫; -નો ભંગ કરવાની લેડીશિમયના વેપારીઓને વિનંતી ૫૧૨; -સામાજિક ગેરલાયકાત -નું એક

સાધન ૪૧૭; ઠહિંદીઓના સ્વાભાવિક અધિકાર પર પ્રતિબંધ મૂકે છે ૪૧૭; ઠહેડળ અપીલ કરવાનું ભારે ખર્ચે ૩૯૦; ઠહેડળ એપેલેટ બોર્ડની મુસાફરી ખર્ચે માટે ભારે શ્રી નાખવાની સૂચના ૪૧૭; ઠહેડળ દાદા ઉસ્માનનો મુકદ્દમો ૭૦; ૨૮૦; ઠહેડળના પોર્ટ શેપ્સ્ટનના હિંદીના મુકદ્દમા અંગે નાતાલની સુપ્રિમ કોર્ટનો ચુકાદો ૩૯૫; ઠહેડળના મુકદ્દમા અંગે સુપ્રિમ કોર્ટને અપીલ કરવાની જરૂર ૨૮૦; ઠહેડળના મુકદ્દમા અંગે સુપ્રિમ કોર્ટમાં અપીલ થઈ ન શકે ૭૦, ૨૮૦; ઠહેડળના મુકદ્દમા અંગે સુપ્રિમ કોર્ટમાં અપીલ ન થઈ શકે તે પ્રત્યે એસ્કમ્બની નારાજી ૨૮૦; ઠહેડળ લેડીસ્મિથની અગિયાર અપીલો સુપ્રિમ કોર્ટમાં ગઈ ૪૫૪; ઠહેડળ શિક્ષાની ભોગવાઈ ૫૧૨; ઠહેડળ હાર્ટિંગનો હિંદી વેપારીની સામેનો મુકદ્દમો ૪૨૮; ઠહેડળ હિંદી વેપારીઓની હાડમારી ૧૧૭, ૨૮૦, ૪૩૪; ઠહેડળ હૂંડામલનો મુકદ્દમો ૭૦ પા. ડી., ૨૮૦

નાતાલ બંધારણ ૨૮૮

નાતાલ બેંક લિમિટેડ ૨૫૪

નાતાલ મર્ચન્ટ્સ, પિ ૨૮૮, ૩૩૦, ૩૫૯ પા. ડી., ૩૬૩, ૩૮૧, ૩૮૩, ૪૦૪, ૪૪૨, ૪૮૪, ૫૧૮; ઠ્યને હિંદી વેપારી ૩૩૦; ઠકાડન ને સ્વશાસન ભોગવતાં સંસ્થાનો વચ્ચે રહેલા ભેદ વિષે ૨૮૮; -ની હિંદી વેપારીઓ અંગે ટીકા ૩૮૩; -ને મુલાકાત ૪૮૪-૬; ઠહિંદી વેપારીઓનાં લાઇસન્સો તાલ્ન કરી આપવાના લેડીસ્મિથની કાઉન્સિલના ઇનકાર વિષે ૩૮૩

નાતાલ મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલની શાહી સરકારના વિરોધ છતાં મ્યુ. બિલમાં ફેરફાર ન થાય તેની દલીલ ૩૭૩

નાતાલ મ્યુનિસિપલ બિલ ૨૮૮, ૩૦૬, ૩૪૯ પા. ડી., ૩૫૮, ૩૭૨, ૩૯૯, ૪૦૬, ૪૦૮, ૪૨૮; ઠ્યેસ્ટ-કોર્ટના હિંદીઓએ નાતાલ ઇન્ડિયન કોંગ્રેસની સંમતિ વિના -ની સામે અપીલ કરવી જોઈતી ન હતી ૫૨૪; -ની સામે વિરોધ દર્શાવવા નાતાલના હિંદીઓની સાર્વજનિક સભા ૩૯૯; ઠરફ કરાવવા દક્ષિણ આફ્રિકા હિંદી સમિતિનું કામકાજ ૩૦૬, ૩૫૮, ૪૦૬; ઠહિંદી ગિરમીટિયાઓને 'અનસિવિલાઇઝ્ડ' કહેવા અને હિંદીઓનો કાળા-ઓમાં સમાવેશ કરવો તે સામે એલિગનનો વિરોધ ૩૭૩; ઠહેડળ પોલિટિકલ હક ન હોય તેને મ્યુનિસિપલ એટલે શહેરી હક ન મળી શકે

૫૨૪; ઠહેડળ મ્યુ. મતાધિકાર છીનવી લેવામાં આવ્યો તે સામે એસ્ટકોર્ટમાં અપીલ કરવાની જરૂર ૫૨૪

નાતાલ લાઇસન્સિઝ બિલ ૭૦, ૧૧૭; ઠેથમે દાખલ કર્યું ૨૦૧; ઠદ્વારા નાતાલમાંથી હિંદીઓને હાંકી કાઢવાનો પ્રયત્ન ૭૦, ૮૩; ઠહિંદીઓનાં હિંત ઝૂંટવી લે છે ૭૦; ઠહિંદી વેપારીઓના પરવાના તાલ્ન કરી આપવાનું પાર્લમેન્ટના મતદારો પૂરતું મર્યાદિત કરે છે ૬૯, ૭૦, ૮૨

નાતાલ લેગિસ્લેટિવ એસેમ્બલી ૬૧, ૮૬, ૧૧૭-૮; ૨૦૧, ૨૭૬; -માં ઠેથમનું વિધેયક ૨૦૧; -માં નાતાલ મ્યુ. બિલ દાખલ કરવામાં આવ્યું ૬૯, ૮૩, ૧૧૭-૮, ૨૦૧

નાતાલ લેગિસ્લેટિવ કાઉન્સિલ -માં નાતાલ મ્યુનિ-સિપલ બિલ ૨૦૧ થયું ૬૯

નાતાલ વિઝનેસ, પિ ૩૭૧

નાતાલ સુપ્રિમ કોર્ટ ૭૦, ૨૯૦, ૩૯૫, ૪૫૪; -ને ડીલર્સ લાઇસન્સિઝ ધારા હેડળના મુકદ્દમાની અપીલ થઈ ન શકે ૭૧, ૨૮૦; -નો પોર્ટ શેપ્સ્ટનના હિંદીના મુકદ્દમાનો ચુકાદો ૩૯૫; ઠલેડીસ્મિથના મુકદ્દમાની અપીલની ફેર સુનાવણીનો હુકમ કરે છે ૪૫૪

નાથાલાલ ૩૩૯

નાથુરામ ૧૯૬

નાનજી, ડો. ૩૪૦, ૪૦૮, ૪૪૨, ૪૬૭, ૪૯૭

નાયડુ, મિ. વી. ૪૨૮

નાયડુ, મિ. વેદપાલ ૩૦૩, ૪૩૬, ૪૩૭, ૫૨૧, ૫૩૬ પા. ડી.

નિવેદન ઠનાતાલ અંગેનું ૨૭૯-૮૧

નીતિધર્મ ઠચંગે ગાંધીજીના વિચારો ૩૦૦-૨, ૩૦૮-૧૦, ૩૧૮-૨૦, ૩૩૩-૫, ૩૪૭, ૩૫૨-૪, ૩૬૬-૭, ૩૭૫-૮

નેશનલ ઇન્ડિયન એસોસિયેશન ૪૨ પા. ડી.

નેશનલ રિવ્યૂ ૪૭૪, ૪૮૨

નેશનલ લિબરલ ક્લબ ૪૩૫

નેશનાલિસ્ટ પક્ષ ૩૬૭, ૩૬૮, ૩૭૯

નોંધણી (રજિસ્ટ્રેશન) ૧૮૮૫ના ૩મ કાયદા હેડળ ૫૭-૮; ઠચંગેનું ધિ. સરકારે બદલેલું સ્વરૂપ બોચરના સમયના સ્વરૂપ કરતાં વધારે જીલમી બનાવવાનો ઇરાદો નથી - એલિગન ૧૩૯-૪૦; ઠકરાયેલાઓને તેમના હકો પર છેવટનો અને અબા-ધિત અધિકાર મળી જશે - એલિગન ૧૪૦-૧;

૦કરાવવાની ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ હેડિંગની કાર્યવાહી ૫૭; ૦કરાવવાનું ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓએ લોર્ડ મિલ્ટરની સલાહથી સ્વીકાર્યું ૫૪-૫, ૧૩૪, ૧૪૦; ૦કરાવવાનું બધાં હિંદી સ્ત્રી. બાળકો અને પુરુષો માટે ૧૮૮૫ના ૩૦૧ કાયદા હેડિંગ ફરજિયાત ન હતું ૫૮-૬; ૦કરાવવાનું સૌ હિંદી સ્ત્રી, બાળકો અને પુરુષો માટે ફરજિયાત ૩, ૫, ૬, ૧૦, ૫૭-૬, ૧૧૦, ૧૩૦; ૦કરાવવાનું હિંદીઓ માટે પાઉન્ડ ૩ ભરવા પૂરતું મર્યાદિત હતું ૫૫; -ના ૧૮૮૫ના ૩૦૧ કાયદા હેડિંગનાં પ્રમાણપત્રો ૩-૬, ૮-૬, ૫૪-૫, ૫૬; -ના નિયમો અને ઓળખવિધિ બોમ્બર અમલ કરતાં ચિ. અમલમાં વધારે કડક ૧૨૬; -નાં પ્રમાણપત્રો અધિકારી જેવા માગે ત્યારે કાયદેસરની નોંધણીના દાખલા તરીકે બતાવવાનું જરૂરી ૧૧૧; -નાં પ્રમાણપત્રો અને શાંતિ-રક્ષા વટહુકમ હેડિંગના પરવાના વચ્ચે તફાવત ૪૪૩; -નાં પ્રમાણપત્રો એશિયાઈ ઓની ઓળખવિધિ માટે પૂરતાં છે ૩, ૧૩૪, ૧૩૬, ૧૬૬; -નાં પ્રમાણપત્રો ખરેખર પાસ જેવાં ૧૬૫; -નાં પ્રમાણપત્રો ટ્રાન્સવાલના સંઘના હિંદીઓ ધરાવે છે ૧-૩; -નાં પ્રમાણપત્રો ટ્રાન્સવાલના સંઘના હિંદીઓ પોતાની પાસે રાખે ૧, ૨, ૩, ૩૮૮, ૩૯૭; -નાં પ્રમાણપત્રો નહીં કઢાવવાની ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓને સલાહ ૫૨૦; -નાં પ્રમાણપત્રોની તપાસ વર્ષમાં એક જ વાર કરવામાં આવશે —લોર્ડ એલિંગ ૧૩૬-૪૦; -નાં પ્રમાણપત્રોને ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓ ગરકાયદે વેચતા હોવાનો ચમત્કાર આક્ષેપ ૪૪૪; -નાં પ્રમાણપત્રો પર અંગ્રેજીની છાપ આપવાનું જરૂરી ૧-૩, ૮-૬, ૩૮૮, ૩૯૭; -નાં પ્રમાણપત્રો પર દસેય અંગ્રેજીની છાપ આપવાનું જરૂરી ૧, ૩, ૫, ૬, ૫૬, ૭૧; -નાં પ્રમાણપત્રોમાં તે ધરાવનારાઓની સંખ્યા વિગતો હોય છે ૫૪, ૫૫; -નાં પ્રમાણપત્રો હકદાર હિંદીઓનાં બાળકોએ પણ લેવાનું, જરૂરી ૪૩૪; ૦મરજિયાત ૫૦૭; ૦મરજિયાત રીતે ફરી કરાવવાની સૂચના ૪૨૫; ૦મિલ્ટરની સલાહથી થઈ ૪૧૬

ન્યૂકલેર ૦ના ધોખીઓની મુસીબત ૪૭૬

ન્યૂઝીલેન્ડ ૪૭૪

પટેલ, મિ. ઈ. એમ. ૪૨૮, ૪૩૮

પત્તર, ૨૮૫ ૨૬, ૪૩, ૮૫ પા. ડી., ૬૨, ૧૧૬, ૨૦૩ પા. ડી., ૨૭૦, ૨૭૫, ૨૭૬, ૨૮૫; -એ ઇંગ્લેન્ડમાં શિક્ષણ લીધું ૨૬, ૮૫ પા. ડી.

પત્રિકા ૩૪૧

પરચાસ, મિ. ડી. એ. આર. ૩૭૪

પરચેસ, મિ. ૪૨૨, ૪૩૦

પરદેશીઓ અંગ્રેજોના ધારો ૧૨૭

પરમાણ્દ, પ્રોફેસર ૨૨, ૨૬, ૪૩, ૫૧, ૭૬, ૧૮૮ પા. ડી., ૨૮૨, ૨૮૫; -નું શિક્ષણ અને ધર્મ અંગેનું કાર્ય ૧૮૮; -ને પત્ર ૨૬, ૫૧; -નો મિસિસ સ્પેન્સર વોલ્ટનને ગાંધીજી પરિચય આપે છે ૧૮૮

પરમેશ્વરલાલ, મિ. એમ. એ. ૧૬૬

પરવાના (પરમિટ) ૩૪૬, ૪૩૨, ૫૧૧, ૫૨૬ પા. ડી., અંગ્રેજી નોટિસ ૩૭૮; અંગ્રેજી પુનિયાનો મુકદ્દમો ૧૩૪; અંગ્રેજી મહમદ હાકેજી મૂસાનો મુકદ્દમો ૧૦૪, ૧૬૬; અંગ્રેશિયાઈ આગ્રહો અને વીશીઓ માટે આપવા તથા તેનું નિયમન કરવા માટે પેટાનિયમોનો મુસદ્દો ૩૫૫; અંગ્રેજી ૩૬૮, ૫૦૧, ૫૨૧, ૫૨૬; અખાતું ૮, ૫૪, ૪૦૬; અખાત —થી ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓ દાખલ થાય છે તે આક્ષેપનો ઇતકાર ૪૦૨; ડ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમથી નકામા બને છે ૫૬; ટ્રાન્સવાલના શાંતિ-રક્ષા વટહુકમ સંબંધમાં એશિયાઈ કચેરીઓમાં લાંચરુશવત ૫૪; ટ્રાન્સવાલના શાંતિ-રક્ષા વટહુકમ હેડિંગ કાઢી આપવાનું મુખ્ય પરવાના મંત્રીને સોંપવામાં આવ્યું ૫૪; ટ્રાન્સવાલના શાંતિ-રક્ષા વટહુકમ હેડિંગ નોંધણીના પ્રમાણપત્રના બદલામાં પરત કરવા પડશે ૫૬; ટ્રાન્સવાલ શાંતિ-રક્ષા વટહુકમ હેડિંગ બાળકોએ કઢાવવા પડશે ૫૫, ૫૬, ૫૭, ૧૪૪; ટ્રાન્સવાલ શાંતિ-રક્ષા વટહુકમ હેડિંગ વિલંબ અને ઊંડી ચકાસણી પછી કાઢી આપવામાં આવે છે ૫૪; ટ્રાન્સવાલ શાંતિ-રક્ષા વટહુકમ હેડિંગ સંઘના હિંદીઓને કાઢી આપવામાં આવ્યા ૫૫; ઠેલાગોઆ બેમાં રહેવા માટે ૩૬૧; ઠેલાગોઆ દિવસ મુકરર કરવાનો પ્રશ્ન ૪૩૪; ઠેલાગો ૪૧૭; -નો મુકદ્દમો ૪૦૬; ઠેલાગો રીતે હિંદીઓ કઢાવે તો આવનારાં પરિણામો ૫૧૨; ઠેલાગો મુકવાની સૂચના ૫૦૧; ઠેલાગોના પરજી; ઠેલાગો હિંદી વેપારીઓને સંપૂર્ણ રીતે પરવાના અધિકારીઓની દયા પર છોડી મૂકે છે ૨૮૦; ઠેલાગો દાખલ થવાનો હિંદીઓ પર લોર્ડ સેલબોર્નનો આક્ષેપ ૪૩૧-૨; ઠેલાગોના ૩૬૦, ૩૬૬; ઠેલાગોના ઉપર સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અપીલ થઈ શકે તેવી જોગવાઈવાળા મ્યુનિસિપલ નિયમન અને નિયંત્રણ

- સ્ત્રીકારવા હિંદીઓ ખુશી છે ૨૩૫-૬, ૪૭૮, ૪૮૧; ંસમિતિ ટ્રાન્સવાલમાં ૧૦; ંસાચા કયા હોય ૫૧૭; ંસ્ત્રીઓએ કઠાવવાની જરૂર ૫૫
- પરિષત્ર ૨૫૯-૬૦ ૩૮૮; ંઆમની સભામાં મળેલી મીટિંગ અંગે ૮૫, ૮૬, ૮૮, ૯૯-૧૦૦, ૧૦૩, ૧૦૪, ૧૦૫, ૧૦૯, ૧૧૫, ૧૧૬, ૧૨૨
- પરિષદ, સંસ્થાઓના વડા પ્રધાનોની ૫૩, ૬૦-૧, ૧૭૮; -માં ચેમ્બરલેને ઠરાવેલી અને ત્યારથી તેમણે વ્યવહારમાં મૂકેલી નીતિ ચાલુ રહેવા વિષે ગાંધીજી ૬૦-૧
- પરેરા, ડો. -નો દીકરો ૩૩૨
- પંજાબી ૨૦૫
- પંડિત રામસુંદર ૪૨૮, ૪૩૬, ૫૨૧
- પંડિત શ્યામજી કૃષ્ણવર્મા ૩૨, ૪૭, ૮૫, ૯૬, ૯૭, ૧૯૭; -ને ગાંધીજીનો પત્ર ૪૦
- પાકિસ્તાનનો કર ૦૧૮૮૫ના ંન કાયદા હેઠળ ૫૪, ૫૫, ૫૭, ૧૨૬, ૧૩૩, ૧૩૪; ૦૧૮૮૫ના ંન કાયદા હેઠળ ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ પ્રમાણે માફી મળે તે વાત ઉપલક્ષિયા છે ૫૭, ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૩૯; ૦૧૮૮૫ના ંન કાયદા હેઠળ હિંદી વેપારીઓ પર ંચર અમલ દરમિયાન ૨
- પાન-ઇસ્લામિક સોસાયટી, ધિ (અખિલ ઇસ્લામ સભા) ૧૯૫; -ના નિવૃત્ત થતા મંત્રી શ્રી અબદુલ્લા-અલ-મેમૂન સુહરાવર્ધીના માનમાં સભા મળી ૧૯૭-૮; -નાં ધ્યેયો ૧૯૭-૮; -ની તુર્કી મુસલમાનને લાગુ પાડી તથા તુર્કી ખ્રિસ્તી તથા ગ્યૂને અલગ રાખી મુસલમાન કોમનું દિલ દુભાવ્યું હોવાની લોર્ડ એલિંગને અરજી ૨૦૬
- પાન્સે, મિ. ડી. જે. ૨૭૪; -ને પત્ર ૨૭૪
- પાયવેલ, મિસ એડા ૨૪, ૬૬; -ને પત્ર ૬૬
- પારસી ક્રોનિકલ, ધિ ૨૮૩, ૩૪૧,
- પાર્લમેન્ટ ૨૯૧; ંટ્રાન્સવાલ અંગેની ચૂંટણીઓ ૩૨૧, ૩૬૭; ંટ્રાન્સવાલની ૪૧૧, ૪૩૫; ંટ્રાન્સવાલની, ચૂંટણીપ્રચાર દરમિયાન ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ અંગે મિ. કિવને ભાષણમાં રજૂ કરેલા વિચારો ૩૦૭-૮; -ના નેશનાલિસ્ટ પક્ષના સભ્યો ૯૯, ૧૦૯, ૧૨૧, ૧૨૨; -ના લિબરલ પક્ષના સભ્યો ૯૯, ૧૦૫, ૧૦૯, ૧૨૧, ૧૨૨; -ના લેબર (મજૂર) પક્ષના સભ્યો ૯૯, ૧૦૫, ૧૦૯ ૧૨૧, ૧૨૨; -ના સભ્યો ૯૯, ૧૩૬, ૧૫૪-૭; -ના સભ્યોની મીટિંગે મોર્લીના જવાબ પછી પ્રાઇમ મિનિસ્ટરને મળવાનો ઠરાવ કર્યો, કમિટી નીમી, જે પ્રાઇમ મિનિસ્ટરને મળી ૨૮૩
- પાર્લમેન્ટરી મતાધિકાર અને પ્રતિનિધિ સંસ્થાઓ હિંદુ-સ્તાનમાં ૨૮૦
- પિલ્લે ૫૧
- પિલ્લે, એ. એ. ૪૨૮, ૪૩૮, ૫૨૧
- પિલ્લે, એ. ડી. ૩૨૬
- પિલ્લે, ડંડા સ્વામી ૫૩૬ પા. ડી.
- પિલ્લે, સી. એમ. ૧૪૨ પા. ડી., ૨૦૬, ૫૩૫; ંએક દુભાષિયો ૧૯૩, ૨૧૯; -ની ગોડફ્રેની સાથે ટ્રાન્સવાલનાં હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ તથા તેની ગાંધીજીએ સંભાળેલી આગેવાની વિરુદ્ધ અરજી ૧૯૩, ૨૦૬
- પીટર, મિ. લોરેન ૨૦૮
- પીરન ઉમર ૪૦૪ પા. ડી.
- પીરન મહમદ, મિ. ૪૦૧, ૪૪૧, ૪૯૩, ૪૯૪, ૪૯૬, ૪૯૭
- પુનિયા -ની સામે પરવાના અંગેનો મુકદ્દમો ૯; -ને અન્યાય થયો ૯
- પેગંબર ંઇસ્લામનાની પ્રિન્સ ટિયાનોએ આપેલી તવારીખ ૪૧૦
- પેન્કહર્સ્ટ, મિસ ૩૭૧
- પેલમેલ મેજેસ્ટ્ર ૫૧૫
- પોઇન્ટન, મિ. ૪૦૦
- પોએક્સ્ટ્રુમ ૩૬૪, ૩૭૪
- પોપ ૫૦૦
- પોર્ટર, ડો. -નો હિંદીઓ વિષે રિપોર્ટ ૩૬૧-૨
- પોર્ટ શેપ્ટનનો હિંદી લાઇસન્સ અંગેનો મુકદ્દમો ૩૯૫
- પોર્ટુગીઝ કોન્સલ ૩૬૧
- પોલ, મિ. ૪૯૪, ૪૯૬
- પોલન, ડો. ૧૯૭
- પોલાક, મિ. એચ. એસ. એલ. ૧૩ પા. ડી., ૨૦, ૨૪, ૨૫, ૩૦, ૩૩ પા. ડી., ૪૯ પા. ડી., ૬૭ પા. ડી., ૭૬ પા. ડી., ૮૨ પા. ડી., ૧૫૧, ૧૫૬ પા. ડી., ૧૫૯, ૧૬૦, ૧૯૦, ૧૯૪ પા. ડી., ૧૯૭ પા. ડી., ૨૦૧, ૩૩૭, ૪૪૮, ૪૮૭, ૪૮૮, ૫૦૪, ૫૦૯, ૫૧૯, ૫૩૦; -ને પત્ર ૨૦-૪, ૭૬, ૧૫૧-૨, ૧૫૬, ૧૯૦-૧, ૨૦૪; ંસાવંચનિક સભાના બીજા ઠરાવ અંગે એગોરોસ્કીની પાસે ગયા ૪૪૮
- પોલાક, મિ. જે. એચ. ૧૩, ૩૨, ૩૭, ૪૪, ૪૭, ૭૯, ૯૮, ૧૫૬, ૨૧૧, ૨૫૪, ૨૭૦, ૨૭૬, ૨૮૪; -ને પત્ર ૧૩-૪, ૮૫, ૮૭, ૧૧૯, ૨૭૬
- પોલાક, મિસિસ જે. એચ. ૨૮૫
- પોલાક, મિસિસ મિલ એલામ ૨૨-૩, ૪૩૫

પોવેલ બેડન, મેજર જનરલ ઠતમાકુ પીવા અને
 ચાવવાથી થતા નુકસાન વિષે ૨૯૬
 પોવેલ, મિ. ૪૭૭
 પોંડિચેરીના ગવર્નરનો હિંદી કોમ પ્રત્યે પત્ર ૪૬૯
 પ્રબલ કેમ બંધાય એ વિષય પર મિસિસ બેસન્ટનું ઇન્ડિયન
 રિવ્યૂમાં લખાણ ૩૩૬
 પ્રતિજ્ઞા ગાંધીજીની ૪૭૮; ંચીનાઓની ચોથા અને
 બીજા ઠરાવના ટેકામાં ૫૩૨ પા. ટી.
 'પ્રભુના પ્યારા' ગુહબીજ ઉલ્લા એ શબ્દનો અર્થ
 ૩૧૫ પા. ટી.
 "પ્રમાણિકપણું એ સારી પોલિસી છે" એક કહેવત
 ૩૧૯
 પ્રહલાદ ૫૧૬
 પ્રાગજી ૩૨૩
 પ્રિટોરિયા ૩૧૪, ૩૬૮, ૩૮૯
 પ્રિટોરિયા ન્યૂસ ૪૪૮
 પ્રિવી કાઉન્સિલ ૧૨ પા. ટી.
 પ્રેડી, મિ. ૪૭૫
 પ્રોગ્રેસિવ પક્ષ ૩૬૭, ૩૬૮, ૩૭૪, ૩૭૯
 પ્રોટેસ્ટન્ટ સંપ્રદાય ૧૮૮
 પ્રોબીન, સર લેસલી ૨૮૩
 પ્રોહિબિટેડ ઇમિગ્રન્ટ ૩૮૪, ૩૮૫
 ફરગ્યુસન, સર જેમ્સ ૨૬૨ પા. ટી., ૩૪૨
 ફરજ ગાંધીજીમાં વસતા હિંદીઓની, જેલ જવા
 સંબંધમાં ૩૪; ગુજરાતવાસી હિંદીઓની ૩૨૨;
 ંટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની ૪૫૨
 ફરેરા, મિ. આઈ. ૩૭૯
 ફાઉલ, કેપ્ટન ૩૬૯, ૩૭૩, ૪૩૩
 ફાટફૂટ ંનાતાલના હિંદીઓમાં પડાવવાના પ્રયાસો ૩૨૬
 ફિટ્ઝરોલ્ડ ૪૬૩, ૪૬૫
 ફિટ્ઝ પેટ્રિક, સર પર્સી ૩૬૮, ૪૨૨
 ફિનિક્સ ૨૯૨, ૩૦૩, ૪૬૨, ૪૮૬ પા. ટી., ૪૮૮,
 ૪૯૪; ંપ્રેસ ૨૫
 ફિલિપ્સ, વેન્ડલ ૩૧૮
 ફીલપામ, મિ. આર. ૩૭૪
 ફૂલમનિયા ૪૬૬
 ફેન્સી, મિ. ૩૮૯
 ફેન્સી, મિ. એમ. પી. ૩૯૮, ૪૨૮, ૪૩૭
 ફેરર, સર જ્યોર્જ ૧૩, ૧૩૭, ૧૭૮, ૩૬૮
 ફેરીવાળા ૩૬૫, ૪૫૦, ૪૭૧
 ફોરેસ્ટ, મિ. ૪૭૫

ફ્રેન્ચ થાણાં હિંદુસ્તાનમાં ૪૬૯
 ફ્રિનિખનની સંધિ ૩૦૫
 ફ્રીથ, મિસિસ ૭૮, ૧૫૨, ૧૬૦; -ને પત્ર ૧૪૪, ૧૭૯
 ફ્રેઝર, મિ. ૨૮૧, ૪૧૪
 ફ્રેઝી, મિસ ૧૯૭
 ફ્રેન્ચ, સર જોન, ફીલ્ડ માર્શલ ૩૭૦ પા. ટી.
 બદરિયા ૪૬૬ પા. ટી.
 બમનશાહ, મિ. ૪૨૮, ૪૩૯, ૫૨૧
 બરગર, ચોક જનરલ ૪૨૨
 બર્ક, મિ. ૪૭૫
 બર્નેસ, મિ. ૪૦૦, ૪૦૯, ૫૧૪
 બર્નાર્ડ, હોલન્ડ -ને પત્ર ૧૯૨
 બર્ડવુડ, સર જ્યોર્જ ૧૧, ૧૬, ૧૯, ૨૧, ૨૬, ૨૮,
 ૩૨, ૩૫, ૩૬, ૩૭, ૪૧, ૪૫, ૫૦ પા. ટી.,
 ૯૮, ૧૦૮, ૧૨૮, ૧૫૫, ૧૬૭ પા. ટી., ૧૮૪
 પા. ટી., ૨૫૪, ૨૬૦, ૨૮૨; -ને તાર ૧૧-૨, ૧૯
 પા. ટી., ૨૬ પા. ટી.; -ને પત્ર ૧૬, ૧૭૪,
 ૨૧૮, ૨૬૨
 બંડ (બળવો) દેશીઓ (બુલ)નો ૫૩, ૨૨૧ ૩૮૧;
 ંબંધનમાં ૪૮૪
 બાઇલ્સ, ડબ્લ્યુ. પી. -ને પત્ર ૪૭
 બાન્સી, મિ. -ને પત્ર ૧૪૫
 બાન્સી, મિસિસ -ને પત્ર ૧૪૪
 બાબુલાલ બહાદુરસિંગ ૫૨૧
 બાબુ હુસુરાસિંગ ૫૨૧
 બાલ્ફોર, આર્થર જેમ્સ ૧૮૧ પા. ટી., ૨૧૩ પા. ટી.,
 ૨૨૬
 બાળકો ગુજરાતીઓનાં -ને ટા. એ. કા. સુ. વટ-
 હુકમ હેડળ ફરજિયાત નોંધણી કરાવવાનું જરૂરી
 ૩, ૫, ૧૦, ૫૭-૮, ૧૧૦-૧, ૧૩૦; ગુજરાતીઓનાં
 ંઓનાં -ને શાંતિ-રક્ષા વટહુકમ હેડળ પરવાના
 કઠાવવા જરૂરી ૫૬-૭; ંટ્રાન્સવાલના હિંદી-
 ંઓનાં, સોળ વરસની હેડળનાંને પરવાનાની
 જરૂર ૩૨૧; ંમહમદ હાફેજ મૂસાનો મુકદ્દમા
 ૧૩૪
 બિનગોરા, જુઓ કાળા (કલડ) લોકો
 બિયાસ, જુઓ બ્રિટિશ ઇન્ડિયન ંસોસિયેશન
 બિસિક્સ, એચ. -ને પત્ર ૮૨
 બિસ્માર્ક ૩૪૭
 બુલ, સર વિલિયમ ૨૫૩, ૨૭૦, ૩૭૨, ૪૩૦
 બેક, મિસ ઈ. જે. ૩૧૨; -ને પત્ર ૨૪૬, ૨૬૧, ૨૭૫

બેકર, મિ. એફ. એ. ૩૫૯
 બેન ગુએલા રેલવે ૪૦૪ પા. ડી.
 બેનરજી, કાલીચરણ ૫૧૦
 બેનેટ, મિ. ડી. જે. ૨૦૮, ૨૨૬ પા. ડી., ૨૪૭,
 ૨૫૪, ૨૭૦, ૨૮૧, ૨૮૨; ંધિ ટાક્સ ંફ
 ંન્ડિયાના પ્રકાશક બેનેટ કોલમેન કં. વાળા ૧૮૪
 પા. ડી., -ને પત્ર ૧૯૧, ૧૮૩-૪ ૨૬૮
 બેબિલોન ૩૩૪
 બેચર્સ, મિ. એફ. ૩૭૯
 બેસન્ટ, મિસિસ -નું ંન્ડિયન રિવ્યૂમાં લખાણ ૩૩૬,
 ૩૩૯
 બોચર ૨૩૮, ૪૩૭; ંચને ંબ્રિટિશ સરકાર વચ્ચે
 લડાઈ ૩૦૫ પા. ડી., -ની ટ્રાન્સવાલની ચૂંટણી-
 ંમાં ચડતી થવાનાં ચિહ્નો ૩૨૧; ંનેતાંચો
 પર ટ્રાન્સવાલના ંબ્રિટિશ હિંદીંચો વિષે લાગ-
 વગનો ઉપયોગ કરવાની ઉપલ્ચુ. ડી. સ્ટેડને
 ગાંધીજીની વિનંતી ૧૮૯, ૨૦૫; ંલોકોને
 ંચેલેંચે રાજ્યની લગામ સોંપી તે માટે
 જનરલ બોથા આભાર માને છે ૪૦૩
 બોચર અમલ (સરકાર) ૫, ૫૪, ૭૦, ૯૯, ૧૨૦,
 ૧૨૮, ૧૩૫, ૧૩૯, ૨૨૪, ૨૩૬, ૨૫૧, ૨૬૭,
 ૩૦૫ પા. ડી., ૪૦૫-૬, ૪૩૩, ૪૩૮, ૪૪૩;
 ંકરતાં ંબ્રિટિશ અમલ હેઁચળ ંબ્રિટિશ હિંદીંચોની
 સ્થિતિ વધારે ખરાબ થઈ ૧, ૩, ૫-૬, ૯૯,
 ૧૩૫, ૧૩૭; ંદરમિયાન ૧૮૮૫ના ંબ્ધ કાયદોનો
 અમલ ૧૦; ંદરમિયાન ટ્રાન્સવાલમાં હિંદીંચોના
 પ્રવેશ પર કોઈ પ્રતિબંધ ન હતો ૨, ૧૨૯;
 ંદરમિયાન ંબ્રિટિશ હિંદીંચો વ્રીડીટોર્પમાં રહેતા
 ત્યારે તેમની સામે વાંધો ઉઠાવવામાં આવતો
 ન હતો ૧૯૯; ંદરમિયાન ંબ્રિટિશ હિંદીંચો
 હરકત વિના ટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશી શકતા ૨;
 ંહેઁચળ હિંદી વેપારીંચો પર ૧૮૮૫ના ંબ્ધ કાયદો
 અન્વયે પાર્કિન્ડ ંનો કર ૨
 બોચર યુદ્ધ ૨, ૫૩, ૭૧, ૧૨૮, ૨૨૧, ૨૮૪
 પા. ડી., ૩૪૫, ૪૨૧; ંમાટે ંબ્રિટિશ હિંદીંચોની
 ગેરલાયકાતો કારણમૂલ ૨
 બોક્સબર્ગ ૩૩૦, ૩૭૦
 બોથા, જનરલ ૩૭૯, ૩૯૩, ૩૯૭, ૩૯૮, ૪૦૩, ૪૧૧,
 ૪૧૪, ૪૨૨, ૪૭૦, ૪૭૪, ૪૭૭, ૫૦૧, ૫૩૧
 બોધપાઁ ંહિંદીંચોંચે સાણુ બનાવનાર પારોથી લેવા
 જેવો ૩૩
 બોનર, મેસર્સ એ. -ને પત્ર ૮૬, ૧૦૭, ૧૮૭

બોનરજી, મિ. ઉપ્લ્ચુ. સી. ૧૬૦
 બોનરજી, મિસિસ ૧૮૦
 બોબાત, મિ. એસ. ડી. ૪૨૮, ૪૩૭
 બોચકોટ (બહિષ્કાર) ૩૩૦; ંપરમિટ ંોફિસનો
 ૫૧૪
 બોચરકાઉટ ંચને ગર્લ ગાઈડ્ં ૨૯૬ પા. ડી.
 બોર્ડ ંોફ કાઉન્સિલ ૩૯૦
 બોસેટ ૨૯૬
 બ્રાઉન, મિ. એફ. એચ. ૧૧૪, ૧૧૫ પા. ડી., ૨૪૬,
 ૨૬૩, ૨૭૦, ૨૮૨; -ને પત્ર ૪૨, ૫૨, ૯૩,
 ૧૦૬, ૨૨૮, ૨૬૮
 બ્રાઉનિંગ, રોબર્ટ ંચેક ંચેજ કવિ ૩૩૪
 બ્રિટન ૨૮૫
 બ્રિટિશ ંચકાઈમીના અધ્યક્ષ ંનાલ્ડ જેમ્સ મેકે
 ૪૫ પા. ડી.; ંચ્યૂંચિયમ ૧૮૮; ંલોકોની ંમાન-
 દારી અને ન્યાયની ભાવના પર ગાંધીજીનો ભરોસો
 ૨૭૮; ંસરકાર ટ્રાન્સવાલની ૨, ૪-૫, ૧૩૯,
 ૧૫૫; ંસરકારનો આધાર હિંદુ અને મુસલ-
 માનોના કુસંપ પર ૨૯૨; ંહેઁચળ ન્યાય ૨૯૨, ૨૯૬
 બ્રિટિશ ંન્ડિયન ંેસોસિયેશન (બ્રિટિશ હિંદી સંધ)
 ૬, ૭, ૧૮, ૪૯, ૫૩-૪, ૬૨, ૮૮, ૧૨૫, ૧૨૬,
 ૧૩૧, ૧૩૨, ૧૪૯-૫૦, ૧૬૩, ૧૭૦, ૧૯૩,
 ૧૯૪, ૨૦૦, ૨૦૬, ૨૨૦, ૨૨૧, ૨૨૩, ૨૩૦, ૨૩૧,
 ૨૬૭, ૨૮૬ પા. ડી., ૨૮૮, ૨૯૧, ૩૫૫, ૩૬૧,
 ૩૬૨, ૩૬૫, ૩૬૮, ૩૭૦, ૩૭૮, ૩૮૭, ૩૮૮,
 ૩૯૧, ૩૯૨, ૩૯૪, ૩૯૬, ૩૯૭, ૩૯૮, ૪૦૦, ૪૧૧,
 ૪૧૬, ૪૨૧, ૪૨૩, ૪૨૫, ૪૨૭, ૪૨૮, ૪૩૪,
 ૪૩૬, ૪૩૭, ૪૪૦, ૪૫૦, ૪૫૭, ૪૫૯, ૪૭૦,
 ૪૭૧, ૪૭૯, ૪૮૧, ૪૮૩, ૫૦૨, ૫૧૬, ૫૩૬;
 -એ ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમનો વિરોધ કર્યો
 ૪૨૪; -એ ટ્રાન્સવાલ ંેસેમ્બલીંચે ટ્રા. એ. ૨.
 કા. પસાર કર્યો તેની સામે વિરોધ દર્શાવતો તાર
 કર્યો ૪૨૧, ૪૨૪; ંટ્રાન્સવાલમાં છૂપી રીતે જથા-
 ંંધ હિંદીંચો આવી રહ્યા હોવાના આક્ષેપની
 તપાસ કરવા કમિશન નીમવાની માગણી કરી
 ૪૨૧; ંટ્રાન્સવાલમાં છૂપી રીતે જથાંધ હિંદીંચો
 આવી રહ્યા હોવાના આક્ષેપનો ંનકાર કરે છે
 ૪૨૧; ંતરફથી ગાંધીજી અને હાજી વજીરઅલીના
 માનમાં સ્વાગત-સમારંભ ૨૮૬; -ના વિરોધ-
 ના પરિણામે ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમના અમલ-
 માંથી સ્ત્રીંચોને બાકાત રખાઈ ૧૩૨; -ના વ્રીડીટોર્પ-
 માંથી દૂર કરવામાં આવેલા હિંદીંચો માટે વળતર

મેળવવાના પ્રયાસો ૩૭૦; -ની ટ્રા. એ. ૨. કાનૂનના સ્થાને ફરી નોંધણી કરાવવાની સૂચના ૪૨૪, ૪૭૯-૮૨, ૫૦૦, ૫૩૧; -ની મરજિયાત નોંધણીની દરખાસ્ત ૪૯૯, ૫૦૦; -ની ત્રીજી-ડોર્પના વાડા અંગેના વટહુકમ સંબંધમાં લોર્ડ એલિંગ્ટને અરજી ૪૯; -ની સભામાં જેલ જવાનો ઠરાવ થયો ૪૨૩, ૫૨૧; -ની સમિતિ ૨૨, ૫૩, ૪૩૬, ૫૨૧; -ની સામે છૂપી રીતે જથાબંધ હિંદીઓને સંસ્થાનમાં લાવવાના પ્રયત્ન કરવાનો આક્ષેપ ૧૨૬; -ની સૂચના પરમિટ ઓફિસનો બોયકોટ કરવાની ૫૧૪; -ને ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ અંગે દાદાભાઈ નવરોજીએ તાર મોકલ્યો ૨૦૦; -નો એશિયાટિક કચેરીમાંથી લાંચરુશવત દૂર કરવામાં હિસ્સો ૫૪; -નો ટ્રાન્સવાલ લીડરને પત્ર ૩૯૨; -નો રમટ્સને જવાબ ૪૫૭-૮; ંમિડલબર્ગના લોકેશનમાંથી હિંદીઓને હાંકી કાઢવા અંગે ટાઉન ક્લાર્ક સમક્ષ વિરોધ નોંધાવે છે ૩૬૯; ંસવિનય અનાદર કરનારનો બચાવ કરવામાં સહાય કરશે ૫૨૫-૬; ંસાચી પરમિટવાળાઓ અંગેના મુકદ્દમામાં ગાડીમાહું આપશે ૫૨૫; ંહિંદીઓના પરવાના પર આંગળાંતી છાપ લેવા સામે વિરોધ દર્શાવે છે ૩૮૭, ૩૮૮, ૩૯૧, ૫૯૪

બ્રિટિશ ન્યાય ૨૯૧

બ્રિટિશ રૈયત ંએશિયાટિકો નથી એવું મિ. કિવનનું મંતવ્ય ૩૦૭

બ્રિટિશ હિંદીઓ ંઅને અન્ય એશિયાઈઓ વચ્ચે ભેદ ૬૧; ંઅને ગોરા વેપારીઓ વચ્ચે ટ્રાન્સવાલમાં વેપાર અંગેની સ્પર્ધા ૬, ૧૦, ૬૨; ંઅને બિન-ગોરા લોકો ઉપર ત્રીજી-ડોર્પમાં જમીન ભાડે રાખવા પર અથવા તે પર વસેલા હોય તો તેનો કબજો ચાલુ રાખવા પર પ્રતિબંધ ૧૯૮; ંઅને તેમની સ્થિતિ અંગે ટાક્સમાં લેથબ્રિજનો પત્ર ૨૦૬, ૨૨૬; -એ ઇંગ્લંડમાં મત માટે લડતી મહિલાઓ પરથી બોધપાઠ લેવો નેઈએ ૩૩-૪; -એ કેપ અને નાતાલના ધોરણે ટ્રાન્સવાલમાંના પ્રવેશ પરનાં નિયંત્રણોનો સ્વીકાર કર્યો ૩, ૫, ૩૩, ૬૦-૧; -એ ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ હેઠળ ઓળખના પાસ પર દસેય આંગળાંતી છાપ આપવાની જરૂર ૧, ૩, ૫, ૯, ૫૬, ૬૮, ૭૧, ૯૧, ૧૩૦; -એ લોર્ડ મિલ્ટરની તાકીદની સલાહને માન આપી ફરી નોંધણી થવા દીધી

૫૫, ૧૩૪, ૧૪૦; -એ મુપ્રિમ કોર્ટને અપીલ કરવાની છૂટની શરતે, વેપારીઓના પરવાનાઓનું નિયમન અને નિયંત્રણ મ્યુનિસિપલ સંસ્થાઓ કરે તેનો સ્વીકાર કર્યો ૬૦; ંટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમને તાબે થવા કરતાં જેલ જવા તૈયાર ૪; ંટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ હેઠળ પુખ્તવયના સઘળા પુરુષોએ નોંધણી કરવાનું ફરજિયાત ૨, ૫૭-૮, ૧૩૦, ૧૬૫; ંટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ હેઠળ હાડમારી અને મુશ્કેલીઓ આવી પડવાનો ભય સેવે છે ૯, ૧૨૫, ૧૩૫; ંટ્રાન્સવાલનાની સ્થિતિ ૨૧૨, ૨૧૫; ંટ્રાન્સવાલનાની સ્થિતિની રત્નૂઆત કરવા મુલાકાત આપવાની અર્થિલને વિનંતી ૨૨૭; ંટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશ સામેના કેપ અને નાતાલના પ્રાંતબંધ જેવા પ્રતિબંધોનો સ્વીકાર કરે છે ૩, ૫, ૩૩, ૧૨૧, ૧૨૨; ંટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશ સામેના પ્રતિબંધોનો સ્વીકાર કરે છે ૧, ૩, ૫, ૬, ૯, ૧૦, ૬૦, ૨૩૬, ૨૭૮, ૪૭૯-૮૦; ંદક્ષિણ આફ્રિકાના તરફથી તેમના પ્રત્યે યોગ્ય અને ન્યાયી વર્તાવ રાખવામાં આવે તેવી વ્યવસ્થા કરવા સચાઈ દક્ષિણ આફ્રિકા બ્રિટિશ હિંદી સાવધાન સમિતિમાં જેડાવાની દાદાભાઈ નવરોજીને વિનંતી કરે છે ૧૮૪; ંદક્ષિણ આફ્રિકાનાની સાવધાન સમિતિ ૧૮૨; ંદક્ષિણ આફ્રિકાના પ્રત્યેના વર્તાવ અંગે પાર્લમેન્ટના સભ્યો વચ્ચે કોઈ મતભેદ નથી ૪૦; ંદક્ષિણ આફ્રિકાના પ્રત્યે યોગ્ય અને ન્યાયી વર્તાવ રાખવામાં આવે તેની વ્યવસ્થા કરવા સમિતિ સચવાનો ઠરાવ ૧૮૩; -ના ૧૮૮૫નાં ંન કાનૂન હેઠળ ટ્રાન્સવાલમાં જમીન ધારણ કરવાના હક વિષે ગાંધીજી ૧, ૪, ૬૧, ૭૦; -ના ૧૮૮૫ના ંન કાનૂન હેઠળ નાગરિક તરીકેના હક છીનવી લેવામાં આવ્યા ૨, ૫૩; -ના ૧૮૮૫ના ંન કાનૂન હેઠળ પ્રવેશ પર પ્રતિબંધ ૨, ૫૪, ૫૫; -ના નેહાનિસબર્ગ અને પ્રિટોરિયામાં ટ્રામગાડીઓમાં મુસાફરી કરવાના હક વિષે ગાંધીજી ૧-૨; -ના ટ્રાન્સવાલમાં ગેરકાયદે ધસારાને ખાળવા હાલનું વહીવટી તંત્ર અસરકારક અને સંપૂર્ણ છે ૮, ૯, ૫૫, ૧૩૩, ૧૬૬; -ના ટ્રાન્સવાલમાંના અનિયંત્રિત પ્રવેશના આક્ષેપનો ગાંધીજી ઇનકાર કરે છે ૨૭૮; -ના ટ્રાન્સવાલમાંના કામકાજ ધંધા વિષે ગાંધીજી ૫૩; -ના ટ્રાન્સવાલમાંના ગેરકાયદે ધસારાના આક્ષેપ અંગે તપાસપંચ નીમવાની

માગણી ૬૧, ૧૩૪, ૧૩૫, ૧૩૬; -ના ટ્રાન્સ-વાલમાંના ગેરકાયદે ધસારાને ખાળવા હાલનું વહીવટીતંત્ર પૂરતું અને અસરકારક હોવા વિષે ગાંધીજી ૮, ૯, ૫૫; -ના દરખાસ્ત અને ફરિયાદો અંગે તપાસખંચ નીમવાની માગણી ૪૯, ૫૦, ૧૨૬, ૧૯૯; -ના પ્રવેશને અટકાવવા શાંતિ-રક્ષા વટહુકમનો થતો ઉપયોગ ૫૪; -ના પ્રવેશ પર ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ હેઠળ પ્રતિબંધ ૯-૧૦, ૫૭-૮; -ના પ્રશ્નની ટી. જે. બેનેટ કચેલી વકીલાત ૧૯૧; -ના પ્રશ્નને ગાંધીજી સૌથી મહત્વનો ગણે છે ૧૭૮; -ના બોચર અમલ હેઠળ રક્ષણ મેળવવા બ્રિટિશ પર આધાર વિષે ગાંધીજી ૧૦; -ના રક્ષણ માટે તપાસખંચ નીમવાની લોર્ડ એલિંગનને ગાંધીજીની માગણી ૪૯-૫૦; -ની ૧૮૮૫નાં ૩૦મી કાનૂન હેઠળ નોંધણી ૩, ૯-૧૦; -ની જમીન ધારણ કરવાની, અવર-જવર કરવાની અને વેપાર કરવાની સ્વતંત્રતાના નાગરિક હકની માગણી ૬, ૧૦-૧; -ની ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ હેઠળ ૧૮૮૫નાં ૩૦મી કાનૂન કરતાં વધારે કડક ઓળખવિધિ ૩, ૫૯; -ની ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ હેઠળ હાડમારીઓ ૯-૧૦; -ની ટ્રાન્સવાલમાં સંખ્યા ૧, ૬, ૫૩; -ની બોચર અમલ કરતાં બ્રિટિશ અમલ હેઠળ સ્થિતિ વધારે ખરાબ થઈ ૧, ૩, ૫-૬, ૯૯, ૧૩૫, ૧૩૬; -ની બોચર અમલ હેઠળની ગેરકાયદેથી બોચર યુદ્ધનું કારણ બની ૨; -ની બોચર યુદ્ધ દરમિયાનની સેવાઓ ૧૩૦; -ની સામે ટ્રાન્સવાલમાં પગથી પર ચાલવા સામેનાં નિયંત્રણો ૧; -ની સામ્રાજ્યની રક્ષા માટે સેવાઓ ૧૩૬; -ની સ્થિતિ કાફરો કરતાં પણ વધારે ખરાબ થશે ૯૯; -ને એશિયાઈઓના વર્ગમાં મૂકવામાં આવ્યા ૧૨૦; -ને ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમથી હલકા ધારી લેવામાં આવ્યા ૧૩૧; -નો ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ હેઠળ જમીન ધારણ કરવાનો હક એક જ વ્યક્તિ પૂરતો મર્યાદિત ૩૩, ૫૭; -નો ટ્રાન્સવાલમાં ગેરકાનૂની ધસારો થતો હોવાનો ઇનકાર ૧, ૩, ૮, ૬૦, ૧૩૪, ૧૬૬; -નો ટ્રાન્સવાલમાં ગેરકાનૂની ધસારો રોકવાનો ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમનો હેતુ ૬૦, ૧૨૫; -નો નાતાલની સમૃદ્ધિમાં હિસ્સો ૭૧; -નો બોચર અમલ હેઠળ પ્રવેશ અંકુશિત ન હતો ૨, ૨૧૯; -નો વીડીઓર્પ વટહુકમ હેઠળ જમીનો ભાડે રાખવાનો હક

છીનવી લેવામાં આવ્યો ૪૯; નોંધણી નહીં કરાવનાર ૧૮૮૫ના ૩૦મી કાનૂન હેઠળ નહીં પરંતુ ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ હેઠળ દેશપાર થઈ શકશે ૫૮-૯; -પર ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમનો હેતુ કાફરની માફક પાસ રાખવાની ફરજ પાડવાનો છે ૧, ૨; ઓપ્ટિયે ડબ્લ્યુ. ટી. સ્ટેડની સહાનુભૂતિ ૧૯૯; ઓલેવા બધા પુખ્ત વયનાની ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ અન્વયે નોંધણી કરાવવી જરૂરી ૫૭-૮; ઓમાટે બોચરના ૧૮૮૫ના ૩૦મી કાનૂન હેઠળ નહીં પરંતુ બ્રિટિશના શાંતિ-રક્ષા વટહુકમ હેઠળ પરવાના-પદ્ધતિ પ્રથમ વાર દાખલ કરાઈ ૫૫-૬; ઓવિરુદ્ધ પરદેશી ગોરા દુકાનદારોની પ્રથાને બળવી રાખવામાં આવે છે ૨૩૭; ઓસામે ટ્રાન્સવાલમાં પ્રવેશ કરવા સામેનાં નિયંત્રણો ૧-૨, ૫-૬, ૧૦, ૬૦-૧; ઓસુપ્રિમ કોર્ટને અપીલ કરવાની શરતને આધીન રહીને નવા વેપારી પરવાનાનું નિયંત્રણ અને નિયમન મ્યુનિસિપલ સંસ્થાઓ કરે તેનો સ્વીકાર કરે છે ૬૦; ઓસામ્રાજ્યના નાગરિકો થવાને નાલાયક નથી ૨૨૧

બ્લેર, મિસિસ જી. -ને પત્ર ૧૪૩, ૧૭૬

બ્લ્યુ બુક ૩૯૨, ૪૦૨, ૪૩૧

બાણાભાઈ, મિ. ૩૯૮

બાબા ૨૯૭

બાયાત, મિ. એ. એમ. ૪૨૮, ૫૨૧

બાવનગરી, સર મંચેરજી ૧૧, ૧૬, ૧૭, ૧૯, ૨૧, ૨૬, ૨૮, ૩૦, ૩૨, ૩૫ પા. ટી., ૩૭, ૪૧, ૪૩, ૪૫, ૪૯, ૬૭, ૭૬, ૯૮, ૧૦૮, ૨૨૮, ૧૩૭, ૧૪૦, ૧૪૯, ૧૫૧, ૧૫૪, ૧૫૫, ૧૬૬, ૧૭૪, ૨૪૦, ૨૪૬, ૨૪૭, ૨૫૨, ૨૫૪, ૨૫૯, ૨૭૦, ૨૭૧, ૨૮૧, ૨૮૨, ૨૮૩, ૨૮૪, ૨૯૩, ૪૦૫, ૪૧૯, ૪૭૭, ૪૯૨; -એ દક્ષિણ આફ્રિકાના પ્રશ્ન માટે મહેનત કરી ૨૭૧; ડ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ અંગે તપાસખંચ નીમવાની માગણી કરે છે ૧૩૭; -નું મોર્લીની મુલાકાત પ્રસંગે ભાષણ ૨૩૯; -નું લોર્ડ એલિંગનની મુલાકાત પ્રસંગે ભાષણ ૧૫૫; -ને તાર ૧૧૦; -ને પત્ર ૧૯, ૧૬૮, ૨૧૭, ૨૬૩; -ને બ્રિટિશ હિંદી સમિતિનું અધ્યક્ષપદ સ્વીકારવાની વિનંતી ૨૫૪-૬; -ને બ્રિટિશ હિંદી સમિતિની પેટાસમિતિનું અધ્યક્ષ-પદ સ્વીકારવાની વિનંતી ૨૫૯; -ને લંડનમાં કાયમી સમિતિ રચવા અંગે પત્ર ૧૬૮; -ને સેવ,

- અને મહત્વની સલાહ આપવા માટે ટ્રાન્સવાલ હિંદી પ્રતિનિધિમંડળની અંગલિ ૨૯૩; -નો ગોડફ્રેની અરજ સંબંધી ટાઈમ્સને પત્ર ૧૯૦
- ભાષણ, ગાંધીજીનું વ્નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસે હાજી વજર-અલી અને તેમને માનપત્ર અર્પણ કર્યું તે પ્રસંગે ૨૯૦; વ્ભોજનસમારંભ પ્રસંગે ૨૯૧; વ્મોહમેડન એસોસિયેશને આપેલ માનપત્ર પ્રસંગે ૨૯૨
- ભીખા રતનજી ૫૨૧
- ભોજન-સમારંભ વ્કમરુદીન એન્ડ કંપનીએ હાજી વજરઅલી અને ગાંધીજીના માનમાં યોજ્યો ૨૯૧
- મણિભાઈ ખંડુભાઈ ૪૨૮, ૪૩૮
- મણિયો ૨૯૮, ૪૬૨
- મણિલાલ ૫૦૬
- મતાધિકાર વ્માટે ઇંગ્લંડની મહિલાઓની લડત ૩૭૦-૧, ૪૧૯-૨૦, ૪૩૬; વ્અપહરણ વિવેચક (ડિસ્ક્રે-ન્યાઈઝિંગ બિલ)ને નામંતૂર કર્યું ૬૧
- મદનજિત, મિ. ૩૧૪, ૩૩૯; -એ રંગૂતમાં છાપું કાઢ્યું ૩૩૮
- મદરેસા વ્અમગેનીની ૨૯૪; વ્પોરવંદરની -નો અથડો ૪૯૮
- મદીના વ્અને મક્કા ૫૦૨
- મદ્યનિષેધક વટહુકમ ૧૧૨, ૧૨૬, ૧૩૩; વ્અને ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ ૧૧૨, ૧૩૨
- મદ્ય પરવાના ધારો ૪૧૭
- મરકી ૪૯૩
- મરજિયાત નોંધણી ૪૮૨; વ્માટે બ્રિટિશ ઇન્ડિયન એસોસિયેશનની દરખાસ્ત ૪૯૯-૫૦૦
- મરવે, મિ. જે. ઈ. વાનડર ૩૧૪
- મરાઠા ૪૬૫-૬
- મરે ૨૧
- મર્ચુરી ૩૧૦
- મસૈર, મિ. એ. -ને પત્ર ૪૮
- મલબારી, ગુજરાતના કવિ ૩૦૯, ૩૧૦, ૩૪૮-૯
- મલાયી ૪૩૨, ૪૩૬, ૫૦૮; -એએ ૧૮૮૫ના ડન કાનૂન હેઠળ નોંધણી કરાવવાનું ફરજિયાત નથી પદ; -એ ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમના અમલ-માંથી બાકાત પદ; -ની નેહાનિસબર્ગમાં સંખ્યા ૩૬૨; વ્લોકોમાં કથસ્તાનની જગાના પ્રશ્ન અંગે અસંતોષ ૨૨૨
- મલેરિયા ૪૪૨; વ્અને હિંદીઓની ફરજ ૪૦૮-૯; -નું હિંદીઓમાં નેર ૪૬૭
- મહમદ કાસમ કમરુદીન શેડની પેટી ૪૭૬
- મહમદ કાસમ મિ. ૪૯૩
- મહમદ પેગંબર ૫૧૬
- મહમદ હાજી નૂસબ ૪૪૮
- મહમદ હાફેજ મૂસા ૧૦૪, ૧૨૨ પા. ટી., -ની સામેનો મુકદ્દમા ૯, ૧૦૪, ૧૨૨-૩, ૧૩૪, ૧૯૯
- મહારાજ સોમનાથ ૪૫૪
- મહારાજ, વ્વાલિયરના વ્અફધાનિસ્તાનના અમીરના મહેમાન બન્યા ૩૮૬
- મહેતા, કલ્યાણદાસ જગમોહનદાસ ૨૯૭-૮, ૩૦૩, ૩૧૧, ૩૧૪, ૩૨૩, ૩૩૮, ૩૪૦, ૩૫૪, ૩૫૭, ૩૮૧, ૪૫૯-૬૦, ૪૮૬, ૪૮૭, ૪૯૩, ૫૦૭ પા. ટી., ૫૦૯; -ને પત્ર ૪૬૬
- મહેતા, છખીલદાસ ૪૯૫, ૪૯૮
- મહેતા, જગમોહનદાસ ૫૦૭
- મહેતા, ફિરોજશાહ ૨૮૧, ૪૯૭
- મહેતા, મિ. મનીલાલ ૨૮૫
- મહોમેડન એસ્ટેટ ૩૫૬
- મંડલે, મિ. આર. આર. ૪૯૬
- મંત્રી, નેશનલ લિબરલ ક્લબ -ને પત્ર ૨૨૭
- માનપત્ર વ્ગાંધીજી અને હાજી વજરઅલીને નાતાલ હિંદી કોંગ્રેસ તરફથી ૨૯૦; વ્મોહમેડન એસો-સિયેશન તરફથી ૨૯૨; વ્વેફલમ ખાતેના સત્કાર-સમારંભ પ્રસંગે ૨૮૭; વ્સ્મટ્સને ક્લાક્સેટોપેના હિંદીઓ તરફથી ૪૮૩
- માનિક, મિ. ૩૭૯
- માન્ટુસ, મિ. એ. ૩૭૯
- મામદ મમદુ, મિ. ૩૯૮
- માર્કબી, સર વિલિયમ ૨૫૪, ૨૫૭, ૨૭૦; -ને પત્ર ૨૧૨, ૨૫૭
- માર્ટિન, મિ. ડબ્લ્યુ. એ. ૩૭૪ ૪૨૧, ૪૨૨, ૪૩૦
- માલકી લો વ્સુહરાવર્ધાની કૃતિ ૧૯૭
- માસ મીટિંગ, જુઓ સાર્વજનિક સભા
- મિન્ટો, લોર્ડ ૫૨૨
- મિયાંખાત, મિ. ૩૫૦, ૪૯૩
- મિલર, મિ. ૩૪૩
- મિલનર લોર્ડ ૩, ૫, ૫૪, ૫૫, ૧૨૬, ૧૩૨, ૧૩૪, ૧૪૦, ૧૬૬, ૧૮૧ પા. ટી., ૨૪૩, ૨૪૬, ૩૮૮, ૪૩૩, ૪૩૭, ૪૪૩, ૪૮૨, ૫૦૧; વ્અને બનર નોટિસ ૧૩૨; -ની સલાહ સ્વીકારી ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓએ મરજિયાત નોંધણી કરાવવાનું કબૂલ્યું ૩, ૫, ૫૪, ૫૫, ૨૨૪, ૪૩૩,

૪૩૬ ૪૩૯, ૪૪૩, ૪૫૭; —નું સંસ્થાનોના વડા
પ્રધાનોની પરિષદ અંગે લખાણ ૪૬૬-૭
મીની, એસ. જે. —ને પત્ર ૨૭૭
મીરનખાં ૩૭૪
મુઈન-હલ-વિચારત ૧૯૭
મુકરજી, મિ. જે. સી. ૨૦, ૨૪, ૨૫, ૩૯, ૪૩, ૭૯,
૧૫૨, ૧૮૦, ૨૮૨, ૨૮૫; —ને ઇન્ડિયન ઓપીનિયન
માટે નિયમિત હેવાલો મોકલવા વિષે પત્ર ૨૦
પા. ડી., ૨૪, ૩૯; —ને પત્ર ૩૯, ૪૩, ૭૯, ૧૮૦
મુતુ ૩૩૬
મુનલાઈટ, મિ. મુનસામી ૪૨૮, ૪૪૮
મુલાકાત અંગે પાર્લમેન્ટમાં પ્રશ્નોત્તરી ૨૦૪; એલિગનની
સાથેના હેવાલ ટાઈમ્સમાં પ્રગટ થયો ૧૫૮, ૧૬૯;
ગાંધીજી અને એલિગનની વચ્ચે નાતાલની બાબતો
અંગે ૮૩; ડ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ અંગે લોર્ડ
એલિગન અને ટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ
વચ્ચે ૭૫, ૮૦, ૮૩, ૯૩, ૯૪, ૧૦૧, ૧૧૪-૫,
૧૨૮-૪૨, ૧૪૮, ૧૫૦, ૧૫૪, ૧૫૫, ૧૭૧, ૧૭૨,
૧૮૭, ૧૯૨; નાતાલ મર્ચન્ટ્સને ૪૮૪-૬; —ની
કાર્યવાહીની નોંધ ૨૧૮; —નો હેવાલ ટાઈમ્સમાં
પ્રગટ થયો તે અંગે પાર્લમેન્ટમાં પ્રશ્ન ૧૫૮; એમોર્લી
અને ટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ વચ્ચે ડ્રા.
એ. કા. સુ. વટહુકમ અંગે ૧૫૧-૨, ૨૦૭-૧૦,
૨૩૨-૪૨, ૨૫૨; એમોર્લી સાથેની મુલાકાતનો
હેવાલ ટાઈમ્સમાં પ્રગટ થયો ૧૫૮; સાઉથ આફ્રિકાને
ડૉ. ગોડફ્રેની અરજી અંગે ૧૯૩, ૨૦૨
મૂળીબહેન ૫૩૩
મૂસા દાવજી કરીમ, મિ. ૩૯૮
મેકકેલમ, સર હેનરી ૭૧
મેકથ્રેગર, કોન્સ્ટેબલ ૩૭૩
મેકડોનલ્ડ, મિ. ૧૬૦
મેકારનેસ, ફ્રેડરિક કોલરિજ ૬, ૨૦, ૪૦; —ને પત્ર
૬, ૪૦
મેકિન્ટાયર, મિ. ડબ્લ્યુ. જે. ૧૫૨ પા. ડી., ૩૬૯;
—ને પત્ર ૭૮, ૧૬૦
મેકિન્ટો, મિ. ૪૭૫
મેકે, ટોનાલ્ડ જેમ્સ ૪૫ પા. ડી.
મેકેન્ઝી, મિ. એચ. રોઝ —ને પત્ર ૬૩, ૧૮૨
મેઠ, મિ. ૩૧૩, ૩૩૮
મેફેકિંગ ૨૮૬, ૨૮૯
મેમ્બર કમિટી ૪૯૨, ૪૯૬
મેયો, લોર્ડ ૧૭૩ પા. ડી.

મેરિસબર્ગ ૬૯, ૩૫૦, ૩૮૩
મેતીલાલ દીવાન ૩૨૩, ૪૪૧
મેરિશિયસ અગ્નિ સિલોન કાઉન કોલોની ૩૩૧
મેરિસન, મિ. ચિયોટોર ૨૦૫, ૨૦૮, ૨૨૬ પા. ડી.,
૨૨૮, ૨૪૭, ૨૫૪, ૨૭૦, ૨૮૨, ૩૪૨; —ને પત્ર
૧૭૩, ૧૮૭, ૨૫૭
મોર્નિંગ પોસ્ટ ૪૭૬, ૪૭૮
મોર્નિંગ લીડર, ધિ ૨, ૨૧, ૩૨, ૮૫, ૯૮
મોર્લી, મિ. બ્લેન ૪૫, ૭૨, ૧૦૬, ૧૪૯, ૧૫૦, ૧૫૧,
૧૫૩, ૧૬૧, ૧૭૨, ૧૭૩ પા. ડી., ૧૭૫, ૧૯૦,
૧૯૧, ૨૦૫, ૨૦૭, ૨૧૦, ૨૧૭, ૨૨૬, ૨૨૮,
૨૩૦, ૨૩૧, ૨૩૫, ૨૩૯, ૨૪૦, ૨૪૬, ૨૫૨,
૨૫૬, ૨૬૨, ૨૮૩, ૩૩૦, ૩૪૨, ૪૨૪ પા. ડી.,
૪૭૩, ૪૭૪; —ને ડ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ અંગે
ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓનું પ્રતિનિધિમંડળ મળ્યું
૧૫૧, ૧૫૨, ૨૦૭-૧૦, ૨૩૨-૪૨, ૨૫૨; —ના
અંગત મંત્રીને પત્ર ૨૦૭; —નો હિંદી પ્રતિનિધિ-
મંડળની મુલાકાત દરમિયાન જવાબ ૨૩૯-૪૨,
૨૪૭-૮
મોલ્ટેનો, મિ. પી. એ. ૬ પા. ડી., ૨૦૨
મોહસીન-હલ-મુલક, નવાબ ૪૪૬
મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલ, નાતાલની ૩૭૩, ૩૮૩
મ્યુનિસિપલ મતાધિકાર અને હિંદી કર ભરનાર ૨૮૦,
૩૯૯; અંગે એસ્ટકોર્ટના હિંદીઓની લડત ૫૨૪
મ્યુનિસિપલ બિલ, નાતાલનું ૨૮૮, ૩૦૬, ૩૪૯
પા. ડી., ૩૫૮, ૩૭૨, ૩૯૯, ૪૦૬, ૪૦૮, ૪૨૮;
એસ્ટકોર્ટના હિંદીઓએ નાતાલ ઇન્ડિયન કોંગ્રેસની
સંમતિ વિના અપીલ કરવી જોઈતી ન હતી ૫૨૪;
—ની સામે વિરોધ નોંધાવવા નાતાલમાં સાર્વ-
જનિક સભા ૩૯૯; ૦૨૬ કરાવવા દક્ષિણ
આફ્રિકાની હિંદી સમિતિનું કામકાજ ૩૦૬, ૩૫૮,
૪૦૬; ઠહિંદી ગિરમીટિયાઓને 'અનસિવિલાઈઝ્ડ'
કહેવા અને હિંદીઓનો કાળાઓમાં સમાવેશ
કરવો તે સામે એલિગનનો વિરોધ ૩૭૩; ઠહિંદી
પોલિટિકલ હક ન હોય તેને મ્યુનિસિપલ એટલે
શહેરી હક ન મળે ૫૨૪; ઠહિંદી મ્યુ. મતાધિકાર
છીનવી લીધો તે સામે એસ્ટકોર્ટમાં અપીલ ૫૨૪
મ્યુનિસિપાલિટી, ફૂગર્સડોર્પની ૫૨૮
મ્યુરિસન, ડૉ. ૩૪૩, ૪૦૮
ચહૂરી ૩૮૬, ૪૧૦
“ચાહોમ કરીને પડો” એ કાવ્ય પ્રમાણે વર્તવા ટ્રાન્સ-
વાલના હિંદીઓને ગાંધીજીનો અનુરોધ ૫૧૧-૨

યુનાઈટેડ વર્મા ંનામનું ઢાપું મદનજિને કાઢયું ૩૩૮
યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ૨૩૨
યુનિયન ંફ ંથિકલ સોસાયટીઝ (નૈતિક મંડળોનો
સંઘ) ૧૭૫, ૧૭૭ પા. ઢી., ૨૦૫

રજિસ્ટ્રાર, ંશિયાઈ ંના (ટ્રાન્સવાલમાં) ૫૪; -ને
તાર ૩૮૭, ૩૮૮; -ને પત્ર ૩૮૭-૮; -નો
ટ્રાન્સવાલમાં હિંદી ંના પ્રવેશ ંને પરવાના
પદ્ધતિ ંંગે રિપોર્ટ ૪૪૦, ૪૪૨-૫, ૪૭૨; -નો
રિપોર્ટ ઢ્રા. ં. કા. સુ. વટહુકમ ંનજરૂરી છે
તેની સાબિતી ૩૫ ૪૧૩-૪, ૪૪૮, ૪૪૯, ૪૫૦
રનૂઆત, લોર્ડ ંલિગનને ં. ઢ્રા. ં. કા. સુ. વટહુકમ
ંંગે, ંના ં તરફની ૧૫, ૩૧, ૬૫, ૬૭,
૬૮-૯, ૮૮; ંટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ
તરફની ૫૧, ૫૨-૬૨, ૭૫, ૯૫, ૯૮, ૧૦૫,
૧૧૪, ૧૧૮, ૧૨૦, ૧૨૧, ૧૨૨, ૧૨૫-૭, ૧૨૮-
૪૨, ૧૬૧, ૧૭૪, ૧૭૫, ૨૦૭-૮, ૨૨૪, ૨૩૪,
૨૩૮, ૨૪૩, ૨૭૭; ંટ્રાન્સવાલનું હિંદી પ્રતિનિધિ-
મંડળ પ્રતિનિધિ૩૫ નથી ંમ જલાવતી ઢો.
ગોડફ્રે ંને ંન ં તરફની ૨૧૯-૨૨૫; ંતુર્કના
મુસલમાનો સંબંધી પાન-ંસ્લામિક સોસાયટી
તરફની ૨૦૬; ંલંડનના હિંદી વિઢ્યાર્થી ં તરફની
૬૨, ૭૪, ૯૦-૨, ૧૦૫; ંલંડનની ઢક્ષિણ
આફ્રિકામાં હિંદો ઢરાવતી જથાંથ પેઢી ં
તરફની ૧૨૦-૧

રણજિતસિંગ ૪૬૫

રઢરફર્ડ, ઢો. ૨૦૮, ૨૨૬ પા. ઢી., ૨૪૬, ૨૫૪

રસેલ, મિ. ૩૮૨ પા. ઢી.

રસ્કિન ૨૨૧, ૫૦૬

રસ્ટનંર્ગ ૩૮૭, ૩૯૩, ૩૯૪, ૪૧૨

રંગિયાતખહેન ૧૭૯ પા. ઢી., ૪૬૨

રંગઢ્રેષ ૯-૧૦; ં. ઢ્રા. ં. કા. સુ. વટહુકમથી વઢ્યો
૧૨૫

રામચરિતમાનસ ૪૦૩ પા. ઢી.

રામાયણ ૪૦૩

રામો ૪૬૨

રાષ્ટ્રીય સંમેલન ંગોરા ંનાનું ૧૬૫

રિચ, મિ. ંલ. ૩૫૯યુ. ૧૭, ૨૧-૨, ૨૮, ૩૨, ૭૮,
૮૫, ૯૩, ૯૪, ૧૦૬, ૧૧૮, ૧૭૪, ૧૭૭,
૧૮૨, ૧૮૩, ૧૮૫, ૨૦૮, ૨૦૯, ૨૧૦, ૨૧૧,
૨૧૨, ૨૧૭, ૨૨૬ પા. ઢી., ૨૪૭, ૨૫૪, ૨૬૦,
૨૬૪, ૨૭૦, ૨૭૫, ૨૭૯ પા. ઢી., ૨૮૪, ૨૮૫,

૩૦૬, ૩૪૯, ૩૭૦ પા. ઢી., ૩૭૮, ૩૮૩, ૩૯૮,
૪૦૬, ૪૦૭, ૪૧૩ પા. ઢી., ૪૨૪ પા. ઢી., ૪૪૦
પા. ઢી., ૪૫૧ પા. ઢી., ૪૫૨, ૪૭૭, ૪૭૫, ૫૦૭
પા. ઢી., ૫૩૦, ૫૩૧; -ં ઢ. આફ્રિકા
હિંદી ં વતી કરેલા કાર્યની પ્રશંસા ૨૧-૨,
૨૮૫, ૪૦૬; ંટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિ-
મંડળના મંત્રી તરીકે ૧૧૮; ંઢક્ષિણ આફ્રિકા
ંથિટિશ હિંદી કમિટીના મંત્રી તરીકે ૨૭૯; -નું
ઈસ્ટ ંનિયા ંસોસિયેશનમાં ભાષણ ૧૯૧,
૨૦૭, ૨૬૦-૧, ૨૮૨-૩; -નું ઢક્ષિણ આફ્રિકા
હિંદી કમિટીના મંત્રી તરીકે માનઢ વેતન ૩૯૮,
૪૦૭; -ને પત્ર ૧૭, ૨૮; -નો કઠિસના લખાણ
ંંગે ઢાક્ષમાં પત્ર ૫૩૦; ંપરીક્ષામાં પાસ થઈ
ગયા ૭૮, ૯૮

રિચર્ડ ૩૧૯

રિપન, લોર્ડ -ં મતાધિકારહરણ ંલને નામંઢૂર
કર્યું ૨૩૪

રિપોર્ટ ંંશિયાઈ ંના રજિસ્ટ્રાર તરીકે ંમનીનો
૪૪૦, ૪૪૨, ૪૪૪-૫, ૪૪૮-૫૦; ંનાતાલના
કેળવણી ખાતાના મુખીનો ૩૨૨; ંબંસનો
૪૦૨; ંસરકારી કેળવણી ખાતાનો ૨૯૩

રિફોર્મ કલબ ૧૦૧

રિલ્વૂ ંફ રિલ્વૂજ ૨૦૫, ૩૭૯

રિસિક, મિ. ં. ૩૭૯, ૩૯૭

રીકી ૩૧૨

રીઝ, સર ં. ઢી. ૧૦૮, ૧૨૮, ૧૩૭, ૧૩૮, ૧૫૧,
૧૫૫, ૧૮૩, ૧૮૪ પા. ઢી., ૨૦૮, ૨૨૬ પા. ઢી.,
૨૫૪, ૪૩૭; -નું લોર્ડ ંલિગનની મુલાકાત પ્રસંગે
ભાષણ ૧૩૭-૮; -ને પત્ર ૧૦૯, ૨૦૪

રુસ્તમજી પારસી ૪૯૩, ૪૯૪, ૪૯૫, ૪૯૭, ૪૯૮

રુસ્તમજી શેઠ ૪૮૮

રે, લોર્ડ ૪૫, ૨૪૬, ૨૬૩, ૨૭૦, ૨૮૨; -નું હોટલ
સેસિલમાં સખત ભાષણ ૨૮૪; -ને પત્ર ૪૫,
૨૧૪, ૨૫૩, ૨૭૩; -ને ંથિટિશ હિંદી સમિતિનું
પ્રમુખપઢ સ્વીકારવાની વિનંતી ૨૬૦

રેઈટ, મિ. ં. ંસ. ૩૭૪

રેન્ડ ઢેલી મેલ, ંિ ૧૨૩, ૨૨૨, ૪૨૨, ૪૨૮, ૪૪૧,
૪૪૪, ૪૪૫, ૪૫૦, ૪૫૧, ૪૫૯, ૪૭૦, ૪૭૨,
૪૭૪, ૪૭૭, ૪૮૪

રેન્ડ પાયોનિયર્સ ૪૯૯; -ને પત્ર ૪૮૧

રેફ્યુજી ૫૦૧, ૫૧૭, ૫૨૭

રેબ્બી, મિ. સી. ઢી. ૩૭૯

રેમિંગ્ટન ટાઇપરાઈટર કંપની -ને પત્ર ૨૨૯
 રેલવે હિંદી ૫૦૨; -માં એસમાન લતીફને તકલીફ
 પડી ૪૧૧; -માં હિંદીઓને તકલીફ ૩૭૯
 રેવાશંકરભાઈ ૫૩૩
 રેશનાલિસ્ટ પ્રેસ એસોસિયેશન ૩૦૦ પા. ડી.
 રોઈટરનો ખબરપત્રી ૨૮
 રોકસ, મિ. પી. ડી. ૩૭૪
 રોઝ-ઈન્સ, સર નેમ્સ ૧૩૪
 રોઝમીડ, લોર્ડ ૨૨૨, ૪૩૩
 રોઝેનબર્ગ, મિસ એબા ૨૫૦; -ને પત્ર ૧૧૩
 રોડ બોર્ડ ધારો ૪૧૭
 રોડઝ ટ્રસ્ટ ૨૧૪
 રોબર્ટ્સન, મિ. એ. જી. ૩૭૪
 રોબર્ટ્સન, મિ. જે. એમ. ૨૩, ૩૨, ૮૬, ૮૮,
 ૧૦૦, ૧૮૪ પા. ડી., ૨૫૪, ૨૬૮ પા. ડી.
 રોબિન્સન, સર નોન ૨૨૦, ૨૭૦
 રોબિન્સન, સર હરકચુલીસ ૪૩૩
 રોમ ૩૩૪-૫
 રોય, મિ. જે. ૩૭૪, ૪૨૨, ૪૩૩
 રોયપેન, મિ. નેસફ ૩૨, ૪૪, ૯૨, ૨૮૫, ૩૫૮;
 -એ બેરિસ્ટરની પરીક્ષા પસાર કરી ૫૧૦; -ને
 પત્ર ૪૪, ૧૧૪

લાલજીરામ, મિ. ૩૯૦
 લડત ટ્રા. એ. ૨. કાનૂનની સામે ૪૩૨, ૪૭૧;
 -નાતાલના લાઇસન્સિંગ કાયદાની સામે ૩૨૮-૯
 લવડે, મિ. આર. કે. ૩૭૯, ૪૨૨
 લંડન કમિટી ૩૦૬
 લંડન યુનિવર્સિટી ૨૬૧
 લંડન હિંદી સમાજ ૨૧, ૩૨, ૧૯૧; -માં દાદાભાઈ
 નવરોજના પ્રમુખપદ હેઠળ સભા મળી ૧૯૪-૬
 લાઇસન્સિંગ ઓર્ગેનો કાયદો કેપ અને નાતાલના કાયદાના
 ધોરણે કરીને હિંદીઓનું નિયંત્રણ કરવાની
 ટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિમંડળની સૂચના ૧૦;
 ઓનેની પાસે ન હોય તેનો બચાવ નહીં કરાય
 ૫૨૬; ઓટોગાટનું રદ થયું ૩૫૯; -નું નિયંત્રણ
 કરતો નાતાલનો નવો કાયદો ૧૫૭, ૧૬૦-૧;
 ઓનાંધણી વિનાનો કોઈ પણ હિંદી-મેળવવાનો હક
 નહીં ધરાવે ૧૧૧; ઓફીસીયલનું પરત; ઓટેની
 લેડીસ્મિથ અને ટોંગાટના વેપારીઓની અરજી
 કાઢી નાખી ૩૧૫; ઓલેડીસ્મિથના વેપારીને નહીં
 આપવાનો અપીલમાં કોર્ટનો ચુકાદો ૪૯૦

લાઇસન્સનો કાયદો ૪૦૮; ઓકેપનો ૩૬૫; ઓનાતાલનો
 ૩૨૭-૩૦, ૩૫૮, ૩૬૪, ૪૨૮
 લાઇસન્સનો મુકદ્દમા ઓગોગાનો ૩૮૧; ઓપોર્ટ શોપ્સન-
 નો ૩૬૫; ઓલેડીસ્મિથના વેપારીનો, તેમાં હાર
 મળી ૫૧૨-૩
 લાઇસન્સિંગ બોર્ડ ૩૫૯; ઓપાસે અપીલ કરવાની જરૂર
 ૩૨૭; ઓલેડીસ્મિથનું ૩૭૧, ૩૭૨
 લાલબહાદુરસિંગ ૪૨૮
 લાલભાઈ ગોવિંદજી ૩૮૧
 લાલા ૩૮૧
 લાલા લજપતરાય ૪૩૮
 લાવીસ, મિ. ક્રાન્સના વિદ્વાન પુરુષ ૩૧૬, ૩૧૭
 લાહોર બોમ્બર્ડર, ધિ ૧૬૨ પા. ડી.
 લાંચ ઓએશિયાઈ કચેરીઓના અમલદારોને લેવાની
 ટેવ ૫૪, ૪૩૧; ઓલેવાનો હિંદીઓ સામે લોર્ડ
 સેલબોર્નેનો આક્ષેપ ૪૩૧
 લિટરરી સોસાયટી ૪૯૬
 લિટલટન, મિ. આલફ્રેડ ૧૨૬, ૧૩૭, ૧૩૯, ૧૫૫,
 ૧૭૮, ૧૮૧ પા. ડી., ૨૧૩, ૨૨૬, ૨૩૫, ૨૪૬;
 -ને પત્ર ૨૧૬
 લિન્ય, મિ. ૨૪૬
 લિબરલ છાપાં ૪૫૪
 લિબરલ પક્ષ ૧૧૮, ૧૩૬, ૩૯૩; -નો મત સંગીન
 રીતે ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓનાં પક્ષમાં ૨૧;
 ઓપ્રધાનમંડળ ૩૪૧; ઓસરકાર ૧૧૨, ૧૩૬, ૧૩૮
 લિવરપુલ ઇન્ડિયન ફેમિન ફંડ ૧૪૩
 લિંકન્સ ઈન ૨૦૩
 લીટર, ધિ ૨૨૨, ૪૦૨, ૪૧૪, ૪૨૨
 લેડી માર્ગેટ હોરિપટલ ૨૦, ૨૭, ૪૨, ૧૧૩
 લેડીસ્મિથ ૩૬૪; -ના વેપારીઓ અને લાઇસન્સ
 ૩૨૭; -ના વેપારીઓની અપીલો ૪૫૪; ઓબોર્ટ
 ૩૮૨
 લેથબ્રિજ, સર રોપર ૧૬૮ પા. ડી., ૨૦૬, ૨૨૬,
 ૨૭૦; -ને પત્ર ૨૨૬, ૨૫૮-૯; -નો લેખ
 ટાઈમ્સમાં પ્રગટ થયો ૨૦૦
 લેન્સડાઈન, લોર્ડ ૨, ૧૩૬, ૧૩૮, ૧૫૫, ૨૩૫;
 ઓદક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદીઓ પ્રત્યેના ગેરવર્તાવ
 અંગે રોપ અને કોધ વ્યક્ત કરે છે ૧૩૬
 લેફ્ટ ગવર્નર -ની પદવી રદ ૩૩૧
 લેબર પાર્ટી (મનૂર પક્ષ) ૧૧૯, ૩૬૭, ૩૭૯
 લેમન, મિ. આર. ૧૦૦
 લેંગરમેન, મિ. એસ. ૩૭૪

લોહડ, મિ. ૩૬૨

લોક, લોડ ૨૨૧

લોકેશન ૩૭૮, ૫૨૬; ંચને મહોલ્લાઓમાં એશિયા-ઈઓને ૧૮૮૫ના ૩૦૦ કાયદો હેઠળ રહેવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે ૫૩; ંબાઈરટનનું ૩૬૮; ંમલાચી ૧૯૮, ૩૬૨, ૪૧૨; મલાચી—નો કબજે નેહાનિસબગની કાઉન્સિલને મળશે ૪૦૫; —માં ફરજિયાત હિંદીઓને મોકલવાનો કાયદો ૪૭૫; ંમિડલબગનું ૩૬૦, ૩૬૬; ંચહિંદીઓના અલગ વાડા જેવાં ૨

લોખિટો ઉપસાગર ૪૦૪, ૪૨૦, ૪૭૭

લોમર, મિ. ૩૭૯

લોરેન્સ, મિ. વોલ્ટર ૩૪, ૩૨૪, ૩૨૬, ૪૪૧; —ને પત્ર ૨૧૦

લોસન, મિસ એડિથ ૧૩, ૨૮૫; —ને પત્ર ૮૧, ૨૬૫, ૨૭૫

લ્યૂથર ૫૦૦, ૫૦૧

લ્યૂ, મિ. યુક લિન ૧૫; ંટ્રાન્સવાલમાં ચીનના મુખ્ય એલચી ૩૧; —ને પત્ર ૩૧, ૬૫, ૬૭ પા. ડી., ૬૮ પા. ડી., ૮૮

લજ્જરચલી, શ્રીમતી ૨૩

વર્ગભેદભર્યા કાનૂન ૧૦, ૫૬, ૫૮-૬; ંટ્રાન્સવાલની સરકાર પસાર કરી રહી છે ૨૩૬; ંમાટે વડી સરકારની મંદૂરીની જરૂર ૨૮૮; ંસ્વશાસન ભોગવતાં સંસ્થાનોમાંનાને વડી સરકારે નામંદૂર કર્યાં ૩-૪; ંહેઠળ રાહત મેળવવાની મુશ્કેલી ૧; ંહેઠળ સત્તાનો દુરુપયોગ ૬૧

વર્તમાનપત્રો ૫૨૮; —ને પત્ર ૨૭૧

વસ્તી ંગોરાઓ અને હિંદીઓની ૪૨૬

વાઈઝ, મિ. ૨૮૩

વાઈબર્ગ, મિ. ૩૬૮

વાઈબર્ગ, મિસિસ ૩૨૩

વાઈલી, મિ. જે. એસ. —ને તાર ૪૦૪

વાઈલી, સર કર્ઝન ૧૦૬

વાઈસરોય ૨૩૨, ૪૩૮

વાળ, મિ. ૪૨૮, ૪૩૬

વાડિયા, મિ. ખી. જે. ૧૯૬

વિક્ટોરિયા, સમ્રાજી ૪૩૬

વિક્ટોરિયા (ઓસ્ટ્રેલિયા) —માં ખીડી ખીવાની આદત અટકાવવા માટેના કાયદો ૯૦

વિધાનસભા ૩૭૪

વિનંતીપત્ર ંગોડક્રે અને ખીનઓ તરફનો, ંટ્રાન્સવાલનું હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ હિંદીઓનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતું નથી તથા ગાંધીજી ધંધાદારી ચળવળિયા છે તે દર્શાવતો ૧૮૫, ૧૯૦, ૧૯૩, ૨૦૬-૭, ૨૧૯-૨૩, ૨૩૨, ૨૫૬, ૨૬૪; ંગોડક્રેની અરજ સંબંધી પાર્લમેન્ટમાં પ્રશ્ન ૧૭૦, ૨૦૬; ંટ્રાન્સવાલના ચીનાઓ તરફનો, તેમની ફરિયાદો અને ંટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ સંબંધમાં ૧૭, ૩૧, ૬૫, ૬૭, ૬૮, ૮૮; ંટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ તરફનો ંટ્રા. એ. કા. સુધાર વટહુકમ સંબંધી ૯૮; ંટ્રાન્સવાલમાં હિંદો ધરાવતી લંડનની જથાળંચ યુરોપિયન પેઠીઓ તરફનો, ંટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ સંબંધી ૬૦, ૧૨૦-૧; ંચિટિશ ંન્ડિયન એસોસિયેશન તરફનો વ્રીડીટોર્પના વાડા ંંગેના વટહુકમ સંબંધી ૪૯

વિશેષાત્મક અરજ ંટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિમંડળની વિરુદ્ધ ં. ગોડક્રે અને ખીનઓ તરફની ૧૮૫, ૧૯૦, ૧૯૩, ૨૦૬-૭, ૨૧૯-૨૨૩, ૨૩૨, ૨૫૬, ૨૬૪

વિલિયમ ૨૨૩

વિલિયમ્સ, મોનિયર ૯૬

વિલિયર્સ, મિ. ડી. ૩૬૭

વિશ્વાસુ મુનીમો, ગુમાસ્તાઓ અને ધરગતુ નોકરો ૬૦, ૧૨૨, ૨૭૬-૮૦

વિંટરબોટમ, મિ. ૨૮૩

વિંટરબોટમ, મિસ એફ. ૨૦૫; —ને પત્ર ૧૭૬-૭; ંયુનિયન ંફ એથિકલ સોસાયટીનાં મંત્રી ૧૭૭ પા. ડી.

વીનેન, મિસ વાન ૨૭૬

વુડ, મિ. માર્તન ૨૮૩

વુલગર એન્ડ રોબર્ટ્સ, મેસર્સ —ને પત્ર ૧૬૩, ૨૦૦, ૨૦૯

વુલમરન્સ, મિ. એ. (ડી. ંપ્લ્યુ.) ૩૭૪

વેઈડ, મિ. આર્થર ૩૬૩

વેજિટરિયન, ધિ ૨૭ પા. ડી.

વેજિટરિયન સોસાયટી (શાકાહારી મંડળ) લંડનની ૨૭ પા. ડી.

વેટ, મિ. ડી. ૩૭૬, ૪૪૮

વેડરબર્ન, સર વિલિયમ ૨૧, ૨૬, ૩૦, ૩૨, ૪૦, ૭૩, ૮૬, ૧૮૩, ૧૮૪ પા. ડી., ૨૦૮ ૨૧૨, ૨૨૬ પા. ડી.; ૨૩૦, ૨૪૬, ૨૫૪, ૨૭૦, ૪૧૪, ૪૧૫, ૪૬૮; —ને લખેલો પત્ર ૧૧૮, ૧૫૩, ૪૧૪;

-નો સ્વદેશાભિમાન વિષે વિચાર દર્શાવતો
ધિ શન્ડિયન રિવ્યૂ માં પત્ર ૪૬૮-૯
વેનલોક, લોર્ડ ૨૬૨ પા. ડી.

વેપાર ંબ્રિટિશ હિંદીઓ ગોરાઓની સામે કરે તે
અંગે આક્ષેપ ૧૦; ંબ્રિટિશ હિંદીઓ ગોરાઓની
સામે કરે તે બાબત ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમનું
કારણ ૬૦; -માં અનુચિત સ્પર્ધા વિષેની ગોરા-
ઓની ભીતિનો વાજબી ઉકેલ લાવવા ંબ્રિટિશ
હિંદી કોમની તૈયારી ૬, ૬૧

વેપાર અંગેનો કાયદો ંકેપનો ૧૦; ંનાતાલનો ૩૭૨,
૪૩૩; ંપરવાના અંગેનો ૩૮૧ પા. ડી.

વેપારીઓ ંહિંદી, ગિરમીટિયા મનૂશેની પાછળ આવે
છે ૪૮૫

વેપ્સ્ટર, ડેનિયલ ૩૨૦ પા. ડી.

વેસ્લમ ૩૬૪

વેસ્ટન ૨૮૬

વેસ્ટ, મિ. એ. એચ. ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૩૨, ૬૫ પા. ડી.,
૬૬ પા. ડી., ૧૫૯, ૧૬૨, ૨૯૮, ૩૧૦, ૩૧૧,
૩૧૨, ૩૨૩, ૩૩૭, ૩૩૮, ૩૩૯, ૩૪૯, ૩૫૭,
૩૮૧, ૩૮૯, ૪૬૫, ૪૮૮, ૫૦૬; -ને પત્ર ૨૪,
૭૮, ૧૫૯, ૧૬૨

વેસ્ટ, મિ. ડબ્લ્યુ. જે. જીઓ વેસ્ટ, મિ. એ. એચ.

વેસ્ટ, મિસ ૩૦૩, ૩૧૩, ૫૦૬

વેસ્ટ, મિસિસ ૧૫૯

વેસ્ટ, સર રૅમન્ડ ૨૧૦ પા. ડી., ૨૪૬, ૨૫૪, ૨૭૦,
૨૮૨, ૨૮૩, ૩૪૬, ૪૩૦; -ને પત્ર ૨૭૨

વોક્સરસ્ટ ૩૬૯, ૩૮૯

વોગ, મિ. સી. એચ. -ને પત્ર ૨૭૩

વોલ, મિ. ડી. ૩૭૯

વોલપોલ, મિ. જ્યોર્જ -ને પત્ર ૧૦૨

વોલેસ, મિ. ડબ્લ્યુ. એ. -ને પત્ર ૮૭, ૧૮૨-૩

વોલ્ટન, મિસિસ સ્પેન્સર ૪૮; -ને પત્ર ૪૮, ૮૦, ૧૮૮

વોલ્ટન, વિ. સ્પેન્સર -નું અવસાન ૪૮

વ્યાસ, મિ. ૪૨૮

વ્યાસ, ગૌરીશંકર ૪૩૮, ૪૪૮

વ્રાઈલેડ -ને નાતાલની સાથે ભેળવી દેવાથી હિંદીઓ
વિરુદ્ધ બે કાયદા થયા ૭૦; -માં ટ્રાન્સવાલના
કાયદા હેઠળ હિંદીઓને જમીન ધારણ કરવાનો
હક નથી ૭૦

ત્રીડીટોર્પે ૨૮૫, ૪૦૫-૬; -ના હિંદીઓ માટે વળતર-
ના દાવા ૩૭૦

ત્રીડીટોર્પેના વાડાઓ અંગેનો વટહુકમ ૪૯, ૨૫૦
પા. ડી., ૨૬૬, ૨૮૮, ૩૪૯, ૩૭૮, ૩૮૩, ૩૮૪,

૪૧૨; ંઅને ૧૮૮૫નો ૩૦૯ કાયદો ૪૯; ંઅંગે
અર્થિલે જવાબ આપ્યો ૨૫૦; ંઅંગે અર્થિલને
લખાણ મળ્યું ૨૮૪; ંઅંગે ંબ્રિટિશ ંન્ડિયન
એસોસિયેશનની વિનંતી ૪૯-૫૦; ંટ્રાન્સવાલ
ગવર્નમેન્ટ ગેજેટમાં પ્રગટ થયો ૧૯૮; ંપસાર થતાં
હિંદીઓને ત્રીડીટોર્પેમાંથી નીકળી જવું પડશે ૩૦૬;
ંત્રીડીટોર્પેના ંબ્રિટિશ હિંદીઓ અને અન્ય ગોરાઓ
ઉપર વાડા ભાડે રાખવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે
૧૯૮; ંસામે વાંધાઓ ૨૬૬-૭; ંહિંદીઓને
જમીન ધારણ કરવાના હકથી વંચિત રાખે છે ૪૯

“વહાઈટ રેસીઝ” ૩૧

શાકાહાર પ્રચાર ૮૨

શાહ, નાનાલાલ ૪૨૮; -નું ભાષણ ૪૩૨-૩

શાહી, કમિશન ૨૫૬

શાહી સરકાર (વડી સરકાર) ૩૬, ૧૩૭, ૧૩૮,
૧૬૫; -એ નાતાલનો પ્રવેશ પ્રતિબંધ કાનૂન
નામંતૂર કર્યો ૬૦-૧; -ની ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓ
પ્રત્યેની ફરજ ૧૩૭, ૧૩૮

શાંતિ-રક્ષા વટહુકમ (પીસ પ્રિઝર્વેશન ઓર્ડિનન્સ)
૫, ૮, ૯, ૩૬, ૫૪-૫, ૫૭, ૬૧, ૯૧, ૧૨૬,
૧૩૪, ૧૯૯, ૨૨૪, ૨૨૫, ૨૩૪, ૨૩૫, ૨૩૬,
૩૦૫, ૩૪૩; ંખોટી પરમિટથી ટ્રાન્સવાલમાં
દાખલ થયેલા ચાર હિંદીઓ સામેનો મુકદ્દમો
૩૭૩-૪; ંટ્રાન્સવાલમાં હિંદીઓના ગેરકાયદે
પ્રવેશને અટકાવવા પૂરતો ૮-૯, ૨૩૪, ૨૩૬,
૩૪૫; ંદાખલ થયા બાદ પરવાનાની પ્રથા
અમલમાં આવી ૨૨૪; -ના હિંદીઓને સ્પર્શતા
અમલની તપાસની ટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિ-
મંડળની માગણી ૬૧; -નો ંબ્રિટિશ હિંદીઓની
સામે થતો વડીવટ ૧૯૯; -નો હિંદીઓના પ્રવેશને
અટકાવવા દુરુપયોગ ૫૪, ૨૪૩; ંપનીઓને તેમના
પતિઓની સાથે અને કુમળી વયનાં હિંદી બાળકોને
તેમનાં વડીલોની સાથે ટ્રાન્સવાલમાં દાખલ થતાં
અટકાવવામાં સફળ નીવડ્યો છે ૨૩૪; ંપરમિટ
વિના આવનારને અટકાવવા માટે પૂરતો ૩૦૫;
ંહેઠળ અત્યારના પરવાનાઓ ંબાળપવિધિ માટે
પૂરતો ૨૩૭; ંહેઠળ કુવાડિયાના ંકારાનો
મુકદ્દમો ૩૬૯, ૩૭૪; ંહેઠળ ગેરકાયદે પ્રવેશ
અંગે માંડવામાં આવેલા મુકદ્દમા ૮, ૯, ૧૩૩-૪;
ંહેઠળ ટ્રાન્સવાલમાં બાળકો માટે પરવાના મેળ-
વવામાં પડતી મુશ્કેલી ૧૦૪; ંહેઠળ પરવાના
વિનાના હિંદીઓ માટે સજાની જોગવાઈ ૮;

૦હેડેળ પુનિયાનો મુકદ્દમો ૯; ૦હેડેળ ઓરિશોએ પહેલી જ વાર પરવાના પદ્ધતિ દાખલ કરી ૫૫, ૨૨૪; ૦હેડેળ મહમદ હાફેજ મૂસાનો મુકદ્દમો ૯, ૧૦૪, ૧૩૪; ૦હેડેળ હિંદી વેપારીઓને ગુમાસ્તા અને ખીજ જરૂરી માણસોમાં જ લાવવાની છૂટ ૧૨૨

શિયા ૩૮૫, ૩૮૬

શિવલિંગમ્ ૫૩૬ પા. ટી.

શીતળા -ના કેસ છુપાવવાના એશિયાઈઓના પ્રયાસો ૩૬૧-૨

શુક્લ, ડી. ખી. ૪૨

શેખ અબુલુદા ૫૦૨

શેખ ઈનુસ ૪૦૯

શેખ મુશીર હુસેન કિડવાઈ ૧૯૭, ૧૯૮

શ્વેત, સર આર્સે ૯૫, ૧૦૦, ૧૦૮, ૧૮૪ પા. ટી., ૨૦૮, ૨૪૬, ૨૫૪, ૨૭૦, ૨૮૩; -ને પત્ર ૭૨, ૧૧૬

સત્કાર-સમારંભ ૦ઉમર હાજી આમદ ઝવેરીએ ગાંધીજીના માનમાં યોજ્યો ૨૮૭; ૦ઓરિશ હિંદી સંઘ તરફથી ૨૮૬-૭

સત્યાગ્રહની મર્યાદા ૨૩૩ પા. ટી.

સનાતન ધર્મસભા ૪૯૬, ૫૦૮

સન્હે ટાક્સ ૪૭૬, ૫૨૯

સભા ૦ઉમર હાજી આમદ ઝવેરીને વિદાય આપવા માટે મળી ૪૯૩-૮; ૦કૂંગર્સડોર્પના ગોરાઓની ટ્રા. એ. ૨. કાનૂનને ટેકો આપવા મળી ૩૩૨-૩; ૦ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની તેમના પ્રશ્નને ટેકો આપનાર ઇંગ્લંડના મિત્રોનો આભાર માનવા મળી ૨૮૬; ૦નાતાલ ઇન્ડિયન કોંગ્રેસની વિરુદ્ધ હિંદીઓની મળી, જેનો હેવાલ ધિ નાતાલ ઇન્ડિયન સ્ટારમાં પ્રગટ થયો ૩૨૬; -નો હેવાલ સ્ટારમાં પ્રગટ થયો ૩૩૨

સભા, હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં ૦ટ્રાન્સવાલના એશિયાઈ કાનૂન સુધાર વટહુકમ સંબંધમાં પાર્લમેન્ટના ઉદાર-મતવાદી, મન્દૂર અને રાષ્ટ્રવાદી પક્ષોના સભ્યોની ૨૩, ૩૬, ૪૦, ૮૫, ૮૬, ૮૮-૯, ૯૮, ૯૯, ૧૦૦, ૧૦૮, ૧૦૯, ૧૧૫, ૧૧૬, ૧૨૦, ૧૨૧-૩, ૧૩૬, ૧૫૧, ૧૫૨, ૧૫૪-૭; ૦ટ્રા. એ. ૨. કાનૂન અંગે ઠરાવ કરે છે ૪૭૪; ૦ટ્રાન્સવાલના હિંદી પ્રતિનિધિમંડળની વાતને ટેકો આપતો ઠરાવ પસાર કરે છે ૧૧૯ પા. ટી., ૧૨૧-૨, ૧૩૬; -માં કન્વર્સિટિવ પક્ષના સભ્યોએ ભાગ લીધો ૧૨૧-૨

સમ્રાટ, નામદાર ૫૩૪-૫

સરદાર ગંગાદીન ૫૨૧

સરવૈયું ૦હિંદી કોમની સ્થિતિનું ૨૮૮

“સવિનય પ્રતિકાર” ૪૦૫, ૫૦૪; ૦એક વફાદાર અને કાયદાને માન આપનારી કોમને માટે ન્યાય મેળવવા માટેનો એક સર્વમાન્ય ઉપાય ૪૨૬

સંઘની ૩૨૫, ૩૪૦, ૩૫૭

સંરક્ષક, એશિયાઈઓના ૫૪

સંસ્થાન કચેરી ૨૨૭, ૨૩૨, ૨૮૮ પા. ટી., ૩૧૪, ૩૪૧

સંસ્થાન મંત્રી ૨૩૨, ૩૩૯, ૪૨૫, ૪૩૪, ૪૩૮, ૪૫૦; -ને તાર ૪૪૦

સંસ્થાનો ૦ઉણ્ણ કટિંગનાં ને ભાવિ હિંદી પ્રવાસીઓ માટે અલગ રાખવાની સૂચના ૪૮૪-૫

સંસ્થાનોના વડા પ્રધાનોની પરિષદ (કોલોનિયલ કોન્ફ-રન્સ) ૬૧, ૧૭૮, ૨૪૧, ૨૪૭, ૩૫૮, ૩૯૮, ૪૧૧, ૪૬૬, ૪૭૩, ૫૨૫; -માં ચેમ્બરલેને સામ્રાજ્ય અંગેની નીતિ દટ કરી ૬૧; ૦વિષે અર્થિલે જણાવ્યું કે એશિયાઈઓના પ્રવેશ અંગે દક્ષિણ આફ્રિકાના લોકોને કાયદા ધડવાની છૂટ છે ૫૨૫

સાઉથ આફ્રિકા, ધિ ૭ પા. ટી., ૧૧, ૩૩ પા. ટી.,

૬૨ પા. ટી., ૬૯ પા. ટી., ૯૮, ૧૧૭ પા. ટી.,

૧૫૬, ૧૬૦, ૧૯૬ પા. ટી., ૨૦૨, ૨૦૪, ૨૧૮,

૨૨૦ પા. ટી., ૨૩૧, ૨૪૩, ૨૭૭ પા. ટી.; ૦ડો.

ગોડફ્રેની અરજ વિષે ૧૯૩, ૨૦૨; -ના મતા-

ધિકાર મેળવવાની તથા ટ્રાન્સવાલમાં એશિયાઈઓને

ભરી દેવાની ઇચ્છા ધરાવવાના ઓરિશ હિંદી કોમ

પરના આક્ષેપનો ગાંધીજી ઇનકાર કરે છે ૨૪૩;

-ને ગાંધીજીની મુલાકાત ૭, ૧૦, ૬૯-૭૧, ૧૮૫

પા. ટી., ૧૯૬; -ને પત્ર ૨૧૯, ૨૪૩; -નો ટ્રાન્સ-

વાલમાંના ઓરિશ હિંદીઓની સ્થિતિના પ્રશ્નની

અર્થા માટે કરારો ખુલ્લા મૂકવા માટે ગાંધીજી

આભાર માને છે ૨૪૩; -માં પ્રગટ થયેલી

ગાંધીજીની મુલાકાત ૨૩૧

સાબરમતી સંગ્રહાલય ૪૦૪ પા. ટી.

સામ્રાજ્ય સરકાર ૨૭૭, ૨૮૧

સાર્વજનિક સભા (માસ મીટિંગ) ૪૦૧, ૪૦૮, ૪૪૦,

૪૮૯; ૦અંગેનો હેવાલ ૪૨૭-૩૩; ૦ટ્રા. એ. ૨.

કાનૂનનો વિરોધ કરવા મળી ૪૨૪-૫; ૦ટ્રાન્સ-

વાલના હિંદીઓની, જેમાં ઠરાવો પસાર કરાયા

૪૧૬; ૦ટ્રાન્સવાલના હિંદીઓની, ટ્રા. એ. કા. સુ.

વટહુકમનો વિરોધ કરવા મળી ૧૨૫, ૧૩૨,

૧૩૪-૫, ૧૪૧, ૧૬૫; ૦વેપારીઓના પરવાના અને

મ્યુનિસિપલ મતાધિકારના પ્રશ્નો અંગે નાતાલના
હિંદીઓની મળી ૩૯૯
સાસુત, સર એડવર્ડ ૨૫૩, ૨૫૮ પા. ડી.
સિમંડ્ર, મિ. ૧૩, ૨૩, ૮૧, ૧૫૪, ૨૫૫, ૨૮૫
સિવરાઈટ, સર જેમ્સ ૨૨૨
સુખરામ ૫૨૧
સુન્ની ૩૮૫, ૩૮૬
સુપ્રિમ કોર્ટ ૩૯૫, ૪૫૪; ંચને વેપારીઓના પરવાના
અંગેનો ધારો ૨૮૦
સુલેમાન આમદ ૫૨૧
સુલેમાન ઇબ્રાહીમ ૩૨૩
સુલેમાન ઇબ્રાહીમ ભાયાત ૫૨૧
સુલેમાન ઇસ્માઈલ ૩૦૩
સુલેમાન ઈસપ ૩૦૩
સુલેમાન મંગા ૧૩, ૧૦૨, ૨૭૦, ૨૮૪, ૩૬૧; -ને
પત્ર ૧૩, ૧૫૭-૮
સુહરાવર્ધા, મિ. અબદુલ્લા-અલ-મેમૂન ૧૯૭
સેઈગ્સ ઓફ મહમદ ૧૯૭
સેનિટરી એસોસિયેશન ૪૨૦
સેન્ટરલ, લોર્ડ ૨૬૨ પા. ડી.
સેમસન, કર્નલ ૩૭૯
સેલબોર્ન, લોર્ડ ૪૯, ૧૩૧, ૧૩૩, ૩૨૧, ૩૭૧, ૩૭૪,
૩૭૮, ૩૮૪, ૪૦૨, ૪૦૬, ૪૦૯, ૪૨૫, ૪૩૦-૧,
૪૩૫, ૪૩૬, ૪૩૭, ૪૩૮, ૪૫૦, ૫૧૯, ૫૩૪;
-ની ટ્રાન્સવાલના ગવર્નર તરીકે ફરી નિમણૂક ૩૩૧
સેલુ ૨૯૬
સેન્ટ એડમંડની વડી નર્સ -ને ગાંધીજીનો પત્ર ૧૦૨
સૈયદ અમીરઅલી ૧૯૭
સોક્રેટીસ ૩૩૪
સોની, કાનજી ૫૨૧
સોની, ગોરધન કાનજી ૫૨૧
સોની, વલ્લભ ૩૭૪
સોન્ડર્સ, મિ. ૨૫૮, ૨૭૧
સોમાભાઈ, મિ. ૪૨૮
સોમાલી ૩૬૧, ૩૬૨
સોલોમન, મિ. ઈ. પી. ૩૯૭
સોલોમન, સર રિચર્ડ ૩૩, ૬૭, ૨૦૬, ૨૨૧, ૨૨૨,
૩૨૧, ૩૪૧, ૩૪૨, ૩૬૮, ૩૭૧, ૩૮૬, ૪૩૦,
૪૨૨; -નું ભાષણ ૩૩૨, ૩૪૪-૫; -ને પત્ર
૧૪૫-૬, ૧૮૧; -નો ચૂંટણીપ્રચાર ૩૬૧
સોલ્ટર, મેકિન્ટાચર ૩૦૦ પા. ડી., ૩૦૧
સોસાયટી ફોર એથિકલ કલ્ચર (નૈતિક સુધાર મંડળ)
૩૦૦ પા. ડી.

સ્કોટ, મિ. એ. એચ. ૨૩, ૩૨, ૮૫, ૮૬, ૧૦૦
૧૧૬, ૧૨૨, ૧૫૨, ૧૫૬ પા. ડી., ૧૮૪ પા. ડી.,
૨૦૮, ૨૫૪, ૨૭૦, ૨૭૧; -એ હાઉસ ઓફ
કોમન્સમાં મળેલી સભામાં ભાષણ આપ્યું ૧૨૨;
-એ હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં સભા ગોઠવવા માટે
ભાગ લગવ્યો ૨૩, ૧૨૨, ૧૫૨, ૧૫૬ પા. ડી.,
-ને પત્ર ૮૮-૯
સ્ટાર, ધિ ૨૨૦, ૨૨૨, ૨૨૪, ૨૩૩, ૩૩૨, ૩૬૧,
૪૦૨, ૪૦૫, ૪૨૨, ૪૨૮, ૪૭૬, ૪૯૯, ૫૧૩,
૫૧૮, ૫૧૯; -ને પત્ર ૪૩૯, ૪૮૨, ૫૦૪-૬, ૫૩૧
સ્ટીમર આર્માટેલ કેસલ ૨૫; ંમફલી ૨૪; ંકુરલેન્ડ
૩૫૦; ંનડીયા ૫૩૩; ંનાદરી ૩૫૧
સ્ટેડ, મિ. ડબ્લ્યુ. ડી. ૧૯૧, ૨૦૫; -ને પત્ર ૧૪૭,
૧૮૯
સ્ટેન્ડરટન ૩૭૦, ૫૧૦
સ્ટેન્ડી, લોર્ડ આલ્ડર્લીના ૬ પા. ડી., ૯૮, ૧૦૮,
૧૨૮, ૧૪૦, ૧૫૪, ૧૮૪ પા. ડી., ૨૦૮, ૨૪૦,
૨૪૬, ૨૪૭; -નું મોર્લીની મુલાકાત દરમિયાન
ભાષણ ૨૩૮-૯; -ને પત્ર ૫૧, ૧૭૨, ૨૨૬, ૨૬૯
સ્ટોક, મિ. ૨૮૩
સ્ટોન, મિ. ૪૨૦
શ્રી ંકેળવણી હિંદુસ્તાનમાં ૩૧૬-૭; -ઓની
હિલચાલ ૩૩-૪, ૯૯; -ઓને લાગેવળગે ત્યાં
સુધી બ્રિટિશ ઇન્ડિયન એસોસિયેશનના વિરોધના
પરિણામે ટ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમના ખરડામાં
સુધારો કરવામાં આવ્યો ૧૩૨; -નો કારાવાસ
૩૩-૪; ંમતાધિકારના હિમાયતીઓ બ્રિટનમાં
૨૦-૧, ૩૩-૪; ંમતાધિકાર માટે બ્રિટિશ
મહિલાઓએ ચલાવેલી હિલચાલમાંથી હિંદીઓએ
બોધપાઠ લેવા જેવો ૩૪; ંમાટે શાંતિ-રક્ષા
વટહુકમ હેઠળ પરવાના ૫૫; ંહિંદીએ ટ્રા. એ.
કા. સુ. વટહુકમ હેઠળ નોંધણી કરાવવી નહીં
પડે ૧૩૦
સ્થાપિત હિતો -દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિંદીઓનાં અને
તેનું રક્ષણ ૪૮૪
સ્થાયી સમિતિ ૨૦૭, ૨૧૨; ંચને નાતાલ તથા
કેપના હિંદીઓ ૯૮; -ના અધ્યક્ષ સર મંચેરજી
ભાવનગરી ૧૯૦; ંમાટે ભાડાની ઓરડી ૧૯૦;
-માં બેઠાવા માટે જે. ડી. રીઝનો ગાંધીજી
આભાર માને છે ૨૦૯; ંલંડનમાં, આફ્રિકાના
હિંદીઓના હક મેળવવા તથા તેમની ફરિયાદોનો
નિકાલ લાવવા માટે સ્થાપવામાં આવી ૧૫૧,

૧૬૧, ૧૬૬, ૧૬૮, ૧૭૪, ૧૮૩, ૧૯૦, ૨૦૭,
૨૦૯, ૨૧૨, ૨૧૮
સ્પિરિટ ઓફ ઇસ્લામ ૧૨ પા. ડી.
સ્પેક્ટેટર ૪૧૦
સ્મટ્સ, જનરલ ૪૩, ૯૪ પા. ડી., ૩૬૮, ૩૯૭, ૪૦૯,
૪૨૧, ૪૨૫, ૪૩૩, ૪૩૭, ૪૫૨, ૪૫૫-૬, ૪૫૭;
-ને ક્લાક્સડોર્પના હિંદીઓ તરફથી માનપત્ર
૪૮૩; હિંદીઓને કુલી કહે છે ૪૩૫
સ્મિથ, મિસ એ. એ. ૧૯૭, ૨૦૫, ૨૮૫; -ને પત્ર
૨૬૫
સ્વતંત્રતા ઐતિહાસિક ધ્વજ હેડિંગ ૨૩૨
સ્વરાજ ભોગવતાં સંસ્થાનો ૩૪૫; ંટ્રાન્સવાલ ૩૩૧;
નાતાલ, કેનેડા અને ઓસ્ટ્રેલિયા ૩૩૧; -માં
વર્ગભેદ પર રચાયેલા કાયદાઓ નામંદૂર ૩-૪;
વિષે શ્યામજી કૃષ્ણવર્માના વિચારો ૯૭
સ્વાયત્ત સરકાર ૪૩૦
હુક ંજમીન ધારણ કરવાના, મુસાફરી અને વેપાર
કરવાના અંગે બ્રિટિશ હિંદીઓની માગણી ૬, ૧૦
હુખીબ ઉલ્લા, અફઘાનિસ્તાનના અમીર ૩૧૫
હુખીબિયા યુનિવર્સિટી ૪૪૭
હુમીદ ગુલ, એ. એચ. ગુલના પિતા ૧૪ પા. ડી.
હુમીદ બેગ ૧૯૭
હુમીદ બેગ, મિસિસ ૧૯૭
હુમીદિયા ૩૨૩, ૩૫૬, ૩૮૯, ૪૦૪
હુમીદિયા ઇસ્લામિક સોસાયટી (મંડળ) ૭, ૫૩,
૧૩૨, ૧૯૩, ૨૩૦, ૨૮૬, ૩૮૦, ૩૯૮, ૪૨૩;
-એ અફઘાનિસ્તાનના અમીરને મુબારકબાદીનો
તાર પાડ્યો ૩૨૧; ંમુખ્યત્વે ગરીબ મુસ્લિમોને
મદદ કરવા, એમની દફનક્રિયાનું ખર્ચ આપવા
જેવું સામાજિક પુનરુત્થાનનું કામ કરે છે ૨૨૨
હુરિયો ૪૬૪, ૪૬૫
હુરીફાઈ ંગોરા અને હિંદી વેપારી વચ્ચે ૨૩૨, ૩૪૫,
૪૭૫
હુલ, મિ. ૩૯૭
હુસન મિયાં, શેઠ ૪૭૬
હુટર, લેડી ૨૭૧
હુટર, સર વિલિયમ વિલ્સન ૧૭૯
હાઈકોર્ટ ૧૨ પા. ડી.
હાઈમ, મિ. ૧૧૯ પા. ડી.
હાઉસ ઓફ કોમન્સ ૨૩, ૨૬, ૩૩, ૩૬, ૪૭, ૬૨,
૬૭, ૭૨, ૭૩, ૮૬, ૮૭, ૮૮, ૯૮, ૯૯, ૧૦૦,
૧૦૩, ૧૦૮, ૧૦૯, ૧૧૪, ૧૧૫, ૧૧૬ પા. ડી.,

૧૧૯, ૧૨૨ પા. ડી., ૧૩૬, ૧૫૧, ૧૫૨, ૧૫૪-૭,
૨૨૬, ૨૫૦ પા. ડી., ૨૫૨, ૩૭૮, ૪૦૬,
૪૭૪, ૫૦૧; -ના સભ્યો ૧૦૦, ૧૫૪-૭, ૫૦૧;
-માં ડો. ગોલ્ડફ્રે અને બીનની અરજ અંગે પ્રશ્ન
૨૦૬-૭; -માં દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદીઓની
ફરિયાદો અંગે પ્રશ્ન ૪૦૬-૭; -માં પાર્લિમેન્ટના
સભ્યોની, ડ્રા. એ. કા. સુ. વટહુકમ અને હિંદી-
ઓની ફરિયાદો અંગે સભા મળી ૨૩, ૩૬, ૩૯,
૮૫, ૮૬, ૮૮, ૯૮, ૯૯, ૧૦૦, ૧૦૮, ૧૦૯,
૧૧૫, ૧૧૯, ૧૨૦, ૧૨૧-૪, ૧૩૬, ૧૫૧-૨,
૧૫૫-૭; -માં મળેલી સભાએ ડ્રાન્સવાલના
હિંદીઓના પ્રશ્નને ટેકો આપતો ંરાવ પસાર કર્યો
૧૧૯ પા. ડી., ૧૨૧-૨, ૧૩૬; -માં મળેલી
સભાનો હેવાલ ટાઈમ્સમાં પ્રગટ થયો ૧૫૮, ૨૦૪;
-માં મળેલી સભામાં કંઝર્વેટિવ સભ્યોએ ભાગ
લીધો ૧૨૨-૩; ંલેડીસ્મિથના વેપારીઓના પર-
વાના તાબ કરી આપવા વિષે ૩૭૧; ંત્રીડોર્પના
વાડાઓ અંગેના વટહુકમ વિષે ૨૪૦, ૩૭૮

હાઉસ ઓફ લોર્ડ્ઝ ૧૩૬

હાજી વજીરઅલી ૧, ૬, ૭, ૧૧, ૧૫ પા. ડી., ૧૬,
૧૮, ૨૦-૪, ૨૭, ૩૦, ૩૬-૭, ૩૮, ૪૨, ૪૫, ૪૬,
૫૦, ૬૨, ૬૩, ૬૪, ૬૫, ૬૮ પા. ડી., ૭૨, ૭૩,
૭૪, ૭૬, ૮૯, ૯૬, ૯૭, ૯૮, ૧૦૧, ૧૦૫,
૧૦૯, ૧૧૩, ૧૧૯, ૧૨૫, ૧૨૮, ૧૨૯, ૧૩૧-૪,
૧૩૫, ૧૩૬, ૧૪૧ ૧૪૩, ૧૪૬, ૧૪૭, ૧૪૯, ૧૫૦,
૧૫૧, ૧૫૨, ૧૫૪-૭, ૧૬૦, ૧૬૨, ૧૬૩, ૧૬૬,
૧૭૦, ૧૭૨, ૧૮૦, ૧૮૧, ૧૮૪, ૧૮૫, ૧૯૧,
૧૯૨, ૧૯૩, ૨૦૬, ૨૦૭, ૨૧૦, ૨૧૨, ૨૧૪,
૨૧૫, ૨૧૬, ૨૧૭, ૨૧૯, ૨૨૦, ૨૨૧, ૨૨૨,
૨૨૩, ૨૨૬, ૨૨૭, ૨૨૮, ૨૨૯, ૨૩૨, ૨૩૩,
૨૩૫, ૨૫૦, ૨૫૨, ૨૫૩, ૨૫૭, ૨૫૮, ૨૫૯,
૨૬૨, ૨૬૪, ૨૭૩, ૨૭૫, ૨૭૮, ૨૮૨, ૨૮૪,
૨૮૬ પા. ડી., ૨૮૭, ૨૯૦, ૨૯૧, ૨૯૨, ૨૯૩,
૩૨૧, ૩૫૮, ૩૬૩, ૩૯૮, ૪૧૬ પા. ડી., ૪૨૮,
૪૩૫, ૪૪૮, ૪૭૭, ૫૩૫; -એ સાર્વજનિક
સભામાં ંરાવ રનૂ કર્યો ૪૩૪-૫; ંટ્રાન્સવાલના
હિંદી પ્રતિનિધિ મંડળમાં મુસ્લિમોના પ્રતિનિધિ
૨૩૧; -દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિંદીઓ માટે
લંડનમાં કાયમી સમિતિ રચવાની સૂચના કરે
છે ૩૦; -ની નહેરુ સેવા ૨૨૧; -ની સામ્રાજ્ય
પ્રત્યેની વફાદારી અને નિષ્ઠાના નમીન સર
સોલોમન ૨૨૨; -ની સેવાઓની ગાંધીજી

તારીફ કરે છે ૨૮૭; -નું મોર્લીની મુલાકાત દરમિયાન ભાષણ ૨૩૬-૭; -નું લોર્ડ એલ્ગિનની મુલાકાત દરમિયાન ભાષણ ૧૩૫; -નું હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં મળેલી સભામાં ભાષણ ૧૧૯-૨૦; -ને ગાંધીજીનો પત્ર ૩૦, ૩૬-૭, ૪૬, ૬૭; ૦માટે ડો. ગોડફ્રેની જોરદાર ભલામણ ૨૨૩; ૦સાર્વજનિક સભામાં પહેલો ઠરાવ રજૂ કરે છે ૪૩૪-૫

હાજી હખીબ, મિ. ૪૨૩, ૪૨૮, ૪૩૬, ૪૭૬

હાજી હખીબ, શેઠ ૩૩૭

હાર્ડિંગની છત ૪૨૮

હિંદીઓ ૦કેપ અને નાતાલની ફરજ ૪૨૦, ૪૨૮; -ના પ્રવેશ પર પ્રતિબંધ મૂકવાની સરચિયરેની હિમાયત ૩૪૫, -ની ટ્રાન્સવાલમાં સંખ્યા ૪૪૩; -નો ગેરકાયદે પ્રવેશ ૪૨૨; -નો ગેરકાયદે પ્રવેશ અટકાવવાનો ટ્રા. એ. ર. કાનૂનનો હેતુ ૪૨૧

હિંદી કચેરી ૩૪૨

હિંદી જમીનદાર -ની ડરબનમાં સંખ્યા ૪૪૭

હિંદી ડોળીવાહક દળ ૫૩, ૭૧

હિંદી પ્રતિનિધિમંડળ, જુઓ ટ્રાન્સવાલનું હિંદી પ્રતિનિધિ-મંડળ

હિંદી રાષ્ટ્રીય આંદોલન ૫૧૦

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની બ્રિટિશ સમિતિ -ને પત્ર ૨૦૦-૧, ૨૩૦

હિંદી વજર ૨૩૨, ૨૩૩, ૪૩૮

હિંદી વેપારી ૦અને ગોરા વેપારી વચ્ચે ટ્રાન્સવાલમાં વેપારી હરીફાઈ ૬, ૧૦, ૬૦-૧; ૦જથાબંધ યુરોપીય પેટીઓ પર અને હિંદી ફેરિયાઓ તમામ પ્રકારના ગોરા ગૃહસ્થોના ઉત્તેજન પર નભે છે ૬૦; ૦નાતાલનું મ્યુનિસિપલ વિધેયક નવાં લાઇસન્સો આપવાનું પાર્લમેન્ટના મતદારો પૂરતું મર્યાદિત બનાવે છે ૬૯, ૮૩; ૦નાતાલ મ્યુનિસિપલ વિધેયક કાયદો બનશે તો ડરબન અને મેરિસબર્ગના હિંદી વેપારીઓનું નામનિશાન અંસાઈ જશે ૬૯; ૦વિશ્વાસુ ગુમાસ્તાઓ અને ધરગતુ નોકરોને

ટ્રાન્સવાલમાં લાવી શકશે નહીં ૬૦; ૦સુપ્રિમ કોર્ટમાં અપીલ થઈ શકે તે શરતને આધીન રહીને પરવાનાનું નિયમન અને નિયંત્રણ મ્યુનિસિપલ સંસ્થાઓ કરે તે સિદ્ધાન્તોને માન્ય રાખે છે ૬૦

હિંદી સ્વયંસેવક ૪૪૨

હિંદુ ૩૮૬; ૦કોમ ૪૯૬

હિંદુસ્તાન ૪૩૬; ૦તાબેનો મુલક ૩૩૧; -ના પુત્રો ચીન, દક્ષિણ આફ્રિકા, સોમાલીલેન્ડ, સુદાન અને હિંદની સરહદો પર ઇંગ્લંડ માટે લડ્યા ૨૯૩; ૦સાથે ઓસ્ટ્રેલિયા અને ન્યૂ સાઉથ વેલ્સનો વેપાર ૪૩૪

હીક, ડો. ૩૭૩

હીરક જયંતી પુસ્તકાલય (ડાયમંડ જ્યુબિલી લાઇબ્રેરી) ૩૨૫-૬

હીરજી વાલજી ૩૫૬

હીરાચંદ ૫૨૧

હૂંડામલ -નો મુકદ્દમા ૭૦ પા. ટી., ૨૮૦

હે, કલોડ -ને પત્ર ૨૫૨

હેંગર, કો. ૩૬૯

હેટ વોલક (ડચ) પક્ષ ૩૬૭, ૩૬૮, ૩૭૪, ૩૭૯

હેનલન ૨૯૬

હેન્ડરસન, મિ. ૪૭૫

હેન્ડ્રી, મિ. ૩૭૨

હેમચંદ ૩૫૬, ૪૧૫, ૪૮૮, ૫૦૬-૭, ૫૦૯

હેમિલ્ટન, મિ. ઍંગસ ૩૧૫ પા. ટી.

હેમિલ્ટન, લોર્ડ જ્યોર્જ ૯૮, ૧૪૯, ૧૫૧, ૧૫૬; -ને પત્ર ૮૯

હેરિસ, લોર્ડ ૨૬૩; -ને પત્ર ૨૬૨

હેટેન્ટોટ ૪૩૭

હેટલ, સેસિલ ૨૫૯, ૨૬૮, ૨૭૦, ૨૮૪

હોબસન, મિ. ૪૭૫

હોમરૂલ ૦માટે ઇજિપ્તમાં હિલચાલ ૩૯૫

હોલન્ડ, બર્નાર્ડ -ને પત્ર ૧૭૨, ૧૯૨, ૨૬૪

હોલિક, મિ. એસ. -ને પત્ર ૮૨, ૧૧૫, ૧૪૭-૮, ૨૩૦

હોસ્કેન, મિ. વિલિયમ ૧૨૧, ૩૩૧, ૩૩૨

13641

આ સમયના ગાળા દરમિયાન ગાંધીજીનાં ઘણાંખરાં લખાણોનો તથા ભાષણોનો હેતુ, પ્રતિ-કારની ભાવનાને અને બલિદાન માટેના ઉત્સાહને ટકાવી રાખવાનો તથા પોતે જે લડત ઉપાડવાની તૈયારીમાં હતા તેના નૈતિક ધોરણ ઉપર ભાર મૂકવાનો હતો. ઇન્ડિયન ઓપીનિયનમાં તેમણે લખેલા એક પત્રમાં જાહેર કર્યા મુજબ, સત્યાગ્રહની લડત માટે શપથ લેનાર પ્રથમ વ્યક્તિ એઓ પોતે જ હતા.

દક્ષિણ આફ્રિકાનાં તથા લંડનનાં અખબારોમાં ગાંધીજીએ હિંદીઓના દલિર્ષિદ્વની સ્પષ્ટતા કરનારાં અને વિરોધી આક્ષેપોનો રદિયો આપનારાં પુષ્કળ લખાણો મોકલ્યાં. એક બાબુથી તેઓ લડત માટેની તૈયારી કરતા હતા, સાથે સાથે બીજી બાબુથી તેઓ સમાધાન માટેની વાટાઘાટ કરવાની પણ તૈયારી રાખતા હતા. જેમાં ગોરાઓના પૂર્વગ્રહનો યોગ્ય ખ્યાલ રખાયો હતો એવા “વાજબી સમાધાન” ખાતર એઓ ઠેઠ ૧૯૦૭ના મે માસ સુધી વકીલાત કરતા રહ્યા. હવે સારી પેઠે સ્થિર અનેલા પોતાના જીવન પ્રત્યેનું એમનું દલિર્ષિદ્વ એમના મોટાભાઈ લક્ષ્મીદાસ ગાંધીને લખેલા એક પત્રમાં આપણને જોવા મળે છે. એમાં એમણે કહ્યું છે કે હવે એમનાં કુટુંબમાં “સઘળાં જીવંત પ્રાણીઓ”નો સમાવેશ થાય છે.

